
VE
RI
TAS
CHRISTO
ET ECCLESIAE

DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Tevens nieuwe serie van het

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

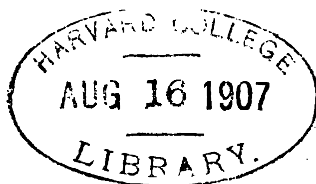
Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ZES EN TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. de BUSSY. — 1904.

HARVARD COLLEGE
AUG 16 1907
LIBRARY.

INHOUD VAN DEN ZES EN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

VERBETERING.

Blz.	94	regel 18 v. o.	staat: *Raden Nasen*	lees:	*Raden Naoen.*
„	440	onderste regel	„ bl. 78	„	bl. 278.
„	469	regel 4 v. o.	„ republiekje	„	vorstendom.
„	584	„ 14 v. o.	„ *Indische*	„	*Inlandsche.*
„	606	„ 15 v. o.	„ weder	„	werden.
„	610	„ 17 v. b.	„ mooi eiland	„	een mooi eiland.

De hoofdleiding van het spoorwegwezen in Nederlandsch-Indië.

DOOR

J. Th. GERLINGS.

De wenschelijkheid eener reorganisatie van het beheer van den Staatsspoorwegdienst in Ned.-Indië wordt sedert geruimen tijd overwogen en heeft herhaaldelijk het onderwerp uitgemaakt van openbare gedachtenwisseling.

Onafscheidelijk van dit vraagstuk is de overweging hoe de hoofdleiding is in te richten, die van Regeeringswege aan het spoorwegwezen in het algemeen behoort te worden gegeven, hetzij daarmede het Departement der B. O. W. of wel een afzonderlijk voor dit doel op te richten Departement belast wordt.

In dit tijdschrift zijn reeds twee artikelen verschenen, waarin bevoegde personen hunne zienswijze over dit onderwerp deden kennen [1]).

Waar schrijver dezes vrijheid vindt ten derden male de aandacht van den lezer te vragen voor hetzelfde belang, acht hij het zijn plicht zooveel mogelijk herhaling te vermijden van hetgeen in die opstellen reeds is gezegd en bovenal duidelijk te doen uitkomen in welke opzichten met bovenbedoelde schrijvers wordt ingestemd of eene andere zienswijze dan de hunne wordt gehuldigd. Te dien einde zal verder, waar noodig, naar die artikelen worden verwezen.

Ik meen te moeten aanvangen met het stellen der vraag in welke opzichten de tegenwoordige regeling van het spoorwegwezen gebrekkig is te achten. De gebleken tekortkomingen moeten den grondslag verschaffen voor het ontwerpen eener reorganisatie. Vreemd genoeg verspreiden geen der bovengenoemde artikelen over dit punt veel licht.

---

[1]) J. E. de Meyier. Het beheer der spoorwegen in Nederlandsch-Indië, December 1902.

J. L. Cluysenaer. Het Departement der B. O. W. en het beheer der spoorwegen in Nederl.-Indië, Juni 1903.

Is het de Staatsspoorwegdienst die leemten vertoont, dan kan de oorzaak gelegen zijn bij de hoofdleiding door het Departement der B. O. W. of bij de dienstuitoefening op de lijnen. Gebreken in de hoofdleiding kunnen zich daarenboven doen kennen door eene onbevredigende leiding van het Indische spoorwegwezen in algemeenen zin.

De heer Cluysenaer heeft de noodzakelijkheid eener reorganisatie als vaststaande aangenomen en zich derhalve niet verdiept in de waarneming van verschijnselen, die op tekortkomingen wijzen. Zijn artikel heeft alleen ten doel den meest wenschelijken vorm voor eene nieuwe organisatie aan te wijzen.

De heer de Meyier gaat de aanleiding tot eene hervorming niet geheel met stilzwijgen voorbij. In de hoofdleiding aan het Departement ziet hij echter geene ernstige gebreken. Hij erkent alleen (blz. 1699) dat de bepalingen tot dusverre niet voldoende scherp omlijnd zijn, om eene voortdurende elkander aanvullende en waardeerende samenwerking tusschen den Directeur der B. O. W. en den Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten in het leven te roepen. Eene meer volledige omschrijving van den werkkring van den Hoofdinspecteur, eene bepaling dat diens adviezen en toelichtingen in originali bij de voorstellen worden overgelegd en bovenal eene hartelijke samenwerking tusschen beide hoofdambtenaren worden door hem voldoende geacht om eene bevredigende werking der hoofdleiding te verzekeren.

Wat de inrichting van den exploitatiedienst der S.S. op Java betreft, herinnert deze schrijver (blz. 1704 en 1705) aan de bezwaren, verbonden aan de bestaande splitsing in twee administraties. Volgens hem schijnen die bezwaren in hoofdzaak daarin te bestaan, dat de beide netten op Java Chefs bezitten, die in de zaken, waarover zij zelfstandig te beslissen hebben, niet altijd op overeenkomstige wijze handelen; dat het personeel van beiden niet als afzonderlijk corps kan behandeld worden en het over en weer plaatsen en promotie maken soms moeilijkheden geeft; dat samenwerking bijv. met betrekking tot het meest nuttig gebruik van het materieel wel eens te wenschen overlaat, enz.

Dit gebrek aan eenheid vindt men ook elders vaak als de hoofdfout in het tegenwoordige beheer der S.S. aangewezen. Als eenvoudigste oplossing wordt dan gewoonlijk aanbevolen de samensmelting der Ooster- en Westerlijnen der S.S. onder één Chef.

Het komt mij voor dat aan de bespreking eener reorganisatie

een grondiger onderzoek naar de gebreken der bestaande regeling behoort vooraf te gaan dan men bij den heer de Meyier aantreft. Tevens dient men zich rekenschap te geven in hoeverre de veelal geuite meening juist is te achten, dat de opgemerkte gebreken te wijten zijn aan de *tegenwoordige* organisatie van het spoorwegwezen, en derhalve het gevolg zijn van het in 1888 vervangen der vroegere organisatie als afzonderlijken diensttak door de tegenwoordige, die den spoorwegdienst heeft gemaakt tot een onderdeel van het Departement der B. O. W.

Eene vergelijking dezer beide organisatiën vindt men bij den heer de Meyier (blz. 1697—1699). Ik deel de meening van dien schrijver dat de bijzondere inrichting, die aanvankelijk met het oog op den spoorwegaanleg van staatswege — weinig passende bij de toen bestaande staatsinstellingen — voor dezen nieuwen tak van staatszorg noodig was geoordeeld, niet kon worden bestendigd toen langzamerhand de exploitatie hoofdzaak, de aanleg bijzaak werd. Was in het aanlegtijdperk de dienst der S.S. hoofdzakelijk van technischen aard, na de voltooiing der hoofdlijnen moest het economisch oogpunt bij de leiding van het spoorwegwezen meer en meer de eerste plaats innemen. Wel is waar schijnt dit op zich zelf geene voldoende aanleiding tot wijziging, indien men alleen te rade gaat met onze verouderde Indische staatsinrichting. Immers de Gouverneur-Generaal is, met bijstand van den Raad van Indië en de Algemeene Secretarie, de eenige beslissende macht en wordt derhalve ondersteld aan alle diensttakken rechtstreeks de vereischte leiding te geven en de onderlinge harmonische samenwerking daarvan te kunnen verzekeren. Feitelijk is echter, bij den toenemenden omvang der administratie, het bestuur van den Gouverneur-Generaal van geheel anderen aard geworden. De G.-G. geeft geene leiding meer aan de verschillende takken van staatsdienst, heeft weinig of geen aanraking met de Departementschefs, beslist slechts op schriftelijke voorstellen en adviezen. Het is daarom onder de tegenwoordige omstandigheden niet overbodig dat boven de bestuurders van den Staatsspoorwegdienst een Departementschef geplaatst is, die meerdere takken van dienst overziet, de te nemen maatregelen niet in hoofdzaak uit een dienstoogpunt beschouwt en daardoor kan waken, dat de spoorwegdienst met andere openbare belangen volledig samenwerkt.

Niet zonder grond kan hiertegen worden aangevoerd dat dit stelsel slechts onvolledig kan werken, zoolang de Directeur niet

bevoegd is in eenige zaak van beteekenis zelfstandig te handelen; erger nog, zoolang hij zelfs door onvoldoende werkkrachten aan het Departement niet in staat is de voorstellen aan den G.-G. voldoende voor te bereiden en het Departement daardoor steeds in inferieure positie blijft tegenover de goed bezette Algemeene Secretarie. Niettemin blijf ik toch eene oordeelkundige groepeering der verschillende diensttakken onder de leiding van een beperkt aantal Departementschefs wenschelijk achten — op dit punt instemmende met de heeren de Meyier (blz. 1697) en Cluysenaer (blz. 829) —, omdat ik het ondenkbaar acht dat het tegenwoordige regeerstelsel nog lang zal worden bestendigd.

In afwachting der overdracht van een deel der bestuursbevoegdheden op de Departementschefs, kan voor het tegenwoordige reeds veel gewonnen worden en voor de toekomst een beter stelsel op doeltreffende wijze worden voorbereid, indien de Departementen in staat worden gesteld de door den Gouverneur-Generaal te nemen beslissingen volledig voor te bereiden.

Dat het Departement der B. O. W. tot dusverre er in geenen deele op ingericht was om aan laatstgenoemden eisch te kunnen voldoen en dientengevolge in niet uitsluitend technische zaken te weinig invloed uitoefende op de beslissingen van den Gouverneur-Generaal, beschouw ik als een der redenen, waardoor, wat het spoorwegwezen betreft, de reorganisatie van 1888 gebrekkige uitkomsten heeft opgeleverd. Het is hieraan toe te schrijven dat de voorstanders van een zelfstandigen staatsspoorwegdienst, naar hun zeggen op grond der ervaring, in den Directeur der B. O. W. slechts eene nuttelooze instantie zien, welke het nadeel heeft dat zij dien diensttak verder verwijdert van de eenige beslissende macht: den Gouverneur-Generaal.

Afgezien van de verhouding tot de Regeering, kleven daarenboven aan de uitoefening van het spoorwegbeheer door het Departement der B. O. W. nog andere gebreken. Personen, die onder de vroegere organisatie hebben gewerkt, herinneren zich nog de krachtige leiding, die toenmaals zoo uitnemend werkte op personeel en dienstuitvoering en beweren dat die sedert de reorganisatie wordt gemist. Zij wenschen daarom een terugkeer tot dien vroegeren toestand.

De geschiedenis van het Departement der B. O. W. geeft reden de bovenvermelde grieven tegen de bemoeiingen van het Departement op spoorweggebied niet ongegrond te achten.

Het Departement is in 1854 in het leven geroepen als hoofd-

bureau van den Waterstaat. Als zoodanig was het slechts ingericht voor technische en voor zeer eenvoudige administratieve werkzaamheden. Voor de behandeling van zaken uit een economisch of juridisch oogpunt vond men bij het Departement geene werkkrachten en is ook aan den Directeur nimmer eenige noemenswaardige zelfstandigheid verleend.

Het is opmerkelijk dat men de organisatie van het Departement in hoofdzaak op denzelfden voet heeft bestendigd, ook nadat andere belangrijke takken van dienst: het stoomwezen, de posterijen en telegrafie en de spoorwegen aan het Departement waren toegevoegd. De Directeur is van het standpunt der Regeering nog steeds niet anders dan de technische dienstchef van den Waterstaat. Vermoedelijk is dit de reden, waarom hem over den post- en telegraafdienst niet veel meer dan een formeel toezicht is toevertrouwd. Hij is verplicht de voorstellen van den Hoofdinspecteur in originali met zijn advies aan den Gouverneur-Generaal over te leggen. Leiding schijnt tot dusverre door den Directeur aan dezen diensttak weinig te zijn gegeven.

Eene geheel andere dienstverhouding werd beoogd toen in 1888 de spoorwegdienst onder de leiding van den Directeur der B. O. W. werd geplaatst. De Directeur zou niet slechts voor den vorm, maar inderdaad de Chef van den Staatsspoorwegdienst zijn.

De middelen om het beheer der spoorwegen in alle opzichten op deskundige wijze uit te oefenen, werden echter aan het Departement niet toegestaan. De Afdeeling Spoorwegen werd op uiterst bekrompen wijze en uitsluitend met technische krachten uitgerust. Wellicht is het aan deze misplaatste zuinigheid toe te schrijven dat de werkkring dier Afdeeling volgens den Regeeringsalmanak beperkt is tot „de technische zaken, betrekking hebbende op spoor- „en tramwegen". De personeelzaken der spoorwegen, de aanvragen van goederen uit Europa en het overig materieel beheer zijn, in tegenstelling met de voor den post- en telegraafdienst geldende regeling, opgedragen aan eene andere afdeeling, die ook de overeenkomstige zaken van den Waterstaat behandelt. De organisatie geeft dus geenerlei waarborg dat in deze aangelegenheden de eischen van den spoorwegdienst tot hun recht komen. Eerst in de laatste jaren wordt de Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten in de gelegenheid gesteld daarover zijn advies te doen kennen, nadat de nadeelen der verbrokkeling van het spoorwegbeheer aan het licht waren gekomen.

Het ware niet noodig geweest de toevoeging van den spoorwegdienst aan het Departement der B. O. W. op eene zoo gebrekkige wijze uit te voeren. Evenzeer had eene andere ernstige fout vermeden kunnen worden, te weten de scheiding tusschen het personeel van aanleg en dat van exploitatie, gepaard gaande met het uitsluitend aanstellen van tijdelijk personeel bij eerstgenoemden diensttak, waardoor later ernstig gebrek aan goede werkkrachten ontstond. Op dezen maatregel behoort te worden teruggekomen (Cluysenaer blz. 834). Men kan het begaan der bovenbedoelde misslagen slechts daardoor verklaren dat een overdreven streven naar bezuiniging in 1888 hoogere belangen deed voorbijzien.

De verkeerde uitvoering neemt intusschen niets weg van de juistheid van het hoofdbeginsel der organisatie van 1888. Hierboven is reeds uiteen gezet dat naar mijne zienswijze bij de tegenwoordige beteekenis van het verkeerswezen, de Directeur der B. O. W. als hoofdleider der onder hem geplaatste diensttakken niet kan worden gemist; het streven moet dus niet gericht zijn op afschaffing dier instantie, maar integendeel op zoodanige verbetering der inrichting van het Departement, dat de Directeur in staat wordt gesteld tot een volkomen zaakkundig beheer van alle onderdeelen.

Na deze bespreking van de hoofdleiding van den spoorwegdienst aan het Departement zal het doelmatig zijn een blik te slaan op de wijze, waarop de exploitatiedienst onder de organisatiën vóór en na 1888 werd uitgeoefend.

Gelijk dit ook elders geschiedde na voltooiing der eerste spoorwegen, werd de inrichting van het exploitatiebedrijf op Java in hoofdzaak overgelaten aan den eersten Chef der Exploitatie, die in 1879 met de leiding der Oosterlijnen werd belast. De exploitatie der Westerlijnen en die der lijn Djocja-Tjilatjap (later met de Westerlijnen vereenigd) werden vervolgens op overeenkomstige wijze ingericht.

De Chef der Exploitatie van elk der beide netten heeft als gevolg van dit wordingsverloop eene groote mate van zelfstandigheid verkregen.

De reorganisatie der hoofdleiding in 1888 liet de uitoefening van den exploitatiedienst zooals zij was. Aan het Departement werden geene ambtenaren geplaatst bekend met de exploitatie. Van daar kon dus geene regelende kracht op dit gebied uitgaan.

Aanvankelijk leverde dit geen bezwaar op. De dienst was vrij eenvoudig; de beide netten der S.S. stonden elk op zich zelf, daar de smalspoorverbinding Solo-Djocja nog niet bestond en voor het rechtstreeksch verkeer met de Ned.-Indische Spoorwegmaatschappij waren de regelingen reeds in een vroeger tijdperk tot stand gekomen. Men kon dus veilig voortgaan met het overlaten van de dienstuitvoering aan het zelfstandig beleid van de Chefs der Exploitatie.

Schrijver dezes heeft op grond van eigen waarneming de overtuiging dat in het eerste vijfjarig tijdperk na 1888 de Staatsspoorwegdienst op bevredigende wijze werd uitgeoefend.

Naar ik meen kan ditzelfde gunstige oordeel ook nog heden gelden, indien men uitsluitend het oog vestigt op de uitoefening van den uitvoerenden dienst der S.S. netten.

Wel werden, volgens dagbladberichten en particuliere inlichtingen, nu en dan eenige klachten vernomen over de dienstuitvoering, maar men kan niet zeggen, dat deze van ernstiger aard waren dan de grieven, die ook elders in tijden van druk vervoer worden vernomen. Het meest gegrond schijnen de aanmerkingen te zijn geweest op de regeling van het vervoer van suikerrietstekken. Dit is juist het eenige vervoer van aanbelang, dat zich over de beide netten der S.S. uitstrekt en dus niet door ieder van de Chefs der Exploitatie zelfstandig kan worden geregeld.

Van meer beteekenis zijn de klachten, betrekking hebbende op de behandeling van het personeel. Vele regelingen dienaangaande, zooals voorwaarden van benoeming, regeling der bevordering, bepalingen betreffende overwerkgelden, verblijfkosten, overplaatsingskosten, vergoeding van huishuur, geregelde uitbetaling van een en ander — alles zaken, die in hooge mate van invloed zijn op den goeden geest van het personeel, — zijn, naar men beweert, gebrekkig ingericht, ook waar verbeteringen zonder veel kosten of moeite mogelijk zouden zijn. Het geheel overlaten van het beheer — buiten de vaststelling der formatie — aan de Chefs der Exploitatie heeft op dit gebied tot misstanden geleid. In enkele gevallen, waarbij ernstige bezwaren aan den dag kwamen, heeft het Departement regelend ingegrepen, maar eene stelselmatige leiding der personeelaangelegenheden schijnt van daar nog niet uit te gaan.

Het hierboven gezegde wijst er reeds op dat de onthouding van het Departement op het gebied der exploitatie op den duur tot bezwaren moest leiden. Ernstiger werden deze toen het tramweg-

wezen en het rechtstreeksch verkeer op Java meer en meer tot ontwikkeling kwamen. Regelingen van ruimere strekking werden noodig, welke de grenzen van den werkkring der Exploitatiechefs overschreden; de behandeling daarvan liet vaak te wenschen over. Thans zijn reeds uitgebreide tramwegnetten onderling en ook met de Staatsspoorwegen en de lijnen der Ned.-Indische Spoorwegmaatschappij in aansluiting en in rechtstreeksch verkeer gekomen; men bemerkt echter niets van de daardoor noodig geworden herziening der wettelijke bepalingen betreffende het spoor- en tramwegvervoer, noch van eenige regeling van de zijde der Staatsspoorwegen betreffende het rechtstreeksch verkeer [1]).

Wanneer men al het bovenstaande overweegt, moet men tot het besluit komen dat de kwaal, waaraan het spoorwegwezen op Java lijdt, uitsluitend daarin bestaat, dat de hoofdleiding aan het Departement niet berekend is voor hare taak. Het gemis van eenheid in de dienstuitvoering op de beide S.S. netten en de overige hierboven aangewezen gebreken zouden bij eene goede hoofdleiding voorkomen zijn geworden en zijn derhalve slechts als de uiterlijke verschijnselen der kwaal te beschouwen.

Het uitsluitend letten op de bezwaren, samenhangende met het gebrek aan eenheid bij de dienstuitvoering der beide netten, zonder voldoende door te dringen tot de dieper liggende oorzaak, heeft geleid tot het denkbeeld de beide netten onder één Chef te vereenigen.

Naar mijne zienswijze geeft de opgedane ervaring, noch op Java noch elders, aanleiding in dit opzicht verandering in den bestaanden toestand te brengen. Tot staving dezer meening moge het volgende dienen.

De exploitatiedienst der S.S. op Java heeft goed gewerkt en is, bij toenemende uitbreiding van het bedrijf, goed blijven werken, niettegenstaande hij den steun miste van een goed ingericht algemeen beheer. Dit bewijst dat de inrichting in hoofdzaak past bij den aard en den omvang van het verkeer.

Het is hier de plaats om de aandacht te vestigen op de eigenaardige karaktertrekken, die het spoorwegbedrijf in Ned.-Indië kenmerken. Het vervoer, zoowel van personen als van goederen, geschiedt grootendeels over korte afstanden; wat het goederen-

[1]) Cluysenaer, blz. 348.

vervoer betreft in hoofdzaak binnen de grenzen van het verkeersgebied der voornaamste havens. Het goederenvervoer is geenszins gelijkmatig over het jaar verdeeld; gedurende het tijdperk van den productenafvoer kost het veel beleid om den dienst geregeld te doen loopen, zonder te vervallen in eene overdreven uitbreiding van rollend materieel en vaste inrichtingen. Door het beperkte verkeersgebied is de opbrengst der spoorwegen niet vatbaar voor groote toeneming; met de uitbreiding van het aanlegkapitaal moet derhalve voorzichtigheid worden betracht.

De spoorwegen op Java bedienen dus in hoofdzaak een lokaal verkeer met matige opbrengst.

Het is steeds gebleken, dat spoorwegen van dit karakter de beste uitkomsten opleveren, indien de leider der exploitatie het beheer voert over een net van niet te grooten omvang, zoodat hij, bijgestaan door een voldoenden staf, nauwkeurig bekend kan blijven met de plaatselijke omstandigheden. Daarbij moet den leider eene groote zelfstandigheid worden gelaten.

Dat de inrichting der spoorwegexploitatie op Java aan deze voorwaarden beantwoordt, heeft in hooge mate bijgedragen tot de bevredigende uitkomsten, die tot dusverre werden verkregen.

Bij het beramen eener hervorming dient in de eerste plaats de op eigen gebied verkregen ervaring tot leiddraad te strekken. Daarnevens verdient het echter aanbeveling ter vergelijking tevens den blik te richten op den weg, die elders, zoowel onder gelijke als onder afwijkende omstandigheden, op grond der aldaar opgedane ondervinding is ingeslagen.

Gedurende de kindsheid van het spoorwegwezen ziet men in Europa toestanden van gelijken aard als thans op Java voorkomen. Naarmate echter het vervoer over groote afstanden, het rechtstreeksch verkeer met andere spoorwegen en met het buitenland in beteekenis winnen, worden de belangen van het lokaal verkeer daardoor overschaduwd. Het rechtstreeksch internationaal verkeer eischt het samentrekken der spoorwegen onder beheer van een zoo klein mogelijk aantal administratiën; aan dezen eisch moet in de eerste plaats worden voldaan en eerst in de tweede plaats kan getracht worden door eene doelmatige organisatie ook de belangen van het lokaal verkeer zoo goed mogelijk te behartigen.

Bij de Pruisische Staatsspoorwegen aanschouwt men een leerzaam voorbeeld van het streven naar de vorming van zelfstandige exploitatiekringen van de meest doelmatige uitgebreidheid. Het

in het oog springende voordeel eener nauwe aanraking met plaatselijke toestanden bepaalt in 1879 de vorming van het *Betriebsamt* met gemiddeld 350 kilometer spoorweg. Deze instelling leidt schipbreuk op het overwegend belang van het verkeer over groote afstanden, waardoor de meeste zaken niet binnen den kring van het *Betriebsamt* kunnen worden afgedaan; voorts op de onmogelijkheid om de talrijke (75) *Betriebsämter* deel te doen nemen aan de regeling van het rechtstreeksch en internationaal verkeer, terwijl het evenmin mogelijk was die regeling voor een zoo omvangrijk spoorwegnet uitsluitend aan een onmiddellijk onder den Minister ressorteerend centraal orgaan op te dragen; daardoor werd het noodig tusschen den Minister en de *Betriebsämter* eene instantie in te schuiven: de *Eisenbahndirection* met gemiddeld 2550 kilometer spoorweg. In 1895 heeft men in Pruisen het *Betriebsamt* afgeschaft en alleen de *Eisenbahndirection* als zelfstandigen exploitatiekring behouden, evenwel met beperking van den omvang tot gemiddeld 1400 kilometer spoorweg.

Bij vergelijking van deze Europeesche spoorwegtoestanden met die op Java, trekt het de aandacht dat op dit eiland wel is waar het rechtstreeksch en doorgaand verkeer tusschen de verschillende netten der S.S. en der Ned.-Indische Spoorwegmaatschappij van eenige beteekenis, maar toch niet van zoodanigen omvang is, dat de inrichting van het exploitatie-bedrijf daarvan overwegenden invloed ondervindt, hetgeen blijken kan uit de volgende cijfers betreffende het vervoer van ijl- en vrachtgoederen in 1901:

a. Oosterlijnen.		
Binnenverkeer, daaronder begrepen het verkeer met aansluitende tramwegen	875.420	ton
Rechtstreeksch en doorgaand verkeer met S.S. Westerlijnen en N. I. S.	101.407	„
b. Westerlijnen.		
Binnenverkeer, daaronder begrepen het verkeer met den Serajoedal-stoomtram	375.455	ton
Rechtstreeksch en doorgaand verkeer met de lijn Batavia—Buitenzorg, dat na de opening der lijn Krawang—Padalarang grootendeels in binnenverkeer zal overgaan	78.576	„
	454.031	ton
Overig rechtstreeksch en doorgaand verkeer	113.747	„

Van het goederenvervoer is dus bij de Oosterlijnen 88, bij de Westerlijnen 75 procent tot het binnenverkeer te rekenen.

Dat van de reizigers slechts een klein gedeelte de grenzen der S.S. netten overschrijden, is voldoende bekend.

Uit het bovenstaande blijkt, dat bij de tegenwoordige indeeling der Staatsspoorwegen op Java het overgroote deel van het verkeer binnen de grenzen van den exploitatiekring blijft. Dit is de meest doelmatige toestand, dien men zich denken kan. Op verandering in dien toestand bestaat, zelfs in eene tamelijk verwijderde toekomst, geen uitzicht. Hetgeen vatbaar is gebleken voor ontwikkeling is veel meer het verkeer binnen de grenzen van elk net, dan het verkeer tusschen de beide netten onderling. De eenige beweegreden, die elders tot vergrooting der exploitatiekringen heeft geleid, namelijk het belang van het verkeer over groote afstanden, bestaat op Java niet en het ware derhalve niet raadzaam tot zoodoanigen maatregel over te gaan en daaraan het groote voordeel eener nauwe aanraking tusschen den Exploitatiechef met zijn staf en de plaatselijke belangen op te offeren.

Op dit punt stemt mijne conclusie overeen met die van den heer de Meyier (blz. 1728 en 1729), zij het ook gedeeltelijk als uitvloeisel van andere overwegingen.

De heer Cluysenaer echter (blz. 837—839) verklaart zich uitdrukkelijk een voorstander van de samensmelting der beide S.S. netten onder één Exploitatiechef. De argumenten, door dien schrijver tot aanbeveling eener zoo ingrijpende en kostbare hervorming aangevoerd, komen mij intusschen niet zeer krachtig voor.

Ik vind als zoodanig in zijn artikel slechts de beide volgende, niet nader gemotiveerde opmerkingen:

„Voor verdeeling der Staatsspoorwegen op Java in twee geheel „gescheiden groepen pleiten geen overwegende redenen."

„Terwijl de lengte der Staatsspoorwegen op Java thans 1657 „kilometers bedraagt en ongeveer 255 kilometers in aanleg zijn, „zal derhalve het net na enkele jaren ongeveer 1900 kilometers „omvatten.

„Wat mogelijk is in Nederland en elders in Europa, is zeker „niet te bezwarend op Java, waar de spoorwegtoestanden van een„voudigen aard zijn."

Tegenover deze stellingen veroorloof ik mij het volgende op te merken:

Vooreerst dat, ingeval de Staat tot den aanleg van voedingslijnen

der Staatsspoorwegen mocht besluiten [1]), de gezamenlijke exploitatielengte na korten tijd belangrijk grooter kan worden dan 1900 kilometers;

vervolgens dat ook elders aan exploitatiekringen van zoodanigen omvang slechts dan de voorkeur wordt gegeven, indien het belang van het vervoer over groote afstanden daartoe aanleiding geeft;

in de derde plaats dat het hierboven uiteengezette verschil tusschen den aard van het verkeer in Europa en op Java aan de aandacht van dien schrijver schijnt te zijn ontgaan.

Eene uitkomst, die ongetwijfeld van het beheeren van alle Staatsspoorwegen op Java door één Exploitatiechef het gevolg zal zijn, is eenheid in alle inrichtingen en bepalingen. Het is echter de vraag of deze volstrekte eenheid nuttig en noodig is. Voor zooverre zij noodig is, kan eene zaakkundige hoofdleiding aan het Departement daarin voorzien. Met het verschil in plaatselijke omstandigheden moet ook de spoorwegexploitatie rekening houden en daartoe zijn de beide Exploitatiechefs der Ooster- en Westerlijnen beter in staat dan één leider voor geheel Java. Eindelijk heeft eenige verscheidenheid in opvatting en dienstuitvoering het voordeel van een levenwekkenden invloed en ontstaat daardoor de gelegenheid het betere van elkander over te nemen, terwijl volstrekte eenvormigheid veelal leidt tot versteening der administratie.

In het bijzonder moet de samentrekking onder één Exploitatiechef worden ontraden met het oog op de vorming van geschikt personeel voor de hoogere rangen. Het aantal betrekkingen met zelfstandigen werkkring zou worden verminderd, dat der ondergeschikte betrekkingen worden uitgebreid. In Europa moge de nadeelige invloed van het langdurig dienen in ondergeschikte verhouding worden getemperd door de veelzijdige gelegenheid, die een ontwikkeld man vindt om ook buiten zijne ambtsbetrekking de frischheid van zijn geest te onderhouden; in Indië kan alleen zijn werkkring hem die gelegenheid verschaffen. Het is daarom bedenkelijk aldaar een stelsel in te voeren, dat alle verantwoordelijkheid en zelfstandigheid samentrekt in handen van enkele personen. Integendeel is er meer aanleiding de inrichting van het spoorwegbestuur zoodanig te wijzigen, dat ontwikkelde ambtenaren spoediger dan thans kunnen komen tot een werkkring met behoorlijk afgebakende zelfstandige bevoegdheid.

---

[1]) Koloniaal Verslag van 1903, blz. 215.

Men vindt ook de meening uitgesproken, dat vereeniging van alle Staatsspoorwegen op Java onder één beheer tot bezuiniging zal leiden. De heer de Meyier (blz. 1705) herinnert hieraan met een enkel woord. De ervaring bevestigt echter die meening niet, maar leert integendeel, dat eene spoorwegadministratie duurder werkt naarmate zij meer omvang heeft. Alleen zeer kleine administratiën, waarbij de hoofdambtenaren persoonlijk alle bijzonderheden kunnen nagaan, werken inderdaad zuinig.

Voorloopig aannemende dat de verdeeling der S.S. op Java in twee netten gehandhaafd wordt, zal getracht worden in de volgende regelen eene schets te leveren van de wijze, waarop een deugdelijke hoofdleiding kan worden tot stand gebracht, in hoofdzaak met behoud der bestaande organisatie, doch met verbetering der inrichting aan het Departement.

De Chefs der Exploitatie en evenzoo, bij aanleg van nieuwe lijnen buiten de bestaande netten, de Hoofdingenieurs van den Aanleg staan rechtstreeks onder de bevelen van den Directeur der B. O. W. He is niet wenschelijk hierin wijziging te brengen. De zelfstandigheid dier hoofdambtenaren zou worden benadeeld, indien zij hiërarchisch onder den Hoofdinspecteur der spoorwegdiensten werden gesteld.

De heer de Meyier is mede van dit gevoelen, maar brengt daarvoor een argument bij (blz. 1703), dat ik niet als juist kan erkennen. Ik bedoel de opmerking, dat de Exploitatiechefs niet in hunne zelfstandigheid en daardoor in hunne verantwoordelijkheid mogen worden verkort, in verband met de aansprakelijkheid, die het Algemeen Reglement voor de Spoorwegdiensten hun als bestuurders van spoorwegen oplegt. Naar mijne zienswijze bestaat geen verband tusschen de wettelijke regeling van eenige verplichtingen des bestuurders en zijne behoefte aan administratieve zelfstandigheid. Ook van de spoorwegbeambten in het algemeen zijn eenige verplichtingen wettelijk geregeld. Een en ander heeft ten doel de strafrechtelijke aansprakelijkheid vast te stellen. De ondernemer blijft echter in alle opzichten burgerrechtelijk verantwoordelijk voor de handelingen zijner ondergeschikten en moet uit dien hoofde volle vrijheid behouden tot regeling hunner bevoegdheid.

In korte woorden kan de dienstverhouding als volgt worden aangewezen. De Chefs der Exploitatie zijn belast met de *plaatselijke* leiding van den exploitatiedienst, de Hoofdingenieurs van den

Aanleg met de *plaatselijke* leiding van den aanlegdienst en daarvoor aan den Directeur der B. O. W. verantwoordelijk. De Directeur zelf heeft de *algemeene* leiding.

Deze laatste, geen vakman zijnde op het gebied der spoorwegen, kan de algemeene leiding slechts voeren indien hij gesteund wordt door eene volkomen deskundige Afdeeling Spoorwegen aan het Departement (Cluysenaer, blz. 833). Voor den bloei van het spoorwegwezen in Ned.-Indië is het evenzeer noodig, dat deze Afdeeling volkomen berekend zij voor hare taak als dat de werkkring der Exploitatiechefs en der Hoofdingenieurs van den Aanleg goed geregeld zij.

Door deze Afdeeling behooren alle zaken, de spoorwegen betreffende, te worden behandeld, dus ook de begrooting, het materieel beheer en de personeelzaken. Ook een eigen archief is onmisbaar.

Alleen de ordonnanceering der uitgaven zal vermoedelijk niet bij de Afdeeling Spoorwegen kunnen worden overgebracht.

Elke zaak wordt het vlugst behandeld door hen, die geheel ter zake kundig zijn; het is daarom niet te verwachten dat — behoudens een korte overgangstijd — de vereeniging van alle spoorwegzaken bij de Afdeeling Spoorwegen zal leiden tot vermeerdering van werkkrachten aan het Departement.

Voor eene deskundige behandeling van zaken behoort de Afdeeling Spoorwegen drie hoofdambtenaren te tellen: een Administratieven Hoofdambtenaar, een Hoofdingenieur voor Weg en Werken en een Hoofdingenieur-Werktuigkundige. Aan een dezer drie hoofdambtenaren wordt met den titel van Hoofdinspecteur de leiding der Afdeeling opgedragen. De Hoofdinspecteur staat in rang en bezoldiging boven de Chefs der Exploitatie en de Hoofdingenieurs van den Aanleg, zonder echter hun Chef te zijn; de beide andere hoofdambtenaren der Afdeeling staan met genoemde Exploitatiechefs en Hoofdingenieurs in rang gelijk.

Indien men alleen let op hetgeen tot dusverre door de Afdeeling Spoorwegen werd verricht, zal men de plaatsing van drie hoofdambtenaren aan het Departement wellicht te ruim achten. Toch zijn deze alle noodig, indien men wenscht dat het Departement aan het spoorwegwezen inderdaad eene deskundige leiding zal geven. In het bijzonder is daartoe bij de Afdeeling Spoorwegen een persoon onmisbaar met organiseerend talent op administratief gebied. De hoofdzaak is intusschen niet dat men aan het Departement voor elk der drie onderdeelen een *hoofdambtenaar* heeft, maar wel dat

men aldaar elk onderdeel toevertrouwt aan een persoon, die geschikt is voor de hoofdleiding. Vindt men die geschiktheid bij een jonger ambtenaar, dan moet de organisatie de gelegenheid geven dezen met lageren rang bij de Afdeeling Spoorwegen met het beheer van een der onderdeelen te belasten.

De organisatie heeft te zorgen, dat aan de hoofdambtenaren der Afdeeling een behoorlijk omschreven werkkring met ruime verantwoordelijkheid worde toegekend; zij mogen niet slechts zijn bureau-ambtenaren van den Directeur. Zij staan den Directeur ter zijde bij de algemeene leiding van hun tak van dienst. Zij zijn verplicht aan den Directeur voorstellen tot verbetering of wijziging van bestaande toestanden te doen, wanneer naar hunne meening het belang van den dienst dit eischt. Zulke voorstellen worden ingediend door tusschenkomst en met praeadvies van den Hoofdinspecteur.

De hoofdambtenaren der Afdeeling zijn *verplicht* de spoorwegen te bereizen, daarbij de tot hun tak van dienst behoorende werken, inrichtingen en bureaux te inspecteeren en omtrent hunne bevinding aan den Directeur rapport uit te brengen.

Het is echter wel te verstaan, dat hiermede geene opzettelijke volledige inspectiën van het geheele net bedoeld zijn. Deze zouden even tijdroovend als overbodig zijn. De bedoeling is door persoonlijke kennisneming van toestanden en mondeling overleg eene doeltreffende afdoening van zaken te bevorderen. Tot het verkrijgen van dit resultaat is het niet onmisbaar, dat de inspecteerende ambtenaar tevens bevoegd zij tot het nemen eener beslissing. Hoofdzaak is dat overeenstemming wordt verkregen tusschen de betrokken adviseurs aan de lijn en aan het Departement.

Een beperkt aantal dienstreizen zal voldoende zijn om de plaatselijke kennis, welke de hoofdambtenaren uit hun vroegeren diensttijd reeds in ruime mate bezitten, te onderhouden of aan te vullen. Hunne hoofdwerkzaamheden aan het Departement zullen daardoor niet worden benadeeld, maar veeleer bevorderd. Uit den aard der zaak zullen de dienstreizen der hoofdambtenaren worden geregeld door den Directeur, hetzij die geschieden op hun eigen voorstel of volgens eene opdracht zijnerzijds.

De verstandhouding tusschen de *algemeene* en de *plaatselijke* leiding behoort zoo gemakkelijk mogelijk te zijn. Te dien einde behoort, naar het voorbeeld van andere groote administratiën, eene regeling te worden vastgesteld, waardoor de Afdeeling Spoorwegen

zelfstandig kan correspondeeren met de Chefs der Exploitatie en de Hoofdingenieurs van den Aanleg tot het geven en vragen van inlichtingen, evenwel met de noodige waarborgen, dat daardoor geen afbreuk wordt gedaan aan het gezag van den Directeur. Tot het doen van opdrachten en het nemen van beslissingen is alleen de Directeur der B. O. W. bevoegd, voor zooverre die bevoegdheid niet volgens de hieronder beschreven regeling aan den Hoofdinspecteur wordt overgedragen.

Ten einde — hetgeen noodzakelijk is — den Directeur te ontlasten van de persoonlijke kennisneming van tal van ondergeschikte zaken, wordt volgens eene door den Gouverneur-Generaal op voordracht van den Directeur vast te stellen arbeidsverdeeling een deel der bevoegdheid van den Directeur op den Hoofdinspecteur overgedragen. De Directeur blijft echter steeds bevoegd zich de beslissing in bepaalde gevallen voor te behouden.

Van elke beslissing of opdracht van den Hoofdinspecteur hebben de Chefs der Exploitatie en de Hoofdingenieurs van den Aanleg hooger beroep op den Directeur. Deze laatste bepaling maakt het mogelijk groote uitbreiding te geven aan de zaken, welke den Hoofdinspecteur ter afdoening worden overgelaten zonder nadeel voor de zelfstandigheid der hoofdambtenaren buiten het Departement.

Er moet met den meesten ernst op worden gewezen dat voor een doeltreffend beheer eene juiste regeling van den werkkring der hoofdambtenaren onmisbaar is. In dit opzicht is de organisatie van 1888 uiterst gebrekkig, daar zij de hoofdambtenaren der Afdeeling Spoorwegen slechts tot bureau-ambtenaren van den Directeur maakt. Zijn die hoofdambtenaren personen, die, ondanks de organisatie, hunne taak opvatten als een werkkring met zelfstandige verantwoordelijkheid, zich uitstrekkende over de geheele leiding van den spoorwegdienst, dan gaan de zaken naar wensch. De omstandigheid echter, dat de werkkring volgens de organisatie geene zelfstandige is, heeft somtijds aanleiding gegeven tot de benoeming van personen, die, hoe bekwaam ook in hun vak, geene leidende krachten waren. Deze werkten dan slechts als Chefs, resp. ambtenaren der Afdeeling S.S. aan het Departement, welker werkkring, zooals hierboven reeds werd opgemerkt, tot technische zaken beperkt is. In die gevallen kwamen de tekortkomingen in de hoofdleiding aan den dag, waarop hierboven is gewezen. Veelal heeft dit aanleiding gegeven tot de meening dat de opgemerkte gebreken

meer te wijten waren aan de personenkeuze, dan aan de organisatie, terwijl het toch juist deze laatste is, die doorloopend te kort schiet en slechts tijdelijk bruikbaar wordt, wanneer zij aangevuld wordt door personen, die meer geven dan de organisatie van hen eischt.

Tot dusverre is de werkkring van het Departement der B. O. W. in hoofdzaak besproken in verband met de hoofdleiding van den Staatsspoorwegdienst.

Een tweede belangrijk onderdeel zijner taak op het gebied der spoorwegen bestaat in het toezicht op de particuliere spoor- en tramwegdiensten.

Overal waar de Staat zelf spoorwegen exploiteert, is het een hoogst moeielijk vraagstuk dit toezicht zoodanig te regelen dat het op onpartijdige en toch deskundige wijze wordt uitgeoefend.

Ik stem ten volle in met de zienswijze der heeren de Meyier (blz. 1701) en Cluysenaer (blz. 836), dat het toezicht op de particuliere spoor- en tramwegdiensten niet mag worden samengesmolten met het beheer der Staatsspoorwegen.

Intusschen is het ook bij dit toezicht van groot belang, dat de Directeur worde voorgelicht door volkomen deskundig personeel. Uit dien hoofde is geene andere regeling mogelijk dan ook de aangelegenheden betreffende dat toezicht in behandeling te geven aan de Afdeeling Spoorwegen, met dien verstande evenwel dat alle beslissingen tegenover de particuliere spoor- en tramwegen, voor zooverre die niet aan den Gouverneur-Generaal zijn voorbehouden, behooren te worden genomen door den Directeur zelven zonder bevoegdheid tot delegatie aan den Hoofdinspecteur.

De Inspecteurs van het toezicht behooren — als thans — rechtstreeks te staan onder den Directeur der B. O. W.

De samenkoppeling van het stoomwezen met het toezicht op de particuliere spoorwegen heeft tot dusverre niet ondoelmatig gewerkt en kan dus bestendigd worden zoolang de omstandigheden niet aanmerkelijk veranderen.

Een goed werk heeft de heer Cluysenaer (blz. 829—833) verricht door aan te toonen dat een goed ingericht beheer van het spoorwegwezen als onderdeel van het Departement der B. O. W. niet te verkrijgen is zoolang aan dat Departement in zijn geheel eene weldoordachte organisatie ontbreekt. Met ingenomenheid zij hier verwezen naar de schets, door dien schrijver gegeven van den

werkkring van den Directeur der B. O. W. zooals die behoort te worden opgevat. Bij de lezing herinnere men zich echter dat de heer Cluysenaer in zijn artikel de toestanden en dienstverhoudingen doorloopend bespreekt zooals hij die zou wenschen, niet zooals zij in werkelijkheid zijn. Waar men op blz. 831 leest dat de Directeur snel moet weten te beslissen, op blz. 843 en 847 dat de Directeur tarieven vaststelt en wijzigt, typen van bovenbouw en rollend materieel, alsmede ontwerpen voor belangrijke nieuwe werken moet vaststellen, verlieze men niet uit het oog dat tot dusverre den Directeur nimmer de bevoegdheid tot eenige beslissing van beteekenis is verleend. Hij doet slechts voorstellen aan den Gouverneur-Generaal, waarop na onderzoek en advies van de Algemeene Secretarie, dikwijls ook van den Raad van Indië, te zijner tijd — in geen geval snel — eene beslissing volgt.

Intusschen, al ontbreekt voor het tegenwoordige de bevoegdheid tot zelfstandig beslissen, moet men toch met den heer Cluysenaer (blz. 831) erkennen dat voor de betrekking van Departementschef slechts personen van groote algemeene ontwikkeling en met organiseerend talent in aanmerking behooren te komen. De invloed, dien de voorstellen van het Departement op de beslissingen van den Gouverneur-Generaal uitoefenen, is in hooge mate afhankelijk van het vertrouwen dat in den Departementschef kan worden gesteld.

De tegenwoordige inrichting van het Departement zal echter vaak de benoeming van den meest geschikten persoon verhinderen. Immers het Departement is thans in de eerste plaats een bestuur van den Waterstaat, waaraan de spoorwegen, het stoomwezen, de posterijen en telegrafie als aanhangsels zijn toegevoegd. Wordt de betrekking van Directeur der B. O. W. vacant, dan is tevens de Waterstaat zonder leiding en kan daarin slechts voorzien worden door een der oudste Hoofdingenieurs van dien diensttak tot Departementschef te bevorderen.

De eerste voorwaarde om aan het spoorwegwezen en den dienst der posterijen en telegrafie in Ned.-Indië eene in alle opzichten voldoende hoofdleiding te verzekeren is, dat aan het Departement eene Afdeeling Waterstaat worde opgericht onder leiding van een Hoofdinspecteur, georganiseerd op overeenkomstigen voet als hierboven voor de Afdeeling Spoorwegen is omschreven.

Is dit geschied dan zou het aanbeveling verdienen ook den dienst van het mijnwezen of althans de steenkolenontginning ter Westkust

van Sumatra aan het Departement der B. O. W. toe te voegen. Daardoor zou tevens elke aanleiding vervallen om den Staatsspoorwegdienst aldaar in andere verhouding tot het Departement te houden dan de Staatsspoorwegen op Java. (Cluysenaer blz. 830 en 844).

Met de organisatie van het Departement houdt verband de reeds herhaaldelijk behandelde vraag in hoeverre de Directeur bij het doen van voorstellen aan de Regeering verplicht behoort te zijn de adviezen der hoofdambtenaren over te leggen (de Meyier blz. 1700). De vraag is voor alle diensttakken van gelijk belang, maar vereischt hier alleen bespreking met betrekking tot den spoorwegdienst.

Een zoodanig voorschrift te geven alleen ten aanzien van de adviezen van den Hoofdinspecteur zou geen reden van bestaan hebben; de adviezen van de overige hoofdambtenaren der Afdeeling, van de Exploitatiechefs of van de Hoofdingenieurs van den Aanleg kunnen voor de Regeering naar omstandigheden van even groote waarde zijn.

Ongetwijfeld is het wenschelijk, dat de Regeering kennis neme van belangrijke adviezen der hoofdambtenaren. In Indië is dit zelfs veel meer noodig dan in Nederland wegens het gemis der parlementaire verantwoordelijkheid en der openbare voorbereiding van wettelijke bepalingen. Een algemeen voorschrift tot het doorzenden van die adviezen zou echter leiden tot overlegging van tal van onbelangrijke stukken. Het schijnt daarom aanbevelenswaardig slechts te bepalen, dat de Directeur bij belangrijke voorstellen die adviezen der hoofdambtenaren zal overleggen, welker doorzending tot volledige voorlichting der Regeering nuttig is te achten en dus in het bijzonder die adviezen, welke in hoofdpunten met het voorstel in strijd zijn.

Een voorschrift als het bovenstaande wordt vaak ontraden op grond dat het prestige van den Directeur zal lijden indien de Regeering gesteld wordt voor de keuze tusschen zijne voorstellen en die zijner hoofdambtenaren. Laat men dit bezwaar gelden dan stelt men het prestige van den Directeur hooger dan het algemeen belang. De verplichting tot het overleggen der adviezen verhindert den Directeur aan de Regeering voorstellen in te dienen, waarbij hij, tegenover de afwijkende meening der hoofdambtenaren, niet over voldoende argumenten beschikt. Aan de grondige voorbereiding der in te dienen voorstellen zal dit in hooge mate bevorderlijk zijn.

Het overleggen van adviezen in originali moet niet ten doel hebben de zelfstandigheid der ambtenaren te waarborgen: in dit opzicht deel ik de zienswijze van den heer Cluysenaer (blz. 828), die overigens m. i. het nut van de overlegging dier adviezen te laag schat.

De positie van den Hoofdinspecteur, Chef der Afdeeling Spoorwegen, vereischt nog eene nadere bespreking, welke ook van toepassing kan worden geacht op de overige hoofdambtenaren van gelijken rang bij andere diensttakken.

Er dient nadruk op te worden gelegd, dat de positie van den Hoofdinspecteur in aanzien en bezoldiging boven die der overige hoofdambtenaren van denzelfden diensttak moet staan. De heer de Meyier (blz. 1731) is van meening dat hij in rang niet hooger behoeft te staan dan de Exploitatiechefs en zoo noodig met deze van positie kan wisselen. Bij zoodanige regeling is het te voorzien dat de bekwaamste hoofdambtenaren voor eene benoeming tot Hoofdinspecteur zullen bedanken. Alleen door bij elken diensttak den bekwaamsten (niet den oudsten) Hoofdambtenaar als Hoofdinspecteur aan het Departement te verbinden, wordt eene goede hoofdleiding verzekerd en tevens gewaarborgd dat men voor de betrekking van Departementschef — gesteld dat niet elders een bijzonder geschikte kracht voorhanden is — steeds eene keuze zal kunnen doen uit personen, die met de leiding van het Departement vertrouwd zijn.

In dit opzicht verschilt steller dezes van meening met den heer Cluysenaer (blz. 833 en 847), die de Hoofdinspecteurs geplaatst wenscht te zien buiten het Departement, zelfs op eene andere standplaats, en de leiding der Afdeelingen wenscht toe te vertrouwen aan ambtenaren van lageren rang. Dit is het stelsel dat in Nederland bij den Waterstaat en de Spoorwegen wordt toegepast. Het leidt tot eene schrikbarende toeneming der correspondentie, tot het dubbel verrichten van vele werkzaamheden en tot zeer scheeve verhoudingen. Voor Indië is het nog te minder doelmatig te achten omdat door den korten diensttijd aldaar het niet mogelijk is vele jongere ambtenaren afwisselend aan het Departement te plaatsen; de betrekking van Hoofdinspecteur zal daarom veelal de eenige gelegenheid zijn voor een bekwaam hoofdambtenaar om zich voor den werkkring van Departementschef voor te bereiden.

Hierboven is besproken hoe de hoofdleiding aan het Departe-

ment ware in te richten ingeval de verdeeling der S.S. op Java in twee netten gehandhaafd blijft.

Waar intusschen de heer Cluysenaer (blz. 837—839), en andere gezaghebbende personen met hem, de samensmelting der beide S.S. netten onder één Exploitatiechef aanbevelen, dient te worden overwogen op welke wijze na eene hervorming in dien zin de hoofdleiding door het Departement zou zijn te voeren.

In de plaats van een beheer naar van hoogerhand bekrachtigde algemeene voorschriften treedt alsdan een beheer naar de inzichten van den Exploitatiechef. In het gebrek aan zaakkennis bij het Departement komt geene verbetering en men staat aldaar onvoorbereid voor de vraagstukken, die bij uitbreiding der spoorwegen op de Buitenbezittingen rijzen. De Afdeeling Spoorwegen aan het Departement, die noodig blijft voor de behandeling van concessiën en voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, zal door gemis aan ervaring en gegevens niet in staat zijn den Directeur der B. O. W. voldoende voor te lichten op het gebied der algemeene spoorwegpolitiek en der verhouding tot de particuliere spoor- en tramwegen. Op laatstgenoemd gebied zal de Directeur derhalve uitsluitend moeten steunen op den Exploitatiechef der S.S., waardoor de gewenschte onpartijdigheid verloren gaat.

De heer Cluysenaer (blz. 836 en 846) ziet terecht in dat, bij samentrekking van alle Staatsspoorwegen op Java tot één bedrijf, niettemin de werkkring der Afdeeling aan het Departement nog zeer omvangrijk zal blijven. Alle stukken, die van de — op den voet van een hoofdbureau ingerichte — bureaux der Exploitatiechefs op Java en elders inkomen, zullen door den trechter der Afdeeling gaan. Het is te vreezen dat dientengevolge het werk dubbel zal worden gedaan. Wel tracht de heer Cluysenaer dit gevaar te bezweren door als regel te stellen, dat de Afdeeling uitsluitend de hoofdzaken, niet de onderdeelen moet beschouwen en dat de beste technici niet te Batavia maar te Bandong (standplaats van den Exploitatiechef op Java) geplaatst moeten zijn; het is echter duidelijk, dat op die wijze het gezag van den Directeur der B. O. W. over de spoorwegen op Java denkbeeldig wordt en daarenboven aan het Departement, waar slechts bureau-ambtenaren zullen zetelen, de steun gemist wordt, noodig om ook de spoorwegen buiten Java — die *niet* over de beste technici zullen beschikken — behoorlijk te beheeren.

Het is niet overbodig hier de aandacht te vestigen op de eigenaardige verhouding, waarin koloniale spoorwegen verkeeren door de omstandigheid, dat hunne ambtenaren niet in staat zijn zich volledig op de hoogte te houden van de vorderingen der spoorwegtechniek en door de noodzakelijke uitzending uit Europa van de voornaamste behoeften voor het bedrijf. Een goed geregelde samenwerking met een technisch bureau in Europa, gepaard met eene geregelde uitzending van ambtenaren tot het maken van studiereizen (Cluysenaer blz. 854), zijn daardoor onmisbaar. Tot regeling en handhaving dier samenwerking is alleen het Departement in staat.

Reeds om die reden alleen zou het noodig zijn, althans voor den werktuigkundigen dienst der S.S., de algemeene leiding aan het Departement te houden; de werktuigkundige leidsman der S.S. moet zetelen te Batavia en niet bij een der exploitatiebureaux.

Ik meen thans de hoofdleiding van den spoorwegdienst voldoende van alle zijden te hebben beschouwd. Ter bespreking blijft nu nog over de inrichting van den exploitatiedienst.

De beide hierboven aangehaalde schrijvers hebben zich, wat dit onderdeel van het vraagstuk betreft, op ruime schaal doen inspireeren door Europeesche voorbeelden. Twee stelsels van bestuur zijn uitvoerig ter sprake gebracht, namelijk dat der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en dat der Pruisische Staatsspoorwegen.

De heer Cluysenaer (blz. 839) beveelt zonder voorbehoud de inrichting der M. t. E. v. S.S. aan, ook ter navolging voor de organisatie der S.S. op Java. Gelijk men weet, is bij die Maatschappij het beheer verdeeld over vier Diensten, elk onder beheer van een Chef van Dienst; de hoofdleiding berust bij den Directeur-Generaal.

Het verdient opmerking, dat deze beheersinrichting oorspronkelijk niet is uitgedacht voor het beheer van groote spoorwegnetten, maar voor bedrijven van betrekkelijk kleinen omvang. Het stelsel past volkomen bij een bedrijf als dat der Nederlandsche Centraalspoorwegmaatschappij, der Samarang—Joana en Semarang—Cheribon Stoomtram-maatschappijen; het heeft aanvankelijk ook goed voldaan bij de Ooster- en Westerlijnen der S.S. op Java.

Het stelsel werkt goed zoolang de omvang van het bedrijf de Chefs van Dienst (Afdeelingchefs) veroorlooft de dagelijksche leiding van den dienst in hoofdzaak persoonlijk in handen te houden. Zij blijven dan persoonlijk bekend met de plaatselijke toestanden en bovenal ook met hun ondergeschikt personeel. Bij matigen omvang der administratie heeft voorts de Directeur (Exploitatiechef) nog de gelegenheid dagelijks het oog over alle diensttakken te laten gaan, hetgeen bij elk stelsel het beste middel is tot aanvulling van bestaande leemten.

Uit een oogpunt van administratie heeft het stelsel daarenboven het voordeel, dat het gezag van den Chef van Dienst (Afdeelingschef), zoo noodig ook dat van den Directeur (Exploitatiechef), zich voortdurend tot in de kleinste bijzonderheden doet gelden. Men houdt daarom ook bij uitbreiding der spoorwegnetten aan dit stelsel vast wanneer het spoorwegwezen berust op het concurrentie-stelsel, gelijk voorheen in de meeste landen van Midden-Europa en thans, tot de uiterste scherpte opgedreven, in Nederland het geval is.

Onder zulke omstandigheden kan men het in zaken, die met het verkeer in verband staan, niet wagen aan ontwikkelde ambtenaren van lageren rang zelfstandigheid te geven. Deze, het geheele gebied van den strijd niet kunnende overzien, zouden maatregelen nemen, gerechtvaardigd door het gezond verstand en het algemeen verkeersbelang, doch niettemin de Maatschappij verzwakkende in den strijd tegen den concurrent.

Tegenover deze overweging moeten alle nadeelen van het stelsel op den achtergrond treden. Men verheugt er zich in (Cluysenaer blz. 840) dat het stelsel toelaat, bij toenemenden omvang van het bedrijf, de zaken gaande te houden door het aanstellen van steeds meer ambtenaren, niet alleen aan de lijnen maar ook aan het hoofdbureau; de laatstbedoelde ambtenaren ten deele hoog ontwikkeld en hoog bezoldigd, maar niettemin zonder zelfstandigheid.

De nadeelen van het stelsel zijn evenwel zeer ernstig. De door den heer Cluysenaer geroemde elasticiteit bestaat slechts in schijn; inderdaad verliest de organisatie door elke uitbreiding aan veerkracht. Men beschikt, in verhouding tot den omvang van het bedrijf, over een te klein aantal zelfstandig werkende ambtenaren. De aan het hoofdbureau rechtstreeks onder de Chefs van Dienst gestelde hoogere ambtenaren (Afdeelingschefs, Inspecteurs en Ingenieurs in algemeenen dienst) hebben geenerlei be-

voegdheid, tenzij hun die bij uitzondering door den Chef van Dienst — tot wederopzegging — wordt verleend. Zij staan meerendeels in geene verbinding met den dienst op de lijnen, tenzij tot uitvoering eener opdracht van den Chef van Dienst. Dientengevolge merkt men bij deze hoogere bureau-ambtenaren dikwijls achteruitgang in initiatief en veerkracht op. Heeft men iemand noodig tot vervulling eener leidende betrekking, dan zoekt men vaak onder hen te vergeefs naar een geschikten persoon.

Ook op de Eerstaanwezende Ambtenaren aan de lijnen, die eveneens ondergeschikt zijn aan den Chef van Dienst, werkt het stelsel nadeelig. Wel hebben zij een zelfstandigen werkkring en worden hunne voorstellen geregeld behandeld wanneer deze passen in het kader van den gewonen gang van zaken, maar voorstellen tot verbetering vinden moeilijk gehoor. De Chef van Dienst mist den noodigen tijd, dikwijls ook de noodige detailkennis; de aan hem ondergeschikte ambtenaren aan het hoofdbureau missen de bevoegdheid tot onderzoek en handeling.

In het bijzonder werkt deze toestand ongunstig ten aanzien van het lagere personeel, welks belangen door het hoofdbureau onvoldoende worden nagegaan en behartigd, niet wegens gemis aan goeden wil, maar omdat de Chef van Dienst niet in staat is alles te volbrengen wat het stelsel hem oplegt en naast zoovele andere dringende zaken ook nog eene studie te maken der personeelaangelegenheden.

Dat de hoogere ambtenaren aan het hoofdbureau geheel vreemd blijven aan den dienst op de lijnen is mede eene ernstige fout van het Nederlandsche stelsel. De correspondentie wordt daardoor steeds omvangrijker, de behandeling van zaken steeds minder zaakkundig. In Nederland wordt dit gedeeltelijk goedgemaakt door de talrijke reizen, die een ieder voor andere doeleinden dan dienstzaken maakt; daardoor hebben de ambtenaren eene ruime gelegenheid om den spoorwegdienst te zien uitoefenen. In Indië, waar het reizen weinig aantrekkelijks heeft en veel meer tijd kost, zullen bij toepassing van een dergelijk stelsel de ambtenaren aan het hoofdbureau geheel van den practischen spoorwegdienst vervreemden.

In Europa wordt de bestuursvorm der M. t. E. v. S.S. niet meer algemeen beschouwd als de meest doelmatige.

De eenige spoorwegorganisatie, die in den laatsten tijd is tot

stand gekomen, vrij van neveninvloeden als concurrentie of eerbiediging van bestaande toestanden, doch uitsluitend met het doel om voor een omvangrijk spoorwegnet een doelmatigen en zuinigen bestuursvorm te scheppen, namelijk die der Pruisische Staatsspoorwegen van 1895[1]), berust op twee beginselen, die juist ten doel hebben de gebreken van het Nederlandsche stelsel te vermijden.

In de eerste plaats heeft men daar bij elke spoorwegdirectie aan een zoo groot mogelijk aantal hoogere ambtenaren (12 of meer directieleden) elk een behoorlijk begrensden zelfstandigen werkkring met ruime bevoegdheid gegeven. De *Abtheilungsdirigenten*, wier werkkring in vele opzichten te vergelijken was met die der Nederlandsche Chefs van Dienst, zijn in 1895 afgeschaft, terwijl de eenheid bij de technische en administratieve leiding op andere wijze is verzekerd.

In de tweede plaats is gezorgd, dat de bovenbedoelde ambtenaren aan het hoofdbureau (directieleden), voor zooverre hun werkkring daartoe aanleiding geeft, bekend blijven met den practischen spoorwegdienst doór hun de *verplichting* op te leggen de lijnen te bereizen en zich van alle persoonlijke en zakelijke toestanden, die tot hun werkkring behooren, volledig op de hoogte te stellen. Zij moeten belangrijke zaken met de Inspecteurs op de lijnen zooveel mogelijk mondeling overleggen.

De Inspecteurs op de lijnen zijn intusschen niet ondergeschikt aan het Directielid, dat aangewezen is om de zaken met hen te behandelen en bevoegd is hun opdrachten te geven omtrent zaken, die volgens eene vastgestelde arbeidsverdeeling aan het Directielid ter afdoening zijn opgedragen. De Inspecteur staat hiërarchisch onder de *Directie*, hetgeen feitelijk beteekent dat hij onder den *President* der Directie staat. Hij ontleent aan deze rangregeling ongetwijfeld eene groote mate van zelfstandigheid, naar het schijnt zonder nadeel voor den dienst.

Het is tot recht verstand der dienstverhouding noodig hier nog aan te stippen dat de Pruisische spoorwegdirectie niet collegiaal werkt: de President is de eenhoofdige leider. Slechts in één geval wordt door de Directie eene collegiale beslissing genomen, namelijk indien een ambtenaar bezwaar maakt tegen een hem, niet op eigen verzoek, verleend ontslag of tegen eene opgelegde geldboete, hooger dan een halve maand bezoldiging.

---

[1]) In Beijeren is onlangs het besluit genomen tot hervorming van het spoorwegbeheer naar het Pruisische voorbeeld.

Voorts is het, ter bevestiging van een vaak voorkomend misverstand, niet overbodig op te merken dat de Pruisische spoorwegorganisatie van 1895 zich van de vroegere niet onderscheidt door eene sterkere centralisatie. Zij maakt dezen indruk op hen, die de begrippen *centralisatie* en *decentralisatie* niet kunnen afscheiden van de *plaats*, waar de bestuursmacht wordt uitgeoefend. Eene weldoordachte decentralisatie is echter onafhankelijk van de standplaats der bestuursorganen; zij beteekent slechts eene doelmatige verdeeling der bevoegdheid tusschen hooger en lager geplaatste autoriteiten en kan dus worden doorgevoerd op dezelfde standplaats, in hetzelfde gebouw, in hetzelfde vertrek. Van deze, in Ned.-Indië bijna onbekende, decentralisatie is de Pruisische spoorwegorganisatie een leerrijk voorbeeld.

De heer de Meyier heeft bij zijne uitvoerige beschrijving van den bestuursvorm der Pruisische Staatsspoorwegen (blz. 1709—1728) zich, wat den uitwendigen vorm betreft, hier en daar vergist. De heer Cluysenaer (blz. 827) wijst daarop. Dit neemt niet weg dat eerstgenoemde blijkbaar het groote gewicht van de hoofdbeginselen der Pruisische organisatie met juistheid heeft ingezien, ook voor de toepassing in Ned.-Indië, in het bijzonder waar het de bevordering der zelfstandigheid bij een groot aantal ambtenaren betreft (blz. 1726 en 1730). Hierin ga ik geheel met hem mede.

Hierboven werd de meening uitgesproken dat de bestaande inrichting van het beheer der exploitatie bij de Ooster- en Westerlijnen der S.S. aanvankelijk goed voldeed. Dit doelt op den tijd toen de Afdeelingschefs nog in staat waren zich persoonlijk op de hoogte te houden van de plaatselijke toestanden en van de dienstuitvoering door hun ondergeschikt personeel.

Bij de voortdurende uitbreiding der netten zijn deze langzamerhand aan de oorspronkelijke beheersinrichting ontgroeid. Men is hieraan tegemoet gekomen door de aanstelling van een steeds aangroeiend getal Adjunct-Afdeelingschefs. Van eene regeling van den werkkring dezer ambtenaren is echter geen sprake geweest; ondanks hun uitgebreid arbeidsveld, zijn zij geheel verstoken van bevoegdheid en verantwoordelijkheid. Dientengevolge wordt ook van hunne werkkracht, althans bij de technische afdeelingen, vaak onvoldoende partij getrokken.

De behoefte aan hervorming doet zich dus ook bij het beheer

van den exploitatiedienst — zij het ook bij den tegenwoordigen omvang van het bedrijf nog niet zeer dringend — gevoelen.

Stelt men de vraag in welken geest deze hervorming zou hebben te geschieden, dan zou ik, evenals de heer de Meyier (blz. 1729), geneigd zijn de beginselen der Pruisische organisatie voor Ned.-Indië het meest aanbevelenswaardig te achten.

De bespreking eener organisatie wordt intusschen moeielijker naarmate men meer in bijzonderheden afdaalt en het ware lichtvaardig bij het gemis van de noodige detailkennis, vooreerst van de bestaande organisatie in Ned.-Indië en in de tweede plaats van die der Pruisische Staatsspoorwegen, hieromtrent een bepaald oordeel uit te spreken.

Noodzakelijk komt het mij voor de organisatie bij verschillende spoorwegadministratiën, inzonderheid het Pruisische spoorwegbeheer, ter plaatse waar dit wordt uitgeoefend nauwkeurig en in alle details te doen bestudeeren, bepaaldelijk met het oog op eene reorganisatie van den Indischen Staatsspoorwegdienst.

Eene hervorming der hoofdleiding van het spoorwegwezen, gevolgd door eene nieuwe inrichting van den exploitatiedienst, zal niet lang meer kunnen worden uitgesteld.

Een nieuwe theorie omtrent 't Maleisch besproken. [1])

DOOR

H. N. KILIAAN,

O. I. ambtenaar met verlof.

Terecht merkt de heer Ch. A. van Ophuijsen in zijne „Maleische taalstudiën", (I. „Verbaalstammen en hunne derivaten") [2]) het volgende op:

„Waar een werkwoord" (bedoeld: een transitief werkwoord) „gebezigd wordt, zijn een agens en een patiens; er is er een, die een handeling verricht, en een, die de handeling ondergaat." „In dat feit kan door den *vorm* geene verandering worden gebracht." „De vorm kan alléén den een of den ander meer op den voorgrond doen treden."

Immers niet anders doen in hun onderlinge verhouding de actieve en passieve vormen van een (transitief) werkwoord.

Met dat al acht de schrijver zich gerechtigd om van de heerschende meening af te wijken waar hij zijne beschouwingen aldus resumeert:

„Men zal er nooit in slagen te bewijzen, dat *koedjoeal koeda itoe* voor een Maleier eene passieve uitdrukking is; alléén staat vast, dat hij daarmede wil doen uitkomen, dat hij meer nadruk legt" (lees liever: meer de aandacht vestigt) „op het paard dan op zichzelf of zijne handeling."

Springt de onnauwkeurigheid of wil men liever: onvolledigheid van schrijvers zienswijze hier niet in 't oog? Tegenover „zichzelf" toch staat „het paard;" tegenover „zijne handeling," d. i. het bewerken van den agens, *dus* het bewerkt worden van den patiens. En op deze wijs voorgesteld moet schrijvers „patiens-vorm" onvermijdelijk als een passieve vorm gevoeld worden.

Trouwens, schrijvers onlogische gedachtengang houdt verband met zijne meening dat *kudjuwal kuda itu* ten opzichte van het zinsaccent op den hoorder geheel denzelfden indruk als *kuda itu kudjuwal* zou teweegbrengen. Was dit juist, wij zouden nevens *aku mèndjuwal kuda itu* ook ten aanzien van den nadruk geheel in dezelfde beteekenis *kuda itu aku mèndjuwal* verwachten. Dat intusschen deze uitdrukking niet bestaat, geeft te denken.

Doch het is waar ook: de schrijver blijkt voor het logische in de taal zoo weinig te voelen dat hij ten slotte zich daaromtrent verder uitlaat als volgt:

„Ik geloof, dat wij verkeerd doen op grond van begrippen, die wij omtrent taal en spraakkunst hebben, conclusies te trekken."

---

1) In aansluiting met mijn artikel: „Passieve vormen in 't Javaansch en in 't Maleisch voorkomende in de April-aflevering van dit Tijdschrift, jaargang 1902.

2) Tijdschrift Batav. Genootschap XLVI.

Is de schrijver, veroorloof ik me te vragen, niet op dezelfde wijs aan *zijne* begrippen: agens en patiens, agens- en patiensvorm gekomen?

„We zullen verstandig" (en toch in strijd met alle grammaticale begrippen?) „doen niet aan den vorm te hechten, waar de Maleier zelf er zoo weinig" (?) „waarde aan toekent, en hem geene ideeën toe te schrijven, die in ons hoofd zijn ontstaan".

Meent de schrijver dat desniettemin de voorstellingen van agens en patiens wel in het hoofd van den Maleier zijn ontstaan, en niet tevens die van actie en passie? Zoodat er wel sprake zou mogen zijn van agens- en patiensvorm, en niet van actieven en passieven vorm?

„Wij hebben alléén na te gaan, doch dàt ook zoo nauwkeurig mogelijk, hoe hij zijne gedachten uit, van welke vormen" (ook daar waar de Maleier er weinig waarde aan hecht?) „hij daarbij gebruik maakt; en indien wij het dan zoover brengen, dat wij even „onlogisch" of „in strijd met alle grammaticale begrippen" (?) „als hij, in zijne taal ons uitdrukken, dan mogen wij dubbel en dwars tevreden zijn."

Maar hoe zouden wij zulks kunnen doen, indien wij ons niet verzekerd hielden dat de Maleische geest met alle andere menschelijke geesten eigenschappen gemeen heeft? *Wij* alléén zouden van actie en passie notie kunnen hebben, en niet ook de Maleier?

Over het logische of onlogische in de talen sprekende wachte men zich toch voor overdrijving om niet tot uitersten te vervallen. Zeker, de taal in 't algemeen is geen vrucht van beraad, allerminst van rijp beraad; het neemt echter niet weg dat de geest zelfs wanneer hij zich in de taal uitspreekt, doorgaans onbewust, spontaan, zich niet verloochenen kan als redelijk. Zoo moeten logische grondbegrippen als subject, object en predicaat, naar de orde der logische schikking, in mindere of meerdere mate op elk taalgebouw van invloed zijn. Niet dat de Maleier ze als zoodanig kent — daarvoor zou hij over het denken moeten leeren denken —; maar hij „voelt" toch het verschil dat er bestaat tusschen agens en patiens, tusschen actie en passie te wel dan dat het in zijn taal geen uitdrukking zou kunnen vinden. En dezelfde redelijke geest van „het minst logische aller wezens," de geest die immers zichzelf gelijk blijft, moet zich van den aanvang af hebben doen gelden; van een overgang van actief tot passief behoeft er geen sprake te zijn.

Laten *wij* ten minste aannemen dat een beschouwingswijze die niet alle verschijnselen van een zekere groep verklaren kan voor een andere die het wel doen kan, behoort plaats te maken, willen *wij* den menschelijken geest die naar eenheid, eenvoudigheid streeft recht laten wedervaren. Want „der Geist der stets verneint" mag *onze* geest voorwaar niet zijn.

DEN HAAG, November 1903

Voortvarendheid der Indische Regeering.

In zijne redevoering den 20sten November bij de behandeling der Indische Begrooting in de Tweede Kamer gehouden, noemde de heer Van Kol onder de serie „onafgedane zaken waarop meermalen is aangedrongen en welker noodzakelijkheid men niet durft te loochenen", *het onderzoek der heerendiensten* en voegde er bij: „welk onderzoek in 1888 is begonnen en eerst thans (15 jaar later) in druk is verschenen."

De heer Van Kol zal iets anders bedoeld hebben dan uit hetgeen hij gezegd heeft zou kunnen worden opgemaakt. Vermoedelijk heeft hij de algeheele afschaffing der heerendiensten op het oog gehad. Hem is toch ongetwijfeld bekend, dat bedoeld onderzoek reeds sedert lang (ruim tien jaren) een afgedane zaak is en dat het in druk verschenen „Eindresumé" tot dat onderzoek en de daarop gebaseerde rapporten en voorstellen, die tot het vaststellen der gewestelijke heerendienst- en desadienstregelingen hebben geleid, slechts in verband staat als een lijst tot de ingeraamde schilderij.

Daar dit echter niet aan een ieder bekend zal zijn en het gezegde van den heer Van Kol mitsdien aanleiding tot verkeerde gevolgtrekking kan geven, komt het mij, als gewezen leider van het heerendienstonderzoek en als samensteller van bedoeld Eindresumé, niet onnoodig voor die zaak hier nog eens nader uiteen te zetten.

Het onderzoek werd in de laatste helft van het jaar 1888 aangevangen, en ultimo 1893 was het niet alleen voor alle gewesten van Java en Madoera afgeloopen en waren alle daarop gebaseerde rapporten en voorstellen, *negentien* dikke folianten, ingediend, maar waren ook reeds de resultaten in den vorm van gewestelijke heerendienstregelingen door opneming in het *Staatsblad* en van gewestelijke desadienstregelingen door arresteering door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur, gefixeerd.

Hiermede was de zaak afgeloopen, de schilderij voltooid.

Naar ik meende zou een lijst de waarde er van verhoogen, waarom ik het voorstel deed mij op te dragen van die negentien folianten een resumé samen te stellen en dat in druk te laten verschijnen.

Aan dit verzoek kon echter niet voldaan worden vóórdat ook het resultaat van het in 1893 ingediende rapport met bijbehoorende voorstellen omtrent het heerendienst-onderzoek in de residentie *Batavia* (*Bloeboer*) in het staatsblad was opgenomen. En dit kon eerst geschieden *nadat* was uitgemaakt of het particuliere land *Bloeboer* (Buitenzorg voortaan moest blijven beschouwd als particulier land dan wel als Gouvernementsdomein.

Eerst in 1896 was deze kwestie uitgevochten, waarop de heerendienstregeling voor *Batavia* werd gearresteerd.

Ik was toen met verlof in Europa en hernieuwde bij den minister van koloniën mijn voorstel omtrent de lijst. Minister Bergsma keurde dit goed en in 1897 kon ik met dat werk beginnen.

Bij mijn terugkeer naar *Indië* in Januari 1898 waren twaalf vel afgedrukt. Daar aangekomen, droeg de Gouverneur-Generaal mij op dien arbeid te vervolgen; de Landsdrukkerij te *Batavia* zou voor het drukken zorgen.

Door verschillende omstandigheden (o.a. gebrek aan letters) kon die instelling gedurende mijn verblijf op *Timor* (ongeveer anderhalf jaar) hieraan niet voldoen.

Na wederplaatsing op *Java* vroeg ik vergunning mij tot particuliere drukkers te wenden. Dit verzoek werd toegestaan, waarop met behulp van dezen de uitgaaf geregeld, voor zooveel mijn gezondheidstoestand dit toeliet, voortgang kon hebben, zoodat vóór mijn verlof naar Europa in April 1902 het *eerste* en *tweede* gedeelte, elk uit twee stukken bestaande (557 pagina's kwarto formaat) waren verschenen.

Met het in 't licht doen zien hier te lande van het *derde* en *laatste* gedeelte in Januari 1903 (220 pag.) beëindigde ik dien arbeid.

De samenstelling en het uitgeven van het „Eindresumé" hebben derhalve geen 15 jaar geduurd, zooals men misschien zou opmaken uit hetgeen de heer Van Kol heeft gezegd, maar 6 jaar, feitelijk slechts 3½ jaar; naar mijn zin echter nog te lang. Evenwel, vergeleken bij den langen duur, vereischt geweest voor een analoge uitgave, die van het *Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond op Java en Madoera*, ± 25 jaar, is er nog geen reden tot klagen.

In allen geval mag de uitgifte van het Eindresumé van het heerendienstonderzoek niet aangehaald worden als een staaltje van de weinige voortvarendheid der Indische Regeering. *Zij* stond er geheel buiten. En allerminst mag het *onderzoek* als zoodanig worden genoemd.

Want juist *dat* onderzoek strekt tot bewijs hoe voortvarend de Indische Regeering kan zijn.

Er bestond toen een door den landvoogd, Mr. C. Pijnacker Hordijk, geïnspireerd ernstig willen bij *alle* adviseurs om de zaak tot een goed einde te brengen en de bij de Algemeene Secretarie met de heerendienstaangelegenheden belaste ambtenaar (de heer Van Rees) zorgde er voor, dat dat kritiseerende lichaam haar niet door allerlei haarkloverijen op de lange baan schoof.

Aan het schema, de *leiddraad* van het onderzoek, werd slechts korte tijd besteed, en de controleurs, (tien in aantal), die mij als leider van het onderzoek waren terzijde gesteld, deden onvermoeid hun best om de enquête goed en vlug te doen afloopen, terwijl de Regeering zich beijverde binnen enkele maanden nadat rapport met bijbehoorende voorstellen en conceptregelingen omtrent het onderzoek in een gewest waren ingediend, die ontwerpregelingen in eene ordonnantie op te nemen.

Er was een algemeene *krachtige* medewerking, en daardoor is het mogelijk geworden den twijfel te beschamen, dien het kamerlid wijlen Mr. Levysohn Norman omtrent de totstandkoming der heerendienstregelingen voor alle gewesten onder het bestuur van Mr. C. Pijnacker Hordijk had uitgesproken.

De energie in dien tijd door de Indische Regeering aan den dag gelegd was van dien aard, dat, toen ter elfder ure Minister Mr. Baron van Dedem

een kink in den kabel bracht door terug te komen op zijn aanvankelijk verleende goedkeuring aan het denkbeeld om met geleidelijke verhooging van het hoofdgeld geleidelijk alle heerendiensten af te schaffen, zij zich niet liet ontmoedigen, maar gevolg bleef geven aan haar oorspronkelijk voornemen om de zaak tot een goed einde te brengen en niet halverwege te blijven steken.

De Gouverneur-Generaal begreep, dat, bijaldien bij zijn aftreden de resultaten van het onderzoek niet waren vastgelegd zoodanig dat een opvolger ze niet meer ongedaan kon maken, er groote kans bestond dat weder andere denkbeelden in praktijk zouden worden gebracht en met onderzoeken opnieuw zou worden begonnen. Hij liet mij daarom telegrafisch oproepen (ik was op inspectie te Soerabaia) naar Buitenzorg om daar, direct onder *zijn* toezicht, de voorstellen, berustende op geleidelijke opheffing van heerendiensten met verhooging van het equivalent, om te werken tot voorstellen, berustende op eene afschaffing binnen de grens van het bestaande hoofdgeld, waarna de hierop gebaseerde heerendienstregelingen nog vóór zijn vertrek (Sept. 1893) in het Staatsblad konden worden opgenomen.

F. FOKKENS.

'S GRAVENHAGE, December 1903

Irrigatiewerken in Siam.

De ingenieur J. Homan van der Heide, die door onze Indische Regeering tijdelijk werd afgestaan aan het Siameesche gouvernement, ten einde werkzaam te zijn in het belang der irrigatie in Siam, diende in dato 24 Jan. 1903 een rapport daarover in aan den Minister van Landbouw te Bangkok, dat sedert op diens last werd gedrukt. Ten einde dit stuk voor lezers, die minder met Siam bekend zijn, meer verstaanbaar te maken, zijn er blijkens het voorbericht van Juni eenige noten aan toegevoegd, die ons in staat stellen hier eenig denkbeeld te geven van de bestaande toestanden en van wat men op irrigatiegebied in Siam zal kunnen doen. Zooals de titel reeds aanduidt: „Report on Irrigation and Drainage in the Lower Menam Valley," bepaalt het verslag zich tot dat gedeelte van het rijk, dat in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdrivier gelegen is en, zoowel door zijne groote belangrijkheid als door de dichtheid der bevolking, het eerst voor het onderzoek in aanmerking kwam.

Om het overzicht gemakkelijk te maken is het noodig aan de hand van de kaart (op de schaal van 1:760.320) die het rapport vergezelt en van de aanteekeningen vooraf eene globale terreinbeschrijving te geven.

Volgens een ruwe schatting kan men aannemen dat de golf van Siam ter hoogte van de beschouwde landstreek een inham vormt, die ongeveer 100 K. M. landwaarts inspringt en eene vrijwel vierkante baai vormt van even groote breedte. De kusten aan de oost- en westzijde schijnen meer heuvelachtig, de kust achter in de baai bestaat echter uit een breed modderig strand, begroeid met rhizophoren en dieper in met nipapalmen. Men heeft er geen duinen of lagunen, doch het groeit langzamerhand aan.

Op ongeveer een derde van de breedte aan de oostzijde vloeit hier de Menam in zee, welke officieel Menam Chow Pya heet en in elk opzicht de belangrijkste rivier van het geheele rijk is. In den oostelijken hoek van de baai ligt de uitmonding van de langzaam stroomende Bangpakongrivier, waarlangs een geheel vlak terrein oostwaarts afwatert en westwaarts van de Menam ziet men eveneens op $^1/_3$ van de breedte der kust de Supanrivier en in den westelijken hoek de Meklong, een vrij snel stroomende rivier die uit boschrijk heuvelland komt en verder door de westelijke vlakte stroomt, terwijl van de westelijke heuvels nog een oostwaarts loopende rivier de Pachaburi afkomt, die buiten het beschouwde gebied valt.

Van de andere genoemde rivieren is de hoofdstrekking, althans van het beneden-gedeelte van Noord naar Zuid. Zooals bekend is ligt de hoofdplaats Bangkok bovenstrooms van een groote bocht in de Menam op nagenoeg 25 K. M. hemelsbreedte van zee en heeft men dicht bij de monding de havenplaats Paknam.

De Menam Chow Pya draagt dien naam van af het in ronde cijfers 225 K. M. benoorden Bangkok gelegen Paknampo en ontstaat daar uit de samenvloeiing van de Nam Ping of Rahengrivier en de Nam Po. De uit het Noordwesten komende Nam Ping vormt de afwatering van een sterk hellende en betrekkelijk nauwe vallei tusschen de naburige bergen en heeft meer het karakter van een bergstroom met eene breede en ondiepe bedding. Niet zelden vertoont zij eene rijzing van eenige voeten in enkele uren, wat voor Siam buitengewoon is. In den drogen tijd is deze rivier alleen voor zeer weinig diepgaande vaartuigen toegankelijk. De oostelijke tak, de Nam Po, ontstaat circa 25 K.M. verder uit de samenvloeiïng van de Pitsanulok en de Swankalok, twee stroomen, die nog meer verbindingen bezitten en de afwatering vormen van een uitgebreid terrein, bestaande uit het bovendeel van de Menam-vlakte en de naburige bergen. Deze beide stroomen hebben in de vlakte geheel het karakter van benedenrivieren en dank zij het bergingsvermogen van uitgebreide moerassen in het lagere gedeelte van de vlakte, hebben zij een zeer regelmatig régime. Zelfs in het droge jaargetijde zijn zij over een grooten afstand stroomop bevaarbaar. Uit de regelmatigheid van den afvoer der hoofdrivier wordt opgemaakt dat de Nam Po daarop van veel grooter invloed is, dan de bergstroom Nam Ping.

Benedenstrooms van Paknampo stroomt de hoofdrivier door de laagvlakte, doch geeft bij Ban Klong Kiew (volgens de kaart in rechte lijn 46 K.M. van Paknampo) en bij Ban Tahkwai (± 65 K.M. verder) zijtakken af, rechts aan de Supanrivier en links aan de Lopburyrivier. Tusschen beide in te Chainat (± 20 K.M. van Ban Klong Kiew) wordt water aan den rechteroever afgegeven aan de Menam Nawi, een tak, die de hoofdrivier rechts weer ontmoet op circa 46 K.M. bovenstrooms van Bangkok. De Supan valt daarentegen zelfstandig in zee, terwijl de Lopbury aan den linkeroever eerst over ± 25 K.M. zuidoost stroomt tot de plaats van dien naam, om dan eveneens zuidwaarts te stroomen langs het circa 50 K.M. verder gelegen Ajuthia, de oude hoofdplaats, waarna ook deze rivier weer in de hoofdrivier uitkomt, niet ver van de uitmonding van de Menam Nawi aan den rechter oever, na even boven Ajuthia de Pasakrivier te hebben opgenomen, de afwatering van de vallei beoosten het Nam Po gebied.

De Menam Chow Pya voert veel slib en zand af, dat afkomstig is van de lei- en zandsteenformaties van haar stroomgebied en de groote massa slib, welke zij aan haar monding deponeert, vormt een groot bezwaar voor de scheepvaart.

De geheele beneden Menamvallei en de aangrenzende vlakten vertoonen een regelmatig type eener uit de rivieren afgezette alluviale formatie met een eenparige flauw afnemende helling, waarin de rivieren op hoogere ruggen vloeien en in de lage gedeelten er tusschen moerassen voorkomen. De grond is kleiachtig, meer of minder vermengd met quartszand, waaronder een formatie van zeezand. Waar de vlakte niet in cultuur is gebracht, is zij voornamelijk met wilde grassen bedekt, waar kudden olifanten op grazen en verder met struikgewas en bamboe. Er bestaan daar geen uitgestrekte wouden en zelfs zijn, behalve op hooge plekken langs de rivier, groepen boomen zeer zeldzaam blijkbaar tengevolge van voorkomende overstroomingen en gemis aan behoorlijke afwatering.

Wat de hoogteligging en afhelling der vallei betreft zijn eenige cijfers ontleend aan bestaande kaarten van het Royal Survey Department, aan de waterpassingen van het spoorwegdepartement en aan een boek van den heer J. Mc. Carthy: „A survey in Siam", dat niet in den handel is. Uit die gegevens blijkt dat van Paknampo, 32 M. boven zeepeil, naar de kust, de terreinhelling evenwijdig aan de richting van de rivier achtereenvolgens is: $^1/_{6100}$ over $36^1/_2$ K.M.; $^1/_{8500}$ over 51 K.M.; $^1/_{8200}$ over 74 K.M.; $^1/_{13600}$ over 68 K.M. en $^1/_{14000}$ over $20^1/_2$ K.M. Ongeveer $^1/_{14000}$ mag men aldus beschouwen als de flauwste terreinhelling, die in de beneden Menam-vallei voorkomt.

Behalve deze helling in de richting der hoofdrivier heeft men ook nog een helling overdwars, omdat in de vlakten van Siam de rivieren over ruggen loopen, die gevormd zijn door de afzetting van slibstoffen tijdens het buiten de oevers treden van het water bij hooge standen, op dezelfde wijze als zulks ook elders wordt waargenomen. Men neemt die dwarshelling gemakkelijk waar in de bestaande klong's of kanalen, welke in die richting loopen en die met stilstaand water gevuld zijn. Men ziet de oevers er van zich aan de uiteinden veel hooger boven den horizontalen waterspiegel verheffen dan in het midden. Ook het lengteprofiel van den Petchaburi spoorweg (die van Bangkok westwaarts loopt tot Ban Pong aan de Meklong en dan zuidwaarts naar de plaats aan de gelijknamige reeds vermelde rivier) vertoont hetzelfde verschijnsel met betrekking tot den linkeroever van de Meklongrivier, waar over een lengte van 10 K.M. een hoogteverschil van 6 M. voorkomt. In den regel is echter die dwarshelling slechts klein.

De bedoelde terreinomstandigheden maken, dat de aanleg van irrigatiekanalen daarin geen buitengewone moeilijkheden zal opleveren. Dat de helling voldoende is blijkt ook nog uit het feit dat de zeer bochtige rivieren, die alzoo nog minder verhang hebben dan het terrein, toch snel er door stroomen. Ter vergelijking wordt vermeld, dat het Nijldal van Assoean tot Caïro eene algemeene helling heeft van $^1/_{10000}$ à $^1/_{11000}$ en dat de kanalen daarin zelden een sterker verhang hebben dan $^1/_{2000}$. Ook de delta van den Nijl die over 220 K.M. een gemiddelde helling heeft van $^1/_{12500}$ is flauwer dan de Menamvallei met gemiddeld $^1/_{9500}$ over 200 K.M. Ook de Gangesvallei met $^1/_{12000}$ à $^1/_{20000}$ is flauwer en daar in die streken met succes kanalen aangelegd zijn, is het duidelijk dat daartegen ook hier geen bezwaar bestaat.

Omtrent de aangrenzende streken vernemen wij nog de volgende gegevens. De vlakte van de Pasakrivier heeft tusschen Chaibadan (54 M. boven laag water in zee) tot Saraburi (21 M. +) over een afstand van ongeveer 60 K.M. een verhang van ongeveer $^1/_{2000}$ en van Saraburi tot Ajuthia (11 M. +) over een afstand van ongeveer 50 K.M. een verhang van $^1/_{5000}$. Hoewel deze rivier een tak van de Menam is, moet zij afzonderlijk beschouwd worden, omdat haar water te ver beneden op de Menam komt, om nog invloed op het irrigatiestelsel van deze te kunnen uitoefenen.

De vlakte van de Meklong heeft van Ban Pong (16 M. boven zee tot Ratburi (10 M. +) over 30 K.M. afstand een helling van $^1/_{5000}$. De vlakte van de Bangpakongrivier heeft van Krabin (+ 20 M.) tot Prachim (+ 9 M.) over 40 K.M. een helling van $^1/_{3600}$ en vandaar tot de kust over 80 K.M. een verval van 6 M. of eene helling van ongeveer $^1/_{13300}$.

Bestaat er dus geen bezwaar om aan de bevloeiingskanalen een voldoende

helling te geven, ook met de afvoerkanalen zal dit het geval zijn. Zelfs aan de kust, waar de terreinhelling nagenoeg verdwijnt, ligt de bodem nog ± 3 M. boven gewoon hoog water in zee.

Het belangrijke verschil van 3 à 4 M. tusschen vloed- en ebstanden zal de afwatering van die lage gedeelten bovendien zeer vergemakkelijken, al maakt het ook op andere plaatsen beschutting door dijken tegen intredend vloedwater noodig.

Wat de beschikbare waterhoeveelheid betreft is men aangewezen op de Menamrivier zelf en zijn zijrivieren, de Bangpakong ontstaande uit de beide takken, de Prachim en de Nakon Nayok, en de Meklong. Al de andere rivieren en takken in de nabijheid hebben in den drogen tijd nagenoeg geen water en in den natten moesson geen genoegzaam regelmatigen afvoer uit eigen stroomgebied om eene voldoende hoeveelheid water voor irrigatiedoeleinden op te leveren.

Uit berichten omtrent de laagste waterstanden en afvoerbepalingen door den ingenieur H. v. d. H. gedaan op het einde van het droge jaargetijde in de groote Menam nabij Nakon Sawan en Chainat (boven welke plaats het stroomgebied 117.000 K.M.^{2} beslaat) wordt afgeleid dat de minste afvoer van de rivier boven de vereeniging met het water dat langs Ajuthia stroomt, ongeveer 200 M.^{3} per seconde beloopt. De grootste afvoer te Chainat wordt in verband met gedane waarnemingen en aanwijzigingen van hoogst bekende waterstanden geschat op 2500 M.^{3} per sec. gedurende den regentijd van het afgeloopen jaar, maar in zeer natte jaren zal hij tot 3500 M.^{3} per sec. kunnen klimmen, ongerekend het water dat langs de Supan en de Menam Nawi wordt afgevoerd. Het aandeel van de drie hoofdtakken boven in dezen afvoer kon nog niet afzonderlijk bepaald worden. Voorts wordt opgegeven dat de geheele regenhoeveelheid, die op het stroomgebied van de Menam boven Chainat valt, overeenkomt met een gemiddelde hoeveelheid van 5500 M.^{3} per sec. over het geheele jaar of eene gemiddelde regenhoogte van 1.50 M. Tegenover dit cijfer is de waargenomen maximum afvoer al zeer gering en alleen te verklaren door het regelmatig régime van de rivier.

De minimum afvoer van de Pasakrivier (stroomgebied ongeveer 16000 K.M.^{2} boven Saraburi, dat gelegen is op 42 K.M. van Ajuthia aan den spoorweg naar Korat), kon niet nauwkeurig bepaald worden, maar is geschat op 10 M.^{3} per sec. De grootste afvoer bedroeg in het waarnemingsjaar 400 M.^{3} per sec., doch dit klimt gewoonlijk tot 500 en in zeer natte jaren tot 600 M.^{3} per sec.

De Bang-pakong scheen in het afgeloopen jaar een grootste debiet van ongeveer 800 M.^{3} per sec. gehad te hebben; in verband met de aangewezen hoogste vloedmerken kan het maximum niet veel meer dan 1000 M.^{3} zijn; ongeveer een vierde daarvan komt uit de Nakon Nayok. Het overige $^3/_4$ is afkomstig uit de Prachimrivier (met een stroomgebied van ongeveer 14000 K.M.^{2} boven Prachim) en wel voornamelijk van de beide voornaamste zijtakken, de Krabin en de Srakeo. Deze beide rivieren hebben ook in den drogen tijd een geregeld debiet dat op 15 M.^{3} per sec. voor beide te zamen gesteld kan worden.

Het stroomgebied van de Meklong boven Ban Pong is 23000 K.M.^{2}, de afvoer in den drogen tijd is ongeveer 30 M.^{3} per sec. en in den natten tijd gewoonlijk 1000 M.^{3} hetwelk tot 1200 M.^{3} in de sec. kan stijgen.

Zooals de steller van het rapport opmerkt is voor de rijstcultuur, die hier de voornaamste is, de geringste afvoer van de rivieren evenmin van beteekenis als de maximum-afvoer, maar wordt de waarde der rivier voor irrigatiedoeleinden vooral bepaald door de waterhoeveelheid, die regelmatig beschikbaar is gedurende het tijdperk, waarin het water voor den oogst het meest noodig is, dat wil zeggen, bij het begin en bij het einde van den regentijd. Uit dit oogpunt zijn de rivieren bovengenoemd van zeer bevredigenden aard. Omtrent de Menam heeft men sedert 1896 te beschikken over peilschaalaflezingen bij de sluis Chulalongkorn van de Klong Rangsit (een verbindingskanaal van de Nakon Nayok en de Menam, een 20 tal K.M. bovenstrooms van Bangkok).

In het begin van Mei, ongeveer 2 à 3 weken vóór dat de regens in de vlakte geregeld invallen, neemt het debiet van de Menam geregeld toe, tengevolge van de regens in de bovenlanden, waar de natte tijd eerder intreedt. Na deze eerste vrij snelle rijzing geschiedt de toeneming in afvoer geleidelijk en zonder plotselinge schommelingen. Plotselinge wassen komen in geen der rivieren van Beneden-Siam voor. In November, een paar weken nadat de regens in de lage landen hebben opgehouden, bereikt de rivier haar hoogsten stand, die een paar dagen aanhoudt, en dan valt het water langzamerhand tot begin Februari, wanneer de tijd der lage standen aanbreekt, die duurt tot einde April.

Van konings verjaardag (20 September) tot Kerstmis, kunnen volgens den heer H. Warington Smyth: „Five years in Siam" de schepen op de rivier te Bangkok aan één anker liggen, zonder met het getij te zwaaien en dit is volgens het rapport alleen het geval als er meer dan 3000 M³. bovenwater per sec. te Bangkok passeert.

Het rijzen en dalen van de andere rivieren geschiedt, wat den tijd van het jaar betreft, op overeenkomstige wijze. Dit is van zeer veel voordeel voor de irrigatie, want daar de grootere afvoeren langer aanhouden dan de regens, is er meer tijd voor den oogst beschikbaar en behoeft men, wegens het regelmatig verloop der waterstanden, binnen dit tijdsverloop niet voor onderbrekingen te vreezen. Daardoor is ook een grooter deel van het geheele afvoer-quantum voor den landbouw te benuttigen. Men mag dan aannemen dat midden Juni tot ongeveer midden Januari in de Menam niet minder dan 800 M³. water per sec. beschikbaar is en men een maand voor dien tijd en veertien dagen er na nog op 500 M³. kan rekenen, terwijl in het tijdvak als de padie het meeste water noodig heeft, dat is in de maanden October, November en December, wanneer de regens schaars worden, de lucht droog wordt en de planten nog in hunne ontwikkelingsperiode zijn, altijd minstens nog 1000 á 1200 M³. per sec. voorhanden is.

Daar ook de Meklong, Bangpakong en Pasah, hoewel niet voldoende waargenomen, zeker nog wel respectievelijk 200, 200 en 50 à 100 M³. per sec. kunnen leveren, mag men de gevolgtrekking maken dat de rivieren van Beneden-Siam een zeer groote hoeveelhied water, ten behoeve van geregelde irrigatie afvoeren.

Het tweede hoofdstuk van het rapport handelt op omstandige wijze over het n u t v a n b e v l o e i i n g e n w a t e r a f v o e r en geeft in de eerste plaats een beeld van den omvang der rijstcultuur in Siam. Het belang daarvan blijkt dadelijk uit de omstandigheid dat de aanslag der belasting op de rijst-

velden, welke voor 1901/02 was geraamd op 2.914.389 ticals[1]) meer dan $^5/_6$ van de geheele grondbelasting uitmaakt, daar die op andere gronden, tuinen en aanplantingen slechts 585.010 tical beloopt.

Rijst is bovendien het volksvoedsel en levert meer dan $^3/_4$ der waarde van den geheelen uitvoer van Bangkok (waar bijna alle export van Siam uitgaat); de gemiddelde waarde van dien uitvoer wordt geschat op $26^1/_2$ millioen dollars en de gemiddelde waarde van den geheelen uitvoer in 1897—1901 op $34^3/_4$ millioen. Daar de invoer-artikelen betaald moeten worden met het geld voor den uitvoer verkregen, hangen die ook grootendeels van den rijstoogst af.

Vervolgens wordt nagegaan hoeveel water hier voor den rijstbouw benoodigd is en na daarvoor verschillende gegevens te hebben besproken, houdt de schrijver het cijfer aan van de afdeeling Demak, dat overeenkomt met 1.55 liter per H A., gelijkstaande met een maandelijkschen regenval van 40 centimeters.

Hierbij wordt opgemerkt dat de vereischte hoeveelheid niet beschouwd moet worden als te allen tijde benoodigd en voldoende, maar als een minimum dat noodig is, wanneer de padie in haar vollen groei is, ten einde onder de gegeven omstandigheden van bodem en klimaat een behoorlijken oogst te verzekeren. Het is uit talrijke proeven gebleken dat in het begin van den groei, als de bladeren nog gering in aantal en grootte zijn en later, wanneer de planten de rijpheid naderen, veel minder water noodig is dan in de periode van krachtigen groei. Wanneer dan geen voldoende water gegeven wordt, gaan zij kwijnen, hunne ontwikkeling wordt belemmerd en de oogst zal naarmate van het geleden gebrek geringer uitvallen. De schrijver spreekt hier van een „wet van het minimum" op landbouwgebied, dat namelijk de groei der planten geheel beheerscht wordt door datgene der door hen benoodigde voedingsbestanddeelen, hetwelk in de geringste hoeveelheid aanwezig is, zoodat wanneer zulks bijv. met water het geval is, dit gebrek den groei belemmert, hoe gunstig ook de overige omstandigheden kunnen zijn. Deze wet is in overeenstemming met het feit dat een dorstig mensch niet geholpen wordt door hem een stuk droog brood te geven.

Alleen als het gebrek aan water zeer nijpend wordt, zal de oogst geheel mislukken, maar eene vermeerdering van de beschikbare hoeveelheid, boven hetgeen strikt noodzakelijk is gedurende de periode van vollen groei, zal in het algemeen, als de grond vruchtbaar en het klimaat gunstig is, bijdragen tot een beteren groei en vermeerderde opbrengst.

Het zal intusschen op een uitgestrekt gebied en in het bijzonder in Beneden Siam nooit voorkomen dat overal tegelijk de bedoelde waterhoeveelheid ten volle benoodigd is, want de landbouwers hebben hier elk een zeer groot stuk grond te bewerken en de tijdperken van vollen groei van het gewas zullen daardoor bij verschillende deelen van het gebied op ongelijke tijden invallen.

Thans wordt nagegaan in hoeverre de natuurlijke watertoevoer in het beschouwde gebied voldoende is voor de velden. Die toevoer ontstaat door den regen; door het afvloeien van het overtollig water van hoogere velden op lagere en door het buiten de oevers treden van natuurlijke waterloopen.

---

[1]) 1 tical (ter waarde van ruim *f* 0.70) = 4 salong = 8 fuang = 16 songpai = 32 pai = 64 att.

Omtrent den regenval worden vergelijkingen gemaakt met Java. De voor Siam beschikbare gegevens zijn nog schaars en met veel afbrekingen, doch voor Bangkok wordt een gemiddelde over 1882—1891 gevonden van 130,2 cM., terwijl een minimum van 85,75 cM. in 1884 voorkwam, waaruit is af te leiden dat de regenval aldaar aan groote onregelmatigheid lijdt.

Wil men echter vergelijkingen maken omtrent den regenval en het voor den oogst benoodigde water, dan kunnen jaargemiddelden niet baten en het is daarom beter met maandgemiddelden te werken. Uit de gegeven statistieken blijkt dat, terwijl de waterbehoefte tijdens den vollen groei berekend wordt op 40 cM. hoogte per maand, dit cijfer in Siam slechts zelden bereikt wordt en de regenval in de beneden Menam-vlakte in gewone jaren, zelfs in de regenachtigste maand als geheel onvoldoende moet worden beschouwd om te voldoen aan de eischen van een behoorlijk ontwikkelden oogst en dit klemt te meer, waar de groote grondaandeelen leiden tot ongelijke bewerking en daardoor slechts een klein deel van de volle groeiperiode samenvalt met het regenachtigste weer.

In jaren van geringen regenval leidt zulks tot geheele mislukking van een groot deel van den oogst en alleen in zeer zeldzame maanden van een buitengewoon regenachtig jaar schijnt de regenval geheel voldoende te wezen. Daarbij moet er ook op gewezen worden dat slechts een zeker percentage van den feitelijken regenval nuttige aanwending kan vinden.

Verder wordt nog aangetoond dat de regen in de vlakte in Siam geringer is dan in de bovenlanden, hetgeen al weder eene rationeele verklaring vindt in den invloed van het gebergte, een verschijnsel ook op de grenzen van Cochin-China waar te nemen, waar Chantaboen bewesten de heuvels een regenval heeft van 300 cM. en Pnom Penh ten oosten er van slechts 133 cM.

De tweede natuurlijke bron van watervoorziening wordt in een kort bestek afgehandeld. Door hevige buien kan er bij de hoogste velden tijdelijk een overmaat zijn, die ten bate van de lagere afvloeit, maar dit zal meestal plaats vinden als ook deze laatste aan dien overvloedigen regen zijn blootgesteld en dus van weinig nut wezen. Al zijn die hoogere gronden wildernissen, dan zal daar toch een groot deel van het water voor de grasbekleeding worden opgehouden, alleen bij zeer sterke buien zullen zij meer water afstaan dan de bebouwde rijstvelden, omdat er niets gedaan wordt om er het water op te houden. In het algemeen is echter weinig van dezen watertoevoer voor den landbouw te verwachten.

Wat het overloopen van natuurlijke waterstroomen betreft, zulks is in de alluviale vlakten beperkt tot de zeldzaam voorkomende zeer hooge vloeden van korten duur, welke voorkomen in jaren met grooten regenval. Dat zulks het geval moet zijn laat zich verklaren door de natuurlijke neiging van die waterloopen om door opslibbing hunne oevers te verhoogen, door telkens nieuwe afzettingen, die door plantengroei worden vastgelegd. Daardoor loopen zij telkens eerst bij hoogere standen onder en in Beneden-Siam kan men als regel aannemen dat de rivieroevers de hoogte van het gewone hoog water bereikt hebben.

Alleen wanneer het rivierwater weinig slib bevat of ingeval bepaalde gronden ingesloten en omgeven zijn door hoogere, in dier voege, dat het water dat bij hooge standen over de rivieroevers loopt niet meer daarin terug kan vloeien

maar stil blijft staan, zullen de oevers zich niet zoo spoedig verhoogen en kan onder-water-zetting door overvloeiïng practisch geruimen tijd worden volgehouden. Dit schijnt het geval te zijn met het benedendeel van de Nakon Nayok-rivier en met een kleine strook grond langs de Bangpakong.

In den regel is echter het bedoelde middel om water op de velden te krijgen van geen nut en zijn de gebieden die overstroomd worden slechts een onbeduidend gedeelte van het met padie beplante gebied.

Kunstmatige bevloeiing. Reeds sedert lang was het aan de Siameezen bekend dat de regen alleen voor hun landbouw niet voldoende is en zij hebben daaraan tegemoet trachten te komen door een aantal kanalen (klongs) te graven door de hooge oevers der rivieren heen en aldus de thans bestaande primitieve kunstmatige watervoorziening in het leven geroepen. Deze kanalen loopen in den regel ongeveer dwars op de richting der groote rivieren, zij verbinden deze en geven binnenwaarts in alle richtingen takken af, waardoor zij weer onderling in verband staan. Op die wijze zijn deze kanalen tevens de algemeene communicatie-middelen geworden. Deze meest voor de hand liggende wijze van watertoevoer naar de velden leverde geen technische bezwaren op en kon gemakkelijk in het grootste deel van de Beneden Menamvallei worden toegepast, doch het effect is gering. Dit ligt voor de hand daar de waterstand in de kanalen afhankelijk is van den stand der rivieren en daar deze door eeuwenheugende aanslibbing op de terreinruggen liggen, kan het water in de kanalen in de nabijheid der rivieren niet op de velden komen, behalve als het water bijzonder hoog is. Nu daalt het terrein wel verder op, maar daar staat tegenover dat in de kanalen ook een zeker verhang wordt gebruikt om het water er in te doen afstroomen, zoodat de natuurlijke helling daarvoor wordt gebruikt en het verschil tusschen veld en waterniveau niet veel toeneemt.

Het resultaat is dat de velden in de onmiddellijke nabijheid der rivieren alleen gedurende enkele dagen worden onder water gezet bij zeldzame hooge standen, en dan juist als de regen ook overvloedig is.

Breede strooken land op eenigen afstand van de rivieren worden door de hooge waterstand enkele dagen geinundeerd, voor zoover zij hooger liggen en enkele weken bij lage ligging. Alleen die gronden, welke voorkomen in de laagste streken halverwege de Menam en de Supan, de Meklong en de Bangpakong rivieren, worden lang genoeg overstroomd (ongeveer 3 maanden en langer) om het welslagen van den oogst vrijwel te verzekeren, maar alleen als men in staat is geweest die velden tijdig te bewerken. Het onder water zetten van deze bevoorrechte velden begint gewoonlijk in September, ongeveer een maand voor het ophouden van den geregelden plaatselijken regen, zoodat men voor het bewerken der gronden, het zaaien, planten en de eerste ontwikkeling van het gewas in gewone jaren, zelfs bij de best overstroomde velden, toch op den regenval is aangewezen en zij, met betrekking tot de ongelijkheid van deze, toch met dezelfde bezwaren hebben te kampen als de hooger gelegen gronden.

In droge jaren zijn de waterstanden ook lager en het stelsel der klongs laat de velden dan juist in de steek als het 't meeste noodig is.

Bovendien heeft het stelsel nog andere nadeelen. Daar de klongs dwars op de hoofdrichting van de afwatering loopen en bij het uitgraven de grond er

langs wordt gedeponeerd, ontstaan onwillekeurig dijkjes, die de afwatering belemmeren. In den tijd, die aan de hooge rivierstanden vooraf gaat, is de werking juist tegengesteld aan de bedoeling, want de klongs voeren water van de lage gronden naar de rivier toe en door het peil op die gronden te verlagen beperken zij de uitgestrektheid, waarover het overstroomingswater zich later zou uitstrekken. Voorts wordt door die strooming naar de rivieren toe het verhang in de klongs omgekeerd en dit geeft weder hoogere standen juist waar de gronden het laagst liggen, waardoor het zeer jonge gewas benadeeld kan worden, terwijl er op de hoogere gronden geen water uit de klong kan komen.

Door die werking als draineerkanalen wordt het water van de velden op ongewenschte wijze afgevoerd als de regens reeds minderen, maar de rivieren nog niet voldoende gewassen zijn.

Het is daarom een groot nadeel dat deze dwars door de hooge rivieroevers gegraven klongs zoowel water toe- als afvoeren.

Aan het gebrek aan water wordt ook tegemoet gekomen door scheppen of pompen met allerlei soort van toestellen, waaraan de bevolking veel geld en arbeid opoffert, maar slechts in een klein gedeelte van de gronden in de onmiddellijke nabijheid van de klongs wordt daardoor het doel bereikt, aangezien een man, als hij elken dag met volle kracht aan het pompen of scheppen is, hoogstens voldoende water kan opvoeren voor een rijstaanplant van 5 à 10 rais (een rai = 1600 M.²).

Eene particuliere irrigatie maatschappij. In 1889 gaf het Siameesche gouvernement concessie voor 25 jaren om kanalen te graven in de wildernissen tusschen de groote Menamrivier en de Nakon Nayok, benoorden de klong genaamd San Sep (welke volgens de kaart van uit Bangkok aan den linkeroever van de Menam oostwaarts loopt tot aan de ± 75 K.M. verder gelegen Bangpakong-rivier) aan eene particuliere maatschappij: „The Siam Canals, Land and Irrigation Company," onder voorwaarde dat al het onbebouwde land in die streek, hetwelk door te graven kanalen zou worden doorsneden tot op een zekeren afstand van die kanalen aan de maatschappij zou behooren. Deze maatschappij is bezig om op de beschreven Siameesche wijze een stelsel scheepvaart- en inundatiekanalen te graven van eene totale lengte van ongeveer 1200 K.M., zich uitstrekkende over een gebied van ± 240.000 H.A. Het hoofdkanaal, de reeds genoemde klong Rangsit, verbindt de beide laatstgenoemde rivieren en is aan weerskanten met sluizen afgesloten, die het water binnen het gebied der maatschappij ophouden. De werken dezer maatschappij, die in een paar jaar voltooid zullen zijn, zullen het geheele gebied voor ontginning geschikt maken en reeds omstreeks 1895 was meer dan de helft der genoemde 240.000 H.A., die vroeger uit onbebouwde wildernis bestond, langzamerhand in waardevolle rijstlanden herschapen, die, wat watervoorziening betreft, in betere conditie verkeeren dan in eenig ander deel van Beneden Siam. Deze onderneming is uit een geldelijk oogpunt met succes bekroond. Door het bouwen van sluizen aan het einde van de klongs heeft deze maatschappij een van de bezwaren tegen deze kanalen opgeheven.

De klongs in de nabijheid van de kust hebben nog het bezwaar dat zij tweemaal daags ledig loopen en weder gevuld worden door de getijwerking en daardoor treden de bezwaren, die de klongs in de hoogere streken aanbieden, hier nog meer te voorschijn. Bovendien zullen deze in droge jaargetijden

spoediger met zout of brak water gevuld worden, dat ongeschikt is voor den landbouw en voor drinkwater, terwijl bij springtij de padievelden in deze streken gevaar loopen om door overstrooming met zout water te worden bedorven. Een groot deel van deze nadeelen is in de hand gewerkt omdat men smalle met de zee in gemeenschap staande kreken heeft uitgediept en verbreed, ten einde gemakkelijk brandhout en atap uit de strandbosschen te kunnen vervoeren. Als die kreken klein zijn, kan de getijstroom er niet veel kwaad in doen, maar als zij eenige verbreeding hebben ondergaan, neemt deze door de getijwerking steeds toe en komt het zoute water steeds dieper landwaarts in. Reeds zijn op die wijze ongeveer 300.000 rai (48000 H.A.) goede padievelden bedorven.

Ten einde zijn stelling, dat ook bij het klong-stelsel het voornamelijk de regenval is, die het welslagen van den oogst beheerscht, nader te bewijzen, geeft de schrijver eenige cijfers over den regenval in verband met den rijstuitvoer van Siam, waaruit valt op te maken dat beide grootheden vrijwel evenredig zijn. Ook voor Java meent hij eene dergelijke betrekking te hebben opgemerkt, door den gemiddelden jaarlijksche regenval, opgemaakt uit de gegevens van elf stations te vergelijken met den geschatten oogst in de gouvernementslanden op Java, uitgedrukt in millioenen pikols padi. Voor 1889 tot en met 1898 heeft men voor den regenval in centimeters respectievelijk de volgende cijfers met de oogstcijfers er onder:

234	193	133	213	215	195	221	194	185	203
65.5	60.9	61.4	69.1	66.6	70.0	72.4	66.7	70.4	71.9

gemiddeld 198.6 c.M. regenval en 67.6 millioen pikols padie als oogst.

In Siam was de laagste rijstuitvoer gedurende de laatste tien jaren (203.900 ton in 1892) slechts 26 pCt. van de grootste (775.500 ton in 1893 of 30 pCt. als deze zooals vermoed wordt 100.000 ton te hoog is geraamd). Van Java bedroeg gedurende de gemelde tien jaren de kleinste schatting van den oogst (1890) 83 pCt. van de grootste. Dit groote verschil wordt eensdeels verklaard door de omstandigheid dat in Siam de uitvoer maar een deel van den oogst vormt, zij het ook een zeer belangrijk deel, alsook doordat op Java de regenval minder onregelmatig is en men daar over irrigatiewerken beschikt: ongeveer 60 pCt. van de rijstvelden van Java bezitten namelijk een meer of minder volmaakte kunstmatige watervoorziening.

Op hoeveel prijs watertoevoer naast den regenval in Siam wordt gesteld, blijkt nog uit het feit dat de waarde van den grond of de huurwaarde hoofdzakelijk afhangt van den korteren of langeren duur van mogelijk onderwater zetten. Zoo betaalt men voor de laagste gronden 9 à 10 tical huur per rai en voor die, welke vlak bij de rivieren liggen slechts 1 à 2 tical, terwijl de verkoopprijs afwisselt tusschen 80 en 20 tical in het laatste geval.

Behalve hetgeen reeds vermeld werd, heeft het tegenwoordige systeem nog een bezwaar met betrekking tot de slib. Men neemt algemeen aan dat rivierslib zeer vruchtbaarmakend is en in Siam, hoewel er geen opzettelijke proeven genomen zijn, kan men dit afleiden uit de omstandigheid dat de padie op plekken, waar veel slib wordt gedeponeerd, veel weliger staat dan elders. Het onderwaterzetten met rivierwater zoude dan ook een goede uitwerking hebben, ware het niet dat de klongs daartoe niet voldoende geschikt zijn. De stroomsnelheid daarin is gering en de meeste slib wordt in de kanalen

zelf afgezet in plaats van op de velden, zoodat de vruchtbaarmakende invloed van het tegenwoordige systeem beperkt en weinig belangrijk is. Bij een stelsel irrigatiekanalen met vertakkingen, waarin een voldoende stroomsnelheid heerscht, blijft de slib beter in beweging.

De voordeelen van een geschikt stelsel van bevloeiings- en afwateringskanalen in Beneden-Siam, tegenover hetgeen nu bestaat, worden thans uiteen gezet. Aangetoond wordt hoe die kanalen in stede van dwars op de rivierrichting, zooals de klongs, zich in dezelfde richting uitstrekken, doch met een flauwe verhang en hoe men dus op lagere punten het water daaruit op de velden kan brengen.

Er wordt berekend welke verliezen in Siam door misoogst ontstaan. Het verschil in den uitvoer van rijst in goede, middelmatige en slechte jaren wordt respectievelijk gesteld op 200.000 en 470.000 ton. In de laatste vier jaren was de prijs van uitgevoerde rijst $ 3.20 per pikol of 90 ticals per ton, zoodat het verschil in waarde van de rijst, die in goede en in slechte jaren uitgevoerd werd van 18 tot 42½ millioen ticals beloopt.

Alle ambtenaren en landbouwers, bij wie inlichtingen werden ingewonnen, schreven het mislukken van den oogst, dat gewoonlijk eens in de 3 of tweemaal in de 5 jaar voorkwam, toe aan watergebrek.

Als voorbeeld hoe de irrigatie tegemoet kan komen aan het gebrek aan regen, wordt in het rapport Java aangehaald, waar 60 pCt. der rijstvelden meer of minder goed van levend water voorzien zijn en 40 pCt. van regen afhankelijk. Als gemiddelde van de 12-jarige periode 1885—1896 bedroeg de opbrengst per bouw van de eerstbedoelde 29½ pikol padie per bouw en van de andere 19. Voorts mislukte de oogst op 4.4 pCt. van de meer of minder bevloeide velden en op 14.3 pCt. van de van regen afhankelijke. Hierbij wordt opgemerkt dat op het grootste deel van de bevloeide terreinen de aanvoer nog onregelmatig en wisselvallig is, terwijl de regenval in de streken waar de rijst groeit ongeveer 2 M. per jaar is. Om zijn stelling meer in het bijzonder te steunen, worden de volgende cijfers voor de afdeeling Soerabaja gegeven. De oogst in 1891—96 bedroeg gemiddeld op beide soort velden 38.2 pikols en 16.6 pikols droge padie, de mislukkingen 0.9 pCt. en 19.8 pCt. van de bebouwde oppervlakte. De opbrengst is er hooger dan gemiddeld elders, maar de regenval is er slechts 1.70 M. Deze gegevens zijn ontleend aan de Koloniale Verslagen. Om het nuttig effect van de bevloeiing nog verder in het licht te stellen, worden nog in de residentie Soerabaja de afdeelingen Sidoardjo en Sidajoe vergeleken, respectievelijk met 44000 en 40000 bouws sawah. In de eerste mislukten 0.1 pCt. en in de laatste over 1889/90 gemiddeld 34 pCt., terwijl die mislukking in 1896 zelfs 67 pCt. van den geheelen oogst beliep.[1])

In Siam zijn er bovendien nog andere verliezen, zooals verlies van tijd als op het doorkomen der regens gewacht moet worden en van zaadpadie, hetgeen zoo dikwijls voorkomt, dat de landbouwers er meestal als op een vasten post van ¾ tical per rai op rekenen.

Thans worden de bekende voordeelen van irrigatie in het licht gesteld met

1) Men verlieze hierbij niet uit het oog dat in Sidajoe, Grissee, enz. een groot deel der mislukking door overstrooming plaats heeft, zoodat aan deze cijfers meer kracht is bijgezet, dan zij ter aanprijzing van irrigatie verdienen.

betrekking tot de hoedanigheid en de hoeveelheid van den oogst, waarbij wij slechts de aandacht vestigen op het feit dat ook in Siam eene padie-soort bestaat (k a o b a o) die in 3 à $4^1/_2$ maand rijp wordt en eene betere (k a o n a k) die 5 à $6^1/_2$ maand noodig heeft.

De achteruitgang in hoedanigheid van de Siam-rijst, welke wat den handel betreft o. a. in het Britisch consulair verslag werd vermeld, werd daar toegeschreven aan gemis aan zorg bij de keuze van zaadpadie en bij het reinigen en bewaren, hetgeen te wijten zoude zijn aan gemis aan arbeidskrachten. Dat men, wat lust tot arbeiden betreft, in ongunstiger toestand zou zijn tegenover vroeger wordt betwijfeld; juist de verbeteringen in de administratie, de afschaffing van heerendiensten en de verbetering van politie en justitie moeten gestrekt hebben tot aanmoediging van den ijver en de vlijt der bevolking. Dit wordt bevestigd door den omvang van den buitenlandschen handel. De invoeren namen van $ 10.872.016 in 1888 toe tot $ 19.520.730 in 1901, de uitvoeren van $ 16.342.026 tot $ 46.828.791 in beide jaren. Zelfs al neemt men de daling van het zilver[1]) en dat 1901 een voorspoedig jaar was in aanmerking, dan is toch de toeneming zeer groot en wijst op een vooruitgang, die moeilijk overeen te brengen is met afnemende zorg der bevolking voor haar hoofdvoedsel.

De achteruitgang is hoogstwaarschijnlijk aan iets anders te wijten. Bij toenemende veiligheid voor personen en goederen, vermeerderde vrijheid van handelen en aanwas der bevolking zijn er nieuwe velden in ontginning gebracht. Dit blijkt o.a. uit de landrente, welke in het Siameesche jaar 112 (1893/94), een zeer gunstig jaar, 1.357.861 ticals bedroeg en in het jaar 120 2.914.389 ticals, bij een aanslag per eenheid, welke in beide jaren gelijk bleef. Daar de best gelegen velden ten opzichte van de tegenwoordige watervoorziening reeds waren ingenomen, moest de uitbreiding zich over minder bevoorrechte gronden uitstrekken, waarvan de oogst zoowel in hoedanigheid als hoeveelheid minder was. Een tweede oorzaak kan gezocht worden in het verwaarloozen van het onderhoud der klongs, waardoor de watervoorziening verminderde en de oogst van reeds sedert lang bebouwde velden achteruitging. Als derde oorzaak wordt genoemd de verminderde regenval tengevolge van ontwouding, welke volgens een werk van den heer Warington Smyth „Notes of a journey in the upper Mekong" in de heuvelstreken van het bovenstroomgebied van de Menam wordt waargenomen, en die veroorzaakt wordt door de cultuur van droge rijst, die telkens op andere velden moet geteeld worden. Een vierde oorzaak is de vooruitgang in de rijstcultuur in andere streken, waardoor de eischen van den handel, wat qualiteit betreft, steeds toenamen. Een vijfde oorzaak kan zijn de toenemende behoefte van het landvolk aan voorwerpen, die zij moeten inkoopen, waardoor zij genoodzaakt zijn een steeds grooter gedeelte van hun oogst te gelde te maken en daarvoor ook padie van mindere hoedanigheid ter markt brengen, die zij anders voor eigen gebruik zouden houden; om dezelfde reden, kunnen zij individueel ook meer grond in cultuur hebben genomen, dan zij behoorlijk kunnen bewerken, waardoor de hoedanigheid van het product almede achteruitgaat. Ten slotte wordt als niet de minste oorzaak der qualiteitsvermindering van de Siamrijst de uitput-

---

1) Prijs te Londen in 188 $42^7/_8$ d. per ons en in 1901: $27^3/_{16}$ d.

ting van den grond genoemd, waar bij voortdurende bewerking de aan den bodem onttrokken vruchtbare bestanddeelen niet worden aangevuld door bemesting of belangrijke slibafzetting.

Terwijl al de genoemde oorzaken in meerdere of mindere mate samen zullen werken, acht de steller van het rapport het boven twijfel dat door het voornaamste beletsel tot verbetering der cultuur weg te nemen, namelijk gebrek aan water, de verdere achteruitgang van de Siamrijst niet alleen gestuit zal worden, doch dat de qualiteit zal verbeteren.

Thans wordt meer in bijzonderheden nagegaan hoe de planttijd zal kunnen verlengd worden en welke prijsverbetering van de betere padiesoorten te wachten is, waarbij de prijzen van Indramajoe- en Kandanghauer-rijst tegenover die van andere exportrijst van Java worden aangehaald.

Een ander voordeel zal wezen dat de oppervlakte van het met rijst beplante gebied aanmerkelijk zal kunnen worden uitgebreid. Thans is er tijdverlies door het wachten op de regens en ook door het kunstmatig opbrengen van water door scheppen of pompen. Wanneer de periode, die voor de verschillende bewerkingen noodig is wordt uitgebreid, zal elk gezin meer land kunnen bewerken. Wij teekenen uit dit hoofdstuk aan dat een gemiddeld gezin bestaat uit man, vrouw, 2 à 3 half volwassen en een paar zeer jonge kinderen. Volwassen kinderen ziet men zeer zelden, zij dienen hetzij hun tijd als militair uit, of zijn in de geestelijkheid opgenomen, dan wel reeds getrouwd en op zich zelf gevestigd. In de laagste strooken land tusschen de hoofdrivieren bewerken zulke gezinnen in den regel niet minder dan 80 à 100 rais en soms 200 en meer rais sawahs, zonder hulp van bedienden of arbeiders, terwijl in de hoogere streken, waar geen onderwaterzetting plaats heeft, die uitgestrektheid slechts 30 à 40 rais is en 60 rais als een maximum wordt beschouwd. Als men in aanmerking neemt dat 5 rai al meer is dan een Indische bouw, dan is er aanleiding om de aandacht te vestigen op de vaardigheid der Siameesche boeren in hun landbouwbedrijf, waarbij zij, zij het op vrij primitieve wijze, zulk eene uitgestrektheid weten te bewerken, die minstens 5 à 10 maal grooter is dan op Java. Zelfs in Europa zoude het bewerken van zulke groote velden bezwaar hebben; daarbij moet echter niet worden vergeten dat de landbouw daar meer moeite kost dan de rijstbouw in Siam.

Omtrent de voordeelen van eene gelijkmatige slibverspreiding op de velden van uit irrigatiekanalen worden voorbeelden uit de praktijk van Java aangehaald, die wij hier kortheidshalve kunnen voorbijgaan om stil te staan bij het zuiver Siameesche onderwerp van de drijvende padie.

Bij het bestaande stelsel van watervoorziening door klongs of open dwarskanalen kunnen de lage gronden, die ongeveer in het midden tusschen de rivieren liggen vrij langdurig onder water worden gezet, hetgeen een voordeel is, maar daar dit water de velden tot groote diepte bedekt, namelijk 2 M. en meer, kan men aldaar alleen drijfrijst kweeken, waarvan reeds eenmaal in dit tijdschrift, als in gebruik in Cochin China, is melding gemaakt (1902, II bl. 1447). Men verneemt hieromtrent het volgende.

De Kao Na Muang, drijvende padie of veldrijst is eene varieteit, die in Siam inheemsch is en vandaar naar Cambodja en Cochin China is overgebracht. Zij groeit bij voorkeur op diep onder water staande velden en heeft zich op merkwaardige wijze aan die omstandigheden aangepast. Na eene

zeer oppervlakkige grondbewerking wordt de rijst met de hand uitgezaaid op de velden, die in den regel niet door dijkjes in vakken verdeeld zijn, zooals anders bij de rijstvelden gebruikelijk is. Soms is er zelfs reeds te veel water om behoorlijk te kunnen zaaien en worden de korrels in met een pootstok gemaakte gaten geplant en met den voet vastgetrapt. De padie ontkiemt dus spoedig en groeit in de periode van den krachtigsten wasdom tot zelfs 5 cM. per dag. Als het water maar niet sneller rijst dan de padie kan groeien, kan de plant zelfs 3 à 4 M. waterdiepte velen en den top en de bladeren boven water houden. Onder den invloed van den wind, den stroom en het eigen gewicht nemen de stengels een schuinen stand aan. Als het water zeer diep is en de stengels krijgen eene groote helling, dan kunnen de planten tot eene verbazende lengte uitgroeien, waarbij 7 à 8 M. geen zeldzaamheid is. Als het water niet hoog rijst, dan groeien de planten als een krachtig soort gewone padie.

Eene andere eigenaardigheid van deze soort is dat nieuwe wortelstelsels en ook nieuwe stengels aan de knoopen der geleidingen ontspruiten. Deze wortels raken echter den grond niet, maar trekken slechts voedsel uit het water.

Bij een bijzondere soort, die in zeer diep water groeit, worden de oorspronkelijke stengel en wortels zeer weinig ontwikkeld, maar blijven slechts behouden als een soort van kabel en anker, waardoor de plant aan zijn groeiplaats bevestigd blijft, terwijl de voedingsfunctie geheel wordt overgenomen door de wortelstelsels, die uit de knoopen te voorschijn komen.

Deze omstandigheden zijn van groot belang bij de beoordeeling van de rol van het water in de padiecultuur en bevestigen, volgens den steller van het rapport, de meening dat padie voor voeding en groei niet zoo sterk als andere graangewassen afhankelijk is van de tusschenkomst van den bodem en van diens bestanddeelen en humus, maar dat zij in staat is om de in het water vervatte bestanddeelen direct tot zich te nemen. Daardoor zoude dan ook verklaard zijn hoe van goed bevloeide velden jaar in jaar uit goede oogsten verkregen kunnen worden zonder zichtbare teekenen van achteruitgang.

De drijvende rijst wordt, als het water bij het rijp worden nog niet weggeloopen is, met behulp van schuitjes geoogst. In dat geval zou een groot deel van den oogst door visschen worden opgegeten. Er zijn ook van deze rijst langzaam en snelrijpende soorten en zelfs kleefrijst. Mislukking van den oogst ontstaat door te snelle rijzing van het water of door dalen vóórdat de planten vrucht gezet hebben. In het algemeen is de oogst, zelfs onder gunstige omstandigheden veel geringer en van mindere hoedanigheid dan bij gewone rijst.[1] of n a s u a n. Een verhouding in de opbrengst als 2 : 3 is regel, terwijl de waarde van de n a m u a n g slechts $^3/_4$ is van goede n a s u a n.

Als een voordeel van een goed afwateringsstelsel wordt voor Siam ook genoemd dat dorpen en tuinen beter tegen onderwater zetten gevrijwaard zouden zijn en dat dan ook meer vruchtboomen zouden kunnen aangekweekt worden. Ook de veeteelt zou er door vooruitgaan, een tak van industrie,

[1] Aan de mededeelingen boven bedoeld uit Cochin China zoude men niet zeggen dat daar de opbrengst van drijfrijst zoo onbevredigend is.

die in verband met den landbouw van veel belang is terwijl er ook voor een half millioen dollars per jaar aan vee wordt uitgevoerd. Een verder voordeel van een irrigatiestelsel is dat ook het drink- en badwater zal verbeteren. Nu wordt het water in de lage streken bij droogte in de rivieren en kanalen veelal brak en het putwater is hard en ondrinkbaar. Men moet in die tijden drinkwater hooger op uit de rivieren halen, en er wordt per M^3. dikwijls van 1 tot 10 tical voor betaald. Ook de hoofdstad Bangkok en de voorsteden zouden, door het dichter bijbrengen van zoet water in de kanalen als prise d'eau voor een eventueele drinkwaterleiding, in betere conditie komen. Bij de opsomming der voordeelen van den aanleg van een irrigatiestelsel wordt voorts gewezen op de mogelijkheid om ook in den drogen tijd de velden te beplanten. Een tweede rijstaanplant is daarbij met het oog op uitputting van den bodem niet aan te bevelen maar verschillende andere tweede gewassen worden besproken, vooral zou het mogelijk zijn de verdwenen suikercultuur weder in Siam te doen herleven.

Met betrekking tot de scheepvaart zijn kanalen, die altijd eene behoorlijke vaardiepte bezitten voor Siam van het hoogste belang, omdat men in Beneden-Siam bijna uitsluitend op dit communicatie-middel is aangewezen. Dat vervoer is goedkoop en gemakkelijk, doch heeft thans ook bezwaren. In den drogen tijd kan in vele klongs slechts met halve lading en met vloed worden gevaren. Om te laten zien in hoe groote mate het binnenlandsch transport te water plaats heeft, wordt een uitvoercijfer van 11½ millioen pikols rijst uit Bangkok in 1901 gesteld tegenover de 351.000 pikols, welke de Royal Railway in een jaar naar Bangkok afvoerde, alzoo slechts 3 pCt. van het totaal. In het algemeen wordt de geheele uitvoer behalve rijst geschat op 190.000 ton goederen, waarvan de spoorweg slechts 8200 ton vervoerde.

De gewone groote booten in Beneden-Siam zijn 15 M. lang, 4½ M. breed en gaan 1.25 M. diep, bij de grootste zijn die cijfers 20 M., 5½ M. en 1.75 M. Als voorbeelden van druk verkeer wordt vermeld dat in de klong Tamnern Seduark in 5 dagen 3168 booten van verschillende soort geteld werden, in klong Prawet 2291 en in de San Sep 5302 (waarvan 3595 kleine); in klong Rangsit 2978 in 5 dagen, waarvan 2433 kleine. In de klong Pa Si Cherern heeft men een verkeer van 1405 booten per dag, waarvan 1119 kleine en 286 groote, een wezenlijk buitengewoon aantal, waar 200 booten daags reeds veel is voor drukke Europeesche kanalen.

Met betrekking tot den aanleg van wegen zal een irrigatiestelsel als het ontworpene eveneens van voordeel zijn. Thans zijn die zeer zeldzaam en dat komt, behalve door de concurrentie van het watertransport, omdat het onderhoud zoo duur is in streken, die onder water loopen, waardoor het verkeer wordt afgebroken en zij voortdurend aan beschadiging bloot staan. Bij een net van verdeelkanalen kunnen de dijken er langs tot geschikte verbindingswegen worden ingericht.

Met al de opgesomde voordeelen van zijn plan, is de schrijver nog niet uitgeput, hij sprak nog niet van de vischteelt, van het vermeerderen van den regenval door de toenemende verdamping in het meer vochtig gehouden laagland, van het vernielen van veldmuizen en andere ongedierte door het water, van het gebruik van zoetwater voor industrieele doeleinden, als de rivieren brak zijn, enz. enz. Wij kunnen niet anders zeggen dan dat de met

talent geschreven aanprijzing van het stelsel van „perennial canals" in het tweede hoofdstuk op de autoriteiten van Siam een overtuigenden indruk moet maken.

In het derde hoofdstuk wordt de vraag besproken of de verbeteringen die door irrigatie en afwatering verkregen worden, onder de tegenwoordige oeconomische omstandigheden van Siam inderdaad dringend noodig zijn. Daartoe wordt de toestand van het land beschouwd dat inderdaad op den weg van vooruitgang is, doch zooals de schrijver zegt: „Vooruitgang beteekent, uit een practisch oogpunt, altijd vermeerdering van behoeften." Die van het gouvernement nemen toe, wegens de reorganisatie en uitbreiding van verschillende diensttakken en het ter hand nemen van nieuwe zaken in het belang van het welzijn des volks en de veiligheid van den Staat. Die van het volk nemen toe, wegens meer kostbare gewoonten en het bereikbaar zijn van nieuwe hulpmiddelen en weeldeartikelen. Door eene nadere aanraking met den buitenlandschen handel zijn de bestaande industrieën, die de concurrentie met den vreemde niet konden volhouden, verdwenen, zooals bijv. de Siameesche suikerfabricatie. Inlandsche weef- en metaalindustrie zullen denzelfden teruggang aanwijzen, als in andere landen zonder groot-nijverheid. Dit wordt door toeneming der invoeren voldoende aangetoond.

Vooruitgang, toeneming van behoeften en vermeerderde invoer kunnen op den duur niet bestaan zonder vermeerdering van productie en van uitvoer. Voor een land als Siam, moeten de uitvoeren altijd de invoeren overschrijden, omdat het niet een gedeelte van zijn import kan betalen met de renten, die vreemde natiën het schuldig zijn of met geld dat in het buitenland verdiend wordt, maar integendeel aan dat buitenland verplichtingen heeft te voldoen. In Siam is er gemiddeld een overmaat van $8^1/_2$ millioen dollars 's jaars bij de uitvoeren, welke voldoende is om geldelijke verplichtingen na te komen. Op het oogenblik zijn de oeconomische verhoudingen nog niet onbevredigend, maar daar het land niet kan blijven stilstaan doch vooruit moet gaan, is het noodig zich op vermeerdering van den export toe te leggen, want de bevolking en de invoeren zullen gestadig toenemen en als dit niet gebeurt, zal Siam weldra geplaatst worden in overeenkomstige moeilijke omstandigheden als andere landen, die niet in tijds behoorlijke maatregelen hebben genomen. Na dit uitvoerig te hebben besproken, wordt nagegaan welke directe en indirecte baten van het nieuwe stelsel te verwachten zijn. De rijstoogst speelt hier de hoofdrol en als er meer rijst wordt uitgevoerd, zal het uitvoerrecht hierop (ongeveer 3 tical per ton) toenemen. Ook zal hierdoor weder een levendiger import ontstaan, met meer invoerrechten.

Als directe inkomsten van het irrigatie stelsel worden besproken waterbelasting, waterbetaling, tollen, sluisgelden en verkoop of belasting van gronden. Voorts het voorkomen van verliezen op de landrente wegens misgewas, een goedkooper aanleg van de drinkwatervoorziening van Bangkok, waarbij een lange leiding en een pompstation uitgewonnen kunnen worden. enz. Dat het primitieve stelsel van de Rangsit canal Company reeds met voordeel werkt, is een bewijs voor de levensvatbaarheid der nieuwe onderneming. Voorbeelden worden hierbij aangehaald van de percentage in rechtstreeksche opbrengst van Britsch-Indische irrigatiewerken.

In het vierde hoofdstuk worden in groote duidelijke trekken de grondslagen van het algemeene irrigatieplan uiteengezet.

Door de eigenaardigheid dat de vlakte langs het benedendeel van de groote Menamrivier westwaarts begrensd is door heuvelen, welke den regen tegen houden, zoodat bijv. in Pegu en Tenasserim de dubbele hoeveelheid valt, vergeleken met deze vlakte, is zij in de eerste plaats aangewezen om er de hand aan het werk te slaan. Beredeneerd wordt verder dat de aangewezen weg is al het benoodigde water daarvoor te ontleenen uit de Menam zelf en wel door een dam met beweegbare waterkeering in die rivier te maken. Aangezien het water in de bevloeiingskanalen in verband met de terreinhoogte overal ongeveer 7 M. hooger moet liggen dan de laagwaterspiegel in de rivier en bij eene terreinhelling van 1 : 8000 de kanalen niet minder dan 1 : 20.000 verhang zullen mogen hebben, hetgeen 0.075 M. per K. M. verschil beteekent, zoude men een hoogteverschil van 7 M. slechts kunnen overwinnen door een kanaal van 90 K. M. lang dat zonder stuw uit de rivier tapte. Hieruit is het duidelijk dat van deze methode uit een oogpunt van kosten moet worden afgezien, daar een stuw veel minder zal kosten. Daar men niet te veel stroomop kan gaan om niet te vervallen in twee stuwen op de rivieren, waaruit de Menam ontstaat en niet te laag om genoeg terrein te doen profiteeren, is voor de plaats waar de stuw gebouwd moet worden de omtrek van Chainat aangewezen. Men heeft dan bovenstrooms nog hooge oevers en eerst beneden dat punt breidt zich de vlakte breed uit, zoodat daar dadelijk veel grond van de aftapping kan profiteeren. Iets beneden die plaats zal de vroeger genoemde Menam Nawi-tak in te richten zijn tot hoofdkanaal, met een capaciteit van 250 M³. gelegen op een rug, die bijna even hoog is als de oevers van de groote Menam. Ook schijnt de situatie gunstig om het werk daar in den droge te bouwen. Als het water van de hoofdrivier boven Chainat wordt opgestuwd, zal tevens de geregelde voeding verzekerd zijn van de klong Makamtau waardoor de Supanrivier van water voorzien wordt.

Geeft, zooals gezegd is, de Menam Nawi het hoofdkanaal aan den rechter oever, dat aan den linker zal vanaf het hoofdwerk over een zekere lengte gegraven moeten worden.

Omtrent het hoofdwerk wordt in geen technische bijzonderheden getreden. De dam zal bestaan uit een aantal pijlers met openingen over eene gezamenlijke lengte van 200 M. Deze openingen zullen gesloten worden, naarmate van den waterstand in de rivier boven de stuw, waarvan het gewone peil zal zijn gelijk met de oevers of ongeveer 24 M. boven eb in zee. Daardoor zal nog eenig land bovenstrooms langs de rivier gelegen bevloeid kunnen worden. Meestal zal er nog al een groot verschil tusschen boven- en benedenwater zijn, hetgeen bij geringen rivierafvoer tot 7 M. kan klimmen. De stroom boven de stuw wordt dan zeer vertraagd en veel van de slib, die anders de kanalen zou helpen verondiepen zal daar bezinken. Bij hoog water zal de opstuwing zoo onbeteekenend worden dat vlotten en booten met eenige voorzichtigheid door de stuw heengelaten zullen kunnen worden. In dien tijd zal de afzetting boven de stuw tevens weder kunnen wegschuren.

De beide hoofdkanalen zoowel als de hoogerop aftappende klong Makamtau zullen van inlaatsluizen voorzien worden, terwijl voor de scheepvaart daaraan schutsluizen zullen worden gekoppeld. Men zal bij de inlaatsluizen ook voor

spuisluizen zorgen. Bovenstrooms van het hoofdwerk zal een goede vischgelegenheid in de rivier ontstaan en ook een goede plaats voor houtvlotten.

Wat het debiet aangaat waarop men voor de kanalen zal hebben te rekenen wordt in de eerste plaats nagegaan welke oppervlakten thans met padie beplant worden. Volgens den aanslag van de landrente voor het jaar 120 (1901-1902) bedroeg dit naar schatting 4$^1/_2$ millioen rais (dat is ruim 700.000 H. A. of ruim een millioen bouws) en wordt 40 % van de totale oppervlakte der betrokken gewesten door rijstvelden ingenomen. Het terrein in quaestie is waarschijnlijk $^3/_4$ van de in geheel Siam met rijst beplante oppervlakte.

Voor de waterbehoefte gaat de schrijver uit van het Demaksche cijfer van 1.55 liter per sec. per H. A. of eene waterhoogte van 40 cM. per maand. Als gemiddelde regenval in den planttijd wordt 20 cM. aangenomen, terwijl $^3/_4$ daarvan of 16 cM. werkelijk ten bate van het gewas komt, dan blijft 24 cM. ontbreken, die uit bevloeiing gesuppleerd een gemiddelden aanvoer voorstellen van 0.9 L. per sec. en per H. A.; voor de 700.000 H. A., die in cultuur zijn is dus noodig een totaal debiet van 630 M^3. per seconde. Dit cijfer wordt nog nader verdedigd in verband met de waterbehoefte van verschillende maanden en mogelijke wisselvalligheden, waarop het te kostbaar zou zijn om te rekenen, doch komt ten slotte voldoende voor. Intusschen moet ook op uitbreiding worden gerekend, waarvan op hier niet verder te vermelden gronden 400.000 rais alleen in het Rangsit district en 600.000 elders, te zamen een millioen rais. Voor een en ander wordt het berekende debiet van 630 M^3. met 20 % verhoogd en gebracht op 750 M.^{3} per seconde.

Van dit water moet in verband met de verhouding der bebouwde gronden langs de beide oevers van de Menam $^5/_{12}$ voor den linker- en $^7/_{12}$ voor den rechteroever bestemd worden. Het nieuwe hoofd kanaal aan den linkeroever wordt daarom ingericht op een aanvangscapaciteit van 310 M^3. per seconde. Aan den rechteroever wordt het debiet van de klong Makamtau, ten behoeve van de gronden, bevloeid uit de Supanrivier gesteld op 200 M^3 per sec. en dat van de Menam Nawi op 240 M^3 per sec.

In verband met de gegeven afvoercijfers is het zoo zeker dat de berekende 750 M^3. in den planttijd beschikbaar zullen zijn, dat met de beschikbare hoeveelheid ook op eene grootere uitbreiding der bouwgronden dan van 20 % gerekend kan worden, waartoe later de hoofdleidingen verruimd of verdubbeld kunnen worden.

Wat de afmetingen der hoofdkanalen betreft, zooals die aanvankelijk aangelegd moeten worden, zal het bovenpand van het linkerkanaal 40 M. bodembreedte verkrijgen bij een watersnelheid van 1.10 M. in de seconde en 6 M. diepte. Er zullen een paar stortdammen in moeten komen. Aan den rechteroever zullen de Menam Nawi en een verlengstuk daarvan, de Menam Seekook als rechter hoofdkanaal worden ingericht tot de plaats Bang Sam Kok (aan de Menam 50 K.M. boven Bangkok). Vandaar tot Paklat bezuiden Bangkok zal een nieuw kanaal van 65 K.M. gegraven moeten worden, waarvoor ook eenige bestaande waterloopen te bezigen zijn. Kortheidshalve gaan wij de verdere bijzonderheden over den loop der kanalen voorbij, alsook hoe de bestaande klongs, tot eene gezamenlijke lengte van minstens 600 K.M. zooveel mogelijk als verdeelkanalen zullen dienen. Daarenboven zal men voor verdere verdeeling van de menigte bestaande kleine kanaaltjes gebruik

maken. Waar deze ontbreken zal men kunnen rekenen op coöperatie in de gemeenten. Het verdeelnet met de noodige sluizen, ook voor de scheepvaart kan eerst worden vastgesteld na meer uitvoerige opnemingen. Intusschen kan voorloopig het stelsel van onderwaterzetten bij groote oppervlakten tegelijk worden toegepast. Een goed stelsel afwateringskanalen wordt verder besproken, met de voordeelen, die daaraan verbonden, zijn doch daarin zal na de uitvoering van het bevloeiingsstelsel geleidelijk voorzien moeten worden, naarmate de bevolking het nut er van gaat inzien. Ook bedijkingen zullen noodig zijn, daar de overstrooming der rivieroever slecht past in een geregeld stelsel bevloeiingskanalen.

Wij gaan thans voorbij wat er gezegd wordt over maatregelen met betrekking tot de scheepvaart, over vermoedelijke verdieping van de Menam beneden Bangkok en over het brak worden van die rivier alsmede over het partieele irrigatiestelsel van de andere kleinere rivieren om stil te staan bij de uitvoering.

Het vijfde hoofdstuk geeft op zeer practische wijze een schema van de uitvoering der werken. Op den voorgrond wordt gesteld dat nauwkeurige opnemingen behooren tot de gewichtigste onderdeelen van een bevloeiings- en afwateringsplan, en dat onvoldoende opnemingen tot groote vergissingen kunnen leiden, doch dat het ook voorgekomen is dat men zeer welgeslaagde werken in rivierdelta's heeft gemaakt, waar zeer weinig voorafgaande opnemingen hadden plaats gehad, zooals in de Brantasdelta op Java en in Madras.

Zoo berusten ook hier de hoofdlijnen van het plan op onmiskenbare eigenaardigheden van het terrein en zonder dat het nut van uitvoerige opnemingen in het rapport wordt terzijde gesteld, blijkt duidelijk dat het algemeene plan hier volstrekt niet afhangt van op die wijze te verkrijgen gegevens. Dat de steller hier niet in kleingeestige voorstellen betreffende uitvoerige voorafgaande opnamen is vervallen, getuigt van zijn practischen geest en is niet een van de minste goede zijden van zijn rapport, terwijl hij tevens erkent dat de reeds vervaardigde kadastrale kaarten, waarop reeds ± $^3/_4$ van de te bevloeien streek voorkomt, zeer geschikt te gebruiken zullen zijn voor het gedetailleerde plan en veel tijd en kosten zullen uitwinnen.

Het eerste werk dat tot uitvoering zal moeten komen is het verbeteren van de bestaande klongs en het afscheiden van deze van de rivieren door middel van sluizen. De Pa Si Cherern, de Tamnern Saduak en de San Sep (die van Bangkok respectievelijk west- en oostwaarts uit loopen) komen daartoe het eerst aan de beurt, alsmede een paar sluizen om het zeewater buiten te houden.

Blijkens een globale begrooting, waarin 9 groote klongs verbeterd worden, een 18-tal schutsluizen, een getijsluis en verbetering van verschillende kleinere werken voorkomen is voor een en ander $4^1/_2$ millioen tical noodig

Terwijl men hiermede bezig is kan het groote bevloeiingswerk tevens worden begonnen, doch dit vereischt nog al tijd van voorbereiding, namelijk hydrotechnische waarnemingen, het voltooien van de bestaande kaarten, en het voorzien van deze van hoogtelijnen, het doen van opnemingen in het belang van het ontwerp voor stuw- en inlaatsluizen, het traceeren van de hoofdkanalen, enz. enz Na twee jaar kan een en ander echter zoover ge-

vorderd zijn dat men met het bouwen van stuw- en inlaatsluizen, alsmede met het graafwerk der kanalen zal kunnen beginnen. Dit bouwen zal in vier jaren kunnen afloopen. Zoodra dit gereed is en de hoofdkanalen zijn voldoende ontgraven of voor zoover bestaande verruimd, zal de wateraanvoer voor de lagere gedeelten, die thans reeds door de klongs onder water worden gezet, veel langduriger en ruimer kunnen plaats hebben en wordt de toestand alom reeds veel beter dan tot dusver onder de meest gunstige omstandigheden voor de meest gunstig gelegen velden. Men kan dan aan de details van het bevloeiingsstelsel doorwerken en ook geleidelijk de afwatering verbeteren, doch dit laatste kan niet geforceerd worden, omdat de bevolking daartoe hare wijze van werken moet wijzigen en den landbouwarbeid in overeenstemming moet brengen met verbeterde toestanden.

Wat de raming van kosten betreft, de stuw wordt op 6 millioen tical geschat en elk der drie hoofd-inlaatsluizen op $^1/_2$ millioen. Het zwaarste graafwerk levert het linker hoofdkanaal op, dat ter lengte van 45 K.M. gegraven moet worden, waarvoor aanvankelijk 5 millioen en later als het tot de volle capaciteit wordt uitgevoerd nog 4 millioen tical noodig zullen zijn. Aan de rechter zijde heeft men slechts twee stukken nieuw hoofdkanaal elk van 1 K.M. tegen 200.000 tical per stuk. De verruiming van de Menam Nawi en Menam Seekook kost voorloopig $^1/_2$ millioen, later nog eens zulk een bedrag. Voor de Lopburirivier en klong, die de voortzetting van het linker hoofdkanaal vormt tot Ajuthia is eerst een millioen geraamd en later nog een millioen. Het verruimen en in orde brengen van de Supanrivier door de Makamtau boven de stuw uit de Menam tappende kost $^1/_2$ millioen.

Na deze hoofdzaken wordt een groote post van de begrooting ingenomen door het kanaal dat aan de rechterzijde de hoofdleiding voortzet van Ban San Kok tot Paklat (65 K.M.) en aanvankelijk 3 millioen vereischt, later nog 2; het kanaal van 80 K.M. aan den linkeroever van Ajuthia tot Sumrong, eerst 4 millioen, later nog 3 millioen en de verdeelkanalen eerst op 4 millioen, bij uitbreiding nog op 1 millioen hooger geraamd. Bij de latere uitbreiding is nog een Supan-hoofdkanaal noodig van 100 K.M. dat water zal brengen naar de terreinen beoosten de Meklong en geraamd is op 7 millioen. Telt men een en ander op, dan kost het aanvankelijk uit te voeren gedeelte van het werk met beperkt debiet, inclusief 2.100.000 tical onvoorziene uitgaven 28 millioen tical of in Nederlandsch geld een ronde som van 20 millioen gulden, terwijl de latere uitbreiding tot volle capaciteit 34 millioen gulden zal kosten.

Om zijne globale cijfers te motiveeren vergelijkt de schrijver de kosten van reeds in Siam uitgevoerde werken met die van werken in andere landen en komt tot het besluit dat bijv. de spoorwegen niet duur zijn geweest, ondanks hooge loonen (In Beneden Siam krijgt een koelie $^3/_4$ à 1 tical daags, dus ƒ0.50 — ƒ0.70). Bij het grondwerk voor de hoofdkanalen is $^3/_4$ tical per M.^{3} aangenomen voor de hoofdkanalen en $^1/_2$ tical voor de verdeelkanalen, enz. Wij kunnen daarop niet verder ingaan, maar merken op dat dit zeker zeer voldoende zal zijn voor koelies, die als landbouwers 5 à 10 maal meer werk presteeren dan hun Javaansche vakgenooten. Het overzicht van het verslag dat wij tot blz. 120 aldus op den voet gevolgd hebben, moet voor wat verder volgt, worden beperkt. In aansluiting aan hetgeen thans voor Beneden-Siam is ontworpen, worden wenken gegeven betreffende waarnemingen en

opnamen ten behoeve van plannen in andere deelen van Siam; nagegaan wordt welk personeel daarvoor noodig zal zijn en wat een en ander zal kosten; een overzicht wordt gegeven van de jaarlijksche uitgaven, waartoe de uitvoering van het plan en de andere gelijktijdige werkzaamheden zullen leiden, hetgeen in het derde jaar als alles in vollen gang is op een jaarlijksche uitgaaf van 5½ millioen ticals komt om in 12 jaar gereed te zijn. Indien dat bedrag te hoog wordt bevonden, wordt aangegeven hoe men zich voorloopig met meer beperkte afmetingen zal hebben te behelpen.

In het zesde hoofdstuk komen het beheer, het onderhoud en de inkomsten van het groote werk ter sprake. Voor personeel, Europeesch en inlandsch, ten behoeve van exploitatie en onderhoud, wordt 430.000 tical gerekend, voor het onderhoud der bestaande klongs 100.000 en voor het onderhouden van het verdeelkanalennet 320.000, te zamen dus 850.000 ticals, dus iets minder dan ƒ 600.000.

Wat de inkomsten betreft zal de post van onderhoud der bestaande klongs voldoende gedekt worden door de inkomsten uit de scheepvaart.

Voor het genot van het bevloeiingssysteem wil de schrijver de landbouwers dadelijk laten betalen als zij beginnen van het water te profiteeren, en als het geheel klaar is komt hem de betaling van 1 tical per rai (dat is dus ƒ 0.70 per 1600 M.² of ruim ƒ 3 per bouw) billijk en zelfs zeer matig voor, hetgeen reeds 4½ millioen ticals zou opleveren. In Madras betaalt men nog 60 % meer. Bovendien is voor de Siameezen niet, zooals dikwijls elders, het betalen van belasting gelijkwaardig met het uitzuinigen op noodzakelijk voedsel. De groote oppervlakte, die elk bewerkt, stelt den Siamees in staat op ruime wijze in zijne behoeften te voorzien. Vervolgens zijn er nog andere voordeelen. De uitbreiding der in cultuur gebrachte gronden zal weldra met 20 % kunnen toenemen en nog een millioen tical aan belasting opbrengen. Men kan er over denken om ook waterbetaling te heffen van tweede gewassen en tuinbouw in het droge seizoen. Tollen en sluisgelden op de 1200 K.M. nieuwe kanalen zullen een andere bron van inkomsten zijn. Doch ook indirect zal het gouvernement profiteeren door den grooteren rijstuitvoer, waardoor de uitvoerrechten toenemen; hier is een millioen tical vooruitgang in het verschiet. Een en ander geeft gemakkelijk een totaal aan inkomsten van *8 millioen tical.* Trekt men er 1 millioen van af voor onderhoud en beheer, dan blijft er genoeg over om het aanlegkapitaal te amortiseeren en een ruim bedrag te bestemmen voor de geleidelijk aan te leggen afwateringswerken.

Het zevende hoofdstuk handelt over de organisatie van den dienst met voorstel om naast het Royal Railway Department dat behoort onder het Ministerie van Openbare Werken, een *Royal Irrigation Department* op te richten onder het Ministerie van Landbouw. Het arbeidsveld van dit departement zal moeten omvatten: De verbetering van de bestaande natuurlijke en kunstmatige gouvernements bevloeiings-, scheepvaart- en afwateringswerken, kanalen en rivieren; het voorbereiden van alle plannen voor verdere werken en het doen van alle waarnemingen daarvoor; het geheel beheer en onderhoud van al de werken; het voor zoover als dit mogelijk is innen van alle waterbelastingen, tollen, en andere inkomsten van werken onder beheer van dit departement; het toezicht op de uitvoering en het onderhoud van alle werken van bovenbedoelden aard van particuliere maatschappijen; en het adviseeren

op alle plannen en aanvragen op dit gebied, wateraftappingen, concessiën, enz.
Aan het hoofd van dit departement zou moeten komen een Directeur-generaal, bijgestaan door 2 hoofd-ingenieurs, 5 ingenieurs, 4 opzieners, 2 assistenten, 15 opnemers, een secretaris-tolk, 6 teekenaars en 8 klerken. Hoe men aan die personen zal komen, hoe zij opgeleid en bezoldigd zullen laten wij verder achterwege, terwijl de conclusie van het rapport, die in het kort alle bestaande nadeelen en toekomstige voordeelen nog eens opsomt in dit beknopt overzicht onnoodig is.

Terugziende op het geschrift in zijn geheel, voelen wij ons genoopt met een woord van hulde aan den steller er van te eindigen. Hij heeft door dit stuk den naam van den Nederlandschen Ingenieur in het buitenland eer aangedaan. Hij maakt zijn verontschuldiging dat het, geschreven in eene hun vreemde taal, den Engelschen lezer in sommige opzichten uit een taalkundig oogpunt wat zonderling zal voorkomen. Wij hebben daartoe, voor zoover onze kennis van die taal betreft, geen aanleiding kunnen vinden, doch dit doet ook niets ter zake. Wat van veel meer belang is, hij heeft den Engelschen geest in zijn rapport doen doorstralen, waar wij dezen kennen als practisch, zaakrijk, op het doel afgaande, zonder onnoodig vertoon van geleerdheid en wetenschappelijken omhaal. En die eigenschappen, die het rapport kenmerken, kenmerken ook het plan. Het heeft zijn nut dit in hoofdtrekken te vergelijken met het zooveel besproken Solo-ontwerp. Hier geen stuwdam met een onmogelijk groot verval, te overwinnen door het maken van een altijd gevaarlijk stortvlak, maar de Engelsche manier, penanten met beweegbare schutten of schuiven er tusschen, als in Egypte; hier geen hoofdkanalen, die ontelbare bandjirrende zijrivieren met hoogst gevaarlijke kunstwerken passeeren en niet alles gezet op de kansen van één enkel hoofdkanaal; hier ruim gebruik van bestaande kanalen en aanvulling van bestaande toestanden. De deskundige lezers zullen de parallel gemakkelijk kunnen voortzetten. Intusschen moet men niet uit het oog verliezen in hoeveel gunstiger conditie men in Siam is zoowel wat betreft de uitvoering als het landbouwbedrijf met meer krachtige menschen, die blijkbaar in hun werk meer hebben van Chineezen dan van Javanen. Het is niet aangenaam als men de rol van remmer moet vervullen en daarom moet ons deze verklaring van het hart: In eene commissie ter beoordeeling van Homan's plan zouden wij, misschien behoudens detailopmerkingen, een warm voorstander zijn van het werk in zijn geheel.

J. E. de M.

VARIA.

ACHTERLIJKE LANDBOUWTOESTANDEN EN MIDDELEN TOT HERSTEL.

Bij veel oeconomische vraagstukken, die zich voordoen, blijkt het door onderlinge vergelijking van toestanden in verschillende landen, dat gelijke oorzaken gelijke gevolgen hebben, dat ook op dit gebied wel eens niet ten onrechte de verzuchting geslaakt wordt, dat er niets nieuws onder de zon is. Dit zou men in herinnering kunnen brengen bij de lezing van een der interessante brieven uit het Tsarenrijk, voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 26 Nov. jl. Deze handelt over „middelen ter leniging van den nood op het platteland." Daarin leest men het volgende:

„Nergens beter dan in Rusland kan een doorslaand bewijs geleverd worden van het staathuishoudkundig axioma, dat naarmate een land minder beschaafd en welvarend is, de landrente er kleiner en de rentestandaard er grooter is en omgekeerd.

„In een landbouwstaat par excellence, als Rusland, wordt, tengevolge van den lagen trap der beschaving van de bevolking, de rationeele beoefening van den landbouw heel weinig in practijk gebracht. De groote massa der boeren houdt zich aan de verouderde methode der voorvaderen, waarbij een voorname plaats wordt ingeruimd aan het bijgeloof.

„Een overmatig groot procent der landbouwbevolking trekt zwervende door het land, de geboorteplaatsen van allerlei wonderdoende heiligen opzoekende, terwijl hun velden onbewerkt blijven.

„Indien de Russische boer zich evengoed wilde voeden als dit gedaan wordt door zijn beroepsgenooten in Duitschland — laat staan nog in Engeland of in de Vereenigde Staten — dan zou, bij den stand der landbouwtechniek in Rusland, het graan in stede van een export-artikel tot een voorwerp van invoer moeten worden. Voegt men erbij het overmatig gebruik van sterken drank waarin de van alle kanten door allerlei „natchalstvo" (= autoriteiten) omringde en gedrukte moujik zijn troost zoekt, dan zal het geen verwondering baren dat in een land met zulke machtige en rijke natuurlijke hulpbronnen, de hongersnood tot de chronische, jaar in jaar uit terugkeerende verschijnselen behoort, terwijl daaraan onafscheidelijk verbonden epidemische ziekten de kiemen der fysiologische ontaarding in de bevolking achterlaten en haar veerkracht en arbeidsvermogen verminderen. De beschikbare ruimte laat niet toe, om eenige — trouwens mislukte — maatregelen der regeering om een verbetering in dien toestand te brengen, te behandelen.

„Zooals meestal in dergelijke gevallen werd als eerste redmiddel de emigratie

beproefd. De regeering — en ook minister Witte verwachtten daarvan wonderen, en het was — in de laatste jaren — vooral naar Mandsjoerije, dat door de regeering de stroom der landverhuizers geleid werd. Toch is in de practijk deze maatregel meer van politiek-nationalen dan van economischen aard geweest; het was het streven der regeering om overal in de grensprovincies de Russische „beschaving" wortel te doen schieten, en het zuiver-Russisch element tegenover de inheemsche niet-Russische rassen te stellen.

„Waarin de Russische „beschaving" eigenlijk wel bestaat is mij tot heden altijd een diep geheim gebleven. Er werd een speciale commissie van transmigratie gevormd. De gemeenten en dorpen, welke zich daartoe genegen verklaard hebben, zonden hun gedelegeerden, c h o d o k i (voorloopers, „voetgangers") uit om in loco de afgestane gronden en andere voorwaarden te onderzoeken. Nadat de c h o d o k i (op kosten der transmigranten) de reis heen en terug gemaakt en hun indrukken medegedeeld hebben, werd alle goed en have, zoo goed en slecht als het kon, verkocht, en de landverhuizers gingen hun lijdenstochten beginnen.

„Hun, die langs de Siberische spoorlijn gereisd hebben, zijn die groepen — soms van eenige honderden — mannen, vrouwen, kinderen, zelfs zuigelingen, niet ontgaan, die soms dagenlang op een klein station moesten wachten, om met vee-wagens verder vervoerd te worden. De transmigranten kwamen eindelijk op de hun aangewezen plaats aan en in negen van de tien gevallen, vonden ze alles geheel anders dan hun was voorgespiegeld. Maar, ze hadden hun schepen achter zich verbrand, de terugtocht was onmogelijk. En dan begon het leed, de uitdeeling der door de regeering verstrekte voorraden hield op; het ongunstig klimaat, de nieuwe methoden van arbeiden en leven, konden deze onkundige en in de routine van hun dorp vastgeroeste menschen zich slechts met groote moeite eigen maken. De ziekten, tengevolge van slechte voeding en van het ongezonde klimaat teisterden de kolonisten en decimeerden vooral de kinderen.

„En door de gebrekkige werking van dit systeem van landverhuizing verkreeg men slechts een vermindering der arbeidskrachten in de centrale gouvernementen en eén toestrooming van non-valeurs in de grensgewesten."

Al is van dit beeld ook een groot deel niet op Java toepasselijk, men vindt er mutatis mutandis toch veel punten van vergelijking in. Naast het geneesmiddel „emigratie" wordt ook een tweede besproken, het oprichten eener „Commissie tot het instellen van een onderzoek naar de behoeften van den landbouw en naar de maatregelen ter verbetering", met comité's in iedere provincie, enz., een sterke familietrek vertoonende met onze „mindere-welvaartcommissie." Gelukkig mag men op een belangrijk verschilpunt wijzen. Waar dit onderzoek in Rusland een comedie wordt genoemd om het groote publiek zand in de oogen te strooien, staan de Indische ambtenaren met den Resident van Pekalongan als voorzitter ons borg, dat er ten minste ernstig naar het doel gestreefd zal worden. Of zij kans van slagen heeft, moge blijken uit het volgende artikel.

HET ONDERZOEK NAAR DE MINDERE WELVAART OP JAVA.

De voorzitter der „Welvaart-Commissie" had de beleefdheid om bij schrijven van uit Pekalongan van 8 Oct. jl. no. 78/w. o. aan de redactie van ons tijdschrift een exemplaar te doen toekomen van den „Ontwerp-Leiddraad [1]) voor 't gewestelijk onderzoek naar de mindere welvaart op Java en Madoera", het stuk waarvan in onze revue in de Nov.-afl. bl. 1735 reeds sprake was. Wij zijn daar dankbaar voor en waar het toen gegeven overzicht misschien wat al te globaal was, willen wij hieronder vermelden, wat als inleiding tot de verschillende hoofdstukken, waartoe de vragen gebracht zijn, wordt gezegd.

Zoo wordt er dan in die van het eerste hoofdstuk op gewezen dat het onderzoek naar de „E c o n o m i e v a n d e d e s s a" in het innigst verband staat met het inlandsche volksleven. Er worden daarom vragen gesteld, die het huishoudelijk bestaan van de geheele bevolking ten nauwste raken en daardoor het geheele dorpsleven, de bronnen van bestaan, de oorzaken van de mindere- of meerdere ontwikkeling der inlanders en van den huidigen toestand zullen moeten omvatten.

„De strijd om dat bestaan", leest men verder, „verscherpt door de groote vermeerdering van het zielental in de meeste streken van Java en Madoera, zal moeten blijken uit een overzicht van inkomsten en uitgaven van het Inlandsch huisgezin, van zijn nooden en lasten, van zijne begrippen en van de wijze waarop het zich door het leven slaat. Het op den voet van dit hoofdstuk te houden onderzoek zal het antwoord moeten geven op de groote vraag: Of de Inlandsche bevolking in den loop van jaren, van 1880 tot nu toe, is achteruitgegaan in welvaart in het algemeen dan wel in het bijzonder in die streken, waar de economische toestand — reeds vanaf vroege tijden — slechter is dan elders. Alleen gegevens betreffende de Inlandsche maatschappij als omtrent: I zielental; II zeden en gewoonten; III voeding; IV arbeid; V huisvesting en hygiëne; VI nooden en lasten; VII inkomsten en uitgaven; VIII invloeden en IX inlanders buiten het dessa-verband, kunnen ons een juist beeld van het leven en het bestaan der Inlandsche bevolking geven, mits zij op goede waarneming gebaseerd zijn."

Wanneer wij thans dat eerste hoofdstuk doorbladeren, dan zien wij dat voor elk van die negen rubrieken van 4 tot 32 vragen gedaan worden, te zamen h o n d e r d t a c h t i g vragen. Daaronder behooren 6 staten omtrent vergelijkende bevolkingsstatistiek (sedert 1880), vergelijkende statistiek van de geboorten en sterften, immigratie en emigratie, statistiek van 't grondbezit, afzonderlijk voor dessa's met communaal en met individueel bezit (1880 en 1902), vergelijkend overzicht van de aanslagen der landrente (1872, 1876, 1884 en 1902), idem van de toegestane afschrijvingen der landrente; idem van de nieuw ontgonnen gronden en van de vermeerdering van den aanslag.

Het tweede hoofdstuk, handelende over L a n d b o u w e n V e e t e e l t heeft een inleiding, welke twee bladzijden beslaat. Men heeft hierbij gemeend

---

[1]) De commissie schrijft „leiddraad" met 3 *d*'s, de 1e G. S. in de bijgevoegde circulaire, conform De Vries en Te Winkel met slechts 2. Is het een blijk van zelfstandigheid tegenover de Regeering? Wij zullen verder den lei-draad maar aanhouden.

dat om tot de juiste kennis te komen, in hoeverre hierin oorzaken kunnen schuilen van de mindere welvaart der bevolking het in de eerste plaats noodig is te onderzoeken hoe de huidige toestand is. Hierdoor wordt een generaliseeren van de toestanden voorkomen. Eerst als men den huidigen toestand kent, meent de commissie dat men kan nagaan, welke factoren op het ontstaan er van invloed uitoefenden. Door vergelijking met vroegere toestanden, voor zoover er gegevens zijn of uit verklaringen van den betrokken landbouwer zelven en het onderzoek waaraan verschillen met vroeger hun ontstaan danken, zal men tot de omschrijving en beoordeeling der oorzaken kunnen komen. Speciale opmetingen worden gelukkig niet verlangd, maar het zal toch een toer zijn om redelijke antwoorden te geven op dezen tweeden stortvloed van gestelde vragen. Men wil dan (voor geheel Java en Madoera) weten:

A. Met betrekking tot den landbouw: I. Uitgestrektheid der bebouwde oppervlakte districtsgewijze op te geven (zoo mogelijk van 1902 terug tot en met 1880) over 22 soorten met name genoemde gronden. Hierbij en voor andere volgende punten moet voor zoover noodzakelijk ook de inlandsche bevolking op die vragen worden gehoord. II. Irrigatie. (De invloed der irrigatie, hare regeling en verdeeling op den inlandschen landbouw). Deze rubriek is in 9 vragen gesplitst. Men wenscht weder zoo mogelijk een overzicht van 1902 terug tot en met 1880. III. Overzicht van de beplanting der bebouwde oppervlakte, districtsgewijze in bouws op te geven; wanneer mogelijk voor de jaren 1902, 1890 en 1880. Voorts wordt een vraag met 5 onderdeelen gesteld betreffende alle voedings- en handelsgewassen, overjarige cultures, enz. IV. Overzicht der middelen welke bij de bebouwing dienen; districtsgewijs op te geven, zoo deze middelen verschillen van beteekenis vertoonen. Hier worden 7 vragen gedaan over bewerking, werkkrachten, werktuigen, plantmateriaal, watervoorziening, bemesting en kosten van verbouwing. V. De geteelde producten; over de padie-cultuur 23 vragen, over tweede gewassen en handelsgewassen een aantal van dezelfde vragen; betreffende overjarige gewassen nog een zestal vragen. VI. Overzicht der factoren, welke invloed kunnen uitoefenen op den landbouw; 26 vragen.

B. Erfbouw, waarbij de uitgestrektheid der erven districtsgewijze op te geven, zoo mogelijk van 1902 terug tot en met 1880 en met inachtneming van 19 vragen.

C. Veeteelt. Over hetzelfde tijdverloop wordt gevraagd of de veestapel binnen een bepaald tijdsverloop quantitatief en qualitatief vóór- of achteruitgegaan is, dan wel stationnair gebleven en welke bij achteruitgang of vooruitgang de factoren zijn geweest, die daarop van invloed waren. Aan dit onderwerp worden 32 detailvragen gewijd.

D. Vischteelt. Hier worden in 7 vragen gegevens gewenscht, die voor zooveel mogelijk verstrekt moeten worden tot 1880 terug.

Omtrent het derde hoofdstuk, de Irrigatie wordt in de toelichting gezegd dat de vragen bedoelen den huidigen toestand te leeren kennen en wat tot verbetering kan worden verricht. Men vraagt naar de oppervlakte der bebouwde en onbebouwde velden en naar bevolkingscijfers, waarbij 13 rubrieken en te motiveeren of de verstrekte opgaven betrouwbaar zijn te achten. In de tweede plaats wordt onder overlegging van kaarten, zoowat de geheele

hydrographie van Java gevraagd en in de 3e plaats worden, eveneens met kaarten 33 vraagstukken omtrent bevloeiing gesteld. In de 4e plaats moeten 14 vraagpunten behandeld worden over van regen afhankelijke sawahs, waarvan de ligging op de kaarten moet worden aangegeven. Verder komen drie vragen over sawah-rawah, 6 over tegallans, 2 over erven, 2 over drinkwater, 2 over vergunningen tot watergebruik en 3 over stoom- en andere pompen.

Bij het vierde hoofdstuk over Handel en Nijverheid is het blijkens de toelichting weer te doen om den huidigen toestand en vergelijking met vroeger, met vermelding van vermoedelijke redenen. „Het zal niet overbodig zijn," leest men, „de inlanders zelf, die door uitoefening van handel en nijverheid in hun levensonderhoud voorzien te ondervragen, want veel wat de inlandsche nijverheid, en nog meer wat den inlandschen handel betreft, is voor hen, die er buiten staan, terra incognita". In de eerste rubriek van dit hoofdstuk over den inlandschen handel worden 7 vragen gedaan, waarvan enkele als no. 5 en no. 7 over 11 à 14 punten loopen. De rubriek nijverheid is gesplitst in 5 soorten, naar de wijze waarop de inlander er bij optreedt. Bij elk van deze punten zijn weder een aantal gedeeltelijke vragen en ten slotte worden nog 12 vragen gedaan over verschillende invloeden, die op handel en industrie kunnen werken.

Het vijfde hoofdstuk handelende over Recht en Politie bevat geen inleiding doch 22 vragen, waaronder er zijn van zeer wijde strekking, zooals no 22 waarbij overlegging van een statistiek over de laatste 5 jaren wordt gevraagd van tegen de eigendommen gepleegde zware misdrijven.

Als men nu nog 16 algemeene vragen aan het begin en 3 aan de gewestelijke commissies aan het slot er bij voegt, terwijl er in een bijlage nog een zestal vragen bijkomen, dan zal men zeker aan het stuk het verwijt niet kunnen doen dat er niet genoeg gevraagd wordt. En dan is het nog slechts een concept, dat voor aanvulling vatbaar is. Een en ander is uitgelegd in de circulaire van den 1sten Gouv.-secretaris Paulus, gericht aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden, van 30 Maart 1903, No. 1079, waarvan een afdruk bij den leidraad is overgelegd.

Wanneer men nagaat dat bij die circulaire de residenten zijn uitgenoodigd om over het ontwerp-leidraad te overleggen in hoever daarvan nog wijziging of aanvulling noodig is, dat dit overleg met ambtenaren en ingezetenen van het gewest moet geschieden, dat dan de hoofdcommissie er kennis van moet krijgen, dat daarop de voorzitter en de secretaris daarvan de gewesten zullen afreizen om de zaak te bespreken, dat dan de residenten nog schriftelijk zullen rapporteeren en de hoofdcommissie eerst daarna de definitieve leidraad zal vaststellen, dan is de vraag van het kamerlid Mr. Fock in de vergadering van 19 Nov. j.l. zeker niet ongewettigd: „Of op die wijze ooit iets kan worden bereikt en of het niet jaren en jaren zal duren, voor men dan eindelijk den definitieven leidraad voor het onderzoek zal hebben. En dan het onderzoek zelf; wanneer men dan eindelijk daaraan zal kunnen beginnen! Hoevele tientallen van jaren zullen daarvoor noodig zijn? Ik ben overtuigd dat van de leden, die nu hier in de Kamer zitten, niemand het zal beleven, dat het onderzoek afgeloopen en verwerkt is" . . . . .

„Men streeft naar een breeden grondslag, maar die grondslag is zoo

breed, dat men daarmede nooit tot een resultaat zal komen. Men streeft naar het meer dan volmaakte, en daartoe kunnen wij, menschen, niet komen." [1]

Wanneer wij niet zooveel achting hadden voor de kunde en het inzicht in toestanden van den man, die als voorzitter er zijn naam onder zette, ook wij zouden geneigd zijn aan een karikatuur te denken. Nu voegen wij nog een vraag aan de vele toe: Waar wilt gij heen?

Zal inderdaad, als alles beantwoord en de rijstebrijberg van rapporten verwerkt is, eenig practisch resultaat verkregen worden, dan moet men naast het afdalen in kleinigheden een leidende gedachte zien. Er is hier sprake van oeconomisch verval van een volk, van „inzinking" en dan dient men te weten bestaat die inderdaad en zoo ja wat kunnen de redenen in het algemeen zijn. Heeft men hieromtrent een of meer onderstellingen gemaakt, dan moet onderzocht worden of die onderstellingen juist kunnen wezen.

Hoe onbevooroordeeld de commissie ook wezen wil, zij stelt reeds dadelijk eene hypothese voorop namelijk: „dat de strijd om het bestaan op Java verscherpt is door de groote vermeerdering van het zielental."

Wij veroorloven ons de onderstelling, dat die conclusie niet juist is.

Wanneer de strijd om het bestaan voor den Inlander moeielijk is geworden dan is dit uitsluitend te wijten aan meerdere aanrakingen met de buitenwereld. De vermeerdering van het zielental is misschien in sommige gewesten als Bagelen bedenkelijk voor de welvaart, maar zij is niet de hoofdreden en op veel plaatsen eerder een middel om de oeconomische inzinking, waar die dreigt, nog wat te verminderen.

Om de eerste stelling te bewijzen stelle men zich een dessa-complex voor, buiten aanraking met den wereldhandel. Elk individu leeft van zijn landbouw, eet van de vruchten daarvan met zijn gezin, verkoopt desnoods wat van hetgeen hij te veel heeft aan anderen wier oogst minder goed was, terwijl allen door het uitoefenen van nevenbedrijven in hunne overige behoeften kunnen voorzien. Men kapt bamboe, maakt atap en haalt hout uit de bosschen voor woning en gereedschap, kleederen worden geweven van zelfgesponnen draden van eigen katoen, pottebakkers, mattevlechters, oliebereiders, enz. kunnen door onderlingen ruil in elkanders behoeften voorzien. Behoudens onvoorziene buitengewone natuurrampen is er geen aanleiding om gebrek te lijden en geld is feitelijk onnoodig. Komen door heen en weer trekken of door zeevaart inlanders van verschillende plaatsen met elkander in contact, dan verspreidt zich de ruilhandel over ruimer kring, doch in principe is er weinig verschil. Voor het gemak kan geld als ruilmiddel gebezigd worden, doch daar de aangeboden en de benoodigde voorwerpen gelijkwaardig zijn en betrekkelijk dezelfde inspanning van vervaardiging kosten is de ruilwaarde van hetgeen de eene stam aan den anderen heeft aan te bieden grosso modo gelijk aan wat deze noodig heeft.

Geheel anders wordt de zaak, wanneer op die inlandsche markt voorwerpen worden aangeboden, die in het buitenland niet uit de hand maar in grooten

[1] Handelingen 1903-1904. Vergad. van 19 Nov. 1903 bl. 375.

getale fabriekmatig vervaardigd of voortgebracht zijn en veel minder kosten om hetzelfde doel te helpen vervullen. De met zooveel tijdverlies en zorg gemaakte sarong kan thans met evenveel succes verwisseld worden met de gedrukte fabriekssarong, het goedkoope aardewerk vervangt het inlandsche eetgerij, de petroleum uit Amerika de inheemsche olie, tal van behoeften worden geboren, die in geld aan den vreemde betaald moeten worden. Degenen, die dat geld daarvoor moeten geven, kunnen hetgeen zij vroeger zelve te koop aanboden niet meer zoo gemakkelijk kwijt raken. Het is niet gewild of, daar de inlander zijn tijd niet rekent, wordt het veel te goedkoop verkocht. Er zijn dus onbevredigde behoeften en om die te betalen moet hij iets anders leveren dan duur individueel kunstwerk. Er ontstaat bij den groothandel bijna uitsluitend behoefte aan levering van producten en ruwe grondstoffen voor export en aan arbeidskrachten bij door Europeanen in het leven geroepen ondernemingen.

Die diensten worden hoe langer hoe minder goed betaald, omdat de inlander tegenover andere naties niet voldoende krachtig kan optreden, omdat alles wordt in het werk gesteld om hem door zijn hoofden te dwingen en zoo komt een toestand dat hij oeconomisch wel achteruit moet gaan, omdat hetgeen hij presteert in zijn omgeving niet meer zooveel waard is als vroeger.

Deze feiten zijn onverbiddelijke gevolgen van niet te vermijden oorzaken en men ziet ze in meerdere of mindere mate overal elders waar oosterling en westerling in contact komen. In Britsch-Indië wordt er ook over geklaagd dat de oude weeldeartikelen, de zijdeindustrie, de kostbare weefsels uit den tijd der Mogols en zooveel andere producten van inlandsche vlijt en vaardigheid als uitvoerartikelen verdwijnen en plaats maken voor ruwe grondstoffen of half bewerkte artikelen. Ook daar is het budget van een inlander in geld uitgedrukt tot een belachelijk cijfer gedaald.

Van schuld of „eereschuld" is naar onze bescheiden meening geen sprake, het is het veranderen van het getij, waarnaar de bakens verzet moeten worden. De geneesmiddelen, die tot dusver werden aangeprezen zijn onvoldoende en het is onjuist als men meent dat de millioenen, jaren geleden uit Java gehaald ten bate van het moederland, nu nog zoo zouden nawerken, dat de tegenwoordige oeconomische toestand daardoor beheerscht zou worden. Als iemand in zijn jeugd zwaar adergelaten is en hij heeft het doorstaan, dan zal dit toch wel geen reden zijn dat hij in zijn ouderdom ziek wordt. En dan nog over welke bedragen loopt het. Men zegt in de honderden millioenen, laat het er 900 zijn, die de Staat zich toeëigende, dan is dit ƒ 30 per hoofd van de tegenwoordige bevolking van Java, wat beteekent dit cijfer, betrekkelijk gesproken, tegen wat er jaarlijks in een maatschappij van zooveel zielen, in geld berekend, omgaat of om moet gaan als men van welvaart spreken zal.

Het restitueeren van kleinere of grootere bedragen uit de Nederlandsche kas aan de Indische heeft dan ook geen practische beteekenis. Men kan juichen over het votum van het „renteloos voorschot" en over het goede, edele hart dat bij de groote meerderheid daaruit spreekt, maar meer dan een klein geschenk is het niet — van groote zedelijke waarde zeer zeker, doch van geen invloed op den materieelen toestand.

De twee voornaamste factoren, die aanleiding geven tot een teruggang van den oeconomischen toestand van den inlander zijn de ongunstige betalingsbalans ten opzichte van het buitenland en de geringe physieke en geestelijke kracht

van het individu. Het is in dit korte overzicht de plaats niet om met veel cijfers aan te komen. Uit bijlage B.B.8. van het K. V. van 1902 kan men evenwel reeds zien dat de uitvoer van Nederlandsch-Indië aan goederen den invoer met eene vrij aanzienlijke waarde overtreft en dat ook het gouvernement voor meer dan 29 millioen uitvoerde tegen $8^1/_2$ millioen invoer aan goederen en ruim 2 millioen invoer aan geld. Deze cijfers wijzen er reeds op dat globaal geoordeeld ook de uitvoer van Java veel aanzienlijker is dan de invoer. Nu heeft men daarbij er nog rekening mede te houden dat de uitvoer berekend is zonder de daarop te behalen winst, als ook met de minder juiste schattingen der waarde, met het geld dat door individuën in natura wordt mede genomen, met invoeren van machines en fabrieksbenoodigdheden, spoorwegmaterieel enz. waaraan een inlander op directe wijze niets heeft en die langs hem heen gaan en voor de mijnen en de groote maatschappijen bestemd zijn, terwijl wat uit het land gaat door hem geteelde of bewerkte producten en grondstoffen zijn. Wij gelooven daarom dat de „drain", waarvan in Britsch-Indië het eerst gesproken werd, geen fictie is.

In het rapport over de irrigatie in Siam van den Ingenieur Homan van der Heide wordt een dergelijke oorzaak genoemd als de reden dat de Siameesche landbouwer thans meer van zijn oogst verkoopt dan vroeger, doch het is vooral merkwaardig te vernemen dat die Siamees ook 5 à 10 maal meer grond bewerkt en dus oogst dan een Javaan. Al staat hij wat meer af, er blijft toch genoeg voor voedsel doch bij den Javaan en den Britsch-Indischen rayat is de grens, dat er geen eten genoeg is, al spoedig bereikt en de regeering wordt daardoor spoedig hard gevallen over de landrente, die te zwaar of ongelijkmatig drukt. Maar die landrente is toch hoogstens gelijk aan $^1/_5$ van het product, in geldswaarde meestal niet meer dan $^1/_{10}$. Als de hongergrens zoover gekomen is, dan helpt eene verlichting van dat beetje toch ook maar heel weinig, het is een palliatief en geen hulpmiddel.

Wat nu de quaestie van overbevolking betreft, als er in een land niet meer te krijgen is dan het bloote voedsel dan is het er al zeer slecht aan toe en met menschen, die zoo weinig behoeften kunnen doen gelden als inlanders vergeleken met Europeanen. kan de dichtheid van bevolking bij beiden op dezelfde oppervlakte nog aanmerkelijk verschillen en kunnen beide toch in hun soort denzelfden levensstandaard hebben. Zoolang op Java nog geen plaatsen zijn, waar de menschen eenige malen dichter op elkander wonen dan in Saksen of België, is er geen nijpend gevaar dat zij elkander om die reden zullen verdringen. Die toenemende bevolking is integendeel een bewijs dat wij met eenigen trots op ons beheer mogen terugzien. Want het is toch weinig aannemelijk dat de inlander uit armoede meer kinderen zoude krijgen dan voorheen. Integendeel door koepokinenting, door beter drinkwater, door bevordering van zindelijkheid en het wegnemen van allerlei het leven bedreigende oorzaken, die nu nog in de onafhankelijke streken der buitenbezittingen woeden, moet de sterfte zijn afgenomen en wel met een zeer belangrijk procent, al zijn er geen statistieken van gehouden om dit te bewijzen. Als men ziet dat in Nederland [1]) door hygienische maatregelen de gemiddelde levensduur in de laatste twintig jaren alleen met ongeveer 3 jaar is toegenomen

1) Publicaties van het Centraal bureau voor de statistiek, zie *N. Ct.* 28 Nov. 1903.

terwijl daar toch vóór 1880 de toestanden lang niet slecht waren, dan is het de vraag hoeveel dat wel moet zijn op Java.

Sedert het begin der voorgaande eeuw is de gemiddelde leeftijd in Europa met 50 % verhoogd. In Indië kan men hier vermoedelijk nog wel een hooger cijfer voor stellen. Dit heeft tengevolge dat niet alleen de opvolgende geslachten zooveel langer nevens elkander blijven voortleven, maar dat ook de individuen gedurende 50 % langer tijd zich blijven voortplanten. Op die wijze is er eene natuurlijke dubbel werkende oorzaak voor de toeneming van het zielental. En de Javaan, arm landbouwer als hij in den regel is, ziet dit met genoegen omdat eigen kinderen hem een goedkoope hulp zijn bij zijn werk en dit het in dienst nemen van betaalde boedjangs uitspaart. Zoodra het er maar om te doen is om, wat voedsel betreft, rond te komen zal er ook geen enkel correctief door hem worden toegepast. Wanneer hij echter physisch wat krachtiger was of wanneer hij wat meer uitvoerde, zou er behalve voedsel ook behoefte zijn aan meer bezit, en dan is het de vraag om het bijeengegaarde onder zoo min mogelijk erven te verdeelen. Men trouwt niet vóór dat er een behoorlijk huis met toebehooren enz. is en komt in de meer aristocratische phase, die op Sumatra in de Padangsche bovenlanden en elders onder het matriarchaat heerscht. Wanneer eenmaal de inlanders welvarender worden, wanneer zij zich bezit vormen dan komt de beperking van het zielental van zelf wel.

Wij zullen, om de hoofdgedachte niet uit het oog te verliezen, thans niet spreken over politie, invloed van hoofden, enz., doch alleen in aansluiting aan het vooropgestelde er op wijzen dat de behoeften van den inlander moeten toenemen, dat de invoer, die hem gedeeltelijk teruggeeft wat van Java gehaald wordt, moet vermeerderen met een groote massa zaken, die zijn voeding kunnen aanvullen, dan wel in zijn belang of voor zijn welgesteldheid bruikbaar zijn. Om die te betalen, moet hij meer geld verdienen en om dit te doen moet hij harder werken en hetgeen hij voortbrengt van meer waarde wezen.

In dezen gedachtengang is bevordering en aanmoediging van de inlandsche kunstnijverheid, zooals de Vereeniging *Oost en West* die voorstaat een uitnemend middel, al zal het vooralsnog slechts een middel zijn in beperkten kring. Nieuwe cultures en vooral alles wat door den inlander rechtstreeks in eigen beheer kan geplant en geleverd worden, moet hem het noodige geld verschaffen. Gewaakt moet er voor worden dat hij daarbij niet wordt afgezet en beknibbeld door een tusschenhand. Hoe dit geschieden moet laten wij voor het oogenblik daar, doch aan misstanden als die wij aanhaalden in onze revue op bl. 1390 van de Sept.-afl., moet een einde komen. Dit ware vooral een onderzoek der overweging van de welvaartcommissie waard.

Waar de inlander op de ondernemingen, die voor export werken, koeliediensten verricht of daarvoor gronden verhuurt, zal het de taak zijn van het gouvernement om door krachtige maatregelen zonder aanzien des persoons te helpen zorgen, dat hij krijgt wat hem toekomt. Dit zal niet het minst kunnen geschieden door hem recht te verschaffen en te helpen als hij klaagt en daardoor zijne zelfstandigheid worde gesteund en aangekweekt.

Intusschen, practisch gesproken, zal hij op geldelijk gebied nog wel heel dikwijls aan het kortste einde blijven trekken en daarom kan men het niet bij bepalingen en voorschriften laten want er moet vóór alles geld zijn. Geld

in de eerste plaats om de diensten door hem aan de gemeenschap bewezen contant te beloonen, om de heerendiensten af te schaffen, om de politie te bezoldigen enz.

Om aan dat geld te komen, wagen ook wij een voorslag die tweeledig is. In de eerste plaats bezuiniging op alles waar zulks maar eenigszins mogelijk is, vooral waar het geldt uitgaven ten dienste van de Europeesche bevolking, die al veel meer dan haar evenredig deel uit de staatskas geniet. Met eenigen goeden wil kan er veel worden afgeschaft wat niet strikt noodig is in eene maatschappij, waar de inlander in den gedachtengang, die thans in het moederland den boventoon voert, de voornaamste is. Bezuiniging zal bovenal bereikt moeten worden door financiëele decentralisatie ten opzichte van de Buitenbezittingen in te voeren, waar alleen bijgepast mag worden bij wijze van voorschot voor het productief maken, doch waar niet ten laste van Java maar steeds geleefd mag worden zonder systeem, zooals op Sumatra's Westkust, Menado enz.

In de tweede plaats echter moet de uitvoer aan een belasting worden onderworpen, welke een deel terugneemt van de surplus-winsten door grootondernemers verdiend, doordat zij hun werkkrachten te weinig betaalden, hun grondstoffen te goedkoop inkochten of hun gronden tegen te lagen prijs huurden. Daarom een uitvoerrecht op alle stapelproducten, die uit Indië worden uitgevoerd, doch evenredig niet aan de waarde, maar aan de meerwaarde die zij hebben boven de productiekosten, een uitvoerrecht telken jare opnieuw vast te stellen, naar de gemiddelde prijzen die de artikelen op de wereldmarkt in het afgeloopen jaar hebben behaald. Om een voorbeeld te noemen. De 182 suikerfabrieken van Java produceeren rond 800000 ton suiker. Neem aan dat de productieprijs gemiddeld gesteld kan worden op ƒ 90 per ton. Stel dat de marktprijs in het beschouwde jaar is ƒ 120 per ton, dan wordt er ƒ 30 per ton winst gemaakt of 24 millioen gulden. Van dit bedrag heffe men 30 % of ƒ 8 millioen, dan moet aan uitvoerrecht per ton betaald worden ƒ 10, hetgeen neerkomt op 10 à 11 % van den kostprijs of 8 % van den verkoopprijs. In een ander jaar is de marktprijs slechts ƒ 100 per ton. Het uitvoerrecht wordt gebracht op ruim ƒ 3 per ton en 's lands kas ontvangt wegens de slechte tijden zooveel minder. Zoowel de particulieren als de staat deelen dan in de tijdelijke gedruktheid, hetgeen billijk is. Wil men zulke wisselvallige inkomsten niet van overwegenden invloed op het budget doen zijn, men boeke ze als buitengewone ter bestrijding van alle buitengewone uitgaven en gebruike alles wat gewone inkomsten zijn uitsluitend voor gewone uitgaven, zelfs zoo mogelijk zonder een deel voor rente of amortisatie van leeningen te bestemmen. Wel zullen op die wijze de buitengewone werken een enkel jaar vertraagd worden, maar op een particuliere onderneming zal men toch evenmin juist gaan uitbreiden en verbouwen als men een jaar met verlies heeft gewerkt. Bovendien heeft men op die wijze in magere jaren geen overvloed van geld, waaruit op lichtvaardige wijze voor allerlei proefnemingen en stokpaardjes geput kan worden, want men verlieze niet uit het oog dat bestuurders en beschikkers over de staatskas steeds mensch blijven, met menschelijke zwakheden en dat niets voor een volk zoo heilzaam is als een met moeite sluitend budget.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 December 1903.

INHOUD.

Heerendiensten op Java. In het *Algemeen Handelsblad* van 15 November j.l. wordt de meening besproken dat vermindering van heerendiensten voor den Javaan niet veel geeft, als de dessadiensten daardoor naar evenredigheid zwaarder worden. Vermindering op het papier geeft, al is het mogelijk dat zij toe te juichen is, op zich zelf nog geen aanleiding tot lofredenen. Iets anders is het, volgens het blad, wanneer dergelijke vermindering het gevolg is van regeeringsmaatregelen van blijvenden aard, wanneer bijv. openbare werken in vrijen arbeid worden uitgevoerd en algemeen bekend wordt gemaakt dat voor bedoelde werken door geen gezaghebbende meer kostelooze arbeid mag worden gevorderd. Dan zal nog wel niet alle misbruik van dessadiensten voor hetzelfde doel dadelijk absoluut onmogelijk zijn, maar dan is het, volgens het blad wel zeker dat de kostelooze diensten belangrijk verminderen.

Het is op vervanging van onbetaalden door betaalden arbeid, dat wordt aangedrongen en hierdoor zou de Javaan volgens het blad wel wezenlijk gediend zijn. Gewezen wordt op het hatelijke van een belasting in arbeid in plaats van in geld, op de primitieve manier om een meubelmaker of goudsmid te dwingen een weg te helpen verharden, enz.

„Men stelle zich eens voor, dat van de geheele mannelijke bevolking boven de 16 jaren te Amsterdam dagelijks een paar honderd man worden opgeroepen om de groote wegen in de richting van Haarlem, Utrecht, enz., in orde te houden! Hoeveel eeuwen zou men in zijne gedachten moeten teruggaan om zoo iets mogelijk te achten?"

In antwoord op deze vraag van het *Hbl.* zouden wij zeggen dat zulks in het geheel niet noodig is, waar de art. 192 en 193 der Gemeentewet in buitengewone omstandigheden de menschen ook nu nog tot zoo iets kunnen dwingen. De heerendiensten zijn geen willekeurige bedenksels uit vroegeren tijd, maar vloeien logisch voort uit de behoeften van een primitieve maatschappij, waar onderling hulpbetoon in gemis aan geld te gemoet kwam. Dat die diensten, welke aan de algemeene behoeften eener steeds uitgebreider gemeenschap moesten voldoen, het eerste voor afkoop in aanmerking kwamen is natuurlijk, doch die afkoop onder welken vorm dan ook hangt af van het maatschappelijk stadium waarin de gemeenschap op dat oogenblik verkeert. In Indië schijnt op vele plaatsen door de grootere geldcirculatie de tijd daarvoor wel rijp, maar in de meer beperkte dessagemeenschap zeker niet. De dessadiensten kunnen, ook volgens het *Hbl.*, voorloopig niet worden afgeschaft. Men ziet trouwens, naar wij meenen, vooral daar geen scherpe grenzen. Waar de inlandsche bevolking het wel nooit in het algemeen zal brengen tot geld of kapitaalbezit van beteekenis, omdat zij daarvoor te zorgeloos en te weinig tegen vreemden opgewassen is, zal onderling hulpbetoon bij huizenbouw, feesten, begrafenissen, enz. wel altijd blijven bestaan en zich ook uitstrekken tot de eigendommen der dessa, bruggen, baleh's, bedehuizen, enz. en de grens tusschen privaat- en publiekrechterlijke betrekkingen zal steeds een punt van moeilijkheid opleveren, waarbij persoonlijke invloeden overwegend zijn.

Bij dit onderwerp moge verwezen wordan naar eene hoogst belangrijke studie van den toenmaligen Controleur, thans Resident, den heer J. F. A. de Rooij, verschenen in *De Indische Gids* van 1893 (1e deel bl. 357, 560).

* * *

Indische financiën is het opschrift van een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 16 Nov. j.l., dat wij in verschillende andere couranten geresumeerd zagen en dat wegens de belangrijkheid van het onderwerp juist dezer dagen de aandacht verdient. Daarin wordt de in de laatste jaren geuitte klacht besproken dat de Javaan verarmt, dat er „mindere welvaart" op Java is dan voorheen. Waardoor wordt verschillend opgegeven. De koffiebladziekte en de overvloed van koffie uit Amerika deden de baten voor het gouvernement zoowel als die van de particuliere teelt zoodanig dalen, dat de laatste zich met moeite staande houdt. De suikercultuur heeft verschillende crisissen doorgemaakt, waren de prijzen niet zoo abnormaal gedaald, zij zou veel tot verhooging der volkswelvaart hebben bijgedragen. En dan heeft men in de laatste jaren nog in het algemeen de abnormale weersgesteldheid gehad met misgewas en gebrek in haar gevolg.

Dit alles zou volgens anderen nog niet zoo erg zijn als de bevolking op Java niet zoo onrustbarend toenam. Hoe kunnen, als de middelen tot levensonderhoud niet noemenswaard vooruitgaan, 28 millioen menschen op hetzelfde eiland even goed leven als tien jaar geleden 20 millioen? Wij

hadden, met die stijging van het bevolkingscijfer rekening houdende, veel meer moeten doen voor de ontwikkeling van handel en nijverheid, maar inplaats van millioenen ten koste te leggen om de (meermalen besproken) maatregelen voor een en ander te nemen, heeft men de opbrengst der belastingen gebruikt voor uitgaven, waarvoor in elk ander land zoude worden geleend: Atjehoorlog, en andere expedities, aanleg van Staatsspoorwegen, althans voor een deel, enz. zijn uit de gewone inkomsten bestreden. Daarbij komt de vroegere financieele politiek van het moederland, het belasten van Indië met renteposten, het voorloopig gebruiken maar niet teruggeven van Indisch geld, waarbij het moederland antwoordt: op het verledene is niet terug te komen; wij kunnen het geld zelf best gebruiken . . . .

Wanneer men op een en ander let is de toestand van Indië inderdaad ongunstig, maar het *Hbld.* heeft het reeds herhaaldelijk trachten aan te toonen, dit kan niet worden gezegd als men op de cijfers let: Indië heeft meer bezittingen dan schulden. De toestand is alleen ongunstig in d i e n zin, dat te weinig gedaan is om de welvaart der belastingschuldigen te verhoogen dat dus de betaling der thans geheven belastingen reeds zwaar valt en aan verhooging der inkomsten in de naaste toekomst niet te denken valt. De gewone inkomsten zijn voldoende voor de gewone uitgaven, maar voor de verhooging van de productieve krachten zal weinig beschikbaar zijn. De thans voorgestelde tegemoetkoming van 2 millioen door Nederland op een voorschot van 30 millioen is bij een budget van 167 millioen 's jaars een bewijs van goede gezindheid, maar om Indië tot bloei te brengen is veel meer noodig.

Ongeveer een jaar geleden zette het *Hbld.* uiteen dat de schrapping van den zoogenaamden rentepost van 38 ton, al was ook dit geen afdoende hulp, ten minste een *d a a d* zijn geweest om de goede verstandhouding van moederland en koloniën te bevorderen, doch nu men niet tot deze of een analoge daad heeft kunnen besluiten is de vraag: wat nu?

Het antwoord is leenen overeenkomstig art. 14 der Ind. Comptab. wet, natuurlijk met de noodige voorzichtigheid en het betrachten van groote zuinigheid bij alle takken van bestuur om de toekomst niet te bederven. Zelfs rijke landen, zooals de Australische en Nieuw-Zeeland kunnen blijkens de ervaringen misbruik van hun crediet maken. Het leenen op zich zelf acht het *Hbl.* in de gegeven omstandigheden geen roekelooze politiek, men had het zelfs eerder kunnen doen. „Zooals de toestand nu geworden is," zegt het blad, „mag men zich niet blind staren op sluitende begrootingen, men schaffe allen onbetaalden arbeid af, geven den inlander dus de vrije beschikking over zijn arbeid; men legde hem geen te zware lasten op..." enz. Tekorten worden daardoor in het vooruitzicht gesteld, het is volgens het blad een gevolg van vroegere fiscaliteit, maar mettertijd zal dan zwaardere belasting per hoofd niet meer drukkend zijn omdat de welvaart toenam. Intusschen wordt in het verschiet een klein lichtpunt gezien, namelijk mogelijke ontginning van staatswege van de goudmijnen in Atjeh en elders.

* * *

De lastige bruine broeder. In de *Locomotief* van 14 Oct. jl. schrijft mr. P. Brooshooft onder dit opschrift een artikel over hetgeen hij uit Banjoemas vernam als een eigenaardig bewijs hoe moeilijk de inlander te helpen is.

De Poerwokertosche Credietbank zou in het district Djamboe een proef nemen met de beleening van padi.

Bij den nieuwen oogst, als de padi het goedkoopst is, heeft de kleine man, door opgehoopte schulden en behoeften het meest dringend geld noodig. Om hem nu niet te noodzaken zijn padi op dat oogenbiik tegen een lagen prijs van stel ƒ1.50 per pikol te verkoopen, gaf de nieuwe bank hem een voorschot iets beneden den marktprijs, bijv. ƒ 1.25. Wanneer de prijzen later gestegen zijn tot bijv. ƒ2.75, dan kon de man zijn padi terugkrijgen tegen teruggave van het voorschot + ƒ0.25 voor administratie- en bewaringskosten. Hij maakte op die wijze dan toch ten slotte bij verkoop ƒ2.50 voor zijn padi in plaats van ƒ1.50 bij verkoop eenige maanden te voren. Men meende hem op die manier in de gelegenheid te stellen zelf de winst van den woekeraar te genieten. De uitkomst is geheel anders geweest, dan men dacht. Bijna geen orang tani heeft er aan gewild, uitsluitend wijl men na den oogst door verkoop ƒ1.50 contant kan krijgen, terwijl men bij beleening slechts ƒ1.25 ontvangt. Voor een klein terstond uitbetaald bedrag zal de Javaan de grootste latere voordeelen opofferen. De padi-beleenbank heeft de bijl er bij neer gelegd. De schrijver betreurt het dat men niet een stap verder gegaan is en direct ƒ 1.50 per picol voorgeschoten heeft, om bijv. na zes maanden als de marktprijs ƒ 2.75 was ƒ 1.80 terug te eischen. De beleener zou dan toch nog een surplus van ƒ 0.95 verdienen. Doch zeker kan de oeconomische hervormer ook hiervan niet zijn. „Het net van den woekeraar" zegt Mr. Brooshooft, „zit zóó fijn om den kleinen man gespannen, dat hij dikwijls de geheele vrijheid mist om met zijn klein eigendom te doen wat hij verkiest. In vele gevallen zal hij zijn padi niet eens mogen beleenen, daar de Chinees, Arabier, hadji of andere rijke landgenoot (want ook onderling zuigen de Javanen elkaar erbarmelijk uit) hem reeds lang vóór den oogst geld heeft geleend, onder voorwaarde dat de padi hen tegen zekeren lagen prijs zal worden afgestaan." Ook al bestaat zulk eene verplichting niet, het is zonderling hoe de kleine man de vampyrs die hem uitzuigen, dikwijls trouw blijft, ze niet wil ontstemmen, instinctmatig gevoelende, dat hij in tijd van nood bij hen met meer faciliteiten zal kunnen terechtkomen. Ook is het zeer wel mogelijk dat hij ten slotte het geld voor de inlossing toch niet bezit en daarvoor weder bij woekeraars moet terechtkomen. Dergelijke toestanden in de inlandsche credietwereld zijn om bepaald wanhopig te worden. Niet het minst omdat onder de voornamere inlanders het altruïstisch bewustzijn zoo bijna geheel ontbreekt. Om het gouvernement ter wille te zijn, een wit voetje bij een chef te krijgen, wordt wel belangstelling door de inlandsche hoofden voorgewend, maar „den drang om het volkswelzijn te bevorderen uit zuiver menschelijke of zelfs oeconomische goedheid, heeft de ontwikkelingsgeschiedenis van Indië in geen enkelen hoogeren inlander gelegd." Bij rijkere particulieren is het altruïstisch besef nog treuriger dan bij de hoofden. „Ziedaar den Augias-stal," is de slotverzuchting, „die de ethische koloniale politiek zal hebben te reinigen — een werk, zwaarder misschien dan al de 12 van Hercules te zamen."

Na deze verzuchting wagen wij de vraag: Is de taak niet al te breed uitgemeten en zou zij door beperking niet beter uitvoerbaar worden? In geen enkele maatschappij is men er in geslaagd de oeconomische zwakkeren tegen

de machtigen volkomen gelijkwaardig op de been te houden. Het vroeger aartsvaderlijk landbouwersbestaan met het ouderwetsche dessaverband waar zulks het beste geschiedde, moet tengevolge van de Westersche invloeden gedeeltelijk het veld ruimen. Zoodra niet onderling hulpbetoon in een beperkt rayon in de behoeften voorziet, maar, tengevolge van het gebruiken van invoerartikelen, geld den doorslag gaat geven, hoopt dit noodzakelijk op in de handen der bedachtzamen en slimmen ten koste van de zorgeloozen. In de inlandsche maatschappij zal men op die wijze meer verschil in welvaart tusschen de individuen krijgen. Als er maar gezorgd wordt dat de welvarenden hun bezit niet verliezen aan vreemden en dat bezit het land niet verlaat, dan is de gemeenschap er nog niet zooveel slechter aan toe. Integendeel grooter bezit kweekt krachtiger en meer voortbrenging. Is het daarom wel zoo noodig den inlander te beschermen tegen zijn gelijken en is het niet in de eerste plaats noodig hem te beschermen tegen aderlatingen van buitenaf?

In de *Locomotief* van 4 Nov. No. 257 komt een gevatte repliek voor van „Een inlander" op het stuk over den lastigen bruinen broeder. Daarin wordt aangetoond hoe een inlander niet zoo spoedig met allerlei nieuwigheden kan mede gaan, omdat hij bij zijn geringe verdiensten er zulk een groot risico bij loopt. Bij het beleenen van padi bij een bank is over het hoofd gezien de moeite van het soms over groote afstanden derwaarts brengen en het vereischte dat de padi goed bewaard en dagelijks verzorgd wordt alsmede de verliezen, door uitvallende korrels enz. Wil de zaak gelukken, dan moet de Bank dezelfde faciliteiten geven als de geldschieter, is er een afzonderlijk bestuur noodig, moeten er registers zijn van de dessalieden, een groot kapitaal, enz. Daarentegen kan de rentestandaard gerust hooger gesteld worden. Als een voorschot- en padibeleenbank wordt ingericht op den in dit artikel voorgestelden voet die aan de eigenaardige omstandigheden en opvattingen van den kleinen man tegemoet komt, dan zal deze volgens de vaste overtuiging van den schrijver, niet „lastig" maar zeer handelbaar en erkentelijk blijken.

* * *

De zorg voor de Inlandsche bevolking, voor zoover daarvan sprake is in de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting, wordt in het *Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* van 18 Nov. ter sprake gebracht in den zelfden, den tegenwoordigen Landvoogd weinig genegen gedachtengang, die ook uit vorige artikelen bleek (zie onze revue van Dec. j.l. bl. 1863). Waar de langzaamheid ter sprake komt, waarmede de mindere welvaartcommissie tot stand kwam en werkt, geeft het bedoelde staatsstuk eene verontschuldiging, welke het *Dbl.* zich bezwaarlijk had kunnen voorstellen. „Die langzaamheid moet niet worden toegeschreven aan gemis aan voortvarendheid, maar veeleer aan het streven om aan het onderzoek een breeden grondslag te geven en zooveel mogelijk deugdelijke uitkomsten te verzekeren". Het blad vraagt of een dergelijk streven bij vroegere gewichtige onderzoekingen dan niet heeft voorgezeten, waar aan het samenstellen van een leidraad slechts enkele weken werden besteed, terwijl men er nu twaalf maanden mede verknoeide. Van dit alles wordt den Gouverneur Generaal een grief gemaakt en oppervlakkig beschouwd is het mogelijk dat hij zijn invloed had kunnen aanwenden om het onderzoek

te bespoedigen, doch waar er nu ook nog het verwijt bij komt, dat hij den Minister niet voldoende bijgestaan heeft in de voorbereiding van het voorstel tot het verleenen van een renteloos voorschot, geven de medegedeelde data juist den indruk, dat voor een doorwerkt voorstel zeker geen tijd was en hier bezwaarlijk van schuld kan worden gesproken. Den 29sten Jan. van dit jaar, zoo leest men, werd aan den G. G. een uiteenzetting gegeven van de voornemens der Regeering, om een renteloos voorschot te vragen en werd hem verzocht om toezending van een eenigszins toegelichte opgave van uitgaven, die in de eerstvolgende jaren voor betaling daaruit in aanmerking zouden komen. . . . „Eerst den 10en Augustus werd door den Minister een staatje ontvangen," zegt het blad, „bevattende een zestal werken (1 zoogenaamd niet-rendeerende irrigatiewerken, 2 emigratie, 3 steun aan nijverheid, 4 credietwezen, 5 aanleg van spoor- en tramwegen op de buitenbezittingen, 6 defensiewerken) ramingen in duizendtallen, zoo globaal, als 't ware uit de lucht gegrepen, dat de Minister er niets van gebruiken kon. De Gouverneur-Generaal teekende zelf bij dit staatje aan, dat de cijfers niet als bindend waren te beschouwen en dat het zeer wel mogelijk was, dat zij later blijken zouden wijziging te behoeven, terwijl de toelichtingen niet voldoende waren, zooals de Minister zegt, om het schema te beschouwen als grondslag voor een principieele beslissing ten opzichte van de beschikbaarstelling van fondsen voor de opgegeven doeleinden.

„De Minister stond daardoor, naar hij zelf mededeelt, voor de keuze of om op de ingediende begrooting voor tegemoetkoming aan Indië *niets* uit te trekken, òf om op bescheiden schaal zelf te doen wat te doen mogelijk was. Hij koos dit laatste, omdat waar hij niets deed, het naar zijn oordeel niet pleiten zou voor den ernst, waarmede hij een en andermaal verklaard heeft, dat zijns inziens de toestand van Indië hulp van het Moederland noodig maakte."

In het nummer van 24 Nov. wordt de campagne voortgezet onder het opschrift: „Hoe Indië te redden is" en dat blijkt dan in het kort te zijn aansluiting aan een in de Tweede Kamer door den heer de Savornin Lohman geopperd denkbeeld van het vormen eener commissie hier te lande, die Indië volkomen kent, de zaken zou kunnen ter hand nemen, die desnoods in opdracht zou kunnen krijgen om ook in loco een onderzoek in te stellen.

Tot zoover is het denkbeeld evengoed de overweging waard als een ander doch blijkens het onderstaande wordt ten slotte bedoeld het uitzenden van een enkel persoon, hetgeen ons te voren niet ernstig gemeend voorkwam.

* * *

Een reddingsplan voor Indie. In het *Dagblad v. Z.-Holland* en *'s Gravenhage* van 29 Nov. jl. wordt onder het weidsche opschrift „Het reddingsplan van Indië" nog eens een duchtige aanval gedaan op den tegenwoordigen landvoogd en als eenige oplossing aanbevolen de dadelijke „zending naar Indië" van een practisch ervaren man, van nabij bekend met de inlandsche huishouding en de binnenlandsche bestuurinrichting (opdat niet aan elke maatregel. die hij overweegt eindelooze onderzoekingen behoeven vooraf te gaan) om gegevens te verzamelen voor het door die (nl. de in de Kamer aanbevolen) commissie op te maken plan...."

Zooals het blad in zijn No. van 23 Nov. j.l. aangaf „behoort aan dien persoon een eenigszins uitgebreide bevoegdheid gegeven te worden, opdat hij in staat zij langzaamheid, sleur en tegenwerking waar noodig te breidelen."

Intusschen ontvingen wij een vlugschrift getiteld: „Een onvermoeid strijder voor de belangen van den Inlander, tevens bijdrage tot de kennis der in de laatste tien jaren gevolgde koloniale politiek met betrekking tot de welvaart der Inlandsche bevolking in Oost-Indië", door W. S., 's Gravenhage, Couvée 1903.

Blijkens de inleiding heeft de lezing van het opstel over den heer Cremer in de Holl. Revue (besproken in onze Oct.-afl. bl. 1558) den schrijver op het denkbeeld gebracht om een artikel te schrijven over den Oost-Indischen hoofdambtenaar F. Fokkens en hem voor te stellen als kampioen voor de inlandsche bevolking en als een man van niet minder beteekenis dan eerstgenoemde. Het moet den heer F. pijnlijk aangedaan hebben zoo in een openbaar geschrift met lof overladen te worden en waar o. a. bl. 33 den indruk geeft dat dit geschrift en de artikelen in het *Dbl.* uit dezelfde pen gevloeid zijn, zich candidaat te zien gesteld voor een soort van Commissaris-Generaalschap, waarbij men er niet aan schijnt te denken om, als in de dagen van Nederburgh en Frijkenius, den landvoogd ten minste zelf mede in de commissie te benoemen. Dat de heer Cremer, een man, die een groote rol vervulde en nog vervult als politiek persoon in het openbaar besproken wordt, ligt in den geest van den tijd, maar dat men den heer F. met hem tracht gelijk te stellen, moge verklaarbaar zijn in den gedachtengang van een enthousiast anonymus, doch doet in het oog van het publiek veel schade aan de waardeering, waarop de heer Fokkens door menig verdienstelijk werk aanspraak heeft, doch waardoor hij nog niet als de eenige redder van Indië behoeft te worden voorgesteld.

* * *

De irrigatie op Java in staat van beschuldiging. In *De Indische Mercuur* van 17 Nov. j.l. vestigt de heer Van Gorkom de aandacht op het artikel betreffende de Solowerken voorkomende in de *Nieuwe Rotterd. Ct.* van 10 Nov. en in het bijzonder op de passage dat de bedenkingen tegen de voorzetting daarvan niet zwakker zijn geworden nu de directeur der B. O. W., op grond van in den laatsten tijd gedane waarnemingen, het nut van bevloeiïngswater nadat het op een zeer langen weg door hoofd- en zijkanalen bijna al zijn vruchtbaarmakend slib heeft verloren, in twijfel is gaan trekken, en nu elders (Tijdschr. B.B. Febr. en Sept. 1901) beweerd is, dat rivierwater ziektekiemen voor de planten meevoert, waardoor op de geïrrigeerde sawa-velden van Java meer misgewas voorkomt dan op die, welke van regenval afhankelijk zijn." Dit een en ander, heeft Mr. Brooshooft in de *Locomotief* opgemerkt, laat zich wel hooren, maar wordt verwonderlijk laat bedacht en zou, zoo het bezwaar onoverkomelijk is, uitgestrekte bevloeiïngen in vlakke valleien voortaan over de geheele wereld nutteloos maken.

Deze opmerking, welke ieder gaarne onderschrijven zal, geeft den heer v. G. aanleiding tot eenige belangrijke beschouwingen over irrigatiewater en tot de vraag wat men eigenlijk met irrigatie voor oogen heeft. De invloed

van het water moet volgens hem worden toegeschreven aan de verzekering van den bodem dat deze de voor den plantengroei onontbeerlijke vochtigheid behoude. Zelfs in den regentijd kan aanvulling noodig zijn. Voorts kunnen de in het water zwevende stoffen gedeponeerd worden en zeker dienstig zijn voor 't behoud van een redelijken toestand, waar van opzettelijke geregelde bemesting nog geen sprake is.... "

Terwijl wij in onze revue van 15 Maart 1902 (bl. 526) reeds vrij uitvoerig onze denkbeelden over de rol van irrigatiewater hebben medegedeeld, geeft de bovenvermelde zeer verklaarbare opmerking van Mr. Brooshooft ons aanleiding er in het bijzonder op te wijzen dat men vooral hier door generaliseeren op een dwaalspoor komt. Dat de vermoedelijke schraalheid van het aan te voeren water juist bij het Solokanaal van overwegende beteekenis is, heeft zijn oorzaak in de omstandigheid dat het plan bestond om tegelijk de Solo-rivier van af Pelangwot te verleggen. Daardoor zouden de lage terreinen van af dat punt tot zee langs Kalimiring geheel buiten den invloed der rivier geraken. Alleen tusschen die beide genoemde punten is de rivier 60 kilometer lang en bij laag water 80 M. breed, terwijl het hooge water een groot deel van het omliggende terrein direct met slibhoudend water kan inundeeren (Men zie bijv. doorsnede C. D. van het terrein op pl. No. 13 van het Soloverslag genomen even beneden Karanggeneng waar een strook van 16 K. M. breed nog onder het bereik van den hoogsten waterstand valt). Wanneer de lage nog niet voldoend verhoogde gronden der eigenlijke Bengawandjero blootgesteld worden aan dit water, worden zij op natuurlijke wijze geleidelijk verhoogd en krijgen tevens eene zoodanige vruchtbaarheid dat de padi er buitengewoon voordeelig staat. Voor deze bewering hebben wij een goeden getuige in Dr. Van Gorkom zelf (De O.-I. Cult. 2e dr. 1e deel bl. 185): „In het begin van 1877 de afdeeling Grissee in Soerabaja bezoekende, kon ik getuige zijn van den last, die de bevolking langs den Solorivier, schier elk jaar wanneer deze vorstelijke stroom buiten zijn oevers treedt, ondervindt. Gelukt de rijstcultuur in de uiterwaarden van deze rivier, dan zijn hare uitkomsten groot," enz.

Reeds 30 jaar vroeger schreef Van Hoëvell in zijn reis over Java (bl. 149) „De Solo-rivier, die de grenzen van het regentschap (Toeban) aan een gedeelte der zuid- en aan de zuidoostzijde bepaalt, is eene kostbare schat voor den landbouw en handel der langs haar boorden gevestigde bevolking. De overstroomingen, die in den westmoesson niet ongewoon zijn, veroorzaken voor het oogenblik wel verliezen en ellende, maar laten op den doorweekten grond eene korst van de vruchtbaarste aarde achter, die den voor het oogenblik teleurgestelden landbouwer, door een zooveel rijker oogst ruim schadeloosstelling verzekert"....

Als radicale maatregel het euvel wegnemende der overstrooming, dreigt het grootere gevaar van voortdurende steriliteit. Door die machtige rivier te herscheppen in een doode dichtspoelende kreek, gevuld met brak water, wordt de levensader van vertier en gezondheid in die streek afgesneden en de velden zouden onbebouwbaar worden, ware het niet dat men voor deze laatste alles verwachtte van het irrigatiewater, aangevoerd door het Solokanaal. Is het thans zoo te verwonderen dat men juist van dat water in dit speciale geval bijzondere vruchtbaarmaking verwacht. Het bezwaar der overstroomingen op

ongelegen oogenblikken is vermoedelijk door dijken en sluizen te beteugelen, maar voor de toegebrachte schade in vruchtbaarheid zou dan toch een allesszins voldoende vergoeding in de plaats moeten treden, wilde men niet in een van de meest hulpbehoevende gedeelten der vallei den oogst door het reuzenwerk zien af- in plaats van toenemen. De nu ontworpen vergaarkommen zullen misschien ook vrij schraal water geven, doch dit heeft een ander doel, het is toeslag op hetgeen de rivier in de bestaande omstandigheden geeft en niet bestemd om deze te vervangen.

Wat nu andere werken met lange kanalen betreft, waar het aanvoer geldt van water in woeste streken, die anders niet te bewerken zouden zijn, staat men op een geheel ander standpunt. In Italië heeft men groote kanalen, doch een van de langste, het Cavourkanaal, meet ruim 82 K.M. terwijl hier het hoofdkanaal 165 K.M. lang zoude zijn. Verslibbing van de bovenste gedeelten van het kanaal, die hier de geheele streek tijdelijk met watergebrek bedreigt, komt op de Italiaansche kanalen niet voor, omdat de meeste tappen uit rivieren, waarvan de vaste stoffen in de Zwitsersche meren zijn bezonken. In Britsch-Indië heeft men irrigatiekanalen, die hunne lengten bij honderden kilometers tellen, zoodat daar het water beneden weinig slibhoudend zal zijn, maar daar is het gebruik van water meer dan op Java een levensbehoefte omdat de regenval die normaal reeds laag is, soms abnormaal uitblijft. Men vergelijke Pendjab, Sindh, de Gangesvallei en Rajpoetana, waar de jaarlijksche regenhoogte in ronde cijfers respectievelijk 560, 230, 960 en 812 millimeters bedraagt met Java, waar in de Solovallei 1800 millimeters vallen en te Soerabaja 1400, welke cijfers, de zuidkust van straat Madoera uitgezonderd, onder de laagste van het geheele eiland kunnen gerekend worden (zie bijv. de regenkaart van Java in de jaarg. 1900 (deel XVII) van het Tijdschr. van het Kon. Aardr. Genootschap). In Britsch-Indië met name in Bengalen komt het dan ook voor dat de landbouwer de bevoegdheid heeft om naar keuze al of niet van het irrigatiewater tegen betaling gebruik te maken. Denkt hij te kunnen rekenen op een redelijken regenval en kweekt hij een gewas dat niet veel water noodig heeft, dan ziet hij een bepaald jaar uit zuinigheid van het bevloeiingswater af. Op Java is het in streken met zware kleigronden dikwijls noodig vooral in het begin der sawah bewerking over rivierwater te beschikken doch is later een geringe hoeveelheid als toeslag voldoende. Vooral bij de beoordeeling van het irrigatievraagstuk moet rekening gehouden worden met de omstandigheden en juist deze verliest men hier zoo gemakkelijk uit het oog.

* * *

Financieele beschouwingen van Mr. N. G. Pierson. In de *Economist* van November jl. behandelt de oud-minister van Financiën, Mr. N. G. Pierson de staatsbegrooting en waarschuwt tegen het optimisme alsof men maar altijd zou kunnen doorgaan met er op te rekenen dat geraamde tekorten na afloop van het dienstjaar door nieuw vloeiende inkomsten zullen blijken te zijn verdwenen of ingekrompen. Hij beveelt daarom vooral voorzichtigheid aan en het nauwkeurig nagaan of hoogere aanvragen van gelden gerechtvaardigd zijn. Ten slotte bespreekt hij het renteloos voorschot, waarvan de schrijver niet begrijpt wat er mede beoogd wordt. Wil men aan de Indische schatkist een subsidie verleenen? Maar dan moest dit uitdrukkelijk zijn verklaard, en door

den Min. v. Financiën moest een plan zijn voorgedragen tot dekking dezer uitgaaf. Of wil men Indië alleen van kasgeld voorzien? Maar Nederland voorziet Indië telkens van kasgeld en voor veel grooter sommen. Dit heeft niets met de begrooting uit te staan en als de kracht ditmaal ligt in het renteloozе van het voorschot, dan zal zulks blijkens eene ingestelde berekening Indië slechts weinig baten. Het voorstel zoude echter ook kunnen worden opgevat als een soort van concessie aan de leer der Eereschuld.

„Mocht dit de bedoeling zijn", zegt Mr. P., „dan zou ik mij geroepen achten daartegen met nadruk op te komen.

„Aanvaardt Nederland de Eereschuld, zoo is dit een zaak van de allerhoogste beteekenis. Wij hebben verplichtingen jegens Indië, maar ook tegenover onze landgenooten. Onze armverzorging is gebrekkig, onze woningtoestanden zijn het niet minder, de financieele nood onzer groote steden eischt dringend voorziening. Moet aan dat alles, en zooveel meer als men zou kunnen opsommen, niets worden gedaan? Of moeten de belastingen, die hier te lande door onze Staatsschuld en onze groote uitgaven voor de defensie reeds hoog zijn, nog aanmerkelijk hooger worden opgevoerd? Wie de Eereschuld bepleit, kan deze vragen niet onbeantwoord laten. Het probleem is veel ingewikkelder dan het gewoonlijk wordt voorgesteld en moet als zoodanig erkend worden door ieder die het ter sprake brengt. De Eereschuld kan slechts worden aanvaard bij een wet, die aanduidt in welke mate en door welke middelen zij zal gekweten worden. Zoolang een zoodanige wet niet in ons Staatsblad is opgenomen, mag niet worden gehandeld alsof zij reeds bestond. Er mogen geen concessies worden gedaan aan een beginsel van zoo verre strekking, zoolang dit beginsel niet uitdrukkelijk door den wetgever is aangenomen. Door anders te handelen zou men de wederzijdsche financiën in een staat van onzekerheid brengen. Indië zou niet weten waarop het rekenen kon, noch het moederland, hoever zijne verplichtingen reikten.

„Laat deze zaak zeer rijpelijk worden overwogen, daarvoor is tijd en gelegenheid. Indië heeft geen andere schuld dan voor kapitalen, waarmede spoorwegen zijn gebouwd, die ruim hunne rente opbrengen. Een niet al te groot deficit gedurende een paar jaren zou dus nog geen zware ramp zijn. Deze stand van zaken mag echter niet aanhouden, daar anders het voordeel van met geen improductieve schuld bezwaard te zijn voor Indië zou verloren gaan. Dat laatste moet voorkomen worden, en hoe kan het geschieden? Is vermindering der uitgaven onmogelijk? Dit punt allereerst vordert nauwlettend onderzoek. Het schijnt mij niet raadzaam hier eenige beslissing te nemen, waarbij de Nederlandsche financiën betrokken zijn, alvorens dienaangaande alle twijfel is opgeheven."

* * *

Het Alg. Handelsblad over deze financieele beschouwingen. In het *Alg. Handelsblad* van 22 Nov. jl. wordt naar aanleiding van bovenbedoeld artikel nog eens het standpunt van dat blad ten opzichte van de „Eereschuld" toegelicht en o. a. gezegd dat hetgeen mr. P. daar zegt meermalen op andere en kortere wijze ook door anderen is verkondigd: wij kunnen het geld niet missen — wij kunnen het best zelf gebruiken, enz. Het blad tracht dit standpunt duidelijk te maken door het beeld van iemand die de bemiddeling van een zijner kennissen verzocht om aan een behoeftig familielid onderstand

te verschaffen. Toen men zich over eene weigering verwonderde omdat hij zelf royaal kon leven, was het antwoord: „ja, dat is wel waar, maar ik heb nu eenmaal behoefte aan zekere weelde en kan niets missen."

Het spijt ons het te moeten zeggen maar die vergelijking maakt op een gewoon lezer niet den gewenschten indruk. Degenen, die het betalen van een eereschuld zoo krachtig voorstaan zijn niet die welke hun eigen ruim inkomen in de eerste plaats daarvoor moeten aanspreken, maar als er nieuwe belastingen voor noodig zijn, beschikken zij over vrij wat beurzen, die zeker geen royaal leven veroorloven.

Een tweede punt wordt als vaststaande aangemerkt, namelijk dat door onze vroegere politiek, gevolgd door velerlei financieele rampen in onze koloniën, onder welke de Atjeh-oorlog een eerste plaats bekleedt, de toestand in Indië zeer ongunstig is geworden. Ook deze stelling leidt bij een leek tot de vraag, is dit inderdaad de voornaamste oorzaak, begint die theorie, evenals andere steeds herhaalde uitspraken, niet veel van een sleur te krijgen. Waarvoor is het uitgebreide onderzoek naar de mindere welvaart toch noodig, als men het reeds zoo precies weet, waar deze van daan komt?

In het *Alg. Handelsblad* van 28 Nov. jl. heeft Mr. Pierson een repliek geschreven, waarin het voorstel besproken wordt om aan Indië den bekenden rentepost van *f* 3.861.000 kwijt te schelden en dan voor dit bedrag telken jare geld op te nemen. Geschiedde dit laatste à $3^1/_2$ pCt., dan zoude volgens het *Hbl.* een jaarlijksche verhooging van ons budget met slechts *f* 135.135 daaruit volgen. Zoodoende zou men het bezwaar „ondervangen, dat de voorziening in de sociale nooden hier te lande zou moeten lijden onder de betrachting van rechtvaardigheid jegens Indië." Terwijl Mr. P. in de eerste plaats de aandacht er op vestigt dat de aanvaarding der „Eereschuld" nog veel verder kan reiken dan tot kwijtschelding van die jaarlijksche rentebetaling, treedt hij in een nader onderzoek van het geopperde financieele denkbeeld en constateert dat dit ons elke tien jaar eene vermeerdering van schuld van ruim *f* 38 millioen en *f* 1.351.350 vermeerdering van rentelast zou geven. Mocht men den rentepost op dezen voet behandelen, dan zoude men hetzelfde mogen doen met andere posten van het budget, want het door het *Hbl.* gebezigde argument, aan vroegere schulddelging ontleend, zou ook daarvoor kunnen gelden. Men komt dan evenwel geheel in strijd met de oude leer dat gewone uitgaven door gewone middelen gedekt moeten worden. En houdt men zich daaraan, dan is Indië door Nederland alleen te helpen door òf voorziening van allerlei dringende behoeften in Nederland achterwege te laten, òf de belastingen te verhoogen.

Het beeld van den man met een royaal inkomen, die niets missen wil wordt door Mr. P. eveneens gewraakt met de vraag of de meerderheid van ons volk een ruim inkomen heeft.

In een naschrift wordt o. a. door de redactie de opmerking gemaakt dat Mr. P. in zijne becijferingen vergeet dat er een tijd komt dat de Indische schuld zal zijn afgelost en dat wij bovendien nu jaarlijks 3 millioen amortiseeren. Het blad blijft zijn standpunt verdedigen met het oog op de verlaging die onze nationale schuld heeft ondergaan door de naasting van vele Indische millioenen.

* * *

Groote mailstoomers in de vaart op Oost-Azië. In hetzelfde nummer van de *Economist* komt een zeer belangrijk artikel voor omtrent „Nieuwe ervaringen op het gebied der groote stoomvaart" door den heer Walrave Boissevain, waarin gehandeld wordt over de beide groote Duitsche reederijen, de Hamburg-Amerika lijn en de te Bremen tehuis behoorende Norddeutsche Lloyd, die een contract sloten met de International Mercantile Marine Company, de schepping van den heer J. P. Morgan (zie onze Juli-afl. bl. 1104). De overeenkomst, die voor 20 jaren werd gesloten en eerst na 10 jaren op verlangen van een der partijen kan worden opgezegd, waarborgt de goede samenwerking tusschen de contractanten, doordat de Duitsche maatschappijen het dividend over $^1/_4$ van hun aandeelenkapitaal aan de Amerikaansche afstaan, waartegen zij eene vaste vergoeding van 6 pCt. over dat $^1/_4$ gedeelte van de wederpartij ontvangen. Dit contract is veel gunstiger dan dat der Engelsche maatschappijen, hetwelk de Britsche regeering er blijkbaar toe gebracht heeft de Cunardlijn zoo buitengewoon te steunen en daarbij het bouwen van buitengewoon snelvarende schepen aan te moedigen, die in tijd van nood als gouvs. kruisers kunnen dienen. Terwijl de grootste belanghebbenden bij de transatlantische vaart blijkbaar hebben ingezien dat het jagen naar vermeerdering van snelheid moet ophouden, niet alleen wegens de schrikbarende stijging der kosten van aanbouw en exploitatie dezer kolenverslindende zeemonsters, maar bovenal omdat vermeerdering van snelheid niet gepaard gaat met grooter confort en veiligheid en onevenredig is aan de hooge transportkosten, beging volgens de schrijver de Eng. regeering een misgreep, om aldus het snelheidsvraagstuk op den voorgrond te plaatsen door aan de Cunard-Mij. den bouw van twee 25-mijls booten over te laten.

Dit scherp concurreeren door die regeering in de hand gewerkt, geeft de Duitsche reederijen dan ook aanleiding tot ontevredenheid. Voorloopig echter zijn de bedoelde booten nog niet gebouwd en schijnt nog geen bouwmeester gevonden, die de noodzakelijke snelheidsgarantie wil geven. In het algemeen wordt het als een gunstig gevolg der combinatie geacht dat men zich met de nieuwe booten der combinatie wegens de kosten zal beperken tot eene matige snelheid van 17 mijl, waardoor naast eene ruime passagiersinrichting eene zeer groote laadruimte behouden blijft. „Zij zullen dus veel overeenkomst toonen met de nieuwe booten van de Holland-Amerika lijn," zegt de schrijver, „wier directie nimmer heeft medegedaan met den dolzinnigen snelheidswedstrijd over den Atlantischen Oceaan en aan wier helder inzicht thans een onwillekeurig eeresaluut wordt gebracht door de groote Amerikaansche maatschappij."

Sprekende over de groote rol, die naast de transatlantische vaart ook die op Oost-Azië in het bedrijf der beide Duitsche maatschappijen speelt, blijkt dat waar de Norddeutsche Lloyd een zeer hoog gesubsidieerde mailvaart onderhoudt, de Hamburg-Amerika lijn zich er eerst voor heeft laten vinden om ook twee mailbooten in die vaart te laten loopen, doch wegens de hoogst ongunstige resultaten, zich daaruit heeft teruggetrokken. In het geheel leed de eerstgenoemde Mij. na afschrijving op haar booten in 1902 een verlies van 2.8 millioen mark, en het is zeker eigenaardig dat ook hier, evenals destijds bij de Messageries Maritimes, blijkt dat de gesubsidieerde mailvaart in plaats van winstgevend, een verliesgevend bedrijf blijkt te zijn, terwijl de vaart, die

zich naar de natuurlijke behoeften van het verkeer ontwikkelt, zooals die op Noord-Amerika, behoorlijke resultaten afwerpt.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de Duitschers er op bedacht zijn geweest om op hunne onkosten te bezuinigen. Daartoe hebben zij in de eerste plaats de 3-wekelijksche vaart naar Australië vervangen door een 4-wekelijksche en in de Oost-Aziatische vaart hebben zij twee hunner grootste booten door kleinere en minder snelloopende schepen vervangen.

„Het mag een vingerwijzing zijn," zegt de schrijver, „voor hen die vragen waarom onze Nederlandsche maillijnen niet even groote schepen als de buitenlandsche maatschappijen in de vaart brengen nu onze oostelijke naburen, wien het zeker niet aan doorzettingskracht ontbreekt, hiermede erkennen dat die groote snelle booten in de Oost-Aziatische vaart uit een economisch standpunt niet deugen. En dat niettegenstaande zij zelve gesteund worden door een subsidie ruim 9 maal zoo hoog als dat der Nederlandsche maatschappijen." Inderdaad een zaak wel de overweging waard voor degenen, die de toegangen naar Soerabaja tot elken prijs voor de grootste booten toegankelijk willen maken.

* * *

De onvervalschte dessaman, waarvan het aantal steeds minder wordt, teekent „Binnenlander" in de *Locomotief* van 9 Oct. j.l. In dit stukje, blijkbaar door een kenner geschreven, wordt de aandacht gevestigd op zijn lichtgeloovigheid, zijn gezond verstand, zijn practische vaardigheid om zich te behelpen en het vernuft dat spreekt uit zoo menig eenvoudig werktuig om dieren te vangen of te verschrikken. Door de weinige denkbeelden, die hem bezig houden heeft hij een leven met weinig emoties, slaapt hij gemakkelijk en verveelt hij zich niet. Merkwaardig is de opmerking omtrent de algemeene klacht dat de dessaman een langzaam daglooner is. Dit stemt de schrijver toe, maar onder protest: „zij die weten", zegt hij, „hoe de gemiddelde daglooner zich voedt, kan 't niet verwonderen dat hij geen 11 uren — ongeveer de werkuren op de meeste ondernemingen — achtereen hard kan werken. Spant de koelie zich in, dan m o e t hij na zekeren tijd rust hebben. Die neemt hij dan ook, zelfs als hij op taak of bij aanneming werkt. Is hij echter daglooner, dan wordt hem die rust niet gegeven, daar zorgen de Europeesche opzichters wel voor. De Javaansche mandoor kent zijne menschen en ziet 't door de vingers als zijn koelies zich niet afsloven." Het kan er bij den schrijver niet in, dat een slecht gevoed mensch — een onvoldoende voeding niet tijdelijk maar van kindsbeen af — 11 uren per dag hard handenarbeid kan verrichten en dit over een reeks van dagen volhouden. Dat er luiaards onder loopen, wil hij niet tegenspreken, doch die vindt men onder alle hemelstreken. Intusschen verdienen deze denkbeelden vooral bij de werkgevers overweging.

* * *

Een weduwen- en weezenfonds voor inlandsche ambtenaren bepleit de heer G. Stoll in zijn van Dag tot Dag in de *Locomotief* van 24 Oct. j.l. Naar aanleiding van de uitspraak van Dr. Kohlbrugge (zie bl. 1726 der revue in de Nov.-afl.) omtrent den gezondheidstoestand der inlandsche hoofden, meent deze schrijver dat een voornaam punt van voortdurende kwelling bij hen ook de drukkende gedachte is dat zij bij het scheiden van dit leven vrouw en

kinderen geheel onverzorgd achterlaten. In hoever een dergelijk tobben over den toestand in den aard van een inlander ligt, laten wij in het midden, doch het verdient de aandacht dat de heer Stoll niet ver van de waarheid gelooft te zijn, als hij beweert dat hoogstens 5 procent van de inlandsche ambtenaren beneden den rang van regent, er financieel goed inzitten en bij hun dood genoeg nalaten om vrouw en kinderen een fatsoenlijk bestaan te verzekeren. Die rijkdom is nooit een gevolg van sparen, maar wordt gewoonlijk langs den weg van erven verkregen. Sparen is voor den lagen inlandschen ambtenaar niet mogelijk, daarvoor is zijn tractement te klein in verhouding tot zijn uitgaven. Tot deze rekent de schrijver niet alleen die voor zijn huishouden en het noodzakelijk ophouden van zijn stand, doch ook die, verbonden aan zijn werkkring. Hij herinnert daarbij slechts aan de kosten voor spionnen zoo noodig om politiezaken tot klaarheid te brengen, die geregeld uit zijn kas vloeien en nooit gerestitueerd worden. Om het ontbrekende aan te vullen, moet hij tot leenen zijn toevlucht nemen, 't liefst van Chineezen, de voor hem meest geduldige crediteuren. Sterft hij, dan laat hij door die schulden zijn gezin in een ellendigen geldelijken toestand achter. De weduwen, die veelal tot den Javaanschen adel behooren, kunnen niet zelfstandig in hun onderhoud voorzien en staan daarin gelijk met de regentsweduwen, aan wie het gouvernement wel onderstand verleent. De wenschelijkheid wordt daarom betoogd om te breken met het stelsel van uitzonderingen om een weduwen- en weezenfonds te stichten waaruit bij overlijden de eerste wettige vrouw altijd onderstand geniet, doch waarvoor de ambtenaren ook door korting op hunne bezoldiging zullen bijdragen. Dat veel ambtenaren, op grond van godsdienstige overwegingen in verband met het verbod van de mohammedaansche godsdienstwetten dat van geld geen rente mag worden gemaakt, zich tegen het plan zouden verzetten, wordt niet waarschijnlijk geacht. De oprichting van zulk een fonds op dien grond te laten afstuiten, acht de schrijver absurd.

* * *

De financieele positie van den Indischen Cavallerie-officier wordt door Soppih besproken in de *Locomotief* van 26 Oct. j.l. Uit de lezing van dit artikel blijkt dat met de invoering van Australische paarden in het ruiterwapen aan die positie, welke nooit schitterend was, een gevoelige knak is toegebracht. In de eerste plaats zijn de uitgaven voor fourrage daardoor gestegen. Bij alg. order No. 48 van 1902 is het bedrag der indemniteit daarvoor bepaald op *f* 30 'smaands voor twee dienstpaarden, waarmede niet alleen gras en gaba, maar ook de kosten van een paardenjongen gedekt moeten worden. Dat het op de meeste plaatsen van den Archipel echter niet doenlijk is om daarmede uit te komen, als een Australisch troepenpaard een ration moet hebben van 4 K.G. gaba en 30 K.G. gras per dag en twee paarden 's maands dus vereischen 240 K.G. gaba en 2400 K.G. gras, wordt voor verschillende plaatsen berekend. De contractsprijs der gouvernements leveranciers is daarbij tot grondslag genomen. De resultaten zijn te Salatiga *f* 34.80, Batavia *f* 46.92, Soerabaja *f* 50.28, Makasser *f* 57.60 en Atjeh *f* 63.80 per maand, zoodat dus op al die plaatsen een niet onbelangrijk bedrag uit het tractement moet worden bijgepast. Vervolgens wordt nagegaan hoe de cavallerie-officier in het bezit komt van zijn dienstpaarden. Meestal geschiedt dit door verstrekking uit de remonte tegen

eene maandelijksche korting van *f* 20 voor een subaltern en van *f* 40 voor een hoofdofficier. Intusschen is de prijs hoe langer hoe hooger geworden. Er is een tijd geweest, dat men zich op die wijze voor *f* 115 à *f* 120 van een dienstpaard kon voorzien; later is die prijs bepaald op *f* 260, toen op *f* 350 en ten slotte komt een Australisch rijpaard op *f* 400 (vergelijk het artikel van den hr. Vrijburg in onze Nov. afl. bl. 1681). De cavallerie-luitenant begint daardoor zijn carrière met een maandelijksche korting van *f* 20 voor twee paarden, die eerst na 40 maanden is aangezuiverd, doch loopt in dien tijd nog de kans dat er door ziekte of gebreken weder eens een paard door een ander vervangen moet worden, waardoor de paardenkorting vrijwel doorloopend wordt. Waar dit af moet van luitenants-tractementen van *f* 185, *f* 225 en *f* 250 bruto, bedragen die den weidschen titel van staf-tractementen voeren, is dit laatste zeker een vernisje om een laag verf te dekken, die niet deugt.

Daarbij wordt gewezen op de trage promotie, zoodat er nog luitenants zijn die reeds 13 jaren dienst tellen en op de kans om na 5 of 6 jaren als ritmeester gediend te hebben te worden gepensionneerd, terwijl slechts voor heel enkelen de hoofdofficiersrang is weggelegd. De schrijver begeeft zich daarop in eenige vergelijkingen, welke hem niet door afgunst in de pen worden gegeven, maar om den onhoudbaren toestand in de finantieele positie der cavallerie-luitenants duidelijk te maken. De goede oplossing is eenvoudig deze dat de indemniteiten geheel worden afgeschaft en gras en gaba evenals voor de troepenpaarden op een bon geleverd wordt. Het competeerende gras kan dan elken dag en de gaba om de 10 dagen door den leverancier bij de officieren aan huis bezorgd worden, hetgeen in Nederland evenzoo schijnt te gebeuren. Voor de verzorging der paarden zoude bediendenloon uitbetaald kunnen worden, overeenkomende met de plaatselijke tarieven.

Wat de aanschaffing der paarden betreft, blijkt het dat ook in dit opzicht de regeling in Nederland gunstiger is, omdat men daar bij eerste indiensttreding *f* 300 per paard gratis krijgt en later *f* 500 betaalt voor paarden, waarvan de remonteprijs is *f* 550. Eene analoge korting wenscht de schrijver ook in Indië ingevoerd te zien, door bijv. *f* 150 per paard kwijt te schelden. Eindelijk wordt nog een stelsel van periodieke tractementsverhooging bepleit. Een en ander zou meer in overeenstemming zijn met den geest des tijds en er bij de Indische Cavallerie-luitenants den moed meer in houden, dan nu het geval is. Voor flinke karakters, zooals er nog velen in het corps zijn, is het pijnlijk om hunne financieele omstandigheden aldus bloot te leggen, maar zelfs de beste komt schoorvoetend nader, wanneer de strijd om het bestaan te zwaar wordt en geen loon naar werk wordt ontvangen.

Inderdaad vereischt deze toestand, beschouwd in dit licht, dringend voorziening. Waar men echter een deel van den tegenspoed moet toeschrijven aan den nieuwen eisch om zooveel grootere paarden te bezigen, welke ook voor den troep blijkbaar zooveel duurder zijn, daar mag men vragen of die eisch zoo noodzakelijk was, in verband met den benarden toestand waarin in het algemeen 's lands financiën verkeeren.

*
* *

De denkbeelden van den heer Hasselman omtrent de dessaverkiezingen hebben wij in onze Sept-afl. op blz. 1334 onrecht aangedaan, door aldaar te redeneeren

op een oppervlakkig achtergebleven indruk van zijn Gids-artikel, dat in het 22ste deel van het *Tijdschr. voor B. B.* op bl. 369 e. v. herdrukt werd. Daarop door den schrijver attent gemaakt, hebben wij ons gehaast de studie over „het Palladium, eener koloniaal historische dwaling" nog eens na te lezen en nu blijkt het dat wij eigenlijk in hoofdzaak hetzelfde beoogen. De heer H. betoogde, dat bij het optreden van Raffles het verkiezen van dessahoofden als aloude instelling in verreweg het grootste deel van Java niet meer bestond en dat het sporadisch bestaan van een kiesrecht slechts in een viertal residentiën werd geconstateerd. Ook in Britsch-Indië, waar men het oorspronkelijk type van de dorpsinrichting van vóór de Mohammedaansche overheersching meent te moeten zoeken, bleek de gewoonte van verkiezing lang niet algemeen; men vond er ook veel dorpshoofden, die zulks bij erfopvolging waren of die het baantje kochten. Waar verkiezing plaats vond, geschiedde dit meest als vrucht van de beraadslaging der oudsten en niet bij stemming. Vervolgens worden de gebreken en bezwaren van het bestaande stelsel uiteengezet, die vooral daarom niet zijn weg te nemen, omdat art. 71 van het R. R. uitdrukkelijk bepaalt dat de Gouveneur-Generaal dit recht tegen alle inbreuken handhaaft. Die woorden kwamen in het eerste regeeringsontwerp niet voor; zij zijn ingevoegd op grond van wat de schrijver aanduidt met de „palladium fictie." Dit is de meening dat men te doen heeft met een algemeen aloud recht der bevolking, dat haar bij publicatie van 8 Jan. 1819 door Commissarissen-Generaal is verzekerd en waarvan de vernietiging naar het oordeel der regeering aanleiding zou geven tot groote ontevredenheid of erger.

Op die wijze is het niet mogelijk het stelsel van dessaverkiezingen te binden aan bepalingen, die er eene betere werking van waarborgen, want feitelijk zijn zulke regelingen in strijd met het Reg. Reglement. In 1878 kwam er een tot stand, waarbij de regeering, hoewel de vrijheidstheorie nog hoog houdende, toch begreep dat de eischen der practijk niet ten eenenmale verwaarloosd mochten worden en aan de Residenten de bevoegdheid werd toegekend om in bepaalde gevallen de gedane volkskeuze te vernietigen, doch daarin wordt o. a. niet bepaald wat er gebeuren moet als de bevolking eenige malen achtereen een keuze doet, die door den Resident op grond der bepalingen moet worden vernietigd. Wijziging en aanvulling van dat kiesreglement is noodig, maar zoolang aan de theorie van het geheel vrije kiesrecht wordt vastgehouden, zal elke poging tot verbetering daarop afstuiten. De heer Hasselman is dan ook in geenen deele een voorstander van de afschaffing der dessaverkiezingen, waarvoor men hem langzamerhand is gaan houden, maar van een beperkt en aan regelen gebonden kiesrecht. Zijn voorstel is om de eerste alinea van het bewuste artikel zoo te lezen dat er niet meer sprake is van het kiezen van hoofden en bestuurders, omdat het dessabestuur in de praktijk nimmer worden gekozen op de wijze als voor het hoofd gebruikelijk is. Voorts het vervallen van de uitdrukkelijke opdracht om te waken tegen alle inbreuken, maar daarentegen te bepalen: „De inlandsche gemeenten verkiezen, waar zulks gebruikelijk is of door de bevolking gewenscht wordt, haar hoofden en regelen haar huishoudelijke belangen, een en ander met inachtneming der door den Gouverneur-Generaal of door het gewestelijk gezag vast te stellen verordeningen." Hierdoor zijn de drie alinea's van het bestaande artikel tot een geheel vereenigd.

Dat de indruk, die na lezing van het artikel van den heer Hasselman na verloop van tijd verflauwde en men meende in hem een voorstander van algeheele afschaffing van het „palladium" te zien, vindt wellicht hierin zijne verklaring, dat het niet eindigt met eene beschrijving van hetgeen zal moeten gebeuren als door de wijziging van het R. R. in den begeerden zin, de weg tot eene betere regeling is geöffend. Daardoor is er ook minder op gelet dat deze schrijver vooral verwerpt het denkbeeld om de verkiezing geheel af te schaffen, zooals dit door den controleur Van den Broek wordt aanbevolen, die de dessahoofden wilde recruteeren uit den verarmden Javaanschen adel (Ind. Gids 1900 II bl. 988). Door artikelen als dat hetwelk daarop in onze Sept.-afl. volgde, wordt de door den heer Hasselman voorgestane zaak zeker niet gediend en wij meenen te mogen besluiten dat hij zich beter zal vereenigen met Mr. Kleintjes, die in het 2e deel van zijn „Staatsrecht van N. I." op bl. 37 schreef: „Of ik dan met hen zou willen medegaan, die aandringen op afschaffing? Ik voor mij zou het geen verstandige noch voorzichtige politiek achten een recht den inlander sedert bijna een eeuw opgedragen, plotseling te ontnemen en verre de voorkeur geven aan grooter en beter toezicht van hooger gezag bij de verkiezing en bij de regeling der huishoudelijke dessabelangen om de veelvuldige kwade praktijken tegen te gaan."

Een uitgewerkt plan, opgemaakt in de onderstelling dat men art. 71 R. R. in den aangegeven geest wijzigde, zoude wellicht thans, of als de zoogenaamde mindere welvaartcommissie met gegevens voor het licht komt, van het meeste nut zijn om de publieke opinie in eene goede richting te leiden.

* * *

Een repliek van den heer P. W. van der Broek. Hetgeen wij als naschrift plaatsten achter het artikel „Nogmaals de dessaverkiezing" in de Sept. afl. bl. 1334, geeft den geachten schrijver aanleiding in de *Locomotief* van 11 Nov. j. l. No. 263 daartegen op te komen en o. a. de lezing aan te bevelen van het Maleische tijdschrift: *Pewarta Prijaji,* waar men de vele kwade praktijken der dessahoofden voor een deel opgesomd vindt. Wij wenschen ons op dit gebied te bepalen tot de taak van verslaggever der verschillende meeningen en constateeren dat de heer Hasselman zelf geen voorstander is van de geheele afschaffing der verkiezingen, zoodat wij moeten veronderstellen dat ook hij niet met den schrijver medegaat. Deze komt ons juist door zijn heftigheid eenzijdig voor en wij wachten met belangstelling af dat zich eens een ander bezadigd deskundige in den strijd mengt, die niet uitgaat van de stelling, dat een dessahoofd per se slecht is. Het is best mogelijk, dat thans bij de verkiezingen misbruiken voorkomen of liever het is wel bekend, doch dan moet getracht worden dit te verhinderen; het beginsel dat gehandhaafd moet blijven is: het hoofd van de dessa moet opkomen voor de belangen van zijn volk en daarom moet dit ook op zijn benoeming invloed uitoefenen. In geen geval mag hij het volgzame werktuig zijn in alle regelingen van hoogerhand, ook waar die uit verkeerd inzicht in de toestanden, verkeerd blijken. De inlandsche ambtenaarswereld is in dit opzicht te veel afhankelijk van het bestuur en daarvoor is een tegenwicht noodig.

* * *

De opiumpolitiek der Regeering en de vrijheid van drukpers in N. I. is de titel eener brochure, waarin de heer J. F. Scheltema de stukken heeft bijeengebracht, die betrekking hebben op zijne veroordeeling wegens overtreding van art. 24 van het drukpersreglement (Stb. 1856, no. 74). Het boekje is 152 bladzijden groot en wij moeten ons bepalen tot de mededeeling van den indruk bij de lezing verkregen. De lectuur is niet zoo vervelend als men, op den titel afgaande, zou vermoeden. De gedachtengang schijnt geweest te zijn, dat waar opiumpacht door de regie vervangen wordt, men zich ten onrechte diets maakt, dat zulks in het belang van den inlander is en dat de practijk der regie nog wel degelijk er op gericht is om het voordeel, hetwelk uit den verkoop van het heulsap voortvloeit, niet al te zeer te verminderen. Volgens de stukken schijnt het beperken van het opiumgebruik met de algeheele afschaffing als einddoel, niet sterk bij de betrokken ambtenaren op den voorgrond te staan. Om tegen deze verkeerde richting te reageeren, heeft de schrijver in een reeks heftige artikelen zijn doel voorbij gestreefd, door het te doen voorkomen alsof de Regeering zijn ambtenaren van den administratieven dienst, gesteld om de belangen van den kleinen man te behartigen, aan die zorg onttrekt om ze te belasten met het toezicht op den opiumverkoop, niet met het doel den demoraliseerenden invloed daarvan tegen te gaan, maar om er vooral voor te zorgen dat het land niet te kort gedaan wordt in het geld door den armoedigen inlander betaald, voor de gelegenheid, die tot zijne demoralisatie wordt aangeboden, enz.

Wanneer men de Regeering, verpersoonlijkt in zoovele achtbare mannen, die de regie ter goeder trouw verdedigen en hielpen invoeren, op die wijze voorstelt als geheel ontdaan van eenig gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid, dan maakt men op den gewonen beschaafden Europeeschen lezer al even weinig indruk, als wanneer men bijv. bijna dagelijks den chef van een diensttak harceleert, door de kleinste tekortkomingen in den een of anderen hoek van den Archipel door zijn ondergeschikten begaan, direct en uitsluitend aan zijn onbekwaamheid en onwil toe te schrijven. Men geeft dan onwillekeurig aanleiding tot het denkbeeld van een parti-pris tegen bepaalde personen of van een geest, die het liefst verwijlt bij eigen verwrongen voorstellingen, waarvan het subjectieve element in den gedachtengang wordt voorbij gezien. Anders wordt het echter wanneer zulke uitingen komen voor een publiek als het Indische, waar de in inlandsche talen geschreven bladen dadelijk gereed staan om die boutades in ruimer kring te verspreiden en waar bij op dit gebied minder ervaren lezers, alzoo de grondslagen van ons gezag worden aangetast. Wel heeft men ook dit geval aangegrepen om nu onlangs in de Tweede Kamer „het gewrocht der duisternis" nog eens aan te pakken, maar, al de gebreken van dat staatstuk in het midden latende, ontgaat het ons welk hoog belang er door geschaad wordt als men belet dat in Nederlandsch-Indië iedereen er maar op los tiert en het inlandsche onmondige publiek daardoor op een dwaalspoor wordt gebracht.

Indien men toch de stelling wil verdedigen, die o.a. den grondtoon vormt van de zeer belangwekkende memorie door den beklaagde aan het Hoog Gerechtshof aangeboden, dan had men van het begin af den gematigden weg kunnen volgen en was het niet noodig om van de leidende gedachte, die bij het invoeren van de regie voorzit, eene parodie te geven, welke tot niets nut is.

Een zwak punt in de thans gevolgde politiek is blijkbaar het inkrimpen der verboden kringen en de vermeerdering der verkoopplaatsen. Voor de invoering der regie o. a. in de Preanger Regentschappen zijn echter argumenten bijgebracht, die zelfs Mr. Brooshooft aan het wankelen hebben gebracht (zie onze revue Jan.-afl. 1903, bl. 115) en daardoor alleen valt aan de goede trouw der personen, die met de zaak te maken hebben reeds niet te twijfelen, als het bewijs hiervan niet overbodig geacht moet worden.

En toch zijn de feiten die genoemd worden van dien aard dat het de vraag is of men zich in het algemeen niet aan zelfverblinding schuldig maakt, of niet, zooals de heer Van Kol in de Kamer zeide: „de ambtenaren, die meer speciaal de verantwoordelijkheid voor de opiumregie dragen, onwillekeurig de menschelijke neiging bezitten om te zorgen dat de inkomsten der regie zoo hoog mogelijk worden opgevoerd."

In dit verband heeft ons op bl. 93 een citaat gefrappeerd van den zendeling J. L. Zegers, die reeds in 1887 opmerkte: „dat zij (de Regeering) den inlander aan opium helpt omdat hij opium wil hebben, — gelooft het niet. Als door de opium even groot verlies door de schatkist geleden werd als zij nu voordeel oplevert, wij zouden eens zien hoe spoedig de Regeering zich van den opiumhandel losmaakte"....

Als aansporing om op dit gebied niet in te dommelen in een bepaalden, zich gemakkelijk met de bestaande toestanden verzoenenden, gedachtengang heeft het geschrift van den heer Scheltema zeker waarde.

*
* *

Een belangrijke reis door de afdeeling Batoe Bara. In het *Alg. Handelsblad* van 24 November jl, wordt een reisverhaal besproken, voorkomende in de *Sumatrapost* van 10 en 11 Sept. jl. dat in verschillende opzichten belangrijk wordt geacht. De controleur G. L. J. D. Kok, hoofd der afdeeling Batoe Bara maakte den tocht, die zich tot den Oostelijken oever van het Toba-meer uitstrekte, in gezelschap van een viertal planters, die wenschten te onderzoeken in hoever wellicht de binnenslands gelegen streken voor Europeesche cultures geschikt zouden zijn. Blijkbaar is het verhaal der reis door een dier planters samengesteld. Er blijkt uit dat men druk bezig is met het aanleggen van wegen van het Toba-meer naar de Oostkust, tot groot voordeel van de bevolking, die nu slechts langs een zeer moeilijken weg gemeenschap heeft met Siboga aan de Westkust. Op de reis naar dat meer trok men door oerwouden, die nog enorme hoeveelheden van allerlei boschproducten bevatten. Waar men onderweg door bewoonde streken kwam, liet de ontvangst niets te wenschen over. Te Radja Maligas werd het gezelschap zeer hartelijk ontvangen, te Dolok Maria en aan de oevers van het meer werden allerlei betuigingen van aanhankelijkheid door de hoofden aan den controleur betoond. Wat den berichtgever in het *Hbl.* minder bevalt, is dat om aan de adat niet te kort te doen, des avonds aan elk hoofd een beetje opium werd verstrekt, een gebruik waarop men zeer gesteld schijnt te zijn. Te recht wordt hierbij opgemerkt dat het ten geschenke geven van opium voor de pachters ten allen tijde een middel is geweest om opiumschuivers te kweeken en dat de Regeering, met hoe onschuldige bedoelingen ook, dat voorbeeld niet mag volgen.

In de feestelijke ontvangst, welke het gezelschap te Pengalawan, een der mooist

gelegen dorpen aan het meer, te beurt viel en waardoor het beste bewijs geleverd werd dat deze Bataks vertrouwen stellen in het Europeesche bestuur, ziet het *Hbl.* tevens een bewijs van de tactvolle wijze, waarop onze ambtenaren gaandeweg dat vertrouwen weten te winnen.

De kampong was keurig versierd. de radja zeer hartelijk en voorkomend. Wat evenwel het *Hbl.* minder aangenaam aandeed was, dat hij in zijne woning wel oleographieën had hangen van de vorstenparen van Duitschland en van Engeland, doch niet van ons. Als er van geschenken aan hoofden gesproken wordt, diende er in de allereerste plaats aan de beeltenis van o n z e Koningin gedacht te worden.

De slotsom van het artikel in het *Hbl.* kan geen andere zijn dan deze: „daar ligt in Indië, in menige streek — de Bataklanden zijn slechts één voorbeeld! — voor ons bestuur een heerlijke en ook dankbare taak, rust en orde te scheppen, waar steeds wanorde bestond. Door dat te doen op de wijze, waarop zulks in het algemeen in de Bataklanden gedaan is, verbindt onze regeering de bevolking aan zich met duurzame banden. Op dergelijk „imperialisme" moet zegen rusten."

* * *

De West-Indische begrootingen vormen het onderwerp van een hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Nov. jl. beginnende met de verzuchting dat het van den Nederlandschen belastingschuldige kwalijk te vergen is dat hij zijn aandeel in het millioen, dat de Staat ieder jaar tengevolge van het bezit der West-Indische Koloniën bijpast, met blijdschap drage, doch dat het berusten hem lichter zou vallen, als hij bovendien niet een uiting van wrevel te hooren kreeg, zooals er een voorkomt in het voorl. verslag der afdeelingen van den Kolonialen Raad van Curaçao over de ontwerpbegrooting van 1904. Daar beklaagt men zich er over dat de Minister zoo weinig acht slaat op hetgeen door Gouverneur en Raad in het belang der kolonie noodig wordt geacht.

Het blad kan zich evenwel in den gedachtengang verplaatsen en de ergernis begrijpen als gelden voor allerlei gewenschte zaken systematisch worden geroyeerd.

„Wij erkennen volmondig": zegt het blad, „zulk een voogdij moet bijna ondragelijk zijn en tot onthouding van verdere deelneming aan de publieke zaak prikkelen. Het is veel minder onaangenaam, zooals in bijna elke stad of dorp in Nederland het geval is, zich met eene minder goede straatverlichting, rioleering, brandweer of wat ook te behelpen, omdat men 't niet betalen kan, dan in 't donker te moeten zitten omdat eenige heeren in Den Haag het zoo verkiezen. (Het kapitaal voor de installatie der electrische verlichting zou de schatkist hebben moeten „leenen"). Maar wat is er aan te doen? De minister is verplicht de bijdrage van het moederland en dus het tekort op de West-Indische begrootingen zoo klein mogelijk te houden. Hoe zal hij daarbij het verwijt van willekeur ontgaan, wanneer hij niet „systematisch" te werk gaat en niet elke uitgaaf „royeert", groot of klein, die hem niet noodzakelijk, of niet door verbandhoudende inkomsten gedekt, voorkomt?"

De *N. R. Ct.* heeft op de uiting in den Kolonialen Raad de aandacht willen vestigen om in het licht te stellen dat het jaar in jaar uit sleurig bijpassen

van te korten op eene koloniale begrooting in geen enkel opzicht nuttig is. Het moederland ontgaat de bijgedachte niet dat het goed riemensnijden is van andermans leer, en de kolonie voelt zich in rechtmatige verlangens verongelijkt en zich in minder rechtmatige als een schooljongen gevrijwaard voor de kans om eigen fouten zelve te boeten. Daarom wordt een daad als de aanleg van den Lawaspoorweg toegejuicht, iets tastbaars dat, doeltreffend gebleken, later het moederland het recht zal geven de kolonie op eigen beenen te doen staan.

„Kon het waarschuwend voorbeeld onzer W.-I. bezittingen," zoo leest men verder, „den wetgever daardoor duidelijker voorgehouden worden, wanneer hij jaarlijks, bij het vaststellen der begrooting, de financieele betrekking tusschen het moederland en Ned. Oost-Indië regelt, wij zouden alleen uit dien hoofde reeds het denkbeeld toejuichen om voortaan het goedkeuren der West-Indische begrootingen te doen plaats hebben gelijktijdig met, onmiddellijk vóór, of na de beraadslaging over de Indische begrooting. Zooals het tot dusver gaat, is echter het „behandelen" der W.-I. begrootingen in de Staten-Generaal niet meer dan een formaliteit. Feitelijk is het de Minister, die beslist wat de Kamers in het werk van den Kolonialen Raad en de Staten zullen goed- en afkeuren."

In het artikel worden nu enkele details besproken, die hier kortheidshalve achterwege blijven. Alleen zij de aandacht gevestigd op de uitspraak dat in de begrooting voor Suriname levensteekens zijn aan te wijzen, die voor de toekomst hoop doen koesteren, doch in die van Curaçao ontbreken. Een reeks van droge jaren heeft er den landbouw op weinig na vernietigd, de visscherij, gebrekkig uitgeoefend, levert niet veel op, de handel is door den oorlog in Venezuela geknakt en de vrede berokkent door het verhuizen van vele ingezetenen nieuwe schade. Voorstellen tot eenige verbetering zijn afgestuit op het verzet van den Raad zelf, omdat men vreest dat als het subsidie te hoog stijgt men er in Nederland op zal beknibbelen. Intusschen is een door dit lichaam met 6 tegen 4 stemmen verworpen voorstel van den gouverneur om de voorlichting van een practisch bekwaam deskundige in te roepen in het belang van het visschers-bedrijf door den Minister weder op de begrooting gebracht en zal ook *f* 10000 besteed worden voor het aanschaffen van boormaterieël voor drinkwater. Een en ander beteekent althans iets voor de toekomst en er spreekt duidelijk uit dat de Minister en de Gouverneur niet langer stilzwijgend in den achteruitgang van Curaçao willen berusten.

* * *

Het verongelukte renteloos voorschot is het opschrift van een artikel in de *Nieuwe Courant* van 25 November j.l. geschreven naar aanleiding van de ontvangst van den steeds door dat blad afgekeurden maatregel in de Kamer en de wijze waarop de Minister deze daad gedurende de behandeling heeft teruggebracht tot een voor dit jaar geheel op zich zelve staande zaak, welke voor het vervolg niets praejudicieert. „Wij behoeven niet te zeggen", zegt het blad „hoezeer ons heeft verheugd de loop der discussiën in de Tweede Kamer omtrent den sluitpost, gezegd renteloos voorschot en omtrent de gevolgen der besprekingen. Een van de rampen, welke wij vreesden wanneer het spelletje was opgegaan, dat nl. de financiën van Nederland en die van Indië

voor jaren weder aan elkander zouden worden vastgekoppeld, is nu afgewend". Bijna zou het blad geneigd zijn er niet meer over te spreken, ware het niet dat er nog eenige gevaren bestaan. In de eerste plaats zijn die twee millioen een weinig beteekenende hulp, doch het blad vreest dat die hoog zullen klinken, wanneer het er op aan komt werkelijk hulp te verleenen. Het tweede bezwaar zit in de wijziging zelf. Thans luidt de post op Hoofdstuk I (wet op de middelen): Renteloos voorschot van Nederland ter bestrijding van de uitgaven, genoemd op den aan deze wet gehechten staat, tot de daarbij aangegeven bedragen. Nu kunnen amendementen worden uitgelokt bijv. omtrent de uitgaven voor militaire doeleinden en bestaat er gevaar dat incidenteel zal worden beslist over de principevraag, welke in de laatste tijden is geopperd of Nederland al dan niet moet deelnemen aan de bestrijding der kosten voor de verdediging in Indië.

Zooals blijkt uit den afloop der begrootings-discussie is een amendement in dien geest van den heer Van der Zwaag intusschen verworpen.

* * *

Verbranden van weduwen op Bali. Naar aanleiding van den vraag van het kamerlid Fock omtrent de expeditie naar Tabanan (zie onze vorige afl. bl. 1850) antwoordde de Minister in de middagzitting van 23 Nov. jl. dat hij een telegraphisch bericht had, waaruit blijkt dat de G. G. het verbranden van de weduwen van den overleden vorst wil beletten. „Dat verbranden van de weduwen van den overleden vorst", vervolgde de Minister, „wordt als een godsdienstige plicht beschouwd, en nu heb ik grond om te vermoeden, dat in dit geval de weduwen het zelf niet wenschten en dat de Gouverneur-Generaal gegronde verwachting koesterde dat een verbod zijnerzijds zou worden nageleefd, indien, evenals verleden jaar in Kloenkoeng, eenige oorlogsschepen daaraan kracht bijzetten. Deze verwachting evenwel is niet vervuld en nu is door den Gouverneur-Generaal tot eisch gesteld, het zenden van een gezantschap naar Batavia en contractuteele verbintenis tot afschaffing van de mesatia."

Met een beroep op hetgeen de heer Van Kol in zijn boek over de verbranding der weduwen op Bali schreef, zegt het *Alg. Handelsblad* van 24 Nov. jl. dat wanneer thans met krachtige hand er voorgoed een einde wordt gemaakt aan dien gruwel, het blad niet anders kan dan dit toejuichen. Ook in het avondblad van 30 Nov. komt het *Hbl.* onder aanhaling van eenige historische en ethnographische bijzonderheden in gelijken zin op de zaak terug.

Het is wel eigenaardig dat de heer Van Kol zelf in de avondvergadering van eerstgenoemden dag dat gevoelen niet deelde. Hij blijft bij den afschuw, dien hij heeft voor dat wreede bedrijf: doch herinnert aan zijn destijds gehouden gesprek met den ouden vorst en vraagt of het niet veel erger is wat nu ten gevolge van ons doortastend optreden zal geschieden? „Weduwen van vorsten worden er wellicht aldus een tiental per eeuw ten offer gebracht, doch wij zullen, wanneer de oorlog uitbreekt, waarbij Badong naast Tabanan zal strijden, wellicht honderden onschuldigen doen omkomen en hun fraaie landouwen vernielen?" De heer Van Kol is hier in de oogen van velen, die alle vraagstukken het liefst tot eene enkele eenvoudige formule herleiden, weder zeer inconsequent, doch heeft hij ongelijk? De Minister zeide in zijn antwoord nog dat waar hij meende dat de weduwen zelf niet wenschten te worden

verbrand, het niet zou zijn de toepassing van eene wreede zede, maar eene wreede handeling in strijd met de zeden, doch dat hij zijn verder oordeel, wegens gemis aan nadere gegevens opschortte.

Intusschen verscheen in de bladen een telegram van 28 November dat voor de tuchtiging van Tabanan, vermoedelijk in Juni twee bataljons en een landingsdivisie zijn aangewezen, met vermelding van de commandanten. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vermeldt dit telegram met een vraagteeken achter Juni. Na hetgeen wij evenwel omtrent de onstuimigheid der zee op die kust aanhaalden, is het wel mogelijk dat eerst dan eenige gelegenheid tot landen bestaat als het zuidelijk schiereiland van Bali de Tabanankust tegen de Oostewinden dekt. Intusschen voegt het blad er het een en ander aan toe over de moeilijkheden, waarin men zich begeeft en herhaalt de volgende vraag, ontleend aan de *Java-Bode* van 21 October: „Wat nu? De marine kan daar voorshands niets uitrichten tenzij zij kans ziet met hare kanonnen de prachtige poeri van den vorst te vernielen. Lang blijven kan zij echter ter reede van Kedoengoe niet.

„Een debarkement van troepen aan de Noordkust te Singaradja zal niet baten, want dan moet zulk een expeditie den hoogen bergketen over, die Bali van West naar Oost doorloopt. Men zou dus te Den Passer in Gianjar moeten debarkeeren en door dit rijkje en Mengwi tegen Tabanan oprukken, waarbij van het laatste allicht medewerking te vinden zou zijn.

„Wij vragen nog eens: wat nu?"

Het is te wenschen en schijnt volgens de laatste berichten de bedoeling dat men, op grond dat thans de plechtigheid reeds te ver heen was, nog genade voor recht zal kunnen doen gelden en dat verder de zaak met de verschillende vorsten alsnog afdoende per contract zal worden geregeld.

* * *

Een regeling van het concubinaat. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 28 October jl. komt een artikel voor omtrent het concubinaat dat begint met eene verwijzing naar hetgeen wij in de September-afl. schreven (bl. 1404) over de mogelijkheid dat in het Romeinsche recht eene analoge gewettigde instelling bestond. Dit schijnt volgens dezen deskundige niet het geval te zijn en waar wij geheel leek op dit gebied zijn, kwam ons de historische uitleg van den schrijver, betreffende het concubinaat in Rome zooals het in den keizertijd ontstond, zeer interessant voor. De schrijver laat vervolgens zijn gedachten gaan over eene eventueele regeling van dit onderwerp door onze wetgeving en dan is de eerste vraag: met welk doel? Daarbij wordt het standpunt ingenomen dat het maatschappelijk een groot kwaad is, in den vorm waarin het in onze kolonie voorkomt, omdat het gezinsleven er door op losse schroeven wordt gezet en dit voor de kinderen een groot nadeel kan hebben. Waar dikwijls een groote lijst van gebreken worden aangegeven, welke „den Sinjo" eigen zouden zijn en deze uitsluitend door bloedsmenging verklaard werden, gelooft de schrijver dat door het verkondigen van deze stelling een groot onrecht wordt begaan tegenover de Indo-Europeesche bevolking. Hij meent dat vergeten wordt dat deze in zeer vele gevallen wordt grootgebracht in eene omgeving en onder omstandigheden die niet de juiste plaats zijn voor de ontwikkeling van een goed karakter. Om het nadeel aan de maatschappij

door het concubinaat toegebracht, zooveel mogelijk te neutraliseeren, geeft hij de hoofdtrekken aan van eene regeling, die nederkomt op de registratie er van. Teneinde het gevaar te voorkomen, dat men daarin een soort van huwelijk zal gaan zien, wordt voorgesteld de inschrijving door het hoofd van plaatselijk bestuur te doen verrichten, waardoor zij meer het karakter krijgt van een politie-maatregel. Om diezelfde reden wordt voorgesteld om bij verhuizing naar elders, die inschrijving opnieuw te doen plaats hebben. Bij gebreke van eene aangifte zou het hoofd van plaatselijk bestuur, na behoorlijke oproeping bevoegd moeten zijn de inschrijving ambtshalve te verrichten, van welke daad de betrokkene binnen één maand bij het hoofd van gewestelijk bestuur in hooger beroep zou kunnen komen. De kinderen geboren of verwekt gedurende het concubinaat hebben den man tot vader, behoudens ontkenning op dezelfde gronden als in het B. W. voor het huwelijk zijn aangegeven. Deze kinderen behooren tot de Europeesche bevolking en worden in de registers van den burgerlijken stand ingeschreven op vertoon van een uittreksel uit het register van het hoofd van plaatselijk bestuur. Zij hebben den familienaam des vaders. Nochtans wordt hierdoor geen afbreuk gedaan aan de bepalingen van het B. W. betreffende erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen. Dit laatste wordt in het artikel nog nader toegelicht, doch dit kortheidshalve voorbijgaande, teekenen wij nog het laatste gedeelte van het voorstel aan, dat de vader verplicht zal zijn de aldus geboren kinderen naar zijn rang en stand eene opvoeding te geven. Bij overlijden van den vader kunnen diens erfgenamen niet gedwongen worden dit te doen, doch kunnen volstaan met het kind een zoodanig deel van de nalatenschap af te staan, als het wettelijk erfdeel zou bedragen, wanneer het in huwelijk geboren was. Deze bepaling is in hoofdzaak ontleend aan het Duitsche B. W., waar zij voor natuurlijke kinderen geschreven is en kan dienen om het kweeken van aspirant-paupers te verminderen. De bepaling der verplichte opvoeding zal misschien preventief werken en de vaders er eerder toe brengen de kinderen te erkennen of te doen wettigen, terwijl het ook niet onmogelijk is dat het concubinaat zal verminderen. De sanctie van den hier voorgestelden regel is volgens den schrijver gelegen in art. 263 van het Nieuwe Wetboek van Strafrecht.

* * *

Het voorkomen van goud in N. I. Wij ontvingen een afdrukje van eene lezing van den heer R. D. Verbeek, gehouden tijdens het 9de Nederl. Natuur- en Geneeskundig Congres te 's Hage, op 16/18 April 1903, waarvan de inhoud, zich wegens de wetenschappelijke termen, die er in voorkomen, bezwaarlijk leent tot een overzicht. Als wij den inhoud wel begrepen hebben dan zijn er in hoofdzaak vier soorten van goudvoerende afzettingen aan te wijzen. In de plutonische gesteenten, die door de oudere leigesteenten zijn doorgedrongen, vindt men in Sumatra goudertsen, waarvan de zoogenaamde Mandhelingsche en Soepajangsche goudvelden typen geven. In de tweede plaats vindt men goud in de berggruis- of grindafzettingen, welke uit die gesteenten zijn samengesteld. In Amerika en Australië zijn het vooral oude rivierbeddingen, later door vulcanische uitwerpselen bedekt, zoogenaamde *deepleads*, die goud opleveren. Op Sumatra deed de schrijver, bij het zoeken naar zulke deepleads, te Pandjalangan

aan het meer van Singkarah en later in de nabijheid van Soengei Aboe de ontdekking dat deze oude rivierbeddingen aldaar juist in tegenovergestelde richting loopen van het tegenwoordige afwateringssysteem, hetgeen aan latere opheffingen door vulcanische erupties wordt toegeschreven. De vierde categorie van goudvoerende afzettingen zijn de aders die in jongere eruptiefgesteenten worden aangetroffen, of in de oudere gesteenten, waarin zulke jongere eruptiefgesteenten adersgewijze zijn ingedrongen. Breedvoerig wordt aangetoond dat deze lagen voor onzen archipel de belangrijkste en meest productieve zullen blijken. De Salida-aders schijnen er toe te behooren en daar hier ook van ijzerpyriet gesproken wordt, is het wel mogelijk, dat het artikel au fond overeenstemt met dat, hetwelk in onzen jaargang 1902, II bl. 1441 besproken werd.

* * *

Rapport over de Chineezen wetgeving. Ten vervolge op het ontwerp tot regeling van den privaat-rechterlijken toestand der Chineezen, ontworpen door Mr. P. H. Fromberg, waarvan in den jaargang 1897 deel 2 bl. 1331 onder de varia werd melding gemaakt, wordt thans aan de redactie van ons tijdschrift door den tegenwoordigen Directeur van Justitie, Mr. Cohen Stuart een nader „Rapport over de Chineezen wetgeving" aangeboden, waarvoor wij bij deze gaarne openlijk onzen dank betuigen, onder het uitspreken van den wensch dat een deskundige zich geroepen moge voelen de hoofdtrekken van dit onderwerp in korten en populairen vorm voor het groote publiek te verklaren. Uit een wetenschappelijk oogpunt zullen de ontwerpers zeker met belangstelling kennis nemen van het eerlang in dit tijdschrift te plaatsen artikel van Mr. Van Ossenbruggen.

* * *

Onttrekking van water aan den inlandschen landbouw. Terwijl in het V. V. op de onlangs behandelde begrooting eenige leden wezen op klachten over onttrekking van water aan de gronden der inlanders ten behoeve van groote ondernemingen, antwoordde de Minister in de Memorie van Antwoord dat deze hem niet ter oore waren gekomen, doch dat hij bereid was om daaromtrent een onderzoek te bevorderen, indien kan worden aangetoond dat in bepaalde gevallen zoodanig misbruik zou hebben plaats gehad. Hetzelfde voorbehoud maakte hij ten aanzien van klachten in het V. V. vermeld over misbruiken bij het verhuren van gronden ten behoeve van suikerondernemingen.

Een en ander gaf den heer P. C. C. Hansen Jr. aanleiding tot „eene opmerking" in het weekblad *de Amsterdammer* van 22 Nov. jl. en tot een artikeltje van den heer J. F. Niermeyer in het no. van 29 Nov., getiteld: „Eerst suikerwater!" In het eerste wordt eene bloemlezing uit de Indische bladen gegeven, waarbij die misbruiken in Indië welbekend blijken te zijn. Van waterroof in het Djombangsche wordt gesproken in een hoofdartikel van de *Loc.* van 18 Nov. 1902, van onvrijwillige grondverhuring, tegen *f* 2 50 per bouw aan den loerah, in de *Java-Bode* van 8 Dec.; over het mislukken van de sawahs van den kleinen man in Djokja komt het een en ander voor in een brief aan de *Loc.*, overgenomen in het *Hbl.* van 18 Maart. In de *Loc.* van 24 April schreef „Een landhuurder": „De zoogenaamde vrije suiker-

cultuur is in mijn oog nog erger dan destijds de gedwongen Gouvernements-koffiecultuur". Waar ongeteekende uitlatingen zonder waarde worden geoordeeld, beroept de schrijver zich op hetgeen de heer G. Stoll in de *Loc.* van 6 Dec. 1902 schreef over een indertijd door de Residenten ingestelde enquête, waarvan de rapporten niet gunstig voor de suikerindustrie waren en hoe de heer Mullemeister als R. v. L van eenige streken in den Oosthoek verklaarde dat de inlander geen tweede gewassen meer plantte, omdat de suikerfabrieken water moesten hebben. Voorts wordt verwezen naar de artikelen in het *Tijdschrift B. B.* vermeld in onzen jaargang 1902: 1e deel, bl. 391 e. v., alsmede naar een opstel van den controleur S. Cohen F.zn. in den jaargang 1901 van eerstgenoemd tijdschrift. De heer Niermeyer voegt hier eenige mededeelingen aan toe, welke hij zonder de betrokken namen te noemen ontleent aan een afschrift door hem in 1898 te Malang genomen van een rapport van den Chef der Irrigatie-afdeeling Brantas van 8 Dec. 1894, waarin die voorbeelden worden aangehaald ten bewijze dat toezicht op de waterverdeeling dringend noodig is. Om zulke dingen te voorkomen is die Irrigatie-afdeeling o. a. opgericht; doch wanneer in het Djombangsche, dus binnen die afdeeling nog waterroof voorkomt, dan wordt gevraagd hoe het er uit moet zien, waar geen irrigatie-afdeelingen zijn. Daarop wordt nog eens aangedrongen op de vermeerdering der door den heer Van Kol in de Kamer ter sprake gebrachte irrigatie-afdeelingen. Wij teekenen hierbij aan dat, wie ze afgebeeld wil zien, ze o. a. vinden kan in het weekblad *de Ingenieur* van 1893 waar zij zijn aangewezen op een groote kaart van Java, behoorende bij no. 7, als bijlage van een voordracht van den heer M. J. van Bosse. De heer N. trekt vervolgens op tegen „het stelsel van verbergen van vicieuse toestanden" en zegt ten slotte: „Dat fabrieken demoraliseerend werken, is op Java niet minder duidelijk te bespeuren dan hier en elders. Ze zijn een bederf voor een volk, en vooral voor een dorpsbevolking, die een gansch ander leven leidde vóór ze er waren. Daaraan is voorloopig niet veel te doen. Maar waterdiefstal zal toch streng gestraft dienen te worden Als irrigatie-afdeelingen en grondhuur-ordonnanties niet helpen, dat men dit dan van hooger hand duidelijk erkenne".

Zeer juist, maar of het, bij tekortkomingen die langzamerhand zeer wel van overheidswege te herstellen zullen zijn, met het oog op het prestige van het gezag verstandig zou wezen om ze telkens luide te afficheeren en aldus zichzelf voortdurend certificaten van onbekwaamheid en onmacht uit te reiken, wij betwijfelen het en tevens of de heer N. als hij zelf iets te zeggen had, ook zoo zoude redeneeren.

* * *

De groote rekening. Een polemiek tusschen de *Nieuwe Courant* en *Het Volk* besproken in de nummers van eerstgenoemd blad van 27 Nov. en 1 Dec. j.l. geeft ons aanleiding hier in het kort „de groote rekening" te resumeeren, welke de heer Van Kol in de kamerzitting van 20 Nov. te voren te berde bracht en waarin hij de volgens hem noodzakelijke uitgaven om Indië er weder boven op te helpen in twee groepen verdeelde. De groep A omvat die jaarlijksche uitgaven, waarvoor geen verstandig financier er aan zal denken om leeningen te sluiten en wel

1. Verbetering van het politiewezen, door aanstelling van bezoldigde oppassers . . . . ƒ 4.000 000.—
Verbetering van de rechtspraak en verbeterhuizen voor de verwaarloosde jeugd. . . . . „ 200.000.—
2. Bezoldiging van de dessahoofden (6 millioen) magangs (2 ton) en verhooging van die van lagere inlandsche ambtenaren, te zamen . . . . „ 7.000.000.—
3. Voor genees- en verloskundige hulp 500 dokters-djawa en eenige vroedvrouwen. . . . . „ 500.000.—
4. Meer practische richting geven aan het volksonderwijs . . „ 500.000.—
5. Verbetering van landbouw, veeteelt, visscherij, landbouwcrediet. . . . . „ 500.000.—
6. Afschaffing van heerendiensten; 20 millioen dagdiensten te vervangen door vrijen arbeid . . . . „ 2.000.000.—
7. Verbetering van inlandsche waterwerken, instelling van 15 irrigatie-afdeelingen, alsmede allerlei uitgaven voor drinkwaterleiding en reboisatie, globaal. . . . . „ 4.000.000.—
8. Bestrijding van pauperisme en regeling van de armenzorg „ 600.000.—

Deze uitgaven beloopen te zamen reeds meer dan 19 millioen gulden, doch daaraan wordt nog een 9e post van niet minder dan 15 millioen toegevoegd, voor de emigratie van ½ millioen menschen per jaar. Op dergelijke wijze komt men tot 34 millioen uitgaven voor de maatregelen A.

Onder de rubriek B worden uitgaven gebracht, waaruit de schatkist wèl voldoende inkomsten zal trekken, als:

10. Verschillende bevloeiingswerken op Java, geraamd op . ƒ 40.000.000.—
11. Tramlijnen als voedingslijnen voor grootere spoorwegen.
12. Gouvernements suiker- en koffie-ondernemingen en het in het leven roepen van een katoencultuur. Voor alles sub. 11 en 12 . . . . „ 50.000.000.—
13. Aankoop van de particuliere landerijen. . . . . „ 60.000.000.—

Te zamen beloopen deze posten 150 millioen, waarvoor in volle gerustheid geleend zoude kunnen worden.

Intusschen rekent de spreker ook op vermindering van bestaande inkomsten:

14. De opiumregie en de pandhuispacht zullen een millioen 's jaars minder opbrengen.

15. De landrente drukt te zwaar, de accijns op petroleum en zout behoort te worden verlaagd, uit dien hoofde valt twee millioen af te schrijven.

16. De opheffing van de dwangcultuur der koffie zal een verlies geven van vijf millioen.

17. Rekent men het gemiddeld tekort, dat per jaar reeds bestaat, op 8 millioen, dan verkrijgt men met groep A een jaarlijksch bedrag van 50 millioen gulden, waarvoor *niet* geleend mag worden.

Over een twintigtal jaren zullen de posten No. 1—6 ten bedrage van 14 millioen blijvend zijn, die onder de Nos. 8 en 9 kunnen bij toenemende welvaart vervallen en daardoor zal ook het chronisch deficit (17) worden gedekt, dan wel door bezuinigingen zijn verdwenen.

Voor de verlagingen sub 14—16 zullen wel hoogere inkomsten uit deze of andere belastingen in de plaats komen, vooral door (7) toch zal de weerstands-

kracht der inboorlingen worden verhoogd. De winsten uit de Nos. 10 tot en met 13 verkregen zullen volgens den heer v. K. ruimschoots voldoende zijn om te zorgen dat de gegeven voorstelling niet al te rooskleurig is, zoodat over 20 jaren Java al deze uitgaven uit eigen inkomsten zal kunnen dekken. Men kan dus globaal zeggen, dat in de eerste jaren minstens 30 millioen 's jaars noodig zal zijn voor allerlei maatregelen, die successievelijk ingevoerd moeten worden en waarvoor niet mag worden geleend.

Bij alle moedelooze beschouwingen in verband met een en ander geuit, wordt als eenige uitweg hier tegenover aanbevolen: inkrimping van ons koloniaal bezit, een voorstel waarbij naar wij lezen ook den heer Troelstra een steen van het hart is gevallen. Dikwijls had de leider der socialistische partij bij zich zelf gedacht, dat is nu alles wel heel mooi, wat Van Kol voor de inlanders wil, maar hoe moeten wij Nederlanders dat in 's hemels naam betalen. Thans is echter de oplossing gevonden, namelijk verkoop van een deel onzer bezittingen, en *Het Volk* vroeg aan de *N. Ct.* of de groote rekening in orde is en of dat blad een ander en beter middel weet om haar te betalen.

Daarop antwoordt dit blad dat het zijn denkbeelden over het te volgen koloniale beleid en de financieele offers, die Nederland zich daarbij zal hebben te getroosten herhaaldelijk in groote trekken heeft uiteen gezet.

Als Nederland doet wat het kan, wat redelijkerwijze in verhouding tot zijn macht en middelen mag gevergd worden, dan kan het zijn zedelijke verantwoordelijkheid dragen. Een ander man dan de heer Van Kol zal echter moeten opstaan om het te overtuigen, dat diens program het eenig mogelijke en doeltreffende is, en andere voorbeelden van koloniaal bestuur, dan de wereld ons biedt, zullen noodig zijn om het te doen gelooven dat Insulinde onder vreemd beheer een tijdperk van ontwikkeling tegemoet zou gaan, dat onder het onze onbereikbaar is, of dat de aanbevolen afstand van grondgebied gelijkelijk zou strekken tot heil van de bevolking, die ons gezag zou prijsgeven en die het zou behouden.

* * *

De verkoop van een deel onzer koloniën is een denkbeeld dat ook door Boeka werd geopperd (zie onze vorige afl. bl. 1897). Naar aanleiding daarvan schreef de heer E. B. K(ielstra) in *Onze Eeuw* van December jl. bl. 985 eveneens dat hij er niets van geloofde, dat wij „bij wijs beleid en kundig overleg" daarvoor een som zouden kunnen krijgen, groot genoeg om aan alle misstanden in het Nederlandsch blijvende gedeelte van Insulinde een eind te maken en op Java, Sumatra en Borneo de welvaart algemeen te doen worden. „De Engelschen in Noord-Borneo, de Amerikanen in de Filippijnen," zegt de heer K. „hebben ervaren dat men op dergelijke bezittingen geld toelegt; Spanje is in beteren financieelen toestand geraakt nadat het zijne koloniën kwijt was.... wie zal ons nu, voor onze rechten op Timor, Flores en dergelijke, zelfs op Celebes, *vele* honderden millioenen bieden?" Maar afgescheiden daarvan is hij nog ouderwetsch genoeg in zulk een afstand van grond een oneer te zien en lacht hem en blijkbaar de meerderheid der Nederlanders, het verkwanselen onzer bezittingen allerminst toe.

* * *

De oplossing van het Rameh-vraagstuk. Terwijl in dit tijdschrift in geen veertien jaar melding werd gemaakt van deze nuttige vezelplant, geeft eene

aardige reclame, als bijlage gevoegd bij *De Indische Mercuur* 1 van Dec. jl., ons aanleiding er opnieuw de aandacht op te vestigen. Bij een prospectus van de in Hengelo opgerichte maatschappij, genaamd „Ramie Union", is namelijk een monster in natura gevoegd van de ruwe rameh-bast en de daaruit door die maatschappij bereide spinbare vezel. De planters hebben nu slechts te zorgen dat de met de hand afgestroopte basten van de ramehplant verzameld, vooral goed gedroogd (om gisting tijdens de reis te voorkomen), geperst en gebaald worden, waarna zij naar Europa verzonden en daar bewerkt kunnen worden. Het is inderdaad te hopen dat men hier nu eindelijk weder eens te doen heeft met een artikel, dat bij de cultuur flinke winsten geeft, en waarvoor de inlander dan zelf ook een behoorlijk loon kan bedingen. Voor bijzonderheden wordt verwezen naar een artikel in *De Indische Mercuur* van 14 Juli jl.

* * *

„Naar bezuiniging wordt gestreefd." Dit motto ontleent een Indisch oudgast in het *Vaderland* van 1 Dec. jl. aan een rede van den Minister van Koloniën in de Avondzitting der 2e Kamer van 23 Nov. jl. en als voorbeeld uit de praktijk haalt hij een bericht aan, voorkomende op blz. 8 van het jongste verslag over de B. O. W. (loopende over 1901). Daarin werd vermeld dat voor vernieuwing van de kap en een deel van den vloer der woning van den resident te Batavia *ƒ* 25,590 was toegestaan en nu meent de oudgast, dat hier wel wat al te kwistig is vernieuwd. Voorts wordt er aan herinnerd dat een kippenhok bij het Paleis te Tjipanas eenige jaren geleden (zie verslag over 1897 blz. 14) *ƒ* 2987.50 zoude gekost hebben.

Wat de bedoelde residentswoning betreft, het is ons bekend dat deze herstelling jaren lang in overweging is geweest. In vroeger tijd is dit gebouw van een particulier aangekocht en het heeft al de gebreken, die particuliere bouwerijen eigen is en welke aan het licht komen als men aan het herstellen begint. Nu zijn van een Indisch huis zonder verdieping de kap en de vloer zeker wel, wat de kosten betreft, overwegende bestanddeelen, vooral als de eerste van djatiehout, de laatste van marmer is. Waar particulieren huizen zetten van *ƒ* 50 à *ƒ* 60.000 of meer, is de helft van dat bedrag voor die beide onderdeelen, ten behoeve van een gebouw van de buitengewoon groote afmetingen als het residentiehuis op het Koningsplein te Batavia zeker niet zoo bijzonder veel. Men zoude er zelfs niet mede toekomen, wanneer het geheele huis opnieuw van een marmeren vloer moest voorzien worden, die misschien *ƒ* 10 à *ƒ* 12 per M². kost en wij veronderstellen dat alleen de zeer oude Japansche tegels uit den Compagnies tijd, die het achtergedeelte zulk een onoogelijk voorkomen gaven verwisseld zijn, over de vernieuwing waarvan zeker al vijftien jaar lang gedacht is.

Wat het fameuze kippenhok betreft, dit is een quaestie van verkeerd lezen. In den staat van voltooide gebouwen zijn voor Tjipanas in het overzicht der in 1897 voltooide gebouwen onder „indeeling en constructie" opgegeven een kippenhok groot 27 M²., (twee vakken 3 bij 3 en 3 bij 6 M.) een brandhoutloods groot 45 M². en een padischuur met weegloods groot 52 M²., te zamen 124 M². De kosten van dit alles te zamen worden in een volgenden kolom opgegeven te zijn *ƒ* 2987.38, dit cijfer staat niet alleen achter het kippenhok, doch ook achter de 124 M². In een volgende kolom staat dat de prijs is *ƒ* 24.09

per M². Dit komt juist uit voor het geheel en naar evenredigheid zoude het kippenhok dus ƒ 650.— gekost hebben. Intusschen is het wel goed dat uit dit artikel blijkt, hoe men in Nederland op de dingen let, want zuinig beheer is altijd plicht en het zijn juist de ambtenaren, die vrij woning hebben, welke aan een gouvernementswoning vaak veel hoogere eischen stellen, dan zij doen zouden aan het verblijf door hen zelf voor een huishuur indemniteit ingehuurd.

* * *

Borneo's binnenland. In verschillende bladen wordt een artikel besproken voorkomende in het *Soerab. Handelsblad* van 30 Oct. jl. onderteekend door „Oloh Dajak" dat betrekking heeft op de reeds vier maanden geleden aangeboden onderwerping van den pretendent-sultan Goesti Mohamad Seman en zijn schoonzoon Goesti Arsat, van welke quaestie melding is gemaakt in onze revue in de Dec.-afl. bl. 1878. De schrijver van het stuk, die persoonlijk voeling heeft met deze lieden, verzekert dat hun wensch, om voortaan te Martapoera als vergeten burgers te leven, wanneer het gouvernement hen daartoe in staat wil stellen, oprecht gemeend is; de pretendent is zóó hoog bejaard, dat hij niets anders wenscht en van Goesti Arsat behoeft volstrekt niet gevreesd te worden, dat hij daar de bevolking tegen ons zal opzweepen. Gesteld dat hij het deed, dan stelt de schrijver in het licht hoeveel gemakkelijker hij daar zou te bestrijden zijn dan in de oerwouden van Centraal Borneo. Een langer talmen, zou wel eens heillooze gevolgen kunnen hebben. Naar hij van iemand, die een vijftal dagen in het kamp van Arsat doorbracht, vernam, is het „handjevol" vijanden, waarover zoo geringschattend gesproken wordt, reeds aangegroeid tot 500 man, bewapend met Beaumont-, jacht- en repeteergeweren, welke wapens zijn binnengebracht uit Pontianak. Broenei en Serawak. „Het is dus een vijand, die niet gering is te schatten," luidt het verder, „en de zaak wordt nog bedenkelijker, wanneer men weet, dat de eigenlijke Dajakkers onder die vijanden, geschaard om hun hoofd, Raden Nasen (kleinzoon van Soerapati) bijna zonder uitzondering uitmuntende schutters zijn; zij waren het, die te Poeroek Tjahoe zoo'n slachting onder onze officieren aanrichtten." Terwijl in dit artikel aangedrongen wordt op eene spoedige beslissing, teekent de *Java-Bode* bij het bericht aan, dat deze voor de regeering inderdaad moeilijk is, omdat de adviezen van den vorigen resident geheel afwijken van die van den Assistent-Resident Hesselaar en de tegenwoordige resident er pas is. Het is eigenaardig dat de nieuwe lezing van het gebeurde in 1859 (vermeld in onze revue van de maand Sept. jl. bl. 1397) eveneens op zulk een geheimzinnige wijze in de pers te voorschijn is gekomen. Hebben de opstandelingen tegenwoordig ook hun stille berichtgevers om invloed op de stemming van publiek en regeering uit te oefenen?

In aansluiting aan dit onderwerp maken wij melding van een ingezonden stuk van den heer Meyer, oud-resident in dit gewest, opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 2 Dec. jl., waarin deze oud-hoofdambtenaar zijn ingenomenheid betuigt met een in dat blad van 28 Nov. jl. overgenomen artikel van het *Bat. Nbl.* betreffende een tocht door den controleur der onderafdeeling Berau (afd. Koetei en Noordoostkust van Borneo), E. van Walcheren ondernomen naar het bovenstroomgebied van de Kajanrivier, op welke reis hij

vergezeld zou worden door den dokter djawa van Mr. Cornelis J. L. Tehupeiroy Deze tocht heeft voornamelijk ten doel eene betere, grondiger kennismaking met de Dajakstammen van dat gebied, die reeds in 1900 door Dr. Nieuwenhuis bezocht werden, die ongeveer een maand in hun midden vertoefde.

Als oud-Borneo-ambtenaar en voorstander van geleidelijke vreedzame ontwikkeling van den zoo achterlijken Dajakker in het binnenland, die zelf reeds in 1856, 1858 en later als resident in 1878, met toewijding zich onder dit volk heeft bewogen, acht de heer Meyer vriendschappelijke aanraking met dit schuchtere volk, om het aan ons gezag te gewennen, veel nuttiger dan hoogst kostbare militaire excursiën, zooals in den laatsten tijd van uit Poeroek Tjahoe, Boven Doeson, hebben plaats gehad, waarbij wij naar zijn inzien meer in de kaart van avonturiers en uit de benedenlanden weggeloopen schurken en kettinggangers gespeeld hebben, wie niets liever was dan in troebel water te visschen en tot eigen voordeel hierdoor den vreesachtigen Dajakker in agitatie te houden. De schrijver verwijst daarbij naar zijn artikelen in het *Hbl.* van 5 Dec. 1901 en van 10 Oct. 1902 (zie jaarg. 1902 deel 2 bl. 1617).

Voorts waarschuwt hij tegen het zoeken van heil bij de afstammelingen van Soerapati, den verrader van 1859, enz.

* * *

Buitenlandsch verlof aan inlandsche ambtenaren nader verdedigd. In de *Preanger-Bode* van 7 October j. l. treft men een ingezonden stuk aan van den heer Th. Bogaardt, ter weerlegging van de bezwaren door dat blad ingebracht tegen het door hem geopperde denkbeeld om ook aan inlandsche ambtenaren buitenlandsch verlof toe te staan (zie onze Revue in de Dec. afl. bl. 1869 . Zonder te willen afdingen op de waarde van het denkbeeld om liever jonge aspirant-ambtenaren naar Europa te zenden, blijft hij hoe gunstig daarover gestemd, het door hem aanbevolene de voorkeur schenken. In de eerste plaats zal daardoor te gemoet wolden gekomen aan de volgens den schrijver bestaande onbillijkheid dat aan Europeesche ambtenaren in of buiten Indië geboren, blank of bruin, vol- of halfbloed, met of zonder bloedverwanten in Europa een r e c h t op buitenlandsch verlof wordt verzekerd, wat aan den inlandschen ambtenaar, van welke opvoeding of positie ook, onthouden blijft. Doorgaande op deze volgens hem bestaande onrechtvaardigheid, kunnen eventueele teleurstellingen, die sommige ouderen zouden treffen bij een reis naar Europa, niet als argument voor de onthouding van dat recht worden aangevoerd. Voor velen daarentegen zal het naderbij bekijken van Nederland en Europa en de nieuwe richting in hun gedachtengang nog andere, goede vruchten dragen, dan eenige door hem opgesomde voordeelen, zal hetgeen zij gezien en medegemaakt hebben ten goede nawerken en den lust aankweeken tot verdere ontwikkeling der kinderen. Bij den inlandschen verlofganger, zooals de heer B. zich dien denkt „zal het Nederlander worden" van zijne kinderen, daardoor worden in de hand gewerkt, waardoor men niet langer zal opzien tegen het geven van Europeesch onderwijs aan die kinderen, hetzij hier te lande, hetzij in Nederland, enz.

Men mag, naar onze meening dankbaar zijn, dat zoo spoedig door de heer Bogaardt gewezen is op een der vèrstrekkende indirecte gevolgen, welke de ingangzijnde verhollandsching der inboorlingen van Nederlandsch-Indië tengevolge zal hebben, teneinde niet door tegenstanders, maar door voorstanders

een duidelijk licht te doen werpen op den verkeerden weg, waarop men zich bevindt. Terwijl men vroeger het ons Indisch koloniaal beleid als een eer aanrekende, dat het tot een zijner grondslagen had om inlanders in de eerste plaats door inlanders te doen besturen, terwijl voor elk volk de band die de nationaliteit te zamen houdt in de eerste plaats de moedertaal is, terwijl wij vroeger de leus vernamen „de taal is gansch het volk," heeft er nu eene strooming plaats, die het aanmoedigen van het gebruik eener aan dat volk vreemde taal voorstaat, waarbij men gevleide ijdelheid van inlandsche aristocratie en ambtenaarsstand gaat verwarren met een drang naar hooger ontwikkeling. Over dit onderwerp behoeft hier zeker niets meer gezegd te worden na het heldere artikel van Dr. Hulshoff Pol in onze Dec. afl.; doch het onderhavige onderwerp doet zien hoe, wanneer het Nederlander worden van den geheelen ambtenaarsstand als einddoel wordt aanvaard, hierdoor de klove tusschen bestuurders en bestuurden voortdurend wordt verbreed en alles er op gericht wordt om aan in Indië tehuis behoorende inboorlingen neigingen, behoeften en denkbeelden uit den vreemde te geven, die hen zelf en de gemeenschap veel meer zullen kosten dan de inlandsche maatschappij kan opleveren, waardoor, zij het in een verre toekomst, naast het politiek ook het financieel bankroet van Indië wordt voorbereid.

* * *

De Oud-Resident Jellesma over de Minahassa. In een boekdeel van 235 bladzijden, geteekend Hilversum, 6 October 1903, heeft de heer E. J. Jellesma „Eenige aanteekeningen," gemaakt op het voorkomende in het werk van den heer H. van Kol, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal „Uit onze Koloniën." Er blijkt uit eene mededeeling aan de keerzijde van het titelblad dat de schrijver van 1874—1876 Controleur van Gorontalo, van 1876—1886 Controleur in de Minahassa en van 1892—1903 Resident van Menado was, hetgeen blijkbaar is medegedeeld om een bewijs te geven hoe alleszins bevoegd hij is om over de toestanden in dat gewest te kunnen oordeelen. Waar hier op een diensttijd van meer dan twintig jaren alleen in de Minahassa zelf wordt gewezen, vraagt men of daardoor niet wat veel wordt bewezen, of zulk eene langdurige studie van een klein volkje in zijne onmiddellijke nabijheid niet leidt tot eene ongeëvenredigd gewicht hechten aan de belangen van dit zeer geïsoleerde hoekje der Indische maatschappij, waar niet meer dan 200 duizend zielen (zie bl. 137) bijeen zijn met hunne kleine belangen en of het denkend gedeelte van dit aantal zich, wegens al hetgeen over hen in de pers in den laatsten tijd verscheen, niet een te overdreven voorstelling dreigt te gaan maken, van hetgeen in hun belang gedaan of uit de Indische staatskas geput mag worden. Nu weder zal dit geschrift de laatstbedoelden in hunne ijdelheid stijven, door de zorg waarmede al die stukken de dagbladpers hier in extenso (te zamen ± 140 blz.) verzameld zijn. Deze uitvoerigheid zal het publiek, dat niets met de Minahassa te maken heeft, daarentegen van de lectuur afschrikken. In de revue van ons tijdschrift is van het meerendeel der artikelen reeds melding gemaakt.

Ook het artikel van den heer Rooker, waaraan in het 1e deel van onzen vorigen jaargang op bl. 730 en 762 gedeelten werden ontleend, vindt men hier in zijn geheel. Waar op bl. 72 de schrijver aan het woord komt over de agrarische quaestie, vindt men een interessant historisch overzicht, dat evenwel

op bl. 92 nog weder eens kort herhaald wordt in het daar overgedrukte artikel van de *Java-Bode*. Op bl. 76 vindt de belangstellende lezer citaten uit een artikel over het landbezit in de Minahassa door nu wijlen G. A. Wilken geplaatst in den 17den en 18den jaargang der Med. v. h. Ned. Zend. Gen. en uit een opstel van den heer J. G. F. Riedel in deel 18 van het Tijdschr. voor Ind. T. L. en V. K. De wording van Staatsbl. 1879 No. 89 wordt beschreven en op bl. 81 wordt St. 1896 No. 107 in zijn geheel geciteerd..

Men gelooft gaarne, dat de heer Van Kol in die quaestie over de kennelijk verlaten gronden verkeerd was ingelicht en dat de Resident in deze in alle opzichten volkomen correct gehandeld heeft, doch van hieruit gezien is het de vraag, welk gewicht die quaestie heeft, tegenover de veel belangrijker vraagstukken van koloniaal beleid, die zich van alle zijden opdringen en waarmede onze geheele bestaan als koloniale mogendheid gemoeid is. Hetgeen op bl. 124—130 wordt gezegd over heerendiensten, landrente en onderwijs, is zeer kort, doch bevat eenige kenmerkende uitspraken. De tijd om de heerendiensten af te schaffen en geheel afkoopbaar te stellen is nog niet gekomen omdat er geen voldoende koelies beschikbaar zijn om hetzelfde werk in vrijen arbeid te doen. Bij de negorijdiensten verlieze men niet uit het oog, dat deze niet ten behoeve van het gouvernement, maar in het belang der betrokken negorij zelve worden verricht. Bij het onderwijs wordt erkend dat de tractementen der onderwijzers in vergelijking van hun omgeving blijkbaar te hoog zijn. „Terugtreden is echter thans onmogelijk zonder onbillijk te worden." Het leerplan is eigenlijk overladen. Over het algemeen hebben de berichtgevers van den heer Van Kol niet zoozeer op de behoeften van het v o l k gelet, maar meer het oog op die van het h o o g e r d e e l der bevolking, op hunne eigene koste.

Op bl. 153 wordt de onmogelijkheid in het licht gesteld om zich vooralsnog met Inlandsche godsdienstleeraren alleen tevreden te stellen en wordt het aan het ongemotiveerde ingrijpen van het Gouvernement in ± 1870 en volgende jaren inzake het Inlandsch onderwijs geweten, dat daardoor de geleidelijke ontwikkeling van het Minahassische volk belemmerd is geworden. „Men vergete toch niet dat ongeveer 80 jaren geleden nog koppensnellers onder de Minahassers werden gevonden!" voegt de schrijver er aan toe. Het is dan inderdaad een treffend voorbeeld hoe men, door de zaken te willen forceeren, het belang van een volk evenveel schaadt, als door het geheel aan zichzelf over te laten. De onverkwikkelijke vraagstukken van Protestantsch en Katholiek antagonisme op kerkelijk gebied, die eenigszins uitvoerig en niet ten voordeele van laatstbedoeld kerkgenootschap worden medegedeeld, latende rusten, geeft de lezing van hetgeen op onderwijsgebied plaats heeft, aanleiding tot de vraag of het ook uit een financieel oogpunt maar niet beter zou zijn tot het vroegere stelsel van primitieve zendingsscholen terug te keeren en bij het organiseeren van meer uitgebreid onderwijs na te gaan voor hoeveel belanghebbenden in de „hoogere kaste", dit ten slotte moet dienen, vergeleken met elders. De laatste dertig bladzijden hebben betrekking op hetgeen de heer Van Kol over Noord-Celebes in het algemeen zeide en dienen om, waar tekortkomingen van het bestuur vermeld worden, de daden daarvan te verdedigen, zoodat het bij lezing van hetgeen hieromtrent in het werk van den heer Van Kol voorkomt als correctief wenschelijk zal blijven ook deze brochure na te slaan.

* * *

De expeditie naar Noord Nieuw-Guinea. De reis, onder hoofdleiding van Prof. Wichmann, waarvan in de Dec.-afl. van 1902 op bl. 1778 melding werd gemaakt, is afgeloopen. Terwijl zij aan den gang was, heeft de Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën door het uitgeven van Bulletins (no. 41-46) voortdurend de aandacht op de lotgevallen der reizigers gevestigd. Deze bulletins, waarvan enkele met schetskaartjes versierd zijn, geven interessante bijzonderheden, doch het is bezwaarlijk om daaruit een aaneengesloten overzicht samen te stellen. Thans verneemt men dat de Utrechtsche Correspondent van de *Nieuwe Courant* (in het no. van 5 Dec. jl.) den teruggekeerden leider o.a. heeft gevraagd of de expeditie, behalve de vondst van een laag steenkool, waarvoor de Pakketvaart-Mij. concessie heeft aangevraagd, nog meerdere practische resultaten had opgeleverd. Prof. Wichmann zeide dat, zooals reeds bekend is, de expeditie de steenkoollaag niet direct ontdekt heeft, doch dat het doel der expeditie, dat zuiver wetenschappelijk is, ten volle werd bereikt.

Het antwoord op de vraag, of Nieuw-Guinea een toekomst had, luidde bevestigend. Het land is over 't geheel zeer vruchtbaar, en geschikt voor cultuur. Doch een groot aantal moeilijkheden zijn te overwinnen. Allereerst het invoeren van geschikte krachten, daar de Papoea's ten eenenmale ongeschikt zijn voor welke exploitatie of bebouwing ook. De nieuwe ondernemingen, die zich zouden vormen, zullen scherp moeten concurreeren, daar de vrachten naar Europa te hoog komen.

Ten slotte deelde Prof. Wichmann mede, dat er van ertsen slechts eenig loodglans in het Cycloopgebergte gevonden is; hij is reeds druk bezig aan het sorteeren.

„Het plan is om over deze expeditie een werk uit te geven, samengesteld door alle leden der expeditie, ieder voor wat zijn eigen vak betreft, welk boekwerk 5 deelen zal beslaan. Hierover is echter nog geen bepaalde beslissing genomen. Met de geheele voltooiing van dit wetenschappelijk werk zal, naar het oordeel van Prof. Wichmann, wel een 10 jaar gemoeid zijn."

In afwachting van dien monumentalen arbeid, is het te hopen, dat men al vast iets spoediger tot een geregeld reisverhaal zal overgaan, zij het dan ook in hoofdzaak slechts het ordenen van de in de bulletins vermelde gegevens.

* * *

De vuurtoren nabij Diamantpunt wordt in het *Alg. Handelsblad* van 6 Dec. jl. door Alex ter sprake gebracht in verband met het plan om daar een licht der 4e orde te ontsteken (zie onze Nov. afl. bl. 1772). De schrijver acht het van het hoogste belang dat dit licht zoo spoedig mogelijk ontstoken wordt en vraagt of het wel voldoende is te achten. Hij wil er de Regeering geen grief van maken dat zij bij de inzending de Indische begrooting geen verder strekkend voorstel deed. Men wist toen nog niet dat reeds zoo spoedig de wijziging in het mailcontract met de maatschappij Nederland haar beslag zou krijgen. Thans hoopt hij dat de Indische Regeering al het hare in het werk zal stellen, om de technische bezwaren, die er schijnen te bestaan, te overwinnen en verder zal gaan dan oorspronkelijk in hare bedoeling lag, opdat het licht nabij Diamantpunt, zoo spoedig als mogelijk is, worde ontstoken. Wat de zichtbaarheid betreft, wil hij dit punt ook nader onder de oogen

gezien hebben en dringt hij er op aan niet te karig te zijn met de verlichting van Diamantpunt. Volgens het jaarwerk: „The lights and tides in the world" is de Oostzijde van straat Malakka uitstekend verlicht en nu wil de schrijver de zeevaarders tot de zoo aangewezen route daar langs aantrekken.

De quaestie, welke in dit artikel behandeld wordt, is reeds zeer oud, zooals men zien kan uit het opstel van den heer W. Cornelis in dit tijdschrift, (aargang 1898 deel 1 bl. 261. Of men thans genoeg op de bevolking kan rekenen om een overval van een toren op den vasten wal niet te vreezen, is ons niet bekend; volgens de kaart ligt de punt ± 17 K.M. benoorden den tramweg. In elk geval zal Alex uit dat artikel zien dat het zoo gemakkelijk niet is om den Diamantpunt te verlichten.

* * *

Het voorstel van Van Kol in de buitenlandsche pers. Uit een artikel met het opschrift: „Koniaal Beheer", voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 8 Dec. jl., blijkt dat het „plan" van den heer Van Kol om zich door verkoop van de Oostelijke helft onzer bezittingen de noodige gelden te verschaffen om de westelijke tot bloei te brengen, en vooral de toelichting, dat Nederland toch niet bij machte was het geheele complex onzer Koloniën behoorlijk te besturen, de aandacht van de buitenlandsche pers heeft getrokken. In de „Hamburger Nachrichten" van 24 Nov. (de heer Van Kol had den 21ste, de Minister den 23ste gesproken) vindt men reeds een bijzonder pessimistisch gekleurd beeld van Indië's financieelen toestand. Het heet dat het met onze Indische geldmiddelen wanhopig staat en dat niemand raad weet. De Amsterdamsche correspondent van de „Rheinisch-Westfalische Zeitung" (van 25 Nov.) gaat verder en zegt, na een overzicht van onze vroegere financieele politiek, dat er jaarlijks 30 millioen noodig is, die Holland niet geven kan. Hij moet bij die troostelooze beschouwingen altijd denken; „hoe anders de staat van zake zoude zijn, wanneer wij sedert tien jaren een bondgenootschap met Duitschland hadden, met een land dat overmaat van kracht en kapitaal bezit, en de energie die den Hollander ontbreekt. Zouden dan", vraagt die correspondent, „voorstellen worden gedaan gelijk die door den heer Van Kol, ook namens zijn sociaal-democratische vrienden, in de Kamer werden uitgesproken?"

Het *Hbl.* voegt hier nog eenige beschouwingen aan toe, waarin wordt gereleveerd, dat het denkbeeld het eerst door den heer Hansen is geopperd, en betreurt den verkeerden indruk door het gezegde over ons beheer in Indië in het buitenland gegeven. Wat het bijbrengt om den allesbehalven hopeloozen toestand van de Indische financiën in het licht te stellen, is bekend genoeg om het hier te kunnen voorbijgaan, doch het bericht is de moeite waard om er de aandacht op te vestigen hoe gevaarlijk het is met zulke vage plannen in een parlement voor den dag te komen en hoe een gemis aan rijp beraad bij voorstellen op een dergelijke plaats ons in het buitenland benadeelt. Wij voelen dan ook wel iets voor het denkbeeld van een inzender, zich teekenend A. in het *Hbl.* van 13 Sept. jl. om het niet bij een Hollandsche tegenspraak te laten en eens een flinke tegenspraak in de Duitsche couranten te zetten.

* * *

Inlandsche geneesmiddelen. In de *Preanger-Bode* zagen wij een interessant artikel van de hand van Dr. W. G. Boorsma, uit *Teysmannia* overgenomen,

behelzende eenige bijzonderheden omtrent Inlandsche geneesmiddelen, dat later door meerdere speciale berichten staat gevolgd te worden. Het is geschreven naar aanleiding van eene reis naar eenige hoofdplaatsen van Java, bepaaldelijk met het doel om aan de gebruikelijke inheemsche geneesmiddelen opmerkzaamheid te wijden. Geschetst wordt hoe, tengevolge van het onderzoek der chemici naar de werkzame bestanddeelen van vele geneesmiddelen, de geneeskrachtige voortbrengselen der chemische fabrieksindustrie in Europa op den voorgrond treden en de aan het plantenrijk ontleende medicamenten in het vergeetboek dreigen te raken. Intusschen heeft de kennis van volksgeneesmiddelen, meestal uit tropische landen, daar tegenover in den laatsten tijd niet onbelangrijk bijgedragen tot de vermeerdering van den artsenijschat. Dat op dit gebied Indië veel bruikbaars heeft aan te wijzen wordt aangetoond en is eene aansporing tot nader onderzoek. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren dat, wil men de inlandsche bevolking ooit eenige waardeering van een rationeele behandeling van zieken bijbrengen, het volkomen terzijde stellen van de thans door haar gebezigde middelen zeker al een heel verkeerd begin is.

Aardig is de beschrijving van het bezoek aan een winkel in de Benedenstad van Batavia op Pintoe Ketjil of liever in een onaanzienlijk steegje, Gang pasar babi geheeten, dat met Pintoe Ketjil evenwijdig loopt en in meer dan één opzicht interessants te zien geeft. Wij kunnen niet nalaten, hier het volgende te citeeren.

„Dit nauwe gangetje is nl. het middelpunt van een zeer druk handelsverkeer. Men vindt er producten van den meest uiteenloopenden aard en herkomst, inzonderheid Chineesche voedingsmiddelen die er naar onze begrippen vaak al heel weinig smakelijk uitzien. In het breedste of liever het minst smalle einde zijn o. a. eenige Chineesche toko's gevestigd, waar „inlandsche obat" meer in het groot te koop is. Een naar de straatzijde gekeerde uitstalling van de meest gangbare artikelen, in petroleumblikken en mandjes, trekt al dadelijk de aandacht; enkele duurdere drogerijen worden in flesschen bewaard. In een hoek of onder een bank ziet men voorts een verzameling van verschillende hout- en bastsoorten, zonder eenig onderscheidingsteeken dooreengemengd en door stof en spinnewebben gelijkelijk bedekt en onkenbaar gemaakt, zoodat men ontzag krijgt voor de zekerheid waarmede de eigenaar onmiddellijk van elk stuk den naam weet te noemen. Grootere voorraden van zoethout, kaneel, benzoë, sandelhout en van vele andere zaken zijn langs de wanden opgesteld of in een nevenlokaal of op zolder ondergebracht.

„De producten die in deze drogisterijen te koop worden geboden, zijn wel meerendeels geneesmiddelen; er zijn er echter ook onder, bij welke van medisch gebruik niet of nauwelijks sprake is. K a j o e g a r o e b. v. dient bijna uitsluitend als reukwerk, vormt een van de ingrediënten van stangi; k e d e k i (ijzervitriool) wordt niet als obat, maar in de ververij gebruikt; w a r a n g a n vindt zijn aanwending hoofdzakelijk bij het polijsten van wapens en zoo zouden nog wel eenige voorbeelden te noemen zijn. Maar het is eigenlijk gewaagd van een of ander product te beweren dat het in het geheel niet tot medische doeleinden gebezigd wordt. Immers wel is waar telt de uitgebreide inlandsche artsenijschat een groot aantal algemeen erkende middelen, maar bij vele andere is het gebruik tot enkele plaatsen beperkt of slechts aan enkele personen bekend."

Terwijl de schrijver nog verschillende mededeelingen doet over de zeer ingewikkelde mengsels van geneesmiddelen, van 40 à 50 ingrediënten die geregeld aftrek vinden, wijst hij er ook op hoeveel zaken van elders komen en door de Chineesche drogisten via Singapore ontvangen worden. Van dien aard zijn kajoe manis tjina (zoethout), kelembak (rhabarber) ganti, poetjoek, e. a uit China, de gemeene moestaki of menjan arab (olibanum) uit Noord-Afrika, de duurdere uit Zuid-Europa, kardamoenggo (kardamom) djinten (komijn), adas (fenkel), ketoembar (koriander) en andere uit Engelsch-Indië, al worden de beide laatste thans ook op Java gekweekt, enz. Wij kunnen hier niet meer afschrijven doch de lezing van het stuk aanbevelen.

* * *

Boeka en vluchtigheid. In de beoordeeling der „Studiën en beschouwingen" van den bedoelden kenner van inlandsche toestanden op Java, voorkomende op bl. 1895 van de vorige aflevering, wordt de heer Hansen de schrijver genoemd van „zoo menig vluchtig artikel in de „Groene", in dit tijdschrift en in andere periodieken." Het blijkt ons dat die opmerking een verkeerden indruk heeft gemaakt. Dat wel eens een vluchtig artikel in een weekblad uit zijn pen vloeide, is niet te ontkennen en houdt misschien verband met de behoefte om een vluchtigen inval wat te spoedig aan het papier toe te vertrouwen, doch het kan de bedoeling wel niet geweest zijn daarmede te kennen te geven dat alles wat van zijn hand in periodieken verscheen als vluchtig is te brandmerken. Allerminst is dit zeker het geval met de opstellen door Boeka-Hansen in *De Indische Gids* geplaatst; misschien waren wij het niet in alle opzichten met hem eens, doch hadden wij ze zelve vluchtig, dat is geheel oppervlakkig gevonden, dan zoude een woord van protest van de redactie toch zeker niet achterwege zijn gebleven.

* * *

De wettelijke regeling der rechtspositie van de Nederl.-Indische officieren wordt door den oud-kapitein L. C. van Vleuten in *Het Vaderland* van 5 Dec. jl. nog eens ter sprake gebracht, onder het opschrift: „Dankbaar, maar niet voldaan", naar aanleiding van hetgeen daaromtrent bij de jongste behandeling der Indische begrooting in de Tweede Kamer is besproken. Terwijl hij dankbaar is voor de wijze, waarop de leden Verhey en Van Vlijmen voor de zaak gesproken hebben, is hij onvoldaan over de vage toezeggingen van den Minister te dier zake.

* * *

Landbouwkundig domeinbeheer op Java is de titel van een opstel van den heer J. S. van Braam, voorkomende in de Nov.-afl. van het *Tijdschr. van Nijv. en Landbouw*, dl. LXVII, waarvan ons een overdruk werd toegezonden. Waren wij met een vorige pennevrucht van dien schrijver weinig ingenomen (zie de revue in de Nov.-afl. bl. 1727), van dit geschrift moet erkend worden, dat het veel aantrekkelijker is en in het stadium, waarin thans de denkbeelden omtrent Inlandschen landbouw verkeeren, van zeer veel nut kan zijn om deze ten slotte in het rechte spoor te leiden.

De schrijver begint te wijzen op het gevaar van eenzijdigheid dat ontstaat als men luistert naar alle speciaal-technische adviezen. De ingenieur ziet het meeste heil in irrigatie en communicatie, de planter in speciale arbeids- en cultuurverhoudingen, de controleur in zeden en volksinstellingen, de natuuronderzoeker in akkerbouw en plantenteelt, de financier in handels- en credietwezen, de politicus in Chineezen- en Europeanen vraagstukken. enz. Van de verschillende adviseurs beginnen de natuurkundigen, w. o. ook vele technici — dank zij de mode van den dag, vermeerdering van productie, door mest enz. — het overwicht te krijgen. Het is echter niet de vraag om de landbouw-techniek eenzijdig op den voorgrond te stellen, maar om het algemeene doel te bereiken, waaraan het sociale landbouwb e d r ij f moet voldoen. Wat de schrijver hier onder verstaat blijkt eerst 30 bladzijden verder, namelijk het toepassen van het beginsel: „besparing van productiemiddelen, gepaard aan de bereiking van het hoogste materieele nut." De leer om dit beginsel toe te passen, onder alle omstandigheden, is de b e d r ij f s l e e r; daaraan moet de in den landbouw slechts voor een deel door de natuurkennis beheerschte, p r o d u c t i e l e e r ondergeschikt zijn. Om die bedrijfsleer toe te passen zijn op Java deskundigen van inlandschen landaard noodig, waarvoor het onmogelijk is een school te stichten, doch die in de school des levens moeten worden opgeleid. Dit kan thans niet gebeuren, door de ongunstige verdeeling van het grondbezit. Om dit toe te lichten, is een groot deel van het opstel ingenomen door eene belangrijke beschouwing van het grondbezit. In Europa is, zich grondende op het oude Romeinsche recht, het privaat-grondeigendom algemeen geworden en hoe langer hoe meer tot een absoluut, onbeperkt beschikkingsrecht geworden. Met betrekking tot den cultuurgrond (niet dien voor huisbouw, wegen, mijnen, bosschen, enz.) is echter het onbeperkt privaat-eigendom in het algemeen door de eischen der volkshuishoudkunde veroordeeld en het ingeworteld, rechtsbegrip dat daaromtrent bij westersche volken heerscht, wordt aan het wankelen gebracht door de opmerking van een Duitsch jurist dat aan het denkbeeld van eigendom niets mag aankleven wat met het denkbeeld van maatschappij in tegenspraak komt. Het wordt dan de vraag in hoeverre recht en wet de heerschappij van afzonderlijke personen of lichamen in het volksbedrijf over den cultuurgrond mogen toelaten, opdat aan de eischen, die dat volksbedrijf stelt, worde voldaan. Uit het nadenken over deze vraag zijn de landnationalisatie-beweging en dergelijke voortgekomen en de verwezenlijking daarvan stuit in het westen vooralsnog af op historische en plaatselijke gronden welke zooals nader aangetoond wordt op Java niet bestaan.

De invloed van den privaat-grondeigendom, op de verdeeling van hetgeen voortgebracht wordt, is bij onderzoek gebleken bijzonder groot te zijn. Als die instelling verdween, zoude hetgeen thans als grondrente aan den grondeigenaar toevloeit, aan de gemeenschap komen en als volksinkomen mogen worden aangemerkt. De grondrente stijgt verbazend met de ontwikkeling van het bedrijf, zooals aangetoond wordt uit cijfers betreffende de toeneming der staatsdomeinpachten in Pruisen tusschen 1849 en 1891. die men in dien tijd bijna ziet verdrievoudigen.

De macht van de klasse van grondeigenaars, die blijkbaar in Britsch-

Indië ook bestaat (zooals de schrijver concludeert uit het voorkomende in *De Indische Gids*, Jan. 1903, bl. 61), zal met de verdwijning van het privaatgrondbezit gebroken zijn. Waar het productiebelang den grondeigendom niet eischt is het daarom gewenscht die instelling niet in te voeren en dit wordt thans in het bijzonder voor Java aangetoond.

Het argument dat de eigenaar van den grond het langste profiteert van de verbeteringen, die hij aanbrengt wordt nader bezien en in verband gebracht met de „grondmarkt". Voor zoover wij de bedoeling begrijpen geeft de verbeterde grond aanleiding tot hooger verkoopwaarde en veelvuldiger transacties, waardoor het grondbezit toch niet lang in dezelfde handen blijft en dikwijls „speculatiebouw" gedreven wordt, die in het nadeel der productie kan zijn. Het verschil tusschen erfpachts- en eigenaarsbedrijf wordt feitelijk onder die omstandigheden hoe langer hoe kleiner.

Overgaande tot de toestanden op Java, wordt o. a. aangetoond dat de uitspraak: „Het bezitsrecht van den Javaan op zijn grond is zoo goed als een eigendomsrecht", onjuist is en geheel gegrond op het Westersche (romeinsche) begrip. Dat de beschikking van den Javaan over zijn grond veel minder ruim is, blijkt o. a. uit de toepassing der onteigeningsbepalingen ten algemeenen nutte, waar art. 77 R. R. in al. 1 de verklaring van alg. nut niet op een wet baseert, maar eenvoudig bij de Regeering overbrengt, waar art. 62 het begrip van algemeen nut ook tot de Gouvernements cultures uitstrekt, enz.

Nu geeft de op Java steeds toenemende grondverbrokkeling voor den inlandschen landbouw aanleiding tot wat de schrijver „dwergbedrijf" noemt, hetgeen niet in het algemeen belang is, en hij meent uit den geschetsten toestand te mogen besluiten dat dit beteugeld kan worden door ontzetting uit het grondbezit volgens bepaalde regelen ten algemeenen nutte. Hij haalt hierbij aan een voorstel van de Semarangsche commissie, waarbij deze aanneemt dat het goed zoude zijn indien het communale bezit met jaarlijksche verdeeling veranderd werd in een met meer vaste aandeelen en meent dat nog slechts een stap verder gedaan behoeft te worden om in zijn lijn te komen.

Wij moeten de analyse van het artikel beperken en ons bepalen tot de vermelding dat aangetoond wordt hoe in het verloop der vorige eeuw het zeer gebonden opgezeten-recht van den Javaan zich tot een meer vrij gebruiksrecht heeft ontwikkeld, doch dat de Staat nog al de ware eigendomsrechten aan zich heeft gehouden en dat er eene neiging merkbaar is om dit gebruiksrecht, langs een soort erfpachtsrecht heen tot geheel vrij (romeinsch) privaat-eigendomsrecht uit te breiden. Om te voorkomen dat op die wijze eene ongewenschte ontwikkeling ontstaat is een intensiever deskundig grondbeheer noodig, dat de schrijver vindt in wat hij noemt landbouwkundig domeinbeheer.

Thans is de grondverbrokkeling van dien aard dat slechts het bedoelde „dwergbedrijf" mogelijk is. Voor een land moet er volgens hem eene goede verhouding zijn tusschen groot-, midden- en klein-grondbezit. Het eerste is aanwezig in de erfpachtsperceelen, doch het is noodzakelijk een middengrondbezit te stichten ten koste van de uitgestrektheid „dwergbezit", eerst dan kan op Java ook industrie ontstaan. De grondeigenaar, hier de Staat,

kan dit voorbereiden door nauwkeurig acht te geven op de natuurlijke en sociale verhoudingen en de zich ontwikkelenden bijstaan in de vorming van een eigen hof van behoorlijke uitgestrektheid. Hij kan een hooger levenspeil bevorderen, zonder een stand van eigendoms- of kapitaalparasieten te scheppen en door betere regeling van landrente, erfrecht en ontzettingsrecht den Javaanschen „bedrijver", die het verdient ontwikkelen, en beschermen zonder zich in het inwendige bedrijf te mengen, „zonder hem te doen blijven een onmondige, die geregeerd en bestuurd, beschermd en beschut, maar ook gemolesteerd en gevexeerd, gemaatregeld en gestraft moet worden als een slecht opgevoed kind."

Er wordt in geenen deele bedoeld staats-landbouw. „Het domeinbeheer bemoeie zich niet met het enge bedrijf, maar late dit geheel voor rekening en risico van de opgezetenen, geve hem de vrijheid, die noodig is tot het veredelen van de intuitive bedrijfs k u n s t". Slechts indirect wil de schrijver invloed uitoefenen door eene staats-modelboerderij, doch dan moet deze ook geheel zichzelf bedruipen, voorzoover zij niet voor proeven dient.

De ontwikkeling in bijzonderheden van de inrichting van zulk een domeinbeheer bewaart de schrijver tot later. Een comité daarvoor moet zijn een landbouwkundig economische instelling, desnoods als afdeeling van het dept. van B. B. waarbij de techniek niet wordt geminacht, maar ook niet op den voorgrond treedt. Gewaarschuwd wordt tegen te groote centralisatie en het schijnt ook onnoodig geheel Java al dadelijk binnen den werkkring van zulk een comité te betrekken.

* * *

's Rijks Ethnographisch Museum wordt in den laatsten tijd druk besproken in de dagbladen naar aanleiding van het rapport der daarvoor ingestelde commissie, waarvan de meerderheid is voor het behoud te Leiden, twee leden voor splitsing zijn, namelijk het aanhouden van een museum met de ethnographie van N. I. als kern te Leiden en een ander van meer algemeene strekking te Amsterdam, terwijl één lid voor algeheele overbrenging naar Amsterdam is. Deze laatste meening wordt ook voorgestaan in het hoofdartikel in het *Alg. Handelsblad* van 17 en 18 Nov. jl. omdat het behoort in een der groote centra van verkeer en in Leiden de practijk bewijst dat er voor het onderwijs al zeer weinig gebruik van wordt gemaakt. Deze ervaring wordt door het weekblad *De Amsterdammer* van 6 Dec. jl. aan de hand van het verslag over 1901/1902 op scherpe wijze in het licht gesteld. Daarentegen wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 en 6 Dec. jl. met klem van redenen betoogd dat waar in Leiden de Indonesische studiën zooveel sterker vertegenwoordigd zijn dan in Amsterdam en ook het oudheidkundig museum aldaar wordt aangetroffen, de schaal zeer beslist ten gunste van Leiden moet overslaan. Al zal te Amsterdam de toeloop van bezoekers grooter zijn, de volksontwikkeling moet niet als tegenhanger van eene degelijke universitaire studie worden beschouwd, maar deze als eene noodwendige voorwaarde daartoe. Terwijl Amsterdam voor het museum het oude Buitengasthuis beschikbaar heeft, leest men thans in de bladen dat ook Leiden een zeer geschikt terrein voor het nieuwe museum heeft aangewezen.

* * *

Een eerherstel. In het *Alg. Handelsblad* van 13 Dec. jl. staat een artikel, met het opschrift „Een excuus en eene toelichting", van den heer Van Kol waarin o. a. de beschuldiging wordt ingetrokken tegen een administrateur in Deli, betreffende slechte behandeling van zieken in het hospitaal op de door hem beheerde onderneming, waarvan wij in de vorige revue terloops op blz. 1860 melding maakten naar aanleiding van het voorkomende op blz. 105 van het 1ste deel van „Uit onze koloniën". Hiermede wordt alzoo voldaan aan de in het vorige artikel gedane belofte. Het laatste gedeelte van het opstel is geheel verklaarbaar in den gedachtengang van den schrijver, doch dit neemt in het oog van een onpartijdig lezer, de onbillijkheid er niet van weg.

* * *

Mekkagangers op Nederlandsche stoomschepen. Eene uitlating van den heer Van Kol bij de behandeling der staatsbegrooting (Handel. van de vergadering van 7 Dec. blz. 716) omtrent „afzetterijen van de Stoomvaart-Maatschappijen" waarvan in de Consulaire verslagen geen melding wordt gemaakt, doch die besproken moeten zijn in een werk van een zekeren Dr. Borel: Etude d'Hygiène Internationale, geeft den Heer J. Boissevain aanleiding om in een brief aan het *Alg. Handelsblad* van 12 Dec. jl. daartegen op te komen. Het blijkt dat deze hoeveel er ook op vreemde booten valt aan te merken, voor het vervoer van Java niets dan lof heeft. De pelgrims van daar zijn de eenigen, die op het stoomschip voeding ontvangen, behoorlijk door inlandsche koks klaar gemaakt, zoowel op de uit- als op de thuisreis. Alle overige passagiers, ook die van Singapore, moeten hunne eetwaren zelve mede brengen en die zoo goed en kwaad als het gaat in de scheepskombuis of elders klaar maken. Ook wat de betaling betreft geeft het werk van Dr. Borel inlichting. De Javanen en Maleiers betalen voor uit en thuis 250 francs de Britsch-Indiërs uit 80 roepiën, thuis 60 roepiën. dus circa 230 francs, de reizigers van de Perzische golf 125 francs uit, 75 francs thuis, de Algerijn 250 francs, de Turk 200 francs, de Boukharioot 400 francs, de Egyptenaar, wegens den korten afstand, slechts 130 francs. Daar bij eerstbedoelden prijs de voeding inbegrepen is, zijn de passage-prijzen ongeveer gelijk en voor Java betrekkelijk zelfs lager, zoodat de schepen met middelmatige en slechte gelegenheid voor pelgrims zeer goed verbeteringen zouden kunnen aanbrengen. De heer Boissevain vestigt bovendien de aandacht op den maatregel bij de Nederlandsche booten om geen bedevaartgangers meer mede te nemen, die zich niet van een retourbiljet voorzien, eene bepaling die van milde bepalingen omtrent restitutie ingeval van overlijden of gewijzigd reisplan gepaard gaat. Men mag zich alzoo blijkbaar over deze mogelijk bezwaren van de bedevaart naar Mekka gerustgesteld rekenen. Later deelde de heer V. Kol mede dat hij ook niet het oog op de Nederlandsche stoomschepen had.

* * *

Nog eens de aanstelling van Indische ambtenaren. Blijkens het *Alg. Handelsbl.* van 11 Dec. j.l. hebben wij het artikel over dit onderwerp in het *Hbl.* van 3 Nov. jl. niet goed begrepen. Waar wij op bl. 1877 onzer revue in de Dec.-afl. ons tegen „inschuiving" van andere elementen in het corps der ambtenaren B.B. verklaarden, schijnen wij op dit punt aan eene ruimere opvatting van het

blad gedacht te hebben, dan het bedoelde. „Voor de mannen der „vierjarige praktijk" toch", zoo lezen wij thans, „wenschen wij geen „inschuiving", geen plaatsing boven reeds in dienst zijnde ambtenaren, maar slechts wanneer dat noodig is, vrijstelling van het examen, — dus gelijkstelling met hen die examen deden. Wij wenschten aldus de noodige aanvulling te verkrijgen van het aantal *benoembaren*. Het schijnt ons wel wenschelijk, deze bedoeling nog eens duidelijk te doen uitkomen."

* * *

De heer J. A. de Gelder over de toekomt van Suriname. In een belangwekkend vlugschrift heeft de heer De Gelder zijn oordeel uitgesproken over de heerschende illusies aangaande het tot ontwikkeling brengen van de kolonie Suriname en komt hij tot de troostelooze slotsom, dat men hier te doen heeft met het najagen van illusies, welke in geen enkel opzicht door de werkelijkheid gerechtvaardigd zijn. Er bestaat onder de bewoners dier kolonie in dat opzicht een grenzeloos optimisme dat besmettelijk is. „Ook schrijver dezes," zegt hij, „was, als een der beheerders van de Mij. Suriname, in den aanvang door deze bacil aantast; hij kon zich toenmaals niet voorstellen, dat een opvatting, welke door alle inwoners der kolonie en door de Regeeringen in Nederland en in Suriname gedeeld werd, op mythen zou berusten. Het nauwgezet onderzoek, dat de Mij. Suriname heeft ingesteld en de resultaten, die daarbij verkregen zijn, brachten de ontgoocheling".

Plaatsgebrek verbiedt ons om eenigszins uitvoerig op de bewijsvoering in te gaan, doch waar men hier en daar goud in alluvia aantrof, wettigt dit volgens den schrijver geenszins de verwachting dat het doorgaande derde rif gevonden zal worden, waar in 20 jaren 26 millioen goud is uitgevoerd, moeten de vele kapitalen, die daarbij zijn opgeofferd mede in rekening komen en waar men in het Lawagebied eene Fransche maatschappij goede zaken meent te zien maken, is zulks op den keper ook niet veel anders dan het toevallig vinden van een „pocket", die weldra uitgeput zal zijn. Ook in de naburige Guyana's is de toestand slechts schijnbaar iets beter en wat den ondernomen spoorweg betreft, het is al dadelijk een fout dat het geen smalsporige tramweg zal worden, terwijl de schrijver er aan wanhoopt hem zelfs tot Kadjoe voltooid te zien. Hij ziet met profetischen blik de uitvoering in de toekomst staken op een willekeurig als terminus aan te nemen punt, dat nog op grooten afstand van Kadjoe verwijderd zal zijn. Alleen uit een politiek oogpunt om tegenover het buitenland te toonen, dat wij wat voor Suriname doen willen, is de spoorwegaanleg nog te verdedigen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR

Het Gajōland en zijne bewoners door C. Snouck Hurgronje; met een overzichtskaart van de Gajō- en Alaslanden. Uitgegeven op last der Regeering. Batavia, Landsdrukkerij, 1903.

Hoe anderen over de Gajō's en het Gajōland dachten weet ik niet, maar als ik zelf, tot voor kort, een oogenblik over dien volksstam mijne gedachten liet gaan, dan stelde ik mij voor een volk met nog heel weinig beschaving en nog weinig aan orde gewoon; en wat vind ik nu in het bovengenoemde werk beschreven: een landbouwende bevolking, die zich hoofdzakelijk aan de natte rijstcultuur wijdt, en dus in vaste nederzettingen woont, die veeteelt als een belangrijk middel van bestaan drijft, die tabak voor den uitvoerhandel verbouwt; een bevolking, waarvan de mannen het veld bewerken, met behulp van ploegen en buffels, en ook een groot deel van de verdere padibewerking tot hun taak rekenen; waarvan de vrouwen zich onledig houden met weven, het vlechten van matwerk en met pottenbakkerij en verder natuurlijk met huishoudelijke bedrijven. Een land, wel is waar moeilijk te bereiken en niet gemakkelijk te doorkruisen, maar een mooi bergland, met bebouwde hoogvlakten, doch door een breede woudstrook afgescheiden van de verdere bewoonde wereld.

Hoe kortstondig nog zijn de aanrakingen met de Gajō's en hoe veel kunnen wij er nu over lezen; een beknopt overzicht van het laatste te geven is het doel van deze aankondiging, die ik op verzoek van de redactie schrijf; aan eene beoordeeling waag ik mij niet, daartoe ben ik onbevoegd.

Hooren wij eerst hoe Dr. Snouck Hurgronje het aanlegde om het volk en het land te ontdekken, welke hulpmiddelen daarvoor werden aangewend.

Het verkrijgen van de gegevens voor het werk. Daaromtrent lezen wij in het voorbericht: vóór 1900 was er eigenlijk zoo goed als niets gedaan om de Gajōlanden te leeren kennen; [1]) de onthoudingspolitiek, die eerst in 1898 verlaten werd, kon niet bevorderlijk zijn aan een onderzoek naar die streken. In 1900 ontmoette Dr. Snouck Hurgronje in Peureumeuë een intelligenten jongen man, uit het hartje der Gajōlanden, die geographische inlichtingen verstrekte; deze werden door den kapitein P. J. Spruyt vastgelegd in een figuratieve kaart; van dien jongen Gajō, die goed Atjèhsch sprak, leerde Dr. Snouck de taal der Gajō's. Sedert dien, werd zooveel mogelijk aanraking gezocht met in de kustlanden aanwezige Gajō's, voor het verkrijgen

[1]) Dr. Snouck Hurgronje noemt eenige oudere bronnen voor de kennis van het Gajōland, waarvan echter alleen de mededeelingen van den Oud-Resident K. F. H. van Langen, te Meulaboh verzameld, waarde hebben, doch onvoldoende en niet verwerkt zijn.

van gegevens ook voor de volksbeschrijving; daardoor konden de verschillende berichten aan elkaar worden getoetst en door elkaar worden gecontroleerd, zoodat bijna iedere mededeeling op een reeks van onderling onafhankelijke gegevens berust.

Al spoedig vermeerderde het aantal inlichtingen van geographischen aard zoodanig dat een nieuwe kaart kon worden samengesteld, hetgeen door den kapitein C. C. Musch werd verricht. Door de omstandigheden werden weldra meer directe aanrakingen verkregen, in September 1901 werd door een colonne onder den majoor G. C. E. van Daalen o.a. een belangrijk deel van de Meerstreek doorkruist en daar aan die colonne twee opnemers waren toegevoegd kon na afloop van dien tocht de kaart aanmerkelijk verbeterd worden. In 1902 werden verschillende militaire excursies in de Gajolanden gemaakt, die allen bijdroegen tot de vermeerdering der kennis van land en volk; vooral echter ging de kennis der geographie daarmede vooruit. De beschrijving van het volk berust voornamelijk op inlichtingen door Dr. Snouck op verschillende plaatsen bij Gajo's zelve ingewonnen. Dezen zijn, indien ze vertrouwen hebben in den ondervrager, zeer mededeelzaam en daar zij als echte republikeinen geen vrees hebben voor hoofden, onbeschroomd. Omtrent de grootte van de bevolking zijn de gegevens nog onzeker, hoewel daar waar het mogelijk was, cijfers zijn vermeld.

De schrijver stelt zich voor de taal later afzonderlijk te behandelen; enkele aanwijzingen geeft hij daarover echter reeds nu.

H e t v o l k i n a l g e m e e n e t r e k k e n. Hoewel geographisch en staatkundig in vier hoofdbestanddeelen gescheiden, moeten de Gajo's toch als één ethnographisch geheel worden beschouwd; in taal, zeden en gebruiken bestaat weinig verschil. Alle Gajo's belijden den Islam en hoewel hunne verhouding tot Atjèhers en Bataks en hunne beschouwing van Europeanen echt Mohammedaansch is, is er toch veel eigenaardigs in hun geestelijk bestaan, waarin zij van andere Mohammedanen verschillen.

Tengevolge van adoptie is veel Atjèhsch en ook Maleisch en Krintjiesch [illegible] bloed in de Gajo families gekomen. Bataks zijn vooral als slaven het land ingevoerd, zoodat ook door slavinnen van dien landaard Batakbloed onder de Gajo's voorkomt, terwijl in vroegeren tijd ook Bataks wel als immigranten in het Gajoland zijn gekomen.

Hoewel het Atjèhsch en het Maleisch invloed op hunne taal hebben gehad, is het Gajosch toch geenszins een dialect van een dier talen, doch onderscheidt het zich door oorspronkelijke bestanddeelen van al hare natuurlijke verwanten.

Het betrekkelijk kleine Gajo volk, hoewel sterk onderhevig aan inwerkingen van buiten, heeft zich een eigen karakter weten te bewaren en op het van elders overgenomene zijn eigen stempel gedrukt.

De grondslag van de staatsinrichting der Gajo's is patriarchaal-republikeinsch. Het normale huis bestaat uit 5 tot 9 roeang's[1]; elke roeang is bewoond door een, soms door twee gezinnen; de gezinnen die een huis bewonen behooren tot een patriarchaal geslacht; de huizen bevatten van 15 tot 60 bewoners.

Een gehucht of een kampong veelal bestaande uit huizen met bewoners van een geslacht heeft een hoofd [illegible] in den regel zijn huwelijken in één

---

[1] [illegible]

geslacht verboden. De rödjö, die uit de erfgenamen van zijn voorganger gekozen wordt, is handhaver der adat (ödöt) en wordt in het bestuur bijgestaan, voornamelijk door twee helpers, waarvan de eene vertegenwoordiger is van de hoekom [1]), welke in het Gajoland onder controle der adat blijft. De familieband tusschen bestuurders en bestuurden is zeer sterk, van daar een groote mate van solidariteit, de Gajo'sche rödjö is werkelijk hoofd van een bloedgemeenschap.

De regeling van alle gemeenschappelijke belangen, de bijlegging van alle geschillen, maar ook de berechting van alle misdrijven, de zwaarste waarop de doodstraf staat, daarin begrepen, heeft onder des radja's opperste leiding plaats, zonder lastgeving van boven, zonder hooger beroep. Toch heeft hij rekening te houden met de notabele ingezetenen en met de adat.

Over deze laatste geeft Dr. Snouck Hurgronje uitvoerige mededeelingen, die in dit bestek echter niet kunnen worden vermeld, zonder het verband te verbreken.

Over het algemeen bestuur en de verhouding met Atjèh moge hier nog een en ander volgen. In of vóór Atjèh's grootsten bloeitijd (1550—1650) zal het Gajöland onder den schepter van het groote Atjèhsche rijk zijn gekomen. Vier Këdjoerön's stonden aan het hoofd van de vier hoofdbestanddeelen; hunne functie bestond in de vertegenwoordiging van het Gajöland naar buiten. tegenover zijn opperheer; bovendien werden zij min of meer beschouwd als presidenten van de vereenigde staatjes van elk der vier deelen van het Gajöland; zij waren de aangewezen bijleggers van de geschillen tusschen radja's onderling en hadden nog vele andere rechten en verplichtingen. Tot in de laatste tijden zijn die Këdjoerön's gehandhaafd, gedurende den geheelen Atjèhoorlog bleven de Gajö's zich met Atjèh één voelen, geregeld werd een deel der djëkat als „sabil", als bijdrage voor den heiligen oorlog afgezonderd; vele Gajö'sche hoofden maakten hunne opwachting bij den pretendent-Sultan.

Uit alles blijkt wel, naar het mij voorkomt, dat de invloed van Atjèh op het Gajo-volk groot is geweest.

Voeg ik hier nu nog bij dat de Gajö's geene poging hebben gedaan om hunne eigene taal tot schrijftaal te verheffen, zoodat alle begrippen, die met den godsdienst samenhangen, door hen met vreemde Maleische of Atjèhsche woorden worden aangeduid, terwijl over wereldsche zaken maar zelden iets door hen op schrift wordt gesteld, en hunne briefjes of private aanteekeningen in het Maleisch zijn gesteld vermengd met Atjèhsche woorden, dan heb ik wellicht het allervoornaamste, van hetgeen in Hoofdstuk II over het volk gezegd wordt, geresumeerd; maar het spreekt van zelf dat in de 70 bladzijden van dit hoofdstuk nog heel wat mededeelingen en beschouwingen voorkomen, die tot recht begrip van de toestanden, de verhoudingen en den graad van ontwikkeling bepaald noodig zijn te weten. De rijke inhoudsopgave getuigt daar reeds van.

Het land in algemeene trekken. Het geheele Gajoland is een bergstreek, die aan alle zijden, behalve het zuiden en zuidoosten, waar het aan de Alaslanden en aan Tëmiang grenst, door het Atjèhsche gebied wordt ingesloten.

---

[1]) Hoekom = de wet van den Islam.

Een uitgestrekte bergketen, die in haar grootste hoogte *Boer-n-Intém-intém* heet en die nagenoeg west-oost loopt, verdeelt het Gajoland geographisch in twee deelen; noord van dat scheidingsgebergte ligt het gebied der *Döröt*, hoofdzakelijk het bovenstroomgebied van de Djamboer Ajar en dat van de Meulabohrivieren, terwijl noordelijk van dat gebied en daarvan gescheiden door een keten met wat lager toppen, gelegen is het gebied der *Laut Tawar* en annexen, 't welk grootendeels tot het bovenstroomgebied van de Peusangan behoort, die uit het groote bergmeer, waar het gebied zijn naam aan ontleent, naar de noordkust stroomt. Oost van het gebied der Döröt en ingesloten door het oostelijk deel van de eerst bedoelde hoofdketen, en een andere zich noordwaarts daarvan afscheidende bergrug ligt het gebied der *Sĕrbödjadi*, dat in het oosten aan Peureulaq en Langsa grenst. Zuidelijk van het hoofdscheidingsgebergte eindelijk strekt zich het gebied der *Gajō Loeös of Tanjö* uit, dat volgens de kaart een oppervlakte heeft, maar weinig kleiner dan de drie andere gebieden te zamen, en dat in het zuiden aan de Alaslanden grenst.

Dr. Snouck beschrijft verder in dit Iste hoofdstuk, in hoofdtrekken het karakter van die verschillende gebieden, ook de begroeiïng, alsmede het uiterlijk aanzien; in aanmerking nemende dat de oppervlakte van het meer 1205 M. boven de zee ligt en dat de omringende bergketenen toppen hebben van vèr boven de 2000 M., dan kan men zich voorstellen dat het meergebied een hoog bergland is; kokos- en pinangboomen ontbreken dan ook ten eenenmale aan het meer. In het, zuid van de Laut Tawar gelegen, gebied der Döröt, dat in het algemeen lager ligt en waarvan het noordoostelijk deel zelfs de kusttemperatuur en plantengroei nadert, is veel verschil in hoogte dus veel afwisseling. Over het algemeen kenmerken beide hoofddeelen zich door uitgestrekte, geaccidenteerde grasvelden met denneboomen.

Het gebied der Gajō Loeös, d. i. het ruime Gajōland, vormt voor een groot deel het bovenstroomgebied der aan de westkust van Atjèh uitmondende Triparivier, met vele bergtoppen, eenige hoog gelegen moerassen en een kleine vulkanische streek, waar de bodem steeds in borrelende beweging is. Het veel kleinere Sĕrbödjadigebied is evenzeer een echt berg- en heuvelland.

Zeer uitvoerig worden verder in dit hoofdstuk I de wegen beschreven, zoowel die welke in het Gajoland zelf de gemeenschap vormen, als die welke naar buiten voeren; dat die wegen of beter paden, waarvan sommigen haast niet den naam van weg verdienen, moeilijk begaanbaar zijn, behoeft nauwelijks vermeld te worden. Kenmerkend zijn de langs die wegen voorkomende rustplaatsen, min of meer schoon gekapte plekken, die zich bevinden op afstanden van elkander, welke een zwaar beladen Gajō zonder rusten kan afleggen. Twee naar photo's verkregen afdrukken, een gezicht op het meer Tawar en een op de uitstrooming der Peusangan uit het meer verluchten dit hoofdstuk.

In het IIde hoofdstuk wordt eerst eene beschrijving gegeven (met afbeeldingen) van het Gaj 'sche huis, van de plechtigheden bij den bouw daarvan, van de kampōngs, de bedehuizen, de gronden tot de kampōng behoorende. Verder worden achtereenvolgens behandeld: Het gebied der Laut Tawar, bevattende:

A. Dat van Pĕngoeloe of Rödjö Tjéq; B. Dat van Rödjö Boeket; C. Dat van Siah Oetama;

De Döröt- of Djëmèrstreek, bevattende: D. Het gebied van Rödjö Linggö;
Gajö Loeös of Gajö Tanjo, bevattende: E. Het gebied van den Kedjoerön Pëtiambang;
en Sërbödjadi met Bönèn en Sëmboeang, bevattende: F., G. en H. Het gebied van Këdjoerön Aböq, van Pëngoeloe Pënarön en van Këdjoerön Tandel; en wel van al deze streken: de geschiedenis der voornaamste hoofden; de hoofdstammen en geslachten; de kampongs, veelal met het aantal huizen, en andere nederzettingen, beide dikwijls met topographische toelichtingen; de middelen van bestaan enz. enz. Afbeeldingen van groepen Gajö's uit de verschillende streken geven een denkbeeld van het uitzicht dier menschen.

Het vermelden van de inhoudsopgave van Hoofdstuk IV zal voldoende zijn om een overzicht te geven van de verscheidenheid van mededeelingen, die omtrent het familie- en openbaar leven der Gajö's, wordt aangetroffen. Die opgave luidt eenigszins verkort: Patriarchale grondslag. Vormen van annexatie. Adoptie, van verwanten, van slaven. Annexatie, door huwelijk, van groepen. Stam, geslacht en familie. Het huwelijk. De huwelijksgift. Geschenken aan het bruidspaar. Leeftijd der gehuwden. Polygamie. Voorbereiding der huwelijksaanvraag. Verloving. Tijd der huwelijksluiting. Voorbereiding der bruiloft. Onderwijzing en kleeding van het bruidspaar. De feestdagen; (zeer uitvoerig). Verhuizing der bruid. Verhouding der vrouw tot haar ouderlijk huis na den verkoop. Eigen neiging en invloed der ouders tot de keuze der jongelieden. Huwelijk tegen den zin der ouders. Schaking. Zeldzaamheid der echtscheiding. Slaven. Slavennamen. Vrijlating. Slavenhuwelijken. De kinderzegen. Zwangerschap. Behandeling van kraamvrouw en kind. Besnijdenis. Tandenvijling. Godsdienstonderwijs. Behandeling van ziekten. Pokken. Lijkbezorging. Këndoeri's wegens een sterfgeval. Quoerban [1]) en bedevaart naar Mekka. Plaatsing der grafsteenen. Nalatenschappen. Voogdij. De dochters. Onvastheid van het erfrecht in minder gewone gevallen. Onbekendheid met het Mohammedaansche erfrecht. Weinig ontwikkeld godsdienstig leven. Geene eigene litteratuur. Familierecht nog niet door den Islam hervormd. Feest- en gedenkdagen. Këndoeri's. De vasten maand. Verdere godsdienstige feesten en plechtigheden. Onbekendheid van den ariraja adji. Godsdienst en bijgeloof. Ilmoe's. Bewust heidensche practijken. Weinig ijver voor de ritueele plichten. Beslist Mohammedaansche gezindheid. Religieus politieke inzichten.

Het laatste of Vde Hoofdstuk geeft in 50 bladzijden een uitvoerig overzicht van den landbouw, de veeteelt, den handel en andere middelen van bestaan bij de Gajö's. Ik stip er alleen uit aan, dat in Gajö Loeös de bodem het rijkst is, oogsten tot het zestigvoud van het uitgezaaide zijn daar niet zeldzaam; de rijstbewerking wordt beschreven; geen tweede gewassen worden op de sawah's geplant, maar wel katjang op de sawahdijkjes; groenten, vruchten, enz. worden op de erven in tuintjes of op ladangs gekweekt; tabak en suikerriet worden meest op ladangs verbouwd; paarden worden geteeld voor den uitvoer en vóór den verkoop een paar maanden gestald; de paarden zijn erg klein en de Gajo is geen ruiter. Buffels worden van de Westkust in- en naar de Noord- en Oostkust uitgevoerd.

[1]) Offerdier.

Eenige afbeeldingen van weefsels en matwerk verduidelijken den tekst.

Een alphabetisch register van geographische en persoonsnamen, en marginale aanwijzingen, die tevens in een algemeenen inhoud zijn opgenomen maken het gebruik van het boek gemakkelijk.

De kaart, die ook de Alaslanden omvat, is op de schaal 1 : 200.000: door raadpleging van de, aan den voet der kaart voorkomende, legenda kan worden nagegaan welke gedeelten door opneming zijn verkregen, welke op minder goede grondslagen berusten; zoo zijn bijv. de rivieren of riviergedeelten, die aan patrouille schetsen of aan berichten van inlanders ontleend zijn, gestippeld. Het gebergte is met behulp van hoogtelijnen schetsmatig aangegeven.

Al moet ik mij, om hooger vermelde reden, van eene beoordeeling onthouden, wel mag ik er op wijzen, dat in dit zuiver wetenschappelijke boek een massa bouwstoffen zijn verzameld en verwerkt, zooals maar zelden, in zoo weinig tijd, van eene tot voor kort zoo goed als onbekende landstreek zijn bijeengebracht en openbaar gemaakt Hopen wij dat het veel en met oordeel zal worden geraadpleegd door hen, die onzen bestuursinvloed in het Gajöland zullen gaan vestigen en voor wie het in de eerste plaats geschreven is.

H. BOSBOOM.

Studies in Volkskracht, onder redactie van L. Simons. Eerste serie, no, II:
De leer van Malthus voor Nederland toegelicht door Dr. G. W. Bruinsma. Haarlem, de erven G. Bohn, 1903.

Hoewel het op ongeregelde tijden verschijnend periodiek, waartoe bovenbedoelde studie behoort, over het algemeen zich niet op koloniaal terrein zal bewegen, trok dit nummer toch onze aandacht omdat het op indirecte wijze eene aansporing kan zijn om bij het overdenken van Indische maatschappelijke vraagstukken niet te veel aan afgezaagde machtspreuken te hechten en de zaken onbevooroordeeld te beschouwen. Nu is er zeker wel geen gemakkelijker sleur-redeneering, dan, die welke ten grondslag ligt aan het zoogenaamde Neo-Malthusianisme en daar deze op oeconomisch gebied tot allerlei verkeerde voorstellingen en maatregelen kan leiden, is het van belang om na te gaan, wat iemand te zeggen heeft, die deze leer in hare toepassing op den tegenwoordigen tijd beslist ontkent en de schijnbaar eenvoudige redeneering over het ongelijken tred houden van voortbrenging en bevolkingsaanwas, zooals die zelfs in het Leerboek der Staathuishoudkunde van Mr. N. G. Pierson, 2e deel, bl. 139 voorkomt, een plaats aanwijst naast de gevaren, die ontstaan zullen als eenmaal alle steenkolen op de geheele aarde zijn opgebrand of door de werking van het water alle gebergten geleidelijk afgespoeld en op den zeebodem gedeponeerd zullen zijn.

Geheel analoog met hetgeen reeds dikwijls voor Java is uitgerekend, wordt op bl. 55 nagegaan hoeveel meer land in het jaar 1900 vergeleken met 1879 in cultuur was gebracht (Dit jaartal werd met voordacht gekozen omdat het begin van de praktische toepassing der nieuwere landbouwkunde ongeveer van dit tijdstip dagteekent). In ronde cijfers blijken in deze jaren 140.000 H.A.

nieuwen grond in cultuur gebracht te zijn, waarvan ruim 13.000 door droogmaking verkregen, doch de overige door vroeger waardelooze gronden te ontginnen. Daar in 1900 de in cultuur gebrachte oppervlakte 2.367.173 H.A. bedroeg en in 1879 slechts 2.227.205 H.A., is die toeneming nog geen 7 pCt.

De bevolking van Nederland bedroeg volgens de volkstellingen:

Op 1 Januari 1900 5.154.137 inwoners,
„ 1 „ 1880 4.012.693 „
dus vermeerdering met 1.141.444 inwoners, of ruim 28 pCt.

Thans wordt aangetoond dat deze cijfers niet zoo dadelijk vergelijkbaar zijn. In de beide decenniën 1870—1880 en 1880—1890 ziet men eene verandering in de totaal-opbrengst van verschillende granen en andere gewassen, waarbij het verbouwen van tarwe en boekweit bijv. is verminderd, maar dat van rogge, haver, aardappelen en suikerbieten enorm is toegenomen. Door cijfers te geven voor de opbrengst van alle producten per H.A. in hectoliters of K.G., blijkt verder dat die voor alle granen, peulvruchten, wortelgewassen en andere producten is gestegen, tabak alleen uitgezonderd. Wanneer men nu hetgeen in 1900 werd geoogst voor elk product deelt door de opbrengst per eenheid in de periode 1870—1880, dan verkrijgt men het aantal H.A. dat daarmede in 1880 beplant zou moeten geweest zijn om den oogst van 1900 op te leveren. Hiervan af de werkelijk in 1880 beplante oppervlakte, geeft een maatstaf voor de vergelijkbare oppervlakken op beide tijdstippen in cultuur. Het totaal aantal H.A., dat voor den tegenwoordigen oogst van tarwe, rogge, gerst, haver, boekweit, peulvruchten, aardappelen, suikerbieten, vlas en tabak zou noodig geweest zijn, als de landbouw op het vroegere standpunt was blijven staan, bedraagt 940.989 H.A., terwijl feitelijk 745.409 H.A. beplant zijn geweest. Dit geeft een toename in productiviteit van het bouwland van 26 pCt. Intusschen was er volgens de statistieken in 1900 daarvan eene oppervlakte van 867.949 H.A. aanwezig. Daar deze, hoewel deels beplant met andere gewassen, waarschijnlijk alle in die meerdere productiviteit van 26 pCt. gedeeld zullen hebben, staan zij gelijk met 1.093.616 H.A. van vroeger. In 1880 was echter 860.684 H.A. bouwland aanwezig, dus eene toeneming van 232.932 H.A.

Intusschen zijn ook andere gecultiveerde gronden vooruitgegaan. In hoever zulks het geval is met bosch, boomgaarden en kweekerijen, warmoezerijen en tuinen is niet voldoende bekend om het in cijfers uit te drukken, doch het weide- en hooiland is in opbrengst met 23 pCt. vooruitgegaan, zooals nader wordt aangetoond. De 1.185.378 H.A. van die soort, welke in 1900 aanwezig waren, staan dus wat opbrengst betreft gelijk met 1.458.015 H.A. in 1880 en tegen de feitelijke oppervlakte van toen is er eene vermeerdering, die met 329.179 H.A. gelijk gesteld mag worden. In het kort wordt de vooruitgang van alle bebouwde gronden te zamen sedert 1880 gelijkwaardig geacht met ± 600.000 H.A. Als men alleen het oog houdt op bouwland en grasland te zamen, dan zijn deze aldus berekend 28 pCt. vooruitgegaan, dus toevallig juist zooveel als de bevolking. Zonder nu hieraan te hechten, is toch voldoende door den schrijver aangetoond dat de vooruitgang tot dusverre vrijwel gelijken tred met de bevolkingstoeneming heeft gehouden. Dat voor het vervolg niet aan overeenkomstige uitkomsten gewanhoopt behoeft te worden, toont hij aan door te wijzen op alles wat nog gedaan kan worden om de cultuur meer

intensief te maken, hoe braakliggen van gronden kan worden vermeden, hoe door verbouwing van vlinderbloemige gewassen stikstof onmiddellijk in den bodem vastgelegd kan worden, zonder gewone bemesting en het houden van veel vee dus niet meer noodig is om de productiviteit van den bodem in stand te houden of te vermeerderen, hoe door het gebruik van kunstmest, waaraan reeds enorme sommen besteed worden, de opbrengst van alle gewassen wordt opgevoerd. Bij de berekening der meerdere voedingsmiddelen, die de Nederlandsche bodem in het beschouwde tijdvak voortbracht is geen rekening gehouden met de vermeerdering van pluimvee en van eieren, van konijnen en van visch, die ook aanzienlijk is en waarvan de producten een beduidende voedingswaarde vertegenwoordigen. Ook de ontzaggelijke uitbreiding van den veestapel is niet in het voordeel der productie gebracht, omdat de schrijver aannam, dat al die honderdduizenden stuks rundvee en varkens, die tegenwoordig meer dan vroeger in Nederland gekweekt worden, hun voedsel vinden in den meerderen invoer van veevoeder en de meerdere voortbrenging van het bouwland, doch het is zeker dat meer rationeele voeding het mogelijk maakt van denzelfden voorraad meer vee en varkens te kweeken dan vroeger en minder als waardeloos te laten verloren gaan, zoodat ook wel degelijk deze verhoogde veefokkerij op zich zelf vooruitgang beteekent.

Voor de toekomst zullen de meeste menschen alleen oog hebben voor de droogmaking van de Zuiderzee, waarbij geheel nieuwe gronden onder water gezocht worden om aan de productie te doen deel nemen, doch bovendien liggen er in Nederland nog minstens 600.000 H.A. woeste gronden, die voor een groot deel vruchtbaar gemaakt kunnen worden. Zoolang dit niet geschied is, mist, volgens den schrijver, ieder het recht uit veronderstelde onvruchtbaarheid van den bodem een argument te smeden voor de quasi-noodzakelijkheid der menschelijke ellende.

L'hevea asiatique, suite aux études pour une plantation d'arbres à caoutchouc par Octave J. A. Collet. — Bruxelles, librairie Falk Fils 1904.

De schrijver, die in *De Indische Gids* geen onbekende is en de koloniale literatuur reeds verrijkte met boeken over de koffie, het goud in N.-I., de geta-pertja van den handel, het tin op het Maleische schiereiland en de Sumatratabak, geeft hier een vervolg op zijne studie over eenen aanplant van caoutchoucboomen, die door hare beknoptheid, aangenamen vorm en keurige illustratie, ook voor den leek op dit gebied een aangename lectuur oplevert.

Eene groote omkeer in de caoutchouc-industrie wordt in uitzicht gesteld wanneer over eenigen tijd de aanplantingen op Ceylon en het Maleische schiereiland tot vollen wasdom zullen zijn gekomen. Wel zullen ook Midden-Amerika, de kusten van Afrika, Congo, Java en Sumatra niet onaanzienlijke voorraden op de markt werpen, doch deze zullen in geen vergelijk komen

met die welke in eerstbedoelde streken zullen worden geoogst en dit is geheel toe te schrijven aan den aanplant van de **hevea brasiliensis**, den boom, die tot dusver bijna een derde van het wereldverbruik heeft opgeleverd. Het is de daarvan afkomstige caoutchouc, die als type geldt en het zijn de prijzen, die daarvoor betaald worden, waarnaar zich de markt regelt. Terwijl Ceylon nog bij lange na niet zulke uitgebreide aanplantingen er van heeft en de boomen daar geringer in aantal zijn, omdat zij meestal tegelijk met theestruiken geplant worden, bezitten de gefedereerde Maleische Staten aanplantingen welke met eenige, die gelegen zijn in de provincie Wellesley en in het rijk van Djohore, te zamen ongeveer 7000 H.A. beslaan en drie millioen boomen bevatten. Volgens eene schatting komen er in de uitgestrekte wouden van het Amazone-gebied 7½ millioen boomen voor, die het jaarlijksch export van 25.000 ton van daar opleveren, alzoo ongeveer 3300 gram per boom. Daar die boomen in dat land echter over ¾ millioen H.A. verspreid staan, blijkt het duidelijk hoeveel gemakkelijker en goedkooper de exploitatie op Malakka zijn zal. Er heeft zich hier eene nieuwe industrie gevormd en het is thans een onloochenbaar feit dat in een tropisch klimaat met constante weersgesteldheid en overvloedige regens de **hevea** de caoutchoucboom bij uitnemendheid is. Slechts de inheemsche **ficus elastica** kan er mede concurreeren en geeft een vroegeren en meer gemakkelijken oogst, doch de **hevea** heeft voor dat zij een minder uitgestrekt terrein behoeft en dat het product meer gewild is. In 1876 in de Straits Settlements ingevoerd, werden omstreeks 1882 de zaden, tegelijk met eenige van **castilloa** en **ceara** in de Maleische staten verspreid, zoodat al de aanplantingen aldaar afstammen van eenige planten uit de Plantentuin te Singapore, die ze via Ceylon uit de Royal Gardens te Kew had gekregen. Terwijl men elders aan de beide laatstgenoemde soorten de voorkeur gaf, willen deze op het Maleische schiereiland niet gedijen. De verschillende bijzonderheden over den Para-boom of de **hevea asiatica**, welke in het tweede hoofdstuk voorkomen, moeten wij stilzwijgend voorbijgaan. Een plaatje van een omgewaaiden boom, waarop zich jonge spruiten ontwikkelen, legt getuigenis af van zijn levenskracht terwijl, op de afbeeldingen van een aanplant bij een ouderdom van 14 en van 32 maanden duidelijk de groeikracht blijkt. De aanplant, zooals die beschreven wordt, schijnt gemakkelijk en op een onderlingen afstand van 10 voet (3.04 M.), vinden 1101 boomen plaats op één H.A.

Het derde hoofdstuk handelt over de productie, beschrijft de gereedschappen voor het oogsten van het sap en de merkwaardige wijze, waarop de stammen kunnen worden ingekerfd en dan periodiek afgetapt. Terwijl het melksap in de ficus elastica door vertakkingen in den geheelen boom voorkomt en op elke plaats gemakkelijk afgetapt kan worden, is het stelsel der vaten bij de hevea geheel anders en moeten op meerdere plaatsen boven elkander inkervingen gemaakt worden, die niet te diep mogen zijn om periodiek de genezing van de gemaakte wonden te kunnen doen plaats vinden. De meest practische insnijding met daarvoor doelmatige mesjes is in den vorm van een V. Soms worden deze door een verticale sleuf verbonden en vormen dan de „vischgraat"-insnijding, welke door de krachtige boomen op Malakka goed doorstaan wordt. Bij doelmatige insnijding kan een boom gedurende

zes maanden om den anderen dag werden afgetapt, zonder dat hij hierdoor in zijn groei wordt belemmerd. Tegenover de Amerikaansche woudboomen schijnen de op Malakka gekweekte hevea's veel krachtiger. Een aantal proeven betreffende het rendement na herhaalde insnijdingen worden medegedeeld. Meestal geeft de boom eerst na eenige malen ingesneden te zijn, de grootste hoeveelheid. Een groep van 30 boomen bijv. gaf bij de eerste aftapping 383 gram, bij de 5de ruim 1000 en bij de 13de en 14de aftapping telkens 1344 gram. In het algemeen schijnt het dat het meeste product wordt verkregen door aftapping in het droge seizoen, hetwelk tevens gemakkelijk is voor het werk. In het vierde hoofdstuk wordt de meest geschikte wijze van exploitatie besproken. Het blijkt niet voordeelig om daarmede te beginnen vóór dat de boomen vier jaar oud zijn, doch de oudere boomen geven voortdurend meer en op het 10de jaar zal men reeds op ongeveer 1 K. G. per boom kunnen rekenen, terwijl de jaarlijksche aftapping van groote hoeveelheden later nog jaren kan voortgaan. Vervolgens worden de kosten besproken van aanleg en bedrijf van zulk een plantage, de behandeling van het product, enz., alles zoo gedocumenteerd met cijfers en opgaven, dat men met dit werkje als leidraad, zeker wel in staat zal zijn zelf een plantage te beginnen.

Javaansche en Maleische Fabelen en Legenden, overgebracht door T. J. Bezemer, geïllustreerd door T. E. Bretschneider. — Amsterdam, Cohen en Zonen.

Dit boekje, versierd met eenige aardige plaatjes, die aan de Duizend-en-één-nacht doen denken, is gehuld in een fraai bandje met wajangtypen en maakt uiterlijk een aangenamen indruk. Wat den inhoud betreft zal men zich moeten herinneren, dat de verhalen oorspronkelijk bestemd waren voor menschen met geheel andere zeden en gewoonten dan wij en dat er dus veel in voorkomt wat den gewonen lezer onbevredigd laat. Wanneer het evenwel de bedoeling is om te laten zien hoe ook in de Javaansche en Maleische literatuur verhalen, legenden en fabels voorkomen die wijzen op hooge ontwikkeling en hoe Hindoesche, Arabische en andere invloeden daarop hebben ingewerkt en tot de beschaving van de volken van onzen Archipel hebben bijgedragen, dan is de schrijver zeker daarin wel geslaagd en opent hij een nieuw veld voor belangstelling en waardeering van Oostersche kunst.

Nederlandsche Staatsalmanak voor iedereen, Jaargang 1904, met veler medewerking samengesteld door H. Pyttersen Tz., Oud-Lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vijfde jaargang, verbeterd en belangrijk uitgebreid. Zalt-Bommel, H. J. van de Garde & Co.

Dit handig boekdeeltje, dat op 800 compres gedrukte bladzijden een schat van statistieke en personeele gegevens bevat, is ook voor Indië van veel nut, omdat er een aantal Indische personalia in voorkomen. Men vindt er alle bestuurs- en rechterlijke ambtenaren, die van de verschillende technische diensttakken, de onderwijzers, godsdienstleeraars, geneesheeren, consuls, ontvangers, militairen enz. met name genoemd, op overeenkomstige wijze als in den Regeeringsalmanak; doch tegen minder kosten, nog een massa wetenswaardigs er bij, ook over onze West-Indische koloniën.

Zulke werken als het onderhavige worden eerst goed als zij op een ruim debiet kunnen rekenen en met dat debiet nemen ook de reclame-advertentiën, die het bevat, toe. Deze reclame strekt zich thans nog uit tot den voet der bladzijden, waarop door het geheele boek een hotel wordt aanbevolen. Op die plaats is zulk eene reclame minder vervelend dan aan het hoofd als er bij het opzoeken op elke pagina het oog op valt instede van op hetgeen men weten wil. Moge het debiet zoo toenemen, dat ook die reclame beneden aan de bladzijden op den duur gemist kunne worden.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

INTERNATIONALE SCHEEPVAART.

Volgens de jongste opgaven (1903) bestaat de handelsvloot der wereld thans uit de volgende vaartuigen:

Vlag van:	Stoomschepen van 100 Registertonnen netto-inhoud en hooger.			Zeilschepen van 50 Reg.-tonnen netto-inh. en hooger.	
	Aantal.	Bruto-inhoud in Reg.-tonnen.	Netto-inhoud in Reg.-tonnen.	Aantal.	Netto-inhoud in Reg.-tonnen
Groot-Britannië en zijn Koloniën. . .	5839	13.305.915	8.104.740	7029	2.233.684
Duitschland.	1167	2.622.308	1.631.296	3784	1.433.998
Amerika	774	1.497.253	1.018.589	1837	807.125
Frankrijk.	556	1.096.120	563.695	2956	542.129
Noorwegen	804	863.146	538.341	1561	529.401
Spanje	428	742.258	482.461	957	527.543
Italië.	353	721.525	456.574	1429	467.026
Rusland.	523	571.902	348.874	1533	280.864
Nederland.	288	560.473	360.325	910	175.996
Japan.	365	530.057	333.446	1497	172.480
Oostenrijk.	221	520.441	326.032	758	125.799
Zweden.	570	442.915	312.933	695	118.326
Denemarken.	339	436.616	266.567	573	98.264
Griekenland.	158	278.412	183.579	125	32.905
België	78	160.643	111.626	12	3.065
andere landen. . . .	643	617.654	392.896	2320	530.299
Totaal . . .	13106	24.967.638	15.431.974	27976	8.078.907

In het geheel heeft men dus 41082 schepen met een gezamenlijken netto-inhoud van 25.510.881 tonnen. [1])

Merkwaardig is ook het verkeer in tonnenmaat in de voornaamste internationale havens, waarvan het onderstaande overzicht aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 14 Nov. jl. is ontleend, volgens opgave van l'Office de Statistique Universelle d'Anvers.

---

1) Wanneer men deze opgaaf, wat de stoomschepen betreft, vergelijkt met die, welke voorkomt op bl. 320 van het eerste deel van den vorigen jaargang, dan blijkt dat beide vrijwel overeenkomen, doch dat aldaar slechts de bruto-inhoud is vermeld.

	Netto tonnenmaat.
Londen	10.177.023
Hongkong	9.558.639
New-York	8.982.767
Hamburg	8.689.000
Antwerpen	8.425.127
Liverpool	6.843.200
Rotterdam	6.546.473
Shanghai	4.726.441
Marseille	4.566.115
Genua	4.326.458
Kaapstad	4.245.602
Lissabon	3.612.651
Buenos-Ayres	3.307.843
Kopenhagen	3.111.512
Algiers	3.035.131
Bremen	2.984.410
Melbourne	2.827.949
Sydney	2.706.651
Alexandrië	2.561.252
Barcelona	2.430.257
Savannah	2.262.053
Havre	2.247.900
Triest	2.119.528
Jokohama	2.030.218

Daarna komen de havens met minder dan 2 millioen tonnenmaat, waaronder Nagasaki, Fiume, Philadelphia, Amsterdam, Durban, Rio de Janeiro, Duinkerken, Gothenburg, Montreal, Odessa, Valparaiso, Venetië, Kronstadt, Vera Cruz, Calcutta, Bombay, Riga, San Francisco, Bordeaux en Tampico.

Het moet erkend worden dat opgaven als deze nog al verschillen, naarmate van de grondslagen, waarvan de verschillende geraadpleegde bronnen uitgingen. Zoo troffen wij in de Almanach Hachette voor 1902 (bl. 294) eene rangschikking aan van de 100 voornaamste havens der wereld, waar de tonnenmaat blijkbaar bruto is opgegeven, doch de zes belangrijkste havens zijn Londen, Hamburg, New-York, Antwerpen, Cardiff en Liverpool; Rotterdam kwam daar op de 12de plaats en Hongkong op de 13de. De 7de en 8e plaats onmiddellijk na Liverpool namen Constantinopel en Singapore in, enz. Ook deze opgaven heeten aan officieele statistieken ontleend; zij bewijzen dat deze in verschillende landen zeer uiteen kunnen loopen. Intusschen is het bij al die verschillen toch duidelijk hoever Batavia, Soerabaja, Padang en Makassar hier nog bij ten achter blijven (zie *De Ind. Gids* 1902, deel 2, bl. 1794, waar globaal de verhouding tusschen bruto- en netto-tonnenmaat wordt opgegeven als 1,37 : 1).

In de Nov.-afl. van *Onze Eeuw* geeft Jhr. Mr. H. Smissaert, meerendeels weer andere cijfers, doch maakt de opmerking dat bij de Engelsche havens onder de inklaringen de kustvaart begrepen is en dat de Belgische netto maat bijna altijd belangrijk hooger is dan die volgens de Nederlandsche meting, zoodat hij voor Antwerpen bijv. de bedoelde 8.4 millioen met minstens 10 % wil verminderen.

ZILVERPRODUCTIE EN VERBRUIK.

Uit de nasporingen, welke dit jaar weder verricht zijn door den directeui van de munt te Washington met betrekking tot de goud- en zilverproductie der Vereenigde Staten en van de geheele wereld, blijkt o. a. dat de zilver-productie der geheele wereld gedurende het jaar 1902 door den heer Preston geraamd wordt op 166.955.639 ons fijn, tegen 174.988.513 in 1901. Het laatstgenoemde cijfer werd door de in de Nov.-afl. (bl. 1768) vermelde Mexicaansche gedelegeerden gesteld op 170 millioen. In elk geval is er dan toch eene afneming. Volgens eerstbedoelde autoriteit zouden de volgende landen, wat zilverproductie aangaat, de grootste vermeerderingen aanwijzen: Mexico van 57.656.549 ons in 1901 tot 60.176.604 in 1902, Bolivia van 10.254.260 tot 12.992.641, terwijl daarentegen de productie aanzienlijk minder was in: Australië, waar slechts 8.026.037 ons fijn werd geproduceerd tegen 13.049.243, Chili met een productie van 3.556.792 tegen 9.255.130, Peru met 4.264 528 tegen 5.600.848 en Japan met slechts 390.567 tegen 1.729.603 ons fijn in 1901.

In de Vereenigde Staten was de productie 55.500.000 ons fijn, zijnde 286.000 meer dan in 1901; in Nevada ging zij vooruit, in Californië met $2^3/_4$ millioen ons achteruit.

Volledigheidshalve vermelden wij hier ook de goud-productie, die door den heer Preston in 1902 voor de geheele wereld geraamd wordt op 14.313.660 ons fijn, tegen in 1901 12.740.746 ons.
1900 12.315.135 „
1899 14.873.775 „

In het jaar 1902 wees Zuid-Afrika de grootste vermeerdering in productie aan, waarvan natuurlijk het sluiten van den vrede wel de voornaamste oorzaak is. De productie daar te lande bedroeg nl. 1.887.773 ons tegen 439.704 in 1901 en 3.532.488 in 1899. De goudproductie in de Vereenigde Staten bedroeg 3.870.000 ons of 60.000 ons meer dan in 1901; die in Australië wordt voor 1902 geschat op eene waarde van $ 81.578.800 tegen $ 76.880.200 in 1901 [1]); die van Centraal-Amerika op $ 2.001.900 tegen $ 640.300 in 1901; die van Peru op $ 2.326.100 tegen $ 1.329.200 in 1901. Daarentegen werden in 1902 minder geproduceerd dan in het voorafgaande jaar: Canada $ 20.741.200 in 1902 tegen $ 24.128.500 in 1901, Chili $ 575.200 tegen $ 1.067.200, Brazilië $ 1.994.600 tegen $ 2.775.400, Korea $ 3.500.000 tegen $ 4.500.000.

Geven de bovenbedoelde cijfers in de balans der gedelegeerden alzoo voor zilver een lager productiecijfer dan waarvan zij uitgingen, de onpartijdigheid eischt te vermelden dat, blijkens de *N. R. Ct.* van 9 Oct. jl., Prof. Lexis te Göttingen in *Conrad's Jahrbücher* de becijferingen der zilvercommissie bestrijdt. In de eerste plaats moet er eene rectificatie plaats hebben wegens een verbruik van 3.000.000 ons per jaar door het Duitsche rijk, dat vóór de te Berlijn gehouden Conferentie over het hoofd was gezien. Vervolgens onderwerpt de heer Lexis de overige opgaven der commissie aan eene scherpe critiek en berekent hij de geheele hoeveelheid, die er voor aanmunting noodig

1) Blijkens de opgegeven getallen stelt men blijkbaar een ons fijn goud op $ 20.68 of 00 dollar = 4.85 ons fijn goud.

wezen zal op ten hoogste 73 millioen onsen, in 6 jaren tijds, en zelfs, na voltooiïng van de dollar-aanmuntingen voor de Philippijnen, op nog slechts 64 millioen, terwijl de commissie daarvoor 100 millioen heeft uitgetrokken (bl. 1769). Daarbij 45 millioen onsen voor de industrie rekenend, tegen de commissie 50, komt de heer Lexis tot eene totale behoefte van ter nauwernood 120 millioen onsen, tegenover eene productie van 170, zoodat er nog 50 millioen overblijven, waarvan de bestemming niet is opgehelderd.

Dat een groot deel van het overtollige zilver zijn weg naar Indië zoude vinden wordt aan de hand der statistiek bestreden en in de becijferde 50 millioen ziet deze schrijver een hoofdoorzaak van den te verwachten chronischen druk op den prijs van het zilver. Ook om andere redenen betwijfelt hij dat de prijs zich op het tegenwoordige peil zal handhaven, met name wegens de beperking der aanmunting, welke onvermijdelijk verbonden is aan elke munthervorming. Voorts zal het overgaan van Mexico tot den gouden standaard ten gevolge hebben dat ook in Achter-Indië dat voorbeeld wordt gevolgd en daardoor zullen de zilver-aanmuntingen beperkt worden, terwijl de heer Lexis de zilverprijs omhoog gedreven acht door onjuiste speculatieve verwachtingen met betrekking tot de beoogde hervorming en door het voorbijgaand koopen van zilver door de Vereenigde Staten ten behoeve van de Philippijnen.

„Wat de munthervorming van Mexico aangaat, daarvoor stelt Lexis zich van de staking of aanzienlijke beperking der zilveraanmuntingen alléén geenszins dezelfde verheffende uitwerking op den wisselkoers voor als in Britsch-Indië het geval is geweest. Dit laatste toch was slechts mogelijk door de gunstige betalingsbalans, welke leidde tot steeds levendigere vraag naar gouvernementswissels en dus hiervan den koers omhoog dreef; deze factor nu zal voor Mexico niet bestaan, want daar blijft de betalingsbalans nog slechts ternauwernood in evenwicht, en door een naar beneden drukken van den prijs van ongemunt zilver zal zij nog ongunstiger worden. In dit geval zou wel is waar de zilverpeso nog steeds een koers boven zijne waarde aan metaal kunnen behouden, doch die koers zou lager blijven dan de wettelijke, en heen en weer schommelen met de conjuncturen van den uitvoerhandel, precies zoo als men dit tegenwoordig in Spanje waarneemt. De in uitzicht gestelde waardeverhouding van 1 : 32, overeenkomend met een zilverprijs van 29½ pence, zou daarom niet of slechts ternauwernood te handhaven zijn. Het schijnt daarom aanbevelenswaard de waarde van den zilverpeso in goud uitgedrukt zoo weinig mogelijk te hoog te stellen. Door in dit opzicht eene andere gedragslijn te volgen, zouden vele belangen in Mexico, met name die van den uitvoerhandel en van de zilverproducenten, benadeeld worden, en eene algemeene rijzing van de goudwaarde, d. i. eene daling van alle prijzen en loonen zou slechts door middel van eene crisis tot stand kunnen komen."

Bij deze beschouwingen, die aan de gemelde bron ontleend zijn, kan ter verduidelijking worden aangeteekend dat men in de staathuishoudkunde [1]) onder een gunstige betalingsbalans verstaat dat de uitvoer van een land den

1) Men vergelijke bl. 184 van het onlangs verschenen populair geschreven werkje: *Hoofdlijnen der Staathuishoudkunde*, door Mr. *I. B. Cohen*, (Groningen, P. Noordhoff), dat vooral voor leeken op dit gebied in beknopten vorm (172 bldz.) duidelijke overzichten geeft en daarbij ook van de nieuwere zienswijzen op sociaal gebied kennis neemt.

invoer overtreft, hetgeen volgens de vroegere beschouwingen der Mercantilisten beteekent dat er toestrooming van geld zou moeten plaats hebben, wat men als het voornaamste teeken van welvaart beschouwde.

Omtrent den uit- en invoer van Britsch-Indië, volgt hier een extract uit het „Trade and Navigation Report" van dat land, loopende tot ult. Maart 1902 in Rx. of tientallen roepiën.

Jaar loopende van 1 April tot 31 Maart.

	1899–1900	1900–1901	1901–1902
UITVOEREN.	Rx.	Rx.	Rx.
Koopwaren	109.083 321	107.718.565	124.524.857
Edele metalen.	7.956.387	14.227.394	11.470.860
Totaal der uitvoeren. . . .	117.039.708	121.945.959	135.995.717
INVOEREN.	Rx.	Rx.	Rx.
Koopwaren	75.304.480	80.894.589	88.742.419
Edele metalen.	20.973.685	24.576.761	20.871.335
Totaal der invoeren	96.278.165	105.471.350	109.613.754
Overmaat van den uitvoer:	20.761.543	16.474.609	26.381.903

Om het geld naar Britsch-Indië over te maken, dat noodig is ter betaling van dit surplus aan uitvoerartikelen, vinden de gouvernementswissels die wekelijks ten bedrage van 40 à 50 lakh roepiën te Londen worden aangeboden, gretig koopers. Toen de wisselkoers nog geheel van den zilverprijs afhankelijk was, daalde zij belangrijk met de lagere zilverprijzen. Om een zelfde hoeveelheid goudwaarde in Engeland ter beschikking te krijgen moest het gouvernement in Britsch-Indië steeds meer roepiën op de aangeboden wissels betalen, daartoe de belastingen opdrijven, enz. Thans is hier in zoover verandering in gekomen dat de goudwaarde van de roepie op 1^sh.^ 4^d.^ of ƒ0.80 vastgesteld is en de uit Britsch-Indië geëxporteerde goederen dus ook met roepiën van die waarde betaald worden. De sommen, die men in Engelsch geld voor de wissels betaalt, zijn dus alleen afhankelijk van de meerdere of mindere behoefte aan geld om in den zoogenaamd gunstigen betalingsbalans van Britsch-Indië te voorzien. Feitelijk komt het overschot echter in handen van het Engelsche publiek en heeft men hier te doen met eene jaarlijksche „drain" die een van de hoofdbezwaren is tegen de Europeesche overheersching van Indië.

Wat Mexico betreft geeft juist de *Economist* van Nov. jl. op bl. 1007 de volgende cijfers betreffende den buitenlandschen handel in het jaar loopende van 1 Juli tot 30 Juni voor:

	1902–1903	1901–1902
Uitvoer	198 millioen.	160 millioen Pesos.
Invoer	78 „	66 „ „
Meer uitvoer alzoo	120 millioen.	94 millioen Pesos.

Onder de uitvoerartikelen bekleedt zilver de eerste plaats, ter waarde van

78 millioen pesos (tegen 60 millioen in 1901—1902), hetgeen (omdat een ons = 31.1 gram en een peso = 24.44 gram fijn zilver) overeenkomt met 61 of 48 millioen onsen.

Ook hier dus een zoogenaamd gunstige handelsbalans, doch daar Mexico geen zware renten heeft te betalen op in het buitenland aangegane schulden en deze, alsmede de leverancies voor het gouvernement bestreden kunnen worden uit de in goud geheven douanerechten (zie onze Dec.-afl. 1902 bl. 1743), zoo zal er bij eene verlaging van den zilverprijs wel eene verstoring van evenwicht plaats hebben, doch wat er gebeuren zal, is blijkbaar hoogst problematisch en dat de redeneering van den heer Lexis ook niet in allen deele opgaat, zou men vermoeden uit de gegeven cijfers, die in strijd schijnen met zijne bewering van een betalingsbalans, welke ter nauwernood in evenwicht is.

Zonder verder op de denkbeelden van Lexis betreffende de munthervorming in Mexico in te gaan, zij hier ten slotte vermeld dat hij de hervorming van het geldwezen in China betrekkelijk gemakkelijker acht dan in Mexico, omdat China geen eigen zilverproductie heeft. Daarentegen is die hervorming wel zeer moeilijk omdat een eigenlijk staatsmuntwezen in China niet bestaat en nog gevormd zou moeten worden. Er zou eene uniforme standaardmunt moeten worden geslagen, die het eenige wettige betaalmiddel zou moeten zijn. Voorts wordt het oprichten aanbevolen van eene nationale bank met recht om biljetten uit te geven en een verbod tot invoer van piasters en dollars. Om de wisselkoersen vaster te laten worden, zou hij in de groote Chineesche tractaathavens kantoren willen oprichten voor het koopen van wissels, waarbij de dekking der uitgegeven wissels (gelijk in Mexico) door uitgifte van staatsschuldbekentenissen op korten termijn zou moeten worden gevonden.

BETROUWBAARHEID VAN HANDELSSTATISTIEKEN.

In het boven reeds aangehaalde artikel, getiteld „Vrijhandel en Welvaart' door Jhr. Mr. H. Smissaert in de Nov.-afl. van *Onze Eeuw* (bl. 715) wordt de aandacht gevestigd op de bijzondere plaats, welke Nederland tegenover andere volken met betrekking tot zijn handelsomzet schijnt in te nemen, wanneer men met verschillende buitenlandsche deskundigen onze statistieken als grondslag aanneemt. Waar die gegevens een schijnbaar afdoend pleidooi geven voor onze vrijhandelspolitiek, stelt de schrijver dit materiaal evenwel als onbetrouwbaar terzijde om langs anderen weg zijn betoog, dat de vrijhandel aan ons land welvaart gebracht heeft, te leveren.

Intusschen zijn die statistieken zulk een veelvuldig gebezigd hulpmiddel om het een of ander op oeconomisch gebied te bewijzen, dat het wel de moeite waard is de daarop ten opzichte van ons land gegronde gevolgtrekkingen en de bezwaren daartegen hier te laten volgen. In Febr. 1902 gaf het weekblad *L'Européen* een drietal tabellen, in de eerste waarvan men twintig Europeesche rijken gerangschikt vond naar het totaal van hun in- en uitvoer. Hierin was Nederland no. 4, na Groot-Britannië, Duitschland en Frankrijk. De gebezigde

cijfers bleken overeen te stemmen met die onzer officieele „Statistiek van den In-, Uit- en Doorvoer" over 1900. In de tweede tabel werd de vraag beantwoord hoe groot in elk der genoemde twintig landen de waarde van den buitenlandschen handel (in- en uitvoer te zamen) *per inwoner* was. Hier stond Nederland bovenaan met 1490 frs, gevolgd — uit de verte — door België met 680, dan door Zwitserland met 590, Groot-Brittannië met 534 frs, enz. En om het verband tusschen de waarde van den handelsomzet (per inwoner) en den vrijhandel aan te geven, volgde nog een derde tabel, waarin dezelfde rijken waren gerangschikt naar het bedrag der rechten, geheven van de ingevoerde koopwaren in percenten van de waarde: hier stond Nederland achteraan, voorafgegaan door België, Zwitserland, Groot-Brittannië . . . .

Analoge gevolgtrekkingen werden gemaakt in een te Washington gepubliceerd „Statistical Abstract of the World" en door A. Sauerbeck over 1899, besproken in de jongste Sept.-afl. van „Vragen van den Dag". In het laatst bedoelde artikel had de schrijver, de heer J. Kuiper, reeds de opmerking gemaakt dat terwijl onze in- en uitvoeren te midden van alle handelslanden een zeer goed figuur maken, het jammer is dat het leeuwendeel den doorvoer betreft. Daarmede was reeds op de eerste fout onzer handelsstatistiek gewezen. Nagenoeg alle artikelen, waarvan geen rechten geheven worden, kan men gerust aannemen dat worden opgenomen onder „invoer voor het verbruik", daar niemand er over denkt voor dergelijke vrije artikelen transito-verkeer op te geven; en zoo krijgt men ook als „uitvoer uit het vrije verkeer", hetgeen niet anders dan doorvoer is.

Op goede gronden wordt betoogd dat men veilig kan vaststellen dat onze officieele cijfers voor invoer en uitvoer uit dien hoofde elk met 1000 millioen gulden moeten worden verminderd.

Een tweede fout, die hoewel niet zoo belangrijk, toch van groot gewicht is, betreft de verouderde waardebepaling der goederen. De waardeschattingen, door ons Departement van Financiën in de „Statistiek van den In- Uit- en Doorvoer" gepubliceerd, berusten voor een groot aantal artikelen nog op prijzen van 1846. Voorbeelden worden gegeven als stalen spoorstaven geprijst op *ƒ* 35 per 100 K.G. tegen feitelijk ± *ƒ* 6; stalen ketelplaten *ƒ* 40 in plaats van ± *ƒ* 8; kinabast *ƒ* 40 in plaats van *ƒ* 0.50 à *ƒ* 1; staaldraad *ƒ* 100 per 100 K.G. in plaats van *ƒ* 10, enz. Op dien grond kan een saldo invoer over 1902 ad 330 millioen gulden zeker wel met 100 millioen verminderd worden.

Bij deze twee fouten komt nog het gemis aan contrôle op de voor uitvoer opgegeven cijfers; daar de uitvoer vrij is, heeft niemand er eenig belang bij de juistheid der opgaven bij uitvoer na te gaan. Het ligt dus voor de hand dat, voor zoover de w a a r d e van de uitgevoerde artikelen wordt opgegeven, de ontvangen gegevens volkomen onbetrouwbaar zijn, terwijl men ook op de mededeelingen omtrent de g e w i c h t e n geen staat kan maken.

In aansluiting aan het bovenstaande is het van belang te wijzen op een studie van Jhr. Mr. W. F. Rochussen in *De Tijdspiegel* van Juli over de handelsbalans in het algemeen en waarin de schrijver zich ten doel stelt aan te toonen dat de vroeger gangbare meening dat het verschil tusschen den grooteren invoer van een land en zijn uitvoer p e r s é een nadeel voor dat land opleverde, op een dwaling berustte. De stelling dat een land dat voor

100 invoert en voor 85 uitvoert, een verlies van 15 per honderd lijdt wordt onhoudbaar geacht. Het moet reeds dadelijk verdacht voorkomen dat ofschoon van een land de passieve handelsbalans vaak het normale, constante verschijnsel is, zooals bijv. ten onzent, desniettemin van een steeds stijgende schuld aan het buitenland, laat staan van een betalen van die schuld niets gemerkt wordt. Ook in Groot-Britannië zou zich in het veertigjarig tijdvak 1861—1900 de bedoelde onderbalans op een totaal-bedrag van 45 milliard van ons geld laten berekenen.

„Voor het wereldverkeer — zegt de schrijver — als geheel is de passieve balans het constante verschijnsel; het werkt altijd door met een saldo-debet. Toch gaat dooreen in alle landen de welvaart vooruit. Dank zij dien weldadigen, onzichtbaren uitvoer! Met andere woorden: alle landen gezamenlijk verliezen door het handelsverkeer — maar alle gezamenlijk winnen door de overige verkeersbetrekkingen, die zij met elkander onderhouden!"

Bij nadere beschouwing is de statistiek der in- en uitvoeren uit het vrije verkeer van een bepaald land niet de handelsbalans. Behalve dat deze statistiek zelfs in de verte niet op nauwkeurigheid aanspraak kan maken en eene groote speelruimte laat voor misstellingen en toevallige fouten, wordt aan de kennisneming der douanebesturen veel onttrokken, wat in de statistiek behoorde te worden opgenomen. Eensdeels blijft er veel buiten de ambtelijke tabellen, wat voor de geldelijke uitkomsten van den buitenlandschen handel van groot gewicht is, zooals bijv. als een Nederlandsch huis uit een vreemd land in een derde land waren invoert; anderdeels komt er veel wèl op de statistieken, dat feitelijk doorvoer is en niet van de eene in de andere hand overgaat.

De passieve handelsbalans is bijna zonder uitzondering aanwezig in landen met een hoog ontwikkelde nijverheid, zelfs bij toepassing van een sterk protectionistisch tarief. Bij achterlijke landen is het gewone uitvoerartikel de grondstof, de ruwe stof, die nog weinig bewerkingen heeft ondergaan en bij deze is het verschil in waarde tehuis en in den vreemde het geringst; vooral daarom heeft het achterlijke land een actieve balans. Hoe weinig men ten slotte op die balansen kan staat maken, bewijzen de Vereenigde Staten, met hun reusachtig saldo van 665 millioen dollars over het tijdvak 30 Juni 1900 — 1 Juli 1901. Ten spijt van die ongehoord gunstige balans heeft de Amerikaansche markt zich een paar maal aan de rand eener geldcrisis gezien door de uitzending van een tiental millioenen.

Deze schrijver acht het hoogst wenschelijk dat de theorie van de z. g. handelsbalans voorgoed uit de theoretische beschouwingen en de practische beslommeringen verdween, daar de dwaling omtrent de beteekenis harer cijfers op internationaal gebied de vijandelijke stemming der volken onderling en voortdurend krachtig aanblaast en daardoor middellijk of rechtstreeks voedsel geeft aan den strijd tusschen kapitaal en arbeid.

Intusschen schijnt het noodig wel te onderscheiden tusschen *handels*- en *betalings*balans, en dan zijn de gegevens de douanestatistieken in sommige gevallen, zooals in Britsch- en Nederlandsch-Indië nog geen verwerpelijk materiaal ter beoordeeling van de economische verhoudingen. Omtrent Amerika leest men in de *Economist* van Octobr jl. (bl. 922) eenige opmerkingen van

den heer C. Rozenzaad, waaruit blijkt dat deze deskundige de gewraakte balansen toch wel in zijn beschouwingen opneemt. Na eenige cijfers van in- en uitvoer te hebben gegeven over de jaren 1898—1903 leest men daar: „In één woord, het blijkt uit den gang van de Amerikaansche wisselkoers, dat, niettegenstaande de uitvoer den invoer belangrijk overtreft, de Vereenigde Staten toch op geen gunstige betalingsbalans kunnen roemen. Met een zoo sedert jaren in de millioenen loopend overschot ten gunste van den uitvoer, zou Amerika ons werelddeel herhaaldelijk tot goudzendingen hebben moeten nopen. Niet alleen is dit sedert lang niet het geval geweest, maar Europa kreeg zeer dikwijls flinke remises in goud van Amerika, dat ons voor vrachten, uitgaven zijner inwoners te Londen, Parijs, enz. alsmede voor commissiën op bankierstransactiën, assurantiepremiën, rente op Amerikaansche spoorwegwaarden, enz. jaarlijks belangrijke sommen schuldig is.”

Het saldo van den uitvoer ten gunste van Amerika heeft dus volgens dezen schrijver niets verontrustends en als men alle verplichtingen van Amerika nagaat, schijnt dit land meer aan Europa schuldig te zijn dan omgekeerd. Behalve met Amerika's handelsbalans en zoover die te beoordeelen is, ook met Amerika's betalingsbalans, moet men bij de beoordeeling van den gang van zijn wisselkoers rekening houden met het verkeer in fondsen dat tusschen de beide geldmarkten Londen en New-York dagelijks plaats heeft. Waar dit verder door den schrijver wordt aangetoond, zou een poging om hem op dit gebied te volgen te ver buiten het bestek van dit tijdschrift gaan. Kennisneming van de bovenbeschouwde denkbeelden omtrent het handelsverkeer der naties is echter noodig, wanneer te eeniger tijd de balans tusschen Nederland, zijne Koloniën onderling en van deze met het buitenland nauwkeurig zal worden nagegaan, eene balans, welke van meer invloed schijnt te zijn op het maatschappelijk bestaan der respectieve bewoners, dan tot dusver wel ter sprake is gekomen.

Abraham Patras,

DOOR

S. KALFF.

In de lange rij der Indische landvoogden zijn er ettelijken geweest, die weinig vreugde aan hunne hooge waardigheid beleefden en wier landvoogdij, in vergelijking van die hunner ambtgenooten, niet veel langer duurde dan een oudewijvenzomer.

Tegenover Van Outhoorn en Van der Parra met ruim veertien, Maatsuyker met ongeveer vijfentwintig jaren, staan Reynst [1]) en Janssens, die 't niet langer dan omstreeks een jaar uithielden. Thedens en Wiese anderhalf, Specx, Reyniersz, Durven en De Klerk derdehalf, Van Riemsdijk en Merkus nog geen twee jaren. De een werd teruggeroepen, de ander krijgsgevangen gemaakt, een derde stierf op zijn post, enz.

Tot deze „winterkoningen [2]) van Ned.-Indië heeft ook Abraham Patras behoord, gouverneur-generaal van 1735 tot 1737. Over den oorsprong van zijn naam werd de gissing gemaakt, dat een zijner voorvaderen misschien afkomstig was uit de Grieksche stad Patras, op het schiereiland Morea. Doch dit zou eene gissing blijven; noch hij zelf, noch een zijner biografen hebben die afleiding als waarschijnlijk kunnen voorstellen. Hij was een Franschman uit Grenoble, waar zijn vader koninklijk notaris was en erfelijk aktenbewaarder. Zijn moeder heette Olympe Blusset. Bij de herroeping van het Edict van Nantes nam de familie de wijk naar Nederland; zijn moeder woonde eerst te Leiden, daarna te Haarlem. Als 19-jarig jonkman (hij was van het jaar 1671) werkte hij een poos als bediende op het kantoor van den Amsterdamschen koopman Nathanael Gautier, maar vertrok in 1690 als soldaat met het schip *Hobré* naar Batavia. Daar ging hij ongeveer een jaar na zijn aan-

---

[1]) Gouv.-Generaal *ad interim*.

[2]) Frederik V, Koning van Boheme, wegens zijne kortstondige regeering bijgenaamd „de Winterkoning”

komst in civielen dienst over; in de bescheiden kwaliteit van provisioneel assistent. Als zoodanig werd hij naar Ambon gezonden, waar hij eerlang assistent effectief werd. 't Was geen „sprong"; alevel, t was een stap vooruit. Te Batavia had hij zeker wel de gelegenheid gevonden met landgenooten kennis te maken, want er bestond daar een kleine „france gemeynte", aan welke reeds ten jare 1668 in den persoon van Jeremias Gallot een „voorleeser" was toegevoegd geworden. Maar op Ambon stonden de zaken anders. Hier hoorde hij zijn moedertaal niet meer, hier schoot hem niet anders over dan zich toe te leggen 't eerst op het Maleisch, dat een Franschman minstens zoo spoedig aanleert als een Hollander. En daarna op de taal van zijn aangenomen vaderland. Hij zou niet zoo spoedig gekozen zijn tot secretaris van Chineesche boedelmeesters, van kleine- en huwelijkszaken, tot boekhouder en diaken, had hij 't voor een Franschman zoo moeilijk aan te leeren Hollandsch niet voldoende onder de knie gekregen.

Ja, wie weet, had hij op Ambon niet eens een vrouw gevonden, indien hij niet in 't Hollandsch had weten te vrijen. Het was toch niet aan te nemen, dat de dochter van Joannes van Brakel, secretaris van den raad van justitie; dat een Ambonsch meisje, 't welk tusschen de notenplukkers en sagokloppers was grootgebracht, behagen en begrip zou hebben gevonden in Fransche complimenten, Fransche minnepraatjes, gelijk die anders bij jonkmans en juffers in Nederland genoeg in zwang waren. Dáár moest men weten te minnekozen in den trant der gepoederde *incroyables*, der geparfumeerde *précieuses ridicules* van de lichtvaardige Fransche hoofdstad; of men verstond z'n wereld niet. Huygens trok er tegen te velde en trachtte die francomanie zijner landgenooten belachelijk te maken, toen hij in zijn *Hofwyck* zong:

Wy schaemen ons Moêrs tael als 't gelden sal met minnen;
Verlieft wert *amoureux*, en van gevallen sinnen
Niet min als *sens ravis*, bekoorlickheên *attraits*,
Gewonnen gunst *faveur*, en nemmermeer *jamais*,
Bruyn' oogen *beaux esclairs*, *beaux soleils* en *beaux astres*,
Misnoegen *désespoir*, blauw scheenen-zeer *désastres*,
Alsof het vry-spel self niet kaps genoegh en waer,
Wy doender bellen toe, en haelen 'k weet niet waer —

Tijdens Patras huwde, was hij zijn schoonvader reeds opgevolgd als secretaris van den raad van justitie te Ambon. Een paar jaar later werd hij secretaris van den gouverneur en den raad der Mo-

lukken: hij had nu een honorabele betrekking, en die iets opbracht. Maar van overhouden kon nog bezwaarlijk sprake zijn, want hij zat op oud zeer. Tijdens hij naar Indië vertrok, stond hij bij zijn patroon te Amsterdam in 't krijt en had voor genoten voorschotten een schuldbekentenis afgegeven. Dat geld moest het eerst terug worden betaald. Gautier was hem meer dan een patroon, was hem een vriend en beschermer geweest en had niet geaarzeld om, voor een vrij belangrijk bedrag, met een stukje papier als eenige zekerheid, genoegen te nemen. Waarschijnlijk boekte hij zijn gewezen bediende onder het hoofd „Dubieuze Debiteuren"; hij wist immers ook wel hoe groot destijds de sterfte was onder de Indische suppletietroepen.

Maar Patras bleef in leven, en het geld kwam terecht. Daarover handelt een brief, dien hij ten jare 1702 richtte tot zijn gewezen broodheer, hem aansprekende met: „Monsieur et très honoré patron!" Vooreerst berichtte hij daarin, hoe zijn vrouw, mej. N. van Brakel (een enkele bron noemt haar: Gehesia Knipping) na de geboorte van een dochtertje overleden was, en hoe dit kind wel oorzaak zou wezen, dat hij nu langer in Indië zou blijven dan zijn plan was geweest. Want de grootouders Van Brakel hadden geen ander kleinkind dan dit eene, zoodat hij er tegen opzag om het van hen weg te nemen (nl. door er mee naar Europa te vertrekken). En nog veel minder wilde hijzelf van zijn dochtertje scheiden, „sy bien que je ne songe apresent que de l'eslever le mieux qu'il me sera possible, et attends avec patience ma destinée".

Voorts strekte die brief ten geleide van eene geldzending, en tot advies van een vorige; in 't geheel had hij toen *f*2600 op zijn schuld afgelost. En nu hij toch eenmaal aan de geldzaken bezig was, verzocht briefschrijver aan zijn gewezen patroon om voor zijn rekening aan zijn broeder, die zich toen in behoeftige omstandigheden bevond, een crediet te openen tot *f*100. Deze broeder heette Jean Pierre Patras, bijgenaamd de la Rochecourbière, en werd later in dienst der Staten met den rang van kapitein gepensioneerd. 't Was niet veel, honderd gulden, maar de latere landvoogd bezat nog slechts den rang van onderkoopman, en had het niet breed. Hij schreef aan Gautier:

„Je souhaiterois fort le pouvoir ayder, ce qui pourtant ne m'est pas possible estant entièrement espuisé, je vous prie neantmoins si il estoit en necessité de vouloir le secourir, et de luy faire tenir pour mon compte jusques a cent florins, quoyque je ne luy en

marque rien, afin que vous puissiés juger vous mesme s'il sen peut passer ou non".

Hier had de voorzichtigheid het gewonnen van de broederliefde. Het was een crediet onder voorbehoud, en de Indische broeder, die voor bedekte bedeeling zorgde *als 't noodig was*, hield zich van de mallen. Hij wist van niets; het bleef aan de prudentie van Gautier overgelaten om den op zwart zaad zittenden officier in Nederland dat geld al of niet toe te stoppen.

Dan waren er nog een paar kleinigheden, die schrijver zelf betroffen. Zou „monsieur et très honoré patron" ook zoo goed willen wezen hem de burleske gedichten van Boileau te zenden, met de werken van Molière, „et quelques autres livres propres a pouvoir divertir quelques moments et distraire une melancholie ordinaire aux estrangers qui habitent ce pays".

Ook hij — en wien zou 't verwonderen bij een levendigen Franschman! — was derhalve aangetast door die geestelijke kwaal, welke op den duur bijna iederen vreemdeling besluipt die onder palmen wandelt. De landziekte had hem beet; de verveling, de mismoedigheid onder Indische, en het verlangen naar Europeesche toestanden. Het deed er ook niet toe of men Franschman, of Duitscher, of Hollander was; het was genoeg dat men westerling was, om te midden van den overdaad in onvrede met zichzelf te zijn. Men gevoelde zich „dépaysé"; gelijke gewaarwording als de zijne gaf den Duitschen schrijver Heydt, evenals Patras als koloniaal uitgekomen, de regels in de pen (over het verblijf in de tropen):

„Est ist doch nichts vor einem freyen Geist, sondern die mehresten suchen und trachten nach einer Veränderung des Orts, Standes oder Gewinstes, und mit einem Wort, das Vatterland oder so geliebte Europa lieget einem jeden an Herzen, er mag auch alldorten [1]) so gut haben als er immer will; insbesondere wann ihm einmal alle unbekannte Gegenstände bekannt sind."

Gelukkig wie, als Patras, dezen demon der verveling en onvoldaanheid alleen met boeken, met Boileau en Molière trachtte te bestrijden. En, door in tijds een huwelijk te sluiten met een blanke vrouw, zich vrijwaarde voor den stap om zich" aen een lelyke Swartinne te verhangen", gelijk de oude reisbeschrijver het uitdrukte. Gautier was zelf gehuwd man, en zijn voormalige bediende moet op eenigszins gemeenzamen voet met de leden des gezins gestaan

---

[1]) Nl. in Indië.

hebben, dat hij aan de vrouw des huizes durfde vragen hem een pop voor zijn dochtertje te zenden. Zulk speelgoed, een Fransche pop in de lange kleeren, was op gansch Ambon, ja niet eens te Batavia te bekomen. Ook wilde hij zijn kind — het heette Olympe Josèphe — gaarne netjes zien en mooi in de kleeren; daarom zou mej. Gautier hem genoegen doen met de overzending van een karmozijnfluweelen mutsje met witte veeren. Zij is, schreef hij, „du dernier blond en blancheur, ce qui me fait croire que le rouge ou cramoisy est la couleur la plus propre pour elle".

Dit was een punt van eer voor menschen van een buitenpost: te zorgen dat hun kinderen, wanneer ze op Java kwamen, niet beschouwd werden als direct uit de wildernis aangevoerd. Soortgelijke bezorgdheid voor het uiterlijk van zijn dochtertje (maar hij had er twee) toonde ook de gouverneur van Ternate, Paulus Valkenaar. Deze had een „blauwtje" uit het weeshuis getrouwd, dat hem dertigduizend rijksdaalders aanbracht en waarmee hij vrijen moest in 't portugeesch — of ze zou hem niet verstaan hebben. De beide dochtertjes, welke zij hem bij haar overlijden naliet, hoorden toen wel geen portugeesch meer, maar in de plaats daarvan uitsluitend maleisch. Een andere taal dan het „Italiaansch van het Oosten" werd in het huis des gouverneurs niet gesproken. En ze zagen er uit als kampongkinderen. Toen de vader Ternate vaarwel zei en repatrieerde, deed hij hen te Samarang in den kost en schreef van daar, begin 1779, aan zijn broeder Caspar te Franeker:

„Mijne dochters, die welvarende zijn, maar op Ternate weinig gelegenheid hebben gehad om goede manieren te leeren, zijn hier op Samarang gehuisvest bij den heer opperkoopman van Santen, wiens huisvrouw de dochter is van den generaal Casembroot, die zeer groote bekwaamheid bezit om jongejuffrouwen eene goede opvoeding te geven, zoodat ik verzekerd ben, dat de kinderen wat goeds bij deze dame zullen leeren. Ook heeft dezelve de goedheid gehad de meisjes geheel op zijn vaderlands op te schikken, daar zij bij mijn eerste aankomst met ouderwetsche kleedertjes voor den dag kwamen, en dat op eene plaats als dat Samarang, alwaar de dames de nieuwe modes van het vaderland met de Indische pracht gepaard laten gaan en alwaar men in 't generaal zeer splendied leeft."

Abraham Patras beleefde aan zijn opgepronkt dochtertje echter weinig vreugde, want het meisje kwam jong te overlijden. Hij had nu vrouw noch kind meer, en 't was hem misschien niet ongeval-

lig dat hij in het jaar 1707 van het tooneel zijner huiselijke ongelukken werd overgeplaatst naar Djambi.

Kort vóór zijn vertrek uit de Molukken vond hij nog gelegenheid der regeering een dienst te bewijzen door zijn optreden op het eiland Batjan. Daar had een der zeeroovende radja's zich meester gemaakt van het Engelsche schip *St. George,* onder bevel van kapitein William Dampier. De eilanders hadden het schip geplunderd, de equipage beroofd en mishandeld, en den gezagvoerder gevankelijk naar het binnenland gebracht.

Deze Dampier was een oude kennis van de Indische regeering, maar stond te Batavia niet te best aangeschreven. Feitelijk had hij bij haar, wegens gepleegde desertie, nog een ham in 't zout. Hij was iemand van een zeer bewogen levensloop, een zeeman zoo rusteloos dat hij, ware hij niet in een Engelsch graafschap geboren, wel de Vliegende Hollander had kunnen wezen. Als scheepsjongen was hij zijn loopbaan begonnen, had als soldaat in Indië gediend, was een poos opzichter op een plantage in Jamaica geweest, maar had het onder de landrotten niet lang uitgehouden. Zwalken en zwerven was zijn lust, en spoedig zag men hem als kustvaarder in de West. Daarna keerde hij nog eens naar Jamaica, en verder naar Engeland terug, viel op een nieuwen tocht naar West-Indië in handen der flibustiërs, en wist toen niet beter te doen dan zich bij hen aan te sluiten en zelf „visscher met droge netten" te worden. In die kwaliteit plunderde hij ettelijke Spaansche havens op de Westkust van Zuid-Amerika, en volbracht de avontuurlijkste tochten. In 1683 zeilde hij met kapitein Cook rondom Amerika's zuidpunt naar het eenzame Juan Fernandez, verder naar de Gallapagos-eilanden, en zette de expeditie voort nadat Cook door de eilanders van Owaihi vermoord was geworden. Steeds ter kaapvaart, hier een slavenschip prijsverklarend en daar een kustplaats brandschattend, zwierf hij als bevaren avonturier naar oost en west; later, in maatschap met zekeren kapitein Swen, bezocht hij de Spaansche koloniën in de Filippijnen, de kust van China, en Nieuw-Holland. Bij de Nicobaren deed hij zich met zeven zijner makkers aan land zetten en bereikte in een open boot, na veel moeite en gevaren, Benkoelen op Sumatra.

Hier trad hij als kanonnier in Nederlandschen dienst, deserteerde en zwierf op goed geluk in Oost-Indië rond, totdat hij in 1691 de gelegenheid vond om zich naar Engeland in te schepen. De gewezen plantage-opzichter, boekanier, artillerist, werd hier...... schrij-

ver van reisverhalen. Zijn boek in drie deelen : *New voyage round the world* bracht hem in betrekking met den eersten lord der admiraliteit, en deze hielp hem weer aan een schip om daarmee een ontdekkingsreis naar Australië te doen. Bij deze gelegenheid kwam hij herhaaldelijk op Hollandsch territoir, o.a. op Timor en Ceram, en in aanraking met Hollandsche posthouders. Zijn tocht verrijkte intusschen niet weinig de kennis der Australische wateren en zijn naam zou aan ettelijke punten van het vijfde werelddeel verknocht blijven : Dampier-archipel, Dampier-eiland, Dampier-straat enz.

In 1703 maakte hij zich gereed tot een nieuwen tocht naar de wateren van Polynesië, en de regeering te Batavia zag hem aankomen. De *Realia* van het jaar 1704 bevatten de aanteekening :

„*Dampier*. Dien swerver, naar deze Gewesten staande weder te komen, zal gerecognosceert werden."

Tevens werden de autoriteiten onderricht hoe zij zich tegenover hem te gedragen hadden, wanneer deze verkenner van de Britsche Admiraliteit zich vertoonde op punten, die onder de koningen van Ternate en Tidore ressorteerden. Een jaar later kwam hij inderdaad opduiken in de Molukken, (waar de regeering geen dwarskijkers noodig had, allerminst Engelsche) en hier overkwam hem het ongeval, dat zijn schip in handen viel van de zeeroovers van Batjan. Patras werd er heen gezonden om de zaak zooveel doenlijk te herstellen. Het gelukte hem ook werkelijk schip en equipage los te krijgen en naar Ternate te brengen. Vandaar werden zij naar Batavia gevoerd, waar men nog moeite had om het volk van de *St. George*, bij 't aanvaarden der retourreis, weer aan boord te krijgen. Zij stelden nl. de regeering te Batavia aansprakelijk voor hetgeen hun op Batjan overkomen was en weigerden scheep te gaan voordat hun vergoed was hetgeen de zeeroovers hun afgenomen hadden. Ook was er een kwestie met Dampier zelf over een kist met zilver, die bijna tot een procedure voor den Raad van Justitie had aanleiding gegeven, maar waarover men (uit de *Realia*) het rechte niet hoort. De regeering besloot ten laatste dat de onwillige equipage „desnoods tot hun vertrek geconstringeerd sal werden" ; en het schip kwam eindelijk weg.

De stukken, door Patras op Batjan en Ternate over de zaak van de *St. George* opgemaakt, schijnen de handelingen der regeering grootendeels bepaald te hebben, en wellicht droeg de toenmalige secretaris der Molukken er veel toe bij, dat er niet reeds destijds een Nisero-kwestie in de wereld kwam.

Wat Dampier betreft, deze maakte tusschen de jaren 1708 en 1711 nog eens weer een reis rondom de wereld. Zijn komst op Juan Fernandez gaf aan den schipbreukeling Alexander Selkirk, die toen reeds vier jaren op dat afgelegen en onherbergzaam eiland had doorgebracht, gelegenheid om naar de beschaafde wereld terug te keeren; een voorval dat aan Daniël de Foe aanleiding gaf om zijn bekend verhaal te schrijven, dat duizende jongensharten sneller heeft doen kloppen: *Robinson Crusoë.*

Op zijn nieuwen post, de Comp. loge te Djambi, overkwam Patras een ernstig lijfsgevaar, doordien er een complot tegen hem gesmeed werd, waarbij vier soldaten om het leven kwamen. Zelf werd hij door een dolksteek licht gewond. Djambi toonde reeds destijds het onrustig kantoor te zijn, dat nog zooveel moeite aan de Comp. zou veroorzaken en waar nog herhaaldelijk (getuige de expeditiën in onze dagen) haar gezag met argumenten van ijzer en staal moest bevestigd worden.

Later vervulde Patras met het fregat *Pieter en Paulus* eene zending naar Bantam, waar hij den sultan van regeeringswege feliciteeren moest met het huwelijk van diens kinderen, en tevens geschenken overbrengen. Want de Comp. had er belang bij den vorst van dat rijk, in staatkundige beteekenis het tweede op Java, in gunstige stemming te houden, vooral sedert de langdurige worsteling met den ouden sultan Agon was uitgestreden. Een worsteling, waaraan Onno Zwier van Haren [1]) en Jan de Marre [2]) hunne gezwollen verzen wijdden, maar die zij gewis niet gaarne hernieuwd zou hebben.

Twee jaren nadat Patras op Djambi geplaatst was, en toen hij reeds den koopmansrang had gehaald, ging hij naar Palembang, als opperhoofd van 's Comp. factorij. Gewichtiger was zijne bevordering, in 1717, tot opperkoopman en gezaghebber ter westkust van Sumatra. Aan Nathanael Gautier bleef hij trouw schrijven en remitteeren, totdat de oude schuld was afgelost. Maar de schuld aan dankbaarheid vergat hij evenmin: bij zijn testament, dat in 1737 te Batavia verleden werd, legateerde hij aan de drie kinderen Gautier eene som van *f*5000. 't Was te beschouwen als de rente op rente van de penningen, welke de vader hem vroeger bij zijn vertrek naar Indië had voorgeschoten.

Het moet in deze jaren geweest zijn dat Patras de grondslagen

---

1) Agon, sulthan van Bantam."

2) „Batavia", p. 46 en 74.

legde tot het aanzienlijk fortuin, dat hij bij zijn sterven naliet. Men behoefde op de „buitencomptoiren" der Comp. nog niet op te treden als een perzische satraap, knoeiend en knevelend, om zich belangrijke „buitenvoordeelen" te verzekeren. Hier werd het spreekwoord betracht : „men leeft wel van één God, maar niet van één mensch" — de E. Comp. behoefde niet de eenige betaalsheer te wezen. En ook in zijne officieele verdiensten kwam schot, toen hij achtereenvolgens benoemd werd tot visitateur generaal van Ned.-Indië, commissaris en gezant naar Djambi, tweede opperkoopman van het kasteel Batavia en directeur van Bengalen.

Vooral dit Bengalen was een vette brok. Als men geen gouverneur van Java's N.-Oostkust geworden was, en geen resident van Cheribon, dan was de directie van het Bengalen-kantoor nog een van de beste prijzen uit den Indischen kokanjemast. De voornaamste der stille winsten was die op opium, maar ook op de lijnwaden, salpeter, zijde, enz. werden kapitalen gewonnen, die aan de Comp. onttrokken werden en terecht kwamen in de zakken van den directeur en de opperhoofden der verschillende factorijen. De openbare dieverij was hier zoo groot, en tevens zoo bekend, dat in een officieel vertoog over de toestanden bij de O.-I. Comp. o.a. voorkwam :

„Want slaat men 't oog op een directie als die van Bengale, zo bevind men dezelve bij een successie van Directeuren zedert een lengte van jaaren schuldig aan de enormste misstappen en morseryen, 's Comp. effecten en belangen als roofgoed behandelende, de inkoopsprijzen der goederen willekeurig en door de geraffineerdste practycqen cargeerende en onze uitdrukkelijke ordres en reglementen omtrent den inkoop der Lynwaaten en andere goederen, zonder het minste regard te slaan op eed of pligt, op de criantste wijze violeerende, zonder te spreeken van 's Comp. advancen op 't Zilver, dewelke een geheele reeks van jaaren verduistert zijn gebleeven".

Inderdaad, de ambtenaar, die met dezen post werd gebeneficieerd, kwam er als in de herberg *De Zoete Inval.* Op vaderlandsche uithangborden werd die „inval" veelal voorgesteld door een weesjongen, die hals over kop in een siroopvat buitelde ; in Bengalen had men het monogram der Comp., de letters V. O. C., wel op dat vat mogen schilderen, en den man, die er in viel, voorstellen met een directeursrok aan 't lijf. Tijdens Dirk van Hogendorp naar Bengalen gezonden werd, in 1786, werd het kantoor te Patna, beheerd door zekeren Van Citters, geschat op honderdduizend

ropijen 's jaars; zijn eigen emplooi, één rang beneden Van Citters, op veertigduizend ropijen. Naar deze inkomsten van ondergeschikte ambtenaren was eenigszins af te meten, hoeveel de directeur te Chinsurah wel winnen kon. Maar Van Hogendorp kwam te laat; de ketel was toen reeds afgeschuimd. De Engelschen waren in Hindostan reeds de baas en schreven er de wetten voor; zij bedierven de opiummarkt, waaruit voor de Hollandsche ambtenaren tot dusver de meeste winsten waren voortgevloeid. Instede van een fortuintje bracht hij slechts schulden mee, toen hij na derdehalf jaar verblijf naar Java terugkeerde.

Patras echter, ruim een halve eeuw te voren, maakte den goeden tijd nog mee. De Hollandsche factorij mocht toen vrij de opium opkoopen en verschepen; instede van een bepaald getal kisten door tusschenkomst van de Britsche autoriteiten te bekomen. Reeds Nicolaus de Graaff schreef in zijn *Oost-Indise Spiegel*: „Onder alle bysondere koopmanschappen en verbodene goederen zijnder geen, daar meer geld aan gewonnen word als aan de Bengaalse Aphioen en Molucse Speceryen". De schippers wisten wel hoe ze die opium verpakken moesten om den waterfiskaal, die namens de Comp. de lading visiteerde, „een knol in de muts te duwen". Zij brachten de verboden waar aan boord *als boter*, in groote Bengaalsche potten, die alleen een dunne bovenlaag zuivel bevatten; bovendien met goenie overtrokken waren. Of ook in leggers, die voor watervaten werden uitgegeven, maar waarvan het spongat aan den binnenkant voorzien was van een looden hoedje, dat met water gevuld werd. Kwam dan de fiskaal langs de leggers in het ruim, en hij stak bij een zijn vinger in het gat, er kwam niets voor den dag, „onbewust zynde, dat den Aap onder 't water verborgen is."

Ongeveer zes jaren bleef Patras op dezen winstgevenden post, toen zijne benoeming tot raad extraordinair van N.-Indië hem in 1731 naar Batavia terugriep. Deze benoeming kwam uit Nederland, tegelijk met die van mr. Dirck van Cloon tot gouverneur-generaal. 't Gebeurde niet vaak dat Heeren Meesters zelve een nieuwen landvoogd konden aanwijzen; de dood was hen gewoonlijk vóór en maakte eene verkiezing in den Raad van Indië noodzakelijk. Maar ditmaal hing de benoeming samen met de terugroeping van mr. Diederik Durven; en onder de overige bevorderingen van Comp.-dienaren was ook die van Patras.

Van Cloon bleef ongeveer vierdehalf jaar aan 't bewind alvorens hij in 1735 op zijn landhuis op Molenvliet kwam te overlijden. Toen

was 't de beurt van den gewezen soldaat. Er werd in den Raad van Indië op de gebruikelijke wijze, d.i. met besloten briefjes, gestemd over een opvolger voor van Cloon. Betreffende de keuze van Patras en het overlijden van zijn voorganger schreef toen de Raad aan Heeren Meesters een dier brieven, welke kenschetsend zijn gebleven voor den Indischen kanselarijstijl dier dagen. De kennisgave geschiedde met een woorden-omslag, eene breedsprakigheid, van dien stijl onafscheidbaar, en zooals ze gewis in het oude Lacedemon niet geduld zouden zijn geworden. En hoe zou zoo'n epistel ook anders beginnen dan met „nademaal"?

„Nademaal men voorgenomen hadde niet voor het eynde van dezen gewag te maken van de zeer zwaare ziekte, dewelke den Heer Gouverneur Generaal Mr. Dirk van Cloon den tijd van omtrent zeeven weken is onderworpen geweest, ten eynde dus in staat te weesen deswegen na behooren verslag te kunnen doen, zoo zal men dan na de verhandeling van al hetgeene in deezen aan UEd. Hoogagtb. moeste gecommuniceerd werden, alsnu daartoe treden, dog hetzelve moeten bestaan in een berigt, dat wij voor seeker stellen UEdh. zeer onverwagt en onaangenaam zal te vooren komen; want dat het God de Heere, contrarie dezer goede apparentie tot beterschap en een volkomen herstelling, waarvan voorwaards mentie is gemaakt, na Desselfs vrijmagtigen en onveranderlijken wille behaagd heeft Zijn Edelh. op den 10 dezer maand, even na Zonsondergang omtrent één quartier na zes uren, van desen wereldlijken last te ontslaan en in Zijne eeuwige rust en heerlykheyd op te nemen, zal UEdelh. o.a. ook komen te blijken bij de thans overgaande extract-resolutiën ter aantooning van hetgeen nog dienzelfden avond door ons, op het verzoek van den Heer Raad-ordinaris Wybrand Blom als eerste en voorzittend lid der Vergadering bij den anderen gekomen, is beslooten en vastgesteld, mitsgaders om welke redenen men op dien tijd tot de verkiezing van een nieuwen gouverneur generaal, op de approbatie van UwEd. Hoogagtb. niet is getreden, maar zulx uytgestelt geworden tot den daaraan volgenden morgen, wanneer hetzelve heeft voortgang genomen : ten blijke dat de raden-extraordinaris Adriaan Valkenier en Abraham Patras ider drie, en dus gelijke stemmen voor hun gehad hebbende, men in dit geval heeft goedgevonden recours te nemen tot het lot als een middel, hetwelk tot eene spoedige decisie het naast en bequaamst zijnde, in deezen scheen gebruykt te moeten worden en dienvolgende heeft plaats gehad." Enz.

Ja, er werd dien dag in het achtbaar college gedobbeld om de landvoogdij. De kroes met de steenen werd voor den dag gehaald en — God zegen' de greep! — Patras haalde het met één oog over.

De nieuwe landvoogd had, in plaats van een zilveren adelaar, wel een zilveren dobbelsteen in zijn wapen mogen voeren. Want aan dat éene oog meer was hij zijne verheffing verschuldigd. Joannes Camphuis, de gewezen zilversmidsknecht, had, van soortgelijk denkbeeld uitgaande, wel een zilveren hamer als teeken voor zijn blazoen gekozen. Maar een latere biograaf zou dien dobbelsteen weder naar den voorgrond brengen. Edmond Maignien, conservator van de bibliotheek te Grenoble, gaf eene brochure uit, gewijd aan de genealogie van het geslacht Patras en verrijkte die met een authentiek portret van Abraham. Bij die afbeelding waren gevoegd als attribuut de dobbelsteenen, welke eenmaal van een gewezen koloniaal een gouverneur generaal hadden gemaakt.

Patras was reeds diep in de zestig bij zijne benoeming; zijn lichaam en zijn gestel hadden onder den druk van zooveel Indische campagnes niet weinig geleden. Er werd in een brief aan bewindhebbers dan ook bijgevoegd, dat hij de benoeming aanvaard had „niettegenstaande zijne bekende zwakheden en hooge jaren": voorts in de verwachting dat Heeren Meesters een ander in zijn plaats zouden zenden, „een subject van meerder bequaamheden en kragten."

Hetgeen intusschen niet gebeurde, want na zijn overlijden werd hij opgevolgd door denzelfden Adriaan Valkenier, die eenmaal in 't dobbelen voor hem had moeten onderdoen.

Du Bois, in zijne *Vies des Gouverneurs Généraux*, schrijft van hem (Patras):

„C'étoit un Homme des plus respectables, qui avoit blanchi au service de la Compagnie et s'étoit concilié l'affection de tout le monde, mais son grand âge ne lui promettoit pas de jouïr longtemps de sa dernière fortune."

Ook De Jonge noemt hem „een goedaardig, doch oud en afgeleefd man". Zijne vijfenzestig jaren en de Indische *Strapazen* waren hem aan te zien; hij had van zichzelven mogen zeggen hetgeen de eveneens bejaarde Reinier de Klerk van zijne, op het eind eener Indische loopbaan komende promotie placht te zeggen: „dat het mostert na den maeltyt, of vygen na Paassen was."

Veel ging er niet om in den politieken brouwketel, gedurende de paar jaren van zijn bestuur. Er werd een contract met den soesoehoenan gesloten betreffende de rechtspraak over inlanders, en

daarbij bepaald dat de Comp. ambtenaren over een zekere uitgestrektheid gronds de onderdanen van Z. M. mochten vonnissen wegens delicten bedreven tegen de Comp. of hare onderdanen. Maar dan moest er bij de examinatie toch iemand van wege den soesoehoenan aanwezig zijn, en de executies (tenzij het feit bijzonder execrabel" was) moesten geschieden door des soesoehoenans gerechtsdienaren. Zooveel van het „halsrecht" liet men nog aan den alouden meester des lands. Maar het beginsel van Europeesche jurisdictie, volgens Europeesche wetten en begrippen, over een Oostersch volk werd hiermede alvast ingewijd: en dit stelsel had dezelfde gevolgen: duur recht en traag recht, welke ook in Engelsch-Indië den haat van inboorling tegen westerling voedden. Macaulay zou het zijnen landgenooten onder 't oog brengen, schrijvende over de usurpaties van het Britsche Hooggerechtshof, in de dagen van Warren Hastings:

„No man knew what was next to be expected from this strange tribunal, It came from beyond the black water, as the people of India, with mysterious horror, call the sea. It consisted of judges not one of whom was familiar with the usages of the millions over whom they claimed boundless authority. Its records were kept in unknown characters; its sentences were pronounced in unknown sounds. It had already collected round itself an army of the worst part of the native population, informers, and false witnesses, and common barrators, and agents of chicane, and, above all, a banditti of bailiff's followers, compared with whom the retainers of the worst English spunging-houses, in the worst times, might be considered as upright and tender-hearted."

Meer dan een van de hier genoemde euvels gold ook van de Hollandsche rechtspraak over inlanders. De dagen waren nu niet ver meer, waarin honderde inlanders ellendig zouden sterven in bekrompen en besmette gevangenissen, waarin ze geworpen waren niet als beschuldigde, maar bloot als getuige: en andere honderden bezwijken als slachtoffers van eene preventieve hechtenis, die zich tot maanden, soms tot jaren verlengde; waarin de „vile alguazils" van den opiumpachter heimelijk de verboden waar neerwierpen in de woning desgenen, dien men wilde verderven; waarin ontvluchte misdadigers herkend zouden worden in de kanariegele monteering van den politie-agent; waarin meer dan een doodvonnis, gestreken op valsche getuigenissen, rechtstreeks te wijten was aan 's rechters onwetendheid van inlandsche zeden en talen.

Doch Abraham Patras was gewis de man niet om zulke sociale kankers uit te snijden. Hij was timmerman van zijn eigen fortuin, maar geen *doctor juris*; en daarbij, de raad van justitie te Batavia, langen tijd het hoogste rechtscollege in de kolonie, duldde geen inmenging in de zaken van jurisdictie, ook niet van gouverneurs generaal. Het conflict met Reinier de Klerk, en later dat met de regeering van W. A. Alting, zou 't genoegzaam bewijzen.

Onder het korte bestuur van Patras kwam mede in werking het stelsel van uitroeiing der koffieboomen, waartoe in den Raad van Indië besloten was zoowel om de koffiecultuur op 's Comp. eigen landen te bevoordeelen, als om de pepercultuur aan te wakkeren. In het contract daarover werd den inlandschen keizer de belofte afgedwongen, dat hij „bij placcate alomme in zijn rijk zou ordonneren een totale uitroeying der coffieplantagiën, en tevens zou interdiceeren dezelve nergens te mogen aanplanten."

Van den eenmaal zoo gevreesden keizer van Mataram kon men derhalve thans hetzelfde gedaan krijgen, als, ten aanzien der specerijencultuur, van een koninkje van Ternate, of van ambonsche orangkaja's. Zulk een voorwaarde illustreerde wederom de uitspraak van den fabeldichter dat „la raison du plus fort est toujours la meilleure".

Dat Patras weinig moeite met zijn landvoogdij had, zou men mogen opmaken uit den volzin, in een zijner brieven aan bewindhebbers:

„Wij mogen verzekeren dat alles soo binnen als buyten 's lands, wat tot Java eenige betrekking heeft, sig in eene diepe en gewenschte rust bevindt."

Zelfs in den Oosthoek heerschte die rust. 't Was het land waar de partij van Soerapati zoolang „de pijpen had gestelt", waar balische goesti's het voormalige rijk van Balambangan zoolang in onrust hadden gehouden. Van een dier hoofden, Bagoes Patih genaamd, vermeldde de brief nog, voor 't geval dat 't heeren bewindhebbers mocht interesseeren, dat hij kort te voren overleden was, „wiens ligchaem met negen zyner wyven, naar de wyze der heydenen en het gebruyk ook van deze volkeren, op zyn tyd was verbrand geworden."

Negen vrouwen verbrand! — 't was niet veel. Zeker was die Bagoes Patih een vorstje van weinig beteekenis geweest; anders ware wel een honderdtal hem in den dood gevolgd. Zulk een hekatombe behoorde, volgens hindoesche opvatting, bij de begra-

fenisstaatsie van een aanzienlijk vorst; het geschiedde uit een gansch ander beginsel, dan wanneer b.v. in het oude Griekenland een geplaagd huisvader zijne Xantippe verbrandde. Aldus zekere Xanthus, welke juist aanstalten maakte zich door het vuur van zijne vrouw te bevrijden, toen zijn buurman hem toeriep: „Wacht even, Xanthus, tot ik de mijne hale; de takkebossen kunnen zeer wel voor twee dienen!"

Nog twee jaren bleef Abraham Patras bij zijne „geruste prefecturen", steeds wachtende op de verlossing uit het vaderland en aankomst van een vervanger, welke hij reeds bij zijn eersten brief aan bewindhebbers had aangevraagd. Die verlossing kwam niet, maar de dood verloste hem. In 1737, toen hij ongeveer zesenzestig jaren telde, kwam hij na een ziekte van een maand op zijn post te overlijden, en werd met de gewone staatsie in de z.g. Binnenkerk begraven. Bij 't afbreken van die kerk werd zijn grafsteen naar het kerkhof op Tanahbang overgebracht, tegelijk met andere zerken. De zijne ligt er vóór den ingang; daarop was afgebeeld, in hoofdtrekken, zijn wapen, dat in blauw een zilveren adelaar droeg. Het roode schildhoofd was beladen met drie gouden sterren; het helmteeken vertoonde een ster uit het schild tusschen een zilveren vlucht. Het opschrift van de zerk luidde:

„Hieronder rust Zijn Hoog Edelheid den Heere
„Abraham Patras, Gouverneur Generaal van Neder-
„lands India, geb. tot Grenoble den 22 Mey a° 1671,
„overl. op Batavia 3 Mey 1737.

Bij zijn overlijden vermaakte hij aan verschillende personen legaten, waaronder de ƒ5000 aan de kinderen Gautier; voorts zijn koets met een tweespan paarden aan de weduwe zijns voorgangers, Antonia Lengelé, en de vrijheid aan de meesten van zijn slaven.

Het heeft eenige waarde voor de kennis van het bijzonder leven, het huisraad en de lijfgoederen van hooggeplaatste Indische regeeringspersonen dier dagen, een blik te werpen in het testament van Abraham Patras, volgens den tekst voorkomende in het werkje van Maignien. Een vrome aanhef ontbreekt daarin niet:

„Au nom de Notre Seigneur Jésus Christ. Amen!

„Considérant la fragilité de la vie humaine et le certitude de la mort, et au contraire l'incertitude de son heure, et ne voulant pas volontiers délaisser ce monde avant que d'avoir disposé des biens

temperels qui m'y sont accordés par la main libérale de Dieu, j'ai trouvé bon, etc."

De bedragen der verschillende legaten in geld waren meerendeels uitgedrukt in rijksdaalders: aan de armen van Batavia, de Diaconie, het Lazarushuis, en verschillende bloedverwanten in Europa. Een paar dezer laatsten waren destijds in Indië en bekwamen, behalve het geld, een of meer slaven. 't Was zoo goed als geld, vooral wanneer 't slaven met capaciteiten waren, d.i. die eenig ambacht verstonden, die konden kappen, scheren, koken, kleermaken, of tot de „speeljongens" van Zijn Edelheid behoord hadden. Zijn huis en tuin, aan de Groote Rivier gelegen, mochten volgens de bepaling in dit testament niet verkocht of vervreemd worden alvorens zijn neef Antonie, destijds tweede administrateur van het Comp. ijzermagazijn, meerderjarig zou zijn geworden.

Een verre bloedverwant, Jean Maillefaud, eerste klerk ter Algemeene Secretarie te Batavia, kreeg behalve 16000 rijksd. en vier slaven (die hij mocht uitkiezen, maar niet verkoopen) zes zilveren lepels en vorken, zes messen met zilveren heften, een degen met goudgevest, een kris met goud gemonteerd en een gouden ring, bezet met een blauwachtigen brillant en twee kleine diamanten. Zooveel bracht het hem op de zoon te zijn van een broeder van een nicht van den overledene.

Jegens het lid in den Raad van Indië, met wien hij indertijd om de landvoogdij gedobbeld had, Adriaan Valckenier, koesterde hij geene ongunstige gevoelens; althans hij legateerde hem een japansch kabinet met ivoor ingelegd, en een groote stoel van buiten bekleed met russisch leer, van binnen met gestreepte pluche.

Ook de andere leden van den Raad, waaruit hijzelf was voortgekomen, werden door hem bedacht met eenig souvenir; J. P. Schaghen met een staatsiezadel, gemonteerd met massief zilver, en toebehooren; Johan Thedens met het lemmet van een japanschen dolk, met goud ingelegd, en zijn vrouw, Geertruida Goossens, met een koffertje van goud-cantillewerk; Isaak van Schinne met een zilveren schotel en een paar met goud gemonteerde inlandsche pieken; en Gustaaf Willem van Imhoff met al de gouden, zilveren en andere munten en gedenkpenningen, goudertsen enz., door den erflater bewaard in een kabinet, van palembangsche en ambonsche houtsoorten vervaardigd.

Mej. Antonia Schaghen bekwam de zilveren schotels terug en de zilveren kandelaars, die zij zelve hem indertijd geschonken had.

De waterfiscaal Nicolaas van Berendregt kreeg de drie paren gouden hemdsknoopjes met diamanten omzet, welke Patras dagelijks placht te dragen, en nog een zilveren, met goud opgewerkten tabaksdoos van vaderlandsche makelij. Van tabaks- en snuifdoozen was de overledene trouwens ruim voorzien geweest, want hij bedeelde daarmee ook den eersten secretaris Maurits Bruyninck : een doos in de gedaante van een toren, japansch werk; den tweeden secretaris Roland Can : gouden langwerpige doos van padangsch cantillewerk, en den ambtenaar met den rang van koopman Barteld Borchers : nieuwe doos van verguld zilver, geciseleerd.

Een zilveren lampetkan met kom werd geschonken aan den eersten klerk ter algemeene secretarie Gerard Cluysenaar. Andere personen uit de omgeving des generaals kregen levende waar, nl. slaven, en tevens gouden ringen met robijnen en diamanten bezet. Aldus de gecommitteerde voor de inlandsche zaken Adriaan Jubbels, en de boekhouder Ernest de Bevere. Het dochtertje van den raad van Indië Van Schinne, Suzanna, gaf hij vierhonderd rijksdaalders in haar spaarpot, en nog, voor den tijd dat zij er mee zou kunnen pronken, vier gouden haarspelden, twee in den vorm eener halve maan, twee in den vorm van een vlinder, allen met kleine diamantjes omzet. Zelfs de kinderen van nederige Comp.-dienaren, welke tot de kennissen uit zijn ambonschen tijd behoorden, een sergeant en een deurwaarder, bedacht hij met tweehonderd rijksdaalders ieder.

Een gelijk bedrag schonk hij aan twee klerken van de secretarie, Benjamin en Jean de Maffé; aan de vrouw van den havenkommies Jacobus Bartius de rente van een som van 200 rijksdaalders, door haren man verschuldigd, en aan den oud-raad van Indië J. C. Pielas in den Haag een grooten rotting met gouden knop en punt, voorzien van een gouden ketting; eenmaal ten dienste van den looper, die met zulk een instrument in de hand voor de koets van Zijn Edelheid placht te draven. Eindelijk bestemde hij twee gouden begrafenispenningen voor de beide gecommitteerden, die door den Raad van Indië belast zouden worden met de regeling van zijn begrafenis: penningen van dezelfde soort als die welke aan de dragers uitgereikt werden, maar grooter en zwaarder.

Dit alles was te beschouwen als kleinigheden in vergelijking met de eigenlijke erfenis. Deze viel toe aan den zoon van den broeder des overledenen, doctor in de medicijnen te Grenoble. Het testament stelde dezen neef tot universeelen erfgenaam van de gansche

nalatenschap: roerende en onroerende goederen, aandeelen op naam, baar geld, gemunt en ongemunt goud en zilver, lijfgoederen, juweelen, slaven, enz. Onder de preciosa werden afzonderlijk genoemd:

Drie dozijn zilveren lepels en vorken, drie dozijn messen met zilveren heften, een groote zilveren soepschotel, twee groote voorsnijmessen, twee groote vorken, twaalf kandelaars, alles van zilver, en voorts al het verder tafelservies. Daartoe behoorden ook ettelijke zilveren borden, die blijkens het gegraveerde opschrift gedenkstukken waren van het overlijden van bijzondere personen. Voorts twee kruiken voor rozewater met onderschotels, versierd *en relief*, twee koelkannen met zilveren montuur, een lampetkan van bengaalsche makelij. Er bevonden zich wijders onder de voorwerpen van waarde een drietal gouden en zilveren horloges, verscheidene cachetten van goud, zilver of edelgesteente, met het wapen van Patras daarop gegraveerd; een gouden ring, met een grooten brillant en twee kleinere; vele met goud en zilver ingelegde wapenen, en daaronder een dolk van den Grooten Mogol, die ongemeen kostbaar schijnt geweest te zijn. Dit wapen was bezet met diamanten en andere edelsteenen, voorzien van een met parelen versierden draagband en werd door den erflater bestemd om aan zijn broeder gezonden, in ieder geval als *poesaka* in de familie bewaard te worden.

In de nalatenschap, die aan Antoine Patras toeviel, waren mede begrepen al de boeken van zijn oom, Hollandsche en Fransche, en al de manuscripten, voor zoover ze niet de erfenis zelve betroffen. Het schijnt dat zich ook onder deze boeken en geschriften kostbare exemplaren bevonden; althans de gepensioneerde kolonel Nicolas Joseph Patras, aan wien na het kinderloos overlijden van Antoine en zijn vrouw het grootste gedeelte van hunne goederen toeviel, vermaakte in 1812 aan de bibliotheek van Grenoble een zeer fraai chineesch manuscript, de portretten van de keizers van China in waterverf vertoonende, en voorzien van historische en genealogische aanteekeningen. Voorts een gebedenboek in de singaleesche taal, gedrukt te Colombo; een ovale gouden gedenkpenning op den dood van Abraham Patras en een Indische pijlkoker met pijlen.

Wat de gelukkige erfgenaam betreft, Antoine of Anthony Patras, deze telde bij 't overlijden van zijn oom den landvoogd nog geen 20 jaren. Hij was op diens kosten te Genève opgeleid, en wist wel dat hij in Indië een goede toekomst zou vinden: oom Abraham

was toen reeds raad van Indië en een man *in bonis*. Hij kwam in 1734 als adelborst uit, werd aanstonds tot ordinair klerk te Batavia aangesteld en had het bij 't overlijden zijns ooms tot den rang van onderkoopman gebracht. Gewis handelde deze neef verstandiger dan de neef van den gouverneur-generaal Maatsuyker, de Amsterdamsche tooneelspeler Heere de Boer, van wien Valentijn verhaalt:

„Dezen heeft hij menigmaal na Indiën ontboden om door hem gevorderd te werden; dog hij schreef zijnen oom weer dat het voor hem hier veel beter was dan eens Prins, dan eens Koning en dan weer eens Keizer, en na daarvoor te hebben gespeelt, weer vrij te zijn, dan altijd een slave in Indiën te worden."

Had deze eigenzinnige acteur de roepstem zijns ooms gevolgd en de reis naar Batavia aanvaard, hij had allicht een even goede kans gehad de erfgenaam van den reeds bejaarden Maatsuyker te worden, als Anthony Patras ten aanzien van zijn oom den gouverneur-generaal. Hij bekwam uit Maatsuykers nalatenschap nog een legaat van een ton gouds, waarvan hij zich te Haarlem een fraai huis bouwde. De jonge Patràs echter kreeg veel meer. Toen hij ongeveer vier jaren na het overlijden zijns ooms repatrieerde, werd ten zijnen behoeve een wissel afgegeven van 80.000 ducatons of zilveren rijders, eene waarde vertegenwoordigende van ongeveer *f*252,000. Sedert huwde deze geluksvogel in den Haag met Magdalena Adriana, dochter van den raad van Indië Isaac van Schinne (dezelfde die met zijne ambtgenooten de Haze en Van Imhoff door den despotieken Valkenier in militair arrest naar Nederland werd gezonden). Sedert werd uit den rijkgeworden onderkoopman nog een burgemeester van Sloten en gedeputeerde der provincie Friesland bij de Staten Generaal, als om te herinneren aan de uitspraak:

Wo Geld voran geht, sind alle Wege offen!

In de kwaliteit van afgevaardigde, welke zijn verblijf in de hofstad bij herhaling noodwendig maakte, liet Anthony Patras zich daar door den bouwmeester P. Swart in het Lange Voorhout een huis zetten, dat onder de historische gebouwen van 's-Gravenhage behoort. De weduwe Patras woonde er nog in 1771; later kwam het in 't bezit van den Amsterdamschen bankier Hope, waardoor het sedert bekend bleef onder den naam van het Huis van Hope. Deze stelde het in 1811 ter beschikking van Napoleon I, bij diens bezoek aan den Haag. Later werd het eenige jaren bewoond door

baron Verstolk; daarna liet prins Hendrik het tot een paleis inrichten. Zijne weduwe bleef er wonen totdat zij in 1885 een tweede huwelijk aanging, ofschoon het gebouw reeds bij 's prinsen dood (1879) het eigendom was geworden van de groothertogin van Saksen Weimar. Deze verkocht het aan de koningin-moeder Emma, die het liet verbouwen en verfraaien. Thans woont de weduwe van Willem III in een huis, dat gebouwd werd met Indisch geld, waarvan de herkomst.........

Doch als de gevels van huizen konden blozen, hoeveel prachtige gebouwen in den Haag en Amsterdam zouden dan niet rood zien!

De weduwe Patras geb. v. Schinne bezat, behalve haar prachtig huis in 't Lange Voorhout, ook nog onroerende goederen, hofsteden te Blesdijk en Oude-lemmer in Weststellingwerf, en 't schijnt dat deze goederen voor haar geadministreerd werden door den dichter van *De Geusen*, den Frieschen staatsman Onno Zwier van Haren. Er bestaan althans van dezen brieven daarover, gericht aan de weduwe van Anthony Patras, waarin hij tevens zijne complimenten verzoekt aan haar nabestaande Nicolas Joseph Patras. Deze was een zoon van François, Anthony's broeder, en kolonel der cavalerie in Nederlandschen dienst. Na zijne pensionneering vestigde hij zich in zijne vaderstad Grenoble, werwaarts hij Abraham's fortuin overbracht. Hij stierf daar in 1815, als het laatste mannelijk oir van de familie Patras.

Het schijnt dat der weduwe Patras wel eens molest werd aangedaan door personen, die op de lucht der Indische millioenen afkwamen en die òf tot de arme leden der Fransche familie, òf tot de klasse der industrie-ridders behoorden. Een hunner achtte de zaak wel de moeite waard om daarvoor uit Frankrijk over te komen, en wist zelfs den ambassadeur van dat land voor zijne belangen te winnen. Zijn poging om een deel van de Indische ducaten machtig te worden blijkt uit een brief, ten jare 1771 door de weduwe Patras uit Den Haag geschreven, en afkomstig uit den boedel van den raadsheer in het Hof van Friesland, Quiryn de Blau. Daarin kwam o.a. het volgende voor:

„Ick heb so wel met verwondering als U.H.E.G. vernomen, dat de Marquis de Noailles, Ambassadeur van Vrankrijck, heeft kennen goet vinden om tot die sotte stap te koomen om een Memorie te presenteeren ten faveure van een schobbejak, en die te noemen naa Familie van den Generaal Patras. Het is te lang om een regt idee te geven wie die Patras of sogenoemde is, ik sal maar

in 't kort seggen dat hij in 't jaar 1743 is gekoomen in onse absentie, en die de opsigt over ons huys had, de sottigheyt gehad heeft om hem op onse kosten bij een burger te logeeren, omdat hij seyde een Neeff van mijn man te weesen. Na eenige maanden 't huys koomende, wierdt dit geseyt; daar mijn waarde man seer over gebelgt was, vond sig verpligt te kosten te betaalen, of te laaten betaalen. Die d'opzigt hadt de persoon bij sich hebbende laaten koomen en de reeden van sijn komst vraagende, seide hij dat bekent gemaakt was te Lyon, dat de Generaal eenige millioenen aan sijne arme vrinden in Vrankrijck gelegateert soude hebben, en versocht de Testament te sien, en dat hij sijne portie kwam haalen. Hij seide vast van de Familie te weezen, maar in wat graad wist hij niet, en ook uyt wat Provintie de Generaal was, en of hij ook nog Familie had. Mijn man seide dat hij de Testament aan niemandt behoefde te laaten sien, en dat de zaak te gek was om van te spreeken of eenig geloof daaraan te slaan. Maar terwijl uyt sijne papieren, die hij bij sich had, bleek dat hij so hiete, heeft mijn man hem eenige chariteyten gedaan, en geseyt dat indien hij konde aantoonen van de Familie te sijn, nog wel eenige chariteyten aan hem wilde doen.

„Seedert is hij verscheyde maalen weeder in Hollandt gekoomen met verseekering dat hij van de Familie was, maar niet geweeten hoe of in wat graad. Daarop heeft mijn man hem stockslaagen laaten presenteeren als hij wederom aan de deur kwam. Daarna is hij ieder reis weeder vertrokken met banqueroet te maaken. Tot in 't jaar 1767 hebben sij niet geweeten hoe na sij de Generaal bestonden, en 1768 is Bergeon de banquier mij na de copie authenticq van de Testament koomen vraagen, en so indien ik die niet geeven wilde, hij copie authenticq ligten soude te Inckhuysen; en mijn een verklaaring getoont dat de grootvader van Louis Patras soude geweest sijn volle broeder van den Generaal. Dit met d'eersten opslag de falsiteyt daarvan toonde; de Generaal heeft geen Broeders gehad die getrouwt sijn geweest als mijn schoonvaader; en omdat ik de copie authenticq van de Testament van de Generaal in de handen van die valsaris schelm en canaille niet hebben wil, heb ick interdictie laaten leggen om wie het oock soude moogen weesen copie authenticq te geeven, maar wel voor die er in benoemt sijn Extract, voor so verre het haar aangaat, en voor diegeene die niet er in benoemt sijn een verklaaring. Ik hoor dat sij met veele valsiteyten en belofte van geldt, so sij reusseeren in

de Legaat van £1200000, so hebben sij eene gebrekkelijke Genealogie gemaakt, waarin de voorgenoemde Broeder is geworden Germain Neeff. Het moet so een goedt Jonkheertje weesen als Marquis de Noailles, om daar op Memorie te presenteeren" [1]).

Deze poging zou trouwens een poging blijven; het blijkt niet dat de obskure bloedverwant er in slaagde een deel van het Indisch fortuin naar Frankrijk over te brengen. Dit geschiedde eerst toen de afstammeling in de rechte lijn, de gepensioneerde kolonel Patras, naar Grenoble verhuisde. Waarschijnlijk bracht hij als familieerfstuk ook den gouden begrafenispenning mee, die thans nog in het museum van genoemde stad berust, en waarvan het opschrift luidt:

Ter Gedagtenisse van wijlen Zijne Hoog Edelheyd Den Heere Abraham Patras, Gouverneur Generaal van Nederlands Indië. Geboren tot Grenoble, Den 22 Mey A° 1671. Overleden op Batavia Den 3 Mey A° 1737.

Zoo kwam het familiefortuin dan toch ten slotte terecht in de geboortestad van den jongen Franschman, die in 1690 als soldaat naar Indië was vertrokken, maar die stad nimmer had mogen terugzien.

Waarom had hij dan zijn schatten bijeengegaard — enkel om ze in de grage handen te werpen van een neef, die er zich huizen, hofsteden en titels voor zou koopen? Sedert het afsterven van zijn vrouw, daarna van zijn eenig kind, was hij ontheven geweest van de zorg om voor de zijnen een fortuin op te bouwen. Het heette, in zijn brief aan Gautier, dat hij vooreerst ter wille van zijn dochtertje niet naar Europa zou terugkeeren; maar toen dat dochtertje hem ontvallen was, zag men hem evenmin zich losmaken van de Comp. en zijne vaderstad Grenoble opzoeken. Hij had zijn geld verdiend gelijk zooveel andere dienaren der Comp., „met vijf vingers en één greep", in de Molukken, op Djambi, op Palembang, op Sumatra's Westkust, 't meest, waarschijnlijk, in Bengalen; en welk doel stelde een kinderlooze weduwnaar zich wel voor met goud op goud te stapelen? Ging 't den schenker van zooveel legaten, den erflater van een reusachtig fortuin, niet gelijk den zwijnen, die eerst goed doen na hun dood?

Over het bestaan en het streven van menschen, welke zich uitsluitend op geldwinnen toeleggen en in die rustelooze jacht de

[1]) Volledige tekst van den brief in *De Navorscher* 1875, p. 323.

bloemen vertreden, die op het pad van den nederige bloeien, bevat Smiles' bekend werkje *Selfhelp* deze regelen :

„Het leven van zulk een man kent gij, wanneer gij maar één blad uit zijn grootboek leest. Men verhaalt van een der grootste en gelukkigste kooplieden, die zich zijn geheele leven op geldwinnen had toegelegd, en zulks op een alleszins eerlijke wijze, dat hij op zijn sterfbed tot zijne geliefdste dochter de ernstige vraag richtte : „Heb ik mij niet verrekend?" Hij was tot het inzigt gekomen, dat hij heel wat meer goed had kunnen doen wanneer hij zich niet zoo uitsluitend op geldwinnen had toegelegd. Nu hij het opgestapelde goud moest achterlaten, en daarmede zijn levensdoel, begreep hij dat zijn geheele leven op een misrekening uitliep".

Zóó moet ook het einde geweest zijn van den gouverneur generaal Abraham Patras: ook zijn laatste woorden kunnen geweest zijn : „Heb ik mij niet verrekend?"

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Handboek voor Cultuur- en Handels-ondernemingen in Nederlandsch-Indië. Zestiende Jaargang. 1904. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1903. 8°.

E. J. Jellesma: Oud-resident van Menado (1892—1903). De Minahassa en eenige andere streken der residentie Menado. Eenige aanteekeningen op het voorkomende in het werk van den heer H. VAN KOL, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, „Uit onze Koloniën". Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1903. gr. 8°.

Mevr. A. Weber—Van Bosse: Een jaar aan boord H. M. Siboga. Leiden, Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. BRILL. 1904. 8°. Met kaart en platen.

Mevr. E. Overduyn—Heyligers: Gewetenswroeging. Oorspronkelijke Indische roman. Rotterdam, W. L. BRUSSE. (1903) 8°.

L. Kindt: Die Kultur des Kakaobaumes und seine Schädlinge. Hamburg, C. BOYSEN. 1904. 8°. Mit Illustrationen.

G. Stoll: Kiekjes op Java. Den Haag, BLANKWAARDT & SCHOONHOVEN. [1903]. 8°.

H. van Kol: Naar de Antillen en Venezuela. Geïllustreerd met vele afbeeldingen en kaarten. Leiden, A. W. SYTHOFF. 1904. gr. 8°.

Multatuliana. Verspreide en onuitgegeven stukken medegedeeld door **Dr. A. S. Kok**. Met een bibliographisch overzicht der geschriften van Multatuli door **L. D. Petit**. Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1903. 8°.

(J. Havelaar :) Rapport betreffende eene reis door de kolonie Curaçao ingevolge art. 2 van het Kon. besluit dd. 20 Juli 1901, no. 30. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. (1903). 8°. Met schets.

Verslag omtrent den dienst der **Rijkspostspaarbank** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°.

W. S.: Een onvermoeid strijder voor de belangen van den Inlander [F. FOKKENS] tevens bijdrage tot de kennis der in de laatste tien jaren gevolgde koloniale politiek met betrekking tot de welvaart der Inlandsche bevolking in Oost-Indië. 's-Gravenhage, M. M. COUVÉE. 1903. 8°.

Regenwaarnemingen in Nederlandsch-Indië. Vier en twintigste Jaargang 1902. Bewerkt en uitgegeven door het Kon. Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. 8°.

Jaarverslag (Zevende) van de Vereeniging voor Ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. 8°.

R. Brons Middel: Soendaneesch-Hollandsch woordenlijstje. Bandoeng, G. KOLFF & Co. 1903. 8°.

Dr. S. H. Koorders en **Dr. Th. Valeton**: Bijdrage No. 9, tot de kennis der boomsoorten op Java. Batavia G. KOLFF & Co. 1903. gr. 8°. [Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin No. LXI.]

Adresboek van alle in Europa verblijfhoudende Indische ambtenaren, Officieren en Weduwen. Elfde Jaargang (1904—1905). Samengesteld volgens officieele gegevens door **J. Haus.** Amsterdam, Boek- en Steendr., voorh. ELLERMAN, HARMS & Co. 1904. 8°.

F. P. H. Prick: Indische woorden en hunne equivalenten in de moderne talen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1903. gr. 8°.

K. Martin: Reisen in den Molukken, in Ambon, den Uliassern, Seran (Ceram) und Buru. Geologischer Theil. *3te Lieferung*: Buru und seine Beziehungen zu den Nachbarinseln. Mit 1 Karte 17 Tafeln und 2 Textbildern. Herausgegeben mit Unterstützung der Niederländischen Regierung. Leiden, Buchh. und Druckerei vormals E. J. BRILL. 1903. 8°.

Nederlandsche Staatsalmanak voor iedereen. Jaargang 1904. Handboek betreffende zaken en personen in betrekking tot Nederland en **Koloniën**. Met veler medewerking samengesteld door **H. Pyttersen Tz.** Vijfde jaargang, verbeterd en belangrijk vermeerderd. Zalt-Bommel, H. J. VAN DE GARDE & Co. 1903. 8°.

Mr. N. P. van den Berg: Uit de dagen der Compagnie. Geschiedkundige schetsen. Haarlem, H. D. TJEENK WILLINK. 1904. 8°.

Ds. L. Adriaanse: De Koninklijke Boodschap omtrent wijziging van het Indisch Regeerings-Reglement in zake de rechtsbedeeling en rechtstoestand der Inlandsche Christenen [Referaat]. Utrecht, F. WENTZEL & Co. (1903). 8°.

Guide through Netherlands India, compiled by order of the Koninklijke Paketvaart Maatschappij (Royal Packet Company), by **J. F. van Bemmelen** and **G. B. Hooyer.** Translated from the Dutch by **B. J. Berrington.** New edition. revised by **O. Knaap.** London, TH. COOK & Son — Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1903. 8°. With maps and illustrations.

Cd. Busken Huet. Nalezing. Met een Voorbericht van **G. Busken Huet.** Haarlem, H. D. TJEENK WILLINK. 1903. 8°. [Bevat o. a. een hoofdstuk *Multatuli;* en *Indische brieven.*]

Dagh-Register gehouden in 't Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India. Anno 1676. Uitgegeven door het Bat. Gen. van Kunsten en Wetenschappen, met medewerking van de Ned.-Indische Regeering en onder toezicht van **Mr. J. A. van der Chijs.** Batavia, Landsdrukkerij — 's Hage, M. NIJHOFF. 1903. gr. 8°.

M. A. J. Gerritsen Plaggert. Ontwerp van eene administratie en boekhouding van een handelszaak in Ned.-Indië. *Laatste gedeelte.* Uitgegeven op verzoek van het Instituut voor handelsonderwijs te Batavia. Batavia, H. M. VAN DORP & Co. 1903. 8°.

Dr. Fr. Borel: Choléra et peste dans le pèlerinage musulman 1860—1903. Paris, MASSON ET CIE. 1904. 8°.

Drs. Edm. et Et. Sergent: Guide pratique pour l'étude des moustiques. Avec une préface du **Dr. E. Roux.** Paris, MASSON et CIE, et GAUTHIER-VILLARS. [1903]. 8°. Avec illustrations.

H. Gottwaldt: Die überseeische Auswanderung der Chinesen und ihre Einwirkung auf die gelbe und weisse Rasse. Volkswirtschaftliche Studie. Bremen, M. NÖSSLER. 1903. 8°.

Bibliothéque Coloniale Internationale. Compte rendu de la session tenue à Londres les 26, 28 et 29 mai 1903. Institut Colonial international. Bruxelles. A. MERTENS, etc. 1903. 8°. (Bevat o. m.: Régime minier des Guyanes anglaise, française et hollandaise. Rapport par M. PAUL DE VALROGER.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap. *Dl 55 (3e Stuk) 1903.* Mr. J. A. VAN DER CHIJS: Proeve eener Ned.-Indische Bibliographie (1659—1870). Supplement II.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 46 (1903), afl. 5.* H. D. H. BOSBOOM: Opgave van calques en reproducties naar kaarten en plattegronden aanwezig in het Rijksarchief te 's Gravenhage en in de Universiteits Bibliotheek te Leiden, aan het Bat. Gen. toegezonden. Met Bijlagen. — Dr. F. DE HAAN: Uit oude notarispapieren II. ANDREAS CLEYER. Met Aanhangsel. — Dr. PH. S. VAN RONKEL: Over den oorsprong van het Maleische woord pawai. Id. van het woord kamandikai. — M. JOUSTRA: Eene verklaring van den naam van het Sëmbiring'sche doodenfeest.

Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Gen. *2e Serie. Dl. 20 (1903), No. 6.* J. J. K. ENTHOVEN: Geographische plaatsbepalingen [ter Borneo's Westkust] (met kaart en bijlagen.) — RED: Een tocht naar Apo-Kajan in Centraal-Borneo. — J. H. VAN HASSELT: Goninie-expeditie [in Suriname.] — Litteratuur — Overzicht Oost- en West-Indië.

Vragen van den Dag. *18e jaarg. (1903), afl. 12.* BOEKA: De Arabieren in onze Oost. Een waarschuwend woord.

Eigen Haard. *29e jaarg. (1903), maandafl. 11.* J. F. L. DE BALBIAN VERSTER: De Sabang-baai (vervolg en slot) (met illustraties en kaartjes). — ALEX: J. B. VAN HEUTSZ (met portret en illustraties).

De Economist. *52e jaarg. December 1903.* REINIER D. VERBEEK: Nieuwe mijnwetgeving voor Nederlandsch-Indië. I.

Onze Eeuw. *3e jaarg. Dec. 1903.* E. B. K[IELSTRA]: [Bespreking van]: BOEKA [= P. C. C. HANSEN JR.], Studiën en Beschouwingen. I. II. Tropisch Nederland. III. Bestuur van Oost-Indië.

Het Nederlandsche Zeewezen. *2e jaarg. Dec. 1903.* H. TEN HOVEN: Iets over de opneming van Straat Makasser. IV (met illustraties). — G. D.: De vrede van ADAUT. Een kijkje op de Tenimber eilanden (met illustraties).

Marineblad. *18e jaarg. 1903—1904. 5e afl. 5 Dec. 1903.* I. M. PHAFF: Hoe moeten wij de getijden in den O.-I. Archipel begrijpen. — Dr. J. A. PORTENGEN: Het Marine-hospitaalschip „Filips van Marnix" gedurende de tweede Atjeh-expeditie.

Theosofisch Maandblad van Ned. Indië. *3e jaarg. October 1903. No. 4.* AYE: De voornaamste bouwvallen uit den Hindoetijd op Java. De Prambanan-Tjandigroep (Vervolg).

De Indische Mercuur. *26e jaarg. (1903), No. 46.* v. G[ORKOM]: De irrigatie op Java in staat van beschuldiging. — A. RAAYMAKERS: Een en ander over goudwinning van moderne stroomafzettingen. — De reizen van Dr. P. en Dr. F. SARASIN door Celebes. — [S. KALFF]: Iets uit de gedenkschriften van een kwajongen [STEVEN VAN DER HAGHEN] (*vervolg, met slot in No. 47*). — **No. 47.** Koffiecongres te Malang. — Bericht over Para Caoutchouc. — **No. 48.** H. VAN WARMELO: De rentabiliteit van eene koffieonderneming op Sumatra's Westkust. — *Bijlage:* De oplossing van het Rameh-vraagstuk. (Met monster ruwe ramehbast en de daaruit door de Ramie-Union bereide spinbare vezel). — **No. 49.** (Dr. C. L. VAN DER BURG): Voeding en voedsel (Voordracht). — (A. F. W. STIBBE): Op stomp kappen van kina en beschaduwen van kina (Voordracht) (*met slot in No. 50*). **No. 50.** Bericht omtrent de Gouv. kina-onderneming over het 3e kwartaal 1903. — Kina en kinine. — Electrisch licht voor Suikerfabrieken. — Suiker-productie van Midden-Java. — S. KALFF: Uit de oude doos. Eene Suikerhistorie.

Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 67 (1903), Nov. afl.* P. J. HOMMES: De heer v. KOL over onze djatibosschen. — W. G. LEEMBRUGGEN: Een en ander over wortelsnoei. — J. S. VAN BRAAM: Landbouwkundig domeinbeheer op Java. — P. J. VAN MAANEN: Bemesting der suikerrietvelden. — M. BLOKHUIS: De bestrijding der cacaomot op Tanah Wangie. — JOHN CAMPBELL: Pel- en glansmachine van den heer TH. J. J. ROQUÉ. — A. B.: Houthandel in Siam. — Berichten omtrent de Europeesche houtmarkt.

Teysmannia. *14e jaarg.* (*1903*) *10e en 11e afl.* W. G. BOORSMA: Eenige bijzonderheden omtrent inlandsche geneesmiddelen. — H. J. WIGMAN: Vermenigvuldiging van planten(zaad). — J. VAN BREDA DE HAAN: Zintuigen der plant. — F. TH. S. N. MARX: Padieproeven. — Boekbeschouwing: Bespreking van C. KRAAY: Eene eventueele suikerraffinaderij in N. O. I. enz. — De verhouding van de mieren tot de kultuur. — T. J. MANSHOLT: De veredeling der landbouw-kultuurgewassen. — Amerikaansche planten op Java. — De rameh in Californië. — Op welken afstand verspreiden zich de wortels van de boomen? — Dr. W. R. TROMP DE HAAS: Terugblik op hetgeen in Ned.-Indië is gedaan nopens de katoencultuur. — Nota betreffende drijfrijst in Siam. van den Ned. Consul te Bangkok. — Aanteekeningen over de rijstcultuur op natte velden op het eiland Kyatha. — Dr. F. W. T. HUNGER: Over de wijze van bewaring van tabakszaad in Deli.

De Cultuurgids. *5e jaarg.* (*1903—1904*), *6e en 7e afl.* M. BLOKHUIS: De bestrijding der cacaomot op Tanah Wangie. — J. J. C. WILLEMSE: Resultaten met de pepercultuur in een vochtig klimaat en iets over pepervarieteiten. — D. B. Nadere berichten omtrent de Coffea excelsa. — J. v. R.: Wat kan men bereiken met de toepassing van wortelsnoei bij cacao? (met plaat). — D. B.: Is de bereiding van citronella-olie op Java loonend? — ANOE: Het snoeien van cacao. — A. F. W. STIBBE: Op stomp kappen van kina en beschaduwen van kina. — D. B.: Een ziekte van den koffieboom in Midden-Amerika. — Dr. H. D. TJEENK WILLINK: Iets over plantenziekten en hare bestrijding. — D. B: De ontvliesmachine, tevens huller van den heer ROQUÉ. — Jhr. J. F. VAN BENTHEM VAN DEN BERGH: Iets over het bestrijden van plantenziekten elders en hier in Indië. — P. VERBRUGGE: Varia over bergcultures. II. — L. L. A. MAURENBRECHER: Kina en kinine. — R. A. EEKHOUT: Katoen in Ned.-Indië. — Verkoop van thee te Londen en te Amsterdam. — Enz. — *Bijlage*: Dr L. ZEHNTNER: De helopeltisplaag bij de cacaocultuur en hare bestrijding (met plaat).

's Lands Plantentuin. Bulletin de l'Institut botanique de Buitenzorg. *No. XVII. 1903.* Dr. F. W. T. HUNGER: Bemerkung zur Wood'schen Theorie über die Mosaïkkrankheit des Tabaks. — DEZ: On the spreading of the Mosaic-disease (calico) on a tobaccofield.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *11e jaarg.* (*1903*). *No. 19.* J. D. KOBUS en TH. MARR: Onderzoek van bodemlucht. — H. C. PRINSEN GEERLIGS: Een eventueele suikerraffinaderij in N. O. I. door C. KRAAY. **No. 20.** W. C. DICKHOFF: Schatting der Java-suikerproductie over 1903 en der beplante oppervlakte voor campagne 1904. — L. COSTER VAN VOORHOUT: Eenige beschouwingen over eene suikerfabriek op Mauritius. — Bakteriën en landbouw. — Enz.

Indisch Militair Tijdschr. *34e jaarg.* (*1903*). *No. 10.* A. KRUISHEER: Groot-Atjeh van 1 Jan. tot 20 April 1896 (vervolg en slot). — H. F.: Snelvuur-, veld- en berggeschut. — R. B. M. DE WIJS: Fluitsignalen en wenken bij de vechtwijze tegen den Atjeeschen vijand in het jaar 1903 (met bijlagen en plaat) (slot). — M.: Gouvernementswoningen en huishuurindemniteit. — v. D. B.: Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog. IX. — F. W. VAN HAEFTEN: Eerste hulp op het slagveld in den strijd met een buitenlandschen vijand. — Voor de practijk: B: de rechtsche richtingen met het geweer aan den schouder en met het geweer bij den voet. — Varia.

Het Recht in Nederl.-Indië. *Dl. 81* (*1903*), *No. 6.* Mr. F. H. GERRITZEN SR.: Gedomicilieerde wissels en orderbiljetten (Verhandeling).

De Ingenieur. *18e jaarg.* (*1903*). *No. 47.* J. H. THAL LARSEN: Het slibbezwaar bij bevloeiingswerken, met Naschrift van R. A. VAN SANDICK. — **No. 48.** R. A. VAN SANDICK: De drinkwatervoorziening van Soerabaja (met afbeeldingen). — Y. C. W. HERWEYER: De spoorwijdte van den Lawaspoorweg (*zie ook No. 50*). — **No. 50.** J. VAN TUBERGEN: Overlaatdam in de leiding Pakis met afbeeldingen).

Geneeskundig Tijdschr. voor Nederl.-Indië. *Dl. 43* (*1903*), *afl. 5.* Dr. J. J. KUNST: De behandeling der malarialijders in het Ned.-Indische leger. — E. W. K. v. D. BORNE: Over 168 malariagevallen te Magelang geobserveerd. — Dr. E. STEINER: Over het veelvuldig voorkomen van ankylostomum duodenale

bij de bevolking van Indië. — F. J. HAGEN: Het gebruik van agrafen bij het sluiten van wonden. — Eenige statistische gegevens ontleend aan de civiel geneeskundige verslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten van Java. — J. HAGA: Over rattenverdelging [op schepen].

Het Koloniaal Weekblad. *3e jaarg.* (*1903—1904*), *No. 36*. De tocht van controleur KOK naar de Batoe Bahra-streek en het Tobameer. — Arbeiderstoestanden in de Tropen, voordracht van den heer MORREN (II). — **No. 37.** J. A. LOEBÈR JR.: Indonesisch vlechtwerk. Verven van vlechtmateriaal (*vervolg van No. 33*). — Kain Bèntènan. — **No. 39.** Rameh. — **No. 40.** De Opium-regie.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Dec. 1903.* Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa gedurende het jaar 1902. — Sarpă, Pak Tjondra, door J. KRUIJT. — J. H. LETTEBOER: Uit het verslag van Savoe, over 1902.

Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging. *Dec. 1903.* L. TIEMERSMA: Bakasih en Krawang. — H. C. G. RUTTINK: Tjiandjoer en Pekalongan. — L. TIEMERSMA: Hoe de Chineezen hunne afgestorven voorouders vereeren (VIII).

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *60 Jahrg.* (*1903*), *Nr. 12.* Aus der Schwesternarbeit in Sumatra. (Ein Brief von Schwester L. NIEMANN). — Neueste Nachrichten: Sumatra.

Jahrbücher des Nassauischen Vereins für Naturkunde. *Jahrgang 56. 1903.* P. PREISS: Verzeichnis der von Hauptmann Holz im Jahre 1899 auf Ost-Java gesammelten Cetoniden.

Deutsches Kolonialblatt. *14e Jahrg. Nr. 22, 15 Nov. 1903.* Studiereize des Privatdozenten Dr. W. BUSSE nach Niederländisch-Indien.

Deutsche Kolonialzeitung. *20e Jahrg. 1903, Nr. 47.* W. VON HANNEKEN: Sabang, der neue Hafen auf dem Wege nach Osten.

Globus. *Bd. 84* (*1903*), *Nr. 19.* R. A.: GUSTAV SCHLEGEL †. — **Nr. 22.** Wichmanns Forschungen in Niederländisch Neuguinea.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 November — 21 December 1903.

Het naderend einde des jaars met zijne talrijke feestdagen en de onzekerheid omtrent de toestanden in Oost-Azië gaven aan de diverse fondsen eene onvaste stemming, zoodat in elke rubriek zoowel verhoogingen als verlagingen in den koers voorkwamen. Bizondere vermelding verdienen de aandeelen Kon. Petroleum die tot 500 % opkwamen, doch weêr lager sluiten, ook de Mijnbouw maatschappijen die flink vooruitkwamen, zoomede de Java Bosch Expl. Mij. en Oost Java Stoomtram Mij. wier koersen beide 15 1/4 % konden verbeteren.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Handelsver. Amsterdam	4	%
„	Koloniale Bank	2 3/4	„
Pref. Aand.	Idem	3 1/4	„
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	1 3/4	„
„	Java Bosch Expl. Mij	11	„
„	Sindanglaoet Suikerfabr.	3	„
„	Besoeki Tabak Mij.	3	„
„	Langkat Tabaksbouw Mij.	1	„
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	2	„
Aand.	Sumatra Cultuur Mij.	3 1/2	„
„	Kon. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	15 1/4	„
„	Petr. Mij. Moeara Enim	2 3/4	„
Pref. Aand.	Perlak Petroleum Mij.	8 1/4	„
Aand.	B. Idem	2 1/2	„
„	Sum. Palemb. Petr. Mij.	1 3/4	„
„	Kwand. Soemalata Mijnb. Mij	8 7/8	„
„	N. Celebes Mijnbouw Mij.	1 3/4	„
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschij.	7 1/8	„
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	32	„
„	Singkep Tin Mij.	3 1/2	„
„	Droogdok Mij. Tandj. Priok	2	„
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	6 7/8	„
„	Bat. Electr. Tram Mij.	2	„
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	1 1/8	„
„	Ned. Ind. Tramw. Mij	5 1/4	„
„	Oost Java „ „	15 1/4	„

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	2	%
Pref. Aand.	idem	1 1/2	„
Aand.	Liq. Barge & Moormann	3 3/16	„
„	Kalibagor Suikerfabriek	2 1/2	„
„	Kaliwoengoe Plantaran	8	„
„	Suikerond. Sentanen Lor	2	„
„	Asahan Plantage Mij.	11	„
„	Deli Batavia Mij.	4	„
„	Deli Maatschappij	8 1/2	„
Aand.	Deli Plantage Mij	1 1/2	„
„	A. Langkat Cult. Mij.	2	„

Pref. Aand.	Tabak Mij. Langkat Soekaranda	4 %
Aand. A.	Langkat Tabak Mij	5 „
„	Medan Tabak Maatschij	7 „
„	N. Asahan Tab. Mij	$1^1/_4$ „
„	Senembah Maatschappij	$9^1/_4$ „
„ A.	Serdang Tabak Mij	$2^1/_2$ „
„ B.	Idem	$1^5/_8$ „
„	Tabak Mij. Soengei Bedjankar	5 „
Cert. v. Aand.	Un. Langk. Plant	2 „
Aand.	Kon. Paketvaart Mij	$1^7/_8$ „
„	Java Petroleum Mij	2 „
„	Ned. Ind Expl. Mij	3 „
„	Babat Djomb. Stoomtram Mij	$1^{11}/_{16}$ „
„	Kediri Stoomtram Mij	2 „
„	Madoera „ „	5 „
„	Sem. Cheribon Stoomtram Mij	$7^1/_4$ „

DIVIDENDEN.

Ned. Ind. Tramweg Maatschappij	8 %
Ned. Ind. Zee- en Brandassurantie Mij	10 „
2e Idem.	7 „
Singkep Tin Maatschappij	9 „
Opr. bew. Idem	ƒ 6.90
Maatschappij Fuchs	$7^1/_2$ %
Cultuur-maatschappij Tjitiis Pasir-Nangka	19 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Crediet- & Handelsver. Banda	45 %
„	Ned. Ind. Gas Maatschij.	160—$164^1/_2$ „
„	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	40 „
„	Java—China—Japanlijn	$90^1/_8$ „
„	West-Java-Kina-Cultuur Mij.	$34^1/_8$—35 „
„	Billiton Maatschij. 1e rubriek	ƒ 2400.—
„	„ „ 2e „	„ 1850.—
„	Cultuur Mij. Ngredjo	15—19 %
„	Preanger Koffie Cult. Mij. Tjiharoes Rahajoe	42 „
„	Ned. Ind. Zee- en Brand Ass. Mij.	101 „
„	Batav. Idem	38 „
Pref. Aand.	Petroleum Maatschappij Rembang, serie A	9 „
Aand.	Landbouw Maatschappij Melattie	27 „
„	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	55 „
„	Handelsvereeniging Java	70 „
„	Brand Assurantie Mij. Insulinde	125 „
„	Ned. Ind. Electriciteits Maatschappij	164—$164^1/_2$ „
5 % Oblig.	Cultuur Mij. Gending	110 „
5 „ „	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	58 „
6 „ „	Cult. Mij. Gending met winstaandeel	110 „
$4^1/_2$ „ „	Passoeroean Stoomtram Mij.	40 „
Pref. Aand.	Cult. Mij. Lawoe	91 „
Aand.	Oost-Borneo Maatschappij	$12^1/_2$ „
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	$263^1/_2$—264 „
Opr. Aand.	Singkep Tin Mij.	ƒ 63.— à ƒ 65.—
„ „	Semar Cheribon St. tram Mij	ƒ 300.—
„ „	Javasche Cultuur Mij.	„ 30.—
„ „	Kon. Paketvaart Mij.	ƒ 590.— — ƒ 605.—.
Bew. v. Deelger.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	ƒ 2.—
Opr. Aand.	Suikerfabriek Kalibagor	15 %

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. December. 7	21
Borneo-Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.	„	$58^{1}/_{2}$	58
id.	Pref. Aand.	$140^{1}/_{2}$	$140^{1}/_{2}$
Handelsv. Amsterdam	Aand.	$109^{3}/_{4}$	114
Int. Cred. & H. V. Rotterd.	„	89	89
Javasche Bank	„	170	170
Koloniale Bank	„	33	$33^{3}/_{4}$
id.	Pref. Aand.	43	$45^{1}/_{4}$
Liquid. Barge & Moormann	Aand.	$40^{3}/_{4}$	$39^{9}/_{16}$
Ned. Handel-Mij	Cert. v. Aand.	$142^{7}/_{8}$	$141^{13}/_{16}$
Ned. Ind. Escompto Mij	Aand.	116	$116^{1}/_{2}$
Ned. Ind. Handelsbank	„	$70^{7}/_{8}$	$72^{1}/_{2}$
Ned. Ind. Landb. Mij	5 % Obl.	$102^{1}/_{2}$	102
Badas, Suikerfabriek	Aand.	—	—
Banda, Credt. & Handelsver.	„	—	—
Java Bosch Expl.-Mij	„	—	76
Java'sche Cultuur-Mij	„	80	$79^{1}/_{2}$
Kalibagor. Suikerfabriek	„	85	$82^{1}/_{2}$
Kaliwoengoe Plantaran	„	34	34
Maron Cult. Mij	„	60	55
Melattie, Landbouw-Mij	„	30	30
Michiels-Arnold, Rijstlanden	„	101	101
Ned. Ind. Houtaankap Mij	„	—	$16^{5}/_{8}$
Ngoepit, Landbouw-Mij	„	—	—
Penampean Cult.-Mij	„	—	—
Pondok Gedeh Cult. Mij	„	—	—
Suikerond. Sentanen.-Lor	„	115	114
Sindanglaoet, Suikerfabr.	„	$182^{1}/_{2}$	185
Soemberredjo Cult.-Mij	„	—	—
Temoeloes. Landb.-Mij	„	—	—
West-Java Kina Cult.-Mij	„	—	—
Wonokoyo	„	—	—
Amsterdam-Deli Comp.	„	520	520
Amsterdam Sum. Cult.-Mij	„	13	$13^{1}/_{4}$
Tabak-Mij. Arendsburg	Cert. v. A.	$489^{1}/_{2}$	$489^{1}/_{2}$
Asahan Plantage Mij	Aand.	—	19
Asahan Tabaksbouw Mij	„	30	30
Besoeki Tabak-Mij	„	$37^{1}/_{2}$	39
Deli-Batavia-Mij	„	$372^{1}/_{2}$	380
Deli-Cultuur-Mij	„	$47^{7}/_{8}$	$48^{1}/_{4}$
Deli-Langkat-Tabak-Mij	C. v. A.	175	175
Deli-Maatschappij	Aand.	431	430
Deli Padang Mij	„	—	—
Deli Plantage Mij	„	$23^{1}/_{2}$	21
Deli-Tabak-Mij	„	—	—
Tab.-Mij. Franco Deli	„	$4^{3}/_{4}$	$4^{3}/_{4}$
Tab. Mij. Kwala Pessilam	„	30	30
Langkat-Cult.-Mij	„ A.	$66^{1}/_{2}$	$64^{1}/_{2}$
„ „	„ B.	$19^{1}/_{2}$	$19^{3}/_{8}$
Tabak Mij. Langk. Soekaranda	Pref. Aand.	20	16
Langkat-Tabaksbouw Mij	Aand.	$4^{1}/_{2}$	4
Langkat-Tabak-Mij.	Aand. A.	46	45
idem	„ B.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. December. 7	21
Medan-Tab.-Mij	Aand.	155	150
Tab.-Mij. Namoe Djawi	Pref. Aand.	—	$28^3/_4$
Nieuwe Asahan Tab. Mij	Aand.	$82^1/_2$	$82^1/_2$
Padang Cultuur Mij	Pref.Aand. A.	—	—
„ „ „	Aand. B.	11	11
Padang Tabak-Mij	„	$92^1/_2$	$92^1/_2$
Rotterdam-Deli-Mij	„	$170^1/_2$	170
Tabak Mij. Sakoeda	Pref. Aand.	25	25
Senembah-Mij	Aand.	339	$330^3/_4$
Serdang Tab. Mij	„ A.	114	$114^1/_2$
„ „ „	„ B.	36	$37^7/_8$
Tabak Mij Soengei Bedjankar	„	51	46
Sumatra Cult. Mij	„	$173^1/_2$	$173^1/_2$
Sumatra Plantage Mij	„	$39^1/_4$	$39^1/_4$
United Langk. Plant	Cert. v. A.	190	193
Ned.-Ind. Electr.-Mij	Aand.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschij	„	—	—
Kon. Paketvaart-Mij	„	160	156
Rott. Lloyd	„	$85^3/_4$	$85^7/_8$
Stoomv. Mij. Nederland	„	138	$138^7/_8$
Dordt. Petr. Industrie Mij	Pref. Aand.	$116^1/_2$	$116^3/_4$
Java Petroleum Mij	Aand.	49	48
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië	„	497	$485^1/_2$
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	$98^1/_2$	$93^1/_2$
Perlak Petroleum Mij	Pref. Aand.	$143^1/_2$	141
id.	Aand. B.	61	61
Sumatra Palembang Petr. Mij	„	$62^1/_4$	$59^3/_4$
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij	„	$22^1/_8$	$29^7/_8$
Ned. Ind. Expl. Mij	„	80	84
id. Mijnbouw-Mij	„	$8^3/_8$	$8^1/_4$
N. Celebes Mijnb. Mij	„	$5^7/_8$	6
Oost Borneo Mij	„	$14^1/_2$	$12^1/_2$
id.	Pref. Aand.	49	49
Redjang Lebong Mijnb.-Mij	Aand.	$243^1/_2$	$253^1/_2$
Singkep Tin-Mij	„	$114^3/_4$	114
Mijnbouw Mij. Soemalata	„	90	94
Droogd.-Mij. Tandj. Priok	„	—	162
Deli-Spoorweg-Mij	„	169	169
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij	„	185	185
Babat Djomb. St. tr. Mij	„	20	$21^{13}/_{16}$
Bat. Electr. Tram-Mij	„	10	11
Kediri Stoomtram-Mij	„	80	80
Madoera „ „	„	10	5
Malang „ „	„	—	—
Modjokerto „ „	„	8	$8^1/_8$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij	„	145	$142^1/_4$ ex div.
Oost-Java-Stoomtram	„	40	$40^1/_2$
Pasoeroean „	„	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij	„	—	—
Semar.-Joana Tramw.-Mij	„	$128^1/_2$	131
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij	„	$137^3/_4$	$130^1/_2$
Serajoedal St.-Tr.-Mij	„	—	115

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 19—31 Oct.	TE BATAVIA. 2—21 Nov.
Javasche Bank	—	171½—175
Certif. Ned. Handel-Mij	145½	145½
N. I. Escompto Mij	119½	119—119½
Ned. Ind. Handelsbank	70½—71½	71½—73
N. I. Effectenbank aandeelen	50—55	—
Koninklijke Paketvaart Mij	—	156—158
Int. Cr. & Hand. Verg, „Rotterdam"	87½—89	90—91
Handels-Verg. „Amsterdam"	116	116½
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	50	50
Java Veem	90	—
Deli Spoorweg Mij	173	173
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	153
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	350
Jav. Zee- en Brand-Ass.-Mij	—	47½
Bat. Zee- en Brand-Ass.-Mij	—	45
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	100	120
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	115	120
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	—	135
Brand-Waarborg-Soc. „Securitas"	—	55
Bataviaasch Prauwenveer	—	131½
Nieuw Prauwenveer te Batavia	—	163
Tagalsch Prauwenveer	—	142½
Nieuw Sam. Prauwenveer	—	200
Oost-Java Prauw-Mij	—	142½
Bagelen Thee en Kina Mij	60	60
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	55	—
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	100	100
Assam Thee Ondern. Pasir Salam	70—71	—
Intercommunale Telefoon Mij	107½	—
Algemeene Telefoon Mij	60	—
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	217—220	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	86
Ned. Ind. Mijnbouw mij.. (aand.)	—	6—6½
Idem (oblig.)	—	42½—45
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	20—21	20—21
Idem (obligatiën.)	42½—45	45—50
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	—	195—218½
Mijnbouw Mij. Kahajan	—	*f* 25—*f* 30
Mijnbouw Mij. Atjeh (aandeelen)	—	35—42½
idem (oprichtersbewijzen).	—	*f* 50—*f* 60
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aand.)	70	70—75
idem (gew. aand.)	27½—40	40—43

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KEDAWOENG-KAWISREDJO.

(*Javasche Crt. No. 85, van 23 October 1903*).

Zetel. Pasoeroean.

Doel. De voortzetting der exploitatie van het landgoed en de suikerfabriek Kedawoeng, alsmede van de suikerfabriek Kawisredjo, al dan niet met de fabriek Kedawoeng vereenigd, en de exploitatie van andere nader te verkrijgen ondernemingen van landbouw en nijverheid in Nederlandsch-Indië, de inkoop en weder verkoop van landbouw- en nijverheidsproducten, afkomstig uit Nederl.-Indië.

Kapitaal. ƒ 1,000.000, in 100 aandeelen à ƒ 10.000.

Inbreng. Door den heer Mr. N. M. Lebret, voor 74 aandeelen: eenige perceelen met de daarop staande gebouwen, waaronder de suikerfabrieken Kedawoeng en Kawisredjo en de rechten van den eigenaar van het land Kedawoeng op het gebruik van water uit het meer van Gratie.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. N. M. Lebret. Voorloopig worden geen commissarissen benoemd, doch kunnen event. 2 commissarissen worden benoemd.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 5 % aan de commisarissen als die er over het afgeloopen jaar zijn geweest. Van het overige kan een deel voor een reservefonds worden afgezonderd. De rest komt aan aandeelhouders.

Reservefonds. Is eenmaal tot de vorming hiervan overgegaan, dan zal het worden opgevoerd tot hoogstens ƒ 500.000.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN PETODJO.

(*Javasche Crt. No. 86, van 27 October 1903*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen, verkoopen, inbrengen, overdragen, verhuren, in het algemeen: de exploitatie van de na te noemen en nader te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. ƒ 200.000, in 25 aandeelen à ƒ 8000.

Inbreng. Door de Maatschij. tot exploitatie van de vastigheden Oeij Tjeng Yan, voor 20 aandeelen: de perceelen, gelegen in de res. Batavia, distr. Petodjo, bekend onder de namen van Petodjo Sawa, Gang Chaulan, Touwmang Lama en Touwmang Baroe.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Oeij Khoen Ie.

Winstverdeeling. Door de algemeene vergadering te bepalen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN ALAIJDROES.

(*Javasche Crt. No. 87, van 30 October 1903*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van onroerende goederen, het eigendom zijnde van de familie Alaijdroes, zoomede van andere perceelen.

Kapitaal. ƒ 50.000, in 10 aandeelen à ƒ 5000.

Inbreng. Door de Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Petodjo, voor 8 aandeelen: een perceel in de res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de Arabier Said Abdullah bin Hoessin Alaijdroes.

Winstverdeeling. Door de algemeene vergadering te bepalen.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ SWIE GWAN TJAN.

(*Javasche Crt. No. 87, van 30 October 1903*).

Zetel. Semarang. Zij kan elders agentschappen of branches oprichten.

Doel. Het drijven van handelszaken, bizonderlijk in Chineesche goederen en producten.

Kapitaal. *f* 90.000, in 30 aandeelen à *f* 3000.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Tan Yoe Tjie; 2 commissarissen: de Chineezen Ko Hong Tjioe en Tan Siong Djioe.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, eventueel hoogstens 10 % aan commissarissen te samen, het overige aan aandeelhouders.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ, VOORHEEN HIAP SING & Co.

(*Javasche Crt. No. 88, van 3 November 1903.*)

Zetel. Soemenep.

Doel. De voortzetting van de onder het kongsiemerk Hiap Sing & Co. gedreven handelszaken, zoomede het drijven van handel in alle daarvoor vatbare zaken, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen verstrekken van gelden, het disconteeren van handelspapier en venduaccepten, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen; het aangaan van en deelnemen in pachten van 's Lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken; het aangaan van aannemings-, leverings- en transport-contracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederl.-Indië en van derden, het aangaan van contracten met het Gouvernement van Nederl. Indië voor de exploitatie of zuivering van boschperceelen en anderszins, het stellen der naaml. vennootschap als borge ten behoeve van het Gouvernement van Nederl.-Indië voor de behoorlijke nakoming van pacht-, hout-, aannemings-, leverings- en andere contracten; voorts het aanvragen in eigendom, recht van opstal, erfpacht of gebruik van Gouvernements gronden; het bebouwen en in cultuur brengen van gronden; het verkoopen van verkregen- en de handel in alle landbouw- en boschproducten en andere export-artikelen.

Kapitaal. *f* 75.000, in 75 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Chineezen Tee Liang Sing, Tee Tjhing Sien en Tee Liang Khing, voor 40 aandeelen: alle handelszaken, gedreven onder het kongsiemerk Hiap Sing & Co.

Bestuur. 1 directeur: Tee Liang Sing; 2 commissarissen: Tee Tjhing Sien en Tee Liang Khing.

Winstverdeeling. Eventueel hoogstens 20 % aan een reservefonds, het overige of het geheel aan aandeelhouders.

Olie- en Boengkilfabriek Pontjol.
(*Javasche Ct. No. 89, van 6 November 1903.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het drijven van een of meer olie- en boengkilfabrieken, zoowel te Semarang als elders en het koopen van grondstoffen, om die hetzij ruw of bewerkt te verkoopen.

Kapitaal ƒ 100.000, in 200 aandeelen à ƒ 500.—

Bestuur. 1 directeur: Soesmans Emigratie-, Vendu-, en Commissiekantoor; 2 of 3 commissarissen: de Chinees Lie Soei Tjien en de heer J. Hoek.

Winstverdeeling. 7½ % dividend (cumulatief). Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10% aan den directeur, 15% aan de commissarissen, de rest aan aandeelhouders, voor zoover die op de nieuwe rekening wordt overgebracht.

Reservefonds. Maximum ƒ 25.000 —

Tapiocafabriek Kali Poetih.
(*Javasche Crt. No. 89, van 6 November 1903*).

Zetel. Tajoe, in de afd. Djoewana, res. Semarang.

Doel. Het oprichten en exploiteeren van fabrieken ter machinale bereiding van landbouwproducten, het inhuren van gronden geschikt voor den landbouw, dan wel het verkrijgen daarvan in recht van eigendom, erfpacht of opstal, de bebouwing daarvan, zoomede de opkoop, verwerking en verkoop van landbouwproducten.

Kapitaal ƒ 40.000, in 200 aandeelen à ƒ 200.—

Inbreng. Door Luitenant Go Kim Hwan, voor 10 aandeelen: het recht van opstal op een perceel, in de res. Semarang, afd. Djoewana, distr. Mergotoehoe, dessa Tajoe-wetan, doekoeh Geneg en de vergunningen tot oprichting eener tapiocafabriek op genoemd perceel en tot gebruik van water uit de bronnen Soember Kali Poetih en Soember Watoe Petjah.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Go Kim Biauw; 1 president-commissaris: de luitenant Go Kim Hwan; 1 commissaris: de Chinees Gho Tjee Gwan.

Winstverdeeling. 10% aan den directeur, 5% aan ieder der commissarissen, 10% voor een reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 10.000.—

Gasfabriek Jogjakarta.
(*Javasche Crt. No. 90, van 10 November 1903*).

Zetel. Semarang. Bijkantoren te Jogjakarta en eventueel ook elders.

Doel. Het bereiden, verkoopen en leveren van gas in alle soorten voor verlichting, verwarming en beweegkracht binnen de res. Jogjakarta en meer in het bizonder de verdere exploitatie van de te Jogjakarta opgerichte en gedreven centrale aerogeengasfabriek. Verder het vervaardigen van toestellen voor verlichting, verwarming en beweegkracht door middel van gas in alle soorten, zoowel als de handel in dergelijke toestellen en de onderdeelen daarvan.

Kapitaal. ƒ 200.000.—, in 400 aandeelen à ƒ 500.—.

Inbreng. Door de heeren P. Buwalda en W. K. van Gennep, voor de 400 aandeelen: bovengenoemde gasfabriek en al wat daartoe behoort.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. Buwalda; 3 commissarissen: de heeren W. K. van Gennep, F. Meijjes en Mr. T. B. Pleyte.

Winstverdeeling. Na aftrek van event. uitkeeringen aan employe's, zoomede van afschrijvingen en reserves: 5 % dividend; van het overige komt 15 % aan het reservefonds, 15 % aan den directeur, 9 % aan commissarissen, 61 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 20.000.— bedraagt, komt van het genoemde winstaandeel minstens $^{9}/_{10}$ aan aandeelhouders, het overige aan de bestuursleden. in verhouding van hun aandeel in de winst.

Tapiocafabriek Kandangan.

(*Javasche Crt. No. 91, van 13 November 1903*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De oprichting en de exploitatie van een tapiocafabriek op een terrein, gelegen in de dessa Kenieri, res. Kediri; de bereiding van tapiocameel en van veevoeder; het opkoopen van ketela en/of het aanplanten van ketela op gehuurde dan wel op andere wijze te verkrijgen gronden; het drijven van commissiehandel in landbouwproducten, uitsluitend voor rekening van derden.

Kapitaal. *f* 10.000.—, in 100 aandeelen à *f* 100.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. J. J. Habuit; 2 commissarissen: de heeren Mr. W. F. Schimmel en C. G. W. Mitchell.

Winstverdeeling. Na aftrek van event. gratificatiën aan de geëmployeerden, en van afschrijvingen en reserves: 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 70 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 10.000.—.

Cultuurmaatschappij Kabat.

(*Staats Crt. No. 284, van 4 December 1903.*)

Zetel. Rotterdam.

Doel. De exploitatie der suikerfabriek Kabat. Eventueel zal de vennootschap de teelt, bereiding en opkoop van andere gewassen dan suikerriet en den verkoop der daarvan te verkrijgen producten in haren werkkring mogen opnemen.

Kapitaal. *f* 500.000.—, in 500 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door den heer J. A. van Delden, de firma Anemaet & Co. en den heer Mr. H. 's Jacob, voor 474 aandeelen: de suikerfabriek Kabat, gelegen distr. en afd. Banjoewangi, res. Besoeki.

Bestuur. 1 of 2 directeuren, 3 à 5 commissarissen.

Winstverdeeling. 20 % voor een reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overige komt 86 % aan aandeelhouders, 4 % aan de directie, 6 % aan de commissarissen, 4 % aan den vertegenwoordiger in Indië.

Reservefonds. Maximum *f* 350.000.—.

Maatschappij tot exploitatie van de cultuurondernemingen „Sindangwangie" en „Gadoengbatoe".
(*Staatscrt. No. 286, van 7 December 1903*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van de cultuurondernemingen Sindangwangie en Gadoengbatoe en van event. nader te verkrijgen gronden of ondernemingen, en de verkoop der producten.

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door vrouwe J. G. L. Rose, weduwe den heer Dr. J. B. Molewater, mej. E. H. L. Rose en den heer E. K. G. Rose, voor de 300 aandeelen: bovengenoemde cultuurondernemingen.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. de Waard; hoogstens 5 commissarissen: de heeren E. K. G. Rose, prof. dr. A. A. W. Hubrecht, E. W. baron van der Cappelen en mej. J. C. Molewater.

Winstverdeeling. Na afzondering voor de verplichte aflossing op de eventueel gesloten obligatieleening, eerst 5 % dividend. Van het overige komt minstens 20 % aan het reservefonds, 2½ % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum: het bedrag van het maatschappelijk kapitaal. Zoodra en zoolang geen bijdrage meer noodig is, wordt de daarvoor genoemde 20 % in de overwinst verdeeld als volgt: 2½ % aan den directeur, 2½ % aan de commissarissen, 15 % aan de aandeelhouders.

Maatschappij tot Exploitatie van de Suikerondernemingen „Kremboong en „Toelangan".
(*Staats Crt. No. 288, van 9 December 1903.*)

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van suikerondernemingen Kremboong en Toelangan en van nader te verkrijgen gronden en ondernemingen.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 1500 aandeelen à *f* 1000. De directeur is bevoegd eene 5 % obligatie-leening te sluiten ad *f* 600.000.

Inbreng. Door vrouwe J. G. L. Molewater, geb. Rose, Mej. E. H. L. Rose en den heer E. K. G. Rose, voor de 1500 aandeelen: bovengenoemde suikerondernemingen, gelegen in de res. Soerabaja, afd. Sidhoardjo, distr. Rawapoeloe I en II, met al wat daartoe behoort.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. de Waard; hoogstens 5 commissarissen: de heeren Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht, E. W. baron van der Cappelen, en Mej. J. C. Molewater.

Winstverdeeling. 5 % dividend. Van het overige komt minstens 20 % aan het reservefonds, 2½ % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen, de rest aan aandeelhouders. De algemeene vergadering kan besluiten de winst van eenig jaar geheel of gedeeltelijk over te brengen op een volgend jaar; dit besluit kan niet van invloed zijn op de tantièmes van directeur en commissarissen.

Reservefonds. Maximum: het bedrag van het maatschappelijk kapitaal. Wanneer dit bereikt is, komen van de genoemde 20 % der overwinst 2½ % aan den directeur, 2½ % aan commissarissen, 15 % aan aandeelhouders.

IMPORT-MAATSCHAPPIJ „DAVO", VOORHEEN L. ANKERSMIT & Co.
(*Staats Crt. No. 292, van 14 December 1903*).

Zetel. Deventer.

Doel. Het invoeren en verkoopen in Nederl.-Indië van alle soorten van handelsartikelen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Beheer. Minstens 3 bestuursleden: de heeren L. D. Ankersmit, Mr. H. F. de Boer en J. T. Peters Jr; minstens 2 commissarissen: de heeren H. J. Ankersmit, G. E. de Boer en R. M. Downie.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 50 % aan het bestuur, 30 % aan de aandeelhouders, 5 % aan commissarissen, 15 % aan het reservefonds.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Oct. 1903.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (128.000)	*f*	57.000.—
Goederen, tonnen (18.000)	„	197.000.—
Diverse ontvangsten	„	12.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	266.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	244.011.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.670.538.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.781.697.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	41.86
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	38.39
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	42.85
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	44.64

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (72.000)	*f*	33.000.—
Goederen, tonnen (15.000)	„	58.000.—
Diverse ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	95.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	82.978.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	882.100.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	780.849.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54 72
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	47.80
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.82
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	45.87

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (20.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	3.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	6.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.826.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	119.129.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	134.943.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.70
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	17.99
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	17.04
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	19.30

Stoomtram Djokja—Magelang. Willem I (in aanleg 57 kilom.)

Reizigers, aantal (71.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (8.000)	„	11.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	22.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	18.595.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	228.010.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	203.114.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.68
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.76*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.84†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.22§

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg 244 kilom.)

Reizigers, aantal (89.000)	*f*	22.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	36.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	59.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	38.746.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	528.213.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	287.783.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.80
„ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.98*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	7.24†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.13§

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
* in 1902	47 K.M.	209 K.M.
† „ 1903	58 „	240 „
§ „ 1902	47 „	185 „

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1902.

Opbrengst Nov. 1903	*f* 108.000	tegen *f* 122.843	in 1902
„ per dagkilometer	„ 35.29	„ „ 40.14	„ 1902
„ sedert 1 Jan. 1903	„ 1.239.000	„ „ 1.332.936	„ 1902

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie 74 K.M. tegen 38½ K.M. in 1902. Opbrengst Nov. 1903 *f* 14.000, tegen *f* 8.329 in 1902. Opbrengst per dagkilometer *f* 6.30, tegen *f* 7.21 in 1902. Opbrengst sedert 1 Jan. 1903 *f* 129.000, tegen *f* 45.745 in April-Nov. 1902.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Nov. 1903 *f* 26.200 tegen *f* 26.892 in 1902. Sedert 1 Juli 1903 *f* 132.800 tegen *f* 134.143 in 1902.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 17.500 tegen *f* 9.100; sedert 1 Jan. *f* 294.000 tegen *f* 261.300.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 12.500 tegen *f* 10.500; sedert 1 Jan. *f* 182.583 tegen *f* 162.016.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 11.000 tegen *f* 12.300. Sedert 1 Jan. *f* 130.285 tegen *f* 140.456.

NEDERLANDSCH-INDISCHE ELECTRICITEIT MAATSCHAPPIJ.

De inkomsten aan huur en stoomverbruik der centrale te Batavia, hebben over Nov. 1903 *f* 13.300 bedragen.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 4.600 tegen *f* 4.010; sedert 1 Jan. *f* 83.884 tegen *f* 76.035. Per dagkm. *f* 6.20 tegen *f* 5.62.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 5.800 tegen *f* 5.726; sedert 1 Jan. *f* 81.392 tegen *f* 75.403. Per dagkm. *f* 6.76 tegen *f* 6.27.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 5.500 tegen *f* 4.784. Sedert 1 Jan. *f* 59.132 tegen *f* 54.383. Per dagkm. *f* 6.56 tegen *f* 6.03.

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1903	*f*	16.500	*f*	14.85	37
„ 1902	„	17.000	„	14.55	39
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	500	„	0.30	
Van 1°. Januari:					
1903 tot 30 Nov. 1903	„	185.400	„	14.55	37
1902 „ 30 „ 1902	„	185.400	„	14.25	39
Verschil meer	„	—	„	0.30	
Verschil minder	„	—	„	—	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.		Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1903	*f*	4.500	*f*	3.65	41
„ 1902	„	5.200	„	4.25	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	700	„	0.60	
Van 1°. Januari:					
1903 tot 30 Nov. 1903	„	106.600	„	7.80	41
1902 „ 30 „ 1902	„	105.100	„	7.65	
Verschil meer	„	1.500	„	0.15	
Verschil minder	„	—	„	—	

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 5240 tegen *f* 5431. Sedert 1 Jan. *f* 99.847 tegen *f* 94.495.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 8896; tegen *f* 7624. Sedert 1 Jan. *f* 95.672 tegen *f* 80.896.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Nov. 1903	*f* 15.100	*f* 5.55	91
„ 1902	„ 13.300	„ 4.85	
Verschil meer	„ 1.800	„ 0.70	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1° Januari:			
1903 tot 30 Nov. 1903	„ 331.100	„ 10.90	91
1902 „ 30 „ 1902	„ 317.700	„ 10.45	
Verschil meer	„ 13.400	„ 0.45	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddel aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1903	*f* 72.600	*f* 8.85	274
„ 1902	„ 63.100	„ 7.70	
Verschil meer	„ 9.500	„ 1.15	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Januari:			
1903 tot 30 Nov. 1903	„ 1.066.700	*f* 11.65	274
1902 „ 30 „ 1902	„ 954.400	„ 10.45	
Verschil meer	„ 112.300	„ 1.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddel aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1903	*f* 10.500	*f* 7.—	50
„ 1902	„ 8.000	„ 5.35	
Verschil meer	„ 2.500	„ 1.65	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Januari:			
1903 tot 30 Nov. 1903	„ 143.900	„ 8.60	50
1902 „ 30 „ 1902	„ 141.500	„ 8.45	
Verschil meer	„ 2.400	„ 0.15	
Verschil minder	„ —	„ —	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1903	*f* 98.000	*f* 8.40	388
„ 1902	„ 82.000	„ 7.05	
Verschil meer	„ 16.000	„ 1.35	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Januari:			
1903 tot 30 Nov. 1903	„ 1.202.200	„ 9.30	388
1902 „ 30 „ 1902	„ 1.101.200	„ 8.90	370
Verschil meer	„ 101.000	„ 0.40	
Verschil minder	„ —	„ —	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Nov. 1903 *f* 22.000 tegen *f* 23.000.

De vervulling van Nederland's plicht jegens Indië

DOOR

Mr. D. FOCK.

Bij de behandeling der Indische begrooting voor het jaar 1903 werd door den Minister van Koloniën verklaard, dat de Regeering de noodzakelijkheid inzag, om naarmate van de krachten der moederlandsche financiën tijdelijk Indië te hulp te komen, ten einde verdere inzinking tegen te gaan en de bevolking op hooger standpunt te brengen. In de nota, welke de Minister in Februari 1903 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanbood, werd uiteengezet, in welken vorm en op welke wijze naar 's Ministers meening de hulp aan Indië zou moeten worden verleend, en die nota gaf aanleiding tot eene nadere bespreking der hulpverschaffing bij de discussiën in de Tweede Kamer in Maart jl. over het wetsontwerp tot wijziging der Indische Comptabiliteitswet. Zij, die aan die discussiën deelnamen, betwistten niet dat Nederland verplicht is geld voor Indië beschikbaar te stellen; integendeel zij erkenden allen die verplichting. Zooals dus van zelf spreekt, werd er vrij algemeen op gerekend, dat bij de Indische begrooting voor 1904 een voorstel tot uitvoering van de in de nota vervatte denkbeelden zou worden gedaan; men zou echter daarin eenigermate worden teleurgesteld. Wel bleek, toen de Indische begrooting voor 1904 werd ingediend, dat onder de middelen in Nederland een post voorkwam van ruim 2 millioen gulden voor een renteloos voorschot van Nederland, maar de nota had andere verwachtingen opgewekt. De nota had een bedrag van 30 millioen als renteloos voorschot toegezegd, welk bedrag dan zou worden verdeeld over vijf of zes jaren en besteed volgens een in overleg met den Gouverneur-Generaal op te maken plan; voorts zou het renteloos voorschot strekken voor werken, die òf niet òf eerst in een ver verwijderd verschiet

van hun goeden invloed op de Indische financiën zullen doen blijken. Het bedrag, dat voor 1904 als renteloos voorschot werd opgebracht, was dus geringer dan het een zesde van de 30 millioen, en dat was toch het minste bedrag hetwelk men zich na de nota voor één jaar had voorgesteld. Maar in het betrekkelijk geringe bedrag lag niet het hoofdbezwaar: niet zonder grond werd het ernstig betreurd, dat het overleg van den Minister met den Gouverneur-Generaal nog niet tot eenig behoorlijk resultaat had geleid, en dat daarom de uitgaven, die volgens het in de begrooting opgenomen voorstel uit het renteloos voorschot zouden worden betaald, althans grootendeels niet waren uitgaven, zooals ze in de nota waren bedoeld.

Algemeene instemming vond dus het voorstel, dat bij de begrooting werd aangeboden, niet. De Regeering had, zoo werd betoogd, het verleenen van hulp moeten uitstellen, totdat een bepaald plan daarvoor zou zijn vastgesteld, daar toch ook de Minister steeds had gesproken van een in overleg met den Gouverneur-Generaal op te maken plan. Zonder bepaald plan zou men stelselloos en onpraktisch te werk gaan, hetgeen uit het voorstel was gebleken. Vele stemmen gingen op tegen het feit, dat het renteloos voorschot voor een belangrijk deel zou worden verslonden door de uitgaven voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand, welke uitgaven niet worden gedaan om de inzinking tegen te gaan en verbetering in de economische toestanden op Java te brengen; en dat is toch het doel van Nederlands steun, naar men het uit de nota meende te mogen afleiden. En waren er bij de behandeling van de wijziging der Comptabiliteitswet geen bepaalde bezwaren geopperd tegen het stelsel van een renteloos voorschot door Nederland aan Indië te verstrekken, nu bleken bij meerderen wel bezwaren daartegen te bestaan; in de Tweede Kamer der Staten Generaal werd van verschillende zijden het voorschot bestreden en voor een bijdrage gepleit.

De discussiën over de begrooting voor 1904 in de Tweede Kamer liepen bij de algemeene beschouwingen, zooals zich begrijpen laat, in hoofdzaak over het renteloos voorschot, over de hulp aan Indië en over al wat daarmede samenhangt. En wanneer men de betreffende handelingen der Tweede Kamer opslaat, blijkt dadelijk, dat welke strijd er ook tegen het renteloos voorschot moge zijn gevoerd, de verplichting van Nederland om hulp te verleenen ook nu weder door allen, zonder uitzondering, werd erkend. Zij, die de theorie

van de eereschuld nog eens uitdrukkelijk verwierpen, spraken van den band tusschen Nederland en Indië, vergeleken dien bij den band tusschen den ouderen en jongere broeder, en wezen er op, dat de oudere broeder den jongere moet verschaffen, wat noodig is om hem weer op de been te brengen. De Minister kon zich dan ook aansluiten bij de voor Indië zeer aangename en belangrijke conclusie, waartoe de discussiën recht gaven, dat meer en meer blijkt dat in de Volksvertegenwoordiging overeenstemming bestaat omtrent de opvatting van onze zedelijke verplichting tegenover Indië. Maar zoodra men kwam op de wijze, waarop dan aan die zedelijke verplichting moet worden voldaan, hield de overeenstemming op en liepen de meeningen uiteen. Men trachtte den Minister te overtuigen, dat hij het renteloos voorschot voorloopig moest terugnemen, om eerst, wanneer het bepaald plan gereed zal zijn, met een nieuw voorstel aan te komen; is er een plan, dan is er een behoorlijke basis, terwijl nu — zooals de Minister zelf moest toegeven — aan het fundament van het voorgestelde renteloos voorschot wat ontbreekt. De Minister wilde echter van het terugnemen van den post niet weten, en handhaafde het renteloos voorschot op de begrooting, terwijl hij tot een wijziging van het renteloos voorschot in een bijdrage evenmin te bewegen was. Maar hij gaf uitdrukkelijk te kennen, dat de Regeering den post geheel losmaakte van het toekomstig plan tot het verleenen van hulp aan Indië, zoodat met de aanneming van dezen post niets zou worden beslist omtrent hetgeen verder zal geschieden. Zij, die zich verzet hadden, wilden vrij blijven, tot er een plan zou zijn, om dan zelfstandig daarover te oordeelen, niet gebonden door het renteloos voorschot van deze begrooting; dat was door de duidelijke uitlating van den Minister bereikt, en zoodoende waren de bedenkingen, die men tegen het renteloos voorschot had, voor een belangrijk deel weggenomen. De post bleef nu geheel op zich zelf staan; de Minister had, nadat eenmaal was uitgesproken, dat het moederland de kolonie zou helpen, zich verplicht gevoeld dadelijk de daad bij het woord te voegen, en het zou, naar hij betoogde, in Indië wantrouwen in de harten zaaien, en het vertrouwen in het regeeringswoord schokken, wanneer de eens opgebrachte post weder werd teruggenomen, zoodat hij daartoe niet kon overgaan. Onder die omstandigheden ter wille van den geest van hartelijke samenwerking tusschen moederland en koloniën, die, gelijk het werd uitgedrukt, onmisbaar noodig is

om Indië te brengen tot den hoogeren trap van voorspoed, dien allen aan Indië toewenschen, waren zelfs de heftigste bestrijders bereid met den voor 1904 opgebrachten, maar voor het vervolg niet bindenden post mede te gaan. Een poging werd gedaan, om het bedrag van het renteloos voorschot met het bedrag der daaronder gerekende uitgaven voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand te verminderen, doch slechts enkele leden der Tweede Kamer steunden die poging. Ten aanzien van die militaire uitgaven bleken zeer verschillende van elkander afwijkende meeningen te bestaan; door hen, die de verdediging tegen een buitenlandschen vijand als een gemeenschappelijk belang van Nederland en Indië beschouwen, werd de betaling dier uitgaven voor de helft door Nederland, voor de andere helft door Indië verdedigd, maar dat gemeenschappelijk belang wordt niet door allen erkend en denken sommigen bij deze verdediging aan een zuiver Nederlandsch, anderen weder aan een zuiver Indisch belang. Maar hoe daarover ook wordt gedacht, de meesten zijn het er over eens, dat de bedoelde uitgaven niet moeten worden bestreden uit de gelden, welke Nederland onder eenigen vorm als hulp aan Indië zal verschaffen; men wilde echter, nu het op de begrooting voor 1904 gebracht renteloos voorschot geheel op zich zelf bleef staan, de onderdeelen van den post niet afzonderlijk gaan toetsen, en het voorstel niet al te zeer van nabij beschouwen. Indien de onderdeelen afzonderlijk werden beschouwd en beoordeeld, zou men van zelf komen tot een principieele beschouwing en beoordeeling van de wijze, waarop de hulp van Nederland zal moeten worden verleend, en dat zou aan de algeheele vrijheid — die men zich ten aanzien van het nader in te dienen plan wenschte te reserveeren en die ook de Minister nadrukkelijk had erkend — kunnen schaden.

Het resultaat van de aanneming der begrooting voor 1904, zooals zij ten slotte in verband met de daarover gevoerde discussiën moet worden opgevat, is dus, dat nader zal moeten worden overwogen en beslist op welke wijze, in welken vorm en tot welk bedrag Nederlandsche hulp aan Indië zal worden verstrekt. Door de aanvaarding van het voorgestelde renteloos voorschot is getoond, dat men niet slechts mooie woorden voor Indië over heeft, maar dat ook werkelijk daden zullen volgen. Het nu toegestane renteloos voorschot is niet *de* daad, welke Nederland jegens Indië zal verrichten, het is *een* daad, welke het bewijs levert, dat Nederland

werkelijk binnen den kortst mogelijken tijd tot *de* daad, dat is tot een behoorlijke stelselmatige hulpverschaffing wil overgaan.

Zal de Regeering nu spoedig met de voorbereiding van die daad gereed zijn, zal zij weldra een voorstel ter zake kunnen indienen? De Minister heeft op 29 Januari 1903 met den Gouverneur-Generaal het overleg geopend over de vaststelling van een plan tot het besteden van 30 millioen renteloos voorschot in vijf of zes jaren, zooals dat in de nota was aangegeven, maar dat overleg heeft niet tot eenig werkelijk resultaat geleid. Uit dat overleg is voortgevloeid het staatje, dat door den Minister is medegedeeld, krachtens hetwelk de 30 millioen in zes jaren zouden moeten worden verbruikt voor zes verschillende soorten van maatregelen. Dat staatje is geheel waardeloos, en het feit, dat het overleg van meerdere maanden niet anders heeft opgeleverd dan dat stuk zonder eenige beteekenis, gaf in de Tweede Kamer terecht aanleiding tot een scherpe kritiek. Voor de defensie tegen een buitenlandschen vijand zijn op dat staatje uitgetrokken de bedragen, die volgens de in het vorige jaar reeds door den Minister gegeven plannen in de eerstkomende vier jaren daarvoor nog noodig zijn; en overigens zijn de 30 millioen verdeeld voor de zes opvolgende jaren over niet rendeerende irrigatiewerken, emigratie, bespoediging van de inrichting van een goed kredietwezen, steun aan de nijverheid in het belang der inlandsche bevolking en spoor- en tramwegen op de Buitenbezittingen met dien verstande dat voor de spoor- en tramwegen op de Buitenbezittingen een bedrag van 17 millioen, dus meer dan de helft van het geheele renteloze voorschot zou moeten strekken. Indien voor de verschillende maatregelen bepaalde plannen bestonden, en de bedragen, welke men wil geven, op die plannen gebaseerd waren, dan zou het anders zijn, maar daarvan is geen sprake; de bedragen zijn geheel willekeurig opgeschreven en ze zullen daarom, zoo werd er bijgevoegd, misschien wel gewijzigd moeten worden. Nut kon het staatje niet hebben; en waar bij een toestand, die dringend en onmiddellijk handelen eischt, in zoovele maanden niet anders kon worden bereikt dan dat nuttelooze staatje, dat dadelijk zonder eenige voorbereiding had kunnen worden samengesteld, is een niet ongerechtvaardigde twijfel gerezen, of door een overleg met de Indische Regeering ooit iets tot stand kan komen. De wijze van werken in Indië is zoo omslachtig, dat men daarmede niet verder komt. In de Tweede Kamer zijn van den Indischen omslag voorbeelden aangehaald, die

treffend zijn. Het onderzoek naar de mindere welvaart der inlandsche bevolking, ten aanzien waarvan men na ruim twee jaren het nog niet verder heeft gebracht dan tot een ontwerp-leidraad voor het onderzoek, zal, als het zoo wordt voortgezet, verscheidene ambtenaren dikwijls en lang aan hun werk onttrekken, en na meerdere tientallen van jaren zullen er dan pakken en pakken papier zijn volgeschreven, die naar de archieven zullen verhuizen, zonder dat er eenig werkelijk profijt van wordt getrokken. Het ontwerp-leidraad van meer dan 700 vragen wijst op een zoo breeden opzet van het onderzoek, dat daarmede geen nuttig en afdoend resultaat kan worden verkregen. En over dit ontwerp zal men eerst in de verschillende Residentiën weder beraadslagen, omdat de vragenlijst misschien nog niet omvangrijk genoeg is. Hoevele rapporten zullen, vóór van het onderzoek zelf kwestie is, reeds over het ontwerp-leidraad worden ingediend! De hoofdcommissie, die den definitieven leidraad zal hebben vast te stellen, zal alleen aan die rapporten al heel wat te verwerken hebben. En naast den administratieven omslag, die in Indië met alle zaken gemaakt wordt, kwam ook het optreden van sommige ambtenaren ter sprake, en werd de vraag gesteld, of zelfs ambtenaren van hoogere positie wel altijd hun verantwoordelijkheid gevoelen en beseffen, of zij wel altijd begrijpen, dat zij rondweg voor hun meening hebben uit te komen en dat de Regeering niet gebaat is met adviezen van halfslachtigen dubbelzinnigen aard. De Minister kon met alle recht verklaren, dat de Indische ambtenaren hard werken; dat zal door niemand worden tegengesproken. Maar wordt er in Indië met voortvarendheid gewerkt, wordt er zóó gewerkt, dat met het werk der ambtenaren Indië's belang steeds wordt bevorderd? Het mag worden betwijfeld; de Minister sprak de gegrondheid van de klachten over den langzamen, moeizamen gang van de bestuursmachine in Indië niet tegen, maar hij gaf als zijne meening te kennen, dat de klachten minder de personen der ambtenaren dan wel het stelsel van bestuur in Indië moeten treffen. Werkelijk het stelsel van bestuur laat te wenschen over; de sterke centralisatie van bestuur is een groot bezwaar, en als het spoedig tot een uitvoering van de decentralisatiewet komt, zooals gehoopt wordt, zal dat bezwaar langzamerhand worden weggenomen. Maar de ambtenaren, die opgevoed zijn en steeds gewerkt hebben onder het oude, nu geldende stelsel, hebben niet geleerd zich vrij en zelfstandig te ontwikkelen; zij zijn niet gewoon

vrij en zelfstandig op te treden. Ligt het niet voor de hand, dat het stelsel van bestuur zoodoende een schadelijken invloed moeten hebben gehad, en dat daardoor meerdere ambtenaren niet zijn geworden, wat van hen had kunnen worden verwacht? De Regeering moet doen blijken, dat zij prijs stelt op ambtenaren, wier doel het is om haar voor te lichten en voor haar te handelen, zooals dat volgens hun vaste overtuiging in het belang van land en volk zijn moet; de Regeering moet toonen, dat zij niet gediend is van ambtenaren, wier streven het is om zich in den geest van de hoogere, boven hen staande ambtenaren uit te laten. Oogendienarij zal aan de kolonie niet ten goede komen; de zucht om in de eerste plaats hoogere titularissen naar den mond te praten en dan daarna aan het belang van land en volk te denken, moet ten sterkste worden tegengegaan. Het is de bedoeling niet, om een blaam te werpen op ons corps Indische ambtenaren; integendeel de groote verdiensten van vele dier ambtenaren worden gaarne door mij erkend, maar ik acht het noodig er op aan te dringen, dat de Regeering de ware plichtsbetrachting steeds, zooveel het kan, aanmoedige en bevordere, ten einde te voorkomen dat onder de ambtenaren min juiste opvattingen daaromtrent post vatten. Bovendien is het gewenscht, dat de Gouverneur-Generaal meer in directe aanraking kome met de hoofden der departementen; een dergelijke direkte aanraking zal veel meer tot spoedig en goed handelen leiden dan een gang van zaken, waarbij over alle voorstellen van de hoofden van de departementen uitvoerig met de Algemeene Secretarie moet worden gecorrespondeerd. Ik heb dat reeds bij herhaling betoogd, en zou van een verandering in die richting veel goeds verwachten.

Men zij er op uit te doen wat mogelijk is, ten einde de administratie zich beperke en de ambtenaren niet door een te breeden opzet streven naar het onbereikbare, maar zich er op toeleggen om goed en met voortvarendheid Indië's belang te bevorderen. Dan zal het zooveel bezwaar niet opleveren en zooveel tijd niet kosten, om goede plannen voor te bereiden en zoodoende Indië met Nederland's hulp weder tot beteren economischen toestand te brengen, dan zal meer kunnen worden verkregen dan het reeds genoemde geheel waardelooze staatje, voor de vaststelling waarvan zoovele maanden noodig zijn geweest. De Minister wil nu blijkens zijne in de Tweede Kamer afgelegde verklaring in groote lijnen zich een vast plan vormen van hetgeen door Nederland in Indië

kan worden gedaan: en hij stelt zich voor, om voor het trekken van de hoofdlijnen een beroep te doen op de samenwerking van in Europa aanwezige kenners van Indië, degelijke financiers en kundige economen. Hij meent, dat de hoofdlijnen hier moeten worden getrokken. Misschien kan het zijn nut hebben, dat hier eenige hoofdlijnen worden aangegeven en dat hier bijvoorbeeld wordt vastgesteld, welke soorten van maatregelen genomen en welke soorten van werken uitgevoerd moeten worden, maar de verdere voorbereiding van het plan zal toch in Indië moeten plaats hebben. Door een der leden der Kamer was gesproken van een commissie, die de zaken hier ter hand zou kunnen nemen; dat zou dan moeten zijn een commissie, die Indië volkomen kent en die desnoods in opdracht zou kunnen krijgen om ook nog in loco een onderzoek in te stellen. De Minister heeft zich echter uitdrukkelijk zijn vrijheid voorbehouden; hij legde er den nadruk op, dat hij niet van een commissie had gesproken. De wijze, waarop hij zal handelen, wilde hij geheel in het midden laten. Het staat dus nog niet vast, hoe de Minister tot het vaststellen der hoofdlijnen zal komen. Maar hoe de zaak ook aangevat wordt, er moet gezorgd worden, dat in Indië met spoed de onmisbare gegevens worden verzameld. Hoe wil de Minister ooit een behoorlijk voorstel voor de hulpverschaffing indienen, wanneer hij geen plannen voor de verschillende maatregelen en werken, die met Nederland's hulp moeten worden tot stand gebracht, in handen heeft? En van hieruit moge men kunnen voorschrijven, welke soorten van maatregelen en werken men wenschelijk acht, de plannen en begrootingen van bepaald aangewezen maatregelen en werken, die men daar wil uitvoeren, moeten in Indië worden opgemaakt; dat is nu eens niet anders mogelijk. Het bepalen van de soorten van maatregelen en werken zal hier kunnen geschieden, maar men zal toch de Indische Regeering niet te veel kunnen binden bij het opmaken der plannen. Zoo gemakkelijk zal men in de fout kunnen vervallen, dat men van uit Nederland beveelt en decreteert, wat voor Indië minder geschikt is. Men zal daartegen hebben te waken, en daarom is de bewerking der plannen in Indië noodzakelijk. Op de Indische Regeering zal dus de voornaamste en zwaarste plicht rusten; maar wanneer de Indische Regeering zich wil beijveren om de machine op praktische en vlugge wijze in gang te zetten, zal zij dien plicht met spoed en naar behooren kunnen vervullen. De Indische Regeering behoeft daarvoor geen buitengewone ambtenaren; zij beschikt over de

noodige krachten, maar zij moet van die krachten partij weten te trekken. Acht men toch meerdere krachten noodig, dan zal men het zóó moeten inrichten, dat men daarmede de administratie in Indië niet nog ingewikkelder maakt, maar dat die meerdere krachten op zich zelf staan en uitsluitend werkzaam zijn voor de voorbereiding der meerbedoelde plannen.

Er is gesproken van een groot universeel reddingsplan voor Indië, maar te dien opzichte dient in het oog te worden gehouden, dat hoe eer hoe beter tot handelen, dat is tot de uitvoering van de buitengewone maatregelen of werken moet worden overgegaan. Men stelle het zich dus niet zóó voor, dat eerst voor *alle* buitengewone maatregelen en werken, die men ter verbetering van de economische toestanden noodig oordeelt, gedetailleerde plannen en begrootingen gereed moeten zijn, vóór en aleer men tot eenige uitvoering kan overgaan; men bedenke toch, dat zoo spoedig het kan, het mogelijke moet worden gedaan, om de verdere inzinking tegen te gaan, en dat alle uitstel hoogst schadelijk zal zijn. Het is wenschelijk, ja noodzakelijk, dat die maatregelen en werken, waarvoor de plannen zijn opgemaakt, ook aanstonds tot uitvoering kunnen komen, en dat dus de Regeering de plannen, die gereed zijn, aan de Staten-Generaal voorlegt, ten einde onmiddellijk daartoe kunne worden besloten, onafhankelijk van de verdere plannen die nog worden overwogen. Indien het een op het ander moet wachten, zal er ten slotte niets gedaan worden.

Het is waar, dat Regeering en Staten-Generaal met volkomen kennis van zaken den toestand moeten kunnen overzien, wanneer zij de hulp van Nederland toestaan. Daarvoor dient dan ook de vaststelling in het algemeen van de soorten van maatregelen en werken, die men zal uitvoeren, maar dat mag geen aanleiding zijn om elke uitvoering te weigeren, zoolang niet de gedetailleerde plannen en begrootingen voor *alle* de verschillende maatregelen en werken gereed liggen.

En welke zal nu de hulp van Nederland zijn? Zal worden vastgehouden aan het denkbeeld van een renteloos voorschot, zooals dit oorspronkelijk volgens de nota in 's Ministers bedoeling lag, of zal Nederland een bepaald bedrag als bijdrage voor Indië beschikbaar stellen? Tegen een voorschot zijn van verschillende zijden bezwaren ingebracht. Een voorschot is geen afdoende hulp, en bovendien is opgemerkt, dat voor Indië de prikkel van zuinigheid in eigen huishouding verloren gaat, wanneer Indië steeds

voor oogen heeft dat hetgeen op de eigen huishouding overblijft, aan den voorschotgever moet worden uitgekeerd. Daarbij legt een voorschot een min gewenschten band tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën. Voor de Nederlandsche financiën wordt het voorschot beschouwd als een buitengewone uitgaaf, omdat op de restitutie van het voorschot zou mogen worden gerekend, terwijl toch in werkelijkheid de kans op die restitutie althans in tal van jaren zeer gering is.

Het leidt dus tot een onzuiveren toestand, ook voor de Nederlandsche financiën. En dan mag vooral niet vergeten worden, wat Indië vroeger aan Nederland heeft gegeven; van restitutie daarvan door Nederland aan Indië is nooit sprake geweest.

Het mag worden aangenomen, dat de Tweede Kamer vrij algemeen op die verschillende gronden voor een bijdrage gestemd is, zij het dan ook dat omtrent den vorm, waarin de bijdrage zal moeten worden gegeven, nog verschil van meening bestaat. De moeilijkheid is allereerst daarin gelegen, dat het vaststellen van het bedrag der bijdrage bezwaren oplevert. Het is niet dadelijk te bepalen, hoeveel er noodig zal zijn om Indië weder in zoodanigen toestand te brengen, dat het zich zelf behoorlijk kan bedruipen, hoeveel er moet worden besteed om de bevolking weder tot meerdere welvaart en dus tot hoogere draagkracht op te voeren. Wanneer zullen de maatregelen en de werken, die men successievelijk zal gaan uitvoeren, hunne vruchten afwerpen? Omtrent dat alles kunnen onderstellingen worden gemaakt, maar met zekerheid valt daarvan niets te zeggen. Men heeft, zooals wel van zelf spreekt, rekening te houden met de draagkracht van Nederland, en zal dan in verband met hetgeen men zich in het algemeen voorstelt te doen en tot stand te brengen, een bedrag moeten bepalen, dat Nederland bereid is te geven; dat bedrag zal dan langzamerhand, naar gelang de gedetailleerde plannen binnenkomen en worden aangenomen, moeten worden verwerkt. Het bedrag, dat men zoo zal aannemen, zal altijd min of meer willekeurig blijven, maar dat valt niet te veranderen.

Het denkbeeld is in overweging gegeven, om een Indische leening aan te gaan onder garantie van Nederland, met bepaling dat Nederland de renten en aflossingen dier leening voor eigen rekening zal betalen, tot tijd en wijle de toestand van Indië weder zoo zal zijn verbeterd, dat de renten en aflossingen door Indië kunnen worden voldaan. Nederland schiet dan de renten en aflossingen

niet voor, restitutie van de door Nederland betaalde renten en aflossingen heeft in geen geval plaats, maar te zijner tijd, als Indië daartoe in staat zal zijn, zal Indië voor de renten en aflossingen, die dan nog op de leening overblijven, te zorgen hebben. Tegen dat denkbeeld is de bedenking aangevoerd, dat de vaststelling van het tijdstip, waarop Indië dan de verdere renten en aflossingen zal overnemen, zoo eenvoudig niet is. Na eenigen tijd zal de vraag worden gesteld, of Indië reeds zooveel is vooruitgegaan, dat het de leening zelf kan dragen; die vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden en zal, als zij wordt voorgebracht, weder leiden tot een heropening van de discussiën over de financieele verhoudingen, welke vroeger tusschen Nederland en Indië hebben bestaan. Het verdient de voorkeur, wanneer bij de beslissing, die nu zal worden genomen, die kwestie der financieele verhoudingen tusschen Nederland en Indië definitief kan worden afgedaan: en dat kan geschieden, wanneer een vaste bijdrage wordt vastgesteld, welke Nederland voor Indië beschikbaar zal stellen, om voor bepaalde soorten van maatregelen en werken te worden besteed. In de toekomst moeten de financiën in Nederland en Indië gescheiden zijn en blijven, en zullen Nederland en Indië elk voor eigen huishouding hebben te zorgen; het moet worden voorkomen, dat de vraag — of Nederland jegens Indië dan wel omgekeerd, Indië jegens Nederland nog financieele verplichtingen heeft — zich telkens en telkens herhaalt.

Er is geklaagd dat het thans aangenomen renteloos voorschot bij de begrooting is voorgesteld, zoodat de Eerste Kamer nu niet over dit voorschot op zich zelf kon beslissen; de Regeering zou het met het oog op de Eerste Kamer in een afzonderlijk wetsontwerp hebben moeten voordragen. Na de wijze, waarop dat renteloos voorschot is losgemaakt van de verdere plannen, kon echter dat bezwaar in geen geval meer gelden; immers het heeft nu geen beteekenis van groot belang en verder strekkende gevolgen zijn daaraan niet verbonden. Wanneer, zooals nu mag worden verwacht, een voorstel wordt gedaan, waarbij de hulp van Nederland aan Indië wordt bepaald, en de vorm, waarin die hulp zal worden verleend, wordt vastgesteld, heeft het bezwaar eenigen meerderen grond en zal dus een speciaal wetsontwerp daarvoor aanbeveling verdienen. De Minister zeide bij de behandeling der begrooting in de Eerste Kamer met instemming te hebben gehoord, dat men ook in dat College blijkens de daar afgelegde verklaringen bereid was mede te werken om door Nederland aan

Indië hulp te doen verleenen; de Regeering zal dus ook in dien tak der wetgevende macht op steun kunnen rekenen, wanneer het voorstel tot hulpverschaffing daar aan de orde komt.

In de Tweede Kamer is naar aanleiding van het reeds vermelde staatje van verdeeling der 30 millioen renteloos voorschot, dat door den Gouverneur-Generaal is opgemaakt, ook een der daarop genoemde rubrieken van werken besproken. De aanleg van spoor- en tramwegen in de Buitenbezittingen, waarvoor de Gouverneur-Generaal blijkens het staatje in de eerstvolgende zes jaren meer dan de helft van het door Nederland te verstrekken geld zou willen verbruiken, heeft tot opmerkingen aanleiding gegeven. Hetgeen verder op het staatje genoemd is, met uitzondering van de reeds behandelde verdediging tegen een buitenlandschen vijand, vond geen bestrijding maar men was het er over eens, dat dat alles zou kunnen dienen voor het doel, waarvoor Nederlands hulp moet worden verleend. En er waren geen bepaalde voorstellen of plannen; het gold dus alleen de soorten maatregelen en werken in het algemeen, zoodat discussiën ter zake niet te pas kwamen. Maar het aanleggen van spoor- en tramwegen in de Buitenbezittingen werd niet zoo onverdeeld goedgekeurd. Men meende te moeten waarschuwen tegen den overhaasten aanleg van dergelijke spoor- en tramwegen. Zonder twijfel moeten wij onze oogen gericht houden op de Buitenbezittingen en moet op den voorgrond staan het ontwikkelen van die uitgebreide nog ongecultiveerde streken, die wij daar hebben en die rijke vruchten kunnen afwerpen ook ten bate der bevolking van Java. Maar bereikt men zijn doel, wanneer men in die streken onmiddellijk kostbare spoor- en tram- en tramwegen aanlegt? Zoodanige spoor- en tramwegen zouden niet slechts de hooge kosten van aanleg verslinden, maar bovendien gedurende tal van jaren zelfs de kosten van exploitatie niet goed maken en dus telken jare de gewone uitgaven nog met belangrijke bedragen doen toenemen. Men legge eerst goede wegen aan in die streken, waaraan men zijn aandacht wijdt en waar emigranten uit Java zich vestigen; en als zulke streken tot ontwikkeling komen, als er een zich uitbreidende bevolking in die streken woont en de producten, die moeten worden afgevoerd, vermeerderen, dan is de tijd gekomen om tot aanleg van spoor- of tramweg over te gaan. De aanleg van spoor- en tramwegen is een zaak, die niet reeds nu, maar eerst op een nader tijdstip aan de orde moet komen; de behoefte daaraan moest eerst blijken te bestaan.

De emigratie naar de Buitenbezittingen zal onbetwistbaar aan Java en Java's bevolking ten goede komen, maar een spoor- of tramweg die niet geregeld passagiers en producten te vervoeren heeft, zal niet kunnen strekken om grootere welvaart onder de bevolking te brengen.

De Minister achtte het niet noodig, op de beschouwingen over de spoor- en tramwegen op de Buitenbezittingen in te gaan en liet zich daarover niet uit, omdat hij toch nog geen plan kon voorleggen. Alleen verklaarde hij, dat de ontwikkeling van de Buitenbezittingen niet slechts in het algemeen belang van Indië, maar ook speciaal in dat van Java zijn zal, omdat naarmate de Buitenbezittingen een grooter deel van de lasten dragen, de gelegenheid zal bestaan om schadelijke lasten van Java af te nemen. Dat vond geen tegenspraak; daarmede kan men volkomen instemmen, ook al is men een tegenstander van den onmiddellijken aanleg van spoor-- en tramwegen.

Een denkbeeld, dat in de Tweede Kamer van sociaal demokratische zijde geopperd is, is de verkoop van een deel onzer Buitenbezittingen, om met de daarmede te verkrijgen geldelijke en andere voordeelen Java en Sumatra te redden. Dat denkbeeld werd door geen der andere politieke partijen ondersteund; integendeel zijn van alle zijden protesten daartegen uitgebracht. Terecht werd bij die protesten in de eerste plaats op den voorgrond gesteld, dat wij tegenover de bevolking het recht niet hebben om te verkoopen en zoodoende die bevolking over te doen aan een andere mogendheid, die den te betalen koopprijs zou moeten verhalen en geneigd zou kunnen zijn daarvoor de bevolking te exploiteeren. Welken weinig gunstigen invloed zou daarbij de uitvoering van dit plan van impotentie, van vrijwilligen boedelafstand, zooals het door een der leden van de Kamer genoemd is, op ons overblijvend koloniaal bezit hebben! Zou het niet binnen betrekkelijk korten tijd tot verlies van al de koloniën leiden, zou het niet het begin van het einde zijn? En zou het eenigen zin hebben om een goed en rijk deel van de Buitenbezittingen te verkoopen, terwijl juist in die Buitenbezittingen een toekomst voor ons ligt, en wij er naar moeten streven die Buitenbezittingen in cultuur te brengen en ze vruchtdragend te maken ten bate ook van Java's bevolking? Bovendien wij zijn volkomen in staat voor onze koloniën te doen wat noodig is. Wanneer Nederland helpt, waartoe het nu bereid is gebleken, en wanneer men in Indië degelijk, praktisch en met

voortvarendheid aan het werk gaat, zullen de misstanden, die er bestaan, geleidelijk worden weggenomen, zal de bevolking worden opgebeurd en zal haar worden verschaft, wat zij behoeft om zich economisch te verheffen. Men zal niet op eens de 30 millioen 's jaars meer kunnen uitgeven, die volgens de berekening van het lid, dat den verkoop aanbeval, voor allerlei door hem opgesomde en naar zijne meening noodzakelijke uitgaven zouden moeten worden besteed. Maar in geen land ter wereld is het mogelijk aanstonds met één slag alle misstanden weg te nemen en alles te veranderen en te verbeteren. Door de buitengewone maatregelen en werken, die met Nederland's hulp tot uitvoering zullen komen, zal de draagkracht der bevolking toenemen en zullen daar de middelen stijgen, waardoor het alweder gemakkelijk zal vallen de gewone uitgaven uit te zetten en gaandeweg dat alles uit de gewone inkomsten te bestrijden. Er komt bij, dat de berekening, die tot de 30 millioen 's jaars heeft gebracht, niet onbetwistbaar vaststaat; zij is voortgevloeid uit globale schattingen, en de vraag mag gesteld worden, of bij de uitvoering de cijfers niet zullen meevallen. Maar hoe dat zij, er is geen aanleiding voor pessimistische gedachten, als zouden wij onze koloniën niet naar eisch kunnen besturen; wij kunnen vertrouwen stellen in de toekomst onzer koloniën onder ons bestuur, mits wij met kracht en met spoed de zaken aanvatten en doorzetten, mits wij niet meer dralen en talmen. Wat geschiedt, moet onmiddellijk, zonder verder uitstel geschieden. Ons koloniaal bestuur, zooals dat tot heden is gevoerd, kan met gerustheid in vergelijking worden gebracht met het bestuur van andere koloniale mogendheden over hunne koloniën; wij mogen verwachten dat ook in de toekomst Nederland zal blijken de belangen zijner koloniën behoorlijk te willen en te kunnen behartigen.

Bij de behandeling van den financieelen toestand maakten ook de verschillen tusschen de cijfers van raming der middelen en de cijfers van de voorloopige uitkomsten daarvan en tusschen de cijfers van de voorloopige uitkomsten en die van de definitieve uitkomsten een onderwerp van bespreking uit. Wat de in de eerste plaats bedoelde verschillen betreft, heeft de Minister toegezegd, dat hij zooveel het kan naar nauwkeurigheid bij het ramen der middelen zal streven; maar vele der inkomsten op onze Indische begrooting zijn van zeer onvasten aard en afhankelijk van wisselvallige factoren, zoodat een nauwkeurige raming zeer moeielijk, ja onmogelijk

is. Den Minister werd echter verweten dat hij den prijs van het tin dit jaar hooger heeft geraamd dan vorige jaren is geschied, en dat hij de hoeveelheid koffie gebracht heeft op de uiterste limiet, waarop de opbrengst voor 1904 kon worden gesteld. De kans op uitkomsten, die de ramingen voor die producten overtreffen, is dus zeer gering, en de suppletoire begrootingen, die zooals telken jare, ook dit jaar niet zullen uitblijven, zullen niet worden gedekt door goede resultaten van tin en koffie, gelijk dit in vorige jaren veelal het geval was. Daarmede zal rekening te houden zijn, wanneer er suppletoire kredietaanvragen bijkomen. Over de toekomst van de tinexploitatie op Banka kon de Minister natuurlijk geen afdoende inlichtingen geven; hoeveel tin Banka nog kan opleveren, valt niet te zeggen, maar althans eenigermate geruststellend is de opbrengst van Billiton, die nu reeds eenige malen meer is gebleken te zijn dan waarop de nog aanwezige hoeveelheid geschat was. Maar al is de mogelijkheid dat het tin in volgende jaren meevalt, niet uitgesloten, wij moeten meer en meer trachten van dergelijke buitengewone wisselvallige middelen onafhankelijk te worden; een geregelde vermeerdering der gewone middelen, die gelijken tred houdt met de vermeerdering der gewone uitgaven, is hetgeen wij moeten bereiken, en dat zal worden bereikt, wanneer wij door de met Nederland's hulp tot stand te brengen maatregelen en werken den economischen toestand hebben verbeterd.

Een voorbeeld van een belangrijk verschil tusschen voorloopige en definitieve uitkomsten heeft het boschwezen over het jaar 1902 opgeleverd. En dat verschil was niet goed te verklaren, zoodat de Minister daarover ook het antwoord moest schuldig blijven; hij had daarover inlichtingen uit Indië gevraagd, en was die nog wachtende. Verleden jaar was bij de behandeling van de begrooting voor 1903 in de Tweede Kamer door den Minister medegedeeld, dat blijkens een brief van den hoofd-inspecteur van het boschwezen de inkomsten van het boschwezen over 1902 zeker niet zouden tegenvallen; in de Memorie van Toelichting, bij de begrooting voor 1904 overgelegd, werd gesproken van een nadeelig resultaat over 1902 en wel zoo dat de inkomsten ongeveer 8 ton beneden de raming waren gebleven en blijkens de Memorie van Antwoord was nader weer aan den dag gekomen, dat de inkomsten niet waren tegengevallen, maar dat zij integendeel meer hadden bedragen dan geraamd was. Dit geeft geen hoogen dunk

van de wijze, waarop de ambtenaren, die het financieel gedeelte van het boschwezen behandelen, de hun toevertrouwde zaken behartigen. Het kan zijn dat alsnog behoorlijk wordt opgehelderd, hoe dit gekomen is, maar mochten hier uitsluitend verregaande slordigheid en onnauwkeurigheid in het spel zijn, dan zal het vertrouwen in de ambtenaren, die hiervan de schuldigen zijn, moeten worden opgezegd.

Bij de behandeling der verschillende afdeelingen en onderafdeelingen der begrooting zijn onderscheidene zeer belangrijke onderwerpen aan de orde gebracht, en meerdere dier onderwerpen zouden zeker afzonderlijke bespreking overwaard zijn : ook bij de algemeene beschouwingen zijn buiten datgene waarop ik heb gewezen, nog andere zaken aangeroerd die belangstelling verdienen. Een kennisneming van de handelingen der Tweede Kamer mag daarom worden aanbevolen voor hem, die al wat het Indisch bestuur betreft, wenscht te bestudeeren. Maar wanneer ik mij in meer bizonderheden begaf, zou ik verder gaan, dan ik mij blijkens den titel van dit artikel heb voorgesteld; ik heb mij te bepalen tot hetgeen in de Staten Generaal is gezegd en betoogd over en in verband met de vervulling van Nederland's plicht jegens Indië. De Minister heeft bij de begrooting voor 1904 een poging gedaan om den eersten stap te zetten tot het vervullen van die plicht. Die poging kon niet slagen, omdat de noodige gegevens ontbraken en dus geen behoorlijk voorstel kon worden gedaan. Het ingediend voorstel kon dan ook niet worden aanvaard in den zin waarin het oorspronkelijk was bedoeld. Maar de poging heeft toch hare goede zijde gehad; van meer kanten dan het vroeger nog was geschied, is naar aanleiding van 's Ministers voorstel met klem op Nederland's plicht gewezen en aangedrongen op de indiening van een goed voorbereid voorstel tot het verschaffen der noodige hulp, en de Minister heeft zich verbonden om met den meesten spoed de voorbereiding van dat voorstel te bevorderen. Moge het den Minister gelukken weldra met een goed, deugdelijk voorstel gereed te komen, en moge het zijn dat binnen korten tijd met Nederlandsch geld een begin zal kunnen worden gemaakt met de uitvoering van de buitengewone maatregelen en werken, welke in het belang der economische ontwikkeling van de inlandsche bevolking onzer koloniën moeten worden tot stand gebracht!

ROTTERDAM, Januari 1904.

Hulp aan Indië,

DOOR

J. A. VAN DORSSER.

De ontwerp-begrooting voor Ned. Oost-Indië voor het jaar 1904 is over het algemeen, zoowel in de pers als in de 2e Kamer der S. G., niet gunstig ontvangen, door velen zelfs vrij scherp beoordeeld.

Naar het voorkomt, is daarbij de billijkheid niet voldoende betracht.

Vooreerst is niet genoeg rekening gehouden met het feit, dat, wanneer en voor zoover deze begrooting, wat betreft het stelsel, inrichting, financieel perspectief enz., fouten aankleven, diezelfde fouten ook in hare talrijke voorgangsters waren op te merken. En nu moge dit geen reden zijn om die fouten te verbloemen en het voortbestaan daarvan niet te betreuren, het is dan toch niet billijk uitsluitend daarom zulk een hard oordeel uit te spreken over het werk van dezen Minister, die noch op zijn departement, noch in de uit Indië ontvangen stukken voldoende gegevens vond om de begrooting volgens een ander en beter stelsel op te maken; en zulks te minder, waar de critici, die in den loop der jaren over dit onderwerp hunne meening hebben uitgesproken, wel vele en dikwijls wellicht gegronde aanmerkingen hebben gemaakt, maar òf geen beter stelsel hebben aangegeven òf in hunne aanbevelingen van een ander stelsel lang niet eenstemmig waren.

In de tweede plaats is naar mijn bescheiden meening niet genoeg waardeering getoond voor de twee belangrijke maatregelen, welke door den Minister bij deze begrooting zijn voorgesteld op een geheel nieuw terrein, dat door zijn voorgangers nog niet was betreden.

De eerste dier maatregelen is het uittrekken van eene som van *f*5055.— voor het nemen van eene proef met het geven van huisvlijt-onderwijs aan inlanders.

Die proefneming is van hoogst bescheiden aard, maar zij is daarom zoo belangrijk, omdat:

1e. daarmede gehandeld wordt in den geest van de vele raadgevers, die meenen, dat hoofdzakelijk van meerdere practische ontwikkeling der inlanders verbetering van hunnen economischen toestand te verwachten is;

2e. de proef wordt genomen overeenkomstig de denkbeelden en onder de persoonlijke leiding van den regent, die ter zake een uitgewerkt plan heeft voorgesteld.

Vooral dit laatste schijnt van groote beteekenis, waar meer en meer wordt ingezien, dat, wanneer men werkelijk doeltreffende pogingen wil aanwenden om de inlanders tot meerdere ontwikkeling te brengen, daarbij in de allereerste plaats de voorlichting en de hulp der ontwikkelde inlandsche hoofden moet worden ingeroepen.

De tweede maatregel, waarop ik hiervoren doelde, is het voor de eerste maal bij de begrooting uittrekken van een renteloos voorschot uit de geldmiddelen van het Moederland tot het bekostigen van maatregelen, die strekken om den economischen toestand der inlandsche bevolking zooveel mogelijk te verbeteren.

Het is juist dit voorstel, dat voornamelijk tot de ongunstige kritiek op de ontwerp-begrooting het meest aanleiding heeft gegeven.

Dat de daarop gemaakte aanmerkingen voor een deel gegrond zijn, kan niet worden ontkend en zal vermoedelijk ook wel worden toegegeven door den Minister zelf, die het blijkbaar betreurt, dat het niet ontvangen uit Indië van uitgewerkte voorstellen hem verhinderd heeft het renteloos voorschot tot een hooger bedrag uit te trekken.

Maar met dat al blijft het dan toch een feit, dat, terwijl vroeger eerst de batige sloten der Indische budgetten ten bate van Nederland en later de te korten ten laste van Indië zijn gebracht, deze Minister voor het eerst voorstelt om uit de geldmiddelen van het Moederland en ten laste der Nederlandsche belastingplichtigen aan Indië hulp te verleenen, een moedige daad, die zeker hulde verdient.

De belangrijke verdiensten van deze ontwerp-begrooting moeten dus dankbaar erkend worden.

Maar dat is niet genoeg.

Thans moet — en de Minister toont zich daarvan ook bewust — worden onderzocht, hoe moet worden voortgegaan op den weg, waarop nu de eerste schrede is gedaan, en dit onderzoek — ernstig

en grondig — is te meer noodzakelijk, waar de zaak, waarom het gaat, verre van eenvoudig is en de meeningen, welke dienaangaande zijn en nog worden uitgesproken zoo wijd uiteenloopen en meerendeels zoo weinig tot duidelijke en volledige plannen zijn verwerkt, dat het waarlijk niet gemakkelijk is vast te stellen wat gedaan, wat nagelaten moet worden.

Het is nu reeds meer dan vier jaren geleden, dat Mr. C. Th. van Deventer in *De Gids* zijn belangrijk opstel „Een eereschuld" publiceerde en daarmede een strijd begon, die ontegenzeggelijk er veel toe bijgedragen heeft om in Nederland de overtuiging te wekken, dat het Moederland, dat zooveel van Indië genoten heeft en indirect nog geniet, thans, nu zijn koloniën in het Oosten in minder gunstige omstandigheden verkeeren, tot verbetering van dien toestand krachtig moet meewerken en voor zooveel noodig daartoe diep in den zak behoort te tasten.

En wanneer dan ook nu voor het eerst van het ontstaan dier overtuiging de Indische begrooting een begin van bewijs levert, mag naar het voorkomt worden erkend, dat in dit succes aan Mr. van Deventer een aandeel toekomt.

Maar met alle waardeering waag ik het toch de veronderstelling uit te spreken, dat het succes waarschijnlijk grooter atlhans meer productief zou zijn geweest, wanneer niet de geachte schrijver zooveel gecijferd had, de zaak waarop het aankomt, zoozeer als een rekensom had behandeld.

Hij heeft uitgerekend, dat in het tijdvak van 1867 tot 1899 ten bate van het Rijk in Europa *f*187,000.000.— aan de Indische geldmiddelen is onttrokken en die millioenen moeten naar zijne meening aan Indië worden teruggegeven.

Die berekening was in haar punt van uitgang willekeurig; het beroep op de met de comptabiliteitswet ingetreden geheel nieuwe phase van het politiek beleid kon noch in de bepalingen der wet, noch in hare praktijk steun vinden; het uitgangspunt werd niet consequent volgehouden, want, terwijl eerst de vóór 1867 door Nederland genoten millioenen om daarvoor aangevoerde redenen buiten sprake waren gelaten, werd daarop toch later weer een beroep gedaan om te motiveeren, dat de verlangde restitutie niet behoefde te worden verminderd met een zeker bedrag als vergoeding van uitgaven door het bestuur in Europa ten behoeve van Indië gedaan.

Verder had de schrijver vooruit kunnen weten, dat, waar hij gel-

delijke afrekening vroeg en dus de Indische schatkist als creditrice tegenover de Nederlandsche stelde, hij zich op een terrein begaf, waar ernstige tegenspraak niet kon uitblijven en dat het daartegen aangevoerd beginsel : eenheid van belang, bij scheiding van administratie, niet licht zou en ook bezwaarlijk kon worden losgelaten.

Eindelijk gaf de schrijver zelf aan de tegenpartij een argument in den mond om zich tegen de verlangde afrekening te verzetten.

Immers zegt hij, dat de annexatie der Indische millioenen zoo niet te rechtvaardigen dan toch te vergoelijken zou zijn, zoo daarbij slechts in het oog was gehouden : „ten eerste, dat geen gelden voor het moederland mochten worden bestemd, zoolang niet in de behoeften der koloniale maatschappij volledig voorzien was."

Daarin kon de tegenpartij aanleiding vinden om te betoogen :

dat, toen de Regeering en de Wetgevende macht ook na 1867 Indische baten voor het Moederland bestemden, zij dit deden in de overtuiging, dat in de behoeften der koloniën volledig was voorzien, voor zooveel die behoeften *destijds* als zoodanig werden erkend;

dat het kan zijn, dat men thans dienaangaande andere inzichten heeft en nu onvoldoende noemt, wat toen voldoende werd geacht,

maar dat dit geen reden is om wat vroeger te goeder trouw is gedaan, thans op grond van posterieure argumenten ongedaan te maken.

Zij konden daarbij ook nog een beroep doen op de door den schrijver gedane en met voorbeelden opgehelderde meedeeling, dat de bij de behandeling der comptabiliteitswet uitgesproken vrees, dat de behandeling der Indische begrootingen in de S. G. aanleiding zou geven tot de bevrediging van tal van op zichzelf billijke wenschen en als gevolg daarvan tot een sterke toeneming der Indische uitgaven — „verre van ongegrond" bleek te zijn geweest, waarin de erkenning opgesloten ligt, dat de S. G. bij de vaststelling van de Indische begrootingen niet geschroomd hebben om tot bevrediging van tal van billijke wenschen, de door haar geautoriseerde Indische uitgaven gaandeweg belangrijk te verhoogen, welke verhooging, ten voordeele van Indië komende, de batige sloten voor Nederland natuurlijk verminderde.

Een en ander doet onwillekeurig de vraag rijzen of niet een andere weg meer aanbevelenswaardig geweest zou zijn.

Waarom verlangt Mr. van Deventer, dat Nederland de sedert 1867 van Indië genoten millioenen zal restitueeren?

Natuurlijk, omdat Indië behoeften heeft, die het uit eigen middelen niet kan bekostigen.

Wanneer in Indië alom een gewenschte welvaart heerschte, gevolg van en gepaard met een zich normaal ontwikkelenden gunstigen economischen toestand; wanneer de begrooting eene behoorlijke verhouding aanwees tusschen baten en lasten, in dier voege dat goed verzekerde en normaal stijgende vaste inkomsten toelieten om in alle, zich gaandeweg uitbreidende behoeften te voorzien — dan zou Mr. van Deventer zeker niet op de gedachte zijn gekomen om van Nederland millioenen voor Indië te vragen.

Maar juist omdat dit alles niet zoo is, omdat de Indische bevolking niet voldoende welvarende is; omdat de begrooting zelve het bewijs levert, dat de toestand niet gunstig is; omdat de inkomsten niet vast en goed verzekerd zijn en niet normaal stijgen; omdat volgens de erkenning van Ministers tal van uitgaven, die zeer gewenscht of noodig zijn, moeten worden uitgesteld — daarom verlangt Mr. van Deventer, dat Nederland, dat zooveel millioenen van Indië genoot, thans op zijn beurt den geldzak zal openen om aan Indië te geven, wat het noodig heeft.

Maar waarom dan niet die urgente behoefte uitsluitend op den voorgrond gesteld?

Waarom dan niet in plaats van *de eereschuld in geld*, die zonder aanwijzing van de bestemming, waarvoor dat geld onmisbaar is, evenmin grond als beteekenis heeft — *een zakelijke eereschuld*, voortvloeiende uit den door plichtsgevoel en eigenbelang gebiedend voorgeschreven eisch om in de dringende behoefte van Indië afdoend te voorzien? *Die* eereschuld had niemand kunnen afwijzen; *hare* invordering had niemand met eene exceptie van niet ontvankelijkheid kunnen begroeten.

De berekening van het bedrag, dat uit de Indische geldmiddelen aan die van het moederland is verstrekt, had daarom niet achterwege behoeven te blijven en had zich zelfs ook over het tijdvak vóór 1867 kunnen uitstrekken, als wanneer met bijvoeging van rente een zoo kolossaal cijfer zou zijn verkregen, dat daartegenover de honderd millioen, die aan Indië in rekening is gebracht, een treurig figuur zou hebben gemaakt.

Maar dit had slechts een bijkomend, zij het ook sterk argument moeten zijn tot adstructie van den eisch om beter dan tot dusver in de Indische behoeften te voorzien, onverschillig hoeveel geld daarvoor noodig zou zijn. Was tien millioen genoeg, men zou niet

meer mogen vragen, was honderd millioen nog niet voldoende, het Moederland zou meer moeten geven.

Nu zal hierop wellicht geantwoord worden — en ik heb dit geenszins over het hoofd gezien — dat Mr. v. D. dan toch ook in het breede betoogd heeft, dat en waarin wij in de vervulling onzer plichten tegenover Indië te kort zijn geschoten en hij dus wel degelijk ook op de vele onvoldane behoeften heeft gewezen; maar toch was hoofdzaak bij hem de berekening der schuld van Nederland aan Indië en zijn conclusie was: restitueer het saldo.

Daardoor werd — aanvankelijk althans — de hoofdzaak op den achtergrond geschoven; de belastingschuldigen schrikten van het groote bedrag, dat gevraagd werd; men ging aan het narekenen; men betwistte de factoren bij de rekening in acht genomen; men bestreed de mogelijkheid, dat Indië als schuldeischeres van Nederland kon optreden.

En zoo drong de strijd om het bedrag en den grondslag der vordering zich op den voorgrond, met het gevolg dat, toen eindelijk de Regeering zich genegen toonde geld te geven, omtrent het plan tot het besteden daarvan, zelfs in zeer grove trekken, zich nog geen algemeene opinie had gevestigd en men zich te dien aanzien nog in het stadium der voorbereiding bevindt.

Keeren wij thans tot de begrooting terug.

In zijne nota van Februari 1903 had de Minister betoogd, dat en waarom door hem niet kon worden aanvaard de verplichting om met Indië af te rekenen wegens gelden door Nederland genoten.

Echter erkende hij de noodzakelijkheid om, naar mate van de kracht der moederlandsche financiën, tijdelijk Indië te hulp te komen om verdere inzinking tegen te gaan en de bevolking op hooger standpunt te brengen, aangezien de economische toestand van een groot deel der inlandsche bevolking van dien aard is, dat met kracht maatregelen moeten worden genomen, die kunnen strekken om dien toestand te verbeteren.

In verband hiermede verdeelde hij de uitgaven ten laste der Indische begrooting in drie categoriën.

I. Uitgaven voor werken, die spoedig leiden tot verhooging der ontvangsten in Indië met een bedrag waaruit rente en amortisatie van het aanlegkapitaal kunnen worden gevonden — de zoogenaamde productieve werken. Hiervoor wenscht hij te leenen rechtstreeks ten laste van Indië.

II. Uitgaven voor werken, die òf niet of eerst in een verwijderd verschiet van hun goeden invloed op de Indische financiën zullen doen blijken. Voor die uitgaven zou Nederland aan Indië rentelooze voorschotten geven, bv. 5 à 6 millioen 's jaars, zoodat over 5 jaren gerekend, het voorschot op 30 millioen zou kunnen worden gesteld. Later zou dan beslist moeten worden, wanneer de rente en de amortisatie dezer voorschotten ten laste van Indië zouden kunnen komen.

III. Jaarlijks terugkeerende uitgaven van bestuur (in ruimen zin), te dekken door de jaarlijksche ontvangsten.

Principieel schijnt die verdeeling juist.

Het kan wellicht niet altijd gemakkelijk zijn a priori te beslissen of een werk als spoedig productief in de eerste categorie te brengen is, maar dit is een quaestie van practische toepassing, die het beginsel niet aantast en als voor meerdere productieve werken tegelijk geleend wordt, zal allicht een tegenvaller op het eene door een meevaller op een ander gedekt worden.

Intusschen is later uit en bij de behandeling van de ontwerp-begrooting voor 1904 gebleken, dat de aangegeven verdeeling nog aanleiding geeft tot de netelige quaestie, of de kosten van verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand al dan niet, geheel of gedeeltelijk ten laste van Indië gebracht mogen worden. Eene principieele beslissing dienaangaande is dringend noodig.

Overigens is de aangegeven verdeeling nog te prijzen, omdat daardoor stilzwijgend wordt uitgemaakt, dat de gewone bestuursuitgaven in ruimen zin, omvattende alles wat niet onder I en II kan worden gebracht, behooren te worden gedekt door, dus moeten blijven binnen de grenzen van de gewone ontvangsten, een beginsel, dat niet altijd genoeg in acht genomen is.

Bij de behandeling der begrooting waren velen van oordeel, dat aan eene bijdrage boven een renteloos voorschot de voorkeur moet worden gegeven.

Deze quaestie, die ontegenzeggelijk van groot belang is, meen ik voorloopig buiten sprake te mogen laten, omdat voorop staat de vraag, hoe met het door Nederland — in welken vorm dan ook — aan Indië te verschaffen geld eene voldoende verbetering van den toestand in Indië te verkrijgen is.

Tegen het plan van den Minister heb ik evenwel één bezwaar en wel naar aanleiding van het vooraf gestelde eindcijfer van 30 millioen voor de aan Indië te verleenen rentelooze voorschotten (of bijdragen).

Hoe komt de Minister aan dat cijfer van 30 millioen?

Is het willicht gekozen, omdat het overeenkomt met het bedrag dat, volgens het betoog van het *Handelsblad*, in vroeger jaren door de Nederlandsche administratie van de Indische is geleend, maar nooit aan de laatste is teruggeheven? (Zie *Ind. Gids* 1900 bl. 421 en 656).

Die vraag kan ik niet beantwoorden, maar het wil mij voorkomen, dat, onverschillig of men het eindcijfer met Mr. van Deventer op 187 millioen of met den Minister op 30 millioen stelt, het *vooraf* aannemen van een bepaald cijfer verkeerd is.

De gevraagde afrekening is geweigerd met het oog op het beginsel: eenheid van belang, bij scheiding van administratie.

Toegegeven, maar dan ook vastgehouden aan die „eenheid van belang" en de op grond daarvan in de nota van den Minister gedane uitspraak, dat de uitgaven sub II bedoeld voorshands niet kunnen worden gebracht ten laste van Indië, dat, al valt aan zijne economische toekomst niet te twijfelen, in de eerstvolgende jaren niet bij machte is die vermeerdering van lasten te dragen; dat Nederland in zijne roeping als koloniale mogendheid zou te kort schieten indien het in dit opzicht Indië niet te hulp kwam.

Het een sluit hier het ander uit; de verplichting tot hulpverleening erkennende, kan men daarvoor niet vooraf een bepaald cijfer vaststellen. Door dat te doen zou men, de eene afrekening weigerende, daarvoor een andere vermomde afrekening, maar tot een sterk verlaagd bedrag, een afkoop voor een bepaalde som in de plaats stellen.

Tegen dat vooraf aannemen van een bepaald eindcijfer bestaat nog een ander bezwaar van practische beteekenis.

Bij de bespreking der Indische ontwerp-begrooting voor het jaar 1904 is door een der Indische dagbladen er op gewezen, dat, gesteld dat de afbetaling der door Mr. van Deventer gevraagde kolossale som mogelijk ware, dit voor Indië eer een ramp dan een zegen zou kunnen worden, omdat men daar, aan zooveel weelde niet gewend, allicht met plannen zou komen aandragen, die millioenen zouden verslinden zonder veel of eenig nut aan te brengen.

Daarin ligt veel waars en ik geloof, dat hetzelfde van toepassing is, zoodra een eenigszins belangrijk aantal millioenen zonder een vooraf wel overwogen plan wordt beschikbaar gesteld.

Als waarschuwend voorbeeld kan hier worden gewezen op de uitgaven, die indertijd gedaan zijn uit het zoogenaamd excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen; vele Indische amb-

tenaren weten er van mee te praten hoe lichtvaardig uit dat excedent groote uitgaven zijn gedaan, die met de strekking van het excedent in geenen deele waren overeen te brengen en die, als zij uit de gewone middelen hadden moeten worden bestreden, meerendeels achterwege waren gebleven.

En ook thans is al dadelijk gebleken hoe verkeerd het is om vooraf een eindcijfer aan te nemen.

Om toch maar iets te hebben, dat leek op een plan tot besteding van de toegedachte 30 millioen, heeft men in Indië een schema opgemaakt, waarop 17 millioen is uitgetrokken voor spoorwegen in de Buitenbezittingen.

Dit bedrag is ontegenzeggelijk klein, wanneer men daarmede in de zeer uitgestrekte Buitenbezittingen een voor het algemeen verkeer iets beteekenend spoorwegnet zou willen aanleggen. Maar het is tegelijk toch zoo belangrijk, dat als men eens in zijn verwachting omtrent het nut mocht falen, wat bij gemis aan voorafgaand grondig overleg zeer mogelijk zou zijn, de begrooting voor een langen tijd zou worden bezwaard met een groot bedrag aan exploitatiekosten, uitgegeven voor een twijfelachtig nut.

Dit zij dan ook naar mijn bescheiden meening de allereerste regel: niet vooraf een eindcijfer aannemen, maar telken jare toestaan wat na zorgvuldige overweging noodig wordt geacht.

Behoudens deze opmerkingen komt het mij voor, dat de Minister bij zijn voorstel trouw is gebleven aan het standpunt vroeger in zijne nota ingenomen en dat de bedenkingen tegen dat voorstel de afkeuring daarvan niet motiveerden.

Men kan er den Minister geen grief van maken, dat hij, niet in het bezit van goed uitgewerkte plannen, geen grooter bedrag aanvroeg; wanneer hij zonder eene behoorlijke specificatie maar een millioen of vijf, zes, had aangevraagd, zou dit zeker en terecht scherp zijn veroordeeld.

En de bewering, dat het renteloos voorschot een sluitpost is, schijnt mij niet juist. Dit zou het geval zijn geweest, als de Minister aldus geredeneerd had : de begrooting sluit met een tekort van 15 millioen; daarvan gaat af 12 millioen voor productieve werken, waarvoor geleend mag worden; rest een tekort van 3 millioen, tot suppletie waarvan een renteloos voorschot wordt voorgesteld.

Maar zoo stond de zaak niet. Het renteloos voorschot vormt met de uitgaven, waarvoor het bestemd is, een op zichzelf staand onderdeel van de begrooting, als het ware eene suppletoire begrooting,

waarin een bepaald middel wordt aangewezen tot bestrijding van speciaal genoemde uitgaven. Verwierp de Kamer het renteloos voorschot, dan verviel ook dat gedeelte der begrooting in zijn geheel: middel zoowel als uitgaven.

Maar dit alles neemt niet weg dat, gelijk hierboven is gezegd, wij ons ten aanzien van de aan Indië te verleenen hulp nog in het stadium van voorbereiding bevinden.

Om tot een plan van uitvoering te komen zal in de eerste plaats moeten worden overwogen, hoe thans de toestand is en bij de behandeling dier vraag zal rekening moeten worden gehouden met de eigenaardige omstandigheden, waarin daar ginds land en volk verkeeren, omstandigheden, zoo geheel verschillend van wat wij hier in het Westen rond ons zien.

Eene korte algemeene beschouwing dienaangaande schijnt mij daarom niet misplaatst.

De inlanders in Ned.-Indië leven hoofdzakelijk van het landbouwbedrijf, waarin zij als ondernemers werkzaam zijn voor eigen gebruik en ten deele van de inlandsche markt en overigens als daglooners ten behoeve van andere ondernemers. Aan industrie, en dan nog van hoogst eenvoudigen aard, wordt door hen weinig gedaan. Hun behoeften zijn gering, voor weinig of niets vinden zij overal het materieel voor hunne primitieve woningen, tot den bouw waarvan zij geen geoefende werklieden noodig hebben. Hun huisraad is in den regel van den meest eenvoudigen aard, de voeding, die grootendeels uit rijst (niet van de beste qualiteit) bestaat, weinig kostbaar. Voor kleeding willen zij nog wel eens iets uitgeven, maar dan toch alleen binnen bescheiden grenzen en als de gelegenheid zich voordoet om op afbetaling (weinig voordeelig) te koopen, en ook wegens het tropisch klimaat kunnen zij in den regel volstaan met een bedekking, die te nauwernood den naam van kleeding verdient. Ondernemingsgeest hebben zij niet, spaarzaamheid evenmin; veelal hebben zij wat schuld voor op afbetaling gekochte zaken of wegens voorschot, genoten voor nog te verrichten werk.

Begrijpelijk is het, dat een dergelijke bevolking in den regel slechts weinig belasting kan opbregen.

Het zou nog gaan als hunne maatschappelijke inrichting oostersch ware gebleven [1]; handenarbeid zou dan het tekort aan klinkende

[1] Ik beweer volstrekt niet — dit ten allen overvloede — dat de inlander dan van beter conditie zou zijn, het tegendeel is waar; hier spreek ik alleen van het vermogen om belasting op te brengen.

munt kunnen suppleeren; de eenvoudige bestuursmiddelen zouden betrekkelijk weinig kostbaar zijn.

Maar met de overheerschende natie heeft in de Oostersche maatschappij het westersche element zijn intrede gedaan. Een vrij talrijke staf van Europeesche ambtenaren is daar om het inlandsch bestuur te leiden en te controleeren, om de rechtspraak te bezorgen, om belastingen te heffen, om openbare werken uit te voeren; eene kostbare leger- en vlootinrichting is noodig om het gezag te steunen en eventueel tegen een inlandschen of buitenlandschen vijand op te treden, enz., enz.

Waarlijk, het is niet te verwonderen, dat het moeilijk is om voor die vele en veelsoortige uitgaven de noodige middelen te vinden en daarin zou men dan ook zeker niet geslaagd zijn, wanneer niet eensdeels de Europeesche nijverheid, zoo van particulieren als van het Gouvernement (cultuurstelsel, exploitatie van tin, steenkolen enz.) te hulp ware gekomen om de bronnen van het land tot ontwikkeling en geldelijk voodeel te brengen [1]), en anderdeels tevens in de natuurlijke neiging tot verhooging van de uitgaven eene rationeele beperking ware in acht genomen, die het verband tusschen het wenschelijke en het mogelijke niet geheel uit het oog verliest.

Om te doen zien tot welke financieele resultaten onze werkzaamheid in die richting geleid heeft, schijnt mij eene vergelijking van de uitkomsten volgens de begrootingen het beste middel.

Ik heb daarom eene vergelijking gemaakt tusschen de uitkomsten volgens de begrootingsrekening over 1867 en de ramingscijfers der (aanvankelijke) ontwerpbegrooting voor 1904; de overzichten dier vergelijking vindt men in de achterstaande vier overzichten gemerkt A—D.

Omtrent de wijze, waarop een dergelijke vergelijking moet plaats hebben, is verschil van inzichten mogelijk. Zoo b.v. kan men door de ontvangsten van elk middel te verminderen met de kosten, trachten tot netto cijfers te komen, die dan, mits juist berekend, een zuiver beeld zouden geven.

Maar het is zeer bezwaarlijk om de kosten precies te berekenen, èn omdat de begrootingen en hare rekeningen daarvoor geen vol-

---

[1]) Van de baten der Gouvernementsexploitatiën (producten en steenkolen) zijn belangrijke sommen aan de Indische geldmiddelen ten goede gekomen n 1867 bedroeg dit maar 8 millioen; in 1904 is het geheele verwachte netto rendement van 18 millioen voor Indië bestemd.

doende aanwijzing bevatten, èn vooral omdat het dikwijls moeilijk is uit te maken wat onder de kosten moet worden verstaan.

Zoo, om een voorbeeld te noemen, werden vroeger de inkomsten van de controleurs (bij de landelijke inkomsten en cultures) en de ambtenaren ter beschikking uitgetrokken onder de onderafdeeling „landelijke inkomsten en andere grondlasten", blijkbaar omdat die ambtenaren met den aanslag en de inning van genoemde middelen eene uitgebreide bemoeienis hadden. Maar terwijl in dit laatste geen verandering is gekomen, worden thans de inkomsten van de controleurs en adspirantcontroleurs (bij het binnenlandsch bestuur) uitgetrokken onder de afdeeling „Europeesch bestuur".

Moet men nu die inkomsten, geheel of gedeeltelijk, in rekening gaan brengen bij de becijfering van het netto rendement der landelijke inkomsten? en van de koffiecultuur, waarmede genoemde ambtenaren ook bemoeienis hebben?

Het zou zeer bezwarend en waarschijnlijk niet eens mogelijk blijken op die vragen en talrijke andere van gelijke strekking een antwoord te vinden, dat als natuurlijk aangewezen oplossing iedereen bevredigde.

Ik heb daarom gemeend dergelijke berekeningen van bruto's en netto's achterwege te moeten laten en in mijne vergelijkingen mij tot de ontleding der officieele eindcijfers bepaald, aldus het verband met de begrootingscijfers bewarende.

Daarbij heb ik echter voor een paar middelen — opium en pandhuizen — die in de laatste jaren gedeeltelijk in eigen beheer zijn genomen, de directe kosten opgegeven, om de gelegenheid te openen de inkomsten daarmede te verminderen. Anders zou de vergelijking met 1867 niet juist zijn, daar voor die middelen, welke toen geheel verpacht waren, thans, gedeeltelijk, niet meer de pachtschat (een deel van de winst) maar de geheele ontvangsten als inkomsten worden geboekt.

Overigens heb ik slechts de uitgaven en ontvangsten van spoorwegen afzonderlijk vermeld, omdat dit hoogst belangrijk element, dat, wat de Staatsspoorwegen betreft, na 1867 in de begrooting is gekomen, buiten sprake moet blijven, als het er op aankomt tusschen de „andere uitgaven" en de „andere ontvangsten" van 1867 en 1904 eene vergelijking te maken, die zooveel mogelijk juistheid aan duidelijkheid paart.

De aldus verkregen overzichten zijn naar ik hoop, voldoende om zich van den toestand een vrij zuiver beeld te vormen en ver-

eischen naar ik meen verder geen toelichting. Alleen moet ik ten aanzien van overzicht D nog opmerken, dat de indeeling der begrooting sedert 1867 in vele opzichten gewijzigd is en dit een juiste vergelijking van verschillende rubrieken van uitgaven bemoeilijkt. Vooral geldt dit bezwaar naar ik meen voor het Departement van Oorlog.

Uit overzicht A blijkt, dat — gelijk te verwachten was — het ongunstig resultaat, volgens de begrooting, voornamelijk te wijten is aan de groote vermindering van de ontvangsten der Gouvernements-ondernemingen (producten, tin en steenkolen), waarvan het netto totaal daalde van ruim 36 millioen tot even 18 millioen, eene vermindering met ruim 18 millioen of 50 pCt. [1]).

Maar tevens zien wij uit dat overzicht, dat het netto rendement der (door mij aldus gecombineerde) „andere ontvangsten" is gestegen van bijna 46 tot bijna 99 millioen, dus met 53 millioen of ruim 115 pCt., eene rijzing, die alleszins bevredigend, ja belangrijk kan worden genoemd, als men in aanmerking neemt, dat in ons eigen land de gewone ontvangsten van ƒ74,331,000.— in 1867 tot ƒ152,770,000.— in 1901 zijn vooruitgegaan. (Zie jaarcijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek).

De toestand volgens de begrooting zou dan ook meer, ja bijna geheel bevredigend kunnen zijn, wanneer niet de groote toeneming der „andere ontvangsten" geheel geneutraliseerd, ja overschaduwd werd door eene nog grootere rijzing van de „andere uitgaven", die van bijna 55 millioen in 1867 tot ruim 122 millioen in 1904 zijn opgekomen, dus vermeerderd met bijna 58 millioen of bijna 124 pCt.

Er schijnt dan ook reden te zijn voor de vraag of de ongunstige toestand volgens de begrooting niet meer moet worden geweten aan de groote toeneming der uitgaven dan aan onvoldoende rijzing der ontvangsten.

---

[1]) Hierbij valt op te merken, dat het aantal verkochte Gouvernementsproducten in 1867 heel wat grooter was dan thans, nu het tot drie gedaald is, nl. koffie, kina en tin. Voor eene specificatie van bovenstaande nettocijfers geeft de begrootingsrekening over 1867 geen voldoende gegevens. Om echter eenig beeld te geven van de groote veranderingen, volgt hieronder een vergelijking van de bruto-cijfers voor koffie en tin, volgens de ontvangsten van 1867 en de raming voor 1904.

	1867.	1904.
Koffie	ƒ 51.400.000.—	ƒ 9.800.000.—
Banka-tin	„ 5.450.000.—	„ 17.000.000.—
Billiton-tin.	„ 35.000.—	„ 2.300.000.—

Hier moet intusschen dadelijk een tegenwerping verwacht worden, namelijk van hen, die beweren, dat

1e. de uitgaven nog lang niet hoog genoeg zijn opgevoerd en tal van noodige uitgaven achterwege zijn en worden gelaten,

2e. juist tengevolge van de opdrijving van de opbrengst der middelen de inlandsche bevolking gaandeweg in een uiterst ongunstigen economischen toestand is geraakt.

Omtrent de al of niet gegrondheid dier bewering, welke nauw samenhangt met het standpunt, waarop men zich ten aanzien der Indische behoeften plaatst, durf ik geen opinie uit te spreken, maar wat het tweede punt betreft, meen ik te mogen opmerken, dat, gesteld, dat het mogelijk zij om in een land, waar de welvaart voortdurend achteruitgaat, de opbrengst der belastingen stelselmatig en gestadig op te drijven, dit systeem dan toch bezwaarlijk kan worden toegepast op de middelen, waarvan de opbrengst min of meer van den vrijen wil der ingezetenen afhankelijk is. En zoo wil het mij dan toeschijnen, dat de groote stijging van sommige ontvangsten als b.v. de verpachte middelen, de in- en uitvoerrechten en accijnzen en het zoutmonopolie bezwaarlijk met de onderstelling van eene gestadige en belangrijke afneming van den welvaart is overeen te brengen.

Intusschen moet worden opgemerkt, dat van verschillende middelen, en daaronder de even genoemde, de opbrengst in de laatste jaren niet noemenswaard gerezen of zelfs eenigszins gedaald is en daarmede komen wij van zelf tot een van de belangrijke meeningsverschillen, welke met opzicht tot dit onderwerp bestaan.

Sommigen zijn van oordeel, dat de in de laatste jaren werkelijk ongunstige toestand het gevolg is van een samenloop van allerlei ongelukkige omstandigheden. Ziekten onder de bevolking, schaarschte van voedingsmiddelen, lage prijzen van koffie en suiker en ook in verband daarmede over het algemeen onbevredigende omstandigheden in handel en nijverheid, deze en andere soortgelijke omstandigheden, die in de laatste jaren zich te zamen hebben voorgedaan, zoo lang en zoo sterk als niet dikwijls voorkomt, worden voldoende geacht om den ongunstigen economischen toestand te verklaren; een crisis dus, buitengewoon sterk en lang, maar tijdelijk.

Zij die aldus spreken, zijn van meening, dat, evenals het geval was met vroegere crisissen, de toestand onder een verstandig bestuur van zelf geleidelijk zal terecht komen, zonder dat tot ingrijpende maatregelen de toevlucht behoeft te worden genomen; zij

het dan ook dat velen toch enkele maatregelen zeer gewenscht achten, waaronder dan genoemd worden: beter toezicht op de rijstcultuur, verdere afschaffing van de heerendiensten en regelen ter voorkoming, dat grondverhuur leidt tot schade van de welvaart in het algemeen en van het eigen landbouwbedrijf in het bijzonder.

Geheel hiervan afwijkende is de uitspraak van anderen. Naar hunne meening is hier geen quaestie van een tijdelijke en voorbijgaande crisis, maar van eenen gestadigen en steeds voortgaanden achteruitgang in den toestand der bevolking, gevolg, deels van overmatige belastingheffing, deels van het achterwege laten van maatregelen tot ontwikkeling. Zij meenen, dat de inlandsche bevolking, waarvan duizenden voortdurend door ziekte en hongersnood bedreigd worden, over het algemeen zoo verarmd is, dat haar weerstandsvermogen is uitgeput en de grootste ellende te vreezen is, wanneer niet spoedig en in ruime mate millioenen worden beschikbaar gesteld, zoowel om den belastingdruk te kunnen verminderen, als om maatregelen te kunnen nemen, die voor het oogenblik verdere inzinking tegengaan en in de toekomst den economischen toestand geleidelijk weder doen verbeteren. Naar hunne opvatting voert de tot dusver in Indië gevolgde weg land en volk naar den afgrond en zijn diep ingrijpende maatregelen onvermijdelijk, als Nederland zich niet wil blootstellen aan het gevaar zijne koloniën te verliezen.

Het wil mij voorkomen, dat in deze zeer uiteenloopende beschouwing omtrent den toestand en de middelen tot verbetering rekening moet worden gehouden met de verklaarbare zucht der menschen om noodzakelijk te achten, wat zij wenschen, die ook hier haren invloed doet gevoelen.

Daar zijn er, die meenen, dat het voldoende is om te zorgen, dat de inlandsche bevolking in Indië voldoende middelen heeft om te voorzien in hare zeer bescheiden behoefte aan voedsel en hoogst eenvoudige kleeding, zoomede eenige weinig kostbare genotmiddelen, en die het niet alleen onnoodig, maar ook onraadzaam achten verder te gaan. Geef — zeggen zij — den inlander een rechtvaardig bestuur, dat hem tegen knevelarij van zijne hoofden beschermt en veiligheid van zijn persoon en goederen waarborgt, maar laat hem zijn zorgeloos bestaan in het tropische land, dat met zijn weelderigen plantengroei bij een betrekkelijk geringe inspanning zijn bevolking al het noodige kan verschaffen; zoek geen heil in de vermeerdering zijner behoeften, waarvan de bevrediging hem

geen genot verschaft, evenredig aan de daarmede gepaard gaande vermeerdering zijner dagelijksche zorgen. Tracht den fatalistischen Oosterling, die zelfs in groote armoede nog een zekere soort tevredenheid of althans berusting bewaart, niet te vervormen naar het beeld van den materialistischen Westerling, die, geen tevredenheid of berusting kennende, rusteloos streeft naar vermeerdering van zijn materieele welvaart en zich nooit gelukkig voelt.

Een dergelijke opvatting wordt door anderen streng veroordeeld. Zij meenen, dat onze plicht meebrengt om de inlanders in de door ons overheerschte koloniën zoo spoedig en zoo veel mogelijk de zegeningen der westersche beschaving deelachtig te doen worden. Eensdeels willen zij de lasten der inlandsche bevolking belangrijk verlichten, ten andere groote sommen uitgeven om het volk door onderwijs te ontwikkelen en te beschaven, voor den aanleg van spoorwegen en irrigatiewerken en om het te veel van de jaarlijks sterk toenemende Javaansche bevolking over te brengen naar de Buitenbezittingen, waar zij, aanvankelijk met onze hulp, betere bestaansvoorwaarden vinden kunnen. Een groote omkeer in de begrippen en den toestand der inlandsche bevolking, waarbij geheel met onze vroegere, door sommigen ten onrechte geprezen, denkbeelden omtrent koloniaal beleid gebroken wordt, achten zij even plichtmatig als noodzakelijk.

Het is begrijpelijk, dat deze wijd uiteenloopende opvattingen omtrent het doel, waarnaar gestreefd moet worden, invloed uitoefent zoowel op de beschouwing van den bestaanden toestand als op de overweging van de middelen om daarin eene gewenschte verbetering te brengen.

Waar ook met dien strijd der meeningen natuurlijk rekening zal moeten worden gehouden, rijst onwillekeurig de vraag of ook hier niet de waarheid in het midden ligt, of niet de een te veel eischt, de ander met te weinig tevreden is, of niet aan het onhoudbare al te zeer het onbereikbare wordt tegenover gesteld.

„Ik bedoel de vraag" — aldus sprak de Minister — „of wij bij de verrichting van onze taak ons ten doel moeten stellen zoo spoedig mogelijk van de Oostersche maatschappij een kopie, zoo men wil een caricatuur, van onze westersche samenleving te maken, dan wel of wij streven moeten om de geleidelijke ontwikkeling van die Oostersche maatschappij op eigen bodem te bevorderen en te leiden; of wij, wat de vrucht is van historische ontwikkeling in het Westen, zoo veel en zoo getrouw mogelijk in het Oosten moeten

nabootsen, of dat wij meenen dat ook daar het maatschappelijk leven zich langs de historische lijn moet ontwikkelen; met andere woorden de vraag: of wij in Indië een cultuur in het leven zullen roepen, die het karakter draagt van een broeikastplant, dan wel van een plant, die in den kouden grond, maar gezond is gegroeid".

Die vraag werd door den Minister aldus beantwoord „dat men niet moet kopieëren, maar laten worden, niet moet najagen de Westersche idealen, maar moet streven naar de gezonde ontwikkeling van het Oostersche leven op eigen grondslag."

Naar mijne bescheiden meening heeft de Minister daarmede in zeer gelukkige, zij het dan ook uit den aard der zaak zeer algemeene bewoordingen, aangegeven in welke richting moet worden gestuurd.

Niet te veel eischen dus. Maar ook niet te weinig. En dat doen zij, die al te zeer onthouding op den voorgrond stellen. Bij hun ietwat idyllische beschouwing verliezen zij, naar ik meen, te veel uit het oog den toestand zooals die gaandeweg geworden is en voortdurend, zij het ook langzaam, zich ontwikkelt en wijzigt. De inlandsche bevolking komt nu eenmaal reeds sedert langen tijd en hoe langer hoe meer met de Westerlingen in aanraking en nu spreekt het van zelf, dat bij die voortdurende aanraking van beide zijden eenige uitwisseling van bijzondere eigenschappen onvermijdelijk is; dat de Westerling allicht eenige Oostersche begrippen in zich opneemt, de Oosterling evenzeer, hoe weinig dan ook, enkele Westersche denkbeelden tot de zijne maakt. Er is dus evolutie, hoe zwak ook wellicht, en dan schijnt boven algeheele onthouding te verkiezen om den Oosterling door verstandige leiding en ontwikkeling te leeren van het Westen alleen dat over te nemen, wat, gegeven de omstandigheden, waarin hij verkeert en moet blijven, voor hem practisch nuttig is.

Bovendien is niet te vergeten, dat met den toestand en de economische begrippen der inlandsche bevolking zooveel mogelijk onveranderd te laten, niet te bereiken is eene voldoende ontwikkeling van land en volk in dier voege, dat de volgens niet overdreven eischen noodige uitgaven door voldoende en stabiele inkomsten kunnen worden bestreden.

Mr. van Deventer zoekt de oorzaak van den ongunstigen financieelen en economischen toestand van N.-I. in het stelsel van exploitatie der kolonie ten bate van het Moederland, maar daarmede is die oorzaak, naar het voorkomt, niet volledig omschreven.

De geheele oorzaak is n.h.v. daarin gelegen, dat de winsten der

Indische ondernemnigen van handel en nijverheid — zoowel van het Gouvernement als van partikulieren, — een zeer klein deel uitgezonderd, buiten Indië verbruikt werden en nog worden.

Van de winsten der Gouvernementsondernemingen heeft men in Nederland spoorwegen gebouwd en leeningen afgelost; de winsten der partikuliere ondernemers kwamen ten goede aan personen, die daarvan hun deel offerden aan de belastingheffers, de huiseigenaren, de winkeliers, de hotelhouders en zoo vele anderen in Nederland en elders, maar niet in Indië.

Die toestand zal onveranderd blijven, zoolang de inlander slechts ondernemer is voor zooveel betreft den aanplant van zijn eigen voedsel en voor een klein gedeelte van de inlandsche markt, zoomede de weinig beteekenende industrieën waarmêe hij zich bezig houdt, maar overigens slechts werkzaam is als daglooner in de bedrijven, waarvan de winsten aan eene andere samenleving ten goede komen.

Nu kan men er wel naar streven het landbouwbedrijf voor eigen rekening wat meer loonend, tevens wat minder wisselvallig te maken en de dagloonen wat te doen stijgen, maar terwijl dit laatste begrensd wordt door de kans om de voortzetting der bedrijven onmogelijk te maken en dus met de bron tevens hare opbrengst te doen verdwijnen, zijn beide middelen ontoereikend, daar zij wel het dagelijksch bestaan der inlanders wat verbeteren kunnen, maar geen verandering brengen in het feit, dat zij, die de winsten der voordeelige bedrijven genieten, deze buiten het land verbruiken en Indië daarvan dus niet profiteert.

Is dit juist gezien, dan moet de verbetering van den toestand zooveel mogelijk daarin worden gezocht, dat de inlander zelf meer optreedt als ondernemer in goede winst gevende bedrijven en aldus de baten dier bedrijven binnen het land verbruikt worden.

Heb ik hierboven o.a. gewezen op de belangrijke meeningsverschillen, welke ten aanzien van dit onderwerp bestaan, ten laatste moet ik er de aandacht op vestigen, dat zelfs als er eenstemmigheid is omtrent de noodzakelijkheid van groote maatregelen tot verbetering van den toestand, deze weer geheel of gedeeltelijk verdwijnt, wanneer het op de keuze van die maatregelen en hunne uitvoering aankomt.

Als voorbeeld hiervan noem ik het groote denkbeeld, waarvan sommigen zooveel heil verwachten: de aanleg van irrigatie-werken.

Van de eene zijde acht men het dringend noodzakelijk om zoo

spoedig mogelijk voor dit middel tal van millioenen uit te geven, onverschillig of er al dan niet voldoende kans bestaat, dat de toestand daardoor zooveel zal vooruitgaan, dat, althans in een niet te ver verwijderde toekomst, eene matige rente van die millioenen in verhoogde belasting zal kunnen worden teruggevonden.

Van den anderen kant meent men, dat hier met groote omzichtigheid moet worden te werk gegaan; dat het aanleggen van groote kunstwerken voor irrigatie in vele gevallen tot groote teleurstelling kan leiden, ja bepaald te ontraden is.

Hoezeer hier ook onder deskundigen de meeningen verdeeld zijn, bleek nog onlangs, toen in eene vergadering van het Indisch Genootschap, van twee sprekers, die beiden als ingenieur in Indië werkzaam zijn geweest, de eene dadelijke en krachtige voortzetting van de irrigatiewerken in de Solo-vallei ten sterkste aanbeval, de ander, die vroeger de voorloopige staking dier werken had afgekeurd, thans de mogelijkheid van uitvoering van nadere onderzoekingen afhankelijk wilde stellen.

Waar aldus omtrent de kwaal en hare oorzaken, zoomede omtrent de middelen tot hare genezing nog zoo weinig eenstemmigheid, zooveel strijd te constateeren valt, kan het geen al te groote verwondering baren, dat de Indische Regeering, wier nalatigheid in deze zoo sterk is afgekeurd, niet in een half jaar tijds eene deugdelijke en volledige oplossing van het veel omvattend vraagstuk heeft weten te vinden.

Dat zal dan ook niet zoo vlug en gemakkelijk gaan, maar het komt mij voor, dat al veel gewonnen zou zijn, als men eerst eens tot overeenstemming kon komen omtrent de richting, waarin gewerkt moet worden.

Daarom schreef ik het bovenstaande en daarom waag ik het ter zake nog een en ander onder de aandacht te brengen van hen, die geroepen zijn in deze te oordeelen en te beslissen.

Eene juiste omschrijving schijnt mij daarbij vooraf zeer wenschelijk.

De productieve werken, waarvoor mag worden geleend, buiten sprake latende, moet dan m.i. vooropgesteld worden:

dat streng vastgehouden worde aan het beginsel om de gewone bestuursuitgaven in ruimen zin te bestrijden uit- en dus, zooals hierboven gezegd is, te houden binnen de grenzen van de gewone middelen;

dat de gelden, welke door het Moederland als renteloos voorschot

of bijdrage zullen worden beschikbaar gesteld, uitsluitend worden gebruikt tot bekostiging van bepaald aangewezen buitengewone maatregelen, die den economischen toestand der inlandsche bevolking zullen verbeteren, dus niet mogen worden een sluitpost tot dekking van een tekort op de gewone uitgaven;

dat derhalve door die buitengewone maatregelen moet worden verkregen de stijging der gewone middelen, die eventueel vereischt wordt om met de noodig geachte toeneming der gewone uitgaven gelijken tred te houden.

Daarbij moet volledigheidshalve nog worden opgemerkt, dat, wanneer al wordt aangenomen, dat het Moederland ten behoeve van Indie geen renteloos voorschot maar bijdragen zal verleenen en dus rente en amortisatie als toekomstige last buiten sprake mag blijven, niet uit het oog mag worden verloren, dat de uit de bijdragen te bestrijden *buitengewone uitgaven in cens*, op zich zelf tot nieuwe *blijvende gewone uitgaven* zullen leiden.

Als b.v. een weg gemaakt, een irrigatiewerk aangelegd wordt, leidt dit tot verhooging van uitgaven voor onderhoud en toezicht.

Als uit de te verleenen bijdragen gedurende eenigen tijd buitengewone uitgaven worden gedaan voor inlandsch onderwijs, komen die uitgaven later in haar geheel ten laste van de gewone uitgaven want van staking van die uitgaven zal wel geen sprake zijn; integendeel, op uitzetting daarvan moet men bedacht zijn.

Om aan te toonen, dat men hier te doen heeft met een factor, die geenszins te verwaarloozen is, wijs ik er op, dat bij de begrooting voor 1904 ten laste van Hoofdstuk II voor *onderhoud en herstelling* van gebouwen, bevloeiingswerken, bruggen en wegen en andere waterstaatswerken, ongerekend de kosten van vast personeel en enkele afzonderlijk vermelde onderhoudsuitgaven, is uitgetrokken *f* 3,437,000.—, of bijna 4 ton meer dan in 1867 volgens de begrootingsrekening voor *het geheele Departement der B.O.W.* is uitgegeven.

Ter voorkoming van teleurstelling zal ook hiermede rekening moeten worden gehouden.

Verder de vraag of al dan niet moet gestreefd worden naar het vaststellen van „één groot reddingsplan voor Indië", welke quaestie door Mr. Fock bij de behandeling der begrooting in de Kamer ter sprake is gebracht.

Het komt mij voor, dat het denkbeeld van zulk een plan ontstaan is en noodwendig ontstaan moest uit het vooraf vaststellen van een bepaald cijfer voor de aan Indië te verleenen hulp.

Dat cijfer, groot of klein, op zich zelf een geldelijk plan, moest onvermijdelijk leiden tot een zakelijk plan en om dit te verkrijgen moest men

òf, gelijk thans geschied is, met een min of meer rijke fantaisie en op hoogst oppervlakkige wijze voor een aantal wenschelijk geachte zaken, zonder voorbereiding van eenige beteekenis, een bedrag ramen, dat reeds daarom niet het minste vertrouwen verdiende;

òf gedurende tal van jaren uitgebreide onderzoekingen instellen en berekeningen maken om eerst tot een samenhangend stelsel van maatregelen te komen en dan voor elk daarvan uitvoerig uitgewerkte projecten samen te stellen, eene wijze van werken, die de geheele zaak op de lange baan zou schuiven en toch het gevaar van groote teleurstelling niet uitsloot.

Als men die eindcijfer-methode niet loslaat, zal men er, vrees ik, niet komen.

Natuurlijk zal wel vooraf in groote trekken de te volgen weg moeten worden overwogen, niet om de kosten te berekenen, maar om na te gaan of van de aanbevolen maatregelen inderdaad verbetering van den economischen toestand is te verwachten, of zij passen in het stelsel van ontwikkeling, dat voor land en volk wenschelijk wordt geacht en in welke volgorde en verband zij moeten worden uitgevoerd om het succes het best en het spoedigst te verzekeren.

Maar overigens moet, dunkt mij, met Mr. Fock erkend worden, dat de eenige manier, waarop iets tot stand kan worden gebracht, daarin bestaat, dat voor elk der verschillende maatregelen en werken, die in het belang der inlandsche bevolking kunnen worden uitgevoerd, de gegevens worden verzameld en daarna dadelijk tot uitvoering wordt overgegaan.

Mocht dan later blijken, dat het voorzien in alle Indische nooden de financieele krachten van het Moederland te boven gaat, dan zullen althans eenige maatregelen en wel de meest nuttige en noodige goed en volledig tot stand zijn gebracht en zal men daarmede allicht het beoogde doel een flinke stap nader zijn gekomen.

Nog wilde ik de vraag stellen of het geen aanbeveling zou verdienen omtrent de gewichtige maatregelen, die men in het belang der inlandsche bevolking op het oog heeft, zoowel bij de voorbereiding als bij de uitvoering het advies van bekwame inlandsche hoofden te vragen.

Ik bedoel niet, dat alle hoofden, ieder voor zooveel zijn ressort aangaat, zullen worden geraadpleegd, wat nu reeds menigmaal gebeurt waar het locale belangen betreft. Maar ik denk hier aan het advies vragen van enkele, met veel zorg uitgekozen hoofden, die aan groote belangstelling voor de inlandsche bevolking tevens eene voldoende mate van algemeene en practische ontwikkeling paren om over vraagstukken, als hier aan de orde zijn, een oordeel uit te spreken.

Wanneer aan die hoofden de zaak goed duidelijk wordt gemaakt en men hen tevens de inrichting en de beteekenis der begrooting leert begrijpen, dan zouden naar ik meen van hen in vele gevallen nuttige aanwijzingen kunnen worden verkregen en het hun alzoo gegeven blijk van waardeering en vertrouwen zou zeer waarschijnlijk hun krachtige hulp bij de uitvoering verzekeren.

Ik bepaal mij tot het aangeven van dit denkbeeld, dat c.q. door bevoegde deskundigen zal moeten worden beoordeeld. Mocht het uitvoerbaar blijken, dan zal naar ik meen door het instellen van zulk eene Commissie van adviseerende inlandsche hoofden een belangrijke stap in de goede richting kunnen worden gedaan en zal daardoor wellicht de grondslag worden gelegd voor een later officieel adviseerend college van inlandsche hoofden, dat veelzijdig nut kan stichten en den band tusschen Europeesch en inlandsch bestuur zeer zal kunnen versterken.

En nu de groote vraag, de hoofdvraag: welke maatregelen verdienen in de eerste plaats aanbeveling?

Aan eene volledige beantwoording van die vraag van zeer wijde strekking zou ik mij niet durven wagen. Gedurende bijna mijn geheelen diensttijd was ik bij de hoofdbureaux te Batavia werkzaam; slechts gedurende korten tijd was ik, als Inspecteur van Financiën bij het onderzoek der bedrijfsbelasting, in de gelegenheid wat van de toestanden in de binnenlanden te zien; tot volledige beoordeeling van de omstandigheden, waaronder de inlandsche bevolking verkeert, mis ik dus de noodige kennis.

Het is ook daarom, dat ik mij hierboven in hoofdzaak heb bepaald tot het doen van vragen en opmerkingen en het geven van enkele aanwijzingen, waarmede naar mijn bescheiden meening rekening moet worden gehouden bij de beschouwing van den toestand en de overweging van middelen tot verbetering.

En om dezelfde reden zou ik mij van eene bespreking der te

nemen maatregelen geheel onthouden, ware het niet, dat ik ter zake de aandacht wilde vestigen op een denkbeeld, dat naar het schijnt, alleszins de overweging waard is, wellicht bij velen instemming zal vinden en rechtstreeks ligt in de richting, die wij uitmoeten, een denkbeeld, dat ik alleen daarom met vrijmoedigheid durf noemen, wijl het herhaaldelijk door bevoegde beoordeelaars is ter sprake gebracht.

Reeds sedert een eeuw staan onze koloniën in Oost-Indië rechtstreeks onder het Nederlandsch gezag, dat daar door een staf van Nederlandsche ambtenaren wordt uitgeoefend en nog altijd, het wordt naar ik meen algemeen erkend, laat de rijstcultuur, die hoofdbron van het bestaan der inlandsche bevolking veel te wenschen óver, zoowel wat het rendement als wat de qualiteit van het product betreft.

Als wij nu daarmede eens begonnen en zoodoende de inlandsche bevolking hielpen aan goed en voldoende voedsel en tevens voor haar het uitzicht openden om door aanplant voor uitvoer haar welvaart eenigszins te vermeerderen.

In eene in 1900 gehouden voordracht (zie *De Indische Gids* 1900, blz. 646) handhaafde Mr. N. P. van den Berg zijne vroeger herhaaldelijk uitgesproken meening dat, mits door de betrokken ambtenaren worde getoond toewijding en beleid, *ook zonder groote moeite, inspanning en kosten*, de gemiddelde rijstopbrengst der reeds ontgonnen velden zeer belangrijk is te vermeerderen.

Nog onlangs is dit onderwerp behandeld door den Heer W. H. Jacometti, die in een drietal artikelen in het *Alg. Handelsblad* (Sept. 1903) onder het opschrift „Javaan en Rijstcultuur" (zie ook de maandelijksche revue in *De Ind. Gids* van November 1903) betoogde, dat er bij de rijstcultuur voor den producent tientallen millioenen verloren gaan door *a.* het planten van inferieure soorten op gronden, waar superieure voor export gekweekt konden worden; *b.* de gebrekkige bewerking van padi tot rijst; *c.* het voorschotstelsel; *d.* onvoldoende transportmiddelen.

De schrijver meent, dat er geen reden is waarom de Regeering zich deze hoofdcultuur der bevolking niet zou aantrekken en niet den Javaan zou voorlichten en steunen in de verbetering van zijn tot dusver „verwaarloosde hoofdbron van inkomsten."

Hier is naar het schijnt een ruim arbeidsveld aangewezen, dat des te aantrekkelijker is, omdat de ontginning daarvan aan de inlandsche bevolking de hulp, die wij haar geven willen, bijna dade-

lijk belooft en zij zich bepaalt tot het werk, dat eeuwen lang voor die bevolking hoofdzaak is geweest.

Door practische maatregelen zal dan tevens moeten worden gezorgd, dat de voordeelen der betere werkwijze rechtstreeks aan de inlandsche bevolking ten goede komen en niet, middels het bekende voorschotstelsel, in de zakken van geldschieters terecht komen.

Bovendien zou van bestuurswege moeten worden meegewerkt om te voorkomen, dat, gelijk vroeger meermalen het geval was, op sommige plaatsen rijst te veel in voorraad blijft, die voor de bezitters weinig of geen waarde heeft, terwijl zij elders, waar schaarschte heerscht, met voordeel van de hand kan worden gezet, een misstand waarvan het wegnemen door de verbetering der verkeerswegen zeer vergemakkelijkt wordt.

Voor een en ander zal in het begin waarschijnlijk eenige dwang niet te vermijden zijn, maar die dwang is hier te verdedigen, omdat het nuttig effect geheel komt ten voordeele van hen, die gedwongen worden, en de duur van den dwang beperkt is. Immers zoodra de sleur van de verkeerde werkwijze maar verbroken is en de inlanders gedurende eenige jaren aan een betere methode gewoon zijn geraakt en daarvan de voordeelen ondervonden hebben, zal de uitoefening van den dwang van zelf onnoodig worden.

Ook zal die maatregel dadelijk de gelegenheid openen om den inlander eenig begrip van gezonde economie in te prenten.

Als hij ondervindt, dat betere keuze van zaadpadi, meerdere zorg voor den aanplant, zorgvuldiger bereiding van het product hem dadelijk voordeel opleveren, dan zal hij onwillekeurig aan dergelijke zaken zijn aandacht gaan wijden en daarvoor gaandeweg de onverschilligheid verliezen, die hem thans eigen is en die niet geheel onverklaarbaar kan worden geacht, waar meer inspanning niet in meer voordeel hare belooning vindt. En als hij dan tevens door verstandige aansporing in een goed jaar er toe gebracht kan worden om een deel van de winst te bezigen tot het verkrijgen van vee, werktuigen en dergelijke zaken, die blijvende waarde hebben, en zijn voordeel weer doen toenemen, zal allicht zijne zorgeloosheid plaats maken voor eenige zorg, waarvan hij de waarde appreciëert.

Bovendien zal de meer rechtstreeksche bemoeienis van de Europeesche en inlandsche bestuursambtenaren met de rijstcultuur van zelf aanleiding zijn om het belangrijk vraagstuk der irrigatie onder de oogen te zien, waarschijnlijk beter en vollediger dan tot dusver het geval was. Dan zal ook kunnen blijken, waar met kleine, min

kostbare werken, hier en daar met eene betere regeling van de bestaande waterverdeeling, reeds veel nut te verkrijgen is, zoomede waar, na vermeerdering en verbetering van de opbrengst, belangrijke kunstwerken noodig en mogelijk zijn en of het daarvan te verwachten voordeel in gepaste verhouding zal staan tot de kosten van aanleg en onderhoud dier werken.

Als dan de practische locale kennis van de Europeesche en inlandsche bestuursambtenaren de hand reikt aan de wetenschappelijke kunde van de Ingenieurs, zal waarschijnlijk de oplossing van het moeilijk irrigatie-vraagstuk binnen een niet al te lang tijdsverloop belangrijk gevorderd kunnen zijn.

Ten slotte schijnt het mij noodzakelijk er op te wijzen, dat, ook al worden de maatregelen tot verbetering van den economischen toestand zoo spoedig en zoo goed mogelijk voorbereid en uitgevoerd, het vermoedelijk toch vrij lang zal duren, alvorens met en door die verbetering wordt bereikt het hierboven omschreven doel, dat de opbrengst der gewone middelen met de noodig geachte toeneming der gewone uitgaven gelijken tred houdt.

Daarbij is niet uit het oog te verliezen, dat onder de gewone ontvangsten (blijkens de aanvankelijke ontwerpbegrooting) voor 1904 is gerekend op ruim 17 millioen voor netto ontvangsten van producten, waaronder in ronde sommen 4 millioen van koffie, 11 millioen van Banka-tin en $2^1/_3$ millioen van de Billiton-maatschappij.

Die ontvangsten zijn zeer wisselvallig; door verschillende omstandigheden, als daar zijn vermindering van productie, verlaging van prijzen, vermeerdering van kosten, kan het rendement veel lager worden. Op behoud van het voor 1904 geraamd cijfer zal dan ook voor de toekomst niet met eenige zekerheid kunnen worden gerekend.

En waar nu met den besten wil der wereld eenige stijging van de gewone uitgaven niet kan worden tegengehouden, is er reden te over om, al ware het slechts tijdelijk, naar andere middelen tot versterking der gewone ontvangsten om te zien, wil men niet genoodzaakt zijn om in steeds klimmende mate „tal van nieuwe uitgaven, die zeer gewenscht of noodig zijn, uit te stellen" (M. v. T. ontwerpbegrooting 1904).

Het eenig middel daartoe is m.i. een krachtige voortzetting en zooveel mogelijk uitbreiding der Gouvernementsondernemingen

met voortdurend geheele besteding van de voordeelen ten bate van Indië.

In die richting kan nog veel gedaan worden.

Bij de behandeling der begrooting voor 1904 heeft de Heer van Kol reeds de aandacht gevestigd op de cultures van kapok, manilla, hennep, jute en vooral katoen, in den aanplant van welk laatste artikel hij zelfs een levensquaestie voor Nederland ziet, die ook voor Java van groot belang is.

Hieraan zou nog kunnen worden toegevoegd de rameh, waarvoor de machines tot bereiding der vezelstof in de laatste jaren belangrijk verbeterd zijn en naar ik meen elders reeds met succes gebruikt worden.

Slagen dergelijke cultures, dan kan worden overgegaan tot de oprichting van spinnerijen en weverijen, die aan vele handen een nuttigen en voordeeligen arbeid kunnen geven.

Voor een gouvernements gutta-percha onderneming staat reeds een post op de begrooting; de voortdurende groote vraag naar dit artikel schijnt eene loonende exploitatie in uitzicht te stellen.

Verder de ontginning van goud- en steenkolenmijnen, van looden kopermijnen, waarvan naar ik meen de aanwezigheid reeds is geconstateerd; van ijzermijnen, die vermoedelijk in onze uitgestrekte bezittingen wel voorkomen; van marmergroeven aan de Zuidkust van Java.

De oprichting van papierfabrieken, waarvoor het plantenrijk waardevolle vezelstoffen oplevert; van fabrieken voor de bereiding van verschillende chemicaliën, die thans met groote kosten uit Europa worden aangevoerd; oliefabrieken (onder de thans overal voor huiselijk gebruik bereide oliën zijn er die met de fijnste Europeesche soorten kunnen wedijveren), cementfabrieken, waarvoor, naar men zegt, goede grondstoffen in ruime mate aanwezig zijn; glasblazerijen en aardewerkfabrieken; bewerking van fijne houtsoorten, zoo mogelijk voor export en overigens als grondstof voor inlandsche huisindustrie, enz., enz.

Dergelijke bedrijven, die als van productieven aard met geleend geld op touw kunnen worden gezet, kunnen groote geldelijke voordeelen opleveren en ook indirect veel tot verhooging van den welvaart meewerken.

De voor zulke zaken noodige voorafgaande onderzoekingen zijn voor het Gouvernement niet zoo kostbaar, omdat het 1e. beschikt over een aantal administratieve en technische ambtenaren, die

plaatselijk inlichtingen kunnen inwinnen en eenvoudige onderzoekingen kunnen doen; 2e. door zijn relatiën in Europa aldaar gemakkelijk goede wetenschappelijke voorlichting en hulp kan vinden.

De exploitatie van Gouvernementswege, die aanvankelijk toch waarschijnlijk noodig zou zijn, omdat voor zulke industrieele zaken niet gemakkelijk particulier geld is te vinden, zou hier bovendien nog het voordeel aanbieden, dat zij mede een krachtig hulpmiddel kan worden tot ontwikkeling van gunstige economische toestanden onder de inlandsche bevolking.

Wanneer bij zulke ondernemingen er naar gestreefd wordt om inlandsch personeel voor het vak practisch op te leiden en aan de meer ontwikkelden ook eenige wetenschappelijke kennis te verschaffen, wanneer later door toekenning van een aandeel in de winst de belangstelling van het personeel in den goeden gang van zaken wordt opgewekt en tegelijkertijd aan dat personeel eenig begrip van goede financieele administratie wordt ingeprent, dan zal daarmede gaandeweg een kern van meer ontwikkelde en welvarende inlanders in het leven geroepen worden, die als een goed voorbeeld op hunne omgeving een heilzamen invloed kunnen uitoefenen en ons in de ontwikkeling dier omgeving krachtig behulpzaam kunnen zijn.

Zoodoende zal ook nevens het landbouwbedrijf een krachtige industrie in het leven worden geroepen, die de rijke bronnen van het land tot ontwikkeling kan brengen en voor ons een sterke bondgenoot kan worden in den strijd tegen onkunde en vele andere oorzaken, die thans de toeneming van den welvaart belemmeren. Gaandeweg kunnen dan de aanvankelijk van bestuurswege opgerichte ondernemingen overgaan in handen van inlanders, die daarvoor behoorlijk zijn opgeleid en die, als eigen ondernemers, de winsten van hun bedrijf zelf genieten en in het land hunner inwoning verbruiken.

En wanneer wij alzoo eensdeels van alle kanten onze krachten inspannen, ten andere onze eischen niet dadelijk al te hoog stellen en meer in geleidelijke ontwikkeling dan in snelle en schokkende verandering ons heil zoeken, zal aan de goede toekomst onzer schoone koloniën niet gewanhoopt behoeven te worden.

DEN HAAG, December 1903.

A 1867. UITGAVEN. 1904.

Bijdrage	*f* 14.856.334.63	Geldleeningen . . .	*f* 4.601.000.—
		Uitgaven uit renteloos voorschot. .	„ 2.188.800.—
Producten	„ 39.384.455.11		„ 12.177.042.—
Opium	„ 785.714.63^{5}		„ 3.382.000.—
		Pandhuizen . . .	„ 157.000.—
Steenkolen. . . .	„ 152.566.30		„ 2.790.435.—
Spoorwegen (N. I. S. en stoomwezen. .	„ 352.778.26^{5}	ook aanl. en expl. S.S.	„ 17.330.900.—
Andere uitgaven. .	„ 54.879.413.08^{5}		„ 122.696.606.—
	f 110.411.262.02^{5}		*f* 165 323.783.—

MIDDELEN.

Saldo's vorige dienstjaren	*f* 14.926.052.23^{5}	Renteloos voorschot	*f* 2.188.800.—
Producten	„ 75.842.925.17^{5}		„ 29.852.790.—
Steenkolen. . . .	„ 80.673.60		„ 3.169.000.—
		Spoorwegen . . .	„ 15.330 000.—
Andere ontvangsten	„ 46.688.183.31		„ 102.445.975.—
	f 137.537.834.32		*f* 152.986.565.—

Producten en steenkolen.		Producten en steenkolen.	
f 39.384.455.11	*f* 75.842.925.17^{5}	*f* 12.177.042.—	*f* 29.852.790.—
„ 152.566.30	„ 80.673.60	„ 2.790.435.—	„ 3.169.000.—
	f 75.923.598.77^{5}		„ 33.021.790.—
	„ 39.537.021.41		„ 14.967.477.—
netto rendement . .	*f* 36.386.577.36^{5}	netto rendement. .	*f* 18.054.313.—
		Andere ontvangsten.	
		f 3.382.000.—	*f* 102.445.975.—
Andere ontvangsten	*f* 46.688.183.31	„ 157.000.—	
	„ 785.714.63^{5}		
			„ 3.539.000.—
netto rendement. .	*f* 45.902.468.67^{5}	netto rendement . .	*f* 98.906.975.—

B OPBRENGST EN RAMING VAN EENIGE MIDDELEN.

	1867.	1904.
Landelijke inkomsten enz.	ƒ 11.725.075.80	ƒ 18.806.000.—
Hoofdgeld van heerendienstplichtigen . .		„ 3.389.000.—
Zout	„ 5.860.059.15^5	„ 11.403.000.—
Bedrijfsbelasting	„ 852.953.16^5	„ 3.243.000.—
Bijzondere belastingen Buitenbezittingen .		„ 2.583.900.—
Diverse middelen in 1867 alle verpacht. .	„ 12.928.731.80	„ 22.940.380.—
In- en uitvoerrechten en accijnsen . . .	„ 7.692.698.38	„ 18.641.000.—
Zegelrecht	„ 649.659.74^5	„ 1.347.000.—
Verponding.	„ 937.368.98	„ 2.259.000.—
Post en telegrafie	„ 697.636.18	„ 2.690.965.—
Boschperceelen	„ 89.541.25	„ 3,395.000.—
Personeele belasting		„ 955.000.—
Patentrecht. . . . , ...		„ 1.159.000.—

C SPECIFICATIE VAN DE „ANDERE UITGAVEN."

		1867.	1904.
I.	Regeering en Hooge Colleges . .	ƒ 1.017.197.94^5	ƒ 1.151.490.—
II.	Departement van Justitie	„ 2.942.095.11	„ 6.035.501.—
III.	Departement van Financiën , . .	„ 5.570.947.63	„ 18.439,140.—
IV.	Departement van Binnenl. Bestuur.	„ 14.015.467.02^5	„ 24.460.367.—
V.	Departem, van Ond., Eered. en Nijv.	„ 3.631.064.70^5	„ 13.518.023.—
VI.	Depart. der Burg. Openb. Werken.	„ 3.126.513.98^5	„ 15.365.322.—
VII.	Departement van Oorlog	„ 18.195.120.90^5	„ 35.087.324.—
VIII.	Departement van Marine	„ 6.004.528.39^5	„ 8.639.439.—
	Onvoorziene uitgaven	„ 376.477.38^5	
		ƒ 54.879.413.08^5	ƒ122.696.606.—

D VERGELIJKING VAN EENIGE BELANGRIJKE POSTEN VAN UITGAAF.

Departement van Justitie.	1867.	1904.
Landraden enz.	ƒ 335.766.73	ƒ 1.527.889.—
Gevangenen enz. . . , ...	„ 1.409.003.16^5	„ 2.605.811.—
De uitgaven voor Politie waren in 1867 onder dit Departement uitgetrokken en bedroegen toen	„ 300.054.08	

Departement van Financiën. Verlofstraktementen, wachtgelden, pensioenen enz.	1867.	1904.
Burgerlijke en militaire verlofstraktementen	*f* 657.469.23	*f* 1.054.000.—
Burgerlijke wachtgelden en non-activiteitstraktementen, alsmede onderstanden bij ontslag uit de betrekking.	„ 244.867.02^5	„ 180.000.—
Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het D. v. O. behoorende landsdienaren en onderstanden	„ 13.694.28^5	„ 6.000.—
Burgerlijke pensioenen, alsmede onderstanden bij ontslag uit 's lands dienst .	„ 917.009.57 [1]	„ 3.175.000.— [2]
Militaire pensioenen, gagementen en onderstanden en kosten op de betaling daarvan buitenslands	„ 1.656.865.06^5	„ 8.077.900.—
Onderstanden in eens aan met lichaamsgebreken uit den dienst ontslagen wordende militairen		„ 23.000.—
Pensioenen aan weduwen en andere nagelaten betrekkingen van burgerlijke en militaire personen	„ 87.281.24^5	„ 244.000.—
Onderstanden, toelagen en gratificatiën. .	„ 22.769.01^5	„ 39.500.—
Pensioenen en onderstanden aan inlandsche ambtenaren en personen	„ 195.913.07^5	„ 645.000.—
Kosten van het statistisch bureau bij het Departement van Koloniën		„ 5.750.—
	f 3.805.868.51	*f* 13.460.150.—

Onder deze uitgaven is voor 1867 pl. m. *f* 260.000 en voor 1904 *f* 429,000 begrepen, die naar de tegenwoordige inrichting der begrooting ten laste van afd. VII (Oorlog) zouden moeten worden gebracht. Een juiste splitsing is echter voor 1867 niet mogelijk en combinatie van alle uitgaven in één overzicht heeft het voordeel van deze categorie van gelijksoortige uitgaven een duidelijk beeld te geven.

[1] Te verminderen wegens kortingen ten behoeve van de burg. pens. met *f* 195755.52^5, rest *f* 721254.04^5

[2] Te verminderen als voren met *f* 381000.—, rest *f* 2794000.—.

		1867.		1904.
Departement van Binnenlandsch Bestuur.				
Traktementen en toelagen Europ. bestuur.	ƒ	3.118.258.64	ƒ	5.178.794.—
Idem Inlandsch bestuur.	„	1.788.197.09⁵	„	5.830.002.—
Inlandsche vorsten, grooten enz., . . .	„	2.037.007.97⁵	„	3.151.031.—
Boschwezen	„	402.234.34⁵	„	1.614.725.—
Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
Europeesch onderwijs	ƒ	545.916.79	ƒ	3.210.020.—
Inlandsch onderwijs	„	148.730.31⁵	„	1.655.934.—
Geneeskundige dienst.	„	439.473.48	„	2.623.768.—
Zout	„	1.605.380.12⁵	„	3.689.775.—
Departement der Burg. Openbare Werken.				
Personeel	ƒ	585.110.28	ƒ	1.600.553.—
Gebouwen, bevloeiingswerken, bruggen, wegen en andere werken, hulpinrichtingen, aanschaffen van materialen, enz. .	ƒ	1.921.659.10	ƒ	10.830.777.—
Huishuurindemniteit	„	114.771.50	„	916.000.—
Post en Telegrafie	„	1.213.928.18	„	2.616.372.—
De uitgaven voor de posterij waren in 1867 uitgetrokken onder afd. IV (Binn. bestuur).				
Departement van Oorlog.				
Departement (voor 1867 alleen ink. Legercomm.)	ƒ	36.840.—	ƒ	532.842.—
Generale staf	„	80.506.14⁵	„	495.946.—
Administratie	„	380.900.84	„	888.907.—
Infanterie	„	4.386.119.46	„	5 574.354.—
Marechaussee			„	375.661.—
Genie	„	346.809.47⁵	„	498.436.—
Aanvulling geniemagazijnen.	„	134.723.64	„	470.500.—
Geniewerken	„	1.363.487.59⁵	„	3.876.692.—
Geneeskundige- en hospitaaldienst . . .	„	929.720.64⁵	„	1.652.999.—
Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages.	„	3.568.598.82	„	4.458.000.—
Vervoer van personen en goederen. . .	„	1.168.025.53⁵	„	2.358.000.—
Buitengewone uitgaven Atjeh.			„	782 000.—
Tijdelijke uitbreiding der legerformatie. .			„	750.000.—
Bijdrage aan het mil. wed. en weezenfonds.			„	300.000.—
Opleiding tot officier (Hoofdstuk I.)	„	171.908.36	„	405.244.—
Uitzending van troepen enz. (Hoofdstuk I.)	„	1.120.510.43	„	1.975.300.—
Materieel (Hoofdstuk I.)	„	679.350.25	„	4 412.000.—
Departement var Marine.				
Personeel	ƒ	1.945.065.40⁵	„	3.264.925.—
Materieel.	„	1 943.825.89	„	2.812.300.—
Gouvernements marine, bebakening, kustverlichting en loodswezen	„	8 5.759.22⁵	„	1.253.369.—

De particuliere industrie en de Inlandsche landbouw,

DOOR

A. L. T. A. NEPVEU TOT AMEYDE.

Veel is er reeds geschreven over de vraag of de particuliere industrie een vóór- of nadeel voor de Inlanders, meer bepaaldelijk voor de Inlandsche landbouwers, is.

Toch meen ik dat sommige punten bij de behandeling van die quaestie niet voldoende in 't licht gesteld zijn, waarom ik het waag deze zaak nog eens te berde te brengen.

Aan den eenen kant heeft men de dweepers met de particuliere industrie, die meenen al genoeg gezegd te hebben als ze wijzen op de millioenen guldens, die *onder den kleinen man in omloop worden gebracht* door hun bedrijf, aan den anderen de zoogenaamde Javanenvrienden, die van meening zijn dat de particuliere industrie de Javanen te veel exploiteert. Aan de eene en aan de andere zijde toont men echter dikwijls niet met den waren staat van zaken bekend te zijn.

Het zij mij daarom vergund de onderlinge verhoudingen van particuliere industrie en Inlandschen landbouw nader toe te lichten.

Wanneer een suikerfabriek b.v. wordt opgericht, legt die onderneming haar klauw over de omringende streek. Door de macht van het geld heerscht zij over het complex desas, waarvan zij de gronden begeert. Kleine man noch hoofden zijn bestand tegen de bekoring van het gemakkelijk krijgen van contanten, een artikel waarvan ze zoo zelden en nooit lang voorzien zijn. Zoo gewonnen, zoo geronnen is een regel waarop weinig of geen uitzonderingen bestaan. In dit opzicht werkt 't oprichten van een fabriek demoraliseerend op de bevolking. Deze gevoelt dit zelf, zooals mij eens bleek, toen ik als Controleur van eene afdeeling waar tot dusver geen particuliere industrie voorkwam, een onderzoek moest instellen in eene desa naar de bezwaren die de buren tegen 't eventueel oprichten van een suikerfabriek (de streek was pas door den Waterstaat geïrri-

geerd geworden) zouden kunnen hebben. Eén der welgestelde inwoners van de desa verzocht mij te bewerken dat 't Gouvernement de oprichting van zulk een suikerfabriek *niet* zou toestaan, want, zeide de man : Nu hebben wij het goed, de sawahs zijn van ons en zij geven ons een goed bestaan, maar komt er eene fabriek, dan worden alle gronden van die onderneming. Ik vond *toen* die bewering vrij zonderling, daar ik nog niet bekend was met den toestand in industrierijke streken en trachtte den man uit te leggen, dat 't hem volkomen vrij stond zijn grond al of niet aan de fabriek te verhuren. Later heb ik begrepen dat hij eigenlijk toch gelijk had, want die vrijheid is maar schijn. Zooals boven reeds opgemerkt, tegen de macht van het geld is de inlandsche landbouwersmaatschappij niet bestand. Het is dus een nadeel van het aanwezig zijn van een fabriek dat feitelijk de kleine man de vrije beschikking over zijn grond verliest.

Een voordeel is dat aan de fabriek tegen loon steeds werk is te verkrijgen.

Een streek geheel zonder industrie, waar het hoofdbestaansmiddel van de bevolking de landbouw is, staat bij mislukking van het gewas, tengevolge van ziekten of groote droogte bloot aan het plotseling optreden van noodlijdendheid en zelfs van hongersnood en dan is eene industrieele inrichting, waar de kleine man geld kan verdienen, een ware uitkomst.

Een ideaaltoestand zou zijn een hoofdzakelijk van landbouw levende streek met sporadisch hier en daar een suikerfabriek of andere industrieele onderneming.

De inlander is toch hoofdzakelijk nog landbouwer.

Voortbrengselen van huisvlijt brengt hij wel aan de markt, maar meestal niet van voldoende waarde om daarvan uitsluitend te kunnen bestaan.

In de nabij de fabriek gelegen desa's is de bevolking wel nagenoeg hare onafhankelijkheid kwijt, maar als de fabrieken niet te dicht bij elkaar gelegen zijn, behoeft dit slechts een gering percentage van het geheel te zijn. Grenzen de fabrieken, zooals in de lage landen van Pasoeroean b.v. met hunne gebieden aan elkaar, dan is het met den inlandschen landbouw slecht gesteld en staat in de inlandsche maatschappij groot en klein onder den invloed van de administrateurs der ondernemingen. Een superintendent van verschillende fabrieken heb ik eens hooren spreken van „*Mijn wedono's*", eene uitdrukking, die een ambtenaar van het Binnenlandsch

Bestuur doet glimlachen, maar geheel ongelijk had de man niet.

Zijn de suikerfabrieken zoo dicht gezaaid dat zij gaan vechten (figuurlijk gesproken) om de gronden, dan zou deze concurrentie oogenschijnlijk den inlandschen verhuurder, die dan zeer hooge prijzen voor zijn grond kan bedingen, ten goede komen, doch het is slechts een *schijn*-voordeel, daar het in contanten bestaat en bij den inlander verdwijnen deze meestal dadelijk. Zulk eene concurrentie kan bovendien nooit lang bestaan, want zij stelt 't voortbestaan van het bedrijf in de waagschaal en de ondernemers zijn meestal te verstandig, om 't niet op een accoordje te gooien, elkaars gebied te bepalen en af te spreken om vooral geen te hooge prijzen aan den bruinen broeder te besteden.

Gaan wij thans na op welke wijze Enropeesche of door vreemde oosterlingen gedreven industrie en meer bepaaldelijk de suikerindustrie in de landbouwmaatschappij van den inlander grijpt. Dikwijls komen hieromtrent in couranten en tijdschriften onjuiste beschouwingen voor. Een betoog van de tegenstanders der industrie is b.v. het volgende.

Een inlander verhuurt zijn grond — zij het ook tegen voordeeligen prijs – aan een fabriek. Dan zou hij gedurende de 18 maanden, waarin hij zijn verhuurden grond kwijt is, zoo hij niet elders voor den door hem ontvangen huurprijs grond huurt, — wat meestal, zijne reeds meer vermelde spilzucht in aanmerking genomen, *niet* geschieden zal —, in die achttien maanden geen landbouwer meer zijn, maar daglooner bij de fabriek of elders worden en dus oeconomisch achteruitgaan.

Dit is alleen waar als wat de inlander verhuurt zijn totalen erfelijk, individueel bezeten grond is, wat zelden 't geval zal zijn, daar de erfelijk individueele grondbezitter bijna nooit zijn grond in één complex vereenigd bezit. Meestal heeft hij sawah- en tegalgrond op verschillende plaatsen. Evenwel van het bebouwen van tegalgrond alleen zal de grondverhuurder, tenzij de tegals uitgestrekt zijn, niet uitsluitend kunnen bestaan.

Is de bezitsvorm — zooals in de lage landen van Pasoeroean b.v., waar zoovele suikerfabrieken zijn — nog zuiver communaal met telken jare verwisselbare aandeelen, dan is de toestand *geheel* anders. Voor de suikercultuur is zulk een bezitsvorm de meest gewenschte omdat zij dan met 't inhuren der gronden de minste moeite heeft en 't gemakkelijkst complexen kan vormen. De sawah-

gronden eener desa worden in drie min of meer gelijke deelen *a*, *b* en *c* verdeeld. Het eene jaar huurt de fabrikant het deel *a* in, het deel *b*, dat 't volgende jaar ingehuurd zal worden, mag, volgens afspraak met den ondernemer, in den westmoesson, die aan den inhuur voorafgaat, niet met padisoorten, die lang te veld moeten staan (padi dalem) beplant worden, maar met een vroeg rijpende padisoort. Eindelijk is deel *c* het meest ter beschikking van den landbouwer, omdat het eerst over twee jaar voor beplanting met suikerriet in aanmerking komt en dus met padi dalem en tweede gewassen daarna een geheel jaar door den inlander beplant kan worden. Ook verhuren veel desa's — althans in Pasoeroean was dit indertijd 't geval — niet juist pl.m. $^1/_3$ van de communale gronden, maar juist zooveel als noodig is om de landrente van *al* de desagronden, die op die meestal goede gronden vrij hoog is, te kunnen betalen van de huur. Op deze wijze zou dus de suikercultuur weinig schade aan den inlandschen landbouw doen, want elke deelgerechtigde krijgt elk jaar een deel van blok *a*, waarmêe hij zijne landrente betaalt en *ook* een deel in blokken *b* en *c*. Ik meen zelfs dat soms de zaak zoo geregeld is, dat ieder deelgerechtigde *elk* jaar een aandeel heeft in blok *a*, *b* en *c* tegelijk, zoodat ieder in dezelfde omstandigheden verkeert. Door zijn aandeel in blok *a* is ieder van de zorg van de betaling zijner landrente ontheven en blijft hij landbouwer — behoeft geen koelie te worden — door zijne aandeelen in de blokken *b* en *c*, die hij bewerkt en die door den verhuur van zijn aandeel in blok *a* thans onbelast zijn.

De aandeelen zijn ook meestal, ofschoon communaal, voor *vast* aan een persoon of familie aangewezen, een vast aandeel in elk blok, dat niet vergroot of verkleind kan worden. Dit zou dus alles „pour le mieux" zijn, maar niet altijd kan 't zoo geregeld toegaan als hierboven beschreven. De fabrikant heeft soms *meer* gronden noodig dan $^1/_3$ of $^1/_4$ en tracht dus dat meerdere te krijgen, hetgeen hem meestal wel zal gelukken.

Voor de rijstcultuur op zichzelf is bovendien de suikerrietcultuur meer na- dan voordeelig. Ik heb suikerfabrikanten wel eens hoog hooren opgeven van de kostbare meststoffen, die door hen in den grond worden gebracht. Of dit werkelijk geschiedt en 't gehalte van den bouwgrond ten goede komt, kan ik niet juist beoordeelen, maar wel weet ik dat de suikercultuur de rijstcultuur geheel desorganiseert. De sawahs veranderen in suikerriettuinen, de dijkjes om de sawahs werden weggemaakt, in den bodem blijven de wortels

van de suikerrietplanten nog zitten, zoodat de kleine man, wanneer hij zijn veld terug krijgt, er heel veel aan moet werken om de sawah weer in den vroegeren toestand te herstellen. Slechts één jaar van de drie, *als* hij zijn sawah dan weer behoorlijk in orde gebracht heeft, (dit geschiedt echter dikwijls slordig) kan hij op een behoorlijke opbrengst van zijn inlandschen landbouw rekenen, n.l. gedurende den westmoesson volgende op den oostmoesson waarin hij zijn sawah weer terug krijgt en den daarop volgenden oostmoesson voor polowidjo-aanplant, want in den oostmoesson waarin het veld vrij komt is de polowidjo-aanplant nog niet zooals die zijn moet in de meeste gevallen, omdat 't veld door de rietcultuur geheel ontredderd is. Bovendien krijgt de landbouwer zijn sawah dikwijls te laat terug om nog tweede gewassen te kunnen planten (een der oorzaken van de vele rietbranden).

Is bij communaal-bezitsrecht — al hebben de rechthebbenden ook vaste aandeelen en zulk een aandeel in elk der 3 bovengenoemde blokken — de fabriekssuikercultuur nadeelig voor den inlandschen land bouw, oeconomisch nadeelig is haar invloed ten opzichte van den inlandschen landbouwer (niet als mensch natuurlijk maar als beoefenaar van het landbouwbedrijf) indien gronden worden ingehuurd, die erfelijk individueel worden bezeten. Dan is er geen sprake van dat de eigenaar-verhuurder een aandeel kan hebben in een goed blok *a*, een minder goed *b* en een verhuurd blok *c*, van welks huurprijs hij zijne landrente kan betalen, maar dan heeft hij het beste gedeelte van zijn grond, zijn sawahgrond, gedurende 18 maanden verloren en moet hij wel in hart en nieren een landbouwer en tevens een verstandig en overleggend persoon zijn — wat bij het meerendeel der grondverhuurders niet 't geval zal zijn — om met den verkregen huurprijs van zijn stuk grond *elders* sawahgrond in te huren en die te bewerken. Meestal zal hij van het verkregen geld een tijdlang goede sier maken en als het op is daglooner — dus afhankelijk — worden van de fabriek.

Zoo hij behalve sawahgrond nog tegalgrond bezit, levert deze laatste — die onverhuurd blijft — hem toch niet genoeg op om er geheel van te kunnen bestaan.

Gaf nu het loon dat de fabriek aan de aldus geannexeerde landbouwers uitbetaalt, hun een *ruim* bestaan, het *vaste* dagloon opwegende tegen het onzekere resultaat van den landbouw, dan zou men er nog vrede mee kunnen hebben, maar dit is niet 't geval. Het ging gedurende vele jaren slecht met de suikercultuur. De sui-

kerprijzen waren zeer laag, zoodat de ondernemers de meest mogelijke zuinigheid moesten betrachten om nog eenige winst te kunnen maken. Soms was men al blij als niet met verlies gewerkt werd en de zaak, in afwachting van betere tijden, gaande kon worden gehouden. Groote dagloonen kunnen er dus meestal niet op overschieten en ook daarom trachten de ondernemers zooveel mogelijk te bezuinigen. Van hun standpunt hebben zij gelijk, want om de winst is 't toch maar te doen. Geeft eene onderneming geen winst, dan moet zij verdwijnen. Het kan echter soms nog zeer lang duren voordat eene onderneming, die sedert geruimen tijd steeds met verlies werkte, eindelijk wordt gestaakt, vooral als zulk eene onderneming tot eene groote bankinstelling of eene naamlooze vennootschap met een flink kapitaal behoort. Er zijn zoovele particuliere belangen mee gemoeid. Vele personen vinden in de fabriek een middel van bestaan. Het kasianstelsel bloeit hier ook, meer bepaaldelijk ten opzichte van de administrateurs. Voor de mindere employé's geldt dit veel minder dan b.v. bij 't gouvernement. Om een gril van den administrateur of een neefje of vriendje te helpen worden soms employé's plotseling zonder vorm van proces ontslagen, maar een administrateur, soms een vroegere eigenaar van de fabriek of een oud vriend van een directeur der bankinstelling of van het genootschap, die een baantje moet hebben, dat met *f*900 's maands betaald wordt (employé's hebben modieke tractementen) die geraken zoo gauw niet buiten betrekking. De aandeelhouders betalen dan het gelag. Maar erger is dat de uit een belangrijk aantal individuën bestaande inlandsche maatschappij in de nabijheid der fabriek, die door haar geheel uit het gewone spoor is geraakt in hooge mate 't nadeel ondervindt van het plotseling ophouden van de bestaansmiddelen van een groot aantal arme lieden.

Is in 't bovenstaande in hoofdzaak gewezen op de nadeelen van de suikerindustrie voor den inlandschen landbouw (niet voor de inlanders, want veel lieden vinden ongetwijfeld als werklui van de fabriek een bestaan), laten wij thans zien wat een voorstander dier industrie ten haren gunste aanvoert en in hoever dit juist geacht kan worden. Ik heb hier op het oog de verhandeling op het 1e suikercongres in Maart jl. gehouden over de oeconomische beteekenis van de suikerindustrie op Java met name voor den oeconomischen toestand der Inlandsche bevolking door Mr. H. 's Jacob, (*Locomotief* van 13 Maart 1903).

In het begin der verhandeling wordt gewezen op de vele bestaansmiddelen, die de suikerfabrieken voor inlanders in 't leven roepen, „praestatie van grond, benoodigdheden en diensten." Dit is ontegenzeggelijk waar. Doch, zooals boven reeds aangetoond, praestatie van *grond* is nadeelig voor den inlandschen landbouwer, in mindere mate, echter indien hij juist zooveel verhuurt als noodig is om van den huurprijs zijne landrente te betalen. De andere betaalde diensten, het in één woord scheppen in een streek van een algemeene bedrijvigheid is een voordeel voor den inlander in 't algemeen en een vergoeding voor den inlandschen landbouwer, die door het oprichten der suikeronderneming veelal grootendeels aan zijn werkkring van inlandschen landbouwer (vooral in streken met erfelijk individueel bezit) onttrokken wordt. Daardoor krijgt hij nu wel een bestaan door de fabriek, maar hij is tevens loonslaaf der onderneming, hangt vrijwel geheel van haar af, terwijl hij als landbouwer zijn eigen grond bebouwende veel minder afhankelijk is. Bovendien komt al die bedrijvigheid niet uitsluitend de oorspronkelijke inwoners van de streek ten goede, maar veel lieden van elders. Na de oprichting van een suikerfabriek *trekt* deze volk. Dit zou uitstekend zijn, als men zeker was dat eene fabriek steeds door bleef bestaan, maar hoevele ondernemingen moeten niet, wegens de steeds wisselende en soms zeer laag dalende prijzen, het bijltje er bij neerleggen en dan zit men geschoren met een hoop paupers, die *dan* — na het staken der onderneming — in het landbouwbedrijf, dat velen bovendien ontwend zijn, geen voldoende bestaan meer kunnen vinden, daar voor *al* die lieden, meer dan normaal in zoo'n streek vermeerderd, geen grond genoeg meer aanwezig is.

Vervolgens maakt de spreker eene vergelijking tusschen wat de suikerindustrieel gemiddeld per bouw aan de inlanders laat verdienen — dit zou *f*336 per bouw zijn — en wat de inlandsche landbouwer voordeel kan hebben uit een bouw. Dit is echter geen goede vergelijking. Om juist te redeneeren moet men vergelijken wat de inlandsche landbouwer voordeel kan trekken uit een bouw sawah en de huurprijs die de fabrikant besteedt en die is *f*15, *f*20, hoogstens *f*40 per bouw. Een geheel ander getal dan *f*336. Dat meerdere besteede geld komt immers niet den inlandschen *grondverhuurder* ten goede, die zijn bedrijf door den grondverhuur dikwijls moet staken, maar wordt over een aantal personen — waarvan er velen daglooners van elders zullen zijn — verdeeld tegen meestal zeer geringe bedragen per persoon. Zulk een gering dagloon kan de

inlandsche grondverhuurder-landbouwer voor zich ook bemachtigen, en dat zal hij doen als hij de huurprijs voor zijn grond heeft opgemaakt, maar is hij dan zooveel beter af, dan wanneer de suikeronderneming er niet gekomen was? Ik geloof het tegendeel — want meer dan dat geringe dagloon kan hij niet krijgen.

Het verschil van den toestand vóór het bestaan der suikeronderneming ten opzichte van den inlandschen landbouwer in een streek en daarna is, dat die landbouwer van een tamelijk welgesteld onafhankelijke desaman veranderd wordt in een dienstplichtige van de fabriek met een gering dagloon.

Van deze laatste beschouwing heeft de heer 's Jacob ook wel gehoord, blijkens het vervolg van zijne rede, waar hij zegt:

„Het moge een geliefkoosd beeld zijn van schrijvers om den „inlandschen grondbezitter voor te stellen als een onafhankelijke „boer, die" enz., en tracht dan de onwaarheid van dit ideaal aan te toonen door te beweren:

1e. dat de allengs ontstane ongelijkmatige verdeeling van het sawahbezit (groot grondbezit in streken met communaal bezit) het landbouwbedrijf niet loonend genoeg maakt,

2e. dat de inlander geld zou moeten opnemen om zijn grond te bewerken,

3e. dat de inlandsche grondbezitter soms aanzienlijke sommen gelds in handen moet hebben voor besnijdenis- en huwelijksfeesten.

Deze voorstelling is m.i. niet juist. Als regel wordt aangegeven, wat uitzondering is. Zooals ik de inlandsche toestanden ken, vooral in streken waar *geen* Europeesche industrie is, en niet in de onmiddellijke nabijheid van groote steden of nederzettingen van vreemde oosterlingen, komt grooter grondbezit dan één landbouwer met zijn gezin kan bewerken, zelden voor, wel door de overbevolking, dat hij *minder* grond heeft dan voor de behoefte van zijn gezin noodig is.

Voor overbevolking is echter emigratie naar nog te ontginnen streken, waar de inlander weer een welgesteld onafhankelijke landbouwer kan worden, een beter geneesmiddel dan aan die te weinig hebbende landbouwers een nooddruftig bestaan te verschaffen als dagloners van eene fabriek.

Zooals reeds gezegd, eene fabriek werkt overbevolking in de hand. Er komen daardoor in haar gebied meer menschen dan er zouden kunnen bestaan indien de fabriek niet was opgericht.

Rijke of welgestelde inlanders, die grond *kunnen* koopen of

huren, zijn in het binnenland, ver van de groote centra — waar de toestand natuurlijk anders is, — over het algemeen slechts de desahoofden (loerahs) en sommige leden van het desabestuur, maar deze hebben hunne apanage gronden en zij zijn niet altijd geneigd om nog meer grond dan die ambtsvelden te koopen of te huren.

De wijze waarop de inlandsche maatschappij zich inricht, wanneer zij aan haarzelve wordt overgelaten, is werkelijk niet slecht. Men zal er zelden rijke personen in aantreffen, maar vele welgestelden, wier gegoedheid blijkt uit volle padischuren en voldoende vee, eenige preciosa en goede kleederen. Contanten zal men ook bij den welgestelden desaman weinig vinden, ook omdat hij bevreesd is, zoo niet dat men ze hem zal ontstelen, dan toch dat zijne goede vrienden ze van hem zullen leenen, wat op 't zelfde neer komt.

Ad. 2e. Gemiddeld genomen heeft de inlandsche landbouwer geen geld noodig, behoeft het althans niet op te nemen om zijn grond te bebouwen, daar hij meestal niet grooter uitgestrektheid bezit dan hij zelf met zijn gezin bewerken kan.

Heeft hij meer grond, dan kan hij ook wat meer besteden, maar de meesten nemen niet veel hooi op hun vork. Zij gevoelen zich wel behagelijk als zij iets meer dan het noodige hebben en zijn er, in tegenstelling met Europeanen, niet steeds op bedacht geld te verdienen. Zij zijn veel meer op aanzien dan op rijkdom gesteld, juist het omgekeerde als bij de Europeanen.

Wat in de desa bij velen dikwijls te kort komt is zaad-padi, als de oogst niet al te overvloedig is geweest, maar dan leent de weinig gegoede landbouwer dit van de welgestelden (den loerah, de desabestuursleden). Wel moet hij dan na den oogst dubbel zooveel terugbetalen, maar geld besteden zal hij daarvoor zelden. Met 't oog op dit feit wordt tegenwoordig veel door de hoofden geijverd voor het oprichten van zoogenaamde desa-loemboengs, voorraadschuren van padi, waarin de desaman zijn zaadpadi na den oogst inbrengt en tegen den zaaitijd weer uit kan halen.

Geld heeft de desaman strikt genomen alleen noodig om zijne belastingen te betalen (zijne kleeren zou hij van eigen geplant katoen kunnen weven, verlichting krijgen van eigen geplante djarak olie enz., zooals in enkele streken van Java nog geschiedt) en daarvoor vooral zoekt hij soms werk, verhuurt een gedeelte van zijn grond, plant handelsgewassen als b. v. tabak enz.

Zooals ik dit hier beschrijf is het geen utopie of voorstelling van

zaken zooals die zou kunnen zijn, (uitgezonderd het aanschaffen van kleeren en verlichting, hetgeen thans meestal met geld geschiedt, maar dit zijn geen groote uitgaven) maar zooals die werkelijk bestaat in streken zonder particuliere industrie en zonder vreemde oosterlingen.

In elke desa zal men echter ook misstanden vinden. Vagebonden en slecht oppassende lieden, die zich zoo spoedig mogelijk van hun grond ontdoen, hebzuchtige hadji's, die zich zooveel mogelijk grond toeeigenen, knoeiende loerahs, die hetzelfde doen; in de buurt van nederzettingen van vreemde oosterlingen, Chineezen, die voor een kleinigheid padi opkoopen na den oogst.

Van dit alles heeft de heer 's Jacob gehoord, maar men doet verkeerd in deze te generaliseeren. De algemeene toestand is in de inlandsche maatschappij over het algemeen werkelijk niet zoo slecht.

Ad. 3. Veel geld uitgeven voor familiefeesten en plechtigheden doen alleen de aanzienlijken onder de desalieden, die het aan hunne positie verschuldigd meenen te zijn. Bij den gewonen desaman komt men met een slametan al een heel eind.

De inlandsche landbouwersmaatschappij zou, mits er geen overbevolking is, gelukkig zijn te noemen, indien het welvaren van de leden niet blootstond aan groote wisselvalligheden. Men leeft bijna uitsluitend van de producten van den grond en deze *slagen* niet altijd. Plotseling kan schaarschte ontstaan en dan is eene industrieele onderneming als een suikerfabriek in de buurt een uitkomst.

Is het land echter bedekt met zulke ondernemingen, die schouder aan schouder staan, dan wordt de normale inlandsche maatschappij van hoofdzakelijk landbouwers uit hare voegen gerukt en wordt die, zooals boven uitvoerig beschreven, geheel beheerscht door de industrie.

De inlanders worden nagenoeg allen afhankelijk van de onderneming. Hun bestaan hangt met het wel en wee der onderneming *ten nauwste* samen.

Men kan zich de vraag stellen: wat is beter? De inlandsche landbouwers-maatschappij, waaraan vele gebreken kleven, te niet te doen en te vervangen door een samenleving, waar allen min of meer van de nijverheid bestaan en vaste loonen genieten, of de industrie te beperken?

M.i. moet aan 't laatste de voorkeur worden gegeven.

In eene in hoofdzaak industrieele streek treft men bijna uitslui-

tend daglooners der fabriek, met per individu meerendeels een gering inkomen, aan, terwijl de welgestelden de mandoers der fabriek zijn.

In een landbouwende streek zonder industrie echter is het gros der bewoners geen daglooners met een geringe betaling, maar heeft men er alle schakeeringen van welgesteldheid; dikwijls is er nog woeste grond te ontginnen. Is die er niet meer dan kunnen zij, wier stuk grond te klein is geworden, emigreeren naar elders (de Regeering moest dit bevorderen). Er zijn op Java zelf nog schaars bevolkte streken genoeg, waar arm geworden landbouwers zich een nieuw bestaan kunnen scheppen. Heeft in een landbouwersstreek ieder een voldoende hoeveelheid grond, dan zal bij misoogsten wel schaarschte, maar geen hongersnood heerschen, want meestal mislukken niet *alle* gewassen tegelijk. Slaagt b.v. de padi niet wegens te weinig regen, dan zal allicht de djagoeng, die niet te veel nattigheid verdragen kan, een goede oogst opleveren.

Fabrieksarbeider te zijn werkt niet gunstig op het gehalte van den inlander. Over het algemeen is deze beter — ik ben niet de eerste die dit zegt (vergelijk de beschouwingen van „Boeka" in *De Indische Gids* van Juli 1903) — wanneer hij niet of weinig in aanraking komt met Europeanen en vreemde Oosterlingen. Hij wordt door zulk eene aanraking nog zorgeloozer, dan hij van nature reeds is. Zijn energie om zichzelf een onafhankelijk bestaan te verschaffen, verslapt er door en zijn zeden worden minder goed.

Ontbreekt gelegenheid voor den bewoner om *geld* te verdienen, wat, bij mislukking van gewassen noodig is, dan kan de Regeering hem in deze te hulp komen. In zulke afgelegen streken is het meestal urgent openbare werken, als irrigatiewerken en wegen, aan te leggen [1]. Het laatste zal de contrei minder geïsoleerd doen worden. Ook kan de staat (ik betoogde dit reeds in *De Indische Gids* van 1902, Juli-aflevering „De Gouvernements koffiecultuur enz.") in afgelegen streken zelve ondernemingen (b.v. koffieondernemingen) in 't leven roepen, eensdeels om bedrijvigheid te scheppen en anderdeels bewoners van te dicht bevolkte streken te doen verhuizen naar nog schaars bewoonde, waardoor veel arme lieden een bestaan kunnen krijgen.

Zulke Gouvernementsondernemingen zouden voor de inlandsche bevolking beter kunnen zijn dan particuliere ondernemingen, omdat

[1]) Gewoonlijk geschiedt dit eerst als zulk een streek noodlijdend wordt.

de belangen der inlandsche werknemers daarop beter behartigd zouden kunnen worden. Een gouvernements-onderneming behoeft toch geen winst te maken om te kunnen blijven bestaan, als zij maar geen verlies lijdt, bereikt zij reeds haar doel.

Particuliere industrie zal allicht aanleiding geven tot uitbuiting van de inlandsche werklieden, omdat haar doel is, zoo hoog mogelijke winsten te maken, terwijl dit bij staatsexploitatie niet 't geval behoeft te zijn.

Welk standpunt behoort het Gouvernement — alles wel beschouwd — tegenover de particuliere *industrie* in te nemen?

M.i. moet men iedereen gelegenheid geven zijn brood te verdienen, en zeker wel in de eerste plaats aan de Nederlanders, die voordeel trachten te trekken uit onze koloniën. Waarvoor hebben wij ze anders? Dus de particuliere industrie *ook* bevorderen. Men moet zich echter niet diets maken, dat dit industrieele bedrijf ook zoo voordeelig is voor de inlanders. Als gewaakt wordt tegen overbevolking, kunnen de inlanders de *particuliere* industrie best missen.

Het is den particulieren ondernemers er alleen om te doen *winst te maken*, en die winst wordt meestal niet in N.-I., maar in Europa verteerd.

Bij elke aanvraag om vergunning tot 't oprichten van eene onderneming van particuliere industrie ware wel te overwegen of door het in 't leven roepen daarvan de nijverheid niet te overheerschend zal worden. De leus moet hier zijn: uitbreiding goed, maar met mate; laat niet alles nijverheid worden, maar de inlandsche landbouw hoofdzakelijk in stand blijven.

Het zou te ver gaan de particuliere industrie geheel te weren, alleen omdat het weinig energieke zwakke inlandsche ras, als men *het* maar zorgvuldig buiten te nauwe aanraking met de flinkere vreemde Oosterlingen en de overheerschende Europeanen houdt, over 't geheel genomen gelukkiger leeft dan wanneer die aanraking wel plaats heeft.

Vreemde Oosterlingen en Europeanen hebben er ook aanspraak op, dat hun gelegenheid gegeven worde hier in Oost-Indië zich een flink bestaan, ook voor de toekomst, te verschaffen. Wat zij door hun bedrijvigheid voortbrengen, zal meestal meer waarde hebben, dan wat de inlandsche maatschappij kan produceeren.

WONOSOBO, 3 Nov. 1903.

Een tocht van uit Tjamba, de hoofdplaats der onderafdeeling Bergregentschappen van Celebes, door Boni.

In de maand December 1902 maakten de heeren Sarasin hun belangrijke reis door Z. Celebes, o.a. en wel in de eerste plaats, om een wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar de Toala, het oerras, waarvan zij het bestaan vroeger hadden ontdekt. Ik had het groote voorrecht hen tot Lamontjong, de plaats in Zuid-Boni, die de operatie-basis van hunne werkzaamheden zou vormen te mogen vergezellen. Het spreekt van zelf, dat ik mij niet zal wagen aan eenige beschouwing omtrent de door genoemde geleerden gedane onderzoekingen, hoewel ik natuurlijk bij de beschrijving van den tocht, die ik maakte als vanzelf enkele zaken zal moeten aanstippen, die daarmede in verband staan.

Den 9en December arriveerden de heeren Sarasin ter hoofdplaats Tjamba,[1] nadat den vorigen dag de heer Brugman, tweede gecommitteerde voor Inlandsche zaken te Makassar, die hen op bijna al hunne reizen vergezelt, aldaar was aangekomen. Den 10en verbleef het gezelschap op dit plaatsje, daar ook hier enkele geologische onderzoekingen moesten verricht worden.

Den volgenden morgen, nadat de vele bagage gepakt en gezakt was en de koelies en pateke's (geleiders van pikoelpaarden) de noodige instructies hadden ontvangen, stegen wij te paard en begonnen de reis in oostelijke richting langs de noordelijke hellingen van den Potoboke, een der toppen, welke het dal, waarin Tjamba ligt, omgeven. Na die hellingen te zijn opgeklommen begon een moeielijke daling langs een steil en steenachtig pad, waar het onmogelijk was te paard te blijven. De weg loopt hier door het dal van de Assampatoe, de grensrivier van de Bergregentschappen en dus het Gouvernementsgebied met Boni. Hoewel er weinig water in de rivier stroomde, leverde het doorwaden eenige moeilijkheden op, daar de paarden heel lastig over de groote- en gladde riviersteenen konden loopen. De stroom is echter slechts een meter of 10 à 15 breed, zoodat we al spoedig aan den anderen oever — dus in Boni's gebied — stonden. Van hier beklommen we het 500 à 600 M. hooge gebergte van Baringang, waarna we de zuidgrens van het dal, waarin de Salo Lita (Salorivier) stroomt, volgende nu eens door bosschages, dan weer over steenachtige streken of door alangalangvelden rijdende, weldra begonnen af te dalen in de vlakte van Lappa Kauroe, een gehucht in de nabijheid waarvan we den nacht zouden doorbrengen.

Op een geschikte plaats, onder de schaduw van eenige boomen, werden

[1] Men zie de kaart van Zuid-West Celebes in den atlas van Stemfoort en ten Siethoff (Red.)

onze tenten opgeslagen door de reeds tevoren aangekomen koelies. Van takken en bladeren werden de zijwanden gemaakt en de ruimte daartusschen met een waterdicht zeil gedekt. Ook de vloer werd met een zeil belegd, zoodat men in zulk een hutje een zeer voldoende slaapplaats heeft. De keuken werd van eenige stijlen, in den omtrek gekapt, en een groot zeil als dak, opgetrokken.

Den volgenden morgen werd de reis in Z. O. richting voortgezet. Eerst volgden we een breede vallei, waarna we de bergreeks, die Lappa Kauroe van Lamontjong scheidt, moesten overtrekken. De bodem, met scherpe steenen als bezaaid, maakt dien weg tot een zeer moeilijke. Men moet er zich over verbazen, dat de Inlanders met hunne ongeschoeide voeten, flinke vrachten torsende, over zulk terrein kunnen loopen, te meer, wanneer de steenen, door de felle zonnestralen beschenen, heet zijn. Op het hoogste gedeelte van dien bergrug gekomen (naar gissing 600 à 700 M.) genoten we het uitzicht naar het N. O., waar zich tusschen de ons omringende heuvels de vlakte van de Walanaë vertoont, aan welks overzijde zich de bergketen langs Boni's O.kust verheft. Juist naar 't O. wordt het uitzicht door de heuvelgroep Bakoeng belemmerd. Langs de zuidzijde daarvan konden we de boschrijke vlakte, waarin Lamontjong ligt, overzien. De weg wendt zich nu eerst naar het zuiden om zich dan weer in oostelijke richting voort te zetten langs een zijriviertje van de Salo Bakoeng, de beek die langs Lamontjong stroomt. Later buigt de weg zich zuidelijk en zuidwestelijk om, waarna hij spoedig Lamontjong bereikt.

Evenals de in het Gouvernementsgebied gelegen kampongs zijn die in Boni ook slechts een complex van verspreid liggende huizen.

Te Lamontjong kwam een door den vorst van Boni gezonden groote, de Soelewatang Poure ons tegemoet. Hoewel de streek onder zijn gebied ressorteert, was deze Bonische prins nog nooit bij de verblijfplaatsen der Toala's geweest. Door zijne zorgen was op den rechteroever der Salo Bakoeng een bivak in orde gemaakt, waar een baroega ons, en een paar loodsen de koelies, een onderdak verschafte. De heeren Sarasin lieten hun eigen tent opslaan om meer ruimte te hebben. Een klein eind stroomopwaarts zou een tusschen groote rotsblokken gevormd bekken met heerlijk frisch en vrij diep water ons tot badplaats dienen.

Lamontjong ligt tusschen eenige heuvelgroepen, nl. de Bakoeng in 't N., de Lamontjong in 't Z. W. en de Karako in 't O. Ons bivak lag aan den voet der laatstgenoemde kale heuvels, waarvan de hoogste top bijna 600 M. hoog is.

De eerste excursie van uit Lamontjong werd door dr. Fritz Sarasin en mij gemaakt naar de lejang (grot) Tjakondo, een onbewoonde Toalagrot, die reeds den vorigen dag op reis hierheen onze aandacht had getrokken. We begaven ons dus eerst langs den weg, die naar Lappa Kauroe leidt, om dan in het ravijn waardoor de boven reeds genoemde zijtak van de Salo Bakoeng stroomt, af te dalen en den anderen wand tot een hoogte van circa 30 M. op te klimmen. De grot bleek na gedane opgravingen voldoende waarde te bezitten voor nader onderzoek. Dien dag echter keerden we spoedig naar ons kampement terug, nu de bedding van de op dien tijd droge beek volgende, zoodat we soms over groote rotsblokken en door nauwe kloven moesten klauteren om al dalende na ongeveer 3 kwartier in behouden haven aan te landen.

Den volgenden dag begaven de heeren Sarasin en Brugman zich naar de

bewoonde Toala-grotten, maar aangezien die tocht later zou herhaald worden, bleef ik thuis om niet te veel van mijne krachten te vergen. Ik beklom slechts enkele in de nabijheid liggende heuveltoppen om met de boussole peilingen op het omliggende landschap te doen.

Den 15en maakte ik een tocht in zuidelijke richting om den hoogsten top van de Karako-heuvels te beklimmen. Na ongeveer $1^1/_2$ uur steeds stijgende geloopen te hebben bereikte ik deze en werd beloond door een heerlijk uitzicht. Op korten afstand in 't oosten stroomt de Walanaë, Boni's grootste rivier, daar Salo Teko geheeten. De door haar doorstroomde vruchtbare vlakte is in haar geheele uitgestrektheid van dit hooge punt te overzien. De oostelijke grens wordt door een bergreeks gevormd, die in 't zuiden met lage heuvels, de Boeloe Darapoeng begint om dan dáár waar de Kalamising zich verheft in hooger bergland over te gaan. Wat meer noordelijk krijgt de keten den naam van Boeloe Poure. Meer naar 't zuiden vertoont zich de Golf van Boni. Het heldere weer maakte het mogelijk de voor Balangnipa liggende eilanden Liboeroeng roewa en Battang Lampe duidelijk te onderscheiden. In de onmiddellijke nabijheid het riante heuvelland van Lamontjong en naar 't westen en zuidwesten het hooge centraalgebergte van Z. Celebes, waarin Lompo Battang en Bowong Langi domineeren.

Van dit uitstapje teruggekeerd vond ik de heeren Sarasin bezig met het opmeten en photographeeren van enkele Toala's, die zich gewillig aan die behandeling onderwierpen en met een hoofddoek, mes of ander nuttig geschenk beloond worden.

De professoren zijn overtuigd een oorspronkelijk of oerras ontdekt te hebben, thans vermengd met Bonisch bloed van naar hen uitgeweken misdadigers, die hier naar aloud gebruik een vrijplaats vonden. Zijn deze eenmaal bij hen, dan worden zij niet meer vervolgd, maar moeten blijven, tenzij zij een losprijs van $8^1/_4$ reaal (ƒ 16.50) aan den aroe (hoofd) Lamontjong betalen. Dit is mogelijk een der redenen, waarom dit hoofd klaarblijkelijk grooten tegenzin had om ons den weg te wijzen, vreezende dat wij gekomen waren om daaraan een einde te maken. De Toala's staan onder een eigen hoofd, den Balisaoe, die dus ondergeschikt is aan den aroe Lamontjong en deze heeft den Soelewatong Poure weer tot gebieder.

Den 16en maakte ik den zeer interessanten tocht naar de bewoonde grotten mee. 's Morgens vroeg verlieten we ons kamp en reden aanvankelijk een $^1/_2$ uur te paard in westelijke richting. Daarna stegen we af en gingen te voet verder, wat wel noodig was, daar we al spoedig door een uiterst nauwe rotskloof moesten, die ook door enorme rotsblokken van boven gesloten was, zoodat we er als 't ware moesten doorkruipen. Daarna bevonden we ons in een nauwe spelonk, nu eens 15 à 20 M., dan weer 100 of meer M. breed. Verderop is de plaats, waar de Toala's wonen, die door de nauwe rotsopening de eenige gemakkelijke communicatie met de buitenwereld heeft. Zij verblijven dus in een soort fuik en zij, die er eenmaal als misdadigers binnenkomen, herkrijgen hun vrijheid zoo gemakkelijk niet meer.

De steenachtige weg is moeilijk doch begaanbaar. Binnen die hoogoprijzende rotsmuren is het koel en rottan, varens, mossen en andere planten tieren er welig. Na 20 minuten gewandeld te hebben, bereikten we de eerste bewoonde Toalagrot. Een bamboestellage is in de rotsholte geplaatst en dient tot huis-

vesting van een gezin. Deze grot bevindt zich juist in den vooruitspringenden hoek van het rotsgebergte, langs hetwelk het ravijn, waardoor wij onzen weg namen, zich in 2 deelen splitst, waarvan het eene in westelijke, het andere in zuidwestelijke richting loopt. Wij volgden het eerste, ook een vrij nauwe kloof. Waar de ruimte het toelaat maken de Toala's djagoengtuinen, waarop het gewas tijdens onze komst reeds flink was opgeschoten. In de nu volgende kloof stuit men hier en daar op alleenstaande steenblokken, die als wachters het achter hen liggende terrein, waar de Toala's wonen beschermen en zich voordoen als monumenten in een straat eener groote stad. Na een klein kwartier bereikten we een zeer merkwaardige Toalagrot. Aan de voorzijde daarvan is een laag bamboehutje, dat met de grot één ruimte vormt. Een nauw deurtje geeft toegang naar binnen. Het huisraad is al heel eenvoudig en bestaat uit enkele matten, die tot slaapplaats dienen en een paar pannen en potten. Een zijtak van de grotholte dient tot bergplaats van djagoeng, hun voornaamste voedingsmiddel en eenige hoogst primitieve werktuigen. Hieronder zag ik een eenvoudige houten staak met een punt om plantgaten voor djagoeng mede te maken. De heeren Sarasin hebben uit deze woning een merkwaardige knots medegenomen. Aan een steel van hard hout is een gedraaid dikker einde, waarin stukken ijzer zijn bevestigd, die het tot een vervaarlijk slagwerktuig maken. Om de steel zijn verscheiden bamboeringen gelegd, waarvan er één een bos hoofdhaar vast houdt als bewijs, dat met die knots reeds een slachtoffer is gemaakt.

Na het bezoek aan deze grot, begaven we ons in Z.W. richting. We hadden 25 minuten geloopen, toen we wederom een nederzetting van Toala's bereikten, doch dezen woonden in primitief gebouwde huisjes van bamboe met alang-alang dakbedekking. Hier woonde de Toalo Batjo, wiens hoofddeksel, uit een biladop vervaardigd en met de huid van de koesoe-koesoe (djinà) bedekt, onmiddellijk tegen een kleurigen hoofddoek werd geruild tot niet geringe vreugde van beide partijen. Heel interessant was het te zien, hoe onze vriend Batjo van 2 bamboe's met wat zwam binnen een $^1/_2$ minuut vuur maakte. De eene bamboe sneed hij wat af door deze over een mes te trekken (hij sneed dus feitelijk niet met het mes) en in de andere maakte hij een inkeping waaronder hij op een dikkere bamboe een stukje zwam in een dotje kapok deponeerde. Door nu met de eerste bamboe eerst langzaam, daarna al sneller en sneller over de inkeping te wrijven, rookte het zwam na enkele seconden.

Na een kort oponthoud begaven we ons eerst in Z. en daarna in Z.W. richting. We wandelden gedurende een goed uur door een boschrijke rotskloof. We kwamen langs enkele onbewoonde grotten en een ijzingwekkend diep gat. Men ziet daar in een trechtervormige schacht, die naar de Inlanders beweerden honderde meters diep moet zijn. De schacht zet zich naar boven tusschen den rotswand voort. Eindelijk gingen we nog een eindje zuidwaarts en bereikten toen een uniek mooie koepelvormige grot, welke tot diep in den bodem dringt. Waren de overige grotten zeer droog en dus geschikt voor bewoning, deze grootere was te vochtig om tot verblijf van menschen te dienen. Geheel in de diepte is het zeer duister en het van de druipsteenen sijpelende heldere water wordt er in gespleten kleine bamboe's opgevangen en in een houten trog verzameld. Wanneer men tot beneden langs een natuurlijken trap is afgedaald tot in die bijna kille donkere diepte, waar de

gewelven de stem doen weergalmen als in een kerk en men kijkt dan plotseling om, dan ziet men het heerlijke zonlicht binnenstroomen. Het belicht de ontelbare stalagmieten en stalaktieten, die natuurlijke balustrades vormen, waarop en waaromheen de allerfijnste varens en mossen in zeldzame pracht als door een kunstenaarshand gerangschikt zijn. En het levenwekkende licht maakt het intense groen der vochtige bladeren helderder en schooner. Dan komt ons onwillekeurig het rijmpje in herinnering, dat aan den uitgang aan de grot te Valkenburg in Limburg is aangebracht:

„Ik heb U lief, O nachtelijke duisternis,
Daar gij mij leert, hoe schoon het daglicht is".

In de grot rustten we uit en keerden daarna naar ons bivak terug. Onderweg overviel ons een stortregen, die den weg er niet gemakkelijker op maakte. In ons kampement teruggekeerd, was het een genot ons in droge kleeren te steken en een fameuzen rijsttafel in een ommezien te doen verdwijnen.

Den 17en bleven de heer Brugman en ik thuis, doch bezochten de beide geleerden nogmaals de Lejang Tjakondo, waarvan reeds boven sprake was. Door hunne opgravingen deden zij een voor de wetenschap kostbare vondst in den vorm van een aantal beenderen en oude steenwapenen en werktuigen die hen vele gegevens verstrekken omtrent de in vroegere tijden op Z. Celebes geleefd hebbende volkeren.

Op den berg Lamontjong, een met bosch bedekten top, waaraan de heele omgeving en de in de nabijheid liggende kampong haar naam danken (ponna wanoewaë = oorsprong des lands) zijn eenige offerplaatsen, waarheen ik den 18en een uitstapje maakte. Ik vertrok tegen 8 uur van het kamp en volgde een door den regen slecht begaanbaar gemaakt voetpad, ongeveer ½ uur in Z. W. richting. Mijn gids, een Inlander dier streken, toonde zekeren angst om voor te gaan, want de op den berg wonende geesten zouden het hem ongetwijfeld ten kwade duiden, dat hij zich verstoutte daar vreemden te brengen. Weldra kwamen we aan een open plek, die ongeveer 15 bij 20 M. was. Aan den westkant van deze vlakke plaats is een graf. In de Z. O. hoek trokken 3 houten stijlen mijn aandacht. De gids verklaarde, dat dit de overblijfselen van een oude roemah dewa waren, doch vermoedelijk zijn het eenvoudige grafteekenen, daar zich hier 3 graven van de voorouders van den aroe Lamontjong moeten bevinden en mijn leidsman zelf nooit iets van een tempel of ander gebouw had gezien. Er stonden 3 heilige boomen, adjoe bitti. Op die plaats mag men niet spuwen en geen harde geluiden maken, een eigenaardigheid die dus deze met bijna alle andere Mohamedaansche offerplaatsen in Indië gemeen heeft. Verderop, iets hooger gelegen, is nog een offerplaats, waar een heilige kajoe katoeneng staat en waar ik een porceleinen scherf zag liggen, die, zooals de gids geheimzinnig vertelde, daar niet door menschen was gebracht. Nog een derde offerplaats vindt men weer iets hooger. Hier groeit een heilige kadjoeara-boom en woont Poeau Reti, de bij de Boegineezen welbekende godheid, aan wie men om regen vraagt, waarbij men dan een kip slacht en in stukjes hakt en deze met rijst gemengd wegwerpt onder het uitroepen van „O Poeau Reti patoeroengangki bosi" „O Poeau Reti, doe gij toch regen nederdalen".

In het bosch van den Lamontjong krioelt het van kaloememe's, veel op

duizendpooten gelijkende dieren, die bij aanraking zich geheel in elkaar rollen.

Thuis gekomen, hoorde ik dat de aroe Lamontjong in zak en asch zat. Bij het vroegere bezoek van de heeren Sarasin had hij allerlei verhalen gedaan van wilde Toala's die 's avonds als het donker was hun sima aan zijn huis kwamen brengen, daar ze dit op klaarlichten dag niet durfden en die de menschen, die hen in hunne grotten wilde bezoeken met steenen wierpen. Een hunner had hij toen den heeren getoond, die hem dan ook met vrouw en kind hadden gephotographeerd. Thans wilde ook de Soelewatang Poure zulke menschen zien en moest de aroe dus nu weer enkele exemplaren voorbrengen, hetgeen naar hij zeide hem heel wat moeite bezorgde.

Helaas kon ik die menschen niet aanschouwen, want den 19en moest ik de terugreis naar Tjamba aanvaarden. Ter plaatse bekende personen deelden mij mede, dat er ook een weg naar Tjamba over Saurego, in de vlakte van de Walanaë gelegen, en Pouré ging. Wel was deze weg langer dan die over Lappa Kauroe, maar hij was niet zoo zwaar. Het onbekende lachte mij toe en daar de reis met wat goeden wil in één dag kon gemaakt worden, nam ik het besluit dezen weg te nemen.

Om 7 uur vertrokken we na afscheid van de heeren Sarasin en Brugman te hebben genomen. Van Lamontjong uit gingen we vrijwel in Noordelijke richting naar Saurego, links de Bakoeng heuvels, rechts de Karako latende liggen. We passeerden 2 beekjes, de Salo Biroeë en de Pising welke van de Bakoeng stroomen en zich in de rivier van dien naam storten. Te Saurego heeft men een fraai uitzicht over het zuidelijk, dus achter ons liggende berglandschap. Tusschen de kale Karako en Bakoengheuvels door ziet men den beboschten Lamontjong en daarnaast den Alae Batoeë. Daarachter verheft zich den karakteristieken Bowong Langi en links daarvan nog verder weg de Lompo Battang. Meer oostelijk treedt de hooge Boeloe Kahoe op den voorgrond.

Saurego heeft een drukke passar, waar rijst, djagoeng, visch en andere artikelen voor dagelijksch gebruik ter markt worden gebracht.

Even voorbij die kampong heeft men een ruim uitzicht naar 't noorden over de vlakte van de Walanaë, aan welks overzijde verweg de bergen van Beugo zich verheffen en meer naar links het hoogland der Bergregentschappen zichtbaar is. We volgden eindelijk den weg naar de kampong Poure, welke naam niet verward moet worden met dien van den Soelewatang en de meer genoemde bergen aan Boni's O.-kust. Na nogmaals een uur gereden te hebben bereikten we dit plaatsje, waar het geruisch van een waterval ons lokte even van de te nemen route af te wijken. Van den circa 15 M. hoogen steilen oever van de Salo Poure, stort over een lengte van ongeveer 50 M. een waterval neer, die daar een ruim bassin vormt, waaromheen een weelderige vegetatie den toeschouwer boeit, maar waar in den omtrek, naar men beweert, krokodillen en brilslangen voorkomen. Het water valt langs tegen den steilen oever groeiende varens en andere planten, waarvan de luchtwortels als kantwerk naar beneden hangen en waarop de glinsterende druppels als diamanten schitteren. Ook enkele sagopalmen merkte ik op. Na ons in de koele omgeving van dien waterval verfrischt te hebben, volgden we onzen weg naar het N. W. We zagen, dat de waterval gevoed wordt uit een even westelijk van Poure in de nabijheid liggende bron.

De weg buigt spoedig meer naar 't W. en loopt over den hoogen heuvelrug

beoosten de rivier van Tjamba, die we juist om 12 uur passeerden. Deze heeft de Assoempatoe reeds opgenomen en stroomt hier tusschen steile bergen door, zoodat het traverseeren eenige moeilijkheden opleverde. De rivier stroomt verder in N.O. richting om verderop door de Walanaë te worden opgenomen.

Aan de overzijde gekomen, waar we ons dus op Gouvernementsgrond bevonden, trokken we noordelijk om den Boeloe Posso heen, een berg aan welks W. helling de kampong Lappa Binarae ligt, waar we een oogenblik pleisterden om daarna, steeds dalende onze schreden naar 't Z.W. te richten, waar we weldra den grooten weg Malawa—Tjamba bereikten.

Tegen 5 uur kwamen we zeer vermoeid te Tjamba aan, maar het vele natuurschoon, dat de weg geboden had, was ons ruimschoots eene vergoeding voor de doorgestane vermoeienissen.

TJAMBA, Maart 1903.

J. TIDEMAN.

Eene wederlegging. [1])

„Eene vrouw is eerst dan met haar portret tevreden, als het zoo is, als zij er gaarne uitziet.

Toen wij dezer dagen uit het buitenland terugkeerden, vonden wij een ons toegezonden overdruk uit de November-aflevering van *De Indische Gids* 1903 (zie blz. 1686).

Dat stuk getiteld: *„Samensmelting van onze officierskorpsen"*, bevat eene beoordeeling van ons opstel *Vi coactus* zie *Mil. Spect.* 1903, blz, 708), geschreven door den gepensionneerden kolonel der Genie van het O. I. leger J. Staal.

Voor deze beleefde toezending betuigen wij onzen besten dank.

* * *

Het hoofddoel van dat opstel is belichaamd in den volzin: „De toestand „van het Ind. officierskorps is door den schrijver (wij) *veel* te ongunstig „voorgesteld (zie blz. 1687, alinea 3)."

Gaarne onderwerpen wij deze beschuldiging aan het oordeel van onze belangstellende lezers.

* * *

Om zijne hier uitgesproken meening te bewijzen, gaat deze geachte beoordeelaar volgenderwijze te werk:

1⁰. Terwijl wij in *Vi coactus* de gemiddelde sterkte-cijfers opnamen, die volgens de laatste *vijf* jaren in de *Kol. Verslagen* waren opgegeven (nl. die van Ult⁰. 1897 tot en met Ult⁰. 1901), vergelijkt de geachte recensent *die* cijfers met de opgaven welke in het *Kol. Verslag* 1903 voorkomen. Dus met de gegevens van slechts *één enkel jaar*, en wel van een jaar, waarvan de getallen door ons *in het geheel niet* waren gebezigd. Zulks wekt eenige bevreemding, vooral omdat de cijfers, in de *vijf* jaar door ons, en die in *het jaar* door dezen geachten schrijver aangehaald, zoo aanzienlijk met elkander verschillen. Een verschil o. a. in de *geldende formatie* van 73; in de *aanwezige sterkte* van 91; in de *onvervuld gebleven officiersplaatsen* bij dat actief leger van 92; in het aantal bij het O. I. L. *gedetacheerde Ned. off.* van 40; in het aantal *O. I. off. bij dat actief leger ingedeeld* van 73; en in het aantal *mankeerende actief dienende O.-I. off.* van 91 off.

Om al deze redenen vragen wij, geachte lezers: Is het wel juist gezien, om — bij een leger dat jaarlijks aan zulke aanzienlijke schommelingen, in zijn verschillende sterkte-cijfers, onderhevig is, — af te gaan op de gegevens

[1]) Dit artikel, hetwelk door ons op 19 December ontvangen werd, moest wegens plaatsgebrek tot de Februari-afl. worden uitgesteld. (Red.)

van *één enkel jaar?* En zou daarenboven, door eene zoodanige vergelijking te maken, wel kunnen worden beweerd, dat wij, door onze cijfers te gebruiken, den toestand van dat officierskorps *veel te ongunstig* hebben geschetst?

* * *

2°. Op blz. 1687, alinea 4, meldt de geachte recensent: „Volgens het jongste „*Kol. Verslag* — dat blijkbaar den schrijver (wij) bij het maken van zijne „berekeningen nog niet bekend was [1]) — bedroeg de sterkte van het korps „op ult°. 1902: 1313 off., of feitelijk, na aftrek van 66 gedetacheerde Ned. off., „1247. De tegenwoordige geldende formatie van het Ind. leger eischt 1415 „off., zoodat op dat tijdstip 168 off. ontbraken." Tot zoover gaan wij met den geachten criticus *geheel conform.*

Hij vervolgt echter met de vermelding: „Doch het leger telde toen 79 onder- „luitenants en 7 adj.-onderoff. dd. off., waarop in de formatie niet is gerekend, „zoodat feitelijk slechts 168—86 = 82 officiersplaatsen niet konden worden „bezet."

Tegen dezen laatsten (tweeden) volzin moeten wij het volgende doen opmerken: Op handige wijze écarteert de geachte beoordeelaar het onderwerp dat wij in *Vi coactus* hebben behandeld. In dat opstel — dat Z. H. E. G. bestrijdt — was *alleen* sprake van *officieren.* In Hoofdstuk A (zie blz. 719), onderzochten wij nl. hoeveel O.-I. *off.* — in het tijdvak door ons opgegeven — gemiddeld *minder aanwezig waren,* dan de *geldende formatie* voor een *normaal* (voltallig) *gescheiden* O. I. officierskaderstelsel *vordert. Niet,* hoeveel *officiersplaatsen* nog *onbezet* bleven.

Onze geachte bestrijder daarentegen werpt hier de quaestie op, van verschillende soorten van *onderoff.*, die officiersdiensten waarnemen; en komt dan eindelijk, in dien tweeden volzin, tot de conclusie, dat bij het O.-I. officierskorps nog slechts 82 *officiersplaatsen onbezet bleven.*

Dat is eene quaestie die wij *nooit* en *nergens* hebben bestreden. Hetgeen wij geopperd hebben, is alleen *dit*: dat volgens de *geldende formatie* een *normaal* (compleet) *gescheiden* O.-I. officierskorps — in het tijdvak 1897 tot en met 1901, — gemiddeld plm. 263 off. *meer* zou hebben moeten tellen, dan in die jaren *aanwezig waren.* Hierover, en *hierover alleen* mocht, n. o. m. de bestrijding van ons beider meening-verschil loopen. Dat heeft de geachte recensent *niet gedaan.*

Wij zullen echter den gewaardeerden criticus, ook volgen in zijn hier geleverd betoog; m. a. w. wij zullen onderzoeken in hoeverre hij *gelijk heeft,* om te beweren, dat de door hem opgesomde verschillende *onderoff.* en *bedienden,* dienstdoende als officier, *kunnen* en *mogen* worden beschouwd, het aantal O.-I. off. te *verminderen,* dat door de *geldende formatie* wordt *geëischt.*

In het *Kol. Verslag* 1903 wordt in den *geldenden formatiestaat* (zie de kolommen 1 en 2, „*officieren*") opgegeven, dat het actief O.-I.-L. moet worden geëncadreerd, *behalve* door 1415 off., ook nog door 17 adj.-onderoff., dd. off. Deze laatsten *vervangen* dus werkelijke *officiersplaatsen.* (Zie Bijlage A, blz. 2.)

---

[1]) Deze onderstelling is minder juist. Dit blijkt uit den M. S. 1903, het opstel *Vi coactus*, blz. 711, alinea 4. Echter werd van dit stuk *alleen dáár* gebruik gemaakt, om onze belangstellende lezers met geen *nieuwe* statistieke. gegevens te vermoeien.

In de kolom *„Aanmerkingen"* is opgemerkt (zie blz. 3, punt *b*): „Ingevolge „§ 59 der legerformatie, zooals zij luidt ingevolge Ind. Staatsbl. 1893, No. 91, *„kunnen"* (dus niet: *moeten*) „bij de infanterie 100 *plaatsen van* 2de-luitenants *„worden vervuld"*, (dus niet: *worden vervangen*) „door onder-luitenants". Wij cursiveeren.

En het hier genoemd Ind. Staatsblad zelf, luidt: „De *Gouv.-Gen.* van *Ned.-„Indië* is *bevoegd"* (dus niet: *verplicht*) „honderd 2de luitenants-*plaatsen*, over-„eenkomstig nader te stellen regelen, *te doen vervullen"* (dus niet: *te doen vervangen*) „door adj. onderoff., d.d. off., die als zoodanig eene vaste aanstelling „verkrijgen als onder-luitenants". Ook deze cursiveeringen zijn van ons.

Toont het woord: *„kunnen"* (zie kolom „Aanmerkingen", blz. 3, punt *b*. even als het woord *„bevoegd"* (zie § 59 der legerformatie), niet duidelijk aan, dat de G. G. geheel vrij is, d. w. z. naar goedvinden, onder-luitenants aan te stellen, tot een *maximum* van *honderd*, uitsluitend bij het wapen der *infanterie*?

Bewijst zulks dan niet, dat deze tot 100 toegestane onderluitenants, *niet* behooren tot de *geldende formatie*, maar slechts een *noodmiddel* aanbieden om *onhoudbare* toestanden te doen verminderen?

Ligt in de woorden: „2de luitenants-*plaatsen te doen vervullen* door onder-„luitenants" niet opgesloten, dat zoodanige *officiers*-diensten eerst dan door onderluitenants kunnen worden waargenomen, wanneer die plaatsen *vacant* zijn? Zoo het in de bedoeling van meergenoemde § 59 had gelegen, om het aantal 2de luitenants-*plaatsen* in het vervolg met 100 te doen *verminderen*, dan zou immers in plaats van het woord: *„vervullen"* het woord *„vervangen"* zijn gebruikt; en dus de hoofdinhoud van dien volzin hebben geluid: „De G. G. „is bevoegd *honderd* 2de luitenants-*plaatsen* te doen *vervangen* door onder-„luitenants-*plaatsen"*.

Daaruit zou dan nog verder voortvloeien, dat de onderluitenants — als *niet* behoorende tot de *geldende formatie* — slechts *tijdelijk* officiersdiensten waarnemen, en dat de door hen ingenomen plaatsen feitelijk *officiers-plaatsen zijn* en *blijven*. Ook volgt uit het vorenstaande, dat bij een — volgens de *geldende formatie* — *voltallig* actief dienend O. I. officierskorps, *geen* onderluitenants kunnen of mogen worden *aangesteld*.

Ten slotte is nog uit de bewuste § 59 op te maken, dat de vrijgevigheid omtrent de 17 adj.-onderoff. d.d. off., welke in de geldende formatie zijn opgenomen, en dus daadwerkelijk *officiersplaatsen* innemen — *geen* betrekking heeft noch op de *overige* adj.-onderoff., noch op *sergeant-majoors*-kwartiermeester, noch op apothekers*bedienden*, enz.

Om al deze motieven hebben wij bij onze berekeningen als *grondslag* aangenomen, dat alleen het verschil tusschen de *werkelijke getallen*, die (in de formatie- en sterktestaten) de *geldende formatie* en de *aanwezige sterkte* van het O.-I. officierskorps aangeven, het *over-* of *in*-compleet aan off. *kan* en *mag aanwijzen*. Trouwens, ook de kolonel der mariniers Verheij, lid der *Tweede Kamer*, schijnt die opvatting te zijn toegedaan. Altbans, hij nam dienzelfden maatstaf aan, toen Z. H. E. G. in de vergadering dier *Kamer*, op 27 Nov. 1902, het incompleet aan O.-I. off. becijferde en in die vergadering mededeelde.

Op grond van het vorenstaande moeten wij opkomen tegen de meening van onzen geachten criticus, als zouden de 79 onderluitenants en de 7 adj.-onderoff. dd. als officier, die *niet* in de geldende formatie zijn opgenomen, — mogen

worden beschouwd, het opgegeven aantal O.-I. off. te *verminderen*, dat in die formatie is vermeld. Te minder niet, omdat die *onderoff.* niet *alle* diensten kunnen vervullen, die van *gediplomeerde-* of *beroeps*-off. worden gevorderd. Dit zal hieronder door ons worden aangetoond.

Wil men ons bestrijden, dan mag niet de vraag gelden: hoeveel *O.-I. officiers-plaatsen nog onvervuld bleven*, maar hoeveel *O.-I. off.* — volgens de *geldende formatie* — feitelijk bij het O.-I. L. *mankeerden?* En de beantwoording dier vraag zou n. o. m., voor ult°. 1902, moeten luiden: 168 en *niet* 82 O.-I. off., zooals onze gewaardeerde criticus hier opgeeft.

* * *

3°. Op blz. 1687, alinea 5, strekt onze geachte bestrijder zijne bezwaren tegen onze berekeningswijze nog verder uit, door ter sprake te brengen:

a. twee plaatsen van adjudanten van den *Gouv.-Gen.*, welke door off. *buiten* het leger worden waargenomen (één marine-officier en één gepensionneerd officier der landmacht.)

Deze aanteekening van onzen geachten beoordeelaar, is minder juist, althans *op ons niet van toepassing*, voor zoover dit betreft den bedoelden *gepensionneerden* officier der landmacht. In de jaren door ons opgegeven, komt onder de sterkte aan off. een zoodanig *gepensionneerd* officier *niet voor*. Dit zal onze geachte recensent zich gemakkelijk kunnen herinneren; want *hij zelf* was — *als een in het leger dienend officier* — in de *eerste vier jaren* die wij opgaven, adjudant van den *G.-G.*; en in het *vijfde* door ons opgenomen jaar, bekleedde zijn opvolger, de — *tot het O.-I. Leger behoorende* — luitenant-kolonel Jhr. de Villeneuve die functie.

* * *

De geachte bestrijder vervolgt met te doen opmerken:

b. dat in 18 mil. *officiers*-apothekers*plaatsen* en 10 *officiersplaatsen* der mil. administratie kon worden voorzien door mil. apothekers*bedienden* en adj.-onderoff-kwartiermeester [1]), waarop in de formatie niet wordt gerekend.

Deze vermelding — die de strekking heeft om het feitelijk aantal O.-I. off. die de *geldende formatie vordert* te kunnen *verminderen* — klinkt wel eenigszins vreemd.

Ten eerste, omdat in de bepaling van § 59 der leger-formatie, noch van zulke apothekers*bedienden*, noch van dergelijke adj.-onderoff. of *sergeant-majoors*-kwartiermeester sprake is.

Ten tweede, omdat ook in de Bijlage A, blz. 3, de kolom „aanmerkingen," *geene enkele* aanteekening is opgenomen, als zouden apothekers*bedienden* het *geëischte* aantal *officiers*apothekers kunnen *verminderen*.

Ten derde, omdat de *Min. v. Kol.* zelf, in het *Kol. Verslag* 1903, opgeeft: „Hieronder 10 adj.-onderoff. en 9 *sergeant-majoors*-kwartiermeester ter vervanging „van de *aan de formatie ontbrekende* 2de luitenants-kwatiermeester (zie Bijlage „A, blz. 3, punt cc)." De hier door ons gecursiveerde woorden toonen duidelijk aan, dat de *M. v. K.* zelf *erkent* en *opgeeft*, dat deze *off. aan de formatie ontbreken.*

1) Boven de hier, door den gewaardeerden beoordeelaar, opgegeven 10 adj. onderoff. kwartiermeester, moesten — volgens de opgave van den Min. v. Kol. — nog *negen sergeant-majoors*-kwartiermeester, *ontbrekende* officiers*plaatsen*, bij de mil. administratie aanvullen (zie Bijlage A, blz. 3, punt *cc*).

Om al deze redenen, kunnen wij ons dan ook *niet vereenigen* met de conclusie, die de geachte recensent uit zijne vermelding trekt, nl.: „Het „*incompleet* wordt daardoor tot 82—30 = 52 teruggebracht."

Onze geachte bestrijder heeft *niet één* bepaling opgegeven, waaruit *blijkt*, of die zijne meening *kan staven*, dat zoodanige *onderoff*. of *bedienden* het — in de *geldende formatie gevorderde* — aantal off. doet *verminderen*.

Gingen zijne redeneeringen op, dan zouden ten slotte *alleen soldaten* bij een leger kunnen *ontbreken*; want in de militaire voorschriften wordt bepaald: dat ieder *mankeerend gegradueerde* door den *oudsten daarop volgenden militair* wordt vervangen.

* * *

Onze geachte criticus eindigt met op te geven:

c. „Rekent men de gedetacheerde Ned. off. mede, dan had op ult. 1902, „het Ind. leger een *over*compleet van 14 off., of *als zoodanig dienstdoenden* „(wij cursiveeren). Bij het wapen der infanterie zelfs een *over*compleet van „40 off., niettegenstaande van dat wapen 8 off. bij het wapen der genie waren „gedetacheerd, en daardoor tijdelijk buiten de sterkte van hun eigen wapen „werden gerekend. Bovendien waren op genoemden datum 16 off. onderweg „naar Indië en 43 off. in Ned. beschikbaar voor den Ind. dienst."

In de *eerste plaats* moeten wij er op wijzen, dat het *alleen dan* zou geoorloofd zijn de *Ned.* gedetacheerde off. in O.-I. onder de sterkte van het actief dienend O.-I. officierskorps te tellen, wanneer — volgens het beginsel, uitgedrukt in het nog vigeerend artikel 3, van het K. B. van 18 Augustus 1871, No. 10 (Ind. Staatsblad No. 176) — een *gelijk aantal* gedetacheerde O.-I. off. (van *gelijken* rang, wapen en dienstvak) h. t. l. bij Ned. *korpsen* en *dienstvakken* was *ingedeeld*, en daarenboven, die off. dan *insgelijks* werden beschouwd tot het actief dienend *Ned. offficierskorps* te behooren. Nu mag de geachte recensent zulks *niet doen*. *Ten eerste niet*, omdat sedert tal van jaren (1893) *geen enkel* O.-I. officier bij Ned. *korpsen* of *dienstvakken* is gedetacheerd; en *ten tweede niet*, omdat wij in *Vi coactus*, reeds de in O.-I. gedetacheerde Ned. off., van het *Ned. incompeet* aan off. hebben *afgetrokken* (Zie M. S. 1903, blz. 720, regel 16). Door op zijne wijze te handelen, brengt onze geachte bestrijder *ten onrechte* die Ned. off., nu *tweemaal* in rekening.

In de *tweede plaats*, omtrent de vermelding die wij cursiveerden, nl.: „*of als zoodanig dienstdoenden*", zullen wij kortheidshalve verwijzen naar hetgeen door ons hiervoren sub 2 is aangevoerd.

In de *derde plaats* moeten wij doen opmerken:

1°. dat zoo het *juist is*, dat op ult°. 1902, 48 off. van het wapen der *infanterie overcompleet* waren, alsdan blijkt — volgens hetgeen wij hiervoren sub. 2 hebben aangetoond — dat 86 onderoff. dd. off. *te veel* bij het O.-I. leger waren ingedeeld; en

2°. dat in ieder geval, de detacheering van O.-I. off. der *infanterie*, bij het wapen der O.-I. *genie*, het *gezamenlijk* aantal *mankeerende* O.-I. off. — waar over onze strijd loopt — *niet doet verminderen*.

In de *vierde plaats* wenschen wij aan onze belangstellende lezers de vraag te stellen: of het wel aangaat, dat, onder de *actief dienende* O.-I. off. van *een opgegeven datum* (ult°. 1902), off. in aanmerking worden gebracht, die *nog*

niet eens bij dat leger *aanwezig zijn?* en daaronder zijn begrepen zij, die eerst *langen tijd later* aldaar *zullen* en *kunnen* aankomen (zie M. S. 1903, blz. 710, noot 2).

* * *

Onze vriendelijke criticus geeft in zijn geschrift ook eenige meer algemeene beschouwingen omtrent ons opstel *Vi coactus*. Zoo meldt hij op blz. 1687, alinea 2, v. o.: „dat de meeste *onderluitenants*, enz. (men denke slechts aan „den gewezen onderluitenant Christoffel) voor het leger *meer waarde hebben* „dan jonge, onervaren 2de luitenants."

Van een gewezen officier der *genie*, die daarenboven sedert 1893 als adjudant van den *G.G.* heeft gefungeerd en dus *nooit* met onderluitenants heeft gediend, bevreemdt het ons *minder*, dat zijn oordeel omtrent deze categorie van onderoff. zoo aanmerkelijk verschilt van dat, van tal van schrijvers uit O.-I. Onder deze, b. v. b. eene verklaring van den O.-I. kolonel van den Gen. Staf. W. C. Nieuwenhuyzen. Deze meldt o. m.: „De onderluitenants „mogen wel *ledige* officiersplaatsen innemen, doch *al* de qualiteiten van den „*gediplomeerden*- of *beroepsofficier* vervullen, *kunnen zij daarom nog niet*. Hunne „*mindere* kennis, ontwikkeling en beschaving zijn daartoe even zoovele *over*-„*wegende* bezwaren. Zij verrichten trouwens *niet al* de diensten, die van de „*luitenants* worden *gevorderd* en blijven onderofficier, voor wie een tweeslachtige „positie in het leger is geschapen, die hen *niet* tot den officiersstand doet „behooren en toch bezwaarlijk geheel met den onderofficiersstand kan doen „omgaan. De rang van den onderluitenant heeft een schakel meer gevormd „in de militaire hierarchie die, *wel verre* van den afstand tusschen den officier „en den onderofficier *in het belang van de handhaving der tucht groot te doen* „*blijven*, die, *ten nadeele* daarvan, *kleiner* zal maken (zie Ind. Gedenkboek, „bl. 245, *Ned. Indië onder „Koningin Emma"*)."

In de *Java-Bode* van 24 October 1900 komt dit uittreksel voor: „.....Deze „onderoff. (nl. de onderluitenants en adj. onderoff. dd. off.) nemen in de com-„pagnie de plaats van luitenants in en zijn als zoodanig zeer welkom, *maar*, „doordien zij eerst tot dien dienst geroepen worden als zij *de krachtigste levens*-„*jaren achter den rug hebben* (35 à 50 jaren), en aangezien zij *niet tot alle* „bezigheden toegelaten zijn, die een luitenant *te vervullen heeft*, vullen zij de „plaats van luitenant toch *nooit geheel aan* en komt, wat daaraan te kort „schiet, weer *verzwarend* op de schouders der luitenants neer... enz."

Zelfs in het *Ind. Mil. Tijdschrift* van 1901 verscheen een opstel van den tegenwoordigen O. I. majoor G. Nijpels, waarin deze volzin wordt aangetroffen: .....„Zij (de onderluitenants) zouden een uitstekende categorie van „onderoff. *kunnen* vormen, waarvan het (Ind.) leger niets dan voordeel te ver-„wachten heeft, *maar*, doordien hunne positie van den aanvang af niet scherp „genoeg is geteekend, als geheel tot den onderofficiersstand te blijven behooren, „doordien hun woning in de officierskampementen aangewezen zijn, doordien „hun cantine niet tot societeit aangewezen is, doordien hun een graad-naam „gegeven is die elders als officiersrang geldt, doordien hunne geheele positie „tot eene tweeslachtig-halfslachtige is gemaakt, zijn aspiratiën gewekt, is de „ijdelheid gevoed op eene wijze, die hen tot onderoff. maakt, die zich niet

„thuis gevoelen in hun stand en nog minder in den officiersstand, waartoe „zij dan ook niet behooren."

Dat er onder het O.-I. officierskorps ook *verdedigers* van het instituut der onderluitenants worden aangetroffen, aan wien zal dat bevreemden? Het zou zelfs hoogst ondankbaar zijn, indien dit *niet* het geval ware. Want de invoering van deze categorie halfslachtige off. en onderoff., — toegepast zooals nu plaats heeft, — had enkel en alleen tot doel, om de *officierspromotie* te bevorderen.

En wanneer onze geachte bestrijder, in zijn hiervoren vermelden volzin, wijst op den gewezen, hoogst verdienstelijken onderluitenant Christoffel, dan moeten wij daarop antwoorden: dat het voor het O.-I. L. wel ongelukkig zou zijn geweest, indien sedert 1896 — toen de onderluitenants voor het eerst werden aangesteld — tot en met het jaar 1903, *geen enkel* onderluitenant zich had weten te onderscheiden.

Ook lang vóór de oprichting van dat instituut, kon men op tal van zulke voorbeelden wijzen. Men denke slechts aan den sergeant-majoor Jhr. van der Maesen de Sombreff die, wegens zijne herhaalde blijken van *beleid* en *moed* op het veld van eer, tot 2de luitenant werd benoemd.

Moest uit een en ander intusschen worden afgeleid: dat de *„uitzonderingen"* als *„regel"*, kunnen gelden, dan zou de *Cadettenschool*, de *Kon. Mil. Academie*, ja zelfs de *Hoofdcursus* kunnen vervallen; want in het stelsel van onzen gewaardeerden recensent, hebben wij deze *niet meer noodig* om het leger te kunnen encadreeren met off. Gelden daarentegen de uitzonderingen *niet* als regel, dan vervalt elk motief om de onderluitenants en de adj.-onderoff. dd. off. te beschouwen als *wegnemers* van het incompleet van *werkelijke*, d. w. z. van *wetenschappelijk opgeleide* officieren.

*
* *

Op blz. 1689, bovenaan, handhaaft de geachte schrijver de stellingen:

1°. „dat het onmogelijk is, om off. te kweeken, die te gelijk geschikt zijn „voor de diensten in het Moederland en in de Koloniën; en

2°. „dat voor hoogere rangen in het Ind. leger worden vereischt off., die „hun geheele carrière of althans verreweg het grootste gedeelte daarvan, in „dienst van dat leger volbrengen."

Tot staving van deze meeningen meldt onze gewaarde bestrijder:

„Menige bewering, door den S. d. B., ook in zijn jongste pleidooi tegen „die stellingen aangevoerd, zouden wij met reden *kunnen* bestrijden, doch „zouden daarbij treden in beoordeelingen van personen, wat wij wenschen „te vermijden."

Wij cursiveerden hier het woord *„kunnen"*. Niet alleen omdat wij hopen, dat de nu — uit discretie — verzwegen bestrijding van dien aard zal zijn, dat zij door zijne collega's meer algemeen zal kunnen worden gedeeld, dan het geval was ten opzichte van de zooeven vermelde beoordeeling van de onderluitenants; maar ook omdat, indien het *werkelijk waar is* „dat het eene *„onmogelijkheid* is, om off. te kweeken *geschikt* voor de beide diensten," het dan bijzondere bevreemding moet wekken, dat het O. I. legerbestuur, *sinds tijden* en bij *voortduring*, om Ned. gedetacheerde off. vraagt, die zelfs *in het geheel niet* voor den O.-I. dienst *vooraf* zijn opgeleid; en zulks tot *aantallen*

zoo groot, dat de M. v. O. verplicht is geworden, daarvoor een *maximum* vast te stellen (zie M. S. 1898, blz. 396). En deze bevreemding vermindert *niet,* wanneer men kennis neemt van de volgende volzinnen, waar de geachte criticus schrijft:

„Wij wenschen slechts het volgende op te merken: Dat de Ned. off. die „bij het Ind. leger werden gedetacheerd, over het *algemeen*" (deze cursiveering is van den criticus) „daar zeer goede diensten hebben bewezen; velen, ook „te velde, hebben uitgemunt, wordt gaarne erkend,"

Al die *„over het algemeen* en *„vele Ned. off."* die, volgens den recensent, zulke *zeer goede diensten* hebben bewezen, en zelfs *te velde* zoo hebben *uitgemunt,* waren niet eens *vooraf* voor den O.-I. dienst opgeleid! Hoe rijmt zulks dan „met de *onmogelijkheid* om *fusie* off. te kweeken" (die *wèl vooraf* voor den Ind. dienst zullen zijn onderlegd) „geschikt voor beide diensten?"

De geachte schrijver vorvolgt dezen afgebroken volzin volgender wijze:

„doch het gaat toch waarlijk niet aan om daaruit te besluiten, dat *alle* „(deze cursiveering is van den recensent) fusie-off. in Ind. dienst goed zullen voldoen.

Met de meeste bescheidenheid moeten wij hier aan den geachten criticus de vraag stellen: Beantwoorden dan *alle* O.-I. off. aan den Ind. dienst?

Vooraf gelieve de geachte recensent te willen raadplegen *Het Tijdschrift van Ned. Ind.* van Mei 1895; verkort weergegeven in den Mil. Spect. 1896, blz. 56; het *Ind. Mil. Tijdschrift* 1896, Deel II, blz. 211; het *Bat. Nieuwsblad* van 4 October 1902; de *Java-Bode* van 22 December 1902; het *Soerabajasche Handelsblad* van 29 Januari 1903; enz. enz. Eenige dezer artikelen zijn, in extract, opgenomen in ons opstel *Vi coactus* (zie M. S. 1903, blz. 714, e. v.) Een overdruk van dat opstel, hadden wij de eer aan Z. H. E. G. toe te zenden.

„Het waren niet de minste der Ned. off." — zoo vervolgt de recensent — „die een detacheering aanvroegen en verkregen". Waarop grondt de geachte schrijver deze meening?

„De zoo verschillende samenstelling van beide legers (militie en vrijwilligers, „Nederlanders en inlandsche troepen), hunne verschillende werkkring en ver- „pleging en ten deele ook verschillende bewapening en uitrusting, maken het „niet mogelijk, dat off. bij beide *even goed* zouden kunnen dienen. Vooral in „de hoogere rangen zoude de mindere bruikbaarheid van het amphibie al „spoedig blijken, niet het minst bij de speciale wapens en diensten. Een hoofd- „officier — zelfs een kapitein — van den Gen. Staf, de artillerie, genie, geneesk-, „dienst, of mil. adm., zoude o. i. geruimen tijd noodig hebben na zijne indeeling „bij het Ned. of Ind. leger, alvorens *daar* even geschikt te zijn als zijne „ranggenooten, reeds bij die legers dienende, en meenigeen zoude willicht zulks „nimmer worden", zoo meldt de geachte recensent.

Hebben wij dan niet de O.-I. krijgs*geschiedenis* en die der andere Koloniale Rijken, om *al* die opeengestapelde, *vermeende* bezwaren en *al* die, in de *luchthangende,* onderstellingen en vermoedens te weërleggen? En, heeft de gewaardeerde criticus hiervoren niet *zelf* moeten *erkennen:* dat *de* Ned. off., die bij het Ind. leger werden gedetacheerd, en die zelfs *nooit vooraf* voor den O.-I. dienst waren opgeleid, *over het algemeen* dáár, *zeer goede diensten* bewezen, en *velen* van hen, óók *te velde* hebben *uitgemunt?*

Hoe klopt dit dan met de hiervoren geopperde twijfelingen?

Doch er is meer, waarom wij de meening zijn toegedaan, dat de hierboven vermelde bedenkingen op geen juisten grondslag berusten.

Een groote- en hoofdfactor wordt door onzen geachten bestrijder uit het oog verloren, nl.: dat in een *fusiestelsel* elk *fusieofficier*, die voor het *eerst* als 2e-luitenant bij het O.-I. L. wordt ingedeeld, reeds dit *boven* den tegenwoordigen *gelijksoortigen* kolonialen collega *vóór heeft*, dat eerstbedoelde vóór zijn vertrek naar Indië, minstens *twee* jaar in Ned. als officier zal hebben gediend.

Bij zijne *tweede* uitzending, teert deze op de opgedane 5 of 6-jarige ondervinding van zijne vorige detacheering (men denke slechts aan den Gep. Gen.-majoor Borel en zoo veel anderen).

Geheel in dienzelfden geest is het voorgestelde omtrent *hoofd-* en *opper*off.

Een *hoofd*officier toch, *kan niet* voor den O.-I. dienst worden *aangewezen*, als hij *niet* (o. a. volgens de Staatscommissie) minstens *acht* jaren in subalterne rang*en* in O.-I. heeft gediend; en *opper*off. moeten, om in O.-I. te kunnen worden geplaatst, ten minste *drie* jaar als *hoofd*officier in de Koloniën dienst hebben gedaan.

Als door onzen hoog gewaardeerden criticus eens ernstig zal zijn overwogen, wat de hierboven genoemde eischen beteekenen en welk een gunstigen invloed zij moeten uitoefenen, dan, geachte lezers, mag worden verwacht dat, zoo niet *alle*, dan toch zeker wel verreweg de *meeste* zijner bezwaren zullen zijn opgelost, en zijn vrees en angst, tot een *minimum* zal moeten zijn teruggebracht.

Intusschen is het opvallend, dat bij de bestrijding der meeste anti-fusianen valt af te leiden, dat bij hen ontbreekt een *juist* denkbeeld aangaande de *fusie* en hare gevolgen; en zulks om de eenvoudige reden, dat zij zich *niet ten volle* in den te scheppen toestand *„indenken"* en zich *geen voldoende* rekenschap geven van haren werkkring. Van daar steeds de minder-logische argumenten.

Keeren wij echter terug tot ons eigenlijk onderwerp, dan zij opgemerkt, dat ook de volgende alinea, van den geachten recensent, ons vreemd klinkt:

„Moge de inlandsche vijand in kracht en optreden ongeveer dezelfde zijn „gebleven, de buitenlandsche die onze koloniën kan aanvallen en de vijand „die het moederland kan bedreigen, is geduchter dan voorheen en *voorzeker*" (wij cursiveeren) „zouden *Daendels, de Kock, Vermeulen Krieger, van Geen* „e. a. *thans niet meer zoo bruikbaar zijn* (wij cursiveeren) voor *beide* legers, „als zij in hun tijd mogen geweest zijn".

Dit te weerleggen, schijnt ons overbodig. Het door den geachten recensent aangevoerde, pleit juist tegen het instituut der *niet* wetenschappelijke en veelzijdig onderlegde z. g. officieren.

„En tegenover die namen, door de fusionisten zoo gaarne genoemd — vervolgt de schrijver — kunnen wij andere stellen van even goeden — zoo niet „beteren — klank".

Welk *fusionist* of *vaderlander* heeft dit *ooit* in twijfel getrokken, of die roemrijke helden *verkleind* of *te kort gedaan?*

En dan eindigt de geachte beoordeelaar, met deze vraag te stellen;

„Zoude, vragen wij (de recensent) o. a. generaal van Heutsz wel de zoo „eminente bevelhebber en Gouv. van *Atjeh* zijn geworden, indien hij niet zoo „vele jaren (16) in verschillende rangen in dat gewest had gediend, zoovele „jaren (25) in Ind. dienst had doorgebracht".

Wie zal dit met *zekerheid* — zoo vragen wij op onze beurt — *bevestigend*

of *ontkennend* kunnen beantwoorden? Onze gewaardeerde bestrijder *zelf* kan dit slechts nog maar *betwijfelen;* want hij schrijft verder: „Wij *betwijfelen* het, „evenals wij het wagen om te *twijfelen* of deze kundige opper-officier thans „geschikt zoude worden geacht om in dien rang in het moederland bij een „oorlog krachtig te kunnen optreden".

Wij daarentegen, *twijfelen* aan het laatstvermelde *geenszins.*

* * *

Onder de vele *twijfelingen,* die bij de behandeling der fusiequaestie, bij onzen geachten beoordeelaar zijn gerezen, behoort ook de *twijfel,* of de invoering van het fusiestelsel wel tot bezuiniging zal leiden (zie blz. 1688, laatste regel).

Tot opheffing van dien *twijfel* kunnen wij verwijzen, niet alleen naar den M. S. van 1902, blz. 136, Hoofdstuk XII, maar ook naar eene in 1879 verschenen brochure — zeker aan den laatsten Voorzitter der Staatscommissie van 1898 niet onbekend — getiteld: „*Nederlandsche en Indische belangen op militair* „*en financieel gebied,*" waarvan het voorwoord is onderteekend „*I. D. S.*" Citeeren wij daaruit het vermelde op blz. 22, alina 2, v. o.:

„In 1876 bevonden zich met verlof in *Europa* 152 off. van het Ind. leger" (waaronder, volgens *I. D. S.*, 117 wegens redenen van gezondheid) „die traktementen genoten, tot een gezamenlijk bedrag van *f* 335.000 's jaars [1]). Van „Ned.-Indië naar Ned. vertrokken in dat jaar, voor een groot deel met vrouw „en kinderen, 111 off. verlofgangers, terwijl 81 hunner collega's in Indië terug„keerden van verlof. Zij allen reisden voor gouvernementsrekening, wat „derhalve, matig geschat, een uitgaaf vorderde van minsten *f* 200.000. Terwijl „nu de weerkracht in Indië *afnam,* werd het Ned. leger door die totaal uitgaaf „*van meer dan vijf tonnen gouds* hoegenaamd niet gebaat. Die strijdmacht „moest integendeel, dientengevolge, nog 52 off. ter detacheering naar Ned.„Indië afstaan, die, vóór zij een voet aan boord zetten, per hoofd, reeds *f* 1500 „extra hadden gekost (gratificatie, als lokaas), — te zamen *f* 78.000."

Verder zij ook vermeld, dat in de jaren die bij de becijferingen van *Vi coactus* hebben gediend, gemiddeld ruim 194 O.-I. off. in Ned. met verlof vertoefden, en dit niettegenstaande dat officierskorps toen gemiddeld ruim 263 O.-I. off. *minder sterk was,* dan de *geldende formatie* voor een *voltallig* O.-I. L. vorderde (zie M. S. 1903, blz. 719, de laatste drie alinea's).

Neemt men nu de gegevens van *I. D. S.* als maatstaf aan en brengt men ook noot 1 (zie hieronder) in aanmerking, dan zal gemakkelijk daaruit kunnen worden afgeleid, dat de som, af te dragen *voor* en *wegens* O.-I. officiersverloven, in bedoeld tijdvak, minstens *acht* tonnen gouds per jaar heeft moeten bedragen.

Aangezien deze O.-I. officiersverloven in een *fusie*stelsel niet meer kunnen voorkomen — dat heeft de geachte criticus toegegeven — zal die aanzienlijke som aan het Rijk kunnen worden *bespaard.*

Dit bedrag gevoegd bij de overige boni posten die uit ons stelsel *moeten* voortvloeien, zullen dan ver overtreffen de uitgaven die de invoering van het fusiestelsel zal *kunnen vorderen.*

* * *

Ten slotte betuigen wij den geachten bestrijder onzen dank, dat hij door

1) In die jaren waren de officiers-verlofstraktementen *minder hoog* dan tegenwoordig.

de openbaarmaking van zijn gevoelen, ons in de gelegenheid heeft gesteld, zijn betoog te weerleggen.

Door de lezing van zijn opstel zouden de minder-ingewijden allicht tot de conclusie zijn gekomen, dat de fusie inderdaad *niet* wenschelijk zou zijn en *niet* tot bezuiniging zou leiden, hetgeen wij in alle opzichten blijven ontkennen, op grond van *feiten* en *cijfers*, geput uit *officiëele* gegevens.

18 December 1903. De Schrijver der Brochure.

NASCHRIFT.

Wij maken van deze gelegenheid gebruik, om aan dit opstel de volgende algemeene aanteekeningen toe te voegen, betreffende het aanhangig fusiedenkbeeld, en zulks omdat de laatste dier aanteekeningen werd openbaar gemaakt, nadat wij onze copie reeds aan de redactie hadden toegezonden.

In 1902 heeft de *M. v. K.* aan de *Tweede Kamer* medegedeeld: „dat het leger„bestuur in O.-I. zich heeft vereenigd met de bezwaren die de Staatscommis„sie in haar rapport had kenbaar gemaakt."

Dit gaf de *Kamer* aanleiding tot genoemden Minister het verzoek te richten, te worden ingelicht: „*Waarom* dat legerbestuur in O.-I. bezwaar heeft tegen „de *samensmelting* der beide officierskaders."

Het hierop ontvangen bescheid luidde: dat Z. E. eerst hierop zou kunnen antwoorden, zoodra het eindadvies van de Ind. Regeering zou zijn ingekomen. In het *Voorl. Versl.* van 1903, betreffende dienst 1904, kwam de *Tweede Kamer* andermaal op haar verzoek terug, en vroeg aan dien Min.: „Kan thans ter zake eenige nadere mededeeling worden gedaan (zie blz. 28, alinea 7, v. o.)?"

Op blz. 47, laatste alinea, van de *Mem. v. Ant.* ontving de *Kamer* hierop de volgende mededeeling: „De uit Indië ontvangen bescheiden betreffende het „rapport van de Staatscommissie in zake samensmelting van de officierskorp„sen van het leger h. t. l. en het Ind. leger, bevinden zich thans in handen „van den *M. v. O.* Nadat ze van dien bewindsman zullen zijn terug ontvan„gen zal de ondergeteekende ze gaarne, ter kennisneming van de leden, doen „neerleggen ter griffie der *Kamer*."

Eene laatste mededeeling vinden wij in de *Mem v. Ant.* 1903, mede betreffende dienst 1904, van den *M. v. O.* Op blz. 31, laatste alinea, meldt Z. E.:

„De ondergeteekende is door zijn ambtgenoot van Koloniën onlangs in de „gelegendheid gesteld, kennis te nemen van de adviezen der Ind. autoriteiten „over de voorstellen, vervat „in het" (*let wel*) „II^de^ *Hoofdstuk* van het rapport „der Staatscommissie in zake samensmelting van de officierskorpsen in Ned. „en in de koloniën en bezittingen des Rijks in andere werelddeelen. „Die voorstellen, welke, —*met terzijdestelling van het fusiedenkbeeld in zijn* „*voorgestelden vorm*" (nl. Hoofdstuk I, van het Staatsrapport), — „alléén ten „doel hebben, door wederzijdsche detacheering op ruime schaal, meer verband „te brengen tusschen de officiers-kaders van het leger h. t. l. en dat in Ned.-Indië, zouden ..... enz."

Uit de hier door ons gecursiveerde woorden blijkt: dat niettegenstaande de leden der *Tweede Kamer*, in hun V. V. van het vorig jaar, zeer uitdrukkelijk hebben gevraagd: „*Waarom* het legerbestuur in O. I. bezwaar heeft, tegen

de fusie van onze beide officierskorpsen," aan deze, zoo *positief gestelde* vraag, door het O.-I. legerbestuur *niet is voldaan.* Welke verschoonende motieven er toe hebben geleid, en welke gegronde redenen er aanleiding toe hebben gegeven, kunnen wij niet gissen.

Willen de Volksvertegenwoordigers in de beide *Kamers*, in staat worden gesteld een *juist* oordeel te vellen over het ingediende rapport der Staatscommissie, dan is n. o. m. de *beantwoording* dier gestelde vraag, als hoogst *urgent* te beschouwen. Immers, onmiddellijk na de indiening van bedoeld Staatsstuk, verscheen een groot aantal *protesten* (zoowel h. t. l. als in O.-I.) tegen *tal* van voorstellen, die door de bewuste Staatscommissie waren gedaan (zie Mil. Spect. 1902, blz. 288, alinea 2, v. o.).

Voor leeken op militair gebied, die toch hun oordeel zullen *moeten* uitspreken over het, op 15 Juni 1901, ingediende Staatsrapport, is het o. i. *beslist noodzakelijk* te weten: „*waarom* het legerbestuur in O.-I. bezwaar heeft tegen „*samensmelting* van onze officierskorpsen in beide legers".

Daarom zal met de meeste belangstelling worden vernomen:

of het O.-I. legerbestuur motieven heeft aangevoerd ter verklaring van zijn stilzwijgen over de terzijdestelling van het fusiedenkbeeld.

Zoo ja; of de leden der beide *Kamers* van de *Staten-Generaal* zich met die redenen zullen kunnen vereenigen;

Zoo neen; dan zal tot ons leedwezen en, naar wij meenen, tot schade van het Rijks- en het legerbelang, de afdoening der sedert 1896 in O.I. aanhangige fusie-quaestie (zie rapport der Staatscommissie, Hoofdstuk I, Bijlage A, blz. 3, alinea 1) wederom, voor *minstens een vol jaar*, worden verschoven.

22 December 1903. De Schrijver der Brochure.

VARIA.

DE PAX BRITANNICA.

Op Maandag 28 Dec. jl. werd te Madras het negentiende Indische Nationale Congres geopend. Dit jaar was tot voorzitter gekozen de heer Lal Mohan Ghose, die naar hetgeen men van hem leest een bijzonder begaafd en populair Indiër moet wezen. In 1849 te Calcutta geboren als zoon van een zeer verdienstelijk lid van de rechterlijke macht aldaar, bezocht hij de universiteit van die stad en voltooide later zijn opvoeding in Engeland, waar hij zijn studies ook tot literatuur en geschiedenis uitstrekte en zich tot een begaafd redenaar vormde. Later werd hij eenige malen door zijn landgenooten naar Engeland afgevaardigd om hunne belangen te bepleiten. In 1879 wist hij Gladstone voor die belangen te winnen en in 1880 protesteerde hij tegen de politiek van den onderkoning, Lord Lytton. Bij zijn laatste bezoek werd de heer Ghose in 1885 liberaal candidaat voor het Lagerhuis te Greenwich, doch moest het veld ruimen voor zijn tegenstander, den heer A. Evelyn, die echter kort daarop zijn mandaat in het Lagerhuis nederlegde met de merkwaardige woorden: „Ik had tegenover mij een man van opmerkelijke gaven en bekwaamheid die volhield dat er geen middenweg was tusschen dwang en „Home Rule" voor Ierland. Ik wist de kiezers te beduiden dat zulk een middenweg wel bestond. Nu bemerk ik uit de richting welk Harer Majesteits Minister inslaat, dat mijn verslagen tegenstander (de heer Ghose) gelijk had en ik ongelijk. Onder die omstandigheden kan ik de regeering niet langer steunen." Intusschen kon de heer Ghose om financieele redenen zijne politieke loopbaan niet vervolgen, maar vertrok naar Indië om daar een groote advocaten-praktijk in het binnenland uit te oefenen. Als advocaat, vooral in strafzaken heeft hij zich een buitengewonen naam verworven, terwijl hij geroemd wordt wegens zijn onbaatzuchtigheid bij het behandelen van zaken voor minvermogenden Als literator is hij bezig een groot Bengaalsch gedicht, „Meghnad Bodh", in het Engelsch over te brengen en tevens schrijft hij in laatstgenoemde taal een eerstdaags uit te geven werk over de Fransche revolutie. Ook bij dezen hoog ontwikkelden Indiër was eene zwakke gezondheid de reden, dat hij niet eerder tot president van een congres verkozen werd, doch thans schijnt hij daarvoor voldoende krachtig te zijn geworden. Waar wij ongeveer onder dezelfde omstandigheden vijf jaar geleden den heer Bose zagen optreden (zie Oct.-afl. bl. 1509), vraagt men onwillekeurig of die groote werkzaamheid op politiek gebied voor zulke personen wel in overeenstemming is met hun landaard en of men hier op physiek terrein welligt iets meer dan eene toevallige overeenstemming heeft te zien.

Het bleek dat de heer Ghose als redenaar volkomen voor zijn taak berekend was en dat hij die aanvaardde met een lange toespraak, welke de oude Indische grieven opnieuw in een belangwekkenden vorm wist te kleeden. Na al hetgeen reeds in de vorige aflëvering van dit tijdschrift over het verhandelde op de Nationale Congressen is gezegd, ligt het buiten ons bestek die rede uitvoerig weer te geven, doch een gedeelte daarvan is merkwaardig omdat zij nog eens formuleert wat er van Inlandsche zijde wordt in gebracht tegen het groote argument voor de Britsche overheersching, de zegeningen van vrede en een goed bestuur, die daar het gevolg van zijn. Die Pax Britannica wordt volgens hem te duur gekocht en het is zoowel met betrekking tot Bombay als Madras dat hij de landrente veel te drukkend vindt, terwijl men zelfs in Bengalen inbreuk op het „Permanent Settlement” maakt, door extra belastingen voor wegen en andere openbare werken, enz.

„De meerderheid der Engelschen in Indië,” zegt hij, „zoowel ambtenaren als particulieren, die niet het minste geven om de belangen der bevolking van Indië als deze belangen met de hunne in strijd komen, worden niet moede om ons te betoogen dat wij op onze knieën moeten vallen en den Hemel moeten danken voor de groote zegening van de Pax Britannica, maar zij vergeten daarbij dat men een woestijn kan scheppen en dan van vrede spreken. Er worden ook geheel ontoepasselijke vergelijkingen gemaakt met onze Mogolkeizers; want daarbij vergeten zij dat deze heerschers geen trekvogels waren, zooals de Engelsche ambtenaren, maar dat de inkomsten, welke zij van de bevolking hieven — en zij hadden een zeer rekbaar stelsel, dat zeer gunstig afstak bij het stelsel waarover nu geklaagd wordt — weder in het land zelf verteerd werden; het geld dat circuleerde onder de kinderen van eigen bodem, bleef in het land, waaruit de inkomsten getrokken waren en droeg daar opnieuw vrucht. Maar wat is thans het geval met onze Engelsche overheerschers? De inkomsten worden aan de zakken der inlanders ontwrongen, maar de spaarpenningen van het Engelsche personeel, zoowel civiel als militair en hun ruime pensioenen worden ten voordeele van hun eigen geboorteland besteed. De rekbare handelwijzen van den Mogol en van den Mahratta hebben plaats gemaakt voor een ijzeren stelsel, dat in toepassing wordt gebracht door een heirleger zwaar betaalde en in verband met de opbrengst begunstigde belastingambtenaren. Het jongste gevolg van het tegenwoordige stelsel werd op krachtige wijze onder de aandacht van Lord Curzon gebracht door den Hon. Mr. Smeaton in zijn rede in den raad van den Onderkoning. Hij wees er op dat blijkens de jaarrekening over 1900—01 de opbrengst in Bombay, Pendjab en Madras 6 millioen roepiën hooger was dan in het vorige jaar, toen er hongersnood was, en dat deze som de achterstanden van dat jaar vertegenwoordigde, welke volgens hem, in het geheel niet geind hadden behooren te worden. En dit voegde hij er bij, bracht hem een levensquaestie voor den geest, die onlangs werd opgeworpen, namelijk of de hevigheid der laatste hongersnooden al of niet het gevolg is van de armoede, welke voortvloeit uit de werking van ons landrentestelsel in zijn geheel.” De heer Ghose haalde bij de behandeling van die armoede niet alleen hooge Engelsche ambtenaren zooals deze er een was, als getuige aan, maar grondde zich ook op de logica der feiten. Wanneer in Bombay van 1.963.364 acres grond, die aan achterstallige belastingschuldigen behoorden, bij openbare veiling 1.174.143 acres

niet verkocht konden worden omdat er geen bod op gedaan werd, dan vraagt hij wat dit beteekent? „Het beteekent eenvoudig dat die gronden te zwaar belast waren, waardoor zij het koopen niet waard zijn. Als de belasting rechtvaardig ware en er eene redelijke kans bestond om zelfs maar een schamel armoedig bestaan in de bebouwing van die gronden te vinden, meent gij dan dat er gebrek aan koopers geweest zou zijn? Welnu, naar luid van alle beschikbare gegevens is Indië een van de armste landen der wereld. Wij hebben gezien hoe de Engelsche burgerlijke ambtenaren met hunne buitensporige tractementen en pensioenen, hunne tegemoetkoming voor koersverlies en hunne verlofstractementen de hulpbronnen van het land aftappen. Maar zelfs indien, na voldoening van al hun eischen, nog eenige levensvatbaarheid over mocht blijven, dan treedt de militaire dienst op met de geheele onmenschelijke baatzuchtige politiek van het Britsche departement van Oorlog, daarbij op schaamtelooze wijze ondersteund door den Staatssecretaris voor Indië, en zuigt het laatste levensbloed uit het land."

OVEREENKOMST MET BATJAN. [1])

CONTRACT.

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen de rechten en verplichtingen tusschen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en den sultan van Batjan en onderhoorigheden meer dan door de bestaande overeenkomsten geschiedt in overeenstemming te brengen met de eischen van den tegenwoordigen tijd, zoo is op heden, Donderdag den 9den November 1899 tusschen ons, dr. Dirk Willem Horst, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, resident van Ternate en onderhoorigheden, namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Assoelthan Ibnoesoelthan Almafoedl Bifadlillahil Malikil Wahab Siradjoei Moelki Amiroedini Wahoewa Patra Mohamad Oesman Sjah, sultan van Batjan en onderhoorigheden en zijne landsgrooten, onder nadere goedkeurirg van van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië overeengekomen als volgt:

Artikel een.

Evenals hunne voorgangers verklaren ook de tegenwoordige Sultan Assoelthan Ibnoesoelthan Almafoedl Bifadlillahil Malikil Wahab Siradjoel Moelki Amiroedini Wahoewa Patra Mohamad Oesman Sjah en de landsgrooten van Batjan en onderhoorigheden dat dit sultanaat behoort tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië en dat zij mitsdien Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, vertegenwoordigd door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als wettige Oppergebiedster erkennen

Zij beloven derhalve aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en aan zijne vertegenwoordigers trouw, gehoorzaamheid en onderwerping.

---

[1]) Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1902—1903 — 174 no. 27.

Artikel twee.

Het gebied van het sultanaat bestaat uit de landen en eilanden omschreven in de aan dit contract gehechte opgave letter A.

De afstand bij vroegere overeenkomsten aan het Gouvernement gedaan van alle landen, welke te voren tot het sultanaat behoord hebben en daaronder thans niet meer begrepen zijn, wordt opnieuw erkend en bevestigd

Op Batjan zijn Gouvernements grondgebied het terrein van het fort Barnevelt en de Christen kampong Laboeha met daartoe behoorende gronden zooals een en ander nader is aangeduid op de aan deze overeenkomst gehechte kaart bijlage B.

Artikel drie.

Het sultanaat wordt aan hem sultan als een leen afgestaan onder de uitdrukkelijke voorwaarde van stipte en trouwe nakoming der in dit contract omschreven verplichtingen.

De sultan verklaart dat op die voorwaarde dit leen door hem is aanvaard.

Artikel vier.

De sultan, noch zijne landsgrooten zullen het sultanaat ooit aan eenige nadere natie dan de Nederlandsche overgeven noch met eenige andere Mogendheid, hetzij Oostersche of Westersche, noch met eenigen onderdaan van zoodanige Mogendheid eenig verbond of eenige overeenkomst aangaan of briefwisseling houden, noch geschenken of gezanten ontvangen van- of zenden aan zoodanige Mogendheid, of zoodanigen onderdaan, noch toelaten dat zulks door of namens hunne kinderen of anderen bloedverwanten of door of namens hunne onderdanen plaats vinde.

Artikel vijf.

De sultan en de landsgrooten zullen den resident van Ternate en onderhoorigheden als den vertegenwoordiger van het Gouvernement eerbiedigen en gehoorzamen en mitsdien alleen met hem dan wel met de onder hem dienende ambtenaren in overleg treden omtrent alle aangelegenheden de wederzijdsche belangen betreffende.

Zij zullen zonder zijn medeweten of voorafgaand overleg met hem aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geen brieven, noch gezantschappen afzenden.

Artikel zes.

De sultan en de landsgrooten zullen met het Gouvernement steeds vrede en oprechte vriendschap onderhouden en dat Gouvernement waar noodig, op eerste aanvrage met alle in hun bereik zijnde middelen hulp verleenen door het leveren van volk, wapenen en vaartuigen en zulks tegen zoodanige vergoeding als het Gouvernement billijk zal achten.

Zij verbinden zich evenzeer vrede en vriendschap te onderhouden met de sultans van Ternate en Tidore en de bestuurders van andere tot het grondgebied van Nederlandsch-Indië behoorende landschappen en zullen mitsdien zonder voorkennis en toestemming van het Gouvernement tegen zoodanige bestuurders geene vijandelijkheden plegen, noch daartoe uitrustingen of voorbereidselen maken, noch versterkingen binnen het sultanaat opwerpen.

Versterkkingen die met voorkennis en toestemming van het Gouvernement binnen het sultanaat mochten bestaan of nader opgericht worden, zullen op eerste aanzegging van dat Gouvernement geslecht worden.

Voorts verbinden zich de sultan en zijne landsgrooten om van alle oneenigheid en twist die mochten ontstaan tusschen het sultanat en andere landschappen of hunne wederzijdsche onderdanen, onmiddelijk kennis te geven aan den resident van Ternate en onderhoorigheden en die te onderwerpen aan de beslissing van het Gouvernement.

Artikel zeven.

Eene op last van den sultan vervaardigde en door hem en zijne landsgrooten onderteekende nauwkeurige opgave der kroonornamenten, behoorende aan het sultanaat blijft bij het Gouvernement in bewaring, ten waarborg dat die sieraden nimmer in vreemde of ongerechtigde handen geraken.

Artikel acht.

Bij overlijden van den sultan of in gevallen dat de waardigheid van den sultan door andere omstandigheden onvervuld mocht geraken, zullen de landsgrooten met eerbiediging der landsinstellingen en in overleg met den resident van Ternate en onderhoorigheden, zoodra mogelijk den prins aanwijzen, dien zij tot sultan wenschen verheven te zien.

Bij gemis van eenstemmigheid tusschen de landsgrooten onderling of tusschen dezen en den resident van Ternate en onderhoorigheden wordt de beslissing ingeroepen van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, aan welke beslissing de landsgrooten zich onvoorwaardelijk zullen onderwerpen.

Geene uitroeping, voorstelling aan het volk of bevestiging van den tot sultan verkozen prins is geldig, wanneer die niet geschiedt krachtens een door den Gouverneur-Generaal onderteekende akte, waarbij de keuze van dien prins wordt goedgekeurd en bekrachtigd.

Artikel negen.

Alle landsgrooten en andere ambtenaren en officieren, geene uitgezonderd, welke in het sultanaat gezag voeren, worden in overleg met den sultan door den resident van Ternate en onderhoorigheden benoemd en ontslagen.

Alvorens in functie te treden leggen de benoemden in handen van den resident of van den te Batjan geplaatsten vertegenwoordiger van het Gouvernement den eed van trouw af, terwijl zij door den resident worden voorzien van een akte van aanstelling, waarin hunne verplichtingen kortelijk omschreven zijn.

De sultau en zijne landsgrooten erkennen het recht van het Gouvernement om zulks oorbaar achtende de inkomsten der hoofden, welke in de verschillende deelen van her sultanaat van wege den sultan gezag voeren op redelijke wijze vast te stellen.

Artikel tien.

De behandeling der bestuursaangelegenheden van het sultanaat wordt opgedragen aan een raad van bestuur, samengesteld uit den sultan en de zes

volgende landsgrooten, te weten den djoegoegoe, den kapitein-laut, den hoekoem, den kadli, den secretaris en den kimelaha sapanggala.

De resident van Ternate en onderhoorigheden en de te Batjan geplaatste vertegenwoordiger van het Gouvernement hebben het recht te allen tijde de vergaderingen van dien raad bij te wonen en wanneer zij dit noodig achten eene vergadering te doen beleggen; zij hebben daarin eene adviseerende stem.

Er bestaat een kas van het sultanaat.

Deze staat onder beheer van den raad van bestuur ten deze bijgestaan door den vertegenwoordiger van het Gouvernement te Batjan en wordt gevormd uit de onder den naam van gnasé geheven belasting van allen die in het inzamelen van damar hun onderhoud vinden; ten bedrage van ƒ 7.50 (zeven gulden vijftig centen) per hoofd en per jaar.

Voorts kunnen in die kas gestort worden naar gelang der behoefte, alle daarvoor in aanmerking komende fondsen, waaromtrent dit tusschen den resident en den sultan wordt overeengekomen.

Artikel elf.

De sultan en zijne landsgrooten erkennen het onbetwistbaar recht van het Gouvernement om, zoodra het zulks goedvindt zelf het bestuur over het geheele sultanaat of over een gedeelte daarvan in handen te nemen.

Evenzoo erkennen de sultan en zijne landsgrooten het recht van het Gouvernement om over het geheel of een gedeelte van het sultanaat ambtenaren te plaatsen.

De sultan en zijne landsgrooten verbinden zich die ambtenaren in de uitoefening van het hun opgedragen ambt naar hun beste vermogen te ondersteunen.

Artikel twaalf.

Op welke plaats ook in het sultanaat het Gouvernement in het vervolg mocht wenschen bezetting te leggen, versterkingen op te werpen, of etablissementen op te richten, zullen de sultan en de landsgrooten niet alleen zulks toestaan, maar ook daartoe tegen billijke betaling en vergoeding voor eventueel daaruit voort te vloeien derving van inkomsten alle mogelijke hulp en bijstand verleenen, terwijl zij voor elk van zoodanige bezettingen, versterkingen of etablissementen kosteloos ter beschikking van het Gouvernement zullen stellen, de benoodigde uitgestrektheid gronds ter plaatse naar de keuze van het Gouvernement, behoudens billijke schadeloosstelling aan rechthebbenden.

De ter beschikking van het Gouvernement gestelde terreinen zullen behoorlijk afgebakend en in kaart gebracht worden.

Artikel dertien.

Als onderdanen van het Gouvernement worden aangemerkt allen, die niet behooren tot de inheemsche bevolking van het sultanaat, alle personen in dienst van het Gouvernement en alle Christenen.

De sultan en zijne landsgrooten verbinden zich om aan Europeanen en met hen gelijkgestelde personen of andere vreemdelingen van westerschen of oosterschen oorsprong niet te vergunnen zich te vestigen binnen het ge-

bied van het sultanaat zonder voorkennis en vooraf verkregen toestemming van het Gouvernement.

Handelaars zullen echter in de havens van het sultanaat worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder die voorkennis en toestemming zoolang zij de orde en rust niet verstoren, zullende van hun gedurende meer dan drie maanden voortgezet verblijf in die havens kennis moeten worden gegeven aan het Gouvernement.

Het Gouvernement behoudt zich de bevoegdheid voor, om, ten aanzien van de toelating en vestiging van Chineezen en andere oostersche vreemdelingen in het sultanaat te allen tijde zoodanige verordeningen uit te vaardigen, als het in het belang van Nederlandsch-Indië of in het bijzonder belang van het sultanaat zal noodig achten.

Personen, die zich zonder verlof hebben verwijderd uit 's Gouvernements militairen- of maritiemen dienst, voortvluchtige veroordeelden of misdadigers en dergelijken zullen door den sultan in geen geval binnen dat sultanaat geduld, maar onverwijld aan het Gouvernement uitgeleverd worden, indien zij zich daar vertoonen, en zulks ook zonder dat hunne uitlevering in elk voorkomend geval geëischt wordt.

Artikel veertien.

's Gouvernements onderdanen, mits behoorende tot de inheemsche bevolking van den Archipel, mogen zich met toestemming van den sultan binnen zijn gebied vestigen en wederkeerig onderdanen van den sultan met 's Gouvernements toestemming op 's Gouvernements gebied. Onderdanen van den sultan mogen zich, met zijne toestemming, ook elders buiten het sultanaat metterwoon vestigen.

Die toestemming mag niet geweigerd worden dan om gewichtige redenen ter beoordeeling van het Gouvernement.

Artikel vijftien.

De sultan verbindt zich met rechtvaardigheid te regeeren, het welzijn des volks te bevorderen en in de geheele uitgestrektheid van zijn gebied eene goede politie in te voeren tot bewaring van rust en orde en tot bescherming van personen en eigendommen.

De handhaving der politie blijft, onder de leiding van het Gouvernement, opgedragen aan den sultan, bijgestaan door de landsgrooten. De sultan verbindt zich goed en onpartijdig recht te verschaffen aan al zijne onderdanen voor zooverre zij onderworpen zijn aan zijne rechtsmacht of aan die der door hem aangewezen rechtbanken of rechters.

Artikel zestien.

De in- en de uitvoer van vuurwapenen, buskruit en munitie, niet gedekt door eene schriftelijke vergunning van den resident van Ternate en onderhoorigheden zijn in het sultanaat verboden.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich de overtreders van dit verbod en de voorwerpen, waarmede de overtreding gepleegd is, aan het Gouvernement uit te leveren.

Artikel zeventien.

Onder den naam van Rijksraad is ter hoofdplaats Ternate een rechtbank gevestigd, rechtsprekende in naam der Koningin, welke is samengesteld uit den resident van Ternate of den hem vervangenden ambtenaar als voorzitter, den djoegoegoe (rijksbestierder), den kadli (hooge priester), den secretaris en een imam, (priester), van het sultanaat als leden, den inlandschen officier van justitie bij den landraad te Ternate, of diens adjunct, als ambtenaar van het openbaar ministerie en een daartoe door den resident aan te wijzen Europeeschen ambtenaar of beambte als griffier.

Wanneer de Rijksraad ter hoofdplaats van het sultanaat Batjan en onderhoorigheden vergadert, kan de president de waarneming zijner functie opdragen aan het hoofd van plaatselijk bestuur der afdeeling van dien naam.

In eersten aanleg neemt de rijksraad kennis:

1°. van alle burgerlijke rechtsvorderingen, ingesteld door onderdanen van het Gouvernement tegen onderdanen van den sultan;

2°. van alle door sultan's onderdanen begane overtredingen van het verbod tot in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie in de landschappen behoorende tot het sultanaat, zoomede van alle overtredingen van de door het Gouvernement vastgestelde of nader vast te stellen pachtvoorwaarden,

3°. van alle straf- en rechtsvorderingen ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot de telegraaflijnen en kabels, hetzij deze liggen binnen of buiten het sultanaat door onderdanen van den sultan gepleegd;

4°. Van de strafvervolgingen ingesteld tegen onderdanen van den sultan ter zake van moord, moedwilligen doodslag, menschenroof, brandstichting, het bedriegelijk namaken, vervalschen of besnoeien van muntspeciën, wettigen koers hebbende in Nederlandsch-Indië, of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanig nagemaakte vervalschte of besnoeide muntspeciën, het bedriegelijk namaken of vervalschen van bankpapier of eenig op hoog gezag in omloop gebracht papieren geld of wel het met kennis in omloop brengen van zoodanig nagemaakt of vervalscht bankpapier of papieren geld, landverraad, oproer, zeeroof, verboden slavenhandel, het in zijne vrijheid belemmeren van een vrij mensch hem in den waan brengende of latende dat hij slaaf is, diefstal in vereenigde of gewapende benden of met geweld gepleegd, en in het algemeen alle zoodanige misdrijven, welke met den dood of met den straf naast die des doods kunnen worden gestraft, alsmede ter zake van alle misdrijven, geene uitgezonderd, gepleegd tegen dienaren van het Gouvernement.

Onderdanen van den sultan, die in vereeniging met onderdanen van het Gouvernement of met onderdanen van naburige landschappen zich aan misdrijf of aan overtreding hebben schuldig gemaakt, staan terecht voor de rechtbanken voor welke de onderdanen van het Gouvernement justiciabel zijn.

Van de uitspraken van den Rijksraad wordt hooger beroep op den raad van justitie te Makassar toegelaten:

1°. in burgerlijke rechtsvorderingen, wanneer de vordering loopt over eene som of waarde van meer dan ƒ 500 (vijfhonderd gulden);

2°. in zaken van overtreding, wanneer het hoogste bedrag der op de overtreding gestelde boete meer dan ƒ 500 (vijfhonderd gulden) beloopt of indien, hetzij gelijktijdig met, hetzij zonder eenige geldboete, eene andere zwaardere

straf of wel verbeurdverklaring van bijzondere voorwerpen op de overtreding is gesteld.

Alle vonnissen in zaken van misdrijf door den Rijksraad gewezen zijn, wanneer zij geen vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den raad van justitie te Makassar. Bij de berechting in zaken van misdrijf en overtreding worden door den Rijksraad toegepast de ten aanzien van de inlanders in de onder 's Gouvernements rechtstreeksch gezag staande landen vigeerende strafbepalingen.

De wijze van rechtspleging bij den Rijksraad, zoo in burgerlijke als in strafzaken te volgen, is of wordt nader door het Gouvernement bij algemeene verordening vastgesteld.

Behoudens de uitzonderingen in dit artikel omschreven, blijft de uitoefening der rechtspleging ter zake van misdrijf of overtreding door de onderdanen van den sultan binnen het rechtsgebied van Batjan en onderhoorigheden begaan, opgedragen aan die rechtbanken en rechters, welke volgens de instellingen des lands tot die uitoefening zijn aangewezen.

Deze rechtbanken of rechters mogen geene lijfstraffen noch algemeene verbeurdverklaring van goederen uitspreken.

Bij het opleggen van straffen, tot wier tenuitvoerlegging de medewerking van het Gouvernement wordt vereischt, volgen zij de omschrijving, die volgens de wetten van het Gouvernement in de onder deszelfs rechtstreeksch bestuur staande landen gebruikelijk is.

Artikel achttien.

De rechtspraak in burgerlijke zaken tusschen onderdanen van den sultan wordt op den thans bestaanden voet gehandhaafd.

Artikel negentien.

Het recht om personen, die gevaarlijk geacht worden voor de openbare rust en orde buiten het gebied van het sultanaat te verwijderen berust uitsluitend bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, behoudens de bevoegdheid van den sultan om tot zoodanigen maatregel voorstellen aan den resident van Ternate en onderhoorigheden te doen.

Artikel twintig.

Daar in het sultanaat slavernij en pandelingschap zijn afgeschaft, zoo beloven de sultan en zijne landsgrooten het houden van slaven, het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld, invoer van slaven en pandelingen van elders, zoo ook menschenroof en handel in menschen binnen het sultanaat niet meer te gedoogen.

Artikel een en twintig.

De sultan en de landsgrooten, zoomede hunne onderdanen zullen, zoo te land als ter zee de Nederlandsche vlag voeren en niet toe laten dat in plaats van deze of nevens deze eene andere gevoerd wordt.

Artikel twee en twintig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om den handel en de scheepvaart op en in het sultanaat te beschermen en naar vermogen aan te moe-

digen, zoowel door bestaande belemmeringen op te heffen, als door onthouding van het uitvaardigen van bevelen, waardoor aan den handel belemmering zou worden in den weg gelegd.

Zij beloven stipteljjk op te volgen en door hunne onderdanen te doen opvolgen de wetten en bepalingen door en van wege het Gouvernement vastgesteld of later vast te stellen betreffende handel en scheepvaart. De in het sultanaat thuisbehoorende schepen moeten voorzien zijn van een zeebrief, indien zij op de Europeesche wijze, en van een jaarpas, wanneer zij op de inlandsche wijze getuigd zijn.

De zeebrieven worden afgegeven rechtstreeks door het Gouvernement, de jaarpassen evenzeer, wanneer de eigenaren der schepen Gouvernementsonderdanen zijn, anders door den sultan met mede onderteekening van den resident of den door dezen daarvoor aangewezen ambtenaar, een en ander overeenkomstig de te dier zake door het Gouvernement uitgevaardigde of uit te vaardigen voorschriften.

De landsgrooten en ambtenaren van het sultanaat hebben, bij voortduring, in last van den sultan om van de aankomst van alle vreemde schepen en vaartuigen, hetzij oostersche of westersche in een der zeehavens van het sultanaat onverwijld kennis te geven aan het Gouvernement.

Degenen hunner, die aan dezen last niet voldoen, worden zonder aanzien van persoon of rang gestraft.

Artikel drie en twintig.

De sultan en de landsgrooten zullen den zeeroof met alle in hun bereik zijnde middelen krachtdadig tegengaan en doen tegengaan en geene schuilplaats nog eenige andere hulp of medewerking hoegenaamd verleenen, noch toelaten dat die verleend worden aan zeeroovers, noch aan personen, die hun bekend zijn of aangewezen worden als zoodanig bedrijf uit te oefenen of daarin betrokken zijn.

Zij zullen degenen, die daaraan schuldig of medeplichtig bevonden worden, aan den vertegenwoordiger van het Gouvernement uitleveren.

Artikel vier en twintig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om alle schepen en vaartuigen, welke langs de kusten, binnen het gebied van het sultanaat, in nood mochten vervallen, allen bijstand te verleenen, de schipbreukelingen te verzorgen en zich geene hunner goederen toe te eigenen, noch te gedoogen dat iemand, wie ook, zich die toeëigene.

Zij verbinden zich om schepen en vaartuigen of goederen, welke aan het strand mochten stranden of komen aandrijven, of worden aangebracht en welker eigenaren onbekend zijn, te bergen, dan wel ten voordeele van belanghebbenden in het openbaar te verkoopen, indien die niet kunnen worden bewaard.

Van het stranden van schepen en vaartuigen of aanbrengen van aan het strand opgevischte goederen zullen de sultan en de landsgrooten onverwijld kennis geven aan den vertegenwoordiger van het Gouvernement te Batjan en inmiddels de aandrijvende goederen doen bergen.

De sultan en de landsgrooten kunnen hulp- en bergloon vorderen, die door hen zelven, naarmate van de moeite worden begroot.

Van die begrooting geven zij onverwijld kennis aan den resident van Ternate en onderhoorigheden, die, na den sultan, de landsgrooten en de andere belanghebbenden te hebben gehoord, bevoegd is haar te wijzigen, zooals hem billijk zal voorkomen, en aan den vertegenwoordiger van het Gouvernement te Batjan.

Daarna kunnen de daarbij betrokkenen, ingeval zij zich door bedoelde begrooting, al dan niet door den resident van Ternate en onderhoorigheden gewijzigd, bezwaard gevoelen, door tusschenkomst van dien resident de beslissing van den Gouverneur-Generaal inroepen, aan welke beslissing de sultan en de landsgrooten zich zullen onderwerpen.

Artikel vijf en twintig.

De sultan en de landsgrooten beloven een iegelijk te handhaven in het vredig bezit zijner goederen en in de vrije beschikking over de vruchten van zijnen arbeid, behoudens de verplichting tot arbeid ten behoeve van den sultan, welke volgens de landsinstellingen op zijne onderdanen rust.

Zij beloven alle belemmeringen, welke tegen de ontwikkeling van landbouw en nijverheid mochten bestaan, zooveel mogelijk op te heffen en al hun invloed te besteden om de teelt van nuttige voortbrengselen, zoo voor den inlandschen als den buitenlandschen handel te bevorderen, de middelen van vervoer en gemeenschap, zoowel tusschen de verschillende negorijen onderling als tusschen deze en de hoofdplaats van Batjan, zooveel mogelijk te verbeteren en te dien einde overal goede wegen of voetpaden te doen aanleggen, waar de gesteldheid van het terrein zulks toelaat en de noodzakelijkheid of de doelmatigheid daarvan mocht blijken en voorts door alle aan het strand gelegen negorijen, zooveel als noodig mocht zijn, bijstand te doen verleenen aan het bestuur, waar het betreft het transport van Gouvernements reizigers of goederen.

Zij beloven ook de wenken en raadgevingen, deswege door of van wege het Gouvernement te geven, na te komen ter bevordering van het welzijn des volks en van den bloei van het land.

Artikel zes en twintig.

Door of vanwege den sultan en de landsgrooten zullen, zonder toestemming van het Gouvernement geene andere belastingen geheven worden dan die omschreven in de aan dit contract gehechte opgave letter C en zullen mitsdien zonder die toestemming die belastingen in geen geval verhoogd of verzwaard worden.

Zij verbinden zich in het algemeen te zorgen en te doen zorgen dat in het sultanaat geen bovenmatige of onwettige heffingen hoe ook genaamd en door wien ook van de bevolking geëischt worden.

Het Gouvernement behoudt zich het recht voor het recht tot het heffen van belastingen te allen tijde tegen schadevergoeding over te nemen.

Artikel zeven en twintig.

Het Gouvernement verbindt zich om, zoolang de sultan, de landsgrooten en hoofden geen inbreuk maken op dit contract, voort te gaan met de uitkeering op den voet der vroegere contracten der subsidiën van:

aan den sultan 's jaars	ƒ 1.620
aan de hoofden 's jaars	„ 300
of te zamen	ƒ 1.920

Artikel acht en twintig.

Het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, alsmede tot het verleenen van concessiën tot mijnontginning en tot ondernemingen van landbouw in het sultanaat berust geheel bij het Gouvernement, dat echter steeds vooraf het inlandsch zelfbestuur ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden, benoodigd voor mijnbouwkundige opsporingen, mijnontginning of voor eenige onderneming van landbouw, terwijl het bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloosstelling door den concessionnaris zal zorg dragen.

Van de voor vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement te heffen cijns en vast recht en van den door ondernemingen van landbouw op te brengen pacht- of huurschat zal steeds de helft ten behoeve van het zelfbestuur worden afgestaan.

Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen, mijnontginningen en ondernemingen van landbouw in het sultanaat te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

De sultan en de landsgrooten beloven zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk te bevorderen.

De door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen, hebben verbindende kracht voor het sultanaat en zijne ingezetenen.

De sultan en de landsgrooten zijn niet bevoegd om voor andere doeleinden gronden te verkoopen of te verhuren aan of zakelijke rechten daarop te vestigen ten behoeve van personen, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het sultanaat, dan na verkregen toestemming van het Gouvernement en behoudens goedkeuring der contracten door den resident van Ternate en onderhoorigheden.

Ook blijft aan het Gouvernement het recht voorbehouden om in de bosschen van het sultanaat te allen tijde zooveel mast-, timmer- en brandhout te doen aankappen dan wel op te koopen en uit te voeren als het noodig zal achten en zulks zonder dat deswege door den sultan en de landsgrooten, onder welke benaming ook, eenige opbrengst of betaling zal worden gevorderd; zullende evenwel geene aankappingen plaats hebben zonder voorafgaand overleg met hen.

Door den inhoud van dit artikel wordt niet te kort gedaan aan de door de Batjan exploitatie maatschappij in het sultanaat verkregen rechten.

Artikel negen en twintig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om, ten behoeve van het Gouvernement te leveren of te doen leveren werklieden, materialen en vaartuigen met het benoodigd aantal roeiers zoo dikwijls dit verlangd wordt. Het Gouvernement verbindt zich wederkeerig den geleverden arbeid en de geleverde materialen volgens de plaatselijke marktprijzen, rechtstreeks aan de rechthebbenden te zullen betalen.

Artikel dertig.

Al de door het Gouvernement in omloop gebrachte muntsoorten zullen in het sultanaat tegen den wettigen koers gangbaar zijn.

Artikel een en dertig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich om met de middelen onder hun bereik of te hunner beschikking gesteld of nog te stellen het volksonderwijs krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen.

Artikel twee en dertig.

De sultan en de landsgrooten verbinden zich de vaccine onder hunne onderdanen toe te laten en te bevorderen.

Artikel drie en dertig.

Het van oudsher bestaand recht van den sultan tot het verleenen van apanages aan zijne onderdanen wordt door het Gouvernement erkend.

Nieuwe apanages worden niet verleend zonder voorafgaand overleg met den resident van Ternate en onderhoorigheden.

De apanages worden verleend voor het leven van den houder, met dien verstande dat zij ook vervallen bij het eerder overlijden van den schenker, ten ware zij door den nieuwen sultan bestendigd worden.

De apanages worden verleend onder beding dat de houder zich verantwoordelijk stelt voor de betaling der ngase die daarop drukt.

Herhaalde wanbetaling dezer heffing kan, na voorafgaande waarschuwing aanleiding geven tot terugname van het apanage door den sultan, na overleg met den resident van Ternate en onderhoorigheden.

Artikel vier en dertig.

De sultan en de landsgrooten erkennen dat door dit contract vervallen alle vroegere overeenkomsten door het Gouvernement met hunne voorgangers gesloten, voor zooverre die met deze overeenkomst in strijd zijn.

Omtrent punten bij dit contract niet voorzien en die nader blijken mochten in het belang van land en volk, regeling te behoeven, wordt overeengekomen dat partijen zich deswege in der minne zullen verstaan.

Aldus ten dage en jare in den aanhef vermeld te Laboeha (Batjan) overeengekomen, in quadruplo opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door den sultan van Batjan: Assoelthan Ibnoesoelthan, Almafoedl Bifadlillahil, Malikil Wahab Siradjoel Moelki Amiroedini Wahoewa Patra

Mohamad Oesman Sjar, en door zijne landgrooten: Abdul Djalil, djoegoegoe, Prins Oemar, kapitein-laut, Baginda bin Akiboen, hoekoem, Hadji Arif, secretaris, Moembaroen, kadli, Hoesin, kimalaha Sapanggala.

In tegenwoordigheid van mij,
Resident voornoemd,
(w. g. Horst.

Stempel en handteekeningen van den sultan van Batjan en onderhoorigheden en zijne landsgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 21sten Mei 1901.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. Rooseboom.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
(*w. g.*) C. B. Nederburgh.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) Paulus.

Staat letter A.

waarin de landen en eilanden waaruit het gebied van het sultanaat van Batjan en onderhoorigheden wordt verstaan te zijn samengesteld, zijn omschreven: 1. Batjan of Seki; 2. Kasiroeta of groot Tawali; 3. Mandioli; 4. Obit of Batang lobang; 5. Boenga Mas of Batoepatjitaka; 6. Tambelik; 7. Batoe ampat; 8. Wiring; 9. Noesa Pau; 10. Lata-lata; 11. Tawali ketjil: 12. Noesa-ra-loid; 13. Gilalang of Batoe Sombo; benevens alle andere eilanden en droogvallende banken en klippen, blijkens de aan deze opgave gehechte kaart gelegen binnen den daarop in roode lijnen aangegeven veelhoek.

Deze opgaaf strekt ter vervanging van die, behoorende bij art. 2, alinea 1, van het op den 9den November 1899 met den sultan van Batjan en onderhoorigheden gesloten en den 21sten Mei 1900 door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd en bekrachtigd contract.

Stempel en handteekening van den sultan van Batjan en onderhoorigheden, zoomede handmerken en handteekeningen van zijne landsgrooten.

Ternate, den 20sten September 1902.

De resident van Ternate en onderhoorigheden,
(*w. g.*) Horst.)

De bovenbedoelde kaart is de zeekaart n°. 145, Moluksche Archipel, blad 1, op de schaal: 1.000.000, gecompileerd op het Hydragraphisch bureau te Batavia en uitgegeven in 1889.

De hoekpunten van den veelhoek zijn gelegen op:

126°58′	O.L.	van Greenwich	en	0°5′	Z.B.
127°5′	„	„	„	0°15′	„
127°29′	„	„	„	0°12′	„
127°55′	„	„	„	0°35′	„
128°5′	„	„	„	1°	„
126°58′	„	„	„	1°	„

Mij bekend,
De fd. Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) de Groot.

Staat letter C.

Waarin de belastingen zijn omschreven, die met toestemming van het Gouvernement in het sultanaat geheven worden.

1°. De ngasé damar bedragende ƒ 7,50 (zeven gulden en vijftig cent) per hoofd en per jaar geheven van allen, die zich erneeren met het inzamelen van damar; 2°. de ngasé kebon; 3°. de ngasé kajoe; 4°. ngasé prahoe; 5°. de ngasé bamboe; 6°. de ngasé batoe karang; 7°. de ngasé dendengroesah; 8°. de ngasé kalero.

De heffingen genoemd sub 2°. tot en met 8°. worden alleen geheven van niet tot de inheemsche bevolking behoorende inboorlingen en bedragen niet meer dan een derde van het ingezameld of gewonnen product.

Deze staat behoort bij art. 26, alinea 1, van het op den 9den November 1899 met den sultan van Batjan en onderhoorigheden gesloten en op den 21sten Mei 1901 door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd en bekrachtigd contract.

Staat letter E.

Opgave van de havens van het landschap Batjan en onderhoorigheden bedoeld in art. 13 van het contract van den 9den November 1899.

Laboeha.

Batjan, 12 Juni 1900.

Stempel en handteekeningen van den sultan van Batjan en onderhoorigheden en zijne landsgrooten.

Voor eensluidende afschriften,

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,

A. E. Elias.

Nota van Toelichting.

Het landschap Batjan is in omvang en bevolkingssterkte het kleinste der drie onder de residentie Ternate en onderhoorigheden ressorteerende sultanaten. Het zielental bedraagt ongeveer 5368, waarvan 572 Christenen. Het landschap bestaat uit het eiland Batjan en omliggende eilanden, waaronder Lata-Lata Tawali, Obit of Batang Lobang en Mandioli de voornaamste zijn. Vroeger maakte ook de Obigroep deel uit van dit sultanaat; in 1683 echter gingen deze eilanden met de Pekik- en Lawin-eilanden voor de som van 800 Rijksdaalders door koop in eigendom over aan de Oost-Indische Compagnie. Zij had in 1671 op de Westkust van Groot Obi nabij Ajer besar het blokhuis „de Bril" gebouwd, waarvan nog heden de ruïne met een merkpaal der Compagnie te zien is. In 1738 werd deze vestiging wegens de ongezondheid van het terrein ingetrokken en sedert verdween ook de vaste bevolking en worden nu daar slechts een paar nederzettingen van Halfoeren van Halmaheira aangetroffen.

De vorige sultan van Batjan, Mohamad Sadik Sjah, die in 1862 het bestuur

aanvaardde en met wien het contract van 13 October 1864 [1]) werd gesloten, later aangevuld door de overeenkomsten van 17 Augustus 1873 [2]) en 14 Augustus 1878 [3]), overleed op 27 Februari 1889. Hij voerde een zeer zwak bestuur en was door zijne verslaafdheid aan opium de speelbal zijner omgeving. Tengevolge daarvan heerschte er in het geheele sultanaat een toestand van demoralisatie, welke de Indische Regeering aanleiding gaf om na zijn overlijden voorloopig niet tot de aanstelling van een nieuwen sultan over te gaan en het bestuur tijdelijk op te dragen aan den controleur van Batjan, bijgestaan door eene commissie van landsgrooten. Aan deze tijdelijke voorziening kwam eerst tien jaar later een einde. Op 28 Augustus 1899 [4]) trad namelijk de tegenwoordige sultan als zoodanig op, na het onderteekenen van een akte van verband, waarbij hij zich o. a. bereid had verklaard om toe te treden tot eene herziening der tot nog toe vigeerende contractueele bepalingen, beter in overeenstemming met de eischen van den tegenwoordigen tijd. Deze herziening kwam tot stand bij het contract van 9 November 1899, dat werd goedgekeurd en bekrachtigd bij het besluit van 21 Mei 1901 n⁰. 11. De daarbij overgelegde gebiedsomschrijving was niet voor bekrachtiging vatbaar, waarom eene verbeterde werd samengesteld. De goedkeuring en bekrachtiging hiervan volgde bij het besluit van 1 November 1902 n⁰. 40.

Het nieuwe contract, dat thans wordt overgelegd, strekt in het bijzonder om aan het Europeesch bestuur meer invloed op den gang van zaken in het sultanaat te verschaffen.

---

1) Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1865—1866 — 117 n⁰. 17.
2) Idem 1874—1875 — 71 n⁰. 9.
3) Idem 1879—1880 — 86 „ 23.
4) Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1900—1901. — 169 n⁰. 2.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Januari 1904.

INHOUD.

Een met den marktprijs veranderlijk uitvoerrecht op het Maleische schiereiland. Een artikel in het *Alg. Handelsblad* van 14 Dec. jl., getiteld: „Op het Maleische schiereiland", vestigt de aandacht er op hoe verbazend de vooruitgang is van de inlandsche staatjes, die aldaar onder Britsch oppertoezicht kwamen. Sedert 1896 vormen zij een federatie, die zich steeds over financieelen voorspoed verheugt en dit is geen wonder. In de laatste 25 jaren zijn de tinmijnen met kracht ontgonnen; het Straits-tin is thans algemeen bekend op de markt en vult rechtstreeks en middellijk, de schatkist van de landschappen, binnen welker grenzen het gewonnen wordt. Merkwaardig, in verband met hetgeen wij in de vorige afl. op bl. 64 schreven, is hierbij dat voor die rechtstreeksche vulling rechten worden geheven, die in percentage hooger zijn, naarmate de marktprijs hooger is. Daar het alzoo blijkt dat voor een enkel Indisch voortbrengsel zulk een veranderlijk uitvoerrecht in de practijk reeds bruikbaar is gebleken, hebben wij het werkje van den heer Collet, l'Etain, er eens op nageslagen en omtrent dit veranderlijk uitvoerrecht op het Maleische schiereiland het volgende gevonden.

Het bedoelde uitvoerrecht is voor de vier staten van de federatie verschillend geregeld. In Perak, Selangor en Negri Sembilan, wordt het betaald volgens een tabel met schaal, die gegrond is op de marktprijzen te Londen, welke dagelijks per telegram van Singapore bekend worden gemaakt. Wanneer de prijs van het tin 31 à 32 dollars per pikol bedraagt, wordt een uitvoerrecht van 10.50 dollar per bahar (= 3 pikol = 400 Eng. ponden = 181,2 K.G.) geheven. Telkens als de marktprijs met een dollar opgaat, neemt dit recht met $1/4$ dollar toe, zoodat bij een marktprijs van 39 à 40 dollar, het recht is 13 dollar per bahar. Wanneer de marktprijs de 40 dollars per pikol overschrijdt dan wordt in Perak en in Negri Sembilan het recht per bahar niet

$^1/_4$ maar $^1/_2$ dollar hooger en in Selangor onder die omstandigheden zelfs 1 dollar. Volgens de becijferingen van den heer Collet bedroeg het uitvoerrecht op die wijze bij den laagst bekenden tinprijs van de laatste 25 jaren ad £ 61 per Eng. ton 10.68 pCt van de waarde en in 1900, toen de marktprijs £ 130 was 13.87 pCt. Bovendien wordt nog een klein weeggeld geheven van 3 dollarcents per pikol of $^1/_2$ dollar per ton. In het staatje Pahang schijnt een vast recht geheven te worden, terwijl voor enkele tinondernemingen elders afwijkende bepalingen bestaan, doch de hoofdzaak, waar wij op wilden wijzen, is de mogelijkheid van een veranderlijk uitvoerrecht.

* * *

Gunstige oeconomische toestand der Maleische federatie. Terugkeerende tot het artikel in het *Hbl.* dat geschreven werd naar aanleiding van het jaarverslag van 1902 over de „verbonden Maleische Staten", door den Hoogen Commissaris, sir Frank Swettenham dd. 11 Juli jl. ingediend, is het van belang te wijzen op den bloeienden toestand, waarin de gewesten blijken te verkeeren. Daaruit blijkt o. a. dat de in- en uitvoer, die nagenoeg gelijk zijn, loopen over 10 millioen pond sterling elk, waarvan het tin met $5^1/_2$ millioen de voornaamste plaats inneemt. De bevolking van ca. 300.000 zielen betaalt gemiddeld 2 dollars belasting.

De cultures zijn nog niet alle winstgevend, maar beloven veel. Omtrent de werkkrachten leert men dat de pogingen om door een rechtstreeksche stoomvaartverbinding deze uit China te krijgen, tot dusver niet geslaagd zijn. Wat inlandsche werkkrachten betreft, heeft het bestuur der kolonie en de verschillende staten, door de planters gesteund, alle mogelijke pogingen aangewend, om door een nieuw stelsel van recruteering en door hoogere loonen en andere voordeelen te beloven, in de behoefte te voorzien.

„De verbonden Maleische Staten", zoo leest men, „hebben thans een inkomen van 20 millioen dollars, en een budget van gewone uitgaven van ruim de helft van dat bedrag. Zij hebben 350 mijlen spoorweg, die ruim rente opbrengen 2000 mijlen gewone wegen; ruim 1000 mijlen telegraaflijnen, scholen, hospitalen gevangenissen, watervoorziening in alle groote plaatsen, en een bestuur waarin vele personen van bekwaamheid en toewijding. Zij hebben ook een voldoend talrijke en goed uitgeruste troepenmacht van inlandsche soldaten onder Britsche officieren. Zij hebben geen schulden en nog 10 millioen dollars beschikbaar. Terwijl al deze verbeteringen zijn uitgevoerd, zijn de levensvoorwaarden voor alle inlanders en vreemde Oosterlingen belangrijk verhoogd; alleen is van de Maleische vorsten en hoofden de macht tot onderdrukking der onderhoorigen verminderd — in alle andere opzichten zijn ook zij vooruitgegaan...

„Het is maar jammer dat het volkskarakter der Maleiers het moeilijk, ofschoon m. i. niet onmogelijk maakt om in volle mate voordeel te trekken van de gelegenheid die zich aanbiedt om tot groote welvaart te geraken. Van nature doen zij liefst zoo weinig mogelijk, en hun tegenwoordige voorspoed is voor hen geen spoorslag tot grootere inspanning. Het volk is niet onbevattelijk, maar door het warme klimaat en de mildheid der natuur, is de energie gering. De uitzonderingen daargelaten — de menschen zien de noodzakelijkheid om iets te leeren niet in en wie wat geleerd heeft zal zich niet inspannen om daarvan partij te trekken".

Opmerkelijk is nog dat in het verslag de bevolking van Java, wat hoedanigheden betreft, geroemd wordt als ijverig en zuinig en tegenover den Maleier alzoo in een gunstig licht wordt geplaatst.

* * *

Vreemdelingen over Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 17 Dec. jl. wordt een verslag besproken dat een zeker „Regierungsrat" Dr. Stuhlman gegeven heeft van eene in 1901 op Java gemaakte studiereis, zooals dit voorkomt in het orgaan van het Duitsch Kolonial-Wirthschaftliche Komitee (Beihefte zum Tropenpflanzer, Maart 1903). Wat daarin voorkomt over cultures, schijnt wel van belang en er wordt zelfs in aangetoond dat de Hollandsche planter ver boven zijn collega in Britsch-Indië staat. Waar de schrijver echter op politiek-oeconomische terrein treedt, is hij blijkbaar niet op de hoogte en slaat hij de plank dikwijls mis, zooals door eenige staaltjes wordt aangetoond; die betrekking hebben op onjuiste voorstellingen betreffende het belastingstelsel, den Atjeh-oorlog, het verwaarloozen der Buitenbezittingen, het zooveel mogelijk geld onttrekken aan Indië, de eventueele naasting van den Spoorweg Batavia-Buitenzorg enz. Het *Hbl.* vindt het jammer dat het buitenland aldus, door onjuiste mededeelingen en insinuaties, van de toestanden in Indië een zeer averechtsch beeld ontvangt.

Een ander vreemdeling heeft, blijkens het in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Dec. jl. overgenomen bericht in de *Sumatrapost* een artikel geplaatst over de toestanden in Deli. Dit is Dr. Ahlenstill, die in China als officier van gezondheid werkzaam, alvorens naar Europa te vertrekken, eenigen tijd in Deli vertoefde. Alvorens vandaar te vertrekken, schreef hij een van groote ingenomenheid getuigend Duitsch artikel, waarvan in dat blad eene vertaling verscheen. Dit oordeel heeft bijzonder waarde, omdat de schrijver als deskundige de moeilijkheden beoordeelen kan, die verbonden zijn aan de verzorging, huisvesting en verpleging van eene groote menigte menschen.

„Ik was verrast", schrijft hij, „in Deli inrichtingen ten voordeele van gekleurde arbeiders te vinden, zooals slechts de grootste bedrijven in Europa in staat zijn op te richten. De lokalen, waarin de arbeiders een onderkomen vinden, zijn licht en luchtig. Hoe geheel anders ziet het nauwe vuile hok er uit, waarin de Chineesche koelie in zijn vaderland vegeteert. Voor zijn onderhoud krijgt de arbeider rijst onder den marktprijs, terwijl in Noord-China slechts de rijke zich rijst verschaffen kan, het volk voedt zich met gerst, waarin de verschrikkelijke knoflook niet ontbreekt. Hoe vriendelijk, licht en luchtig zijn de arbeiderswoningen! Hoe verlangend zou menig Europeesche arbeider daarnaar zijn, die in stoffige, slechte lucht met moeite zijn brood verdient! Met dezen goeden toestand onder de arbeiders hier houdt verband het geringe aantal zieken aan tuberculose, typhus en buikloop, terwijl de tegenzin in hygiënische maatregelen en de aanwezigheid van aan ziektekiemen rijke rivieren een zeer veel grooter aantal darmziekten zouden doen vermoeden.

„Met bizondere vreugde en zekeren wangunst heb ik een aantal hospitalen bezocht. De Chinees kent in zijn vaderland de verzorging van zieke en invalide arbeiders door den werkgever niet. Wie in den arbeid verongelukt, wordt zonder verontschuldiging ontslagen. Hier openen zich voor hem uitmuntende

hospitalen; hospitalen, die met hun luchtige zalen, de solide inwendige inrichting die een ontsmetting van alle deelen mogelijk maakt en met hun, volgens alle vindingen van den nieuwsten tijd ingerichte operatiekamers bepaald modellen voor tropenhospitalen zijn. De laboratoria zijn op de vrijgevigste wijze ingericht en bevatten veel meer dan dat, wat voor eenvoudige behandeling van zieken noodig zou zijn, terwijl de maatschappijen den grooten dank verdiend hebben der wetenschap, doordat zij ook voor wetenschappelijke onderzoekingen rijke middelen ter beschikking stellen. Zoo hebben de namen der Delische artsen in de geneeskundige wereld een goeden klank — hebben zij bijvoorbeeld niet voor het op het oogenblik aan de orde zijnde vraagstuk der malaria-onderzoekingen en voor de studie van de beri-beri, waarin alle koloniale mogendheden zoozeer geïnteresseerd zijn, buitengewone en waardevolle bijdragen geleverd?

„De vreemdeling verlaat den gastvrijen bodem van het eeuwig groene Sumatra niet, zonder van bewondering vervuld te zijn voor den beschavingsarbeid, door de maatschappijen tot stand gebracht."

Eindelijk lezen wij het volgende in de *Nieuwe Courant* van 15 Dec. jl.

Het Duitsche tijdschrift *Aus fernen Landen* (nr. van 1 December) bevat een geïllustreerd artikel van onzen te Berlijn gevestigden landgenoot J. K. Koch Jnz., over: Sabang — met den ondertitel: *Ein neuer holländischer Konkurrenzhafen in der Nähe von Singapore und die Unterwerfung von Atjeh.* Het artikel besluit met de opmerking: „Het zou zeer toe te juichen zijn, als de Duitsche booten op haar route van en naar Oost-Azië ook de vrijhaven Sabang geregeld bezochten.".

* * *

De Eerste Kamer slecht op de hoogte van Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Dec. jl. wordt er de aandacht op gevestigd dat het zeer merkbaar is dat na den dood van Fransen van de Putte en de niet-herkiezing van den heer Pijnacker Hordijk in de Eerste Kamer niemand is, die eenigszins op de hoogte is van Indische zaken. Dit blijkt o.a. uit de vraag in haar verslag van 14 Dec. tevoren over de Indische begrooting, naar de voornemens der Regeering omtrent Panglima Polem, terwijl deze reeds lang in zijn waardigheid als panglima over de XXII Moekims hersteld was.

In het nummer van 23 December wordt een ander staaltje uit dat verslag gegeven, waarbij eenige leden pleiten voor de invoering der zending op Bali en dus niets van de geschiedenis daarvan schijnen te weten. Het blad herinnert er aan hoe die zending in 1863 door de Utrechtsche zendingsvereeniging werd ter hand genomen en na eenige voorbereidingen door Mr. W. van der Jagt in 1866 de zendelingen Van Eck en Vroom zich daar vestigden. Het bleek dat hun arbeid niet het minste resultaat had tot in 1873 toen een voornaam inlander uit Karang Asem gedoopt werd. De heer Van Eck keerde in 1875 om gezondheidsredenen voor goed naar Nederland terug; de heer Vroom, een zachtaardig man bleef, doch geen tweede bekeerling volgde.

„In 1880", zegt het *Hbl.* „vertoonde de doopeling van 1873 zich weder. Hij was, berichtte Vroom, „aan de goede belijdenis trouw gebleven"; logeerde zelfs bij dezen... en in 1881 werd de zendeling op zijn last vermoord.

„Dat was het einde van het zendingswerk op Bali. In 15 jaar was er één man geweest bij wien men „een andere leer ingang had doen vinden” en die eenige bekeerling deed zijn leermeester doodslaan...

„Het is nu toch wel wat al te naïef, op Bali eene verandering van zeden te verwachten van de prediking van het Evangelie!

„Wij zien evenmin heil in wapengeweld; onderhandelingen, moreele pressie, het brengen der vorstenrijken onder ons toezicht, in de verhouding van Karang Asem en Gianjar bijvoorbeeld, zullen het doel beter doen bereiken.

„Maar wie wachten wil op de kerstening der Baliërs zou, vreezen wij, al te lang moeten wachten.”

* * *

Een Koloniaal-geneeskundig Museum. Zooals onlangs door Dr. C. E. Daniëls in het *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* is medegedeeld was het denkbeeld om zulk een museum op te richten ontstaan, tijdens de bekende Internationale Koloniale Tentoonstelling van 1883, waaraan ook een intern. congres van koloniale geneeskundigen verbonden was. De voorzitter, prof. Stokvis, opperde het denkbeeld in eene bijzondere verzameling al datgene bijeen te brengen wat den aanstaanden tropischen arts voor zijne taak in de koloniën kan voorbereiden. Er werd inderdaad eene vereeniging gesticht tot oprichting van een groot Koloniaal Museum te Amsterdam en men kreeg al vast de meeste daartoe dienende voorwerpen uit de tentoonstelling ten geschenke. Bij gebrek aan bijdragen kwam er echter van het plan niets en de bedoelde voorwerpen werden in 1891 geplaatst in een zaal van het Universiteitsgebouw, welke daartoe door curatoren tijdelijk aan prof. Stokvis was afgestaan en waar zij onder den naam van Koloniaal-geneeskundig Museum in kasten en vitrines geordend stonden. Intusschen sleepte de verzameling, die niet werd onderhouden of bijgehouden, een kwijnend bestaan voort, tot verdriet van den hoogleeraar. Na zijn plotseling overlijden boden zijn kinderen aan dr. Daniëls de verzameling aan om daarmede naar goedvinden te handelen. Het bleek toen evenwel dat de zaal voor dat doel niet langer kon worden afgestaan en dat er bezwaar bestond om de verzameling in het Stedelijk Museum over te brengen, zoodat zij ten slotte is verdeeld. De boeken, kaarten en photo's verhuisden naar de Universiteitsbibliotheek alhier, en de overige voorwerpen (waaronder vooral een Chineesche apotheek) zijn geplaatst in het Koloniaal Museum te Haarlem, waarvan dr. M. Greshoff directeur is. Op elk is daar een étiket geplakt, aanduidende dat het afkomstig is uit het Kol. Gen. Museum (coll.-Stokvis). Alles werd zorgvuldig gereinigd, in nieuwe fleschen gedaan, opnieuw gecatalogiseerd enz., en thans, gelijk de directeur aan dr. Daniëls bericht heeft, „verkeeren de samenstellende deelen dier collectie dan ook in een veel beter en bruikbaarder toestand dan te Amsterdam ooit het geval is geweest, zij het dan dat het „Museum” zijn zelfstandigheid heeft verloren”.

Het opstel van Dr. Daniels dient om aan de geleerde wereld te berichten wat er van het bedoelde museum is geworden, hoe de nalatenschap van den ideaal-denkenden ontwerper daarvan met verschuldigden eerbied is behandeld en hoe de schrijver zich thans ontheven mag achten van de taak, die hij zooveel mogelijk in Stokvis' geest heeft willen volbrengen.

* * *

De Nederlandsche Antillen vormen het onderwerp van een hoofdartikel in *Het Vaderland* van 20/21 Dec. jl. waarin er op gewezen wordt, hoe men zich op Curaçao, blijkens de uitingen van de pers aldaar, Nederlander voelt, hoezeer het Nederlandsch er minder goed gekend wordt dan in Nederlandsch Guyana en er van de zijde van het moederland in de laatste eeuw bitter weinig gedaan is om de vriendschap te ouderhouden. Intusschen is verbetering merkbaar en kan gewezen worden op de reizen van Prof. Went, van den ingenieur Havelaar en van het kamerlid Van Kol. Er is meer kennis gekregen omtrent Curaçao en meer belangstelling in Nederland opgewekt. Het blad acht de kolonie die belangstelling waard, niet alleen omdat zij uit haar chronisch verval kan opgeheven worden om zichzelf te bedruipen, doch ook omdat onze eer als koloniale mogendheid ons de verplichting oplegt om er van te maken wat er van te maken is. Wat tot sterking van de kolonie noodig wordt geacht is door den heer Van Kol samengevat in eene nota bij het Voorl. Verslag over Hoofdstuk X der Staatsbegrooting gevoegd. Hij zelf acht onderzoek daarvan door eene commissie gewenscht. Voor het tegenwoordige wordt een bemoedigend feit opgeteekend, dat namelijk wetsvoorstellen zijn ingediend tot wijziging van de regeeringsreglementen voor beide kolonies in dezen zin, dat in Paramaribo en Willemstad de voorloopige koloniale begrootingen eerder zullen worden vastgesteld, waardoor zij ook eerder in de Tweede Kamer ter sprake kunnen komen en er meer aandacht aan gewijd zal worden. Voorts wilde het blad, dat voor Curaçao het stelsel van verkiezing der leden van den Koloniale Raad zou worden ingevoerd, omdat daardoor de belangstelling in openbare aangelegenheid aldaar zou worden geprikkeld en men ook hier te lande meer rekening zal gaan houden met het oordeel van dien raad. Op belasting-gebied is een hoognoodige herziening in de maak en nu is wel een ontwerp inkomstenbelasting door den Kolon. Raad zeer ongunstig ontvangen; maar het blad meent, dat het twijfelachtig is of aldus gedacht wordt door een gezaghebbend deel der bevolking. Ook de onderlinge invoerrechten, die nog tusschen verschillende eilanden bestaan, moeten verdwijnen. Zij zijn echter niet het eenige beletsel tegen het onderlinge verkeer, ook de bedroevend slechte communicatie, waarvan de heer Van Kol in zijn boek spreekt, komt hier ter sprake. Gelukkig zijn blijkens het Koloniaal Verslag onderhandelingen loopende met de Kon. W.-I. Maildienst om eene stoomvaartverbinding te verkrijgen tusschen de eilanden boven en die beneden den wind.

Voorts is er uitzicht op de verbetering van het gehalte der ambtenaren, blijkend uit een memoriepost die voor de detacheering van ambtenaren van lageren rang naar Nederland op de begrooting is uitgetrokken, ten einde daar eene opleiding te krijgen. Waar het *Vad.* minder mede ingenomen is, wegens de kosten en de weinige noodzakelijkheid, is het streven dat thans bij het gouvernement schijnt te bestaan om op de volksscholen het onderwijs in de Nederlandsche taal op den voorgrond te dringen, waar de bevolking nergens die taal, doch op de Benedenwindsche eilanden veelal het zoogenaamde Papiementsch en op de Bovenwindsche Engelsch spreekt. Daaruit kwam reeds een conflict voort met de paters Dominicanen, die een subsidie voor hunne broederscholen ontvangen, doch een hoogere som noodig hadden als men eischen stelde ten aanzien van het Nederlandsch en van het gediplomeerd zijn der onderwijzers. Alleen het laatste is een eisch waaraan zal moeten worden vastgehouden.

Dat sporen van ontwakend leven niet ontbreken, wordt bevestigd door de landbouwtentoonstelling, die in het volgende jaar te Willemstad zal worden gehouden en waarvoor ƒ 1000 subsidie is uitgetrokken. De landbouw kan, op het eene eiland meer, op het andere minder, mits doelmatig geleid, de arme bevolking helpen aan werk en dus aan brood.

Voor alles is echter water noodig en de houding van het Koloniale Raadslid, den heer Gaërste, was daarom teekenend, waar hij voor geene andere verhooging van de begrooting te vinden was dan voor den nieuwen post van ƒ 10.000, waardoor het nemen van proeven en het maken van werken in het belang van waterverschaffing mogelijk zullen worden gemaakt, een som die in afwachting van nadere voorstellen al vast op grond der onderzoekingen van de heeren Went en Havelaar is uitgetrokken. Ook bebossching zal daartoe het hare bijbrengen. Voor de materieele welvaart is kijk op een andere zaak, namelijk de wederopvatting der phosphaatontginning van Santa Barbara, welke bij het boek van den heer Van Kol in deze aflevering wordt besproken. Op dit stuk verdienen, volgens het *Vad.* de bemoeiingen van dien heer allen lof. „Wanneer", vervolgt het, „het hem gelukken mag den Engelschman Godden, den aandeelhouder van Santa Barbara, die het heft in handen heeft, tot een vergelijk met de andere aandeelhouders te brengen, dan zal misschien een strenge Mijnwet overbodig zijn, dan zal het Enschedesche Kamerlid het eiland Curaçao nog meer aan zich hebben verplicht dan hij het reeds de noodlijdenden van Bonaire deed, toen hij den Minister van Koloniën, naar wij vernamen, van de toestanden op dit eiland in kennis stelde, waarop deze telegraphisch zorgde voor leniging van den nood.".

Ten slotte bespreekt het blad nog de lichtpunten in zake zoutwinning en visscherij. Bij de eerste is dank zij de energie van den New-Yorkschen agent der Curaçao-zoutplanters, het dreigend monopolie van een Amerikaansche trust gebroken en bestaat er hoop dat geen concurrentie tusschen de verschillende eilanden meer gevoerd zal worden, terwijl voor de visscherij een onderzoek door een vakman zal worden ingesteld, waarvoor de Minister den dank der Kamer moge oogsten.

* * *

De reis van drie torpedobooten naar Oost-Indië. In de *Nieuwe Courant* van 2, 3, 9 en 20 Oct., van 16 Nov. en 26 Dec. jl. komen een zestal brieven voor, die betrekking hebben op de reis der torpedobooten Python, Sphinx en Minotaurus van Nieuwediep naar Oost-Indië welke niet van gevaren ontbloot was en wegens de beperkte ruimte aan boord van die schepen bijzonder veel van de equipage heeft gevergd, doch gelukkig met succes ten einde werd gebracht. Men leest daaruit dat de bemanning bestond uit 23 koppen, waaronder de commandant, twee officieren, 3 machinisten, 1 torpedist-majoor, chef van de equipage, 2 korporaal-torpedisten, 4 matrozen, 1 kok, 3 korporaal-stokers, 3 stokers 1e kl. en 3 stokers 2e kl. Hoewel bij het vertrek menigeen zich afvroeg of deze kleine vaartuigen van minder dan 100 ton inhoud de reuzenzeeën van den Indischen Oceaan zouden kunnen trotseeren, achtte de briefschrijver dat hier geen nood was. „De huid der booten, hoewel nog geen 3 m.M. gemiddeld dik, is van het beste staal vervaardigd, machines en ketels zijn met de meeste zorg geconstrueerd, de bouw is door de bekwame handen van de Maatschappij „De Schelde uitgevoerd".

Op Zaterdag 22 Aug. 1903 was men des middags om half twee los van den wal te Nieuwediep en verliet men de haven, de Python voorop, bij een prachtige stoomgelegenheid en effen zee. De vaart werd bepaald op 12 mijl (200 omwentelingen der machine in 't uur). Den volgenden morgen om half acht werd Dungeness gepasseerd en later in de richting van Ouessant koers gezet, doch daar de barometer daalde, de zee hoog werd en de wind opstak, werd het geraden geacht naar Falmouth te vluchten, waar men den volgenden morgen op denzelfden tijd stil lag. Den 26sten Augustus kon men met rijzenden barometer weer vertrekken en werd op de dagwacht van 28 Augustus Coruna bereikt, dat op 30 Aug. weder verlaten werd. Onder den Portugeeschen wal had men vrij harden noorden wind. Daarmede ging een vrij hooge zee gepaard, die men recht achter zich had. „Een prachtig gezicht", zegt de schrijver, „die hooge blauwe baren met witte kruinen, die schitteren in de felle zon! En daarop de drie kleine, witte bootjes, dansende in het schuim van hun boegwater. Toch blijft het dek zoo goed als droog! Het is bijna onbegrijpelijk, zelfs voor ons."

De tegenstelling met de groote schepen, die men passeerde, was treffend. Eerst het Engelsche oorlogsschip „Hogue" van 12.000 ton, dat driemaal met de oorlogsvlag salueerde; op Koninginne-verjaardag de stoomer „Persia" van de P. & O., op welken dag des avonds 11 uur Kaap St. Vincent werd gerond en koers gesteld op de monding van de Guadalquivir. Deze rivier werd tot Sevilla opgestoomd, waar schepen van 18 à 20 voet diepgang worden toegelaten en dat men 4 Sept. verliet met bestemming naar Algiers. Den volgenden dag passeerde men de straat van Gibraltar en kwam op den 7den te Algiers, waar aan de vaartuigen een uitstekende ligplaats werd aangewezen naast een achttal Fransche torpedobooten. Men bleef hier wat langer dan in de vorige plaatsen daar de voorketels, die nog steeds in gebruik waren geweest eens naar behooren moesten worden schoongemaakt, alvorens nu de achterketels te gaan gebruiken. Ook werd van dit oponthoud geprofiteerd om de witte booten, die een zeer twijfelachtige kleur hadden aangenomen, een goede beurt te geven. Wanneer de wind voor inkomt slaat het roet uit den schoorsteen op het achterdek neer, dat langzamerhand met een vuile zwarte massa bedekt wordt, die zeer moeilijk te verwijderen is. Tegen dit roet is het voor de officieren en den roerganger, die zich uit den aard der zaak alleen op het achterdek ophouden, zeer noodig automobielbrillen te gebruiken, wil men den zoo noodigen scherpen uitkijk kunnen houden. Op 10 September arriveerde Hr. Ms. „Holland" te Algiers en 2 dagen later nam men afscheid van dit vaartuig om de reis voort te zetten tot Palermo, waar men op 14 Sept. des morgens om 6 uur binnenliep en in veilige haven gemeerd werd op een anker vooruit en een tros aan de kade.

Om 11 uur 's morgens op 17 September vandaar vertrokken, ging het in den nacht door de straat van Messina en den volgenden dag des avonds tusschen de eilanden Cephalonia en Zante, de golven van Patras en Corinthe in, om den 19den voor het kanaal te komen, dat Griekenland in twee deelen scheidt, slechts door één spoorwegbrug verbonden. Het kanaal van Corinthe is 6300 M. lang bij eene breedte van slechts $24^1/_2$ M. en een diepte van 8 M. „Nooit zagen we," zegt de schrijver, „een interessanter kanaal. De wanden, van een soort zandsteen, staan bijna loodrecht en zijn ongeveer 90 M. hoog; ze zijn verbon-

den door genoemde spoorbrug. Bij den bouw heeft men met enorme moeilijkheden te kampen gehad, aangezien er dikwijls aardverschuivingen plaats hadden".

Van Isthmia naar Piraeus komt men in eenige uren en reeds te half twee lag men in de prachtige haven van Athene gemeerd. Daar op den dag voor het vertrek bestemd een harde noordelijke wind woei, stelde men dit een dag uit en ging met wat minder zee op 24 Sept. onder stoom. Het was echter nog lang niet kalm. Had men vóór Palermo zwaar gestampt, thans zoude men nog eens zwaar slingeren. Men maakte twee zeer vermoeiende en onaangename dagen door, want aan slapen viel niet te denken. Daarbij kwam dat het verblijf aan dek vrijwel ondoenlijk was door het vele water, dat men over kreeg, terwijl de koude noodzaakte om weder warme kleedingstukken voor den dag te halen. Intusschen werd bezuiden Creta het weder wat gunstiger en bereikte men op 26 Sept. des avonds 6 uur Port-Said. Op deze plaats beginnen de langere trajecten en nam elke boot ± 30 ton steenkolen aan boord. Daar er slechts 18½ ton in de ruimen kan worden geborgen, moest de rest op de stookplaats en aan dek worden gestuwd. Daardoor werd het loopen daar vrijwel onmogelijk en bleven er slechts een paar plekjes gespaard voor den officier van de wacht en den roerganger. Gelukkig duurt dit bezwaar maar kort, de onverzadelijke machine eischt iedere wacht een 500 K.G.

Na eenig gescharrel wegens het onklaar worden van een anker, ging men op 29 Sept. om half negen des morgens het Suez-kanaal in. Gewone schepen mogen slechts met ruim 5 mijls vaart loopen en hebben dan voor het geheele kanaal 17 uur noodig. Gelukkig waren de torpedobooten, als zijnde kleiner dan 100 ton, niet aan die bepaling gebonden en waren zij, met ruim 10 mijls vaart, om half vijf te Suez. Hier ving het eerste groote traject van 1440 Eng. mijlen tot Aden aan. Men begon met 150 omwentelingen der machine, dat was ongeveer 8½ à 9 mijl, ten einde het kolenverbruik zoo gering mogelijk te maken. Later, toen het bleek, dat er kolen genoeg zouden zijn, werd geleidelijk vermeerderd tot ongeveer 12 mijl. Donderdag 1 Oct. werd de Noorderkeerkring gepasseerd en tot den volgenden dag behield men noordelijken wind, die wel verkoeling, maar ook een lastige zee medebracht. Toen het daarop stil werd, was het ontzettend warm. De temperatuur was ongeveer 90° op den middag, terwijl de nachten zeer warm bleven; de thermometer aan dek wees niet beneden 86°, in de kajuit natuurlijk belangrijk hooger. Het warmste was nu, uitgezonderd de machinekamer, wel het onderofficierenlogies, vooral ook daar de voorketel in gebruik was, die vlak achter dat verblijf is gelegen. Ook de hut van den hoofdmachinist was zeer heet. Zondag 4 Oct. had men de hoogste temperatuur, 's nachts 88°, overdag aan dek 95° en in de machinekamer 136° F. Den volgenden dag kwam men te Aden en had daarmede de helft der reis achter den rug. Onder alle omstandigheden hadden de booten het er in gestelde vertrouwen niet beschaamd. Voor één ding bleef men gelukkig gespaard, namelijk regen. En gelukkig, want op regen, vooral wanneer daar warmte bijkomt, is men in het geheel niet ingericht. Waar men in dat geval blijven moet, is de vraag en zich laten natregenen schijnt nog maar het beste.

Bij aankomst te Aden waren de booten vrijwel ledig, op een restantje kolen en victualie na. Te Nieuwediep was van dit laatste slechts de helft van de

benoodigde hoeveelheid ingenomen. De andere helft werd door de Bezoeki, van de Rott. Lloyd, overgebracht, die op 7 Oct. des morgens te Aden aankwam om de torpedo-booten op de reis tot Colombo te geleiden.

Volgens den berichtgever heeft de schafting a/b. uitstekend voldaan en mag een woord van lof niet onthouden worden aan het Dept. van Marine voor de royale en degelijke verstrekking. Kortheidshalve de bijzonderheden hieromtrent en het bezwaar, dat het maal zelfs met slingerlatten niet aan tafel genuttigd kon worden voorbijgaande, wordt nog vermeld dat het logies voor de equipage betrekkelijk goed was, voor zooverre er op een torpedoboot van „goed" sprake kan zijn: het blijft natuurlijk voor iedereen zich behelpen. Het volksverblijf en dat voor de onderofficieren zijn voldoende, het laatste echter zeer warm. De kajuit, ingericht voor commandant en oudste officier voldeed ook goed, al is die, evenals de hut van den hoofdmachinist zeer warm. Het slechtst zijn wel de jongste officier en de beide ondergeschikte machinisten gelogeerd, die geheel achteruit hun verblijf hebben, in den regel „het hok" genoemd! „Toch dook", zegt de berichtgever, „ook uit „het hok", voor zooverre ze ten minste niet zeeziek waren, iedereen steeds met een joyeus gezicht op!"

Op 8 Oct. was de victualie overgenomen en begon de groote tocht van 2200 mijlen naar Colombo, waarbij het wel een aangenaam idee was dit traject te maken met een grooten stoomer. Het weer was buiig en het verblijf aan boord allesbehalve plezierig. Het plan was om kolen uit de Bezoeki onder den lijwal van Socotra over te nemen, doch door een verlaat vertrek uit Aden kon men dit eiland niet vóór donker bereiken. De Bezoeki maakte 10 à 10½ mijl als maximum en daardoor konden ook de torpedobooten niet harder stoomen. De kolen werden daarom overgenomen onder den wal van het eiland Abd el Kuri, op Zaterdagmiddag 10 October om 1 uur. De Bezoeki ankerde zeer dicht onder den wal en hoewel het vrij hard woei had men daar kalm water. Het overnemen liep vlug van stapel en was te vijf uur gereed. Voorbij Socotra werd het mooi weer. Op 13 Oct. waren de beide luitenants 2e kl. van de Python ziek en werden op de Bezoeki overgescheept. Op de beide andere booten waren ook eenige zieken, maar niet onder de officieren. De Minotaurus had de helft van zijn stokers-personeel vrij van dienst. De tweede maal kolen laden geschiedde op 15 October 's morgens om 9 uur in volle zee. Alles ging zeer voorspoedig en reeds om half één 's middags waren de 3 booten daarmede gereed. Daar de beide officieren nog tot bij Colombo aan boord van de Bezoeki zouden blijven en de vaart van deze geen aankomst te Colombo voor Zaterdagavond gedoogde, hetgeen met het oog op den Zondag lastig was, omdat men dan niets zou kunnen krijgen, werd de Sphinx als kwartiermaker vooruitgezonden, en deze boot kwam op Zaterdag 17 Oct. om 4 uur te Colombo aan. Behalve een matroos van de Sphinx en een stoker van de Minotaurus, herstelden de zieken hier vrijwel. Twee stokers waren aan boord van de Bezoeki gelaten om ze naar Sabang te brengen, daar zij niet voldoende hersteld waren. Men was het er vrijwel over eens dat het verblijf aan boord van de torpedobooten zeer afmattend is. Den meesten van het personeel was zulks zeer goed aan te zien en anders sterke personen klaagden af en toe over hoofdpijn, koorts, enz. als gevolg van vermoeienis. Een groote onaangenaamheid was ook de deplorabele toestand waarin, door de vochtigheid aan boord, plunje en lederwerk geraakte.

Wat den toestand van de booten zelf betreft, wel hadden zij een „groote beurt" hard noodig, maar slechts van één ketel was een stoompijpje gesprongen, een gebrek dat te Colombo hersteld werd. Door het gemis van drie zieke stokers aan boord van de Minotaurus, had het valide gedeelte van het personeel niet de noodige rust. Na tot 26 October te Colombo verbleven te zijn, werd koers gezet naar Singapore, van waar de booten op Zaterdag 7 Nov. door straat Riouw en straat Banka naar Batavia gingen. In de Java-zee noodzaakte een stijve Z.W. wind tot het verminderen van de vaart. doch den 9en Nov. was de gelegenheid weer mooi en werd zoo hard mogelijk geloopen om Tandjong Priok te bereiken. Op Vrijdag 13 Nov. naar Soerabaja vertrokken, kwamen zij niettegenstaande dien ongunstigen dag en datum den volgenden middag reeds behouden voor het Westgat, waar men de torpedoboot Scylla ter verwelkoming vond. Het was jammer dat kort na aankomst een der stokers van de Minotaurus overleed, een sterfgeval dat evenwel volgens de doktoren niet in direct verband met de reis stond. Overigens was de reis bijzonder voorspoedig. De machines hielden zich bewonderenswaardig, averijen van eenige beteekenis kwamen niet voor. Voor het personeel is een dergelijke reis in eskader bijzonder nuttig, zegt de berichtgever. Naast zeemanschap, leert men attent zijn, handigheid en zelfstandigheid, terwijl voor het dekpersoneel gelegenheid te over was zich in seinen en sturen te oefenen. De stokers werden terdege bekwaamd in de behandeling van de waterpijpketels en het pleit voor hun kunde, dat de averijen aan deze veel zorg vereischende toestellen zoo goed als niet voorkwamen. Als bijzonderheid wordt nog medegedeeld dat de schroef van elke boot, gedurende de geheele reis van ± 9500 mijlen ruim 10 millioen omwentelingen heeft gemaakt.

* * *

De landrente in het Indisch Genootschap. In de vergadering van 20 Oct. 1903 hield de voorzitter van het Indisch Genootschap, Mr. N. G. Pierson, eene voordracht naar aanleiding van het verslag der „Indian Famine Commission" van 1901 en nu onlangs op 29 Dec. jl. werden daarover beraadslagingen gevoerd. Daar de bedoelde Britsch-Indische Commissie bij haar onderzoek onderwerpen ter sprake bracht, die ook voor ons koloniaal beheer van belang zijn, stond den spreker met het oog daarop in het bijzonder een practisch doel voor oogen en waren het voornamelijk de vraagpunten, door haar in het laatste deel van haar rapport aangevoerd op het gebied van agrarische politiek en landrenteregeling, die meer in den breede behandeld werden. De commissie kon vooral de landrenteregeling niet voorbijgaan, omdat in den laatsten tijd van verschillende zijden beweerd werd, dat deze voornamelijk tot het ontstaan der hongersnooden had medegewerkt. Een werk, dat in den zomer van 1900 te Londen verscheen van de hand van den bekenden heer Romesh C. Dutt: „Famines and land assessments in India", had in die richting bijzonder indruk gemaakt. Het hield een warme pleitrede voor algemeene toepassing van „Permanent Settlement" en om den last schier overal te verlagen, daar de bevolking hem niet meer dragen kan. In dien zwaren last en in de verhooging daarvan bij nieuwe regelingen ziet Romesh Dutt een hoofdoorzaak van de hongersnooden. De Indische regeering heeft zich niet te voornaam geacht van dit boek kennis te nemen, doch het, tegelijk met eene memorie van dezelfde

strekking door eenige oud-ambtenaren onderteekend, om advies gezonden aan de hoofden van de voornaamste gewesten en hunne antwoorden, met eene uitvoerige inleiding en een nota, waarin zij samen gevat zijn, openbaar gemaakt. Volgens deze repliek is ten onrechte een beroep gedaan op de toestanden in Bengalen, waar de Permanent Settlement, het Zemindar-stelsel, bestaat en wettelijke bepalingen noodig waren om groote verkeerdheden daarin tegen te gaan. Ook werden door de Famine Commission cijfers vermeld betreffende heffingen, die zouden bewijzen dat deze nergens tot 20 pCt. van de bruto-opbrengst oploopen. Intusschen heeft deze commissie zelf critiek op de landrenteregeling uitgeoefend door de uitspraak dat deze de noodige elasticiteit mist, eene opmerking, die inzonderheid Bombay geldt. Het aldaar bestaande stelsel is in een officieel in 1869 verschenen werk beschreven en de spreker gaf daarvan in 1873 in het Tijdschr. van N.-I. een overzicht. Zooals in het slot van zijn rede meer uitvoerig behandeld wordt, gaf een wetsontwerp tot wijziging van de Land Revenue Code, dat door den Gouverneur van Bombay in 1901 in den wetgevenden raad van dat gewest aanhanging gemaakt werd, aanleiding tot eene uitvoerige bespreking der bezwaren tegen den bestaanden toestand van de zijde der 8 verkozen inlandsche leden van dien raad, in verband met het plan om eenige beperking te brengen in het recht van vervreemding van den grond, doch het zou ons te ver voeren daarop in te gaan.

Bij de discussie in de vergadering van 29 Dec. was het eerst aan het woord de heer Kern, controleur bij het B. B., die meende dat de spreker aan de bezwaren van den heer Romesh Dutt niet genoeg recht had laten wedervaren, dat waar deze sprak van hooge belastingdruk zijn cijfers niet overdreven waren, omdat in die zitting van 1901 de 8 „elected members" eenparig van gevoelen waren, dat de landrente overmatig hoog was en volgens een der leden niet tot 20 maar zelfs tot 40 en 50 % der bruto-opbrengst opgedreven werd. Ook de inning was volgens hem veel te streng en hij komt tot de conclusie dat het daardoor in schulden raken van den boerenstand tot den treurigen oeconomischen toestand in Britsch-Indië heeft bijgedragen.

De heer Fokkens sprak daarop over de landrente op Java, die dessa's gewijze aangeslagen, en om de 5 jaar herzien wordt. Eerst op onvoldoende gegevens opgedreven, is zij in 1886 verminderd doch men verviel daarbij in een ander uiterste, zoodat ten slotte van eene heffing op rationeelen grondslag niet veel overbleef; van 1886—1890 daalde zij met vier millioen. De grondslagen der heffing zijn sedert niet veranderd, waardoor op verschillende velden een veel te lage, op andere een veel te hooge aanslag rust. Bij de bestaande regeling worden zoowel sawah's als erven grooter dan ¼ bouw, tegallans en andere gronden in de landrente aangeslagen en schijnt bij de verdeeling van de aldus verschuldigde sommen onder de dessagenooten onderling de gewoonte te bestaan, dat men ten slotte alleen de sawahs daarmede belast. Op die wijze had spreker in sommige dessa's sawah's aangetroffen, die belast waren met een zoo aanzienlijk percentage van de opbrengst, dat men ze liever onbebouwd liet. Wat dit evenwel tegen het stelsel pleit werd ons niet duidelijk. Men zoude er uit kunnen besluiten dat de bevolking daar moeite deed om van eene landrenteplichtigheid van andere gronden dan sawahs af te komen. In de Preanger is sinds 1889 een stelsel van kadastrale opmeting van perceelen ingevoerd als grondslag der heffing met vaststelling voor

10 jaar. Naar gelang van de productiviteit worden de perceelen in groepen verdeeld. Ook dit stelsel gaf den spreker aanleiding tot critiek. Hij had gewenscht dat het aan de plaatselijke ambtenaren ware opgedragen, hij betreurt dat de proefsneden slechts verricht kunnen worden ten overstaan van jeugdige pas in dienst getreden ambtenaren zonder ervaring en bleek over het algemeen weinig oog te hebben voor de goede zijden van de Preanger regeling. Het was daarom een opwekkend genot de repliek van den heer Pierson te hooren, die, nadat nog onderscheidene sprekers o. a. over het vervreemden van gronden aan niet-inlanders en andere onderwerpen gesproken hadden, op meesterlijke wijze de gezonde oeconomische grondslagen in het licht stelde waarop deze regeling in tegenstelling van die van 1872 berustte. Al moet men erkennen dat zij, zoomin als eenige andere, geheel vrij van fouten en gebreken zal zijn, men heeft hier een gezonde theorie onder de voeten en terecht werd hulde gebracht aan de ontwerpers, welke deze goede grondslagen hebben ingezien. De regeling heeft met die van Bombay zeer groote verwantschap en wel voornamelijk op drie punten. Vooreerst is bij de Preangerregeling gebroken met het stelsel van peraequatie. Er is een minimum van 8 pCt., een maximum van 20 pCt. en de Gouv.-Gen. stelt het percentage voor elk geval vast. De groote fout van de ordonnantie van 1872 was dat men een vast percentage bepaalde. Spreker houdt het voor een misverstand dat men bij eene grondbelasting geen rekening zou kunnen houden met de draagkracht der bevolking. Men kan dit niet doen met de draagkracht van elk individu, doch zeer goed met die van eene geheele streek en daarvoor dient die speling van 8 tot 20 pCt. In de tweede plaats is in de Preangerregeling tot op zekere hoogte sprake van individueëlen aanslag. Men bepaalt de landrente voor perceelen of juister gezegd blokken en de repartitie binnen die blokken wordt aan de belasting schuldigen individueel medegedeeld en dat wel in een gemakkelijk begrijpelijken vorm.

In de derde plaats wordt de productiviteit van den grond onderzocht en als beslissenden factor bij den aanslag aangenomen, waarbij na aftrek van 10 pikols padi per bouw eene matige progressie ontstaat. Wat de verschilpunten betreft wordt de vraag gesteld of eene vaststelling voor 30 jaar in plaats van 10 niet de voorkeur verdient, terwijl over de keus tusschen proefsneden en het nagaan van de eigenschappen van den grond, zooals in Bombay, onder de sprekers verschil van gevoelen was en de meesten aan het eerste de voorkeur schenen te geven.

Omtrent de landrenteregeling op Java concludeerde de voorzitter, dat wij in hoofdzaak op den goeden weg zijn, doch dat er nog eenige verbeteringen aangebracht kunnen worden, hetgeen van belang is om op te merken, waar het blijkt dat de Preangerregeling die voor geheel Java zal worden.

Met betrekking tot het nemen van maatregelen tegen mogelijken hongersnood, werd door den heer Gerlings gewezen op het verschil in toestand op Java en in Britsch-Indië, zooals het o. a. ook uiteengezet is in het door hem zeer belangrijk geachte artikel van den heer Hasselman in de Nov.-afl. van dit tijdschrift. Hij meende dat in verband daarmede zulke uitgebreide voorbereidingen als ginds plaats hebben onnoodig en ongewenscht waren. De voorzitter stemde in zijn repliek in met den lof over genoemd artikel, doch meende dat er verschillende maatregelen waren, die het ook voor Java van

belang was, voor te bereiden, bijv. het in gereedheid hebben van ontwerpen voor minder urgente doch nuttige werken, welke in tijd van nood tot uitvoering zouden kunnen komen.

De quaestie van het vervreemden van grond door inlanders aan niet-inlanders, was toevallig dien zelfden avond het onderwerp van een artikel in het *Alg. Handelsblad*, dat wij hieronder resumeeren.

* * *

Inlandsche grondeigendom op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 29 Dec. jl. wordt er op gewezen hoe naar traditie onder de Europeanen en volgens de adat der inlanders alle grond aan den Souverein behoord, die hem, naar welgevallen, tegen zekere renumeratie (landrente) aan de gebruikers afstaat. Gaandeweg is dat „welgevallen" beperkt en in 1870 werden bij de agrarische wet van De Waal, de gebruiksrechten min of meer verzekerd. Fransen van de Putte had bij zijn cultuurwet verder willen gaan, doch stuitte daarbij op de meerderheid der Tweede kamer, die aan den inlander geen eigendom, maar slechts een erfelijk individueel gebruiksrecht wilde toekennen. In 1875 is bepaald dat „het gebruiksrecht op grond niet vatbaar is voor vervreemding door inlanders aan niet-inlanders, zoodat alle overeenkomsten, die zoodanig vervreemding, rechtstreeks of zijdelings ten doel hebben, van rechtswege nietig zijn." Het *Hbl.* acht dat verschillende overwegingen de voorloopige handhaving van dit voorschrift wenschelijk maken, doch dan aangevuld, niet alleen in dien zin dat met machtiging der regeering afwijkingen mogelijk zijn, doch ook zoo dat de noodige regelingen worden gemaakt omtrent erfquaesties, die zich kunnen voordoen als Europeanen of Chineezen eene inlandsche vrouw tot moeder hebben.

De vraag of het bedoelde verbod gehandhaafd moet worden is o. a. te Londen ter sprake gekomen op het congres van het Internationale Kolon. Instituut, waar mr. Pierson (zie onze Juli-afl. 1903 bl. 1052) krachtige argumenten er tegen deed gelden. Het *Hbl.* vond daarin veel waars doch is nog niet overtuigd. Wanneer de heer P. erkent, dat om politieke redenen, het verbod voor Chineezen gehandhaafd moet blijven, dan wordt gevraagd of dit niet evenzeer voor Turken, Perzen en Japanners, die met Europeanen gelijk gesteld zijn, geldt en of het ten slotte wel mogelijk zou zijn eene regeling te maken, die alleen de minder gewenschte elementen buiten sloot. Grooter bezwaar ligt echter volgens het blad in het bestaande belastingstelsel, waarbij in de meeste gewesten de heerendienstplichtigheid op den grond rust, terwijl het met allen adat zou strijden de Europeanen heerendienst te laten doen. Ook zoude men hen, als onderworpen aan een ander belastingstelsel, geen landrente kunnen laten betalen. Ook de cultuurplicht bij de gedwongen koffiecultuur zoude een bezwaar zijn. Bij de tegenwoordige verhoudingen ziet het blad de mogelijkheid niet om in het algemeen de vervreemding der rechten op den grond door inlanders aan niet-inlanders toe te staan. Let men alleen op de belangen der suikerfabrikanten dan zou misschien overwogen kunnen worden om, onder degelijke contrôle der regeering, aan deze gronden in eigendom te geven, maar hoe zou het bijv. moeten gaan als zulk een onderneming in eigendom aan een Chinees overgaat. Het *Hbl.* zou de zaak voorloopig willen laten rusten totdat het belasting-

stelsel eene geheele omwerking heeft ondergaan en alle ingezeten op Java naar dezelfde regelingen in de belasting worden aangeslagen.

Bij de behandeling der zaak op de bovengenoemde vergadering van het Indisch Genootschap handhaafde de heer Pierson zijn reeds vroeger ingenomen standpunt, doch vond bij de in Indië bekende sprekers weinig of geen bijval. Inzonderheid de heer Pijnacker Hordijk, het lid der Tweede Kamer, kon de ingenomenheid van den heer Pierson met het in Bombay vigeerende stelsel niet deelen en wenschte een woord van protest te doen hooren omdat hij vreest, dat het gezag van den voorzitter in de toekomst schadelijk zou werken. De heer Koster deelt uit zijne ervaring als voorzitter van den landraad te Garoet mede op welke wijze het verbod ten behoeve van Indo-Europeanen en vreemde Oosterlingen ontdoken wordt en is ook sterk voor het behoud der bepaling. De heer Fokkens zoude de intrekking een ramp voor Java achten.

Waar tegenwoordig de inlandsche concubine wel als tusschenpersoon ter ontduiking van de bepalingen wordt gebezigd, blijkt uit bepaalde voorbeelden dat zulks niet zonder risico van den betrokkene geschiedt. Zoo behelsde de *Preanger-Bode* van 2 Dec. jl. juist weer een geval van een stadgenoot, die een paar bouws sawah en een huis op die wijze kocht, doch toen hij twist met zijn menagère kreeg, niet haar het huis uit kon zetten, doch er zelf uit gezet werd en tevens zijn sawah kwijt raakte.

* * *

Het Sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea. In de *Nieuwe Courant* van 30 Dec. jl. kwam een mailberichtje voor omtrent het ondernemen van eene expeditie naar het Sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea. Door den Assistent-resident van Merauké was op 27 Aug. een tocht ondernomen met de „Van Doorn" in de richting van Kaap Steenboom en ten westen van Mariannestraat. Op dien tocht werd den 6den September duidelijk sneeuw gezien op de toppen van bergen, die voortdurend in wolken gehuld zijn, zoodat alle twijfel omtrent de juistheid van den naam Sneeuwgebergte vrij wel weggenomen is, terwijl ook een riviertje door de inboorlingen aangewezen werd, hetwelk ijskoud water zou bevatten. In het no. van 2 Jan. d. a. v. werd aan de *N. Ct.* geschreven hoe dit bericht eene illustratie is van de langzame wijze, waarop de daadwerkelijke uitbreiding van ons gezag plaats heeft. Uit het werk van prof. Heeres, getiteld: „Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië (Leiden, Brill 1899) wordt op bl. 25 de reis vermeld in 1623 derwaarts gedaan door Jan Carstensz met de schepen „Pera" en „Arnhem" en deze schrijft in zijn journaal op 16 Februari: „. . . lantwaert in, na gissinge 10 mijlen, vorthoonde hem overhooch geberchte dat op vele plaetsen wit met snee bedect lach, wezende certain vrij wat vremts als op de bergen, so na de linie equinoctialis gelegen, snee te hebben". . . .

In datzelfde werk komt op bl. 45 eene reproductie voor der merkwaardige kaart, op dien tocht vervaardigd door den opperstuurman Arend Martensz de Leeuw, waar „die Sneeuwberch" eveneens op is aangegeven, gelijk zij op latere Nederlandsche kaarten van het eiland niet ontbreekt.

Het is zeker merkwaardig dat men 280 jaar later nog spreekt van het „vrij wel" weggenomen zijn van twijfel daaromtrent en dat dit gedeelte van

het eiland nog moet worden onderzocht. „Wat zijn wij toch altijd geïncarneerde „imperialisten” geweest!” zegt deze correspondent.

* * *

Roomsch-Katholieke kinderen in de stichtingen van den heer Van der Steur te Magelang. Blijkens het voorkomende in de *Nieuwe Courant* van 26 Dec. jl. bevat *De Tijd* een artikel, onder het opschrift: „Hoe in Nederlandsch-Indië katholieke kinderen protestant worden gemaakt,” waarin er aan den heer Van der Steur een grief van gemaakt wordt, dat hij kinderen van allerlei geloofsbelijdenis opneemt, doch hen de vrijheid niet laat hun godsdienstplichten na te komen. De pastoor van Magelang kan zelfs geen toegang verkrijgen tot de roomsche kinderen, die verblijven in het bedoelde gesticht. Als verder bewijs van onverdraagzaamheid wordt het feit aangehaald van een meisje dat tegen den uitdrukkelijken wil van haar stervenden vader, protestant gemaakt zou zijn en waaromtrent diens vriend zich tot den Raad van Justitie te Semarang wendde om gedaan te krijgen dat de heer V. d. S. uit de voogdij ontslagen zou worden. Een ander geval van gelijken aard wordt uit de *Javapost* geciteerd.

De *Nieuwe Courant* stelt gaarne hare kolommen beschikbaar voor het antwoord uit Magelang en hoopt dat over eenige maanden de aanklacht geheel ontzenuwd zal kunnen worden. Voorloopig komt zij alvast op tegen de insinueerende wijze, waarop de „geachte zijde”, vanwaar *De Tijd* zijne inlichtingen kreeg, zich uitlaat in enkele volzinnen van het artikel. In het nummer van 28 Dec. jl. wordt die „geachte zijde” door E. L. C. nader ingelicht. De opneming in de gestichten geschiedt zonder aanzien des geloofs en zonder dat op de pecuniëele omstandigheden der kinderen gelet wordt. Het is dus zuivere humaniteit en hulpvaardigheid, zonder eenige bijoogmerk, dan alleen om goed te doen en die kinderen voor ondergang te behoeden. Om te voorkomen dat anderen later rechten op hen zouden doen gelden en dus het aangevangen werk zoude worden onderbroken of vernietigd, wordt de heer V. d. S. door den R. v. J. tot voogd benoemd. Nu bestaan er wel R. K. weeshuizen, doch volgens dezen correspondent schijnen deze bij het opnemen van kinderen wel degelijk rekening te houden met de financieele omstandigheden. Waar de heer V. d. S. allen aanneemt, die zich aanmelden, dus ook degenen die niets bezitten, gaat het niet aan, wanneer om die motieven is afgezien van de op zich te nemen zorgen, daar later over te reclameeren en te eischen dat rekening worde gehouden met de opvoedkundige inzichten van andersdenkenden. Dat dus de heer V. d. S. den pastoor niet in zijne inrichting wenscht toe te laten, is volkomen begrijpelijk. Eerstgenoemde komt het recht toe, de opvoeding zijner pupillen zoo in te richten als hij dat het meest doelmatig vindt. Het terrein is buiten bemoeienis van H.H. pastoors. Bij wat meer ijver hunnerzijds, zou voor die kinderen geen plaatsing in de inrichting van V. d. S. behoeven gevraagd te worden, meent deze schrijver, maar zouden zij een onderkomen in de R. K. weeshuizen kunnen vinden.

* * *

De toestand in Oost-Azië. Bij de vele op oorlog tusschen Rusland en Japan wijzende berichten, is het niet onbelangrijk in het *Alg. Handelsblad* van

1 Jan. jl. te lezen hetgeen iemand, die jaren lang in Japan heeft doorgebracht, als zijne opinie ter zake mededeelt. Het was de Arnhemsche correspondent van het blad, die een gesprek had met den bekenden waterbouwkundige, den heer Joh. de Rijke, die laatstelijk als adviseur aan de afdeeling openbare werken van het ministerie van binnenlandsche zaken in Japan werkzaam, sedert kort in het vaderland teruggekeerd is en zich te Arnhem vestigde. Volgens hem komt er geen oorlog, want deze moet toch een doel hebben en nu wijst hij er op hoe na den oorlog tusschen Japan en China, eerstgenoemd rijk feitelijk door de groote mogendheden gedwongen is zich uit Mantsjoerije terug te trekken, hoe Port Arthur er aan ontnomen werd en hoe deze plaats later door Rusland tot een onneembare vesting is gemaakt. Japan ziet uit naar een emigratiegebied voor zijn 5 millioen overbevolking. Formosa, dat het bij den vrede van Simonoseki verkreeg, is voor kolonisatie ongeschikt. Mantsjoerije heeft het opgegeven en het oog is nu gericht op Korea: doch Rusland heeft daar al vaster voet dan Japan en de Koreanen schijnen aan Rusland de voorkeur te geven. Dat dit land Korea zou inpalmen wordt slechts een quaestie van tijd geacht. Japan kan geen oorlog verklaren zonder dat het de wereldvrede verstoort en dan hebben de groote mogendheden ook een stem, zoodat Japan wel degelijk moet vragen: mag ik oorlog voeren? Engeland zal neen zeggen, al wordt ook in de couranten beweerd dat Engeland opstookt. Het tegendeel is waar, het heeft te veel leergeld betaald in den Boerenoorlog en bezit in het Oosten op verre na den invloed niet meer, dien het er vóór Duitschlands verschijnen had. Uit zijn reisindrukken citeerde de hr. De R. eene passage, waaruit blijkt dat te Shanghai de antipathie tegen de Russen heel wat minder is geworden. Meer en meer moet men erkennen dat Rusland met wijs beleid en overleg groote dingen doet en dat de tegenwoordige omstandigheden niet toelaten om nu nog te trachten de resultaten van die grootsche onderneming onmogelijk te maken. Meer en meer grimmige artikelen ziet men in de Engelsche bladen (en er zijn bijna geen andere, merkt de heer De Rijke op) gericht tegen de Duitsche indringers in „the far east" en ook de Amerikaansche „paramountcy" ziet men spijtig komen.

In den verderen loop van het gesprek werd er nog op gewezen hoe te Port Arthur de hoofdadministratie van de geheele Russische beweging onder den stadhouder Alexejef is gevestigd en hoe het eigenlijke volk van Mantsjoerije het terugtrekken der Russen zelfs zou betreuren.

* * *

Vooruitgang op Java. Waar men in de laatste jaren zooveel van achteruitgang op Java hoort, acht het *Alg. Handelsblad* van 3 Jan. jl. het wel eens nuttig om ook op vooruitgang te wijzen en citeert daarom wat een bevoegd beoordeelaar aan zijn verwanten in Nederland schreef over de Preanger Regentschappen. Deze gaan volgens hem met reuzenschreden vooruit en dat zal nog meer het geval zijn wanneer, over een paar jaar, de rechtstreeksche spoorwegverbinding van Bandoeng met Batavia over Krawang voltooid zal zijn. Te Bandoeng heerscht leven, vertier en welvaart. De geheele vlakte van Bandoeng is nu één rijstveld, waar geen stukje ongebruikt ligt. In het gebergte heeft men Europeesche landbouwondernemingen, waar thee- en kinacultuur goede uitkomsten leveren. Alles maakt een prettigen, opgewekten

indruk en de Preanger is zeker een land van de toekomst, waarvan de hoofdplaats een hooge vlucht zal nemen, terwijl de schrijver zich niet begrijpen kan dat de regeering haar bureaux niet derwaarts verplaatst.

* * *

Sabang. Een ander lichtpunt wordt besproken in eene correspondentie voorkomende in het *Alg. Handelsblad* van 6 Januari jl. waarin men schrijft: „Sabang-Baai blijkt niet alleen voor handelsplaats zeer geschikt te zijn, doch ook eene zeer voordeelige ligging als kolenstation te hebben. Waar de schepen anders via Port-Said, Colombo en Singapore naar Shanghai varen, kunnen deze thans volstaan met alleen te Port Said en Sabang kolen in te nemen. Het ligt dus voor de hand dat Sabang zich als kolenstation zal uitbreiden."

Wanneer de Engelschen zien dat het in hun voordeel is die plaats aan te doen, dan zullen zij dit niet uit antipathie nalaten, gelijk eene partijdige pers te Singapore gaarne zou doen gelooven en reeds nu zijn vele Engelsche booten er hun kolenvoorraad komen aanvullen. Sabang wordt of is al een concurrent van Singapore. Er moet echter nog veel worden gedaan en een eerste vereischte is dat de schepen direct bij aankomst kolen kunnen krijgen. Men is thans bezig met middelen om schepen vlugger te doen lossen, doch ook op het beschikbaar stellen van een grooter dok wordt aangedrongen. Waar er verder een uitstekende gelegenheid is om drinkwater te krijgen, ontbreekt tot dusver die om schepen van versche groenten te voorzien, terwijl pisang de eenige vrucht is, die men krijgen kan. Thans is er echter een Europeesch tuinman gekomen, die een groenten- en vruchtentuin aanlegt.

* * *

Het heden en de toekomst van Suriname. De brochure van den heer J. A. de Gelder, die in onze vorige aflevering op bl. 106 werd vermeld, is in de Tweede Kamer bij de behandeling van Hoofdstuk X der Staatsbegrooting niet met veel ingenomenheid ontvangen. De heer Van Kol, die wel vond dat zij veel waars en veel juist bevatte, zoude echter niet gaarne alle pessimistische oordeelvellingen daarin willen onderschrijven. De heer Fock had de brochure met weerzin gelezen. Het betoog, dat Suriname niets waard is en dat die kolonie geen goede toekomst kan hebben, bevreemdde hem van iemand, die behoord heeft tot de bestuurders der Maatschappij „Suriname": immers die bestuurders betoogden nog niet lang geleden, dat het een welwillendheid der Maatschappij was, om hare bezittingen aan de regeering over te doen voor den prijs, waarvoor die verkoop ten slotte heeft plaats gehad. Ook de minister heeft de brochure zoomin met genoegen als met ingenomenheid gelezen en dat zij juist zou zijn, wordt volgens hem weersproken door den houtvester Berkhout en den professor van Loon, die door persoonlijk onderzoek zeker niet minder op de hoogte zijn van den toestand der bosschen en mijnen in Suriname dan de schrijver der brochure. Bij de beantwoording der verschillende sprekers gaf de Minister eenige cijfers omtrent de ontvangsten en de uitvoeren der kolonie, die zooal niet optimistisch dan toch zeker minder pessimistisch moeten stemmen. (zie de *Handel. der S. G.* blz. 1209. verg. van 23 Dec. 1903).

Een en ander heeft den heer De Gelder aanleiding gegeven om in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Januari jl. een artikel te plaatsen, waarin deze argumenten weersproken worden Waar de middelen stijgen is deze vermeerdering te danken aan de toename der invoerrechten en aan de inkomsten voortvloeiende uit het mijnbedrijf; alle andere ontvangsten zijn nagenoeg stationnair gebleven of teruggegaan. De eerstbedoelde ontvangsten zijn geheel afhankelijk van het vreemde kapitaal, dat in de kolonie wordt gebracht. Waar hiermede personeel en werkkrachten kwamen, waardoor behoefte aan artikelen van Europeeschen oorsprong ontstond, zal die bron van invoerrechten weer geleidelijk opdrogen met den achteruitgang van den mijnbouw. In 1904 en 1905 zal die teruggang zich nog weinig bij de invoerrechten openbaren, wegens het personeel dat ten behoeve van den spoorwegbouw wordt aangesteld. Men heeft echter te denken aan iemand die *f* 100 uitgeeft, daarna *f* 10 terug vraagt en dan deze gelden als verdienste beschouwt. Daarentegen wijst de heer De G. op de gestadige toeneming der jaarlijksche uitgaven van *f* 1.382.780 in 1880 tot *f* 2.528,398 in 1901. Voorts wordt aangetoond hoe de suiker-cultuur feitelijk achteruit gaat, waarbij de dure werkkrachten den doorslag geven en dat in deze ongelukkige kolonie alleen de kleine landbouw en de kleine bedrijven reden van bestaan hebben. Bij de cijfers omtrent de cacaocultuur meent de schrijver aan eene vergissing te moeten denken, terwijl het feit dat de brochure weersproken zou zijn door de heeren Berkhout en Van Loon op eene misvatting moet berusten. Wat de geisoleerd staande boomen in de Surinaamsche wildernissen betreft, deze zullen wegens de groote afstanden, het moeilijk transport en de hooge loonen geen toekomst leveren voor een bedrijf in het groot, waar de zooveel gunstiger djatiehout exploitatie in Oost-Indië slechts een matig bestaan oplevert. Het beroep op Prof. Van Loon schijnt te berusten op een niet juist begrip van de taak van een wetenschappelijk geoloog. De bedoeling der opdracht aan dezen hoogleeraar kan nooit anders geweest zijn dan de wensch om een wetenschappelijk rapport te schrijven omtrent de bodem-formatie van Suriname en dan nog wel op een zeer beperkt terrein. Waar de heer v. L. slechts enkele weken in Suriname en enkele dagen in de binnenlanden doorbracht, kon van eene exploratie ter constateering van een loonend mijnbedrijf wel geen sprake zijn. Zulk eene opneming door de Maatschappij Granplacer over slechts 45 H. A. grond verricht, kostte haar twee jaar arbeid en ruim *f* 200.000.

Wat ten slotte de rede van den afgevaardigde uit Rotterdam betreft, uit de verslagen der mij. Suriname kan blijken dat het onderzoek met een hoopvol vertrouwen is aangevangen en dat toen de ongunstige resultaten daarvan bekend werden, door de beheerders op deze teleurstellingen is gewezen. Een groot deel der brochure was reeds sedert ongeveer drie jaren geschreven en aan verschillende personen ter inzage gegeven. Kort na het optreden van den tegenwoordigen Minister heeft de heer De Gelder aan Z. E. in enkele woorden medegedeeld dat naar zijne meening Suriname geen toekomst heeft. Dit alles neemt volgens de schrijver niet weg dat de Staat voor een zeer geringe uitgaaf meester is geworden van de rechten en de gegevens der Maatschappij Suriname, dat zij partij getrokken heeft van den belangeloozen en omvangrijken arbeid harer bestuurders en voor ruim een

half millioen in het bezit is gekomen van een volledig tramproject over 180 K.M. waardoor de mogelijkheid is geopend om den aanleg onmiddellijk aan te vangen. In verband met de rapporten en kaarten en met de terug verkregen beschikking over 500.000 H. A. uitgekozen terrein, acht de heer De Gelder de staat in deze transactie aan den winnenden kant en waar de vorm, waarin de heer Fock zijn oordeel inkleedde hem leed deed, is hij overtuigd dat ZEd. na kennisneming van de door hem geschreven regelen, eveneens dien vorm zal betreuren.

* * *

De Goninie-expeditie. In den jaargang 1902 van dit tijdschrift werd in het 2e deel blz. 1780 met een enkel woord melding gemaakt van de twee groote expedities naar de Coppename en Saramacca, die tot onderzoek van het binnenland van Suriname werden ondernomen. Thans vindt men in de laatste afleveringen van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen.* berichten omtrent eene derde expeditie, die door de commissie tot wetenschappelijk onderzoek van de kolonie Suriname in studie was genomen. In Mei 1903 keerden de leden der Saramacca-expeditie naar Nederland terug en reeds onder dagteekening van 20 Juli 1903 is het eerste bericht van de derde expeditie uit Paramaribo ontvangen. Het terrein van haar onderzoek ligt in het Zuidoosten der kolonie, het destijds betwiste Lawa-gebied tusschen de rivier van dien naam, de Tapanahonie en het zuidelijk grensgebergte. Deze driehoek wordt in het midden doorstroomd door de Goninie, eene belangrijke linker zijrivier van de Lawa, die in laatstgemelde uitmondt ± 21 K.M. boven het punt van samenvloeiing van de Lawa en de Tapanahonie. De Goninie werd nog nooit opgevaren. Slechts heeft de heer W. L. Loth bij de door hem verrichtte kapping van de Lawa naar de Tapanahonie ontdekt dat zij gevormd wordt door de samenkomst van twee rivieren, die hij Wilhelmina- en Emmarivier doopte, op het punt waar zij de Nassau-vallen vormen. Het doel was de Goninie zoo mogelijk tot de bronnen op te varen en behalve het zuidelijk gebergte ook de bergstelsels, die haar van ter zijde insluiten te verkennen. De leiding der expeditie is opgedragen aan den 1sten Luitenant b/d Topogr. dienst in N.-I., den heer A. Franssen Herderschee, bijgestaan door den zeeofficier C. H. de Goeje, den semi-arts G. M. Versteeg, den districtscommissaris H. van Breen, terwijl de regeering den mijningenieur H. von Faber aan de expeditie toevoegde, die haar met een opzichter en 6 arbeiders zoude nareizen.

De eerste berichten van de expeditie luidden niet zoo gunstig als men gehoopt had, omdat ook thans, evenals bij de vorige tochten de boschnegers door onwil en overmatige eischen den voortgang van het onderzoek bemoeilijkten. Men kwam op 29 Juli jl. te Albina nabij de monding van de Marowijne aan, doch eerst op 10 Augustus te Poeloegoedoe aan de samenvloeiing van de Lawa en de Tapanahonie. Hier had het opperhoofd der boschnegers, ondanks eene voorafgaande aanschrijving, niets in gereedheid gebracht. Op 25 October kwam een telegram dat de bovengenoemde samenvloeiing van de Wilhelmina- en Emmarivieren bereikt was. De heer Von Faber was op 23 Augustus ook aan de monding van de Goninie aangekomen en kon gebruik maken van een schets van die rivier over 35 K.M. lengte, door den leider der expeditie opgenomen.

Verschillende bijzonderheden over het verkennen en beklimmen van bergen achterwege latende, vernemen wij uit de *Nieuwe Rott Courant* van 15 Dec. jl. dat de expeditie op 30 Oct. de noodige werkzaamheden verricht had voor metingen op den top van een geschikten berg op Fransch gebied ge'egen, van waaruit de omtrek verkend werd. Blijkens een brief van 5 Nov. j.l. was het plan vervolgens in 5 corjalen met 12 arbeiders en 3 boschnegers bemand den tocht stroomop voort te zetten. Thans lezen wij dat de chef der expeditie, blijkens het *Vaderland* van 12 Jan. jl. een telegram heeft gezonden aan de commissie dat behalve de Pitou Vidal nog een andere top is beklommen, waaruit het gebergte behoorlijk in kaart is gebracht en dat de reizigers 20 Januari per boot dachten terug te keeren.

* * *

De kwestie met Tabanan wordt door het *Alg. Handelsblad* in zijn nummer van 11 Jan. jl. nog eens ter sprake gebracht naar aanleiding van hetgeen de heer Van Kol bij de kamerdebatten op 23 Dec. jl. zeide, waar deze in het opstel van dat blad van 30 Nov. (terloops door ons vermeld in de Jan.-afl bl. 86) „ophitsing" tot oorlog zag. Het blad had o. a. gezegd: „Nu wij, en volkomen terecht, eenmaal *a* gezegd hebben, moet ook *b* volgen. „Nu wij eenmaal aan den vorst van Tabanan hebben verklaard: wij dulden niet dat er menschen, vrouwen, levend worden verbrand, m o e t e n wij aan die verklaring vasthouden en den vorst, goedschiks of kwaadschiks, dwingen in deze althans voor den vervolge aan onzen eisch gehoor te geven."....

De redeneering was volgens het blad deze: wij k u n n e n de zaak nu niet maar blauw-blauw laten, wij m o e t e n eischen dat in een nieuw Contract, het verbod der weduwenverbranding voorkomt. Met eenige voldoening wordt er op gewezen dat dit laatste ook het standpunt der regeering blijkt te zijn, en dat de heer Van Kol daartegen geen bezwaar heeft. De laatste heeft zich blijkbaar gestooten aan de uitdrukking „goedschiks of kwaadschiks." Thans blijkt dat het *Hbl.* met die uitdrukking nog niet dadelijk o o r l o g v o e r e n op het oog had. Het is goed dat deze verklaring van het vroegere artikel gegeven wordt; wij erkennen gaarne er ongeveer hetzelfde in gelezen te hebben als de heer Van Kol.

* * *

Landrente overdenkingen van het Alg. Handelsblad komen in het Avondblad van denzelfden dag voor, naar aanleiding van het artikel in *De Indische Gids* van Nov. jl. van den heer Hasselman. Het geheele opstel wordt geprezen en bijzonder lezenswaard geacht, maar er is één punt, waar het blad niet met den schrijver mede kan gaan, namelijk de vergelijking tusschen Britsch- en Nederlandsch-Indië ten aanzien van den druk der landrente. Waar de schrijver op bl. 1631 de landrente in Britsch-Indië berekent op 23 % of bijna ¼ van de totaal-inkomsten en bij ons slechts op 12 % en hij voorts, zonder nader onderzoek niet kan aannemen dat deze belasting belangrijk tot de verarming der bevolking heeft bijgedragen, acht het *Hbl.* dit nader onderzoek zeer gewenscht, doch meent dat men nu reeds als vaststaande kan aannemen dat de oude landrenteregelingen veel te wenschen overlaten. Als eenmaal de Preangerregeling van 1896 algemeen is ingevoerd, zal het drukkend zijn

veel afhangen van de juiste toepassing der op zichzelf doelmatige voorschriften.

Bij de beoordeeling of de belasting drukkend is heeft men ook niet te letten op het totaal-cijfer maar of ieder betaalt overeenkomstig zijn draagkracht. Het argument dat in de noodlijdende streken van Semarang de landrente geenszins drukkend was, is niet van gewicht ontbloot. „Maar.... eene belasting kan ook drukkend zijn al draagt zij niet „in belangrijke mate bij tot verarming der bevolking. Als zij dat doet, is zij al zeer drukkend, maar verlaging zou reeds noodig zijn als zij een hinderpaal was voor de vermeerdering van den volksrijkdom." Bij de vraag of de landrente drukkend is wordt er op gewezen hoe de heer Fokkens in het Ind. Genootschap onlangs die vraag bevestigend beantwoordde. Het blad acht het mogelijk dat hij die uitspraak zal wijzigen als de Preangerregeling algemeen is ingevoerd. Dit zal men eerst moeten afwachten, doch ook dan nog is het percentage hoog.

Zij, die meenen dat eene belasting niet drukkend is, gebruiken vergelijkingen met toestanden van vroeger tijd en van elders. De eerste hebben zeker haar waarde en het geeft eenig vertrouwen op de toekomst dat de landrente van 1813 af geleidelijk minder drukkend is geworden. Vergelijkingen met toestanden elders daarentegen schijnen het blad bedenkelijk. De bovengenoemde vergelijking met Britsch-Indië wordt zelfs gevaarlijk geacht omdat de cijfers van 23 en 12 % niet vergelijkbaar zijn. Bij ons wordt de landrente alleen op Java en Madoera (zonder de Vorstenlanden) geheven. Men zou dus ook dienen te vragen wat het budget van Java is. Het *Hbl.* schat dit op 100 millioen met inbegrip van de in Nederland verkochte koffie en kinine, maar daarvan dient men af te trekken de 13 millioen geraamd voor de opbrengst der spoorwegen, omdat deze noodig zijn ter bestrijding van exploitatiekosten en redelijke rente van het aanlegkapitaal. Voor de Vorstenlanden wordt nog naar evenredigheid van de grondoppervlakte ongeveer 7 millioen afgetrokken en dan komt men op 80 millioen ontvangsten, waarvan 18 millioen 22½ % bedraagt, dus zoowat hetzelfde cijfer als in Britsch-Indië. Of dit laatste misschien ook nog correcties moet ondergaan laat het *Hbl.* in het midden, omdat het geheele belastingstelsel er anders is. Als voorbeeld hoe men bij eene belasting minder op het eindcijfer dan op de regeling heeft te letten wordt de Nederlandsche bedrijfsbelasting genoemd, die meer opbrengt dan de patentbelasting, die zij verving en toch voor ons volk in haar geheel veel minder drukkend is.

* * *

Het verkooplokaal van Boeatan. Toen wij in de revue der Oct.-afl. (bl. 1565) het oprichten der Maatschappij Boeatan vermeldden, werd daarbij een aanstaand verkooplokaal opgegeven, waaromtrent de onderhandelingen schijnen te zijn afgesprongen. De smaakvol ingerichte magazijnen zijn thans alhier gevestigd in het winkelhuis op de Plaats No. 9 Nadat te voren H. M. de Koningin de lokalen met een bezoek had vereerd, had op 9 Jan. jl. de feestelijke opening voor het publiek plaats, waarbij kolonel Van Zuylen, namens de presidente, de openingsrede hield. Daarin werden geschiedenis en bedoeling nog kort herinnerd en werd gedankt voor de tot dusver verkregen mede-

werking. Op kunstgebied valt daarbij te vermelden die van den schilder Nieuwenkamp, welke zich thans in Ned.-Indië bevindt en zich verdienstelijk maakte door de voor deze inrichting bruikbare artikelen uit te zoeken en naar hier te zenden. Wat de tentoonstelling in de lokalen zelf betreft, deze werd hetgeen ze is, door de artistieke medewerking van eene schilderes, mejuffrouw Van der Hart, die een groot deel van haar tijd aan de inrichting wijdde.

Met betrekking tot de inlandsche nijverheid, wees de spreker er op dat de bevolking blijken geeft van een groot kunstgevoel, al vertoonen zich vaak gebreken in de techniek. Tijdelijk was er een achteruitgang te constateeren, ook door het feit, dat de inlandsche werklieden de voortbrengselen der Europeesche nijverheid leerden kennen. Nu echter is weder verbetering merkbaar: zoo was de tweede zending koperwerk voor deze tentoonstelling beter dan de eerste.

Aanvankelijk heeft de Raad van beheer der inrichting eene moeielijke taak, omdat zoowel te weinig als te veel verkoop, wegens te geringe aanvulling door bezendingen bezwaar kan geven. Van het in commissie zenden van voorwerpen naar elders, waartoe reeds aanvragen inkwamen, kan dan ook voorloopig geen sprake zijn. Nadat de permanente tentoonstelling ten slotte geopend was verklaard, namen de bezoekers met ingenomenheid de keurige ineen loopende zaaltjes in oogenschouw en was er reeds menig artikel dat de aandacht van kooplustigen trok.

Aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Januari wordt evenwel de opmerking gemaakt dat er nog zooveel zaken zijn, waarbij de algemeene indruk wel zeer bevredigend is, doch die in de details der afwerking veel te wenschen overlaten. Eene vergelijking wordt gemaakt met hetgeen in dit opzicht in Britsch-Indië en elders wordt verricht. Wil men inderdaad de concurrentie met andere Oostersche nijverheid volhouden dan dienen zulke gebreken vermeden te worden. De briefschrijver acht het in het belang van de Indische kunstnijverheid om hierop den nadruk te leggen. Boeatan mag hiervan in geenen deele de schuld dragen en het zal haar niet deren. Er zijn genoeg enthousiaste liefhebbers, die spoedig den aanwezigen voorraad zullen doen verdwijnen. Doch wil men iets verkrijgen, dat op breeder schaal levensvatbaarheid heeft, dan zal het, volgens dezen correspondent, raadzaam zijn, het oordeel van vak- en handelsmenschen over prijs en afwerking in te winnen en dit aan de Indische bevorderaars ter voorlichting toe te zenden, opdat men zich ginds niet koestere aan een optimisme, waarmee het belang van den inlander in geen geval gediend zal blijken te zijn.

* * *

De toekomst der Indische kunstnijverheid wordt in een vervolg op bovenbedoelden brief voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Januari j.l. donker ingezien. Waar de moderne beweging in kunst zich met beslistheid afkeert van alles wat naar oppervlakkig mooi zweemt, wijzen de feiten in het inlandsche werk op een gevaarlijk punt in het streven naar herleving van de Indische sierkunst en komt dit werk op een zeer ongeschikt oogenblik. De schrijver vreest dat de inlandsche werken in dit opzicht voor te veel soesah zullen bedanken, dat de winkels niet behoorlijk voorzien zullen worden

enz. Volgens hem is men een gebied gaan exploiteeren dat men in het geheel niet kende; de richting in *De Indische Gids* door den heer Rouffaer bepleit, betreffende een voorafgaan technisch-artistiek onderzoek is na ampele discussie verworpen. De baan voor dilettantisme is nu geopend en waar Boeatan nog de hulp van den teekenaar Nieuwenkamp heeft, stelt de Indische vereeniging zich vermoedelijk tevreden met hetgeen bestuursleden op dienstreizen verzamelen. Dat deze ook een deel van haar voorraad op een Japansche tentoonstelling exposeert wordt een gevaarlijk optimisme geacht en dat Batavia op dien weg voortgaat blijkt uit het plan om op een wereldtentoonstelling te Luik in te zenden, waarvoor *f* 30,000 subsidie van de Regeering gevraagd wordt, terwijl Boeatan hier te lande met moeite voorraad krijgt. In dit plan wordt tevens eene onvriendelijke houding tegenover de Nederlandsche vereeniging gezien. Over het algemeen schijnt ons dit artikel wel wat somber gekleurd. Le mieux est l'ennemi du bien en voorloopig schijnt het een leek op dit gebied toe dat een d a a d als de in werking stelling van deze verkoop inrichting meer waarde heeft dan een nog onbepaald verschuiven daarvan met de bedoeling om later het volmaakte nabij te komen. Juist het al te veel wikken en wegen houdt dan ten slotte alles tegen. Faalt Boeatan, dan moge het zich troosten met het: „In magnum voluisse sat est".

* * *

Landbouwdwang. In de dubbele afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* van Nov. - Dec. j.l. wordt de polemiek over het al of niet uitoefenen van zachten dwang ten goede in landbouwzaken, waarvan in onze revue in de Nov.-afl. op blz. 1736 e. v. melding is gemaakt, voortgezet tusschen de heeren Feith en Hasselman, terwijl ook de heeren W. de Wolff van Westerrode en P. H. van Andel bijdragen tot de beoordeeling van bestuursinmenging leverden. Wij moeten ons er toe bepalen van het artikel van den heer Feith de conclusies mede te deelen:

I. „De waarde van een wetenschappelijk onderzoek der inlandsche cultures wordt thans meer en meer erkend als een middel om tot verhooging van de productiviteit van den bodem te geraken.

II. „Bij dat onderzoek ontbreekt thans alle organisatie. Het bestaan van eene organisatie, in den vorm van een afdeeling of Departement van Landbouw, met de leidende gedachte, die weet wat ze wil, is een eerste vereischte om de te verkrijgen resultaten naar behooren te beoordeelen.

III. De uitvoering, der in het belang van den landbouw te nemen maatregelen door aanschouwelijk landbouw-onderwijs, behoort te worden opgedragen aan personeel, deskundig voor zijn taak opgeleid, dat zich geheel aan de uitoefening van die taak kan wijden, in casu de inlandsche landbouw-onderwijzers met de boven hen gestelde Europeesche landbouwkundigen, en niet aan de ambtenaren van B. B., die door hunne vele ambtsbezigheden, reeds nu geen tijd hebben aan ieder onderdeel van hun veel omvattenden werkkring de noodige aandacht te schenken.

IV. „De quaestie van het al of niet toepassen van dwang als regel wordt alleen beheerscht door de vraag: „W a a r a a n h e e f t d e i n l a n d s c h e b e v o l k i n g b e h o e f t e, en wanneer dan het antwoord luidt; a a n z e l f s t a n d i g h e i d e n i n i t i a t i e f, dan is uit een sociaal oogpunt, het nemen

van dwangmaatregelen met strafbedreiging daarmede van zelf veroordeeld".

Intusschen is bij deze laatste stelling door den schrijver nog in eene noot aangeteekend: „In buitengewone gevallen als force majeure zal in het algemeen belang wel van dezen regel moeten worden afgeweken".

Raadpleegt men het artikel van den heer Hasselman, getiteld „Het gevaar van generaliseeren", in dezelfde aflevering voorkomende, dan begint deze met de opmerking dat het uit de nadere toelichting van den heer Feith blijkt, dat deze het met hem wat de hoofdzaak betreft eens is. Ook de heer Feith is van oordeel dat het stelsel van vrijheid en zelfstandigheid niet overal onmiddellijk kan toegepast worden, althans niet onmiddellijk vrucht kan dragen, dat derhalve een overgangstijdperk moet aangenomen worden, waarin de Inlander nog niet aan zichzelf kan worden overgelaten en dat zich in dat overgangstijdperk omstandigheden kunnen voordoen, welke een direct ingrijpen van bestuurswege noodzakelijk maken. Omdat de zaak van zoo groot belang is, wil de heer H. haar nog eens nauwkeurig bezien en meent hij te moeten opkomen tegen de opvatting vrij algemeen gewekt, als zoude de Semarangsche Hongersnood-Commissie een stelsel hebben aanbevolen en als zou het toepassen van dwangmaatregelen, liefst met strafbedreiging „een integreerend deel" uitmaken van dat stelsel. Deze opvatting door hem als misvatting gekenschetst, bestond bij den anoniemen schrijver van een artikel in de *Java-Bode* van 11 Sept. jl. en in nog sterker mate bij den ondergeteekende (zie onze Sept.-afl. bl. 1360—61). Door het verslag der commissie met meer oplettendheid te lezen zoude men moeten toegeven dat de bedoelingen der commissie niet juist zijn weergegeven, dat, waar haar arbeidsveld beperkt was, de door haar gemaakte opmerkingen eenig en uitsluitend betrekking hadden op het door haar behandelde kleine gedeelte van Java. Nu zegt de schrijver wel dat nergens blijkt dat de commissie haar mandaat te buiten is gegaan en maatregelen heeft voorgesteld voor geheel Java, doch voor een onbevooroordeeld lezer wordt hetgeen op bl. 110 en volg. van het officieele verslag voorkomt daardoor niet van strekking veranderd. Er is toch niet aangetoond waarom en in welk opzicht de bevolking hier van die van elders verschilt en aan eene zoo geheel verschillende behandeling moet worden onderworpen. Men heeft zelfs niet te doen met een verschil in ras of stam. De buitengewone aard van de beschouwde inlanders tegenover andere is niet voldoende door de commissie in het licht gesteld en tot welk een willekeur men op landbouwgebied zou kunnen komen, blijkt vooral wanneer men de als Bijl. D. bij het verslag gevoegde nota leest van Dr. van Breda de Haan. Nu merkt de heer Hasselman wel in een noot op dat deze nota niet is geteekend door *de commissie*, dat niet gesproken wordt van geheel Java en dat Dr. van B. de H. uitdrukkelijk constateert dat het een eerste vereischte is met de meeste bedachtzaamheid voort te schrijden in de aangegeven richting,, maar dit is voor ons juist een bewijs dat de lezers den juisten indruk hebben gekregen en dat hier hopelooze pogingen worden gedaan om zich op een sterk hellend vlak in evenwicht te houden. Ook het zich vastklemmen aan de vermelde noot van den heer Feith en de hoop dat bestuursinmenging niet zulke bedenkelijke gevolgen zal hebben, omdat de Inlander zelf er zich immers tegen verzetten zal, indien men hem niet menschwaardig behandelt, maken de positie niet sterker.

Zeker, generaliseeren is een kwaad, maar het tegendeel, het voorbijzien van gezonde, algemeen geldende beginselen is er een dat nog veel erger is. Niemand denkt er aan op het gebied van hetgeen naar onze begrippen goed of kwaad is, afwijkingen toe te staan, die voor bepaalde gevallen door bestuursambtenaren kunnen worden gedecreteerd.

De heer Hasselman voelt dan ook te juist om iets in dien geest voor te staan, doch zijn gewezen lidmaatschap van die commissie schijnt hem in moeielijkheid en tweestrijd te brengen. Men verkrijgt den indruk dat de commissie met de Semarangsche toestanden geen raad wist en toch per se geneesmiddelen wilde aangeven. Voorstanders van dwang, die de consequenties daarvan niet beseften, ontbraken niet, men ziet het aan de nota en zoo als het altijd gaat met commissies, men pleegt er naar te trachten de lijnrecht tegenover elkander staande opinies, genaamd wit en zwart, tot een vergelijk te brengen, dat dan grauw of ongedecideerd uitvalt. Ons gevoel komt in het algemeen op tegen dwang, hier weet men geen ander middel, dus hier op deze plaats en in deze omstandigheden een weinig dwang, want men is er al wat aan gewoon geraakt, doch dan ten minste een grens om de wederpartij te bevredigen. Men heeft de commissie ontbonden en hare leden zoeken nog naar die onvindbare grens (bl. 522. Er spreekt eenige moedeloosheid uit hetgeen de schrijver zegt n. a. v. de opmerking van den heer Feith: „Wij weten maar al te goed, dat eene veronderstelling te Buitenzorg geuit, de hierarchische ladder afdalende, den kleinen man ten slotte als een donderend bevel in de ooren klinkt". Als dat zoo was, getuigt de heer H. dan zoude men tot de droevige conclusie moeten komen dat de woorden: zelfstandigheid, geduld en overleg, niet meer voorkomen in het woordenboek der Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren, doch dat er slechts oogendienarij tegenover de regeering, dwang en geweld tegenover den inlander bestond . . . .

Zoover zijn wij gelukkig nog niet, zoolang er mannen als de heeren Hasselman, Feith en anderen bij het B. B. dienen, doch zoover zou het kunnen komen als men het beginsel los laat dat er in de allereerste plaats behoefte is aan vrijheid en zelfstandigheid van den inlander. In verband daarmede is het wel jammer dat onder de uitspraken van verschillende geraadpleegde Regenten, alleen melding wordt gemaakt van die van den Regent van Demak, die eenmaal met het stelsel is medegegaan, dat o. a. belichaamd werd in Staatsblad 1903 n⁰. 269 en die dus niet meer als geheel onbevooroordeeld is te beschouwen.

Het stelsel van dwang heeft vele voorstanders. Zelfs in een in deze aflevering voorkomend artikel wordt het weder als een van de middelen aangeprezen, die bij „hulp aan Indië" onmisbaar zijn; het is dus een onderwerp dat van alle kanten bekeken moet worden. Aangenomen dat het niet als stelsel, maar in bepaalde gevallen aannemelijk is, dan dient door de voorstanders duidelijk te worden uitgesproken welke die gevallen zijn en te worden aangetoond wanneer de toepassing tot een gunstig resultaat heeft geleid.

Wanneer wij ons niet bedriegen dan is bijv. juist in Demak de sympathie van den landbouwer met de daar vigeerende inmenging in den landbouw er niet op vooruitgegaan en nu hij zelfs in de gevangenis kan komen omdat hij volgens zijn begrippen het juiste tijdstip uitkoos om aan den arbeid te gaan,

terwijl dit niet overeenstemde met dat, hetwelk de overheid daarvoor vaststelde, zal het verblijf aldaar hem wel niet met meer liefde en lust voor het nieuwe stelsel bezielen. Wij geven gaarne toe dat tegen waterverspilling en overlast aan andere planters gewaakt moet worden, maar het schijnt toch beter dat ieder den last draagt van eigen onnadenkendheid en dat er enkele velden van zulke tegenstrevers mislukken; de dwang door de omstandigheden opgelegd zal dan leerzamer wezen dan straffen, welke tot dusver slechts op misdrijven en niet op verkeerde inzichten werden toegepast.

Leest men boeken van Javanen-kenners, zooals het nu onlangs verschenen „*Kiekjes* op Java" van den heer G. Stoll, dan frappeeren juist bij zulke personen uitspraken als op bl. 274: „De Javaansche landbouwer wordt nu eenmaal door de machthebbenden als een onmondige beschouwd en behandeld; hem wordt gezegd wanneer en hoe hij moet planten. Het eerste kan gerust achterwege worden gelaten, laat hem daarin zijn vrijen wil; door jarenlange ondervinding weet hij zijn weg best te vinden en het zou mij niet verwonderen dat, zoo er op Java nog plaatsen zijn, waar de Javaan in dit opzicht zijn eigen meening mag volgen, daar afschrijving van landrente wegens misgewas, force majeure niet uitgesloten, het minst voorkomt".

* * *

De vermeestering van Poelan Tengah. In het weekblad *De Controleur* van 9 Jan. j.l., dat ons werd toegezonden, komt een artikel voor uit Brussel. geteekend „Blanda", waarin de treurige gebeurtenissen, die bij de laatste Korintji-expeditie voorvielen, nog eens aan een scherpe critiek worden onderworpen. Nadat door correspondenties in de *Java-Bode* melding was gemaakt van de betreurenswaardige daden, die daar zouden zijn bedreven, verscheen er een artikel in dat blad van 25 Nov. van den Kapitein der Genie de Gaay Fortman, waarin een poging gedaan wordt om de eer van het leger in deze zaak te verdedigen. Het is, voor iemand die nooit in het vuur was, moeilijk om zich een voorstelling te maken van hetgeen op zulk een oogenblik gedaan of nagelaten kan worden. Hoe de gebeurtenissen zich ook toegedragen hebben, steeds is er zoo iets afgrijselijks in dat de machthebbenden een buitengewone verantwoordelijkheid op zich laden als zij, anders dan in de uiterste noodzakelijkheid, tot gewapend ingrijpen overgaan, doch daar tegenover is het ons niet duidelijk wat men met dit napleiten over hetgeen in momenten van opwinding geschiedde, bereiken wil. In verband met de heftige beschuldigingen die er in voorkomen en waarbij ten slotte het in brandsteken van het laatste bolwerk des vijands als misdadig en laf wordt gekenschetst, trof ons een artikel in geenen deele met het oog op dit feit geschreven, in *de Militaire Gids* (1ste afl. 1904 blz. 19) over „Oorlogsschieten" en de lezing daarvan doet ons er aan twijfelen of de schrijver Blanda ooit zelf in het vuur geweest is. In dat artikel wordt nog eens de bekende uitspraak behandeld dat in een veldslag ieder gesneuvelde zijn gewicht aan lood heeft gekost. Zelfs de beste schutters hebben slechts een uiterst gering aantal treffers; in den slag bij Colenso bijv. verbruikten de Boeren 385.000 patronen om 909 Engelsche buiten gevecht te stellen. Deze zonderlinge uitkomst wordt hier op gezag van vele aangehaalde schrijvers verklaard door den geheel abnormalen toestand, waarin de mensch zich als strijder bevindt. Onder de geweldige invloeden, waarvan hij hier getuige is, „verliest de

gewone mensch meer dan zijn kalmte, wordt hij een gejaagd en angstig dier". Wij kunnen wegens plaatsgebrek niet resumeeren, welke verschijnselen de angst teweeg brengt, hoe de spontane aandacht, gegrond op het instinkt van zelfbehoud, de discipline in den weg staat en wat er verder belangwekkends in dit artikel voorkomt, doch het schijnt dat de soldaten ondanks zichzelf er toe komen te schieten als onbewuste vervanging der voorstelling door de daad. Het wordt daarbij een illusie dat de schutter in staat zou zijn te richten. Als inderdaad, hetgeen zeer aannemelijk is, in het vuur oogenblikken voorkomen dat bijna ieder, zoowel officieren als manschappen, in een toestand van opwinding verkeert, waarbij de physiologische werking van het gevaar doof doet zijn voor de beginselen, die beschaving en opvoeding ons hebben ingeprent, dan is veel verklaarbaar van hetgeen in die oogenblikken voorvalt, doch dan is er meer aanleiding tot betreuren dan tot veroordeelen.

* * *

Het Alg. Handelsblad nogmaals over den Indischen rentepost. In zijn avondblad van 14 Jan. wordt het standpunt besproken door de Eerste Kamer nu onlangs bij de behandeling van de Indische begrooting ten opzichte van de zoogenaamde eereschuld ingenomen en waar dit lichaam daarvan niets weten wil, wordt nog eens op de bekende gronden het doen vervallen van den rentepost bepleit. Ditmaal wordt nader aangetoond wat de financieele gevolgen zouden zijn als Nederland eene jaarlijksche bijdrage gaf, gelijkstaande met dien post van ruim 38 ton en deze uit l e e n i n g vond, die jaarlijks aan rente- en aflossing *ƒ* 135.135 zoude vorderen. In antwoord op de tegenwerping dat eene dergelijke schuldvermeerdering toch niet altijd kon doorgaan wordt geantwoord dat het zoogenaamd „aandeel van Indië in de nationale schuld", thans nog bijna 97 millioen bedragende, krachtig wordt afgelost. Van de *ƒ* 3.861.000 waaruit de „rentepost" bestaat is voor 1904 niet minder dan *ƒ* 955.000 voor aflossing bestemd en dit cijfer klimt jaarlijks met de bespaarde rente. Na 47 jaar ongeveer zal dus de geheele schuld geamortiseerd zijn en de vermeerdering van onzen rentelast zou dus na 47 jaar het maximum (*ƒ* 6.351.345) bereikt hebben. Waar onze staatsschuld krachtig geamortiseerd wordt en de inkomsten per jaar gemiddeld met 4.8 millioen stijgen, kan eene jaarlijksche vermeerdering der uitgaven met *ƒ* 135.135 volgens het *Hbl.* geen overwegend bezwaar hebben.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

MR. N. P. VAN DEN BERG. UIT DE DAGEN DER COMPAGNIE. GESCHIEDKUNDIGE SCHETSEN.

Vijf jaren op Banda (1633—1638). [1]
Een smeekschrift van de Bataviasche burgerij (1648). [2]
De Oost-Indische Compagnie der Edelen van Genua (1648—1649). [3]
Het Tooneel te Batavia in vroegeren tijd. [4]
Vroegere berichten omtrent Krakatau. De uitbarsting van 1680. [5]
Een conflict tusschen de Regeering en den Raad van Justitie des Kasteels Batavia. 1795. [6]
De Bataviasche Decemberbeweging van 1795. [7]
De Suikerindustrie op Java onder het bestuur van de Oost-Indische Compagnie. [8]
Coen en de vrije vaart en handel in Indië. [9]
Een onderkruiper van 's Compagnie's negotie. [10]
Uitgave van H. D. Tjeenk Willink en Zoon. Haarlem. 1904.

Het kan gevaarlijk zijn schetsen uit vroeger jaren, vooral wanneer daar onder zijn, die meer dan 30 jaren geleden geschreven zijn, opnieuw aan de pers toe te vertrouwen. Hoe licht zijn niet, uit de zich wijzigende meeningen, uit de zich snel opvolgende gebeurtenissen, andere denkbeelden, andere opvattingen geboren, die het vroeger geschrevene geheel anders doen beoordeelen, als op het tijdstip van het eerste verschijnen.

---

1) Verschenen in het Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde; deel XVII; Batavia, 1872. 28 pags.
2) „ Idem Idem ; deel XXII; Batavia, 1875. 34 pags.
3) „ Idem Idem ; deel XXIV Batavia, 1879. 31 pags.
4) „ Idem Idem deel XXVI: Batavia, 1881. [illegible]7 pags.
5) „ Idem Idem ; deel XXIX; Batavia, 1884. 20 pags.
6) „ Idem Idem ; deel XXIX; Batavia, 1884. 44 pags.
7) „ de Gids, 1890, deel II: geschreven te Batavia in 1888. 49 pags.
8) „ de Economist, 1893. 50 pags.
9) „ Verslagen en mededeelingen der Koninkl. Akademie van Wetenschappen; afd. Letterkunde; 4de reeks, deel IV. 35 pags.
10) „ Onze Eeuw September 1903. 34 pags.

Niet alzoo met geschiedkundige schetsen, indien deze objectief weêrgeven, wat oude journalen, chronieken. archiefstukken en boeken over de vervlogen tijden aan het licht brengen; dezulken kunnen tot in lengte van jaren hare waarde behouden.

Het was eene gelukkige gedachte al deze verspreide stukken, vereenigd uit te geven; te meer nu velen daarvan — ik mag wel zeggen verborgen in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap, dat stellig althans in Holland schaars bekend is — door zeer weinigen zullen gelezen zijn. Toch verdienen deze grepen uit het Indische 17de en 18de eeuwsche leven meer bekendheid. Een kort overzicht van den inhoud dezer schetsen moge deze meening staven.

Johan Sigmund Wurffbain, een Nürnberger, die in 1632 naar Amsterdam toog, daar zich als adelborst verbond de Comp. vijf jaren te dienen, die al spoedig na aankomst te Batavia, als soldaat, naar de Groote Oost werd gezonden, in 1634 assistent koopman te Banda werd en 1638 naar Batavia terugkeerde, waar hij later tot hooger ambt opklom, stelde te boek, wat hij in zijn vijfjarig verblijf te Banda zelf waarnam en van anderen hoorde.

Dat het daar in die jaren een ruwe en ongebonden samenleving was, waar 't moeilijk viel te besturen, daarvan legt dit dagboek getuigenis af; het schavot, bediend door een gechristenden Japanner, stond nooit lang ledig, en de straffen waren, zooals ze in die eeuw werden toegepast, onmenschelijk en wreed. Op 24 Juli 1633 viel de fiscaal, een geboren edelman uit Vlaanderen, met een Portugeesch bastaard in complot om Banda in de macht der Portugeezen te brengen, met verscheidene anderen op het schavot; een andere zoon van een Portugees en een inlandsche vrouw, Anthon d'Avila, die de gunsten van de echtgenoote van een anderen fiscaal met een geboren Bandanees deelde, werd door den laatsten vermoord, de gevolgen waren wêer ettelijke vonnissen, waaronder de overspelige fiscaalsvrouw tot 50 jarige gevangenisstraf. Tal van rooverijen en onmenschelijkheden worden vermeld; behalve een bezoek door den G. G. van Diemen aan Banda gebracht, schijnen de gevaarlijke losbandigheden van een samenraapsel van allerlei slag van lieden, de eenige afwisseling in het overigens eentoonige verblijf te hebben gebracht. Indien het dagboek van Wurffbain niet, voor een deel uit andere bronnen gestaafd werd, waardoor het vertrouwen in de niet gecontroleerde mededeelingen bevestigd wordt, zou men haast aan fantastische verhalen gelooven. Thans leert men er uit welk een moeielijke taak het besturen in die dagen was, en gaat men inzien, dat de hardheid der 17e eeuwsche bestuurders vaak noodig was om in die samenleving orde te brengen en te houden.

Dat de werkelijk groote bestuurders van de koloniën, zooals Coen en van Diemen ook nog langs anderen weg orde poogden te scheppen, nl. door te trachten de welvaart van de vrijburgers in de hand te werken, is bekend. Van Diemen was den handel van bijzondere personen niet ongezind; deze begreep dat het Compies monopolie niet in alle gestrengheid kon worden gehandhaafd; dat eerlijke huisgezinnen met kapitaal noodig waren in Indië; „want van slechte geringe personen staat niets stabiels te verhopen." Coen had in dien zin ook al geadviseerd, al kwam hij ook later tot andere gedachten; Heeren XVIIen hadden echter geen ooren voor die ruimere opvattingen; de

Comp. was juist gesticht om alle concurrentie te weren. Alleen beperkte handel binnen de wateren van de koloniën was geoorloofd; tegen de Chineezen, Arabieren en andere vreemde oosterlingen, die onder de beschermende vleugelen der Comp. tusschen de verschillende havens van Indië heên en wêer voeren en handelden, konden de vrijburgers echter niet op; hun handel kwijnde dus, zelfs Compies dienarèn deden hun afbreuk. Meer en meer won de meening veld dat breeder banen voor den vrijhandel noodig waren.

Eenige vrijburgers verzochten daarom vergunning (1646) om in Nederland een schip voor hun rekening te doen uitrusten en bevrachten; G. G. van der Lijn en Raden dachten daarover niet ongunstig en zonden hun verzoekschrift door aan Heeren XVIIen; dezen wilden er echter niets van weten. Hoewel nu het drijven van handel aan de Compies dienaren wel verboden werd, bleef de toestand der vrijburgers treurig; meer en meer keerden er van dezen naar Nederland terug. Dit nu was ook wêer niet naar den zin van Heeren Meesters; nu maakte zich het Opperbestuur ernstig bezorgd over het verloop der Nederlandsche koloniën.

Fluks werden daaraan belemmeringen in den weg gelegd; bepaald werd dat door de terugkeerenden *f* 300 aan vrachtgeld moest worden betaald, terwijl bovendien het kostgeld aan boord per dag berekend zou worden. „Groot waren de schrik en de verbazing", schrijft Mr. N. P. v. d. B., „die zich bij de lezing van dit plakkaat van de gemeente der vrijlieden meester maakten" en hoewel het gros daarvan bestond „uit ruwe en onbeschaafde kerels, die wel het mes en den kluppel, maar niet de pen wisten te voeren". . . . . . „zij telde ook ontwikkelde mannen in hare rangen, mannen, die in spijt van alle belemmeringen, door middel van den handel en ten deele ook door de kaapvaart tegen de vijanden der Comp., zich een ruim en onafhankelijk bestaan hadden weten te verzekeren." . . . . . . „In een uitvoerig adres van 22 October 1648 zetten de Bataviasche vrijlieden hunne verschillende grieven nader uiteen, en dit stuk verdient in hooge mate onze aandacht, want het leert ons dat, niettegenstaande den toestand van volkomen afhankelijkheid waarin particuliere personen toenmaals geplaatst waren, zij toch ter gelegener tijd niet schroomden om hetgeen zij als recht beschouwden met een groote mate van vrijmoedigheid onder de aandacht der Regeering te brengen."

Zij beriepen zich op Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der vrije Vereenigde Nederlanden en betoogden dat hier de Bewindhebbers rechters in eigen zaak waren.

Mr. v. d. Berg geeft een uitvoerig overzicht van dit merkwaardige smeekschrift, dat door G. G. en Raden, met handhaving evenwel van het aangevochten plakaat, werd doorgezonden aan Heeren XVIIen. Rekestranten deden echter nog meer, zij verzochten en verkregen de vergunning, eenige afgezanten naar Nederland te zenden om hunne zaak te bepleiten. Eenigen wil schijnen die afgezanten van hunne reis wel te hebben gehad; althans in een schrijven van Sept. 1649 deden Bewindhebberen, het Indisch bestuur weten, dat eenige mildheid in de behandeling van de burgerij in acht moest worden genomen; de zaak zelve, het betalen van vracht- en kostgeld werd echter niet uitgemaakt; Heeren XVIIen. bepaalden zich alleen tot algemeene bewoordingen, de resolutie zou „met discretie worden toegepast" en dergelijke.

De quaestie bleef vooreerst aan de orde in de brieven tusschen Bewind-

hebberen en Indisch bestuur; gaandeweg kwamen beide echter in het oude zog; de uitwerking van smeekschrift en zending bleek meer en meer schijn. In Oct. 1651 schreven zelfs de eersten, dat de burgers van Batavia, „zullen moeten buigen" of dat tegen hen zou moeten geprocedeerd worden als men „hier te lande jegens ongehoorzame, oproerige burgers gewoon is te doen". In 1652 werd deze aanmaning nog verscherpt en werd G. G. en Raden den raad gegeven, onrustige en wrevelige menschen, die eenige veranderingen mochten zoeken in te voeren „als perturbateurs van de gemeene ruste in O. I. naar Nederland (te) laten keeren."

Dit was dan het einde; hoewel het Opperbestuur in Nederland aanvankelijk wel gezind scheen aan de klachten een welwillend oor te leenen, op grond van de berichten van het Indisch bestuur, zagen Bewindhebberen met verontwaardiging op der burgeren aanmatiging neer. Wij moeten vreezen dat die burgeren zelve het er wel eenigszins naar gemaakt hebben. De gevolgen bleven intusschen niet uit; de toestanden te Batavia bleven treurig; voor de vrijburgers was niets te verdienen; telkens keerden er naar het vaderland terug, maar ook daar viel 't hun tegen. Het monopolie bleef in alle gestrengheid gehandhaafd; eenigszins ruimere denkbeelden zouden eerst 1½ eeuw later veldwinnen.

Voor een moeilijker quaestie kwam het Indisch bestuur te staan, toen het bleek dat er van een geheel andere zijde inbreuk stond gemaakt te worden op het monopolie, toen er twee schepen uitgerust door een te Genua opgerichte O. I. Comp. te Batavia verschenen om handel te drijven.

Met ontevreden vrijburgers konden gemakkelijk korte metten worden gemaakt, maar met deze schepen onder vreemde vlag viel rekening te houden, als ernstige bedreigers van het monopolie; te meer daar Bewindhebberen, die van te voren van de uitrusting te Genua op de hoogte waren gebracht hadden te kennen gegeven „dat aan de voornoemde schepen geen verder „empeschement" zou mogen worden aangedaan, „off ten ware deselve in eenige plaetsen, alwaer de Comp. haren handel met exclusie van alle andere natiën privative heeft, om te negotieeren quamen te havenen."

Onmiddellijk werden acht schepen uitgerust om de Genueesche bodems, die te Salida, aan de kust van Sumatra, reeds aan het handelen waren, op te brengen; 26 April 1648 bracht Rijcklof van Goens de beide vreemde schepen, die geen weerstand hadden geboden en die door Nederlandsche schippers gevoerd werden — hoewel vier Genueesche edellieden en eenige vreemde schepelingen aan boord waren — ter reede van Batavia.

Op grond van de, van kracht zijnde, bepalingen werden al dadelijk alle Nederlandsche schepelingen, die op de vreemde bodems waren, daarvan gelicht; de overige scheepsofficieren en de Genueesche edellieden werden, wel is waar, met een zekere onderscheiding behandeld, maar op hunne vertoogen werd niet veel acht geslagen; terwijl allerlei klachten van verschillende zijden over slechte behandeling aan boord, over ernstige twisten en grove onregelmatigheden, gedurende de reis voorgevallen, eenvoudig naar den Raad van Justitie verwezen werden.

De belanghebbenden wisten intusschen niet wat de Comp. met hen voor had; hoewel vertoog op vertoog werd ingediend, bleef de Regeering een

afwachtende houding aannemen, begrijpende dat de zaak door dralen en uitstellen ten slotte op niets moest uitloopen; de schepen bleven kalm ter reede, vertrekken zonder de noodige schepelingen was onmogelijk; of de Genueesche Comp. alle voordeelen inboette en de lading bedierf, dit liet de Regeering koud. Op een dringend rekest van de edellieden zelve, waarin met klem van redenen werd betoogd dat de zaken zóó niet konden blijven, dat aan de schepen gelegenheid moest worden gegeven te vertrekken, antwoordden G.-G. en Raden met een beroep op de plakaten en ordonnantiën van Ho. Mo. Heeren Staten Generaal, dat de Hollanders niet meer op de bodems mochten dienen en dat ook geen andere Hollanders mochten worden aangeworven; overigens waren de schepen vrij om weg te gaan! In een laatste rekest vraagden de edellieden de schepen te mogen verkoopen; dit werd eindelijk toegestaan en nadat een ondernemend kooper, die gehoopt had met een der schepen op handel uit te gaan, ook al door het niet kunnen bekomen van scheepsvolk, begrepen had zich verrekend te hebben, kocht de Edele Comp. het schip.

„Zoo was dus het einde van de geschiedenis dat de V. N. O. I. C. zonder geweld te gebruiken voor een betrekkelijk luttelen prijs in het bezit kwam van één der schepen, waarmede de O. I. Comp. der Edelen van Genua gehoopt had in de Orientaalsche wateren schatten te vergâren."

Mr. v. d. Berg geeft een omstandig relaas van al de onderhandelingen, ook van al de moeilijke quaesties, die zich aan boord hadden voorgedaan, waardoor een eigenaardig licht wordt geworpen op die Genueesche onderneming, waarin Hollandsche kooplieden de hand hadden en waaraan vele Hollandsche schepelingen verbonden waren.

Hierboven wees ik er op dat Coen ruimere denkbeelden koesterde omtrent den vrijen handel in de koloniën dan zijne lasthebbers in Nederland. In de studie „Coen en de vrije vaart en handel in Indië" heeft Mr. v. d. Berg dat groote historische handelsvraagstuk, nader in beschouwing genomen en het behoeft wel niet gezegd, dat vooral in deze quaestie naar het oordeel van dezen auteur, die de economische belangen en nooden van het tegenwoordige Indië zoo goed kent en die tevens de lessen van het verledene nimmer heeft voorbijgezien, met aandacht geluisterd moet worden.

Ontegenzeggelijk is Coen tijdens zijn eerste landvoogdij van meening geweest dat Batavia zou worden de treffelijkste plaats van Indië, tot den „stapel van den ganschen Indischen handel, die Malakka en Goa wel zoude komen te passeeren" in belangrijkheid en aanzien; dat vrijheid van komen en gaan voor de Chineezen, het scheppen van een vrijen burgerstand, het toelaten van compagniën van vrijburgers tot het drijven van handel moesten worden in de hand gewerkt; het stond toen bij hem vast dat een goed deel van den inlandschen handel door vrije lieden zou kunnen worden gedreven, aangezien die handel „ongelijk beter door particulieren dan door commiezen van de Compagnie kan worden waargenomen." Coen hield echter tevens vast aan het stelsel dat het transport van en naar Nederland van alle handelsgoederen en producten en dus ook de inkoop er van aan de Comp. zelve moest blijven en daarmede was aan een ruim en vrij ruilverkeer voor de handelaren in Indië reeds een groot beletsel in den weg gelegd. Voorts schijnt Coen niet te hebben ingezien, dat vooral het tot zich trekken van den inlandschen handel hoofddoel had moeten zijn,

wat te meer bevreemding wekt, dewijl de Hollanders bij hun eerste komst in den archipel een bloeiende vaart en handel vonden; ook met behulp van dien handel zou Batavia „het centrum van alle de Indiaansche negotie" gemaakt kunnen zijn.

Coen is tijdens zijn verblijf in Nederland wel op die fout gewezen; in de „Wederlegging" van Coen's reglement, door Mr. v. d. Berg aan Laurens Reaal toegeschreven is met klem van redenen betoogd, hoezeer van dien handel te profiteeren zou zijn „want gelijk alle groote grossiers haar meeste welvaart daarin bestaat, dat hare klanten, winkeliers en kleine kramers de waren in reputatie houden, winning doen en dikwijls wederkomen", zoo behoort ook de negotie „die de Compagnie niet alleen kan bevatten of voor haar te gering is, niet te vallen in handen van onze natie, welke al reeds te veel heeft laten zien, dat zulks haar niet nut en der Comp. bovenmate schadelijk zou wezen, maar behoort dezelve negotie te blijven aan de Indianen, want zijlieden weten deselve in reputatie te houden".

In zijn tweede landvoogdij trad Coen geheel anders op jegens de vrijhandelaren, de vrijburgers, die binnen de wateren der kolonie handel wilden drijven; in zijne houding tegenover den inlandschen handel bleef hij zich echter gelijk; wel verre nu van, zooals Mr. de Jonge deed, aan te nemen, dat Coen zich had neergelegd bij de wenschen van zijne lasthebbers, betoogt Mr. van den Berg, dat die handelaren zelf schuld hadden aan de veranderde zienswijze van Coen. Hij zag in dat het zaad tijdens zijn eerste landvoogdij uitgestrooid ter aanmoediging van den vrijhandel geen welige vruchten had gedragen, en dat, niettegenstaande zijn opvolger, Carpentier, geheel Coen's voetspoor in dat opzicht had gevolgd.

„Met de vrije lieden in Batavia gaat het gansch slecht" schrijft Coen 1628 naar patria „daar zijn eenige weinigen, die wat middelen hebben, en zeer weinigen die iets bij de hand nemen om haar eerlijk te negeeren; 't zijn meestal tappers en dronkaarts, de eene vergaat in exces van drinken, en de ander door enkel luiheid in armoede, daaraan geen deugd wel besteed kan worden, enz." Coen schijnt niet te hebben ingezien, dat onder de bepalingen van den handel met Nederland aan een werkelijk vrijen handel in Indië niet te denken viel.

„Om tot ontwikkeling en bloei te kunnen geraken" aldus Mr. v. d. Berg „hebben handel en nijverheid voor alles behoefte aan vrijheid van beweging en verkeer, aan losmaking van knellende en willekeurige banden, en het verleenen dier vrijheid en het slaken dier banden was nu eenmaal onvereenigbaar met de grondslagen waarop het gebouw van de Comp. rustte".

Op een geheel ander terrein begaf de auteur zich in zijne studie over „het Tooneel te Batavia in vroegeren tijd."

Niemand minder dan Cd. Busken Huet [1]) getuigde daarvan na een breedvoerige bespreking:

„Mag ik mijne lezers naar mij zelf beoordeelen, dan heeft het boekje hen „van het begin tot het einde geboeid, omdat het door een overvloed van „kleine trekken, die met de lotgevallen van het tooneel somtijds alleen zijde-

[1]) Litterarische Fantasiën. Vierde reeks, deel V.

„lings verband houden, zulk een aanschouwelijk beeld geeft van eene geheele „maatschappij; eener maatschappij die tot het verledene behoort, maar in het „tegenwoordige naleeft."

Op dien lof van den scherpzinnigen beoordeelaar van zoovele geschriften uit vroeger en later tijd, zou ik niet gaarne iets willen afdingen. Integendeel het onderwerp en de behandeling zouden tot meerdere uitwijdingen kunnen verleiden; nu echter door wijlen Mr. J. E. Banck in dit tijdschrijft [1]) reeds een overzicht werd gegeven van den inhoud dezer belangwekkende studie, mag ik hier daarop niet verder ingaan.

In de „Bataviasche Decemberbeweging van 1795" en in het „Conflict met den Raad van Justitie" verplaatst Mr. van den Berg ons naar de laatste jaren van de Comp., naar den tijd toen de uit Nederland gezonden Commissarissen Generaal te vergeefs en zeker niet met de rechte middelen, trachtten orde te brengen in den wanhopigen toestand van verval, waarin dat eertijds zoo machtige lichaam was geraakt.

In hoever heeft de revolutiegeest, die in het laatste deel der 18de eeuw geheel West-Europa in beroering bracht, zich in Batavia doen gevoelen, in hoever heeft deze weerklank gevonden in de gemoederen der Bataviasche kleine burgers vooral; deze vragen heeft Mr. v. d. Berg zich gesteld en voor zoover de aanwezige bronnen zulks gedoogen, ook beantwoord.

De schaarsche gemeenschap met het moederland, het niet bestaan eener indische pers, het vooral op materieele vooruitgang gericht zijn van de Indo-Europeesche samenleving, waren zeker omstandigheden, niet bevorderlijk om de wijsgeerige en staathuishoudkundige theoriën, die in het moederland zoo veler hoofd en hart in spanning brachten, in die Bataviasche samenleving gemakkelijk ingang te doen vinden. Wèl waren er vele oorzaken tot ontevredenheid; de toenemende ongezondheid van Batavia en de daaruit voortvloeiende sterfte, moeten een naargeestigheid hebben verwekt, die wrevel in de hand werkte; de schromelijke misbruiken in het bestuur; „de (ongestraft gebleven) schandelijke malversaties en fraudes" van betrekkelijk hooggeplaatste ambtenaren, moeten ergernis gegeven hebben aan hen, die niet bij machte waren hun aandeel in die voordeelen te bedingen.

Batavia, vervallen, verlaten door al wie rijk genoeg was, om in de omstreken een weelderige woning te betrekken, zoo goed als open en onverdedigd tegen een vijand, die ieder oogenblik ter reede verwacht werd, verwaarloosd in alle opzichten, dikwijls verstoken van aanvoer van de eerste levensbehoeften, Batavia moet in die dagen een somberen indruk hebben gemaakt, op hen die gedwongen waren er te blijven.

Dat de Bataviasche bevolking geheel zou verstoken zijn gebleven van berichten over de gebeurtenissen en de nieuwe denkbeelden, die Nederland in beroering brachten, is niet aan te nemen; evenals koopmanswaren clandestien overkwamen zal dit ook wel met nieuwsbladen en pamfletten het geval zijn geweest. De geest van revolutie, die overal heerschte moet ook wel tot Batavia zijn doorgedrongen en heeft daar stellig een vruchtbaren bodem gevonden.

---

[1]) Ind. Gids. Deel IV. 1882. 1 bl. 195.

Eén oogenblik kan er geweest zijn, dat de minder bevoorrechte lagere Comp^{s}dienaren en zij die buiten de Regeering stonden, met hoop op een betere toekomst vervuld zullen zijn geweest; de mare nl. dat er een Hooge Commissie uit Nederland zou gezonden worden, welke aan al die misstanden een einde zou maken, zal die minder bedeelden als een hoopvolle tijding in de ooren hebben geklonken.

Hoe spoedig werden zij echter teleurgesteld; al dadelijk door de benoeming van Siberg, schoonzoon van den G.G. Alting, die zelf in de Commissie zitting had, tot een harer leden, waardoor de ergerlijke familie-regeering dreigde bestendigd te worden en kort daarop door de flauwe houding tegenover de Engelsche schepen die ter reede lagen en gemakkelijk in handen van de onzen hadden kunnen overgaan.

Stellig is Mr. v. d. Berg er in geslaagd, die toestanden en die stemming in breede trekken, duidelijk te hebben geschetst.

En nu de uitbarsting, de beweging; welk een kalm verloop heeft zij gehad.

Berichten van het in handen der Engelschen overgaan van tal van de rijkste koloniën, geruchten omtrent groote oneenigheden tusschen de Regeeringspersonen, moeten de gemeente te Batavia in spanning hebben gebracht, zoodat ten slotte de afkondiging van het verdrag met Frankrijk en de bij die gelegenheid voor het eerst, officieel, vernomen leuze „Vrijheid, gelijkheid en broederschap" een soort van verlichting moet te weeg hebben gebracht, die tot uiting, tot handelen, tot remonstreeren genoopt moet hebben; die aandrang werd omgezet in een daad; een rekest door 83 Bataviasche ingezetenen geteekend en in de eerste dagen van December der Hooge Commissie aangeboden, spoedig gevolgd door een nader adres van confirmatie, geteekend door de 370 pennisten des kasteels en ettelijke anderen nog.

In dat rekest werd aangedrongen op de vervulling van drie wenschen, 1°. op het aanwijzen van een dag, waarop men in het openbaar zou kunnen uiting geven aan zijn vreugde over de vrede en de vrijheid door de Fransche broederen en bondgenooten aangebracht; 2°. op het intrekken van de plakaten, betrekking hebbende op pracht en praal, waardoor de gelijkheid voor allen zou gehuldigd worden; 3°. op het verbeteren van de defensie van Batavia tot afwering van den vijand, waarbij men het oog had op de Engelschen.

Over den inhoud van het rekest, over de agitatie welke aan het teekenen daarvan in de kleine Bataviasche wereld voorafging, over de verbolgenheid, welke het bij Mr. Nederburgh verwekte, over diens houding, waardoor hij zijne mede Commissarissen en de Regeering noopte tot het volgen van zijn wil — alleen Frijkenius bleef gematigd en rechtvaardig — over de droevige gevolgen, welke de zaak voor enkelen van de toongevers had, moet men de studie zelve nalezen. Genoeg zij 't te vermelden dat de 18de December werd aangewezen tot feestdag, dat werd besloten „in te trekken en buiten effect te stellen het reglement van pracht en praal van 1754", doch dat over de maatregelen van verdediging geen woord werd gerept.

„Zoo was het Nederburgh dus gelukt, om, onder de leus van het gezag „hoog te houden, twee van zijne persoonlijke vijanden en tegenstanders „onschadelijk te maken en zoodoende tevens voor goed den kop in te drukken „aan eene beweging, die hem aanvankelijk zelf blijkbaar een oogenblik in het „nauw had gebracht".

Kort te voren was er een conflict met den Raad van Justitie voorgevallen en ook daarin had de eerste Commissaris aan zijne persoonlijke vijandschap voldoening gegeven. Een voor dien Raad gebrachte zaak gaf aanleiding tot die botsing tusschen recht en gezag. De kapitein luit. ter zee Th. IJrons was, van allerlei leelijke zaken beschuldigd, voor den R. v. J. gebracht, doch door dien Raad uit zijn arrest ontslagen onder handtasting en belofte om zich te allen tijde in persoon te zullen „sisteeren". Dit, zoo goed als vrijsprekende, vonnis gaf aanleiding tot het besluit van C. C. G. G. om de tot de zaak betrekking hebbende stukken van den Raad te doen opvragen, ten einde de quaestie „in alle des zelfs omstandigheden meer van nabij te onder„zoeken en vervolgens te bepalen of er eenige termen waren tot de tusschen„komst van het hooge gezag der Commissie".

Een remonstrantie van den R. v. J., waarin deze — zich beroepende op eene instructie van de Hooge Regeering, op een brief van Heeren XVIIen, en op de opdracht gegeven aan C. C. G. G., die geenszins het recht hadden „om in Indië het despotisme te introduceeren" — die remonstrantie verwekte de verontwaardiging van de Hooge Commissie, inzonderheid van Mr. Nederburgh, in hooge mate. C. C. G. G. gaven dan ook te kennen, dat van die remonstrantie „met de uiterste ontstichting" was kennis genomen en herhaalden den gegeven last, evenwel met dien verstande „dat zal kunnen worden volstaan met over te brengen geautentiseerde copijen van de stukken en papieren" op de zaak betrekking hebbende.

In zijn antwoord toonde de Raad zich dadelijk meêgaande; dat de Hooge Commissie slechts afschriften verlangde, was voor den Raad thans genoeg om terstond aan het verlangen te voldoen. Niet zonder invloed op dat geschrift zal geweest zijn het bekend worden van de omstandigheid, dat die Commissie in hare vergadering van 9 Mei besproken had „dat de demarche van den R. v. J. behoorde te worden aangemerkt als een daad, die meerdere en gevoelige correctie verdiende".

Met dit deemoedig antwoord had de H. C. nu genoegen kunnen nemen; het gematigde lid Frijkenius betoogde dan ook in een breed advies dat men daarmede tevreden moest zijn; Mr. Nederburgh dacht er echter anders over en zijne gedweëe medeleden Alting en Siberg steunden hem in zijne bewering, dat 's Raads remonstrantie was „een kwaadaardig, lasterlijk en oproerig libel"; dat speciaal het raadslid Wegener, uit wiens pen de remonstrantie heette gevloeid te zijn en zijne medeleden Hartman en van Hoesen, die hem daarin krachtig gesteund hadden uit de kolonie moesten verwijderd worden.

Niettegenstaande de krachtige tegenkanting van Frijkenius, die thans vooral wees op de onbillijkheid om zich te keeren tegen drie leden, terwijl de gewraakte remonstrantie door den geheelen Raad onderteekend was, handhaafde Nederburgh zijn standpunt en wist zijn in de vergadering van 23 Mei gedaan voorstel in een besluit te doen omzetten.

Het is merkwaardig, zoowel de vertoogen van den R. v. J., als de motieven van Frijkenius en Nederburgh, zooals Mr. van den Berg die teruggeeft, te lezen; men gevoelt dat het hier ging om het recht contra het gezag van den eersten Commissaris, tevens echter dat de revolutiegeest, waarop hierboven gedoeld werd en waartegen de H. C. reageerde, den strijd vinnig en heftig maakte. Het werkelijk verloop van dit conflict, dat tot vóór 1884 eigenlijk

nauwelijks bekend was en dan nog geheel verkeerd was voorgesteld, [1]) is door Mr. v. d. Berg, dank zij diens nasporingen in 's Lands Archief te Batavia, tot volkomen klaarheid gebracht. De gemeenschap tusschen het moederland en de koloniën was in de laatste jaren der 18de eeuw allergebrekkigst; Engeland's macht ter zee belemmerde alle communicatie; niettegenstaande de H. C., met verschillende gelegenheden drievoudige afschriften van al het verhandelde naar Nederland zond, bereikte geen dezer afschriften zijn adres; eerst in 1798 schijnen Bewindhebberen kennis te hebben gekregen van de zaak en blijkens hun antwoord van 9 Mei 1799 waren zij geenszins tevreden over de in acht genomen gestrengheid, doch oordeelden zij dat „met meerdere onzijdigheid en met minder animositeit en gestrengheid overeenkomstig het gematigd advies van wijlen C. G. Frijkenius" had behooren te werk te zijn gegaan.

Ten slotte was Wegener de eenige, die naar Nederland vertrok; met een Deensch schip aanvaardde hij de reis; van Hoeson en Hartman wisten uitstel te verkrijgen en werden later onder de veranderde tijdsomstandigheden, gerehabiliteerd. Over de rol die Wegener later gespeeld heeft, waarin hij zich niet van een fraaie zijde deed kennen, leverde Dr. de Haan een belangwekkende studie „Jacobijnen te Batavia" [2]), waaruit blijkt dat Nederburgh in zijn heftig antagonisme in 1795 een weinig waardig patriot trof, wat echter niets afdoet tot de onrechtmatigheid van Nederburgh's doorzetten in deze zaak.

Liepen de tot nu toe besproken opstelien, deels over de eerste tientallen, deels over de laatste jaren van het bestaan der O. I. C., de studie „Een onderkruiper van 's Comp.'s negotie" voert ons naar den bloeitijd van het groote handelslichaam; daar deze studie reeds in dit tijdschrift in de maandelijksche revue van Oct. 1903, onder het hoofd „Het geval van Jurriaan Beek en de exorbitante rechten" werd besproken, moet ik mij hier daarvan onthouden.

Onder den geweldigen indruk, dien de Krakatau-uitbarsting van 1883, op allen die toen te Batavia waren moet hebben teweeggebracht, kwam Mr. v. d. Berg er toe, na te gaan of de historie ook van vroegere uitbarstingen gewag maakt. Door het naslaan van vele oude reisverhalen kwam hij tot het besluit, dat Krakatau in Mei 1680 aan een hevige werking moet ten prooi zijn geweest; hoewel vele journalen van reizigers, die omstreeks dien tijd straat Soenda passeerden, er over zwijgen, mag het verhaal van Wilhelm Vogel, die eigenlijk de eenige is, welke er melding van maakt en die later door anderen is nagepraat, zooals Mr. v. d. B. aantoont, niet op zijde worden geschoven, omdat de bizonderheden, welke hij aangaande de uitbarsting vermeldt, merkwaardig overeenkomen met de in 1883 waargenomen verschijnselen. Dit is het resultaat waartoe de auteur komt en naar het mij toeschijnt, zullen allen, die zijne studie lezen, dit moeten beämen.

---

[1]) Prof. Lauts zegt in zijne „Geschiedenis v. h. verval der magt v. d. Nederlanders in Indië" dat de opzending naar patria van Mr. Wegener plaats vond zonder eenige vermelding van redenen. Dirk van Hogendorp beweert in zijn „Essai sur l'état récent" enz., dat Hartman, v. Hoesen en Wegener zich de ongenade van C. C. G. G. hadden op den hals gehaald, wegens het veroordeelen van Th. IJrons, dus juist anders als wat Mr. v. d. Berg in 's Lands Archief vond.

[2]) Tijdschr. v. h. Bat. Gen. v. K. & W. Deel XLI, afl. 2

Dat het onderwerp: de suikerindustrie op Java onder het bestuur van de O. I. C., een buitengewone aantrekkelijkheid moest hebben voor Mr. v. d. Berg, die de economische zijden van die industrie voor den tegenwoordigen tijd, zoo van alle kanten bekeken heeft, ligt voor de hand. Dr. E. von Lippmann's werk over de wereldgeschiedenis van de suiker, gaf hem aanleiding om speciaal over de suikerindustrie op Java in vroeger tijden 't een en ander meê te deelen, omdat, hoe uitstekend de studie van dien Duitschen geleerde ook overigens moge zijn, over Java al heel weinig vermeld wordt.

Die geschiedenis nu is een eentoonige, maar het verhaal er van is toch belangwekkend. De meeste suiker kwam van de ommelanden van Batavia; particulieren, meestal Chineezen, waren de planters, die het product aan de Comp. moesten leveren; steeds betaalde die laatste veel te weinig, er was een tijd (begin der 18de eeuw), dat zij $1^{1}/_{6}$ stuiver per pond betaalde, terwijl zij zelve 13 à 14 stuivers maakte; steeds ondervond de suikerindustrie van de Bataviasche ommelanden sterke protectie (o. a. door levering van menschen en van brandhout), terwijl aan die van Java allerlei beletselen werden in den weg gelegd; o. m. omdat men zich ongerust begon te maken „over den zorgelijken en toenemenden rijkdom der Javanen door Comp's. gelden".!! Niet onwaarschijnlijk acht Mr. v. d. B. het, dat enkele hooge Compies dienaren belang hadden bij de suikerindustrie in de Bataviasche ommelanden. „Tot soutien van de Bataviasche colonie" — schreven een eeuw later C. C. G. G. — „had men de suikercultuur op Java steeds met kracht tegen gegaan." Uitvoer van suiker buiten de Comp. om, bleef steeds streng verboden en betaald werd er zoo min mogelijk, maar overigens was er telkens wisseling; nu eens moest het aantal suikermolens verminderd, omdat er overproductie was, dan weder moest er met alle kracht op meer productie gewerkt worden. In 1756 waren de pakhuizen zoo overvol, dat men er geen raad mêe wist, zoodat men toen zelfs aan de planters vergunning gaf hun suiker naar West-Indië te vervoeren en te verkoopen, wat kort daarop echter weer verboden werd. De bewerking van de suiker bleef gebrekkig gedurende de geheele 17de en het grootste deel der 18de eeuw; eerst in het laatste kwart dier eeuw kwam er eenige verbetering. De protectie bleef echter gehandhaafd. C. C. G. G. kwamen met wat ruimer voorstellen, getuigende van beter inzichten; de tijden waren echter te ongunstig, de fondsen ontbraken, om toen nog verbetering aan te brengen en los te komen van het ellendige, bekrompen Compies systeem.

Hoewel de gezonde denkbeelden van Dirk van Hogendorp, die terecht wees op den onnoemelijken rijkkom van Java's bodem en op het voordeel dat daaruit voor de suikercultuur te trekken zou zijn, toen nog voor onzinnig werden uitgekreten, kwam er evenwel kentering in de meeningen, maar te laat om de suikerindustrie te redden. In 1810 waren vaart en handel zoodanig gestremd, en de pakhuizen zoo overvol, dat de regeering begreep, dat zij van den verderen inkoop van suiker moest afzien. Het was Daendels, die aldus door de omstandigheden gedwongen werd tot het „abandonneeren van de suiker negotie." Sedert bleef de Regeering zich van alle verdere bemoeiingen met de suikerindustrie onthouden totdat het cultuurstelsel van van den Bosch daarin weder verandering bracht, maar het tijdperk daarvan lag buiten 's Heeren v. d. Berg's bestek.

Men moet al die droevige histories bij Mr. v. d. B. lezen, om te begrijpen dat er van eene gezonde en deugdelijke ontwikkeling en verbetering der suikercultuur en -industrie gedurende de 17de en 18de eeuw geen sprake kon zijn.

Is Mr. N. P. zooals hij gewoonlijk in Indische kringen genoemd wordt, gedurende tal van jaren, op economisch gebied de voorlichter geweest, vooral in zorgvolle tijden, zooals Indië er reeds zoovele heeft doorgemaakt, deze „mededeelingen over het maatschappelijk leven en verkeer van onze voorvaderen in Indië, in hoofdzaak ontleend aan niet voor een ieder toegankelijke zoowel gedrukte als onuitgegeven bronnen" zijn het bewijs dat hij ook nog tijd heeft kunnen vinden voor geschiedkundige navorschingen, die op belangwekkende en vruchtbare wijze tot de kennis van die voorvaderen, van toestanden en verhoudingeu zullen bijdragen.

Januari 1904. H. BOSBOOM.

H. van Kol, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal: Naar de Antillen en Venezuela, geill. met vele afb. en kaarten. — Leiden, A. W. Sijthoff, 1904.

Met eerbiedwaardige werkkracht heeft de schrijver van het in onze Nov.-afl. (blz. 1751) besproken „Uit onze Koloniën" daaraan een in denzelfden vorm gedrukt boek doen aansluiten over de Antillen en Venezuela, waaraan de uitgever weder blijkbaar zijn beste krachten gewijd heeft om den belangwekkenden inhoud een aangenamen vorm te verleenen. De ruim 550 bladzijden zijn versierd met een aantal uitnemend afgedrukte clichés en eenige eenvoudige, doch duidelijke kaarten helpen den lezer oriënteeren in een streek, die tot dusverre voor het meerendeel onzer landgenooten feitelijk nagenoeg geheel onbekend was. Wij herinneren ons ten minste uit de laatste jaren niet veel meer dan de Fransche reisbeschrijving van den heer G. Verschuur: „Voyage aux trois Guyanes et aux Antillen", waarin eenige oppervlakkige reisindrukken van enkele der hier besproken eilanden voorkomen, en die terecht zegt dat als er niet een likeur bestond, dat den naam van curaçao draagt, bij alle kenners gewaardeerd, de meeste menschen het eiland van dien naam wel niet zouden kunnen aanwijzen en zelfs met het bestaan er van geheel onbekend zouden zijn.

Het verschijnen van dit boek is daarom in het belang van die koloniën eene gebeurtenis, die van beteekenis geacht moet worden en voor ons, Nederlanders, inderdaad voorziet in eene lang gevoelde behoefte.

Evenals in zijn andere koloniale werk, is dit boek geen aaneengeschakeld reisverhaal, doch in ons overzicht willen wij de gevolgde route zooveel mogelijk tot leidraad nemen.

De reis begon op 29 Maart 1903 via Parijs naar Havre, van waar in den avond van 31 Maart naar Southampton werd overgestoken, om op deze Engelsche zeeplaats aan boord te gaan van de „Orinoco" van de *Royal Mail* Steam Packet Company, die den volgenden dag omstreeks 3 uur des middags

vertrok. De weg liep in een rechte lijn van Southampton naar Barbados, zuidelijk langs de Azoren, om den Golfstroom zoo snel mogelijk te kunnen snijden. Op Zondag 12 April omstreeks 2 uur in den namiddag kwam het bedoelde eiland, het meest westelijke der West-Indische eilanden in het gezicht. Hier bleek het dat dit evenals Trinidad wegens een pokken-epidemie besmet was verklaard, hetgeen eene verandering in het reisplan noodig maakte. Het was slechts vergund op de reede over te gaan aan boord van de „Eden" die noordelijk koers zou zetten en het was dan ook alleen van het dek van dien stoomer dat de reiziger de hoofdplaats Bridgetown in oogenschouw kon nemen en de negerjongens en Indianen zien, die zilvermunten doken of de zwarte heeren en dames, die met den Zondag rondom de boot kwamen spelevaren. Den 13den April waren het de eilanden Santa Lucia en Martinique, waar de reis heen ging. Reeds twee dagen later liet de boot het anker vallen op de reede van Fort de France, de hoofdplaats van Martinique en met echt Fransche welwillendheid stelde de Gouverneur op 16 April, de aviso „Jouffroy" ter beschikking om met zijn adjudant als geleider, het vernielde St. Pierre te gaan bezoeken. Wanneer men leest van de op Martinique gedane tochten en dat op 17 April voet aan wal gezet werd op het eiland Dominica, dan heeft de reiziger zeker zijn tijd niet verspild.

Op dit eiland, dat tweemaal zoo groot is als het eiland Wight, duurde het verblijf tamelijk lang; per roeiboot werd o. a. op 20 April een bezoek gebracht aan het dorp Soufrière, aan de zuidpunt er van gelegen en op 23 April werd de havenplaats, Roseau, met een Canadeesche stoomboot verlaten. Na gedurende den nacht Guadeloupe gepasseerd te zijn, kwam die boot den volgenden dag op het eiland Montserrat, dat met Dominica, St. Kitts-Nevis, de Virgin-eilanden en Antigua het Engelsche gouvernement der „Leeward Islands" vormt, waarvan de Gouverneur te Sint-John op Antigua woont. Het op Montserrat bezochte botanische station geeft aanleiding tot eenige belangrijke opmerkingen over cultures en eenige mededeelingen over analoge instellingen op de andere eilanden, waarbij van dat te Antigua eene fraaie afbeelding wordt gegeven. In den avond van 24 April werd dit eiland aangedaan, waar zich op een steile landtong langs de haven van Sint-John, de overblijfselen van een fort, een leprozen-asyl en een krankzinnigen-gesticht bevinden, die op 25 April bezocht werden. Eerst des avonds laat werd met de eenige beschikbare roeiboot het stoomschip weder bereikt. Nadat Saint-Kitts nog was bezocht, bestond er wegens de gebrekkige scheepvaart-gemeenschap geen gelegenheid om ook de Deensche eilanden te bezoeken. Het gelukte alleen om voor veel geld een zeer primitief vaartuigje machtig te worden, dat den schrijver met een reisgezel op 27 April aldaar te Sandy Point afhaalde. Het was een open bark, de Titus, welke hen naar de eerste Hollandsche Kolonie, het eiland St.-Eustatius zou brengen. Gezeten op een hoop keisteenen, die het plompe bootje tegen omslaan moest behoeden, en door een flinke bries, worstelend met een sterken stroom, heen en weer geslingerd, ging het derwaarts en eerst tegen 6 uur 's avonds werd op St.-Eustatius voet aan wal gezet. Terwijl men dit keerpunt in het reisverhaal aantreft op blz. 172, mag niet onvermeld blijven dat de tien voorafgaande hoofdstukken een tal van oeconomische, topographische, historische en ethnographische bijzonderheden bevatten, die voor de kennis van de Antillen van veel belang zijn.

Onze bovenwindsche eilanden, waarvan dit er een is, maken blijkbaar, hoewel niet in bloeienden toestand, niet zulk een treurigen indruk als de na te noemen benedenwindsche.

Van terzijde gezien, rijst St. Eustatius, evenals Saba, uit zee als een majestueuze kegel op, hetgeen door eene afbeelding van de „White Wall" op eerstgenoemd eiland wordt verduidelijkt. Achter de 581 M. hooge „Mountain" ligt eene vlakte, die aan de westzijde door berggroepen van geheel andere formatie begrensd is. Het eiland is van 2.6 tot 3.7 K.M. breed en 7.8 K.M. lang. Boven op een steile kust, de „Cliff" ligt de hoofdplaats Oranjestad. Overal brokkelen de oevers af, terwijl ook een riviertje, de „Glass gut" met uitschurende bedding het zijne bijbrengt tot de vernieling, zoodat een gedeelte der oude stad in puin ligt en een verlaten indruk aan het geheel geeft. „Na eenige formaliteiten in verband met de quarantaine", zegt de schrijver, „en het passeeren der douane-loods, liep ik langs een steil pad naar boven, over de boogbrug die het evengenoemd, zeer diep in de losse asch uitgesneden ravijn overspant, naar den zetel der Nederlandsche Regeering, een flink eenvoudig gebouw. Vlak daartegenover staan een paar onschadelijke kanonnetjes op een terrein, dat blijkens een geschilderde plank „Het Fort Oranje" moet vertegenwoordigen. Eenmaal waren bijna alle toppen van het eiland door den arbeid van slaven met gemetselde forten bedekt, waarvan nog dertien ruïnen zijn aan te wijzen. Thans is het eenmaal zoo rijke eiland nauwelijks het aanvallen meer waard".

Hoe het te St. Eustatius gesteld is wordt uitvoerig medegedeeld, doch is samen te vatten in deze woorden: „De vele suiker-, indigo-, tabaks-, en koffieplantages zijn verdwenen; de vier kerken en twee loges die de bovenstad versierden zijn in puin gevallen; de dubbele rij pakhuizen langs het strand, vroeger nog te klein om al de koopmansgoederen te bergen door schepen van alle natiën aangebracht, lieten slechts ruïnes achter; inplaats van 200 koopvaardijschepen ligt er nu nauwelijks een zeilbootje op de reede." Toch stelt de schrijver zich voor dat de kleine landbouw, de veeteelt, bijenteelt enz. er nog wel eenige vooruitzichten hebben, als er zoowel hier als op de andere eilanden gewerkt wordt op vermeerdering van de waterhoeveelheid. Hij meent zelfs een goede plaats voor een reservoir gevonden te hebben (bl. 185). Op 29 April werd eene vergadering van de ingezetenen gehouden, waartoe de Gezaghebber reeds dagen vóór de komst van den heer Van Kol een oproep had rondgezonden, zoodat zij hunne belangen te zijner kennis konden brengen. In een oude barak, „Court House" genaamd, kwamen vele personen van allerlei ras te zamen. Na er op te hebben gewezen dat deze bijeenkomst geheel en al een particulier karakter droeg en alleen ten doel had om zijne studie betreffende de toestanden te vergemakkelijken, opende de heer V. K. de vergadering: „met een beroep op het „self help" als eerste plicht, eer men op steun van de overheid mocht aanspraak maken. Weldra namen de debatten, allen in het Engelsch gevoerd, een aanvang en het waren niet het minst de negers, die daaraan een ijverig aandeel namen. Ofschoon ietwat langdradig, wisten zij zich goed en duidelijk uit te drukken, bleven alle toespelingen op personen achterwege en heerschte er een soort courtoisie tegenover de Negerinnen, die steeds als „Ladies" werden toegesproken. De voornaamste punten die behandeld werden golden den landbouw, de vischvangst en de veeteelt, de

waterquaestie en de verloskundige hulp, terwijl ook over een stelsel van landbouw-crediet van gedachten werd gewisseld".

Bij het krieken van den volgenden morgen ging het met een sloep door de branding aan boord van den schoener „Gouverneur van den Brandhof" naar Saba. De vraag bij het vertrek: „Kunt gij goed zwemmen?" en de mededeeling van den kapitein dat men „a sharp sailing" zoude hebben, waren niet zeer geruststellend. Na veel geschommel, gestamp en geslinger werd Saba na een korte reis van 4 uren bereikt. „De rand van het eiland, als een steile wand uit zee oprijzende, is op de meeste plaatsen onbeklimbaar. Naar gelang van wind en golfslag moet men nu eens in de „Fortbay", dan weer aan de „Ladder" afstappen om de als cyclopen-muren opgestapelde rotsblokken te beklauteren." Overal ziet men sporen van vulcanische werking en na een langen klim te midden van kale rotsen komt men eensklaps in een zacht geaccidenteerd terrein, met keurige huisjes, tuintjes en zindelijke straten, bewoond door inwoners van gemengden landaard, waarbij de blanken zorgvuldig van de negers gescheiden bleven. De eersten zijn meestal zeelieden of gaan als timmerlieden naar Demerara, de laatsten zijn sjouwerlieden en daglooners. De bevolking is evenwel zeer arm en moeilijk schijnt de vraag: Wat nu te doen? Het antwoord dat daarop getracht wordt te geven op blz. 201—203 is vrij onbevredigend en het bevorderen der emigratie naar minder stiefmoederlijk bedeelde streken komt den schrijver nog het beste voor.

Op 30 April nog voor zonsondergang van Saba vertrokken, was het aanvankelijk door tegenwind steeds laveeren, doch toen men aan de zuidzijde van het eiland St. Martin kwam in de groote baai, waaraan Philipsburg gelegen is, kwam er wat kalmte in het scheepje en kon weldra geland worden op dit eiland, dat ook al een ruime bron van klachten oplevert. Nagenoeg het eenige bestaansmiddel voor de mingegoede bevolking van dit half Fransche en half Hollandsche eiland is het winnen van zout en ieder is voor zijn onderhoud van het al of niet slagen der zoutpannen afhankelijk. Met de mislukking van den zoutoogst ontstaat de grootste ellende. „De natuur vormde er zoutpannen van meer dan 200 H.A. oppervlakte; een 5 à 600 menschen vinden werk tegen 85 centen daags, en in den oogsttijd tegen *f* 2.50 per man en een „woman dollar" van *f* 1.67 per vrouw; in de drukste tijden van het zoutgaren kan alles medewerken. Doch de zoutoogst werd geringer: leverde in de laatste 2 jaren zoo goed als niets op; de concurrentie met andere eilanden wordt steeds zwaarder; de prijzen daalden, en nu moeten meer dan 700 mannen werk gaan zoeken op Bermuda, en vinden de anderen geen werk, dus geen brood".

De oogsten zijn ongestadig en soms worden door het doorsijpelen van regenwater de pannen bedorven. Uitvoerig wordt de wijze van werken beschreven, die vrij primitief en voor verbetering vatbaar schijnt te zijn. Het zout van St. Martin staat bekend om zijne hardheid en wordt juist daarom in de Vereenigde Staten bij voorkeur gebruikt voor het inzouten van varkensvleesch en visch. Verbetering in de werkwijze schijnt niet onmogelijk.

De schrijver maakte een tocht, ook door het Fransche gedeelte en geeft eenige cijfers betreffende de financiën der drie eilanden, waarbij de abnormaal hoog gestegen pensioenen in de eerste plaats de aandacht trekken. Als staaltje van het bijgeloof onder de negers wordt de ontmoeting besproken

met een Obiaman, een neger die beweert in het bezit te zijn van occulte krachten en daarmede op het bijgeloof zijner rasgenooten speculeert.

Op Zaterdag 2 Mei werd het eiland St. Martin des avonds om 9 uur verlaten om dwars door de Caraïbische zee naar onze „Benedenwindsche Eilanden" over te steken. Deze tocht op het schommelend zeilscheepje is alles behalve benijdenswaardig. Zondags was men na 63 uren varens nog niet meer dan 109 mijl van Saba verwijderd en sukkelde men met windstilte. Dat er geen stoomverbinding bestaat tusschen Curaçao en de bovenwindsche eilanden wordt als een groot gebrek aangewezen in verband met overplaatsing van ambtenaren, mogelijke onheilen, enz. De tocht geeft aanleiding tot een interessant hoofdstuk over de zee in deze streken, de tornado's en waterhoozen, zeerampen, enz. en het was met een zucht van verlichting dat op 7 Mei eindelijk Bonaire in het zicht werd gekregen, een plek grond die de schrijver met een zucht van droefheid over de aanschouwde ellende weder verlaten zou. Het was aan de meest westelijke punt, de Slachtbaai, dat het anker viel en men moest een heel eind roeien eer de voet op het door de golven ondermijnde strand gezet kon worden. „Het was een dorre streek, een weinig loof van divi-divi boomen, enkele spichtige struiken van de hoog oprijzende cactussoort, die men hier „cardouches" noemt en eene schamele woning, dat was alles". Per ezel werd het dorp Rincon bereikt, dat aan groote armoede ten prooi bleek. Een bevolking van ± 1700 zielen leeft hier van den kleinen landbouw, daar zij grond, waarop zij mais verbouwen in huur krijgen van de Regeering. Dit jaar echter viel er geen regen, dus kwam er geen oogst. De laatste oogst had plaats gehad in Februari 1902 en was zeer goed geweest; doch al dit voedsel was nu reeds verbruikt en vóór Februari 1904 was op geen nieuwe productie te rekenen!

De uitvoer van campèchehout heeft opgehouden, sedert men die roode verfstof kunstmatig bereidt; de prijs van de aloé is tot op $^1/_3$ gedaald. Limoentjes, voor sommige Engelsche eilanden zulk een rijke bron van inkomsten, willen wegens de droogte niet tieren, een steenbakkerij was gestaakt, enz. De divi-divi, die hier welig tiert en in Duitschland bij het looien, in Noord-Amerika als gele verfstof wordt gebezigd, wordt onder steeds ongunstiger voorwaarden verscheept. Hierbij keurt de schrijver bestaande uitvoerrechten op Bonaire en invoerrechten op Curaçao af. Na het verlaten van Rincon ging de tocht naar de hoofdplaats Kralendijk om op 8 Mei des nachts om 4 uur per sloep weder aan boord van den schoener te gaan en het eilandje Klein-Bonaire voorbij zeilende, naar Curaçao te stevenen.

Ondanks het bedoelde korte verblijf op Bonaire heeft de schrijver een interessant hoofdstuk over de toestanden aldaar kunnen schrijven en naar aanleiding van zijne mededeelingen blijkt eene commissie van vier personen van Curaçao naar Bonaire te zijn gezonden, om haar aandacht te wijden aan verstrekking van water door artesische boringen, putten of vergaarkommen, het maken van wegen en de voorbereiding der uitgifte van „grondjes" voor den kleinen landbouw, alsook aan het aanleggen van een model zoutpan en een onmiddellijk helpen met voedsel en kleeding, enz. Toen de schrijver 16 dagen later Willemstad verliet, was die commissie derwaarts op reis.

„Mogen ditmaal", zoo heet het hier, „Regeering en ambtenaren hun heiligen plicht begrijpen en steun brengen in den nood, dan zullen wij er in slagen

de harten te winnen van eene bevolking, die ons tot heden in geen enkel opzicht eenige dankbaarheid verschuldigd is. Doch vooral: men zette alle kleinzieligheid ter zijde, toone dat het ons ernst is met onzen plicht als Koloniale mogendheid"..:.. enz.

Van uit Curaçao werd een tocht gemaakt naar het westelijk liggend Aruba van waar wij op 16 Mei den reiziger weder aan de Westbaai zien landen om het meer bergachtige deel van Curaçao te bereizen en o. a. de plantage Savonet te bezoeken, terwijl op 23 Mei met een boot van de West-Indische Mail, de „Willem III" de baai van Puerto Cabello in Venezuela bereikt werd, om door dit land, via Caracas, La Guaira te bereiken, waar dezelfde Mailboot den reiziger weer opnam en daarna op 29 Mei de golf van Paria op het eiland Trinidad binnenstoomde. De hoofdplaats Port of Spain op 31 Mei verlatende was het eene groote teleurstelling dat van een bezoek van de vier Guyana's niets komen kon, door de quarantaine, die belette om Georgetown in Britsch-Guyana aan te doen en die den reiziger noodzaakte tot een verblijf van 11 dagen te Post Leyden aan de monding der Suriname-rivier.

Hoe het daar was blijkt al eenigszins uit het opschrift van het hoofdstuk: „In het rijk der muskieten" en wij gevoelen inderdaad wat het voor iemand van Van Kol's voortvarendheid zijn moest om zulk een tijd in zulk een verblijf door te brengen. Ook het onderzoek van Suriname schoot er daardoor wegens gebrek aan tijd, grootendeels bij in. De uitvoerige bespreking van dit land bleef achterwege en slechts een opstel over de toekomst van het Negerras besluit het werk. Ware dit gebied met dezelfde uitvoerigheid als de eilanden beschreven, zeker had er nog wel een deel aan de reisbeschrijving toegevoegd kunnen worden. Zoo als het boek daar thans ligt is het echter voor de kennis der Antillen onder Nederlandsch gezag reeds van veel waarde.

Het is niet doenlijk om uit de hoofdstukken over Bonaire, Aruba en Curaçao uitvoerige aanhalingen te doen, doch er spreekt duidelijk uit dat waar hier in vergelijking met de armoede op de Bovenwindsche eilanden bepaald gebrek heerscht, de Regeering genoodzaakt zal zijn handelend op te treden.

Van den invloed zijner woorden ziet men reeds menig bewijs en de meerdere aandacht dit jaar in de pers en in de Kamer aan de West-Indische Koloniën geschonken is zeker voor een groot deel aan den heer Van Kol te danken. De lezing van zijn boek geeft ook eigenaardige indrukken, waarop men niet was voorbereid. Wie wist bij het groote publiek dat naast al die armoede en ellende datzelfde Curaçao schatten in zijn schoot bergt, die tot dusver grootendeels in vreemde handen zijn gekomen. De Santa-Barbara quaestie verdient zeker de algemeene aandacht en daarom willen wij dit overzicht met de vermelding daarvan besluiten.

Beoosten Curaçao heeft men een kale rots met een vuurtoren er op „Klein Curaçao" genaamd, die destijds door den Gouverneur H. F. G. Wagner „een waardelooze klip" werd genoemd. Een toen nog jong mensch, de heer John Godden, met een zeilschip toevallig landende op een der kalkriffen bezuiden Curaçao gelegen, vond daar rijke bergplaatsen van phosphaat, de thans meer en meer gezochte meststof. Met vliegende haast, 14 dagen na de indiening van zijn request, in Maart 1871, werd hem door genoemden gouverneur het uitsluitend recht verleend tot het graven van guano op het eiland Klein Curaçao gedurende 10 jaren. Zooals de schrijver mededeelt geschiedde zulks

met een beroep op de verordening van 8 Mei 1862 (Publicatieblad No. 4) regelende „de uitgifte in eigendom of pacht der publieke „gronden" van de kolonie Curaçao."

„Het verleenen der concessie", zoo leest men, „geschiedde niet in het openbaar (art. 3 der verordening), doch „onderhands", daar hier „kennelijk het belang van het domein zulks eischte." Een artikel van hooge waarde (de prijs van deze phosphaat was toenmaals in Engeland ƒ 72 à ƒ 75 per duizend kilo) werd tegen eene luttele heffing van ƒ 2.50 per ton door dien gouverneur afgestaan, dat is voor ƒ 1 per duizend kilo of $^1/_{70}$ van de waarde. En deze concessie werd blijkens de Gedrukte Stukken der Tweede Kamer 1873—74 No. 95 „met overhaasting, zonder mededinging, zonder eenig onderzoek verleend". De Nederlandsche Regeering heeft daarin berust en toch was deze transactie kortweg schandelijk te noemen", vervolgt de heer Van Kol. „Van 1871 tot 1877 voerde Godden een hoeveelheid van ruim 100 duizend tonnen uit, vertegenwoordigende eene marktwaarde van ƒ 7.200.000 en hij betaalde daarvan in het geheel aan het Gouvernement aan uitvoerrechten en scheepstongelden het minieme bedrag van ƒ 84.250 of nauwelijks 1/85 van de werkelijke waarde, verkregen uit het afgestane domein. Thans is dat eilandje van zijn schatten beroofd, en zijn deze naar verre landen verdwenen om er nooit weer terug te keeren. De roofbouw is volbracht".....

Intusschen was op het eiland Curaçao het Santa Barbara-depôt van phosphaat in 1874 ontdekt door Cornelis Gorsira, terwijl hij op jacht was in de nabijheid van zijns vaders plantage „Jans Zoutvat." Santa Barbara zelf behoorde aan den heer Jacob Naar, die het voor ƒ 80.000 verkocht aan de familie Gorsira, onder beding dat hij bovendien ƒ 3 zou ontvangen van elke verscheepte ton phosphaat, welk servituut echter later voor ƒ 27.000 werd afgekocht. Door een contract van 2 Juli 1875 gaf Michaël Brown Gorsira de vrije beschikking over zijn eigendom aan den bovengenoemden heer John Godden, die de helft van de genoemde hoofdsommen betaald schijnt te hebben. Behalve ƒ 2500 jaarlijks uit te keeren, zoude deze ƒ 12 betalen voor elke uitgevoerde ton, met een minimum van 2000 ton 's jaars, waarbij echter het meer uitgevoerde in mindering van de verplichting voor volgende jaren kwam. Daar de meststoffen voor het grijpen lagen, voerde Godden zooveel uit dat hij reeds tot aan het einde van 1945 aan zijn verplichtingen voldaan heeft. Door dit contract kreeg hij bovendien geheel het heft in handen en zijn de eigenaren van elke deelname aan de ontginning en het beheer uitgesloten. Van 1876—1885, dus in de eerste 10 jaren werden 441.000 M^3. of ongeveer 154.000 ton uitgevoerd en in de 10 volgende nog eens 20.460 ton, maar na dien tijd is de uitvoer gestaakt. Het aandeel dat door de oorspronkelijke plantage-bezitters werd verkregen, wordt op ƒ 2.150.000 geschat, terwijl het aandeel van den heer Godden in de winst zeker drie- of viermaal meer bedroeg.

Nog is die rijkdom lang niet uitgeput. Volgens de berekening, welke de heer Van Kol op bl. 336 van zijn werk geeft, ligt er zeker nog voor minstens 50 millioen waarde. De heer Godden was door zijne rijkdommen in staat als geldschieter op te treden, draconische eischen te stellen en daarvan misbruik te maken door alle ontginning en verkoop van de phosphaat op Santa Barbara te staken. Naar de ware drijfveer dezer vreemde handelwijze

is volgens de heer V. K. slechts te gissen: de lage prijzen waren niet meer dan een voorwendsel, want toen alle uitvoer plotseling werd gestaakt was de daling nog onbeduidend. Ook werd meermalen een verlaging der „royalty" aangeboden, doch tot een vergelijk is het niet gekomen. Men schijnt thans een laatste poging te willen doen om de twistende partijen te verzoenen, doch gelukt deze niet, dan meent de heer Van Kol, dat de wetgever zal kunnen ingrijpen. Wanneer de bedoelde heer aan de meest billijke voorstellen geen gehoor zou willen verleenen, dan kan de Regeering hem tot hervatting der exploitatie dwingen of wel deze delfstoffen zelf in handen van den staat brengen en zoude daartoe in hetgeen elders in zulke gevallen geschiedt, de noodige aanknoopingspunten kunnen vinden. In elk geval schijnt het ernstig te betreuren, dat uit deze bron geen ruime winsten ook voor den staat vloeien. Ook Aruba bezit phosphaatmijnen, waarvan de schatkist van 1880—1893 niet minder dan *f* 2.690.000 trok, terwijl zij van Santa Barbara, dat zooveel grootere winsten maakte slechts *f* 260.000 ontving.

Wij moeten ons zeer fragmentarisch overzicht van het boek hier afbreken. Waar „het land der revolutiën" beschreven wordt en elders, zouden wij nog buitengewoon veel interessants hebben aan te stippen, doch ons verslag mag niet van de lezing van het boek zelf terughouden. Ook hier en overal in het boek is op de oordeelvellingen van den schrijver zijn persoonlijke stempel gedrukt. Hij ziet overal uit naar verbetering, de vraag „wat nu te doen" is steeds op zijn lippen. Hij wanhoopt bijna nooit: „Alle rassen zijn voor volmaking vatbaar, geen enkel blijft stilstaan. . ." Onderwijs en beschaving zijn zijne leuzen en waar wij niet altijd mede kunnen met zijn idealistische opvattingen, blijven wij toch dankbaar, dat er nog menschen zijn, die aldus overal het „excelsior" voor oogen hebben.

Perzische Schetsen door F. M. Knobel.
Amsterdam, J. H. de Bussy, 1903.

Dit boek, in hetzelfde genre, doch wat minder omvangrijk dan de in 1902 in dit tijdschrift (2e deel bl. 1787) aangekondigde „Oostersche Verpoozingen", bevat eenige reisschetsen van het land, waar de schrijver thans in ambtelijke betrekking geplaatst is. Blijkens de voorrede, Oct. 1903 uit Teheran gedateerd, heeft de uitgave slechts ééne rechtvaardiging: geestelijk zelfbehoud. Gladstone hakte boomen om ten gunste van zijn lichamelijk welzijn. De pen, zegt de schrijver, „is de bijl voor mijn brein". De beschrijving hoe men per spoor naar Bakoe, de petroleumstad, reist, van daar over de Caspische zee naar Enseli gaat en dan via Rescht door het dal van de Sefid Roed de hoogvlakte bestijgt om na dagen reis over Kasvin eindelijk te Teheran te komen, is op zich zelf al voldoende om zich een denkbeeld te maken van het isolement, waarin men zich aldaar bevindt. Raadpleegt men een kaart en ziet men achter Teheran de groote zoutsteppe en de woestijnen, dan schijnt de indruk toch te ongunstig, want aan den omtrek van die woestijnen blijkt ruimte te zijn voor eene schoone natuur. Reeds bij aankomst leest men: „vruchten en bloemen zijn er te Rescht in overvloed. De winterroos bloeit er, zelfs als

er sneeuw ligt, hetgeen intusschen niet dikwerf het geval is." Het algemeen type van de huizen met platte daken hier en in andere Perzische steden is zeker niet mooi; vooral als zij hoe langer hoe bouwvalliger worden en de regens, die meer en meer intreden, geheele stukken plafond naar beneden doen komen. Dat er met goeden wil en ijver veel tot stand gebracht kan worden, blijkt o. a. uit de beschrijving van Teheran waarvan men leest (bl. 136) dat een barre plek grond er binnen den tijd van zes jaren in een schaduwrijk oord wordt herschapen. „Het park van den gewezen grootvizier, die zich thans als banneling in den vreemde ophoudt, was nog niet lang geleden eene woestenij. Thans hebben er de platanen, moerbezieboomen, wilgen, populieren, esschen, olmboomen en acacias hun vollen wasdom bereikt. Tien jaren geleden begon de tegenwoordige grootvizier den aanleg van eenen tuin hoofdzakelijk voor de bloementeelt. Thans is dit een dicht begroeide plek. De rozen, leliën, dahlia's violen, tulpen, narcissen en jasmijnen verspreiden er hunne geuren van Maart tot November. Prachtige vijvers geven er, zelfs midden in den zomer, de noodige koelte. . . ."

Eenigszins verwarrend is het dat de inhoud van het boek zoo van den hak op den tak springt. Wij hebben bij maneschijn achter Teheran den berg Demavend bewonderd, wij hebben een kijkje gekregen op het feest van Hassan en Hossein, het verschil tusschen het Schiitisch Mohammedanisme van de Perzen en de Sunnieten is ons duidelijk gemaakt en wij zijn juist verdiept in de geschiedenis van Ali's ongelukkige nakomelingen, die op dat feest herdacht worden, of de schrijver kan (bl. 201) bij die geloofsquaesties de russische monniken van Wallamo niet vergeten en verplaatst ons plotseling in een stoomboot op het Ladogameer om met bedevaartgangers de daaraan gelegen Russische kloosters te bezoeken. Ook hier geldt het een deel van de wereldkaart, dat ons veelal slechts op school opgedreunde namen in herinnering brengt en is het kijkje op die noordsche natuur en omgeving belangwekkend en frisch, doch deze wijze van beschrijving kenmerkt het boek opnieuw als een vrucht van en een middel tot verpoozing. Wie het als zoodanig opneemt, zal het niet onbevredigd ter zijde leggen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE HANDEL VAN JAPAN IN 1902.

Dezer dagen verscheen een hoogst belangrijk consulair verslag van de hand van den heer H. van Oordt te Kobé, tijdelijk belast met de waarneming van ons consulaat in Japan, waarin over dat rijk een tal van recente gegevens voorkomen.

Ofschoon de handelsbeweging van Japan in 1902 grooter was dan in het voorafgaande jaar, kon toch niet bepaald van een voorspoedig jaar worden gesproken. De Engelsch-Japansche alliantie werkte een tijd lang opbeurend op den handel en de fondsenmarkt, doch dit was niet van langen duur. Een middelmatige rijstoogst en de depreciatie van het zilver werkte deprimeerend, vooral op den uitvoer. Volgens dezen berichtgever heeft Japan vreemd kapitaal noodig en leeft het op handels- en industriëel gebied boven zijne krachten. Het blijkt evenwel dat dit kapitaal slechts schoorvoetend verstrekt wordt, omdat de bepalingen omtrent vreemdelingen en rechtspersoonlijkheid te wenschen overlaten en de Japanners het ongehoord vinden dat aan de eersten gelijke rechten met de inboorlingen zouden worden toegestaan. De banken hadden overvloed van geld in deposito, daar vele kapitalisten zeer wantrouwend waren bij het verleenen van credieten en het deelnemen aan industriëele en andere ondernemingen. Over het algemeen verkeerde de inlandsche industrie in matigen bloei, maar de vrachtprijzen handhaafden zich flink en het reederijvak was loonend. Behalve met textiele en enkele andere goederen was de importmarkt niet overvoerd, hetgeen wordt toegeschreven aan groote voorraden bij de afnemers en aan door de importeurs opgedane ongunstige ervaringen.

Uit de cijfers, die betreffende den in- en uitvoer worden gegeven, blijkt dat in 1902 de waarde van den invoer, ad $271^{3}/_{4}$ millioen Yen, den uitvoer ad $258^{1}/_{3}$ millioen overtreft.

Na hetgeen in onze vorige aflevering (bl. 125) over handels- en betalingsbalansen is gezegd, schijnen de cijfers van Japan merkwaardig omdat men weder te doen heeft met een concurrentie van Westerling en Oosterling, waarbij hier deze laatste meer kracht ontwikkelt, dan in den regel het geval is. Op het oogenblik zou men aan deze cijfers zeggen dat Japan nog geen groote verplichtingen tegenover het buitenland heeft te voldoen. Het verslag spreekt zelfs van een zeer grooten invoer en een geringen uitvoer van specie en muntmateriaal. Van den totalen invoer waren voor een waarde van 271.319.443 Yen vreemde voortbrengselen en fabrikaten en voor 411.815 Yen Japansche. Van den uitvoer waren deze waarden respectievelijk 255.675.017 Yen aan Japansche en 2.628.048 Yen aan vreemde artikelen.

De waarde van den invoer was grooter dan die van den uitvoer in:

1902	13.428.194	Yen.
1901	3.467.101	„
1900	83.133.133	„

Wat de beweging aan specie betreft, bestond de invoer in 1902 ter waarde van 32.161.358 Yen uit 30.183.670 Yen aan goud en 1.977.688 Yen aan zilver, tegen een uitvoer van 453.313 Yen aan goud en 1.575.669 Yen aan zilver. In 1901 was de waarde van den invoer aan goud en zilver 10 960.750 Yen tegen 14.049.099 Yen uitvoer.

In het geheel werd er dus aan goederen en edel metaal in 1902 een waarde van 43½ millioen meer in- dan uitgevoerd, terwijl in 1901 de balans bijna in evenwicht was.

Van de twaalf voornaamste havens van Japan, Kobé, Yokohama, Osaka, Nagasaki, Moji, Hakodate, Yokkaichi, Simonoseki, Idzuhara, Taketoyo, Kuchinotsu en Otaru, is deze volgorde tevens, die van de waarde van den invoer, waarbij de beide eersten respectievelijk met 144½ en 89⅓ millioen Yen de anderen ver achter zich laten. Bij den uitvoer staat Yokohama met 139 millioen boven Kobé met 74¾ millioen, waarop Osaka en Moji volgen. Wat den uitvoer betreft, zou deze verhouding wel weder ten gunste van Kobé verbroken kunnen worden, indien de uitvoer van zijde (een wat de waarde betreft zoo doorslaggevend artikel) uit Yokohama, die in de laatste jaren enorm was, vermindert.

Gaat men den invoer na met betrekking tot de landen van herkomst dan ziet men China, Britsch-Indië, Groot Brittannië, Duitschland en de Vereenigde Staten daarin in ronde cijfers met 40½, 49, 50½, 26 en 48½ millioen deelen.

Uit Nederlandsch-Indië bedroeg de invoer een waarde van 3.568.719 Yen tegen 5.075.787 in 1901 en uit Nederland 772.666 tegen 408.244 in 1901.

Onder de uitvoercijfers voor 1902 teekenen wij aan 47 millioen naar China, 26 naar Hongkong, 10½ naar Korea, 17½ naar Groot Britannië, 27 naar Frankrijk, 13 naar Italië en 80 naar de Vereenigde Staten. De uitvoer naar Nederlandsch-Indië bedroeg een waarde van 570.634 Yen over 1902 tegen 683.375 in 1901 en naar Nederland 745,249 tegen 344.025 in 1901.

Onder de goederen, die uit Nederlandsch-Indië in Japan ingevoerd worden, bekleedt de suiker (475.115 pikols) ter waarde van 2.651.492 Yen de voornaamste plaats en verder de indigo ter waarde van 775.775 Yen, terwijl omtrent den uitvoer van Japan naar onze Oost slechts vermeld wordt dat die uit tal van kleine artikelen bestaat, van zoo weinig belang, dat de opsomming achterwege kan blijven.

Intusschen wordt elders meer waarde aan deze gegevens gehecht. In het *Alg. Handelsblad* van 2 Nov. jl. wordt namelijk het „Verslag eener reis naar Japan" besproken, gedaan door den heer H. Rud. du Mosch, chef der Handelsvereeniging Maintz & Co. te Batavia, afgevaardigde der Ned.-Indische commissie voor de in 1903 te Osaka gehouden tentoonstelling, welk verslag gevoegd was bij de *Jav. Courant* van 2 Oct. jl. Daarin wordt er op gewezen dat de uitvoer van steenkolen naar Nederl.-Indië nog niet van dien aard was om reden tot ongerustheid te geven. In 1901 en 1902 te zamen gebruikte men daar slechts 150,000 ton Japansche kolen.

Voor manufacturen echter kan Japan ook in Oost-Indië op den duur een machtigen concurrent worden van Nederland. Voorloopig is het debiet nog vrijwel beperkt tot de eigen, de Chineesche en de Koreaansche markten, maar de heer Du Mosch schrijft: „Ik ben van meening dat Japan volkomen in staat is, manufacturen voor Ned.-Indië te vervaardigen en, dank zij de lagere arbeidsloonen, op voordeeliger voorwaarden dan in Europa". „De Japansche

fabrikant is voor zijn taak berekend en, terwijl in Europa de weverijen over 't algemeen geen schitterende zaken maken, keeren enkele Japansche spinnerijen en weverijen jaarlijks dividenden van 10 à 20 pCt. uit". „De hoofdzaak zal zijn, de Japansche fabrikanten te bewegen, de in Ned.-Indië verlangde soorten en qualiteiten aan te maken en in het bijzonder steeds hetzelfde goed te leveren, zoodat de Indische koopman met vertrouwen zijn bestellingen zal kunnen doen en op eene onberispelijke uitvoering rekenen; daartoe zullen natuurlijk aan beide zijden tijd en inspanning vereischt zijn".

Het *Hbl.* vestigt er de aandacht op dat van de circa 45 millioen aan manufacturen, welke in Ned.-Indië ingevoerd worden, circa 21 millioen uit Nederland komt en dat dit cijfer wel eens belangrijk kon dalen, indien Japan onze bezittingen binnen zijn afzetgebied trekt.

De Japansche lucifers zijn op Java algemeen bekend. Aanvankelijk waren zij goed, maar de voortdurende aandrang der koopers op lagere prijzen dreef de fabrikanten tot het gebruik van goedkoopere grondstoffen, waardoor het debiet echter blijkbaar afnam. Thans is de hoedanigheid weer verbeterd en wordt gevreesd dat de concurrentie door Europa niet mogelijk zal blijven.

Papier wordt in Japan overal vervaardigd en in alle soorten uitgevoerd, zoowel sterk en dik schrijfpapier, als pakpapier, copieerpapier, enz. Hierin zal Japan een concurrent van de Nederlandsche fabrieken worden. Ook omtrent de glas-industrie, bier-fabricatie en mineraalwater wordt van grooten vooruitgang gesproken.

Terwijl een 30-tal jaren geleden in Japan nog geen ijzerindustrie bestond, voorziet het land nu reeds bijna geheel in zijn eigen spoorwegmaterieel (locomotieven, rails, bruggen) en op zijn werven loopen stoomschepen van duizenden tonnen inhoud van stapel. Alles wijst er op dat Japan op den duur voor Europa en ook voor ons land, in het Oosten een kwade concurrent wezen zal. De Java-China-Japanlijn zal daartoe, wat Java betreft, zeker het hare bijdragen. Daardoor zal echter Japan ook een afzetgebied worden voor de producten van Java, zooals bij de suiker reeds duidelijk is, waarvan in 1897 nog slechts 4000 pikols naar Japan gingen. Het is een gunstig teeken dat er nu reeds te Kobé en te Yokohama vijf Nederlandsche handelshuizen zijn.

Het besproken consulair verslag bevat met betrekking tot de suiker nog eenige behartenswaardige wenken. Er wordt namelijk, toegelicht door twee schetsen, de aandacht op gevestigd dat de ruwe Java-suiker, die bestemd is voor de Japansche raffinaderijen gedeeltelijk verpakt wordt in krandjangs van 5 pikol met vierkanten bodem en gedeeltelijk in dito met ronden bodem. De eerste soort staat bloot aan beschadiging en verlies tijdens het transport. Volgens de ondervinding der „Japan Sugar Refining Co. Ld." te Osaka bedroeg zulks doorloopend 1 pCt. en bij de andere slechts $^1/_{10}$ pCt.

Ter kenschetsing van de verdere toestanden in Japan wordt nog het volgende aangeteekend:

In 1900 bestonden in Japan 7284 fabrieken, welke meer dan 10 werklieden in dienst hadden, werkende met 154.857 mannen en 248.617 vrouwen, te zamen 403.474 personen.

Einde 1900 waren in Japan gevestigd 8588 maatschappijen met een gezamenlijk nominaal kapitaal van 1127,8 millioen Yen, waarop 779$^1/_4$ millioen gestort. Hiervan waren 1793 maatschappijen met meer dan 100.000 Yen

kapitaal, te zamen nominaal $996^1/_2$ millioen, waarop gestort $688^1/_5$ millioen Yen.

Het aantal stoomschepen dat in 1902 in Japan binnen kwam, bedroeg 6211 met een register-tonnenmaat van 11.4 millioen, waaronder 16 Nederlandsche metende te zamen 26.014 tonnen. Bovendien kwamen nog 1553 zeilschepen met 175 duizend ton inhoud binnen en werden van beide soorten nagenoeg gelijke aantallen uitgeklaard.

De handelsvloot van Japan, die in 1893 een gezamenlijke tonnenmaat van 225.218 reg. ton omvatte, is in 1902 uitgebreid tot 934.961 reg. ton.

De Japansche Nationale Schuld steeg van nog geen 5 millioen Yen in 1870 tot 545.026.140 in 1902, terwijl in het najaar eene nieuwe leening van 50 millioen in het vooruitzicht werd gesteld.

Wat het nationaal vermogen betreft, dit wordt door de Directie der Bank van Japan op 31 Dec. 1902 geschat op 11.690 millioen Yen, waarvan 7010 landbezit, 400 mijnen, 80 vee, 1900 gebouwen, 400 meubilair, 350 spoor- en tramwegen, 250 aan schepen, inclusief oorlogsschepen, 300 industrieele ondernemingen, 200 goud en zilver en 800 aan verschillende andere bezittingen.

EEN BEZOEK AAN LHASSA IN TIBET.

In den vorigen jaargang is op blz. 1105 en 1879 van het tweede deel reeds de aandacht gevestigd op de Engelsche expeditie naar Tibet. Dat aan kolonel Younghusband een ongeluk overkomen zou zijn, werd sedert niet bevestigd. Integendeel schijnt men ondanks het ongunstige jaargetijde gestadig dieper in dit geheimzinnig land door te dringen. Zoolang zich nog geen belangrijker feiten voordoen, komt het nutteloos voor al de berichten en gissingen in de dagbladen te vermelden, doch wel is de aandacht waard, wat men over de eigenaardigheden van het land zelf aantreft. Zoo lazen wij in het *Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales* van Sept. jl. (blz. 601) een bericht over de hoofdplaats Lhassa, dat wij hier, als afkomstig van een ooggetuige, laten volgen. De heer Zybikov, die doorgedrongen is tot en eenigen tijd verblijf hield in Lhassa, de heilige stad van den Dalai-Lama, waar sedert de uitwijzing van de zendelingen Huc en Gabet in 1846, nog geen Europeaan geweest is, heeft in een voordracht in het Aardrijkskundig Genootschap te St Petersburg gehouden interessante mededeelingen over zijn reis gedaan.

Nadat de zendelingen Huc en Gabet op aansporing van China verdreven waren, werd Centraal-Tibet, dat het eigenlijke gebied van den Dalai-Lama vormt, ten strengste aan de vreemdelingen verboden, en de grenzen er van werden nauwlettend bewaakt. Men vreesde dat de eeredienst van den Dalai-Lama door eenige Europeesche mogendheid in gevaar gebracht zoude worden. Er had alleen een geheime handel met Rusland plaats, door tusschenkomst van de Boeriaten, die bij het meer Baikal wonen en als aanhangers van het Boeddhisme van Lhassa wel lama's uit Tibet ontvangen en ook van de hunnen naar de heilige stad zenden om de noodige kundigheden op te doen ten einde zelf lama te worden; verscheidene van deze hebben het zelfs tot de hoogste ambten gebracht.

De heer Zybikov, die gestudeerd heeft aan de faculteit der oostersche talen te St. Petersburg en die bestemd is voor een leerstoel van professor aldaar, heeft zijn succes te danken aan de omstandigheid dat hij zelf Boeriaat en

Boeddhist is en dat hij, van kindsbeen af, vertrouwd is met de heilige taal van het land, het Tibetaansch. Dank zij eene vermomming als lama, werd hij gastvrij in de kloosters ontvangen en verkreeg hij toegang tot alle heilige plaatsen in Tibet.

Het was in den zomer van 1900 dat de heer Zybikov zich van het noorden komende naar Tibet begaf. Hij trok de grens van Centraal-Tibet over bij den berg Bumsa (op 32⁰ N.B.) op dezelfde plek tot waar in 1879 de reiziger Prjewalski gekomen was, toen hij door een uit Lhassa gezonden gezantschap dringend verzocht werd op zijn schreden terug te keeren. Daar de karavaan van den heer Zybikov, welke ongeveer 70 personen telde een aantal lama's bevatte, hield de post op de grenzen hen voor pelgrims en liet ze zonder moeilijkheden door.

De weg welke de reizigers volgden, ging door een alpenlandschap ontbloot van boomen, met verscheidene sneeuwtoppen en bewoond door nomaden. Eerst op 100 K.M. afstand van Lhassa bemerkt men eenige sporen van landbouw en eene gevestigde bevolking. In deze streek, welke door evenwijdige bergketenen in de richting van west naar oost wordt doorsneden, vindt men de Tsanschu (Bramapoetra) met haar takken. Lhassa ligt aan den rechteroever van de Uitschu, een van de affluenten aan den noordelijken oever van de Tsantschu. Bij het cirkelvormige meer Jandok, ontdekt men de twee hoogste bergen van Tibet: in het noordoosten de Kamba-La, waarvan de hoogte 15000 voet is en in het westen de Kar-la, die 16000 voet bereikt. Door deze verheffingen wordt het plateau van Tibet met den Himalaya-keten verbonden.

De stad Lhassa ligt aan de noordzijde op schilderachtige wijze tegen de berghelling; aan de west- en oostzijde is zij door weelderige tuinen omgeven en aan de zuidzijde vloeit de Uitschu. Wegens de menigvuldige overstroomingen door deze uit het gebergte komende rivier veroorzaakt, heeft men dijken, kanalen en bruggen aangelegd. De fraaiste brug is versierd met blauwe steenen en wordt aangeduid als de Jutok-Ssamba, de turkooizen brug. Eene fraaie en breede weg slingert zich om de stad. Hij dient voor de processies der lama's en voor de boetedoeningen der pelgrims. Deze laatste leggen hem af voortdurend knielende en weder opstaande, zonder dat zij bij elk van die bewegingen verder dan de lengte van hun lichaam mogen voortschrijden. Zij verrichten op die wijze ongeveer 3000 knielingen per dag.

Het plan van de stad, dat in 1879 in Indië werd vervaardigd, bevat veel onnauwkeurigheden. De omtrek er van wordt, omdat men de tuinen er bij genomen heeft op 37 K.M. geschat; in werkelijkheid is die omtrek slechts 11 à 12 K.M. Het inwendige der stad biedt weinig aantrekkelijks; kromme straten, bedekt met eene dikke modderlaag, waaruit een kwade reuk opstijgt; men doet er dan ook niets om het vuil te verwijderen. De bevolking telt niet meer dan 10.000 vaste inwoners. Daar voegen zich een aantal bewoners van het land en pelgrims bij. Dank zij hare gunstige ligging vormt Lhassa een uitnemende stapelplaats voor den handel tusschen Indië en China; de kleinhandel is in deze stad zeer levendig; onder de inboorlingen wordt hij door de vrouwen gedreven, terwijl bij de bewoners van Kashmir en Nepaul het de mannen zijn, die er zich mede bezighouden.

In het midden van de stad bevindt zich de tempel, die het groote Boeddha-

beeld bevat. Hij bestaat uit drie verdiepingen en drie vergulde Chineesche daken en is aan de westzijde van twee torens voorzien. Het reusachtige bronzen standbeeld van Boeddha is versierd met een kostbaar kapsel van gedegen goud en edelgesteenten; er voor branden in vazen vlammen welke door gesmolten boter onderhouden worden. Andere standbeelden en reliquien vullen een aantal zalen in den tempel, onder anderen een standbeeld van de godin der vrouwen, aan wie men offerandes brengt bestaande uit alcohol en graankorrels, die dadelijk door muizen worden verslonden. Andere vertrekken zijn bestemd voor den Dalai-Lama of dienen voor de vergaderingen van zijn raad, die feitelijk het bestuur uitoefent. Op de binnenplaats hebben tweemaal 's jaars gemeenschappelijk gebeden plaats van de lama's voor den keizer van van China en voor den Dalai-Lama.

De residentie van laatstgenoemde bevindt zich op een kilometer afstand van Lhassa, op den berg Bodala (Boeddha-la) waar dit paleis in de 7de eeuw werd gebouwd. Het bevat de schatkamer van den Dalai-Lama, de munt, de faculteiten der geneeskunde en godgeleerdheid, woningen voor het hof van den Dalai-Lama, dat uit 1200 personen bestaat en voor de monniken. Men vindt er ook eene gevangenis. Verderop ziet men de bouwvallen van het paleis van den vroegeren erfelijken regent. Tijdens de groote feesten legt men langs den Bodala een tapijt uit, waarop Boeddha is afgebeeld. Dan hebben ook groote processies plaats, waaraan duizenden lama's deelnemen. Een van de merkwaardigheden van den berg Bodala is ook een verblijf van de overtollige hanen van Tibet, die het verboden is te dooden en die van de gaven der pelgrims leven.

Onder de meest vermaarde kloosters van Tibet zijn er drie in den omtrek van Lhassa gelegen. Het zijn die van Brabun, Ssera en Galdan, die 15000 monniken herbergen. Men houdt er zich voornamelijk met het onderwijs bezig. Het klooster van Brabun is tegenwoordig het meest in trek. Twee van zijn godgeleerde faculteiten tellen 5000 toehoorders en de derde 600; het aantal monniken bedraagt 8000. Tijdens het bezoek van Huc en Gabet werd Ssera door 5000 monniken bewoond en speelde het een staatkundige rol, dank zij de gunst, welke er aan betoond werd door den regent, die toen bestuurde. Het klooster van Galdan, dat in 1409 gesticht werd en 2000 monniken telt, heeft een bijzondere eerbiedwaardigheid omdat het verschillende reliquien, waaronder het lichaam en talrijke gedenkwaardigheden van zijn stichter bezit, den Tibetaanschen hervormer Tsongchawa, die in de 15de eeuw leefde. De priors van het klooster worden beschouwd als de opvolgers van Tsongchawa. Hij die thans aan het hoofd der gemeenschap staat is de vijf en tachtigste.

Deze kloosters worden bezocht door knapen, mannen en grijsaards, die de lessen volgen. Zij ontvangen allen hetzelfde onderwijs en leven van de gaven die aan de kloosters worden verstrekt. Intusschen moeten zij, om graden te verkrijgen, zelf offeranden geven. Men eischt eveneens giften voor de begeving der geestelijke ambten en voor de viering der godsdienstplechtigheden.

Het Boeddhisme is in de 7de eeuw uit Indië ingevoerd. Het had toen te strijden met het Shamanisme, dat destijds in het land beleden werd. In de 11de eeuw kwam een vergelijk tusschen de beide godsdiensten tot stand. Daaraan zijn de sporen van Shamanisme toe te schrijven, welke men in het Boeddhisme aantreft. Volgens het Tibetaansche Boeddhisme bestaan er een aantal goden, die zich steeds weder in menschen inlijven. Het is in de eerste

plaats Boeddha zelf, die deze leerstelling vervult en zich telkens weer incarneert in het hoofd van Tibet, den Dalai-Lama. Naast Boeddha bevindt zich de geest Tschoidschen, de bewaarder van het geloof, die eveneens vleesch wordt. Boeddha en Tschoidschen controleeren elkander. De Dalai-Lama moet daarom rekening houden met de wilsuitingen van Tschoidschen, welke kenbaar worden door de daden der asceten, waarin de geesten belichaamd zijn en die, overgegeven aan bespiegelingen, meerendeels in spelonken wonen; zij komen daaruit echter soms te voorschijn om hun leeringen te verspreiden.

Tschoidschen belichaamt zich ook in den prior van het klooster Daschilumbo, den Bantschen-Erdeni, welke dientengevolge dezelfde eerbewijzen geniet als de Dalai-Lama zelf. Behalve de geesten en hunne incarnaties, vreezen de Tibetanen ook nog de voorwerpen, die met deze in betrekking staan. Het wordt als verdienstelijk beschouwd om deze voorwerpen op te zoeken en er eer aan te bewijzen. Het gebeurt zelfs dat de Dalai-Lama een oude offersteen bezoekt om er zich op te „wentelen" en aldus den zegen deelachtig te worden.

De wereldlijke en geestelijke administratie behoort sedert de XVde eeuw aan den Dalai-Lama. Het land is evenwel afhankelijk van China, dat er een Mandsjoe-vertegenwoordiger en troepen heeft. De eerste Dalai-Lama kwam in 1475 uit het klooster Brabun en incarneerde zich, volgens het dogma, in een kind. De vijfde Dalai-Lama deed, tijdens een oorlog, een beroep op de Mongolen. Aldus viel Tibet in de macht van de Mongolen en van hun opvolgers de Chineezen. Ten einde twisten omtrent de aanwijzing van een Dalai-Lama te voorkomen, werd toen de volgende regeling getroffen: drie biljetten, op elk waarvan de naam van een candidaat geschreven is, worden in een gouden bus gedaan en de Mandsjoesche vertegenwoordiger haalt er met een wichelroede een uit. De aldus verkozen Dalai-Lama wordt door een college geleerde lama's onderwezen en neemt op den leeftijd van 22 jaar het bestuur in handen. Gedurende zijn minderjarigheid wordt het bestuur gevoerd door een regent, benoemd door den keizer van China en met den naam van Nomunchan aangeduid. De tegenwoordige Dalai-Lama is de vijfde sedert 1806. Dit komt omdat, zooals een Nomunchan, gedurende een tegen hem gevoerd rechtsgeding bekende, „hij door van geweld gebruik te maken, drie Dalai-Lama's gedwongen had om zich opnieuw te incarneeren, terwijl zij nog kinderen waren." De tegenwoordige Dalai-Lama is 27 jaar oud en zijn hoedanigheden als bestuurder worden zeer gewaardeerd.

Onder zijn leermeesters bevond zich een Boeriaat, de geleerde lama Wan-Dschen. De Raad van den Dalai-Lama bestaat uit vier door den keizer van China benoemde dignitarissen, bekend onder den naam van Galons. Daarnaast bevindt zich eene gesloten aristocratie, die de verschillende staatsbetrekkingen vervult. De ambten worden tegen betaling verkregen. Overigens heerscht er ook in de geheele administratie een groote omkoopbaarheid. De straffen zoowel in het godsdienstig als in het burgerlijk recht zijn het verdrinken, de pijniging, de zweep, de verbanning en boeten. Het geheel regime is gegrond op de vrees voor den heerscher. Het Tibetaansche leger dat aan cavalerie en infanterie 4000 man telt is slecht gedisciplineerd en gewapend met bogen en oude geweren.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mr. K. van Hinloopen Labberton: De Indische Landbouwconcessie. (Overgenomen uit „De Indische Gids"). Amsterdam, J. H. De Bussy. 1903. 8°.

K. Ehrhardt: Die geographische Verbreitung der für die Industrie wichtigen Kautschuk- und Guttapercha-pflanzen. Halle a. S., Gebauer-Schwetschke Druckerei und Verlag. 1903. 8°.

H. C. Prinsen Geerligs: Korte handleiding tot de fabricatie van suiker uit suikerriet op Java. 4e druk. Amsterdam, J. H. De Bussy. 1903. 8°.

Dr. J. H. F. Kohlbrugge: Dr. A. W. Nieuwenhuis: Anthropometrische Untersuchungen bei den Dajak. Bearbeitet. (Separatabdruck aus Mitteilungen aus dem Niederl. Reichsmuseum für Völkerkunde. Veröffentlichung Ser. II. No. 5). Haarlem, H. Kleinmann & Co. 1903. 4°. Mit drei Tafeln und einer Karte.

J. A. de Gelder: Het heden en de toekomst der kolonie „Suriname". ('s Gravenhage,) [1903]. 8°.

L. C. Westenenk: Atjèhsche tolk. Lijst der meest voorkomende woorden en enkele samenspraken. s'Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1903. 8°.

C. F. H. Tückermann: Stelselmatig geordende inhoudsopgave der 33 verschenen jaargangen van het Indisch Militair Tijdschrift 1870—1903. Batavia, G. Kolff & Co. 1903. 8°.

(**J. E. de Meyier**): De Indische Gids. Sedert Januari 1903 tevens nieuwe serie van het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Register op de jaargangen 1879 t/m 1903. Amsterdam, J. H. De Bussy. 1904. gr. 8°.

C. Spat: Bloemlezing uit Maleische geschriften, voor de lithographische pers bewerkt. (Breda), Militaire Academie. 1903. kl. 4°. [Arabische karakters].

A. H. Berkhout: Rapport over de Surinaamsche bosschen. 's Gravenhage, Boek- en Kunstdrukkerij v/h Mouton & Co. 1903. Met kaarten en plaat.

(**Prof. Dr. M. Treub**): Verslag omtrent den staat van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg over het jaar 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant $^{1}/_{12}$—1903 No. 96.]

(**P. van Leersum**): Jaarverslag der Gouvernements Kina-onderneming in de residentie Preanger-Regentschappen over het jaar 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°. Met portret, platen en graphische voorstellingen.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India Anno 1647—1648. Uitgegeven door het Departement van Koloniën onder toezicht van **Dr. J. de Hullu**. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1903. gr. 8°.

J. A. Loebèr Jr.: Het weven in Nederlandsch-Indië. (Geïllustreerde beschrijvingen van Indische kunstnijverheid, No. I.) Amsterdam, J. H. de Bussy. 1903. 8°. [Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 29. Dec. 1903.]

Verslag der Commissie tot onderzoek van het Mitrailleurvraagstuk. (Officieele bijdragen van het Departement van Oorlog in Ned.-Indië). Batavia, G. KOLFF & Co. 1903. 8°. Met platen. [Extra-bijlage No. 9 van het Indisch Militair Tijdschrift.]

Algemeen Verslag van het Europeesch Middelbaar en Lager onderwijs in Nederlandsch-Indië over 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°.

Verslag van het Mijnwezen over het 2e kwartaal 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°.

Verslag omtrent den **Post- en Telegraafdienst in** Nederlandsch-Indië over het jaar 1902. Rijswijk—Weltevreden, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1903. 4°.

J. H. **Lieftinck & Zoon.** Tabak. Jaarbericht over 1903. Amsterdam, (J. H. DE BUSSY). (1904) 8°.

Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende Nederland en de **Koloniën.** Uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Nieuwe Volgreeks. No. 10. Eerste maanden van 1903. 's-Gravenhage, GEBR. BELINFANTE. 1903. 8°. (Pag. 75—92 bevatten statistische gegevens betreffende de Koloniën).

[**Album**] aan Koningin Emma. De vereeniging „Oost en West". 1879—22 Januari—1904. 's Gravenhage, MOUTON & Co. (1904). gr. 4°. (Geïllustreerd). [*Bevat verschillende bijdragen over Oost- en West-Indië.*]

Publicatie der bescheiden in zake den aanleg eener Haven te Soerabaja. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. fol. [Met kaarten, plans enz. in afzonderlijken koker.]

H. L. **Langevoort**: Hikajat pendek akan isi Roemah Oranje-Nassau, dengan 27 gambar. Rotterdam, [1904]. 8°. [Maleische tekst.]

Surinaamsche Almanak voor het schrikkeljaar 1904. Paramaribo, Erve J. MORPURGO. 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. (1903). 8°. [Met portret van Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *VIIe Volgr. 2e Deel (1904), 1e en 2e afl.* P. H. VAN DER KEMP: De geschiedenis van het Londensch tractaat van 17 Maart 1824. — Mr. DR. J. C. G. JONKER: Eenige verhalen in talen, gesproken op Sumbawa, Timor en omliggende eilanden. — Dr. H. H. JUYNBOLL: Eenige fabels uit de prozabewerking van de Tantri vergeleken met Indische fabels. — L. C. WESTENENK: Simaloersch Woordenlijstje. — Dr. PH. S. VAN RONKEL: Een Maleisch gezantschap naar het Tamilland. — Notulen der Bestuursverg. van 16 Mei, 20 Juni, 19 Sept., 17 Oct. en 21 Nov. 1903.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 25 (1903), afl. 5 en 6.* Eerste jaarverslag der Soemedangsche Hulp-, Spaar- en Landbouwcredietbank. — H. C. H. DE BIE: Beantwoording van de bij Missive van den Eersten Gouv. Secretaris van 3 Maart 1903, No. 731 gestelde vraagpunten nopens het landbouwcrediet voor zoover de residentie Preanger-Regentschappen betreft. J. VAN AALST: Korte beschouwing nopens de oorzaken der geringe welvaart op Java. — P. C. DE QUANT: De proef met tijdelijke koffie-opzichters in de contrôle-afdeeling Tjitjalengka. — C. J. FEITH: Nog eens: Inlandsch landbouwonderwijs en onthouding van bestuursbemoeienis in landbouw-aangelegenheden. — W. DE WOLFF VAN WESTERRODE: Het effekt van „leiding en leering" zonder pressie. — P. H. VAN ANDEL: Bestuursinmenging of bestuursonthouding? — C. J. HASSELMAN: Het gevaar van generaliseeren. J. L. v. G.: Beoordeeling van Hartmann's Vervolg-Catalogus der Bibl. v. h. Dep. van Koloniën. — v. S.: Beperking van verloven aan ambtenaren. — De datum van ingang van buitenlandsche verloven. — Een aanvulling van de bepalingen op het verleenen van verlof wegens langdurig verblijf. — Decentralisatie in Indië. — Carolina-rijst.

Tijdschr. van het Kon. Ned. Aardr. Gen. *2e Serie. Dl. XXI (1904), No. 1.* L. C. WESTENENK: Simaloer. Bijdrage tot de kennis van dit eiland (met kaart). — Verslag van de Saramacca-expeditie [Suriname] (met kaart). — Litteratuur-overzicht van Ned. Oost- en West-Indië.

De Gids. *68e jaarg. Januari 1904.* Prof. A. A. W. HUBRECHT: Diepzee-onderzoek in den Indischen Archipel. [Bespreking van:] Mevr. A. WEBER—VAN BOSSE: Een jaar aan boord van H. M. Siboga; en G. F. Tydeman: Hydrographic results of the Siboga-expedition.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 17 November 1903.* R. A. VAN SANDICK: De stand van het irrigatie-vraagstuk der Solovallei (met kaarten). (Voordracht met discussie).

Eigen Haard. *29e jaarg. (1903), maandafl. 12.* A. ROMBACH: Reisindrukken van Noord-Celebes (met illustraties).

Marineblad. *18e jaarg. 1903—1904. afl. 6, 8 Jan. 1904.* Dr. J. A. PORTENGEN Het Marine-hospitaalschip „Filips van Marnix" gedurende de tweede Atjeh-expeditie (vervolg).

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. 1 Jan. 1904.* J. S.: De Java-China- en Japanlijn (met illustraties). *15 Jan.* Slot van het vorig artikel. — Een expeditie naar Centraal-Borneo. — De onderwerping van Panglima Polem (met plaat).

De Economist. *53e jaarg. (1904) Januari.* R. D. VERBEEK: Nieuwe mijnwetgeving voor Nederlandsch-Indië II.

De Indische Mercuur. *26e jaarg. (1903), No. 51.* A. H. BERKHOUT: De Paracaoutchoucboom in Azië (met illustraties). — V. G[ORKOM]: Op stomp kappen van kina. — Soekaboemische Landbouw-Vereeniging. — **No. 52.** Caoutchouc-cultuur op Sumatra's Oostkust. — Over Tabaksonderzoek voor Deli, door Dr. A. VAN BIJLERT. — Curaçao Aloë, door L. VAN ITALLIE. — Giftuitwasemingen door planten, door M. GR[ESHOFF]. — Uit de oude doos. Eene suikerhistorie. Door S. KALFF (*vervolg*; *zie ook No. 1, 1904*). — *27e jaarg. 1904, No. 1.* Nieuwe machine voor de bereiding van cacao van Marcus Mason & Co. **No. 2.** Melkmachines in Indië.

Tijdschr. voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl 67 December 1903),* J. S. VAN BRAAM: Landbouwkundig domeinbeheer op Java (slot.) — C. H. O. M. VON WINNING: Bijenteelt. — Erfpachter: Ons bouw- en timmerhout op de erfpachtsperceelen. — P. J. VAN MAANEN: Zaadriet G. Z. No. 247. — J. H. BOERRIGTER: Teak in altijdgroene wouden. — Verslag van de N. I. Mij. van Nijverh. en Landb. over 1902. — H. H. MANN: Het ferment in het theeblad en zijne verhouding tot de hoedanigheid der thee. — Een electrische koffiebrander. — F. GUÉGUEN: Raadgevingen met betrekking tot de inzameling van plantenparasieten. Enz.

Cultura. *16e Jaarg. Januari (1904).* F. A. VON STÜRLER: Pisangs of Bananen. Algemeene kenmerken (met plaat).

Indisch Militair Tijdschrift. *34e jaarg. (1903). No. 11.* H. F.: Snelvuurveld- en berggeschut (vervolg en slot). — Het uniformvraagstuk voor het Ned.-Ind. leger, door een troepenofficier. — L. M. LEYH: De wet op de krijgstucht (*met slot in No. 12*). — B. H. L.: Opmerkingen voor veldoefeningen. — C. H. VAN RIETSCHOTEN: Bespreking eener brigadeoefening in den loop der maand Augustus te Batavia gehouden (met plaat). (*Met slot in No. 12.*) — SENIO: De Mantelsprei. — Begrooting van Ned.-Indië. — **No. 12.** W. MUURLING: Ons toekomstig berggeschut. — BODDE: Ophelderings- en verkenningsdienst bij de bereden artillerie. — H. B. GAYAUX: Nog eens „Melk in de hospitalen" en wel in het bijzonder het onderzoek der melk. — DUCIMUS: Een nieuwe tentransel (met plaat). — Begrooting van N.-I. — Enz.

Het Koloniaal Weekblad. *3e jaarg. 1903/04. No. 41.* Spoorwegaanleg en exploitatie in Oost-Indië bij voorkeur door den Staat? — **No. 42.** N. v. Z.: Indische kunstnijverheid. — Landbouw in Suriname. — **No. 43.** K. A. JAMES: Emigratie van Javanen naar de Buitenbezittingen (*met slot in No. 43*). **No. 43.** Opening van het winkellokaal te 's Gravenhage der Naaml. Venn. **„Boeatan".** — Cacao-cultuur in Suriname.

Consulaire Verslagen en Berichten. (*1903*). *No. 51*. H. VAN OORDT: Kobe (voor Japan).[Bevat Mededeelingen over „Handel met Nederlandsch-Indië"].

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 81* (*1903*), *Nos. 10—11*. M. C. OFFERHAUS: Rechtstreeksche tenuitvoerlegging van civiele vonnissen, gewezen door Landraden en Residentiegerechten. — Mr. I. A. NEDERBURGH: Het rapport over de Chineezen wetgeving van Mr. P. H. FROMBERG. (Verhandelingen).

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *Januari 1904*. De zegen der zending. — S. LUINENBURG: Verslag van den werkkring Pareeredjä over 1902. — Posso: 16 Afbeeldingen met beschrijving. — Nederl. Zendingsjaarboekje. jaarg. 1904. Enz.

Orgaan der Ned. Zendingsvereeniging. *Januari 1904*. Bij den aanvang van 1904. — G. BLINDE: Onze nieuwe Meisjesschool. — Onze kweekschool te Bandoeng. — L. TIEMERSMA: Hoe de Chineezen hunne afgestorven voorouders vereeren. IX.

Berichte der Rheinischen Missions Gesellschaft. *61 Jahrgang 1904. No. 1*. Aus der Geduldsarbeit in Neu-Guinea. – Der Beginn der Arbeit in den Timorlanden: Vorbemerkung. — Ueber den Tobasee nach der Ostküste und zurück (met kaart van „Die Ostküste von Sumatra mit den Timorlanden"). — Neueste Nachrichten: Mentawei und Engano.

Allgemeine Missions Zeitschrift. *31er Jahrg. 1904. Januar*. J. WARNECK. Der batakshe Ahnen - und Geisterkult.

Berichten uit de Zendingswereld. *5e jaarg*. (*1904*) *No. 1*. Een onderzoekingsreis in het gebied der wilden in de Bataklanden, Sumatra.

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap. *Dl. 47* (*1903*), *4e stuk*. J. TEN HOVE: Het verhaal van Tanod Mololipu. — ALB. C. KRUYT: De litteratuur der Toradja's als leesstof voor de school. — A. KRUYT: Verslag aangaande den werkkring en Staat der gemeenten en scholen in Mådjåwarna over 1902. — Id. in Kĕdiri, door F. DE MUNNIK. — Id. in Pareredjä, door S. LUINENBURG. — Id. In Sĕgaran, door S. S. DE VRIES. — Id. in Swaroe, door D. LOUWERIER. — J. HIEBINK ROOKER: Jaarverslag van de kweekschool te Koeranga (Tomohon). — Verslag van het eind-examen van de kweekelingen, enz. te Tomohon Koeranga. — J. BODDÉ: Ferdinand Rantoeng.

De Rijnsche Zending. *34e jaarg*. (*1903*). *No. 4*. De Rijnsche Zending in Ned. Oost.-Indië (vervolg en slot). — Statistiek over het geheele werk der Rijnsche Zending in Ned. O.-I. — Nog iets over Pansoer na Pitoe. — He Ned. Zendingsjaarboekje voor 1904. — Mentawei-eilanden en Engano. — Bericht van den zendingspost Nahornop. — Een en ander uit het jaarverslag van den inl. predikant J. Siregar te Moeara. — Afscheidswoord van Ds. J. P. G. WESTHOFF als redacteur.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 December 1903 — 21 Januari 1904.

Ofschoon bij de jaarwisseling nog niet de lang gewenschte levendigheid in den fondsenhandel kwam. waren, vooral in de laatste dagen van bovengenoemde periode, toch teekenen van meer belangstelling te bespeuren. Vooral in den tabakshoek was eene veel betere tendenz merkbaar, hoewel niet bij alle aandeelen. De mijnbouw-afdeeling was vast van toon, ook bij de stoomtram-aandeelen vallen verhoogingen te constateeren.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	3½ %
5 % Obl.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	2 "
Aand.	Amst Sum. Cultuur Mij.	4¾ "
"	Besoeki Tabak Mij.	10½ "
"	Deli Batavia Mij.	20 "
"	Deli Maatschappij	13¾ "
"	A. Langkat Tabak Mij	2¾ "
"	Medan Tabak Mij..	7¼ "
"	Padang Tabak Mij.	2½ "
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	4 "
Aand.	Senembah Maatschappij	29¼ "
"	Tabak Mij. Soengei Bedjankar	2 "
Cert. v. Aand.	United Langk. Plant.	7 "
Aand.	Rotterd. Lloyd	1⅝ "
"	Stoomvrt. Mij. Nederland	1⅛ "
Pref. Aand.	Dordt. Petr Industrie Mij..	2½ "
Aand.	Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië	2 "
Pref. Aand.	Perlak Petroleum Mij..	3¼ "
Aand.	Kwand. Soemalata Mijnb. Mij	6⅛ "
"	N. Celebes Mijnbouw Mij.	2⅜ "
"	Mijnb. Mij. Soemalata	3½ "
"	Babat Djomb. Stoomtram Mij	2³⁄₁₆ "
"	Batav. Electr. Tram Mij.	2½ "
"	Madoera Stoomtram Mij	1⅛ "
"	Oost Java " "	6 "
"	Semar. Joana " "	6 "
"	Semar. Cheribon Stoomtram Mij..	11 "
"	Serajoedal " "	2½ "

Lager werden genoteerd:

Aand.	Javasche Bank	2½ %
Pref. Aand.	Koloniale Bank	1¼ "
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	2 "
"	Kalibagor Suikerfabriek	2¾ "
"	Amsterdam Deli Cie.	27 "
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	31½ "
Aand.	Tabak Mij. Kwala Pessilam..	4 "
"	R. Serdang Tabak Mij	2⅞ "
"	Sumatra Cultuur Mij..	3½ "
"	Java Petroleum Mij.	4 "

Aand.	Petr. Mij. Moeara Enim	3¼ %
„	Ned. Ind. Expl. Mij	6 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij	3½ „
„	Singkep Tin Mij	6 „
„	Modjokerto Stoomtram Mij	2⅛ „

DIVIDENDEN.

Suikerfabriek Sindanglaoet	(interim)	10 %
Ned. Ind. Spoorweg Maatschij.	(„)	2 „
Suikeronderneming Koning Willem II	(„)	4 „
Kina Maatschij. Pasir Malang	(„)	ƒ 250.—
Ned. Ind. Tramweg Maatschappij		8 %

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Maatschij. Ngoepit	150 %
„	Billiton Mij. 1e rubriek	ƒ 2350—ƒ 2400
	Billiton Mij. 2e rubriek	„ 1815—„ 1830
„	Bagalen Thee- en Kina Maatschij	95 %
„	Javasche Zee- en Brand-Assur. Mij	60 „
„	O.-Ind. „ „ „ „ „	23 „
„	Kolon. „ „ „ „ „	80 „
„	Landbouw Mij. Melattie	32 „
„	„ „ Rongga	95 „
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	243—250 „
„	„ „ Lebong Soelit	10 „
„	B.Sumatra Explor. en Mijnb. Mij	12 „
„	Madoera Petroleum Mij.	23—27 „
„	Petroleum Mij. Gaboes	15 „
„	Brand Assur. Mij. Insulinde	125 „
„	Cult. Mij. der Vorstenlanden	55 „
„	Solosche Tramweg Mij	40 „
„	Suikerfabriek Tjoekir	180 „
„	Administratiekantoor van Ind. fondsen te 's Hage	50 „
„	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	31½ „
„	Cultuur Mij. Soember Redjo	49 „
„	Landbouw Mij. Tjisaroenie	50 „
„	Tjenako Steenkolen Mij	¼ „
„	Mij. tot voortz. der zaken v. d. Linde & Teves	109½ „
Pref. Aand.	Mijnbouw Mij Bwool	2½ „
„ „	Petroleum Mij. Rembang, serie A	5 „
„ „	Suikerfabriek Poerwokerto	110 „
Gew. Aand.	„ „	35 „
Winstaand.	„ „	ƒ 15.—
„	Suikerfabriek Kalibagor	„ 375.—
Opr. bew.	Kon. Paketvaart Mij	ƒ 490.—„ 500.—
„ „	Javasche Cultuur Mij	„ 25.—
5 % Oblig.	Malangsche Cultuur Mij.	60—70 %
5 „ „	Ned. Ind. Houtaankap Mij	58—58½ „
5 „ „	Crediet- & Handelsver. Banda	86½ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Borneo-Sumatra Maatschappij ....Aand.	105	103½
Cultuur-Mij. d. Vorstenl............. „	58⅞	58
id. ....Pref. Aand.	140	140¾
Handelsv. Amsterdam...............Aand.	113⅞	113
Int. Cred. & H. V. Rotterd.......... „	90	90
Javasche Bank...................... „	170	167½
Koloniale Bank...................... „	32⅞	32⅞
id. ....Pref. Aand.	43½	44
Liquid. Barge & Moormann..........Aand.	40	40
Ned. Handel-Mij...................Cert. v. Aand.	142⅞	142⅞
Ned. Ind. Escompto Mij.............Aand.	116½	120
Ned. Ind. Handelsbank .... „	71	70½
Ned. Ind. Landb. Mij................5 % Obl.	104½	104
Badas, Suikerfabriek................Aand.	19½	19½
Banda, Credt. & Handelsver.......... „	65	65
Java Bosch Expl.-Mij................ „	77	77
Javasche Cultuur-Mij................ „	79½	79½
Kalibagor, Suikerfabriek............. „	80	79¾
Kaliwoengoe Plantaran............... „	33	33
Maron Cult. Mij..................... „	55	55
Melattie, Landbouw-Mij.............. „	30	30
Michiels-Arnold, Rijstlanden.......... „	101	101
Ned. Ind. Houtaankap Mij............ „	16⅝	16⅝
Ngoepit, Landbouw-Mij............... „	150	150
Ngredjo Cultuur Mij. .... „	115	115
Penampean Cult.-Mij................. „	20	20
Pondok Gedeh Cult. Mij.............. „	100	100
Ronga Landbouw Mij................. „	91	91
Suikerond. Sentanen-Lor............. „	114	114
Sindanglaoet, Suikerfabr............. „	185	186
Soemberredjo Cult.-Mij.............. „	115	115
Temoeloes, Landb.-Mij............... „	96	96
West-Java Kina Cult-Mij............. „	52	52
Wonokoyo.......................... „	21	21
Amsterdam-Deli Comp............... „	478	493
Amsterdam Sum. Cult.-Mij............ „	13¼	18
Tabak-Mij. Arendsburg...............Cert. v. A.	449½	458
Asahan Plantage Mij.................Aand.	19	20
Asahan Tabaksbouw Mij.............. „	30	29½
Besoeki Tabak-Mij.................. „	41½	49½
Deli-Batavia-Mij.................... „	380	400
Deli-Cultuur-Mij.................... „	45	47½
Deli-Langkat-Tabak-Mij..............C. v. A.	175	175
Deli-Maatschappij...................Aand.	431	443¾
Deli Padang Mij.................... „	64	64
Deli Plantage Mij................... „	20¼	20$^{7}/_{16}$
Deli-Tabak-Mij..................... „	36	36
Tab.-Mij. Franco Deli............... „	4¾	4¾
Tab. Mij. Kwala Pessilam............ „	30	26
Langkat-Cult.-Mij.................. „ A.	63	64¾
„ „ .... „ B.	19⅜	19⅜
Tabak Mij. Langk. Soekaranda.........Pref. Aand.	14	16¾
Langkat-Tabaksbouw Mij .... Aand.	4	4

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Langkat-Tabak-Mij	Aand. A.	43	47 3/4
idem	„ B.	17	17
Medan-Tab.-Mij	Aand.	145	157 1/4
Tab.-Mij. Namoe Djawi	Pref. Aand.	23 3/4	23 3/4
Nieuwe Asahan Tab. Mij	Aand.	73	82
Padang Cultuur Mij	Pref.Aand. A.	39 3/4	24
„ „ „	Aand. B.	11	11
Padang Tabak-Mij	„	87 1/4	95
Rotterdam-Deli-Mij	„	162	170
Tabak Mij. Sakoeda	Pref. Aand.	25	29
Senembah-Mij	Aand.	329	360
Serdang Tab. Mij	„ A.	111	115
„ „ „	„ B.	36 3/8	35
Tabak Mij Soengei Bedjankar	„	45	48
Sumatra Cult. Mij	„	173 1/2	170
Sumatra Plantage Mij	„	39 1/4	38 1/2
United Langk. Plant	Cert. v. A.	197	200
Ned.-Ind. Electr.-Mij	Aand.	40	40
Ned. Ind. Gas Maatschij	„	165 1/4	165 1/4
Kon. Paketvaart-Mij	„	156 1/4	155
Rott. Lloyd	„	87 1/2	87 1/2
Stoomv. Mij. Nederland	„	138 7/8	140
Dordt. Petr. Industrie Mij	Pref. Aand.	116 3/4	119 1/4
Java Petroleum Mij	Aand.	47	44
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië	„	468	487 1/2
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	88	90 1/4
Perlak Petroleum Mij	Pref. Aand.	141	144 1/4
id.	Aand. B.	60	60 1/4
Sumatra Palembang Petr. Mij	„	59	59 1/4
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij	„	28	36
Ned. Ind. Expl. Mij	„	81	78
id. Mijnbouw-Mij	„	8 1/2	8 1/2
N. Celebes Mijnb. Mij	„	7	8 3/8
Oost Borneo Mij	„	12 1/2	12 1/2
id.	Pref. Aand.	43 1/2	49
Redjang Lebong Mijnb.-Mij	Aand.	250	250
Singkep Tin-Mij	„	105 1/4	108
Mijnbouw Mij. Soemalata	„	94 1/2	97 1/2
Droogd.-Mij. Tandj. Priok	„	162	162
Deli-Spoorweg-Mij	„	168	168 1/2
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij	„	184	186
Babat Djomb. St. tr. Mij	„	22 3/8	24
Bat. Electr. Tram-Mij	„	10	13 1/2
Kediri Stoomtram-Mij	„	80	80
Madoera „ „	„	6	6 1/8
Malang „ „	„	40	40
Modjokerto „ „	„	7 1/2	6
Ned.-Ind. Tramweg-Mij	„	142 1/4	142 1/4
Oost-Java-Stoomtram	„	41	46 1/2
Pasoeroean „	„	14	14
Probolinggo Stoomtr.-Mij	„	50	50
Semar.-Joana Tramw.-Mij	„	132	137
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij	„	138	141 1/2
Serajoedal St.-Tr.-Mij	„	115	117 1/2

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	23 Nov.—5 Dec.	7—19 Dec.
Javasche Bank	172½—173	—
Certif. Ned. Handel-Mij	145½—146	146
N. I. Escompto Mij	119½	119½
Ned. Ind. Handelsbank	—	72½
N. I. Cred. & Bank Vereen	—	52½
Koninklijke Paketvaart Mij	—	158
Int. Cr. & Hand. Verg, „Rotterdam"	—	92
Handels-Verg. „Amsterdam"	114½—115	113—114
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	52½—55	—
Ned. Ind. Tramweg Mij	153	—
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	132½	130—135
Serajoedal „	—	118
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	350—352½
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	120	—
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	95	95
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	95—96¼	95—96¼
2de Kol. Zee- & Brand-Ass.Mij	80	80
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	125	—
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	95—96¼	96¼
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	135	135
Brand-Waarborg Mij. N.-I.	122½	—
Brand-Ass.-Mij. „Ardjoeno"	—	110
Bataviaasch Prauwenveer	—	132½
Nieuw Sam. Prauwenveer	200	—
Bagelen Thee en Kina Mij	60	—
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	117½
Ned. Ind. Telefoon Mij	—	163—164
Intercommunale Telefoon Mij	103½—105	95—107½
Ned. Ind. Gas Maatschappij	165	167
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	—	222½
Ned. Ind. Mijnbouw mij.. (aand.)	9—10	11—12½
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	—	17—20
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	212½—229	225—265
Mijnbouw Mij. Kahajan à ƒ 90.—	—	ƒ30—ƒ31
Idem „ „ 10.—	—	„ 39
Mijnbouw Mij. Ketahoen (gew. aand.)	41—42½	42½
idem (pref. „)	—	72½—73

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

PETROLEUM HANDEL MAATSCHAPPIJ
(*Javasche Crt. No. 94, van 24 November 1903*).

Zetel. Soerabaja.
Doel. Het drijven van handel in petroleum.
Kapitaal. ƒ 25.000, in 25 aandeelen à ƒ 1000.—
Bestuur. 1 directeur: de chinees Njo Thian Siang; 2 commissarissen: de chineezen Njo Djie Swie en Oei Kang Ting.
Winstverdeeling. Event: een deel voor een reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

GUTTA-PERCHA CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(Javasche Crt. No. 93, van 20 November 1903).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en verdere exploitatie der na te noemen perceelen; de exploitatie van andere gronden, door beplanting met gutta-percha en andere cultuur; het aankoopen van erfpachtsrechten of rechten van opstal op andere gronden en de exploitatie daarvan.

Kapitaal. *f* 100.000, in 1000 aandeelen à *f* 100.–

Inbreng. Door de ontbonden vennootschap Cultuur Maatschappij Tjiherang, voor 460 aandeelen: de 92 volgefourneerde en uitgegeven aandeelen à *f* 500 in de genoemde ontbonden Vennootschap, met hare baten en lasten, waaronder perceelen woesten grond. Verder worden 140 aandeelen uitgereikt aan de rechthebbenden op de 28 niet volgefourneerde aandeelen à *f* 500 dier Vennootschap, zoodra door hen de op hen rustende vorderingen betreffende die 28 aandeelen zullen zijn voldaan.

Bestuur. 1 directeur; 2 commissarissen; 1 administrateur op de onderneming: de heer C. J. de Flines.

Winstverdeeling. 5% aan den directeur, 2½% aan elken commissaris, 10% aan den administrateur, 10% aan het reservefonds, 10% aan een vernieuwingsfonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 50.000.

Vernieuwingsfonds. Maximum *f* 25.000.

HANDELSVEREENIGING HWAT GOAN.

(Javasche Crt. No. 95, van 27 November 1903).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in allerhande zaken, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten. enz. enz.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.–

Inbreng. Door den chinees Njo Khe Hong, voor 90 aandeelen: alle door hem gedreven wordende handelszaken met alle daartoe behoorende baten en lasten.

Besuur. 1 directeur: de chinees Njo Khe Hong; 1 plaatsvervangend directeur: de chinees Ong Kong Wan.

Winstverdeeling. Na event. aftrek voor een reservefonds, komt de winst aan aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ VOORHEEN G. F. MARSMAN.

(Javasche Crt. No. 96, van 1 December 1903).

Zetel. Batavia.

Doel. De koophandel — zoo voor eigen rekening als in commissie — in instrumenten en andere waren.

Kapitaal. *f* 50.000, in 100 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer G. F. Marsman, voor 30 aandeelen: zijne handelsaffaire op Noordwijk te Batavia, met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. F. Marsman; 1 plaatsvervangend-directeur: de heer J. A. Obreen.

Winstverdeeling. Na aftrek van event. tantièmes en andere belooningen, reserves, stortingen in het reservefonds en afschrijvingen als waartoe de algemeene vergadering mocht besluiten: 5 % dividend. Van het overige komt 1/5 aan den directeur, 1/5 aan den plaatsvervangend-directeur, 3/5 aan aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GISING, VOORHEEN DJIE TONG HIEN.
(*Javasche Crt. No. 96, van 1 December 1903.*)

Zetel. Kediri.
Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Kediri als elders.
Kapitaal. *f* 20.000, in 20 aandeelen à *f* 1000.
Inbreng. Door den Chinees Djie Tong Hien, voor 10 aandeelen: zijne handelszaken met alle baten en lasten.
Bestuur. 1 directeur: Djie Tong Hien; 2 commissarissen: de Chineesche vrouw Sie Kie Nio en de Chinees Teng Ting Lien.
Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.
Reservefonds. Maximum *f* 1000.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BANDARREDJO.
(*Javasche Crt. No. 96, van 1 December 1903*).

Zetel. Temanggoeng.
Doel. De exploitatie van het erfpachtsperceel Bandarredjo, gelegen in het district Tjandirotto, afd. Temanggoeng, res. Kedoe, het aankoopen en exploitoeren van erfpachtsrechten op andere gronden, en het drijven van handel in producten.
Kapitaal. *f* 50.000, in 50 aandeelen à *f* 1000.—
Inbreng. Door vrouwe A. M. A. Leber, geb. Teutschmann, voor 20 aandeelen: bovengenoemd erfpachtsperceel met de daarop gevestigde onderneming.
Bestuur. 1 directeur: de heer J. Leber; 1 plaatsvervangend-directeur: de heer H. A. Salomonson.
Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, het overige aan de aandeelhouders.
Reservefonds. Maximum *f* 10.000, tenzij door de algemeene vergadering, wanneer dit bereikt is, een hooger bedrag wordt noodig geacht.

BUITENZORGSCHE INTERCOMMUNALE TELEFOON MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 97, van 4 December 1903*).

Zetel. Batavia.
Doel. De verdere exploitatie van de na te noemen concessiën, dan wel de verkoop daarvan, voorts het koopen, verkoopen en exploiteeren van andere telefoonconcessiën in Nederl.-Indië.
Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.
Inbreng. Door de Algemeene Handel- en Cultuur Maatschappij, voor 99 aandeelen: de concessiën betreffende Intercommunale dubbele telefoonverbindingen tusschen Buitenzorg en Batavia, Buitenzorg en Soekaboemie en tot onderlinge aansluiting der vorengenoemde telefoonverbindingen; en zulks met alle baten en lasten.
Bestuur. 1 directeur: de heer A. Weiss; 1 à 3 commissarissen: de heeren H. Prins en Mr. A. H. du Mosch.
Winstverdeeling. Na aftrek event. van tantièmes voor het personeel: 5% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 10% aan de commissarissen, het overige aan de aandeelhouders.
Reservefonds. Maximum *f* 5000.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BITING.
(*Javasche Crt. No. 98, van 8 December 1903.*)

Zetel. Semarang.
Doel. De overname en verdere exploitatie van de onderneming Biting, op de erfpachtsperceelen Kliwatsoengi I en II , distr. Bodja, afd. Kental, res.

Semarang, het verkrijgen en exploiteeren van gronden en het verkoopen van eigen producten of die van derden.

Kapitaal. *f* 40.000, in 400 aandeelen à *f* 100.

De directeur is gemachtigd eene 6 % obligatieleening ad *f* 10.000 aan te gaan.

Inbreng. Door vrouwe A. M. de Vries, wed. den heer O. van Gessel, voor 200 aandeelen: bovengenoemde onderneming.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. G. Gasper; 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Na aftrek event. van tantièmes voor den administrateur en het verder personeel: 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directenr, 10 % aan de commissarissen, het overige aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 15.000.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN BIDARA TJINA LEGOK.

(*Javasche Ct. No. 99, van 11 December 1903.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van onroerende goederen, in het bijzonder van het natenoemen perceel; het verkoopen, inbrengen, overdragen en verhuren, zoowel van dat perceel als van andere aan te koopen perceelen en perceelsgedeelten.

Kapitaal. *f* 25.000, in 25 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door Vrouwe A. J. G. van Angelbeek, weduwe den heer F. J. L. M. Z. Baron van Tengnagell, voor 23 aandeelen: een perceel te Bidara Tjina Legok, afd. Meester Cornelis, res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de oud-kapitein der Chineezen Lauw Tjeng Siang.

Winstverdeeling. Door de algemeene vergadering te bepalen.

COMMISSIE EN HANDEL MAATSCHAPPIJ GAN AN LIONG.

(*Javasche Crt. No. 99, van 11 December 1903*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel, het exploiteeren van landbouwondernemingen, het aangaan van contracten ook van pacht, het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen.

Kapitaal. *f* 96.000, in 96 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Khouw Kim Gan; 2 commissarissen: de Chineezen Khouw Kim An en Khouw Keng Liong.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 7 % aan den directeur. 3 % aan het personeel, 5 % aan elken commissaris, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 20.000.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Nov. 1903.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (50.000) [1]	*f*	54.000.—
Goederen, tonnen (63.000)	„	135.000.—
Diverse ontvangsten	„	8.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	197.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	186.363.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.887.004.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.968.060.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	32.03
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	30.30
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	42.16
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	43.35

[1] Vermoedelijk foutief geseind.

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (80.000)	*f*	30.000.—
Goederen, tonnen (75.000)	„	50.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	83.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	78.235.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	957.342.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	859.084.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	49 40
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	46.57
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.18
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	45.93

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (23.000)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	2.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	5.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.524.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	123.732.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	139.466.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.54
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.55
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.11
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	18.15

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg 57 kilom.)

Reizigers, aantal (75.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (8.000)	„	10.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	21.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	17.276.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	245.149.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	220.390.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	12.51
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.25*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.85†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.04§

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg 244 kilom.)

Reizigers, aantal (71.000)	*f*	21.000.—
Goederen, tonnen (23.000)	„	32.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	54.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	40.247.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	579.637.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	328.030.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.38
„ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.42*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	7.20†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.26§

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
* in 1902	47 K.M.	209 K.M.
† „ 1903	53 „	241 „
§ „ 1902	47 „	187 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Dec 1903 *f* 28.000 tegen *f* 30.473 in 1902. Sedert 1 Juli 1903 *f* 160.800 tegen *f* 164.617 in 1902.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 6700, of *f* 5.33 per dag-kilometer; dito 1902 *f* 5238, of *f* 3.89 per dag-kilometer. Sedert 1 Jan. 1903 *f* 90.580; dito 1902 *f* 80.921. Per dag-kilometer *f* 6.13, tegen *f* 5.47.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 7200, of *f* 6.45 per dag-kilometer; dito 1902 *f* 6125, of *f* 5.49 per dag-kilometer. Sedert 1 Jan. 1903 *f* 88.371; dito 1902 *f* 81.528. Per dag-kilometer *f* 6.72, tegen *f* 6.20.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 4000, of *f* 4.78 per dag-kilometer; dito 1902 *f* 3718, of *f* 4.44 per dag-kilometer. Sedert 1 Jan. 1903 *f* 67.015; dito 1902 *f* 58.101. Per dag-kllometer *f* 6.80 tegen *f* 5.90.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 28.000; dito 1902 *f* 30.473. Sedert 1 Juli 1903 *f* 160.800 tegen *f* 164.617 in 't vorige jaar.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

December 1903. Aantal vervoerde reizigers 219.730, opbrengst *f* 12.190, tegen 235.690 reizigers en *f* 12.780 ontvangst in December 1902.

Sedert 1 Januari 1903 *f* 142.475, tegen *f* 153.240 in 1902.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Dec. 1903	*f* 17.900	*f* 6.35	91
„ 1902	„ 15.200	„ 5.40	
Verschil meer	„ 2.700	„ 0.95	
Van 1° Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 349.000	„ 10.50	91
1902 „ 31 „ 1902	„ 332.900	„ 10.—	
Verschil meer	„ 16.100	„ 0.50	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Dec. 1903	*f* 76.400	*f* 9.—	274
„ 1902	„ 72.000	„ 8.50	
Verschil meer	„ 4.400	„ 0.50	
Van 1°. Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 1.143.200	*f* 11.45	
1902 „ 31 „ 1902	„ 1.026.400	„ 10.25	
Verschil meer	„ 116.800	„ 1.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Dec. 1903	*f* 9.000	*f* 5.80	50
„ 1902	„ 7.400	„ 4.75	
Verschil meer	„ 1.600	„ 1.05	
Van 1°. Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 153.000	„ 8.40	50
1902 „ 31 „ 1902	„ 148.900	„ 8.15	
Verschil meer	„ 4.100	„ 0.25	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Dec. 1903	*f* 119.500	*f* 9.95	388
„ 1902	„ 100.000	„ 8.30	
Verschil meer	„ 19.500	„ 1.65	
Van 1⁰. Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 1.321.700	„ 9.35	388
1902 „ 31 „ 1902	„ 1.201.200	„ 8.85	371
Verschil meer	„ 120.500	„ 0.50	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Dec. 1903	*f* 19.300	*f* 16.85	37
„ 1902	„ 17.300	„ 14.30	39
Verschil meer	„ 2.000	„ 2.55	
Van 1⁰. Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 204.700	„ 14.75	38
1902 „ 31 „ 1902	„ 202.700	„ 14.25	39
Verschil meer	„ 2.000	„ 0.50	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Dec. 1903	*f* 5.400	*f* 4.25	41
„ 1902	„ 5.400	„ 4.25	
Van 1⁰. Januari:			
1903 tot 31 Dec. 1903	„ 112.000	„ 7.50	41
1902 „ 31 „ 1902	„ 110.500	„ 7.40	
Verschil meer	„ 1.500	„ 0.10	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 26.000 tegen *f* 23.500.

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 7032 tegen *f* 6036. Sedert 1 Jan. *f* 106.879 tegen *f* 100.531.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 12.196 tegen *f* 8997. Sedert 1 Jan. *f* 107.868 tegen *f* 89.893.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 13.300 tegen *f* 11.000. Sedert 1 Jan. *f* 307.300 tegen *f* 272.300.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Dec. 1903 *f* 11.500 tegen *f* 11.000. Sedert 1 Jan. *f* 194.083 tegen *f* 173.016.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1902.

Opbrengst Dec. 1903	*f* 116.000	tegen *f* 143.040	in 1902
„ per dagkilometer	„ 36.68	„ „ 45.23	„ 1902
„ sedert 1 Jan. 1903	„ 1.355.000	„ „ 1.475.977	„ 1902

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie 74 K.M. tegen 40 K.M. in 1902. Opbrengst Dec. 1903 *f* 15.000, tegen *f* 9.938 in 1902. Opbrengst per dagkilometer *f* 6.54, tegen *f* 8.01 in 1902. Opbrengst sedert 1 Jan. 1903 *f* 144.000, tegen *f* 55.683 in April/Dec. 1902.

De Hoofden op Java.

EEN STUDIE

DOOR

BOEKA.

Grootendeels zal het wel de samenloop der omstandigheden geweest zijn, die de Oost-Indische Compagnie het beginsel deed huldigen, de inlandsche bevolking te laten onder haar eigen Hoofden.

Uit den aard der zaak toch viel het veel gemakkelijker, de produkten van het land tegen billijken prijs te bemachtigen door de Hoofden als tusschenpersonen te gebruiken, dan door Hollandsche ambtenaren aan te stellen, en deze de bevolking zelve, over het uitgestrekte gebied verspreid, tot die levering te laten dwingen.

Ongeveer gelijke redenen deden later de Nederlandsche Regeering de Hoofden handhaven, die immers uiterst bruikbare werktuigen waren, om de bevolking belastingen te doen opbrengen of tot dwangcultuur en heerendiensten te bevelen, en die bovendien weinig aan de schatkist kostten, daar zij ook hunne inkomsten meerendeels onder verschillende vormen van de bevolking trokken. [1])

Wat evenwel eertijds voortkwam uit eigenbelang en gemakzucht, werd langzamerhand gewaardeerd als een instelling van groot gewicht voor land en volk, en thans wordt algemeen erkend

---

[1]) Als belooning voor hun in den Java-oorlog bewezen trouw, maar ook om de krachtige medewerking te verkrijgen, die men tot invoering van het cultuurstelsel van hen noodig had, werd den Regenten door den G.-G. Van den Bosch met 's Konings machtiging verzekerd, dat zij in hunne aloude rechten zouden worden hersteld, terwijl later in 1834 met het oog op de uitbreiding van het cultuurstelsel die belofte door den G.-G. ad interim Baud mondeling werd herhaald. (Zie Kleintjes: *Het Staatsrecht van Ned.-Indië*).

dat het getuigt van goed inzicht en verstandig koloniaal beleid om de oorspronkelijke bevolking eener kolonie te besturen met behulp van de Hoofden van het land.

Deze Hoofden van het land treft men op Java slechts aan onder de Regenten, want wel worden onder de algemeene benaming van Hoofden ook de patik's, distrikts- en onderdistriktshoofden, door sommigen zelfs de dessahoofden, gerekend, doch alleen die Hoofden, die niet worden overgeplaatst, maar tot aan hun dood of pensionneering het Hoofd blijven van de bevolking, eenmaal aan hen toevertrouwd, en wier voorvaderen reeds eeuwen lang ter plaatse bestuur voerden, zijn Hoofden in den waren zin. In hen, de afstammelingen van de oorspronkelijke vorsten, vereert de bevolking haar vorstengeslacht, dat tal van generaties over het regentschap heerschte, en waarvan de geschiedenis saamgeweven is met die van het gebied, zooals de geschiedenis van het huis van Oranje met die van ons land.

Maar zoomin als de bevolking van Holland iets zou voelen voor een vorst van vreemde bloede, die men haar om diens geleerdheid opdrong, zoomin gevoelt de Javaan veel voor den Regent uit een ander geslacht, hem gegeven door het Indisch Gouvernement, ook al schrijft dat Hoofd keurig Hollandsch, en zelfs al bezit het een diploma H. B. S. met vijfjarigen cursus.

Slechts voor den afstammeling van het Regentengeslacht dat over zijn voorouders regeerde en voor de leden van het Solo'sche huis, dat in zekeren zin ook zijn vorstenhuis is, heeft de Javaan den bekenden diepen eerbied; niet voor de leden van elk ander voornaam geslacht.

Zeker, de dessaman ziet eenigszins hoog op tegen ieder, die van voorname geboorte is, en over zijn dessagenoot, die „Den" (afkorting van: Raden) voor zijn naam mag voegen, spreekt hij altijd met eenige onderscheiding, maar veel verder gaat zijn eerbied voor titels niet. Zijn onderdanigheid voor al die distrikts- en onderdistrikts-hoofden, welke niet behooren tot zijn Regentenfamilie, wortelt in vrees voor hun macht, en niet in ontzag voor hun afkomst. Wel stelt hij, evenals onder zijn mede-landbouwers, ook onder die gezagvoerenden den man van voorname geboorte iets hooger dan een persoon van nederige afkomst, doch hoe weinig noemenswaard de invloed is van adelijken van vreemde geslachten, blijkt duidelijk, wanneer zulke lieden geen aanzienlijke

positie bekleeden; eenig meerder respekt in den omgang is alles wat hun dan van de zijde van den kleinen man te beurt valt.

Regenten, door de Indische Regeering benoemd om hun geleerdheid of Westersche kunde, doch niet voldoende verwant aan de oude Regenten-familie van de betreffende streek, om door de bevolking als haar Hoofd beschouwd te worden, kunnen wèl na lange jaren door een uiterst taktvol optreden en wijs bestuur zich de achting van den kleinen man verzekeren, maar zullen nimmer dien invloed verkrijgen, welke een telg van dat geslacht bezit, en daardoor nooit dien steun vormen voor het Gouvernementsgezag tegen geestdrijvers en op wraak zinnende, zich beleedigd achtende voorname inlanders of andere onruststokende elementen, noch voor zich zelf bij het besturen zóó op de medewerking van kleinen man en dessahoofden kunnen rekenen, als de Regent, die in het oog der bevolking haar wettig Hoofd is, hierom alles met haar kan doen, alles van haar gedaan krijgen, en op haar trouw onder alle omstandigheden onvoorwaardelijk vermag staat te maken.

Heeft zoo'n Regent van vreemde afkomst bovendien gebreken, welke niet in den smaak vallen der bevolking, dan worden deze niet vergoelijkt of zorgvuldig bedekt gehouden, zooals dit gedaan wordt met de feilen van een wettig Hoofd, maar in vollen omvang op rekening van den gunsteling van het Gouvernement gesteld, en alleen de macht, door hem ontleend aan het Gouvernementsgezag, verhindert dan dat de onverschilligheid of minachting zich openlijk demonstreert.

Bij aanstelling van Regenten van vreemde bloede ontvangt dus niet het Gouvernement de verlangde hoogst waardevolle hulp, waardoor het gezag op solider grondslagen gevestigd wordt, maar moet integendeel de vrees, die het Gouvernement van oudsher inboezemt, dienst doen, om het Hoofd een schijnbaar aanzien te verschaffen dat slechts onder zeer gunstige omstandigheden na verloop van jaren in eenig werkelijk aanzien zal overgaan, doch nimmer in vergelijking kan komen met die in het gemoed van het volk gewortelde aanhankelijkheid, welke het deel is van een lid van het oude Regenten-geslacht.

De graad van verwantschap tot dat geslacht bepaalt de band tusschen Hoofd en bevolking, zoodat bij een Regent uit een vreemd geslacht geen sprake is van zoo'n band. Een dergelijk Regent is

geen Hoofd van het volk, maar eenvoudig een inlandsch ambtenaar door het Gouvernement met gezag bekleed.

Daarom is het aanstellen van zulke Regenten een breken met het beginsel dat de bevolking bestuurd moet worden met behulp van haar eigen Hoofden.

Regenten, afkomstig uit een andere streek, zijn evenmin een eigen Hoofd voor den Javaanschen dessaman, als een ons opgedrongen telg uit het Saksisch Koningshuis, hoewel van het Germaansche ras, een eigen koning zou wezen voor het gevoel van het Hollandsche volk.

Dit worde niet vergeten!

In *Pàh Troeno* werd gezegd: „Zijn de Hoofden op de hand van het Gouvernement, dan is de bevolking, die blindelings hare Hoofden volgt, dit ook, en heeft geen enkele eenigszins uitgebreide samenzwering kans van slagen. Daartoe leeft een Hoofd te veel met de bevolking mede en wordt te snel van alles op de hoogte gebracht door zijne, hem meerendeels zeer toegewijde onderhooringen".

De juistheid hiervan, alsmede van het groote belang op de Hoofden van het volk te kunnen staat maken bij een aanval door vreemde machten, wordt algemeen ingezien, en terecht, want eerder zal de bevolking eigen grieven vergeten dan te handelen in strijd met den wensch van haar Hoofd, maar men begaat een groote fout, wanneer men meent dat elk voornaam, door het Gouvernement met gezag bekleed inlander den vereischten invloed op de massa heeft, om in aanmerking te kunnen komen voor het bieden van deze zoo gewichtige hulp.

Een buitengewonen invloed onder den kleinen man, gegrondvest op een diep in aller gemoed zetelende eerbied, moet de voorname inlander bezitten, wil hij in staat zijn, het Gouvernement de gewenschte waardevolle steun als „Hoofd van het volk" te wezen. En die macht over de bevolking, het recht op dien titel van Hoofd in zijn oorspronkelijke en waarachtige beteekenis, heeft op Java alleen de afstammeling van een oud geslacht, en slechts in het gebied waar zijn voorvaderen als gebieders heerschten.

Daarom was het een fout van de reorganisatie-Mullemeister, enkele Regentenplaatsen te doen innemen door patiks. Wel schreef Minister Cremer dat geen belangrijke Regentschappen zouden worden opgeheven (*M. v. A*, Eerste Kamer), maar dit begrip is bijzonder rekbaar. Waar is de scherp getrokken grens tusschen belangrijke en niet belangrijke Regentschappen?

Het belang van land en volk, en niet minder van het overheerschend gezag, had integendeel gevorderd dat omgekeerd gestreefd werd, de zelfstandige patiks, welke hier en daar gevonden werden, te vervangen door te vestigen Regenten-dynastiën.

Meestal werden deze zelfstandige patiks aangesteld, doordat zich de behoefte deed gevoelen, om in iedere Afdeeling naast den Assistent-Resident een inlandsch bestuurder te hebben, dus ook daar, waar die Afdeeling behoorde tot het gebied van een, in een naburige Afdeeling zetelenden Regent.

Oppervlakkig beschouwd, is tegen deze regeling niet veel in te brengen; ze was niet kostbaar en gaf niet te veel aanstoot aan de Regenten, hoewel deze feitelijk beroofd werden van het gezag over een deel van hun gebied. Toch was ze een verkeerde stap.

Dat een Regent meer dan één Afdeeling onder zijn gezag heeft, is strijdig met het beginsel, dat het gebied, waarover een inlandsch Hoofd gezag voert, niet te uitgestrekt mag wezen wijl diens macht daardoor te uitgebreid zou worden. Een Regent die heerscht over een heele of halve residentie, wordt een soort inlandsch vorstje, en past dus niet in een goed koloniaal stelsel [1]). Daarom is het noodig dat elke Afdeeling zijn eigen inlandsch Hoofd heeft, en in zooverre valt de handelwijze der Regeering te loven, maar men is te ver gegaan door zoo'n gewichtige plaats te laten bekleeden door een patik, en ze aldus als een gewone ambtenaarsbetrekking te beschouwen.

Hierboven werd er reeds op gewezen, het Gouvernement zal alleen dan het grootst mogelijke nut trekken van de toepassing der erkende stelregel: te besturen door en met de Hoofden, alleen dan in hen den gewenschten waarborg hebben voor orde en rust, wanneer zij een zóó grooten invloed op de bevolking bezitten, dat zij, ook onder de moeilijkste omstandigheden — men denke b.v. aan Mohamedaansch stoken of invasie door een B.V. — onbeperkt staat kunnen maken op haar aanhankelijkheid en trouw.

Aan dit vereischte voldoet de zelfstandige patik niet. Den Regent is opvolging door zijn zoon gewaarborgd; de patik mist daaromtrent alle zekerheid, waardoor hij op één lijn staat met een wedono of assistent-wedono. Het Regentschap is een erfelijke waardigheid; wedono en patik zijn ambtenaarsbetrekkingen. Hoort hoe de inlander spreekt van den „derô" patik, juist zooals hij zegt „derô" wedono of „derô" assistent, en dus hen allen, en terecht, de zelfde kwaliteit (ambtenaar) toekent.

1) Zie o. a. *Bestuur van Oost-Indië* bldz. 5 e. v. (F. van Rossen, Amsterdam.)

De Regent alleen is Kandjeng. Wel wordt op bevel van het Gouvernement ook gesproken van Kandjeng toewan Resident enz. doch die titulatuur is een bloote vorm, voor den Javaan zonder zin, die er daarom weinig bezwaar tegen heeft ook controleurs en andere ambtenaren den titel toe te kennen als zij daarop prijs stellen, hoewel geen enkel Gouvernements-voorschrift die ambtenaren op dat praedikaat recht geeft.

Kandjeng toewan Résidèn, Kandjeng toewan Assistèn, zegt de Javaan; maar Kandjeng, tout court, wanneer hij het over zijn Regent heeft. Kandjeng Regent ware een dwaasheid naar zijn begrip, Kandjeng (de eerste) is er maar een, en dat is natuurlijk zijn Regent, elke toevoeging acht hij daarom overbodig. Heeft hij het over Regenten van elders, dan voegt hij den naam van het gebied er achter: Kandjeng Madioen.

Zeker, de inlander bewijst ook eerbied aan een patik, en weet zeer goed dat die een hooger positie inneemt op de ambtelijke ladder dan een wedono, zelfs zal het menig patik door een humaan en edel handelen gelukken, zich de achting en toegenegenheid te verwerven van v e l e n, maar deze invloed kan ook dan nog niet in de schaduw staan van dien van den Regent, wiens voorvaderen, van geslacht tot geslacht, gezagvoerenden waren in het gebied; dien de oudere inlanders geboren en groot zagen worden in hun midden; en voor wien daardoor een vereerende genegenheid, tot groote offers bereid, diep in het gemoed van a l l e n zetelt.

De patik is een dienaar van het Gouvernement der Hollanders; zijn Regent is z ij n Hoofd, staat aan zijn zijde tegenover de vreemde overheersching; zoo oordeelt de inlander, en vandaar vooral de groote invloed van een Regent. Vandaar ook dat een zelfstandig patik nimmer dien waardevollen steun kan wezen voor de Regeering tegen kuiperijen van dweepzieke geestdrijvers, verbitterde adelijke afstammelingen of andere onruststokers, als zij in den Regent, die in waarheid is: „Hoofd van het volk", ontwijfelbaar wèl bezit zoolang deze slechts hare zijde is toegedaan.

Kan de zelfstandige patik, als schakel tusschen overheerschers en overheerschten, dus nooit dàt nut presteeren, wat een Regentendynastie daarvoor heeft; ook om een andere reden kan het aanstellen dezer ambtenaren tot hoogste inlandsche autoriteit in de Afdeeling moeilijk een gelukkige keuze genoemd worden.

Een patik is eigenlijk een rijksbestierder, derhalve geen Hoofd, maar een dienaar van een Hoofd, zoodat de zelfstandige patiks,

in dezen zin beschouwd, de dienaren zijn van de Regenten onder wier ressort die Afdeelingen behoorden. Evenwel mag aangenomen worden, dat het bij de instelling dier zelfstandige patiks in geenen deele in de bedoeling der Regeering lag, het gezag der Regenten over die Afdeelingen te bestendigen. Men nam patiks, en stichtte geen nieuwe Regenten-dynastiën, hoogstwaarschijnlijk om de goedkoopte en om de rechthebbende Regenten niet voor het hoofd te stooten, doch inderdaad moest de zelfstandige patik in de betrokken Afdeeling dezelfde rol vervullen als de Regenten elders.

Niet in te zien dat een patik, een rijksbestuurder, een gewoon ambtenaar dus, die daarom in de oogen der bevolking nimmer een Hoofd, heerscher (zij het gekortwiekt), kan zijn, meer en meer de vazal moet worden van den hoogsten Europeeschen ambtenaar der Afdeeling, den Assistent-Resident, al naar mate zijn betrekking tot zijn eigenlijken meester, den Regent, ophoudt juist door de tusschenkomst van het Europeesch bestuur, was een der groote fouten van dezen maatregel.

De hoogste inlander in de Afdeeling mag niet zijn een willoos werktuig in handen van een Europeesch ambtenaar; het welzijn van land en volk, het belang der Regeering vorderen dat zijn positie zoodanig zij, dat hij een vrij, zelfstandig standpunt inneemt naast, en zoo noodig tegenover, den Assistent-Resident. [1])

Een goede oplossing, waarbij al de genoemde bezwaren vervallen, zal gevonden kunnen worden door overal, in elke Afdeeling waar geen Regent is, Regenten-dynastiën te stichten. De titel patik, welk woord reeds afhankelijkheid beduidt, moet verdwijnen voor zelfstandige Hoofden van Afdeelingen, en door erfopvolging als beginsel voor haar aan te nemen, dient de positie van deze hoogste inlandsche autoriteit, èn tegenover wel eens despotische Europeesche ambtenaren, èn in de oogen der bevolking, hooger aanzien verzekerd te worden.

Nochtans is het onnoodig dezen Regenten de zelfde hooge toelage te verstrekken welke de huidige Regenten genieten; een traktement niet veel hooger dan dat der patiks, is voldoende te achten nu zoovele dringende behoeften van het land door gebrek aan geld onbevredigd moeten blijven. Officieel zou men hen Regenten 2e klasse

---

[1]) In Ambarawa (Semarang) is zelfs niet eens een patik, maar heeft de Assistent-Resident als inlandsche Hoofden twee wedono's.

kunnen noemen en in de landstaal als Regent-Moedah, of iets dergelijks, kunnen betitelen. Voor de bevolking zullen zij toch Regenten zijn, terwijl door deze onderscheiding te maken en ook uit te strekken tot een kleine wijziging van pajong enz., vermeden wordt dat de Regenten, die vroeger over die Afdeelingen gezag voerden, zich al te zeer gegriefd zullen voelen. Meer echter nog dan door deze uiterlijke vormen zal men die oude Hoofden met de nieuwe maatregel verzoenen door den Regent-Moedah, die bestemd is de grondlegger te worden eener dynastie, niet te kiezen dan na inwinning van het advies van den Regent, waaronder de Afdeeling vroeger ressorteerde. Heeft die Regent meer dan één mannelijke nakomeling, die de vereischte capaciteiten voor het Regentschap bezit, zoo ligt het voor de hand, een dezer met de nieuwe waardigheid te bekleeden en te belasten met het bestuur over de Afdeeling, welke vroeger deel uitmaakte van het Regentschap van zijn voorvaderen. Ontbreekt zoo'n telg, dan zoeke men onder de naaste verwanten van het rechtmatig Hoofd; niet alleen om dit ter wille te zijn, maar ook in het belang van het Gouvernement, want hoe nauwer de familierelatie van den nieuwen Regent is tot dat Hoofd, hoe grooter zijn invloed zal zijn op de bevolking, dus hoe meer medewerking hij zal ondervinden bij zijn bestuurstaak en hoe beter hij zal kunnen instaan voor de houding der overheerschten, van hoog tot laag.

Door de zelfstandige patiks te vervangen door zulke Regenten, zal derhalve bereikt worden, dat het inlandsch Hoofd der Afdeeling werkelijk is een H o o f d van het volk, terwijl bovendien mag aangenomen worden dat tegenover zoo'n Regent, afstammend uit een oud Regentengeslacht, en verzekerd van opvolging door zijn nakomelingen, een Assistent-Resident niet zoo licht een doordrijf- of terzijdestelling-politiek zal volgen als tegenover den patik, die niets anders is dan een ambtenaar, en die gedurende zijn lange ambtelijke loopbaan zijn zelfstandigheid wel grootendeels zal ingeboet hebben, al heet hij een „zelfstandige" patik.

Of het in de bedoeling lag of niet, maar een feit is het, dat door aanstelling dezer „zelfstandige" patiks gebroken werd met het stelsel van besturen met de Hoofden; het was een ondergeschikt maken van het inlandsch Bestuurselement aan den Europeeschen Assistent-Resident. Daarom was het voorstel Mullemeister, door Minister Cremer overgenomen in het reorganisatie-plan, om vacante en zelfs bestaande Regentschappen, na overlijden van den titularis,

te bestemmen voor een patik-betrekking, een grove fout, en met alle recht waarschuwde het Kamerlid Mackay bij de behandeling dier reorganisatie (*Handelingen Tweede Kamer*, 24 Nov. 1899): „Niet door het gezag der inlandsche hoofden te verkleinen, maar door hun gezag en gehalte te verhoogen zal men moeten komen tot een degelijke en goede reorganisatie."

Dat is politiek, die ligt in de lijn van geleidelijken vooruitgang; de reorganisatie van het inlandsch bestuurscorps, als verdedigd door Minister Cremer en op diens aandrang aangenomen, was in vele opzichten een stap terug.

Wordt eventueel overgegaan tot vervanging der zelfstandige patiks door Regenten van een lagere klasse, dan zal in overweging genomen moeten worden of de minder belangrijke Regentschappen, welke volgens het reorganisatie-plan bestemd zijn te vervallen, te bezetten zijn door deze goedkoopere Regenten inplaats van door Regenten als thans daar gevestigd. De bezuiniging, daardoor te verkrijgen, zou aangewend dienen te worden tot verzekering van een periodieke traktements-, gepaard aan pensioensverhooging van de wedono's, wier slechte promotiekansen, dan beperkt tot het patik-wedonoschap, dit alleszins billijken.

Wellicht zouden ook sommige der Regentschappen, waar geen geschikt opvolger onder de leden van het heerschend geslacht gevonden wordt, voor een dergelijke vervulling door Regenten 2e klasse in aanmerking komen. Maar een voorschrift in dien geest zal nimmer mogen leiden tot een ongemotiveerd ter zijde schuiven van wettige opvolgers. Wanneer men leest hoe Minister Cremer toentertijd verklaarde dat van de 69 Regentschappen niet minder dan 25 bestuurd werden door families van e l d e r s afkomstig, dan begint men te vreezen voor zulke toepassing van het beginsel „het besturen door en met de Hoofden" en vraagt men zich, het talrijk kroost en de vele verwanten der meeste Regenten in aanmerking genomen, verbaasd af: waren die 25 geslachten werkelijk uitgestorven of zoo gedegenereerd dat geen enkel tot bestuur voeren geschikt lid overbleef? Moet het antwoord op die vraag zonder voorbehoud bevestigend luiden, dan is een onderzoek naar die degeneratie van een zoo belangrijk percentage der Hoofdengeslachten bepaald noodzakelijk, want de ramp ware niet te overzien èn voor het volk èn voor het Hollandsch gezag, indien de Hoofdengeslachten uitstierven, of hunne leden onbekwaam werden voor de taak hun toebedeeld, en waarin

zij slechts zeer onvoldoende door andere krachten te vervangen zullen zijn.

Het aan de Regenten ontnemen van hun patik werd dikwerf als een verkeerde maatregel gebrandmerkt, maar deze zienswijze is voor tegenspraak vatbaar. Vroeger was het Regentschap een waardigheid, waaraan weinig verplichte werkzaamheden verbonden waren, en was de patik de feitelijke werkman, de Regent de titeldrager; doch allengs is dat anders geworden, en terecht verlangt het Gouvernement thans van de Regenten, als hoogste inlandsche autoriteiten, een onafgebroken werkzaam zijn in het belang van het gebied, zooals ook van den hoogsten Europeeschen bestuursambtenaar, den Resident, gevorderd wordt. Moge hun taak op het oogenblik al wat zwaar, te zwaar misschien wezen, wanneer eenmaal de inlandsche bestuursambtenaren ontheven zijn van de zorg voor politie en van het voeren van instructie en vooral als ook de distrikt- en regentschapsgerechten zijn overgebracht naar de rechterlijke macht, waar zij behooren, dan zal dat bezwaar verdwijnen [1]).

Maar men vermijde de Regenten, de eigenlijke Hoofden, onnoodig te grieven, of hun macht en aanzien te verkorten met heimelijk doel hun invloed op de bevolking te ondermijnen, in plaats van dien invloed nuttig aan te wenden door hem in het goede spoor te leiden,

Die leiding te geven, is de taak van de Europeesche hoogere bestuursambtenaren, wier contrôle ook niet overbodig geacht kan worden zoolang het gevaar voor wangedrag of knevelarij onder velerlei vorm nog niet geheel denkbeeldig is; maar daarbij worde bedacht: dat evenzeer het advies en de hulp der Hoofden onmisbaar zijn, zoo voor die Europeesche ambtenaren, als voor de Indische Regeering. Niet genoeg kan worden afgekeurd dat drijven om de Hoofden van het land op zij te zetten en te maken tot wajangpoppen in handen van Europeesche ambtenaren.

Terwijl aan de eene zijde gestreefd moet worden, de Hoofden beter te bekwamen voor hun taak als bestuurder, zoo geestelijk als moreel, dient hun aan den anderen kant meer aandeel gegeven te worden in het bestuur, zoodat ze ophouden te zijn stroomannen voor wie energie, wilskracht en streven naar opheffing van mis-

---

[1]) Zie daarover *Pàh Troeno.*

standen of invoeren van verbeteringen niet alleen zijn nuttelooze eigenschappen, maar soms zelfs bronnen van grievende teleurstelling en daaruit voortkomende verbittering.

Een inlandsch bestuursambtenaar, die het goede wil, kan veel, zeer veel bijdragen tot de bevordering van het welzijn van land en volk, mits.... hem daartoe voldoende vrijheid van handelen gelaten wordt. Niets nadeeliger, niets dat meer dompend werkt op initiatief en werklust dan het klemmen in een dwangbuis van bepalingen en voorschriften, welk eeuwig reglementeeren bovendien noodwendig leiden moet tot de verderfelijke opperheerschappij van pen en papier.

Toezicht op de handelingen der Regenten — en eventueel dier Regenten-Moedah — kan zeer goed samengaan met het hun laten van eenige zelfstandigheid, waardoor zij nuttig werkzaam kunnen wezen, ook als tegenwicht indien het gehalte van een Europeesch ambtenaar te wenschen mocht overlaten, alsmede ter neutraliseering zooveel mogelijk van het kwaad dat verkeerde bevelen of Regeeringsvoorschriften dreigen te stichten; kortom als een soort stootkussen tusschen de hooger gezagvoerenden en het volk, tusschen Westersche en Oostersche opvattingen.

De rol, die een bufferstaat vervult tusschen twee landen met tegenstrijdige politieke belangen, is den Hoofden op Java aangewezen tusschen den overheerscher en de overheerschten.

Dit geldt niet alleen van de Regenten, maar ook van de andere inlandsche bestuursambtenaren: de distrikts- en onderdistriktshoofden (wedono's en assistent-wedono's). Ook zij mogen daarom niet verlaagd worden tot willooze werktuigen, zooals thans te dikwijls geschiedt, door Europeesche bestuursambtenaren die hen beschouwen als ondergeschikten welke slechts gehoorzaam hunne bevelen hebben op te volgen, zoowel als door een tot het uiterste gedreven reglementeeren van hoogerhand dat geen plaats meer laat voor eenig initiatief.

Wat geeft bovendien dat uitvoerige gereglementeer, zooals b.v. van de contrôle der inlandsche Hoofden op de heeren- en dessadiensten, wanneer het gehalte dier ambtenaren veel te wenschen laat, wanneer zij onbetrouwbaar zijn uit gemakzucht of door andere drijfveeren?

Al die in details afdalende voorschriften, die in te vullen omslachtige staten en rapporten zijn voor goede ambtenaren overbodig, en

kunnen knoeierij of nalatigheid van ongeschikte bestuurselementen niet verhinderen. Zij drijven op de vereering voor beschreven papier en vermeerderen noodeloos de massa schrijfwerk, welke reeds veel te veel tijd vordert die zooveel nuttiger ten bate van land en volk besteed kon worden; terwijl zij door hun geestdoodende werking een allernadeeligsten invloed uitoefenen op het karakter van de goede elementen, en een misvormen van hen tot machinedeelen in de hand werken.

Meer moet gestreefd worden, partij te trekken van de kennis van volk en toestanden der inlandsche bestuursambtenaren, door hen als zelf denkende personen te behandelen, hun besef van verantwoordelijkheid bij te brengen, en hun gevoel van eigenwaarde te versterken.

Hun positie, hun traktement, en wat daaraan annex is, behoeft herziening. De stiefmoederlijke wijze, waarop een en ander geregeld werd, is mede oorzaak der geringschatting welke hun soms ten deel valt van Europeesche ambtenaren, vooral van de onbekwamen en van die jongeren, die niet genoeg ontwikkeld zijn, om de waarde van een mensch naar iets anders dan naar huidkleur, Westersche kennis, of maatschappelijke positie af te meten.

Zoolang de Indische Regeering met geldgebrek te kampen heeft, kan geen sprake wezen van een belangrijk verhoogen der traktementen van landsdienaren, dus ook niet van die der inlandsche bestuursambtenaren. Maar waar hun traktement zoo krap berekend werd, is het dubbel onbillijk dat zij geen recht op pensioen hebben zoolang zij geen 30 dienstjaren tellen, en hun weduwen en weezen aan armoede worden prijsgegeven; dat hun geen vrije geneeskundige behandeling en medicijnen verzekerd is; en hun bij ziekte geen langer verlof dan zes maanden wordt verleend, met uitzondering van de eerste maand, slechts onder behoud van de helft van hun reeds zoo karig traktement; terwijl een verlof om eens uit te rusten of ter ontspanning, zij het ook onder voorwendsel van familieomstandigheden, bijna nimmer, en dan nog voor zeer korten duur gegeven wordt.

Blijkens de laatste begrooting zijn plannen in overweging om de inlandsche ambtenaren met een traktement beneden *f* 150.— vrije geneeskundige behandeling te verzekeren. Als een bewijs van goede voornemens verdient deze mededeeling zeker toejuiching, maar bij voorbaat zij onder de aandacht gebracht dat ook deze maatregel, wil zij werkelijk nut afwerpen, moet aanpassen

aan toestanden en personen; de lezing van het opstel van Dr. J. H. F. Kohlbrugge (*Vragen des Tijds*, Sept. 1903) kan daarvoor nuttig zijn. Met de regeling door dezen deskundige voorgestaan kan hier evenwel niet geheel ingestemd worden. Waar Z.Ed.Zeergel. zelf moet verklaren dat Europeesche doktoren veelal het inlandsch karakter niet begrijpen en de geneeskundige behandeling daaronder lijdt, daar ligt het immers voor de hand, de behandeling der inlandsche ambtenaren op te dragen aan inlandsche doktoren (dokter djawa), voor wie hun wezen niet in raadselen gehuld is, en die door hen wederkeerig vertrouwd zullen worden. Alleen in bijzondere gevallen zal de tusschenkomst van een Europeesche specialist misschien noodig wezen, maar dan ook moet hieraan gepaard gaan een den zieke te geven verlof en zijn opname in een ziekeninrichting of ander geschikt verblijf op de plaats van inwoning van dien arts.

De inlandsche bestuursambtenaar zal dan van een goede, kostelooze geneeskundige behandeling verzekerd zijn, en dit is noodig, want hij is op het oogenblik zoo gruwelijk ten achtergesteld bij den Europeeschen ambtenaar met diens veel royaler inkomen, die bij ziekte langdurige verloven krijgt naar het koele gebergte of naar Europa, en ter ontspanning en verfrissching van geest, ongerekend korte binnenlandsche verloven, iedere tien jaar recht heeft op twee jaar verlof naar Europa, alles met vrije reiskosten voor zich en zijn gezin, dat het Gouvernement daardoor als het ware zelf het voorbeeld geeft van geringschatting harer inlandsche bestuursambtenaren.

Zoo weinig is gerekend op tijdelijke ontstentenis van een inlandsch bestuursambtenaar, dat het onderdistrikt, waarvan de assistent-wedono afwezig is wegens ziekte, of overgeplaatst werd met verlof tot een eerder vertrek, ten einde eenige dagen in zijn geboorteplaats bij zijn familie door te brengen, dien tijd òf geheel zonder bestuurshoofd blijft, òf een mantri krijgt, belast met de waarneming maar daartoe onbekwaam en ongeschikt wegens het geringe ontzag dat men voor hem heeft, zoodat tot de terugkomst van den assistent-wedono of de aankomst van zijn opvolger wanorde en willekeur hoogtij vieren. Vooral hèt veelvuldig geboefte neemt de kans waar, en treedt met ongekende driestheid op wanneer de verwisseling van assistent-wedono, zooals gewoonlijk, met een tijdelijk ontbreken van zoo'n bestuurshoofd gepaard gaat. De schavuiten weten wel dat, als eindelijk de nieuwe assistent-

wedono optreedt, deze te veel moeite heeft, zich in de hem nieuwe omgeving in te werken, om nog aandacht te kunnen wijden aan nasporingen betreffende rooverijen, welke plaats vonden vóór zijn komst, en daarom naar zijn idee hem eigenlijk niet aangaan.

Bijna voortdurend trouwens laat de veiligheid van eigendom op Java enorm te wenschen, en waar de toestand iets beter is, komt dit, òf omdat de menschen daar te eerlijk zijn, òf omdat er niets te stelen valt; doch welhaast nimmer door beleid van het locaal bestuur. Dit totaal tekort schieten in den eersten plicht van een goed bestuur, vindt zijn oorzaak daarin, dat de assistent-wedono's belast werden met de zorg voor de veiligheid in hun ressort, maar het Gouvernement in gebreke bleef hun de noodige middelen te verschaffen om voorkomende onveiligheid te bestrijden.

Voor die Hoofden heeft zulks het onaangename gevolg, dat ze verantwoordelijk gesteld worden voor een toestand, waaraan ze toch weinig kunnen veranderen; en die aansprakelijkheid is geen wassen neus. Menig assistent-wedono heeft alle hoop op de wedono-titel moeten laten varen, omdat hij niet bij machte bleek voor veiligheid te zorgen, en zelfs ontslag van assistent-wedono's om die reden komt soms voor.

Is het noodig te zeggen dat dit onbillijk optreden van het Gouvernement veel verbittering wekt en een met lust en ijver dienen der onderdistriktshoofden vrijwel onmogelijk maakt?

Ieder assistent-wedono weet dat een brutaal optreden van roovers en dieven zijn promotie en positie ernstig in gevaar brengt, hoezeer hij zich ook overigens beijvert een goed bestuurder te zijn; want met de geheel ontoereikende middelen ter zijner beschikking moet het geluk hem al bijzonder gunstig wezen, wil hij er in slagen ten genoege van het Gewestelijk Hoofd die onveiligheid te verminderen.

Nog een nadeelig gevolg van een en ander is, dat soms de inlandsche bestuursambtenaren zich diep in schulden steken, ten einde geld te krijgen voor hooge betaling van spionnen, die hen helpen moeten, licht te brengen in het gepleegde misdrijf dat ongelukkig het Europeesch bestuur ter oore is gekomen. Zij stellen zich zoodoende dikwijls voor lange jaren geheel in de macht van woekeraars, veelal Chineezen en Arabieren, die wel niet zullen nalaten van dien invloed op een bestuursambtenaar op velerlei wijzen te profiteeren.

Het ergste is echter dat door dit van hen eischen van iets,

waartoe ze niet in staat zijn, de Indische Regeering hen als 't ware drijft tot handelingen, welke het daglicht niet kunnen velen. Na een reeks van jaren vol moeilijkheden en vernederingen, ten laatste opgeklommen tot assistent-wedono, is het een afschuwelijk vooruitzicht met zijn gezin aan armoede prijs gegeven te zullen worden, en zoo laat zich verklaren dat pogen om klachten over onveiligheid te smoren, ten einde een officieele veiligheid te handhaven, en dat verschrikkelijk, hoogst immoreel geknoei in politiezaken, waardoor de geheele rechtspraak op losse schroeven wordt gezet. [1])

De assistent-wedono, die met behulp van valsche getuigen en gewillige dessahoofden handig een beschuldiging in elkander weet te zetten om een onschuldige te laten boeten voor het misdrijf, waarvan de dader, door het ontbreken van hetgeen de benaming politie verdient, niet gevonden kan worden, zal al licht de naam krijgen een flink ambtenaar te wezen en reeds spoedig tot wedono bevorderd worden. Zijn collega, die te hoog staat voor zulk gemeen handelen, wordt ongeschiktheid verweten, wanneer hij geen dader aanwijst, en ziet zich de kans op promotie ontgaan.

Dat is de noodlottige consequentie van het bestaande systeem: bestuursambtenaren, tevens politie-hoofden zonder feitelijke politie.

Dikwerf worden klachten vernomen over het gehalte der inlandsche bestuursambtenaren, maar is dit te verwonderen onder zulke omstandigheden?

Ten spoedigste dient een goede afzonderlijke politie opgericht te worden, in den geest als aangegeven werd in *Pàh Troeno*, los van de bemoeienis der bestuursambtenaren, opdat niet langer het moreel der inlandsche bestuurders stelselmatig worde bedorven, de dessaman overgeleverd blijve aan het welmeenen van roovers en bandieten [2]). De inlandsche Hoofden zullen dan gelegenheid krijgen hun eigenlijke taak van bestuurder beter te vervullen, want vooral in streken waar Europeesche ondernemers gevestigd zijn, hebben de politiezaken — behalve diefstallen ook geschillen met karrevoerders enz. — en het als getuige

[1]) Zie daarover o. a. *Pàh Troeno*.

[2]) Vermoedelijk inziende, dat toch iets gedaan moest worden, werden in een paar Afdeelingen tijdelijke politiecorpsen door het Gouvernement aangesteld. Hoe groot zal de politie-bekwaamheid zijn van deze „van dag tot dag" corpsen? Welke waarborg heeft de rechter, dat zij niet, uit gebrek aan handigheid en routine in het vatten van bandieten, eenvoudig onschuldigen oppakken en met wat valsche getuigenissen voor de gezochte daders doen doorgaan?

opkomen, waarmede allicht een gansche dag gemoeid is, successievelijk beslag gelegd op bijna allen beschikbaren tijd van het onderdistriktshoofd, terwijl ook wedono en Regent herhaaldelijk voor politiezaken van hunne werkzaamheden worden weggeroepen, alles zeer ten nadeele van het bestuur, dat op deze wijze verwaarloosd wordt.

Met politiezaken, invullen van staten en rapporten, regelingen voor tochten en verblijf van Europeesche en hoogere inlandsche ambtenaren, niet te vergeten het vergezellen van die ambtenaren op hun tournée's [1]) gaan voor den assistent-wedono de dagen voorbij, zoodat zelfs ternauwernood aandacht geschonken kan worden aan de talrijke, kleine, dagelijksche bestuurs-aangelegenheden zooals: geschillen van dessalieden onderling over gesloten koopen,

---

[1]) Bij het persklaar maken dezer bladzijden komt het bericht, dat een circulaire is uitgevaardigd ten einde dit gehate te paard begeleiden te beperken. Om het streven tot opheffing van een bestaande misstand, dat aan het besluit ten grondslag ligt, kan dit niet genoeg worden toegejuichd, maar zal de bepaling effekt hebben, zoo dient ze nog eenigszins te worden aangevuld; want is de vorm, welke de mailberichten weergeven, juist, dan laat deze zooveel speling, dat eigenlijk nimmer van een ontduiken gesproken zal kunnen worden, immers steeds is het voor een ambtenaar van belang het dessahoofd in zijn nabijheid te hebben, dat in het doorgetrokken gebied gezag voert. In deze omstandigheid ligt evenwel reeds het middel tot verhelpen der leemte opgesloten. Men bepale eenvoudig dat, behalve bij exceptioneele gevallen, het aan ambtenaren niet geoorloofd is, zich te laten vergezellen door de dessahoofden buiten de grenzen van elks eigen gebied. De inspekteerende ambtenaar zal aldus bij het komen in een dessa het dessahoofd gereed vinden om hem te begeleiden tot aan de dessagrens, waar het naburige dessahoofd in zijn plaats treedt. Bij onderzoek van kwesties, inspectie van afgelegen koffietuinen enz. late men de betrokken dessahoofden zich op eigen gelegenheid ter bestemde plaatse begeven en daar den ambtenaar afwachten. Zoover de behoefte begeleiding van dessahoofden vordert, is dan hierin voorzien, en de dessahoofden zullen voor goed van het misplaatst eerbetoon ontslagen wezen. Voor de assistent-wedono's blijft na de circulaire en zelfs na bovenvoorgestane wijziging alles bij het oude; den hoogeren ambtenaar zal het steeds nuttig zijn, het Hoofd van het onder-distrikt, waardoor de tocht voert, in zijne nabijheid te hebben tot geven van inlichtingen enz. Daarom dient bepaald dat de onderdistriktshoofden, die een goed bespannen bendy of wagentje bezitten, daarin den wagen van hun chef mogen volgen, terwijl het onderdistriktshoofd, dat hiertoe niet in staat is, niet te paard den wagen zal begeleiden, maar zitten zal in de wagen op het voorbankje of op den bok naast den koetsier, waar thans somwijlen een oppasser troont in al zijn heerlijkheid, terwijl de bestuurs-ambtenaar van het Gouvernement, de assistent-wedono, hollend en hotsend stof hapt achter den wagen.

over wat meer of minder water op hun sawah, belastingzaken, heeren- en dessadiensten enz.

De wedono's en assistent-wedono's zijn veel te overkropt met werk, spoedige verbetering is dringend noodig. Men leze wat Dr. J. H. F. Kohlbrugge schreef: „Overlading met werk en geldzorg maken hen nerveus en gejaagd, rooven hun de nachtrust, en dat is met geen drankjes te verhelpen... Ik betreur deze verzwakking van het zenuwgestel, want deze ambtenaren zijn de vaders der toekomstige hoofden, en zoo vrees ik dat die geslachten zullen degenereeren.... het is zoo bedroevend die bevende handen en lippen, die onrustige oogen, in 't kort die nerveuse spiertrillingen te zien". (*Vragen des Tijds*, Sept. 1903).

Niet het minst verkeerde gevolg van de reorganisatie was het enorm inkrimpen van het aantal wedono's en assistent-wedono's. Wel betoogde Minister Cremer dat die in te trekken betrekkingen overtollig waren, maar goldt dit voor alle 35 distrikten en 77 onderdistrikten, en bestond tegenover deze overbodigheid in enkele streken niet elders een bepaalde behoefte aan uitbreiding? „De plannen met betrekking tot de reorganisatie van het Europeesch bestuur vereischen meer geld, en dit wordt gevonden door bezuiniging op de inrichting van het inlandsch bestuur", aldus het kamerlid Mackay (*Handelingen*, Tweede Kamer, 24 November 1898) en die indruk was de algemeene. De Minister verzette zich tegen die zienswijze, maar in de *Memorie van Antwoord* schreef deze zelve „de bezuiniging ten aanzien van de organisatie van het inlandsch personeel is in de allereerste plaats noodig voor de verbetering van de financieele positie van inlandsche ambtenaren, die daaraan dringend behoefte hebben."

Een groot aantal distrikten en onderdistrikten werden dus opgeheven in de allereerste plaats om de overige onderdistriktshoofden een verhooging te geven op hun totaal ontoereikend traktement, en in de tweede plaats , . . . ? Wat anders kan hier worden ingevuld dan: om de traktementen der Europeesche ambtenaren te vergrooten. Van een geheel verkeerd standpunt gingen de leden uit, die blijkens het *Voorloopig Verslag* de vermindering van het aantal inlandsche ambtenaren toejuichten „omdat het beter is weinige, doch goed bezoldigde beambten te hebben, dan meerdere, die eene onvoldoende bezoldiging ontvangen". Een onvoldoende bezoldiging is af te keuren, maar die bezoldiging te verbeteren, doch tevens de promotie, dus de vooruitzichten sterk

te verminderen door een afschaffing van 107 wedono's, was weder nemen met de eene hand, wat met de andere gegeven werd, en velen zullen zeker staan aan de zijde van den oud-Gouverneur-Generaal Pynacker Hordijk, die deze inkrimping achtte: „een onpolitieke maatregel, die een slechte indruk zal maken op de inlandsche hoofden en bevolking, den ganschen inlandschen bestuursstand tot moedeloosheid en ontevredenheid zal stemmen."

Men vrage zich ook eens af of de werkkracht van een mensch geen grenzen heeft en het steeds met meerder werk belasten van de „weinige beambten met goede bezoldiging" niet een der oorzaken kan wezen van den treurigen physieken toestand van vele Hoofden, waarop dr. Kohlbrugge wees, temeer waar deze geneeskundige zegt „Velen vertellen hoezeer hun werk is toegenomen door de reorganisatie, door het opheffen van distrikten en onderdistrikten" (*Vragen des Tijds* 1903). Op enkele punten bracht de reorganisatie verbetering, op tal van anderen schiep ze groote nadeelen, die hoe eer hoe beter door herroeping dier maatregelen verholpen moeten worden.

Worden dan verder de weinig praktisch nut opleverende, doch tijdroovende werkzaamheden zooveel doenlijk beperkt, en de politiezorg den Hoofden van de schouders genomen, dan zal blijken hoeveel een goed inlandsch bestuursambtenaar vermag te doen als leidsman der bevolking, zoowel ter verhooging harer welvaart, als tot voorkomen van rampen zooals hongersnood enz., thans veelal geschoven op rekening van onvruchtbaarheid, bandjirs, droogte en andere plagen, maar waarvan de feitelijke oorzaak te dikwijls gelegen is in een slecht bestuur. Dan ook zullen de wedono's-kotta (of patik-wedono) meer tijd hebben, de Regenten bij te staan, waarmede voor deze Hoofden de eenige grondige reden van beklag vervalt over de maatregel welke hen van hun patik beroofde, ten minste zoodra die patiks-wedono allerwege een assistent-wedono is toegevoegd, evenals thans reeds te Koedoes (Semarang) en Tegal (Pekalongan).

Verkeerd gezien is het, dat een wedono zonder nadeel tevens belast kan worden met de taak van onderdistriktshoofd over het onderdistrikt waarin zijn standplaats gelegen is, zooals regel werd. Vermoedelijk heeft de zucht tot bezuiniging op de kosten van het inlandsch bestuurscorps ook het aanzijn gegeven aan dezen verderfelijken maatregel, waarvan bij eenig nadenken het ongerijmde ieder moet opvallen.

De werkzaamheden van den assistent-wedono, thans zelfs te zwaar voor een enkel persoon, maar ook na wijziging van den aard der taak van de inlandsche bestuursambtenaren in boven aangegeven geest, nog de gansche toewijding en werkkracht vereischend van het onderdistriktshoofd, op te dragen aan den wedono, zou alleen te verdedigen wezen, indien wedono een niets zeggende titel was, waaraan een hooger traktement, doch geen bijzondere arbeid was verbonden. Nu dit niet het geval is, maar de wedono krachtens zijn ambt tal van bezigheden heeft, zooals het vergezellen van Europeesche en hooge inlandsche ambtenaren op hunne tochten, niet slechts door het onderdistrikt waarin hij woont, doch ook door de andere onderdistrikten tot zijn distrikt behoorend, verder het distriktsgerecht en bovenal het toezicht op de verrichtingen van de assistent-wedono's, nu moet een samenkoppelen van het ambt van wedono met dat van assistent-wedono onvermijdelijk tot gevolg hebben een verwaarloozen van een dezer.

De wedono, die zijn taak als zoodanig begrijpt, zal al zijn tijd noodig hebben voor de uitoefening van dat ambt, en gedwongen wezen, de bezigheden van assistent-wedono, hem ten onrechte opgelegd, over te laten aan een schrijver of een ander daartoe ongeschikt beambte; terwijl de wedono, die dit laatste niet wil, durft, of kan doen, geheel in beslag genomen zal worden door de waarneming van dat assistent-wedonoschap en daardoor niet in staat wezen als wedono veel dienst te presteeren, tot groote schade voor het distrikt. De zuinigheid bedriegt hier de wijsheid.

Acht men toezicht door wedono's op de assistent-wedono's overbodig, zoo schaffe men het wedono-ambt af, maar ga niet voort hooger traktement te betalen aan enkele assistent-wedono's, omdat zij den titel van wedono krijgen en dan hun onderdistrikt moeten verwaarloozen.

Wie zal echter durven beweren dat de wedono's overtollig zijn en contrôle van hen op de assistent-wedono's onnoodig is?

Het moet ieder onbevooroordeelde duidelijk zijn, dat, zooals de oud-Gouveneur-Generaal Pijnacker Hordijk in de Tweede Kamer zeide (23 November 1898): „samenvoeging van distrikten en onderdistrikten schadelijk moet zijn voor een behoorlijk bestuur en toezicht."

Zelfs wanneer opleiding en benoeming van de assistent-wedono's beter geregeld worden, zal het moeilijk te voorkomen wezen, dat onder hen minder goede krachten gevonden worden, zoodat een

intensief toezicht door wedono's, gekozen uit de beste assistent-wedono's, een onafwijsbaren eisch is, om de gevolgen van dit euvel zooveel mogelijk te niet te doen.

Maar behalve die contrôle, is voor den wedono, als leidsman en opvoeder van de jongere assistent-wedono's, een gewichtige taak weggelegd.

Waar op Java meer en meer tal van onderdeelen der bestuurszorg zullen worden gespecialiseerd, zal het karakter van de bestuurstaak der inlandsche ambtenaren evenzeer veranderen, als die der Europeesche ambtenaren daardoor gewijzigd zal worden.

Hoe de laatsten dan door contrôle op de verrichtingen der verschillende diensttakken het belang der bevolking zullen hebben te behartigen, werd elders uitvoerig behandeld, [1]) maar een goede regeling van het aandeel der inlandsche ambtenaren, vooral der Regenten, die voor het welzijn van een veelal uitgestrekt, dichtbevolkt gebied mede verantwoordelijk zijn, in die contrôle en van hun verdere positie is zeker van even groot gewicht.

Minder dan thans optredend in de meest verscheiden kwaliteiten, zooals politiehoofd (zonder politie), landbouwadviseur (zonder landbouwkennis), rechter van instructie (zonder voldoende opleiding) enz. enz., zullen de inlandsche bestuursambtenaren meer moeten worden: bestuurders in algemeenen zin, de schakel die Gouvernement en bevolking verbindt.

Belastingheffing en andere bestuursbezigheden, die niet gespecialiseerd worden, zullen hun geheel moeten worden opgedragen, terwijl zij hunne beste krachten zullen hebben te wijden aan de opvoeding der dessahoofden; want, naast betere zorg voor zedelijke leiding in de dessa zelf [2]), is bekwaming en moreele vorming der dessahoofden het eenig afdoende middel, om al het verkeerde in de dessa uit te roeien, dat thans zoo deprimeerend werkt op de welvaart en op het geluk der bevolking.

Verder, hoewel ter voorkoming van verwarring zich zoo goed als de Europeesche bestuurs-ambtenaren onthoudend van inmenging in de aangelegenheden der speciale diensttakken, zullen de inlandsche bestuurs-ambtenaren de werking van die diensten hebben gade te slaan en zoo noodig aan critiek te onderwerpen in hunne rapporten,

---

[1]) Zie *Bestuur van Oost-Indië*. Uitgave F. v. Rossen, Amsterdam.

[2]) Zie het opstel „De Inlander" Augustus-aflevering.

waardoor zij een belangrijken invloed ten goede kunnen uitoefenen én krachtig waken voor het belang van de hun toevertrouwde bevolking. Vele zaken, welke een Europeesch ambtenaar zelden of nimmer verneemt, worden hun bijna ongevraagd gemeld door hun huisgenooten, die bekenden en verwanten hebben in de verschillende dessa's. Het is niet te boud gesproken, dat een Regent, vooral wanneer de lagere inlandsche bestuurs-ambtenaren hem daarbij behulpzaam zijn, bijna alle knoeierijen en misbruiken op het spoor kan komen, indien hij dit ernstig wil.

In den trant dus van hetgeen de voorstanders van een uitsluitend uit inlanders samengesteld bestuurscorps willen, zal geleidelijk het geheele bestuur, voor zoover het niet gespecialiseerd is, opgedragen moeten worden aan de inlandsche ambtenaren. De assistent-wedono's zullen daarbij op de dessahoofden, de wedono's op de assistent-wedono's en de Regenten, die dan feitelijk bestuurshoofd zijn, op het geheel toezicht moeten oefenen.

Dat ook de Europeesche ingezetenen aldus min of meer komen te staan onder de inlandsche bestuursambtenaren, kan geen bezwaar heeten, wanneer voor de laatsten voorname inlanders van goede inborst gekozen worden die voldoende voor hun taak berekend zijn. Geen enkel beschaafd Europeaan zal zich gekrenkt gevoelen, dat de bestuursambtenaar, waarmede hij te maken heeft, wat donkerder is getint, wanneer deze overigens een welopgevoed en beschaafd mensch is. En den Europeaan, die voor zoo'n opvatting niet hoog genoeg staat, zal aan het verstand gebracht moeten worden, dat de Nederlandsche Regeering geen geringschatting van hare dienaren om hunne huidkleur **duldt.**

Ergerlijk is het hoe vele Europeanen, die in hun vaderland een zeer lage positie innamen, zich hemelhoog verheven achten boven den assistent-wedono, die in werkelijke beschaving en wellevendheid veelal even ver boven hen staat, als zij hem beneden zich wanen. Toonde het Gouvernement zich in deze wat meer actief, dan zou de schuchterheid, die thans vele lagere Hoofden tegenover elk Europeaan kenmerkt, grootendeels verdwijnen, en als gevolg zouden minder ongerechtigheden voorkomen of bedekt blijven.

Maar een goede regeling voor de opleiding der Hoofden is een bepaalde noodzakelijkheid, wil men in de toekomst zulke belangrijke diensten van hen eischen. Geen systematisch inpompen van Wes-

tersche kundigheden echter, geen pogen, hen te misvormen tot Westersche Oosterlingen!

„Eene verkeerde opvoeding is dezulke, die er op berekend is den natuurlijken aanleg van 't individu uit te roeien of die te verwringen naar een bepaald model." Aldus sprak prof. Kern (Rede: *Over den invloed der Indische, Arabische en Europeesche beschaving op de volken van den Indischen Archipel*) en op die woorden zij met nadruk de aandacht gevestigd van hen, die geheel tot Westerlingen vervormde Hoofden tot hun stokpaardje kozen.

Het heet, dat door een Westersch maken van de Hoofden, de bevolking nauwer verbonden zal worden aan het Hollandsch gezag, maar die redeneering gaat in de praktijk niet op. Hoe meer men de Hoofden maakt tot Westerlingen in hun uiterlijk, in hun gewoonten, in hun denken en handelen, hoe verder ze komen te staan van den Javaanschen landbouwer.

Te grooter is de kans op hun verwijdering van de bevolking, wijl ze reeds door hun afkomst eenigszins afwijken van de massa. Immers de Hoofden op Java zijn geen afstammelingen van de eersten uit het volk, zooals eertijds bij de Germanen, doch nakomelingen van heerschers van vreemde origine. Vertoont daardoor hun voorkomen reeds een ander type, uit den aard is hun karakter evenmin gelijk aan dat van het Javaansche volk. Als een verschijnsel daarvan moet gedeeltelijk beschouwd worden hun betere bruikbaarheid als bestuurders, welke hen van den echten Javaan onderscheidt, en slechts ten deele zijn oorzaak vindt in het feit, dat hunne voorouders gedurende een reeks van generaties tot de meest ontwikkelden van het land behoorden.

In geen geval kan in het verkiezen van zonen van Hoofden voor alle hoogere ambten een bloote vereering van adelijke titels gezien worden, zooals wel eens ten onrechte wordt gedaan. Het is niet anders dan een profijt trekken van de omstandigheid, dat een klasse der overheerschten, zoo door geërfde aanleg voor geestelijke ontwikkeling, als door hun afstamming van een beter tot besturen geschikt ras, zonder veel bezwaar tot uiterst bruikbare krachten te vormen is.

Maar tegenover dit gemakkelijk vormen van de Hoofden tot personen met Westersche kundigheden en deels Westersche denkbeelden staat onherroepelijk, dat ze tevens licht vreemd worden aan de Javaansche- en dessa-begrippen. Hoe meer Westersche kundigheden dus van de inlandsche bestuursambtenaren verlangd

worden, hoe grooter het gevaar dat ze zich in Westerschen zin ontwikkelen, m. a. w. dat ze vervreemden van de bevolking en hierdoor ongeschikt worden als haar Hoofd.

Daarom spore men hen niet aan tot volgen van Westersch onderwijs op Hoogere Burgerscholen, maar beperke voor hen de eischen van Westersche kundigheden tot uiterst bescheiden omvang, en streve er naar, hun opleiding pasklaar te maken aan Oostersche toestanden en begrippen, en bovenal te doen zijn: een opvoeding, welke hen voorbereidt voor hun toekomstige werkkring. Geen H. B. S. met meetkunde, algebra, fransche, duitsche en engelsche gramatica en zooveel meer vakken, waarvan de Westerling voor zijn kinderen de kennis onmisbaar acht, doch welke kundigheden een Hoofd op Java volstrekt niet van noode heeft, om een goed bestuursambtenaar te zijn.

Al die Westersche schoolgeleerdheid en dat jarenlang verblijf in groote steden, verkeerend onder Europeesche jongelui, vervreemden den inlandschen jongeling van zijn volk, verminderen dus zijn geschiktheid later als Hoofd op te treden.

Om deze redenen moet ten sterkste veroordeeld worden het advies van den Regent van Demak, Raden Mas Adipati Ario Adiningrat, uitgebracht aan de Indische Regeering, en dat bepleit het verplichtend stellen van een diploma H. B. S. met 5 of 3-jarige cursus voor aanstaande Regenten, dit aldus toelichtend:

„Deze vrij zware eischen zijn noodzakelijk, omdat er veel kans bestaat, dat die jongelui, de verschillende lagere betrekkingen niet behoevende te bekleeden, op eens geroepen kunnen worden, om de hoogste plaats in ons Inlandsch bestuur te gaan innemen. (*De Indische Gids* 1900, blz. 125).

Is volmaakter verdringen van de praktijk door pure theorie denkbaar? En ware die theorie dan ten minste nog toepasselijk op het ambt, maar het onderwijs op een H. B. S. kan toch stellig in geen enkel opzicht als een theoretische opleiding voor het besturen van Oostersche volken beschouwd worden. Bovendien beveelt dit advies een voltooiing der studie in de hoogere klasse van de hoofdenschool slechts aan: „naar gelang de omstandigheden zulks vorderen",

Men stelle zich zoo'n Regentenzoon voor: van zijn eerste jeugd af op de Europeesche school der hoofdplaats, daarna in een groote stad op de H. B. S., en dan, al of niet na eenig onderricht op de hoofdenschool, benoemd tot Regent. Zal zoo'n Hoofd, na die

in steden doorgebrachte jeugd, zonder eigenlijke opvoeding, zonder noemenswaardige kennis, noch van de opvattingen en begrippen van den dessaman, noch van de toestanden in de dessa, in staat wezen met zijn H. B. S. kundigheden het Regentschap naar den eisch te besturen, het welzijn van de inlandsche bevolking te behartigen en met kennis van zaken hare belangen te bevorderen?

Zal zoo'n Regent zijn de schakel tusschen Gouvernement en bevolking? Zal hij in de oogen der bevolking haar eigen Hoofd zijn; zal hij een betrouwbaar adviseur zijn voor de Regeering, haar juist kunnen inlichten in zaken den kleinen man en de dessa betreffend; en zal hij den invloed bezitten op de bevolking en lagere Hoofden, welke zijn vader bezat?

De Regent van Toeban schreef: „Wat in dessaklachten „knevelarij" of „uitzuiging" genoemd wordt, daaronder is veel dat in werkelijkheid niet zwaar mag aangerekend worden, vaak is het een daad welke in de oogen van den inlander niet slecht en bijna eene gewoonte is. Maar de Europeesche ambtenaren, met hunne westersche begrippen, hebben geleerd zoo iets als een zwaar vergrijp te beschouwen." (*Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*, deel XXIV blz. 14).

Welnu, als de inlandsche Hoofden die zelfde Westersche begrippen gaan deelen, eveneens geheel anders denken dan het volk, dan zal de band tusschen de bevolking en hen verbroken worden, en moet er wrijving ontstaan tusschen de massa, de millioenen inlanders, en de inlandsche bestuurders, door het Gouvernement aangesteld. De noodlottige gevolgen daarvan zouden ontzettend wezen.

In Holland acht men een diploma H. B. S. juist goed genoeg als introductie voor een volontair of jongste bediende, en beschouwt den houder overigens geheel als een pasbeginnende nieuweling. In Indië verheerlijkt men zoo'n diploma als een bewijs van uiterste geschiktheid voor hooge bestuursambten!

Is het onderscheid niet wat héél groot?

Vreemd dat de Regent van Demak die H. B. S. cursus zoo op den voorgrond stelde voor aanstaande Regenten, terwijl hij kennis van land en volk voor aanstaande wedono's bepaald noodig acht, blijkens de volgende zinsneden (verslag in *De Indische Gids* 1900 blz. 126): „Wat betreft hen, die districtsambtenaren wenschen te worden, die moeten ook alvorens zij een definitieve plaatsing krijgen, verplicht zijn om kennis te maken met het volksleven in de dessa's."

Werkelijk het gaat niet aan, de Regenten te beschouwen als staande buiten het bestuurcorps, en als zoodanig voor hen niet de opleiding noodig te achten, welke aan andere bestuursambtenaren tot eisch gesteld wordt. Het eenige onderscheid dat gewettigd is tusschen het karakter van het ambt van Regent en dat van wedono of assistent-wedono, is de erfelijke opvolging in het Regentschap. In alle andere opzichten mag de Regent niet anders zijn dan een inlandsche autoriteit van hoogen rang; en de zoon van den Regent, die later als zoodanig de chef zal wezen van wedono's en assistent wedono's, mag daarom door zijn opleiding in geen enkel opzicht bij hen als bestuurder ten achter staan, dus allerminst in grondige kennis van de dessa en hare bewoners.

Er schuilt gevaar in tot Regenten, tot de hoogste positie in de inlandsche maatschappij personen te roepen, die geen praktisch gevormde bestuurders zijn, maar Westersche H. B. S. produkten. Niet alleen is de kans groot dat ze als bestuurder fiasco zullen maken, maar de Regeering dwingt door dit bevoorrechten van Westersch opgeleide inlandsche grooten, de Hoofden indirekt om hun zonen, hoe verderfelijk zij dit ook mogen achten, geheel Westersch te doen opvoeden. [1])

Reeds bleven de gevolgen van de houding der Indische Regeering niet uit. Het aantal inlandsche jongens, dat de Europeesche lagere school bezocht, steeg in 1901 met 23 pCt., en over eenige jaren zal men daarvan bij het middelbaar onderwijs de gevolgen ondervinden.

Sommigen, die zich een illusie maken van het omkneeden dier millioenen Javanen tot Hollanders, van den Westerling slechts afwijkend in huidkleur, juichen dit verschijnsel toe, noemen het een sterk bewijs van den drang der inlanders om onze Westersche beschaving deelachtig te worden, en zien de verwezelijking van hun lievelingsdenkbeeld reeds nabij.

Meer nadenkenden zullen dit vermeerderd aantal inlandsche

---

[1]) Onlangs nog bevatte het *Bat. Nieuwsblad* volgend besluit van de Regeering: „De Gouverneur-Generaal acht het niet raadzaam Radhèn Mas Soerardjo thans reeds met het bestuur te belasten, doch is van oordeel dat het beter is, zoo hij eerst het eindexamen van de Hoogere Burgerschool aflegt en daarna nog de cursus der 2e afd. van de opleiding voor inlandsche ambtenaren doorloopt. Z. E. vertrouwt dat hij dan, 23 à 24 jaar oud geworden, de noodige ervaring en kennis zal verkregen hebben om zijn moeilijke taak te aanvaarden." Schoolkennis en schoolbankenervaring worden dus voldoende geacht voor een „moeilijke" bestuurstaak!

scholieren grootendeels schrijven op rekening van het drijven der Indische Regeering, en niet zoo groote reden tot vreugde vinden in dat feit. Zij zullen begrijpen dat een omwerken van den Javaan tot Westerling zelden goed zal slagen, en de kans veel grooter is op een misvormen tot een halfslachtig wezen, niet bevrijd van de gebreken zijn ras eigen, wel bovendien behept met gebreken van den Westerling, dus achteruitgegaan in menschwaarde ondanks het vernisje van Westersche kennis en beschaving.

Leerzaam zijn hiervoor ook de woorden van een bezadigd Engelschman in Britsch-Indië (E. B. Havell) „. . . the great majority of Indian students have little or nothing outside the four walls of their schoolhouse or college to aid them in finding their way along the bewildering paths of European thought. Less resourceful and less active than their English fellows, as Indian schoolboys generally are, it is not surprising, when they discover to little food for their reflective and imaginative faculties in the mental fare provided for them, that they should be quite content to let the most precious part of their intellectual possessions lie fallow and only cultivate that which promises the surest and easiest way of obtaining their academic diplomas — namely, a retentive memory."

Voorloopig de kwestie uitsluitend beschouwend met het oog op de inlandsche bestuursambtenaren, zij er op gewezen, dat het hoog tijd wordt, dat men het verkeerde inziet van dit langs een omweg opdringen van een Westersche opleiding, geheel doorweven van Westersche denkbeelden en opvattingen, aan inlandsche jongelieden die bestuurders moeten worden van een massa van vele millioenen, welke deze verheerlijking van al wat Westersch is niet deelt, en daarom in Hoofden, die niet meer Oostersch voelen en denken als zij, slechts treurige wanprodukten kan zien, die hoegenaamd geen aanspraak hebben op de aanhankelijkheid en vereering, waarop hunne voorouders, één in gedachte met de bevolking, onder alle omstandigheden konden staat maken.

Hoofden met veel Westersche schoolkennis, maar met verwaarloosde karakteropvoeding, die onder al die studie ver van het ouderlijk toezicht in verdrukking is geraakt, aldus in het bezit eener halfbeschaving, verliezend aan het een, meer dan ze àn het ander wonnen, staan in waarde als bestuurambtenaar ver achter bij den Oostersch beschaafde met weinig Westersche kennis.

Want deze is in het bezit van een volkomen beschaving, wel geen Westersche, maar het is nog zeer de vraag of de Oostersche niet de voorkeur verdient voor den bestuurder van een Oostersch volk.[1])

De Oostersch beschaafde zal onder verstandige leiding een bekwaam bestuurder, een onwaardeerbare steun voor het Gouvernement worden; de halfbeschaafde zal altijd een pover figuur maken in de oogen der bevolking en daardoor, zoowel als door zijn halfslachtige vorming, nimmer voldoen aan de eischen die een inlandsch bestuursambtenaar gesteld moeten worden, al kan hij ook fraai gestileerde Hollandsche artikelen schrijven in dagbladen en tijdschriften. „Ze zijn noch Europeaan, noch Inlander in hun denken en handelen", zegt „Een ambtenaar B. B." in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur.* [2])

Wordt voortgegaan met dit forceeren eener Westersche opvoeding voor zonen van Hoofden, dan zal er een kloof ontstaan tusschen hen en den kleinen man, waardoor de Hoofden allen invloed zullen verliezen, en het besturen der bevolking door hare Hoofden, als beginsel op hooge prijs gesteld, een wassen neus wordt.

Inlandsche bestuursambtenaren moeten vóór alles inlander blijven; maakt men van hen Westerlingen, dan komen ze te ver te staan van de bevolking om als inlandsche Hoofden beschouwd te mogen worden; terwijl hun Westersche omwerking wel nimmer zóó volledig zal gelukken, dat ze met goed gevolg de Europeesche bestuursambtenaren kunnen vervangen.

Ook is het gevaar niet denkbeeldig, dat de kleine man, als hij gewaar wordt hoe zijn Hoofden van hem vervreemden, de Westersche beschaving, over welker gebreken hij thans onverschillig de schouders ophaalt, zal gaan haten, en die haat overbrengen zal op het Westersch gezag dat dit misvormen zijner Hoofden aanmoedigde.

---

[1]) „Ik ken dessahoofden wier macht (invloed) in hun dessa grooter was dan van een Wedono of Assistent-Wedono en die door de kleine lieden niet alleen als een vader beschouwd werden, doch voor wien zij blijkbaar ook diep respect hadden. Ik ken ook dessahoofden die het buskruit niet uitgevonden hadden, doch door leiding van hun chef langzamerhand toch goed hun werk deden." Aldus Raden Toemenggoeng Koesoemo Dikdo (*Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur*, Deel XXIV, bldz. 12).

[2]) Wat zegt het hoofd der Gouvernementschool voor Kunst te Calcutta: „Let us get rid of that false culture which reduces education to a dull system of mental gymnastics.... It is not education, but the most pernicious pedantry, which uses Western culture to blind the eyes and stop the ears of Indian youth to all that the nature, the art, and the culture of their own country have to teach them."

Nu is het er verre van, dat voor den aanstaanden inlandschen bestuurs-ambtenaar alle Westersche kennis onvoorwaardelijk moet worden afgekeurd, doch de thans ingeslagen weg streeft het doel voorbij, vormt daardoor geen beter, maar minder bruikbare Hoofden. Men spiegele zich aan Britsch-Indië, waar de Westersche opleiding der inlandsche jongelieden tot de volgende verklaring aanleiding gaf: „there need be little wonder that so many finish their school career with no other ambition and no other hope than to find at last some comfortable harbour for cerebral inertia in a Government or private office". (*Nineteenth Century*, Febr. 1903).

Niet het gemis aan kennis van algebra of vreemde talen, noch hun onkunde van het Hollandsch, geven aanleiding tot de klachten welke over het gehalte van de inlandsche bestuurs-ambtenaren, met name van de assistent-wedono's, worden vernomen. Het is hun gebrek aan eigenwaarde, aan lust en ijver, soms ook hun onbetrouwbaarheid, kortom het zijn karakter-gebreken, en geen onkunde of geringe wetenschappelijke ontwikkeling, die deze minderwaardigheid veroorzaken [1]).

„Geen rekenschap kunnende geven van hunne handelingen, doen zij noodelooze uitgaven voor het vieren van feesten, het aankoopen van nuttelooze sieraden en andere uitgaven welke niet overeen te brengen zijn met hun positie en stand. Zij maken daardoor vele schulden, hetgeen al te vaak helaas leidt tot omkoopbaarheid, knevelarij en wat nog erger is, tot absolute onvertrouwbaarheid".

Aldus luidt het oordeel van Raden Tjokro Amiprodjo in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* (Deel XXIII) over een deel der inlandsche ambtenaren. Doch zeker door zijn Westersche opleiding op een dwaalspoor gebracht, verwacht deze ambtenaar alleen heil van .... het verplicht stellen van de kennis der Nederlandsche taal(!)

Opvoeding, karaktervorming kunnen slechts verbetering brengen.

[1]) Zoo bevatte een correspondentie uit Klakah in de *Locomotief* (27 Mei 1902) het volgende: „De assistent-wedono, die onlangs door zijn ondergeschikten flink afgerost werd, moet bovendien sedert door den kleinen man aangeklaagd zijn van *eerstens*: meer dan eens wachtvolk voor huiselijke diensten gebezigd te hebben, zonder aan hen eenige betaling of voeding te geven; *tweedens*: dikwijls geld van de dorpsburgemeesters geleend te hebben, doch nooit aan terugbetaling te denken; *derdens*: van de dessa-hoofden te vergen dat zij om beurten een kambing voor zijn gezin slachten...." Verraadt die assistent-wedono gebrek aan wetenschappelijke kennis of aan zedelijke opvoeding?

en dat kennis van het Hollandsch daarvoor niet noodzakelijk is, bewijzen de vele Hoofden op Java, die goede bestuurders zijn en toch niet anders dan de landstaal en het Maleisch spreken.

Zelfs is kennis van het Hollandsch voor inlandsche jongelieden bepaald verderfelijk, wanneer niet vooraf bij hen de grondslag gelegd is voor een degelijk karakter. In het Hollandsch worden niet uitsluitend goede dingen gedrukt en geschreven; er wordt ook veel minder goeds en zelfs slechts gevonden, dat evenzeer voor den Hollandsch lezenden inlander bereikbaar wordt.

Tegen een leeren van Hollandsch door den aanstaanden inlandschen ambtenaar bestaat geen bezwaar, indien eerst gezorgd wordt voor een degelijke opvoeding van zijn karakter. Doch zoolang geen zekerheid bestaat dat hij het goede en niet het slechte in zich zal opnemen, m. a. w. zoolang het twijfelachtig is of zijn kennis van het Hollandsch hem tot heil of tot schade zal zijn, dringe men hem vooral geen Hollandsch op.

Men vorme hem eerst tot een beschaafd Oostersch Hoofd, en brenge hem dan desnoods kennis aan van het Hollandsch, waardoor hij zich zelf verder kan ontwikkelen. Zoo opgevoed zal hij niet blindelings alles overnemen wat Westersch is, maar met critisch oordeel het goede van het onbruikbare weten te onderscheiden, en aldus ten minste voordeel hebben van zijn kennismaking met de Westersche beschaving.

Dan geen verdringen van de Oostersche beschaving door de Westersche, maar een meer volmaken van de eerste door opneming van het goede uit de laatste, zooals omgekeerd ook de Westerling veel kan leeren van den Oosterling.

Dat Hollandsche taalkennis voor een inlandsch Hoofd niet altijd behoeft te leiden tot een dom verheerlijken van al het Westersche en minachten of verwaarloozen van de beschaving zijner landgenooten en voorouders, bewees het artikel. „Nog iets over Dessahoofden" van de hand van een Regent in het *Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur*. Een zeldzaam juist inzicht en grondige kennis van land en volk spreekt uit dat opstel, en alleen iemand, die het verstaat met den dessaman te voelen en te denken, kon zoo schrijven. Dat Hoofd is Oostersch gebleven, is inderdaad een voorman van zijn volk.[1])

(*Slot volgt.*)

---

[1]) In overleg met den Hoofdredacteur werd een gedeelte dat speciaal de geneeskundige behandeling, ook van den kleinen man betrof, uitgelaten, en zal dit in een der eerstvolgende afleveringen als afzonderlijk opstel plaatsing vinden.

Een waarborg tegen verrassing door gebrek of hongersnood

DOOR

F. FOKKENS.

De heer C. J. Hasselman bespreekt in *De Indische Gids* van November a. p. de hongersnooden in Britsch-Indië en geeft als een der lessen, die wij daaruit kunnen trekken, aan: de noodzakelijkheid eener voortdurende waakzaamheid van de zijde van het bestuur. Permanent en onafgebroken behoort onderzocht te worden, zegt hij, hoe het gesteld is met den economischen toestand der bevolking.

Naar zijne meening zou zulk een permanent onderzoek zonder te vervallen in administratieven omhaal of langdurige commissies op de volgende wijze kunnen worden ingericht:

De controleafdeeling wordt aangenomen als éénheid van onderzoek. Elke controleur behoort eene monografie op te maken van den economischen toestand in zijne afdeeling. De monografie bestaat uit twee afzonderlijke deelen: een *statistiek* en een *beschrijvend* gedeelte. Het *statistiek* gedeelte (in te richten voor vijf achtereenvolgende jaren) bevat desa'sgewijze gegevens betreffende zielental, uitgestrektheid en verdeeling van den bouwgrond, aanslag in de verschillende belastingen, totaal en gemiddeld per hoofd; aanslag der heeren- en cultuurdiensten: veestapel, aantal scholen, zout- en koffiepakhuizen, opiumkitten of verkoopplaatsen, pandhuizen en pasars, particuliere ondernemingen, erfpachtsperceelen, enz. enz.

Het *beschrijvend* gedeelte, eveneens in te richten voor vijf jaren, zoodanig dat bijvoegingen en veranderingen kunnen worden vermeld, bevat meer uitvoerige bizonderheden betreffende de topografische en geologische gesteldheid van de afdeeling, de cultures voor de Inlandsche en voor de Europeesche markt, inning en druk der belastingen, den druk van desa-, heeren- en cultuurdiensten, den toestand van wegen, bruggen en andere openbare werken, het openbaar en particulier onderwijs, het zout- en opiumdebiet, de pandhuisgestie,

de verschillende middelen van bestaan der bevolking, den toestand en de verzorging van den veestapel, enz. enz.

Het bovenstaande, zegt de heer Hasselman, geeft slechts in hoofdtrekken aan wat met deze monografieën beoogd wordt. Hoe uitvoeriger zij toch worden ingericht en ingevuld, meent hij, des te getrouwer zal het beeld zijn, dat zij van den economischen toestand der bevolking geven.

Bijhouding zal verder met groote nauwkeurigheid behooren te geschieden, waarvan zoowel de assistent-residenten en residenten als de inspecteerende ambtenaren zich gestadig zullen moeten vergewissen.

In het belang eener nauwkeurige en permanente observatie van den economischen toestand der Inlandsche bevolking geeft de heer Hasselman het hierboven aangeduide stelsel van opmaking en bijhouding van registers en monografieën ten slotte aan belangstellenden in ernstige overweging.

Dat het middel door den heer Hasselman aangegeven om permanent en onafgebroken op de hoogte te blijven van den economischen toestand der Inlandsche bevolking een juist en afdoend middel is, zal, dunkt mij, niet nader behoeven te worden betoogd. Het ligt zóó voor de hand, dat de aanbeveling van den schrijver aan velen met mij den uitroep zal hebben ontlokt „hoe is 't mogelijk dat zoo iets als iets nieuws kan worden aangeprezen, dergelijke registers behoorden altijd te hebben bestaan."

Hoe wil toch een controleur behoorlijk binnen korten tijd op de hoogte van zijn afdeeling komen, een overzicht krijgen van den toestand der verschillende desa's die tot zijn ressort behooren, zich een begrip vormen van de meerdere of mindere welvaart der verschillende deelen van het door hem te besturen gebied, wanneer hij niet dadelijk na zijn optreden begint met het aanleggen van registers als door den heer Hasselman bedoeld?

En hoe kan hij zijn duursten plicht vervullen, de behartiging der belangen van de Inlandsche bevolking, die aan zijn zorg zijn toevertrouwd, het aanhoudend waken voor haar welvaart, het leeren kennen van haar nooden en behoeften, wanneer hij niet voortdurend een overzicht behoudt, hetwelk alleen geschieden kan door bedoelde registers actueel te doen blijven?

Ik kan mij dan ook niet voorstellen, dat een controleur, die maar eenigszins zijn werkkring en roeping begrijpt, zou nalaten zich een dergelijk overzicht te verschaffen.

Het is waar, het opmaken en bijhouden van bedoelde registers en monografieën is niet van Regeeringswege voorgeschreven, en wellicht is het de bedoeling van den heer Hasselman in ernstige overweging te geven dat zulks geschieden moge. Is dat het geval, zoo kan ik zijn streven niet anders dan ten zeerste toejuichen.

Er bestaat toch alsdan meer zekerheid, dat *dat* gedeelte van de taak der controleurs met de vereischte nauwgezetheid en nauwkeurigheid zal worden vervuld en dat niemand er zich aan zal onttrekken, zoomede, dat de registers in de archieven zullen blijven berusten.

Meent de heer Hasselman echter de zaak als een geheel nieuwe te moeten voorstellen, dan moet ik daartegen opkomen, ten eerste omdat ik weet, dat zij vroeger reeds bestond, dergelijke registers *werden* opgemaakt en bijgehouden, ten tweede, omdat ik mij niet kan voorstellen, dat onder de vele flinke controleurs, die het corps ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur telt, er *thans* geen zouden zijn, die uit eigen beweging tot het zich aanschaffen van zulk een onmisbaar overzicht hunner afdeeling zouden zijn gekomen.

Vroeger werden dergelijke registers door de controleurs opgemaakt. In de gewesten, waar ik in die functie gediend heb, heb ik het niet anders gekend. Een afschrift van zulk een register ligt, terwijl ik dit schrijf, vóór mij Het bevat desa's-gewijze aanteekeningen omtrent vrijwel dezelfde gegevens als door den heer Hasselman zijn genoemd, terwijl in een breede kolom „bijzonderheden" het wetenswaardige omtrent elke desa staat vermeld.

Ook als inspecteur, belast met de leiding van het heerendienstonderzoek, heb ik dergelijke registers meermalen bij controleurs gezien. Bij één der bestuursambtenaren zag ik zelfs op dat gebied nog iets veel volmaakter en practischer. Deze had in een speciaal daarvoor bestemde kamer naast zijn kantoor op door schragen ondersteunde planken groote vellen in ruiten verdeeld papier gespannen, waarop geregeld maandelijks bij wijze van graphische voorstelling aanteekening werd gehouden van de factoren, die direct betrekking hebben op de welvaart der Inlandsche bevolking en als zoovele manometers van den economischen toestand kunnen worden aangemerkt. Met één oogopslag was men daardoor op de hoogte gebracht van den stand der welvaart, van den vooruitgang of achteruitgang der afdeeling.

Hetgeen de heer Hasselman wil, is derhalve, gelukkig mag ik wel zeggen want het geldt hier den goeden naam van het corps

ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, geen nieuwigheid, die nog moet worden ingevoerd. Het heeft bestaan en bestaat ongetwijfeld nog, wellicht niet algemeen, en zeker niet op een zelfde leest geschoeid, maar het mag niet als iets nieuws worden aanbevolen.

Wèl het *officieel* maken van de zaak, het officieel voorschrijven van het aanleggen en bijhouden van de bedoelde overzichten. Dàt is wenschelijk, zoowel voor de eenheid en algemeenheid, als voor de nauwgezette behartiging dezer aangelegenheid, die thans meer dan ooit, in verband met den steeds toenemenden achteruitgang der welvaart op Java, raison d'être heeft.

De heer Hasselman meent, dat, hoe uitvoeriger de overzichtsmonografieën worden ingericht en ingevuld, des te getrouwer het beeld zal zijn, dat zij van den economischen toestand der bevolking zullen geven. Waar hij echter tevens in een noot te kennen geeft, dat de tijdens het landrente-onderzoek in de Preanger opgemaakte desa- en districtsmonografieën voor het door hem besproken doel *te* uitvoerig waren, schijnt hij zich daarbij toch een grens te denken.

Men moet zich dan ook m. i. bij de inrichting en invulling der registers en monografieën wel degelijk begrenzen, wil men niet dat het bedoelde beeld wazig wordt en onscherp uitkomt. Bij onderzoekingen en dergelijke wordt dit maar al te vaak uit het oog verloren. Men teekent alles op, laat alle mogelijke denkbare vragen beantwoorden, en ten slotte wanneer men gaat resumeeren, blijkt het beeld, hetwelk men te voorschijn wil roepen, geheel omfloersd te zijn, helder te zijn als modder.

Voornamelijk behooren in casu in het oog gehouden te worden de zaken, die als zoovele aanwijzers, als zoovele manometers voor den economischen toestand, den vóór- of achteruitgang van de welvaart, kunnen dienen.

Vermindering van het zoutdebiet b.v. van den opiumverkoop, toeneming van het aantal op publieke vendutie oningeloste panden uit de pandhuizen, toeneming van het aantal diefstallen, toeneming van den verkoop van ploegvee onevenredig aan de uitbreiding van den veestapel, toeneming (in vergelijking van vroegere jaren) van den achterstand in de betaling van belastingen, zullen den bestuursambtenaar tot dadelijk onderzoek nopen, wijl een en ander het gevolg kan zijn van vermindering van welvaart, terwijl het geringer worden der padieproductie, stijging der rijstprijzen, een slechte koffieoogst, daling van loonen, hem op zijn hoede zullen doen zijn ten aanzien van hetgeen daaruit kan voortvloeien.

Met desaregisters op de hier bedoelde wijze *practisch* ingericht en bijgehouden, waarbij het doel: *een overzicht te verkrijgen*, steeds in het oog wordt gehouden, en met graphische voorstellingen voor de geheele afdeeling betreffende de factoren, die als aanwijzers voor de mindere of meerdere welvaart zijn te beschouwen, blijft een controleur voortdurend op de hoogte van den economischen toestand der bevolking en kunnen hooger geplaatste bestuursambtenaren zich ten allen tijde van den toestand vergewissen.

Die overzichten leveren daardoor de beste waarborgen op tegen verrassing door gebrek of hongersnood.

Is er derhalve één zaak, die verdient ten spoedigste *officiëel* te worden voorgeschreven, dan is het zeker wel deze.

'S GRAVENHAGE, 11 Febr. 1904.

De Sandelhout en de Paardenfokkerij in Ned-Indië.

De paardenfokkerij in Indië en wat daarmee samenhangt, werd in den laatsten tijd nogal eens besproken. Tal van tijdschrift- en courantenartikelen, bijzondere brochures e. d. zagen het licht, en de Indische krijgskundige vereeniging wijdde er een avond aan (vergadering van 25 Juni j. l.).

Het vraagstuk der fokkerij en dat van de remonteering onzer bereden wapens, moet dan ook als urgent en tevens van het hoogste belang worden beschouwd, uit een oeconomisch en een militair oogpunt beide.

Nu valt 't bij de appreciatie van een en ander onmiddellijk op, dat de meeningen omtrent den toestand tegenwoordig, omtrent het doel, dat men zich voor oogen dient te stellen, en omtrent de wegen, welke tot dat doel moeten leiden, sterk uiteenloopen, en verder, dat de wijze, waarop die meeningen worden verkondigd, de argumenteering, in dezen strijd zeer scherp is, en dikwijls een eigenaardig karakter draagt.

Ook in bovenbedoelde vergadering kwam dit uit: „Mijn tegenstander heeft geen verstand van de zaak" scheen dáár bedekt, of openlijk gezegd, een der hoofdargumenten.

Het wil mij toeschijnen, dat waar toongevende mannen in deze aangelegenheid in Indië tot nog toe ontbreken, het wijzen op fouten of misslagen meer een opbouwend karakter moest dragen, dan dat zulks dienen moest, zooals thans vaak geschiedt, tot ontzenuwen van andermans meening.

Het is niet mijne bedoeling hier partij te kiezen in 't gekijf over den aankoop van al of niet goede paarden, over het fokken door veeartsen of officieren enz. Ik meen echter, dat de zaak, en daarmee 's lands belang, uitsluitend kan gediend worden, door het innemen van een standpunt, vrij van persoonlijke overwegingen.

Na al het minder verkwikkelijke, dat ik in deze aangelegenheid van nabij zag, kunnen het dan ook alleen zijn de wending, welke de zaak in den laatsten tijd heeft genomen, en de overtuiging, dat de thans ingeslagen weg tot groote teleurstelling zal leiden, bij een zeer problematisch succes, welke mij aanleiding geven, den grooten bundel schrifturen over dit onderwerp met één te vermeerderen.

Intusschen, de belangstelling hiervoor is in Indië niet zoo algemeen, als het groot aantal stukken en de heftigheid van den strijd zouden kunnen doen vermoeden.

Op meer genoemde vergadering toch waren, ofschoon het bestuur der vereeniging, onder aanbod de reiskosten naar en van Weltevreden te vergoeden, verschillende personen tot het debat uitnoodigde, èn de bereden wapens èn de veeartsenijkundige dienst behalve van de hoofdplaats, zeer slecht vertegen-

woordigd. Ook viel het aantal deelnemers aan het debat, den aard van het onderwerp in aanmerking genomen, niet mede. In hoeverre de geest van argumenteering als bovenbedoeld, hierop van invloed was geweest, waag ik niet te beslissen.

De betrekkelijk kleine kring, waarin in eenig Indisch periodiek het onderstaande onder de aandacht komt, geeft mij dan ook aanleiding door plaatsing in dit tijdschrift te trachten ook daarbuiten eenige belangstelling in de zaak te wekken.

Wanneer ik hierbij het geboorteland van den Sandelhout, het eenige als ras nog bruikbare paard, en de daar heerschende toestanden eenigszins uitvoerig bespreek, houde men mij zulks ten goede. De paardenstapel toch van een volk houdt onmiddellijk verband met politieke en oeconomische verhoudingen en in dit geval zelfs met karakter, gewoonten en neigingen van het volk, een ruitervolk bij uitnemendheid, dat zich met zijn paarden in menig opzicht heeft vereenzelvigd en dat daarmee dreigt te gronde te gaan.

De moeilijkheden in de laatste jaren gerezen bij de remonteering der bereden wapens, wijzen sinds lang op een achteruitgang van nagenoeg alle Indische paarden. De Inlander zelf beseft zulks al geruimen tijd: in 1888 en '89 hoorde ik daaromtrent klachten van de bevolking op Zuid-Celebes en Soembawa. Paarden uit die streken komen thans zelfs in de artillerie-stallen nagenoeg niet meer voor. Wat is er geworden van den Kedoeër, van den Javaan? Over den achteruitgang ook van den Sandelhout te twisten, heeft werkelijk geen nut. Die achteruitgang onder cijfers te brengen, is intusschen een uiterst moeilijke zaak.

Kon men vijftien- of twintig jaar geleden althans van Soemba nog beschikken over zooveel troepenpaarden als men wilde van 4 voet of iets hooger, die tijd is lang voorbij, ook al laat men de hoogere eischen, welke in den laatsten tijd aan het paardenmateriaal worden gesteld, en welke verband houden met de zwaardere taak, welke men in oorlogstijd aan de bereden wapens meent te moeten opdragen, buiten rekening. Door die hoogere eischen echter, doordat men meer van de paarden ging vergen, kwamen de gebreken, en daarmee de achteruitgang sterker aan 't licht. De talrijke vergeefsche pogingen om in den toestand verbeteringen te brengen door het oprichten van gouvernements stoeterijen, te bespreken, ligt buiten mijn bestek. De Heer Groeneveld, sedert jaren Directeur van het remonte-depôt, gaf daarvan een interessant overzicht.

Op de op Soemba destijds bestaande gouvernements stoeterij, kom ik hieronder terug. Slechts vestig ik terloops de aandacht op het groot oeconomisch nadeel, dat gelegen was in het mislukken dier pogingen, vooral op Celebes en in de Kleine Soenda-eilanden, (Melassero, Timor, Rotti, Soemba) waar de paardenstapel een hoofdbezit, ja soms, op laatstgenoemd eiland den eenigen rijkdom der bevolking vormt.

Te meer valt die mislukking te betreuren, nu met het restantje van de vroeger zoo talrijke, deugdzame paardenrassen — met den Sandelhout — getracht wordt die van Java (speciaal de Preanger) en Sumatra weer op te heffen. Wanneer de Soembabron binnen weinige jaren verdroogd zal zijn, vleie men zich niet met de hoop, die met succes te kunnen vervangen door wat men langs den tegenwoordigen weg (fokken van Sandelhouts of kruisings-

producten ervan en Arabieren) op Java tracht te bereiken. Dat Soemba ook voor die halfbloed fokkerij (Java- of Preangermerrie en Sandelhouthengst) geen voldoende jong en krachtig materiaal aan dekhengsten oplevert, moge blijken uit het aankoopen van verschillende reeds op eenigen leeftijd gekomen rijpaarden o. a. van officieren, en verder uit het feit, dat de gouvernements veearts in de Preanger in Januari 1902 onder de paarden van het remontedepôt, slechts drie dieren vond, door hem min of meer voor het doel geschikt geacht.

En de achteruitgang van den Sandelhout neemt met groote snelheid toe.

Daartegen is nog niets gedaan en hij kan slechts bevorderd worden door den uitvoer op groote schaal van merries voor de te Padalarang in wording zijnde stoeterij en van die, bestemd voor de volbloed Sandelhoutfokkerij in de Preanger, door het civielbestuur gedreven.

In den aanvang van 1901 werd ik op het eiland Soemba gedetacheerd ten einde werkzaam te zijn in het belang van de paardenteelt aldaar en tevens als civielgezaghebber op te treden.

Deze zending en wat ik daar zag en vernam, dienen mij als uitgangspunt bij mijn verder betoog.

Ik vestig daarbij echter al dadelijk de aandacht er op, dat voor mij dus niet op het programma stond de vraag wat gedaan moest worden tot verbetering van den paardenstapel in Indië, noch de vraag, hoe de remonteering van de armee was te regelen in haar geheelen omvang. Voor mij gold uitsluitend het opheffen uit zijn verval van het *Soembapaard*. Oppervlakkig beschouwd zoude deze omstandigheid dus eene zekere eenzijdigheid aan mijne denkbeelden kunnen geven. In werkelijkheid is zulks niet het geval, omdat van dat Soembapaard dient te worden uitgegaan tot verbetering of veredeling der andere paarden, waartoe het reeds jaren lang wordt aangewend, en men dus het verdwijnen daarvan met alle middelen moet beletten. Ook zelfs als men tot het verkrijgen van kruisingsproducten om welke reden dan ook, van dat paard gebruik wil maken, geldt dezelfde redeneering.

Soemba.

Zuidwaarts van de rij der kleine Soenda-eilanden — een echte uithoek in werkelijken en figuurlijken zin — ligt Soemba.

Steil, woest, ontoegankelijk, gekroond door wouden verheft zich de zuidkust uit het schuim der oceaanbranding. Slechts enkele plekjes als Tidas, Tarimbang, Teboendoeng toonen daar de aanwezigheid van menschen. Van de noordzijde naderende maakt de kust een uiterst desolaten en dorren indruk. Eentonig teekent het plateauvormig land zich met een scherpe, nagenoeg horizontale lijn af tegen de lucht, de vaalgrijze graslanden zelden onderbroken door hier en daar wat groen in de ravijnen der diep ingesneden rivieren.

Aan een mooie baai, welke tusschen onheilspellende riffen een veilige ligplaats biedt voor de schepen, ligt de kampong Waingapoe, de hoofdzetel van ons bestuur, waar een civiel-gezaghebber de schakel vormt tusschen den Resident van Timor en de talrijke meer of minder machtige potentaatjes op het eiland. In zijn taak wordt hij terzijde gestaan door twee posthouders, een te Melolo in 't oosten, 50 paal van Waingapoe, een te Memboro 100 paal westwaarts van de hoofdplaats gelegen.

Behalve een klein deel in de zuidelijke bergen bestaat het geheele eiland uit kalk of verweerde koraalsteen.

Wegen, of wat wij daaronder zouden verstaan, heeft Soemba niet. De verbinding tusschen de verschillende plaatsen wordt onderhouden over zee met prauwen door Savoeneezen, Endehneezen en Boegineezen. Over land door den Soembanees, welke zich te paard voortbeweegt langs uiterst slechte voetpaden.

In den westmoesson zakken de paarden vaak tot den buik in de diepe modder. In den oostmoesson is zij bijna zoo hard als de naaldscherpe steenen zelf. In die modder groeit het gras op de eindelooze golvende vlakten (padangs) in 't noorden en oosten van het land, waar dan ook de paardenteelt hoofdzakelijk wordt gedreven.

Uren aan een trekt de reiziger door deze padangs, de eentonigheid slechts onderbroken door een struik, een als merkteeken dienende toewakboom, een kudde paarden, tot hij plotseling voor een ravijn staat met somtijds kalkwitte wanden. In de diepte lokt dan vaak een heldere beek onder wat groen tot rust.

In of bij de grootere valleien vindt men kampongs. De groote, oude Soembaneesche kampongs worden „parai" of „kôta" genoemd. Zij zijn aangelegd op goed verdedigbare plaatsen, gewoonlijk op den top van een heuvel en omgeven door een flinke haag van cactus en andere doornstruiken waarbinnen vaak een stevige muur van ruwe steenen is opgetrokken. Een of meer smalle paden eveneens begrensd door cactus en zoodoende gemakkelijk te verdedigen geven door een houten poort met zware planken en sluitboomen toegang tot deze ruimte.

Gewoonlijk om een soort plein, waarvan de bodem zoo goed mogelijk is gelijk gemaakt staan de huizen met hunne eigenaardige torenvormige daken. Het zijn groote vierkante gebouwen van 20—30 M. zijde. met laag afhangend alang-alangdak, koel, vuil en bedompt. De vloer ligt 1.50 meter of meer boven den grond. Onder de huizen vinden kippen, geiten, varkens en enkele paarden eene schuilplaats.

Gelijk vorst en slaaf zich noch door kleeding of houding, noch door eerbetoon of leefwijze onderscheiden, zijn de huizen ook nagenoeg alle gelijk.

Gewoonlijk in het midden van de kampong, bevindt zich de begraafplaats met een boom van den bast ontdaan; op de stompen der afgehouwen takken daarvan worden de hoofden van verslagen vijanden gestoken. Een en ander draagt natuurlijk bij tot het mengsel van minder frissche geuren.

In deze omgeving leiden de radja of meramba (heerscher), de kebisoe (vrijen) en de ataw (slaven) hun eenvoudig bestaan.

Het hoofdvoedsel is djagoeng, slechts zelden wat rijst, bij schaarschte wilde savoe en andere boschproducten. De landbouw staat op een lagen trap. Rijst wordt slechts bij Melolo en Kedombo in 't oosten en verder bij Kodi, Laura en Keteweh in 't westen geteeld.

De macht van den radja hangt af van het aantal paarden, dat hij bezit en in verband daarmee, van het aantal zijner slaven; niet slechts de macht tegenover zijne naburen in zijn talrijke veeten, doch ook de invloed onder zijn eigen volk. Zijn regeering bepaalt zich tot het aanvoeren van zijn volk in den strijd en tot het zich zooveel mogelijk verrijken ten koste van collega's en onderdanen. Een regeering in onze beteekenis van het woord houdt hij er

niet op na. Elk is zijn eigen rechter en de vorst bemoeit zich met rechtspraak slechts, wanneer hij dat tot eigen profijt wenschelijk en mogelijk acht.

Het natuurlijk gevolg is groote wanorde op politiek gebied en volkomen gebrek aan veiligheid voor wie niet in staat is zelf te zorgen voor bescherming van lijf goed en vee.

De volgende omstandigheid maakte deze verwarring nog grooter. Bepaalde rijken met afgebakende grenzen heeft men op Soemba niet evenmin als grondbezit in ruimen zin. Wie eene weide in gebruik neemt, een tuin aanlegt is eigenaar; de grond, de bodem is vrij. Het volk is verdeeld in stammen. Wie naar een andere streek van het eiland verhuist, daartoe gebracht door dat hij daar betere weiden vindt, door aanhuwelijking a. a. blijft met vrouwen en kinderen onderdaan van zijn oorspronkelijken radja.

De vorsten van Lewa Pakoe hebben van deze omstandigheid gebruik gemaakt om hunne macht aanzienlijk uit te breiden. Een hunner begaf zich naar Labanapoe aan de Kambera rivier dat op de eigenlijke verbinding ligt tusschen Kambera in de buurt van Waingapoe en het binnenland van Midden-Soemba nl. Kiritana, Koeloengawa en verder zuidwaarts Teboendoeng.

Uit een strategisch oogpunt was dit een zeer belangrijk punt. Eenmaal hier vasten voet hebbende stelde hij zich door kuiperijen en moord in het bezit van Soedoe Kawangoe en later van Parai Kameroe en Batakepedoe. Deze beide laatste streken waren door ons getuchtigd en tot Gouvernements grondgebied verklaard. Bedoelde radja van Lewa, Bidi Tan genaamd, nam ze echter eenvoudig in bezit. Op zijn hoofd werd destijds door het Gouvernement een prijs gesteld, waaraan niemand zich stoorde.

Te Kedombo detacheerde Bidi Tan eveneens de noodige menschen om daar tuinen aan te leggen en paarden te doen weiden. Toen hij zich daar sterk genoeg achtte liet hij den radja van Kedombo vermoorden en nam diens eigendommen in bezit.

Zooals ik boven reeds terloops aanteekende hebben behalve de radjas de kebisoes onderling allerlei twisten, welke zij deels door roof over en weer, deels door moord en doodslag beslechten.

Dat de radjas behalve tegenover hun vijanden ook onder hun eigen volk de meest willekeurige praktijken uitoefenen en hoe weinig neiging de Soembanees toont zich tegen die willekeur te verzetten, moge blijken uit de volgende staaltjes. [1])

---

1) Met betrekking tot de hier door den schrijver vermelde gruwelen, erkennen wij gaarne eenigszins te hebben geaarzeld deze alhier te publiceeren uit vrees dat de buitenlandsche pers hierin wellicht gretig aanleiding zou vinden om ons bestuur van onmacht en onverschilligheid te beschuldigen. Het blijkt echter dat deze zaken niet onbekend zijn. In de vergadering der Tweede Kamer van 21 Nov. 1901 (Handel. bl. 111) vestigde de toenmalige afgevaardigde, de heer Idenburg, naar aanleiding van ons direct optreden op Soemba de aandacht op den toestand aldaar, welke reeds sedert lang bestaat. In een rapport van den resident van Timor van 1878 worden een aantal wandaden met name genoemd en uit particuliere berichten bleek dat zulke zaken nog altijd geschieden. Naar aanleiding van het gesprokene voegde de toenmalige Minister, Jhr. Van Asch van Wijck daaraan toe „dat alle gegevens, die wij omtrent Soemba hebben ontvangen, volkomen overeenstemmen met hetgeen door dien afgevaardigde is gezegd. Uit die rapporten blijkt niet alleen, dat de radja van Rendé de geheele radja-familie van Mendjeli heeft uitgemoord, maar dat een van de vermakelijkheden van den radja van Lewa hierin bestaat wedloopen te laten

Een waarborg tegen verrassing door gebrek of hongersnood

DOOR

F. FOKKENS.

De heer C. J. Hasselman bespreekt in *De Indische Gids* van November a. p. de hongersnooden in Britsch-Indië en geeft als een der lessen, die wij daaruit kunnen trekken, aan: de noodzakelijkheid eener voortdurende waakzaamheid van de zijde van het bestuur. Permanent en onafgebroken behoort onderzocht te worden, zegt hij, hoe het gesteld is met den economischen toestand der bevolking.

Naar zijne meening zou zulk een permanent onderzoek zonder te vervallen in administratieven omhaal of langdurige commissies op de volgende wijze kunnen worden ingericht:

De controleafdeeling wordt aangenomen als éénheid van onderzoek. Elke controleur behoort eene monografie op te maken van den economischen toestand in zijne afdeeling. De monografie bestaat uit twee afzonderlijke deelen: een *statistiek* en een *beschrijvend* gedeelte. Het *statistiek* gedeelte (in te richten voor vijf achtereenvolgende jaren) bevat desa'sgewijze gegevens betreffende zielental, uitgestrektheid en verdeeling van den bouwgrond, aanslag in de verschillende belastingen, totaal en gemiddeld per hoofd; aanslag der heeren- en cultuurdiensten: veestapel, aantal scholen, zout- en koffiepakhuizen, opiumkitten of verkoopplaatsen, pandhuizen en pasars, particuliere ondernemingen, erfpachtsperceelen, enz. enz.

Het *beschrijvend* gedeelte, eveneens in te richten voor vijf jaren, zoodanig dat bijvoegingen en veranderingen kunnen worden vermeld, bevat meer uitvoerige bizonderheden betreffende de topografische en geologische gesteldheid van de afdeeling, de cultures voor de Inlandsche en voor de Europeesche markt, inning en druk der belastingen, den druk van desa-, heeren- en cultuurdiensten, den toestand van wegen, bruggen en andere openbare werken, het openbaar en particulier onderwijs, het zout- en opiumdebiet, de pandhuisgestie,

de verschillende middelen van bestaan der bevolking, den toestand en de verzorging van den veestapel, enz. enz.

Het bovenstaande, zegt de heer Hasselman, geeft slechts in hoofdtrekken aan wat met deze monografieën beoogd wordt. Hoe uitvoeriger zij toch worden ingericht en ingevuld, meent hij, des te getrouwer zal het beeld zijn, dat zij van den economischen toestand der bevolking geven.

Bijhouding zal verder met groote nauwkeurigheid behooren te geschieden, waarvan zoowel de assistent-residenten en residenten als de inspecteerende ambtenaren zich gestadig zullen moeten vergewissen.

In het belang eener nauwkeurige en permanente observatie van den economischen toestand der Inlandsche bevolking geeft de heer Hasselman het hierboven aangeduide stelsel van opmaking en bijhouding van registers en monografieën ten slotte aan belangstellenden in ernstige overweging.

Dat het middel door den heer Hasselman aangegeven om permanent en onafgebroken op de hoogte te blijven van den economischen toestand der Inlandsche bevolking een juist en afdoend middel is, zal, dunkt mij, niet nader behoeven te worden betoogd. Het ligt zóó voor de hand, dat de aanbeveling van den schrijver aan velen met mij den uitroep zal hebben ontlokt „hoe is 't mogelijk dat zoo iets als iets nieuws kan worden aangeprezen, dergelijke registers behoorden altijd te hebben bestaan."

Hoe wil toch een controleur behoorlijk binnen korten tijd op de hoogte van zijn afdeeling komen, een overzicht krijgen van den toestand der verschillende desa's die tot zijn ressort behooren, zich een begrip vormen van de meerdere of mindere welvaart der verschillende deelen van het door hem te besturen gebied, wanneer hij niet dadelijk na zijn optreden begint met het aanleggen van registers als door den heer Hasselman bedoeld?

En hoe kan hij zijn duursten plicht vervullen, de behartiging der belangen van de Inlandsche bevolking, die aan zijn zorg zijn toevertrouwd, het aanhoudend waken voor haar welvaart, het leeren kennen van haar nooden en behoeften, wanneer hij niet voortdurend een overzicht behoudt, hetwelk alleen geschieden kan door bedoelde registers actueel te doen blijven?

Ik kan mij dan ook niet voorstellen, dat een controleur, die maar eenigszins zijn werkkring en roeping begrijpt, zou nalaten zich een dergelijk overzicht te verschaffen.

Endehneezen komen betrekkelijk veel huwelijken tot stand. Deze hebben vaak het gevolg, dat de vreemdeling geheel opgaat in zijne nieuwe familie en Soembanees wordt van top tot teen, gewoonten, levenswijze en godsdienst overnemende. Het omgekeerde is echter eveneens het geval en zoo wint het Mohamedanisme (de Endehneezen behooren veelal tot dien godsdienst) voet, echter uitsluitend aan de kust. Endehneezen vindt men in hoofdzaak te Waingapoe, Memboes; verder westwaarts, en zoo gezegd, hier en daar verspreid over het binnenland. Endehneezen en Savoeneezen staan vrij scherp tegenover elkaar.

Slavernij.

Mogen misschien weinig of geen processen voorkomen wegens slavenhandel, moge het vaak moeilijk zijn juiste gegevens en uit een rechtskundig oogpunt afdoende bewijzen te bekomen omtrent deze weerzinwekkende aangelegenheid, dat èn de slavernij èn de handel in levend menschenvleesch ginds grooter, afmetingen aannamen dan menigeen denkt, daaraan zal wel niemand twijfelen, eenigszins in die streken bekend.

Te Waingapoe zelfs onder de oogen van den Civiel-gezaghebber wemelt het van slaven; alleen, zij staan niet als zoodanig te boek en worden niet openlijk verhandeld. Ondanks een vrij streng passenstelsel, is het echter voor den ijverigsten Civiel-gezaghebber of posthouder niet doenlijk, den uitvoer van slaven over zee geheel te beletten, omdat moeilijk is te onderkennen of iemand geheel vrijwillig, dan wel gedwongen zich inscheept en omdat het toezicht op wat onder de bevolking, ook de Endehneesche, geschiedt buiten het erf van den Gouvernements-ambtenaar zoo uiterst gering kan zijn.

Bij de beoordeeling hiervan neme men in aanmerking, dat vreemdelingen op Soemba onder hunne eigen, door het gouvernement aangestelde, echter onbezoldigde, hoofden staan, dat deze hoofden volstrekt niet steeds van huis uit vermogend zijn, een zekeren staat dienen op te houden en dus feitelijk gedwongen zijn zich op de een of andere wijze te verrijken.

Dat met Endeh vooral een vrij belangrijke slavenhandel wordt gedreven, zoowel met prauwen als met de schepen der pakketvaartmaatschappij, daarvan ben ik overtuigd. Op te Napoe, Kedombo, Kodi, en op veel andere plaatsen binnenvallende prauwen, bestaat hoegenaamd geen contrôle.

Dat daarentegen ook slaven van Endeh en Rokka worden ingevoerd blijkt eenvoudig uit hunne aanwezigheid onder de Soembaneezen.

Onder Soembaneezen onderscheidt men voor zoover ik heb kunnen nagaan de volgende categorieën van slaven.

1e. Degenen welke van ouder tot ouder bij het zelfde geslacht als slaaf dienen.

2e. Zij, welke met bruid of bruidegom bij eene trouwplechtigheid als huwelijksgeschenk, dan wel als bruidschat worden meegegeven.

3e. Zij, verkregen door aankoop of als gevangenen in den oorlog.

Behoudens tot straf — bij de heerschende willekeur een zeer rekbaar begrip — gelden de beide eerstgenoemden zelden als koopwaar en gaan niet licht van hand tot hand, tenzij zulks het gevolg mocht zijn van schulden of verplichtingen van hun heer.

Dat de laatsten het minst in tel zijn. en daarbij de zekerheid voor hun leven

en de weinige welvaart, die zij zich kunnen verschaffen, het geringst, behoeft geen verder betoog.

Feitelijk met slaven gelijkstaande en bij het totaal gebrek van rechtszekerheid nog wel het meest overeenkomende met de 3e categorie zijn de pandelingen, n. l. zij, welke door schulden e. d. van hen zelve of hunne familie in dienstbaarheid geraken, gelijkstaande met de ergste slavernij.

Schoon het den Soembanees vrijstaat met zijne slaven te handelen, zooals hij verkiest, hen te plagen, te mishandelen, te verkoopen of te dooden, is hun lot veelal minder hard, dan men zoude denken.

De diensten welke zij presteeren, als 't bewerken van een tuin, 't hoeden van vee e. d., stellen hen vaak in de gelegenheid voor zich zelven eene zekere welvaart te verwerven, in den vorm van een huisje, een tuin, paard e. d., ja zelfs weten zich sommigen zoo in de gunst van hun meester te dringen door hunne geslepenheid en handigheid, dat zij vaak met groote macht worden bekleed. Niet zelden gebeurt het, dat een Radja aan een dergelijken slaaf zijn geheele vertrouwen schenkt, deze voor hem de meeste zaken beheert en ten slotte tot zoo groote eer wordt verheven dat hij den naam van den vorst of diens bijnaam voert. Wegens een gril of een klein vergrijp kan het echter met al deze heerlijkheid in eens gedaan zijn, de vorst neemt den tot aanzien en rijkdom gekomene vaak alles af, zoodra hij zulks in het hoofd krijgt, het leven incluis.

Geraakt somtijds een slaaf tot groot gezag of grooten rijkdom, kebisoes (vrijen) worden door de heerschende grenzelooze willekeur vaak tot dienstbaarheid en slavernij gebracht. Eene kleinigheid, somtijds de rijkdom van den man is voldoende, om een radja te bewegen hem onder een of ander voorwendsel te doen afmaken, en zijn gezin, zijne bezittingen tot goeden buit te verklaren. Slechts zelden, ofschoon dergelijke gevallen niet onbekend zijn, durft men zich tegen zoo'n optreden met der daad te verzetten.

Eene gereede aanleiding tot zulke handelingen kan zijn het:

Soewangi. Wanneer iemand zonder bekende oorzaak sterft of ziek wordt, of hem een ander ongeluk overkomt, roept hij een waarzegger, die na bepaalde formaliteiten den persoon aanwijst, welke Soewangi, d. i. de bedrijver van het onheil, is.

De benadeelde is gerechtigd den aangewezen persoon te dooden, zijne familie wordt zoo mogelijk als slaven verkocht, en zijne bezittingen worden geroofd. Tot welke kuiperijen dit ook in veel andere streken van den archipel diep ingeworteld geloof aanleiding geeft, kan ieder nagaan.

De verhouding tot ons Gouvernement.

Zooals terloops werd aangeteekend vormen een civiel gezaghebber en onder hem twee posthouders den schakel tusschen den Resident te Timor en de Inlandsche Radja's. De posthouder van Endeh op Flores, administratief onder Soemba gerekend, buiten beschouwing gelaten.

De invloed van die ambtenaren was destijds uiterst gering. Dit moge blijken uit de talrijke roofpartijen tegen de bovengenoemde vreemdelingen, welke in zekeren zin als gouvernements onderdanen worden beschouwd en het eenvoudig negeeren van de vertoogen daartegen van onze zijde.

Een zekere heer Lans, gehuwd met een dochter van den lateren radja van Seba, woonde met een kleine kolonie Savoneezen te Maw Djawa bij Kedombo en dreef daar een veefokkerij.

Tijdens de eerste maanden van mijn verblijf op Soemba en gedurende 1½ of 2 jaar daarvoor werden hem ontstolen ongeveer 70 paarden, tal van karbouwen en naar ik meen een paar honderd schapen, zonder dat het hem gelukte iets van zijn eigendom terug te krijgen.

Een Savonees van Kambaniroe werden drie geiten ontstolen. Deze vond hij bij een Soembanees terug. Hij waarschuwde zijn kamponghoofd, deze wilde zich van de juistheid overtuigen en ging naar de hem aangewezen woning, werd echter door gewapend volk weggejaagd.

Te Memboro dreigde de zoon van een der omwonende radja's den daar tijdelijk vertoevenden civiel-gezaghebber te dooden op het erf van den posthouder.

Een Soembaneesch radja voegde een der ambtenaren toe: „wat doet gij op Soemba? Ik heb u niet geroepen."

Een Endehneesche vrouw werd als slavin te Labanapoe gevangen gehouden. Naar Waingapoe gevlucht, werd zij later weer opgevangen en weggevoerd.

Met dergelijke staaltjes zoude ik bladzijden kunnen vullen, zonder nog te spreken van ergerlijken strandroof. De ambtenaren hadden geen invloed omdat het gouvernement geen prestige had en omgekeerd. Op den duur moest dit tot verwikkelingen aanleiding geven.

De gedurende het tweede halfjaar 1902 plaats gehad hebbende troebelen waren dan ook het gevolg van een onthoudingspolitiek gedurende jaren gevoerd, waartegen de radja's steeds driester optraden, vooral die van Lewa en Rendeh. Ze vonden hun oorsprong in tal van min of meer duistere verhoudingen en misbruiken, waartegen niet tijdig was opgetreden.

De invloed van het gouvernement is door de gebeurtenissen zeker belangrijk verhoogd. Of echter tengevolge van de slechts gedeeltelijke afdoening van zaken het algemeen nut daaruit voortspruitende, zoo groot zal zijn, als kennelijk verwacht wordt, acht ik aan twijfel onderhevig. Of de verbetering zal opwegen tegen het onheil, dat elk gewapend optreden vooral met gedeeltelijk gebruik van hulpbenden medebrengt, blijft de vraag; terwijl intusschen veilig kan worden aangenomen, dat zonder krachtige maatregelen om de veiligheid te bevorderen en alles te vermijden, wat kan medewerken tot verderen achteruitgang van het restantje welvaart, Soemba een slechte toekomst wacht.

Ik wensch niet te vervallen in ongepaste kritiek; noch heb ik de bedoeling bepaalde personen in hun eer of streven aan te tasten, wanneer ik zeg, dat de bestuursinrichting dáár, èn in veel analoge gevallen, tot het doel er van weinig geëigend is.

Het opdragen van de zaken in zoo moeielijke tijden aan civiel-gezaghebbers en posthouders in het algemeen is dunkt mij een ongunstige factor.

De klasse toch waaruit deze veelal worden gerecruteerd, hunne maatschappelijke positie, het geestdoodend leven, waartoe ze somtijds jaren lang zijn gedoemd en de door dit alles vaak noodzakelijke strenge voogdij waaronder ze dienen bij gebrekkige postverbinding, geven geen aanleiding te verwachten, dat zij met oordeelkundig initiatief verbetering zullen brengen in de toestanden onder de bevolking, noch het prestige van het Gouvernement krachtig zullen hooghouden.

Een Resident kan hierin door veelvuldig bezoeken der afdeelingen slechts gebrekkig voorzien.

Het tractement van een posthouder bedraagt ƒ 100 's maands, waarvan na aftrek van contributie voor weduwen- en pensioenfonds ƒ 91 overblijft. Een gouvernementswoning heeft hij niet. Hij moet die dus huren van een of anderen handelaar of hadji, welke zelf gewoonlijk beter onderdak is. Vaak heeft de man een gezin. Woont dat bij hem, zoo mag hij zich gelukkig rekenen. Veelal echter is hij, of om de ongezonde standplaats, of omdat zijn kinderen onderwijs behoeven, genoodzaakt dat gezin te Koepang of Macasser te doen wonen, aldus zijne inkomsten halveerende.

Zijn tractement wordt hem niet op zijn standplaats uitbetaald. Hij krijgt daarvoor een mandaat, dat hij na kwiteering opzendt en waarvoor hem dan door de behulpzaamheid van den fungeerend-ontvanger het bedrag wordt opgezonden, echter op eigen risico. Somtijds maanden nadat hij er recht op heeft, en dat wil wat zeggen, bij een zoo geringe bezoldiging, krijgt hij dan het geld in handen, zoo het onderweg niet zoek raakt.

Ten einde de zaak te bespoedigen stelt hij gewoonlijk ter hoofdplaats een gemachtigde aan. Te Koepang belastte destijds de secretaris van het gewest zich belangeloos met deze functie. Het zegel van ƒ 1.50 echter voor de machtiging benoodigd betaalt natuurlijk de posthouder. Een schadepost zich herhalende bij verwisseling van den secretaris.

Is het wonder zoo een dergelijk ambtenaar bij herhaalde overplaatsingen in financieele moeilijkheden geraakt? Zoo hij behoefte gevoelt in zijn trieste omgeving aan eenig gerief, en, bezorgd voor de toekomst van zich en zijn gezin, buiten zijn dienstwerk tracht naar eenige bijverdienste? Is het wonder zoo er zijn, welke onder den invloed geraken van handelaar of inlandsch hoofd, zoo zij niet zien, wat zij zien moeten, niet verhinderen datgene waartegen zij moeten waken? Eens op dien weg is het einde niet te overzien. En de verleiding is groot. Om op Soemba terug te komen, een Winchester karabijn gaat daar voor ƒ 500 grif van de hand. Ik zal in deze zaken niet dieper doordringen.

Kan het, in een gunstig geval zelfs, bevreemding wekken, zoo een ambtenaar zich vrijhoudt van kwade praktijken, echter bevreesd zijn chef te bemoeilijken en zich daardoor te zien overgeplaatst, eenvoudig zorgt voor het netjes indienen zijner talrijke periodieken en periodiekjes en zich om de zaken niet bekommert?

De civiel-gezaghebbers worden eenigszins beter betaald, overigens geldt voor hen het zelfde en hoeveel jaren hebben zij voordien als posthouder gediend?

Ik geloof dat door aan dergelijke ambtenaren faciliteiten toe te staan, door hen een gouvernementswoning te geven in het oog van Inlander en vreemdeling eenigszins geëvenredigd aan de positie, welke zij behooren in te nemen, hun een bruikbaar erf af te staan, overplaatsingen slechts in uiterst dringende gevallen te doen plaats hebben en dan ook alle daaraan verbonden onkosten te vergoeden, niet alleen ijver en plichtsbetrachting met een meer menschwaardig bestaan zouden vermeerderen, doch, dat men tevens een ruimer keus zoude hebben.

Dat thans, ondanks alles, onder hen mannen gevonden worden, welke hun plicht doen en welke bij jarenlange routine en bekendheid met toestanden en verhoudingen in staat zijn belangrijke diensten te presteeren, is een feit, dat

eenvoudig bewondering afdwingt, aan de waarde van mijn betoog echter niets afdoet en — wie wijst dezulken aan?

Ik meen dat de zuinigheid hier de wijsheid bedriegt.

Dat in die streken, wil men eenig nut stichten krachtige persoonlijkheden noodig zijn, kan uit het omtrent den toestand aangeteekende blijken.

Dat de verhoudingen moeilijker zullen worden instede van eenvoudiger meen ik te mogen voorspellen.

Na bovengenoemde troebelen is Hoemboe Toengoeh van Teboendoeng aangesteld tot radja in een groot deel van het gewezen rijk van Lewa.

De oude vorst van Lewa en diens familie waren om tal van redenen zijn ernstige vijanden. Vele onderdanen en zelfs leden van de vroegere vorstenfamilie houden daar thans nog verblijf; en, ben ik wel ingelicht, zoo heeft zelfs de oude kroonprins Larameha vergunning gekregen zich daar vrijelijk te bewegen. Het gevolg hiervan kan wel niet uitblijven; en, mag ik particuliere berichten gelooven, is het reeds voor een deel merkbaar. Onderdanen van Lewa zouden klagen over het opbrengen van rijst en andere zaken door Hoemboe Toengoeh geeischt en deze zoude angstig zijn zich in zijn nieuw verworven gebied te bewegen buiten de onmiddellijke omgeving van Waingapoe. Dat dit aanleiding geeft òf tot verwikkelingen òf tot regeeringloosheid is te voorzien.

De radja van Rendeh is een oud man, na hem vervalt de regeering aan zijn oudsten zoon Lara Loengi, een man zelfs op Soemba berucht om zijn wreeden en woesten aard.

Persoonlijk is hij gekant tegen alle vreemdelingen en noch in zijn familiebetrekkingen tot Larameha noch in zijn vijandschap tegen Hoemboe Toengoeh zal hij aanleiding vinden tot rust en vrede mede te werken. Het feit, dat hij bij zijn eigen familieleden weinig is gezien en het daarmede al spoedig aan den stok zal krijgen, zal de moeilijkheden en verwarring slechts kunnen vermeerderen.

De steeds hangende twisten tusschen Waimbidi en een deel van Massoe, tusschen Napoe en Kepoendoek met Batoe Kepoesoeh, tusschen Lakokka en Temboloebokat met Lewapakoe en Kengali laat ik buiten beschouwing.

Dat dit volk echter te regeeren is en verlangt naar een vaste hand, die het leidt en beschermt, mits het in den bestuurder den vasten wil daartoe en de macht, dien wil te doen gehoorzamen, erkent, daarvan ben ik overtuigd en dat heeft in sommige opzichten de ondervinding geleerd. Men kan daarbij rekenen op den steun van den kleinen man.

Het zoude mij voeren buiten het bestek van dit opstel, dieper op deze zaak in te gaan en ik ben als gewezen civielgezaghebber niet geheel vrij zulks in een publiek geschrift in zijn geheelen omvang te behandelen.

Ik wil echter enkele feiten noemen hiermee in verband staande.

Bij het naar Labanapoe oprukken van de landingsdivisie van de Java,[1]) ging ik in de Kamberavallei de colonne eenige honderden meters vooruit en gaf in de Soembaneesche kampongs waar wij langs kwamen last binnen de kampongs te blijven en geen berichten naar Labanapoe (hun hoofdplaats) door te zenden.

---

1) Zie Kol. Versl. 1902 § 20, kol. 89—90 e. v. (*Red.*)

Allen voldeden daaraan behalve het volk van zekeren Paramba, de lijfslaaf van den radja Paramba Laudoe Djawa (= de schitterende haan uit het westen, die alles wegmaait), welk volk op enkele honderden meters van Labanapoe woonde.

Na het tuchtigen van Labanapoe kwamen de kebisoes van de eigenlijke Kambera — en een goed deel der Kawangoevallei zich bij mij vervoegen met het verzoek zelf het bestuur op mij te nemen. Zij wilden directe onderdanen van het gouvernement worden. Herhaaldelijk kreeg ik later wenken in deze richting. Het voor en tegen der weigering bespreken ligt als gezegd buiten mijn bestek. Ik noem het slechts als blijk van den wensch der bevolking.

Tijdens en na de troebelen werden mij zelfs geheel particuliere geschillen ter beslechting voorgelegd. Voor de troebelen kwamen dagelijks 25 tot 30 en meer personen bij mij vragen om medicijnen en behandeling van wonden e. d. waaronder vrouwen en dochters ook van hooggeplaatste Soembaneezen. Gedurende mijn geheele verblijf op het eiland is mij noch te Waingapoe, noch op mijn talrijke reizen iets hoegenaamd ontvreemd.

Het zij verre van mij een en ander te willen toeschrijven aan mijn persoonlijke hoedanigheden. De oorzaak was in allerlei omstandigheden, grootendeels buiten mijn wil gelegen. Ik noem slechts enkele van de vele bewijzen, welke ik ondervond, dat invloed wel degelijk is te krijgen.

Het ligt niet in mijn bedoeling aan te raden thans geheel Soemba onder direct bestuur te brengen met al den aankleve van dien. Er zou een te groote partij tegen ons zijn, om zulks zonder groot machtsvertoon door te zetten. Ook meen ik niet, dat men thans nog zonder directe aanleiding zoude moeten overgaan tot het instellen van eene militaire actie.

Ik wil alleen betoogen, dat men, door zich eenigszins gelegen te laten liggen aan wat buiten het bureautje van den ambtenaar geschiedt, op toestanden en verhoudingen langs geleidelijken weg grooten invloed ten goede kan oefenen; men toone slechts wat men wil.

Het Soembapaard.

Zooals gezegd vormen de paarden het nagenoeg eenig bezit van den Soembanees. Behalve huiden, hertenhoorns, eetbare vogelnestjes, reukhout en schildpad, alles in onbeteekenende hoeveelheden voert Soemba dan ook niets uit dan paarden. Voor de teelt leenen Noord- en Oost-Soemba zich het best, het Westen en de Zuidkust weinig of in 't geheel niet.

Hebben de paarden in alle deelen van het eiland ontegenzeggelijk veel met elkaar gemeen, wat bouw, aard en type betreft, ze zijn toch in vrij duidelijk van elkaar verschillende groepen verdeeld al naarmate verschillen van bodem en klimaat.

Niettegenstaande herhaaldelijk paarden bijvoorbeeld van Midden- naar Oost-Soemba zijn overgebracht en omgekeerd, weet, wie gewoon is wat nauwkeurig te zien, in de meeste gevallen alras uit te maken uit welke streek een sandelhout afkomstig is.

Mogelijk dat dit verschil aanleiding heeft gegeven tot de vaak verkondigde meening, dat op Soemba nog al eens kruising heeft plaats gehad.

Daar dit met het oog op eventueele fokkerij van belang is, heb ik naar

deze kwestie een onderzoek ingesteld en heb reden het tegendeel aan te nemen, althans heeft zulks geen noemenswaardigen invloed uitgeoefend. Hierover later meer.

Verdeeling: I. Van het Westen langs de Noordkust Oostwaarts gaande treffen we tot ongeveer de Kali Palmedo het Memboropaard aan.

Dit bereikt zelden een hoogte van 1.266 M., heeft veelal een zwaar, eenigszins ramshoofd met zware kaken en nauwen keelgang, een dunnen, korten vaak te rechten hals, steilen schouder en niet zelden sabelbeenen en bokshoeven. Overigens zijn de dieren zeer droog met een groot volhardingsvermogen. Deze paarden worden veelal gebruikt tot het dragen van lasten in het gebergte, waartoe ze zich zeer goed schijnen te eigenen.

II. Oostwaarts van de Palmedorivier tot in de buurt van Waingapoe treft men een type aan, dat door enkelen wordt beschouwd als de overblijfselen van het oorspronkelijk sandelhout-paard de „asal" (= oorsprong) van de Soemba-paarden.

Het is zeer zuiver met veel adel, eenigszins licht gebouwd, met fijne huid, droge spieren, krachtige, schoon fijne beenen en zeer harde hoeven; het heeft veel actie niet zelden een weinig Franschen stand. Het kruis is vaak een weinig rond doch de staart is hoog ingeplant. Hals en hoofd zijn goed gevormd.

Het rijk Taimanoeq, eertijds zoo rijk aan goede paarden, heeft zijn paardenstapel voornamelijk door roof nagenoeg te niet zien gaan. De beste exemplaren van dit type vindt men in Napoe en Kepoendoeq. De laatste komen mij voor niet zoo edel te zijn als die van Napoe en over 't algemeen meer vermengd met die van Lewa en Kambera. Men ziet er echter nog vele goede exemplaren.

III. Het Lewa- of Kamberapaard, oorspronkelijk het bij onze armee zoo zeer gewilde sandelhouttype, forsch, breed, eenigszins gedrongen gebouwd met zwaren hals, eenigszins zware kaken, recht afgesneden neus, wijd geopende neusgaten. Het kwam eertijds voor tusschen Taimanoeq, ten Noorden en ten Westen en Kedombo ten Oosten. De restes zijn thans nog slechts in enkele exemplaren te herkennen. Het is nagenoeg uitgemoord en verbasterd. Wat er voor in de plaats trad of eruit. ontstond, is een samenraapsel van allerlei gestolen paarden en de nakomelingen daarvan. Het geeft een treurig beeld van den onrustigen en onveiligen toestand in deze landstreek.

IV. Oostwaarts hiervan vindt men een overgang tusschen het Kambera- en het hieronder te behandelen Rendehpaard.

De uitgestrekte padangs in deze streek, waar eertijds duizende paarden graasden, zijn echter thans nagenoeg verlaten en leeggestolen door volk van Lewa en Rendeh, zoodat ook van dit slag, het „Melolopaard," nagenoeg niets is overgebleven.

V. Oostwaarts van Melolo tot aan de zuidkust in de buurt van Menjili, vindt men het Rendehpaard dat onder de verschillende typen een eigenaardige en tevens de eerste plaats inneemt. Het is het hoogste van alle, rank gebouwd, met goed aangezetten voldoend langen hals, goed aangezet en goed gevormd, eenigszins spits toeloopend hoofd. De neusgaten zijn min of meer gesloten, rug en lendenen zijn recht en krachtig, somtijds eenigszins scherp, de beenen zijn krachtig, de hoeven hard. Het heeft veel actie, een schuinen schouder en zuivere ruime gangen.

Onder de fokkerijen in deze streek nemen die van den radja en zijne familie

eene eerste plaats in. Ze strekken zich uit tot dicht bij Kali Oedang in Menjili.

VI. Verder Westwaarts langs de zuidkust gaande ontmoet men in Menjili en Waidjeloe een eenigszins van 't vorige afwijkend type, meer overeenkomst vertoonende met het oorspronkelijke Lewapaard, zwaarder en minder hoog dan sommige Rendehpaarden, echter ook van een minder vast model. Dit is vermoedelijk mede toe te schrijven aan de nabijheid van Karera of Kalera, een woest bergland waar weinig paarden worden gefokt, echter veel goede exemplaren voorkomen uit Rendeh en Lewa door aankoop of als oorlogsbuit verworven.

De paardenstapel van Menjili en Waidjeloe heeft van het bergvolk van die streek veel te lijden, tevens schijnt het Menjilipaard met dat uit die bergstreken op gelijke wijze verkregen.

VII. Verder langs de zuidkust worden weinig paarden gefokt. Het Teboendoengpaard is daar nog te vermelden, waaronder goede en stevige exemplaren voorkomen, velen hebben min of meer een snoekshoofd.

VIII. Nog te vermelden valt het Massoepaard, eenige overeenkomst vertoonende met het Lewa- of Kamberapaard. Het schijnt zich echter in het minder toegankelijke binnenland beter staande te hebben gehouden. Minder edel dan het Napoe- en Taimanoeqpaard komen er toch zeer goede en stevige dieren voor. Een eerste plaats neemt het echter niet in.

De Fokkerij.

Evenals elke zaak door Inlanders gedreven en elke fokkerij in 't bijzonder staat deze niet op bepaald hoogen trap. Toch is het eenvoudig een praatje, dat alles aan het toeval zoude worden overgelaten, dat totaal geen zorg voor deze aangelegenheid bestaat, en zoo meer.

Met den wensch naar een goed product heeft de Soembanees wel degelijk de neiging de wijze van fokken daarnaar in te richten. Wie dat ontkent, heeft waarschijnlijk niet verder gezien dan enkele weiden bij een kampong waar de kleine man zijn paarden doet grazen. Deze toch is vaak in de onmogelijkheid zich met teeltkeuze e. d. in te laten, omdat hem daartoe de middelen ontbreken. Zelfs is hij niet gediend met werkelijk mooie paarden omdat hem die zeker door een of anderen radja worden afgenomen. Heeft hij een mooi veulen, zoo zet hij dat zoo spoedig mogelijk van de hand vóór het voor gebruik in aanmerking komt.

De machtigen in den lande weten zeer goed dat slechts van een goeden hengst een goed veulen te verwachten is bij een goedgebouwde merrie. Zoo wordt, wat verwondering moge baren, aan afstamming zeer veel waarde gehecht. De paardenfamilies „tandah pamengasoe" en „djangah mengoeq" staan o. a. in hoog aanzien.

Al stelt de Soembanees bizondere eischen aan kleur [1]) en het dragen van den staart, hij weet zeer goed een werkelijk deugdzaam paard op waarde te schatten.

Aan den hengst hecht hij de meeste waarde en kent hij op het veulen den

[1]) Isabellen zijn in hoog aanzien, daarna zwarten. Vossen daarentegen worden als minderwaardig beschouwd.

meesten invloed toe, niet alleen wat bouw betreft, doch ook in afwijking van wat vele Europeesche fokkers meenen, wat hoogte en taille aangaat. Misschien houdt dit verband met zijn bijzondere opvatting. De merrie is in 't algemeen weinig in tel. Ofschoon sommigen van meening zijn, dat ze even sterk is als de hengst, zal geen radja of kebisoe zich vernederen door er op te gaan zitten. Behalve voor de fokkerij bezigt hij haar voor draagdier of rijdier voor zijn slaven en dat in 't bizonder bij de paardenvangst, waarover later.

Ook de prijs houdt hiermede verband. Stelt men de waarde van een goeden hengst op gemiddeld ƒ 250 à ƒ 300, zoo kosten merries van dergelijke kwaliteit ƒ 40 tot ƒ 60.

Bij huis of tam wordt op Soemba — enkele bergstreken uitgezonderd — door den kleinen man wegens de onveiligheid weinig of niet gefokt. En omdat de daarvoor gebezigde exemplaren niet tot de beste behooren, èn omdat aan de opvoeding niet de noodige zorg wordt besteed, de veulens ook niet de keuze van voedsel, de vrije beweging en den strijd om 't bestaan als hunne halfwilde collega's hebben, munten de zeldzame producten dezer tamme fokkerij dan ook, behalve in gewilligheid, niet uit.

Voornamelijk bestaan dus:

Halfwilde stoeterijen.

Zes tot twintig merries worden onder éen hengst gesteld en losgelaten in eene bepaalde weide (padang). Nu stelle men zich die weide niet voor als afgebakend en eenige H. A. groot. Een dergelijke troep beweegt zich vrijelijk bijv. over eene uitgestrektheid van 4 of 5 paal lang en breed. De hengst leidt zijne kudde (kebaba), beschermt haar, houdt de merries bij elkaar en vreemde hengsten op een afstand.

Komt men te paard in de buurt van een dergelijke troep, zoo verraadt deze zich gewoonlijk rasch door een luid gehinnik en komt al spoedig nieuwsgierig naar de rustverstoorders kijken; de hengst aan 't hoofd, met fraaie hooge bewegingen. Klappen in de handen of schreeuwen doet de heele kebaba op de vlucht gaan over stronken en steenen in den snelsten gang, welke de jonge veulentjes in staat zijn te volgen.

Aan den overgang van een ravijn of riviertje of op eene andere geschikte plaats, bouwen enkele slaven een huisje en houden van daaruit toezicht op bijv. 5 of 6 kudden daar in den omtrek. Zij kennen nauwkeurig de sterkte, zijn uitstekend op de hoogte van vermeerdering, doen onmiddellijk onderzoek naar verlies, en kennen de verschillende exemplaren.

Dat gedurende den westmoesson hun taak zwaar is, behoeft geen betoog. Het gras op de padangs staat dan meer dan manshoog, de groote scherpe steenen zijn dan moeilijk te zien. Op vele plaatsen vindt door den harden ondergrond het regenwater geen uitweg, zoodat men letterlijk door den modder moet waden, wat juist door de scherpe koraalblokken daartusschen voor man en paard uiterst vermoeiend, en in snellen gang ondoenlijk is. Ook onttrekken de paarden zich in 't hooge gras aan 't oog van den bewaker. Zijn de kudden in den Oostmoesson gedwongen eenigszins in de buurt van de rivieren te blijven om hun dorst te kunnen lesschen, in den regentijd vinden zij overal water en hebben zij neiging te loopen, waar ze op de steile heuvels het voedzaamste gras vinden of waar het toeval hen heen voert.

Zelfs in den Oostmoesson loopen de dieren somtijds uren ver van de betrekkelijk schaarsche drinkplaatsen. Eens in de twee of drie dagen, somtijds dagelijks, naarmate van de droogte, ziet men ze in lange colonnes daarheen draven en zoodra ze voldoende gedronken hebben terug naar de plaatsen, waar ze zich gewoonlijk ophouden.

Zoodra het weder zulks toelaat, de bodem en het gras droog genoeg zijn, worden de padangs bij gedeelten in brand gestoken, deels ter bemesting, doch in de eerste plaats, om de paardenjacht mogelijk te maken. De bewakers trekken er bij troepjes van 3 of 4 man op uit, om de kudden op te vangen. Gelukt het den hengst of een paar merries een strik om den hals te werpen, zoo worden die in gestrekten galop medegetrokken; mits een weinig opgedreven, en het tempo snel blijvende, volgt dan de geheele kudde uren ver, tot zij in een vierkante omheinde ruimte van ± 30 M. zijde belandt, welke als kandang of open stal dienst doet. Somtijds gelukt het de paarden er eenvoudig in te drijven.

Met het opvangen op deze wijze zijn somtijds dagen, somtijds weken gemoeid.

Dergelijke kandangs vindt men gewoonlijk bij elke Soembaneesche woning. De kudden worden opnieuw gesorteerd, de hengstveulens boven 't jaar worden eraf genomen om te voorkomen, dat ze, bij aan 't licht komende geslachtsdrift door den ouden hengst worden dood geslagen. Ze worden tot eigen gebruik of tot verkoop bestemd en afgezonderd. Wordt de kudde te groot, zoo wordt deze gesplitst, somtijds wordt de hengst verwisseld en daarna wordt de troep weer losgelaten en marcheert zoo snel mogelijk naar de pas verlaten weiden terug.

Bij de sorteering bekomen echter eerst alle veulens de handah, het herkenningsteeken van den eigenaar, bestaande in voor elken fokker op eene bepaalde wijze aangebrachte snede in ooren of neus.

De voor eigen gebruik bestemde dieren somtijds niet ouder dan $1^1/_2$ en 2 jaar worden daarna z. g. getemd. Ze worden voorzien van een stevig touwhalster en daarna vastgehouden of aan een boom gebonden. Men tracht het dier te bestijgen wat natuurlijk met hevig verzet gepaard gaat. De ruiter klemt zich op den blooten rug, vast, liefst de voeten ter hoogte van de liezen van het paard, sterk aansluitende, zoodoende door een buitengewonen druk op de lendenen het bokken trachtende te beletten. Werpt het dier zich op den grond, zoo weet hij zich tijdig te bergen en zit er weer op zoodra het opstaat. Is het dier voldoende gedemoraliseerd zoo bindt men het aan een boom en laat het zonder eten of drinken staan om den volgenden dag de les (!) te hervatten. Men leert het eerst aan een touw met een ruiter er op, achter een ander paard aanloopen, daarna krijgt het een hoofdstel aan en eindelijk wordt het afzonderlijk gereden. Dat veel paarden bij deze geweldproeven voor hun leven worden bedorven, spreekt van zelf. Met de paarden voor verkoop bestemd geeft men zich gelukkig minder moeite.

Bij de groote fokkerijen, welke over uitgestrekte weiden beschikken, gebeurt het natuurlijk wel eens, dat enkele dieren, vooral in den westmoesson zoover afdwalen, dat zij zich aan alle toezicht weten te onttrekken.

Geheel naar eigen wil zich in kudden vereenigende, vormen deze geheel verwilderde paarden, de

Wilde Stoeterijen.

Toezicht, sorteering en vangst als bij de halfwilde is hierbij niet doenlijk.

In den oostmoesson maakt men jacht op deze paarden, waartoe niet zelden de vorst zelf uittrekt met tal van volk en ervan vangt wat bemachtigd kan worden, oud of jong, merrie of hengst.

Is het weder niet gunstig, zoo gaan somtijds jaren voorbij, zonder dat men een noemenswaardig aantal bemachtigt.

Daar de sterkste paarden het minst neiging hebben zich te laten opvangen en zich gaarne het verst verwijderen van hunne bewakers, vormen deze niet zelden den oorsprong van deze in volkomen natuurstaat levende kudden, en schoon op teeltkeuze e. d. niet den minsten invloed geoefend wordt, vindt men er niet zelden zeer schoone exemplaren onder.

Kruising.

Tusschen Savoe en Soemba bestaat, zooals ik boven meedeelde, een drukke gemeenschap, zoowel met prauwen als met de schepen der Kon. Paketv. Mij., en daar tal van Savoeneezen op Soemba verblijf houden, is het wel een enkele maal voorgekomen, dat paarden over en weer werden vervoerd. In hoofdzaak werden echter slechts Sandelhouts naar Savoe overgebracht. Savoeneesche paarden werden slechts bij uitzondering als lievelingspaard, dat een eigenaar medenam, bijv. op Soemba geïmporteerd.

Eén feit wil ik hiervan uitzonderen.

Onder het bestuur van den controleur Roos, wiens naam thans nog op Soemba af en toe met eerbied wordt genoemd, werd naar ik meen omstreeks 1877 of '78 eene gouvernements stoeterij opgericht, welke slechts kort heeft bestaan. Men had daartoe materiaal laten opkoopen in de buurt van Menjili door een controleur 3e klasse, die opgetogen reisverhalen omtrent zijn tocht derwaarts schreef. Bij de lezing van zijne rapporten valt het direct op, dat de man veel oog had voor natuurschoon en vrouwen, belang stelde ook in zijne zending, daarvan echter weinig verstand had en geen geld. Met een zak met 200 Rijksdaalders werd hij uitgezonden om fokmateriaal aan te koopen en met de verzekering dat hij later meer geld zou krijgen. Onder leiding van dien jongen ambtenaar, bijgestaan door 4 of 6 dwangarbeiders, werd te Kedombo de stoeterij opgericht. De eenige gunstige factor in deze aangelegenheid was de gekozen plaats.

Wegens allerlei ondervonden moeilijkheden vooral van de zijde der Savoeneesche kolonisten, werd de zaak kort daarop weer opgedoekt. Men gaf toen de kudden over aan verschillende Radja's, met bepaling dat deze er voor zouden zorgen, en jaarlijks van ieder kudde een hengstveulen zouden mogen behouden als belooning. De resultaten bleken echter niet aan de verwachting te voldoen, en wat nog van de kudden over was, werd in de buurt van Kabaniroe, de toenmalige standplaats van den controleur, verzameld.

De vaccinateur werd verder met de leiding belast. Het schijnt, dat door bemiddeling van omwonende Savoeneezen, welke zeer woelig schenen, — adres aan het gebeurde te Melolo, waar de controleur of posthouder voor hen moest vluchten — het volk van Batakepedoe en Paraikameroe gelegenheid vond op enkele van de overgebleven exemplaren de hand te leggen, en dit

schijnt mede aanleiding geweest te zijn tot de tuchtiging boven genoemd, waarvan Bidi Tan gebruik maakte, de geheele Kambera-vallei tot zijn eigendom te verklaren. Hoe dit zij, van verder fokken werd afgezien en de resteerende merries werden verkocht aan den toenmaligen radja van Seba.

Deze had enkele Australische hengsten aangekocht, en die op Savoe gekruist met Savoeneesche merries. De hengstveulens daaruit geboren gaf hij als dekhengsten met de gewezen gouvernementsmerries in bruikleen of bewaring aan den Radja van Rendeh. Als dekhengsten fungeerden ons basterds 1ste generatie Australische hengst en Savoeneesche merrie. Als vrouwelijk fokmateriaal Sandelhouts. Van deze fokkerij heb ik niets terug kunnen vinden en informaties bij tal van Soembaneezen leerde mij, dat noch van die hengsten, noch van hunne nakomelingen iets was overgebleven.

Het Rendehpaard vertoont een eigen vast type, wat, zoo deze kruising op dat paard eenigen invloed had geoefend, bij de inlandsche wijze van fokken, niet wel mogelijk ware geweest. Ik kan dan ook niet aannemen, dat het Rendehpaard zijne meerdere hoogte hieraan ontleent. Het wijkt af van de paarden van Kambera, evenals deze van die van Napoe en Memboro.

Van de Australische inmenging zijn de laatste sporen sinds lang uitgewischt, of er hebben nooit nakomelingen bestaan. Ook in Midden-Soemba zouden volgens sommigen met Australische hengsten zijn gekruist. Ook daarvan heb ik niets kunnen bespeuren. Zekere Ngabi Loera een der grootste fokkers in die streek kocht van een Arabier twee bij uitstek slechte Australische ponies. De één was een hengst met in sterke mate een zadelrug, mager, ziekelijk, niet bestand tegen het leven onder zijne halfwilde collegas en te slap om zich met merries in te laten; de andere was, naar men mij zeide, eene onvruchtbare merrie. Veel invloed zullen deze beide exemplaren dus niet hebben uitgeoefend.

Ook hoorde ik wel eens spreken over den invoer van paarden van Endeh. Hiervan is inderdaad iets waar. Er zijn eenige jaren geleden te Maw Djawa paarden van Endeh met prauwen aangevoerd en te Woeng-Apoe als Sandelhouts aan de markt gebracht. Eene eenvoudige speculatie.

Dat de paarden in W.-Soemba van vreemden oorsprong zouden zijn of met vreemd bloed gekruist is mogelijk, echter niet waarschijnlijk wegens de moeite waarmee elke landing daar gepaard gaat.

Men kan m. i. dus veilig aannemen dat elke invloed van buiten uiterst gering is geweest.

De Paardenhandel.

Deze is hier in hoofdzaak in handen van Arabieren. Een deel hiervan houdt te Waingapoe verblijf, een ander deel komt gewoonlijk met elke Timorboot op Soemba en vertrekt per z. g. extra boot (niet contractueele verbinding direct met Soerabaja) met eene bezending paarden naar Java.

Via Macasser worden minder paarden verscheept, wegens de lange reis, tenzij zooals meermalen geschiedt, de Stoomvaart Mij. nauwelijks bij machte is, in het vervoer van alle paarden te voorzien. Eenige handelaren hebben te Waingapoe een kandang (groote open stalling) met gelegenheid te wonen, in bezit, anderen huren die. De huurprijs daarvan is gewoonlijk *f* 0.80 à *f* 1.—

per ingekocht paard. Slechts weinig Arabieren werken met noemenswaard kapitaal aan contant geld.

Het meerendeel koopt goederen op crediet, zet die somtijds gedeeltelijk beneden de waarde van de hand om aan geld te komen, koopt dan paarden, grootendeels tegen ruilmiddelen, terwijl na de venduties op Soerabaja, zoo mogelijk de leveranciers tevreden worden gesteld. Een deel van de op Soemba slechts tijdelijk vertoevende Arabieren hebben vaste agenten te Waingapoe.

Een deel der met elke boot arriveerende Arabieren trekt naar Melolo, een deel blijft te Waingapoe, slechts enkelen vragen vergunning zich naar Kepoendoeq, Lewa Pakoe enz. te mogen begeven, dit zijn echter meerendeels handelaren in 't klein, Arabieren, Endehers, Rottineezen. Ze verkoopen de opgedane paarden aan de handelaren, welke die verschepen en drijven derhalve een soort van tusschenhandel met ruilmiddelen, op crediet in de tokootjes te Waingapoe opgenomen. De hooge prijzen, die hen voor die ruilmiddelen worden gevraagd, zijn oorzaak, dat ze voortdurend onder den druk der tokohouders zitten en meerendeels zich slechts een ellendig bestaan verschaffen.

De meest gebruikelijke ruilmiddelen behalve manufacturen zijn goudwerken van inlandsch maaksel, een bepaald soort koralen (moetie tanah) van Endeh of uit de Lampongs, gongs, messen, parangs, rijst, lucifers, garen, jenever, arak e. m. a.

Buiten Waingapoe en Melolo kan men voor den inkoop van gras en kleine benoodigdheden niet anders dan met ruilmiddelen terecht.

Voor den inkoop van paarden neemt men bijna overal Engelsche sovereigns aan, doch op veel plaatsen, vooral in 't westen en ook in Massoe en Karera liever ruilmiddelen.

Natuurlijk worden deze door Arabieren bij den aankoop van paarden tegen zeer hooge prijzen genoteerd, waarin een goed deel van hunne winst is gelegen.

Waingapoe heeft aan de landzijde slechts één groote ingang en de handelaren trachten elkaar den loef af te steken, door zoo dicht mogelijk daarbij te wonen, om daar in de gelegenheid te zijn, de, met hunne paarden binnenkomende Soembaneezen, zoo spoedig mogelijk onder handen te nemen. Hetzelfde geschiedt met het inkoopen van gras. Men heeft voor de leverantie hiervan geen vaste aannemers; het wordt in kleinere en grootere bossen aan de deur verkocht. In tijden van schaarschte gaan de Arabieren deze menschen tegemoet, en koopen het gras buiten in, tegen bons, die aan de kandangs worden betaald. Ook te Melolo is, althans met paarden een en ander het geval en dit geeft somtijds zoowel daar, als te Waingapoe, aanleiding tot minder gewenschte verhoudingen.

Deze gewoonten zijn in de eerste plaats in het nadeel van den verkooper, dus den Soembanees, die er door wordt belet zijn paarden te verkoopen, waar meerderen er een bod naar kunnen doen. Hij krijgt dus niet de werkelijke waarde voor zijn paard.

Het opkoopen van paarden in de kampongs is het ergst van alles, en stelt, buiten toezicht van ambtenaren, voor kwade praktijken en daardoor voor verwikkelingen de deuren wagenwijd open.

Het zoude m. i. alle aanbeveling verdienen van gouvernementswege markten aan te wijzen te Melolo, te Waingapoe en bijv. te Memboro, waar onder direct toezicht van de ambtenaren de paarden op voor elk toegankelijke plaatsen werden verhandeld. Een steeds schadelijk stelsel van voorschotten, evenals

't opkoopen van gestolen paarden zoude daardoor, zoo niet onmogelijk worden gemaakt, dan toch binnen engere grenzen terug gebracht.

Dit laatste geeft mij aanleiding nog een enkel woord te wijden aan den

Paardendiefstal.

Gelukt het een Soembaneesch paardendief in een stal binnen te sluipen, die niet omgeven is door manshooge muren en heeft hij zijne keuze gevestigd, dan is de eigenaar het paard kwijt. Het los te snijden, erop te springen is het werk van een oogenblik; eens zoover vliegt het dier zonder toom of bit onder den geboren ruiter over heg en muur, 't vrije veld in en is spoorloos verdwenen.

Ofschoon volgens Soembaneesche adat een dergelijk feit met den dood zoude moeten worden gestraft, wordt er geen schande in gezien. Het paardenstelen geldt, zoude men haast zeggen, eer als eene soort sport.

Zoo kwam te Melolo een Prins bij mij en informeerde of ik van zijn broeder een paard wilde koopen, dat deze te Menjili gestolen had.

Aangezien een feitelijke rechtspraak niet bestaat, tenzij de vorst meent voordeel uit de zaak te kunnen halen, behelpt de bestolene zich, aangenomen alweer, dat hij niet machtig genoeg is den dief persoonlijk te treffen, met het „rampassen" eveneens volkomen gerechtigd volgens inlandsche adat. Hij tracht uit te vinden wie de dief is, dus allereerst waar het paard gebleven is. Is dat verkocht, zoo behoeft de kooper het niet af te staan, doch noemt tegen betaling van een som, weleens belangrijk hooger dan de waarde van het gestolen dier, den persoon, die het hom heeft verkocht. Is deze zelf kooper zoo wordt op deze wijze doorgegaan tot de dief bekend is. Deze is nu schuldig aan den oorspronkelijken eigenaar: de waarde van het paard, het bedrag dat betaald is om achter de waarheid te komen en een boete bedragende een paard voor elk been van het gestolen dier. De bestolene moet nu trachten dit bedrag binnen te krijgen en doet dat door rampassen. Hij steelt paarden terug; zoo niet van den dief, dan van diens verwante betrekkingen enz. Dat deze gewoonte tot tal van verwikkelingen aanleiding geeft is duidelijk.

Ten einde het verkoopen van gestolen paarden tegen te gaan, had een vroeger civiel-gezaghebber bepaald, dat, zoo een der Soembaneesche radjas in den stal van een handelaar een paard als het zijne herkende hij dit, natuurlijk na een soort van onderzoek, zonder vergunning mocht terugnemen. Men oordeelde waarschijnlijk terecht, dat zulks den handelaren wel tot eenige voorzichtigheid zoude aanleiding geven.

Ik zag mij genoodzaakt hieraan een einde te maken wegens de groote neiging welke de Soembaneezen bleken te bezitten elk fraai paard als hun eigendom te herkennen. Vermakelijke staaltjes van brutaliteit kwamen hierbij aan 't licht. Zoo vernam ik, dat de radja van Lewa een slaaf zond, om een paard te verkoopen en het den volgenden dag door een anderen slaaf als het zijne liet herkennen en opeischen.

Een Boeginees kocht te Melolo een fraai zwart paard Zekere Donga, welke een goed deel van de stoeterijen van Larameha (kroonprins van Lewa) beheerde, kwam bij mij dat paard opeischen, getuigen mede brengende dat het 2 jaar geleden gestolen zoude zijn. Het moest toen minstens 4 jaar oud

zijn geweest. Bij onderzoek bleek mij het paard nauwelijks 4 jaar oud en de teekens van Melolo instede van Lewa te dragen.

Voor een ander paard boden zich 3 eigenaars aan.

Konden nu de teekens der stoeterijen zeker de herkomst aanwijzen, zoo ware de zaak nog betrekkelijk eenvoudig. Doch die zijn na te maken of later aan te brengen of te wijzigen. Bovendien worden jaarlijks tal van paarden en vooral veulens tusschen Soembaneezen onderling verhandeld tegen rijst, veldvruchten e. d.

Ook tot beteugeling van dit euvel zoude het instellen van open markten veel nut hebben.

Hoe ingeworteld de liefhebberij paarden te stelen ook moge zijn, als er bijv. van gouvernementswege op Soemba gefokt werd en het gelukte een paar dieven neer te schieten, een feit volkomen in overeenstemming met 's lands wetten en den verderfelijken invloed dezer zaak, zoo zoude de lust tot stelen spoedig vergaan.

Oorzaken van den achteruitgang.

Ik zal eerst noemen die redenen, welke hun oorsprong hebben of kunnen hebben in de fokkerij zelf nl.:

1e. *Familieteelt.*

Het is niet mijn doel deel te nemen aan den hier vrij hevigen strijd over de vraag of deze onder zekere omstandigheden al of niet schadelijk is. Dat een zoo stelselmatige familieteelt, als hier wordt gedreven niet te verkiezen is, zal wel niemand betwisten.

De merrieveulens worden bij de kudden gelaten, en door hun vader gedekt. Wordt de kudde gesplitst zoo worden zij met hun broeder, die tevens de functiën van oom, neef, enz. vervult, den marsch ingezonden.

Dat het groot aantal onvruchtbare merries hieraan gedeeltelijk te wijten is acht ik niet onwaarschijnlijk.

2e. *Te jong gebruik voor de fokkerij.*

Daar de merrieveulens bij de kudde blijven, worden ze gedekt, zoodra de geslachtsdrift daartoe voldoende is ontwikkeld. Ik zag vierjarige merries met hun 2e veulen. Ook worden kudden gevormd met een 2- en 3-jarigen hengst. Nu zegge men niet „daarvoor zorgt de natuur zelf". In de eerste plaats worden veel goede exemplaren jaarlijks uit de fokkerij genomen, welke in natuurstaat zouden helpen zorgen voor een aantal goede nakomelingen. In de tweede plaats heeft in de natuur vrije teeltkeuze plaats, terwijl hier de merrie op den bepaalden jongeren hengst is aangewezen.

Een tweejarig hengstveulen zal in wilden staat wel zelden in de gelegenheid zijn, zijn lusten bot te vieren, daar ouder en krachtiger hengsten zulks beletten.

Dat evengenoemde nadeelen als zoodanig den achteruitgang van den sandelhout zouden veroorzaken is niet wel aan te nemen, zonder de hieronder te noemen invloeden:

3e *Overmatige uitvoer.*

In de laatste jaren t/m. 1900 werden gemiddeld 2000 paarden jaarlijks uitgevoerd waarvan ± 1600 naar Java. Van de rest ging het grootste gedeelte naar Mauritius. Deze laatste behooren in den regel tot de allerslechtste.

In 1901 werden de remonte-prijzen verhoogd, tevens had remonte-aankoop op Soemba zelf plaats. De Soembanees vangt zijne kudden niet op uitsluitend voor den verkoop van enkele exemplaren aan eenige remonte-commissie en zoo werd door een en ander de geheele uitvoer vermeerderd. Terwijl in de 2e helft 1901 echter wegens de troebelen weinig paarden aan de markt kwamen en dus de totaal uitvoer over dat jaar weinig meer bedroeg dan over vorige jaren had toch bijv. de Kambera bevolking reeds meer verkocht daar zij met het oog op eigen gebruik kon missen en moest daartoe uit andere deelen van het land zelf paarden opkoopen. Dit feit spreekt boekdeelen.

Bij de meerdere behoeften, welke de Soembanees in de laatste jaren krijgt wat kleeding en vooral alcohol aangaat en door den sinds lang ingetreden achteruitgang van den oeconomischen toestand, worden telkens en telkens paarden verkocht, welke behouden hadden moeten blijven voor de voortteling.

Vroeger produceerde de Soembanees al wat hij noodig had. Sedert hebben de vreemdelingen hem allerlei aangevoerd; waardelooze prullen, lijnwaden en vooral alcohol tegen hoogen prijs. Hij geeft daarvoor al wat hij bezit; zelfs zijn paarden; deels uit domheid, deels uit nood.

4e *De uitvoer van merries.*

Daar deze in hoofdzaak voor de fokkerij worden uitgevoerd, behooren zij natuurlijk niet tot de slechtste exemplaren. Welken invloed zulks moet hebben in dit ongelukkig land, behoeft hier wel niet nader betoogd.

5e *Het onttrekken aan de fokkerij van goede paarden als rijdier, en voor offers als merapoe.*

Het eerste heeft weinig te beteekenen. Op enkele uitzonderingen na wordt met elk goed paard ook de merapoe gefokt. In de eerste plaats omdat men er veulens van wenscht, in de tweede plaats omdat het lang achtereen bezigen van een zelfde rijpaard niet mogelijk is wegens het sterk afslijten der hoeven op den scherpen koraalbodem.

Ook het offeren van merapoepaarden heeft niet dien invloed, dien men daaraan wel eens toekent.

„Merapoe" is eigenlijk eene macht, staande tusschen het opperwezen en den mensch. Bij elke gelegenheid wordt aan dezen tusschenpersoon geofferd. Het woord „merapoe" kreeg langzamerhand de beteekenis van „pemali" of heilig; terwijl ook het offer zelf merapoe heet.

Ieder Soembanees, welke zich zulks meent te kunnen veroorloven, bestemt eenige zijner lievelingspaarden om hem in het hiernamaals te dienen en noemt deze merapoe. Ze moeten bij zijn dood worden geofferd.

Nu is òf zoo'n dier oud en er is dus ook voor de fokkerij weinig aan verloren, òf de pieteit van de erfgenamen is zoo gering en de hebzucht zoo groot dat zij licht in staat gevonden worden de dieren tegen minderwaardige te verwisselen.

6e. *Het eten van paardenvleesch.* Tal van veulens, waaronder zeer goede, worden geslacht en opgegeten bij feesten, huwelijken, begrafenissen e. d.

7e. *De onrustige toestand in het land.* De vroeger van paarden wemelende padangs van Taimanoeq (Kenatang) zijn leeg gestolen. De paardenstapel van Lewa is verwoest, Melolo en Palemalamba hebben nauwelijks voldoende over voor eigen gebruik, Menjili en Waidjiloe weinig meer. Dat de toestand eer erger dan beter zal worden, heb ik boven reeds aangetoond.

De oorlogen der Soembaneezen onderling dragen grootendeels het karakter van strooptochten over en weer. Wat daarbij niet kan worden buit gemaakt, wordt eenvoudig gedood. Jaarlijks gaan op deze wijze honderden paarden te gronde. Somtijds worden de kudden uit wraak door een ravijn of ander défilé gedreven, te voren van scherpe bamboes voorzien, waaraan zich de dieren doodelijk verwonden.

De vermindering en degeneratie der inheemsche bevolking wordt door die der paarden geëvenaard.

De fokkerij door den kleinen man is niet mogelijk, die der vorsten gaat een wissen ondergang te gemoet

Middelen ter verbetering.

Tot stuiten van den snellen achteruitgang is m. i. aangewezen:

1e Het tegengaan van den overgrooten uitvoer van de beste paarden en dus van het onttrekken daarvan aan de fokkerij.

Stelde men een uitvoerrecht op paarden boven de 4 voet, zoo zoude hiervan aanvankelijk eenig nut zijn te verwachten. Of dit echter in het voordeel zou zijn van den Soembanees, waag ik niet te beslissen. Het zoude m. i. aanbeveling verdienen van gouvernementswege de hand te leggen op de goede exemplaren, welke ter markt komen en deze dan zelf op de meest nuttige wijze voor de fokkerij aan te wenden. Men dient hierbij te voorkomen, dat een tusschenhandel ontstaat tusschen het gouvernement en de bevolking en ze dus zooveel mogelijk van haar direct inkoopen.

2e Het stellen van premies op het fokken van goede paarden. De bekroonde dieren dienen geregistreerd en gemerkt te worden. Het spreekt van zelf, dat deze maatregel eerst mogelijk wordt, wanneer tevens naar meerderen invloed wordt gestreefd.

3e Het beletten van den uitvoer van merries, welke voor de fokkerij geschikt zijn.

4e Het instellen van markten te Waingapoe, Melolo en Memboro en het verbieden aan vreemdelingen elders op het eiland paardenhandel te drijven.

5e Het bevorderen van de rust in het land en het van gouvernementswege fokken op het eiland zelf.

De sub 1 t/m. 4 genoemde maatregelen kunnen den ondergang vertragen, hoogstens eenigszins tot staan brengen. Rust brengen en zelf fokken is de eenige radicale weg.

Vereenigt men zooveel mogelijk nog bruikbaar fokmateriaal in eigen hand en teelt men hieruit in de eerste plaats dekhengsten, zoo is het mogelijk hiermede niet alleen de paarden op Soemba zelf weer op te heffen, doch tevens fokmateriaal te leveren voor de halfbloedfokkerij op Java. Dit is de eenige weg die halfbloedfokkerij haar bloei te verzekeren.

Voor de fokkerij biedt Soemba met zijn kalkbodem, zijn uitstekende grassen en zijn gunstig klimaat de beste gelegenheid.

Destijds diende ik voorstellen in in den geest van het vorenstaande.

Meende men voor den vervolge te kunnen volstaan met een troepenpaard van omstreeks 1.30 M. hoog, zoo zou men dat op Soemba halfwild kunnen fokken.

Wenscht men een paard van belangrijk hooger taille bijv. 1.40 M., zoo is

dit uit den Sandelhout te fokken in een tamme stoeterij door reinteelt, krachtvoer en oordeelkundige opvoeding.

Waar men in de Preanger uit volbloed Sandelhouts veulens fokte, welke (1ste generatie) op driejarigen leeftijd 1.37 M. maten, moet dit op Soemba met zijn gunstige factoren zeker gelukken.

Eens dat doel bereikt hebbende, zou men over kunnen gaan tot halfwild fokken, althans dat ware te beproeven. Vermoedelijk zou men dan bij eenige exemplaren een terugslag in hoogte krijgen. Hiertegenover staat dat, ontdaan van de gebreken boven omschreven, een halfwilde stoeterij voordeelen aanbiedt. Al kan men op een geringer aantal veulens rekenen, zij zijn sober en gehard door den strijd om 't bestaan en, niet te vergeten, goedkoop.

Een korps gewapende en bereden politie van een 35 ruiters zoude niet alleen voldoende zijn om de inrichting volkomen te beschermen doch tevens de veiligheid in het grootste deel van Soemba in een zeer korten tijd tot een normale hoogte op te voeren.

Verder kan veilig worden aangenomen, dat door het verstrekken van goede volbloed sandelhout dekhengsten uit bovenbedoelde stoeterij tegen betaling of ruil bijv. tegen merries aan radja's en voorname kebisoes, het Soembapaard weer tot zijn vroegeren bloei is op te heffen.

Hoewel bovenvermelde maatregelen door mij werden voorgesteld en toegelicht, is door het Gouvernement besloten tot de oprichting eener tamme stoeterij van Sandelhout-paarden te Padalarang en de Preanger.

Naar mijn vaste overtuiging moet dit besluit worden betreurd, omdat goede resultaten voor het leger en de bevolking slechts kunnen worden verkregen door een stoeterij op Soemba zelf.

In de eerste plaats toch dient men, waar men van den sandelhout uitgaat — hetzij men dien als zoodanig wenscht te behouden of te verbeteren hetzij men hem wil aanwenden als rasverbeteraar voor andere paarden — te zorgen dat die niet verdwijnt. Dit bereikt men thans niet. Terwijl men den achteruitgang van het Soembapaard door het wegvoeren van de beste merries van het eiland sterk in de hand werkt, kweekt men in de Preanger een paard dat reeds in eerste generatie daarvan afwijkt. Velen zijn het met mij eens, dat dit wat hoeven en beenen betreft reeds thans bij zijn stamouders achterstaat. Is dit juist, zoo zal de kwaal door dezelfde invloeden verergeren (bodem en klimaat). Bij verderen achteruitgang van het Soemba-paard zal men steeds aangewezen zijn op wat men te Padalarang uit de bij oprichting aangeschafte dieren zal fokken. Bloedvernieuwing of opfrissching is dan uitgesloten. Men zet alles op één kaart van twijfelachtige waarde.

Men fokke den sandelhout in zijn eigen land. Bodem en klimaat zijn daar gansch anders dan in de Preanger en aan die factoren is het te danken, dat hij de stelselmatige uitroeiing, waaraan hij een halve eeuw is blootgesteld, tot heden min of meer heeft doorstaan.

Nu zijn er in Indië wel menschen, welke meenen, dat voor paarden — evenals voor runderteelt — een vochtig klimaat als in de Preanger gunstig is. Zij vergeten echter, dat men bij runderen op vleesch werkt, bij paarden op beenen.

Ook Hoffmann [1]) denkt er anders over en eveneens de Australische fokker. [2])

Waar men zelfs op Soemba onderscheid ziet in de verschillende deelen van het eiland en wat hoeven en beenen betreft de dieren uit de drassige streken van Menjili achterstaan bij de rest, achte men deze factor niet te licht.

Speciaal als rasverbeteraar bij het met tal van been- en hoefgebreken behepte Preangerpaard treedt dit op den voorgrond en is een dier op een kalkbodem geteeld als aangewezen.

De directeur van een stoeterij op Soemba is beter in de gelegenheid zich van goed fokmateriaal te voorzien dan zulks mogelijk is door tusschenkomst van speciaal daartoe uitgezonden commissies of particuliere handelaren.

De werkelijk „superieure dieren" zijn schaarsch en hiermede moet men het ras weer opheffen. Ook de Soembanees geeft die niet gaarne af. Aan commissie en koopman beide wordt liefst gesleten, wat men kwijt wil zijn, tegen zooveel mogelijk geld.

Een fokker op Soemba zal, als blijvend persoon, door den inboorling worden beschouwd als een macht, waarmede hij rekening dient te houden, al ware 't slechts, omdat die op de hoogte is van al zijn intriges en verhoudingen. Hij zal door zijn persoonlijkheid in de gelegenheid zijn invloed te krijgen, en daarmede bij den aankoop zijn voordeel doen, door de hand te leggen op exemplaren, die aan anderen zelfs niet worden vertoond. Allerlei verhoudingen, veeten, feesten, oefenen invloed op den handel. Een blijvend fokker weet juist het oogenblik te kiezen geschikt om bij den een of ander om een bepaald paard aan te kloppen, een ander niet.

Hij weet niet alleen op uiterlijk ook op afkomst te keuren. Hij is op de hoogte van den paardenstapel der verschillende fokkers, hun eigenaardige deugden en gebreken. Dat een exceptioneel goed paard uit een slechte kudde als fokdier bij andere achterstaat, zal wel niemand betwijfelen.

Tot toelichting een enkel voorbeeld.

In Lewa heerscht het volksgeloof, dat geen fokkerij kan bloeien, zoo zich onder elke kudde niet minstens een bont paard bevindt. Wie een effen paard koopt uit die streek, is dus niet verzekerd dat bij de veulens niet het bonte haar van een der voorouders te voorschijn komt.

Wie van Ngabi Soera (Lewa) wiens paardenstapel is saamgegaard uit allerlei elementen een fraai paard koopt, weet niet wat bij de veulens aan 't licht zal komen.

In de buurt van Menjili komen witte vlekken op de oogen herhaaldelijk voor [3]). Men schrijft dit toe aan het scherpe gras. Daar dat gras ook in andere streken voorkomt is de vraag gewettigd of de kwaal herdietair is of besmettelijk. De talrijke oogziekten bij paarden afkomstig van het remonte depot geven in deze te denken.

Door het bouwen van een stoeterij op Soemba kan, bij oordeelkundig optreden, onze invloed daar belangrijk worden vermeerderd. Men kan bovendien door voorbeeld, hulp en aanwijzing invloed oefenen op de inlandsche

---

1) *Allgemeine Tierzucht* uitg. 1899 blz. 220.

2) Verslag van den ritmeester Posno van zijne zending derwaarts blz. 11.

3) Ik zag kudden waarvan meer dan 20 pCt. met dit euvel was behept.

fokkerij aldaar. In de Preanger waar de fokkerij onder contrôle staat, in hoofdzaak zelfs van gouvernementswege gedrev en wordt, is dat niet het geval.

Ook de fokkerij van volbloed sandelhouts in de Preanger door het Civiel Bestuur gedreven, kan om dezelfde redenen slechts als een bedenkelijk surrogaat worden beschouwd.

En nu de nadeelen:

1⁰. Het strategische bezwaar de stoeterij te bouwen buiten het centrum van verdediging.

Dit zoude inderdaad gewicht in de schaal leggen zoo wij ons tegen een buitenlandschen vijand uitsluitend op Java voorzagen van soldaten, geschut, munitie, geweren, voeding en tal van andere zaken.

Waar wij dit alles in hoofdzaak uit Europa betrekken, gaat veel verloren van het klemmende in dit argument.

In geen geval mag het reden zijn te verwaarloozen niet alleen, doch te doen verdwijnen de bronnen, die ons buiten Java ten dienste staan. Ook beoogt eene stoeterij op Soemba niet daar uitsluitend onze paardenreserve te plaatsen, wat uit het vorenstaande voldoende blijkt. Toen men 15 of 20 jaar geleden op Soemba nog kon beschikken over goede paarden in overvloed, was de zaak anders gesteld. Eene stoeterij als de onderhavige te Padalarang kan thans hoogstens reden van bestaan hebben naast eene zoodanige inrichting op Soemba. Daar dient men vóór alles te beginnen.

2e De afgezonderde ligging.

De heer Groeneveld zegt, dat dit van zooveel gewicht is, dat niemand het er op den duur kan uithouden. Wisselende leiding zoude hiervan het gevolg zijn, inderdaad een factor voor minder succes.

Ik geloof gaarne dat een verblijf te Padalarang voor den directeur aangenamer is dan op Soemba. Het komt mij echter voor, dat dergelijke overweging eerst in de laatste plaats in aanmerking dient te komen.

Ik ben voldoende in de gelegenheid geweest den invloed welke afzondering van de maatschappij op den normalen mensch heeft, bij mij zelf en anderen waar te nemen. Tegen de eenzaamheid echter geven interessant en druk werk en het besef in een zelfstandige betrekking nuttig te zijn, een machtig wapen. Een passende bezoldiging kan veel goed maken en stelt den directeur in staat voorzieningen te treffen voor zijn gezin. Hem in den west-moesson, als de verbinding met het binnenland nagenoeg is afgesneden, een dienstreis naar Java op te dragen, kan zonder bezwaar geschieden, en is zelfs nuttig tot 't bespreken van allerlei zaken op vakgebied en om te voorkomen, dat hij door een langdurig verblijf in dezelfde streek het oog verliest voor daar heerschende gebreken, terwijl hij zich blind staart op kleinigheden.

Wanneer ik bedenk, dat tal van personen, zoowel in den vreemde als bij ons, als ambtenaren, zendelingen, ondernemers op land- of mijnbouwgebied een half menschenleven verblijven en werken in streken waarbij het — behoudens een smalle kuststrook — uiterst gezonde Soemba een lustoord kan genoemd worden, komt mij een dergelijk oordeel min of meer beschamend voor.

Ik acht den heer G. bijzonder hoog. Ik zoude mij in zijn plaats echter nog eens duchtig bedenken, voor ik de meening uitsprak, dat voor Padalarang wel een geschikt directeur te vinden was, voor Soemba niet.

Op dit gebied bestaan in Indië tot heden nog geen bijzondere autoriteiten en de afstand, welke de besten van dien titel scheidt, is wel zóo groot, dat, wil men nu eenmaal fokken, zulks geen reden mag zijn dit te Padalarang te doen instede van op Soemba.

Bij reinteelt van den sandelhout in eigen land kan men rekenen op minder verrassingen dan op Java; ergo op minder moeilijkheden, wat in verband met 't bovenstaande aanbeveling verdient.

Op grond van het bovenstaande, nu de precaire toestand dwingt elken ongunstigen factor te vermijden, kan ik ook met de meeste bescheidenheid in het oprichten der stoeterij te Padalarang slechts een fout zien; een onderneming welke mede moet werken tot het steeds sneller verval van den sandelhout zonder de zekerheid daarvoor iets gelijkwaardigs in de plaats te geven, zonder waarborgen voor blijvend nut.

Wanneer ik mij afvraag, wat de gevolgen zullen zijn voor Soemba, waar de vernederde, uitgezogen, verbitterde bevolking haar eenig bezit in ruil gaf voor deze ellende en thans door het wegvoeren der beste merries zijn ondergang weldra ziet voltooid, kan verwarring, roof en slavenhandel slechts het antwoord zijn.

Men kome tot inkeer en met den meesten spoed, of het zal te laat zijn.

Bandjermasin, October 1908.

G. C. A. DIJK,
Kapitein der artillerie.

VARIA.

WETSONTWERP BETREFFENDE DE OPRICHTING VAN EEN DEPARTEMENT VAN LANDBOUW IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Bij Kon. boodschap van 1 Febr. 1904 is bij de Staten-Generaal een Wetsontwerp ingediend, na den gewonen aanhef luidende:

Artikel 1.

In het IIde hoofdstuk der begrooting van N. I. voor het dienstjaar 1904 wordt na de V*de* Afdeeling (Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid) eene nieuwe afdeeling V*a* ingevoegd, welke wordt vastgesteld als volgt:

AFDEELING V*a*.

Departement van Landbouw.

Onderafdeeling 76*a*. Oprichting van een Departement van Algemeen Bestuur voor de aangelegenheden van den landbouw en verdere maatregelen in het belang van den landbouw in het algemeen en van de visscherij... *f* 212.000.

Art. 2.

Van het tijdstip af, waarop het op te richten Departement van Landbouw in werking treedt, komen ten laste van de in artikel 1 genoemde onderafdeeling alle uitgaven ten behoeve van onderwerpen, welke thans onder andere departementen ressorteeren en naar eerstgenoemd departement worden overgebracht. Voor de aanvulling welke die onderafdeeling tot bestrijding dezer uitgaven vereischt, kunnen gebezigd worden de sommen, die voor dezelfde onderwerpen bij verschillende onderafdeelingen zijn toegestaan en aldaar ongebruikt blijven.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Koloniën,

MEMORIE VAN TOELICHTING.

I. Algemeene beschouwingen.

Wordt behartiging van den landbouw in bijna alle landen tot een gewichtig onderwerp van Staatszorg gerekend, in Nederlandsch-Indië is hetgeen tot dusver van Regeeringswege ten behoeve van den landbouw wordt gedaan

geenszins evenredig aan de beteekenis welke aldaar, en in het bijzonder op Java, aan den landbouw als allesbeheerschende bron van inkomsten toekomt. Hoe groot die beteekenis is springt in het oog als men overweegt dat het bestaan en de welvaart van de inlandsche bevolking geheel worden beheerscht door de uitkomsten van haren landbouw, terwijl daarnaast zoowel voor het gouvernement, als voor de zich steeds uitbreidende particuliere industrie overwegende belangen met den landbouw zijn gemoeid. Handel, bankwezen. industrie, verkeer en vervoer, alles beweegt zich eigenlijk alleen om die ééne spil; welvaart, vooruitgang en ontwikkeling — en direct of indirect de verzekering van behoorlijke Staatsinkomsten — hangen ten slotte af van hetgeen van den landbouw wordt verkregen.

Geringe concurrentie bij de teelt van koloniale landbouwproducten; voldoende aanwezigheid van vruchtbare gronden; gunstige verhouding tusschen het zielental der inlandsche bevolking en de voor de verbouwing harer voedingsgewassen te bezigen oppervlakte, zijn oorzaak geweest dat zich gedurende langen tijd niet of slechts in geringe mate de behoefte deed gevoelen aan bijzondere voorlichting en speciale zorgen voor den landbouw. Men had niet te streven naar de meest rationeele wegen ter verkrijging van inkomsten uit de producten; ook irrationeel gedreven wierp de koloniale landbouw in den regel zeer voldoende en veelal zelfs rijke vruchten af.

In dezen toestand is gaandeweg eene groote verandering gekomen, en wel het eerst voor de cultuur van uitvoerproducten, deels als gevolg van de scherpe concurrentie van buiten, deels als gevolg van tegenspoeden in den vorm van ziekten en plagen, waardoor het product in quantiteit en qualiteit afnam en de uitkomsten van het bedrijf in ernstige mate achteruitgingen. Om aan dezen loop van zaken het hoofd te bieden zag de particuliere industrie zich genoodzaakt om er met alle inspanning naar te streven zoo veel, zoo goed en zoo goedkoop mogelijk te produceeren, en bij dat streven heeft zij in ruime mate steun gezocht in natuurwetenschappelijke voorlichting. Ten deele heeft de Regeering hierin voorzien door de aanstelling van deskundig personeel bij 's Lands plantentuin te Buitenzorg, voor een ander deel heeft de industrie zelve het initiatief genomen tot oprichting van stations voor het instellen van wetenschappelijke onderzoekingen.

Dat ook bij den inlandschen landbouw, ten deele door dezelfde oorzaken, de toestanden in latere jaren in ongunstigen zin zijn veranderd behoeft nauwelijks in herinnering te worden gebracht. Te dien opzichte zijn de omstandigheden overigens van dien aard dat niet kan volstaan worden met een streven naar het voorkomen van misoogsten en dergelijke rampen, maar dat ten zeerste moet worden getracht, ook en vooral, naar opbeuring van de cultuur en naar grooter productie, ten einde der steeds toenemende bevolking een genoegzamen voorraad voedingsmiddelen te verschaffen. Tot verbetering zijn wel reeds stappen gedaan, eensdeels door plaatselijke en wetenschappelijke onderzoekingen door personeel van 's Lands plantentuin in geval van ziekten in het rijstgewas, anderdeels door de oprichting van demonstratievelden ten behoeve van de inlandsche bevolking, maar voor een actie in de goede richting, zoo krachtig als de omstandigheden het thans vereischen, staan der Indische Regeering geene middelen ten dienste.

Wanneer men de geschiedenis van den landbouw gedurende het laatste

vijftiental jaren nagaat, valt op te merken hoe in toenemende mate uitdrukking is gegeven aan de behoefte aan deskundige leiding en leering. Langer dan elders bleef, als een gevolg der omstandigheden, in Nederlandsch-Indië de waan bestaan dat natuur-wetenschappelijk onderzoek voor den landbouw van twijfelachtig nut zou zijn, dat in stede daarvan volstaan kon worden met overlevering, vage empirie en eene zoogenaamde ervaring, onmethodisch en zonder voorbereiding verkregen. Een dwaalbegrip daardoor versterkt, dat de concrete gevallen betrekkelijk zeldzaam zijn, waarin voor iederen leek het gunstig effect van toegepast natuuronderzoek blijkt, terwijl daarentegen gemeenlijk kennis, oordeel en inzicht ontbreken om zich van dien nuttigen invloed in het algemeen rekenschap te geven. Meer en meer begint deze onjuiste opvatting te wijken, en steeds sterker wordt de drang naar op wetenschappelijk onderzoek gegronde voorlichting en leiding. De op landbouwgebied ondervonden tegenspoeden en moeilijkheden zijn blijkbaar noodig geweest om de overtuiging te vestigen dat zonder deskundigen bijstand de toekomst van den landbouw ten ernstigste gevaar loopt.

Aan dezen aandrang gehoor te geven, in deze behoefte aan deskundige leiding te voorzien, is, bij de alles beheerschende beteekenis welke den landbouw in de kolonie toekomt, een ernstige plicht der Regeering. Zij zal hebben aan te vullen wat in dit opzicht reeds is tot stand gebracht — getuige de positie welke 's Lands plantentuin te Buitenzorg tegenwoordig ten aanzien van de cultures inneemt — en zij zal vóór en boven alles voor den landbouw der inlandsche bevolking middelen moeten beramen, waardoor deze de vruchten leert plukken van hetgeen wetenschap en waarneming in het belang van den landbouw vermogen.

De taak, welke van Regeeringswege ten opzichte van den landbouw te vervullen is, ligt echter verder dan de voorziening in deze behoeften. Er moet van haar *kracht* uitgaan ten bate van den landbouw. Gezorgd moet worden dat aan de belangen van den landbouw, zoowel in algemeenen zin als in bijzondere gevallen, voortdurend de meest mogelijke aandacht wordt geschonken, met andere woorden dat die belangen waarlijk worden *behartigd*, dat daarvoor gewerkt wordt. Bij die behartiging moet homogeniteit worden betracht, gezorgd worden voor het nastreven van een stelsel, voor eenheid en methode. Aan deze roeping kan niet beantwoord worden, indien niet beschikt wordt over een orgaan, dat volkomen deskundig is en waaraan de behartiging van al wat op den landbouw betrekking heeft in den ruimsten zin des woords kan worden toevertrouwd.

Met deze desiderata is de tegenwoordige toestand weinig in overeenstemming. Administratief behoort landbouw tot het departement van binnenlandsch bestuur, maar van eene behandeling van den landbouw als tak van Staatszorg is daar geen sprake, terwijl het departement als zoodanig uitteraard niet beschikt over deskundig personeel om in landbouwaangelegenheden de Regeering voor te lichten. In de practijk komt de bestaande regeling hierop neer, dat alle quaestiën, die zich op landbouwgebied voordoen worden behandeld en beoordeeld door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, die, het behoeft nauwelijks te worden gezegd, noch door hunne opleiding, noch door hunne latere ontwikkeling in staat kunnen geacht worden om over landbouwwetenschappelijke vraagstukken een oordeel uit te spreken. In hoogste

instantie beschikt de directeur van binnenlandsch bestuur dan over den hoofdinspecteur der cultures om hem in dergelijke quaestiën voor te lichten, doch ook voor laatstgenoemde baseert zich die voorlichting enkel èn alleen op hetgeen hij in zijn loopbaan, gewoonlijk bij het binnenlandsch bestuur, heeft kunnen waarnemen.

Blijkt uit een en ander dat eene eigenlijke behandeling — dat wil zeggen stelselmatige, deskundige behandeling — van landbouwaangelegenheden ontbreekt, er valt bovendien nog op te wijzen dat de zorg voor de behartiging van hetgeen met den landbouw in betrekking staat niet in één hand berust, maar over verschillende autoriteiten verspreid is. Terwijl toch alle andere landbouwaangelegenheden in het algemeen ressorteeren onder het departement van binnenlandsch bestuur, behooren het landbouwonderwijs en de Gouvernements gutta-percha onderneming tot het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid, evenals 's Lands plantentuin, die, bij de steeds stijgende behoefte aan wetenschappelijke voorlichting, in de latere jaren een zoo belangrijke rol ten opzichte van den kolonialen landbouw is gaan vervullen.

Daar de toekomst van den landbouw ongetwijfeld meer dan iets anders de toekomst van Nederlandsch-Indië zal bepalen; daar de Regeering zich in toenemende mate geplaatst ziet voor vraagstukken welke zonder landbouwdeskundig advies niet zijn op te lossen — men denke aan irrigatie, aan emigratie, aan den kleinen landbouw, aan de ontwikkeling der Buitenbezittingen — kan in den hier geschetsten toestand niet langer worden berust.

II. Oprichting van een departement van landbouw.

Vorenstaande beschouwingen bepalen van zelve de richting waarin ter verbetering van den bestaanden toestand eene oplossing is te zoeken. De Regeering behoeft — gelijk boven is aangevoerd — een orgaan, dat in zich zelf volkomen deskundig is en waaraan zij de behartiging van al wat op den landbouw betrekking heeft in den ruimsten zin des woords kan toevertrouwen. Aan dezen eisch beantwoordt alleen een zelfstandig departement van algemeen bestuur, want door te willen beproeven alle landbouwaangelegenheden samen te brengen onder een der bestaande departementen, zou men het doel geenszins bereiken. Het karakter der bestaande departementen in aanmerking genomen, zou een dergelijke maatregel er alleen toe leiden dat voortaan alle landbouwaangelegenheden door eenzelfden administratieven trechter bij de Regeering werden voorgebracht, terwijl het hoofddoel juist is een orgaan te hebben, dat in zich zelf in staat is om de Regeering op elk gebied van landbouw voor te lichten. Bovendien kan van een zelfstandig deskundig departement ongetwijfeld meer kracht uitgaan ten bate van den landbouw.

Regeling in vreemde koloniën.

Zonder den indruk te vestigen, dat bij de aanbeveling van dit denkbeeld de wensch om andere mogendheden na te volgen voorzit, moge hier toch met een kort woord gewezen worden op hetgeen in andere landen en met name in andere koloniën bestaat. Daarbij heeft men zich in hoofdzaak tot de Engelsche koloniën te bepalen, want hoewel er in Fransche koloniën ambtenaren zijn met een titel als dien van directeur de l'agriculture, zooals in Indo-China en op Madagascar, zoo is daar de bemoeienis met den landbouw nog

te zeer in den aanvang om die directeuren nu reeds als hoofden van werkelijke landbouw-departementen te beschouwen. Van de Duitsche koloniën geldt, om gelijke redenen, hetzelfde. In de meeste grootere Engelsche koloniën treft men echter onderdeelen van algemeen bestuur aan die aan den landbouw gewijd zijn: soms als Ministerie's, in den regel als „Agricultural Departments". Sommige hebben alleen zorg voor den landbouw — bijv. in Canada, Victoria, Queensland en bij het voor een paar jaar opgerichte landbouw-departement voor de gezamenlijke Engelsche West-Indische bezittingen — andere strekken zich tegelijk over andere takken van Staatsdienst uit, zooals „Revenue and agriculture" in Britsch-Indië, „Mines and Agriculture" in Nieuw Zuid-Wales, „Education and Agriculture" in Zuid-Australië en de combinatie van „Minister of lands and Minister for Agriculture" in Nieuw-Zeeland.

Al deze departementen behooren tot twee geheel verschillende categorieën. Die der eerste categorie hebben een overwegend administratief karakter, al ontbreken meer of minder technische afdeelingen niet. De instellingen, die door onderzoekingen en experimenten gegevens ten nutte van den landbouw hebben te verschaffen ressorteeren onder dit departement, doch maken er geen deel van uit, en hetzelfde geldt in het algemeen ook voor het doen van locale waarnemingen het verzamelen van gegevens en de practische verspreiding van de verkregen kennis en ervaring. Het departement oefent behalve administratief toezicht slechts eenige technische contrôle en hoogstens een soort van algemeene leiding uit. Het verrichten van het natuuronderzoek, het verwerven van de gewenschte kennis en het op practischen weg verspreiden van die kennis, vormen noch de taak van het departement in zijn geheel, noch die zijner intrinsieke afdeelingen.

Bij die der tweede categorie is juist het omgekeerde het geval. Van een voorzittend administratief karakter is geen sprake; de afdeelingen van het departement worden gevormd door technische instellingen, laboratoria, proefstations, verzamelingen, demonstratie-terreinen en andere inrichtingen en takken van dienst voor de behartiging der belangen van land-, bosch- en tuinbouw, veeteelt enz. De taak van het departement is het waarnemen, experimenteeren, verzamelen van gegevens, en technisch leiden van de instellingen, organisatie's en diensttakken op landbouw betrekking hebbend; het departement is niet een kanaal, waardoor deskundige adviezen voorstellen, ontwerpen enz. de Regeering bereiken, het is zelf de volkomen deskundige voorlichter der Regeering.

Deze tweede categorie van *technische* landbouw-departementen wordt vertegenwoordigd: ten deele door vele „agricultural departments" der Engelsche koloniën; geheel door het recente departement der Engelsche West-Indische bezittingen en bovenal door het landbouw-departement der Vereenigde Staten van Amerika, welks organisatie thans in Japan schijnt te worden nagevolgd.

Regeling voor Nederlandsch-Indie.

Houdt men het doel voor oogen, dat volgens de boven gegeven uiteenzetting met de oprichting van een departement van landbouw in Nederlandsch Indië wordt beoogd, dan spreekt het wel van zelf dat de keuze zal zijn te vestigen op een departement met een predomineerend *technisch* karakter, behoorende dus tot wat zooeven werd aangeduid als de tweede categorie.

Het is niet de bedoeling een nieuw adminisnratief kanaal te scheppen, want daaraan bestaat allerminst behoefte; wel daarentegen aan een zelfstandig, technisch orgaan dat, in rechtstreeksche samenwerking met de hoofden van gewestelijk bestuur, den Gouverneur-Generaal ten bate van den landbouw voorlicht. Zal dus het technisch karakter op den voorgrond staan, daardoor zal toch uitteraard in geen enkel opzicht mogen worden te kort gedaan aan de vervulling der taak, welke dit departement, gelijk elk ander departement van algemeen bestuur, op administratief gebied te vervullen zal hebben.

Aan de verwezenlijking van dit denkbeeld zijn de omstandigheden in Nederlandsch-Indië gunstig, want in den plantentuin te Buitenzorg wordt reeds beschikt over een technisch orgaan, dat juist door zijne ontwikkeling en de richting waarin het zich heeft bewogen gedurende de laatste vijftien jaren, zooal minder ten opzichte van den kolonialen landbouw in het algemeen dan van sommige cultures in het bijzonder, reeds eenigermate de taak van een departement van landbouw is gaan vervullen, hoe onvolkomen dan ook door de beperktheid der middelen, het gemis aan zelfstandigheid en het ontbreken van een noodzakelijk verband en samenwerking ten aanzien van hetgeen op landbouw gebied buiten die instelling plaats vond.

Dat inderdaad 's Lands plantentuin te Buitenzorg in zijn tegenwoordigen vorm — zij het op zeer bescheiden schaal — reeds het *karakter* draagt van een technisch departement van landbouw gelijk hier wordt beoogd, blijkt overtuigend bij bestudeering van het als bijlage A bij deze memorie gevoegd overzicht van de organisatie van het landbouw-departement der Vereenigde Staten, dat als type is aan te merken van deze categorie van instellingen.

Het ligt dan ook in de bedoeling dat 's Lands plantentuin te Buitenzorg zal zijn de kern van het op te richten departement, waarom heen worden gegroepeerd de andere takken van dienst, die tot het departement worden gebracht. De omstandigheid dat te Buitenzorg reeds beschikt wordt over een belangrijk deel van de voor het nieuwe departement vereischte personeele en materieele krachten en hulpmiddelen maakt dat op deze wijze de financieele gevolgen van den maatregel binnen zoo eng mogelijke grenzen kunnen beperkt worden.

Samenstelling enz. van het departement.

Omtrent de samenstelling van het nieuwe departement valt het volgende aan te teekenen.

De verschillende afdeelingen van 's Lands plantentuin zullen in het nieuwe departement tot de volgende drie hoofdgroepen worden samengevoegd:

1. *Waarnemingen en onderzoekingen op plantkundig gebied en hare toepassingen*;
2. *Waarnemingen en onderzoekingen op dierkundig gebied en hare toepassingen;*
3. *Waarnemingen en onderzoekingen op scheikundig gebied en hare toepassingen.*

De afdeelingen, waaruit deze hoofdgroepen zijn samengesteld, blijven ook in het nieuwe departement uitteraard hare zelfstandigheid behouden. Verder zal eene afzonderlijke afdeeling worden gevormd door de bij 's Lands plantentuin bestaande bibliotheek en inrichting voor reproductie enz.

Van de thans onder het departement van binnenlandsch bestuur behoorende onderwerpen van Staatszorg zullen naar het nieuwe departement moeten worden overgebracht: landbouw in het algemeen en veeteelt; visscherij; uit-

roeiing van schadelijk gedierte; koffie; kina; boschwezen en veeartsenijkundigen dienst. Dat deze onderwerpen behooren bij het departement van landbouw zal wel geen verdere toelichting behoeven; wat het onderwerp koffie aangaat zal overigens hieronder nog eene nadere bespreking haar plaats vinden.

Van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid zullen naar het nieuwe departement overgaan: landbouw-onderwijs, de gouvernements guttapercha-onderneming, en de behandeling van natuur-wetenschappen in het algemeen.

's Lands plantentuin als zoodanig — thans ressorteerende onder het departement van onderwijs — zal natuurlijkerwijze vervallen, daar hare afdeelingen bestemd zijn zelfstandige afdeelingen van het nieuwe departement te vormen. De botanische tuin blijft in zijn tegenwoordigen vorm voortbestaan als een eenheid van het nieuwe departement

Omtrent de plaats waar het departement van landbouw zal zijn te vestigen kan moeilijk verschil van gevoelen bestaan, gelet op hetgeen boven is gezegd over de beteekenis van 's Lands plantentuin en de daartoe behoorende inrichtingen als kern van het nieuwe departement. Die plaats moet buiten twijfel zijn Buitenzorg, kan eigenlijk alleen zijn Buitenzorg, waar het nieuwe departement immers om zoo te zeggen alles vindt wat het voor zijne organisatie noodig heeft.

De betrekking van hoofd van het departement van landbouw zal uit den aard der zaak eene hoogst belangrijke zijn. Bij de inwerkingtreding der nieuwe organisatie brengt het belang der zaak mede daartoe aan te wijzen den tegenwoordigen directeur van 's Lands plantentuin, die bovendien de thans voorgedragen organisatie ontworpen en uitgewerkt heeft. In de toekomst zal mede steeds de technische beteekenis van het departement bij de aanwijzing van een directeur op den voorgrond moeten staan.

Uit het boven uiteengezette volgt dat, nu al de samenstellende deelen van het voorgestelde departement reeds bestaan, de financieele gevolgen van de oprichting van het departement zich kunnen bepalen tot hetgeen noodig is om van die verschillende deelen één geheel te maken. In werkelijkheid zijn voor de oprichting van het departement dan ook alleen noodig:

1°. uitgaven in eens voor den bouw en de inrichting van eenige gebouwen;

2°. vaste uitgaven voor de bezoldiging van een directeur en secretaris en eenig administratief personeel, alsmede voor bureaukosten, waartegenover staat dat de bezoldiging van den directeur van 's Lands plantentuin met de intrekking der betrekking zelve komt te vervallen. Voor het eerste doel wordt een som van ƒ 22.000 vereischt. De stijging der vaste uitgaven, bedoeld sub 2, bedraagt ruim ƒ 45.000.

Eene nadere detailleering dezer bedragen komt hieronder aan de orde: zij worden hier al aanstonds vermeld, alleen om te doen zien dat naar evenredigheid geene bovenmatige uitgaven noodig zijn om in dit opzicht te komen tot eene behoorlijke behartiging der belangen van den landbouw.

III. Maatregelen in het bijzonder ten bate van de inlandsche bevolking. Inlandsche landbouw.

De roeping van het nieuwe departement zal in de eerste plaats moeten zijn het beramen van maatregelen, waardoor aan den Inlandschen landbouw blijvend meer bevredigende uitkomsten kunnen worden verzekerd. Reeds hiervoren

is er de aandacht op gevestigd dat hetgeen tot dusver ten bate van den inlandschen landbouw is kunnen worden gedaan onvoldoende is.

Wanneer men let op de primitieve wijze, waarop de landbouw door den Inlander gedreven wordt, tengevolge waarvan de productie minimaal is en in steeds slechter verhouding komt tot de sterk toenemende bevolking van Java op de vele en herhaalde misoogsten in verschillende streken, vaak veroorzaakt door ziekten in het gewas en slechte bebouwing van den grond; op het niet tot hun recht komen — o. a. ten aanzien van irrigatiewerken — van de uit een landbouw-wetenschappelijk oogpunt te stellen eischen, dan moet het dringend noodzakelijk genoemd worden de hand aan den ploeg te slaan om te trachten verbetering te brengen in den landbouw door op wetenschap gegronde leiding en leering.

Willen niet calamiteiten zooals zich reeds telkens hebben voorgedaan, waarbij de rijstoogst voor de betrokken streek onvoldoende is, heviger en veelvuldiger optreden, dan dient er met kracht naar te worden gestreefd de voorwaarden voor een grooteren en regelmatiger rijstoogst op Java te verbeteren.

Hiertoe zijn drie middelen aan te wenden:

1°. *Verbetering der opbrengst door verbetering der cultuur.* Deze verbetering is te zoeken in bewerking van den bodem; aard, herkomst en behandeling van het zaad; behandeling en uitplanting van de zaailingen; en behandeling van de planten en van het geoogste product. De eischen en eigenaardigheden der onderscheidene rijstsoorten en variëteiten zijn ten aanzien dezer punten na te gaan. Daarnevens is het noodig de bodem- en klimatologische voorwaarden en verhoudingen in de verschillende streken van Java te leeren kennen, zoodat te dien aanzien locale deskundige waarneming behoort te worden georganiseerd. De resultaten, die langs deze verschillende wegen verkregen worden, zullen zooveel mogelijk voor den inlandschen landbouw nuttig gemaakt moeten worden, met inachtneming van beleid en takt en met vermijding van proefnemingen en generalisatie. Daartoe zal met vrucht van demonstratievelden partij getrokken kunnen worden.

2°. *Regularisatie der opbrengst door voorkoming en bestrijding van ziekten.* Ook hier zullen de onderzoekingen over oorzaken en verspreidingsvoorwaarden der ziekten hand in hand moeten gaan met plaatselijke deskundige waarneming, opdat men een duidelijk beeld krijge van het eerste optreden, het verloop, en de hevigheid der ziekten in de verschillende streken.

3°. *Vermeerdering van de hoeveelheid op Java geproduceerde rijst door het geschikt maken van een grooter oppervlakte voor de sawahcultuur.* De taak van het departement ten deze zal zijn de Indische regeering voor te lichten omtrent de wenschelijkheid van voorgestelde irrigatiewerken uit een landbouwdeskundig oogpunt, opdat niet tot dergelijke werken worde besloten wanneer niet vaststaat dat zij werkelijk tot heil van den landbouw zullen strekken.

Geldt dit een en ander den rijstbouw op sawah's, ten aanzien van de cultuur op droge gronden en den teelt van tweede gewassen is in hoofdzaak hetzelfde standpunt in te nemen, met dien verstande dat de klemtoon meer valt op het invoeren en acclimateeren van nieuwe soorten en variëteiten met hooger opbrengst en (voor tweede gewassen) korter rijpingstijd.

Zoo even werd er reeds op gewezen dat ten behoeve van den inlandschen

landbouw — en hetzelfde geldt voor den landbouw in het algemeen — moet getracht worden betere kennis te verwerven van klimatologische en bodemverhoudingen op Java. Wat van de klimatologie op Java bekend is, is voor de belangen van den landbouw onvoldoende, door het ontbreken van stations voor het doen van waarnemingen. Wat de bodemsgesteldheid aangaat, dient, behalve de inachtneming van chemische en physische factoren, de studie der bodem-biologie (werking der micro-organismen in den grond) ter hand te worden genomen, hetgeen tot dusver niet mogelijk is geweest, terwijl daarnevens het instellen van een geologisch onderzoek noodzakelijk is om te komen tot een juist inzicht in den bouw en de eigenschappen van den bodem, inzonderheid van den bouwkruin. Het nut van zoodanig onderzoek springt van zelf in het oog: met betrekking tot de micro-biologie moge er overigens nog op gewezen worden hoezeer juist in den laatsten tijd de groote practische beteekenis van de studie der microben van den bodem meer en meer op den voorgrond treedt.

Ten einde de hier aangegeven omvangrijke taak tot uitvoering te brengen zal het noodig zijn aan het op te richten departement van landbouw een drietal nieuwe afdeelingen te verbinden, namelijk:

1. eene afdeeling voor waarnemingen en onderzoekingen speciaal voor den inlandschen landbouw;

2. eene afdeeling voor waarnemingen en onderzoekingen tot vermeerdering der kennis van den bodem;

3. eene afdeeling voor meteorologische waarnemingen ten behoeve van den landbouw.

1. *Waarnemingen en onderzoekingen speciaal voor den inlandschen landbouw.*

Deze eerste en verreweg belangrijkste afdeeling zou moeten bestaan uit een proefstation voor rijst en tweede gewassen, de inspectie van den inlandschen landbouw en de reeds bestaande demonstratievelden. Aan het hoofd der afdeeling zou, als chef van het geheel, zijn te stellen een ambtenaar met den titel van inspecteur van landbouw, die ten behoeve van het proefstation, dus voor wetenschappelijke onderzoekingen en experimenten, zou moeten kunnen beschikken over een drietal assistenten, mede bestemd om waarnemingen in loco te doen en gegevens te verzamelen, benevens eenig minder personeel, en de noodige materieele middelen. Voor doorloopende locale inspecties zou aan den inspecteur van landbouw, die alleen in enkele belangrijke gevallen zelf op reis zou gaan, moeten worden toegevoegd een adjunct-inspecteur, wiens taak het zou zijn steeds dáár te wezen, waar aan deskundige waarneming of toezicht behoefte bestaat: een schakel tusschen de cultuur in verschillende streken en het natuurwetenschappelijk onderzoek te Buitenzorg.

De demonstratievelden eindelijk zouden op den tegenwoordigen voet bij deze afdeeling komen, waarvan zij door den aard hunner bestemming deel uitmaken.

De uitgaven welke voor deze maatregelen noodig zijn, zijn te splitsen in uitgaven, die jaarlijks terugkeeren en uitgaven voor eens, voor de installatie. De eerste blijken uit het volgend overzicht:

a. Proefstation:

1 inspecteur-afdeelingschef	*f*	8.400
3 assistenten, à *f* 4200	„	12.600
1 opzichter-amanuensis	„	720
bediendenloonen	„	546
mandoer en werklieden voor de proefvelden	„	546
1 schrijver	„	240
jaarlijksche uitgaven voor botanische werklokalen	„	1.500
„ „ „ chemisch werklokaal	„	1.000
„ „ „ proefvelden	„	300
„ kleine uitgaven	„	125
periodieke traktementsverhoogingen	„	1.200
	f	27.177

b. Inspectie van den inlandschen landbouw:

1 adjunct-inspecteur	*f*	6.000
1 schrijver en 1 bediende	„	360
	f	6.360

c. Demonstratievelden:

1 ambtenaar	*f*	4.200
kosten voor de verschillende velden, met inbegrip van reiskosten	„	12.200
periodieke traktementsverhooging	„	600
	f	15.000

d. Reiskosten voor *a* en *b* te zamen . . . . *f* 7.000

Voor den inspecteur wordt gerekend op een traktement van *f* 700 's maands, stijgende met 3 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 100 tot *f* 1000 's maands. Voor den adjunct-inspecteur op een traktement van *f* 500 's maands, klimmende met 4 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 75 tot *f* 800 's maands. Beide ambtenaren met genot van vrije woning of eene indemniteit van *f* 100 's maands. Voor de assistenten, waarvan bij voorkeur 2 botanici en 1 chemist, is gerekend op eene bezoldiging van *f* 350 's maands, stijgende met twee verhoogingen van *f* 75 om de drie jaar, tot *f* 500. Voor den opzichter-amanuensis wordt gerekend op eene bezoldiging van *f* 60 's maands stijgende met 2 verhoogingen van *f* 25 om de 3 jaar tot *f* 110 's maands. Bij de uitgaven voor het proefstation is uitgetrokken een bedrag van *f* 1200 voor periodieke traktementsverhooging omdat het in de bedoeling ligt den tegenwoordigen chef der IIde afdeeling van 's Lands plantentuin voor de nieuwe betrekking aan te wijzen en het billijk is dat hem dan al dadelijk een eerste verhooging wordt toegekend. De uitgaven voor de demonstratievelden stemmen overeen met hetgeen reeds thans is toegestaan.

De boven in de tweede plaats genoemde uitgaven — de uitgaven in eens — wegens de installatie der nieuwe afdeeling zijn samengevat in de volgende opgaaf, waarbij intusschen in het oog is te houden dat de gebouwen ook zullen dienst doen voor de hiervoren aangegeven nieuwe afdeeling voor bodemonderzoek, hetgeen het aanzienlijk bedrag voor den bouw van laboratoria enz. verklaart.

aankoop terrein	*f*	10.000
bouw laboratoria	„	35.000
inrichting botanische werklokalen	„	6.500
„ chemisch werklokaal	„	4.500
aanschaffing meubilair en aanleg gas- en waterleiding	„	4.000
voor zuurkasten	„	400
„ cultuurbakken, kweekhuis enz	„	700
bouw mandoerswoning proefveld	„	400
voor aankoop van schrijf- en bureaubehoeften enz	„	500
	f	62.000

De afdeeling voor den inlandschen landbouw in engeren zin vordert dus hoogere jaarlijksche uitgaven tot een bedrag van *f* 40.537 en uitgaven voor eens tot een bedrag van *f* 62.000.

2. *Bodem-onderzoek.*

De formatie van en de uitgaven voor de afdeeling voor bodem-onderzoek bepalen zich tot het volgende:

a. Voor het geologisch onderzoek.

1 afdeelingschef geoloog	*f*	6.000
1 amanuensis	„	1.200
verzamelings- en laboratoriumkosten	„	2.500
bediendenloon	„	120
	f	9.820

Voorts wordt voor de aanschaffing van meubilair en de inrichting van een laboratorium te zamen *f* 3500 noodig geacht als uitgave voor eens.

b. Voor het bacteriologisch onderzoek.

1 afdeelingschef-bacterioloog	*f*	6.000
bediendenloon	„	120
laboratoriumkosten	„	800
	f	6.920

Voor meubilair en inrichting laboratorium wordt vereischt *f* 7000 dit cijfer is zooveel hooger dan het boven genoemde wegens de groote kostbaarheid der benoodigde toestellen.

Voor reiskosten is te stellen *f* 3800 's jaars, daar de geoloog en zijn amanuensis uit den aard van hun werkkring veel op reis zullen hebben te zijn.

3. *Meteorologische waarnemingen.*

Wat eindelijk de meteorologische waarnemingen betreft, wordt het de doelmatigste oplossing geacht op verschillende punten van Java eenvoudige waarnemingsstations op te richten, gelijk er reeds een te Buitenzorg bestaat. De resultaten der door de verschillende stations gedane waarnemingen zullen dan te Buitenzorg bij het departement verwerkt worden. Aan deze regeling wordt de voorkeur gegeven boven eene opdracht aan het magnetisch en meteorologisch observatorium te Batavia, aangezien de uitbreiding, die in dit laatste geval aan het personeel van het observatorium zou gegeven moeten worden, hooger uitgaven zou vorderen dan met de thans voorgestelde regeling gemoeid zijn,

De kosten der waarnemingen komen op het volgende neer:

Voor de oprichting van 10 waarnemingsstations op Java wordt geraamd ƒ 1000 per station (n.l. ƒ 400 voor den bouw van eene kleine lokaliteit, ƒ 100 voor opstelling der instrumenten en ƒ 500 voor aankoop der toestellen), dus in totaal ƒ 10.000, als uitgave voor eens.

De jaarlijksche kosten bedragen:

personeel ƒ 420 per station	ƒ 4200
onderhoud, instrumenten en andere uitgaven	„ 800
Totaal	ƒ 5000

Het ligt in de bedoeling de stations bij voorkeur te vestigen op plaatsen waar zich demonstratievelden bevinden, in den koffieproeftuin in het Malangsche en de guttapercha-onderneming te Tjipetir, plaatsen dus waar Europeesch personeel ter contrôle der inlandsche waarnemers of permanent aanwezig is of dikwijls komt.

De kosten te Buitenzorg bepalen zich tot:

1 rekenaar	ƒ 1.200
1 mantri	„ 480
1 assistent mantri	„ 300
	ƒ 1.980

Het ligt in de bedoeling den mantri en zijn assistent ook te gebruiken voor het herstellen der instrumenten op de verschillende stations.

Voor reiskosten wordt noodig geraamd ƒ 1000.

Voor de drie afdeelingen bijeen worden derhalve de volgende uitgaven vereischt.

	Jaarlijks.	In eens.
I. Inlandsche Landbouw	ƒ 40.537	ƒ 62.000
II. Bodemonderzoek	„ 20.540	„ 10.500
III. Meteorologische waarnemingen	„ 7.980	„ 10.000
	ƒ 69.057	ƒ 82.500

Maatregelen ten behoeve van de visscherij.

De aan het nieuwe departement op te leggen speciale taak ten opzichte van de inlandsche bevolking zal zich niet tot den landbouw kunnen bepalen, maar zich ook tot de visscherij moeten uitstrekken.

In het midden latende in hoever grond bestaat voor de herhaaldelijk uitgesproken bewering dat de visscherij en met name de zeevisscherij der inlandsche bevolking van Java in de laatste decennia belangrijk zou zijn achteruit gegaan, toch blijft het een feit dat weinig of niets is gedaan om dezen tak van volksnijverheid tot ontwikkeling te brengen en middelen te beramen om de uitoefening van dit bedrijf in grootere mate dan thans een bron te doen zijn van inkomsten en van welvaart voor de inlandsche bevolking.

Alleszins reden is er dus om deze aangelegenheid met ernst ter hand te nemen. Hetgeen daartoe noodig is zal verricht moeten worden door de afdeeling van het departement van landbouw, welke zich heeft bezig te houden met „waarnemingen en onderzoekingen op dierkundig gebied en hare toepassingen", maar het behoeft geen betoog dat de chef dier afdeeling, die alleen staat voor al wat op landbouw-dierkundig gebied van het departement gevorderd wordt, niet in staat zou wezen om aan de bestudeering van het

visscherijvraagstuk de aandacht te schenken, waarop dit gewichtig volksbelang aanspraak heeft. Daarom is het noodzakelijk hem een assistent toe te voegen, uitsluitend bestemd voor onderzoekingen in het belang van de visscherij.

Willen de vragen, die zich op dit gebied voordoen eene eenigszins grondige behandeling kunnen ondergaan, dan is het wijders noodig te beschikken over een eenvoudig, verplaatsbaar semipermanent station aan de zeekust voor het doen van waarnemingen, niet alleen ten aanzien van de wijze, waarop de bevolking het bedrijf uitoefent, maar vooral ten opzichte van den ontwikkelingsgang en de verbreiding van de visch zelf.

De voor een en ander vereischte uitgaven zijn de volgende:

1 assistent	*f*	4.200
1 mandoer	„	240
onderhoudskosten	„	500
	f	4.940

en aan uitgaven voor installatie:

bouw van een station	*f*	4.000
inrichting	„	1.000
aankoop van een klein vaartuig	„	500
	f	5.500

Wat den assistent aangaat is de bedoeling om aan de door hem bekleede betrekking — buiten het aanvangstraktement van *f* 350 's maands — aanspraak te verbinden op 2 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 75 tot een maximum van *f* 500 's maands.

Met de boven aangegeven voorzieningen ten behoeve van den inlandschen landbouw te zamen vordert dus al het hier voorgedragene eene uitgaaf van: *f* 73.997 per jaar en *f* 88.000 in eens.

Het is van belang deze cijfers afzonderlijk te houden omdat hetgeen ten behoeve van den inlandschen landbouw en de zeevisscherij wordt voorgesteld, toch op de een of andere wijze zou moeten tot stand gebracht, ook al werd het denkbeeld tot oprichting van een departement van landbouw niet verwezenlijkt. Hier geldt het dus geen uitgaven die tot de uitvoering van dat denkbeeld gerekend mogen worden.

IV. Algemeen financieel overzicht en verdere toelichting.

Ten einde een overzicht te geven van het geheel is als bijlage B bij deze memorie een staat gevoegd, waarin de geheele werkkring van het nieuwe departement met al wat er bij behoort, is omschreven. Daarom is samengebracht hetgeen reeds bestaat en hetgeen aan nieuwe maatregelen wordt voortgesteld, terwijl door de bij de verschillende posten gevoegde aanteekeningen alle verschillen met den tegenwoordigen toestand worden toegelicht, voor zoover dit niet reeds hiervóór is geschied en behoudens de omtrent enkele punten nog hieronder afzonderlijke bespreking.

Uit deze aanteekeningen blijkt dat in verschillende opzichten, voor het meerendeel van ondergeschikten aard, aanvulling noodig wordt geacht van de personeele en materieele middelen, waarover thans wordt beschikt; ter vermijding van omslachtige beschouwingen is de vereischte aanvulling bij

elk onderdeel zelf gemotiveerd. Mede blijkt uit de gegeven toelichtingen dat van deze gelegenheid partij getrokken is om in het belang van een zuiver op de begrooting te brengen de uitgaven voor enkele maatregelen, zooals de practische opleidingscursussen voor landbouw en voor tuinbouw, bij herhaling vermeld in het Koloniaal Verslag, doch met het oog op hunnen tijdelijken aard nog niet in de jaarlijksche begrooting opgenomen.

De vorm der overgelegde raming wijkt van dien der toelichtende staten, die bij de begrooting plegen te worden overgelegd, in zooverre af, dat geen splitsing in onderafdeelingen is aangebracht. Zoodanige splitsing was niet wel mogelijk, omdat de begrooting voor het jaar 1904 voor het geheele departement met al wat er onder ressorteert, slechts een enkele onderafdeeling zal bevatten, terwijl de ondergeteekende bovendien nog niet bekend is met de inzichten der Indische Regeering ten aanzien van de voor de nieuwe begrootingsafdeeling te kiezen inrichting en indeeling, waarbij of de voor de departementen van burgerlijk bestuur of de voor het departement van oorlog gebruikelijke vorm zal zijn toe te passen. Bij de begrooting voor het jaar 1905 zal uit den aard der zaak een toelichtende staat in den gewonen vorm worden overgelegd.

De punten welke thans nog afzonderlijke bespreking vorderen zijn de volgende:

Kosten van het Departement.

De cijfers van § I der raming zijn door de daarbij gevoegde aanteekeningen voldoende toegelicht; vergelijkt men het totaalcijfer der aldaar voor vast uitgetrokken bedragen met de sommen welke thans voor het beheer van 's Lands plantentuin zijn toegestaan dan blijkt eene vermeerdering van ƒ 41.980 per jaar. Daarbij voegende het bedrag van ƒ 3600, bij § II lett. *d* noot 7 aangevraagd voor een botanisch assistent, uitsluitend ten behoeve van den directeur van landbouw komt men tot het vroeger medegedeelde cijfer van ƒ 45.580 als aangevende de vermeerdering van vaste uitgaven, waartoe de oprichting van het departement van landbouw rechtstreeks aanleiding geeft, welk bedrag feitelijk is terug te brengen tot ƒ 43.180, als men rekening houdt met de som van ƒ 2400 die in 's Lands kas zal vloeien als vergoeding voor het gebruik van de woning van den directeur van 's Lands plantentuin (noot 1 der toegelichte raming.)

Koffiecultuur.

In de tweede plaats is noodig een nadere toelichting van § X der raming, handelende over koffie.

Dat de koffiecultuur om haren aard van landbouwbedrijf in beginsel zou dienen te behooren tot een departement van landbouw, zal wel geen tegenspraak ontmoeten. Nochtans heeft het een punt van ernstige overweging uitgemaakt of niet het bijzondere wezen der gouvernements-koffiecultuur er toe zou moeten leiden haar niet geheel los te maken van het departement van binnenlandsch bestuur, in dier voege dat aan dit departement de oeconomie der cultuur zou blijven toevertrouwd, en aan het departement van landbouw de behandeling der zaak uit een wetenschappelijk oogpunt zou worden opgedragen. De slotsom dezer overweging is echter geweest dat eene dergelijke

regeling niet anders dan moeilijkheden, omslag en langwijlige gedachten; wisselingen kon ten gevolge hebben, zeer ten nadeele van de belangen der gouvernements-koffiecultuur. Daarom wordt het wenschelijk geoordeeld die cultuur in haar geheel tot het departement van landbouw te brengen, waartegen te minder bezwaar kan bestaan indien maar — gelijk in de bedoeling ligt — in geenerlei opzicht verandering wordt gebracht in het standpunt hetwelk de hoofden van gewestelijk bestuur volgens de thans vigeerende regeling ten opzichte van de Gouvernements-koffiecultuur innemen.

Aan het departement van landbouw zal dus in de eerste plaats de behandeling zijn op te dragen van alle vraagstukken rakende de Gouvernements-koffiecultuur zoowel uit een natuurwetenschappelijk als uit een oeconomisch oogpunt. Daarnaast zal dan uitteraard het departement tot taak hebben de Regeering voor te lichten omtrent de koffiecultuur in het algemeen ten einde haar in staat te stellen om ook aan dezen tak van kolonialen landbouw de zorgen te wijden, welke van de overheid behooren uit te gaan.

Om tot eene organisatie te komen van hetgeen de afdeeling koffie van het departement van landbouw behoeft tot vervulling van deze taak is partij te trekken van het sedert 1 Juli 1896 bij 's Lands plantentuin bestaande „Proefstation voor koffiecultuur", opgericht door de „Vereeniging tot verbetering van de koffiecultuur" te Amsterdam en uitmakende de IXde afdeeling van den plantentuin.

Tot instandhouding van dit proefstation wordt blijkens pag. 102 van het Koloniaal Verslag van 1900, sedert dat jaar door het Gouvernement tijdelijk eene subsidie verleend van *f* 7500, welke ondersteuning laatstelijk verlengd is tot ultimo 1903, terwijl de Regeering wegens de treurige resultaten der particuliere koffiecultuur tevens tijdelijk voor hare rekening heeft moeten nemen het aan den chef der instelling toekomend traktement, dit laatste als uitvloeisel en voortzetting van de blijkens pag. 79 van het Koloniaal Verslag van 1901 in het begin van dat jaar in het leven geroepen regeling, waarbij — in verband met het verblijf in Europa van den wetenschappelijken adviseur voor de Gouvernements-koffiecultuur — aan den chef van het proefstation de leiding werd opgedragen van eene tijdelijke gecreëerde onderafdeeling van den plantentuin, speciaal voor onderzoekingen in het belang dier cultuur.

Het bestaande proefstation zal de basis moeten vormen van de afdeeling koffie van het nieuwe departement. Met betrekking tot de verdere materieele middelen en de personeele krachten, waarover beschikt zal moeten worden valt het volgende te vermelden, waarbij in acht te nemen is dat tegenover de nu noodig geachte uitgaven komt te vervallen hetgeen, blijkens het zooeven medegedeelde, gedurende de laatste jaren is uitgegeven moeten worden, wat te zamen een niet onbelangrijk belang vertegenwoordigt.

Aan het hoofd der afdeeling koffie zal een ambtenaar moeten worden gesteld aan wien eene bezoldiging van *f* 700 's maands is toegedacht stijgende met 3 driejaarlijksche verhoogingen van *f* 100 's maands tot een maximum van *f* 1000 's maands, benevens het genot van vrije woning of eene huishuurindemniteit van *f* 100 's maands. Behalve de thans bij het departement van binnenlandsch bestuur met de behandeling van hetgeen op de Gouvernements-koffiecultuur betrekking heeft belaste ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, zullen onder dien chef aan de afdeeling verbonden moeten worden

een botanist en een chemisch assistent, de eerste op eene bezoldiging van *f* 500 tot *f* 800 's maands, (nl. met vier driejaarlijksche verhoogingen van *f* 75 's maands) en vrije woning of *f* 100 huishuurindemniteit de assistent op eene bezoldiging van *f* 350, met twee driejaarlijksche verhoogingen van *f* 75, tot een maximum van *f* 500. Voorts wordt voor laboratoriumbehoeften noodig geacht *f* 1500 en voor bediendenloonen *f* 600 's jaars. Te zamen krijgt men dus de volgende uitgaven

1 afdeelingschef	*f* 8.400
1 botanist	„ 6.000
1 chemisch-assistent	„ 4.200
laboratoriumkosten	„ 1.500
bediendenloonen	„ 600
periodieke traktementsverhooging	„ 1.200
	f 21.900

De som voor periodieke traktementsverhooging is uitgetrokken omdat het in de bedoeling ligt den tegenwoordigen chef van het proefstation tot afdeelingschef aan te stellen en het op grond zijner thans genoten bezoldiging billijk is hem al dadelijk eene eerste verhooging van *f* 100 toe te kennen.

Gelden voor bouw en inrichting van een laboratorium zijn onnoodig, daar het laboratorium al bestaat en volgens eene overeenkomst met de hooger genoemde „Vereeniging tot verbetering van de koffiecultuur" de geheele inventaris van het laboratorium zonder geldelijke vergoeding aan den Staat wordt afgestaan.

Voor reis- en verblijfkosten voor het aan de afdeeling verbonden personeel wotdt gerekend op *f* 4000 's jaars derhalve alles bijeen *f* 25.900.

Daartegenover staat dat met de invoering dezer organisatie komen te vervallen de (thans juist vaceerende) betrekking van wetenschappelijk adviseur voor de koffiecultuur en die van den adjunct-adviseur, waarvoor thans is toegestaan *f* 24.000 (onderafdeeling 53, letter *a*, van afdeeling IV, hoofdstuk II der begrooting voor 1904) en de voor die ambtenaren uitgetrokken reiskosten (onderafdeeling 53, letter *b*) ad *f* 6000, makende te zamen *f* 30.000.

Gelijk is medegedeeld in het Koloniaal Verslag van 1901 (pag. 79) werd ten behoeve van onderzoekingen in het belang der particuliere koffiecultuur in dat jaar een proeftuin van ongeveer 100 bouws ingericht in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean. Door het Gouvernement werd destijds een som van *f* 5000 toegestaan voor de ontginning en inrichting en een bedrag van *f* 2000 voor onderhoud, aanvankelijk voor de jaren 1901 en 1902. De verdere kosten, waaronder die voor de leiding, kwamen ten laste van het proefstation voor koffie hierboven genoemd.

Het is van belang voor het Gouvernement dezen, in een centrum van koffiecultuur gelegen, proeftuin thans aan zich te trekken. Aan het hoofd der inrichting zal zijn te stellen een administrateur, te kiezen uit bekwame practici, op eene bezoldiging van *f* 500 's maands, met één verhooging van *f* 100 's maands na drie jaar werkzaamheid, terwijl voor onderhoud en verdere uitgaven is te rekenen op *f* 4000 's jaars. Als uitgaven in eens worden noodzakelijk geacht *f* 5000 voor het bouwen van eene eenvoudige woning voor den administrateur, en *f* 8000 voor het aanleggen van droogbakken. Een en ander geeft te zamen de volgende uitgaven:

Jaarlijks:

1 administrateur	*f* 6.000
onderhoud en verdere uitgaven	„ 4.000
periodieke traktementsverhooging	„ 1.200
	f 11.200

Uitgaven in eens:

bouw administrateurswoning	„ 5.000
aanleg van droogbakken	„ 8.000
	f 13.000

Op de voorgestelde periodieke verhooging wordt al dadelijk gerekend omdat de tegenwoordige administrateur weldra 3 jaar in functie is en op zijn behoud wordt prijs gesteld.

Duidelijkheidshalve worden deze laatste uitgaven hier afzonderlijk uitgetrokken hoewel zij hare omschrijving vinden in den jaarlijks op de begrooting voorkomenden post van *f* 400.000 voor maatregelen in het belang van de koffiecultuur.

Betrekking van hoofdinspecteur der cultures.

In de derde plaats vereischt thans nog toelichting waarom niet wordt voorgesteld naar het departement van landbouw over te brengen de betrekking van „Hoofdinspecteur der cultures, bestemd voor de suiker en rijstcultuur, het landelijk stelsel en al wat daarmede in verband staat", waarvoor thans de noodige gelden zijn uitgetrokken bij onderafdeeling 49 (Landbouw in het algemeen en veeteelt) van afdeeling IV (Departement van binnenlandsch bestuur) van Hoofdstuk II der begrooting van uitgaven voor 1904. Dit feit vindt zijn — trouwens voor de hand liggende — verklaring hierin dat, gelijk reeds hiervoren werd in het licht gesteld, de eischen die voor eene benoeming tot die betrekking worden gesteld, geenerlei waarborg opleveren dat degeen die als hoofdinspecteur fungeert inderdaad een deskundige op landbouwgebied is. Voor een dergelijke betrekking nu is in het departement van landbouw dat vóór alles beoogt om aan ondeskundige bemoeiingen met den landbouw een einde te maken, — gelijk van zelf spreekt — geen plaats.

De betrekking van hoofdinspecteur der cultutes zal in haar tegenwoordigen vorm in elk geval moeten vervallen, doch het staat nog niet vast wat daarvoor in de plaats zal moeten komen om den Directeur van binnenlandsch bestuur blijvend in staat te stellen om te beschikken over een of meer ambtenaren voor locale onderzoekingen buiten den landbouw, zooals ten aanzien van heerendiensten, landrente en dergelijke, hetgeen thans behoort tot den werkkring van den hoofdinspecteur.

De ontworpen raming voor het departement van landbouw wijst blijkens de daaraan toegevoegde recapitulatie een eindcijfer aan van *f* 9.619.043 waarvan *f* 9.434.093 als jaarlijksche uitgaven en *f* 184.950 voor uitgaven in eens. Van het bedrag van *f* 9.619.043 is, blijkens den als bijlage C bij deze Memorie gevoegden staat, op de begrooting voor 1904 reeds te vinden een bedrag van *f* 9.318.426, waarvan aan jaarlijksche uitgaven *f* 9.256.976 en voor eens (stoeterij Padalarang) *f* 61.450. Derhalve geeft het eindcijfer der raming voor het nieuwe departement een hooger bedrag aan uitgaven van *f* 300.617. waarvan voor eens *f* 123.500 en voor vast *f* 177.117.

Het belang van Nederlandsch Indië brengt mede tot deze uitgaven te besluiten. Dat de ver van gunstige staat der Indische financiën een zeer voorzichtig beleid vordert wordt daarbij allerminst uit het oog verloren; hetgeen toch thans wordt voorgesteld ten bate van den landbouw, en voor een zeer belangrijk deel speciaal ten bate van den landbouw en de visscherij der inlandsche bevolking, zal naar vertrouwd wordt, strekken tot bevordering van landbouwindustrie, handel en nijverheid, tot verhooging van de welvaart en tot voorkoming van calamiteiten als zich in de laatste jaren bij herhaling hebben voorgedaan, zoodat het kapitaal dat thans wordt uitgelegd mag verwacht worden beter dan eenig ander zijne interest te zullen opbrengen.

Van het bovengenoemd bedrag van *f* 300.617 wordt thans aangevraagd *f* 123.500 voor de uitgaven in eens, en de helft van *f* 177.117 of in rond cijfer *f* 88.500 voor de vermeerdering van vaste uitgaven, te zamen *f* 212.000. De nieuwe organisatie zal toch in geen geval vóór het midden van het jaar 1904 kunnen in werking treden, zoodat over de aangevraagde fondsen voor verhooging van vaste uitgaven slechts ten hoogste 6 maanden zal behoeven te worden beschikt.

Het wetsontwerp bepaalt zich tot de toevoeging van eene nieuwe afdeeling aan hoofdstuk II der begrooting van uitgaven. Wel zal ook ook hoofdstuk I der uitgaven in het vervolg wijziging behoeven, terwijl ook de middelen anders dan nu zullen zijn te groepeeren, doch er bestaat geen noodzaak om in dit opzicht nog verandering te brengen in de begrooting voor 1904.

Bij de inrichting van het wetsontwerp is de weg gekozen, die voor de Indische boekhouding en administratie het meeste gemak oplevert.

De Minister van Koloniën.
IDENBURG.

BIJLAGE A DER MEMORIE VAN TOELICHTING.

Overzicht per samenstelling van het Departement van Landbouw in de Vereenigde Staten van Amerika.

Het Departement van Landbouw bestaat uit: het bureau van den Chef van het Departement — in Amerika met uitzondering van den „Attorney General" en den „Postmaster General" steeds met den titel van „Secretary" aangeduid — en uit de Afdeelingen.

Aan het bureau van den chef van het geheel zijn, naast den „Assistant Secretary" nog slechts drie ambtenaren verbonden (buiten de schrijvers en in het algemeen het personeel van mindere geëmployeerden).

Afdeelingen.

1. „*Weather Bureau*". Eene groote meteorologische instelling met een aantal observatie- en signaal-stations en vertakkingen, ten doel hebbende in het algemeen de meteorologische condities der Vereenigde Staten te leeren kennen, en wat speciale praktische belangen aangaat, evenzeer die der zeevaart als die van den landbouw behartigend.

2. „*Bureau of Animal Industry*". Eene zeer uitgebreide afdeeling, uit verschillende deelen samengesteld. Doel der afdeeling bestudeering der oorzaken en bestrijdingswijzen van ziekten bij het vee, nagaan der voorwaarden en middelen tot verbetering der „animal industries" van het land uitoefenen van toezicht op in- en uitvoer van vee en inspectie van slachtvee.

3. „*Division of Statistics*", heeft een aantal eigen correspondenten en geeft

ook met behulp van ambtenaren der verschillende staten, regelmatig oogstberichten en statistieken over quantum en verbruik van landbouwproducten. Een speciaal genoemde „Section of foreign markets" verzamelt en publiceert inlichtingen over de mogelijkheid om meer plaatsing te vinden voor Amerikaansche landbouwproducten op de buitenlandsche markt.

4. *„Office of Experiment Stations"*. Er zijn in het geheel 56 Landbouwproefstations, waarvan de kosten voor een deel worden gedragen door de verschillende Staten waarin zij gevestigd zijn, voor een ander — het grootste — deel door het nationale Gouvernement. Deze vierde afdeeling bezorgt de bemoeiingen met de gesubsidieerde proefstations en heeft wijders nog eigene landbouwproefstations geheel onder zich (in Alaska), terwijl zij bovendien de noodige informaties heeft te leveren ter bepaling der waarde van irrigatie-water en der daarvan afhankelijke beteekenis van irrigatie-werken voor den landbouw.

5. *„Division of Chemistry"* met een Chemicus als Chef en een „Assistant-Chemist"

6. *Divison of Entomology"*, met een Entomoloog als Chef en een „Assistant-Entomologist". Deze afdeeling bestudeert niet alleen de voor den landbouw schadelijke en nuttige insecten, maar ook de insecten, met name vliegen en muskieten, als overbrengers van ziektekiemen.

7. *„Division of Biological Survey"*. Met een „Biologist" als chef en een assistant. De taak dezer afdeeling betreft de geographische verspreiding van planten en dieren ie verband met den landbouw, en de bepaling der zonen en streken voor de cultuur der verschillende soorten en variëteiten van planten geschikt.

8. *„Division of Forestry"*, „in which are all the trained foresters in Government service", staat onder leiding van een Houtvester als chef en een „Superintendent of working plans'.' De administratie en het behoud der „Forest Reserves" behoort echter tot een Departement hetgeen in Amerika tot veel kritieken heeft aanleiding gegeven.

9. *„Division of Botany"* met een botanist als chef, een assistent en een speciaal agent voor het importeeren van zaden en planten.

10. *„Division of vegetable Physiology and Pathology"*. Patholoog chef en een assistent.

11. *„Division of Agrostology"*, (kennis der grassen). Agrostoloog chef en assistent. Deze afdeeling heeft niet uitsluitend met grassen te doen maar ook met andere gewassen voor veevoeder.

12. *„Division of Pomology"*, met een pomoloog als chef en een assistent, behandelt de voorwaarden voor de cultuur en verbetering der vruchten, bestudeert de eigenschappen der vruchtboomen en voert nieuwe variëteiten van elders in.

13. *„Division of Soils"*, met een chef en een assistent, tot taak hebbend onderzoek van den bodem in verschillende opzichten, ten deele daartoe werkend in verbinding met de chemische afdeeling. Eene sectie occupeert zich speciaal met tabakscultuur oorspronkelijk alleen in verband met de eigenschappen van den bodem. Sedert strekt zij hare onderzoekingen ook uit over de processen die bij de tabaksbereiding plaats vinden.

14. *„Office of Public Road inquiries"*. Deze afdeeling verzamelt gegevens betreffende de wegen in de geheele Vereenigde Staten en doet proeven over de beste methoden om wegen te maken.

15. *„Division of garden and grounds"* met een horticulteur die de serres

en een terrein voor het nemen van proeven met nuttige gewassen onder zich heeft, en tevens de superintendentie voert over de tuinen en het park waarin de gebouwen van het departement zijn gelegen.

16. *„Division of Publications"*, met een chef-uitgever en twee assistenten.

17. *„Division of accounts and disbursements"*. De afdeeling Comptabiliteit, met drie ambtenaren.

18. *„Division of seeds"*, met een chef zonder assistent, is belast met aankoopen en verspreiden van nuttige zaden.

19. *„Library"* met een bibliothecaris.

Het totale aantal eigenlijke bureau-ambtenaren (aan bureau van den Chef, de afdeeling comptabiliteit en de 1ste en 2de afdeeling, die elk een speciaal ambtenaar voor administratieve werkzaamheden hebben) is slechts *negen*, terwijl al het andere ambtenaar-personeel van het departement wetenschappelijk of technisch is.

De gezamenlijke kosten van het departement beliepen voor het jaar 1900 — met inbegrip der uitkeeringen aan de proefstations der verschillende staten — in een rond bedrag en in guldens: *negen millioen driehonderdvijftien duizend* (*f* 9.315.000).

Bijlage B bevat de raming der uitgaven ten behoeve van het nieuwe Departement, waaraan kortheidshalve slechts het volgende wordt ontleend:

		Uitgaven. Jaarlijks.	In eens.
I. Tractementen directeur, secretaris, bureau enz.			
a. Tractement van den directeur. . . .	*f* 24,000		
Reiskosten	„ 1,500		
		f 25,000	
b. Id. secretaris, verdere ambtenaren, klerken en bureaupersoneel.		„ 41,080	
c Bureau- en locaalbehoeften:			
Bouwen van nieuwe bureaux. . .	*f* 17,000		
Inrichting dier localen	„ 5,000		
			f 22,000
Gewone bureau- en locaalbehoeften		„ 10,000	
Totaal . . .		*f* 76 580	*f* 22,000

II. Waarnemingen, onderzoekingen op plantkundig gebied en hare toepassingen:	
a. Herbarium en museum voor systematische botanie (komt overeen met de bestaande Ie afd. v. 's Lands Plantentuin)	*f* 14,920
b. Museum en informatiebureau voor technische en handelsbotanie	„ 9,000
c. Onderzoek der boschboomflora (gereorg. Vde Afd. als boven)	„ 19,522
d. Botanische laboratoria (IIe Afd. als boven). .	„ 11,850
e. Botanische tuin en bergtuin, benevens opleidingscursus voor tuinbouw (gereorg. Vde Afd. als boven)	„ 32,758
f. Reis- en verblijfkosten.	„ 7,300
Totaal . . .	*f* 95,350

	Uitgaven. Jaarlijks.	In eens.
III. Waarnemingen en onderzoekingen op dierkundig gebied en hare toepassingen:		
a. Zoölogisch museum en werkplaats te Buitenzorg (X Afd. als boven)	ƒ 12,300	
b. Semi-permanent station voor waarneming over de zeefauna, in verband met de visscherijaangelegenheden.		
Personeel en onderhoud	„ 4,940	
Bouw en inrichting		ƒ 5,500
c. Uitroeiïng van schadelijk gedierte	„ 21,000	
d. Reiskosten	„ 1,200	
Totaal	ƒ 39,400	ƒ 5,500
IV. Waarnemingen en onderzoekingen op scheikundig gebied en hare toepassingen.		
a. Agricultuur-chemisch laboratorinm met bijbehoorende proeftuin (III Afd. als boven).	ƒ 15,956	
b. Pharmacologisch laboratorium voor het onderzoek van plantenstoffen van N. I. (IV Afd. als boven)	„ 9,700	
c Reiskosten	„ 2,000	
Totaal	ƒ 27,656	
V. Waarnemingen en onderzoekingen tot vermeerdering der kennis van den bodem.		
a. Geologische waarnemingen:		
Personeel	„ 9,820	
Inrichting		ƒ 3,500
b. Waarnemingen op het gebied der microbiologie:		
Personeel	„ 6,920	
Inrichting		„ 7,000
c. Reiskosten	„ 3,800	
Totaal	ƒ 20,540	ƒ 10,500
VI. Meteorologische waarnemingen ten behoeve van den landbouw.		
a. Waarnemingsstation op Java.		
Oprichting		ƒ 10,000
Personeel en onderhouden	ƒ 5,000	
b. Kosten te Buitenzorg:		
Personeel	„ 1,980	
c. Reiskosten	„ 1,000	
Totaal	ƒ 7,980	ƒ 10,000

	Uitgaven. Jaarlijks.	In eens.
VII. Opleiding voor den landbouw.		
a. Landbouwschool en cultuurtuin:		
Landbouwschool . . . . ƒ 37,050		
Cultuurtuin. . . . . „ 9,710	ƒ 46,750	
b. Practische opleidingscursus	„ 7,600	
Totaal . . .	ƒ 54,360	
VIII. Bibliotheek, reproductie-atelier en publicatie.		
a. Bibliotheek en leeskamer.	ƒ 5,420	ƒ 500
b. Reproductie-ateliers	„ 5,166	
c. Kosten van publicatie.	„ 6,000	
Totaal . . .	ƒ 16,586	ƒ 500
IX. Waarnemingen en onderzoekingen speciaal voor den Indischen landbouw.		
a. Proefstation voor rijst en tweede gewassen:		
Personeel en onderhoud	ƒ 27,117	
Installatie		ƒ 62,000
b. Inspectie van den inlandschen landbouw . . .	„ 6,360	
c. Demonstratievelden	„ 15,000	
d. Reiskosten voor *a* en *b*	„ 7,000	
Totaal . . .	ƒ 55,537	ƒ 62,000
X. Koffie.		
a. Laboratorium voor onderzoekingen over de koffiecultuur	ƒ 21,900	
b. Reis- en verblijfkosten	„ 4,000	
c. Proeftuin voor koffie in het Malangsche:		
Personeel en onderhoud.	„ 11,200	
Gebouwen enz		ƒ 13,000
Al hetgeen is opgenomen in de onderdeelen *e* tot en met *l* van onderafdeeling 53, afdeeling IV, hoofdstuk II der begrooting voor 1904 . . .	„ 6,588,188	
Totaal . . .	ƒ 6,625,288	ƒ 13,000
XI. Kina.		
Hetgeen is opgenomen in onderafdeeling 54 (onderdeelen *a* tot en met *d*) van afdeeling IV, hoofdstuk II, der begrooting voor 1904. . .	ƒ 364,140	
Totaal . .	ƒ 364,140	

	Uitgaven. Jaarlijks.	In eens.
XII. Gutta percha.		
a. Toelage aan den chef der afdeeling: „Agricultuur-chemisch laboratorium met bijbehoorenden proeftuin” voor de speciale leiding der Gouvernements guttaperchaonderneming . .	*f* 2,400	
b. Kosten van toezicht op en onderhoud en uitbreiding van de onderneming	„ 38,600	
Totaal . . .	*f* 41,000	
XIII. Boschwezen.		
Hetgeen is opgenomen in onderafdeeling 55 (onderdeelen *a* tot en met *f*) van afdeeling IV) van hoofdstuk II der begrooting voor 1904 . . .	*f* 1,610,949	
Totaal . . .	*f* 1,610,949	
XIV. Landbouw en natuurwetenschappen in het algemeen, zoomede veeteelt.		
a. Traktementen, toelagen en transportkosten van het personeel voor het toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen en dammen, alsmede belooningen voor buitengewone werkzaamheden	*f* 92,213	
b. Aankoop van zaadpadi, landbouwgereedschappen en andere benoodigdheden om aan de bevolking te worden verstrekt, alsmede uitgaven tot bevordering van den landbouw in het algemeen	*f* 41,000	
c. Uitgaven ter bevordering der natuurwetenschappen in het algemeen	„ 12,800	
d. Aanmoediging van de paarden- en veeteelt. .	„ 82,550	
e. Inrichting van een tamme stoeterij te Padalarang (Preanger Regentschappen)		*f* 61,450
f. Maatregelen tot bestrijding of voorkoming van de ziekten in het suikerriet	*Memorie.*	
Totaal . . .	*f* 228,563	*f* 61,450
XV. Veeartsenijkundige dienst.		
Hetgeen is opgenomen in onderafdeeling 50 (onderdeelen *a* tot en met *c*) van afdeeling IV, hoofdstuk II der begrooting voor 1904 . . .	*f* 170,124	
Totaal . . .	*f* 170,124	

DE HEER DADABHAI NAOROJI.

In een Engelsch blad kwam een levensbericht voor van den heer Dadabhai Naoroji, overgenomen in het weekblad *India* van 15 Jan. jl., waaraan wij het volgende ontleenen omtrent een merkwaardig persoon, die ook in dit tijdschrift enkele malen ter sprake kwam, als een voorvechter van de belangen der inboorlingen van Britsch-Indië. In die richting beschouwt hij zichzelf als socialist, lid van de „Fabian Society" en ondervindt elke beweging ten voordeele van armen en verdrukten zijne sympathie. Zelden, zoo heet het, is er op het staatkundig tooneel van Engeland eene meer teekenachtige figuur verschenen dan de candidaat van de arbeiders- en vooruitstrevende partij in Noord-Lambeth.

De heer Naoroji aanschouwde het eerste levenslicht in 1825. Zijn vader was een geestelijke der Parsi's en zijn moeder de dochter van een ander priester, zoodat hij van degelijk priesterlijke afstamming is. Toen de kleine Dadabhai slechts vier jaar oud was, stierf zijn vader, maar zijn moeder schijnt eene vrouw van buitengewone geestkracht geweest te zijn en zeer waarschijnlijk zijn vele zijner schitterende eigenschappen aan haar zorg en wijze opvoeding te danken.

Reeds op school gaf de kleine Dady — zooals hij liefkoozend door zijn kameraadjes genoemd werd — blijken dat hij alles in het werk stelde om uit te munten in hetgeen hij ondernam; eene waardige eerzucht, die gepaard aan de meest onkreukbare eerlijkheid zijn welslagen waarborgde, eerst in de studie, toen in den handel en eindelijk als politiek persoon en staatsman. Na de Engelsche school doorloopen te hebben, waar hij lager onderwijs ontving, ging hij tot de studie in een „college" over en maakte daar zulke vorderingen dat hij in 1845, op slechts twintigjarigen leeftijd aangesteld werd tot inlandsch „head assistant master" van de school en in 1850 tot buitengewoon professor, waarop kort daarop zijne aanstelling volgde als professor in de mathesis en natuurphilosophie bij de Elphinstone College in Bombay, de eerste inlandsche hoogleeraar niet alleen in Bombay, maar in heel Indië. Voor 1855 had hij ook medegewerkt aan het op touw zetten en uitvoeren van verschillende hervormingen op maatschappelijk, opvoedkundig en ander gebied.

Alsof hij altijd degeen moest wezen, die als Indiër een eersteling was, legt de heer Naoroji in 1855 zijn hoogleeraarschap neder om zich naar Londen te begeven als deelgenoot in de firma Cama & Co., die de eerste Parsi- en ook de eerste Britsch-Indische firma in de city was. Na een 26-tal jaren in den handel te hebben doorgebracht, waarin de heer Naoroji dezelfde scherpzinnigheid, oprechtheid en onkreukbaarheid aan den dag legde, welke hem steeds hebben gekenschetst, trok hij zich in 1881 uit de zaken terug en heeft hij zich sedert gewijd aan politiek en maatschappelijk werk, zoowel in Engeland als in zijn geboorteland.

Voornamelijk om dit laatste, waaraan hij altijd zeer gehecht was, van meer dienst te wezen, trachtte de heer Naoroji in 1886 in het Parlement te komen en voerde hij bij de verkiezing van dat jaar een flinken strijd met kolonel Duncan in het Holborn-district van Finsbury. Hij slaagde toen evenwel niet, maar in 1892 werd hij als liberaal lid afgevaardigd voor het aangrenzende

district van midden-Finsbury — de eerste inboorling van Indië, die een zetel machtig werd in het Britsche Lagerhuis.

Gedurende de drie jaren, waarin de heer Naoroji in het Parlement zat, handhaafde hij zijn naam van onvermoeid werker, en vonden alle hervormingen van vooruitstrevenden aard in hem een hartelijk en ijverig voorstander. Indië was natuurlijk het hoofdpunt van zijn zorg en bij het waken voor de belangen van zijn geboorteland maakten zijn persoonlijk karakter, niet minder dan zijn zeldzame kennis van inlandsche zaken, hem tot een macht, waarmede te rekenen viel, wanneer een van de vele vraagstukken, die op Indië betrekking hebben, in het Lagerhuis tot eene beslissing moest komen. Het was aldus dat de heer Naoroji bij eene zekere gelegenheid het gouvernement feitelijk de nederlaag bezorgde in de quaestie van het houden van gelijktijdige examens in Indië en in Engeland. Dat hij uit het volgende en uit latere Parlementen uitgesloten bleef, is een ernstig verlies geweest voor de krachten die in het moederland den vooruitgang voorstaan en in het bijzonder waar deze Indië geldt.

Niet dat de heer Naoroji intusschen stilgezeten heeft, verre van daar. Alleen het opsommen van verschillende betrekkingen, die hij vervulde en van de zaken, waaraan hij zijn middelen, zijn tijd en zijn geestkracht heeft gewijd, zouden veel meer ruimte in beslag nemen, dan in dit opstel beschikbaar is. Het zal dan voldoende zijn te vermelden, dat behalve de reeds genoemde posten, de heer Naoroji ook nog bekleed heeft die van Eersten Minister van den Staat Baroda; lid van den gemeenteraad te Bombay, lid van den Wetgevenden raad in het gelijknamig gewest; dat hij bij twee verschillende gelegenheden president is geweest van het Nationale Congres; dat hij jaren achtereen voorzitter is geweest van de „London Indian Society"; lid van de Koninklijke commissie in zake de Indische uitgaven — waarvan de benoeming grootendeels aan hem verschuldigd is — en dat hij zich in verschillende dergelijke spheren van werkzaamheid heeft bewogen.

Met eene erkenning van zijne verdiensten, welke evenveel voldoening verschaft als zij zeldzaam is, wordt de heer Naoroji door zijne landslieden als het ware aangebeden. Bij gelegenheid van zijne veelvuldige bezoeken aan Indië in de laatste dertig jaren, was elke reis door het land een ware zegetocht. Feesten werden te zijner eere georganiseerd, toespraken bij fakkellicht werden tot hem gehouden, zijn portret werd in eene openbare vergaderzaal, in Parsi-tempels en andere gebouwen opgehangen en op honderd andere wijzen leggen de inboorlingen van Indië getuigenis af van de vereering en de genegenheid waarmede zij hun beroemden landgenoot beschouwen. Deze gevoelens bereikten onlangs hun toppunt toen besloten werd zijn verjaardag in het vervolg aan te duiden als „Naoroji-dag" en deze telken jare als een feestdag door geheel Indië te vieren.

Men zou kunnen onderstellen dat, na een lang leven van ingespannen werkzaamheid, de heer Naoroji zich op zijn ouden dag tevreden zou stellen met op zijn lauweren te rusten en zijn leven te besluiten met het kalm genot van eene welverdiende rust. Maar hij is juist een van die menschen, die niet gelukkig zijn, tenzij zij niet alleen arbeiden, maar dit ook als het ware „onder hooge drukking" doen. Daardoor komt het dat wij den heer Naorojo op den waarlijk aartsvaderlijken leeftijd van 79 jaren, zich niet alleen

in het gewoel van den politieken strijd zien werpen, maar hem dit zien doen met al het vuur van een man in de kracht van zijn leven. En terwijl hij aldus handelt, heeft hij zich blijkbaar tot devies gekozen: „Geen sterveling kan het succes dwingen, maar ik zal meer doen, ik zal het verdienen." Met alle veerkracht en geestdrift, die hem zoo bijzonder kenmerken, is hij dagelijks in Noord-Lambeth bezig, het kiezersvolk te organiseeren en te onderrichten in de denkbeelden van den vooruitgang, waarbij hij een geest van burgerschap tracht op te wekken in eene menigte, die daartoe voor een groot deel een niet zoo bijzonder veel belovend, ja zelfs een ontmoedigend, materiaal levert. Als een bewijs van welk een volhoudende natuur deze man is en hoe hij met hart en ziel elke zaak toegedaan is, welke hij onderhanden neemt, kan het feit dienen dat de heer Naoroji zich de waarlijk verbazingwekkende taak heeft gesteld om persoonlijk elk kiezer in het groote district van Noord-Lambeth over te halen; een taak die hij, het zij terloops aangeteekend, reeds bijna geheel beëeindigde. Het is zeker dat wanneer zwaar werk het welslagen, dat het verdient, verzekert en indien Noord Lambeth van deze eenige gelegenheid gebruik maakt, dit district na de volgende verkiezing vertegenwoordigd zal zijn door een man, op wien elk district van Groot-Britannië trotsch zou mogen wezen.

VOORBEREIDING DER INLIJVING VAN TIDORE, BATJAN EN TERNATE BIJ HET TOLGEBIED. [1])

TIDORE.

Suppletoir contract met Tidore.

Nademaal het wenschelijk is voorgekomen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië het recht te verzekeren tot het heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen en haven- en ankeragegelden zoomede tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat van Tidore. zoo is op heden den 7den Juni 1900 tusschen ons dr. Dirk Willem Horst, resident van Ternate en onderhoorigheden, ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Halifatoel Mafoel Daiman Bisawab Bifadlalil Raboel Alamin Wahoewa Said Idil Anwar Halifoel Moelki Iskander Sahadjoean Noer Amal Ketjil Djaoehar Moelki, sultan van Tidore en zijne landsgrooten onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal overeengekomen als volgt:

Eenig artikel.

Door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wordt van den sultan en de landsgrooten van Tidore overgenomen het recht tot het heffen van in en uitvoerrechten en accijnzen en haven- en ankeragegelden zoomede tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat van Tidore en zulks tegen uitkeering aan het zelfbestuur van een jaarlijksche schadeloos-

[1]) Handelingen der Staten Generaal 1902—1903 Bijlage 174, 31—34.

stelling van *f* 2400 (twee duizend vierhonderd gulden); zullende dit bedrag worden verdeeld als volgt:

f 1800 (een duizend achthonderd gulden) aan den sultan van Tidore;

f 300 (driehonderd gulden) aan den radja van Sekar en

f 300 (driehonderd gulden) aan den radja van Atti-Atti-Onim.

Aldus ten dage en jare voorschreven te Soasio (Tidore) overeengekomen, in viervoud opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door Zijne Hoogheid den sultau van Tidore en zijne landsgrooten, in tegenwoordigheid van mij resident voornoemd

(*w. g.*) HORST.

Stempel en handteekeningen van den sultan van Tidore en zijne landsgrooten.

Dit suppletoir contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den Juni 1902, onder voorbehoud dat deze overeenkomst, in verband met de voor de inlijving bij het tolgebied door het Gouvernement te treffen maatregelen, eerst op een nader te bepalen datum ten uitvoer zal worden gelegd.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) PAULUS.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

BATJAN.

SUPPLETOIR CONTRACT MET BATJAN.

Nademaal het wenschelijk is voorgekomen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië het recht te verzekeren tot het heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen en haven- en ankeragegelden zoomede tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat Batjan en onderhoorigheden zoo is op heden den 25sten Mei 1900 tusschen ons dr. Dirk Willem Horst, resident van Ternate en onderhoorigheden ten dezen handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, en Assoelthan Ibnoesoelthan Almahfoedl Bifadlillahil Malikil Wahab Siradjoel Moelki Amiroedini Wahoewa Patra Mohamad Oesman Sjah Sultan van Batjan en onderhoorigheden en zijne landsgrooten, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal overeengekomen als volgt.

Eenig artikel.

Door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wordt van den sultan en de landsgrooten van Batjan en onderhoorigheden overgenomen het recht tot het

heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen en haven- en ankeragegelden zoomede tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat Batjan en onderhoorigheden en zulks tegen uitkeering aan het zelfbestuur van eene jaarlijksche schadeloosstelling van ƒ 1200 (een duizend tweehonderd gulden); zullende dat bedrag worden verdeeld als volgt:

ƒ 600 (zeshonderd gulden) aan den sultan van Batjan en onderhoorigheden en
ƒ 600 (zeshonderd gulden) te storten in den sultanaatskas.

Alle door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen, betreffende rechten, belastingen en verpachtingen en in het algemeen betreffende alle inkomsten van het Gouvernement hoe ook genaamd, zullen ook van verbindende kracht zijn voor de ingezetenen, zonder onderscheid, van die plaatsen in het sultanaat van Batjan, waar zoodanige inkomsten aan het Gouvernement zijn of eventueel zullen worden afgestaan.

Aldus ten dage en jare voorschreven te Laboeha (Batjan) overeengekomen in viervoud opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door Zijne Hoogheid den sultan van Batjan en zijne landsgrooten in tegenwoordigheid van mij resident voornoemd.

(*w. g.*) HORST.

Stempel en handteekeningen van den sultan van Batjan en zijne landsgrooten.

Dit suppletoir contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den Juni 1902, onder voorbehoud dat deze overeenkomst, in verband met de voor de inlijving bij het tolgebied door het Gouvernement te treffen maatregelen, eerst op een nader te bepalen datum ten uitvoer zal worden gelegd.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.
Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.
Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) PAULUS.
Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

TERNATE.

SUPPLETOIR CONTRACT MET TERNATE.

Nademaal het wenschelijk is voorgekomen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië het recht te verzekeren tot het heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen in het sultanaat van Ternate met uitzondering van de landschappen Banggaai en Temboekoe, te zamen vormende de afdeeling Banggaai der residentie Ternate en onderhoorigheden zoomede tot heffing van havenen ankeragegelden en uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat voornoemd, zoo is op heden den 13den Juni 1900 tusschen

ons dr. Dirk Willen Horst, resident van Ternate en onderhoorigheden ten deze handelende voor en namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en Assoelthan Tadjoel Mahsoel Bunajatillahilhanan Siradjoel Moelki Amiroeddin Iskander Moenawaroessadik Wahoewaminaladilin Sjah Poetra Sjanhar sultan van Ternate en zijne landsgrooten, onder nadere goedkeuring en bekrachtiging van Zijne Excellentie den Gouveneur-Generaal overeengekomen als volgt.

Eenig artikel.

Door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement wordt van den sultan en de landsgrooten van Ternate overgenomen het recht tot het heffen van in- en uitvoerrechten en accijnzen in het sultanaat van Ternate met uitzondering van de landschappen Banggaai en Temboekoe, te zamen vormende de afdeeling Banggaai der residentie Ternate en onderhoorigheden zoomede tot heffing van haven- en ankeragegelden en uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele sultanaat voornoemd en zulks tegen uitkeering aan het zelfbestuur van eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 1200 (één duizend tweehonderd gulden).

Aldus ten dage en jare voorschreven te Ternate overeengekomen in viervoud opgemaakt, onderteekend, bezegeld en plechtig beëedigd door Zijne Hoogheid den sultan van Ternate en zijne landsgrooten in tegenwoordigheid van mij resident voornoemd.

(*w. g.*) Horst.

Stempel en handteekeningen van den sultan van Ternate en zijne landsgrooten.

Dit suppletoir contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den Juni 1902 onder voorbehoud dat deze overeenkomst, in verband met de voor de inlijving bij het tolgebied door het Gouvernement te treffen maatregelen, eerst op een nader te bepalen datum ten uitvoer zal worden gelegd.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. Rooseboom.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. Nederburgh.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) Paulus.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. Elias.

TIDORE, BATJAN, TERNATE.

Nota van Toelichting.

Bij de hierbij overgelegde suppletoire overeenkomsten is tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 4800, aan het Gouvernement het recht verzekerd tot het heffen van in- en uitvoerrechten, accijnzen in het gebied der zelfbesturen van Tidore, Batjan en Ternate, met uitzondering, wat dit laatste gebied be-

treft, van de landschappen Banggaai en Temboekoe, te zamen vormende de afdeeling Banggaai [1]), alsmede het recht tot het heffen van haven- en ankeragegelden en tot uitoefening van het havenbeheer en de havenpolitie in het geheele gebied dier zelfbesturen. Bovendien is betreffende de toepasselijkheid onzer belastingverordeningen in de overeenkomst met Batjan eene bepaling opgenomen van denzelfden aard als voorkomt in art. 28 van het contract met Ternate van 30 October 1880 [2]) en in art 31 van het contract met Tidore van 22 October 1894. [3])

De nieuwe overeenkomsten zijn goedgekeurd en bekrachtigd bij Indisch besluit van 12 Juni 1902 No. 40, onder voorbehoud dat zij, in verband met de voor de inlijving bij het tolgebied door het Gouvernement te treffen maatregelen, eerst op een nader te bepalen datum ten uitvoer zullen worden gelegd. Ofschoon met de kosten dezer overneming reeds rekening werd gehouden bij de Indische begrooting voor 1902 (zie No. 34 der Gedrukte stukken), heeft de inlijving van deze landschappen — de afdeeling Banggaai uitgezonderd — bij het Nederlandsch-Indische tolgebied nog niet plaats gehad (zie bladz. 5 van de Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting voor 1903).

---

[1]) Het recht tot deze heffing in de afdeeling Banggaai werd reeds aan het Gouvernement overgedragen bij het suppletoire contract met Ternate van 10 Maart 1899 (Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten Generaal, Zitting 1899—1900 — 151 No. 15).

[2]) Gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten Generaal, Zitting 1881—1882 — 100, No. 16.

[3]) Idem 1900—1901. — 160, No. 28.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 Februari 1904.

INHOUD.

Emigratie uit Java. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Januari jl. wordt er de aandacht op gevestigd dat, nu een paar jaar achtereen door slechte oogsten gebleken is dat de Javaan al bitter weinig bezat wat op welvaart geleek, onder de middelen tot verbetering niet het minst nadruk is gelegd op de noodzakelijkheid om door emigratie „overbevolking" tegen te gaan. Het blad merkt daarbij op dat deze laatste niet in de voornaamste plaats de oorzaak van de „mindere welvaart" is. Hoe was het anders mogelijk dat bijv. in 1898 gezegd kon worden dat de bevolking de economische crisis van 1884—'88 te boven was gekomen, terwijl toen toch ook gestadig aanwas bestond. Voorts is het opvallend hoe in het officieel verslag van den nood in Semarang wordt geconstateerd dat juist in Demak en Grobogan de bevolkingsdichtheid niet groot is. Het bestuur kan veel doen door het bevelen der oprichting van dessa-loemboengs, het bevorderen van landbouwcrediet, door opvoeding en onderwijs, niet het minst door goede politie. Er moet veel meer aandacht gewijd worden aan de economische ontwikkeling van het volk dan aan den tegengang van overbevolking. Met de toeneming der bevolking kunnen zooals nader wordt aangetoond, ook de bestaansmiddelen worden uitgebreid. Het *Hbl.* gelooft niet aan de noodzakelijkheid van emigratie op groote schaal.... en evenmin aan de mogelijkheid daarvan. Vooral de verbetering der verkeersmiddelen mag niet vergeten worden, getuige de veranderingen in Banjoewangie, terwijl in de Zuid-Preanger nog ruimte genoeg is. Wat de mogelijkheid der emigratie betreft, men zou haar niet kunnen uitvoeren zonder medewerking en instemming der bevolking zelve, en dat deze ontbreekt is maar al te duidelijk. De fatsoenlijke Javaan is gehecht aan zijn geboortegrond en wil van emigratie niets weten. Is het niet teekenend, vraagt het blad dat voor den arbeid in de kolenmijnen op Sumatra, waar de menschen goed behandeld

worden, op niet meer dan 60 man per maand van Java te rekenen valt. Zulk eene emigratie en die naar elders in de Buitenbezittingen en naar Suriname kan bovendien tegenover de overbevolking geen gewicht in de schaal leggen.

Wij moeten de Buitenbezittingen tot grooter ontwikkeling brengen, óók in het belang der Indische financiën, en daarvoor zullen werkkrachten noodig zijn, die het gemakkelijkst op Java zijn te krijgen. Men stelle zich echter niet voor dat men op die wijze het schrikbeeld van Java's overbevolking verdrijft. De post van 15 millioen kan men gerust van het budget der toekomst schrappen. Het geld zoude niet uitgegeven kunnen worden. Wat noodig is, dat is e x p l o r a t i e der Buitenbezittingen op het gebied van land-, mijn- en boschbouw. Daarop moeten ondernemingen volgen, hetzij door particuliere maatschappijen, hetzij door den Staat, en naarmate de noodzakelijkheid het vordert worden wegen, spoorwegen en havenwerken aangelegd. Hoogere inkomsten zullen geleidelijk hoogere uitgaven dekken en men zal op den duur op de Buitenbezittingen voor veel Javanen emplooi vinden, maar wie meent dat daarmede aan de toeneming van Java's bevolking een grens zou kunnen worden gesteld, heeft het, volgens het *Hbl.*, mis.

***

De schade aan den Sumatra-Spoorweg, waarvan de telegraaf het bericht overbracht, gaf den heer K. H. H. van Bennekom aanleiding om uit Hyères aan de *Nieuwe Courant* een brief te schrijven, opgenomen in het No. van 16 Januari jl. Hij vraagt zich daarbij af of, waar ook nu de aangerichte schade niet onoverkomelijk is, zulke gebeurlijkheden zich zullen herhalen en meent dat niemand daarop ontkennend zal kunnen antwoorden. Dit geeft hem aanleiding om een tweeden verbindingsweg met de kust aan te prijzen. De jongste bandjir heeft ons getoond dat wij waarlijk niet moeten wachten tot de maximum capaciteit van den spoorweg bereikt is; integendeel dat het hoog tijd wordt over te gaan tot het aanleggen van de lijn door de Soebang-pas. Hij acht deze richting bovendien beslist de beste omdat zij belangrijk korter is en omdat zij voor een groot deel door onbebouwde streken loopt, die tot ontwikkeling gebracht kunnen worden.

Volgens de op 8 Jan. jl. door de *N. Rott. Ct.* ontvangen berichten is ditmaal het landhoofd van de ijzeren boogbrug over de Anei aan de zijde van Padang Pandjang bezweken en schijnt dit geheele kunstwerk daardoor vernield te zijn. Hoewel die gebeurtenis na het wegslaan van geheele gedeelten van den weg en van eenige bruggen eenige jaren geleden, de pessimistische gevolgtrekking van genoemden briefschrijver schijnt te wettigen, gelooven wij toch dat men bij dezen spoorweg langzamerhand wel door de natuur zal leeren en dat de ongelukken bij goed toezicht hoe langer hoe zeldzamer zullen worden. Destijds was het ongeluk grootendeels te wijten aan de afsnijding van een bocht in de Anei, waarbij de nieuwe bedding blijkbaar verstopt raakte en de oude zich heropende, nadat de opstopping het water tot een buitengewone hoogte had opgezet, thans schijnt de oorzaak het te dicht bij de rivier plaatsen van een hoog gelegen gemetseld steunpunt der brug. Het blijkt meer en meer dat in Indië op den duur op geen onverweerbare rots te rekenen valt. Beziet men eene afbeelding van de bedoelde boogbrug, dan blijkt aan de Padang Pandjangzijde te veel op het weerstandsvermogen van

een steilen rotsoever gerekend te zijn. Deze is vermoedelijk gaandeweg aan de lucht verweerd, onder water uitgeschuurd en ten slotte afgeschoven. Een goede les om alle kunstwerken vooral periodiek op uitschuring te onderzoeken en om bij hooggefundeerde landhoofden den oever beneden deze te bemetselen.

Het bovenstaande was reeds geschreven toen uit andere berichten moest worden opgemaakt, dat een andere brug is weggeslagen. Voorzichtigheid bij de boogbrug blijft niettemin dringend noodig.

* * *

Bedenkelijk pessimisme in zake Suriname spreekt volgens de *Nieuwe Courant van 16 Jan. jl.* uit de door ons in de revue der Jan.-afl. besproken brochure van den heer J. A. de Gelder. Na het bestaande verschil in opinie over die kolonie te hebben toegelicht, schaart het blad zich beslist aan de zijde van hen, die voor Suriname een toekomst van beteekenis zien weggelegd. Het bedoelt daarmede dat er op den duur welvaart zal heerschen en het zich zelf zal kunnen bedruipen. Dit alleen is reeds de offers waard, die het moederland heeft gebracht en zal brengen. De *N. Ct.* was warm gestemd voor den Lawa-spoorweg en de Lawa-exploratie, omdat zij meent dat verkeerswegen een eerste middel zullen zijn om welvaart en bloei te bevorderen. Door de bedoelde brochure is zij niet van ongelijk overtuigd en zij ziet er voornamelijk de uiting in van zuiver subjectieve meeningen, waarbij wat de bewijsvoering zou hinderen op zijde wordt geschoven, zooals het oordeel van prof. Van Loon en van den Franschen Ingenieur Levat. Ook wordt gewezen op overdrijving en andere gebreken. De hoofdgrief is evenwel dat de heer De Gelder nu nog zijn brochure, althans het eerste gedeelte daarvan, publiceert, hetgeen, nadat zij drie jaar geleden geschreven was, wordt gequalificeerd als eene onvaderlandslievende daad. Blijkens eene conclusie van den schrijver, woordelijk uit de *N. R. Ct.* van 8 Jan. aangehaald (zie onze revue in de Februari-aflevering blz. 281), ontraadt de heer De Gelder niet alleen aan de Nederlanders hun kapitaal in Surinaamsche ondernemingen te steken, maar vindt hij ook verkeerd dat het moederland 's lands gelden daaraan besteedt. Gewezen wordt op de tegenstrijdigheid wanneer de schrijver nu nog een waarschuwende stem tegen het geheele plan doet hooren en dan uit politieke redenen den aanleg van den ontworpen spoorweg toejuicht, niettegenstaande de sommen die er voor aan onze schatkist onttrokken zullen worden, terwijl hij parafraseert wat de Minister korter zei: „Het bezit van koloniën brengt plichten mede, die niet straffeloos verzaakt worden". Het blad vraagt waarom dan het fatale denkbeeld wordt geuit dat het belang van Nederland op praktische gronden zeer bevorderd zou worden door den verkoop of den afstand van het gewest, en verder of het praktisch is Nederland als koloniale mogendheid te onttakelen en of er in onze nationale eer geen praktijk ligt. Waar de heer De Gelder gelukkig zelf zegt dat hij niet verwacht dat de Regeering, hoewel de juistheid zijner overwegingen erkennende, bereid zal wezen om Suriname te verkoopen en hij als Nederlander het stuitende van zulk eene transactie gevoelt en oordeelt dat wij de erfenis onzer voorvaderen op grond van practische redenen niet mogen vervreemden, daar meent het blad dat hij zich als Nederlander dan ook niet had mogen uitlaten, zooals hij op blz. 39 en volgende deed.

Het meest sympathieke van al de woorden der brochure zijn voor de

N. Ct. deze: „De plicht rust daarom op onze natie, om Suriname te behouden, ondanks de offers, welke de kolonie van onze schatkist eischt. . . .”

In de *Nieuwe Courant* van 22 Jan. d. a. v. dient de heer De Gelder onder het opschrift „Een teleurgestelde verwachting” van repliek en meent dat de verklaring, dat voor Suriname een toekomst zou zijn weggelegd, op degelijke gronden behoort te berusten. Die toekomst moet gevonden worden in landbouw, mijnindustrie of bosch-exploitatie. Wat de eerste betreft, zijn de tijden veranderd en is de cultuur van stapelproducten alleen mogelijk waar de arbeider tegen geringen prijs verkrijgbaar is. Vandaar dat de schrijver slechts toekomst ziet in uitoefening van den kleinen landbouw en van kleine bedrijven. De mijnindustrie leverde in 1899 eene gemiddelde bruto-opbrengst aan goud der uitgegeven concessiën van slechts ƒ 3.13 per H. A. Nimmer is tot dusver een doorgaand goudrif of alluviaal goudveld ontdekt. Wel waren niet alle concessiën geheel in exploitatie gebracht, doch de pachtschat wordt over de geheele oppervlakte betaald en de waarde van het ontgonnen goud was steeds minder dan de uitgaven. Een loonend mijnbedrijf is in Suriname niet mogelijk gebleken. Bij de boschexploitatie beheerschen de transportkosten ten slotte alle uitgaven. Het Surinaamsche hout is niet (?) van buitengewone qualiteit. Door het verdwijnen van den houten scheepsbouw kan het niet op grooten afzet staat maken. De opinie van den heer Berkhout (over wiens rapport hier achter nader gehandeld, wordt) is niet zooveel afwijkende van die van den heer De Gelder. Omtrent de aangehaalde uitvoercijfers treedt deze verder in vergelijkingen tusschen die welke de Minister gaf en die welke in den Surinaamschen almanak voorkomen, ten einde zijn stelling te bevestigen dat deze slechts een teruggang der cultures aantoonen. Ten slotte wordt het verwijt van gemis aan vaderlandsliefde besproken, met betrekking tot de aanbeveling om op praktische gronden tot den verkoop der kolonie over te gaan. De schrijver acht het woord vaderlandsliefde hier geheel misplaatst. Alleen nationale trots en eerbied voor de nagedachtenis onzer voorvaderen, die de kolonie veroverd hebben, kunnen ons daarvan weerhouden. Daar Suriname een wingewest is zonder inheemsche bevolking, terwijl er slechts 218 Europeanen in de kolonie geboren zijn, waaronder nog velen van gemengd bloed, treedt die handeling tegenover de feitelijke bevolking in een ander licht.

In het slot van het artikel wordt een citaat gegeven uit een open brief van 29 Juli 1901, door de dagbladen overgenomen, waarin de heer De Gelder aan de Koloniale Staten van Suriname schreef dat de door de Maatschappij Suriname ondervonden deceptiën en het feit dat geen enkele goudonderneming op winsten kon wijzen, de oorzaak waren dat het tramkapitaal tot heden niet werd bijeengebracht. Op grond daarvan kan de inhoud der brochure nu geen verrassing zijn.

De *N. Ct.* zegt geen aanleiding te hebben thans tot becijferingen te komen, doch kwam op tegen het ontijdige der brochure. Het kan geen rekening houden met vroeger geuite meeningen doch haar grief was dat deze nu nog gepubliceerd of op nieuw geuit worden. In de tweede plaats gold die het thans voor den dag halen van het toch weder losgelaten denkbeeld van den verkoop der kolonie. De heer De Gelder oppert bezwaren en trekt toch de consequentie niet om van den Lawaspoorweg af te zien.

Het was te verwachten dat het onderwerp niet zoo spoedig uitgeput zou zijn. Nu komt P. in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 24 Jan. jl. met een uitvoerig stuk over „het heden en de toekomst van Suriname", waarbij het optimisme weder aan het woord is. Het pessimistisch oordeel van den heer De Gelder is gegrond op de kennis door de Maatschappij Suriname verkregen. Die grond is volgens P. niet afdoende. Het onderzoek heeft zich slechts uitgestrekt over een deel, niet grooter dan een vijfde van de geheele kolonie. Het Lawagebied o. a. bleef geheel onbezocht. Bij de opnemingen van het tracé voor den spoorweg was van geen onderzoek met het oog op land- of boschbouw sprake en het bleek zelfs niet mogelijk om op den duur de expedities voor tramopname en geologisch onderzoek te laten samenwerken. Aanvankelijk werden bij het mijnbouwkundig onderzoek de inzichten van een spoorweg ingenieur gevolgd. Indien de exploratiën onder niet mijnbouwkundigen weinig opleverden, dan is dit niet aan die ingenieurs maar aan de directie te wijten.

De resultaten der Mij. Suriname zijn op grond van een en ander volgens dezen schrijver nog niet beslissend ten opzichte van de toekomst der goudindustrie in deze kolonie.

Wij moeten de verder behandelde onderdeelen van het artikel om niet te uitvoerig te worden hier voorbijgaan; ook van eventueel verdere refutaties zien wij weinig heil. De zaak is nu in gang en de praktijk zal uitspraak moeten doen.

* * *

Rapport over de Surinaamsche bosschen. De gep. O. I. houtvester, de heer A. H. Berkhout deed in de vacantie van het afgeloopen jaar een reis naar de kolonie Suriname ten einde advies uit te brengen over de aldaar aanwezige bosschen. Zijn rapport, een brochure van 130 bladzijden, die onlangs in het licht verscheen is een zeer lezenswaardig, van eenige schetskaartjes voorzien, opstel, en bevat zoowel een overzicht van den tegenwoordigen toestand als een voorstel hoe in de toekomst met die bosschen zou kunnen worden gehandeld. De schrijver aanvaardde op 15 Juli 1903 de reis, kwam in den nacht van 1 op 2 Aug. te Paramaribo. Op 4 en 5 Aug. bracht hij een bezoek aan de cultuurondernemingen Clevia en Waterland ten einde den groei van diverse geimporteerde caoutchouc-leverende boomsoorten na te gaan, waarvan de teelt voor Suriname in de toekomst vermoedelijk van veel beteekenis zal zijn. Op den 7den werd een tournée gemaakt langs het verlengde pad van Wanica. Drie dagen later ging de reiziger vergezeld van eenige ambtenaren per stoombarkas naar de Boven-Para. Met hulp van een tentboot werd de Coropina-kreek opgevaren en werden te voet de bosschen bezocht bij Hannover, Beaulieu, Eendracht, Berlijn, Republiek en Mijnhoop. Op dien tocht, die den 14den Augustus eindigde, werd tevens de Savanna op meerdere plaatsen in oogenschouw genomen. Den 17den ging het naar de Maréchal's kreek en werd de Suriname-rivier opgestoomd tot Berg-en-Dal, waarbij verschillende terreinen te voet en per korjaal werden bezocht. Na den 20sten terug te zijn gekeerd, word op den 24sten Augustus een vierdaagsche tournée gemaakt naar de Commewijne met haar zijrivieren. Op 4 Sept. jl. vertrok de heer Berkhout weder per Kon. West-Indischen Maildienst, na zich in de dagen, dat hij tusschen de reizen te Paramaribo verbleef, door besprekingen en

onderzoekingen verder op de hoogte had gesteld. Men ziet en het blijkt uit zijn rapport, dat hij zijn tijd niet verspild heeft.

Suriname bezit $14^1/_2$ millioen H.A. met bosch begroeid staatsdomein, waarvan tot heden door niemand noemenswaardig werd geprofiteerd. De voor den landbouw ontgonnen gronden treft men in de benedenlanden aan, waar de rijke alluviale bodem, zoo deze behoorlijk ingepolderd was, ruime voordeelen opleverde. Toen later gebrek aan hout ontstond, werden dieper het land in, vooral langs de Para, zoogenaamde houtgronden uitgegeven. Vooral in de laatste jaren getroost het Gouvernement zich veel moeite om door uitgifte van perceeltjes den kleinen landbouw in de kolonië te bevorderen. In de Boven-Para treft men op die houtgronden slechts enkele negers aan, die den landbouw op zeer primitieve wijze drijven, waarbij zij de in cultuur gebrachte gronden na een jaar weder aan zich zelf overlaten. Het veld gaat daarbij weer spoedig in bosch over. In de bosschen hebben de Boschnegers en Indianen het recht in de nabijheid hunner nederzettingen hout te kappen niet alleen voor eigen gebruik maar ook voor verkoop. Te zamen tellen zij nog geen 7000 personen, zoodat al maken zij een ruim gebruik van dat recht, er nog genoeg overblijft. Voorts worden tegen betaling van 10 cts per H. A. concessies tot uitkap verleend, die in het geheel per jaar circa *f* 2000 opleveren. Wat het eigendomsrecht betreft staan geen moeilijkheden aan een geregeld boschbeheer in den weg. Wat nu de boomen zelf aangaat, bij het betreden der bosschen staat men verstomd over de weelderigheid der vegetatie en de verscheidenheid van soorten en vormen, die grooter is dan op Java, maar de houtverraad per H. A. is niet groot en viel den bezoeker bepaald tegen.

Oeconomisch beschouwd is het een groot nadeel, dat de bosschen in West-Indië bestaan uit een enorme verscheidenheid van boomsoorten; ruwweg geschat staan er per H. A. niet meer dan 80 boomen van 40 en meer c.M. dikte, terwijl bij kapbare bosschen in Duitschland dit aantal 300 en meer is. Soms heeft men uren te zoeken voordat men in Suriname twee boomen van dezelfde soort ontmoet en onder de 40 soorten hebben er wellicht slechts een 4-tal den naam van bruikbaar hout op te leveren en is de rest niet of moeilijk verkoopbaar. Daar in de toegankelijke bosschen de goede soorten het meest geveld zijn en hun plaats door de minder goede is ingenomen, bestaat eenige verwachting dat in de tot dusver minder toegankelijke de verhouding wat beter is. De bosschen langs de vlotbare rivieren bevatten naar ruwe schatting niet meer dan 2 M^3. vierkant bekapt verkoopbaar hout per H. A, en daarin kan dus van exploitatie vooreerst geen sprake zijn. Voor de bosschen niet langs zulke rivieren wordt 10 M^3. per H. A. al een hoog bedrag geacht.

De voornaamste boomsoorten, de eigenschappen van het hout, de prijzen, de balata-industrie en andere boschproducten komen nu ter sprake, alsmede de uit- en invoer van hout en de plaatselijke behoefte er aan. De boschexploitatie, zooals die thans plaats heeft en die op bl. 71 e. v. beschreven wordt, schijnt zoo primitief en ondoeltreffend dat het alleen aan de voortreffelijkheid van de Surinaamsche houtsoorten te danken is, die als het ware alle mishandeling verdragen kunnen, dat de klachten over het geleverde hout nog niet grooter zijn. Opvallend was ook de verspilling van hout bij het vellen. Na alle bezwaren van den huidigen toestand te hebben opgesomd, zoude deze volgens den schrijver belangrijk verbeteren als een spoorweglijn

een spoedig verplaatsen van Paramaribo van den leider der exploitatie naar de velling mogelijk maakt en als beschikt kon worden over een 100-tal Javaansche houthakkers.

Een deskundig beheer van alle Surinaamsche bosschen behoort volgens den heer Berkhout voorloopig tot de financieele onmogelijkheden. Personeel voldoende om werkelijk beheer over die uitgestrektheid te voeren zou millioenen kosten. Daar Suriname een arm land is, stelde hij zich op het standpunt: „Is het mogelijk op bescheiden schaal te beginnen, zoodat b.v. binnen tien jaren tijds de kosten van een deskundig beheer voldoende gedekt worden door de inkomsten, dat terzelfder tijd de houtverbruikers gemakkelijk het benoodigde hout kunnen krijgen, dat de uitvoerhandel van hout naar Europa toeneemt, en last not least eene betere toekomst voor de boschexploitatie krachtig wordt voorbereid?"

Op die vraag kan volgens den heer Berkhout een bevestigend antwoord worden gegeven. Eén kundig houtvester acht hij voorloopig voldoende met één aspirant, voor eventueële vervanging bij ziekte, enz. Deze personen kunnen echter niet het beheer voeren over de geheele uitgestrektheid; men voere daarom een splitsing in en late een niet gereserveerd deel der bosschen onder beheer van den Administrateur van Financiën. De aan te stellen houtvester zoeke in de nabijheid van den aan te leggen spoorweg een aaneengesloten boschcomplex van 15000 à 20000 H. A. en make daarvoor een bedrijfsplan op. Zoodra dit van gouvernementswegn is goedgekeurd wordt dit complex tot de gereserveerde bosschen gebracht en onder toezicht gesteld. Een tweede complex kan daarna worden ingericht. Voorloopig kan men het daarbij laten. Blijkt het dat de kosten behoorlijk gedekt en meer hout van de hand gezet kan worden, eerst dan is het tijdstip aangebroken, uitbreiding te geven aan het te reserveeren areaal. In de nadere bijzonderheden omtrent deze wijze van beheer kunnen wij den schrijver niet volgen. Blijkbaar zijn zijne aanwijzingen zeer practisch. Mits goed geleid, zal de proefneming volgens zijn oordeel gelukken. „En mocht", besluit hij, „zulks niet het geval zijn, dan kan men zich gelaten neerleggen bij de overtuiging, dat men althans een ernstige poging gewaagd heeft, om het uitgestrekte boschbezit in Suriname productief te maken in het belang van de Kolonie en dat van het algemeen". Wil men dezen weg inslaan dan is het eerste werk de detacheering van het benoodigde personeel (één houtvester en één aspirant-houtvester) uit Nederlandsch Oost-Indië voor te bereiden.

* * *

Nog eens het Landbouw-Departement. In de *Locomotief* van 14 Dec. jl. komt een geestig artikel voor getiteld: „Een houtvester en een landbouw-departement in Indië" geschreven onder het pseudoniem Darvink, waarvan ons uit Buitenzorg een overdruk wordt toegezonden. Het betreft dezelfde brochure, waarvan wij in onze revue in de Nov.-afl. (bl. 1727) melding maakten. Terwijl de schrijver aantoont hoe het gedurende eenigen tijd in Duitschland studeeren van onze aanstaande Indische houtvesters, hen inwijdt in eene „wijsheidszifterij", waarvan de bedoelde brochure maar al te zeer een voorbeeld geeft, toont hij zulks practisch aan met eene kostelijke parodie op de redeneeringen te geven door het gezegde niet op het landbouwbedrijf, maar op het edele knikkerspel

toe te passen. Intusschen ziet de schrijver zelf in dat de lezer zal zeggen gij zoudt van Braam's betoog niet zoo hebben uitgekleed als 't slechts zondigde door overbodigheid en er niet ook fouten waren in de redeneeringen. Deze had namelijk op het oog dat, waar bij het landbouwbedrijf natuur, arbeid en kapitaal in verschillende verhouding moeten samenwerken om het hoogste effect te bereiken, het aanwenden van meer kapitaal dan bij een zeker quantum arbeid benut kan worden geldverspilling is. De schrijver meent dat hierbij is voorbijgezien de wijze van aanwending, welke een wellicht nog grooter rol speelt dan het quantum voorhanden kapitaal en de arbeid zelf. Gemis aan kennis zoude hierbij de hoofdrol spelen: „En als ik zoo rondzie bij onze Javaantjes dan laat ik gaarne met rust alle „bedrijfszelfstandigheid", waarvan door den heer Van Braam gevindiceerd wordt (geenszins aangetoond) dat de Inlander ze niet of niet genoeg heeft, indien de tani's maar in agrarisch opzicht geholpen worden, indien ge ze maar leert beter te planten, beter te oogsten, zoo ge beter zaad verstrekt, beter den grond doet bewerken en bemesten, beter waakt tegen ziekten, die hun gewas teisteren.

Vergissen wij ons of is de „Dar-vink", die dit schreef, familie van den „Haan", die de niet door de commissie mede onderteekende bijlage *D* van het rapport over den Semarangschen honger- en watersnood opstelde? In dat geval is het begrijpelijk hoe in dit artikel wordt aangeprezen om de regeling der agrarische zaken voortaan te doen geschieden door een deskundig Landbouwdepartement, nauw samenhangend met 's Lands Plantentuin.

Tevens vernemen wij dat intusschen, geheel onafhankelijk van de oprichting daarvan, eene agrarische codificatie onderhanden is, die door den tegenwoordigen Directeur van B. B., den heer Van Rees, werd ontworpen.

Aan het slot van het artikel wordt gezegd dat tot nog toe de inlandsche bevolking bij Europeesche hulp vaak de dupe is geweest van betweterij, maar „Europeesche ambtenaren, die den landbouw kennen, zóó kennen dat je ze met een zak padi naar je veld zou durven sturen om daar op hun eigen houtje voor landbouwer te spelen en een product te krijgen dat ook maar dat van den inlandschen landman evenaart, zulke Europeesche ambtenaren zijn schaars te vinden." Betere voorlichters verwacht de schrijver blijkbaar te kweeken door de instelling van het bedoelde Departement, welke volgens hem niet langer mag worden uitgesteld.

Wij citeeren nog eens een paar regels uit de „Kiekjes" van den heer G. Stoll (bl. 322), waar hij spreekt over betere ploegen: „Met het invoeren van die werktuigen, komt men den kleinen man oneindig meer tegemoet dan met alle mogelijke raadgevingen, mondelinge zoowel als gedrukte, die toch nooit opgevolgd worden, tenzij onder voortdurend toezicht van ijverige ambtenaren; dat toezicht staat in omgekeerde verhouding tot de derde macht van den lust tot opvolging Het ligt niet in den aard van den Javaan steeds gedwee onder streng toezicht te willen staan, vooral waar het zijn landbouw aangaat; hij zou daar gaarne de vrije hand in willen hebben; het is hem trouwens goed toevertrouwd. Van raadgevingen is hij niet gediend; een goed voorbeeld, waarvan hij na lang beraad en na afschudding van zijn conservatisme, het goede heeft leeren kennen, is hij wel geneigd op te volgen"......

Ons dunkt dat, alvorens de verantwoordelijkheid te aanvaarden van eene centrale directie met binnen zekere, nog niet vastgestelde, grenzen van zachten

dwang Darvink en anderen, wel eens op dezen vierden factor van het landbouwbedrijf mogen letten.

In de *Locomotief* van 6 Jan. jl. wordt op het bovenstaande eene uitvoerige repliek gegeven door den heer J. S. van Braam, waarin voornamelijk de aandacht trekt dat tegenover het verwijt dat bij het landbouwbedrijf „de wijze van aanwending" wellicht nog een grootere rol speelt dan het quantum kapitaal en arbeid zelf, gesteld wordt dat de eerste onafscheidelijk verbonden is aan het tweede, feitelijk één en hetzelfde is. Plaatsgebrek noopt ons die theoretische beschouwingen terzijde te laten doch het volgende komt ons voor zeer ad rem te zijn: „Mijn bestrijder beweert dat de Javaansche landbouwer in de eerste plaats behoefte heeft aan de wetenschap: hoè de productie-factoren tot zijn grootste voordeel aan te wenden, aan meerdere kennis dus van de *bedrijfstechniek*. Ik ben van meening dat die wetenschap eerst in de tweede, derde plaats voor hem van belang is. Men zal veel meer *dadelijk* nut stichten met hem in de *sociale gelegenheid* te stellen, die factoren naar eigen goedvinden, naar zijn intuïtie, te appliceeren in zijn bedrijf — d. i. door hem grootere *bedrijfszelfstandigheid, bedrijfsvrijheid* te geven. Eerst dan heeft hij iets aan de wetenschap hoè ze aan te wenden, aan de kennis van de bedrijfstechniek.

„De lessen daaromtrent slaan bij hem niet in wijl de Javaan *voelt*, wat zijn leermeesters en dwingelanden niet *kunnen* voelen omdat ze niet in het bedrijf zijn opgegroeid, n. l. dat de zoo aangeprate of bevolene „wijze van aanwending der productie-factoren" niet overeenkomt met de *sociale* trap waarop zijn bedrijf staat. Hij *voelt* dit bij intuïtie, hij *weet* het niet en dáárom kan hij het zijn leermeesters niet vertellen. Daardoor blijven deze dan ook in hun enge, eenzijdige, technische kringetjes ronddraaien, om eindelijk naar de pressie te grijpen, de prentah-aloes, de prentah keras, het staatsgeweld, als uiterste wanhoopspoging. En daarmede voeren zij den inlandschen landbouwer zijn economischen ondergang *stellig* te gemoet."

Verwezen wordt naar de geschiedenis in Europa, 'waar gebleken is dat uit sociaal vrijen landbouw de vatbaarheid voor technische ontwikkeling geboren wordt. Waar aan dezen schrijver wordt opgemerkt dat hij niet heeft aangetoond dat de inlander niet genoeg bedrijfszelfstandigheid heeft, wijst hij er op dat tegenover 1.952.712 bouws gronden in communaal bezit 2.151.733 bouws in individueel bezit voorkomen en dat dus bijna de helft van alle bouwgrond der gouvernements landen op Java gekluisterd is aan dessa sleur. Voorts worden zeer vele individueel bezeten gronden niet erfelijk bezeten, maar vervallen weder aan de dessa. In bijna geheel Midden- en Oost-Java is de dessaman gedwongen landbouwer te worden omdat de dessaregelingen dit vorderen, ten einde in het aantal dienstplichtigen te voorzien, in het kort een aantal beperkingen van hun vrijheid worden aangestipt om te doen zien dat de Javaansche landbouwer meer gebonden is in zijn bedrijf dan de Europeesche boer bij het einde der 18de eeuw.

Alleen voor de verbetering van de cultuur-techniek op Java een departement op te richten, acht de schrijver voorbarig en hij herhaalt de conclusie zijner brochure die in onze Nov.-afl. bl. 1728 ter sprake kwam.

Waar de heer Van Braam meende dat het onderwerp aan actualiteit ver

loren had, omdat het afzonderlijke departement niet op de begrooting was gebracht, hield hij blijkbaar geen rekening met de mogelijkheid, dat dit die begrooting nog wel op den voet kon volgen, zooals dan ook geschied is bij het wetsvoorstel tot oprichting van een Landbouw departement, waarvan de nota van toelichting in deze aflevering is opgenomen.

Waar het misschien voordeelen heeft om alle natuurwetenschappelijke vakken tot een geheel te brengen en een afdeeling voor landbouw, tuinbouw en boschwezen ook ons voor den geest zweefde, kunnen wij het niet anders dan betreuren dat er een afzonderlijk departement van algemeen bestuur van gemaakt wordt, in afwijking van bestaande tradities zetelende te Buitenzorg onder leiding van iemand, die door zijn erkende bekwaamheid, ook in het steeds doen zegevieren van zijn persoonlijke inzichten, aan het oor van den landvoogd gezeten, wel eens het gevaar kon opleveren van zooals de heer Van Braam zegt: het tegenwoordige departement van Binnenlandsch Bestuur met alle vertakkingen in het binnenland in zich op te zuigen. De niet in het departement tehuis behoorende Hoofdinspecteur der cultures komt al dadelijk in eene eigenaardige positie en wat men te wachten heeft van doctrinaire wetenschap moge blijken uit uitspraken als deze: „Wanneer men dus ernstige pogingen wil aanwenden om den landbouw in de hier beschreven streken tot hooger peil te brengen, is een eerste vereischte dat gebroken wordt met het principe den landbouwer aldaar als geheel mondig te beschouwen. Blijft dit principe gehuldigd dan zullen indolentie en sleur de overhand blijven behouden boven elken prikkel tot verbetering en de landbouw blijft op hetzelfde peil staan. Worden met krachtige hand echter verbeteringen en wijzigingen ingevoerd en gewaakt voor het terugvallen tot vroegere gewoonten dan zal na eenigen tijd deze zelfde sleurgeest, welke den inlanders eigen is, hen behoeden voor achteruitgang wanneer een hoogere trap bereikt is." Deze zinsneden, genomen uit bijlage D. van het rapport der waters- en en voedingsnoodcommissie in Semarang, krijgen meer gewicht nu de steller bij het nieuwe departement wel een van de hoofdrollen zal gaan vervullen.

Het is met het nieuwe landbouwdepartement als met zoovele zaken, waarin de machthebbenden oogenschijnlijk vrij zijn, doch die de vrucht blijken van een samenloop van omstandigheden en karaktertrekken van personen, die momenteel invloed uitoefenen. Het zal er natuurlijk doorgaan en als men na jaren zal bemerken dat het sociale probleem, dat zich voordeed, zich niet op den aangewezen weg laat dwingen, dan zal men weder zooveel wijzer zijn. Voor eene andere opvatting schijnen de tijden thans niet rijp.

*
* *

De Nieuwe Rotterdamsche Courant over het Indische landbouw-departement. In haar nummer van 11 Febr. jl. geeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een hoofdartikel over het ontwerp, om aan de staatsinstellingen van Ned.-Indië een „Departement van Algemeen Bestuur voor de aangelegenheden van den landbouw" toe te voegen en wijst er op dat dit onverwachts komt, waar de Minister in de Memorie van Antwoord slechts gesproken had van maatregelen om aan den inlandschen landbouw duurzaam meer bevredigende uitkomsten te verzekeren en ook bij de mondelinge beraadslaging niet op het voornemen werd gezinspeeld.

Te minder kon men dit voorstel verwachten omdat er van vermeerdering van het aantal departementen in den laatsten tijd niet meer, maar vroeger, in omgekeerde richting, meermalen sprake is geweest. In 1870, toen ook het departement van justitie werd ingericht, is er op de begrooting *f* 70.000 uitgetrokken om het werk beter onder de departementen te verdeelen. Er is gedacht over een departement voor de buitenbezittingen, doch noch in 1870 noch in 1892 is daarvan iets gekomen. Aan een landbouw-departement is nooit gedacht, misschien, zegt de *N. R. Ct.*, omdat heel ons koloniaal bestuur zonder veel overdrijving, een landbouwbestuur genoemd zou kunnen worden.

Het blad maakt de opmerking dat het nieuwe departement zoo goed als niets te besturen krijgt en niet veel meer te beheeren, dan de reeds bestaande rijksinrichting voor den wetenschappelijken landbouw. Met vermelding van hetgeen de M. v. T. op dit punt mededeelt, wordt de volzin eenigszins wonderspreukig geacht, dat het technisch karakter op den voorgrond zal staan, doch dat in geen enkel opzicht te kort zal worden gedaan aan de taak, welke dit departement als elk ander op administratief gebied te vervullen heeft. De oplossing wordt gevonden in het streven om 's lands Plantentuin van O. E. en N. los te maken. Na opsomming van alles wat, vroeger aan den tuin verbonden als zoovele afdeelingen, bij het departement zal overgaan, verandert er administratief niets, hoezeer het boschwezen een deel er van zal uitmaken. Met zijne uitgebreide organisatie en eigen veld van wetenschap en practijk zal dit tegenover den landbouw zijne zelfstandigheid echter wel weten te bewaren. Door de millioenen verbonden aan dezen diensttak en die van in- en verkoop van gouv. producten enz. wordt voor het begrootingscijfer van het landbouw-departement een totaal verkregen van ruim 9 millioen, dat tegenover de andere departementen een ordentelijk figuur maakt, en zijne administratieve onbelangrijkheid bemantelt. Afgescheiden van de uitbreiding der wetenschappelijke en technische werkzaamheid van den Plantentuin zal de oprichting van het departement zelf aan gebouwen *f* 22.000 en aan jaarlijksche tractementen *f* 45.000 kosten, getallen niet om af te schrikken wanneer men van het nut van den maatregel overtuigd is. Tot haar spijt is de *N. R. Ct*, dat evenwel niet. De wereldreputatie van 's lands Plantentuin gaat haar bijzonder ter harte, maar niet zonder tegenzin ziet zij dit instituut veranderd in een toestel van administratie. Voor het oogenblik is men door den aangewezen directeur — als de administratieve beslommeringen hem niet tegenvallen — van het behoud van het wetenschappelijk karakter van het ambt verzekerd, doch als er eens een opvolger gezocht moet worden, is de kans van het vinden van een geleerde van een zoodanig universeel karakter zeer gering. Dan zal naar het blad hoopt de geleerde weder uitsluitend aan het hoofd van den tuin komen en verliest het administratief departement zijn reden van bestaan.

Eene andere reden waarom dit nieuwe rondsel in het bestuursraderwerk van Indië, het blad weinig aanstaat is het drukken op de k r a c h t die in zake landbouw van de regeering moet uitgaan, het zorgen dat de belangen van den landbouw waarlijk worden b e h a r t i g d. „Werd hiermede bedoeld, dat de staatszorg voor landbouw-wetenschap en techniek, voortaan uitgebreid en beter toegerust, met meer overtuiging en stelligheid zich zal uiten, dan zou de gedachte weerklank bij ons vinden, maar de noodzakelijkheid van een

afzonderlijk departement van bestuur niet staven. Heeft de verklaring van den minister eene verdere strekking, dan moeten wij bescheiden opmerken, dat geen macht ter wereld in staat is den natuurlijken aard der dingen te veranderen."

De directeur zal evenals de andere departementschefs thans bevoegd zijn voorschriften te geven aan de hoofden van gewestelijk bestuur, die deze behoudens het recht van beroep op den G. G. gehouden zijn op te volgen, doch de ambtenaren zullen de instructies opvolgen naar de mate van hun kennis, doorzicht en bedrevenheid. Méér „kracht" is er bij mogelijkheid niet in te leggen. De kracht zal overgebracht worden op de bevolking, die afkeerig van nieuwigheden en ongeloovig voor wetenschappelijke voorlichting is. De meeste ambtenaren vinden dan den lichten dwang van „prentah aloes" geoorloofd, maar er zijn er ook die, niet sterk door eigen kennis en meer vertrouwen hebbende in de empirie, die zij voor oogen hebben, dan in de theorie die op papier tot hen komt, hunne handen thuis zullen houden. In deze verhoudingen ligt de kiem van botsingen van boven naar beneden en omgekeerd. Een van de twee partijen zal moeten wijken, maar van twee zienswijzen zal er een geweld aangedaan worden. Dan zal de „kracht," die van de regeering uitgaat, verlamd worden. De wisselwerking tusschen de hoogste koloniale overheid, de ambtenaren van gewestelijk bestuur en de bevolking is te teer van aard, dan dat men vooraf verzekerd kon zijn, door het invoegen van een nieuw organisme eene bepaalde uitkomst teweeg te zullen brengen. Om die redenen kan het blad niet inzien dat de maatregelen in het belang van landbouw en visscherij vruchtbaarder zullen zijn door de oprichting van het departement. De noodzakelijkheid — die het niet beoordeelt of betwist — om den oppersten leider een hoogere plaats in de ambtelijke hierarchie te doen innemen, zou ook zonder dat tot haar recht kunnen komen. Wat den titel betreft, houdt het blad het er voor dat Dr. Treub het meest zal hechten aan dien waaronder hij beroemd is geworden.

* * *

Het Nederlandsch in Indië is het onderwerp van een hoofdartikel in het *Algemeen Handelsblad* van 21 Januuari jl. naar aanleiding van het artikel van den heer D. J. Hulshoff Pol in de Dec.-afl. van dit tijdschrift (bl. 1793). Dit hoofdartikel stelde ons eenigszins te leur wegens de geringe waardeering van dat stuk, die er in doorstraalt en de weinig krachtige argumenten die er tegenover worden gesteld. Ernstig bezwaar wordt gemaakt tegen de stelling dat de Nederlandsche taal nooit de officiëele zal mogen worden tusschen de inlandsche en de Europeesche ambtenaren. Het *Hbl.* wenscht juist het omgekeerde omdat de inlandsche ambtenaren den schakel vormen tusschen het Europeesch bestuur en de inlandsche bevolking en die schakel volgens het blad alleen hecht kan zijn en doelmatig kan werken wanneer beide partijen elkander goed verstaan en begrijpen. Vervolgens wordt de aandacht gevestigd op het groot aantal bestaande Indische talen, op de onmogelijkheid voor Europeesche ambtenaren om meerdere daarvan vloeiend te spreken en de finesses er van te kennen. Er moet een tusschentaal zijn, waarmede men zich over en weer behelpen kan. „Men heeft", vervolgt het blad, „die gezocht in het Maleisch, dat echter door de inlandsche tegenpartij ook niet werd verstaan;" en vraagt nu: „is het toch niet beter dat men daarvoor het

Nederlandsch neemt, dat tevens kan medewerken tot de ontwikkeling van het individu, wat men van het Maleisch niet zeggen kan."

Hiertegenover mag men in de eerste plaats wel vragen of dan tot dusverre ooit een geval is voorgekomen dat Europeesche ambtenaren en inlandsche hoofden elkaar niet begrepen, omdat zij elkander in de gewone officieele Maleische taal niet verstonden. Is deze laatste, die als Oostersche taal zich veel beter leent tot het plaatselijk opnemen van Javaansche en andere woorden, voor een Inlander niet vèel gemakkelijker als voertuig van zijn gedachten, dan het moeilijke Nederlandsch? Is er dan niets geen gewicht te hechten aan de verwaarloozing der kennis van de Inlandsche talen door de Europeesche ambtenaren als zij deze weinig meer noodig hebben en tegenover de minderen steeds een hoofd als tolk kunnen gebruiken? Wanneer over en weer een verschillende moedertaal bestaat, is er altijd gevaar voor eenig radbraken, maar juist de Hollander is aangewezen om zich op dit punt meer en meer te bekwamen, gewoon als hij is om van zijn jeugd af ook andere vreemde talen te leeren. Bovendien het Maleisch is nu eenmaal de taal der tropen, die niet alleen in alle deelen van den Archipel maar zelfs op Ceylon en elders verstaan wordt, het is de „lingua franca" welke in die omgeving past; het is niet de taal van den overheerscher, aan de invoering, waarvan, bij een nooit geheel te vermiiden zachten dwang, altijd het hatelijk karakter van ondergeschiktheid kleeft. Is het gewone Maleisch volgens de kenner te eenvoudig, te alledaagsch, te weinig grammaticaal, men ijvere voor het bezigen van een meer het hoog-Maleisch naderende schrijftaal, doch make geen propaganda voor iets zoo onnatuurlijks als het gebruik van een in die omgeving in het geheel niet passende taal. Wil men voor enkele wetenschappelijk op te voeden inlanders het gebruik van het Nederlandsch voorschrijven, omdat men meent dat wetenschappelijke zaken beter in die taal zijn uit te leggen, dan is daar niet veel tegen, hoewel wij niet inzien, waarom ook een inlandsche taal niet met tal van woorden voor nieuwe begrippen verrijkt zou kunnen worden, doch het streven dat thans bovendrijft gaat in een verkeerde richting, waarvan de schadelijke gevolgen te licht geteld worden. Aanmoediging van ijdelheid, oogendienarij en vervreemding van den kleinen man bij de Inlandsche hoofden, zal een tusschenstand van verhollandschte inlanders scheppen, met grootere materieele behoeften, dan de inlandsche samenleving zal kunnen bevredigen. Uit de ontwikkeling, welke de te vervormen inlander deelachtig zal worden door het lezen van onze nieuwste producten op literarisch, economisch en politisch terrein, zal ontevredenheid met het bestaande, politieke tinnegieterij en minachting van inlandsche denkbeelden en gewoonten voortvloeien. Het gros der bevolking zal zich met zijn aangeboren conservatisme daartegen verzetten en men zal later, bij het aanschouwen van veel strijd en teleurstelling, ontwaren dat het toch misschien maar beter geweest was om eene dergelijke beschaving niet indirect op te dringen aan volken, die zoo geheel anders van aard en aanleg zijn.

Men staat hier voor stroomingen in den menschelijken gedachtengang, waartegen redeneeren niet veel helpt. Naarmate men het een of het andere punt meer in het oog houdt, is de koers die gestuurd wordt verschillend en de groote massa houdt zich aan den naam en den roep van bekwaamheid, die van de stuurleden uitgaat, ook al hebben zij dien naam in een ander vak verworven.

De beweging tegen verhollandsching der inlanders zal eene groote belemmering ondervinden door het gezag van professor Kern, die dezer dagen in een opstel over: „Rassen, volken, staten", zijnde het 4de nummer der „Studies in Volkskracht" incidenteel aanbeveelt om het Hollandsche taalgebied uit te breiden en o. a. zegt (bl. 168): „Een treurig bewijs van kortzichtigheid is het dat de Hollanders in Oost- en West eeuwenlang verzuimd hebben de kennis onzer taal te verbreiden, niet natuurlijk ōm de landstalen te verdringen, maar om aan de hoogere standen ōnder de inbborlingen het middel te verschaffen tot hoogere ontwikkeling. Men zag er niet tegen op in Ambon en de Minahassa eene vreemde taal, 't Maleisch in te voeren, maar den inboorling gelegenheid te geven zich in 't Nederlandsch te bekwamen, dat achtte men niet aanbevelenswaardig, omdat onze taal, naar het heette, voor de inlanders te moeilijk was". Daar tegenover haalt de schrijver het voorbeeld aan van een Javaan die in 't idiomatisch gebruik onzer taal uitmuntte en hoe zulks van verschillende andere inlanders eveneens is opgemerkt.

Het is een zware taak om tegen deze autoriteit iets in het midden te brengen. Dat er inlanders zijn die voorbeeldig Hollandsch kennen, valt niet te weerspreken, doch het bewijst alleen voor de intelligentie van de élite, die men evengoed andere moeilijke dingen kan aanleeren. De hoofdvraag is of het doelmatig is om het Hollandsch meer dan tot dusver te bezigen als voertuig ter wisseling van gedachten met de beschaafde inlanders, dus wel in de eerste plaats tusschen ambtenaren en hoofden. Het argument van het beter begrijpen wordt door Prof. Kern niet aangeroerd, maar hij wil de inlanders daardoor het middel verschaffen tot h o o g e r o n t w i k k e l i n g. Zoolang bij deze gewichtige quaestie niet duidelijk blijkt in welke richting die ontwikkeling nuttig en gewenscht is, zal het een woordenstrijd blijven. Kan het zijn dat bij het begrip inlanders aan den oud-hoogleeraar teveel de Britsch-Indische brahmanen voor den geest zweven, die zeker hemelsbreed verschillen van den inlandschen ambtenaar bij ons. Zal aan laatstgenoemden worden duidelijk gemaakt het wijsgeerig verband tusschen volkenrassen en staten, en hoe hun taal menigwerf de aanwijzing van hun afstamming is of zal de ontwikkeling bestaan in het lezen der clericale, liberale, socialistische, realistische en andere geschriften, welke de laatste vruchten zijn van onze westersche beschaving. Zal door al die tegenstrijdige denkbeelden waarbij afbreken meer op den voorgrond staat dan opbouwen de „ontwikkeling" niet nog veel erger gevolgen hebben, dan een stil opgaan in Oostersche piëteit en berusting. De aanraking van oosterling en westerling, zoowel op materieel als op geestelijk terrein niet in het voordeel der gekleurde rassen, is niet te keeren, doch waar het nadeel wordt ingezien, ware het toch beter maatregelen te beramen tot steun van die anders aangelegde naturen, dan om hun val te verhaasten door het bevorderen van hun geestelijk bankroet.

* * *

Bedenkingen tegen de nieuwe Indische mijnwetgeving worden in de *Economist* van Dec. en Januari jl. geopperd door den heer Reinier D. Verbeek, die het daarbij voornamelijk heeft over de vereischten, waaraan houders van mijnconcessies moeten voldoen. Herinnerd wordt hoe het thans aangenomen mijnwetsontwerp, dat door Minister Cremer werd ingediend, het vijfde van

dien aard was, dat het in Juli 1899 werd afgekondigd doch nog niet van kracht is verklaard en dat het Kon. besluit van 29 Juli 1899, in afwachting dat de uitvoeringsbepalingen voor de nieuwe Mijnwet gereed zullen zijn, reeds thans eenige zaken in overeenstemming met de nieuwe mijnwet heeft geregeld. Een daarvan is het overnemen van art. 4 der nieuwe mijnwet als art. 11 van het K. B., waarbij slechts Nederlanders, ingezetenen van Nederland en Ned.-Indië en vennootschappen meerendeels uit Nederlanders bestaande als concessionarissen worden toegelaten. De geschiedenis dezer bepaling wordt nagegaan. De tot dusver van kracht zijnde regeling, het K. B. 2 Sept. 1873 kwam overeen met die van het Agrarisch besluit voor uitgifte van woeste gronden in erfpacht. Wanneer de uitvoerige bepalingen op de vereischten der vennootschappen, die wij hier kortheidshalve achterwege laten, blijkbaar ten doel hebben de deur voor buitenlanders nog vaster te sluiten dan thans het geval is, ontwikkelt de heer Verbeek de bezwaren en moeilijkheden, die daaruit vooral bij overgang der concessie, door overlijden enz. kunnen voortvloeien en haalt hij aan hetgeen hij in vroegere geschriften tegen art. 4 van de nieuwe Mijnwet te berde bracht. Ook thans leest men op bl. 1050 van het opstel dat in verband met de aangetoonde moeilijkheid om te weten of eene concessie, door erfgenamen die niet voldoen aan art. 4, van rechtswege vervallen is de in de nieuwe Mijnwetgeving opgenomen bepaling, dat voor de overdracht de goedkeuring van den G. G. noodig is, in elk opzicht is af te keuren. Hierdoor wordt, met het oog op de mogelijke gevolgen, een te zware verantwoordelijkheid op diens schouders gelegd, terwijl bovendien volgens de Mijnwet het recht van concessie verkregen en overgedragen wordt overeenkomstig de bepalingen van die wet en niet volgens het goedvinden van den G. G. Gewezen wordt op de bezwaren van een procedure, op alles wat tot conflicten aanleiding kan geven en ten slotte wordt in het tweede gedeelte van het opstel op bl. 46 voor de Indische regeering aanleiding gevonden tot de vraag of het niet raadzaam zou wezen aan het Opperbestuur voor te stellen, de invoering van art. 4 van de Nieuwe Mijnwet en de daarop betrekking hebbende uitvoeringsbepalingen vooreerst uit te stellen. Daarentegen zouden volgens den schrijver eenige andere artikelen als 1, 5, 28 en 13, al. 2 al dadelijk zijn in te voeren en art. 12 van het K. B. van 2 September 1873 buiten werking gesteld moeten worden.

Wat de uitsluiting van vreemdelingen betreft, het eenige bruikbare stelsel acht hij eene finale, zooals die in Amerika in verband met de Monroeleer bestaat en in 1850 in onze wetgeving werd gehuldigd. Of zulk een politiek te handhaven zoude zijn met de door onderlingen naijver en concurrentie der groote Europeesche mogendheden ontstane politiek van de open deur wordt door den schrijver betwijfeld.

* * *

Verstandige Regeeringshulp. In het *Alg. Handelsblad* van 19 Jan. jl. wordt met groot genoegen geconstateerd hoe blijkens het verslag der Gouv. kinaonderneming in de Preanger-Regentschappen over 1902 samenwerking bestaat tusschen 's lands ambtenaren en de particuliere nijverheid. Het betreft een onderzoek door den directeur dier onderneming ingesteld omtrent de geschiktheid van niet rendeerende koffieondernemingen om er kina te planten en verder

het, bij gebrek aan technische leiding, tijdelijk optreden van dien directeur als technisch chef van de Bandoengsche kininefabriek. Dit „unicum in de ambtelijke annalen" wordt zeer geprezen en het voorbeeld zal hen, die trachten in Indië nieuwe industrieën te scheppen, volgens het *Hbl.* doen zien dat zij, wanneer zij dat verdienen, niet te vergeefs rekenen op steun om door de moeilijke tijden heen te komen. Het blad hoopt dat het geen „unicum" zal blijven. Eene regeering kan, ook zonder dat het geld kost, zooveel doen!

* * *

Het begin van den Atjeh-oorlog. De Parijsche correspondent van de *Times* zond dezer dagen een opmerkelijk telegram aan zijn blad, waarvan de volgende vertaling aan de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 21 Januari jl. is ontleend:

„Naar aanleiding van de insinuaties van zekere Duitsche bladen dat de opstand in Duitsch Zuidwest-Afrika te wijten is aan de houding van de Engelschen tijdens den Boeren-oorlog, kan het van belang zijn te weten, in hoever de houding van Duitschland in het verleden bijgedragen heeft tot het aanstoken van koloniale woelingen. Volgens betrouwbare inlichtingen, was het de Duitsche regeering die de minnelijke regeling tusschen Nederland en Atjeh dwarsboomde voor het uitbreken van den Atjehschen oorlog, welke zoo noodlottig voor Nederland is gebleken. In 1872, toen de onderhandelingen tusschen Nederland en Atjeh mislukt waren en de oorlog dreigde, stelde de Engelsche regeering aan wijlen graaf Bijlandt, toen Nederlandsch gezant te Londen, voor, om hare goede diensten aan te wenden teneinde Atjeh te bewegen de Nederlandsche voorwaarden aan te nemen. Dit vriendelijke aanbod van de Engelsche regeering zou waarschijnlijk zijn aangenomen en zeer waarschijnlijk zou de oorlog dan vermeden zijn, maar, ongelukkiglijk, kwam het spoedig ter oore van den Duitschen ambassadeur te Londen De Duitsche regeering protesteerde daarop tegen het plan van bemiddelend optreden van de Engelsche regeering, op grond hiervan: dat het nu de tusschenkomst van den kant van andere regeeringen zou wettigen, tegen welke Duitschland zich geroepen zou kunnen achten bezwaar te maken. De oorlog tusschen Nederland en Atjeh werd zoodoende onvermijdelijk en de wereld weet, wat de strijd aan Nederland gekost heeft."

In de *Nieuwe Courant* van 23 Jan. wordt hierbij aangeteekend dat de juistheid van het medegedeelde niet beoordeeld kan worden, doch dat het bericht oppervlakkig niet geheel onwaarschijnlijk klinkt. Dat de houding der Engelsche regeering zoo vriendschappelijk mogelijk was werd indertijd door onzen minister van Buitenl. Zaken in het Atjeh-debat op 17 April 1874 in de Tweede Kamer verklaard. „Ook Duitschlands houding zou niet onverklaarbaar zijn," zegt het blad. „Het is bekend, dat Atjehers zich in de jaren onmiddellijk vóór den oorlog in betrekking hebben zoeken te stellen ook met andere Europeesche machten, o. a. met Frankrijk. Wie weet of Duitschland hierin inderdaad geen gevaar heeft gezien."

* * *

Nog eens de stichtingen van den heer Van der Steur. Naar aanleiding van de artikelen in *de Tijd* en de *Nieuwe Courant* besproken in onze vorige revue op bl. 78 staat thans weder een artikel van E. L. C. in laatstgenoemd blad

naar aanleiding van een repliek in *de Tijd* van 10 Jan. waarin iemand, die goed bekend is met het R. K. Weeshuis te Semarang ontkent dat er bij de opneming van kinderen in dat gesticht eischen van financieelen aard gesteld worden. Daartegenover stelt E. L. C. dat moge de heer V. d. S. op dit punt verkeerd zijn ingelicht, toch gebrek aan plaats aldaar wel eens in niet urgente gevallen tot uitstel der opneming leidde. Bovendien worden daar slechts weezen en halfweezen opgenomen en wordt er gevraagd naar verschillende stukken, die de heer V. d. S. niet vordert. Een en ander maakt dat er ouders zijn, die er gemakkelijk toe komen hun kinderen aan laatstgenoemde toe te vertrouwen of dat men zijn toevlucht tot hem neemt met weezen, waarvoor men bij de opname in het R. K. Weeshuis moeilijkheden ondervond. Vervolgens wordt het bijzondere geval besproken dat o. a. aanleiding tot de correspondentie was en krijgt men zeer uitvoerig twee afwijkende lezingen, bij welke de laatste den heer V. d. S. zeker van overdreven propagandazucht vrijpleit.

De heer E. L. C. lijkt ten slotte deze geheele geschiedenis een storm in een glas water om diens inrichtingen bij het groote publiek in discrediet te brengen en daarvoor is het opgegeven motief te onbeduidend.

* * *

Is het ramehvraagstuk voor den Indischen planter opgelost? wordt gevraagd in een drietal artikelen van het weekblad *De Nederlandsche Handelsgids* van 2, 9 en 16 Jan. jl., naar aanleiding van de reclame, die wij terloops in de revue der Jan.-afl. (bl. 92) vermeldden. De schrijver, de heer A. Theo André, herinnert daar aan hetgeen de heer P. J. van Maanen in het *Soer. Hbl.* had opgemerkt naar aanleiding van het artikel in *De Ind. Mercuur* van 14 Juli dat namelijk eene dergelijke bereidingswijze reeds sinds 1896 door eene Engelsche maatschappij in practijk wordt gebracht en dat deze de ruwe bastvezel per ton kocht tegen *f* 84 geleverd te Bombay, terwijl er een procédé Faure bestaat, waarbij schoone, spinbare vezel door de planters zelf gemaakt kan worden tegen eene waarde die te Marseille 6 à 700 frs. per ton bedraagt. Volgens dezen schrijver staat de productie van ruwe bastvezel per snit en per bouw tot die der schoone, spinbare vezel, zooals de machine Faure die aflevert, als 18 pikol tot 12.5 pikol. Een en ander maakt dat de vroeger besproken oplossing niet die is, zooals de Indische planters zich die voorstellen. Het voordeel is voor hen niet gelegen in het vinden van een procédé voor de verwerking van bast tot spinbaren vezel en de oprichting van een fabriek daarvoor in Nederland maar wel in het vinden van eene machine, die in N.-I. al den bast met weinig kosten van het hout scheidt en ter plaatse een spinbaren of weefbaren vezel te produceeren, die in Europa direct verwerkbaar is. Dit schijnt hem veel voordeeliger. Ook wordt de vrees uitgesproken dat bij bereiding in Europa toestanden zullen intreden, zooals destijds met de kina.

* * *

Heerendiensten. Blijkens een bericht in de dagbladen werd, dato 4 Januari aan de *Deli Courant* geseind dat met ingang van Januari in het district Singen Kidoel (Semarang) een proef zal worden ingesteld met afkoop van

heerendiensten tegen *f* 1.50 per jaar en per man; gelukt deze proef dan zal dit systeem over geheel Java worden toegepast. Daar dit bedrag nog al hoog voorkomt en de oeconomische toestand op veel plaatsen niet veel verbeteren zal als de bevolking in plaats van arbeid zelf geld zal moeten leveren, dat in streken waar weinig te verdienen is, zoo moeilijk wordt bijeengegaard, is het niet ondienstig hierbij een paar cijfers uit het jongste koloniaal verslag te vermelden. Blijkens het overzicht (bijl. G) van de gehouden aanteekeningen omtrent de verrichte heerendiensten op Java en Madoera (de Vorstenlanden uitgezonderd) waren er in ronde cijfers 3¼ millioen heerendienstplichtigen in de gouvern. landen, die als maximum ruim 60 millioen dagdiensten hadden kunnen leveren. Van deze dagdiensten werden ruim 16¼ millioen gevorderd, zoodat alles bijeen door elk heerendienstplichtige gemiddeld 5 dagdiensten per jaar werden gepresteerd. Het aantal diensten per hoofd was het grootst in Zuid-Soerabaja (8 à 9) in Pekalongan (8) in Banjoewangie (7 à 8), het geringst op Madoera en Bawean (1). Van de geleverde dagdiensten waren 4¾ millioen voor onderhoud, herstelling of aanleg en 6¾ voor het verharden van wegen, te zamen dus 11½ voor wegen tegen 1¾ millioen voor het bezetten van wachthuizen, terwijl waterwerken en irrigatie te zamen ongeveer 3 millioen in beslag namen. Het gemiddeld aantal dagdiensten per heerendienstplichtige in Semarang gepresteerd is bijna 4, zoodat als het bericht juist is en in Singen Kidoel niet buitengewoon veel van de menschen gevergd wordt, zij hunne vrijstelling met *f* 0.37⁵ per dagdienst zouden betalen.

* * *

Het eiland Simaloer. In het jongste nummer van het Tijdschrift van het *Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap* (1⁰. Jan. 1904) komt op bl. 65 eene bijdrage voor van den Controleur L. C. Westenenk over het eiland Simaloer, vergezeld van een schetskaartje op de schaal van 1 : 600.000. In hoofdstrekking evenwijdig aan de kust van Sumatra bedraagt de lengte 54 zeemijlen, dat is ongeveer de afstand van Helder tot Rotterdam, de breedte 5 à 14 zeemijlen. Het ligt op 2⁰ 20' tot 2⁰ 57' N. B. bewesten Noord-Sumatra in den Indischen Oceaan en behoort ingevolge St. 1880 No. 149 tot het gouvernement Atjeh en Onderh., alwaar het gebracht is tot de onderafdeeling Tapa-Toean. Van de hoofdplaats van dien naam tot de Sinafang-baai aan de noordzijde dicht bij het oostelijke uiteinde van het eiland is de afstand 68 zeemijlen. Aan de Westkust wordt de klappercultuur op groote schaal gedreven, doch aan de Oostkust, die door prachtige baaien veel meer toegankelijk is, had men vroeger veel te lijden van Atjehsche kwaadwilligen en bleef bij minder nederzettingen het oerbosch meer in stand. In Nov. 1854 werd het eiland waarschijnlijk het eerst door een Europeaan, den toenmaligen Resident van Tapanoeli F. H. J. Netscher bezocht. In 1881 geschiedde zulks door den heer K. F. H. van Langen. Aan beiden viel de ongemeene vruchtbaarheid op. De bosschen worden ware goudmijnen geacht van deugdzaam hout, doch een onderzoek naar steenkool schijnt ongunstig te zijn uitgevallen. Omtrent de bevolking loopen de cijfers van beide genoemde hoofdambtenaren zeer uiteen. De eerste gaf een totaal van 12500, de tweede van 5700 zielen, dat dichter bij de waarheid schijnt te zijn. Dat het zwaar bevolkt was vóór dat Atjehsche zeeroovers en slavenhalers er vreeselijke verwoestingen aanrichtten, wordt zeer waarschijnlijk geacht. Thans

worden de bewoners beschreven als goedaardig en gewillig; „evenals alle buiten de zoogenaamde beschaving gebleven inlanders zijn zij eenvoudig en kinderlijk”....

In ontwikkeling staan zij hooger dan de bevolking van de overige der westelijke eilanden. De rijkdom van den bodem en van het oerwoud in verband met de nog onvoldoende communicatie-middelen hebben hen niet geprikkeld tot zwaren arbeid en de bewoners zijn tevreden met wat het land hun schenkt, d. i. alles wat zij noodig hebben om te leven Het gevolg van een en ander is dat de bevolking arm is en lui. Reeds een 20-tal jaren geleden heeft de heer Van Langen de Nederlandsche ondernemingsgeest opgewekt om het eiland te exploiteeren, doch eerst nu schijnen aanvragen in behandeling tot aankap van wildhout op verschillende plaatsen. De schrijver van het artikel stelt zich van zulke ondernemingen, mits deugdelijk beheerd, een groote toekomst voor. De inlandsche nijverheid bepaalt zich thans tot prauwenbouw en smeden. Simaloer is bekend door de fraaie en degelijke prauwen, die er vervaardigd worden. De landbouw staat er op zeer lagen trap; als er gebrek is aan rijst wordt de sago van den roembiapalm en van den arènboom genuttigd. Er zijn echter een aantal karbouwen. Voor de historische en topographische bijzonderheden moge naar het artikel zelf verwezen worden. In de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 1904 (1ste en 2de afl.) vindt men op bl. 302 een Simaloersch woordenlijstje, door denzelfden Controleur bewerkt.

* * *

De heer G. A. Scherer over middelen tot verbetering van den oeconomischen toestand van den inlander. Genoemd oud-lid in den Raad van Indië hield op 15 Jan. jl. in de Alg. Vergadering der Vereeniging „Moederland en Koloniën” eene voordracht, in extenso afgedrukt in het *Koloniaal Weekblad* van 28 Jan. en 4 Febr. jl., welke naar het ons voorkomt eenige treffend juiste opmerkingen bevat in zake de veel besproken „mindere welvaart.” Na de aandacht gevestigd te hebben op de omslachtige werkwijze der onlangs benoemde commissie met haar ontwerp-leidraad (zie onze Jan.-afl. bl. 57) gelooft hij dat, als eindelijk ten gevolge van dat onderzoek eens aan helpen kan worden begonnen, dit wel in hoofdzaak zal bestaan in werken in het belang van irrigatie en communicatie, daar dit de voornaamste, zoo niet de eenige middelen zijn, waarvan het nut en de noodzakelijkheid afdoende op het papier kunnen worden aangetoond, wanneer zij die voorstellen en zij die beslissen door zoovele geographische mijlen en zoovele bureaux van elkander gescheiden zijn. En toch gelooft de heer S. dat al gaf men den inlander thans dadelijk 50 millioen voor elk van die zaken cadeau, daarmede geen nieuw tijdperk van welvaart voor de inlandsche bevolking zou aanbreken. De schrijver is niet tegen het betalen van de zoogenaamde „eereschuld”, en gelooft dat men met zulk een bedrag een massa goeds zou kunnen verrichten, doch niet dat zulks een geheele omkeering zoude teweeg brengen, zelfs niet als men de ± 600 millioen van de batig slot politiek den inlander in handen had gesteld. Die kolossale som zou bij hetzelfde stelsel van bestuur de welvaart van den inlander op het huidige oogenblik niet zoo hebben verhoogd, als men van zulk een belangrijk bedrag zou verwachten.

„Waar eene kinderlijke, weinig ontwikkelde, eenvoudige bevolking," zegt de spreker, „in nauwe aanraking komt met Europeesche handelaren en industriëelen, toegerust met kennis en kapitaal en met Aziatische vreemdelingen als Chineezen en Arabieren, die geboren kooplieden en handelaren zijn, daar moet die bevolking het loodje leggen en gaat haar geld langzaam maar zeker in de zakken der vreemdelingen over."

Dit is alleen te verhinderen, wanneer zooals in Japan, alles in het werk wordt gesteld om den inboorling tot hetzelfde peil op te voeren. Waar wij beweren dat wij op Bali, Lombok en Atjeh beschaving en welvaart invoeren, is niets minder waar dan dat. „Juist dat wij het land voor ieder open stellen, dat wij het recht voor iedereen gelijk maken en dat wij de veiligheid van personen en goederen handhaven, maakt dat de vreemdelingen, met kapitaal en kennis toegerust, zich onder de bevolking kunnen vestigen en daar ongestoord hunne zaken kunnen drijven, en wie dan op den duur aan het langste eind trekt behoeft geen betoog." Uit eigen aanschouwing weet de spreker te verzekeren hoe Atjeh toen wij daar kwamen en in de eerste jaren daarna een zeer rijk land was met overvloed van kostbare houten huizen, prachtig vee, vele visschersvaartuigen, netten van 1000 en meer gulden waarde, overvloed van gouden en zilveren sieraden, wapens, munitie en gemunt geld. Dit kwam omdat destijds de Atjehers geen vreemdelingen in hun land toelieten, behalve die welke zich daar voor goed vestigden en zich met de bevolking vermengden. Dikwijls werden rijk geworden vreemdelingen ook wel onder een of ander voorwendsel van hun schatten ontdaan of benoemde de vorst zich zelf tot hun erfgenaam. Op die wijze bleven de schatten in het land, terwijl de vreemde handelaars om ongemoeid te blijven een groot deel van hun winst aan vorst en rijksgrooten moesten afstaan. Niet dat zulke praktijken verdedigd of ter navolging aanbevolen worden, doch zij verklaren hoe de rijkdom in het land bleef. Thans is door den oorlog een groote verwoesting aangericht en het is de vraag of wij de welvaart weder zullen doen herleven, als wij het volk tot onderwerping hebben gebracht en het daarin houden. „Gedeeltelijk wel", meent de spreker, „maar in andere opzichten zullen wij dezelfde toestanden krijgen als op Java". Vreemdelingen zullen een groot gedeelte van de winst, die vroeger in Atjeh bleef, tot zich trekken en uit het land brengen. De delfstofrijkdom, adres de petroleum in Perlaq, zal hoofdzakelijk den vreemdeling ten goede komen, maar het land zal er niet beter op worden; niet omdat de vreemdeling zoo slecht is, maar omdat hij vreemdeling is en het door kennis en kapitaal verkregen geld niet in het land zelf verbruikt, zoomin als de ambtenaar en de officier, die in patria hun pensioen verteren. Het absenteïsme is de worm, die aan de welvaart van Indië en in het algemeen aan die van alle tropische koloniën van Europeesche mogendheden knaagt. Waar men beweert dat, wanneer de Inlander de schatten uit den bodem van het door hem bewoonde land zelf niet te voorschijn brengt, hij er niet door verarmt wanneer een ander dit doet en de winst elders verteert, daar betwijfelt de heer Scherer of dit juist is. „Tegenwoordig dient elk volk zijn uiterste krachten in te spannen om de concurrentie tegen anderen vol te houden en kan het niets missen van de factoren, die tot zijn ontwikkeling en zijne welvaart moeten bijdragen. Gebeurt dit wèl, dan moeten de gevolgen ten nadeele van dat volk zich met der tijd openbaren. Ware dit niet zoo,

waarom zou dan het absenteïsme in Ierland en in Friesland dezelfde slechte gevolgen hebben als wij in Nederlandsch- en Britsch-Indië waarnemen?"

Het is de plicht van een koloniaal bestuur om door opvoeding en onderwijs de inheemsche bevolking de gelegenheid te geven zich op te werken om zelf te doen en te verdienen wat thans door den vreemdeling geschiedt, maar die weg is lang en dat er in de buurt van Europeesche ondernemingen geen meerdere welvaart heerscht schijnt wel een bewijs dat de bestaande toestanden in den weg staan. Gedeeltelijk zou de vreemde invloed geneutraliseerd worden als de teelt van producten voor de Europeesche markt door den inboorling voor eigen rekening geschiedde en hij dus niet uitsluitend loonarbeider was, terwijl hij door meerdere ontwikkeling ook op den duur zelf meer ambten en beroepen zou moeten kunnen waarnemen, thans door vreemdelingen vervuld.

Van de „mindere welvaart" commissie ziet de spreker weinig heil en hij vreest dat wat zij eenmaal zal voorstellen voor vele jaren een officieel program zal worden, waarvan moeielijk zal worden afgeweken. De maatregelen ter bevordering van welvaart behoeven niet altijd veel geld te kosten. Leenen en schulden maken tegengaan en het bevorderen van planten voor eigen rekening kunnen niet anders dan heilzaam wezen voor de bevolking. Waar deze dikwijls haar eigen belang weinig beseft of er onverschillig voor is, mag men volgens spreker haar een beetje den teugel doen gevoelen en ziet hij niet op tegen wat aansporing of printah-aloes. Als illustratie verhaalt hij zijne ervaringen, toen hij in 1885 benoemd werd tot Assistent-Resident van Gorontalo, waar het volk bij zijn komst in zeer deplorabelen toestand verkeerde en groote armoede heerschte. Uitvoerig wordt aangetoond hoe eene, door een voorganger Dr. F. Riedel aangewezen, bron van bestaan, het zoeken van damar in de bosschen, verloopen was, hoe de toestanden er gebrekkig waren en hoe door spreker met behulp van twee controleurs eigener autoriteit een meer geregeld bestuur en gewijzigd belastingstelsel werd ingevoerd, nadat alles goed was opgenomen en een volkstelling was gehouden volgens het model, dat naar spr. meent, indertijd door den Resident Wallandt in Benkoelen, de Lampongs en Palembang is ingevoerd. Er bleek toen dat als elk werkbaar man, hoofden en geestelijken uitgezonderd, 's jaars *f* 5 belasting betaalde, niet alleen de gouvernementsbelasting voldaan kon worden. maar de hoofden ook behoorlijk te bezoldigen waren. Daartegenover konden dan alle heerendiensten, verplichte leveringen, tienden, enz. voor de laatsten afgeschaft worden. Vervolgens werd de bevolking aangezegd dat zij zich betere huizen moest bouwen en geregelde aanplantingen moest aanleggen van gewassen geschikt voor de Europeesche markt; als zoodanig werd de klappercultuur aanbevolen en wel minstens 50 boomen geschat op *f* 0.50 opbrengst per jaar, voor elk gezin. In 1886 werd de nieuwe belastingregeling ingevoerd en hoewel spreker spoedig werd overgeplaatst, is zij een volkomen succes gebleken. In het Kol. Verslag 1888/89 bl. 18 is deze zaak verder besproken. De belasting bracht van ± *f* 29000 tijdens de invoering in latere jaren het $2^1/_2$ à 3-voudige op, terwijl de geheele toestand der streek merkbaar is verbeterd. Spreker is niet zulk een liefhebber van dwingen, maar hij acht dit soms noodig waar er bij achterlijke, indolente, dikwijls onder slecht of verkeerd inlandsch bestuur levende inlanders, inmenging van Europeesch

bestuur noodig is. In het algemeen wordt het wenschelijk geacht van inlanders te eischen dat zij het een of ander planten met een zekere minimum-opbrengst. Behalve de klapper komen het houden van pluimvee en de cultuur van rameh en pinang in aanmerking.

Bij zijne verdere beschouwingen blijkt spreker een voorstander van emigratie en zoekt hij het zwaartepunt van de economische opheffing der bevolking in verbetering van het gehalte der hoofden, het instellen van vaste commissiën, in elk gewest tot het bevorderen van de welvaart, het houden van registers van burgerlijken stand, en beter onderwijs. Langzamerhand moet men de inlanders ook in hoogere betrekkingen brengen, waartoe de rechtspraak zich aanbeveelt. De permanente commissies zouden over geld moeten beschikken om de bevolking te helpen met landbouwwerktuigen enz. Ook voor beleidvolle emigratie zou spreker groote sommen beschikbaar willen stellen. Een en ander vond hij veel practischer dan het geven van groote sommen in eens of groote voorschotten, waarvan maar weinig in de zakken der inlanders terecht zou komen. De voordracht gaf nog aanleiding tot eenige gedachtenwisseling, die wij hier kortheidshalve voorbij moeten gaan.

* * *

Aankoop van particuliere landen door Chineezen. In het „Van Week tot Week" particuliere correspondentie van het *Algemeen Handelsblad* van 31 Jan. jl. wordt uit Batavia geschreven dat op 12 Dec. jl. te Buitenzorg in publieke veiling is verkocht het land Djamboe op ± 20 paal van die plaats in noordelijke richting. Kooper was voor ongeveer *ƒ* 225.000 een Chinees uit Krawang. De schrijver vindt het jammer dat het Gouvernement niet van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om zelf dit flink stuk rendabel land machtig te worden. De bevolking is er goed gezind en was tot dusver aan dragelijke lasten, naar men zegt slechts *ƒ* 16 à *ƒ* 18.000 onderworpen, terwijl zij nu minstens *ƒ* 30.000 zal moeten opbrengen. Als men de achterlijke toestanden op de particuliere landen nagaat is het inderdaad te betreuren dat er geen fonds bestaat, waaruit de Regeering in zulke gevallen tot aankoop kan overgaan, om aldus geleidelijk in het bezit van alle particuliere landen te geraken.

* * *

Adres van Moederland en Koloniën in zake het Ethnographisch Museum. In verband met de in onze revue van de Jan.-afl. bl. 104 besproken quaestie heeft het Bestuur der Vereeniging „Moederland en Koloniën" in dato 14 Jan. jl. een brief aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht, welke men in het *Koloniaal Weekblad* van 21 Jan. vindt afgedrukt. In dit stuk wordt er op gewezen hoe noodzakelijk verzamelingen zijn voor den beoefenaar der wetenschap, omdat de grenzen van het gemakkelijk bereikbare meestal te eng zijn om de geleidelijke ontwikkeling der scheppings-verschijnselen voor oogen te houden en, wat de sociologische studiën betreft, in het bijzonder ook omdat men bedacht moet zijn op tijden, dat de waarneembare daadzaken zullen ophouden tot de bestaande samenleving te behooren. Bij het proces van vervorming, dat door de toeneming der verkeersmiddelen en de uitbreiding onzer westersche beschaving als het ware onder onze oogen te aanschouwen is, wordt het een dure plicht geacht met vlijt en zorg alles te verzamelen wat ons naar die weldra verdwijnende beschavingen kan terugvoeren. De

ethnographie nam deze taak op zich en bewees haar goed recht als wetenschap. Wat reeds verloren ging, doch door opgravingen, enz. nog gered kon worden, behoort tot het gebied der oudheidkunde en hoewel ethnographie en archeologie afzonderlijke vakken zijn, zij zijn te na verwant om ze te scheiden, als men bijv. let op de Javaansche, Indische en Amerikaansche oudheden, die eigenlijk een plaats in het Ethnographisch museum behoorden te vinden. Eindelijk wordt gewezen op de onderwijzende kracht, die van het museum uitgaat, voor onze aanstaande koloniale ambtenaren. De meerderheid der Commissie van advies roerde evenwel een teer punt aan, namelijk den onvolmaakten stand der sociale beoefening van de Ethnographie als wetenschap en zij was genoodzaakt te waarschuwen tegen eene splitsing van het museum in eene verzameling van Nederl. Indië en van een voor de overige landen en volken, omdat het wijsgeerig inzicht noodig om in den chaos van feiten onder en in de beoefening der ethnographie methode te brengen nog te veel ontbreekt. Met voorbeelden wordt aangetoond hoe door het gemis daarvan de academische lessen niet altijd het verwijt ontgaan van als droog zand aan elkander te hangen en hoe daarbij nog te weinig van de beschikbare verzamelingen wordt gebruik gemaakt. Waar Mr. Serrurier daardoor over de toekomst van het ethnographisch onderwijs pessimistisch gestemd was en de heer IJzerman in zijn afwijkend advies meende te mogen constateeren dat de Leidsche verzameling tot dusver voor het universitair onderwijs van geen belang was, wordt er op gewezen dat het betrekkelijk laag stadium der ethnographische studiën als wetenschap geen recht geeft den prikkel van aanschouwing aan het onderwijs te ontnemen. Wel wordt de opmerking niet zonder gewicht geacht dat ook elders de musea niet steeds zijn gevestigd in de centra van universitair onderwijs, doch in dit geval geldt het de vraag in hoeverre de keuze meer aan haar doel van wetenschappelijke beoefening beantwoordt bij vestiging elders.

Vervolgens wordt de aandacht gevestigd op eene uitspraak van den hoogleeraar de Goeje dat het rijkste museum evenals het best ingerichte laboratorium, eerst tot zijn recht komt als de geleerde er is, die het weet te gebruiken. Dit punt verdient ernstige beschouwing in verband met hetgeen de Commissie-meerderheid heeft medegedeeld over het betwistbaar nut van musea-bezoek in het algemeen, als argument tegen verplaatsing naar Amsterdam, waar men op een grooter publiek zou kunnen rekenen. Dit meenen de stellers van het adres niet zonder wederlegging te moeten voorbijgaan. Het gaat hiermede als met onze openbare archieven. „Paleizen worden voor de bewaring opgericht, voor het algemeen, ja, voor zoover men dit wil opvatten, doch eigenlijk voor de als deskundigen gedocumenteerden". Op scherpe wijze worden voorbeelden aangehaald van de weinig welwillende wijze, waarop bepaalde belangstellenden werden te woord gestaan of afgewezen. Een gemis aan streven om het belangstellend publiek te gerieven, doet daarbij denken aan den gierigaard, die op zijn geldkist zit. De voorbeelden werden genomen zoowel uit gevallen met musea als met boekerijen en oude archieven. (Ook het weigeren aan een belangstellende om stukken uit het oud-archief te Batavia bij zich aan huis te mogen hebben, wordt hier aangehaald, doch of dit voorbeeld gelukkig is te noemen mag betwijfeld worden, daar die bepaling wel zal gemaakt zijn tengevolge van vroegere ongelukken. Of is niet destijds

een belangrijke collectie ten huize van den heer de Serière verbrand, zie onze Sept.-afl. van het vorige jaar, bl. 1388).

Scherp is het verwijt: „Beter is het dan ook dat de opgetaste massa's door den tijd vergaan of onbruikbaar worden, dan slechts de geringste kans van gevaar te openen, dat in het streven naar het stichten van zooveel mogelijk nut, het bewaarde in eigen huis en hof door onheilige handen — voor gedocumenteerde geleerden is het altijd wat anders — zoude bezoedeld kunnen worden."

Het is niet de plaats der vestiging, die de vruchtdragende, ontwikkelende populariteit beheerscht, maar, zooals Prof. de Goeje zegt, de man die geroepen is de instelling door zijn geest te bezielen.

Na er op gewezen te hebben dat niemand in staat is den zedelijken, geestelijken en esthetischen invloed, welke het museum op schijnbaar niet-ernstige bezoekers kan hebben, te bepalen, en in verband daarmede ook het denkbeeld van eene scheiding in eene wetenschappelijke verzameling en een tentoonstellingsafdeeling te hebben verworpen, is het Bestuur der Vereeniging „M. en K." van oordeel dat het standpunt om voor Leiden het museum te behouden, er nochtans niet minder door gerechtvaardigd is. Voor den vreemdeling blijven er toch altijd redenen om Leiden te bezoeken en hij vindt er dan het museum tevens onder zijn bereik. Het behoort er historisch te huis en al moge eene minderheid der commissie van oordeel zijn dat als plaats voor studie op ethnographisch gebied het museum elders meer nut zou kunnen stichten, dit is in ieder geval eene quaestie van betwistbare maat. Dat een ethnographisch museum eene anomalie zou wezen, waar het gerangschikt blijft onder eene universiteit met beroemd geworden zetels voor Oostersche, oudheid- en volkenkundige wetenschappen, zullen ook de voorstanders onmogelijk vol kunnen houden. Resumeerende wordt in overweging gegeven het museum te Leiden te behouden.

* * *

Nieuwe wegen voor Indische volkenkunde. Dat de beslissing waar het Ethnographisch Museum komen moet niet zoo gemakkelijk is, wordt voor den leek duidelijk als hij na het adres van „Moederland en Koloniën," het pittige artikel ter hand neemt, door den heer G. P. Rouffaer onder dit opschrift in de Februari-afl. van *De Gids* geschreven. Eene bespreking van het werk over Timoreesch snijwerk van den heer J. A. Loebèr Jr. (zie onze Dec.-afl. bl. 1891) gaat vooraf en daarin wordt aangetoond hoe hier een leek en liefhebber een vondst heeft gedaan, welke een nieuw pad voor Indische volkenkunde opent. Aantrekkelijk is de beschrijving der ethnologie als de kennis der volken zonder geschreven geschiedenis, de waardeering van hetgeen door mannen als Veth, Wilken en Snouck Hurgronje is gewrocht, de bloeiende levenskracht, die de studie steeds moet bezielen en hoe het voorbeeld van den heer Loebèr bewezen heeft, dat nieuwe wegen kunnen worden ingeslagen.

Het kostbaarste materiaal voor de kennis der Timor-ornamentiek bleek te berusten in ons Rijks Ethnographisch Museum en als van zelf komt daarmede de hangende quaestie aan de orde.

De schrijver tracht deze op zoo onpartijdig mogelijke wijze te bespreken en gaat in het bijzonder de voorgeschiedenis en de rechten van Leiden op

die instelling na, omdat zelfs de commissie van advies te weinig heeft uiteengezet wat er in 1895 en 1897 in de Staten-Generaal over voorgevallen is.

Wanneer men de feiten kort resumeert dan blijkt uit de betreffende Handelingen dat aanvankelijk geen ander denkbeeld heeft bestaan dan om het Rijksmuseum te 's Gravenhage te vestigen. In 1815 legde het legaat van Mevr. de Wed. Royer den grondslag tot het toekomstig museum en toen Koning Willem I in 1826, 1831 en 1832 de waardevolle collecties Cock-Blomhoff von Siebold en Van Overmeer-Fisscher voor te zamen *f* 83.600 van Rijkswege aankocht, waaraan nog in 1838 het tweede en belangrijkste deel der collectie Von Siebold voor *f* 46.500 werd toegevoegd, bestond nog geen ander denkbeeld, getuige het kabinets-schrijven van 18 Juni 1838: „ten einde aldus een Ethnographisch Museum te vormen, hetgeen niet weinig tot luister dezer stad ('s Gravenhage) zou bijdragen". De oudste verzameling is onder de benaming „Koninklijk Kabinet van zeldzaamheden" feitelijk van 1821 tot 1 Juli 1864 gevestigd geweest in het Mauritshuis. Doch de tweede aankoop der collectie Von Siebold is, wegens plaatsgebrek te Den Haag, oorzaak geweest dat Leiden in het geding trad. Deze werd bij besluit van 9 Jan. 1839 No. 96 „in afwachting" onder bewaring gelaten van den te Leiden wonenden Dr. von Siebold, die haar verzameld en verkocht had, doch nu haar voor het Rijk tegen vergoeding zou blijven huisvesten, tot tijd en wijle de Regeering haar eigen gebouw zou aanwijzen. Het „in afwachting" van 1839 duurde steeds voort en toen Von Siebold in 1859 ons land verliet, moest in Leiden in allerijl een huis gehuurd worden om de collectie te „stallen". Den Haag kon zeggen zijn kans verkeken te hebben toen deze Leidsche collectie op 1 Juli 1864 gepromoveerd werd tot den titel „Rijks Ethnographisch Museum". De ethnographica uit het Mauritshuis werden in 1883 mede daarheen overgebracht. Bij de discussies in 1895 werd uitdrukkelijk verklaard dat er geen juridische bezwaren tegen de verplaatsing bestonden en de Minister van Houten pleitte destijds blijkbaar voor den Haag wegens de historische rechten van die stad en omdat hij vond dat Amsterdam in Artis reeds een behoorlijk Ethnographisch Museum bezat. Hij achtte de Rijksverzameling te Leiden niet op zijn plaats, waar zij nooit voor bestemd was geweest en dat waar Leiden reeds een 3- of 4-tal musea bezat en Amsterdam sedert 1885 het rijksmuseum, Den Haag behalve op historische ook op moreele gronden er aanspraak op kon maken het nieuwe Rijks Ethnographisch Museum op zijn gebied te zien verrijzen. Doch den Haag verloor den slag en Leiden won hem evenmin; de meeste stemmen, al werd het ook verworpen, vereenigde het amendement van den heer Cremer, die den geheelen bouw voor „Memorie" wilde uittrekken, omdat hij de mogelijkheid eener stichting te Amsterdam wilde open houden. Ook het Kamerlid Kuyper stemde vóór dat amendement, dat met 39 tegen 49 stemmen viel.

Wat nu de rechten betreft van Leiden, niemand zal ontkennen dat het langdurig bezit van eene al meer en meer zich uitbreidende verzameling zekere aanmerkelijke historische rechten inhoudt voor die stad, om nu niet ten bate van Amsterdam van alles ontroofd te worden. Voorts heeft Leiden wetenschappelijke rechten, namelijk zuiver-wetenschappelijke en paedagogisch-wetenschappelijke. De eerste konden veel krachtiger zijn, als de Leidsche professoren zich wat meer metterdaad aan het Museum gelegen hadden laten liggen. Aangetoond wordt hoe alleen de twee opvolgende directeuren

Mr. Serrurier en Dr. Schmeltz het Museum levend hebben willen maken voor de wetenschap. Met verwijzing naar den verzamelarbeid van eerstgenoemde en den verwerkingsarbeid van den laatste, blijkbaar uit het in 1887 uitgegeven „Internationales Archiv für Ethnographie" zijn de wetenschappelijke rechten van Leiden alleen hier op gegrond. De onderwijsrechten zijn intusschen belangrijk grooter geworden nu, na de opheffing der gemeenteinstelling te Delft, de opleiding der Indische ambtenaren in 1902 van rijkswege naar de universiteit aldaar is overgebracht. In verband met den toekomstigen werkkring der ambtenaren, die zooals de heer Yzerman zegt, mannen eischt van algemeene ontwikkeling en karaktereigenschappen, die met geleerdheid niet in direct verband staan, is slechts een ruim voorziene voor alles streng-systematische, goed overzichtelijke Universiteits-collectie voldoende, zooals Delft die indertijd bezat, met een catalogus die nog steeds gewaardeerd wordt, waar tegenover Leiden thans nog niet eens een behoorlijk voor het publiek uitgegeven inventaris-overzicht kan toonen. Leiden heeft ook niet getoond veel voor den schat over te hebben, zoodat ten slotte de rechten van die plaats op het museum gering geacht worden, omdat zij eerst in 1895 aan haar Museum is gaan denken, toen zij in het bezit er van bedreigd werd.

Wat de rechten van Amsterdam betreft, in 1883 ontstond aldaar tengevolge van de Internationale tentoonstelling een plaatselijk streven om een Koloniaal Museum te stichten, dat echter door een samenloop van ongelukkige omstandigheden niet zelfstandig tot stand kwam, maar dat, aanvankelijk bedoeld als een Internationaal Producten-Museum, de hulp in moest roepen van Artis en op 1 Mei 1887, bij het 50-jarig bestaan dezer instelling geopend werd als een Ethnographisch Museum, succursaal der Amsterdamsche Diergaarde. De conservator C. M. Pleyte gaf in 1888 een Gids in drie deeltjes uit, waar in Leiden nog niets van dien aard bestaat. Vervolgens kwam het beschikbaar stellen van het Buitengasthuis, naar aanleiding van een aanzoek van Minister Borgesius. Men heeft hier een solied gebouw met bijna twee H. A. grond in de kom der hoofdstad, waarvan voor *f* 230,000 een museum te maken is, terwijl het te Leiden, nieuw gebouwd op een kleiner terrein, vrijwel buiten de kom, *f* 400,000 zal kosten. De rechten van Amsterdam als stad zijn, dat zij veel sterker dan Leiden het bezit van een Museum begeert, dat zij in 1883 reeds wakker was en nu een grooter, aannemelijker bod doet.

Ten slotte moet het L a n d s b e l a n g evenwel beslissen, het wetenschappelijk kapitaal moet zijn hoogste renten afwerpen. Deze zijn tweederlei, winst voor de wetenschap en winst voor het Nederlandsche volk. De eerste wordt voor 90 % bepaald door het gehalte der personen, die er aan verbonden zijn. Met het oog hierop en op de internationale betrekkingen is de plaats onverschillig, doch liefst waar een universiteit is. De directeur en de conservatoren moeten den lust tot onderzoek aanwakkeren, moeten niet alleen zelf weten te doen, maar ook laten doen, daarom geen splitsing in een publiek en een wetenschappelijk gedeelte, waartoe alleen het bon plaisir van een wellicht nukkig, naijverig of monopolistisch directeur toegang kan verleenen. Het Rijk heeft door de zorg voor de aanstelling van Directeur en personeel het heft in handen om zijn eigendommen zoo vruchtdragend mogelijk te maken. Of dit te Leiden of te Amsterdam geschiedt blijft gelijk. Beide plaatsen hebben een universiteit, bibliotheek, enz. en waar Leiden ten

slotte zijn hoogleeraar in Ind. Land- en Volkenkunde heeft, kan men volgens den heer IJzerman met grond verwachten dat wanneer het Ethnographisch Museum te Amsterdam gevestigd wordt, aan de gemeente-universiteit aldaar ook een hoogleeraar voor de Algemeene Volkenkunde benoemd zal worden. Voor Leiden blijft alzoo 'slechts dit éene voordeel, doch de aangewezen leemte zal Amsterdam bij het vallen van de keus op die stad wel moeten aanvullen.

Wanneer dan ten slotte de waarde van het museum voor het Nederlandsche volk wordt nagegaan, hoe bij kleine natiën de strijd om het bestaan steeds moeielijker wordt en zij meer en meer uit zich zelf de kracht moeten blijven putten om in den wedkamp voort te gaan, daar is het bij de jongeren, bij het opkomend geslacht dat de nationale talenten moeten worden wakker geroepen en gekweekt. Er moet ingewerkt worden op den „minderen man" zoo goed als op den hoogsten stand. „Tot opwekking van den besten geest bij het Volk-in-zijn-geheel", is het noodig zijn prikkelende volksschatten te brengen onder de oogen van zoovelen mogelijk. Van de duizend, die er langs gaan, mag er één wezen dien het aangrijpt, — maar van elke duizend is er dan ook gewisselijk één.... Dien moet men juist hebben en daarom is de conclusie dat het Rijks Ethnographisch Museum aldus om des Volkswille gesticht moet worden in de hoofdstad, waar de meesten uit het volk het vaakst van zelf samenkomen, waar de meeste bezoekers zullen zijn.

* * *

Afscheid aan het ziekbed door Mr. P. Brooshooft. In het laatste nummer van de *Locomotief*, dat zijn naam als hoofdredacteur vermeldt, namelijk dat van 31 Dec. 1903 neemt Mr. P. Brooshooft afscheid van Indië, in de stemming die hem eens bezielde toen hij afscheid nam van een stervenden vriend, wiens doodbericht hem eenige maanden later bereikte. Ook Indië is ziek en de geneesheer maakt de diagnose nog eens op en het resultaat is: gebrek aan weerstandsvermogen van de bevolking. Herinnerd wordt hoe in groote trekken de toestanden in Britsch-Indië dezelfde zijn als bij ons, al heeft men daar niet te vreezen voor onrustbarende overbevolking. De drukkende belastingen, de exploitatie door het cultuurstelsel, al de bekende argumenten worden nog eens aangevoerd en dan wordt een beeld ontworpen hoe het sedert 1870 had kunnen zijn en dit tafereel, te uitvoerig om het hier over te nemen, zou te danken zijn geweest aan gouvernements tusschenkomst zoowel op het gebied van koffie, als van suiker, mijnbouw enz. enz. Nog is volgens den schrijver, ook zonder vernederenden verkoop van bevolkingen aan den meestbiedenden buitenlander, Indië geheel op te richten door stoutmoedige aanvaarding van den in de moderne oeconomie meer en meer op den voorgrond tredenden hefboom: Staats-exploitatie. Om alzoo Indië aan geld te helpen wil de schrijver in allerlei richting de hulpbronnen ontwikkelen en de winst rechtstreeks ten bate van het land doen komen. Het denkbeeld is inderdaad verleidelijk, doch als men nagaat hoezeer het gouvernement kampt met de moeilijkheid om overal, waar het tot dusver zijn zorgen uitstrekte, daarvoor personeel te vinden, dat aan bekwaamheid, karakter en een hoog gevoel van plicht paart, dan schijnt ons die omvorming van alle bronnen van bestaan in Indië tot eene reusachtige staatsonderneming eene utopie,

waaraan men zich niet mag wagen en die in de practijk, door het ontbreken van de krachtigste drijfveeren welke particuliere zaken in stand houden, op een onherstelbaar faillissement zoude uitloopen. Dit neemt niet weg dat de exploitatie der vele hulpbronnen, die Indië aanbiedt, een noodzakelijke eisch is, welke alleen op den duur den oeconomischen achteruitgang kan bezweren; doch dan vragen wij waarom niet onder behoorlijke controle die zaken aan particulieren, liefst nog aan ontwikkelde inlanders zelf overgelaten, met eene flinke belasting niet op de bedrijven, maar op de gemaakte winst, zooals dit op bl. 64 der Jan.-afl. in enkele hoofdtrekken is aangegeven.

In het volgend nummer deelt de nieuwe hoofdredacteur, de heer M. Vierhout, mede dat hij de onder het opschrift „Van-dag-tot-dag" door zijn voorganger geleverde bijdragen in denzelfden geest hoopt voort te zetten, doch dat hij daarvoor de aanduiding „Links en Rechts" heeft gekozen, omdat hij in het blijvende opschrift van zulk periodiek journalistiek werk een persoonlijk eigendom ziet dat hij behoort te eerbiedigen. Tevens bevat dit nummer een levensbericht van Mr. P. Brooshooft door den heer G. Stoll en bijna gelijktijdig verschijnt een dergelijke schets in het tijdschrift „Eigen Haard" (weeknummer van 6 Febr.) geschreven uit Soerabaja door Eva. „Het vertrek van den heer Brooshooft", leest men daar, „zal in Indië, meer bijzonder te Semarang eene leegte achterlaten, die niet gemakkelijk is aan te vullen. Gewapend met eene kennis van het Indische land en volk, die ik en velen met mij hem benijden; met eene routine als courantier, verkregen door eene bijna dertigjarige loopbaan; met een soms aan indiscretie grenzende vrijmoedigheid om zijne meening te zeggen, alleen te verontschuldigen door het métier: de pers *is* niet onbescheiden; met een goede dosis humor, die ten slotte den meest hypochondrischen lezer doet meesmuilen; — is de heer Brooshooft er in geslaagd, zijn blad te maken tot *het* persorgaan in Indië, inzonderheid tot *het* orgaan van Midden-Java."

*
* *

De Indische Secretarie wordt door den heer E. B. Kielstra besproken in het *Alg. Handelsblad* van 1 Febr. jl. Terwijl vooral in vroeger jaren meermalen en niet altijd ten onrechte geklaagd werd over de bemoeizucht van dit lichaam en meermalen het denkbeeld is uitgesproken om de Alg. Secretarie om te vormen in een eenvoudig kabinet van den Landvoogd, heeft de schrijver op grond van zijn persoonlijke ervaring veel bezwaar tegen dit denkbeeld. Men heeft daaromtrent de noodige ondervinding opgedaan bij het legerbestuur. Wat thans de A. S. is voor den Landvoogd, was, vóór 1870, de zoogenaamde generale staf bij het legerbevel, bestaande uit 2 hoofdofficieren, wien eenige kapiteins en luitenants waren toegevoegd. Daar kwamen alle draden samen, had men een archief, de noodige routine. De legercommandant kon zich op de voorlichting van zijn staf verlaten. Ook hier waren evenwel wel eens officieren geplaatst, die hunne positie niet begrepen en aanleiding gaven tot scheeve verhoudingen met de chefs van de verschillende diensten, doch na 1866 was daaraan door het optreden van een nieuwen bevelhebber en een nieuwen chef van den staf een einde gemaakt, toen de minister De Waal in 1869 slecht voorgelicht de geheele opheffing van den generalen staf doordreef.

De heer Kielstra, die zoowel daarvoor als daarna een viertal jaren bij het Dept. v. O. werkzaam was, kan dit ingrijpen waarlijk geen gelukkige daad noemen. Een goed georganiseerd centraal-bureau werd vervangen door een kabinet — de kapitein-adjudant van den bevelhebber en een luitenant — zonder archief. Bezuiniging werd niet verkregen; al het werk dat vroeger gedaan werd, moest nu ook gedaan worden, terwijl de noodige eenheid werd gemist en het verband tusschen de afdeelingen onvoldoende was. In den loop der tijden zijn wel eenige verbeteringen aangebracht, maar wie beide instellingen goed gekend heeft, zal niet aarzelen aan de eerste de voorkeur te geven. Men spiegele zich daarom aan de daar opgedane ervaring vóór dat men de inkrimping der Alg. Secretarie bepleit en daarmede den G. G. buiten staat stelt, de op hem rustende groote verantwoordelijkheid te dragen.

De klachten dat sommige secretarie-ambtenaren zich boven de departementschefs plaatsten en daardoor belemmerend werkten schijnen in de laatste jaren verstomd te zijn. Aangetoond wordt hoe in elk geval de secretarie niet weggecijferd kan worden en moet blijven bestaan. Op ééne voorwaarde echter: „dat men angstvallig wake, aan de ambtenaren van dat bureau geen opdrachten te doen, die daar niet tehuis behooren, zooals wel eens is voorgekomen. „Dat moet en kan gemakkelijk vermeden worden. Zelfs de schijn, alsof men de ambtenaren der Secretarie hooger stelt dan de departementschefs en hunne ambtenaren moet worden geweerd — in het belang ook van de samenwerking der verschillende lichamen. Mocht het soms weer eens voorkomen dat ambtenaren van de Secretarie bij de behandeling van zaken een toon aanslaan die hun niet past, — dan is het de taak der hoogergeplaatsten, desnoods van den Landvoogd zelf, hunne aanmatiging den kop in te drukken".

*
* *

Sumatra-politiek. In een hoofdartikel van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Febr. wordt een artikel aangehaald uit de *Javabode* van 18 Dec. jl., waarin het belastingstelsel ter sprake kwam, dat in het pas overwonnen Korintji behoort te worden ingevoerd. Om na te gaan wat daarin wordt aanbevolen, wordt echter behalve eene grondige kennis van de streek en den toestand, die sedert de jongste gebeurtenissen geschapen is, ook noodig geacht dat men wete welke bedoelingen de Regeering ten aanzien van den ontwikkeling der dingen op geheel Sumatra heeft. Waar de schrijver in de *Javabode* aanbeveelt dat men zich niet door een streven naar uniformiteit in belastingstelsel moet laten weerhouden om in Korintji of in welk ander landschap van Sumatra ook, regelingen te maken, welke dáár bijzonder nuttig en uitvoerbaar voorkomen, en vertrouwt dat daar weldra de oogen zullen opengaan voor de lusten, die de nieuwe overheersching, naast hare lasten, brengt, daar is de *N. R. Ct.* voor Korintji, omringd als het is door andere wingewesten, uit dit oogpunt niet geheel gerust. In elk geval is het eene quaestie van algemeene Sumatra-politiek. Dit valt nog meer in het oog waar de mogelijkheid wordt besproken om als het stelsel van directe belasting in Korintji goed werkt, dit met intrekking van de koffiecultuur op geheel Sumatra's Westkust in te voeren. Hoewel die koffiecultuur achteruitgaat, is de winst er op toch nog groot genoeg om haar op prijs te stellen als belastingsmiddel in een gewest dat volgens de *N. R. Ct.* zijne bestuurskosten op verre na niet

dekt. Het blad komt daarbij op het oude argument der in 1833 in het „Plakkaat-pandjang" afgelegde belofte, doch meent dat het op zich zelf niet vol te houden is, dat eene eenmaal gedane belofte alle volgende menschengeslachten binden zou, wanneer de omstandigheden veranderen. Den Maleiers van S. W. K., op geldverdienen belust en arbeidzaam als zij zijn, zou eene directe belasting niet hinderen, wanneer zij verlost werden van den koffiedwang en de handen vrij kregen om naar eigen goedvinden baat te zoeken, zoowel bij de koffie als bij tabak, klappers (coprah), notemuskaat, guttapercha, gom-damar en andere voortbrengselen, die reeds nu een belangrijk cijfer in de uitvoeren van de kust vertegenwoordigen. Nu wij elders op Sumatra de handen meer vrij krijgen en ons het vertrouwen op onze macht niet meer ontbreekt, ontstaat met de noodzakelijkheid om in de nieuwe ingelijfde streken de vereischte regelingen te maken, de mogelijkheid om op de kust te doen wat te lang verzuimd is geworden. Zoo wordt men teruggevoerd op den eisch: de onontbeerlijkheid van eenheid van staatkundig beleid. De vraag rijst hoe die verkregen of behouden zal worden als eerlang het opperbeleid der politiek in Indië in andere handen zal overgaan. Spreekt het gerucht waarheid dat aan generaal Van Heutsz de keus zal gegeven worden om de gouverneurswoning te Kotta-Radja met het paleis te Buitenzorg te verwisselen dan heeft de *N. R. Ct.* verder niets te zeggen. Loopt het evenwel anders dan wordt het noodig evenals in 1837 na den val van Bondjol, een bijzondere bewindvoerder, als commissaris of onder welken anderen titel, te benoemen. Zonder dat het gezag van den vertegenwoordiger der Koningin op zijde wordt gezet, bestaat dringend behoefte aan eene zelfstandige volledige Sumatrapolitiek.

* * *

Dessadiensten. In zijn nummer van 9 Febr. j.l. komt het *Algemeen Handelsblad* nog eens terug op het in onze revue in de Januari-afl. (bl. 65) besproken denkbeeld om de heerendiensten af te schaffen en zegt dat het in denzelfden gedachtengang voorloopig geen kans zag om tot de afschaffing der dessadiensten te geraken daar de dessa voor zich-zelve geen belasting heft en dus de middelen mist voor de betaling van den noodigen arbeid. „Maar" ... gaat het *Hbl.* voort, „men moet, dunkt ons, wel zeer pessimistisch aangelegd zijn, om te denken dat deze toestand ten eeuwigen dage zoo zal blijven." Dit wordt opgemerkt naar aanleiding van hetgeen werd gezegd in bovenbedoelde revue dat onderling hulpbetoon in de dessa voor particuliere aangelegenheden wel altijd zal blijven bestaan en zich ook zal uitstrekken tot eigendommen der dessa als bruggen, baleh's, bedehuizen, enz. Wij beoogden daarbij het bezwaarlijke in het licht te stellen om op dit punt onderscheid te maken tusschen de verschillende soorten van diensten in de dessa onderling of voor het algemeen te bewijzen. Waar als in eene Europeesche maatschappij alles betaald moet worden, feesten zoowel als begrafenissen, woningen en gemeentewerken is de toestand zoo geheel anders als in dat Oostersch complex, dat de dessa vormt en als het ware eene familie gemeenschap is tegenover een overheerscher of vorst, dat wij ons niet goed kunnen voorstellen dat dit verband spoedig uiteen gerukt zal worden, terwijl het nut daarvan zeker zeer twijfelachtig is. Anders wordt het natuurlijk wanneer onder den naam van

dessadiensten werkzaamheden gevorderd worden, waarvoor vroeger heerendiensten werden aangewezen.

Het artikel eindigt met de vraag of ons bestuur zich nog langer tijd zal bepalen tot het gaande houden van den bestaanden toestand, waarbij tot dessahoofden gekozen worden allerlei daartoe volkomen ongeschikte lieden, b.v. weetnieten en deugnieten. Bij het soort van „burgemeesters" dat we, in het algemeen gesproken, thans op Java hebben, zou de bevolking geen vertrouwen kunnen hebben in eenige hervorming". Vervolgens wordt nog eens te velde getrokken tegen „de dessaverkiezingscomedie!".

Wij lezen dergelijke voorstellingen steeds met leedwezen, daar het ons niet duidelijk kan zijn welk nut het kan stichten eene geheele klasse van inlanders, die eene hoogst belangrijke positie in hunne omgeving innemen, aldus en bloc aan eene verachting prijs te geven, waarbij het voorbehoud „in het algemeen gesproken", al zeer weinig troost voor de goeden is. Het is een van die stellingen, die door het vele gebruik zoo afgesleten worden, dat niemand zich de gronden meer herinnert, waarop zij eigenlijk rusten en die daardoor veel kwaad doen. Het is wel mogelijk dat langzamerhand op vele plaatsen de betrekking hoe langer hoe minder begeerlijk wordt voor de goeden, doch op hoevelen wordt gesmaald, omdat zij maar niet in alles medegaan met hooger geplaatsten; gaat het aan om eene geheele klasse van menschen te veroordeelen op onderstellingen? Het wordt hoog tijd dat de dessa verkiezing, beperkt op de wijze die de ervaring als noodzakelijk heeft aangewezen, eindelijk geregeld worde, doch zal men dan veel verder wezen, als andere oorzaken in het spel zijn? In het nummer van 12 Febr. wijst het blad met voldoening er op dat ook de heer Scherer, die trouwens in zijne loopbaan niet persoonlijk met ze te maken had, de dessahoofden slecht vindt en dat een ander zegt dat de dessahoofden gekozen worden, „uit de élite der veedieven." Als dat zoo is dan komt het omdat door gemis aan geld voor bezoldigde politie die hoofden wel verplicht zijn dieven oogluikend te beschermen op voorwaarde dat zij niet in hun dessa stelen. In de betere politie zit een grooter geneesmiddel dan in eene gewijzigde manier van aanstellen der dessahoofden.

* * *

Geneeskundige hulp aan Javanen. In de *Vragen des Tijds* van Februari jl. komt een belangrijk artikel over dit onderwerp voor van de hand van Dr. J. H. F. Kohlbrugge uit Sidoardjo. Daarin wordt gewezen op het gebrek aan geneeskundige hulp dat voor inlanders thans bestaat. Het zoover te brengen dat er zooals in Nederland 1 geneesheer op de 2400 zielen gevonden wordt is wel niet noodig daar neurasthenie, kunstmatige kindervoeding en dergelijke nog geen gewoonte zijn, maar eene uitbreiding van geneeskundige hulp wordt toch dringend vereischt. Het instellen van poliklinieken, dat een stap op den goeden weg is, heeft zijn eigenaardige bezwaren, omdat de behandeling van patienten steeds tijdroovend is. Aan het in ruime mate vermeerderen van het aantal dokter-djawa's is voorloopig op practische gronden niet te denken. Het eenige zoude kunnen wezen dat men ze meer zelfstandig liet optreden en niet als handlangers van den civiel-geneesheer. Een meer afdoend en weinig kostbaar middel is echter het vormen van inlandsche helpers, die waar de geneesheeren de diagnose opmaken verder

in de dessa voor het verplegen, het geven van medicijnen, verbinden enz. kunnen zorgen. De lust om op die wijze zelfs onbezoldigd werkzaam te zijn bleek groot te wezen. Dr. K. heeft thans van regeeringswege de middelen gekregen om een tweetal zulke personen op te leiden. Hij leert ze in een eerste jaar het gereedmaken en de namen der geneesmiddelen, de behandeling van eenige uitwendige ziekten aan huid en oogen, het aanleggen van verbanden en bovenal antisepsis. In een tweede jaar geeft hij de beginselen van anatomie en physiologie en daarbij aansluitende de inwendige ziekten en hare behandeling voor zoover dèze veel bij inlanders voorkomen. Gedurende hun leertijd ontvangen de inlandsche helpers of hulpgeneeskundigen *f* 15.— 's maands loon en later *f* 30.—, terwijl voor de opleiding *f* 25.— per hoofd wordt tegoed gedaan.

Wanneer onder toezicht van de geneesheeren één helper op elke 12.500 zielen wordt aangesteld, zullen er op Java 2240 noodig zijn, waarvan de opleidingskosten à *f* 600.— over een tiental jaren verdeeld *f* 1.344.000 zullen bedragen. Daar zij blijkbaar het vertrouwen van de inlanders zullen winnen en er altijd liefhebbers voor deze betrekking zullen wezen, is het ten zeerste te hopen dat Dr. K. met deze practische oplossing van het vraagstuk, dat zoo geheel in overeenstemming is met eene geleidelijke ontwikkeling der inlandsche samenleving, succes moge hebben.

* * *

De Turksche consul te Batavia. In verband met het vermelde in de Dec.-afl. bl. 1866, vernemen wij met genoegen dat het den consul Sadikh Beligh Bei gelukt is zich op bevredigende wijze te rechtvaardigen over hetgeen hem omtrent zijne werkzaamheid en zijn verblijf te Batavia was verweten en dat hij in zijne betrekking ruilt met Hadji Rassim Bei te Taganrog.

„De nieuwe Ottomaansche consul-generaal op Java" leest men in de *N. R. Ct.*, „is al geruimen tijd in den consulairen werkkring. Hij staat bekend als een achtenswaardig en bekwaam ambtenaar. Hij is zelf een „Hadji", hetgeen ook een der redenen is geweest waarom hij voorverleden jaar werd benoemd te Taganrog, over welke haven een groot deel van het vervoer der Russische pelgrims uit Centraal Azië naar en van de Heilige Plaatsen van den Islam plaats heeft."

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

KIEKJES OP JAVA door G. Stoll. Uitgave Blankwaardt en Schoonhoven. Den Haag.

Van verschillende zijden zijn de schetsen van Gee. Es, grootendeels verschenen in de *Locomotief*, geprezen als leerzaam voor hen die den Javaan willen kennen. „Kiekjes op Java" heeten ze nu allen te zamen; die verzamelnaam is slechts ten deele goed; goed in den zin van photographisch scherpe en juiste beelden, maar niet voldoende als in aanmerking genomen wordt, dat ze veel meer geven dan een beeld van de oppervlakte, zooals de photographie doet; ze toonen ons toch den Javaan — en ook den Madoerees — in zijn innerlijk leven, in zijn gewoonten en gebruiken, in zijn geheele wijze van zijn; den Javaan en diens vrouw en kind; menschgetrouw zijn deze schetsen. Zij leggen getuigenis af van een zeldzame waarnemingsgave, voor het uiterlijke, zoowel als voor het innerlijke. De heer Stoll houdt van den Javaan — de Madoerees is hem minder sympathiek en hij heeft daar zijn redenen voor — maar hij wijst ook op zijn gebreken. Omtrent de veelgeroemde natuurkennis van den dessaman zegt hij bijv.: „de Javaan geeft zijn oogen den kost maar laat zijn hersenen ongebruikt." Elders werd reeds Stoll's kijk op de dessavrouw geroemd, hier moge de aandacht gevestigd worden op het hoofdstuk: „Er is feest in de dessa"; hoe treffend nauwkeurig worden hier alle voorbereidingen en het verloop van het feest zelf geschetst; niet minder scherp van waarneming is het hoofdstuk: „de Daroengan", waaruit blijkt hoevele ontberingen een Javaansch gezin heeft te doorstaan, dat door armoede 't niet langer in de dessa kan uithouden en zich in het bosch vestigt. Leerrijk voor hen die oordeelen dat het Nederlandsch de taal moet worden van alle Javanen en ook van den dessaman, is de schets: „Onze taal en de Javaan." Leerrijk voor besturende en voor waterstaatsambtenaren kan ook zijn het hoofdstuk: „Irrigatiewerken en inlandsche landbouw."

Hoofdzaak echter in deze „Kiekjes" is, dat zij den mensch zoo juist weergeven. De uitgever heeft voor een goede, duidelijke letter gezorgd, maar dat het boek niet eens een inhoudsopgave heeft is nog al gek.

*

MULTATULIANA. Verspreide en onuitgegeven stukken, medegedeeld door Dr. A. S. Kok. Met een bibliographisch overzicht der geschriften van Multatuli door Louis D. Petit. Baarn, Hollandia-Drukkerij, 1908.

Dat het bibliographisch overzicht bewerkt door den Conservator bij de Bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden, nauwkeurig zal zijn, daarvoor staat ons de nauwgezetheid van den heer L. D. Petit borg. De geschriften zijn vermeld naar de tijdorde van verschijnen; eerst die door Douwes Dekker zelven uitgegeven, daarna die welke na zijn overlijden op 19 Februari 1887 zijn verschenen; onmiddellijk onder ieder geschrift of herdruk zijn de vertalingen en de besprekingen vermeld. Met bescheidenheid zouden wij wel aan den samensteller willen vragen of er geen gelegenheid was de, in 1888 verschenen, *Gids*-artikelen van Dr. Swart Abrahamsz te vermelden, al vielen deze ook niet geheel in de door hem aangenomen hoofden; artikelen. die velen vereerders van Multatuli zooveel ergernis gaven, maar waarvan gaandeweg bijna ieder is gaan inzien, dat ze den genialen man zoo juist hebben verklaard.

Dr. A. S. Kok bracht zijne Multatuliana onder de volgende hoofdstukken: Herinneringen (persoonlijke), Openbare voordrachten (van D. D.), De brieven (door Mevr. D. D. — Haminck Schepel uitgegeven). Verspreide brieven, De Max Havelaar, Vorstenschool, en Na Multatuli's overlijden; onder die hoofden vermeldde hij of nam hij op verschillende stukken, brieven, beoordeelingen, besprekingen, die in minder algemeen verspreide periodieken of in dagbladen verscholen, aan de vergetelheid ontrukt moeten worden, benevens enkele nog onuitgegeven brieven.

Het is natuurlijk moeilijk de grens te trekken hoe ver men bij zulk bijeenbrengen moet gaan; zeker is echter dat Dr. Kok onpartijdig is gebleven, „dat de meest verschillende indrukken door D. D. en zijn werken op zijn tijdgenooten gemaakt en door mannen van allerlei richting en overtuiging" over D. D. geuit, zijn weergegeven. Treffend is nog eens herinnerd te worden aan den storm, die door de uitgave der Brieven opstak, maar het mag nog wel eens herhaald wat Flanor in de Vlugmaren van 28 April '94 schreef, naar aanleiding van het boekje over Multatuli door pastoor Jonckbloet, nl.: „Wie hij ook geweest moge zijn, zijne gedachten zijn bij het volk uitgestrooid en zij zijn als zoovele zaadkorrels welig opgetierd".

Onder het hoofd De Max Havelaar wordt o.m. nog eens afgedrukt uit de werken van de Leidsche Mij. van Letterkunde, het levensbericht van Duijmaer van Twist door wijlen Prof. P. A. van der Lith, waarin de zaak van het ontslag van D. D. nuchter verhaald en tot de juiste verhoudingen teruggebracht wordt. Ook uit het artikel van R. A. van Sandick „de Havelaarszaak" in „Leed en Lief uit Bantam" vroeger verschenen in de Mei-aflevering van de Vragen des Tijds (1889), waarin van die zaak voor het eerst een juiste voorstelling werd gegeven, worden enkele aanhalingen gedaan Kenmerkend voor die voorstelling is o. a.: „De onsterfelijke beschrijvingen in den Max Havelaar van de Lebaksche toestanden zijn schilderijen van de droeve werkelijkheid, maar ik ontken ten sterkste dat de assistent-resident van Lebak in 1856 onrechtvaardig is behandeld."

Zoo laat Dr. Kok het geheele tijdperk van 1860 tot heden door tal van herinneringen aan Multatuli of aan wat tot hem in betrekking staat, nog eens aan de gedachten voorbijgaan. Verbaast men zich over de uitlating van Potgieter „dat Multatuli zich zelf wel overleven zou", tevens gevoelt men nog eens opnieuw de waarheid van de uiting van Fr. van Eeden: „Maar wij zullen alle graag erkennen, dat wij weinig dingen zeggen of denken, waarop zijn zeggen en denken geen invloed heeft gehad."

Vrienden en bestrijders van D. D. laat Dr. Kok beurtelings aan het woord; voor hen die alles wat door en over Multatuli geschreven is, willen overzien zijn deze Multatuliana en dit bibliographisch overzicht, als aanvulling en als herinnering van groote waarde. *

Het weven in Nederlandsch-Indië door J. A. Loebèr Jr. Bulletin v. h. Koloniaal Museum te Haarlem No. 29. December 1903. Amsterdam. J. H. de Bussy.

De heer Loebèr gaat steeds voort, belangstellenden in de inlandsche huisnijverheid in kennis te brengen met de techniek en de voortbrengselen van den Indischen Archipel op dat gebied. Ditmaal behandelt hij in vijf hoofdstukken: 1°. het materiaal en het spinnen, 2°. van spinnen tot weven, 3°. het weeftoestel en het weven, 4°. de weefster en de weefsels, 5°. het weven van banden en randen, deze allerbelangrijkste tak van huisnijverheid. Bij het doorzien van dit boekje krijgt men den indruk dat daaraan heel wat studie ten grondslag ligt. De gebruikt wordende werktuigen zijn beschreven en in den tekst afgebeeld; tal van platen, voorstellingen gevende van de werkwijze en van de weefsels verduidelijken de beschrijving; voortbrengselen van de Indische weefkunst aanwezig in particuliere verzamelingen en in musea ook buiten Nederland vooral, verschaften den heer Loebèr materiaal voor zijne afbeeldingen en zijne studie, die tevens getuigenis aflegt van de toenemende uitgebreidheid der literatuur over de Indische huis- en kunstnijverheid in het algemeen. Het Koloniaal Museum heeft door deze uitgave weder een hernieuwd bewijs van belangstelling in de Nederlandsche koloniën gegeven. *

HET JUBILEUM DER KONINGIN-MOEDER.

Aan Koningin Emma. De vereeniging „Oost en West". 1879—22 Januari 1904.

Terwijl in ons vaderland allerwege en in de hofstad in het bijzonder het zilveren jubilé gevierd wordt van de komst van Hare Majesteit Koningin Emma in Nederland en hiermede ook in de Koloniën hartelijk zal worden ingestemd, is er onder de feestgaven een enkele, die er aanspraak op mag maken in de rubriek „Koloniale Literatuur" van ons tijdschrift vermeld te worden. Het is de publicatie waarvan de titel in gouddruk op getinten omslag hierboven werd afgeschreven. In het formaat eener illustratie is het eene

navolging van die talrijke albums, waarvan destijds „Paris-Murcie" het voorbeeld gaf, doch al is het genre niet nieuw, de bloemlezing van schetsen, autographen, muziekstukjes, gedichten, spreuken en kleine opstellen, welke hier aan de Vorstin wordt opgedragen is ditmaal bijzonder gelukkig geslaagd en het bezit van een afdruk, vooral van die op gesatineerd papier, waarop de teekeningen zoo goed uitkomen, is voor menigeen een belangrijk aandenken, dat historische waarde met kunstgenot verbindt. Historische waarde, wegens de handteekeningen van onze Koningin, van Prins Hendrik en van verschillende bekende persoonlijkheden die er in gereproduceerd zijn; kunstgenot wegens de pittige teekeningen, de fraai gereproduceerde photo's, die men er in aantreft.

Wat nu het speciaal Indisch belang dezer uitgave betreft, vinden wij al bladerende: Een aardige Maleische opdracht der Prinsen van Asahan; iets verder eene afbeelding van de Emmahaven te Padang; eene meer kernachtige dan in allen deele practische collectie wenschen voor Indië door den heer v. Bennekom, lid van de K. v. K. te Padang; een schets van het Karbouwengat door zijn naamgenoot, oud kolonel, en een „Vox aliorum" voor Mr. N. P. van den Berg. Hierin vereenigde deze vriend van Indië toepasselijke uitspraken van Emerson, Gladstone en Sir Arthur Cotton en ten slotte eenige woorden van „een van Nederlands voortreffelijkste staatsmannen" tot hem gericht, naar aanleiding van zijn onlangs verschenen geschiedkundige schetsen, waarin deze het betreurt dat onze opvattingen sedert den Compagnie's-tijd veel veranderd zijn, maar dat wij nog niet overgingen tot de daad om den bekenden rentepost aan Indië kwijt te schelden. Op een andere bladzijde geeft de Oud-Gouverneur Van den Brandhof de afbeelding der in 1888 geopende Koningin Emmabrug over de haven van Curaçao. Jonkvr. H. B. de la Bassecour Caan beeldt het paleis van Raden Saleh af, thans het Diaconessenhuis te Batavia en geeft nog eene niet nader aangeduide teekening blijkbaar van een meer eenvoudig hospitaaltje. Daaraaast het portret van eene Chineesche njonja met haar kind, die de verpleging in het gemelde Diaconessenhuis in dankbare herinnering blijft houden.

Dr. H. van Capelle bespreekt de opening van het binnenland van Suriname en geeft de reproductie van den waterval, waaraan hij den naam van Koningin Wilhelmina verbond. De schilder P. ten Cate voert ons op de volgende bladzijde de Kali Djankok op Lombok voor oogen. Op blz. 16 geeft de heer J. van Delden verslag over de te Batavia opgerichte Vereeniging tot Ziekenverpleging en over hetgeen de Vorstin deed, die ƒ 100.000 beschikbaar stelde voor de instandhouding van het Diaconessenhuis en de opleiding van verpleegsters, een fonds dat thans als Koningin Emma-stichting beheerd wordt.

Een citaat uit een Balineesch gedicht door den heer J. C. van Eerde, een woord van Mr. D. Fock over de koloniale politiek der zedelijke verplichting. een gedicht van de oudjes van Bronbeek, door hun Commandant, N. C. van Heurn, een „Salam Aleikum" van mejuffrouw A. M. Gerth van Wijk, spreuken van de heeren Scherer en van der Kemp, een platte grond der stichtingen van den heer Van der Steur, ziedaar de zaken met Indië in verband, die wij in het kort passeeren om even met den heer F. Fokkens stil te staan bij „Een verrukkelijk mooie streek op Java", een met ingenomenheid beschreven plekje in het district Gandasoli. Dr. A. A. Fokker geeft een gedicht: Sair Rafig Keradjaan", in Maleisch en Hollandsch schrift en in vertaling (De

Hovelingen). Ook het bestuur der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën; dat van Moederland en Koloniën en van de Ned Afd. der N.-I. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw laten zich niet onbetuigd. De heer L. C. van Panhuys beschrijft het bezoek van Prins Hendrik aan Suriname in 1835. Een aardige schets, „Van Verre", waarin de vereering van den Javaan Moeriadi wordt geteekend, voor de hem uit een tooverachtig verschiet toeschitterende vorstinnen, als hij over haar eerbiedig inlichting vraagt aan den Europeaan, levert de heer P. C. C. Hansen, Jr. Daarboven eene pittige teekening van Kotta Radja van H. P. M. Kosters. Op de volgende bladzijde geeft mejuffrouw Martine Tonnet een „Nymphendans in Jogja" en het blad omslaande zien wij van den beeldhouwer J. Mendes da Costa een Javaansch danseresje in brons. Daaronder heeft de heer J. A. Loebèr Jr. plaats gevonden voor de beschrijving en afbeelding van eene zinrijke bamboeversiering uit Noord-Borneo en iets lager bewijst een klinkdicht op Insulinde van het oud-lid in den raad v. Indië Pruys van der Hoeven, hoe Donia's uitspraak in Klaasje Zevenster dat poezie en oud blik in Indië even weinig in tel zijn, niet meer van dezen tijd is.

Onder eene teekening van Ad. Mangold, een strand met klapperboomen, geeft Prof. J. de Louter een opstelletje over de verhouding van Nederland en Indië en op de volgende bladzijde bespreekt Dr. A. W. Nieuwenhuis hetzelfde onderwerp, terwijl Cornélie van Oosterzee er het „Nina, nina bobo" naast vertolkt. Nog een belangrijke bladzijde bevat een Maleisch gedicht „Soeri Hisani" en het Hollandsch: De goede Vorstin, namens de lezers van het Maleische tijdschrift Bintang Hindia door Abdul Rivai aangeboden. Daaronder Tjandi Sewoe in beeld en woord door E. A. von Saher. Doch het Instantané uit den Lombok-oorlog (De dagende dag) van den heer E. Overduyn Heyligers doet ons even als het „Stoute Ruiterstuk" van de Veer gevoelen, dat koloniaal bezit niet louter vrede brengt en dat niet voor niets een „Indisch leger" geëerd wordt, waarvan Jhr. J. D. Six de uitreiking der onderscheidingsteekenen op 6 Juli 1895 op Lombok verworven in herinnering brengt. Een ander roemrijk feit, het bijeenbrengen der Japansche collectie von Siebold wordt door den heer Schmeltz herdacht; daarnaast spreekt de heer C. Spat over de positie der vrouw in de Indische samenleving als criterium van hare ontwikkeling en danken de Utrechtsche Zendingsvereeniging en iets verder ook een ander comité uit die plaats voor den ondervonden steun, doch die vredeklanken doen ons niet uit het oog verliezen op welke bloedige fundamenten ons gezag in vroeger eeuwen werd gevestigd. De heer G. P. Rouffaer geeft op bl. 40 een opstel over een „gevoelvol gedicht op den Chineezenmoord te Batavia in 1740, dat reeds een jaar later in het moederland onder eene bekende historieprent van die gebeurtenis verscheen en waarvan de slotstrophe, zooals de schrijver zegt: met die treffende uitbeeldingsjuistheid, welke eigenschap van den dichter behoort te wezen, den gemoedstoestand samenvat van het moordend Hollandsche en Inlandsche gepeupel, dat in 1740 Batavia maakte tot een hel der Chineezen op reusachtige schaal.

Nog slechts enkele bladzijden zijn te vermelden. Een kleine afbeelding van het stoomschip „Koningin-Regentes" te Sabang en een groote van het gelijknamige pantserschip, een gedicht op den Regentessedag in Suriname,

een schetsje en Maléisch gedichtje van Mevr. C. Rozier op een Javaansch kind in een goeboek padi bewakend en zelf bewaakt door Hollands Koninginnen: eene ontboezeming van Hans van de Wall uiting gevend aan heimwee naar het schoone land ginds en eindelijk een stukje muziek van Constant van de Wall, getiteld Attima. Dit zal, naar men uit een noot verneemt, de eerste specifiek Oost-Indische opera zijn van een Hollandsch componist. De hoofdpersoon van het muziekdrama, waarvoor de componist ook den tekst dichtte, is eene Javaansche danseres.

Voorts vindt men in en achter den tekst nog vele handteekeningen van meer en minder bekende personen, die naast en met elkander hulde brengen aan de algemeen zoo hooggeëerde Jubilaris, zooals door mevrouw N. van Zuylen-Tromp in den aanhef wordt medegedeeld.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EXPORT VAN BEVROREN PRODUCTEN UIT VICTORIA.

Uit een verslag over den exporthandel in bevroren producten van de provincie Victoria (Australië), opgesteld door den Secretaris der Nederlandsche Kamer van Koophandel te Melbourne voor landbouw- en veeteeltzaken, den heer L. Reens, en opgenomen in de Cons. Versl. en Ber. van 28 Januari jl., zijn in het kort de volgende bijzonderheden ontleend.

Omstreeks 1880 waren de prijzen van allerlei artikelen in Victoria buitengewoon laag; schapenvleesch gold niet meer dan *f* 0.60 en zelfs *f* 0.30 voor een kwart schaap, boter werd voor *f* 0,15 het pond van de hand gezet, aardappelen brachten niet meer op dan *f* 0.80 per ton, enz.

Het boerenleven was destijds niet rooskleurig en menigeen verliet het platte land om in de steden werk te gaan zoeken. Goede grond was zeer laag in prijs en daar de arbeid om voor eene kleine bevolking eene genoegzame hoeveelheid voort te brengen gemakkelijk genoeg was en bij meer productie de prijzen zoo daalden dat de onkosten niet eens goed gemaakt werden, lag het voor de hand naar middelen om te zien om de overproductie naar andere markten te zenden. In het genoemde jaar werd de eerste bezending bevroren schapenvleesch met succes op de Engelsche markt gebracht. Gedurende 8 jaar was dit het eenige product dat met succes werd uitgevoerd. De eerste bezending bestond uit 400 stuks schapen en lammeren, verleden jaar was dit aantal 400000 en in de laatste elf jaar betaalde Engeland eene waarde van *f* 30 millioen aan Victoria enkel voor bevroren vleesch. In dit opzicht wordt Victoria echter nog overschaduwd door Nieuw-Zeeland.

Omtrent de boter leest men dat in de laatste dertien jaren meer dan *f* 126 millioen daarvoor is betaald. De export verdubbelde elk jaar, doch ging in de vier droge jaren 1895—'99 achteruit. De levensvatbaarheid van deze industrie blijkt evenwel ten duidelijkste hieruit dat de exportcijfers van 1900 en 1901 de beste waren, die er geweest zijn en de teruggang door de verschrikkelijke droogte zich nu weder herstelt. De ondervinding heeft de veehouders geleerd om steeds eene genoegzame hoeveelheid veevoeder in voorraad te hebben. Intusschen moet men door de concurrentie van Argentinië en Nieuw-Zeeland en nu laatstelijk ook van Siberië, vooral acht geven op de hoedanigheid van het artikel. De goede behandeling van den room, die liefst fabriekmatig met mechanische afkoeling moet geschieden is daarop van grooten invloed. Het vrijwillig onderzoek van boter voor export, dat zich in het laatste seizoen aanmerkelijk heeft uitgebreid, zal er veel toe bijdragen om alle vooroordeelen tegen het product van Victoria weg te nemen. Vele directeuren van zuivelfabrieken hebben het aanbod van den Directeur-Generaal

van Landbouw aangenomen om hun boter voor export door gouvernementsambtenaren gratis te doen onderzoeken. Door het stelsel van boter-onderzoek dat aldaar een nationaal belang wordt geacht, zijn de fabrikanten gedwongen geworden verbeteringen aan te brengen en behoeft de boter niet in consignatie te worden gezonden. De qualiteit ging zoo vooruit dat voor het loopende seizoen $^{3}/_{4}$ van de te maken boter reeds naar Engeland verkocht is. De vervaardigers van de beste qualiteiten zeggen wel dat zij niets te winnen hebben bij het afstempelen van hun vaten met het Gouvernementsstempel: „Approved for export 1st grade", maar het individueel belang moet voor het algemeene wijken en een dwang tot verbetering wordt op de makers van 2de en mindere qualiteiten uitgeoefend.

Wat kaas betreft, deze industrie gaat in Australië langzaam den goeden weg op en daar Victoria er het beste klimaat voor heeft, zal het leeuwenaandeel van hetgeen in dit artikel noodig is zeker door dit gewest geleverd worden. Een onderwijzer voor de kaasmakers heeft reeds veel gedaan om de hoedanigheid te verbeteren en gaat daarmede steeds voor. Evenwel kan met dit artikel moeielijk op de Londensche markt worden medegedongen, daar de onkosten van transport per pond dezelfde zijn als voor boter, terwijl deze laatste de dubbele waarde heeft, zoodat die op dit artikel dubbel zwaar drukken. Voor kaas moet Victoria daarom eene markt zoeken in Australië zelf, in Zuid-Afrika en in Nederlandsch Oost-Indië.

Omtrent melk en room wordt gezegd dat het voor Victoria bevredigend is te weten dat het, hoewel op het punt van ontginning en industrie een nieuw land, nu reeds de leveranties van gecondenseerde melk heeft voor alle scheepvaartverbindingen, welke Melbourne aandoen. De handel van Victoria in dit artikel met Zuid-Afrika wordt elk jaar grooter. Groote contracten zijn afgesloten met de Vereenigde Staten om het leger op de Philippijnen van gecondenseerde producten te voorzien.

Het mesten van varkens heeft in Victoria bijna het exportatiepunt bereikt. Wel zijn kort geleden nog 32,000 bevroren varkens uit Amerika in Australië ingevoerd, maar volgens een onpartijdig onderzoek moet de qualiteit bij de daar gefokte varkens achterstaan. Het in Victoria gekweekte Berkshire-ras voldoet aan alle eischen, die de markt stelt en het eenige dat noodig is, is uitbreiding der fokkerij. Verleden jaar voerde Victoria 3,416,000 ℔ spek, ham, bevroren en gezouten karkassen uit. Niettegenstaande de droogte was dit 600 000 ℔ meer dan het jaar te voren.

De uitvoer van gevogelte, die reeds een groote vlucht genomen had, kreeg evenals die van andere landbouwproducten een grooten knak door de droogte. Intusschen is Victoria met zijne groote uitgestrektheden in de Goulburn Vallei, Mallee en Wimmera, de aangewezen plaats voor de fokkerij van gevogelte en zal de export zeker toenemen, vooral wanneer ook hier een onderzoek naar de deugdelijkheid wordt ingevoerd. Ook is wegens de overproductie de noodzakelijkheid ingezien om eieren op groote schaal te exporteeren. Deze worden in verkoelde opslagruimten in voorraad gehouden.

Van konijnen werden in het vorige jaar 8 millioen in bevroren toestand uitgevoerd en het gewicht daarvan staat gelijk aan dat van 300,000 schapen. De konijnen zijn er eenmaal en nu ze als uitvoerartikel gebezigd worden geeft dit aan duizenden handen werk. De levensvatbaarheid van dezen tak

van industrie is voor het grootste gedeelte te danken aan de methode van onderzoek. Alle konijnen die uitgevoerd worden, zijn onder Gouvernements-toezicht in klassen verdeeld en wel 1°. large, wegende 2½ ℔ en meer; 2°. young, 2 ℔ en meer; 3°. small, 1½ ℔ en meer. Dit is de eerste qualiteit en alle kratten en de verpakking zijn met zwarte inkt gemerkt. Van de 2e qualiteit heeft men Size 1, Size 2 en Size 3, wegende 60, 48 en 36 ℔ per krat, waarbij de merking in rood geschiedt Konijnen niet voor export geschikt worden afgekeurd en tot meststof verwerkt. Om de waarde van het onderzoek aan te toonen, kan dienen dat de konijnen van Victoria te Londen ƒ 1.20 per krat meer opbrengen, dan die van Nieuw-Zeeland. Dit onderzoek, dat stuk voor stuk geschiedt, is echter veel tijdroovender dan dat van boter.

Ook vruchten zullen in de toekomst een deel van Victoria's uitvoerhandel uitmaken. De ondervinding der laatste drie jaren heeft geleerd, dat het noodig is de vruchten vóórdat zij verscheept worden in de koelkamers te brengen. De ongelijkheid in qualiteit van sommige verschepingen, die bij aankomst te Londen bevonden werd, is voor het grootste deel te wijten aan de te hooge temperatuur in de koelkamers aan boord der schepen. De stijging der temperatuur maakte het noodzakelijk de koelmachine in werking te stellen, met het gevolg dat een deel der vruchten bevroor. De noodzakelijkheid er van had verhinderd kunnen worden, wanneer de vruchten vóór de verscheping langzaam afgekoeld waren. Ongeveer 60,000 kisten vruchten werden verleden jaar naar Engeland verscheept, waarvan 15,000 werden verpakt en afgekoeld in de Gouvernements-koelkamers. Voor dit jaar is er reeds plaats in deze ruimte besproken voor over de 60,000 kisten. Het afkoelen van vruchten vóór de verscheping zal het mogelijk maken lagere vrachten te bedingen en zoodoende de onkosten te verminderen.

De uitvoerhandel in bevroren producten heeft bovendien in Australië eene geheele industrie in het leven geroepen van artikelen noodig om het vervoer te bewerkstelligen, houtzagerijen, kistemakerijen voor de kisten en kratten, fabrieken voor de katoenen omhulsels waarin de schapen, varkens, enz. verzonden worden en die met de noodige merken voor verscheping worden afgeleverd.

Victoria heeft reeds handelsbetrekkingen met een aantal havens aangeknoopt, waaronder men behalve Rangoon, Singapore, Colombo, Shanghai en andere ook Batavia, Semarang en Soerabaia vermeld vindt. De waarde van den uitvoer aan bevroren producten is in het geheel al meer dan 186 millioen gulden, waaronder 126 voor boter, 30 voor vleesch, 15 voor vruchten, 12 voor konijnen en hazen en 3 voor kaas, melk en room. Dit zijn reeds belangrijke cijfers, doch als men bedenkt dat Engeland verleden jaar alleen voor 1026 millioen gulden aan bederf onderhevige artikelen invoerde, is Victoria's aandeel nog voor belangrijker uitbreiding vatbaar.

Ten slotte vraagt men, dit lezende, kan Oost-Indië in die richting ook niet met het een of ander mededoen?

SUMATRA-TABAK.

De negende jaargang van een onder dezen titel verschijnend keurig bewerkt jaarboekje, bevattende beschouwingen en gegevens op handels- en financieel gebied over het jaar 1903 (oogstjaar 1902) samengesteld en uitgegeven door den heer Henri Dentz, Makelaar in Tabak in Amsterdam, vermeldt verschillende bijzonderheden, die ook in ruimer kring de aandacht waard zijn.

Volgens het voorbericht heeft het tabaksjaar 1903 zich gekenmerkt door eene groote mate van eentoonigheid. Groote afwijkingen in prijzen kwamen noch in opgaande, noch in neergaande richting voor. Hoewel de vooruitzichten ongunstig waren, ging de tabak toch nog tamelijk grif van de hand. Intusschen zijn een groot deel der verkochte hoeveelheden bestemd tot aanvulling der voorraden, die reeds uit vroegere oogsten in de pakhuizen zijn opgestapeld. Met het oog op de groote aanvoeren ziet de schrijver de toekomst dan ook blijkbaar niet zoo rooskleurig in.

Om zich van den omvang der producten een denkbeeld te maken ontleenen wij aan het overzicht der productie en verkoopprijzen van Sumatra-tabak van de oogstjaren 1898—1902, de volgende cijfers (die zich aansluiten aan de opgaven voorkomende in het artikel van Mr. K. van Hinloopen Labberton in *De Indische Gids* van Sept. 1903 bl. 1308.)

	Pakken.	Gemiddelde prijs per ½ kilo.
Oogst 1898	235653	92 cents.
„ 1899	264100	82 „
„ 1900	223731	111½ „
„ 1901	227512	94 „
„ 1902	242132	85 „

De markt voor Sumatra-tabak heeft zich goed kunnen houden door het wegvallen van de concurrentie van de Java-Vorstenlandentabak als dekmateriaal, als gevolg van een volkomen mislukten oogst in die gewesten.

Waar de mogelijkheid van een regeeringsvoorstel ter sprake kwam om de belasting op tabak in bladen van 70 cts. per 100 K.G. te brengen op ƒ 20.— zijn de bezwaren daartegen in een brief aan den Minister van Financiën uitvoerig toegelicht en wordt de verwachting uitgesproken dat het onnoodig zal zijn op dit voor de tabaksmarkt hoogst onaangename onderwerp in het breede terug te komen. Wel wordt nog gewaarschuwd tegen een mogelijke compromis en dat elke wijziging in welken vorm dan ook belemmering bij de bewerking van het artikel en in de toekomst gevaar voor verplaatsing van de markt naar elders zal geven. Vertrouwd wordt dat de Regeering, voorgelicht door hen, die geroepen zijn haar voor te lichten, zal zwichten voor hunne wijze raadgevingen.

De afzet van Sumatra-tabak naar het buitenland was dit jaar vrijwel gelijk aan dien van voorafgaande jaren. Duitschland trad als gewoonlijk als hoofdkooper op en besteedde voor sommige soorten zeer hooge prijzen, daarentegen gingen andere zeer gedrukt onder te overvloedig aanbod. De Amerikaansche inkoopen toonen geen noemenswaardige afwijkingen, vergeleken bij de onmiddellijk aan dit jaar voorafgaande jaren. De vraag naar helderkleurige tabak was minder overwegend, doch dat een tamelijk belangrijke hoeveelheid midden- en donkerkleurige tabak werd medegekocht wordt een verblijdend

teeken geacht, indien die vraag voor de toekomst gehandhaafd blijft. De normale afzet naar de verschillende regie-landen liet eer te wenschen over. De maatschappij, die in Spanje het tabaks-monopolie exploiteert, zette hare proef-inkoopen van Sumatra-tabak niet voort; zij ging voort met belangrijke inkoopen van Java-snijtabak te doen, zoodat voorloopig ten minste één onzer N.-I. tabaksproducten in Spanje een afzetgebied gevonden heeft.

Na de oprichting vermeld te hebben van de „Vereeniging van den Tabakshandel" te Amsterdam, ter behartiging en verdediging der gemeenschappelijke belangen van deze, wordt met groot leedwezen melding gemaakt van het overlijden van den heer P. W. Janssen, Oud-Directeur en laatstelijk Commissaris van de Deli-Maatschappij, den man aan wien de Nederlandsche tabaksmarkt grooten dank verschuldigd is. „Zonder het groote en onwrikbare vertrouwen", zoo leest men hier, „hetwelk hij van den beginne af in de toekomst van den tabaksbouw op Sumatra stelde, zonder zijn doortastend en volhardend streven met een bepaald doel voor oogen dat bereikt moest worden en ook bereikt is, zonder zijn juisten en scherpen blik in de keuze van zijn medewerkers en niet het allerminst, zonder zijn bijna onuitputtelijk optimisme in de zaak, die hij met geestdrift voorstond, is 't aan grooten twijfel onderhevig of Amsterdam ooit zou geworden zijn: de wereldmarkt voor den tabak.

„Althans met Java alléén had dit nooit 't geval kunnen zijn en zeker niet, toen sinds 1874 de kwaliteit van die soorten geleidelijk geringer werd.

„Wij willen volstrekt niet beweren, dat ook zonder den heer Janssen, de tabaksbouw op Sumatra niet zou geworden zijn wat hij thans is, want met of zonder hem, Js. Nienhuys had de geschiktheid van den bodem voor de tabakscultuur ontdekt en de baan gebroken voor de ontginning van de concessies, die hij van den sultan had verworven, maar de groote waarschijnlijkheid ligt voor de hand, dat indien niet Janssen was voorgegaan door op bescheiden schaal hem de middelen ter beschikking te stellen, die de grootste handelshuizen en credietinstellingen van destijds weifelden te verstrekken, de concessies waren overgegaan aan vreemdelingen en dat een product, geteeld in onze Koloniën, zijn weg zou hebben gevonden naar de Londensche of de Bremer markt."

„Dat die mogelijkheid", zegt de heer Dentz, „geen werkelijkheid werd, is het werk van Janssen geweest, en het werk, dat hij ons nagelaten heeft, is de machtige Deli Maatschappij, vermoedelijk tegenwoordig de grootste producente van eenig landbouwproduct ter wereld, de Maatschappij, die ons borg staat tegen verplaatsing van de markt naar elders, ten minste zoolang wij niet zelve, door het invoeren van belemmerende maatregelen van het vrije handelsverkeer, dat gevaar in het leven roepen".

Onder het hoofd financielee beschouwing wordt medegedeeld dat voor de aandeelhouders van de verschillende maatschappijen, die zich op Sumatra met den tabaksbouw bezighouden, het afgeloopen jaar andermaal beslist ongunstig is geweest en voor vele maatschappijen zelfs van dividend-uitkeering geen sprake kon zijn.

Waar de gemiddelde prijs van den oogst 85 cts. per $^1/_2$ kilo was en de productieprijs stellig wel op 70 à 75 cts. gesteld moet worden, behoeft dit volgens den schrijver geen verder betoog. Toch geven de bedongen prijzen voor de oudere maatschappijen altijd nog eene behoorlijke dividend-uitkeering.

Houdt men rekening met de beurswaarde hunner aandeelen, dan is echter het effectief rendement tot beneden 6 pCt. gedaald.

Die beurswaarden blijken uit het onderstaande staatje betreffende in ronde cijfers de gezamenlijke kapitalen der verschillende maatschappijen.

Op 1 Januari.	Kapitalen.	Beurswaarde.	Gemiddelde koers. %
1896.	*f* 34,000,000	*f* 75,000,000	221
1897.	„ 33,000,000	„ 62,000,000	188
1898.	„ 39,000,000	„ 88,000,000	226
1899.	„ 43,000,000	„ 102,000,000	237
1900.	„ 48,000,000	„ 92,000,000	192
1901.	„ 49,000,000	„ 91,000,000	186
1902.	„ 51,000,000	„ 102,000,000	200
1903.	„ 52,000,000	„ 96,000,000	185
1904.	„ 53,000,000	„ 77,000,000	145

Omtrent de vooruitzichten voor 1904 wenscht de schrijver zich wat betreft de financieele uitkomsten van een oordeel te onthouden, omdat deze volstrekt niet alleen afhangen van het uitvallen van den oogst. Zij zijn in groote mate afhankelijk van de marktstemming en deze is op haar beurt afhankelijk van de koopkracht van het buitenland, van de oeconomische verhoudingen, van de meer of mindere geschiktheid van Javatabak als dekmateriaal enz.

Omtrent den vermoedelijken uitval van het product van 1903 is de schrijver minder terughoudend en hij meent dat, op grond van de verkregen berichten de oogst van 1903 als één geheel genomen onder de goedgeslaagde gerangschikt mag worden. In het algemeen gesproken komt het voor dat Deli en Langkat goede oogsten, Serdang en Padang voor enkele maatschappijen eveneens goede, voor andere middelmatige gemaakt hebben, terwijl Bedagei en Batoe Bahra een matig product voortbrachten. Van Asahan kan een goed geslaagde oogst in uitzicht gesteld worden. Bij al dat goede is echter een veelbeteekenend voorbehoud. Het overvloedig product, geraamd op 260,000 pakken geeft „des Guten zu viel". Dezelfde tabak en 50,000 pakken minder en volgens den schrijver zoude een ideale toestand geschapen zijn. Alsdan zouden èn de planters èn de handel op heel wat betere resultaten kunnen wijzen, dan nu vermoedelijk het geval zal wezen.

De oogst van 1903 overschrijdt den laatst verkochten met ± 18,000 pakken. Beplant werden ongeveer 36.250 velden, met een gemiddelde opbrengst van 10.14 pikol per veld tegen 36,003 velden met 9.79 pikol per veld voor oogst 1902. Voor oogst 1904 zijn ongeveer 33,000 velden in voorbereiding, zoodat het aantal pakken onder dat van 1903 zal blijven.

Ter juister beoordeeling van de cijfers valt te vermelden dat terwijl de pakken bruto op 80 K.G. gewicht worden geschat volgens de opgaven van den heer Dentz de pikol wordt aangenomen op 62½ K.G. en het wichtsverschil tusschen ingewogen gewicht op Sumatra en afleveringsgewicht in Europa op 15 %; het pak op 75 K.G. netto.

Blijkens de Encycl. v. N. I. (Tabak bl. 240) zijn de velden uitgestrektheden groot ongeveer een bouw, die elk door één koelie kunnen worden bewerkt en onderhouden, terwijl men over ongeveer 100 tabaksvelden rekent één Europeesch „assistent" als opzichter.

HET VRIJHANDELSTELSEL, DE HANDELSBALANS EN DE WELVAART.

Waar in den laatsten tijd het vraagstuk van den vrijen handel weder sterk op den voorgrond treedt, in verband met de protectionistische plannen van den heer Chamberlain voor Engeland en omdat ook in ons land eene tariefsherziening wordt voorbereid, „van uitgangspunt fiscaal, maar van strekking protectionistisch", daar mag het ingrijpende verschil in gezichtspunt, hetwelk omtrent deze zaak bestaat ook met het oog op onze koloniën niet over het hoofd worden gezien, daar de quaestie van in- en uitvoer meer dan eenige andere de welvaart in die koloniën beheerscht. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Februari jl. wordt het verslag gevonden van eene lezing over „Vrijhandel of Bescherming", door Jhr. Mr. H. Smissaert gehouden in eene vergadering, belegd door de vooruitstrevend liberale kiesvereeniging Rotterdam, waarin tegen het protectionistisch streven front werd gemaakt. De spreker bracht in de eerste plaats enkele theoretische overwegingen in het midden. Onder deze treft het meeste dat de mindere invoer, die het gevolg is van beschermende rechten, noodzakelijk minder uitvoer na zich moet slepen. Op practisch terrein werden de stellingen verdedigd dat ons land op grond van de vroeger met een stelsel van bescherming op gedane ervaring tot een fiscaal tarief is gekomen en dat Nederland onder een stelsel van vrijhandel zijn welvaart heeft zien toenemen.

Wat bij deze beschouwingen en hetgeen er tegen aangevoerd werd, eenigzins opvalt is dat de rol van het kapitaal bij deze verhoudingen onbesproken bleef. Vooral hetgeen een tegenstander, referendaris bij het Min. v. Binn. Zaken, o. a. aanvoerde ter bestrijding van de stelling, „wanneer er invoer is, moet er ook uitvoer zijn," schijnt ons uit dit oogpunt van het grootste belang. Hij vroeg: „Maar Monaco dan? Dat heeft veel invoer, en in 't geheel geen uitvoer."

Dit voorbeeld, dat tot dusver onopgemerkt bleef, is merkwaardig omdat Monaco in het klein juist het omgekeerde vertoont wat in Nederlandsch-Indië en in andere koloniën in het groot plaats heeft. Terwijl uit de tropische bezittingen steeds geld wordt afgetapt om het in de gematigde luchtstreek te verteren en dit natuurlijk niet hoofdzakelijk in klinkende munt geschiedt, maar de uitvoerartikelen uit die gewesten op de vreemde markten verkocht worden en de opbrengst niet naar Indië terugkeert, moet te Monaco en in andere plaatsen van genot en weelde die opbrengst ten deele worden verteerd. De millioenen, die naar Monte Carlo vloeien, aangebracht door vreemdelingen, die ze hetzij bij de speelbank achterlaten, want deze is per slot altijd de eenige winner, of ze verteren in het genot van allerlei weeldeartikelen, dienen om die weeldeartikelen te betalen en deze moeten in massa ingevoerd worden om aan die vraag te voldoen. Men zoude dus kunnen zeggen dat een deel van de overmaat van uitvoer uit Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië en elders onder andere vormen wordt ingevoerd in Monaco, omdat de menschen die zaken daar vrijwillig heenbrengen zonder dat de bewoners van dat republiekje iets voor uitvoer behoeven te produceeren. De mooie omgeving, de aantrekkelijkheid der plaats leveren genotwaarde genoeg op om al dien invoer te betalen. Zoo moet het gaan met Parijs, met Zwitserland, met alle oorden, waar de uit minder aantrekkelijke streken afgetapte rijkdom

wordt heen gebracht. Deze factor schijnt bij de beschouwing van de handelsbalans van overwegend belang en dan blijken landen, welke meer invoeren dan uitvoeren, er beter aan toe dan omgekeerd. Geld is echter behalve als waardemeter van de artikelen, waarbij het in de vergelijking van in- en uitvoer een ondergeschikte rol vervult, in de samenleving op zich zelf in zulke groote voorraden aanwezig, dat het tijdelijk bij die balans een overwegende rol kan spelen.

Om op dien grond eenige gissingen te maken, welke anderen wellicht zullen opwekken om over deze interressanten quaestie eveneens hunne gedachten te doen gaan, dient het onderstaande staatje, betreffende de handelsbeweging van verschillende landen waarbij achter de blijkbaar Amerikaansche opgaven in dollars, het bedrag in percenten gevoegd is dat in eenige landen als invoerrecht van de uitvoerwaarde wordt geheven:

	Invoer.		Uitvoer.		Surplus invoer — uitvoer		Overmaat van invoer boven uitvoer in 1900 in %.	Invoerrecht in % van alle ingevoerde waren.
	1890.	1900.	1890.	1900.	1890.	1900.		
	Millioenen dollars.							
Rusland	228.1	335.0	389.0	322.9	+ 160.9	— 12.1	3.7 %	35 %
Griekenland	22.3	25.0	18.5	19.7	— 4.8	— 5.3	27 „	24.4 „
Italië	254.7	328.1	172.9	258.3	— 81.8	— 69.9	23½ „	17.6 „
Oostenrijk-Hongarije	210.7	344.4	266.1	394.2	+ 55.0	+ 49.9	—12¾ „	15.4 „
Spanje.	161.3	184.0	166.5	154.5	+ 5.2	— 29.5	19 „	14 „
Zweden	100.8	134.8	81.6	96.0	— 19.2	— 38.8	33 „	10.5 „
Frankrijk.	856.8	872.0	724.4	801.5	— 131.9	— 70.6	8¾ „	9 „
Noorwegen.	55.9	83.2	33.3	43.6	— 22.6	— 39.6	90 „	8.8 „
Duitschland.	986.6	1372.2	797.7	1097.5	— 194.9	+ 274.7	—25 „	8.2 „
Groot-Britannië. . .	2047.3	2545.5	1282.5	1417.1	— 764.8	—1128.5	73 „	5.2 „
Zwitserland.	184 0	214.4	135.8	161.4	— 48.2	— 53.1	33 „	4.4 „
België	322.7	427.6	277.3	371.1	— 45.4	— 56.5	15 „	1.9 „
Nederland	519.3	784.0	434.8	680.0	— 84.4	— 104.0	19 „	0.5 „

Wanneer men deze lijst nagaat dan is er geen rechtstreeksch verband tusschen het aantal percenten dat de invoer in 1900 boven of beneden den uitvoer bleef en het invoerrecht. In Rusland was de uitvoer in 1890 nog overwegend, doch wordt thans door den invoer overvleugeld. Hierbij is het mogelijk dat vroeger meer dan thans aan het buitenland betaald moest worden voor renten van opgenomen kapitalen en dat later de betalingsbalans meer in evenwicht is, doch het is meer waarschijnlijk dat de vermindering van den uitvoer in absoluten zin in de laatste tien jaren niet op vooruitgang wijst, dit kan het gevolg zijn van de bescherming. Is hetgeen er aan uitvoer plaats heeft thans te gering om de schulden aan het buitenland te voldoen, dan is dit een teeken van verarming, en zal het nakomen van de verplichtingen moeten geschieden uit leeningen, waarvan men bij het aangaan geen weerspiegeling in den uitvoer vindt.

Onder de landen, die meer uitvoeren dan invoeren behoort ook Duitschland, dat sedert 1890 geheel overstag is gegaan. Thans voert het 25 % meer uit

dan het ontvangt. Kan het zijn dat dit de normale toestand is wegens verschuldigde renten aan het buitenland en dat bij de omgekeerde beweging van 10 jaar geleden en vroeger het besteden van het destijds aan Frankrijk onttrokken kapitaal een rol speelde? Oostenrijk-Hongarije heeft de rente te betalen van talrijke uitstaande schulden, van daar vermoedelijk het surplus, dat echter afnam en dus in gunstige richting bewoog.

Alle andere vermelde Europeesche landen wijzen op meer invoer dan uitvoer en de vier laatstgenoemde met de laagste tarieven in toenemende mate. Eene evenredigheid of een verband tusschen de percentsgewijze overmaat en de rechten is overigens niet te bespeuren, doch wel is het merkwaardig hoe hoog het cijfer is voor Groot Britannië, dat overal in het buitenland zijn geld rentegevend heeft uitstaan, of voor Zwitserland dat kan betalen met al het geld dat de vreemdelingen er brengen. Dat voor Frankrijk het cijfer niet hooger is, zoude men wellicht aan het protectionisme kunnen toeschrijven, doch het is gewaagd nog verdere conclusies te willen trekken. (Hoe het met de hier niet genoemde Vereenigde Staten van Noord-Amerika gelegen is, werd reeds vermeld op blz. 125—126 van de Jan.-afl.)

Genoeg zij het als langzamerhand de overtuiging veld wint dat een volk eerst dan op den duur rijk kan geacht worden wanneer het meer ontvangt aan invoer dan betaalt aan uitvoer. Dit surplus kan alleen worden verkregen door koopkracht en deze weder door het opzamelen van kapitaal, het uitzetten daarvan in den vreemde en het opvoeren van den uitvoer. Wanneer de aard van het land zooals de tropische koloniën eene aftapping voor bepaalde doeleinden onvermijdelijk maakt van een zeker aantal millioenen per jaar dan zal dit verlies des te minder gevoeld worden naarmate de uitvoer zoowel als de invoer sterk toenemen. Stel dat men door meer energieke exploitatie de eerste verdubbelt dan wordt om die te betalen eene invoer noodig van een zelfde waarde aan voorwerpen die dienen kunnen als genot of gerief van den inboorling. Hoe grooter de uit- en invoer wordt hoe kleiner het gedeelte dat a daarvan is, hoe minder van de opbrengst van het land, betrekkelijk gesproken, behoeft te worden afgestaan. In Nederlandsch Indië werd in 1901 (zie kol. verslag Bijl. B B B)

Uitgevoerd.		
Voor particuliere rekening.		
Goederen	*f* 224,001.478	
Ongemunt goud en zilver	„ 1,362,626	
Gemunt geld	„ 9,660,287	
Door het Gouvernement:		
Goederen	„ 20.217.325	
		f 255,242,116
Ingevoerd.		
Voor particulieren:		
Goederen	*f* 207,615,580	
Ongemunt goud en zilver	„ 5,845	
Gemunt geld	„ 10,954.086	
Door het Gouvernement:		
Goederen	„ 8,533.558	
Geld	„ 2.120,000	
		f 229,229,069
Verschil		*f* 26,013,047

Van een uitvoer van f 255½ millioen is dit meer dan 10 %. Wanneer men echter den uitvoer kon verdubbelen, zonder permanente aftapping, en bijv. brengen op f 520 millioen, zoude dit bedrag slechts 5 % bedragen, en de uitvoer tot f 494 millioen kunnen stijgen, dus meer dan verdubbelen en zooveel meer welvaart geven.

DE NEDERLANDSCHE KAMER VAN KOOPHANDEL VOOR AUSTRALASIË.

In verband met de activiteit, die in Australië op handelsgebied wordt ontwikkeld, verdient het volgende schrijven dat ons in dato 12 Januari jl. uit Melbourne wordt toegezonden, de aandacht:

In November l. l. is te Melbourne „de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor Australasia" opgericht.

Het doel dezer Kamer is onder meer de belangen te behartigen van handel. nijverheid, landbouw, veeteelt, scheepvaart, kunsten en wetenschappen van Nederland en Koloniën en om het verkeer van Australasia met Nederland en Koloniën te bevorderen.

Een register wordt gehouden van de leden der Kamer met speciale vermelding van de adressen, en takken van handel, industrie, landbouw en veeteelt; een en ander ten dienste van het verstrekken van inlichtingen. Dit register ligt ter raadpleging in het lokaal der Kamer van Koophandel, terwijl verder een afdruk daarvan wordt toegevoegd aan het jaarverslag der Kamer.

Daar alle leden het recht hebben op eigen initiatief de Kamer te dienen van bericht en raad, nopens al hetgeen bevorderlijk kan zijn voor de uitbreiding der verkeersbetrekkingen van Nederland en Nederlandsch-Indië met Australasia. is elk lid in de gelegenheid zijne belangen speciaal onder de aandacht der Kamer te brengen.

Reeds zijn de voornaamste huizen in Australasia tot de Kamer toegetreden: wel een bewijs, dat inderdaad velen het groote nut inzien dat de Kamer kan stichten.

Allen, die er belang bij hebben afzet van producten in Australasia te verkrijgen of te vergrooten. zullen de tot standkoming der Kamer, vooral in deze tijden. met ingenomenheid begroeten.

W. L. BOSSCHART, *Voorzitter.*
L. REENS, *Secretaris.*

Adres: The Netherland Chamber of Commerce for Australasia C/o The Consulate-General for the Netherlands, St. James' Buildings, William Street, Melbourne.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

B. Kersjes en **C. den Hamer**: De tjandi Mĕndoet voor de restauratie. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, ALBRECHT & Co. — 's Gravenhage, M. NIJHOFF. 1903. gr. 4°. Met 22 platen.

[**C. J. de Jong Pz.**]: **Zeemansgids** voor den Oost-Indischen Archipel. Deel I. Tweede druk [bewerkt door **F. W. Planten**]. Ministerie van Marine, Afd. Hydrographie. 's Gravenhage, MOUTON & Co. 1904. 8°. Met kaarten.

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. Twee en dertigste jaargang 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. 8°. Met platen.
[Verkorte inhoudsopgave: Levensbericht van R. FENNEMA door DR. R. D. M. VERBEEK. Met portret). — Vijfde vervolg opgave geschriften over geologie, mineralogie, topografie en mijnbouw van N. O. I. door dez. — Geol. en Mijnbouwk. onderzoekingen in Menado in 1902 door M. KOPERBERG. — Verslag geol. mijnbouwk. verkenning Atjeh-vallei in 1902 door P. J. JANSEN. — Verhoogde werking Merapi in 1902 en '03 door P. M. VAN BOSSE].

Verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, behoorende tot het eskader in Nederlandsch-Indië, gedurende het 3e kwartaal 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 12/1—1904 No. 3].

Volksdichtung aus Indonesien. Sagen, Tierfabeln und Märchen übersetzt von **T. J. Bezemer.** Mit Vorwort von **Prof. Dr. H. Kern.** Haag, MARTINUS NIJHOFF. 1904. gr. 8°.

Verslag van het **Mijnwezen** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902—1903. Met 10 Bijlagen. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°.

Cl. Day: The policy and administration of the Dutch in Java. New-York, the Macmillan-Company—London, MACMILLAN & Co. 1904. 8°.

R. Ross: Das Malariafieber, dessen Ursachen, Verhütung und Behandlung. Winke für Reisende, Jäger, Militäre und Bewohner von Malariagegenden. Berlin, W. SÜSSEROTT. 1904. 8°. [Süsserotts Kolonialbibliothek Band 6].

Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht. 1902—1903. Uitgegeven door de zorg van het Departement van Marine. 's Gravenhage, Gebrs. VAN CLEEF. 1904. 8°. [Pag. 281—400 behandelen de verrichtingen in West- en Oost-Indië].

H. P. I. van Broekhuyzen: De Kinacultuur. Met 32 houtsneden. Uitgegeven door de Vereeniging van oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. Tweede druk. Tiel, A. VAN LOON. 1903. (*Zie De Ind. Mercuur 16 Febr. 1904*).

Naam- en ranglijst der officieren bij de land- en zeemacht in Nederlandsch-Indië. 1904. Batavia, Landsdrukkerij. (1903). 8°.

Bandasche Perkeniers- en Handelsvereeniging. Opgericht te Banda in 1892. Verslag over het tiende boekjaar. Batavia, G. KOLFF & Co. 1903. 4°.

Algemeen jaarlijksch verslag (44ste) van de Hoofdcommissie der Jongensweezen-inrichting te Soerabaja 1902—1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 8/1—1904 No. 2].

Jaarverslag (Tweede) der Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Ned.-Oost-Indië, gevestigd te Bandoeng. Batavia, Landsdrukkerij. 1903 (*lees* 4). 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 15/1—1904 No. 4].

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1904. Eerste gedeelte: Grondgebied en bevolking, inrichting van het Bestuur van Ned.-Indië en Bijlagen. Tweede gedeelte: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij. (1903). 2 dln. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. *Deel 46 (1903), afl. 6.* Dr. J. BRANDES: Verslag van het Internationaal Oriëntalistencongres te Hanoi van 1 6 December 1902. — Met Bijlage: L. FINOT: Note sur l'école française d'Extrême Orient. — Dr. PH. S. VAN RONKEL: Tamilwoorden in Maleisch gewaad. — Dr. J. WINKLER: Bericht über die Untersuchungsreise nach der Insel Engano. — Dr. PH. S. VAN RONKEL: Een Maleisch telwoord in het Teloegoe?

Notulen van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 41 (1903), afl. 2 en 3.* Notulen der Vergaderingen van 8 Juni en 4 Aug. 1903. — Bijlagen: Ds. A. S. CARPENTIER ALTING: Naar aanleiding der Mededeeling van Dr. BRANDES in de Notulen van 1901, blz. 136. — Aanteekeningen van Dr. SNOUCK HURGRONJE bij de lijst van voorwerpen uit de Gajolanden, bijeengebracht door den off. van gezondh. L. H. HEBBE. — Lijst van ingekomen boekwerken gedurende het 1e—3e kwartaal 1903.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 19 Januari 1904.* De opleiding der Inlandsche administratieve ambtenaren op Java en Madoera. (Voordracht van Mr. M. S. KOSTER; met Discussie).

De Gids. *68ste jaarg. Febr. 1904.* G. P. ROUFFAER: Nieuwe wegen voor Indische volkenkunde. [Bespreking van]: J. A. LOEBÈR Jr., Timoreesch snijwerk en ornament; en: Rapport der Commissie van advies betreffende 'sRijks Ethnographisch Museum.

Vragen des Tijds. *30ste jaarg. Afl. 5. Februari 1904.* Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE: Geneeskundige hulp voor Javanen.

De Aarde en haar Volken. *40ste jaarg. (1904), maandafl. 1.* Van Batavia naar Atjeh, dwars door Sumatra. Naar het Fransch van F. BERNARD. I. (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *30ste jaarg. (1904), maandafl. I* Mej. A. BIENFAIT: Uit den Javaanschen kampong (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. (1904), 1 Februari.* H. T. HOVEN: Iets over de opneming van Straat Makasser (met afb.) — De reis van Hr. Ms. „Java" naar Zuid Nieuw-Guinea (*met slot in 15 Febr.*) (met afb.) — **15 Februari.** W. W.: Iets over de Chineesche koelie-immigratie van Zuid-China naar Deli (met afb.) — M.: De binnenlanden van het district Nickerie [Bespreking van het werk van Dr. H. VAN CAPPELLE]. (met afb.)

Nederland. *56e jaarg. (1904), afl. 1.* J. E. JASPER: Huisbaas. Indische schets.

De Hollandsche Revue. *9e jaarg. No. 1. 25 Januari 1904.* Het Boek van de maand: „Een jaar aan boord H. M. Siboga", door Mevr. A. WEBER—VAN BOSSE. [Bespreking]. (met afb.).

Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid. *15 Januari 1904, No. 1.* Dr. M. GRESHOFF: Bevordering van katoenteelt. — **Id. 15 Februari No. 2.** K. H H. VAN BENNEKOM: Een Indische Kamer van Koophandel in Nederland. — X.: [Bespreking van:] J. A. LOEBÈR Jr: Het weven in Nederlandsch-Indië (Bulletin No. 29 van het Koloniaal Museum).

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Deel 81 (1903), Nos. 7—9.* Mr. L. A. C. KOLFF: [Bespreking van] De Ordonnantie op de rechten van successie en van overgang toegelicht door P. VELLEMA. — Mr I. A. NEDERBURGH: Ontworpen privaatrecht voor de Minahassa [Bespreking van]: Regeling van het privaatrecht voor de Inlandsche bevolking in de Minahassadistricten der Residentie Menado, tengevolge opdracht der Regeering samengesteld door Mr. J. CARPENTIER ALTING. **Id. No. 12.** Mr. I. A. NEDERBURGH: Het Staatsrecht van Nederlandsch-Indië [Uitvoerige bespreking van het werk van Mr. PH. KLEINTJES].

Tijdschrift voor Strafrecht. *Deel XVI (1903/04), afl. 1.* Mr. J. SLINGENBERG: Een amokmaker voor den landraad.

Theosofisch Maandblad van Ned.-Indië. *3e jaarg.* (*1903/04*), *No. 5.* De *Javaansche* theosofische Loge te Djokjakarta. — AVE: De voornaamste bouwvallen uit den Hindoe-tijd op Java (*vervolg, met slot in No. 6*). **Id. No. 6.** L.: Eene ervaring met „Regenmaken". — P. W. v. D. B.: De namen der beginselen in Javaansche kitabs.

De Indische Mercuur. *27e jaarg.* (*1904*), *No. 3.* v. G[ORKOM]: [Bespreking van]: Verslag 's Lands Plantentuin over 1902. — A. H. B[ERKHOUT]: [Bespreking van]: Beknopte Aardrijkskundige beschrijving van Suriname, door W. H. LOTH. — S. KALFF. Uit de oude doos: Eene Suikerhistorie (slot). — **Id. No. 4.** E. L. SELLEGER: De papierfabricatie in Nederlandsch-Indië (Voordracht met discussie, gehouden 14 Jan. 1904 in de Ned. afd. der Ned. Ind. Mij. van Nijverh. en Landb.). — S. KALFF. De Amphioen-Societeyt (*met vervolg in No. 5*). — **Id. No. 5.** Dr. C. L. VAN DER BURG: Maatregelen tegen malaria. — Eenige opmerkingen over de cultuur en de bereiding van thee (*met vervolg in No. 6*). — Suriname in 1903. — Vereeniging voor den grooten landbouw in Suriname. — **Id. No. 6.** v. G[ORKOM]: Landbouw-departement in Indië. — H. VAN CAPPELLE [Bespreking van]: Het heden en de toekomst der kolonie „Suriname", door J. A. DE GELDER (*met slot in No. 7*). — Een Theemarkt te Batavia. met ingezonden stuk door H. TH. KARSEN. — **Id. No. 7.** v. G[ORKOM]: [Bespreking van]: De Kinacultuur door H. P. I. VAN BROEKHUYZEN. — De Surinaamsche bosschen, door A. H. BERKHOUT. — F. RAAIJMAAKERS: Een en ander over de bewerking van goudplacers (met afb.) — [Bespreking van]: Het weven in Nederlandsch-Indië (Bull. Kol. Mus. No. 29), door J. A. LOEBÈR JR. (met afb.). — F. W. MORREN: Brieven uit Suriname. — Algem. Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java. — S. KALFF: Goudexploitatie I.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 68 Januari 1904* G. DE WAAL VAN ANCKEVEEN. Over de vruchtbaarheid van den grond. — P. J. VAN MAANEN: De klei-industrie, in verband tot de hier aanwezige grondstoffen „kaolien" en „veldspaath". — H. J. KERBERT: Aanleg van Djaticultures met verstrekking van eetpadi. — C. J. BLUME: De hoofdoorzaak van de verwaarloozing van ooftteelt op Java. — M. D. BOIS: Groenteteelt in de Tropen. — Berichten omtrent de Europeesche houtmarkt. — Persoverzicht.

Teysmannia. *14e jaarg.* (*1903*), *afl. 12.* J. VAN BREDA DE HAAN: Zintuigen der plant (vervolg). — H J. WIGMAN: Phalaenopsis (Anggrek boelan). — A. E. BENSON: Wetenschap en ooftteelt. — T. J. MANSOLT. De veredeling der landbouw-kultuurgewassen (vervolg). — Dr. J. C. KONINGSBERGER: Over eenige insecten, schadelijk voor de katoencultuur op Java. — E. C. JULIUS MOHR: Nieuwe vormen voor de droogschuur. — Dr. F. W. T. HUNGER: Het rupsenzoeken bij de tabak in verband met het later optreden der mozaiek-ziekte.

De Cultuurgids. *5e jaarg.* (*1903–04*), *afl. 8.* Verslag van het 6e Congres van het Algemeen Syndicaat voor koffiecultuur en andere bergcultures in Ned.-Indië, gehouden te Malang 20 en 21 Oct. 1903. [*Hierin de volgende voordrachten, deels met discussie*]: B. J. KLUVERS: Praktische en financieele beschouwingen over eenige bergcultures. — H. D. MAC GILLAVRY: De palacultuur op Djati Roenggo. — Dr. L. ZEHNTER: Mededeelingen omtrent de op Java aangeplante cacaovariëteiten. — V. W. VAN GOGH: Mededeeling uit de praktijk der kinacultuur op Java. — T. OTTOLANDER: Eenige opmerkingen over schaduwboomen op Java. — E. DU BOIS JR.: Over het bepalen der glashardheid van koffie in droog-huizen. — **Id. afl. 9.** W. TOUSSAINT. Bereiding van Liberia koffie zonder pulper. — H. D. MAC GILLAVRY: De coffea robusta op Djati-Roenggo in Midden Java. — TH. M. G.: Eenige mededeelingen omtrent peper en katoen. — DE ROY VAN ZUYDEWIJN: Verwondingen aan planten en hunne genezingen. — K. V.: Sprokkelingen. d. B.: De cacaocultuur op Samoa — d. B: Resultaten van de proeven omtrent het kiemvermogen van Pantjoer zaadkoffie. — De Gutta-percha en caoutchouc in Indië. — Entomologische mededeelingen: a. Een natuurlijke vijand van Helopeltis. — b. Over tjellengans. — c. Over eene parasitaire vlieg in de koffiewants.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *11e jaarg.* (*1903*), *afl. 21.* J. D. KOBUS en J. A. VAN HAASTERT: Vergelijkende cultuurproef met verschillende zaadrietsoorten. — H. C. PRINSEN GEERLIGS: Lijst van in de laatste 10 jaren voorgestelde middelen om suikerhoudende sappen te zuiveren. — Java-suikeruitvoer over de maanden Januari t/m Juli. — **Id. afl. 22.** H. C. PRINSEN GEERLIGS:

Verslag over den bemestingsproeftuin 1902/1903. — **Id. afl. 23.** J. D. Kobus e. a. Verschillende cultuurproeven. — G. T. Breyman: Over zuiverheidsbepaling van stropen. — Dez: Practische onderzoekingen over kristallisatie van naproductvulmassa's. — **Id. afl. 24.** Dr. Z. Kamerling: Voortzetting van de onderzoekingen over de physische gesteldheid van den grond. — Totaal-suiker-afschepingen van 1 Mei—30 Sept. 1903.

Natuurkundig Tijdschrift voor Ned-Indië. *Deel 63 (1903), afl. 3.* Voordracht van M. F. Onnen over telegrafie zonder draad, 14 Mei 1903. — Vulkanische verschijnselen en aardbevingen in den Oost-Indischen Archipel waargenomen, gedurende het jaar 1902. — Overzicht van het aantal aardbevingen sinds 1861 in den Indischen Archipel waargenomen. — H. Kieviet: Beschrijving van een Bijzon, waargenomen ter reede van Amboina. — Uitkomsten van Meteorologische en aardmagnetische waarnemingen respect. te Pasoeroean en Buitenzorg verricht gedurende het jaar 1902.

Geneeskundig Tijdschr. voor Ned.-Indië. *Deel 43 (1903), afl. 6.* Eenige statistische gegevens omtrent besmettelijke ziekten van de Buitenbezittingen over het jaar 1902. — Over eenige geneeskrachtige bronnen op Java. — J. F. van der Meer: De verspreiding der anchylostomiasis in den Archipel. — Dr. J. J. Kunst: Over de behandeling van malarialijders met aristochine. — Dr. C. E. Benjamins: Anchylostomum duodenale te Samarang en omstreken. — Dr. G. Maurer: De aetiologie van beri-beri en psilosis.

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Deel 16 afl. 1 en 2. October 1903.* P. Schat: Keuren volgens punten. — W. Groenevelt: De remonteering in Nederlandsch-Indië. — Verslag van de Algem. Verg. der Indische Krijgskundige Vereeniging op 25 Juni 1903 [Bespreking van het voorgaand artikel]. — C. A. Penning: Een causerie over veefokkerij. — P. Ph. van der Poel: De keuze van rashengsten voor de paardenfokkerij in Midden-Java. — Dez.: Het Kedoesche paard. — B. Vrijburg: Wat zal het aanstaand leger-paard kosten, als tot zelffokken wordt overgegaan? — Persoverzicht.

Orgaan der Vereeniging „Moederland en Koloniën". *4e jaar 1903—1904 No. 6.* Brief van het Bestuur der Ver. aan Z. Exc. den Minister van Binnenl. Zaken over het Ethnographisch Museum te Leiden [Overdruk uit het „Koloniaal Weekblad.]

Het Koloniaal Weekblad. *3e jaarg. (1903—1904), No. 45.* Nijverheids-Ondernemingen in Oost-Indië. — H. Koning: Bijenteelt in de Tropen. Zuid-Amerika—Suriname. - **Id. No. 46.** G. A. Scherer: Eenige middelen tot verbetering van den economischen toestand van den Inlander (voordracht, met discussie, gehouden in „Moederland en Koloniën"). (*met slot in No. 47*). **Id. No. 49.** N. v. Z[uylen—Thomp]: Kunstnijverheids- en andere belangen. — In Borneo's Binnenland. Bij de Kenja's. (Lezing van Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis te 's Gravenhage, 11 Febr. 1904).

Berichten uit de Zendingswereld. *5e jaarg. (1904) No. 2.* Bezoek van den Zendingsdirecteur Buchner aan Suriname.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *61er Jahrg. (1904), No. 2.* Der Beginn der Arbeit in den Timorlanden. Zum erstenmal durch Tano Si Balungun.

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *31er Jahrg. (1904), Heft 2.* J. Warneck: Der bataksche Ahnen-und Geisterkult II.

T'oung Pao. *Série II. Vol. IV, No. 5. Dec. 1903.* H. Cordier: Le Dr. Gustave Schlegel. Necrologie (Avec portrait).

Mitteilungen der geogr. Gesellschaft zu Jena. *21er Band.* 25 Nov. 1903. Missionar F. Kramer: Ein Reise nachden Mentawei-Inseln.

Beiträge zur Kolonialpolitik und Kolonialwirtschaft. *V. Jahrg. (1903-1904). Heft 10.* Maschinen zur Aufbereitung der Oelpalmfrüchte (mit Illustr.) [Een nieuwe vinding].

Bulletin de la Société d'Etudes Coloniales. *Onzième Année. No. 1 Janvier 1904.* Indes néerlandaises: Conditions de séjour des étrangers.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 21 Januari — 22 Februari 1904.

Door den Russisch-Japanschen oorlog is de geheele fondsenmarkt sterk gedaald, welke daling bij sommige fondsen met de innerlijke waarde daarvan niets uitstaande heeft. Bizonder flauw waren de tabaks- en petroleum-aandeelen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Javasche Bank	1	%
„	Michiels-Arnold Rijstlanden	1	„
„	Ned. Ind. Expl. Mij	2	„
„	Kedirie Stoomtram Mij	6	„
„	Modjokerto „ „	3	„
„	Oost Java „ „	3/4	„
„	Pasoeroean „ „	1	„
„	Sem. Joana „ „	1	„
„	Semar. Cheribon Stoomtram Mij.	1 1/2	„
„	Sumatra Cultuur Mij.	5 1/2	„
„	Sumatra Plantage Mij	11	„

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. d. Vorstenlanden	4 1/2	%
Pref. Aand.	„ „ „ „	5 3/4	„
Aand.	Hand. verg. Amsterdam	3	„
„	Koloniale Bank	3 7/8	„
„	Liquid. Barge & Moorman	6	„
Cert. v. Aand.	Ned. Hand. Mij	4 5/8	„
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	5 1/2	„
5 % Obl.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	1	„
Aand.	Badas, Suikerfabriek	9	„
„	Jav. Bosch Expl. Mij	2	„
„	Kalibagor Suikerfabriek	10 3/4	„
„	Suikerond. Santanen-Lor	5	„
„	Amsterdam Deli Cie.	6	„

Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	8 %
Aand.	Deli Batavia Mij	8 „
„	Deli-Cultuur-Mij	2½ „
„	Deli Maatschappij	8¾ „
„	Deli-Plantage Mij.	6 15/16 „
„	Deli Tabak Mij	21½ „
„	Tabak Mij. Kwala Pessilam	2 „
„	A. Langkat Cult. Mij	21¾ „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Langk. Soekaranda	4¼ „
Aand.	Langkat Tabaksbouw Mij	¾ „
„	A. Langkat Tabak Mij	7½ „
„	Medan Tabak Mij.	10¾ „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Namoe Djawi	11¼ „
„	A. Padang Cult. Mij	3 „
Aand.	Padang Tabak Mij	6½ „
„	Rotterdam-Deli Mij	4¾ „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	4 „
Aand.	Senembah Maatschappij	10 „
„	A. Serdang Tabak Mij	10 „
„	B. „ „ „	3 „
„	Kon. Paketvaart Mij	16 „
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Industrie Mij.	1¼ „
Aand.	Java Petroleum Mij	4 „
„	Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in N.-Indië	30 „
„	Petr. Mij. Moeara Enim	3¾ „
Pref. Aand.	Perlak Petroloum Mij.	1⅛ „
Aand.	B. „ „ „	2¼ „
„	Sumatra Palembang Petr. Mij	1¼ „
„	Kwand. Soemalata Mijnb. Mij	3⅛ „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij	10 „
„	Singkep Tin Mij	3 „
„	Mijnb. Mij. Soemalata	13½ „
„	Babat Djombang Stoomtr. Mij.	3 „
„	Probolinggo Stoomtram Mij	33 „

DIVIDENDEN.

Mij. t. Expl. v. d. landen Pantjoor en Angkrek	(interim)	5 %
Deli Langkat Tabak Mij		12½ „
Cultuur Mij. Kedaton Pleret		ƒ 100.—
United Lankat Plantations Company Limited		8 %

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Landbouw Mij. Melattie	32 %
„	„ „ Rongga	95—99 „
„	Billiton Mij. 2e rubriek	ƒ 1815.—
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	243—244 %
„	Bagelen Thee- en Kina Maatschij	65 „
„	Mijnbouw Mij. Lebong Soelit	10 „
„	Kolon. Zee- en Brand-Assur. Mij	80 „
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	103 „
„	Solosche Tramweg Mij	36$^1/_8$ „
„	Administratiekantoor van Ind. fondsen	53 „
„	Suikerfabriek Poerwokerto	50 „
„	Landbouw Mij. Tjiseureuh	45 „
„	Hand. Verg. Java	65 „
„	Preanger Koffie Cultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe	37—45 „
„	Handel & Ind. Mij. Curaçao	120 „
„	Pasoeroeansche Koffie Cult. Mij	50 „
„	West-Java Kina Cult. Mij	40 „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	120 „
„ „	Mijnbouw Mij. Bwool	2$^1/_2$ „
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Mij. (17 stuks en bloc)	ƒ 25.—
„ „	Droogdok Mij. Tandjong Priok	„ 575.—
„ „	Kon. Paketvaart Mij. ƒ 472.50	„ 490.—
„ „	Suikerfabriek Kalibagor „ 35.—	„ 55.—
„ „	Petroleum Mij. Moeara Enim	„ 290.—
Oblig.	Ned. Ind. Houtaankap Mij	58$^1/_2$ %
„	Passoeroean St. tr. Mij	42 „
„	Cult. Mij. Gending	107$^1/_4$ „
„	Crediet- & Handelsver. Banda	86$^1/_2$ „

———

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Februari. 9	22
Borneo-Sumatra Maatschappij	Aand.	103 1/2	103 1/2
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.	„	56 1/2	53 1/2
id.	Pref. Aand.	140 3/4	135
Handelsv. Amsterdam	Aand.	113	110
Int. Cred. & H. V. Rotterd.	„	90 1/4	90 5/8
Javasche Bank	„	167 1/2	168 1/2
Koloniale Bank	„	32 7/8	29
id.	Pref. Aand.	44	44
Liquid. Barge & Moormann	Aand.	39	34
Ned. Handel-Mij	Cert. v. Aand.	140 1/4	138 1/4
Ned. Ind. Escompto Mij	Aand.	120 1/4	120 3/4
Ned. Ind. Handelsbank	„	71 1/2	65
Ned. Ind. Landb. Mij	5 % Obl.	103 1/2	103
Badas, Suikerfabriek	Aand.	10 1/2	10 1/2
Banda, Credt. & Handelsver.	„	65	65
Java. Bosch Expl.-Mij	„	77	75
Javasche Cultuur-Mij	„	79 1/2	79 1/2
Kalibagor, Suikerfabriek	„	79	69
Kaliwoengoe Plantaran	„	33	33
Maron Cult. Mij	„	55	55
Melattie, Landbouw-Mij	„	30	30
Michiels-Arnold, Rijstlanden	„	102	102
Ned. Ind. Houtaankap Mij	„	16 5/8	16 5/8
Ngoepit, Landbouw-Mij	„	150	150
Ngredjo Cultuur Mij	„	115	115
Penampean Cult.-Mij	„	20	20
Pondok Gedeh Cult. Mij	„	100	100
Ronga Landbouw Mij	„	91	91
Suikerond. Sentanen-Lor.	„	114	109
Sindanglaoet, Suikerfabr.	„	186	186
Soemberredjo Cult.-Mij	„	115	115
Temoeloes, Landb.-Mij	„	96	96
West-Java Kina Cult-Mij	„	52	52
Wonokoyo	„	21	21
Amsterdam-Deli Comp	„	499	485
Amsterdam Sum. Cult.-Mij	„	18	18
Tabak-Mij. Arendsburg	Cert. v. A.	475	450
Asahan Plantage Mij	Aand.	20	20
Asahan Tabaksbouw Mij	„	29 1/2	29 1/2
Besoeki Tabak-Mij.	„	51	50
Deli-Batavia-Mij	„	389	392
Deli-Cultuur-Mij	„	48	45
Deli-Langkat-Tabak-Mij	C. v. A.	175	175
Deli-Maatschappij	Aand.	442 1/2	435
Deli Padang Mij	„	64	64
Deli Plantage Mij	„	11 3/4	13 1/2
Deli-Tabak-Mij	„	14 1/2	14 1/2
Tab.-Mij. Franco Deli	„	4 3/4	4 3/4
Tab. Mij. Kwala Pessilam	„	24	24
Langkat-Cult.-Mij	„ A.	61 1/2	43
„ „	„ B.	19 3/8	19 3/8
Tabak Mij. Langk. Soekaranda	Pref. Aand.	11	12 1/2
Langkat-Tabaksbouw Mij	Aand.	3 1/4	3 1/4

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Februari. 9	22
Langkat-Tabak-Mij	Aand. A.	$46^5/_8$	$40^1/_4$
idem	„ B.	17	17
Medan-Tab.-Mij	Aand.	151	$146^1/_2$
Tab.-Mij. Namoe Djawi	Pref. Aand.	10	$12^1/_2$
Nieuwe Asahan Tab. Mij	Aand.	85	82
Padang Cultuur Mij	Pref.Aand. A.	21	21
„ „ „	Aand. B.	11	11
Padang Tabak-Mij	„	$92^1/_8$	$88^1/_2$
Rotterdam-Deli-Mij	„	166	$165^1/_4$
Tabak Mij. Sakoeda	Pref. Aand.	28	25
Senembah-Mij	Aand.	351	350
Serdang Tab. Mij	„ A.	106	105
„ „ „	„ B.	34	32
Tabak Mij Soengei Bedjankar	„	$54^3/_4$	$54^3/_4$
Sumatra Cult. Mij	„	$175^1/_2$	$175^1/_2$
Sumatra Plantage Mij	„	$98^1/_4$	$49^1/_2$
United Langk. Plant	Cert. v. A.	200	200
Ned.-Ind. Electr.-Mij	Aand.	40	40
Ned. Ind. Gas Maatschij	„	$165^1/_4$	$165^1/_4$
Kon. Paketvaart-Mij	„	139	139
Rott. Lloyd	„	$88^1/_2$	$87^5/_8$
Stoomv. Mij. Nederland	„	142	$140^1/_2$
Dordt. Petr. Industrie Mij	Pref. Aand.	$121^1/_2$	118
Java Petroleum Mij	Aand.	$39^1/_2$	40
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië	„	463	$457^1/_2$
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	$86^3/_4$	$86^1/_2$
Perlak Petroleum Mij	Pref. Aand.	141	$143^1/_8$
id.	Aand. B.	$59^3/_4$	58
Sumatra Palembang Petr. Mij	„	$60^1/_2$	$58^7/_8$
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij	„	$34^3/_4$	32
Ned. Ind. Expl. Mij	„	78	80
id. Mijnbouw-Mij	„	$8^1/_4$	$8^1/_{16}$
N. Celebes Mijnb. Mij	„	8	8
Oost Borneo Mij	„	$12^1/_2$	$12^1/_2$
id.	Pref. Aand.	49	49
Redjang Lebong Mijnb.-Mij	Aand.	254	240
Singkep Tin-Mij	„	108	105
Mijnbouw Mij. Soemalata	„	$93^7/_8$	84
Droogd.-Mij. Tandj. Priok	„	162	162
Deli-Spoorweg-Mij	„	169	169
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij	„	188	$186^1/_2$
Babat Djomb. St. tr. Mij	„	24	21
Bat. Electr. Tram-Mij	„	$13^1/_2$	$13^1/_2$
Kediri Stoomtram-Mij	„	86	86
Madoera „ „	„	6	6
Malang „ „	„	40	40
Modjokerto „ „	„	$6^1/_2$	9
Ned.-Ind. Tramweg-Mij	„	$142^1/_4$	$142^1/_4$
Oost-Java-Stoomtram	„	$47^1/_4$	$47^1/_4$
Pasoeroean „	„	14	15
Probolinggo Stoomtr.-Mij	„	17	17
Semar.-Joana Tramw.-Mij	„	$139^1/_2$	138
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij	„	143	143
Serajoedal St.-Tr.-Mij	„	117	118

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	21 Dec.— 4 Jan.	4—9 Jan.
Javasche Bank	172½—173	173—173½
Certif. Ned. Handel-Mij	146	145½
N. I. Escompto Mij	119½—120	120—124
N. I. Cred. & Bank Vereen	50	—
Koninklijke Paketvaart Mij	156—158	156
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam”	91½—92½	91½—92
Handels-Verg. „Amsterdam”	116	—
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	100
Ned. Ind. Spoorweg Mij	180	178
Deli Spoorweg Mij	172½	—
Ned. Ind. Tramweg Mij	146	146
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	127½—130	130
Samarang-Cheribon „	140	—
Nederlandsche Lloyd	—	65
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	120	120
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	97½—100	—
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	150	—
Tagalsch Prauwenveer	142½	142½—145
Nieuw Sam. Prauwenveer	200	—
Part. Prauwenveer te Soerabaia	115	—
Mij. Suikerfabriek Tjoekir	170	—
Kultuur Mij. „Tjiogreg”	50	—
Assam Thee Ondern. Singaparna	—	117½
Ned. Ind. Telefoon Mij	163	—
Intercommunale Telefoon Mij	105	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij	—	168
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	222½	—
Mijnbouw Mij. „Totok” (aandeelen)	17½	17½—18
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong” (aandeelen)	250—252½	245
Mijnbouw Mij. Kahajan	—	ƒ 30
Mijnbouw Mij. Atjeh (oprichtersbewijzen)	ƒ 65.—	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aand.)	—	72½
idem (gew. „)	—	40

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „PLOSSO-PAREE".

(*Javasche Crt. No. 101, van 18 December 1903.*)

Zetel. Kediri.

Doel. Voortzetting der exploitatie van de landbouwonderneming „Plosso-Paree; alsook de aankoop en exploitatie van andere ondernemingen van landbouw en nijverheid in N.-I. en de inkoop en wederverkoop van landbouw- en nijverheidsproducten, afkomstig uit Ned. Indië.

Kapitaal. ƒ 100,000, in 100 aandeelen à ƒ 1000.

Inbreng. Door den heer W. J. van Sandick Sr. voor 99 aandeelen: de landbouwonderneming Plosso-Paree en eenige overeenkomsten.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. J. van Sandick Sr., 1 commissaris: de heer W. J. van Sandick Jr. en 1 plaatsvervangend-commissaris.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, $2^1/_2$ % aan den commissaris, $12^1/_2$ % aan het Reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 75,000.

„MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ TAINAM".

(*Javasche Ct. No. 105, van 31 December 1903.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen, het bewerkstelligen daarvan, het aanvragen van concessie tot mijnontginning, het exploiteeren daarvan enz., alles in Ned.-Indië.

Kapitaal ƒ 200.000, gesplist in 40 seriën à ƒ 5000 en iedere serie verdeeld in 50 aandeelen à ƒ 100.

Inbreng. Door den heer Jhr. J. C. W. D. A. van der Wijck, voor 1000 oprichtersbewijzen: de rechten op een terrein in West-Borneo, landschap Landak.

Bestuur. 1 Directeur: de heer J. H. T. Zimmermann; 2 of 3 commissarissen: de heeren P. A. Ellwanger en H. van Taalingen.

Winstverdeeling. Na aftrek van de tantièmes en reserves: 5 % aan directeur en commissarissen, van het overblijvende 40 % aan houders van oprichtersbewijzen en 60 % aan aandeelhouders.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ KESAMBEN I.

(*Javasche Courant No. 1, van 5 Januari 1904*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van de jodiumbronnen op bovengenoemd land.

Kapitaal ƒ 100.000, in 100 aandeelen à ƒ 1000.

Bestuur. 1 Directeur: de heer F. Ellinger; 1 Commissaris: de heer O. Ellinger.

Winstverdeeling. 6 % dividend; rest te verdeelen als volgt: 7½ % aan den directeur, 2½ % aan den commissaris, 5 % aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 5000.

„MAATSCHAPPIJ HOTEL DER NEDERLANDEN".
(*Javasche Crt. No. 4, van 15 Januari 1904*).

Zetel. Weltevreden.

Doel. Overname en verdere exploitatie van het te Weltevreden bestaande Hotel der Nederlanden. event. ook van andere logementen, handel in en verhuur van paarden en wagens.

Kapitaal. ƒ 120.000, in 40 aandeelen à ƒ 3000.

Inbreng. Door vrouwe E. J. Wisse, wed. den heer J. Polleman, voor 30 aandeelen en ƒ 5000.— in contanten: eenige perceelen te Batavia, en de tot genoemd hotel behoorende goederen.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. F. Merten: event. 1 commissaris: de heer P. R. van Duinen.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 5 % aan den eventueelen commissaris; 10 % aan het reservefonds; de rest aan de aandeelhouders. Bij niet-benoeming van een commissaris komen de 5 % aan aandeelhouders.

Reservefonds Voorloopig maximum ƒ 25.000.—.

HANDELMAATSCHAPPIJ „JEN TJANG".
(*Javasche Crt. No. 5, van 19 Januari 1904*).

Zetel. Lasem. Bijkantoor te Blora.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen; het uitoefenen van schelp- en parelvisscherij; het verkrijgen van andere zeeproducten en het vragen en verkrijgen van vergunning hiertoe en het sluiten van overeenkomsten daaromtrent met de Regeering van Nederlandsch-Indië; het pachten van alle middelen, die door het Gouvernement verpacht worden: het exploiteeren van djatiboschperceelen en zulks behalve voor eigen rekening, ook voor rekening van en met derden.

Kapitaal. ƒ 170.000 in 170 aandeelen à ƒ 1000.

Inbreng. Voor de 170 aandeelen: de handelszaak onder het merk Ien Tjang te Lasem; de handelszaak onder het merk Ien Tjang te Blora, en de pandhuispacht voor de afdeeling Blora onder het merk Ien Siaun te Blora, met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 Directeur: de Chinees Go Kiem Kie; 2 à 4 commissarissen: de Chineezen Go Kiem Hwan, president; Go Kiem Tjay, Go Kiem Biauw en Go Kiem Beng; 1 agent te Blora: Go Kiem Djan.

Winstverdeeling 10 % aan het reservefonds, 10 % aan het bestuur, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 100.000, tenzij de algem. Vergadering telken jare daaromtrent anders beslist.

Belani Petroleum Royalty Maatschappij.
(Staats Crt. No. 21, van 26 Januari 1904).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het overnemen van het contract met alle rechten en verplichtingen omschreven bij eene akte ten name van het Nederlandsch-Indisch Exploratie-syndicaat; het beheeren en verdeelen van alle royalties of andere inkomsten, en het verrichten van alles wat daartoe behoort.

Kapitaal. ƒ 750.000, in 1500 aandeelen à ƒ 500.

Inbreng. Voor 1480 aandeelen: de rechten omschreven in genoemde akte.

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit 3 à 5 leden: de heeren J. H. Schulthess, E. S. Labouchere, E. Luden, Mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp en M. J. Boissevain.

Winstverdeeling. Minstens 10 % aan het reservefonds, indien tot eene uitkeering wordt besloten, van het overige komt een deel aan den raad van beheer, het overige ter beschikking van de algemeene vergadering van aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum: het bedrag van het kapitaal.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Dec. 1903.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (134.000)	ƒ	55.000.—
Goederen, tonnen (27.000)	„	92.000.—
Diverse ontvangsten	„	8.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	155.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	165.111.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.034.675.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.133.171.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	24.39
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	25.98
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	40.56
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	41.87

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (98.000)	ƒ	35.000.—
Goederen, tonnen (12.000)	„	39.000.—
Diverse ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	78.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	83.447.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	ƒ	1.035.951.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	942.531.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	44.93
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	48.07
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	50.68
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	46.11

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (19.000)	ƒ	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	3.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.420.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	127.142.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	142.886.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.49
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.80
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.14
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	17.02

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) 57 kilom.

Reizigers, aantal (88.000)	ƒ	14.000.—
Goederen, tonnen (9.000)	„	9.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	23.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	21.650.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	267.378.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	242.040.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.24
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	14.86*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.82†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	14.11§

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (In aanleg) 244 kilom.

Reizigers, aantal (84.000)	ƒ	24.000.—
Goederen, tonnen (20.000)	„	30.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	55.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	41.942.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	635.605.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	369.972.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.27
dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.48*
„ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)		7.23†
„ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)		5.37§

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
* in 1902	47 K.M.	209 K.M.
† „ 1903	58 „	241 „
§ „ 1902	47 „	189 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Jan. 1904 *f* 26.800 tegen *f* 30.618 in 1903. Sedert 1 Juli 1903 *f* 187.600 tegen *f* 195.235 in 1903.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Jan. 1904 *f* 4300, tegen *f* 5685. Per dag-kilometer *f* 3.85 tegen *f* 5.09.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Jan. 1904 *f* 4600 tegen *f* 4994. Per dag-kilometer *f* 3.66 tegen *f* 3.98.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Jan. 1904 *f* 4200 tegen *f* 3885. Per dag-kilometer *f* 5.02 tegen *f* 4.64.

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1904 *f* 5242 tegen *f* 5738.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1904 *f* 7499 tegen *f* 7527.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1904 *f* 10.500 tegen *f* 10.500.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1904 *f* 11.000 tegen *f* 8300.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Jan. 1904	*f* 15.400	*f* 5.45	91
„ 1903	„ 13.800	„ 4.90	
Verschil meer	„ 1.600	„ 0.55	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Jan. 1904	*f* 77.700	*f* 9.15	274
„ 1903	„ 65.300	„ 7.70	
Verschil meer	„ 12.400	„ 1.45	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Jan. 1903	*f* 8.800	*f* 5.70	50
„ 1902	„ 9.400	„ 6.05	
Verschil minder	„ 600	„ 0.35	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Jan. 1904	*f* 92.500	*f* 7.70	388
„ 1903	„ 82.000	„ 6.80	
Verschil meer	„ 10.500	„ 0.90	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Jan. 1904	*f* 16.800	*f* 14.65	37
„ 1903	„ 17.300	„ 14.30	39
Verschil meer	„ —	„ 0.35	
„ minder	„ 500	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Jan. 1904	*f* 4.600	*f* 3.60	41
„ 1903	„ 5.400	„ 4.25	
Verschil minder	„ 800	„ 0.65	

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Jan. 1904 *f* 11.030 tegen *f* 15.545.

Hierbij valt op te merken, dat de vermindering in de opbrengst, vergeleken bij het vorig jaar, in hoofdzaak is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de Pasar-Malamfeesten in 1903 in de maand Januari vielen, terwijl zij in dit jaar in Februari zullen plaats hebben.

Ethnologisch-juridische Beschouwingen over Chineesch Erfrecht,

DOOR

Mr. F. D. E. VAN OSSENBRUGGEN.

---

§ 1. Wil men eenig rechtsinstituut van een volk, hetwelk op een van den onzen verschillenden beschavingstrap staat, leeren kennen, zoo is het een eerste vereischte, dat men zich losmake van alle mogelijke begrippen, die slechts passen in de omgeving van het moderne maatschappelijke leven. Want beschouwt men de rechtsverhoudingen van zulk een volk met het oog van den modernen staatsburger, zoo zal men al ras gewaarworden, dat zij een bizarren indruk op den rechtsbeoefenaar maken. En dit kan ook niet anders; want zij passen niet in de omgeving, waarin de rechtsbeoefenaar leeft. Zoo komen elken beginneling het agnatenstelsel zoowel als het moederrecht, om maar enkele voorbeelden te noemen, vrij dwaas voor en daardoor ook onbegrijpelijk. Wel een bewijs, dat een rechtsinstituut niet om zichzelfs wil alléén mag worden bestudeerd, maar in verband met de maatschappelijke, godsdienstige, oeconomische omstandigheden, in één woord, met het *milieu*, waarin het gevonden wordt. Want een rechtsinstituut vindt zijn reden van bestaan niet in zich zelf, maar in de omgeving, waarin het voorkomt, aan welke omgeving het voor het grootste deel zijn ontstaan te danken heeft. Edoch, het recht wordt nog maar al te veel als een op zichzelf staand iets bestudeerd. Vandaar dat menig jonge doctor in de rechtswetenschap raar staat te kijken, zoodra hij het op de universiteit bestudeerde recht voor 't eerst moet toepassen. De maatschappij, die hij niet kent, komt hem dikwijls absurd voor, omdat zij niet in allen deele meer past in het mooie rechtssysteem, dat hij in zijn hoofd heeft, daarbij geheel er niet aan denkende, dat de maatschappij niet bestaat om het recht, maar het recht om de maatschappij. Het is dan ook eene bijna afgezaagd te noemen bewering, dat de rechtswetenschap (en

andere zoogenaamde „geestelijke" wetenschappen) in vergelijking met de enorme vlucht, die de natuurwetenschappen in de laatstvervlogen eeuw hebben genomen, geen stap op den weg der volmaking vooruit is gegaan. En helaas zijn de woorden die Goethe aan Mephistopheles in den mond geeft, nog maar al te zeer van toepassing :

Es erben sich Gesetz' und Rechte
Wie eine ew'ge Krankheit fort;
Sie schleppen von Geschlecht sich zum Geschlechte,
Und rücken sacht von Ort zu Ort.
Vernunft wird Unsinn, Wohlthat Plage;
Weh dir, dass du ein Enkel bist!
Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist, leider! nie die Frage.

Wil de rechtswetenschap waarlijk *wetenschap* zijn, zoo moet zij worden bestudeerd als *natuurwetenschap*. Het recht mag niet langer als iets op zichzelfs worden beschouwd, maar het moet worden nagegaan in verband met het milieu en als uitvloeisel daarvan, en als zoodanig tevens historisch. Dan eerst is het mogelijk, van een *begrijpen* van het recht te spreken, dan eerst is er sprake van een rechts*wetenschap* [1]). De rechtsstudie zal er wel wat zwaarder door worden, maar zij zal er in niet geringe mate bij winnen in ernst, diepte, en vooral in schoonheid.[2])

---

[1]) Men vergelijke, wat Tylor in de voorrede van zijn „Anthropology" zegt een boekje, dat ik elken beoefenaar van geestelijke wetenschappen warm ter lezing aanbeveel

„Much of the difficulty of learning and teaching lies in the scholar's not seeing clearly what each science or art is for, what its place is among the purposes of life. If he knows something of its early history, and how it arose from the simpler wants and circumstances of mankind, he finds himself better able to lay hold of it than when, as too often happens, he is called on to take up an abstruse subject not at the beginning but in the middle..... So the lawstudent plunges at once into the intricacies of legal systems which have grown up through the struggles, the reforms, and even the blunders of thousands of years; yet he might have made his way clearer by seeing how laws begin in their simplest forms, framed to meet the needs of savage and barbaric tribes."

[2]) De methode van rechtsbestudeering. die ik op het oog heb, is die van de vergelijkende rechtswetenschap, of liever „de ethnologische jurisprudentie". Men vergelijke mijn opstel in „Ind. W. v. h. R." no. 1820: „Internationale Vereinigung für vergl. Rswsch. u. Volkswirtschaftslehre", en mijn „Oorsprong en eerste ontwikkeling van het testeer- en voogdijrecht", 1902, (uitgegeven door het Kon. Inst. van Taal-, Land-, en Volkenk. v. N. I. te 's-Gravenhage). Hierin vindt men de voornaamste literatuur vermeld.

Heeft men het recht eenmaal als een natuurproduct leeren beschouwen (men denke hierbij toch vooral *niet* aan het metaphysisch „natuurrecht"!), zoo zal men *elk* rechtsinstituut kunnen begrijpen zonder veel inspanning en zonder de hulp van sophismen, die bij wetsuitlegging helaas maar al te veel nog worden gebruikt. En de rechtsverhoudingen, die men bij de primitieve of bij de halfbeschaafde volken vindt en die hemelsbreed dikwijls van de onze verschillen, zullen even natuurlijk en begrijpelijk blijken te zijn als die, welke wij in onze moderne samenleving vinden.

Een eerste vereischte echter is en blijft, dat men een te bestudeeren rechtsinstituut, welk ook of van welk volk of ras, in zijne ontwikkeling beschouwe van zijn oorsprong af, en wel als product van het sociale leven, dat natuurlijk eveneens in zijne verschillende ontwikkelingsstadia moet worden nagegaan.

Want evenals een mensch in den loop der aeonen zich van de laagste diervormen heeft ontwikkeld tot datgene, wat hij nu is, zoo ook hebben zich de sociale instellingen met de daarbij passende rechtsverhoudingen langs evolutionistischen weg gevormd.

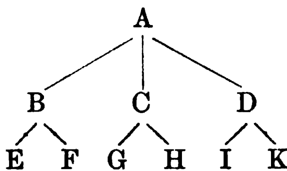
Slechts schijnbaar toch is het recht menschenwerk; inderdaad is het, evenals de mensch zelf en wat men zijn „geest" pleegt te noemen, het product van een onafgebroken reeks van verschillende op elkaar werkende oorzaken en gevolgen, m.a.w. een natuurproduct.

§ 2. Het zal thans wel geen nader betoog meer behoeven, dat, om het Chineesche erfrecht te begrijpen, het een noodzakelijk vereischte is, zich vooraf een begrip te vormen van de familieorganisatie, die bij de primitiefste menschen eens moet hebben bestaan. Daar men echter geen werkelijk primitieve menschen meer vindt — immers het ontstaan van het genus „homo" ligt millioenen jaren in het verleden — kan men waarlijk primitieve toestanden thans niet meer vinden. Maar daarom zijn nog niet alle sporen dier primitieve toestanden verdwenen; overal toch, en uit den aard der zaak bij de minder beschaafden het meest, vindt men „*survivals*" ervan terug in meer ontwikkelde stadia, waaruit men met vrij groote juistheid een beeld van het verledene kan opbouwen. Zoo ook is het immers mogelijk gebleken, door de vergelijkende taalstudie de stamvormen der totaal verdwenen Indo-Germaansche oer-taal te reconstrueeren.

Aan L. H. Morgan hebben wij het te danken, dat het mogelijk is geworden, zich met vrij groote juistheid een beeld te vormen

van de familieorganisatie der primitieve menschen. Hij heeft van niet minder dan 139 verschillende volksstammen de bij hen heerschende verwantschapsbenamingen opgeteekend en is daardoor tot de ontdekking gekomen, dat de meesten een gansch ander systeem bij de verwantschapsberekening volgen dan wij [1]). Sedert Morgan is deze lijst van volkeren, waarbij dat eigenaardig systeem van verwantschapsbenamingen gevonden wordt, aanmerkelijk vergroot. Het meest geprononceerd komt dit systeem voor bij de primitieve Australiërs en de Indianen van N.-Amerika. Maar ook vindt men het, of althans overblijfsels ervan, bij de volkeren der Zuidzee-eilanden, in onzen Indischen Archipel, in Afrika, en zooals wij zullen zien, ook bij de Chineezen, ja zelfs bij onze Germaansche voorouders.

Dit systeem, het *klassificatoire* genoemd, in bijzonderheden na te gaan, zou ons te ver voeren en is niet noodig voor ons doel. In hoofdzaak komt het hierop neer, dat men den graad van bloedverwantschap niet berekent naar individueele, maar naar groepsgewijze generaties, waardoor *alle* op dezelfde generatielijn staande leden van de groep (stam, clan; want van familie, in den zin van „gezin' kan nog niet worden gesproken) evenver verwijderd zijn van *alle* andere leden dier groep, die gezamenlijk op één generatielijn hooger of lager staan. Stel b.v. dat B, C, D kinderen zijn van A, en E, F, G, H, I, K kleinkinderen, zoo zouden E en F volgens onze berekeningsmethode in den 1en graad verwant zijn aan B, in den tweeden graad aan elkaar, in den derden graad aan C en D, hunne ooms of tantes, in den vierden graad aan G, H, I, K, hunne neven of nichten. Niet aldus volgens het klassificatoire stelsel; volgens dat stelsel staan E, F, G, H, I, K gelijkelijk even ver van B, als van C, als van D; m.a.w. men onderscheidt vaders en moeders niet van ooms en tantes, noch van achterooms en tantes, mits op dezelfde generatielijn staande; evenmin maakt men verschil tusschen broers of zusters, en neven of nichten, en achterneven of achternichten op dezelfde generatielijn staande [2]). Alle op dezelfde generatielijn staande personen be-

[1]) Morgan, „Systems of Consanguinity and affinity of the human Family".
[2]) Dat de graad-berekening bij de oude Germanen op hetzelfde principe berustte, is bekend; men nam daarbij de deelen van het menschelijk lichaam te hulp (schouder-magen, elleboogs-magen, enz.). Vgl. Simon van Leeuwen, „Rooms-Hollands recht", I. 8, 8. in mijn „Oorsprong en eerste ontw. enz. in extenso geciteerd op blz. 15 en v.; vgl. ook de aldaar op p. 17, n. 2 aangehaalde schrijvers over Germaansch Recht.

schouwen derhalve oorspronkelijk elkander als broers en zusters, alle personen van eene andere generatie als vaders en moeders, alle personen van eene jongere generatie als hunne kinderen. Hierbij moet men de termen vader, moeder, broer enz. niet in den letterlijken zin nemen en daaraan de beteekenis geven, die wij er aan hechten. Want de tegenwoordige beteekenis dier woorden stelt het bestaan van een „gezin" voorop, en dat juist kende men oorspronkelijk niet. Het individu op zich zelf had geene beteekenis hoegenaamd; slechts als deel van zekere groep had het reden van bestaan; die *groep* echter vormde de éénheid. Wij moeten ons de zaak aldus voorstellen: In een bepaalde groep vinden wij mannen en vrouwen; de mannen vormen het heerschende deel, de vrouwen het beheerschte gedeelte daarvan [1]); de uit die vrouwen geboren kinderen staan onder directe heerschappij van de mannen, die met de moeders dier kinderen op dezelfde of eene hoogere generatielijn staan.

Aldus moeten wij ons de primitieve menschengroepen voorstellen, gereconstrueerd uit het thans nog zoo veelvuldig voorkomende klassificatoire verwantschapssysteem [2]).

§ 3. In zulke groepen, waar van „gezinnen" of „families" nog geen spraak is, is natuurlijk ook geen plaats voor het individueele huwelijk, zooals wij dat thans kennen. De vroegere schrijvers hebben dan ook bijna unaniem een oorspronkelijken toestand van ongeregelde hetairisme aangenomen (o.a. onze Wilken). Maar tot die hypothese, welke thans vrijwel verlaten is, behoeft men niet zijn toevlucht te nemen. Deze is reeds dadelijk in strijd met hetgeen ik een der grootste natuurwetten op sociologisch gebied zou willen noemen, de wet der exogamie, welke eene paring tusschen nauwverwanten verbiedt. Wel is waar wordt deze wet hier en daar over-

---

[1]) Eene gunaikokratie heeft waarschijnlijk nooit ergens bestaan; indien wel, zoo kan deze toestand nooit als regel hebben gegolden. Hierover zijn thans de sociologen het vrijwel allen eens.

[2]) Dit vindt men in onzen Indischen Archipel nog bij vele volksstammen. Men ga eens na, wie alzoo de inlander verstaat onder zijn *pa'*, *ma'*, of *soedara*! Daar de generatiegenooten onderling veel in leeftijd kunnen verschillen en daardoor ook in invloedrijkheid, treffen we ook bij vele volksstammen eene streng doorgevoerde onderscheiding aan van oudere en jongere broers of zusters, oudere en jongere ooms en tantes enz., met verschillende daaraan verbonden rechten en verplichtingen. Zoo bij de *Atjehers*: Dr. Snouck Hurgronje's Atjehers, I, 504—507 (vgl. mijn „Oorsprong", p. 210, noot); zoo bij de *Javanen*; zoo ook bij de *Chineezen*, enz.

treden, en kan ik mij zelfs voorstellen, dat bij het ontstaan eener soort (hetwelk, zooals prof. de Vries in zijne mutatie-theorie heeft aangetoond, sprongsgewijze geschiedt) *endogamie* tot zekere hoogte noodzakelijk is, om die nieuwe soort haar voortbestaan te waarborgen, maar de *regel* is het toch, dat alle organische wezens gehoorzamen aan de wet der exogamie. Dit vinden wij niet alleen bij de dieren, maar ook bij de planten, ja zelfs bij de laagst ontwikkelde, ééncellige wezentjes, vóór er van geslachtsonderscheid kwestie is. Bij de waterplant *Ulothrix* b.v. ontwikkelen zich uit de ééncellige draden, waaruit deze plant bestaat, verschillende protoplasma-deeltjes, die vrij in het water rondzwemmen. Ontmoeten twee uit dezelfde cel afkomstige deeltjes elkaar, zoo stooten zij elkaar af; zijn die twee deeltjes echter van verschillende cellen afkomstig, zoo smelten zij ineen en vormen op deze wijze een nieuw wezentje, zooals thans nog bij de hoogere dieren (w.o. den mensch) een nieuw individu ontstaat door de samensmelting van het vrouwelijke eitje met het mannelijke spermatozoe [1]). De exogamie is dus eene natuurwet, die zelfs aan het verschil tusschen de twee geslachten het aanzijn heeft gegeven.

Die exogamie-wet nu, treffen wij zoowat overal aan, en het is niet gewaagd, voorop te stellen, dat ook de primitieve mensch daaraan heeft gehoorzaamd. Deze wet maakt ongeregelde promiscuiteit tot eene onmogelijkheid; waar eene paring tot stand kwam, geschiedde zulks tusschen een man en eene vrouw van *verschillende* menschengroepen (stammen). En daar deze stamexogamie weldra geene waarborgen meer opleverde tegen paring van naverwanten, zien wij bij ongeveer alle volksstammen splitsing der stammen in onderdeelen, veelal in z.g.n. *totems* [2]), voorkomen met daarbij behoorende totem-exogamie; terwijl later, als men eindelijk *families* begon te onderscheiden, deze exogamie uitloopt op verschillende

---

[1]) Vgl. Schurtz, Altersklassen und Männerbünde. p. 27. waaraan ik 't voorbeeld van de ulothrix ontleen. Zie ook, om een aardig populair werkje hierover te noemen, Bölsche's bekende „De liefde in de natuur" (vertaling v. dr. Snijders).

[2]) A *totem* is a class of material objects which a savage regards with superstitious respect, believing that there exists between him and every member of the class an intimate and altogether special relation." J. G. Frazer, „*Totemism*", p. 1. Het woord *totem* is eene verbastering van *ot-ote-m* = zijn *ote*, stam-naam of stam-dier, in de taal der Ojibwa-Indianen. Zie „Journal of the Anthropological Institute", XXVIII, p. 140.

individueel bepaalde huwelijksverboden van de meest verschillende gedaanten.

Niet ongeregelde promiscuiteit zal derhalve de oorspronkelijke toestand zijn geweest, maar waarschijnlijk zal toch ook geen monogamie in den oertoestand van het menschdom geheerscht hebben, zooals Westermarck dit in zijn „History of the human family" tracht te doen gelooven, maar allerminst bewijst. Met vele anderen, o.a. prof. Kohler in zijne „Zur Urgeschichte der Ehe" [1]), ben ik meer geneigd, een oertoestand aan te nemen, waarbij het allen mannen van zekeren stam geoorloofd was, alle vrouwen van een anderen stam als de hunne te beschouwen, en zulks wederkeerig, m.a.w.een soort huwelijk van den eenen stam of groep met den anderen, het zoogenaamde *groepenhuwelijk* (Gruppenehe) [2]). Men behoeft daarom nog niet aan te nemen, dat elke man van stam A willekeurig met elke vrouw van stam B verkeerde, in dezen zin dat hij heden deze, morgen weer gene tot voorwerp zijner liefde kon uitverkiezen; zeer waarschijnlijk komt het mij zelfs voor, dat eene samenleving van korteren of langeren duur, maar althans van eenigen *duur*, regel zal zijn geweest. Deze concessie kunnen we Westermarck c.s. wel doen. Maar waar het hier in hoofdzaak op aankomt is dit: dat oorspronkelijk de samenleving van man en vrouw *niet* heeft geleid tot familie-vorming. En dit wordt m.i. door het klassificatoire verwantschapsstelsel onomstootelijk bewezen [3]).

---

[1]) Verschenen in het 12e deel van Zeitschr. f. Vergl. Rechtswissenschaft, later ook afzonderlijk uitgegeven.

[2]) Dr Schurtz heeft zich in zijn bovengeciteerd werk als een tegenstander der „Gruppenehe" doen kennen, maar zijne argumenten zijn m. i. niet zeer sterk en hij gaat er wel wat losjes overheen. Zijne opmerkingen dragen slechts een voorloopig karakter en met verlangen zien wij een werk van dezen grooten socioloog tegemoet, waarin hij dit interessante vraagstuk meer „eingehend" en „erschöpfend" behandelen zal. Dit is door hem wel is waar niet toegezegd, maar de richting zijner studies evolutionistisch nagaande, kan men zeker van hem eene meer uitgebreide bewerking zijner nieuwe theorie verwachten. Op deze plaats daarop verder in te gaan, zou ons te ver voeren. Spoedig hoop ik elders over zijn zeer „suggestief" boek nader uit te weiden. Eene korte samenvatting zijner theorie kan men in zijn „*Urgeschichte der Kultur*", p. 107 v.v. vinden. [Eerst na het schrijven dezer noot las ik, dat deze geleerde den 2den Mei jl. overleden is; voorwaar een groot verlies voor de wetenschap!]

[3]) Schurtz maakt zich op p. 184 zijner „Altersklassen" wel wat al te eenvoudig ervan af.

§ 4. De kinderen kwamen nu onder dezelfde macht als de moeder, zooals we zagen, d.i. onder de macht van alle mannen, die op dezelfde of op eene hoogere generatielijn staan als de moeder, m.a.w. zij volgden den stam [1]) der moeder. Wij hebben hier te doen met het *moederrecht*, meer bekend onder den vreemden naam *matriarchaat*, welke laatste benaming echter door de beteekenis van *archein*, dat in het woord zit, tot de vereenzelviging van *moederrecht* en *vrouwenheerschappij* kan leiden (zooals bij vroegere schrijvers is geschied, in de eerste plaats bij Bachofen, den grooten ontdekker van het matriarchaat), en daarom minder is aan te bevelen. Het moederrecht op zichzelf bewijst in het minst niet, dat de vrouw eene min of meer hooge maatschappelijke positie inneemt. Dat de kinderen den stam der moeder volgden, heeft zijn oorzaak in de exogamie-wet, in verband met het feit, dat in de natuur het vrouwelijke element als het stilzittende, het mannelijk element als het zwervende kan worden gequalificeerd. Oudere schrijvers hebben den oorzaak van het moederrecht gezocht in de onbekendheid des vaders; maar dit gaat niet op. Want ook onder vaderrecht kwam het niet aan op de voortbrenging van het kind door den vader, en lag het vaderschap oorspronkelijk evengoed in het duister als bij moederrecht. Want het is een feit, dat de primitieve mensch zelfs geen begrip had van den causalen samenhang tusschen coïtus en partus, hoe onwaarschijnlijk het ons ook moge klinken. Het *wetenschappelijk* bewijs van dezen causalen samenhang is dan ook vrij recent; evenwel hebben de menschen ook vóór dit wetenschappelijk bewijs reeds lang de overtuiging er van gekregen, en zou het gewaagd zijn, om het bezit dezer overtuiging niet den primitieven mensch toe te kennen, ware het niet, dat een paar jaar geleden door Spencer en Gillen, in hun mooi werk „The native tribes of Central-Australia", bewezen werd, dat er nog heden menschen bestaan, die van den invloed des vaders op de wording van het kind geen vermoeden zelfs hebben. Bij eenige door deze schrijvers onderzochte Australische stammen toch volgt het kind noch de totem des vaders, noch die der moeder, maar de totem van den geest der plaats, waar de moeder zich het eerst van

[1]) Wij gebruiken hier het woord *stam*, waar wellicht het woordje *horde* meer op zijn plaats zou zijn; men verwarre dezen *stam* vooral niet met de latere, uitgebreidere stammen, die uit personen zijn samengesteld, welke in geenerlei verwantschap tot elkaar behoeven te staan. Dezen oorsponkelijken stam, horde, stelle men zich vooral niet te groot voor.

haar zwangerschap bewust is geworden. Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat afstamming of bloedverwantschap, zelfs van moederswege, niet noodzakelijk den grondslag behoeft te vormen van de primitieve menschen-groepen. Maar ook waar de kinderen den stam der moeder volgen, is het niet de bloedverwantschap, die het stamverband, in de eerste plaats toch door de mannelijke leden gevormd, formeert, maar de heerschappij, die de mannen over de moeders uitoefenen: de kinderen behooren tot den stam, waartoe de mannen, onder wier macht de moeders staan, behooren.

Dit principe ondergaat door het in zwang komen van het vaderrechtelijk stelsel (patriarchaat) niet de minste wijziging, maar wordt er zelfs door geprononceerd. Immers het komt bij vaderrecht beter uit, dat de kinderen tot den stam van de machthebbers der moeders behooren, omdat in dit systeem de moeder tot een anderen stam behoort (of liever: *behoorde;* want zij treedt uit haren stam en gaat in een vreemden stam over) [1]).

Op welke wijze het vaderrecht is ontstaan, behoeven wij hier niet te onderzoeken; niet overal zullen dezelfde oorzaken daartoe hebben geleid. M.i. zal de bij de veelvuldige oorlogjes geregeld plaats gehad hebbende roof van vrouwen (later overgegaan in vrouwenkoop) er het zijne toe hebben bijgedragen, om het vaderrecht te doen ontstaan. Dit neemt niet weg, dat bij sommige volksstammen reeds dadelijk ruil of koop van vrouwen kan zijn voorgekomen, vóór er ooit eene vrouw geroofd werd.

§ 5. Wij kunnen deze kwestie evenwel gerust laten rusten, in-

---

[1]) Hoewel uit 't bovenstaande blijkt, dat men in de onbekendheid van het vaderschap niet de reden mag zoeken van het moederrecht, mag men den invloed van dit feit hierbij toch ook niet geheel wegcijferen. Want deed het vaderschap zich even duidelijk aan den mensch voor als het moederschap, zoo zou het zeer de vraag zijn, of moederrecht ooit op de wereld zou hebben bestaan. Door de onbekendheid van den mannelijken invloed op de procreatie echter werd het kind als een sequeel van de moeder beschouwd, en lag het voor de hand dat het oorspronkelijk in de macht kwam van degenen, onder wier macht de moeder van hare geboorte af had gestaan, m. a. w. dat het in den stam der moeder bleef. Daarmee is dus niet gezegd, dat het vaderrecht ontstond, toen men zich van den invloed des mans op de wording van het individu bewust werd. Want ook *daarna* bleef het vaderschap nog lang onbekend, terwijl het recht van den vader op de kinderen toch nooit tot grondslag had de natuurlijke tusschen hen bestaande verwantschap, maar tot zelfs op den huidigen dag de regel steeds heeft gegolden: pater est quem nuptiae demonstrant: „het kind, hetwelk staande huwelijk is geboren of verwekt, heeft den man tot vader." (art. 250 Ind. B. W., 305 Ned. B. W.)

dien wij slechts de ware beteekenis van het vaderrecht in het oog houden. Vooropgesteld wordt echter, dat het vaderrecht niet *per se* in zich sluit, dat daarbij slechts één man over één of meer vrouwen heerschappij kan uitoefenen. Vele sociologen stellen het voor, alsof dit het geval was. Zijn alle vrouwen van den stam aan alle mannen gemeen (promiscuiteits-theorie), zoo redeneeren zij, anders is dit, zoodra één man van den stam eene vreemde vrorw rooft, welke alsdan zijn individueel eigendom wordt. Reeds zagen wij, dat het niet waarschijnlijk is te achten, dat alle vrouwen aan alle mannen van den stam gemeen waren, hoewel zij onder hunne heerschappij stonden; maar ook het tweede gedeelte hunner redeneering gaat niet op, daar men niet één voor één op roof of jacht uitging. Oorspronkelijk was zelfs de jachtbuit gemeen eigendom, en zoo zullen de in den oorlog of bij gelegenheid van een sneltocht geroofde vrouwen ook wel gemeenschappelijk eigendom zijn geweest. Met deze vreemde vrouwen kon men natuurlijk wel geslachtsgemeenschap uitoefenen zonder zich schuldig te maken aan verbreking der exogamie-wet. De daaruit geboren kinderen waren geheel gelijk aan de kinderen, voortgesproten uit de vrouwen van eigen stam. Dat de mannen van den stam van dezen niet de vaders (in de beteekenis van *genitores)* waren, maar van genen wèl, daarvan waren zij zich nog niet bewust; over allen gelijkelijk voerden zij echter de heerschappij. Het intrinsiek verschil tusschen moeder- en vaderrecht bestaat dus hierin, dat bij moederrecht de mannen van den stam macht uitoefenen over de kinderen, geboren uit de vrouwen van den stam door gemeenschap met vreemde mannen, bij vaderrecht de mannen van den stam die macht uitoefenen over de kinderen, geboren uit vrouwen van oorspronkelijk vreemden stam door gemeenschap met henzelven. De beschermers van de moederrechtelijke kinderen waren dus de moeder-broeders (het bekende *avunculaat*), die van de vaderrechtelijke, de vaders.

De vaderlijke macht verschilt in het wezen der zaak dus in niets van de macht des avunculus. Op bloedverwantschap is die vaderlijke macht evenmin als die van den avunculus gebaseerd. De macht van den een zoowel als die van den ander spruit eenvoudig voort uit de macht, uitgeoefend over de *moeder*.

Beschouwt men de vaderlijke macht als een uitvloeisel van tusschen vader en kind bestaande bloedverwantschap, zoo kan men onmogelijk het agnatenstelsel goed begrijpen. Immers de bloedverwantschap springt in de vrouwelijke lijn veel meer in 't oog

dan in de mannelijke; bloedverwantschap als basis van machtsverhouding zou dus nooit tot het agnatenstelsel kunnen leiden.

Dat het vaderrecht niet opeens het moederrecht heeft verdrongen, ligt voor de hand; bij vele volksstammen vinden wij dan ook beide stelsels naast en door elkaar. Wanneer echter langzamerhand het brengen van vreemde vrouwen in den stam, en het treden van eigen vrouwen uit den stam meer regel begint te worden, beginnen de stamvrouwen eene andere bestemming te krijgen. Zij dienen dan niet meer tot voortteling van kinderen voor den eigen stam, maar worden ten slotte gereserveerd, om aan een vreemden stam verkocht te worden: het patriarchaat verdringt dan geheel het moederrecht; in de plaats van het avunculaat treedt de patria potestas, en het agnatenstelsel wordt het eenig heerschende.

§ 6. Zoolang de groepenhuwelijken bestonden, telde de mensch als individu niet mee; de dood van een individu kon aan den stand van zaken geen verandering brengen, de verschillende machtsverhoudingen werden er niet door gewijzigd. Immers hoeveel individuen er ook stierven, men bleef een groep van machthebbenden, en een groep van niet-machthebbenden behouden; die *groepen* stierven niet uit. Maar langzamerhand komt er wijziging in deze eenvoudige familieorganisatie en beginnen zich kleinere groepen in de grootere te formeeren. En dit moest wel zoo gebeuren, toen de levensomstandigheden minder eenvoudig werden; ingewikkelder wordende oeconomische toestanden moesten eene differentieering in de primitieve staminrichting ten gevolge hebben, omdat het individualiteitsbegrip zich door dien vooruitgang meer en meer begon te ontwikkelen.

In de primitieve staminrichting kunnen wij ons geen ontwikkeld individualiteitsgevoel denken; daardoor is een individueel eigendomsrecht van eenige beteekenis ook uitgesloten. Evenals alle weerbare mannen gelijke rechten uitoefenden over de vrouwen en kinderen van den stam, zoo zullen zij ook over de goederen op dezelfde wijze eene gemeenschappelijke heerschappij hebben uitgeoefend. Het terrein voor de jacht en den primitieven landbouw (hak-bouw) was nog overvloedig aanwezig; en de jachtbuit, meestal verworven door gemeenschappelijken arbeid van de weerbare mannen, evenals de voortbrengselen van den grond, verzameld of zelfs gekweekt door alle vrouwen en eenigszins grootere kinderen van den stam, waren aan alle stamgenooten gemeen [1].

[1]) Zie verder § 15.

Mogen de sterkeren in geval van schaarschte voor zich ook al het leeuwenaandeel van het voedsel bedingen, dit veranderde aan de zaak weinig, daar het voedsel spoedig verteerd, en van kapitaliseering geen spraak was.

Zulk een vrij idyllisch communisme kon natuurlijk niet blijven voortduren. Door de vermeerdering van 't aantal individuen en 't verminderen van het wild en van eetbare natuurproducten, werd de mensch gedwongen, zijne kunstmatige hulpmiddelen ter erlanging van jachtbuit en landbouwproducten te verbeteren. Nu kwam het er ook meer op aan, of men al dan niet in jacht boven den ander uitmuntte, of men goede of slechte wapenen en werktuigen had. En langzamerhand, stellen wij ons voor, begint het eene individu zich boven het andere te gevoelen, niet alleen bij eene enkele gelegenheid, maar voortdurend. Degeen, wien 't geluk te beurt viel, zeldzame jachtbuit te behalen, behield de kenmerken van zulk een buit voor zich en versierde er zijn lichaam mede. Die kenmerken bestonden gewoonlijk uit voor den stam van geenerlei nut zijnde deelen van het neergelegde dier, zooals b.v. de hoorns, de vederen, de staart enz. Dergelijke versierselen, het begin van de kleeding, vormden, met de zelfgemaakte werktuigen en wapens, de eerste voorwerpen van individueel eigendomsrecht. Aangezien zij geen oeconomische waarde hadden, waren zij vast aan de persoon van den eigenaar verbonden en vormden zij als 't ware een deel zijner persoonlijkheid, zooals zij dan ook oorspronkelijk met den dood des bezitters in het graf werden medegegeven.

Allengs worden de behoeften en daardoor het productief vermogen van den mensch grooter; men begint meer te produceeren dan men noodig heeft, er ontstaat ruilhandel in den stam, later ook buiten den stam; er ontstaat een behoefte aan een algemeen op prijs gestelde waar, die als ruilhandel kan dienen en zoo ontstaat het geld. Is men eenmaal hiertoe gekomen, zoo is ook de mogelijkheid tot kapitaliseeren geboren en het onderscheid tusschen het eene individu en het andere wordt steeds grooter, daarmede ook het individualiteitsgevoel.

§ 7. Dit gaat echter niet op eens. Want hoewel het individualiteitsgevoel steeds sterker wordt door de vermeerdering van het kapitaal, zoo is en blijft de mensch toch een sociaal dier. Hij kan de hulp zijner medemenschen nooit missen, en de rijkste Amerikaansche milliardair zou zich de armste der stervelingen voelen, indien hij door een ieder geboycot werd. Het is dus licht te be-

grijpen, dat in primitievere omstandigheden het individualiteitsgevoel niet dan héél langzaam zich kon ontwikkelen, en nooit ten volle. Van een zich geheel losmaken van den stam was geen kwestie, doch de stam kon niet als één onverdeeld geheel blijven bestaan. En zoo zien we dan in den stam zich allengs afzonderlijke groepen vormen met afzonderlijke belangen, en die groepen zich wederom in kleinere groepen differentieeren, totdat we ten slotte het eenhoofdig gezin zien ontstaan.

Veelvuldig komt 't voor, dat een stam zich in verschillende totemgroepen splitste, wier leden over en weder elkaar het jus connubii verleenden. De stamorganisatie met stamexogamie wordt hierdoor in een totemorganisatie met totemexogamie veranderd. De stam blijft behouden, maar daar binnen vormen zich die totemgroepen. Het groepenhuwelijk wordt hierdoor tot kleinere groepen beperkt, maar blijft in 't wezen der zaak onveranderd. Later beginnen zich ook die totemgroepen te splitsen. Men kan zich voorstellen, dat b.v. de kinderen, uit dezelfde moeder geboren, zich solidair beginnen te gevoelen tegenover hunne totemgenooten van dezelfde generatie, doordat zij door het verwerven van rijkdom afzonderlijke belangen hebben gekregen. Op deze wijze zou men zich het ontstaan van den engeren familiekring kunnen denken. Men krijgt thans derhalve te doen met groepen van broers en zusters (in den waren zin) die zich van de grootere groepen differentieeren, maar toch niettemin tot die grootere groepen blijven behooren. Men begon door die aansluiting van broers en zusters meer en meer onderscheid te zien tusschen de kinderen van *zusters* en die van *nichten*, totdat ten slotte slechts zusters en zusterskinderen onder de macht der gezamenlijke *broers* komen (moederrecht), of wel de zusters en de aan de gezamenlijke broers toebehoorende vrouwen van vreemden stam met hare kinderen (vaderrecht).

Deze broederhuwelijken vindt men nog heden ten dage bij verschillende volksstammen; maar 't behoeft wel geen betoog, dat de evolutie der familie niet *per se overal* zoo behoeft te zijn toegegaan als boven beschreven. Intusschen kunnen wij dezen gang van zaken wèl m.i. als den meest typischen qualificeeren.

Ook in deze kleine broedergemeenschappen valt er bij den dood van een der broeders geen noemenswaarde verandering waar te nemen; de machthebbende groep wordt alleen maar een weinig kleiner. Bij het sterker worden van het individualiteitsbegrip wordt ook *dit* echter anders, en ten slotte zijn de vrouwen, kinde-

ren en goederen niet meer aan alle broeders gemeen, maar heeft ieder zijn eigen gezin met een eigen familievermogen. Wel blijft nog veel gemeen eigendom, vooral de grond, maar daarnaast begint zich het meer individueel eigendomsrecht te ontwikkelen, ofschoon het vermogen toch steeds min of meer *familie*eigendom bleef, en het zuiver individueel eigendomsrecht eerst laat tot zijn recht kwam, toen nl. het familieverband door het steeds grooter wordend individualiteitsbegrip en het steeds meer zich ontwikkelend verkeer, losser begon te worden [1]). Met dezen vooruitgang in den oeconomischen toestand kan het zuiver moederrechtssysteem, zooals we dit bijv. nog in de Padangsche bovenlanden vinden, geen gelijken tred houden; meer en meer moest het plaats maken voor het vaderrechtssysteem, totdat ten slotte het éénhoofdig, vaderrechtelijk georganiseerd, gezin ontstaat.

§ 8. We zeiden, dat in het stadium der broedergemeenschap de dood van een der broers weinig verandering bracht in den toestand der vrouwen en kinderen. Waren dezen in de macht van A, B, C. D. zoo bleven zij bij A's dood in de macht van B, C, en D. Anders werd echter het gevolg van den dood van een der broers, toen elke broer over bepaalde vrouwen en kinderen eigen macht begon uit te oefenen, afgescheiden van die der anderen.

Kwam nu A te vallen, zoo bleven vrouwen en kinderen zonder familiehoofd achter, en trad voor hen de oude toestand weder te voorschijn. Men kreeg derhalve een tweeslachtige verhouding: men had dan nl. het geval, dat B, C en D elk *afzonderlijk* macht oefenden over hun eigen gezinnen, maar tegelijkertijd *gemeenschappelijk* over dat van hun overleden broeder, en over diens familievermogen. Zulk eene gemeenschap paste echter weldra niet meer in het kader van dezen ontwikkelingstrap der menschelijke familie; men begon zulk eene gemeenschap te ontwennen, daar men langzamerhand opgroeide in het begrip van de éénhoofdige familie, en deze thans de *éénheid* was gaan vormen in de menschelijke groepenorganisaties. Als zoodanig nu, mocht en kon de „familie" niet tenietgaan; aan elke familie met het daaraan verbonden

1) De individualisatie van het huwelijk is niet het minst te danken aan de zucht, om over meer arbeidskrachten te beschikken dan een ander. In primitieve tijden toch komt het aan op het ontwikkelen van arbeidskracht, waarin de oeconomische waarde bijna uitsluitend bestond. Slaven vormen dan ook het eerste en voornaamste kapitaal, en schuldverbintenissen werden nog lang na het ontstaan van het geld in dienstpraestaties omgezet (pandelingschap); juist 't omgekeerde van thans, nu bijna alle dienstpraestaties in 't betalen van geld kunnen worden opgelost.

vermogen moest het voortbestaan blijven gewaarborgd. En ook als het hoofd van eene familie overleden was, mocht zulks geen oorzaak zijn van het uiteenvallen, het te niet gaan ervan. Het sterven van het familiehoofd brengt dan ook geene groote wijziging in den toestand; want ook na zijn dood wordt hij als stamvader vereerd: en zoo zien wij de voorouderenvereering ontstaan uit het postulaat, dat de familie als eenheid moet blijven voortbestaan, althans de voorouderenvereering in dien typischen vorm, dien wij bij de Hindoes, de oude Grieken en Romeinen, de Chineezen vinden.

Evenwel, bleef het hoofd der familie ook na zijn dood als zoodanig bestaan, de eischen van het verkeer maakten het toch noodzakelijk, dat een levend persoon zijne functies waarnam, en wie was daarvoor meer geschikt dan een zijner jongere broeders of de oudste zoon? De laatste kan echter dan eerst als zoodanig in aanmerking komen, als hij volwassen is geworden. In primitieve tijden echter, toen het eenhoofdig huwelijk pas begon te ontstaan, ging men er niet zoo spoedig toe over, zich een gezin te vormen; voegt men hierbij het feit, dat de kansen, om oud te worden, heel wat geringer waren dan thans, zoo mag men veilig aannemen, dat *in den regel* bij den dood van het familiehoofd de oudste zoon nog niet in staat was, de functies zijns vaders op zich te nemen. Als zoodanig trad dan de vader-broeder op en aldus ontstond het instituut, dat onder den naam *leviraat* bekend is. Dit leviraat was voor den vader-broeder niet alleen een recht, maar weldra werd het eene dure *plicht*, waaraan men zich niet mocht onttrekken, zonder zich aan de grootste minachting prijs te geven [1]).

Het leviraat als *verplichting* is uit het bovenstaande gereedelijk te verklaren; de beteekenis van het leviraat is dan ook niet, dat de familie des overleden broeders, thans wordt de familie des *levirs*, maar dat de levir, de broeder des mans (resp. vaders) *in diens familie treedt*, en voortaan de plaats van den overledene vervult. De *familie* staat derhalve op den voorgrond; deze blijft bestaan. En dit is zóó waar, dat de kinderen van den levir, verwekt uit zijn huwelijk met de weduwe, als regel niet als de *zijne*, maar als de kinderen des overleden echtgenoots worden beschouwd.

§ 9. Maar zooals alles, komt ook het leviraat in onbruik; lang-

---

[1]) Men vgl. *Deuteronomium* 25, vs. 5—10. Veelvuldige voorbeelden vindt men in mijn „Oorsprong", *passim*; verder in de noten onder pag. 512 en v. van Westermarck's „Geschichte der menschlichen Ehe", en in elk werk handelende over hetzelfde onderwerp.

zamerhand wordt het leviraat slechts in één geval verplichtend, nl. indien er bij het overlijden van den man geen zoon aanwezig is, om de familie voort te planten; voor het overige gaat het leviraat over in het nieuwere instituut der *voogdij* [1]), en aan den oudsten zoon komt ten slotte het recht, zoowel als de plicht, toe, om de familie in stand te houden.

Deze ontwikkelingsgang kan men zich denken als het gevolg van het feit, dat de huwelijken op vroegeren leeftijd werden gesloten dan primitief 't geval was, in verband met de allengs zich verbeterende levenskansen, waardoor het meer en meer regel werd, dat bij den dood van het familiehoofd een volwassen zoon aanwezig was, die dadelijk zijne plichten als familievoortzetter kon op zich nemen. Daarbij komt nog de steeds stijgende positie, welke de vrouw als *moeder* zich langzamerhand verwierf. Deze, oorspronkelijk niet veel meer dan procreatiemiddel en als zoodanig een deel van het familievermogen (evenals een koe of een paard), wist zich meer en meer een menschelijk bestaan te verwerven, totdat zij ten slotte in staat werd geacht, vele der functies van het familiehoofd te kunnen waarnemen, tot de oudste zoon daartoe in staat zou zijn. Zoolang zij derhalve niet met een vreemde hertrouwde en daardoor uit de familie haars overleden mans trad [2]), nam zij voor 't grootste gedeelte de voogdij op zich, hoewel steeds bijgestaan door den levir of de levirs, later door den oudsten zoon. En later, als de familieband losser begint te worden, is hare positie zoo gestegen, dat zoolang zij leeft, het familievermogen bij elkaar moet worden gehouden, ook al stond overigens niets de deeling in den weg. En zoo is 't te verklaren, dat wij b.v. bij de Chineezen het a priori vreemde verschijnsel vinden, dat de weduwe, hoewel *rechtens* onder voogdij van haren oudsten zoon, *feitelijk* de voogdij uitoefent over hare minderjarige kinderen en aanspraak heeft op een eerbied van de zijde harer kinderen (*hiao*), welke slechts overtroffen wordt door dien aan den *vader* verschuldigd [3]).

Na het voorgaande behoeft het nauwelijks uitdrukkelijk gezegd, dat het begrip van „erven" nog geheel onbekend was. Dit begrip treedt dan eerst duidelijk te voorschijn, zoo gauw er sprake is van „verdeelen"; *erven* en *deelen* hangen nauw met elkaar samen. Van

---

1) Vgl. mijn „Oorsprong" enz.

2) Dit wordt bijna overal der weduwe als schande toegerekend, niet 't minst bij de Chineezen. Maar de moeder-weduwe zal ook niet zoo licht daartoe overgaan, daar zij hare positie er allerminst door verbeterde.

3) Vgl. mijn „Oorsprong", pag. 51 en v.

„deelen" nu, kan eerst quaestie zijn, als het vermogen liquide is geworden door het op den voorgrond treden van het *geld;* vóór dien tijd, ook al is 't begrip „geld" reeds niet geheel onbekend meer, is het vermogen een ondeelbaar complex, eene éénheid, die vergroot of verkleind kan worden, maar als éénheid steeds blijft voortbestaan. En hoewel het familiehoofd een dikwijls zeer ruim en nauwelijks gecontroleerd beheerrecht over het aan zijne heerschappij onderworpen vermogen heeft, zoo kan men toch niet spreken van een individueel eigendomsrecht over dat vermogen, maar is het te beschouwen als familievermogen, nauw met de familie verbonden en zonder deze ondenkbaar, derhalve ook evenals de familie en met haar één en ondeelbaar. Een „beschikken over het vermogen" is mitsdien op dit stadium van sociale ontwikkeling eenvoudig een onding; vermogen en familie vormen een en hetzelfde begrip (men herinnere zich, wat de Romein onder „familia" verstond!).

Men bedenke hierbij, dat de leden eener familie als regel steeds bij elkaar bleven, en scheidde zich al eens een enkele van de familie af, zoo verloor hij alle rechten als familielid. Dit kon gebeuren op onvrijwillige wijze, wanneer zoo'n lid werd uitgestooten; dit stond vrijwel met een doodvonnis gelijk; of wel min of meer vrijwillig, in elk geval *niet* als uitgestootene : in zoo'n geval ging men dan steeds in eene andere familie over, b.v. de in manum mariti gegeven dochter, of een in adoptie gegeven zoon.

§ 10. Eerst veel later, als het roerend vermogen, speciaal het *geld*, op den voorgrond treedt, en tegelijkertijd het verkeersleven belangrijk toeneemt, worden de familiebanden losser, is het mogelijk, om een gedeelte van het vermogen af te zonderen voor een familielid, dat elders zijn fortuin wenschte te zoeken, zonder aan de éénheid van het vermogen veel afbreuk te doen. Maar ook dan nog blijft het vermogen als eenheid bestaan en komt verdeeling na den dood van het familiehoofd niet voor. Dit laatste, het verdeelen van een „nagelaten" vermogen, is dan eerst mogelijk, wanneer door het steeds bonter zich schakeerend verkeersleven het individualiteitsbegrip zoozeer op den voorgrond treedt, dat de mensch zich meer als individu dan als een ondeelbaar gedeelte van eene familie gevoelt; hierdoor wordt een zuiver individueel eigendomsrecht op een complex van goederen, een vermogen, eerst mogelijk. Maar dan wordt ook het begrip eener „nalatenschap" eerst gevormd. Want zoolang het vermogen nog familievermogen was, was er van nalatenschap feitelijk geen spraak; de familie bleef, ergo ook het ver-

mogen. Wanneer echter één individu als eigenaar van een „vermogen" wordt aangemerkt, zoo blijft na den dood van dien eigenaar het vermogen, zonder meer, over. En even natuurlijk als bij familievermogen de familieleden in zulk een vermogen blijven, ook na den dood van het familiehoofd, even natuurlijk is het, dat diezelfde familieleden als zoodanig even weinig of even veel recht als ieder vreemde konden doen gelden op een door een familielid nagelaten *individueel* vermogen; de Romeinsche leer der *bona vacantia*, welke als res nullius door elken eersten occupant konden worden in beslag genomen, wordt hierdoor duidelijk. Immers men had een vermogen zonder rechthebbende; ieder kon de plaats van den vorigen eigenaar innemen.

Dat in den beginne van zulk een individueel vermogen slechts een ongehuwde, iemand zonder kinderen derhalve, eigenaar kon zijn, laat zich gereedelijk begrijpen. Want wie een familie heeft, is en blijft in de eerste plaats hoofd der familie, en zijn vermogen kan, even min als hijzelf als individu, zich van de familie losmaken; het blijft familievermogen, nog lang nadat het begrip van individueel eigendomsrecht op een vermogen mogelijk was geworden. Maar kwam hij te vallen, zoo was het geen regel meer, dat de familie bijeen bleef; de ontwikkeling van het individualiteitsgevoel, hand aan hand met de evolutie van het verkeer, deed een bij elkander blijven der familieleden, als deze allen volwassen waren, langzamerhand onmogelijk worden. Meestal ziet men, dat de moeder nog het vermogen bij elkaar hield, maar viel ook deze weg, dan bleven slechts familieleden over, die dikwijls door geen enkel gemeenschappelijk belang meer aan elkaar verbonden waren. Geen enkele reden bestond er toen meer, om het familievermogen onverdeeld te laten: het wordt derhalve verdeeld, en eerst nu kan er van „erven" spraak zijn. Echter nog *niet* in de tegenwoordige beteekenis van een *overgang* van de nalatenschap der ouders op de kinderen; want het begrip van familievermogen bleef lang standhouden, maar het familievermogen was thans geen ondeelbare eenheid meer, doch werd, daar de familie uiteen viel, onder de leden der voormalige familie verdeeld.

Nog heden ten dage vindt men bij ons duidelijk het begrip van een nagelaten vermogen als eenheid, ofschoon de erfgenaam geacht wordt, onmiddellijk in alle rechten en verplichtingen van den erflater te treden. Want de crediteuren des boedels kunnen op den boedel als zoodanig hunne aanspraken doen

gelden; en de erfgenamen treden hierbij dusdanig op den achtergrond, dat zij gedurende een bepaalden tijd zonder bepaalde aanduiding als „gezamenlijke erfgenamen” aan ’t sterfhuis kunnen worden gedagvaard; de erven kunnen den boedel aanvaarden onder het voorrecht van boedelbeschrijving en daardoor de nalatenschap van hun eigen vermogen gescheiden houden; ten slotte kunnen de crediteuren des boedels de afscheiding daarvan van het vermogen des erflaters vorderen, en zelfs zich tegen de scheiding en deeling verzetten. Want is de boedel eenmaal gescheiden en gedeeld, zoo houdt hun recht tegen den boedel als zoodanig op te bestaan en lost het zich op in verschillende vorderingen op de respectieve erfgenamen: door de deeling is n.l. het „nagelaten vermogen” als complex van rechten en verplichtingen te niet gegaan en heeft het zich opgelost in de vermogens der verschillende erfgenamen. We zien dus dat, althans waar er meer dan een erfgenaam is, door de deeling het „erven” zijn beslag heeft gekregen; vóór de deeling staat de „nalatenschap” als vermogenscomplex op den voorgrond.

§ 10. Waar de familie nog haar primitieve gedaante behouden heeft en als de eenheid in den stam of in den staat geldt, is er van verdeeling geen spraak, evenmin als er nog quaestie is van eigenlijk gezegd erven. Wij zagen, dat, evenals bij den dood van het familiehoofd de familie als eenheid bleef bestaan, met haar ook het vermogen in stand bleef. Evenals nu de familie een nieuw hoofd moet hebben, zoo ook moet het vermogen van een nieuwen beheerder worden voorzien; of liever, het nieuwe hoofd der familie was als zoodanig ook de nieuwe beheerder van het familievermogen. Door de beteekenis, die de familie in dit stadium van ontwikkeling had, was haar voortbestaan een noodzakelijk vereischte.

Op welke wijze nu werd het voortbestaan van eene familie gewaarborgd?

In de allereerste plaats door het huwelijk van dengene, die voor dit voortbestaan had te zorgen, van den zoon of de zoons. De uit dit huwelijk verwekte kinderen waarborgen het voortbestaan der familie. Maar hoe, als er geen zoons geboren worden? Men kan alsdan zijn toevlucht nemen tot het huwen van een of meer bijvrouwen, wier kinderen veelal als de kinderen der hoofdvrouw golden, of kinderen uit eene slavin, die daartoe speciaal wordt uitgekozen, verwekken, zooals we dat in het Oude Testament zien. Doch men kon ook door een ander uit de hoofdvrouw een zoon doen verwekken, zooals de Indiërs o.a. doen. Want het kwam niet zoozeer aan

op de bloedverwantschap tusschen den vader en den zoon, waarvan men zich in den beginne, zooals we zagen, niet bewust was, als wel op het geboren worden uit de vrouw, in manu mariti. Deze veelvuldig voorkomende instelling staat bekend onder den Indischen naam *niyoga*.

Had men geen zoons, maar alleen dochters, zoo werd ook wel één van haar gereserveerd, om de familie mannelijke nakomelingen te bezorgen. Men ging dus terug tot het moederrechtelijk principe, waarbij de vrouwen werden gebruikt, om aan hare familie nakomelingen te verschaffen. Ofschoon dus onder de heerschappij van het vaderrecht de vrouwen bestemd waren om in eene andere familie over te gaan, konden eene of meer van haar worden gereserveerd ten dienste harer eigen familie. Zoo'n dochter bleef dan in hare familie, en hare zoons zetten de familie haars vaders voort. Haar man trad in deze geheel op den achtergrond. Dit is het zoogenaamde *erfdochterschap* [1]).

Een derde manier, om te voorkomen, dat de familie uitstierf, de manier, welke het meest verbreid was en is, bestond in de *adoptie:* men nam een kind van een ander aan, dat, uit zijn eigen familie tredende, voortaan deel ging uitmaken van de familie van den adoptans en daarin de plaats innam van een echten zoon.

Dit instituut kan ons niet meer vreemd toeschijnen, nu wij boven gezien hebben, dat de familieband niet door den band van het bloed in de eerste plaats gevormd wordt, maar door de machtsverhouding tusschen vader en kind. Geheel en al verklaart dit feit evenwel de adoptie nog niet, daar de verhouding tusschen vader en kind toch afhankelijk was van de geboorte uit de wettige vrouw. Maar duidelijker wordt ons de adoptie, indien wij haar nader beschouwen. Want dan blijkt, dat zij oorspronkelijk niet willekeurig mocht geschieden, m.a.w. dat de adoptans beperkt was in de keuze van den adoptandus. Bij nadere beschouwing toch blijkt het, dat evenals men bij de instelling van het erfdochterschap zijn toevlucht nam tot het vroeger geheerscht hebbend moederrechtstelsel, men bij de adoptie terugging tot het klassificatoire verwantschapsstelsel met

---

[1]) Wij vinden dit instituut o. a. bij eenige Sumatraansche volken (ambil-anak-huwelijk) en bij de oude Grieken (de ἐπίκληρος). Gewoonlijk wordt zoo'n dochter dan als „erfgename" voorgesteld (vandaar de naam „erfdochter"), of wel, men betoogt, dat de „erfgenaam" verplicht is, als zoodanig die dochter te huwen. Uit het bovenstaande echter is het duidelijk, dat geen van beide voorstellingen juist is. De zaak is deze: de erfdochter zorgt voor de instandhouding der familie; *met* die familie blijft ook vanzelf het familievermogen bestaan.

de daaraan verbonden machtsverhoudingen: Geadopteerd mag alleen worden een van die clangenooten, waarover de adoptandus in een vroeger ontwikkelingsstadium der menschelijke familie even groote macht zou hebben uitgeoefend als thans over zijn eigen zoons. Geadopteerd kon mitsdien slechts worden een der zoons van des adoptans' broeders, of indien dit niet ging, een agnaat, die op dezelfde generatielijn stond als de broederszoon. Oefende men vroeger met zijne generatiegenooten dezelfde macht uit over alle individuen, die een generatielijn lager stonden, thans kon diezelfde macht ten opzichte van bepaalde personen wederom in het leven worden geroepen door de adoptie. Wij zullen dit later bij 't Chineesche recht nader beschouwen.

§ 11. Ziedaar de manieren, waarop de pater familias kon waken tegen het uitsterven der familie. Dat hij stierf, zonder eigen of geadopteerde kinderen te hebben nagelaten, kwam waarschijnlijk zelden voor. Maar het kon toch voorkomen, en dan was het bestaan der weduwe reeds voldoende, om de familie niet te doen uitsterven. De echtgenoote toch was van het begin af aangewezen als het middel, om de familie in stand te doen houden; ook als weduwe bleef die plicht op haar rusten. En op welke wijze zij hieraan kon voldoen, zagen wij reeds boven bij de bespreking van het leviraat.

Maar het leviraat voldeed niet altijd en in alle opzichten. Het kon zijn, dat er geen levir aanwezig was, of dat deze zich aan zijn plicht onttrok (men denke b.v. aan Onam). Nu kon men wel reeds dadelijk na het huwelijk, of althans niet langen tijd daarna iemand adopteeren, om op alle eventualiteiten verdacht te zijn, maar zoo'n adoptie zou, indien er later toch nog een zoon geboren werd, overbodig blijken geweest te zijn. Want adoptie had slechts dan reden van bestaan, indien er geen eigen nakomelingen waren. Dit laatste nu kon eerst bij den dood met zekerheid blijken. Vandaar, dat men bij vele volken (ook bij de Chineezen) aan de *weduwe* of de *familieoudsten* de verplichting ziet opgelegd, om, indien de man zonder wettigen of geadopteerden zoon achter te laten overleed, alsnog een zoon voor den overledene te adopteeren. Toen men eenmaal zoover was, ging men weldra een stapje verder. De adoptie nl. had tot eenige reden van bestaan de voortzetting der familie voor het geval er bij overlijden van den pater familias geen wettige zoon bestond; welnu, deze reden maakte men thans tot *voorwaarde* der adoptie: men adopteerde bij zijn leven een persoon onder de voorwaarde, dat er bij den dood des adoptans geen zoon aanwezig zou

zijn. Men wees dus iemand aan, die de familie, bij gebreke van een wettigen zoon, zou moeten voortzetten; zoo iemand trad dan natuurlijk tevens in het bezit van het familievermogen; en ziedaar het begin van het latere testament [1]).

Ik stelde dien stap daareven als klein voor; maar dit is slechts schijnbaar zoo. In ons oog moge het eene kleinen stap vooruit op de ontwikkelingsbaan schijnen, niet aldus in het oog van den meer primitieven mensch. Want het is niet zoo eenvoudig, zich een begrip eener voorwaarde te vormen, vooral niet voor den primitieven mensch, die niet gewoon was, zich erg om de toekomst te bekommeren, of liever gezegd, de toekomstige mogelijkheden met nuchter verstand te wikken en te wegen en zijne handelingen daarnaar te richten. Vandaar dan ook, dat wij vele volkeren vinden, die de bewuste stap op den ontwikkelingsweg nog niet hebben gedaan, die nog niet zijn gekomen tot de adoptio mortis causa. Daaronder behooren ook de Chineezen [2]).

§ 12. In het Chineesche recht is het individualiteitsbeginsel nog niet doorgedrongen; in China vormt niet het individu, maar de *familie* nog steeds de ondeelbare eenheid. Vandaar, dat een individu op zichzelf, zonder meer, in China vrijwel een onding is een begrip, dat de Chinees zich niet goed kan voorstellen; een individu wordt er steeds als een deel van een familie beschouwd. Elke Chinees neemt in zijne familie dan ook eene vaste, duidelijk bepaalde plaats in, en zijne verhouding tot elk der andere familieleden is nauwkeurig vastgesteld, met angstvallige inachtneming van het verschil in leeftijd tusschen familieleden, die op dezelfde generatielijn staan [3]).

De Chineesche familie is, zooals bekend, streng exogaam-patriarchaal; men kent slechts agnatische verwantschap. Alle onder het-

---

[1]) Zie uitvoeriger mijn „Oorsprong".

[2]) Uit het in den tekst aangevoerde blijkt ten duidelijkste de totale onhoudbaarheid van sommiger meening, dat het Chineesche recht onbeperkte testeervrijheid zou toestaan. Deze meening wordt veelal verdedigd door een beroep op het feit, dat de Ta' Tsing Lu Le nergens de testeervrijheid beperkt. Maar dit zou ook slecht gaan, want de Chinees weet niet, wat testeeren is. Het onzinnige dier redeneering ligt dan ook voor de hand en behoeft hier niet nader te worden aangetoond. Vgl. mijn „Oorsprong", pag. 73 en v.

[3]) „Not only have agnatic relationships a distinct terminology, but the distinction is carried into the detail of each. Thus elder brothers are sharply defined from younger, elder uncles from those of birth subsequent to the father of the speaker, female direct ancestors from male, junior sisters from senior, and the principle is carried out to every minute detail of family life." (Kingsmill, The Chinese system of family relationchip and its Aryan affinities, in Journal of the China Branch o. t. Royal Asiatic Society. New Series vol. XXXI).

zelfde familiehoofd (*tschia tschang*) staande personen vormen éene familie (*tschia*), terwijl in uitgebreiden zin tot de familie gerekend worden allen, die denzelfden familienaam (*seng* of *hsing*) voeren, ook al kan men de verwantschapsgraden niet precies berekenen (*clan, gens*).

Hoewel nu het Chineesche familierecht zich reeds lang heeft ontwikkeld tot het stadium der éénhoofdige familie, is de band tusschen de leden der uitgebreidere familie (d. w. z. de aan elkaar verwante patres familias en hunne afstammelingen) nog zóó nauw, dat men nauwelijks weet, wat op den voorgrond te moeten plaatsen, de *clan*, of de familie in engeren zin. Die nauwe band toch bestaat niet alleen tusschen de leden eener familie, die zelven of wier hoofden in de *rechte* linie aan elkaar verwant zijn, maar ook tusschen de in de zijlinie verwante familieleden. Want men denke niet, dat door het gronden van een eigen stam alle relaties met den hoofdstam worden afgebroken; het tegendeel is waar! De voorouderlijke eeredienst toch beperkt zich in geenen deele tot de vereering der voorvaderen van den eigen stam, maar strekt zich uit tot die der gemeenschappelijke voorouders in het algemeen.

De nauwe band, die er nog tusschen de clangenooten onderling bestaat, doet levendig denken aan den vroegeren toestand van groepenhuwelijk, welke m.i. zonder twijfel ook in China moet hebben geheerscht. Die band immers is in China, speciaal in het binnenland, zoo nauw, dat men aldaar het klassificatoire verwantschapssysteem nog duidelijk terugvindt. Lezen we slechts, wat een goed kenner van China, tevens een uitstekend en geestig opmerker, ons daaromtrent mededeelt : „Tausende von chinesischen Dörfern bestehen nur aus Leuten mit demselben Namen und denselben Vorfahren. Die Bewohner haben seit undenklichen Zeiten immer auf derselben Stelle gelebt und ihre Ahnenreihe reicht oft Jahrhunderte weit zurück. In derartigen Dörfern sind thatsächlich alle Leute mindestens Vettern......... Alle die vielen Vettern der gleichen Generation werden Brüder genannt, und wenn nun der perplexe Fremdling sich genauer informieren will und fragt, ob denn das alles wirklich richtige Brüder sind, erhält er die aufklarende Antwort : „Jawohl, alles eigene Brüder, Vettern!" Dem Verfasser wurde auf seine Frage einmal geantwortet : „Ja, nennen Sie sie ruhig alle Brüder!" [1])

[1]) Arthur H. Smith, *Chinesische Charakterzüge* (Duitsche bewerking van F. C. Dürbig), p. 157 v.

Inderdaad worden alle op éene generatielijn staande familieleden als elkaar broers en zusters beschouwd en aldus ook benaamd, hoewel de verschillende graden van elkaar worden onderscheiden door aanduiding der verschillende klassen en onderklassen.

Vader is *fu'-t'sin*, gewoonlijk alleen door het eerste karakter, *fu'*, aangeduid; de *vadersbroeder* nu wordt, al naar gelang hij ouder of jonger is dan de vader, door den zoon van laatstgenoemde, dus door zijn neef (neven) genoemd *poh fu* of *shuh fu*, d.i. derhalve: oudere of jongere vader; de zoon van grootvaders broeder nu wordt *tang* $\frac{poh}{shuh}\Big\}$ *fu* genoemd.

De eigen broeder wordt genaamd *hing-tai* (Pek. *hsiung-ti*); *hing* duidt meer bijzonder den *ouderen*, *tai* meer bijzonder den *jongeren* broeder aan. Met dezelfde onderscheiding wordt *zuster* aangeduid door *tsze mei*. Neef en nicht van *vaderszijde* (cousin en cousine) nu, worden, naar analogie van het bovenstaande genaamd: *tang hing-tai* en *tang tsze mei*.

Dit weinige moge voor ons doel volstaan. Gaarne had ik deze verwantschapsnamen breeder uitgewerkt, maar daarvoor mis ik de noodige *vertrouwbare* bronnen [2]).

§ 13. Eigenlijke verwantschapsgraden in de beteekenis, welke wij aan dat woord hechten, kennen de Chineezen niet. Wat zij verwantschapsgraden noemen, zijn niet anders dan aanduidingen van verschillende graden van innigheid, die aan bepaalde verwantschapsverhoudingen verbonden is; „je inniger das Familienmitglied einem andern verbunden ist, desto näher ist seine Verwantschaftsstellung" [1]). Deze zoogenoemde verwantschapsgraden zijn dan ook niet wederkeerig, terwijl zij zoowel agnaten als cognaten omvatten, en zelfs zwagerschap daarbij niet is uitgesloten. Zoo staat de vrouw van den niet-oudsten zoon in eersten graad tot haren

[1]) Ik moest mij vergenoegen met Morgan's tabellen, geciteerd achter het werk van *Starcke* en het opstel van *Kingsmill* in dl. 31 van Journal o. t. China Branch o. t. Asiatic Society: „the Chinese system of family relationship and its Aryan affinities." Laatstgenoemd opstel behandelt slechts enkele verwantschapsnamen, uitsluitend met het doel om langs etymologischen weg hunne verwantschap met de Indogermaansche (hoofdzakelijk Sanskrietsche) verwantschapsbenamingen te bewijzen. Hoe interessant ook op zichzelf, gaf het mij daarom niet veel licht omtrent het classificatoire stelsel. Morgan's tabellen van den anderen kant leken mij niet erg vertrouwbaar toe. Het kostte *Starcke*, in zijne „*Die primitive Familie*", dan ook niet veel moeite, om Morgan's systeem af te breken, zonder er echter in geslaagd te zijn, iets beters ervoor in de plaats te geven. De overige bronnen voor de verwantschapsnamen vindt men op p. 2 v. van het werkje van v. Möllendorff (zie twee noten verder).

[2]) Dr. J. Kohler, Aus dem Chinesischen Civilrecht (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, VI. 372)

schoonvader, terwijl deze tot gene in tweeden graad van verwantschap bestaat. Aan de onderscheiding van verwantschapsgraden is eene onderscheiding in de lengte der voor elkaar in acht te nemen rouwtijden verbonden, met dien verstande, dat de eerste graad vier verschillende rouwtijden omvat, de drie andere graden elk één [1]).

Het is duidelijk, dat deze graadsberekening hoegenaamd niet op *afstamming* gebaseerd is, al was het alleen reeds hierom, dat ook aanverwantschap hierbij in rekening wordt gebracht. De vier Chineesche verwantschapsgraden omvatten slechts die verwanten, welke door eene voortdurende samenwoning zich inniger tegenover elkaar verbonden gevoelen. Zij omvatten niet alleen familieleden, maar ook personen, die wel is waar tot de familie hebben behoord, maar door huwelijk in eene andere familie zijn overgegaan, wat met name het geval is met de *meisjes*. Zoodra een meisje door huwelijk in eene andere familie treedt, neemt zij in hare nieuwe familie (d.i. die haars mans) eene plaats in, die ongeveer met de door haren man ingenomen plaats overeenkomt; de verwantschapsgraden, die tusschen haar en hare *natuurlijke* bloedverwanten bestonden, vervallen echter niet geheel, maar worden één graad verlaagd. Zoo staat de vader tot zijne *ongehuwde* dochter in eersten graad van verwantschap; huwt zij, zoo wordt zij daardoor in den tweeden graad van verwantschap tegenover haren vader geplaatst, maar komt tegenover haren schoonvader in eersten verwantschapsgraad te staan. Stonden twee familieleden van verschillende kunne in den tweeden graad van verwantschap tot elkaar, zoo wordt deze verwantschapsgraad tot den derden graad verlaagd bij huwelijk van het vrouwelijk familielid; enz. Hierdoor wordt derhalve aangegeven, dat de innigheid van den band, die oorspronkelijk tusschen twee familieleden bestond, door het uittreden uit het familieverband aanmerkelijk wordt verzwakt. Dat deze niet geheel verbroken wordt,

---

[1]) Zie. ook voor details, o. a. *P. G. Von Möllendorff, Das Chinesische Familierecht,* Shanghai, 1895, pag. 3 en v. Dit werkje is eene verbeterde en vermeerderde editie van een opstel des schrijvers in deel XIII (1879) van Journal o. t. North-China Branch o. t. R. As. Soc. verschenen, en aldus verbeterd en vermeerderd nog eens in deel XXVIII van hetzelfde tijdschrift in 't Engelsch opgenomen. Volgens mededeeling op den achterkant van 't boekske was reeds vergunning voor eene Fransche en Russische vertaling verleend.

Dat van dit eenvoudige, 66 pag. groote werkje zooveel notitie wordt genomen, bewijst wel heel duidelijk, dat we niet verwend zijn op dit gebied. Het werkje komt mij, *wat de data betreft,* vrij betrouwbaar voor; waar de schrijver zich hier en daar echter aan rechtsvergelijkende bespiegelingen waagt, is men geneigd hem telkens te herinneren aan het: *ne sutor supra crepidam.*

bewijst, dat de Chineesche verwantschapsgraden niet enkel *familierelaties* (in agnatische beteekenis) aanduiden.

Het kan m.i. dan ook niet betwijfeld worden, dat de Chineezen niet alleen oorspronkelijk het groepenhuwelijk hebben gekend, maar dat dit ook zuiver moederrechtelijk moet zijn geweest. De heer J. W. Young [1]) haalt voor dit laatste eenige bewijzen aan. Zoo b.v. is het ideografisch teeken voor „familienaam" samengesteld uit twee teekens, die resp. „vrouw" en „baren" aanduiden; de namen der oude keizers waren die hunner *moeders*. Zoo ook was oorspronkelijk het huwelijk tusschen zusterskinderen verboden, welk verbod bij „bijwet" *(lé)* werd opgeheven [2]).

Met eenige andere overblijfsels van moederrecht zullen wij in § 27 kennis maken [3]).

Zooals we reeds zagen, is echter *thans* de Chineesche familie streng patriarchaal; de vrouw gaat geheel over in de familie des mans. Vele huwelijksgebruiken wijzen nog op een vroeger bestaan hebbend roof- en koophuwelijk; op het eerste wijst ook nog de strafbaarstelling der ontvoering van de bruid vóór den voor het huwelijk vastgestelden dag.

---

1) „Het huwelijk en de wetgeving hierop in China", overdruk uit het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, p. 13.

2) Zie de vertaling van hoofdwet en bijwet bij Young, l. l. p. 166—168; zijne beschouwingen op p. 14 en 15 omtrent huwelijken tusschen niet-agnatische neven en nichten klinken wel wat vreemd, vooral als vervolg op zijn betoog, dat aan 't patriarchaat ook in China een moederrecht moet zijn voorafgegaan. Vgl. verder Kohler, Rechtsvergleichende Studiën, p. 188.

3) Wat overigens nog voor het oorspronkelijk groepenhuwelijk bij de Chineezen pleit, is het feit, dat behalve de andere huwelijksbeletselen het huwelijk ook verboden is tusschen twee *niet* op dezelfde generatielijn staande lieden; dit toch zou de verwantschapsverhoudingen in de war brengen (*luan*). Zie o.a. Von Möllendorff, p. 11.

Verder is het interessant, dat wij bij de oerbevolking van China, de *Miao-Tse*, die zich vooral in de provincie *Koei-tscheu* hebben teruggetrokken, nog instellingen vinden, die duidelijk op een vroeger bestaan hebbend groepenhuwelijk op moederrechterlijken grondslag wijzen. Bij de zgn. *wilde Miao* nl. is het gewoonte, dat de meisjes huwen met de zoons van hare *moeder-broeders*; heeft zoo'n moeder-broeder geen zoons, zoo huwelijkt *hij* zijne nichtjes (zusterskinderen) aan een ander uit. Wij zien hier een overgang van moeder- tot vaderrecht. De moedersbroeder oefent nog avunculaats-rechten uit over de uit zijne zusters geboren *dochters*, terwijl de zoons waarschijnlijk reeds geheel onder patria potestas staan. Dat men bij voorkeur huwt met vaders-zusters-dochter is een gevolg der exogamie-wet. Onder moederrecht behooren broers- en zusters-kinderen steeds tot verschillende stammen, zooals trouwens ook onder vaderrecht. Dat hier vaders-zusters-dochters bij voorkeur als echtgenooten worden gebruikt, is als uitvloeisel te beschouwen van het avunculaat, dat zich niettegenstaande het vaderrecht nog zoo sterk doet gelden. Van dit avunculaatsrecht maakt men gebruik, om gemakkelijk en goedkoop eene vrouw voor zijne zoons te verkrijgen, zonder dat de exogamie-wet wordt overtreden. Van *moederrechtelijk*, is de exogamie thans echter *vaderrechtelijk* geworden. Zie Kohler, „Rechtsverhältnisse der Urbevölkerung Chinas", in Ztschr. f. vergl. Rswsch. VI, 406.

Zoolang de gemeenschappelijke stamvader of -moeder nog leven, blijft de familie gewoonlijk bijeen, ook al huwen alle zoons. De oudste zoons zetten steeds den hoofdstam voort, terwijl de jongere zoons door te huwen een eigen stam gronden, die evenwel nooit geheel van den hoofdstam wordt afgescheiden; hoever ook van elkaar verwijderd, de voorvaderlijke eeredienst houdt de agnatische verwanten steeds min of meer bijeen. Maar lang niet zelden blijven deze agnatische verwanten ook thans nog bij elkaar wonen. Uit de aanhaling uit Smith in § 12 zagen we reeds, dat duizenden dorpen bestaan uit *gens*genooten. Ook Von Möllendörff[1]) verklaart: „Im Laufe der Zeit führten Bewohner ganzer Distrikte denselben Namen und wer sich von ihnen verheirathen wollte, musste sich ausserhalb seines Wohnortes nach einer Frau umsehen". [2]).

Deze toestand, dien we alleen in het binnenland te zoeken hebben, verschilt nog niet zoo heel veel van den oorspronkelijken. Wel is waar heerscht er het individueele huwelijk en vinden wij er bijgevolg ook de éénhoofdige familie [3]), maar de tusschen al die families bestaande band is nog zóó sterk, dat de meest verschillende verwanten elkaar broers en zusters noemen, terwijl een huwelijk binnen zoo'n dorp tot de onmogelijkheden behoort. Geheel zoo'n dorp of district *voelt* zich derhalve nog als één groote familie, en betrekkelijk zelden zal zich het geval voordoen, dat een familielid zich blijvend daarvan afzondert.

(*Slot volgt.*)

---

[1]) L. l. pag. 12. — Vgl. ook Ratzel, Völkerkunde (1e druk), III, 565, 613. Zie verder nog v. Möllendorff, p. 41 v.

[2]) Dit laatste als gevolg der strenge exogamie, die o. a. elk huwelijk tusschen lieden van dezelfde *hsing* verbiedt.

Vgl. verder over het ontstaan van dergelijke districten: G. Eug. Simon, la Cité chinoise, p. 252 v.v.

[3]) *Polyandrie* wordt door Von Möllendorff (l. l. p. 38 v.) vermeld bij de bewoners der provincie Fu-kien, maar wordt door hem slechts als een plaatselijk verschijnsel en als gevolg van de groote armoede der bewoners beschouwd. Het „plaatselijke" is echter wel wat ruim, terwijl de aangegeven oorzaak (waarschijnlijk door schrijver aan Starcke ontleend) wel voor eenigen twijfel vatbaar is. Zou het niet veeleer te beschouwen zijn als een *survival* van groepenhuwelijk? De hierbedoelde polyandrie bestaat uit het huwelijk van eenige broers met dezelfde vrouw, waarbij de vrouw periodiek uit het bezit van den eenen broeder in dat van den anderen overgaat. Vgl. § 7. In de provincie Fu-kien vindt men nog de oerbewoners van China, de *Miao-Tze*, deze hebben nog vele oude gebruiken bewaard en deze ook zullen hier waarschijnlijk door den schrijver bedoeld zijn.

De Hoofden op Java.

EEN STUDIE

DOOR

BOEKA.

(Slot).

Wil de Regeering zekerheid hebben dat hare inlandsche bestuursambtenaren waarlijk bekwaam zijn voor hun taak, dan dient zij aan te vangen, de opleiding van hen met overleg te regelen, zooals zij dit indertijd noodig achtte voor hare Europeesche ambtenaren van Binnenlandsch Bestuur.

Met het huidige magangstelsel dient daarbij voor goed gebroken te worden. Wel bevatte de *Java-Bode* het bericht dat de Indische Regeering het aantal magangs voor elk bureau wenschte vast te stellen, om hen dan *f* 10.— per maand te geven, en stond dit vermoedelijk in verband met de mededeeling van den Minister van Koloniën in de *Memorie van Antwoord*, (begrooting 1904) dat hij hoopte dat de financieele toestand het zal toelaten, het volgend jaar den magangs bezoldiging toe te kennen, al rangschikte hij „het euvel dat tal van personen vele jaren onbezoldigde diensten aan het Gouvernement bewijzen", niet onder de op het oogenblik u r g e n t e zaken, maar zelfs, indien die bezoldiging tot stand kwam, zou daarmede slechts een geringe verbetering worden verkregen.

Het is zeer de vraag of door dat inkomen van tien gulden per maand wel een einde zal komen aan dat maken van schulden, waardoor de magang later als assistent-wedono onder geldzorgen gebukt gaat, zoodat hij, de ambtenaar van het Gouvernement, geheel geraakt in de macht van zijn schuldeischers, in den regel Chineezen, die wel de kunst zullen verstaan daarvan op verschillende wijzen voordeel te trekken.

Kan dit onderworpen zijn aan Chineezen en andere woekeraars

al niet zeer verheffend werken op het moreel en op den lust en ijver van den inlandschen bestuursambtenaar, oneindig grooter nog is het kwaad dat voortvloeit uit deze manier van recruteering van het bestuurscorps.

In *La Nouvelle Revue* (15 Mars 1903) zegt een Franschman, verhalend van zijn reis over Java:

„Le Résident m'explique que le domestique est d'un grande famille indigène: il est le fils d'un raden; il sert le Résident, lui cire les souliers et lui brosse les habits dans l'espérance de devenir un jour fonctionnaire indigène au service de la Hollande".

Hoe onaangenaam het ook aandoet die woorden in een Fransch tijdschrift te lezen, veel treuriger is het, dat ze den toestand vrijwel naar waarheid schetsen.

De zoon van een inlandsch Hoofd, die geen aangewezen opvolger is voor een Regentenplaats, is gedwongen zich tot elken prijs de gunst te verwerven van den Europeeschen ambtenaar, in wiens dienst het hem gelukte te komen, want alleen op diens voorspraak heeft hij kans, het ooit tot iets hoogers dan magang te brengen.

Dat dient te veranderen.

Onmogelijk moet het zijn, dat een totaal ongeschikt inlander, eenmaal als magang geïnstalleerd, door het vleien van zijn invloedrijken meester en het speculeeren op diens zwakheden en feilen, verkrijgen kan, dat hij tot het gewichtig ambt van bestuursambtenaar wordt verheven.

Onmogelijk evenzeer, dat de werkelijk goeden, maar die te veel karakter hebben om zich tot voetveeg van een Hollandsch ambtenaar te verlagen, voorbij gegaan worden, en het Gouvernement aldus verstoken blijft van de nuttige krachten die zoo van noode zijn.

Allerverderfelijkst werkt dit ellendige systeem op het zedelijk gehalte der inlandsche bestuursambtenaren. Hoe kan van deze magangs, die, jarenlang in bekrompen omstandigheden levend, steeds hunkerden naar een benoeming, en in de hoop daarop zich elke vernedering lieten welgevallen, elk middel aangrepen tot verwerving der gunsten van hun meester, nog verwacht worden dat zij, eindelijk bevorderd tot assistent-wedono, een goed bestuursambtenaar zullen wezen?

De ambtenaar, waarin door die lange jaren van kruiperij en oogendienarij het betere is verstikt, terwijl alleen zijn eerzucht hem in staat stelde vol te houden, dient slechts om traktement, om positie, om pensioen.

Men leze het oordeel van een Regent:

„De meeste inlandsche ambtenaren denken bij de volvoering hunner taak slechts aan zich zelve, d. w. z. ze zitten achter alles heen om maar een goeden naam te krijgen, maar aan het heil van den kleinen man denken ze niet". (*Tijd. v. B. B.* XXIV, blz. 10).

Is dat geen treurige toestand?

Werd iets te veel gezegd in de boeken *Uit Java's Binnenland*?

Voor hen die moeilijk te overtuigen zijn waar het geldt tekortkomingen in het koloniaal beheer, diene nog volgend uittreksel uit een mededeeling van mej. M. Jansz te Pangoengsen (Landbouwkolonie voor noodlijdende inlanders), voorkomende in de *Java-Bode* van 16 December 1902.

„Zeer werd mijn hart geroerd door hetgeen een man, die uit een van de noodlijdende dessa's hierheen kwam, mij vertelde van de ellende, die daar nog altijd geleden wordt. Ten bate van de bevolking heeft de Regeering den last gegeven, dat de gronden, voor rijstcultuur geschikt, niet met djagoeng of ketela beplant mochten worden, daar er te weinig rijst wordt verbouwd. Maar de bedoeling der Regeering is toch niet, dat daar, waar reeds djagoeng is geplant, en die bijna in bloei staat, de karbouwen er in gedreven zullen worden, en de geheele aanplant wordt vernield?

„Dat geschiedt in die dessa op bevel der Inlandsche hoofden, zoo verhaalde de man; en de arme menschen weten nu niet, wat ze eten moeten. Is het wonder, dat de zaaipadi, door de Regeering hun gegeven, door hen als voedsel wordt gebruikt?"

Door toevallige omstandigheden is dit voorval wereldkundig geworden, maar hoevele malen geschieden dergelijke zaken? Hoe dikwijls, wanneer het bezoek van een Europeesch ambtenaar verwacht wordt, en blijkt dat hier of daar een voorschrift van het Gouvernement niet letterlijk is nagekomen, wordt door inlandsche ambtenaren op even barbaarsche en gevoellooze wijze gehandeld. teneinde aanmerkingen te voorkomen, omdat die, als de Europeesche ambtenaar op dat punt lastig is, hun promotie ernstig zouden schaden?

Weinig doorzicht verraadt het, aan de jongelieden, die de Hoofdenschool afliepen met het doel bestuurs-ambtenaar te worden, over te laten of het hun gelukt, een plaatsing als magang te krijgen, en dan het weder te laten afhangen van hun kunst in het verwerven van den gunst van hun meester en van het toeval of die meester

al dan niet voldoenden invloed erlangt, om zijn beschermeling te helpen, of later een benoeming voor hen volgt.

Er moet een behoorlijke regeling gemaakt worden, welke voorziet in de voltooiïng hunner opleiding, eerst theoretisch, daarna in de praktijk. De Hoofdenscholen, officieel genaamd: „Opleidingsscholen voor Inlandsche Ambtenaren", als bestemd voor de voorbereidende opleiding van alle inlandsche jongelieden, die zich in Gouvernementsdienst een positie wenschen te verwerven, dus behalve bij het bestuur, ook bij waterstaat, boschwezen enz., kunnen daardoor nimmer een v a k-school zijn voor de aanstaande bestuursambtenaren. Zij dienen veranderd te worden in onderwijsinrichtingen, die de verbinding hebben te vormen tusschen het inlandsch lager onderwijs en te stichten vakinstellingen, aldus daarstellend een i n l a n d s c h middelbaar onderwijs. Is er dan een speciale inrichting, waar de aanstaande bestuurs-ambtenaren verder worden bekwaamd, en wordt voor hunne toelating daarop het afloopen van die i n l a n d s c h e middelbare school, waarover straks nader, verplichtend gesteld, zoo vervalt daardoor uiteraard voor hen het volgen eener H. B. S. Overlading en Westersche misvorming worden zoodoende voorkomen, terwijl door op de inrichting voor studie van bestuurs-ambtenaren Hollandsch te onderwijzen, in den geest der Berlitz-methode, de aspiranten zonder al te zware inspanning voldoende kennis van die taal zullen opdoen, om ze te kunnen lezen, waardoor zij in staat zijn, zich op de hoogte te stellen van Westersche geschriften; daarbij evenwel door hun Oostersche ontwikkeling, op de inlandsche middelbare school verkregen, gevrijwaard tegen een blindelings overnemen van al dat Westersche, hetwelk hun waarde niet zou verhoogen.

Mocht de Regeering er later toe overgaan, de opleiding harer Europeesche ambtenaren ten deele, b.v. wat betreft talen en land- en volkenkunde, in Indië te doen plaats vinden, dan zouden de onderwijskrachten der inlandsche instelling tevens daarvoor gebezigd kunnen worden,

Daar het grootste gedeelte der leerlingen van de inlandsche middelbare scholen de voorkeur zal geven aan een benoeming bij het bestuur boven plaatsing bij de andere, minder aanzien genietende diensttakken, zal uit hen, die het einddiploma haalden, een keuze gedaan moeten worden; zoowel om overbevolking der nieuwe inrichting voor aanstaande bestuurs-ambtenaren te voorkomen, als om velen

een later grievende terugwijzing te besparen. Ten einde alle willekeur te vermijden bij die keuze, waarbij behalve met bekwaamheid ook met afkomst en familierelatie rekening gehouden moet worden, ligt niets méér voor de hand dan de schifting op te dragen aan een daartoe in te stellen commissie, en de gekozenen als candidaat-ambtenaren te beschouwen.

Vereenigd aan een speciale inrichting voor hunne verdere opleiding, zal dien inlandschen candidaat-ambtenaren, met vermijding van alles wat naar theoretische overlading zweemt, datgene geleerd kunnen worden, wat zij hebben te weten, ook wanneer zij in de toekomst de feitelijke bestuurders zullen zijn. Doch nevens die geestelijke ontwikkeling, moet de opvoeding van het karakter, de zedelijke vorming op den voorgrond staan. Van de keuze van den voornamen inlander, daarmede te belasten, die tevens het hoofd der instelling dient te wezen, zal zeer, zeer veel afhangen. Slaagt men daarvoor een alleszins Oostersch beschaafd, edeldenkend mensch te vinden en geeft men hem voldoende gelegenheid, de candidaat-ambtenaren van zijn inzichten te doordringen, dan zijn de heilzame gevolgen moeilijk te overschatten. De goede geest aldus aangekweekt bij de bestuurs-ambtenaren, zal zich door hen over gansch Java verspreiden, zich voortplanten op hun ondergeschikten en belangrijk bijdragen tot verdwijning van het vele, dat in immoreele drijfveeren zijn oorzaak vond.

Onnoodig te zeggen dat dit Hoofd, als zijnde stellig de beste kenner der candidaten, een overwegende stem dient gegeven te worden bij de beslissing omtrent hun geschiktheid tot benoeming als bestuurs-ambtenaar.

De voordeelen, aangevoerd voor een candidaatschap der Europeesche aspiranten voor bestuurs-ambtenaar, gelden in nog grootere mate voor de inlandsche aspiranten in wier oogen het bestuursambt oneindig hooger staat dan eenig ander ambt, waarom voor hen een terugwijzing na afloop hunner studiën veel grievender zou wezen; terwijl het bijzondere feit, dat ook de afkomst een faktor is waarmede bij de beoordeeling van hun geschiktheid eenigszins rekening gehouden moet worden, een vroegtijdige schifting vóór den aanvang der speciale studie hoogst wenschelijk doet zijn. Een overigens geschikt persoon na voltooiïng zijner studiën af te wijzen, omdat anderen, wegens hun voorname familierelaties, moeten voorgaan, ware te wreed, dan dat men het gemakkelijke middel van het candidaatschap niet zou aangrijpen, om dit te voorkomen,

nu politieke redenen een breken met die bevoorrechting, steunend op afkomst, niet veroorloven. Immers benoeming van niet adelijke inlanders tot assistent-wedono zet kwaad bloed bij de vele afstammelingen der oude Regentengeslachten, die hen spottend „koelie" noemen en ook den kleinen man daartoe aanzetten, hetgeen maar al te wel gelukt, daar deze voor zulke Hoofden van lage afkomst reeds uit zichzelf weinig eerbied heeft. Het aanzien van het Gouvernement lijdt dus, wanneer het zulke ambtenaren met bestuursmacht bekleedt, en geheel onnoodig, want voor ontwikkelde inlanders van lage afkomst, maar met groote gaven, staan tal van andere wegen open, zich een mooie positie te verzekeren. Omgekeerd zal het afwijzen van voorname jongelui wegens onbekwaamheid licht bitterheid en wrok doen ontstaan, waarom dit zoo weinig grievend mogelijk gemaakt moet worden, door het vóór den aanvang van de speciale studie te laten plaats vinden. Men mijde angstvallig het kweeken van ontevreden elementen onder de invloedrijke voorname inlanders, en bedenke, dat men zich bevindt in eene kolonie met een talrijke overheerschte bevolking en slechts weinige overheerschers.

Worden uit de aspiranten die de inlandsche middelbare school afliepen, candidaat-ambtenaren gekozen, die daarna op een speciale inrichting bekwaamd worden voor bestuurs-ambtenaar, dan is het tevens gedaan met dat treurig stelselloos gescharrel, hetwelk thans plaats vindt met de jonge, voorname inlanders, die voor de zoo uiterst gewichtige bestuurstaak bestemd zijn.

Thans loopt de eene aspirant de H. B. S. met driejarige, de andere die met vijfjarige cursus, en weer een ander de Opleiding school voor Inlandsche ambtenaren af, terwijl na die studie sommigen de gelegenheid zullen waarnemen om een paar jaar op de landbouwschool te gaan, en anderen dadelijk hun geluk als magang beproeven. Hoe treurig de resultaten zijn van een en ander, zelfs bij overigens uitstekend materiaal, bewijst de volgende openhartige bekentenis van den Regent van Toeban:

„Toen ik destijds assistent-wedono en nog jong was en weinig ondervinding had, loofde ik de dessahoofden die:

a. het eerst de belastingen hunner dessa's gestort hadden.

b. het strengst optraden bij het doen onderhouden der heerendienstwegen en andere dergelijke werkzaamheden.

„Weinig acht sloeg ik op de hulpmiddelen der bevolking waarvan zij moest leven". (*Tijdschrift voor B. B.* Deel XXIV).

Is sterker veroordeeling denkbaar van het heerschend systeem, dan opgesloten ligt in deze woorden?

Degelijke opvoeding en een speciale cursus voor bestuurs-ambtenaren zullen verbetering moeten brengen. Dat de studietijd daardoor verlengd zal worden, is geen bezwaar.

Het is niet goed te jonge personen te belasten met zulk een gewichtige taak als die van bestuurs-ambtenaar, en beter het onderwijs over wat langeren tijd te verdeelen, zoodat het geleerde ook verwerkt en de geheele ontwikkeling bevorderd wordt.

De inlandsche bestuurs-ambtenaren dienen de grondbeginselen van land- en tuinbouw te kennen, maar zij behoeven geen bepaalde landbouwkundigen te wezen, die bouwgrond en meststoffen chemisch kunnen onderzoeken en botanisch onderlegd zijn. De Indische Regeering dit blijkbaar ook meenend, bepaalde vermoedelijk daarom dat de aanstaande Inlandsche bestuurs-ambtenaren, die landbouwkennis verlangen, alleen de lessen in de eerste twee klassen van de landbouwschool zullen bijwonen. Intusschen moet betwijfeld worden of het onderwijs in die lagere klassen, dat vermoedelijk zich zal bepalen tot theoretische beginselen der verschillende vakken (botanie, chemie, enz.) een voldoend praktisch geheel vormt.

Wordt echter in de bestaande leemte voorzien en een inrichting gesticht ter bekwaming van inlandsche candidaat-ambtenaren, dan zou hen een praktisch algemeen begrip van land- en tuinbouwkennis bij te brengen wezen, door dat vak op te nemen in het leerplan, en te doen doceeren door onderwijskrachten van de landbouwschool, ook aanschouwelijk op de terreinen dier school, waartoe het uiteraard noodzakelijk is, deze instelling voor bestuurs-ambtenaren te vestigen in de nabijheid der landbouwschool. Zoodoende zouden alle aanstaande bestuurs-ambtenaren genoegzaam van land- en tuinbouw leeren, terwijl geen afzonderlijke cursus hen 2 jaren haalt uit hun andere, minstens even gewichtige studiën, zonder nog waarborgen te geven dat het daar geleerde voor praktische toepassing vatbaar is.

De candidaat-ambtenaren mogen, wanneer zij na het afloopen der instelling eenmaal geschikt bevonden zijn, niet verder aan hun lot worden overgelaten, doch dienen vanaf dat oogenblik beschouwd te worden als te zijn in Gouvernements dienst. Het Gouvernement zal hun dus een werkkring hebben aan te wijzen, en evenals de Europeesche bestuursambtenaar dadelijk na geslaagd examen, nog gedurende zijn opleiding in de praktijk, op een rang-

lijst komt, moeten ook deze aanstaande inlandsche bestuursambtenaren op een ranglijst worden gebracht. Dan zal het mogelijk wezen de huidige willekeur bij plaatsing als magang en bij bevordering tot hooger te bestrijden, opdat een einde kome aan het heerschen van onbillijkheid en aan de immoreele werking van dat magangstelsel op het karakter van de inlandsche bestuursambtenaren.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1903 zeide Minister Idenburg over deze kwestie van ranglijsten, door den heer Van Kol ter sprake gebracht [1]), zich daaromtrent nog geen bepaalde meening gevormd te hebben. „Waar de geachte afgevaardigde uit Rotterdam reeds heeft opgemerkt, dat bij de benoeming tot hoogere betrekkingen bij den inlander niet uitsluitend op ancienniteit, maar ook op algemeene ontwikkeling, afkomst enz. dient gelet te worden, weet ik niet of aan die ranglijst wel zoo groote waarde moet worden toegekend."

Het zij hier echter vergund er op te wijzen, dat, indien de opleiding eenmaal geregeld is als hierboven voorgesteld, dan aangenomen mag worden, dat ieder bezitter van het eind-diploma der opleidings-instelling genoegzaam ontwikkeld is, om na een praktische leerschool tot assistent-wedono benoemd te kunnen worden, terwijl, door de zifting bij de keuze der candidaten, de wegens hun afkomst niet in aanmerking komende bereids afvielen.

Natuurlijk zal het kunnen voorkomen dat zelfs bij een zoo zorgvuldig opgeleid inlandsch jongeling zich eigenschappen ontwikkelen, die hem voor definitieve benoeming tot bestuursambtenaar ongeschikt maken. Is verbetering van hem te verwachten, zoo behoeft geen ontslag te volgen, maar dient zijn benoeming tot bestuursambtenaar voorloopig uit te blijven. Zulk passeeren, liefst met opgaaf, ook aan den betrokkene, van de grondige redenen welke daartoe leidden, kan evenwel zeer goed samengaan met het houden van een ranglijst. Het slaafsch navolgen eener ranglijst dient immer onvoorwaardelijk te worden afgekeurd en behartigingswaardig is het advies van het kamerlid Fock (zelfde zitting): „houd u voor de Europeesche ambtenaren niet al te angstvallig aan die lijsten."

Europeesche bestuursambtenaren, die van ongeschiktheid blijk

---

[1]) In *Pàh Troeno* (verschenen Maart 1902) werden die ranglijsten ook aanbevolen.

geven, doch niet in die mate dat ontslag gerechtvaardigd is, moeten eenige nummers teruggezet worden op de ranglijst, en niet tot straf overgeplaatst worden naar een verwijderde of onaangename standplaats, want daarmede wordt die streek meer gestraft dan de overgeplaatste ambtenaar.

In al deze opzichten geldt geheel hetzelfde voor Europeesche en voor inlandsche bestuursambtenaren, en daarom moet ook een ranglijst, als dam tegen willekeur en als leiddraad bij bevordering, bepaald noodig geacht worden voor de laatste categorie, waar men die noodzakelijkheid reeds lang inzag voor de eerste.

De woorden van den heer Van Kol, in antwoord op de boven aangehaalde zinsnede van den Minister, dat op Java in zake inlandsche ambtenaren elk Resident handelt zooals hij wil, krijgen nog meer kracht, wanneer ze, vooral ten opzichte van magangs en mantries, verbeterd worden tot: „zooals zijn Europeesche ondergeschikten willen." Want welke Resident is bij het ontbreken van ranglijsten op de hoogte van de aanspraken van die heirschaar lagere beambten in een Gewest, dat dikwijls tot voor enkele jaren hem volslagen vreemd was?

De Resident moet dus bijna geheel afgaan op de aanbevelingen van anderen, zoodat de billijkheid van zijn benoemingen grootendeels afhankelijk is van het al of niet vatbaar zijn dier adviseurs voor de vleierijen der inlandsche baantjes- en promotie-aspiranten en voor hun tot gunstwinning aangewende middelen van allerlei gehalte.

Van de praktische vorming der inlandsche bestuursambtenaren na beëindiging hunner studiën, hangt zeer veel af, zoodat ook deze op een goeden grondslag geregeld dient te worden.

Als magang op de bureaux leeren de aanstaande bestuursambtenaren weinig, wat hen meer bekwaam maakt, zien zij daarentegen veel, waarvan het beter was, dat zij onkundig bleven. Voorheen was dit als magang aannemen van ontwikkelde zonen van inlandsche Hoofden een geliefkoosd middel om zich niets kostende werkkrachten te verschaffen, daar hun eenige belooning bestond in het uitzicht op een plaatsing in Gouvernementsdienst. Thans echter, nu de Regeering het aantal der magangs wil vaststellen en hun een geregeld maandelijksch inkomen waarborgen, bestaat geen enkele reden nog langer de aanstaande bestuursambtenaren hun beste leerjaren te laten slijten in de onvruchtbare positie van magang.

Het magangwerk kan veel beter worden waargenomen door

gewone inlandsche schrijvers, die mogelijk wel een iets hooger traktement zullen moeten hebben, maar van wie dan ook een behoorlijke dagtaak gevorderd kan worden, zoodat die meerdere kosten door inkrimping van het aantal te vinden waren.

Vele ontwikkelde inlanders, die om hun lage afkomst en mindere geschiktheid voor studie de goede betrekkingen in Gouvernementsdienst voor zich gesloten zien, zullen zoodoende een hun passende plaatsing erlangen, terwijl voor de aanstaande inlandsche ambtenaren het schadelijke magangleven dan vervangen kan worden door een behoorlijke opleiding in de praktijk.

Zoodra dus de inlandsche jongeling het diploma verwerft van de opleidingsinstelling, worde hij op een ranglijst geplaatst, daarbij schenke men hem den titel van aspirant-onderdistriktshoofd. De huidige mantri's voor opiumpolitie, voor koffieopkoop enz. zoolang zij door andere inrichting dier diensten niet overbodig worden [1]), zullen natuurlijk niet gerecruteerd mogen worden uit deze gediplomeerden. De candidaat-bestuursambtenaren, geheel opgeleid voor den bestuursdienst, moeten verzekerd zijn, in dien diensttak en in geen andere geplaatst te worden, wanneer zij slagen in het eindexamen. Misschien waren die andere betrekkingen geschikt voor hen, die niet voldoen bij dat examen, hetwelk meer een beoordeeling hunner geheele persoonlijkheid, dan een examen omtrent wetenschappelijke ontwikkeling dient te wezen, waar het bestuursambtenaarschap eigenlijk veel hooger zedelijke en verstandelijke dan wetenschappelijke eischen stelt.

De aspirant-onderdistriktshoofden (= aspirant-assistentwedono's) geve men verder een toelage, welke het hen mogelijk maakt, zonder schulden aan te gaan, rond te komen. Stelt de Regeering bovendien voor hare inlandsche ambtenaren de gelegenheid open, bij ziekte of om andere dringende redenen voorschot op te nemen, dan verkrijgt zij het volste recht, het maken van andere schulden te verbieden; een verbod dat ook gedurende de studie streng gehandhaafd moet worden. De overtreders verwijdere men onverbiddelijk van de instelling of uit den dienst, om de noodlottige gevolgen, welke het onder schulden gebukt gaan van een bestuursambtenaar onvermijdelijk na zich sleept.

Opdat deze aspirant-onderdistriktshoofden de noodige ervaring

---

1) Zie o. a. in *Pàh Troeno* over de scheiding tusschen Bestuur en Justitie met politie.

zullen opdoen, alvorens met het gewichtig ambt van assistent-wedono te worden bekleed, voege men hen toe aan bekwame inlandsche bestuursambtenaren. Eerst eenigen tijd in een stad, maar verder in de dessa, want daar ligt het zwaartepunt van de inlandsche maatschappij.

Raden Toemenggoeng Koesoemo Dikdo schreef: „Om goed op de hoogte te komen van de zeden, gebruiken en gewoonten in de dessa is het niet voldoende de kennis uit boeken of door eigen (loutere) aanschouwing te verkrijgen, want omtrent tal van zaken laat de kleine man zich niet uit, wanneer men er niet met het uiterste geduld en op slinksche wijze naar informeert." (*Tijdschrift v. B. B.* Deel XXIV).

De juistheid dezer woorden zal een ieder beamen die den dessaman uit iets meer dan oppervlakkige aanschouwing kent, en daarom: wil een inlandsch bestuurder werkelijk goed op de hoogte zijn van dessatoestanden en van opvatting en denkwijze van den dessaman, dan dient hij als aspirant, een langdurige leerschool in de dessa door te maken, onder leiding van een bekwaam inlandsch bestuursambtenaar.

Ook de Regent van Demak zeide in zijn advies aan de Indische Regeering, dat zij, die distriktsambtenaar wenschen te worden, vóór hun definitieve plaatsing, verplicht moeten zijn om kennis te maken met het volksleven in de dessa. Hoe het daarom bevreemden moet, dat deze Regent voor den aanstaanden Regent zulks niet bepaald noodig schijnt te achten, werd op bldz. 356 reeds behandeld. De Regenten mogen niet langer beschouwd worden als personen, die volstaan kunnen met minder kennis van land en volk dan een wedono.

De zoon, tevens aangewezen opvolger van den Regent, zal de geheele reeks vanaf candidaat-ambtenaar tot wedono moeten doorloopen, zij het ook dat zijn bevordering steeds plaats vindt, zoo spoedig hij daartoe geschikt is, dus met verwaarloozing van de ranglijst. Maar dit laatste is de eenige concessie, welke aan de traditie gedaan mag worden, en in geen geval zal het meer mogen voorkomen, dat tot Regenten benoemd worden personen, die niet reeds de rangen van assistent-wedono en wedono doorliepen en daarin toonden, dat zij aan de eischen voldoen, aan het hoogst gewichtig ambt van Regent te stellen.

Geeft een Regentenzoon in de lagere rangen blijk van onverbeterlijke ongeschiktheid, dan hoede men zich aan hem het welzijn

van een gansch Regentschap op te offeren, en wijze, hem uitsluitend van de opvolging, zijn naasten geschikten verwant officieus als opvolger aan. Opvolging door een Hoofd, niet verwant aan het heerschende geslacht, zonder band dus met de bevolking, dient vermeden te worden om de redenen voorheen vermeld, en dit geldt ook natuurlijk wanneer een Regent sterft zonder rechtstreeksche mannelijke nakomelingen na te laten.

Komt een Regentschap vacant, voordat de erkende opvolger het tot wedono bracht en als zoodanig eenigen tijd werkzaam was, dan mag dezen evenmin de Regentenpajong verleend worden, doch dient een der oudere wedono's, indien mogelijk een verwant, met de waarneming van het Regentschap te worden belast tot tijd en wijle de opvolger met succes den voorgeschreven weg heeft afgelegd.

Streng dient bovendien gewaakt dat de werkzaamheden van de aspirant-onderdistriktshoofden gevorderd, niet ontaarden in huisbediendendiensten ten bate van den ambtenaar, wien zij toegevoegd werden om tot bekwame bestuurs-ambtenaren te worden gevormd.

Aldus met zorg gekozen en opgeleid, mag verwacht worden dat, als volgens de ranglijst hun beurt van benoeming tot assistent-wedono aanbreekt, zij de geschiktheid voor dat ambt zullen bezitten. Wordt verder ook voor bevordering tot wedono met de ranglijst te rade gegaan, zoodat elk assistent-wedono weet, behalve ten behoeve van aanstaande Regenten, slechts gepasseerd te kunnen worden wegens minder goede eigenschappen, waarvan hem opgave te doen is bij de passeering, en met recht van reclame hoogerop [1]), dan bestaat voor hen geen reden om het winnen van den gunst van een invloedrijken chef als hoogste levensdoel te eeren, en zal ook dit alle edele drijfveeren verstikkende streven niet langer zijn heilloozen stempel drukken op het inlandsch ambtenaarscorps. Ware plichtsbetrachting, met al de gunstige gevolgen van dien, zal dan treden in de plaats van laag gunstbejag en niets ontziende promotiejacht.

Niet alleen mag aangenomen worden dat dan, onder den invloed dezer geestelijk en moreel goed verzorgde inlandsche bestuursambtenaren, de dessahoofden tot bekwame gemeentehoofden gevormd zullen worden, en hun zedelijk gehalte zal worden verhoogd, doch ook de Regeering zal dan met het volste recht mogen rekenen op den trouw harer inlandsche bestuursambtenaren, waartoe ze geen grond

---

[1]) De Gouverneur van Java, zooals voorgestaan in *Bestuur van Oost-Indië*, zou daartoe aangewezen kunnen worden.

heeft, zoolang hare overtuiging dienaangaande niet op deugdelijke motieven gebaseerd is. Dan zullen hare voorschriften en handelingen niet opzettelijk verdacht gemaakt en de kleine man aldus in het geniep tegen haar opgezet worden door ambtenaren, die zij zelf met bestuursmacht bekleedde.

Ook het ontslaan van inlandsche Hoofden zal tot de zeer hooge uitzonderingen gaan behooren, waarmede eveneens een bron van niet gering te schatten politiek gevaar verdwijnt. Immers, niettegenstaande thans ontzettend veel door de vingers wordt gezien, valt bij de huidige verkeerde recruteering van het corps het ontslaan van al te onbruikbare inlandsche bestuursambtenaren dikwijls niet te vermijden, en deze ontslagen Hoofden, om hunne adellijke afkomst bij de bevolking in aanzien, bekend met de fouten van het Regeeringssysteem en met de gebreken van vele der Europeesche ambtenaren, vormen voor een kolonie een zeer gevaarlijk element. Gedreven door verbittering tegen het Gouvernement, dat hen ontsloeg, ontzien zij geen moeite om dit tegen te werken en verdacht te maken, iedere nieuwe fout der Regeering of van hare ambtenaren gretig aanvattend als middel om haat en wrok te zaaien tegen de overheerschers. Geen complot dan ook, groot of klein, in geboorte (Blitar, Malang) of reeds bijna tot rijpheid (Tjilegon) wordt op Java ontdekt, of een of meer dier ontslagen Hoofden blijken daarin de hand te hebben.

Algemeen wordt de noodzakelijkheid erkend van scheiding tusschen Bestuur en Justitie, en in de veronderstelling dat deze niet lang zal uitblijven, werd hierboven steeds uitgegaan van het standpunt, dat de bestuursambtenaren zullen ophouden bemoeienis te hebben met Justitie en politie, en de djaksa's, fiskalen enz. niet meer uit hunne rangen gerecruteerd worden, maar uit speciaal voor die taak opgeleide inlandsche jongelieden van voorname geboorte [1]).

[1]) „.... dat de vereeniging noodzakelijk is voor het prestige van het administratief gezag. (Zie o. a. *Memorie van Antwoord*, Tweede Kamer, begrooting 1904. Schr.) daarop heeft Minister De Waal geantwoord, dat de waardigheid van het gezag niet verhoogd kan worden door een slechte rechtspraak.... een groot deel van hen, die met de rechtspraak over Inlanders belast zijn, bestaat uit administratieve ambtenaren...., die als zoodanig onder den invloed staan van boven hen gestelde Inlandsche en Europeesche ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur. Moeilijk zal men dan ook aan de gegrondheid der klacht van een landraadspresident (Mr. A. van den Bergh „Iets over landraden". *Recht in Ned.-Indië*, Dl. 74, p. 463 e. v.) kunnen twijfelen, dat hun onpartijdigheid wel eens te wenschen laat." Mr. Ph. Kleintjes, *Het Staatsrecht van Nederlandsch-Indië*.

Van een politie en daaraan verbonden opleiding voor inlandsche rechterlijke ambtenaren werd in Pàh Troenô een schema gegeven. De rechterlijke macht is echter niet de eenige diensttak buiten den bestuursdienst, waar voorname ontwikkelde inlanders een Gouvernementsbetrekking kunnen bekomen. Reeds kunnen zij zich als dokter djawa, mantri kadaster en bij waterstaat en boschwezen een positie van eenig aanzien verwerven, terwijl daarbij later nog komt het ambt van geestelijken en zedelijken leidsman der dessajeugd, wanneer het Gouvernement tot instelling van zoo'n nuttig ambt mocht overgaan [1]).

Door dit op ruime schaal gelegenheid bieden aan de afstammelingen der Hoofden, om te voorzien in hun onderhoud en in dat van hun gezin, worden die Hoofden ontslagen van de drukkende zorg voor deze, anders op hun zak terende verwantenschaar, terwijl het Gouvernement, door van zulke goedkoope diensten gebruik te maken, belangrijk minder heeft uit te geven dan wanneer het daarvoor Europeanen aanstelde.

Maar juist, omdat de zaak van zooveel belang is, moet het dringend noodzakelijk worden geacht, de opleiding voor die betrekkingen van soms zoo uiteenloopenden aard eindelijk eens behoorlijk te regelen. Thans is de toestand allertreurigst.

Hoewel de Regeering openlijk erkent dat ze een meerdere ontwikkeling voor de zonen van voorname inlanders gewenscht acht, is het aantal der zoogenaamde opleidingscholen zóó gering, dat tal van candidaten wegens plaatsgebrek moeten worden afgewezen. Schreef niet de oud-adjunct inspecteur van het inlandsch onderwijs W. Meijer Ranneft in *Vragen van den Dag*, dat als 60 à 70 pCt. van de candidaten voor de school te Magelang aan de toelatingseischen voldeden, slechts 20 à 30 pCt. van hen geplaatst konden worden.

Hoe een regeering te begrijpen, die meerdere ontwikkeling verlangt voor hare inlandsche ambtenaren, en daarvan bij benoemingen en bevorderingen ondubbelzinnige blijken geeft, maar ter zelfder tijd in de gelegenheid tot bekomen van onderwijs voor die aanstaande ambtenaren zoo geheel onvoldoende voorziet, dat meer dan de helft der candidaten, die slaagden in het toelatingsexamen, onverrichterzake moet terugkeeren.

Het zij er verre van, hier te willen beweren dat de Indische Regeering met zeker opzet dien toestand bestendigt, om zoodoende

[1]) Zie over die dessaonderwijzers het opstel „De Inlander". Augustus-Afl.

de inlandsche jongelieden te dwingen tot een volgen van de Westersche H. B. S. Maar feitelijk kan niet geloochend worden, dat het plaatsgebrek op de Opleidingscholen aan de eene zijde, en het verhoogen der eischen van ontwikkeling voor aspiranten van Gouvernementsbetrekkingen aan den anderen kant, praktisch neerkomt op een drijven van die inlandsche jongelieden naar de Hoogere Burgerscholen [1]). En het zij hier herhaald: de H. B. S., welke in zijn tegenwoordigen vorm den laatsten tijd zelfs in Holland ernstige bestrijding vindt, is met zijn Westersch leerprogram ten eenenmale ongeschikt, te dienen voor de opleiding van inlandsche jongelieden.

Al zijn de Hoofdenscholen in dit opzicht veel beter, hunne veelslachtigheid maakt hen onbruikbaar in elk degelijk onderwijsstelsel [2]). De naam „Opleidingscholen voor Inlandsche Ambtenaren" brengt op een dwaalspoor, want een mantri kadaster, een boschopziener en een rechter hebben ieder een geheel verschillende opleiding van noode. Er is niet genoeg aandacht gewijd aan het inlandsch onderwijs !

Inplaats van vakinstellingen en een inlandsch middelbaar onderwijs, als schakel tusschen deze en de lagere inlandsche school, werden drie zoogenaamde Hoofdenscholen opgericht, al waar dit alles gecombineerd werd tot een passe-partout systeem, waarvan nimmer iets goeds te verwachten is.

Is het de Regeering ernst, stelt zij voor haar inlandsche ambtenaren prijs op degelijk onderwijs, dat hen maakt tot ontwikkelde menschen en niet tot halfslachtige wezens welke in de Oostersche maatschappij niet op hun plaats zijn, en wil zij, dat, met vermijding van alle overlading, ieder ambtenaar op de hoogte zal zijn van hetgeen hij dient te weten voor een naar den eisch vervullen van de betrekking waarin hij wordt geplaatst, dan moeten eerstens, in

---

[1]) In 1902 werd het einddiploma der opleidingscholen uitgereikt aan 20 jongelui; voorzien van het lagere diploma (1e afdeeling) verlieten 18 inlandsche jonge mannen die inrichtingen. Een dergelijke jaarlijksche aanvulling van 38 inlandsche jongelui is immers geheel onvoldoende voor het heirleger hoogere en lagere inlandsche Gouvernementsdienaren, dat bovendien in het belang van een goed en zuinig bestuur nog enorme uitbreiding behoeft.

[2]) Op de drie opleidingscholen wordt onderricht gegeven o. a. in: rechtswetenschap, landmeten en waterpassen. Wat doet een dokter djawa met rechtswetenschap, wat een aanstaand officier van Justitie met waterpassen en landmeten?

den geest der huidige dokter djawaschool en der hierboven bepleite instelling voor opleiding van inlandsche bestuursambtenaren, opleidingsinstellingen verrijzen voor andere takken van dienst, zooals politie en rechterlijke macht, waterstaat, boschwezen en landbouwzorg, enz., en verder dient gezorgd te worden voor een voldoend aantal scholen van middelbaar inlandsch onderwijs, aansluitend aan de lagere inlandsche school, en waar de inlandsche jongelui algemeen ontwikkeld worden en voorbereid voor de vakopleiding [1]).

Het gaat niet aan, den inlander van een voor hem geschikt eigen middelbaar onderwijs verstoken te laten en te verwijzen naar de Europeesche H. B. S., omdat men die kostbare inrichtingen nu eenmaal toch voor de Europeanen noodig heeft. Zoo voortgaande zou men plaatsen, waar het aantal Europeanen feitelijk daarvoor te gering is, desniettemin met een schijn van recht met een H. B. S. kunnen begiftigen onder het motto: „in het belang van den inlander."

Waarlijk, minder nog dan in andere, is het in onderwijs-zaken geoorloofd, den inlander dupe te doen zijn van maatregelen ten voordeele van den Europeaan.

De Europeesche H. B. S. kan nimmer een surrogaat zijn, dat een inlandsch middelbaar onderwijs overbodig maakt. Westersch onderwijs deugt niet voor Oosterschen; en daarom verdient het voornemen van den Minister, om de tarieven voor inlandsche kinderen op de Europeesche scholen te verlagen, geen onverdeelde toejuiching. Ons tegenwoordig Westersch onderwijs heeft bovendien groote gebreken, en zeer juist zijn de volgende woorden van een hooggeplaatst Engelschman in Britsch-Indië: „the vital difference between the conditions prevailing in Europe and in India make the consequences of our educational deficiencies and mistakes far more serious to the Indian social system than they are to our own."

Al naar de behoefte, gelijkmatig over Java verspreid, moeten inlandsche middelbare scholen worden gesticht met een hoofdzakelijk inlandsch, op een kweekschool met zooveel mogelijk inlandsche onderwijskrachten opgeleid, onderwijspersoneel; dit laatste zoowel om zuinigheidsredenen, als om het onderwijs vrij te houden van Westersche opvattingen, hier niet ter plaatse.

---

[1]) De inlandsche scholen 1e klasse zouden dan wellicht ingericht kunnen worden tot voorbereidende scholen van dit middelbaar onderwijs, terwijl in dat geval de scholen 2e klasse uitsluitend bestemd blijven voor de inlandsche kinderen, die niet verder doorleeren.

Van terugwijzen wegens plaatsgebrek mag bij dat middelbaar onderwijs nimmer sprake wezen, terwijl het doel, behalve algemeene ontwikkeling, vooral de zedelijke vorming der leerlingen moet zijn. Geen vreemde talen dus, ook geen Hollandsch nog voor die pas half beslagen jeugdige inlanders, tenzij als niet verplichte cursus voor de oudere leerlingen, en evenmin van Westersche vakken als wiskunde, natuurkunde enz., iets anders dan algemeene beginselen, maar daarentegen opvoeding in den waren zin. „Society is not benefited but injured by artificially increasing intelligence, without regard to character" (Herbert Spencer, *Facts and Comments*).

Daarom ware het wenschelijk, aan het hoofd dier scholen inlandsche opvoeders te plaatsen, van hoog moreel gehalte en gevormd aan de Oostersche Universiteit, elders besproken, waar ook te vormen zijn de opvoeders der dessajeugd, waarvan hiervoren gewag gemaakt werd [1]). Het godsdienstverschil, dat in Holland zulk een gelijkvormige regeling verhinderen zou, bestaat niet onder de inlanders.

Komen de jongelieden, na aldus op de middelbare scholen gevormd te zijn, Oostersch beschaafd en algemeen ontwikkeld op de instellingen voor vakonderwijs, dan is van de studie van het Hollandsch voor hen geen kwaad meer te vreezen, en zal integendeel het leeren lezen van Hollandsch voor velen hunner een groot voordeel zijn, waarom aan die instellingen een cursus in het Hollandsch verbonden moet worden. Maar men stelle dat onderricht in het Hollandsch niet verplichtend voor alle ambten en vermijde het inpompen eener Hollandsche spraakkunst, waarvan de taalregels den meesten Hollanders eenige jaren na hun schooltijd even onbekend zijn, als de Javaan onkundig is van de door Westersche geleerden op zijn taal gemaakte regels [2]).

---

[1]) Over die Oostersche Universiteit zie vorige jaargang, blz. 1152.

[2]) Dat de huidige wijze van onderrichten — opvoeding kan het welhaast niet genoemd worden — ook door deskundigen nogal onpraktisch gevonden wordt, blijkt uit de volgende woorden van den hoofdonderwijzer te Tjimahi, den heer Zegers de Beyl in de *Java-Bode:*

„En werpt dan wat schoolballast over boord. Vereenvoudigt uw reken-. uw taalonderwijs vooral. Zeurt en bazelt niet langer, menschen! over die heerlijke buigingsuitgangen, over die zielverheffende spelregels, over die goddelijke verhoudings-deelingen."

„Legt die doode graven en hertogen seffens op den brandstapel, en deponeert uw talstelsels, repeteerende breuken en overdreven zinsontledingen in het museum naast de gemummificeerde Farao's!"

Deze opmerkingen over schoolballast betroffen speciaal de Europeesche lagere school, welke juist door sommigen zoo bij uitstek geschikt geacht wordt voor de opleiding van jonge inlanders. . . .

Wordt het onderwijs voor inlanders in bovenstaanden zin gewijzigd, dan zal met recht van een inlandsch onderwijs voor den inlander gesproken mogen worden; dan zal de inlander in zake onderwijs niet langer ten achter gesteld zijn bij den Europeaan, ten wiens behoeve reeds sinds jaren voor een uitstekend Europeesch onderwijs gezorgd werd (ten deele door den Javaan betaald).

De dessajeugd zal door de dessa-onderwijzers opgevoed en voor hare behoeften voldoende ontwikkeld worden; het enkele dessakind, dat meer onderricht verlangt, kan op de hoofdplaats de lagere inlandsche school bezoeken, waar ook de meeste stadsinlanders hunne kinderen zullen zenden. De zonen der Hoofden, en enkele intelligente kinderen van gewone afkomst, zullen na het afloopen der tot een meer uitgebreide lagere school vervormde school 1e klasse, overgaan op de inlandsche middelbare school, waar zij algemeen ontwikkeld en bovenal zedelijk goed onderlegd worden [1]).

Voor de jongelieden van voorname geboorte staat dan de weg open, op de daarvoor op te richten instellingen bekwaamd te worden voor bestuurs-ambtenaar, voor rechter, mantri kadaster of andere positie van aanzien, terwijl voor jonge inlanders van geringe afkomst de dokter-djawa-school een mooie gelegenheid biedt tot opwerken door eigen kracht. Voor diegenen onder de laatste categorie, wier hoofd zich niet eigent voor de zware studie van dokter djawa, staan post en telegraphie of staatsspoor open; ook ware voor hen de oprichting eener inlandsche handelsschool aan te bevelen, hetgeen, naast een krachtig aanvatten van het gele gevaar, tevens het middel zou wezen tot in het leven roepen van een flinke inlandsche koopmansstand.

De zoon van den voornamen inlander daarentegen, zal niet licht een beroep als de handel ter hand vatten, dat zoo weinig aanzien geniet. Valt de studie voor een goede positie hem te zwaar, of worden hem de verlangde betrekkingen om andere redenen onthouden, dan verkiest hij het worden van „orang tani” (landbouwer), een eervol beroep in de oogen van iederen Javaan.

[1]) Uit Indië werd onlangs bericht dat de directeur van O. E. en N. gemachtigd is, om jaarlijks een aantal van 55 inlandsche kinderen van 6 tot 8 jaar, die het verlangen hebben te kennen gegeven, om voor inlandsch ambtenaar te worden opgeleid, gratis te doen toelaten op de Europeesche lagere scholen. De Indische Regeering wenscht dus blijkbaar voortaan de aanstaande inlandsche ambtenaren reeds vanaf hun prilste jeugd op Westersche leest te vormen, een streven, geheel passend in de richting dergenen, die Java en de Javanen naar een Westersch model willen kneden.

De Europeaan die niet diep doordrong in het wezen van het volk moge spreken van: de domme dessaman; in werkelijkheid bekleedt de dessaman, die zijn eigen huis, erf en bouwgrond heeft, in de Javaansche maatschappij een geziene positie, welke eenige overeenkomst heeft met die der vroegere poorters in ons land. Even sterk als indertijd de poorter, staat dan ook de dessaman op de eerbiediging zijner rechten, en bij voorbeeld zal hij geen huiszoeking door politie of justitie toelaten, wanneer niet het bestuur van de dessa gewaarschuwd, en zijn loerah of diens plaatsvervanger tegenwoordig is.

Dat die voorliefde voor het landbouwbedrijf werkelijk bestaat, bewijzen o.a. de volgende woorden van Raden Soekardjo, zoon van een gewezen Hoofd, in het *Bondsblad*: „Schrijver of magang zijnde, moge eene eervolle positie heeten, doch als geen of onvoldoende inkomsten ze niet tevens loonend maken, dan geloof ik, dat aan het bescheidener, maar daarom toch niet minder eervol bestaan van den orang tani verreweg de voorkeur te geven is".

Maar zolang de voorname inlander nog eenig besef van eigenwaarde heeft behouden, zal hij zich als landbouwer niet licht neerzetten in de streek waar hij geboren werd en ieder zijn verwanten kent. Schaamte over zijn nederige positie, over het gemis van den pajong die zijn voorouders voerden, doen hem een verafgelegen oord de voorkeur geven; en dit is om redenen van algemeen belang gelukkig, want zoo'n afstammeling van voorname bloede zou een geduchte plaag kunnen worden voor de dessalieden, die, uit eerbied voor zijn geslacht, zich tal van handelingen zouden laten welgevallen, welke een vreemde dessa hem spoedig zou afleeren. Ook in deze geldt de regel, dat de bevolking alleen ontzag heeft voor de afstammelingen van het Regenten-geslacht, dat van oudsher haar gebieder was.

Wanneer later in de Buitenbezittingen bloeiende Javaansche volkplantingen gevonden worden, zullen deze waarschijnlijk een groote aantrekkingskracht uitoefenen op die vele „raden's" en „mas bey's", die op Java niet slaagden, een betrekking naar hun zin te bemachtigen.

In de zitting van de Tweede Kamer op 21 November 1902 zeide het lid Pynacker Hordijk: „Overweging zou het mijns inziens verdienen om de verdienstelijkste onder de inlandsche jongelieden, bijv. zij die met succes de lessen aan de hoogere burgerscholen hebben gevolgd, voor rekening van het Gouvernement naar

Nederland te zenden, ten einde hier voor verschillende betrekkingen te worden opgeleid".

Slechts ten deele kan hiermede worden ingestemd. Voor een dokter djawa zou bij voorbeeld een studie in Holland wellicht een voordeelig resultaat geven, maar aanstaande inlandsche rechters en bestuursambtenaren, die vóór alles het land en de gewoonten moeten kennen en met het volk meevoelen, zoodat een verwesterschen van hun denkbeelden hen ongeschikt zou maken, loopen door een verblijf in Holland groot gevaar, totaal onbruikbaar te worden voor het door hen gekozen beroep.

Voor de inlanders, die ingenieur of iets dergelijks willen worden, is een Oostersch blijven denken minder noodig, waarom het Gouvernement hen desnoods in staat zou kunnen stellen in Holland te studeeren, maar in dat geval dient het hun ook een plaatsing te verzekeren en in het betreffende corps ambtenaren op te nemen, wanneer zij slagen. Buitendien zal die Westersche opvoeding gevolgd moeten worden door een gelijkstelling in behandeling met Westerlingen, wil men die vervormde inlanders geen ernstige reden geven, zich grievend ten achtergesteld te achten. De vraag is nu, of het wel geraden is, inlanders aldus voor het uiterlijk tot Westerlingen te maken, terwijl ze zich nooit Europeaan zullen gevoelen, en nimmer van de halfslachtigheid, het noch inlander, noch Europeaan zijn, verlost zullen raken.

Niet thuis tusschen de Europeanen, vervreemd van de Oostersche maatschappij, zouden zij zich diep ongelukkig gevoelen en beklagenswaardige wezens zijn. Waar blijft ook het voordeel van besparing, wanneer men de aldus geheel volgens Westersche regelen opgeleide inlanders hetzelfde traktement moet geven als hun Europeesche oud-studiegenooten! En zal men die Europeesch gekleede, uiterlijk geheel als Europeanen zich voordoende inlanders moeten vonnissen volgens het strafwetboek voor inlanders, en dus voor het minste vergrijp veroordeelen tot dragen van water, vegen van wegen enz.? Of wil men hen allen met Europeanen gelijkstellen, en misschien hunne nakomelingen ook? Maar bij zoo'n masse-proclamatie van inlanders tot Europeanen ware het onderscheid tusschen Europeanen en inlanders, hetwelk in alle wetten en bestuursvoorschriften gemaakt wordt, niet langer te handhaven, en wat daarvan de consequentie zou wezen, valt zóó moeilijk te bepalen, dat men wel eens mag nadenken alvorens lichtvaardig zoo'n omwenteling uit te lokken.

Uit een politiek oogpunt verdient ook het naar Europa gaan

van inlanders evenmin onverdeelde toejuiching. Een Engelschman in Voor-Indië schreef in de *Spectator* over de ontvangst der Sepoy's, gedurende de kroningsfeesten in Londen, dat die lieden, gewoon in den Europeaan een hoogstaand wezen te zien, door het als gelijke omgaan met Londenaars en door de àl te groote toeschietelijkheid der Engelsche vrouwen, alle achting voor den Europeaan verloren hebben en stellig niet zouden nalaten die gevoelens onder hunne landgenooten te verspreiden. De redaktie teekende hierbij aan dat de ondervinding leerde, dat ook een bezoek van Indische vorsten in Engeland op deze slecht werkt.

Een en ander valt niet te verwonderen. In de kolonie neemt de Europeaan zich eenigszins in acht, want hij weet dat de inlander tegen hem opziet, en verspeelt niet gaarne dit prestige. Al bemerkt de inlander dus al een enkele keer iets minder fraais van den Europeaan, voor deze in het algemeen blijft hij zeker vreesachtig ontzag koesteren. Bij zijn komst in Europa is de ontgoocheling daardoor al te bar. De liederlijke straattooneelen en andere weinig verheffende toestanden in Westersche landen, ook de omgang met Europeanen, die, vreemd aan het prestige-begrip en aan Oostersche zelfbeheersching, den scherpzienden Oosterling al hun feilen toonen, zijn eenige der factoren, die gedurende zoo'n bezoek aan Europa de meening van den inlander over Europa en Europeanen wel in voor beiden sterk ongunstigen zin m o e t e n wijzigen.

Om deze redenen kan eveneens weinig goeds verwacht worden van een maatregel om Regenten en wedono's met hun eerste wettige vrouw en een beperkt aantal kinderen op 's lands kosten verloven te verleenen naar Europa, zooals werd voorgesteld in het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur* door den heer Th. L. Bogaardt. Weinig ambtenaren met jarenlange ervaring als contrôleur en grondige kennis van het volk, zullen dan ook waarschijnlijk met dit voorstel dwepen.

Er is sprake van, inlandsche officieren aan te stellen, maar heeft men zich, in verband met hetgeen vroeger de ondervinding omtrent inlandsche officieren leerde, al eens afgevraagd, of zij zich ooit op hun plaats zullen gevoelen tusschen de Europeesche officieren, en of deze hen geheel als gelijke zullen behandelen? Zullen die inlandsche officieren kunnen opklimmen, en zal men ze dan boven Europeesche jongere officieren stellen en dezen laten bevelen?

Bezint eer ge begint, zegt het spreekwoord. De openstelling van het officiersambt voor hun zonen zal waarschijnlijk door vele

Hoofden met bijzondere ingenomenheid begroet worden, de toevloed van candidaten zal misschien groot zijn, maar dit enthousiasme zou een latere ontgoocheling te grievender maken en verbittering verwekken met al de gevolgen van dien.

Ieder zal toestemmen dat in een leger onbeperkt staat gemaakt moet kunnen worden op de trouw en de aanhankelijkheid der officieren, welnu, juist om die reden ligt voor een kolonie altijd een ernstig gevaar in het recruteeren van officieren uit de inlandsche bevolking, tenzij die bevolking alle grond heeft het wijs, verstandig en onzelfzuchtig bestuur der overheerschers te loven...

Ten slotte vergete men niet, dat aanmoediging van het volgen van Westersch onderwijs, wanneer geen volkomen zekerheid bestaat dat die opleiding den inlander in staat zal stellen een positie te verkrijgen, welke aan de bij hem opgewekte verwachtingen beantwoordt, slechts voeren kan tot het scheppen van een onderwezen proletariaat, diep teleurgesteld, en daardoor verbitterd, vervreemd en ontwassen aan de omgeving waaruit het voortkwam, en aldus een bron van ontevredenheid vormend, die in een kolonie nog veel meer dan elders te vreezen is.

Naar aanleiding van hetgeen op blz. 353 gezegd werd over de wijze waarop de taak der inlandsche bestuursambtenaren dient gewijzigd en uitgebreid, zij opgemerkt, dat, al houden de Europeesche ambtenaren op, als uitvoerend bestuurder op te treden, zij niettemin onmisbaar blijven voor het Gouvernement, dat alleen door hen contrôle kan oefenen op de werking van al de speciale diensten en op de handelingen van dit geheel inlandsche bestuurscorps. Een doen verdwijnen van hen, of sterk inkrimpen van hun aantal, zooals sommige voorstaan, zou neerkomen op een vleugellam slaan van de Indische Regeering, een haar ontnemen van het voornaamste middel dat haar in staat stelde, de verantwoordelijkheid te dragen voor het bestuur van de uitgestrekte, door vreemde rassen bewoonde Kolonie [1]).

De Resident, als vertegenwoordiger van het Gouvernement dat de vorsten verving, die over de Regenten heerschten, moet als zoodanig staan boven die Regenten. Niet in den zin dat deze

[1]) Art. 55 Reg. Regl. 2e lid luidt: „Hij (de G. G.) zorgt. . . dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vrijelijk klagten in te leveren.” Zie ook hierover *Bestuur van Oost-Indië* (verschenen bij F. van Rossen, Amsterdam) bldz. 96 en 97.

voorname inlandsche Hoofden zijn dienaren zijn, maar wèl moeten zij in hem zien den vertegenwoordiger, een rijksbestierder van hun gebiedster: de Indische Regeering.

Overbodig aan te toonen, dat het van het grootste gewicht is, voor zoo'n hooge positie slechts alleszins waardige personen te benoemen, waar de Oosterling zich bij het beoordeelen van een persoon niet op een dwaalspoor laat leiden door den schijn, maar met scherpen blik spoedig diens wezen doorgrondt.

Dit zelfde geldt voor de Assistent-residenten, die den Resident vertegenwoordigen in de Afdeelingen, waarin het uitgestrekte gebied van een Gewest verdeeld is, en die, heeft de toestand zich eenmaal gewijzigd in den hierboven besproken geest, tevens belast zullen zijn met de leiding der controleurs, die dan uitsluitend als controleerende ambtenaren optreden, en dus niet meer, namens den Assistent-Resident: als bestuurder. De Assistent-resident zal dan de schakel wezen, waardoor het Europeesch bestuur, vertegenwoordigd door den Resident, voeling houdt met den Regent, chef van de inlandsche bestuursambtenaren en, als zoodanig, de tusschenpersoon tusschen die lagere bestuursorganismen en de hooggeplaatste vertegenwoordigers der Regeering.

Is de Assistent-resident een bekwaam ambtenaar, dan zal natuurlijk de Regent in hem bovendien een waardevol raadsman hebben bij de vele moeielijkheden welke zich voordoen; maar men late de Regenten geheel vrij in deze, en make hun positie niet gewrongen, door de Assistent-residenten, die door hun toezicht op het inlandsch bestuur, als plaatsvervanger van den Resident, toch reeds veel invloed zullen bezitten, officieel als raadsman aan te stellen. Niet slechts zou het dan kunnen voorkomen dat een Regent, in plaats van te doen wat hij nuttig acht in verband met de adviezen van zijn wedono's, een willoos werktuig werd van een weinig bekwaam, maar despotisch aangelegd Assistent-resident, doch tevens zou het moeielijk worden den Regent de volle verantwoordelijkheid te laten dragen voor het bestuur, hoewel zulks noodig is, wil men goede resultaten verkrijgen.

Ongetwijfeld zullen er wel eenige jaren verloopen, voordat allerwegen op Java een regeling, als hier voorgestaan, kan worden ingevoerd; want helaas bestaat er nog geen afzonderlijke politie, noch een los van het bestuur zijnde rechtspraak, noch een Gouvernements landbouwzorg met Gouvernements-landbouwcrediet, noch een algemeene verdeeling in irrigatie-afdeelingen, en laat ook de

opleiding en recruteering der inlandsche bestuursambtenaren op het oogenblik heel wat te wenschen over; maar reeds zijn teekenen merkbaar, dat men in gezaghebbende kringen ernstig streeft naar verbetering van de toestanden in Indië, en worden de daardoor opgewekte verwachtingen niet beschaamd, dan zal de tijd om ook de positie van Europeesche en inlandsche bestuursambtenaren te herzien, eerder daar zijn, en de illusie van een uitsluitend uit voorname inlanders bestaand bekwaam bestuurscorps onder contrôle van Europeesche vertegenwoordigers van het Gouvernement, spoediger vervuld worden, dan thans misschien gedacht wordt.

De dochters van den Regent van Djapara vormden eenigen tijd het onderwerp van berichten en beschouwingen; Hollandsche opstellen en brieven van hen, vol van geestdrift tintelende uitdrukkingen werden gepubliceerd; kortom aan belangstelling ontbrak het niet. Over het algemeen moet men in Holland, vooral door gezegden als voorkomen in den brief, gepubliceerd in het *Koloniaal Weekblad* van 25 December 1902, den indruk hebben gekregen, dat de inlandsche vrouw tot dusver een verwaarloosd, diep ongelukkig schepsel is, en de vrouwen en dochters der Hoofden voor het meerendeel hun leven slijten in een betreurenswaardige ledigheid en totale onverschilligheid voor het lot van den kleinen man.

Het bevreemdt daarom, dat zich geen enkele stem verhief, om dit dwaalbegrip den kop in te drukken.

Eerstens is het lot van de gewone inlandsche vrouw in het geheel niet beklagenswaardiger dan van den man, zooals uitvoerig werd aangetoond in de Augustus-aflevering van dit tijdschrift; en wat de meeste vrouwen en dochters der Regenten betreft, al schrijven zij geen Hollandsche opstellen, en al kennen zij zelfs nauwelijks een woord van die taal, zoo belet hun dit niet, zich hoogst verdienstelijk te maken voor haar volk. Geheel verkeerd is de meening dat zoo'n vrouw of dochter van een Hoofd Westersch onderwijs genoten of in Holland vertoefd moet hebben, om beschaafd te wezen, en in staat te zijn, eenig nut te presteeren.

Gelukkig liet de Indische Regeering zich niet overhalen en gaf zij geen gevolg aan den door sommigen geuiten wensch om die dochters van den Regent van Djapara op haar kosten naar Holland te laten komen studeeren. Intusschen verleende ze wel machtiging, beide meisjes op 's lands kosten te doen opleiden te Batavia, het

eene voor een akte van onderwijs, het andere in teekenen, handwerken, gezondheids-, ziekte- en verbandleer.

Daargelaten welk nut dit halen van een onderwijsakte of deze kennis van Europeesche handwerken voor een Regentsdochter heeft, zij hier gevraagd, of een en ander van zoo overwegend algemeen belang was, dat een Gouvernementstoelage uit de berooide Indische schatkist daardoor gewettigd werd. Ook gezondheids-, ziekte- en verbandleer zijn wel te leeren zonder naar Batavia te komen.

Sedert is bekend geworden, dat door verschillende omstandigheden dit plan niet tot uitvoering zal komen. Intusschen is het misschien niet overbodig die zaak hier toch even aan te roeren. Het gaat namelijk niet alleen om een uitgaaf voor twee meisjes, noch om hetgeen voor hen nuttig of onnut is te leeren, maar men gevoelt wel, dat het hier een beginsel betreft en tevens een gewichtig vraagstuk in de toekomst. Geeft het Gouvernement aan de dochters van één Regent een toelage, dan mag het die niet weigeren aan dochters van andere Regenten en met de zekerheid van zoo'n toelage kan het verlangen naar een verblijf van eenige jaren in het groote Batavia, tal van Regentendochters in het eenzame binnenland te sterk worden. De kosten ditmaal achterwege latend, dient dan echter toch in ieder geval vast te staan dat die meisjes door dat verblijf meer waard worden voor . . . . . de Javaansche maatschappij.

Immers, of zij al veel leeren waardoor een Europeaan hun gezelschap op prijs leert stellen, of zij kunnen meepraten over Westersche zaken, en Fransche, Duitsche of Engelsche boeken lezen, het is zeer twijfelachtig of zij door die Westersche vorming betere vrouwen worden voor een inlandsch Hoofd van een Oostersch volk.

Als van een Regent getuigd wordt, dat de Europeesche ingezetenen zeer ingenomen zijn met den toon en het karakter, welke o. a. de receptie-avonden in de kaboepaten kenmerken (zie *Kol. Weekbl.* 17 Sept. 1903), zoo bewijst dit niet het minste voor de geschiktheid van dat Hoofd, dat tot voornaamste plicht heeft, te waken voor het welzijn der inlandsche bevolking, en daarom een vrouw behoeft, die hem daarbij behulpzaam kan zijn. Dat nu dit welzijn der bevolking evengoed behartigd kan worden zonder op Westersche voet ingerichte receptie-avondjes en zonder gezellige in het Hollandsch gevoerde gesprekken met Europeesche ingezetenen, zal zeker niemand tegenspreken.

Om te weten wat voor aanstaande vrouwen van inlandsche Hoofden nuttig is te leeren, dient te worden nagegaan wat haar taak is als zoodanig en in de Javaansche maatschappij.

In een der gepubliceerde brieven schreef de oudste dochter van den Regent van Djapara: „Wij zijn innig, innig overtuigd, dat zoolang de Javaansche vrouw géen deel neemt aan het beschavingswerk, aan de opvoeding van haar volk, die zegenrijke arbeid niet krachtig genoeg zal kunnen vorderen, hoevéle nobele blanken ook er al hun liefde, hun energie aan wijden."

Over die vele „nobele blanken" zal hier maar gezwegen worden, doch niet krachtig genoeg kan worden opgekomen tegen de miskenning van het goede, door de Javaansche vrouw gesticht, welke uit deze woorden spreekt, en alleen verontschuldiging kan vinden in de veronderstelling, dat de schrijfster door al haar Westersche studiën en ideëen geheel in beslag genomen werd.

Waaraan anders, dan hoofdzakelijk aan de opvoeding vanwege de ouders, is het te danken dat het zedelijk gehalte van het Javaansche volk niet lager gezonken is, bij gemis in de dessa aan alles, wat op een geregeld onderricht en zedelijke leiding aanspraak kan maken?

En ten opzichte van de vele vrouwen van Hoofden, die hun leven wijden aan haar volk, is dat oordeel, door een harer jongste zusters zoo boud over haar geveld, een ten eenemale onverdiende beschuldiging. Nu die vrouwen, onbekend met den inhoud van Hollandsche kranten en veelal met de Hollandsche taal, bovendien te zeer in beslag genomen door haar nuttigen werkkring, wel niet tegen deze verkeerde voorstelling zullen opkomen, past hier, als protest, een woord van hulde aan die stille, bescheiden werksters, wars van alle reclame, die vol liefde en toewijding dag aan dag arbeiden aan de onderrichting en zedelijke vorming der Javaansche jeugd.

Waar de Regeering jarenlang, geheel in beslag genomen door de batig slot-politiek, zich bitter weinig liet gelegen liggen aan het onderricht in inlandsche kunstnijverheid en vrouwelijke handwerken, zooals batikken, en aan de moreele opvoeding van het inlandsche kind, daar is het aan die vrouwen der Hoofden te danken dat deze verwaarloozing geen erger gevolgen had.

Iederen dag vereenigen zij de jeugd in hunne woning, en geven de kinderen onderricht in handwerken en in alles wat zij moeten weten, om zich beschaafd en wellevend te gedragen; een opvoeding dus in den waren zin.

Dat die geheel belangelooze, zelfopofferende arbeid van de vrouwen der Hoofden nog betere vruchten af zou werpen, indien haar eigen opleiding meer werd volmaakt, is wellicht mogelijk, maar men vergete niet, dat zij bijna allen onderricht kregen van moeders of andere vrouwelijke verwanten die uiterst bedreven waren in batikken en dergelijke kundigheden, en dat over het algemeen aan hun opvoeding, in ruimen zin, groote zorg werd besteed.

Al verstaan zij dus mogelijk geen Hollandsch, en weten zij weinig van aardrijkskunde enz.; van alles wat voor hen als vrouw van een Javaansch Hoofd van belang is, zijn ze volkomen op de hoogte. Zij kennen ook de overleveringen van het land en voelen zich één in gedachte met haar volk.

Hare beschaving moge, als zijnde een Oostersche, met minachting bejegend worden door een oppervlakkig oordeelende Westerling, zij is niettemin een waarlijke beschaving, welke tot in het diepste van haar wezen doordrong en niet als een vernis bovenop ligt, zooals met Westersche beschaving helaas al te dikwijls het geval is.

Ontegenzeggelijk zijn er vrouwen van Hoofden, vooral van lagere Hoofden, die zich weinig bekreunen om het welzijn der bevolking, en hun tijd in ledigheid of erger doorbrengen. Hartstochtelijke dobbelaarsters worden onder haar gevonden, en al is verleiding van Chineeschen kant hieraan dikwijls niet vreemd, zoo blijft het een feit dat zulke vrouwen een hoogst verderfelijken invloed uitoefenen, soms in uitgebreiden kring. Maar men meene niet dat een meer Westersche opvoeding met Hollandsche taallessen enz., hieraan iets ten goede zou veranderen; eer het tegendeel, want slechte karakter-eigenschappen, die door een zorgvuldige Oostersche opvoeding niet kunnen worden uitgeroeid, zullen bij een Westersche opleiding evenmin verdwijnen, en, als deze zich bepaalt tot een simpel les geven in wetenschappen, zelfs groote kans loopen zich te ontwikkelen tot een voor de omgeving veel meer te vreezen gecompliceerden vorm.

Natuurlijk is ook aan de opvoeding der aanstaande vrouwen van Hoofden nog wel het een en ander te verbeteren. Zoo ware het wenschelijk hun eenige meerdere algemeene ontwikkeling aan te brengen, hetgeen hun blik zou verruimen, waardoor zij minder gevaar loopen, te vervallen in slechte gewoonten, en het peil van vele huishoudens aanzienlijk zou stijgen. Op verhoudingen en toestanden in de onmiddellijke omgeving der Hoofden valt wel eens het een

en ander aan te merken, zelfs al kijkt men door een Oosterschen bril.

Maar die aan te brengen verbetering moet zich bepalen tot een vervolmaken der Oostersche opvoeding, en mag nimmer ontaarden in een verdringen van die nuttige opvoeding door een opleiding op Westersche leest, welke — de volle gevangenissen in Holland bewijzen dit — al evenmin een middel is tegen alle kwalen, bovendien misplaatst voor vrouwen van Oostersche Hoofden, en die een scheidsmuur zou optrekken tusschen haar en de bevolking. Men leere die meisjes wat ze noodig hebben in hun omstandigheden, en niet wat sommigen in Holland wel aardig zouden vinden dat zij wisten.

Het is een ongelukkig dwaalbegrip dat de aanhankelijkheid der Kolonie te verzekeren zou wezen door het mismaken van de Hoofden en hunne vrouwen tot halve Westerlingen, en door het onderwijzen aan den kleinen man van de Hollandsche spraakkunst.

Zorg voor goede, verstandige bestuurders; maak dat het bestuur, van een onbevooroordeeld inlandsch standpunt beschouwd, den toets der critiek kan doorstaan, en dat er dus geen grond bestaat voor rechtmatige grieven bij de overheerschten; dan zal de Hollandsche overheersching door alle Oostersch beschaafde inlanders worden gewaardeerd, en behoeft de Regeering slechts te zorgen dat die Oostersche beschaving aller deel zij, om verzekerd te wezen van den steun en trouw van alle inlanders, zoo hoog als laag: van gansch het volk.

Secondaire stammen in 't Javaansch.

DOOR

H. N. KILIAAN,

O. I. ambtenaar met verlof.

Hoewel schijnbaar juist, steunt de door sommigen gehuldigde theorie der wortelwoorden niettemin op slordige generalisatie. Volgens die leer namelijk zouden woordstammen welke slechts de laatste lettergreep met elkander gemeen hebben van denzelfden oorsprong zijn, ongeacht het verschil tusschen de voorlaatste lettergrepen. En het bewijs ervan meent men gevonden te hebben in min of meer kunstig uitgedachte groepeeringen van woorden die als criterium een gemeenschappelijk — ja, maar doorgaans toch een vaag, zeer vaag begrip bevatten. Zoo moet de onverdroten volhardende toepassing ervan tot uitkomsten leiden die het doel van elke theorie, het formuleeren van het verband tusschen een groep verschijnselen in onderscheiding van andere groepen, doen voorbijstreven. Men houde toch in 't oog dat hoe ruimer het begrip is waarmee men manoeuvreert (en de theorie kan zich bij een onbeperkte toepassing doorgaans alleen met onbestemde begrippen bezig houden), hoe grooter de kans is dat het aantal woorden toeneemt die men onder één groep meent te moeten brengen. Bovendien (hierop vooral moet de nadruk gelegd worden) heeft men naar dezelfde mate grooter kans een groep of zelfs meer groepen van woorden onder dezelfde etiquette te moeten rangschikken waarvan een reeds bepaalde groep met een anderen vorm der laatste lettergreep is voorzien. Nu wil ik gaarne bekennen dat ik zelf den moed niet heb de proef op die som te nemen, maar mij dunkt dat de jongste toepassing der methode van etymologiseeren op 't Maleisch [1]) duidelijk in 't licht stelt hoe voortgezet dusdanig zoeken in alle richtingen het aantal groepen tot een minimum kan reduceeren. Of loopt de theorie reeds nu geen groot gevaar van zich in de oneindige ruimte te verliezen? Trouwens, waar de theoreticus van twee hoofdgroepen, van „demonstratieve" en „predicatieve" wortels, weet te spreken, daar erkent hij dat (zijns inziens wel te verstaan) ten minste meer dan één wijs van groepeeren der bestaande woordstammen mogelijk is. En hij zou nog maar één enkelen stap verder behoeven te gaan om elk onderscheid, uit het nieuw-veroverd standpunt beschouwd, te doen vervallen; alle mogelijke begrippen of voorstellingen namelijk zouden zich tot één algemeen begrip of één algemeene voorstelling laten terugvoeren: het zijn! [2])

---

1) De a-i-oe-theorie voorkomende in de groote leercursus voor zelfonderricht, de Maleische taal, door Mr. G. J. Grashuis.

2) Wie weet of niet alles voortsproot uit den ŏ-klank, den klank der ademhaling!

Nu we weten waar ons de schoen wringt, kunnen we ter bepaling van de groep de andere lettergreep (of lettergrepen) niet zoo maar, „mir nichts, dir nichts", als een „quantité négligeable" aanmerken om ons niet op één punt, de laatste lettergreep, blind te staren.

Met dat al zijn er gevallen te constateeren dat de laatste lettergreep zich duidelijk als wortelwoord vertoont. In de volgende regels willen we dan ook beproeven na te gaan in hoeverre de theorie der wortelwoorden, althans in één belangrijk opzicht en wat 't Javaansch betreft, levensvatbaar is te maken door de laatste lettergreep als uitgangspunt van onze beschouwingen te nemen.

Vooreerst dan dient het bekende verschijnsel van reduplicatie van wortels ot éenlettergrepige stammen in herinnering gebracht te worden, zooals *tjutjul* van *tjul*, *dodol* van *dol*, enz. Daarnevens of in plaats daarvan zijn er vormen gebruikelijk waarin slechts de klinker van den wortel herhaald wordt, zooals: *utjul* nevens *tjutjul*, *itjip* of *injtjip* nevens *tjitjip*. Eveneens is *ulung* van *lung*, *uḍun* van *ḍun*, *injtjrit* voor *itjrit* van *tjrit*. Vergelijk verder Javaansch *alang-alang* met Madoereesch *langlang*, Jav. *kukus* met Mad. *okos*, Jav. *pupus* met Mad. *ompos*, Jav. *kakang* met Soendaneesch *akang*, Jav. *leren* = *reren* met Soend. *êrên*, Mad. *mamaq* = *ĕmmaq* met Soend. *ama*.

Zulks houdt verband met de omstandigheid dat sommige wortelwoorden door het verdubbelen van den klinker tweelettergrepig geworden zijn: Jav. *las* = Mad. *laqas*, Jav. *dum* = Mad. *dhuqum*, Jav. *gong* = Soend. *go'ong*, Balineesch *bok* = Mad. *obuq* = Soend. *bu'uk*, Mad. *tjaqang* = Soend. *asang* = Balin. en Jav. *angsang* (= Maleisch *insang*).

Alzoo wordt het duidelijk dat onderling vergelijkbaar zijn: *odot*, stam van *modot* (uitsteken, uithangen) en *dodot* (een staatsiekleed met een sleep, d. i. iets dat uithangt); — *irih*, st. v. *ngirih-irih* (iets met bedachtzaamheid, zachtjes en langzaam doen) en *lirih* = *ririh* (langzaam); — *iriq*, st. v. *ngiriq-iriqi* (op een object ongemerkt het oog hebben, een object ongemerkt voor zich wenschen) en *liriq*, (immers van *ririq*?) st. v. *ngliriq* (op een object een zijdelingschen blik werpen, naar een object ongemerkt kijken); — *iling*, st. v. *ngiling-ilingi* (een object met aandacht bekijken) en *liling*, st. v. *ngliling* (een kind aaiende in de oogen zien); — *udjur* (richting) en *djudjur* (recht, in een rechte lijn).

Beoordeelen we nu *beṭet* (een groene soort papegaai) naar *ṭet* (zijn geluid) dan ligt de gevolgtrekking voor de hand dat het woord is = *b* + *eṭet* (voor *ṭeṭet* = *ṭet* + *ṭet*). Derhalve moet *bebeq* (eend) ontstaan zijn uit *beweq*, d. i. = *b* + *eweq* (voor *weweq*, naar het geluid *wek*). Immers ook *brambang* (roode ui) bijv. is met *abang* (rood, van *bang*) te vergelijken; — *mbarĕp* (in *anaq* —, oudste kind) — met *arĕp* (vóór); — *mbenger* (rood van de lippen) met het synonieme *menger-menger* dat eveneens op den stam *enger* wijst. Doch wat hebben we in dergelijke gevallen van de voorgevoegde *b* te denken? Zij is oorspronkelijk niets anders dan een prefix *bĕ* of *ba*, zoodat *beṭet* eigenlijk = *ba* (of *bĕ*) + *eṭet* is. Ten minste *bering* (scheef, naar één zij overhangen) is te verklaren door *ba* + *iring* (kant); *bakuh* (stevig) door *ba* + *kuh*; immers = *kukuh*. Evenzoo is *barud*, nevens *bĕrud*, stam van *mbarud* (schrammen) met *parud* (rasp) d. i. *pa* + *rud* (zie beneden) te ver-

gelijken; — *banjdjur*, st. v. *mbanjdjur* (doorgaan, vervolgen, vervolgens) met *djudjur* (recht, in een rechte lijn); — *bantas* (uiterst of zeer sterk, van een geluid) met *tatas* (geheel, in allen deele, tot het uiterste). Evenwel zijn er gevallen op te noemen waarin alleen van een prefix *bĕ* (niet *ba*) sprake kan wezen; als daar zijn: *bĕkur*, st. v. *mbĕkur* („koeren", van een duif, met het geluid: *wok* — *kĕṭĕkúr*), dus van *kur*; — *bĕset*, nevens *seset* of *siset* (geschaafd ; — *blusuq*, immers = *b* + *al* + *usuq*, st. v. *mblusuq* (insluipen , naast *susuq* (schop, enz. d. i. iets om in te steken).

Wat van de voorgevoegde *b* gezegd is, geldt van de voorgevoegde *p*. Ook hier moeten we het bestaan van een oorspronkelijk prefix *pĕ* nevens *pa* aannemen. Zoo alleen toch wordt de tot dusver onverklaard gebleven uitspraak van *pĕngeran* en *pĕdudan*, door de *d* tot *bĕdudan* verzacht, duidelijk. In de spraakkunsten wordt namelijk alleen van een prefix *pa* melding gemaakt, welk prefix in de voorvoorlaatste lettergreep echter tot *pĕ* wordt verdoft, bijv. *pĕturon*. Vandaar immers *pangot*, d. i. *pa* + *ngot* (vergelijk *ongot*). Zoo ook *paḍaran*, d. i. *pa* + *ḍar* + *an*; want het is een doorgaande regel dat een afgeleide vorm met het suffix *an* voor 't overige als de vorm zonder het suffix wordt uitgesproken: *pĕturon* = *pĕturu* + *an*. — Bovendien is het prefix *pĕ* nog terug te vinden in: *pulut* (vogellijm), immers te vergelijken met *lulut* (verkleefd, gehecht aan iemand); — *punjdjul* (daarboven, plus), naast *djudjul* (te lang of te veel); — *punjdjung* (hoog; geschenk als huldebewijs aan een meerdere), naast *djunjdjung*, st. v. *njdjunjdjung* (opheffen); — *putjuq* (spits, top), nevens *tjutjuq* (spits, voorste vooruitstekend deel, snavel). — Ook *purug*, Krama van *paran* (gang), schijnt dus te moeten worden verklaard door *lurug* (optrekken, ergens heentrekken) dat immers het bestaan van een oorspronkelijker *rurug* doet veronderstellen. — Desgelijks *prĕngkĕl*, d. i. *p* + *ar* + *ĕngkĕl* (voor *ĕkĕl*), st. v. *mrĕngkĕl* (tot een knobbel zich samentrekken, van een pees), dat immers in verband staat met *kĕkĕl* (krom, gebogen). — Doch het prefix kan evengoed *pa* als *pĕ* zijn in: *ponḍoq* (logies, intrek), te vergelijken met *ḍoq*, st. v. *anḍoq* (ergens zich ophouden) en met *ḍoḍoq*, st. v. *nḍoḍoq* (hurken), dat toch etymologisch één is met Mal. *duduq* = Mad. *todjuq* (zitten); — *pelet: lĕnga* — (een olie die men iemand aansmeert om hem-haar- verliefd te maken) met *lelet*, st. v. *nglelettake* (iets met den vinger aansmeren).

Op dezelfde wijs is het verband van *tulus* met *lulus* (beide = gedijen) te begrijpen, zoodat men hier evenmin met klankverwisseling te doen heeft. — Eveneens van *ketes* (afdruipen) met *tetes* (druppel). — Desgelijks van *dobol* (een uitzakking van den aarsdarm hebben) met *bol* (aarsdarm).

Dat er in al die gevallen van (schijnbare) prothesis eigenlijk van een prefix sprake is, kan bovendien blijken uit drielettergrepige secondaire stammen als: *bĕsĕngut*, *dĕngengeq*, *ḍĕpepes*, *djĕginggis*, *gĕdobrol*, *pĕtjutju*, *tĕparo*, *tjuwowo*, *kĕtjĕtjĕng*. Om niet te spreken dat de prefixen *pa*, nevens *pĕ*, en *ka*, nevens *kĕ* (bijv. *kelangan* en *kungkulan*) nog heden ten dage een grammatische beteekenis hebben. Doch ook *ba* (= *bĕ* in de voorvoorlaatste lettergreep) is als een prefix nog rechtstreeks te herkennen voor zoover het grondwoord op zichzelf gebruikelijk of althans begrijpelijk is, bijv. *bĕsisiq*, st. v. *mbĕsisiq* (als met schubben overdekt, van de huid door de werking van het weer), van *sisiq* (schub); — *bĕtjetjer*: *pating* — (verspreid liggen), terwijl *ketjer* = ge-

strooid, gestort is; — *bĕgagah*, st. v. *mbĕgagah* (met de beenen van elkander staande zich in postuur zetten), van *gagah* (flink, mannelijk van houding).

Opmerkelijk is het dat soms beide vormen, de drielettergrepige met- en de tweelettergrepige zonder reduplicatie van den wortel, nevens elkander bestaan; zooals *djĕgos* en *djĕgogos*, waarvan respectief *njdjĕgos* en *njdjĕgogos* (beide plat voor „zitten"); — *tjĕluq*, st. v. *njĕluq* (iemand roepen) en *tjĕluluq* (uitroepen); — *keṭer* (ten achteren zijn, waarbij immers het begrip van belemmering als oorzaak schijnt te moeten worden verondersteld)) en *kĕṭeṭer* (belemmerend, van slordig om het lijf hangende kleeren); — *bodong* (uitpuilen, van den navel) en *bĕdodong*, st. v. *mbĕdodong* (uitpuilen, uitsteken). — Een taalbeschouwing die den eenen vorm van den anderen wil afgeleid hebben, kan dus nog geen reden van bestaan hebben. Alleen kan als vaststaande aangenomen worden dat beide vormen uit een en denzelfden wortel zijn gesproten.

De vraag is nu echter of wij in dergelijke drielettergrepige vormen steeds een reduplicatie van den wortel, zij het ook soms met verandering van den klinker, hebben te zien? Letten we op een vorm als *bĕdjadji*, st. v. *mbĕdjadji* (waard zijn), immers van *adji* (waarde), dan blijkt dat de medeklinker van de lettergreep waardoor de reduplicatie heet te zijn bewerkt, ingelascht is, hoewel daarbij verondersteld kan worden dat zulks geschied is naar het voorbeeld van geredupliceerde vormen; want inderdaad is de reduplicatie van den wortel in zulke drielettergrepige stammen geen ongewoon verschijnsel. We moeten dus *tjawuq*, st. v. *njawuq* (met gekromde vingers scheppen), verklaren als ontstaan uit *tjĕ* + *awuq* en dienovereenkomstig *tjĕwawuq*, st. v. *njĕwawuq* (met gekromde vingers krabben), uit *tjĕ* + *w* + *awuq*. Enz.

Den Haag, Februari 1904.

Overzicht van het rapport der Britsch-Indische Irrigatie-Commissie.

I.

Algemeene beschouwingen.

Bij zijn besluit van 13 Sept. 1901 werd door den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië in Rade eene Commissie ingesteld om verslag uit te brengen over de Irrigatie als bescherming tegen hongersnood. Als voorzitter was gekozen de bekende ingenieur Colonel Sir Colin C. Scott-Moncrieff, K. C. S. I, K. C. M. G.[1] en tot leden: Sir. Thomas Higham, K. C. I. E., M. Inst. C. E., Secretaris van het Indische gouvernement voor het departement der openbare werken en Inspecteur-Generaal der bevloeiingen, The Hon, Mr. Denzil C. J. Ibbetson, C. S. I., I. C. S. Hoofd-Commissaris van de Centraal-Provinciën en Diwan Bahadur P. Rajaratna Mudaliar, C. I. E. laatstelijk Inspecteur-Generaal van Registratie en lid van den Wetgevenden Raad van Madras.

In het begin van 1902 werd de heer Ibbetson, die zitting moest nemen in den Uitvoerenden Raad in Calcutta, vervangen door The Hon. Mr. John W. P. Muir-Mackenzie, I. C. S. Eerste Secretaris van het gouvernement van Bombay.

De opdracht aan de Commissie luidde als volgt:

I. Om het nut van bevloeiingen in verband met de plaatselijke landbouw-toestanden na te gaan en daarbij te bepalen in hoeverre zij dienen tot de vermeerdering van de opbrengst der gronden of deze beveiligen tegen de gevolgen van uitblijvenden regen.

II. Te rapporteeren omtrent de mate, waarin voorzien is in bevloeiing door werken van staatswege gebouwd en de uitkomsten, die daarmede uit een productief, beschermend en financieël oogpunt zijn verkregen.

III. De gelegenheid na te gaan voor verdere uitbreiding van staatsbevloeiings-werken, in het bijzonder met het oog op zoodanige voorstellen, als door plaatselijke ambtenaren bij de Commissie voorgebracht zullen worden en om.

---

[1] K. C. S. I. Knight Commander of the Star of India; K. C. M. G. id. of St. Michaël and St. George; K. C. I. E. id of the Indian Empire; C. S. I. en C. I. E. Commander in dezelfde orden; I. C. S. Indian Civil Service.

op grond van hetgeen door uitgevoerde werken is verkregen, en met gebruikmaking van gegevens betreffende andere werken, die hetzij al of niet toegestaan voldoende in bijzonderheden onderzocht werden, in algemeenen zin eene schatting te maken van hetgeen de uitvoering van die uitbreidingswerken vermoedelijk aan den Staat zal kosten.

IV. Na te gaan in hoeverre de plaatselijke gelegenheid tot bevloeien, reeds door particulieren is benuttigd. Er zijn in sommige districten een groot aantal particuliere vergaarkommen en kanalen, waarvan eene uitgestrekte beplahte oppervlakte afhankelijk is en het vraagstuk om de particuliere pogingen tot uitbreiding dezer werken aan te sporen, verdient zorgvuldige overweging. Het zal daarbij kunnen blijken dat, waar irrigatie gewoonlijk te weinig winst afwerpt, om er particuliere kapitalen in te beleggen, het gouvernement daaraan door leeningen toe te staan, of door de terugbetaling van een deel van zulke leeningen kwijt te schelden, op minder kostbare wijze uitbreiding kan geven dan door zelf de uitvoering van die werken ter hand te nemen. Het is wellicht ook mogelijk om de uitvoering van zulke werken te bevorderen door stelselmatige regelingen en ze op te nemen onder het gewestelijk programma der in tijden van gebrek uit te voeren hulpwerken, waarbij de alsdan te ondersteunen arbeiders worden ingedeeld. Onder dit hoofd valt ook het belangrijke vraagstuk der uitbreiding van den landbouw met behulp van putten, welke in verschillende streken een grooter en betrouwbaarder middel van bescherming zullen opleveren, dan eenige andere vorm van bevloeiing. De aandacht van de Commissie wordt in het bijzonder op dit punt gevestigd.

V. De aard en het nut van de werken, waaraan tijdens den laatsten hongersnood, arbeiders ter ondersteuning werden te werk gesteld, worden ter beoordeeling aanbevolen, met opdracht om waar mogelijk voorstellen te doen ter voltooiing van zulke werken, of om van andere, die niet voltooid werden, voor goed af te zien; een onderzoek in te stellen naar de bestaande voorbereidingen voor ondersteuningswerken en regelingen aan te geven, die op den duur noodig zijn om ze te herzien en op de meest doelmatige wijze te handhaven, ten einde den ondersteuningsarbeid zooveel mogelijk te bezigen voor werken, welke een wezenlijk beschermenden invloed zullen hebben. Met het oog op een mogelijken terugkeer van hongersnood, is het noodig dat de regelingen om deze het hoofd te bieden en de plaatselijke arbeidskrachten doelmatig te gebruiken, in elk gewest in zoodanigen goed gevorderden toestand verkeeren, dat de werkzaamheden, deel uitmakende van een doorloopend programma, dadelijk kunnen aanvangen, zonder de verspilling van kracht en het oponthoud, voortspruitende uit overhaast gereedgemaakte en dikwijls zeer gebrekkige plannen.

Als richtsnoer voor de Commissie werd haar aanbevolen om bij de beoordeeling van nieuwe irrigatie-werken meer gewicht te hechten aan den omvang en de betrouwbaarheid der beveiliging, die zij zullen geven, dan aan de waarde der plannen als geldbelegging. De tot dusver door den Staat in Britsch-Indië aangelegde werken zijn over het geheel direct winstgevend gebleken; doch het is aan te nemen dat de op het programma staande werken van deze soort weldra voltooid zullen zijn en dat de groote werken tot waterverzameling voor de streken, die het meest aan hongersnood bloot

staan, per beschermde acre veel kostbaarder en dus minder loonend zullen worden, dan die voltooide werken welke nooit verzakende, het geheele jaar door beschikbare waterhoeveelheden ontleenen aan de groote rivieren van Noord- en Zuid-Indië. Bij nieuwe werken is het dus niet de vraag of zij dadelijk rentegevend zullen zijn. maar of de financieële druk, welke zij op den staat leggen, in den vorm van rente en kosten voor onderhoud, een te hooge prijs zal zijn om te besteden voor de bescherming, die men mag rekenen dat zij tegen hongersnood zullen opleveren. Uit dit oogpunt moet de Commissie de voorstellen beschouwen voor uitbreiding van bevloeiingswerken in streken waar de landbouw onzeker en wisselvallig is.

De Commissie hield hare eerste vergaderingen toen de President uit Engeland was overgekomen op 28 en 29 Oct. 1901 te Lahore en ging toen, om op de hoogte der plaatselijke toestanden te komen, een rondreis door Britsch-Indië maken. Ten einde daarbij van plaatselijke kennis en voorlichting te profiteeren, werd in elk gewest door het bestuur een ervaren ambtenaar der landelijke inkomsten gedurende haar verblijf in dat gewest als tijdelijk lid aan de Commissie toegevoegd. Deze heeren waren in Pendjab The Hon. Mr. James Wilson, C. S. I., I. C. S. Commissaris voor den aanslag; in Bombay de reeds genoemde heer Muir-Mackenzie; in Madras The Hon. Sir F. A. Nicholson, K. C. I. E., I. C. S., Oudste lid van de „Board of Revenue"; in de Centraal-Provinciën de heer R. H. Craddock, C. S. I., I. C. S., Commissaris van Jubbulpore; in Bengalen de heer C. G. H. Allen, I. C. S. Directeur van „Land Records and Agriculture" en in de Vereenigde Provinciën, Agra en Oudh, The Hon. Mr. D. T. Roberts, C. S. I., I. C. S., Oudste lid van de „Board of Revenue".

Op haar eerste rondreis bezocht de Commissie de volgende plaatsen, waar zij onderzoekingen instelde: Lyallpur aan het Chenab-kanaal, Sukkur in Sind, Jeypur en Ajmere in Rajputana, Rajkot in Kathiawar, Ahmedabad, Suratte, Dhulia, Poona, Sholapur, Bijapur, Belgaum, Dharwar, Guntakal, Bangalore, Coimbatore, Madura, Tanjore, Madras, Rajahmundry, Hyderabad, Amraoti, Nagpur, Raipur, Jubbulpore en Pachmarhi. Op deze laatste plaats, in het hartje der Centraal-Provinciën, kwam men op 18 Maart 1902 en ging de Commissie voorloopig uiteen, om op 15 October weder bijeen te komen en evenals in het vorig seizoen bijeenkomsten te houden te Patna, Muzaffarpur, Darbhanga, Purulia (Chota Nagpur), Calcutta, Cuttack, Allahabad, Lucknow, Jhansi, Gwalior, Agra en Meerut. Alles te zamen hield de Commissie 91 vergaderingen en hoorde zij 425 getuigen. Na den Durbar te Delhi vestigde zij zich te Lucknow, waar het rapport werd opgesteld.

Birma was van het begin af niet in het onderzoek begrepen, terwijl eenige districten van Bombay, Coorg, Assam en Oostelijk Bengalen geen bepaalde behoefte aan irrigatie hebben. Wat de inlandsche staten betreft, werd slechts daar een onderzoek ingesteld, waar de wensch daartoe werd uitgesproken. Dit gaf welkome aanleiding tot vergelijking met toestanden op gouvernementsgebied. Het grootste deel van het onderzoek werd gewijd aan die gewesten, waar de uitbreiding van een beschermend irrigatie-stelsel het meest gewenscht of het moeilijkst uitvoerbaar is. Beloedsjistan werd met het oog op tijd en afstand evenzeer buiten beschouwing gelaten.

Het rapport dat gepubliceerd werd bestaat uit drie deelen, een algemeen gedeelte, een gewestelijk gedeelte en een boek met 6 kaarten, nl. van geheel Vóór-Indië en van Pendjab, Sindh, Madras, Bengalen en de vereenigde gewesten Agra en Oudh afzonderlijk. Een vierde deel, dat verschillende bijlagen en statistieke gegevens bevat is nog niet door den druk openbaar gemaakt.

Het eerste gedeelte begint met een overzicht betreffende de toepassing en het nut van irrigatie in Britsch-Indië.

De factoren, die hierbij, zoowel uit een oogpunt van productie als tot wering van hongersnood de grootste rol spelen, zijn de regenval, de bodem en de soorten van oogsten, die geschikt zijn voor den grond, het klimaat en andere plaatselijke omstandigheden.

De regenval is niet alleen een hoofdfactor bij de bepaling van de waarde van bevloeiïngen, maar zij is ook de primaire oorzaak van alle middelen om die te verkrijgen. Daarom begint de Commissie met de beschrijving daarvan. Britsch-Indië vertoont op dit gebied de grootste uitersten van af enkele deelen van Sind, waar nagenoeg geen regen valt tot de heuvels van Assam te Cherrapungi, waar de grootste regenval der aarde ad 461 Eng. duim (11.70 Meter) wordt aangetroffen. Wanneer de gevallen regen regelmatig over het geheele land verspreid was, dan zoude volgens de berekening van den heer H. F. Blanford, gewezen chef van de Meteorologische waarnemingen, de gemiddelde jaarlijksche regenhoogte 42 inch of 1.07 M. bedragen. Het groote bezwaar is de onregelmatigheid der verspreiding en de groote plaatselijke afwijkingen, die kunnen voorkomen. De meeste regen valt tusschen Juni en October in het tijdperk van den Zuidwest-moesson. Voor het Indische Schiereiland, geheel Noordelijk Indië, namelijk de alluviale vlakten van Ganges en Indus besloten tusschen het Himalaya- en het Vindhya-gebergte, alsmede voor een groot deel van de westelijke helft van Indië, het geheel presidentschap Bombay ingesloten, zijn de bedoelde maanden het eenige regenseizoen. In het zuidoostelijk deel van het schiereiland valt de meeste regen van October tot December, de periode van den Noord-oost moesson. In de meeste jaren ontvangen in dien tijd ook de Centraal Provinciën, Berar en Hyderabad eenige regenbuien, die, hoewel niet zwaar, toch van zeer veel belang zijn voor den landbouw, in het bijzonder waar tarwe wordt verbouwd.

In het laatste gedeelte van den winter en vroeg in de lente heeft men het seizoen der winterregens van Noordelijk-Indië. In dien tijd ontvangen de uiterste noordwestelijke districten ongeveer de helft van hun regenval; in mindere mate strekt zich deze regen ook over Bengalen en het noordelijk deel van het schiereiland uit.

In den warmen tijd van Maart tot Mei of Juni heeft men veel donderbuien in Noord-Indië en enkele buien in het zuiden, doch het presidentschap Bombay en de vlakten in het Noordwesten ontvangen in deze maanden niets.

Wat nu de ongelijkmatigheid betreft, dat deze zoo ernstig wordt dat zij den oogst bedreigt, komt in het eene gewest meer voor dan in het andere al is de gemiddelde regenval ook gelijk.

In het algemeen kan gezegd worden dat hoe geringer de normale regenval

is, hoe meer hij onderhevig is aan afwijkingen van het gemiddelde. Waar dit laatste daalt tot 10 à 12 inch per jaar, is de landbouw zonder irrigatie nagenoeg onmogelijk en door deze vrijwel verzekerd, terwijl er alleen gevaar voor het verdrogen van het gras en ander veevoeder en voor hooge prijzen bestaat. In Oost-Bengalen en Assam en in de smalle strook tusschen de Westelijke Ghats en de Arabische zee zijn de regens daarentegen altijd zoo overvloedig, dat de kans op ernstige mislukking van den oogst niet gevreesd behoeft te worden. Tusschen deze beide uitersten liggen terreinen van een millioen vierkante mijlen, waarvan, bij gemis aan irrigatie, geen enkel gedeelte geheel veilig is te achten, ten opzichte van de onzekerheid der seizoenen en den geesel van den hongersnood.

Er zijn streken waar sommige jaren maar de helft of een vierde van de normale hoeveelheid regen valt; daarbij speelt echter de meer of minder gelijkmatige verdeeling nog een rol. Het ergste zijn die streken er aan toe, waar, zooals in Gujerat, Malwa en een deel der Centraal-Provinciën de droogte zich doet gevoelen na een reeks van jaren van voldoenden regenval, zoodat men er niet op voorbereid is en de bescherming door irrigatiewerken heeft nagelaten. Verder hebben de hoedanigheid van den grond, de soort van oogst en de aard en hulpbronnen der bevolking veel invloed op de gevolgen van regengebrek. In het algemeen komen echter de hongersnooden het meest voor in de streken waar de regenval het sterkst van de normale kan afwijken en de menigvuldigheid van dit verschijnsel is de beste maatstaf voor de behoefte aan bescherming door middel van bevloeiingswerken.

In hoeverre een te geringe regenval den oogst benadeelt, is niet gemakkelijk te bepalen. Bij 25 % beneden het gemiddelde is er in den regel gevaar en bij 40 % bijna zeker ernstige schade. In het eerste geval kan van een droog jaar, in het tweede van een strenge droogte worden gesproken. Intusschen laat een tekort van 40 % bij een val van 45 inch nog 27 over en bij 25 inch slechts 15. In het eerste geval zal men echter meestal te doen hebben met een streek, waar rijst wordt geplant en in het tweede katoen of gierst.

Er wordt een staatje gegeven hoe het in de laatste 50 jaren met het voorkomen van droogte en strenge droogte was in de verschillende gewesten. Het gunstigste zijn daarop aangeteekend Orissa met 59 inch regenval en in die 50 jaren slechts 5 droge en geen uiterst droge jaren; ook het oostelijk deel der Centraal Provinciën met 56 inch heeft slechts 6 droge jaren en geen buitengewoon droge. Naarmate de gemiddelde regenval kleiner is, worden de cijfers ongunstiger. Als voorbeeld gelden Agra en Oud met 41 à 45 inch en 10 droge jaren, waaronder 5 zeer ernstig, Pendjab in het Oosten en midden met 23 inch, 13 droge jaren op de 50 en daaronder 5 of 6 zeer ernstig, het westelijk deel van laatstgenoemd gewest met slechts 10 inch 14 droge jaren, waaronder 9 zeer ernstig, enz.

De gronden, die voor bebouwing geschikt zijn, loopen in geaardheid zeer uiteen en worden door de Commissie tot drie hoofdgroepen gebracht. In de eerste plaats heeft men de alluviale gronden, die de groote vlakten van Noord-Indië uitmaken en waar de irrigatiewerken tot hooge ontwikkeling zijn gekomen. Een tweede groep wordt gevormd door de zoogenaamde „Deccan trap", welke zich over ongeveer 200.000 vierkante Eng. mijlen in

het midden uitstrekt; [1]) terwijl bezuiden deze het overige gedeelte van het schiereiland, op een smalle strook kust-alluvium na, bestaat uit krijt- en zandsteenformatie.

De Deccan-trap omvat het geheele Presidentschap Bombay (met Kathiawar), geheel Berar, het westelijk derde deel van de Centraal-Provinciën en de helft van Hyderabad en Centraal-Indië. Binnen de ketens der westelijke Ghats en van het Satpura gebergte wordt eene groote verscheidenheid van gronden aangetroffen, van af de lichte zanderige of grindachtige gronden der ruggen tot de donkergele of roode kleigronden der binnenvalleien. Elders heeft in dit uitgestrekte terrein de zwarte katoengrond de overhand, aldus genoemd naar de kleur en naar de geschiktheid om er katoen op te verbouwen. Deze grond is aan zeer diepe scheuren onderhevig en brokkelt in den drogen tijd sterk af. In het algemeen is hij niet geschikt om bevloeid te worden; doch dit kan met voordeel geschieden daar waar de ondoordringbare laag niet ver beneden de oppervlakte ligt en zelfs is soms irrigatie bij deze gronden een middel om nog een oogst te krijgen in tijden van groote droogte.

In de krijt- en zandsteenformatie, die o. a. het geheele presidentschap Madras, Mysore, de helft van Hyderabad, twee-derde van de Centraal-provinciën, Orissa en Chota Nagpur omvat, en zich zelfs uitstrekt tot in Rajputana langs den zuidrand der Gangesvallei, zijn de meest voorkomende gronden in de diepere gedeelten donker roode klei en bij de hoogere gedeelten, zanderige en steenachtige gronden, die slechts een zeer gering beschot geven. De betere gronden dezer formatie geven bij irrigatie evenwel nog betere uitkomsten dan de gele klei van de alluviale streek van Noord-Indië.

Wat de landbouwproducten betreft, deze worden in twee hoofdsoorten verdeeld: de herfstoogsten, die in de lente en zomer gezaaid en in het najaar binnengehaald worden en de lenteoogsten, die in het najaar worden gezaaid. Door geheel Indië spreekt men er in den regel van als van de *kharif-* en *rabi*-oogsten. In Madras spreekt men meer van eerste en tweede gewas. Zoowel in Noord- als in Zuid-Indië bestaan de herfstoogsten meest uit gierst, peulvruchten en rijst. De voornaamste lenteoogsten zijn in Noordelijk-Indië, tarwe, gerst, lijnzaad en gram [2]) en in Zuid-Indië, gierst, rijst, jute en gingelly [3]). De met tarwe beplante oppervlakte kan ten ruwe van de lente-oogsten van gierst en van rijst worden gescheiden door een lijn, die van Bombay rondom het zuidelijk uiteinde van de Centraal-Provinciën en door het Patna-district in Behar wordt getrokken.

De producten welke in hooge mate van bevloeiing afhankelijk zijn,

---

1) Volgens Dr. Neumayr onmetelijke ophoopingen van tot de bovenste krijtformatie behoorende basaltische eruptiefgesteenten, die nergens ter wereld in zulk een uitgestrektheid voorkomen als daar. Het schiereiland van Vóór-Indië heeft in overoude tijden met Afrika in verbinding gestaan, is eerst later met het vasteland van Azië vereenigd en vertoont over het algemeen de kenmerken van het krijtstelsel.

2) Gram is een soort peulvrucht, waarmede gewoonlijk bedoeld wordt de chaná, chick pea (Acer arietinum). Gram van het Portugeesch „grao" of graan.

3) Sesamum indicum (zie bij Filet: Alaloen nº. 246)

willen zij in een middelmatig regenjaar nog een vollen oogst leveren, zijn rijst, tarwe, gerst en suikerriet en moestuinen, alsmede katoen, wanneer het als najaarsoogst wordt geplant. Katoen, geplant op zwarte gronden en eenige kharif-soorten van gierst voor uitvoer, ontleenen naar men zegt, zelfs in droge jaren, maar weinig voordeel aan bevloeiing.

Elk der drie genoemde terreinsoorten heeft zijn eigenaardige voor- en nadeelen met betrekking tot de bevloeiing.

In de alluviale streek zijn de groote vlakten bevorderlijk aan het opnemen van een groot deel van den regenval en behalve in de woestenijen van Pendjab en Rajputana, is het grondwater in den regel dicht genoeg bij de oppervlakte om de kosten van opvoer te brengen binnen het bereik van den landbouwer. Deze vlakten worden doorsneden door steeds water bevattende rivieren en wegens de gelijkmatigheid van het terrein, kost het weinig moeite om het water er in verschillende richting over te verspreiden. In die vlakke streken is het echter juist daarom een bezwaar om vergaarkommen aan te leggen en het bevloeien uit kunstmatige vijvers komt alleen voor in enkele rijst-districten van Bengalen, waar het golvend terrein den aanleg er van veroorlooft ten einde den oogst door een droogte-periode heen te helpen en in enkele deelen van de Vereenigde Provinciën, waar natuurlijke terreinplooien daarvoor worden gebezigd.

Het krijtstelsel wordt doorsneden door alle groote rivieren, die gevoed worden door de regenrijke Westelijke Ghats, doch deze loopen door smalle diep ingesneden dalen, waarbuiten niet van het water partij getrokken kan worden en zelfs waar het tot op de hoogte van het omliggend terrein kan worden opgestuwd is de ongelijke oppervlakte daarvan oorzaak dat er tegen bereikbare kosten geen kanalenstelsels aangelegd kunnen worden, welke in lengte die van het alluviale gebied evenaren. Op het centrale tafelland is de regenval gewoonlijk te gering en de afvloeiing te snel, dan dat belangrijke waterhoeveelheden in den ondergrond kunnen worden opgenomen en daar er niet als in Noordelijk Indië, een geregelde stroom van grondwater bestaat, is de voorraad gewoonlijk afhankelijk van plaatselijke doorzijging en moeten de putten van groote middellijn zijn. Hierdoor en door den rotsachtigen ondergrond worden zij kostbaar. Omdat in deze streken het water uit de groote rivieren moeilijk te krijgen is en putten kostbaar zijn, wordt bij voorkeur gebruik gemaakt van het geaccidenteerde terrein om vergaarkommen aan te leggen en daarin regenwater op te vangen; het groote aantal dezer vijvers is een kenmerkende eigenaardigheid voor de krijt- en zandsteen-formatie.

Waar de „Deccan-trap" voorkomt is het uiterlijk voorkomen van het terrein van gelijksoortigen vorm, zelfs nog heuvelachtiger. De Nerbudda en de Tapti loopen er behalve aan de monding, geheel door heen. De Godaveri doorsnijdt deze formatie over 400 mijlen en de Kisthna over 200. Daar de grond meer water terughoudt en de ondergrond ondoorlaatbaar is, hebben de plaatselijke kleine rivieren meer water dan in de andere formaties, doch daarbij trekt er ook minder in den grond en de putten moeten er dieper zijn en geven minder rijkelijk. Daarentegen is het scheuren van den grond bij droogte oorzaak dat landbouwproducten, die bevloeiing vereischen, hier meer water noodig hebben dan elders. Intusschen blijft de grond langer vochtig en is

hij daardoor voldoende om in gewone jaren stapelproducten zonder hulp van irrigatie tot rijpheid te brengen. Men vindt in dit gebied betrekkelijk weinig irrigatiewerken en dan alleen voor meer kostbare producten.

Naar de grondgesteldheid heeft men in de drie geologische groepen de volgende jaarlijks bebouwde oppervlakken:

Soort van grond.	Jaarlijks bebouwd 1000-tallen H. A. (herleid)	Percentsgewijze is hiervan bevloeid uit				
		kanalen	vergaar-kommen	putten	andere bronnen	te zamen
Alluvium. . . .	54.500	12.4	1.8	7.3	3.6	25.1
Krijtstelsel . . .	40.500	1.5	7.3	4.2	2.5	15.5
Deccan trap. . .	23.500	0.2	0.3	2.4	0,2	3.2
	118.500	6.3	3.3	5.3	2.6	17.5

Bij de beschouwing van de *ontwikkeling* en *tegenwoordige uitbreiding* der irrigatie in Britsch-Indië, wordt vooropgesteld dat men onder *irrigatiewerken* alle werken verstaat, die noodig zijn om over het regenwater te beschikken, dat hetzij boven of onder den grond afvloeit en dus zoowel het eenvoudigste schepwerktuig als de grootste dammen of kanalen. In de oudste oorkonden van het volk van Indië wordt reeds melding gemaakt van irrigatie. Putten zijn sedert onheugelijke tijden in gebruik geweest en de meeste der ontelbare vergaarkommen van Zuid-Indië hebben sedert verscheidene geslachten bestaan. Twee er van in het district Chingleput in Madras, die nog jaarlijks 2 à 4000 acres besproeien, worden in opschriften vermeld, welke van de 8ste of 9de eeuw dagteekenen. De gewoonte om het water van de Indus bij hooge standen in kanalen af te tappen is reeds zeer oud en in de beneden bergstreken van Noord-Indië vindt men nog sporen van oude irrigatiekanalen. Wat het benuttigen van het water der groote rivieren betreft, dit wordt door de Engelschen op eenige uitzonderingen na geheel in het credit van de Britsche overheersching gebracht. Die uitzonderingen zijn: de groote dam (Grand Anicut) dwars door de Cauvery-rivier in Madras, eenige inundatiekanalen van de Indus en zijn takken en twee kanalen die uit de Jumna tappen, op de plaats waar deze in de vlakte treedt.

De meeste bestaande inundatie-kanalen in de districten Dera Ghazi Khan (bewesten de Indus), Muzaffargarb (tusschen Indus en Chenab) en Multan (tusschen Chenab en Sutlej) zijn te danken aan de Mohammedaansche en Sikh-overheerschers. Als groot en bekwaam kanaalaanlegger is Diwan Sawan Mal bekend.

Door diezelfde beheerschers werd in Pendjab een lang kanaal aangelegd, het Hasli-kanaal, dat over een afstand van 130 Eng. mijlen water uit de rivier de Ravi naar Lahore voerde. Toen Pendjab onder Britsche overheersching kwam, trok men uit de gronden door dit kanaal bevloeid eene jaarlijksche inkomst van 85000 roepiën. De algemeene richting er van was goed, maar er waren zooveel plaatselijke gebreken en fouten aan, dat het herstellen daarvan even zooveel zoude gekost hebben als de aanleg van een geheel nieuw kanaal. Het is later vervangen door het Bari Doab kanaal, dat 20 maal meer capaciteit heeft en een van de belangrijkste bevloeiingswerken van Indië vormt.

In de nabijheid van Delhi heeft de Jumna steeds de aandacht der Mohammedaansche beheerschers getrokken om het water voor de hoogere gronden aan beide oevers te benutten. In de 14de eeuw deed Firoz Shah Tughlak een kanaal van 150 mijlen aan de westzijde graven om zijn geliefkoosde jachtvelden te Hissar te besproeien. Dit kanaal dat dichtslibde werd onder Akbar's regeering door den Gouverneur van Delhi hersteld, om zijn eigen terreinen te irrigeeren, doch door gemis aan onderhoud, hield het weder op te stroomen, totdat het omstreeks 1647 hersteld werd onder leiding van Ali Mardan Khan, den beroemden ingenieur van Shah Jehan, waarbij een nieuwe tak ten behoeve van Delhi gegraven werd. Het kanaal aan den oostelijken oever van de Jumna werd onder de dynastie der Mogols gegraven, waarschijnlijk onder de regeering van Mohammed Shah (1718—1748). Beide werken werden echter langzamerhand onbruikbaar. In 1784 werd het laatstbedoelde werk nog weder hersteld en verlengd tot Saharanpur. Daar deze kanalen geen gemetselde stortdammen bezaten, moeten zij bij toelating van veel water aan groote uitschuring onderhevig geweest zijn.

Terwijl men er wel eens aan twijfelt of die oude werken wel groote oppervlakken hebben besproeid en of zij van veel nut voor het volk waren, is het een feit dat de „Grand Anicut" in Madras en de overblijfselen der oude kanalen in Pendjab en de Vereenigde Provinciën de aanleiding zijn geweest tot het aanleggen van de oudste werken onder Britsch bestuur. Tevoren waren de kleinere werken van meer nut, namelijk de vijvers, dammen en kleinere kanalen, die men overal in Indië aantreft. In het presidentschap Madras zijn er zooveel dat zij te zamen meer grond besproeien dan al de groote werken te zamen, die onder het Britsche bestuur aldaar zijn aangelegd.

Aan de oude geschiedenis der Britsche irrigatie-werken zijn de namen verbonden van Sir Arthur Cotton voor het zuiden en Sir Proby Cautley voor het noorden. In 1836 bouwde eerstgenoemde den „Upper Anicut" in de Coleroon, om het peil te handhaven tot waar de bestaande „Grand Anicut" de Cauvery opstuwde, hetwelk door de uitschuring van de Coleroon bedreigd werd. Aan de toen aangelegde werken dankt het district Tanjore zijne welvaart. Later werden ook de bevloeiingswerken in de Godaveri- en Kisthna-delta's door hem aangelegd. In Noord-Indië was het nog vroeger onder het bestuur van den Markies van Hastings (1814—1823) dat het reeds genoemde kanaal van Ali Mardan Khan aan den westelijken oever van de Jumna hersteld werd en dat men het oosterkanaal begon te verbeteren. Vervolgens was het in 1837 dat kapitein Cautley, een artillerie officier, in garnizoen te Dehra — een stad die in de 17de eeuw reeds van drinkwater voorzien werd door een kanaal uit de Rispana-rivier — in commissie gesteld werd om het ontwerp te maken voor een klein kanaal uit de Tons, een zijrivier van de Jumna. Hier, en later bij het oostelijk Jumnakanaal deed kapitein Cautley de kennis en ervaring op, welk hij later met zulk een schitterenden uitslag benuttigde bij de uitvoering van het groote Gangeskanaal — een werk dat in grootte en in stoutheid van ontwerp door geen ander irrigatiewerk in Indië of elders is overtroffen.

Het algemeene gedeelte van het verslag geeft een overzicht van de oppervlakte en de bevolking der verschillende gewesten, de uitgestrektheid der

bouwgronden en hoeveel daarvan bevloeid is, waarbij gronden, die tweemaal 'sjaars bebouwd en bevloeid worden ook dubbel in rekening zijn gebracht. Voor het gewest Bengalen waren geen juiste statistieke opgaven beschikbaar en berusten de cijfers op een schatting gemaakt door den Directeur van Landbouw. (De Engelsche maten zijn hier tot het metrieke stelsel herleid).

Gewesten.	Oppervlak K. M².	Bevolking. Aantal zielen.	Jaarlijks bezaaide oppervlakte H.A.	Oppervlakte die gewoonlijk jaarlijks bevloeid wordt H.A.	Percentage der bebouwde velden die bevloeid worden pCt.
Pendjab	296.000	22.357.000	11.400.000	4.200.000	37.0
Bombay.............	198.000	14.529.000	9.800.000	430.000	4.4
Sind................	122.000	3.211.000	1.350.000	1.180.000	88.0
Madras..............	375.000	37.690.000	14.800.000	4.250.000	28.8
Centraal-Provinciën .	226.000	9.877.000	6.800.000	284.000	4.2
Bengalen	392.000	73.047.000	25.800.000	2.570.000	10.0
Vereen. Provinciën [1]	277.000	47.692.000	16.600.000	4.460.000	26.9
Opper-Birma	226.000	3.846.000	1.890.000	335.000	17.7
Beloedsjistan	56.000	308.000	—	2.000	—
Ajmere-Mervara.....	7.800	477.000	157.000	57.000	36.6
Berar...............	47.000	2.754.000	2.760.000	22.600	0.8
Coorg...............	5.200	181.000	79.000	400	0.5
Totaal.........	2.228.000	215.969.000	91.436.000	17.791.000	19.5

Verdeeld naar de soort van werken en of zij van Staatswege of door particulieren zijn aangelegd, heeft men het volgende overzicht:

Soort van werken.	Oppervlakte door elke soort bevloeid H.A.	Percentage van de geheele bevloeide oppervlakte.
Werken van den Staat:		
Kanalen....................	6.300.000	35.5
Putten	1.200.000	6.7
Totaal.........	7.500.000	42.2
Particuliere werken:		
Kanalen....................	490.000	2.8
Vergaarkommen...........	2.100.000	11.8
Putten.....................	5.200.000	29.2
Andere bronnen...........	2.500.000	14.0
Totaal.........	10.291.000	57.8
Totaal generaal....	17.791.000	100.—

Van eene totaal oppervlakte van 226 millioen acres of 91.4 millioen H. A., die jaarlijks bebouwd worden in de gewesten van het gouvernementsgebied

[1] Hieronder worden tegenwoordig de vroegere Noordwest Provinciën en het voormalige koninkrijk Oudh te zamen verstaan.

van Britsch-Indië, waar bevloeiing gebruikelijk is, zijn derhalve slechts 17.8 millioen H. A. dat is 19½ pCt. in den regel bevloeid. Dit cijfer variëert natuurlijk (omdat de landbouwer vrij is om irrigatiewater te nemen of niet) met den aard van den regenval in een seizoen, maar het bewijst dat nog geen vijfde deel van den geheelen oogst tegen schade door droogte beveiligd is. Met inbegrip van de inlandsche staten, doch zonder Birma en Beloedsjistan, rekent men de bevloeide gronden op 21½ millioen H. A., waarvan 7.7 uit kanalen, 6.5 uit putten, 4 uit vergaarkommen en 3.3 uit andere werken bevloeid worden.

Het verslag maakt ook nog melding van de bevloeiing in de Inlandsche staten, die 1.150.000 H. A. oppervlakte en te zamen ruim 51 millioen inwoners hebben. Van de 29 millioen H. A. bouwgrond zijn 10.9 % bevloeid. Met inbegrip van deze laatste zijn er ± 21½ millioen H. A. in geheel Indië bevloeid.

De grenzen van bevloeiing worden besproken in een volgend hoofdstuk, waarbij een stel diagrammen gevoegd zijn, waarin voor elke voorname rivier afzonderlijk en voor geheel Indië te zamen worden opgegeven de oppervlakte van het stroomgebied, de regen die jaarlijks in dat stroomgebied valt, de hoeveelheid van dien regen die langs de rivier tot afstrooming komt en de hoeveelheid, die daarvan voor irrigatie wordt benuttigd.

Samengevat in een staat en herleid tot het metrieke stelsel geeft dit de volgende uitkomsten:

Stroomgebied.	Oppervlak in KM².	Totale hoeveelheid per jaar in duizend millioenen M³. Gevallen regen. KM³.	Afgevoerde hoeveelheid. KM³.	Voor irrigatie gebezigde hoeveelheid. KM³.
Cauvery, Pennar, Palar, enz. . . .	220.000	192	57	39.6
Godaveri	315.000	344	116	14.7
Kisthna.	258.000	223	85	10.2
Mahanudi, enz.	226.000	312	149	4.5
Rivieren van de westkust	95.000	265	232	4.3
Nerbudda en Tapti	169.000	177	71	0.085
Indus en Luni.	1.163.000	566	166	49.5
Ganges boven Benares.	497.000	475	170	17.—
Idem beneden Benares	535.000	770	325	38.2
Totaal Indië (behalve Birma, Assam en Oost-Bengalen).	3.700.000	3540	1450	190.—

Oogenschijnlijk geven deze cijfers eene onbegrensde waterhoeveelheid aan, die nog voor irrigatie benuttigd zou kunnen worden. Op de 3.7 millioen vierkante kilometers van Indië valt jaarlijks een regenhoeveelheid van 3½ billioen kub. M. water, overeenkomende met een gemiddelden regenval over die streken van 37½ inch of 95 cM. Van die watermassa komt iets minder dan 1½ billioen of 41 pCt. tot afstrooming en van dit volume wordt 190.000 millioen M³. teruggehouden of afgeleid voor irrigatie-doeleinden. Van dit teruggehouden of afgeleide water komt nog maar een deel, zeker niet de helft

feitelijk op de velden. Wanneer die geheele hoeveelheid daarover gelijkmatig verdeeld werd, dan zoude dit over de geheele oppervlakte van 40 millioen acres bouwgrond eene waterlaag geven van 3¾ voet of 1.12 Meter geven. Deze laag wisselt echter af tusschen 2¾ voet of 0.84 M. in Noordelijk Indië, waar zij voornamelijk dient voor de rabi-oogst tot 5 voet (1.51 M.) en meer voor de rijstvelden van Zuid-Indië.

De 59 pCt. van den regenval, die niet direct afstroomt, dient om den plantengroei te onderhouden, verdampt in de atmospheer, bevochtigt of doordringt den grond en vult het grondwater aan. Een zeer klein percentage van laatstgenoemde hoeveelheid wordt in putten opgebracht en voor bevloeiing benuttigd, doch omtrent dit cijfer bestaan weinig betrouwbare aanwijzingen. Intusschen bedraagt in Noord-Indië waar drie-vierde van de besproeiing uit putten wordt aangetroffen, de waterhoeveelheid die aan elken oogst wordt toegevoegd niet meer dan een laag van 1 voet (0.3 M.) Men rekent in Zuid-Indië waar zulke besproeiing hoofdzakelijk voor suikerriet en moestuinen dient, die laag op ongeveer 2½ voet (0.75 M.). Alles te zamen zoude dan 1 billioen kub. voet (28135 millioen M^3.) of 0.8 pCt. van den regenval bij de irrigatie uit putten worden benuttigd.

Wanneer men al deze cijfers nagaat, dan komt men tot het besluit dat 87 pCt. van al het regenwater, dat tot afstrooming komt langs het terrein, ten slotte nutteloos in zee afvloeit en het ligt voor de hand dat velen zullen vragen of dat water niet gebruikt kan worden om de irrigatie op groote schaal uit te breiden en aldus eene daadwerkelijke beveiliging tegen hongersnood tot stand te brengen. Daarbij komt dat, afgescheiden van de zeer groote plaatselijke wisselvalligheid, de totale in een geheel jaar vallende regen van jaar tot jaar niet belangrijk verschilt. Waarom is het dan niet mogelijk, zou men kunnen vragen, om den overvloed van natte jaren te bewaren voor tijden van droogte in die streken waar de regen het meest onderhevig is aan uitblijven? De Commissie is van oordeel dat men in Indië nog lang niet de grenzen van mogelijke bevloeiing bereikt heeft, die grens kan zij nog niet scherp aangeven; maar zij is er desniettemin van overtuigd dat er verschillende gedeelten van Indië zijn, waar het volledig benutten van alle beschikbare irrigatiemiddelen geen volledige beveiliging zal geven tegen gebrek aan regenval. Zij vindt het daarom noodig eenige daadzaken en beschouwingen te vermelden die den verkeerden indruk kunnen wegnemen, welke uit de studie der bovenbedoelde cijfers zou kunnen ontstaan en om te verhoeden dat te groote verwachtingen gekoesterd worden omtrent de mogelijkheid om een zeer groot deel van het overvloedige watervolume dat jaarlijks door de Indische rivieren zeewaarts wordt gebracht voor irrigatie te benuttigen.

Onder de zaken, die de uitbreiding van irrigatie in den weg staan, wordt in de eerste plaats genoemd *de regenverdeeling*. Waar de gemiddelde jaarlijksche regenhoogte over verschillende streken van 5 tot 500 inch uiteenloopt, zijn het, afgescheiden van alle andere overwegingen, dikwijls de algemeene hoogtelijnen van het terrein die een onoverkomelijken hinderpaal opleveren tegen het overbrengen van water uit streken met overvloedigen regenval naar de regenarme. Ook de verdeeling van den regen over het jaar, waarbij

deze veelal binnen enkele maanden valt, is van ongunstigen invloed op het spaarzaam bewaren en gebruiken van het water, waarbij dan zeer groote vergaarkommen vereischt worden, die in eenzelfde jaar niet voor de tweede maal te vullen zijn.

Een tweede bezwaar is de vorm van het terrein, waarbij bijv. in de vlakten van Noord-Indië het aanleggen van vergaarkommen op groote schaal vrijwel ondoenlijk is. Wanneer men rekening houdt met verdamping en kwel, dan zoude daardoor een bijna evengroote oppervlakte onder water gezet moeten worden als die, welke van dat water nut zoude trekken.

In de Westelijke Ghats daarentegen, waar de overvloedige regen op voldoende hoogte boven het te besproeien terrein zou kunnen worden opgehouden, is de helling der valleien weer zoo sterk, dat men er in den regel afsluitdammen van 100 voet hoogte en meer noodig heeft, als men eene hoeveelheid water van eenig aanbelang wil opzamelen. Om die dammen of stuwmuren te maken moeten er stevige fundamenten en geschikte materialen zijn. Worden deze gevonden dan moet het emplacement weder zoo zijn dat de afsluitdam niet van zulk eene buitengewone lengte wordt, dat daardoor de kosten tot het onbereikbare stijgen. Heeft men al deze voordeelen bijeen, dan kan het nog wezen dat daardoor het onderwater zetten plaats heeft van duizenden acres meestal zeer vruchtbaren grond of het ontruimen en verplaatsen van steden of dorpen. Het instand blijven van dergelijke werken hangt geheel af van de doelmatige gelegenheid om buitengewoon hooge bandjirs te lozen en dit kan op overigens uitnemende emplacementen, dikwijls tot buitensporige uitgaven leiden. Eindelijk kan het afleiden van het water uit zulk een vergaarkom, over geaccidenteerd terrein naar de velden, welke besproeiing behoeven, zulke ernstige bezwaren ontmoeten, dat daarop het plan afstuit. Veel van die bezwaren zouden te overwinnen zijn, als men in het geheel niet op de kosten lette, doch zelfs waar het doel is het voorkomen van hongersnood, is er toch een grens voor de uitgaven, welke ten laste der gemeenschap ten behoeve van een bepaalde streek gebracht mogen worden.

Wat het bewaren van water uit een overvloedig regenjaar voor een jaar van droogte betreft, de Commissie is bij haar onderzoekingen op verschillende plaatsen tot de overtuiging gekomen dat zulks, binnen bereikbare financieele grenzen niet mogelijk is. Er bestaan geen middelen om een droog jaar te voorspellen en elke poging om water van het eene jaar tot het andere over te houden, zou gepaard gaan met een verbazend verlies aan verdamping en kwel. In die omstandigheden zou het een verkeerde zuinigheid zijn om den landbouw op een terrein, dat door een vergaarkom voorzien wordt, te beperken en water te weigeren waar het nuttig gebruikt kan worden ten einde het te bewaren voor een droogte, die evengoed 5 of 6 jaar uit kon blijven. Bovendien ontstaat de hongersnood meestal eerst als 2 of 3 droge jaren elkaar opvolgen en al wordt nu in de behoefte van het eerste jaar voorzien, dan is daardoor toch nog niet genoeg gewonnen.

Wat de geaardheid van den grond betreft, is reeds gewezen op de ongeschiktheid voor irrigatie van den zwarten katoengrond. Voorts zijn er groote uitgestrektheden zanderige of steenachtige gronden, die de kosten van kunstmatige bevloeiing nooit goed zullen maken. Ook zijn er uitgestrekte bosch-

gronden en onbebouwbare woestijnen, waar water niet te gebruiken is. Alleen in het Britsch gebied bedekken de bosschen 80.000 vierkante mijlen (ruim 200.000 K.M²) of 11 pCt. van de oppervlakte en ongeveer het dubbele van die oppervlakte bestaat uit onbebouwbare gronden. Volgens opgave liggen 112.000 vierk. mijlen of 290.000 K.M² bebouwbare gronden nog braak, maar een zeer groot gedeelte daarvan bestaat uit zulk eene armoedige soort, dat de bebouwing niet loonend zal zijn.

Een ander bezwaar tegen irrigatiewerken kan zijn de territoriale verdeeling van het land, waardoor bijv. binnen het gebied van een volk een vergaarkom ten behoeve van een ander volk aangelegd zou moeten worden en deze aan het eerstgenoemde slechts last en ongerief zou veroorzaken. Intusschen zullen in den tegenwoordigen gevestigden stand van zaken deze bezwaren tusschen inlandsche staten en gouvernementsgrond of onderling wel te schikken zijn.

Ten einde aan te wijzen hoe de genoemde bezwaren het benutten van het afstroomende water voor irrigatie in den weg staan, worden eenige der belangrijkste stroomgebieden afzonderlijk beschouwd.

Bij de Palar-rivier in het presidentschap Madras heeft men te doen met gunstige omstandigheden. De vorm van het terrein leent zich over het algemeen tot reservoiraanleg; de regen, die aan twee moessons is te danken, is over 7 à 8 maanden verdeeld, zoodat in gewone tijden de vergaarkommen meer dan eens gevuld kunnen worden. Van den regenval over 9000 vierk. mijlen (23500 K.M²) wordt in gewone tijden bijna alles opgehouden of in kanalen afgeleid. En toch zijn de districten North Arcot en Chingleput, behoorende tot Madras en Kolar behoorende tot Mysore periodiek aan schaarschte en hongersnood onderhevig. Zij hebben nog in 1891 en 1896 zwaar van gebrek aan regen geleden, hoewel er nagenoeg niets nutteloos wegvloeide, terwijl ook in vorige jaren geen noemenswaardige hoeveelheid bewaard had kunnen worden.

Bezuiden de Palar liggen de stroomgebieden van de Ponniar en de Cauvery, in elk waarvan bijna 60 pCt. van het afstroomende water voor irrigatie benuttigd wordt. Tegen voorstellen om in eerstgenoemd gebied nog verder water af te tappen heeft het Fransche gouvernement bezwaren gemaakt, op grond van mogelijke vermindering van den aanvoer voor de bestaande irrigatie in Pondichéry. Bij de Cauvery, waarvan een derde van het geheele stroomgebied van 80.000 K.M² ligt binnen den inlandschen staat Mysore, ligt het groote bezwaar tegen het verder gebruik van het afstroomende water in het feit dat de rivier in haar bovenloop een diepe, breede vallei volgt, die rechthoekig ligt op de algemeene richting van de afwatering der westelijke Ghats aan haar rechteroever. Aldus snijdt de rivier al die waterloopen af van de droge gronden aan haar linkeroever, waarvoor het water daaruit van de grootste waarde zou zijn. Deze streek is daardoor uitsluitend van plaatselijken regenval afhankelijk en wanneer zooals in 1875—'76 de droogte lang duurt, ontbreekt voldoende bescherming van den oogst.

Neemt men thans een voorbeeld meer uit het midden van het schiereiland, dan wordt in het stroomgebied van de Godaveri 12½ pCt. van het water dat van 316.000 K.M². met een gemiddelden regenval van 1.09 M. afstroomt, voor irrigatie gebruikt. Maar een derde deel van die hoeveelheid

wordt gebruikt in 5200 K.M². nabij de riviermondingen, waar de vlakke delta de beste gelegenheid geeft voor irrigatie. Slechts 8 pCt. van den geheelen afvoer wordt in het overige deel van het stroomgebied aangewend en 87½ pCt. van dezen laatsten of 99 kub. kilometer vloeit nutteloos naar zee en wel hoofdzakelijk in het korte tijdvak van den zuidwest-moesson. Een klein gedeelte hiervan zoude nog gebruikt kunnen worden in een deel van Deccan, dat tot Bombay behoort, door zooals de Commissie aanbeveelt werken te maken op de hoofdrivier of op twee zijrivieren; een ander iets grooter deel door den zijtak Wainganja op te dammen, enz. doch over het geheel bestaat er in het rechtstreeksch Britsch gebied al zeer weinig gelegenheid om het water meer te benuttigen, en bestaat bovendien een derde van deze gronden uit zwarte gronden, die voor irrigatie ongeschikt zijn.

Van het aangrenzend stroomgebied van de Kisthna met een gemiddelden regenval van 0.86 M. stroomt 38 pCt. of een volume van 85 kub. kilometer af. Hiervan worden slechts 10 kub. K. M. of 12 pCt. voor irrigatie gebruikt. Binnen dit stroomgebied vindt men eene grootere uitgestrektheid van bijzonder onbeveiligde streken, dan in eenig ander stroomgebied van eenige Indische rivier en toch strekt zich op nog geen 100 mijlen of minder daarvan daan een heuvelland uit dat geheel ligt binnen de zone van verzekerden regenval van de Westelijke Ghats. De Commissie hoopt echter dat binnen de volgende twintig jaren het mogelijk zal blijken om eene voldoende hoeveelheid water te bewaren of af te leiden ter bevloeiing van een groote oppervlakte in de onbeveiligde tot Bombay behoorende districten van Deccan. Er bestaat ook uitzicht op het bevloeien van eenige dier districten in Madras en van het naburige Nellore.

In Mysore zal de groote vergaarkom van Marikanave gelegenheid geven om 850 millioen M³. water op te houden, eene hoeveelheid weinig minder dan die welke in de Nijl bij Assoean wordt opgestuwd, terwijl aldaar ook een aantal kleinere werken worden aanbevolen. Het zal dus voornamelijk dit stroomgebied zijn, dat in de volgende 20 à 30 jaren tot operatieveld zal dienen voor den aanleg van beveiligende irrigatiewerken. Wanneer al de plannen, welke aan de Commissie voorgelegd werden, tot uitvoering komen dan zal toch niet meer dan 20000 millioen kub. M. of ¼ van het nu ongebruikt wegstroomende water worden gebruikt en gaat toch nog 65 pCt. van den totalen afvoer nutteloos zeewaarts.

In Orissa zijn het de Mahanadi, de Brahmani en de Subarnrekha, die jaarlijks 141½ kub. kilometer water naar zee voeren of 97 pCt. van hetgeen in hun stroomgebied afvloeit. Door een vrij gestadigen regenval van 1.37 M. per jaar, die slechts in een deel tot 1.27 M. daalt is er in het grootste gedeelte der stroomgebieden van deze rivieren weinig noodzakelijkheid voor irrigatie.

Aan de Westkust voeren de Nerbudda en de Tapti 99.9 pCt. of feitelijk bijna al het water, dat valt op een oppervlak van 170.000 K. M². naar zee. Dat het meerendeel der gronden hier bestaat uit den zwarten katoengrond geeft een verklaring van het onbeteekenend percentage van het water, dat benuttigd wordt. De Commissie wanhoopt er wel niet aan om in sommige gedeelten met daarvoor geschikten grond nog wat van het water te gebruiken,

maar dit zal toch steeds een onbeduidend gedeelte zijn van de 70.000 millioen M^3. welke jaarlijks van beide stroomgebieden afvloeit.

Alvorens van het schiereiland afscheid te nemen wordt nog de aandacht gevestigd op de 230.000 millioen M^3. water, zijnde 16 % van het water dat in geheel Indië tot afstrooming komt, hetwelk jaarlijks van de steile hellingen van de Westelijke Ghats in de Arabische zee terecht komt. Door het stoute plan om te Periyar een vergaarkom te bouwen op de buitenhelling van dat gebergte en dit water door middel van een tunnel door het heuvelland te brengen naar het oostelijk tafelland, is het gouvernement van Madras er in geslaagd 280 millioen M^3. of $^1/_8$ pCt. van die massa te benuttigen. De kansen om noordelijker in het Ghats-gebergte dergelijke maatregelen uit te voeren, schijnen niet veel belovend, hoewel men geen volstrekt oordeel dienaangaande kan uitspreken voordat elke geschikte plek daarvoor onderzocht is. In elk geval zal op die wijze toch nooit een belangrijk deel van het op de westkust verloren gaande watervolume gebruikt kunnen worden.

Overgaande tot Noordelijk Indië zijn in de groote Indusvallei de voorwaarden voor het doeltreffend gebruik van het water buitengewoon gunstig. De sneeuw en de gletschers van de Himalaja zorgen voor eene opbewaring van het water, welke door den mensch niet geevenaard kan worden; de gelijkmatige alluviale vlakten leenen zich bij uitstek voor den economischen aanleg van groote kanalen; terwijl de vraag naar water van den dorstigen bodem al die soort van werken in de hoogste mate rendeerend maken. En toch wordt onder die gunstige omstandigheden slechts 9 pCt. van den geheelen regenval of 30 pCt. van al het afstroomende water ten behoeve van kunstmatige bevloeiing opgehouden. Hoewel in dit stroomgebied, met inbegrip van de bevloeiing uit putten $7^1/_4$ millioen H. A. bevloeid worden, acht de Commissie die uitgestrektheid nog voor belangrijke uitbreiding vatbaar. Indien evenwel alle werken, die thans in Pendjab en Sind als mogelijk worden aangenomen, tot uitvoering komen, dan zal men daarmede nog ongeveer 1400 millioen M^3. kunnen benuttigen, doch dan zal nog geen enkele streek, die thans aan hongersnood onderhevig is, daardoor in belangrijke mate worden bevoordeeld en 60 pCt. van het afstroomende water zal nog ongebruikt naar zee vloeien. Geen menschelijke kunst of vernuft zal eenig deel van die hoeveelheid van 10.000 millioen M^3. kunnen brengen op de hoog gelegen vlakten van Jeypur en Marwan of over den rand van de Indus-vallei naar andere door hongersnood bezochte streken van Indië.

In de Gangesvallei, waar de regenval ruim en daardoor de vraag naar irrigatiewater minder is, worden van de afstroomende 500 kub. K.M. slechts 9 % gebruikt en in het gedeelte dat boven Benares op de rivier afwatert slechts 17000 millioen M^3. hoewel de wateren van de Jumna en de Ganges in zoodanige mate worden afgetapt als bij de hoogste ontwikkeling van de ingenieurskunst mogelijk is. Er zijn nog geen middelen gevonden om een deel van de enorme vloeden op te houden, die in de weinige maanden van den regenmoesson van het Himalaja-gebergte afgevoerd worden. De steile hellingen geven weinig hoop op het vinden van geschikte plaatsen voor vergaarkommen en deze zouden bovendien spoedig opslibben, omdat de medegevoerde stoffen hier zooveel grover zijn en spoediger bezinken dan

het fijne slib dat bijv. in de Nijl en elders wordt aangetroffen. Aan den rechteroever van de Jumna, ligt het stroomgebied der zijtakken, die uit het Vindhya-gebergte komen voor $^3/_4$ in Inlandsche staten. In het betrekkelijk kleine gedeelte dat rechtstreeks tot het Britsche gebied behoort zijn minstens zes districten, die vooral onderhevig zijn aan gebrek door droogte en aan eenige van deze, zou het mogelijk zijn, hoewel met een voortdurend jaarlijksch verlies voor den staat, om een redelijke beveiliging te geven door een deel van den afvoer van de grootere rivieren op te houden en te benuttigen. Dan zullen er echter nog een aantal streken overblijven, waarin de eenige bronnen van irrigatie bestaan in den plaatselijken wisselvalligen regen. Zelfs als alles in dien geest gedaan wordt wat mogelijk is, zal zulks nog slechts een meerdere hoeveelheid van 56 duizend millioen M^3. doen gebruiken en zal er nog altijd 85 % van al het afgevoerde water langs Benares blijven vloeien.

Wat het stroomgebied benedenwaarts van Benares betreft, de regenval neemt geleidelijk naar het noorden, oosten en zuiden toe, zoowel in grootte als in gelijkmatigheid en daarmede wordt de behoefte aan bevloeiing naar evenredigheid minder. Toch zijn er nog wel streken waar behoefte aan bescherming is, doch als alles gedaan is wat gedaan kan worden zal ook de Ganges jaarlijks nog omstreeks 425 kub. K.M. naar zee voeren en zoo zal alleen van hier en van de buitenhelling van de westelijke Ghats te zamen 655 kub. K.M. water jaarlijks verloren gaan, hetwelk niet veel minder is dan de helft van de geheele afstrooming door alle rivieren van Indië, uitgezonderd Birma en Assam.

Wanneer alle nieuwe irrigatiewerken uitgevoerd worden, welke het programma der Commissie omvat dan zoude de bevloeide oppervlakte met $2^2/_3$ millioen H. A. toenemen, doch daarvoor is slechts een jaarlijksche waterhoeveelheid noodig van 28315 millioen M^3. of bijna $28^1/_2$ K.M^3. zijnde $2^1/_4$ pCt. van het geheele volume dat thans verloren gaat.[1])

G r e n z e n v a n d e i r r i g a t i e u i t p u t t e n. Wanneer nu wordt nagegaan in hoeverre van het grondwater partij kan worden getrokken, dan staat op den voorgrond dat thans uit putten eene vermoedelijke waterhoeveelheid wordt ontleend van ruim 28000 millioen M^3. of circa $1^1/_2$ pCt. van dat gedeelte van den regen, dat in den bodem trekt. Wat den voorraad aangaat zou die hoeveelheid wel zijn te verviervoudigen, maar de massa grondwater kan al evenmin als een maat worden aangenomen voor de mogelijkheid van put-irrigatie, als het aan de oppervlakte stroomende water er een is voor de andere bevloeiingen. De begrenzing der mogelijkheid van irrigatie uit putten is intusschen niet minder stellig en bepaald als die van de laatste. Gronden niet geschikt voor deze, zijn nog eerder ongeschikt voor besproeiing uit putten. Voor rijstoogsten is deze laatste in het geheel niet loonend.

De voornaamste grenzen voor de toepassing van het stelsel van putten worden echter gevonden in de hoeveelheid en de hoedanigheid van het

---

1) 1 kub. K.M. = 1 000.000.000 M^3. Een jaar = $31^1/_2$ millioen seconden. Een kub. K.M. is dus een gemiddelde afvoer per seconde van $\frac{1000}{3.15}$ = 31.6 M^3.

grondwater, de diepte waarop het beneden het terrein ligt, de aard van den grond en van den ondergrond met betrekking tot de meerdere of mindere moeilijkheid die aan den aanleg verbonden is en de kosten daarvan en van den wateropvoer.

Er zijn reeds districten in Pendjab en de Vereenigde Provinciën waar men zooveel putten bezit als men noodig heeft. In de alluviale vlakten van Noord-Indië is het grondwater overvloedig en op matige diepte voorhanden. Bezuiden de Jumna wordt dit reeds minder. De aanleg is daar duurder, de opvoer moeilijker, men heeft meer besproeiingen noodig en de geheele bevloeide oppervlakte uit een put is kleiner, zoodat deze wijze van watervoorziening slechts voor kostbare oogsten loonend is. De uitbreiding van het stelsel kan er slechts langzaam en geleidelijk gaan in overeenstemming met de ontwikkeling der algemeene hulpbronnen, die de bevolking ten dienste staan. De Commissie ziet daarom hier in de toekomst steeds uitbreiding, wellicht tot de dubbele bewaterbare oppervlakte. Intusschen blijven er zwarte, steenachtige en andere gronden waar putten onmogelijk zijn, of nooit de kosten zullen goedmaken.

Slotbeschouwingen omtrent de grenzen van bevloeibaarheid. Uit de beknopte schets der toestanden, die in de voornaamste stroomgebieden worden aangetroffen en de algemeene voorwaarden die aan de uitbreiding van besproeiing door middel van putten grenzen stellen, zal het duidelijk zijn geworden dat in verscheidene streken, die noodwendig afhankelijk zijn van den plaatselijken regenval, zelfs het grootst mogelijke gebruik dat van de beschikbare waterhoeveelheid gemaakt wordt, onvoldoende is om eene algeheele beveiliging tegen hongersnood op te leveren; dat het volume van den regenval of van de waterhoeveelheid, die nutteloos naar zee stroomt of naar den ondergrond doorsijpelt, geen maatstaf is voor de mogelijkheid om bevloeiing uit te breiden; en dat de grenzen, gesteld aan de verdere uitbreiding daarvan, die zijn welke verband houden met plaatselijke en andere omstandigheden, die hier reeds in het kort zijn vermeld en die in het verdere gedeelte van het verslag meer in bijzonderheden ter sprake komen. Maar al bestaan er aldus grenzen voor de beveiliging welke de irrigatie kan verschaffen, juist de onmogelijkheid om die beveiliging geheel volledig te maken, maakt het volgens de Commissie des te meer noodzakelijk om zoo volkomen mogelijk alle middelen te benuttigen, die voor de uitbreiding er van bestaan.

VARIA.

DE „KONINGIN-EMMA" STICHTING IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Van wege de Vereeniging tot Ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië ontvingen wij onderstaande circulaire, waaraan wij gaarne eene plaats inruimen.

Toen door de meerderjarigheid van onze geëerbiedigde Koningin het regentschap van H.M. de Koningin-Moeder ten einde spoedde, wenschte ook Indië door de aanbieding van een algemeen huldeblijk kond te doen van zijn dankbaarheid, van zijn groote erkentelijkheid voor de wijze, waarop de Regentes zich in moeilijke jaren van Haar zware taak gekweten had. Een bedrag van ruim *f* 65.000 werd in korten tijd door groote en kleine giften bijeen gebracht en ter beschikking gesteld van Hare Majesteit, ten einde deze gelden ingevolge Haar wenschen te benutten. En Koningin Emma gaf opnieuw blijk van Haar edele gevoelens van sympathie voor de kranken en misdeelden, van Haar liefde ook voor Neerlands Koloniën, door den wensch uit te spreken, dat deze gelden zouden worden benut ten behoeve eener op Java te verrijzen Ziekeninrichting, waarin rijk en arm, Europeaan en Inlander, Chinees en Arabier, een onderkomen zouden kunnen vinden.

Uit eigen middelen werd het bijeen-gebrachte bedrag door H.M. de Koningin Regentes tot één ton gouds aangevuld en het behaagde Hare Majesteit onze stichting in het leven te roepen en deze met het beheer dier gelden te belasten.

In overeenstemming met Haar wenschen zijn de van die gelden gekweekte renten sedert ten behoeve der ziekenverpleging, zoowel als voor de opleiding van ziekenverpleegsters, in overleg met Hare Majesteit door onze commissie besteed, terwijl intusschen een nauwkeurig onderzoek werd ingesteld naar de wijze, waarop door den bouw van een ziekenhuis verdere uitvoering aan Haar wenschen zou kunnen worden gegeven.

Thans staan de wenschen op het punt verder verwezenlijkt te zullen worden, doordien een stap verder gedaan zal worden op den weg ter verkrijging eener inrichting die voldoet aan de eischen, welke aan een modern zieken-etablissement dienen te worden gesteld.

Werd de „Villa Tjikini" reeds gedurende meerdere jaren in huur geoccupeerd door de „Vereeniging voor Ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië", daartoe eensdeels in staat gesteld door de aan genoemde vereeniging tot dat doel door onze stichting afgestane renten, na rijp beraad heeft onze commissie in den loop van het vorige jaar besloten, zich door aankoop den eigendom van dit gebouw met erf te verzekeren.

Hoewel belangrijke verbouwingen en ingrijpende veranderingen uit den aard der zaak noodzakelijk zijn, zoo is toch de „Villa Tjikini" na nauwkeurig onderzoek gebleken de meeste geschiktheid te bieden en het best te beantwoorden aan de gestelde eischen, daarbij rekening houdend met de beschikbare gelden.

Een bouw-commissie bestaande uit de heeren H. P. Mensinga, S. W. Becking,

dr. J. D. Kaijser en dr. J. de Haan, welwillend bijgestaan door dr. H. O. van den Vrijhoef en de directrice van het Diaconnessenhuis, heeft een uitvoerig bouwplan ontworpen waarin gerekend is op afzonderlijke paviljoens voor lijders der eerste, tweede, derde en vierde klasse, voor een kostelooze afdeeling, een operatiegebouw, een kostelooze polikliniek, enz.

De gelden onzer stichting en die van de Vereeniging voor Ziekenverpleging staan echter niet toe, hieraan thans reeds anders dan zeer geleidelijk uitvoering te geven, en voorloopig zullen, met behulp eener hypotheek tot een maximum van *f* 50.000, alleen de meest noodzakelijke gebouwen kunnen verrijzen. Een kostelooze afdeeling, een gebouw voor vierde klasse lijders (voornamelijk schepelingen der Kon. Paketvaart Mij.) een kostelooze polikliniek en een eerste klasse paviljoen zullen het eerst verrijzen en met den bouw hiervan zal thans een aanvang worden gemaakt.

Een beroep op de algemeene liefdadigheid, ten einde door het bijeenbrengen van giften onze commissie in staat te stellen de wenschen van Hare Majesteit de Koningin-Moeder, die daarin zulk een waardig en loffelijk voorbeeld gaf, reeds thans algeheel te verwezenlijken, werd prematuur geacht, zoolang de kosten en plannen ter voltooiing van het ontwerp in zijn geheel om verschillende redenen nog niet in detail kunnen worden vastgesteld.

Onze commissie vermeent echter reeds thans een bescheiden, doch daarom niet minder krachtig beroep te mogen doen op meer algemeenen steun tot instandhouding eener vereeniging, welke door haar philantropisch doel aller sympathie in zoo ruime mate verdient; onze commissie veroorlooft zich een dringend woord tot opwekking aan allen te richten om naar vermogen de „Vereeniging voor Ziekenverpleging" ter zijde te staan in haar menschlievend streven, vertrouwend daarbij geen nutteloos beroep op u te doen; vertrouwend, dat dit beroep in ruime mate weerklank zal vinden en dat een ieder, die tot heden in gebreke bleef op stoffelijke wijze blijk te geven van zijn belangstelling, van zijn sympathie, door invulling van bijgesloten billet zal toonen niet ten achter te willen staan bij hen, wier krachtdadige steun genoemde vereeniging in staat stelde reeds zooveel nut te stichten, zooveel leed te helpen lenigen en verzachten.

Een beknopte uiteenzetting van het doel van genoemde vereeniging zij hier misschien niet overbodig.

Allereerst stelt zij zich ten doel de verpleging in het Diaconnessenhuis, zoowel als daarbuiten, van zieken van iederen landaard en godsdienst, welke verpleging voor onvermogenden geheel kosteloos geschiedt, voor minvermogenden al naar gelang hunner middelen.

Ten tweede beoogt de Vereeniging de kostelooze opleiding van diaconessen en vrije ziekenverpleegsters van elken godsdienst en ten slotte opent zij, door de belangelooze hulp van meerdere doktoren de gelegenheid tot kostelooze behandeling in de daartoe in het Diaconnessenhuis geopende polikliniek.

Dat zij zich van die veelomvattende taak kan kwijten voornamelijk dank zij de liefderijke toewijding van tal van diaconnessen, die zich tot levenstaak hebben gesteld zonder eenige geldelijke vergoeding haar beste krachten te wijden aan de lijdende menschheid, zich geheel op te offeren voor dat zoo loffelijk streven, — dit behoeft hier zeker niet in herinnering te worden gebracht.

En waar het heden vijf-en-twintig jaren geleden is, dat de edele Vrouw,

die onze stichting in het leven riep, als Koningin Emma der Nederlanden haar intocht deed in ons Vaderland, daar wil het ons voorkomen, dat geen meer geschikte gelegenheid dan juist thans kan worden gekozen, tot opwekking om het door Haar gegeven voorbeeld meer algemeen na te volgen; — tot het doen van dit beroep op de liefdadigheid ten behoeve der „Vereeniging voor Ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië" die onder de hooge bescherming van vrouwe N. Rooseboom en onder het eere-presidium van haar stichtster, mevrouw A. J. de Graaf, zoo nuttig werkzaam is ten bate der kranken en misdeelden van deze koloniën in het algemeen en van Nederlandsch-Indië's hoofdplaats in het bijzonder.

Namens de Commissie van Beheer der „Koningin-Emma Stichting",
TH. H. DE MEESTER, *Voorzitter*
F. D. COCHIUS, *Secretaris*

WELTEVREDEN, 22 Januari 1904.

AANDEEL VAN DE INDISCHE SCHATKIST IN DE WINST VAN INDISCHE ONDERNEMINGEN.

In de dezer dagen als bijlagen tot de Handelingen der Staten-Generaal (onder No. *105*—2) gepubliceerde Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië over 1902, treft men eenige cijfers aan, die wel de aandacht verdienen.

B i l l i t o n m a a t s c h a p p ij. Ingevolge artikel 3 der overeenkomst met deze maatschappij, betreffende eene nieuwe concessie tot het winnen van tin op Billiton, goedgekeurd bij de wet van 18 Juni 1902 (Staatsblad No. 139), betaalt de Maatschappij jaarlijks aan de Regeering vijf-achtste gedeelte van het voordeelig saldo, waarmede de winst- en verliesrekening wordt afgesloten.

Volgens de door den Minister van Koloniën onder dagteekening van 30 Sept. 1902 goedgekeurde winst- en verliesrekening bedraagt de winst over het boekjaar 1901/02 *f* 4,308,113.03⁵, waarvan vijf achtste gedeelten bedragen *f* 2,692,570.64⁵.

Als aandeel in de winst werd verantwoord onder de middelen en inkomsten van Nederlandsch-Indië:

Van het boekjaar	1892/93	op dienst 1893	*f* 163,944.32⁵
„ „ „	1893/94	„ „ 1894	„ 507,631.02
„ „ „	1894/95	„ „ 1895	„ 381,520.52⁵
„ „ „	1895/96	„ „ 1896	„ 333,910.77
„ „ „	1896/97	„ „ 1897	„ 366,332.76
„ „ „	1897/98	„ „ 1898	„ 642,847.35
„ „ „	1898/99	„ „ 1899	„ 1,751,640.72⁵
„ „ „	1899/1900	„ „ 1900	„ 4,333,615.52
„ „ „	1900/01	„ „ 1901	„ 3,165,955.79
„ „ „	1901/02	„ „ 1902	„ 2,692,570.64⁵

Wij kunnen hieraan toevoegen dat blijkens het jongste verslag der maatschappij het aandeel van den Staat in de winst over het boekjaar 1902/03 bedraagt . . . . „ 2,699,277.05

Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. Hieromtrent leest men het volgende:

Bij art. 90 der concessie tot het aanleggen en exploiteeren van een spoorweg van Samarang over Soerakarta naar Djokjokarta, bekrachtigd bij de wet van 6 Juli 1863 (Staatsblad No. 110) is bepaald dat, zoodra de schuld aan den staat geheel is afgedragen — hetgeen op 31 December 1894 was geschied — de Staat optreedt voor 25 percent der winsten, die jaarlijks boven het cijfer van 5 percent worden verkregen.

Blijkens de winst- en verliesrekening van den spoorweg Samarang—Vorstenlanden, goedgekeurd door den Minister van Koloniën, den 29sten Mei 1902, bedraagt het saldo der winst over het boekjaar 1901: ƒ 1,303,406,79[5]

Hiervan komt aan de vennootschap 5 percent over het aandeelen-kapitaal groot ƒ 7,450,000, zijnde	„	372,500.—
Waarna te verdeelen blijft	ƒ	930,966 79[5]
Waarvan het aandeel van den Staat ad 25 pCt. bedraagt	„	232,741.70

Als aandeel in de winst werd verantwoord onder de middelen en inkomsten van Nederlandsch-Indië, Iste hoofdstuk:

Van het boekjaar 1894 op dienst	1895	ƒ	163,631.63[5]
„ „ „ 1895 „ „	1896	„	124,620.35
„ „ „ 1896 „ „	1897	„	120,192.91
„ „ „ 1897 „ „	1898	„	161,608.09
„ „ „ 1898 „ „	1899	„	170,225.92[5]
„ „ „ 1899 „ „	1900	„	220,343.87
„ „ „ 1900 „ „	1901	„	248,820.96
„ „ „ 1901 „ „	1902	„	232,741.70

Hieraan kan worden toegevoegd dat het aandeel van den Staat over het boekjaar 1902 volgens het verslag der Mij. bedroeg ƒ 140,075.46.

Uitkeering uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfsbelasting over het belastingjaar 1901/02 ingevolge de wet van 9 April 1897 (Staatsblad no. 84) . . . . ƒ 360.544,62.

Deze opgaaf kan voor de drie voorafgaande jaren aangevuld worden uit de Mem. v. Toel. der Indische begrooting voor 1904. De uitkeering bedroeg in

1899	ƒ 322.875.
1900	„ 340.152.
1901	„ 382.035.

Koninklijke Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië. Hiervan wordt, met verwijzing naar het verslag der Rekenkamers over 1896 [1]), vermeld de uitkeering van een deel der winst over 1901 (7de termijn der eereschuld) groot ƒ 116.113,34 . . . . ƒ 11.611,33.

Daar hier in een officieel stuk van „eereschuld" wordt gesproken mag de volgende historische herinnering omtrent deze zaak van eenig belang worden

[1]) Bijlagen Handelingen 1897–98' no. 52–2 bl. 4.

geacht. In haar verslag over 1896 teekende de algemeene Rekenkamer aan dat uit eene bij de eerste quitantie van storting overgelegd afschrift van een brief van den G. G. moet worden afgeleid dat deze uitkeering een gevolg was van het met de bedoelde maatschappij gehouden overleg tot terugbetaling der uit de Nederlandsch-Indische kas betaalde kosten voor mijnbouwkundige onderzoekingen ten behoeve van den heer A. J. Zijlker. Op een vraag daaromtrent deelde de Minister van Koloniën mede dat er geen overeenkomst ter zake met de Maatschappij was gesloten, dat de terreinen, waarop de gemaakte kosten voor het mijnbouwkundig onderzoek betrekking hadden, thans aan de Maatschappij behoorden en dat de terugbetaling een gevolg was van een voorstel, dat op initiatief van den Minister door den raad van Commissarissen aan de algemeene vergadering van aandeelhouders was gedaan, om de terugbetaling als eene eereschuld te erkennen en die in jaarlijksche termijnen af te doen, welk voorstel met algemeene stemmen was aangenomen.

Blijkens de verslagen der Maatschappij was dit de vergadering van 28 Juni 1895. Hoe het komt dat men den naam van eereschuld aan deze zaak gaf, blijkt hieruit evenwel niet.

Aanvankelijk had de heer Zijlker, die in Aug. 1883 van het inlandsch bestuur van Langkat, onder goedkeuring van den Resident van S. O. K. zijn eerste concessieterrein verkreeg, met groote moeilijkheden te kampen. Van de op dit terrein gedane proefboringen bleek die van Telaga Toenggal. welke met werktuigen van het grondpeilwezen geschiedde, zeer overvloedig doch de heftige werking die in dit boorgat in Juni 1885 intrad, maakte het verder boren ondoenlijk. Men bepaalde zich tot nadere observatie. Voortdurend stroomden belangrijke hoeveelheden gas uit en er ging veel olie verloren.

Volgens hetgeen men leest in het werk van den heer L. P. de Stoppelaar[1] werd het terrein door den concessionnaris verlaten; hij stelde zich in verbinding met de Regeering van N-I. en verkreeg van deze op het door hem daartoe gedaan verzoek, ten behoeve van een meer nauwkeurig onderzoek, de medewerking van den dienst der grondpeilboringen. Het gouvernements-personeel noodig geacht voor de nadere booronderzoekingen, kwam daarop in het 3e kwartaal van 1886 ter plaatse van bestemming en maakte een aanvang met den aanleg van een transportweg naar het terrein. Wij zullen de t. a. p. in het kort geresumeerde ontwikkelingsgeschiedenis der concessie Zijlker hier niet verder volgen, doch alleen aanteekenen dat op 16 Juni 1890 de concessie werd ingebracht in eene naamlooze vennootschap onder den bekenden naam.

De bedoelde som van *f* 116.113 was blijkbaar hetgeen de toen verleende hulp van regeeringswege heeft gekost. Naar wij van particuliere zijde vernamen was de voorwaarde gemaakt dat dit geld slechts dan teruggegeven behoefde te worden, als men er in slaagde vòòr een bepaalden datum eene naamlooze vennootschap op te richten. Die datum werd evenwel overschreden de nieuwe maatschappij was daardoor rechtens niet meer tot de terugbetaling verplicht. Weldra bleek het echter dat zij verbazend goede zaken maakte, de aandeelen in 1892 tot een minimum bedrag van *f* 320.— verhandeld, stegen

---

[1] De Petroleum-industrie, Amsterdam J. H. de Bussy 1897 bl. 143.

in 1896 tot 800 à 900 pCt. en nu nog zijn zij op ± 460 pCt. genoteerd. Al dien rijkdom was men voor een deel verschuldigd aan de toen verleende hulp en om den schijn te ontgaan dat de vennootschap zoo laat was opgericht om van de terugbetaling der bedoelde som af te komen, is deze vrijwillige restitutie terecht met den naam van „eereschuld" betiteld.

VEERTIEN JAAR ONDER DE ATJEHERS.

Dezer dagen arriveerde per „Koningin Wilhelmina" een fuselier uit Nederlandsch-Indië, die veertien jaar onder de Atjehers vertoefd heeft en aldaar geheel als inlander leefde. Het geval schijnt ons merkwaardig genoeg om hier mede te deelen wat, met de initialen d. J., omtrent dezen persoon voorkomt in het *Algemeen Handelsblad* van 23 Februari jl. Hartog van Franck, zooals de man heet, is iemand met gebruind gelaat, kort geknipt haar en zwart kneveltje, die tevens klein van postuur is, en in inlandsche kleeding gemakkelijk voor een inlander zou kunnen doorgaan. Daarbij komt dat hij Israëliet is, een feit dat op zijn leven grooten invloed heeft gehad. Uit do gegeven inlichtingen blijkt dat hij op 22 Juli 1861 te Leiden geboren werd en op 10 Maart 1883 als soldaat naar Indië vertrok. Hier werd hij eerst op Java ingedeeld, doch reeds het jaar daarna naar Atjeh gedetacheerd. 's Mans dienststaten deelen mede dat hij daar tot 1888 deel nam aan verschillende krijgsverrichtingen, o. a. bij een der gevechten licht aan den linkervoet gewond werd en, zonder dat aanmerkingen op hem gemaakt waren, zijn plicht deed.

In 1888 was hij geplaatst te Segli en daar begon zijn avontuurlijk leven, van daar geraakte hij onder de Atjehers. Of hij gedeserteerd is naar den vijand? Van Franck ontkent dit met diepe verontwaardiging: toen hij in Juli 1902 weder onder de Hollanders terugkwam was hij voor den krijgsraad geweest; deze heeft de aanklacht wegens desertie tegen hem ingebracht, natuurlijk streng onderzocht en hem ten slotte daarvan vrijgesproken. Hoe hij dan onder de Atjehers verzeild raakte werd door hem aan den verslaggever aldus medegedeeld. „Ze mochten mij," zeide hij, „bij den troep gaarne lijden. Aangezien ik op verzoek naar Atjeh was overgeplaatst, omdat daar reeds een broeder van mij diende, voelde ik mij daar best thuis. 't Was op een Vrijdag, 8 Sept. 1888, ik was door voorspraak van een luitenant der genie, die altijd zeer goed voor mij was geweest, gedetacheerd bij de genie; te Segli hadden wij een nieuwe benting gebouwd, de Nederlandsche vlag was er op geheschen en het was feest. O. a. werd ik belast met het bedienen van de weegschaal, „stap op en laat je wegen," 't was een soort kermis, weet u. Dorstig geworden gingen wij naar de cantine, wij dronken een glas, ik zal niet zeggen te veel, doch we waren vroolijk gestemd en gingen daarna baden in de rivier. Ik weet heel goed dat wij ons ontkleedden, dat ik mijn kleederen aan den oever op een hoop legde. Wat toen verder met mij gebeurd is weet ik niet; ik ben bewusteloos geraakt of gemaakt, ik weet het zelf niet, maar

toen ik ontwaakte lag ik spiernaakt aan handen en voeten gebonden in een Atjehsche sterkte te Garat bij Samalangan. Hoe ik daar gekomen ben weet ik niet en 't is mij nooit verklaard geworden. Ik werd gevoerd voor het hoofd, Toekoe Panta Raja, die mij de vraag stelde of ik schieten kon, waarop ik ontkennend antwoordde, zeggende dat ik schrijver was geweest; ook antwoordde ik ontkennend op de vraag of ik kogels kon maken. De Toekoe gaf mij daarna een geleidebrief."

Dit bleek een soort van vrijbrief te zijn, het was een stempel van den vorst waardoor elke Atjeher hem moest helpen in zijn onderhoud te voorzien. zoo hij behoefte aan iets mocht hebben, want het scheen de bedoeling hem te houden, met welk doel is echter minder duidelijk. Op de vraag of men geen spiondiensten jegens het Nederlandsche gouvernement van hem vergde, luidt het antwoord: „Neen, dat is nooit van mij gevergd, ik zou er mij trouwens nooit toe geleend hebben, ik had niet de minste reden gehad tegen mijn eigen landgenooten verradelijk op te treden. De Atjehers waren niet voornemens mij iets te doen, mits ik slechts overging tot het Mohamedaansche geloof. Fanatiek als zij zijn, is het voor hen een goede zaak een Kafir, d. i. een ongeloovige, in handen te krijgen en dien te bekeeren; zulk eene bekeering brengt een heerlijk leven hiernamaals en degene, die het geluk heeft een Kafir te bekeeren, kan alle zonden in dit leven doen, maar wordt hiernamaals voor zijn bekeering beloond. Waar men in mij feitelijk reeds niet meer den vollen Kafir zag, daar ik Israëliet zijnde, reeds de besnijdenis had ondergaan, die ook in den godsdienst der Mohamedanen is voorgeschreven, was ik in hun oogen gemakkelijker te bekeeren en aan het feit dat ik Israëliet was, had ik dan ook eigenlijk mijn leven te danken. Het Mohamedaansche geloof heb ik dus omhelsd en als Mohamedaan heb ik al die jaren geleefd; aan Mohamedaansche godsdienstplichten moest ik steeds voldoen; de vastenmaand, de Atjehers noemen dien Ramoelin, medemaken, kortom als Mohamedaan leefde ik al dien tijd.

Wantrouwend bleef men wel steeds tegen hem, doch in de kampong was een stuk grond te zijner beschikking gesteld en door den „tjap" van den vorst kreeg hij voldoende om te leven, doch als er Hollandsche troepen in de buurt kwamen, werd hij tijdelijk naar het gebergte gebracht. Overigens, gekleed als Atjeher, werkte hij op de sawah als een inlander. Ook werd hij naar de Mohamedaansche wet gehuwd met een Atjehsche vrouw, die hem in den loop der jaren twee kinderen schonk.

„Waar die gebleven zijn," vervolgde v. F., weet ik niet. Die vrouw voelde niet veel voor mij; zij was er eigenlijk geloof ik om mij te bespionneeren, om toe te zien dat ik getrouw mijn plichten als Mohamedaan zou vervullen. Tijdsruimte kende ik allengs niet meer. Een dag was een dag, maar de tel was ik kwijt; de Atjehers rekenen bij padie-jaren, als de padie-oogst rijp is, is een jaar om, ik ging allengs ook op die wijze tellen. Van Holland en de Hollanders vernam ik nooit iets. Brieven, couranten, e. d. bereikten mij nooit. Een enkele maal kwam mij een Engelsch stuk courant in handen, dat als pakpapier had dienst gedaan, omdat soms door Atjehers goederen in het land kwamen, blijkbaar van Poeloe Pinang afkomstig. Maar aan Engelsche couranten had ik toch niets, ik kende geen Engelsch. In al dien tijd las ik dus slechts de Koran, ik moest dat als Mohamedaan; ik leerde allengs

vloeiend Atjehsch en Arabisch spreken, maar 't Hollandsch kon ik slechts denken en soms praatte ik dat voor mij zelf. Toen mijn kinderen grooter werden, ging ik hen Hollandsche letters leeren, maar men verbood mij dadelijk zoo iets; eenigen tijd wist ik een dagboek bij te houden, doch mijn vrouw verried dat en de stukken papier werden vernietigd. Hoeveel tijd ik onder de Atjehers had geleefd, kwam ik eerst te weten toen ik weder onder mijne landgenooten terug ben gekeerd — toen bemerkte ik eerst h o e lang dat geweest was."

Omtrent den ongunstigen indruk die de Atjehsche bevolking in al die jaren op hem gemaakt heeft verneemt men het volgende:

„De Atjeher is fanatiek in de hoogste mate. Gecommandeerd om ten oorlog te gaan tegen de Hollanders wordt hij niet, hij doet dit uit vrijen wil, uit geloofsijver. De oorlog tegen de ongeloovigen is voor hem de heilige oorlog, brengt hem in het Paradijs. Overigens is de Atjeher altijd valsch, hebzuchtig, gierig, verradelijk in zijn optreden; goud is hem alles, dat te krijgen is steeds zijn doel. O, ik heb een ongelukkig leven onder hun geleid. In de kampong Matang-Olim, in het Samalangansche, waar ik grootendeels toefde, heb ik vaak een leven vol ontbering geleid, vaak door koortsen, beri-beri, dysenterie geteisterd, en dan genezen òf door de natuur, òf door wat Indische medicijnen, dokters had men er niet! Menigmaal had men mij wel willen dooden, doch men durfde nooit, omdat het vrijgeleide van den Toekoe, de tjap, voor den Atjeher, toch altijd iets heiligs had."

In den tijd van zijn ballingschap is v. Fr. een jaar in de Gajoelanden geweest met Atjehers, die daar goud gingen zoeken, waaraan dat land rijk moet zijn. De Gajoeërs ziften het uit de rivieren. Omtrent hun persoon leest men: „De Gajoe-Loewas-menschen zijn groot van gestalte en stevig gebouwd; vuurwapens kennen zij nog niet, zij beschikken alleen over klewang, rentjong, kris en lans. In die streken heb ik op olifanten gejaagd, want voor eigen veiligheid had men mij een geweer gegeven. Olifanten ontmoet men in de Gajoe-landen in groote kudden. De bevolking acht de dieren „pomera", heilig, doch tracht ze te vangen om het ivoor. Daartoe hangen ze ergens over den weg dien de dieren naar de rivier loopen om te drinken een valbijl. Komt daar nu toevallig een olifant onder door, dan krijgt die de scherpe bijl in het lichaam; de slagtanden worden verkocht aan Chineezen en brengen vaak 300 à 400 dollars op."

Omtrent zijne eindelijke verlossing uit de ballingschap zegt hij, dat hoewel hij reeds menigmaal getracht had naar Hollandsche troepen terug te keeren, dit hem niet gelukte, omdat men hem steeds wegvoerde en hij zelden iets van de Hollanders vernam. In al dien tijd hoorde hij alleen dat er oorlog op Lombok was en de Atjehers, die den Sultan van Turkije erkennen als hoofd van alle Mohamedanen, vertelden dat deze den Heiligen Oorlog op Lombok gecommandeerd had om de Hollanders uit Indië te verdrijven. Voor zijn eigen veiligheid was hij verplicht zich bij die ideeën neer te leggen, gelijk hij trouwens menigmaal gedwongen was te handelen. Op een goeden dag — het bleek later 27 Juli 1902 geweest te zijn — hoorde hij dat eene patrouille in de buurt van Simpang Olim zou komen. Hij wist in den nacht te ontvluchten, overnachtte op de passar en melde zich doodziek bij den commandant er van, luitenant Bleeker. Wel had men zijn vlucht ontdekt en wilde een hoofd hem uitleveren voor geld,

doch hij wist zich vrijwillig aan te melden. Eerst begreep men zijn Atjehsch niet en het duurde wel een drietal dagen voor hij zich weder in het Hollandsch kon uitdrukken. Aanvankelijk als deserteur geboeid naar Edi in de provoost gebracht, toen op last van den dokter in de politie-kamer, werd v. Fr. veertien dagen later overgebracht naar Kota-Radja, waar hij eenige maanden in het hospitaal vertoefde. Daar moest hij zijn wedervaren vertellen aan majoor Van Daalen, aan Dr. Snouck Hurgronje en later ook aan generaal Van Heutsz. De krijgsraad sprak hem op 6 Oct. 1903 van desertie vrij en, toen dit gebeurd was, werd hij weer ingedeeld te Oleh-leh, waar hij den tijd, dien hij in 1888 nog te dienen had, uitdiende om in Januari jl. met een certificaat van goed gedrag als gepasporteerd naar Holland terug te worden gezonden.

Bij zijn familie werd hij reeds lang als dood beschouwd, doch hij acht zich gelukkig zijn oude moeder nog weder te zien. Aan den verslaggever schetste hij het Atjehsche land als onbeschrijfelijk vruchtbaar, alles groeit er als 't ware van zelf en het land is rijk aan mineralen en goud. De oorlog acht hij thans na hetgeen generaal Van Heutsz deed geheel uit en de Atjehers zijn over het Nederlandsche gouvernement niet ontevreden. Hoewel feitelijk altijd de „kompenie" bevechtende uit vrijen wil, werden de Atjehers daartoe steeds door de hoofden aangedreven; nu hun gezag gebroken is leggen zij zich bij de overheersching der Hollanders gaarne neer.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Maart 1904.

INHOUD.

Toewijding aan Indië. In het *Vaderland* van 13 en 14/15 Febr. j.l. schrijft de heer P. C. Huyser een tweetal hoofdartikelen, waarin besproken wordt wat de welvaart op Java tegenhoudt en wat die kan bevorderen. Veel daarvan zal door menigeen gaarne worden onderschreven. „Met het stelsel van onbetaalden arbeid, de heerendiensten, en van onvoldoend betaalden arbeid, de Staats-koffiecultuur, moet worden gebroken; dit stelsel doodt alle ambitie, werkt nadeelig terug op allen Javaanschen landbouw, de rijstcultuur incluis." De schrijver wil de koffiecultuur der Javanen niet geheel op zijde zetten, doch ze onder leiding stellen der hoofden en dan den Javaan de vrije beschikking over zijn product laten. Hij wil voorts den dessaman releveeren. Wat van hem is en wat hij produceert moet het zijne zijn en blijven; het Gouvernement moet hem dat bezit waarborgen door zijne rechtsmacht en zijne politie. Ook de tabakscultuur vormt een belangrijke bron van inkomsten, waarvoor gevaar bestaat als de Europeesche opkoopers en de Javaansche planters niet tot een beter vergelijk komen. Hij wil de ondernemers in de gelegenheid gesteld zien gronden voor de tabakscultuur van de bevolking te huren en tevens om met Javanen arbeidscontracten te sluiten. Zonder de zekerheid dat de planter zijn volk in de hand heeft is zorgvuldige tabaks-cultuur onmogelijk. Tabakscultuur is tuinbouw, die steeds zorg vereischt en niet met zich te hooi en te gras aanbiedend personeel gedreven kan worden. Waar de tijdgeest tegen koeliecontracten is, vraagt de schrijver of men een practisch middel om welvaart te verspreiden van de hand moet wijzen, omdat er misbruik van gemaakt kan worden, of men vuur en licht moet dooven omdat er brand door kan ontstaan. Ingenomenheid wordt betuigd met veel wat de heer Scherer in zijne jongste lezing zeide (zie Revue Maart-afl. bl. 443) doch de schrijver gelooft niet dat het absenteisme Java zoozeer verarmt. Hij

meent dat Nederland meer geld naar Indië zendt dan omgekeerd thans winst uit Indische ondernemingen wordt getrokken. Hier schijnt ons het betoog minder overtuigend, wat bijv. de waarde is voor de bevolking van het geld jaarlijks door de suikercultuur onder haar gebracht, zoude eerst meer in bijzonderheden moeten worden nagegaan.

Omtrent den zachten drang, die volgens den heer Scherer altijd bij den inlander noodig zoude zijn, daar heeft deze schrijver niets tegen, „mits het zooveel mogelijk onmerkbaar, op humanen toon en in zijn belang geschiedt. Op den arbeid mag geen belasting gelegd worden, wel op de nettowinst uit den arbeid verkregen. Die wint, kan en wil er ook wat van afstaan, doch verliezen en dan nog directe belasting betalen toe, dat kan niemand." Ons dunkt dat dit zoowel met het oog op de inlanders als op de Europeesche ondernemers in het oog moet worden gehouden.

Het slot van het artikel eindigt met de bemoedigende verwachting dat juist omdat de Javaan onderworpen en lijdzaam is, het even gemakkelijk zal wezen om hem welvarend te maken als om hem te verarmen. „Als men 't maar goed met hem meent, dan komt alles terecht." Of dit nu niet wat al te eenvoudig is? Intusschen wij staan aan den vóóravond van een meer vrijgevig Regeeringsbeleid in Indië en volgens den schrijver biedt het noodlot zonderlinge verassingen. Hebben liberale Ministeriën tot nu toe Indië conservatief geregeerd; nu zal hoogstwaarschijnlijk een conservatief Ministerie liberaal tegenover Indië moeten optreden.

* * *

De toekomst van Suriname wordt nog herhaaldelijk besproken, naar aanleiding van de bekende brochure van den heer de Gelder. Voornamelijk op natuurwetenschappelijk gebied geschiedde zulks in een tweetal opstellen van Dr. H. van Cappelle, in *De Ind. Mercuur* van 9 en 16 Febr. jl. die er op wijst hoe bij de uitkomsten van den landbouw de lage prijzen en de ernstige ziekten in het gewas onvermeld zijn gebleven als oorzaken van eenen tijdelijken achteruitgang. Hij acht Suriname niet reddeloos verloren voor den verbouw van tallooze stapelproducten en wijst er op hoe, na zooveel jaren van roofbouw, de buitengewoon vruchtbare bodem in het alluviale kustgebied nog even rijk is gebleven (o. a. blijkens onderzoekingen van Prof. J. M. van Bemmelen in het Landbouwk. Tijdschr. van 1903 gepubliceerd). Wat goed en goedkoop werkvolk betreft, behoeft de hoop op betere tijden niet te worden opgegeven terwijl het Javaansche element in dit opzicht gunstig zal werken. In het bergland ziet deze schrijver geen toekomst, doch wel in de vruchtbare gronden welke in het Savannah-gebied verspreid worden aangetroffen. Wat de boschcultuur betreft, zelfs de heer Berkhout, die niet als optimist bekend staat, ontkent de mogelijkheid niet van exploitatie in het door hem bezochte gebied terwijl Dr. v. C. meent dat in het westen der kolonie de bosschen veel rijker zijn. Dat de negers niet zouden willen werken wordt weersproken door het jaarlijks sluiten van duizenden werkcontracten. Ook de balata-industrie zal vooruitgaan als het transport gemakkelijker wordt en beter tegen mishandeling der boomen gewaakt kan worden, al is door den langzamen groei de bolletree niet geschikt om aan te kweeken. Hier voor komen echter wel andere soorten in aanmerking zooals de Hevea brasiliensis (zie Jan-afl. blz. 114).

In het tweede artikel wordt het belangrijke onderwerp, de goudindustrie, besproken en de bewering van den heer De G. dat doorgaande goudriffen zouden ontbreken, weersproken, zoowel op gezag van hetgeen in de jaarverslagen der Mij. Suriname zelf voorkomt, als naar de geologische gesteldheid, waarbij tegenover de gegeven voorstelling van het ontstaan der goudhoudende lagen eene andere wordt geplaatst, waarin de goudhoudende kwartsaderen van eruptieve natuur worden geacht, en het waarschijnlijk is, dat zij niet alleen aan de oppervlakte maar naar de diepte groote rijkdommen bevatten. Behalve de gewraakte getuigenis van den Ingenieur Levat, haalt deze schrijver het oordeel aan van den heer G. C. Du Bois, den geoloog-mijnbouwkundige van de Mij. Suriname en van een Franschman L. Ferd. Viala (les filons d'or de la Guyane française, Baudry et Cie 1886) die eveneens aan goud op groote diepte gelooft.

Waar Dr. v. C. zich onthoudt van de bespreking van den spoorwegaanleg, vindt men in een tweetal Surinaamsche brieven in het *Alg. Handelsblad* van 14 en 15 Febr. jl. behalve eene wederlegging van het eerste gedeelte der brochure aan de hand de artikelen van den heer W. Kraan, in „Onze West" van 16, 20 en 23 Jan. jl. laatstbedoeld onderwerp meer speciaal behandeld in een resumé van eene brochure, geschreven door den ingenieur Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys, die belast is met den aanleg. Daarin wordt medegedeeld, waarom het meterspoor verkozen is boven de wijdte van 0.75 M. en in verschillende andere opzichten opgekomen tegen het ongunstig oordeel over de wijze, waarop het werk wordt aangepakt.

Het zoude te ver voeren om deze quaestie hier te resumeeren. In een tweetal artikelen in het *Alg. Handelsblad* van 29 Febr. en 1 Maart jl. heeft de heer de Gelder de heeren Kraan en Jhr. v. Reigersberg Versluys gerepliceerd. Wat omtrent de ongebruikelijke spoorwijdte en andere technische punten wordt aangevoerd schijnt niet zoo heel gemakkelijk te wederleggen, evenmin als de cijfers die te berde werden gebracht op de vergadering van het Indisch Genootschap van Dinsdag 23 Febr. j.l., waar de heer Berkhout eene voordracht hield over de bosschen in Suriname en het door hem blijkens zijn rapport gedaan voorstel verdedigde. De heer De Gelder, persoonlijk ter vergadering aanwezig, trachtte op grond van de gegevens, in dat rapport zelf voorkomende o.a. aan te toonen dat de proef met het inrichten van een deel der bosschen onder staatsbeheer veel duurder te staan zou komen, dan geraamd was. Ook over de kosten van vervoer van het hout per spoor naar Paramaribo dacht hij zeer ongunstig. De onzekerheid, waarin men verkeert omtrent de kosten van aankap en exploitatie werden door den inleider toegegeven, doch deze stelde op den voorgrond dat het hier niet de begrooting van exploitatie maar van de voorafgaande boschinrichting betrof en dat men eerst als deze tot stand was gekomen over de eerste zou kunnen oordeelen. Wat de spoorweg-exploitatie betreft, de beoordeeling daarvan lag niet op den weg van den houtvester. Op het cijfer van $2^1/_2$ cent per tonkilometer, dat geraamd is als dat der zelfkosten van het vervoer, kon men voor de transportkosten 5 cts. per tonkilometer aannemen. Waar de heer De G. die zelfkosten in verband met het geringe trafiel veel hooger raamt, kunnen wij slechts hopen dat hij de zaken te donker inziet en geven het zelfvertrouwen en de moed, die uit

het geschrift van den heer v. Reigersberg Versluys spreken, daartoe wel aanleiding.

Intusschen was het steeds moeilijk zich een denkbeeld te maken van de drijfveeren, die tot de huidige oppositie hebben geleid en zoude menigeen in de verzoeking komen den heer De Gelder wegens zijn ter elfder ure optreden zeer hard te vallen. De laatste artikelen verspreiden echter omtrent deze zaak naar ons inzien meer licht daar zij een blik geven in den gemoedstoestand van den schrijver, die veel, zoo niet alles verklaart. Afgaande op de berichten omtrent de vruchtbaarheid en goudrijkdom van Suriname, ontstond bij den heer De Gelder den wensch om aan den avond van zijn leven nog een groot nationaal werk te helpen tot stand brengen. Met medewerking van enkele mannen van naam van verschillende politieke richting werd een comité gevormd en verkreeg men krachtige regeeringshulp in den vorm van groote rechten en aanspraken en de beschikking over staatsingenieurs voor de opname van het spoorwegtracé. „Getrouw aan het nationaal doel dat de mannen, die het bovenbedoelde comité vormden, beoogden, werden de door hen van de Regeering verkregen rechten, concessiën, enz. zonder eenige betaling. van welken aard ook aan de Maatschappij Suriname overgedragen (prospectus dd. 26 Juni 1897); bovendien stelden zij zich beschikbaar om geheel belangloos het bestuur der nieuwe vennootschap te voeren (art. 10 der statuten)."

Het blijkt nu dat tijdens het onderzoek op grond van de ontvangen rapporten het vertrouwen van den heer De G. in den goudrijkdom werd geschokt. Daardoor bevond hij zich blijkbaar in een zeer moeilijk parket: „Als president van den Raad van Beheer der Maatschappij Suriname", zoo lezen wij, „hadden wij verplichtingen tegenover de aandeelhouders, als oud landsdienaar mochten wij de Regeering niet onkundig laten van onze denkbeelden omtrent de toekomst van Suriname."

Voor het feit dat niettemin de wet voor den Lawaspoorweg toch tot stand is gekomen, meent de schrijver niet aansprakelijk te zijn. Die wet dankt haar oorsprong aan den Gouverneur Lely, aan de Koloniale Staten en aan den Minister die haar indiende. Aan eerstgenoemde zond hij intijds een volledig afschrift van dat deel der brochure, dat over de toekomst van Suriname handelde, de Koloniale Staten ontvingen den vroeger reeds vermelden brief van 29 Juli 1901 en den Minister werd de ongunstige opinie van den heer De. G. mondeling medegedeeld.

„Als oud-hoofdambtenaar," leest men: „werden door ons blijkens het voorgaande tijdig alle autoriteiten ingelicht, die betrokken zijn geweest bij het wetsontwerp betreffende den spoorwegbouw in de kolonie. Als president van den Raad van Beheer der Maatschappij Suriname, aan wien de aandeelhouders hunne belangen hadden toevertrouwd en met het oog op onze verschuldigde deferentie aan de Regeering mochten wij niet verder gaan."

Het schijnt onnoodig het artikel verder op den voet te volgen, de situatie moet inderdaad pijnlijk geweest zijn. Ware destijds even luide en krachtig gesproken als nu en de deferentie uit nood geheel terzijde gelaten, dan zoude er meer kans zijn geweest dat men aan de bedenkingen aandacht had geschonken; maar ware dan het effect bereikt dat volgens den heer de G. logisch moest volgen, de mannen die uit vaderlandsliefde de nationale zaak

steunden, waren hun geld kwijt geweest. Men kan slechts dankbaar zijn nooit in zulk een positie gestaan te hebben.

* * *

De heer Lal Mohan Ghose. Onder het opschrift „Plicht tegenover Indië," maakt het *Alg. Handelsblad* in zijn nummer van 16 Februari j.l. ons er opmerkzaam op dat de voorzitter van het jongste „Indische nationaal congres" waarvan op bl. 247 van de Februari-afl. is melding gemaakt reeds vroeger in *De Indische Gids* is besproken en wel in het artikel in den jaargang 1879 tweede deel bl. 344—354, dat tot opschrift voert: „Een inlandsch afgevaardigde der bevolking van Britsch-Indië te Londen, door Serklaes van Dene, volgens dat blad een vrij duidelijk anagram. [1])

Terwijl de daar voorkomende opmerking omtrent de waarschuwing, die er in dit optreden lag, en het slot van de rede, dat handelt over den plicht van Engeland om zijn rijk te grondvesten in het hart en het geheugen van een dankbaar volk, worden overgenomen, meent het blad dat die woorden, in 1879 door Lal Mohan Ghose tegen Engeland gesproken, waarlijk nog wel ernstig door onze staatslieden overwogen dienen te worden. Het blad zegt ten slotte:

„Wanneer deze zich weten te verheffen boven de armzalige overleggingen van een kleingeestige en kortzichtige politiek," zullen zij in de allereerste plaats niet meer willen weten van de schatting, nu nog in den vorm van een rentepost van ƒ 3.861.000 ten onrechte op Indië's, schouders gelegd. . . . .

„Zij zullen hun plicht beseffen tegenover de inlandsche bevolkingen die eenmaal onder hunne hoede gesteld zijn, *niet* trachten dien plicht van zich af te schuiven door te denken aan verkoop van een deel van ons Indisch Rijk, maar wel het mogelijke doen om rust, orde en welvaart onder die bevolkingen te bevorderen. Zij zullen begrijpen dat op *die* wijze de roem van Nederland, als koloniale mogendheid, het best wordt gehandhaafd en bevestigd!"

* * *

Uitvoerrechten in Ned.-Indië. In zijn nummer van 21 Februari d. a. v. behandelt het *Alg. Handelsblad* hetgeen wij in onze revue van de Februari-afl. op bl. 263 schreven omtrent de in de practijk gebleken mogelijkheid van een uitvoerrecht op Indische stapelproducten, veranderlijk met de marktwaarde, naar aanleiding van hetgeen dat blad zelf omtrent het tin op het Maleische schiereiland gezegd had.

Nu is er toch groot onderscheid", zegt het blad, „tusschen tin en suiker en koffie. En zijn niet alle deskundigen het er over eens, dat in een land waar langs andere wegen voldoende belastingen kunnen worden geheven, uitvoerrechten afkeuring verdienen? Waarom verlangt hier te lande niemand de heffing van uitvoerrechten, in welken vorm ook?"

Uit dit gedeelte van de tegenspraak blijkt dat het *Hbl.* meent dat in Indië langs andere wegen voldoende belastingen kunnen geheven worden. Als dat zoo was, stond de zaak natuurlijk geheel anders, doch dan was het

---

[1]) Bij informatie blijkt het ons geen anagram te zijn, doch een pseudoniem van den heer C. E. van Kesteren.

ook niet noodig telkens te spreken over het bezwaarlijke om te voorzien in al de te vervullen behoeften, over de restitutie van een rentepost, enz. Met een vergelijking met Europeesche toestanden wordt theoretisch misschien het pleit gewonnen, doch practisch zeker niet.

In onzen gedachtengang was de zaak deze, dat door omstandigheden, onafhankelijk van den wil van wien ook, de Indische samenleving veel meer geld noodig heeft dan vroeger en dat dit er van buiten in gebracht moet worden, anders blijft het: nemen met de eene hand en geven met de andere. Door het openstellen van de besloten inlandsche samenleving is een wijziging in den oeconomischen toestand ontstaan, welke nog onlangs door den heer Scherer (zie onze revue in de Maart-afl. bl. 443) op afdoende en duidelijke wijze in het licht is gesteld. Naar ons oordeel zijn onder de geld kostende zaken, die door den gewijzigden toestand met den dag dringender worden, in de eerste plaats te noemen, het instellen van eene bezoldigde politie in het binnenland, het afschaffen van alle heerendiensten en het vervangen daarvan door betaalden arbeid, ook die welke voor het gemak thans dessadiensten genoemd worden, maar feitelijk heerendiensten zijn, het geleidelijk terugkoopen der particuliere landerijen, passend inlandsch onderwijs, enz. Hiervoor is geld noodig en wij meenden, in afwijking van het boven vermeld gevoelen van het *Hbl.*, dat het bezwaarlijk gaat den algemeenen belastingdruk nog sterker te verhoogen. Dat blad wil voor een deel in de behoefte voorzien door het kwijtschelden van den straks nog genoemden rentepost. Die millioenen moeten dan echter betaald worden door a l l e Nederlandsche belastingschuldigen. Daar het aan de meerderheid van deze lang niet onverschillig is of zij meer betaalt, kwam het ons billijk voor in de eerste plaats ten bate van Indië te doen komen een deel van de winsten, die in Indië en met behulp van inlanders worden gemaakt. Nu is het weder zeer juist dat. als men bij deze beschouwing uit het oog verliest dat een en ander met het oog op Indische toestanden is gezegd, en het doet voorkomen alsof zulks ook toepasselijk is op de verhouding van Europeesche werkgevers en Europeesche werknemers, met zulk eene handige polemiek den revueschrijver zelfs ultra-radicale en socialistische gevoelens kunnen worden toegedicht. maar op dit punt zal het wel niet noodig zijn verder door te gaan. Om te bewijzen dat de winst reeds belast wordt, wijst het blad op de bedrijfsbelasting in Nederland en de patent-belasting in Indië.

De uitkeering, die de Indische kas uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfbelasting ontvangt, beliep in 1902 ruim 3½ ton, het patentrecht is op Java en Madoera voor 1904 geraamd op 8¾ ton en voor de Buitenbezittingen op nog geen 3 ton. Daar onder de beide laatstgenoemde bedragen een aantal posten voorkomen, welke met de groot-industrie niets te maken hebben, kan men wel aannemen dat de bestaande belasting op de bedoelde winsten nog niet zeer veel bijdraagt in de behoeften van Indië. Voorts wordt gezegd dat de minister Van Dedem tien jaren geleden een wetsontwerp indiende van een suikerbelasting ter vervanging van het uitvoerrecht, maar dat daarvan niets gekomen is omdat de bezwaren te groot bleken. Vergissen wij ons of waren die bezwaren daarin gelegen dat de verschillende ondernemingen onder zulke verschillende omstandigheden werken. Ook het blad wijst op fabrikanten, die de beste zaken zullen maken omdat zij het best op de

hoogte zijn en deugdelijk personeel hebben. Dit zijn echter omstandigheden, die bij de uitwerking van het denkbeeld in de praktijk overwogen kunnen worden, doch niet pleiten tegen het beginsel. Wat evenwel de omstandigheden betreft, waardoor er fabrieken bestaan, die door ligging en omgeving niet met de andere gelijk op kunnen werken, deze zullen het op den duur moeten verliezen evenals die welke slecht beheerd worden en wel eerder dan in een Europeesche omgeving het geval zoude zijn, omdat ondernemingen met weinig winst of met verlies werkende in Indië in het bijzonder schadelijk zijn voor de inlandsche samenleving. Dat het denkbeeld zoover weggeworpen moet worden als het *Hbl.* voorgeeft, is naar onze bescheiden meening door deze bestrijding verre van aangetoond.

* * *

Soemba. In het *Alg. Handelsblad* van 11 Febr. jl. wordt de aandacht gevestigd op eene brochure, niet in den handel, van J. K. H. de Roo van Alderwerelt, „verdienstelijken zoon van den hier te lande nog niet vergeten minister". De heer De Roo is civiel gezaghebber geweest op Soemba en geeft een beschrijving van den toestand aldaar, welke te oordeelen, naar hetgeen uit de brochure aangehaald wordt, veel overeenkomst heeft met hetgeen omtrent dit eiland in onze vorige aflevering (bl. 367 e. v.) is medegedeeld. Op veel plaatsen waar nu een woestenij is, zoude eene welvarende bevolking hebben kunnen wonen, indien, zooals de heer De Roo zegt, het centraal gezag beter zijn plicht had begrepen. „Inderdaad", zegt het *Hbl.* „als een verwijt niet gedaan mag worden aan de Indische Regeering, dan is het wel de beschuldiging van „imperialisme", van zucht naar uitbreiding van gezag". Voorbeelden worden hierbij aangehaald hoe de vrees om in moeilijkheden te komen dikwijls belet heeft om misstanden weg te nemen, o. a. dat op Sumatra's Westkust nog altijd een billijk belastingstelsel ontbreekt, al zijn de plannen er voor gemaakt, doch „het centraal gezag deinsde ten slotte voor de uitvoering terug, het durfde niet decreteeren wat toch billijk was, en laat, jaar in jaar uit, den Javaan betalen wat de Sumatraan betalen moest..."

Tot Soemba terugkeerende wordt o. a. medegedeeld hoe het ten deele door onze schuld is dat de Endehneezen daar den baas spelen en hoe wij niet bestraffend, maar beschermend moeten optreden zoowel tegen laatstgenoemden als tegen de onderdrukkers der bevolking. „Daarvoor zijn noodig een paar ambtenaren, wien het „heilig vuur" niet ontbreekt, met een 25-tal politiedienaren om de zekerheid te verkrijgen dat hunne bevelen worden uitgevoerd: een goed gebruik van de beschikbare maritieme middelen — groote oorlogsschepen zijn daartoe niet vereischt — om de rooftochten der Endehneezen voor goed te beletten."

Het *Hbl.* beoordeelt niet of het schema van den heer De Roo juist is en gaat, omdat de brochure „niet in den handel is", ook niet tot bespreking der details over, doch acht het noodig de in 1866 aangenomen gedragslijn, toen na een strandroof in 1863 op een Amerikaansch schip gepleegd, schadevergoeding betaald moest worden en personeel op het eiland geplaatst werd, weder te vervolgen, nadat men in dien tusschentijd den draad uit onverschilligheid of misplaatste zuinigheid heeft laten glippen en veel goeds van 1866—1870 door den controleur, den lateren resident, Roos tot stand gebracht,

weder ongedaan werd gemaakt. De kosten der bescherming kunnen, door de heffing van in- en uitvoerrechten, door de bevolking zelve betaald worden en zullen ook niet hoog loopen. Wat thans aan Soemba wordt besteed is weggeworpen geld. „Het is geen imperialisme", zegt het *Hbl.*, „als wij als beschermers optreden der bevolking van Soemba, die ook tot de onderdanen van Nederland behoort. Niet uit eigenbelang zou die bescherming verleend worden, maar uit besef van verantwoordelijkheid."

* * *

Een nieuwe expeditie naar Nieuw-Guinea. In de op 20 Febr. jl. te Amsterdam gehouden vergadering van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, deed de voorzitter, de heer J. W. IJzerman verschillende mededeelingen omtrent een ontworpen expeditie naar de binnenlanden van Nieuw-Guinea. Het betreft een tocht naar het hooggebergte in het midden van het Nederlandsch gebied, het in eene vorige revue (bl 277) vermelde sneeuwgebergte. Het plan beoogt zoo ver mogelijk door te dringen, het hooggebergte te bestijgen en tevens het vastleggen van verscheidene punten der kust beoosten en benoorden Oetanata door middel van astronomische plaatsbepaling ten opzichte van Kaap Valsch. Doel moet zijn het bereiken van den kam van het sneeuwgebergte. De vraag of inderdaad sneeuw op de toppen voorkomt, is nog niet met zekerheid beantwoord; dit staat vast dat de hoogste top zich ruim 5000 M. boven de oppervlakte der zee schijnt te verheffen; omtrent de plaats van dien spits, in 't algemeen omtrent den kam heerscht eenige onzekerheid. Volgens de berichten van Dr. S. Müller en van Modera omtrent die ligging, zoude een tocht over de kruin geen onoverkomelijke bezwaren op behoeven te leveren. Onderzoek naar de ligging, uitgestrektheid, hoogte en geologische formatie is het eerste punt op het programma der expeditie. Door beklimming van het gebergte zal men betere waarnemingspunten hebben om een denkbeeld te krijgen van de stroomgebieden der verschillende rivieren. Terwijl men naar het noorden slechts de Ambernoh op Nederlandsch en de Kaiserin Augusta-rivier op Duitsch gebied kent, is de afwatering naar het zuiden haast nog minder bekend dan die naar het noorden. Na te gaan welke rivieren daar uitmonden en hoe zij loopen is voor het systematisch onderzoek van Nieuw-Guinea van groote beteekenis. Men meent dat reeds beoosten Providentiaal bank (op de zeekaart op 138° O. L. te vinden) eene rivier van beteekenis zal worden aangetroffen. Deze of een meer zuidelijk gelegen stroom zal ter beklimming van het gebergte zoo hoog doenlijk moeten worden opgevaren om dan zoover mogelijk landwaarts door te dringen.

De oud-luit. ter zee 1e kl. R. Posthumus Meyes, die op Nieuw-Guinea geen vreemdeling is, vertrekt over enkele dagen naar Indië om als gevolmachtigde van het genootschap op te treden en de expeditie verder voor te bereiden en te regelen, waartoe hij dadelijk naar Merauke denkt te gaan om met den Assistent-resident Kroesen alles te overleggen. Men hoopt dan in September, den gunstigsten tijd voor vertrek naar het binnenland gereed te zijn. De heer W. Koch zal als geneesheer de expeditie vergezellen.

* * *

Inlandsche oogheelkundigen. In de revue der Dec.-afl. van 1902 (bl. 1762) is met een enkel woord melding gemaakt van een gouvt. besluit betreffende een proef tot opleiding van Inlandsche oogheelkundigen (doekoen mata). Met die opleiding werd dr. C. H. A. Westhoff te Bandoeng belast, die zich voor zijn terugkeer naar Indië te Amsterdam een goeden naam had verworven als oogheelkundige en, blijkens een bericht in de *Java-Bode*, getoond heeft hart te hebben voor het openbaar belang, o. a. blijkende uit zijne bemoeiingen met het Blinden-instituut te Bandoeng. Veel geld kost de proef niet, want aan Dr. W. werd daarvoor eene maandelijksche toelage verzekerd van *ƒ* 500, waaruit hij dan ook alles moet bekostigen aan personeel en verpleeggelden. Den 5den Januari 1903 begon de eerste cursus met 8 leerlingen, nadat er eenigen waren weggezonden omdat zij niet genoeg Nederlandsch verstonden om de lessen te kunnen volgen. Half Juli werd het examen afgenomen van 7 leerlingen. Hiervan slaagden er 5 die in verschillende residentiën geplaatst zijn, waar zij dagelijks ooglijders behandelen. Te Bandoeng zelf behandelde de leider van den cursus, bijgestaan door zijne leerlingen niet minder dan 1300 uit de Preanger afkomstige gevallen en verrichtte hij meer dan 100 grootere operatiën. Een tweede cursus begon in Aug. jl. met 5 leerlingen. Het blad hoopt dat de Regeering de proef zal doorzetten en op den duur de tijdelijke aanstelling op *ƒ* 30.— 's maands voor die inlandsche oogartsen zal doen overgaan in eene opneming in vasten dienst met tractementsverhoogingen. Dit zou in het belang zijn van de honderdduizenden ooglijders in de binnenlanden en tevens een fatsoenlijk bestaan verzekeren aan goed onderwezen inlanders

In verband met dit onderwerp dient de aandacht gevestigd op het artikel in het *Alg. Handelsblad* van 8 Maart jl., getiteld: „De blinden in Indië," dat handelt over het onlangs uit Indië ontvangen tweede Jaarverslag der „Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Ned. Oost-Indië" te Bandoeng. Daarin wordt vermeld hoe besprekingen van den heer H. J. Lenderink, den volijverigen directeur van het Amsterdamsche Blinden-Instituut, nu ongeveer vijf jaar geleden met den Minister van Koloniën gehouden, aanleiding hadden gegeven tot het door de Indische Regeering benoemen van eene commissie om te onderzoeken wat er in die richting gedaan kon worden. Deze commissie heeft nooit een vergadering gehouden en niets van zich laten hooren en eerst na vruchtelooze pogingen van den Chef van den Geneeskundigen dienst, heeft Dr. Westhoff met Nederlandsche en regeeringshulp de plannen te Bandoeng helpen verwezenlijken, waar nu op bescheiden schaal een „blindeninstituut" voor Europeanen en eene werkinrichting voor blinde inlanders en Chineezen is opgericht.

Het *Hbl.* is in deze teleurgesteld wegens de geringe medewerking der Indische ingezetenen. „Zij hebben meer dan wenschelijk was, het lot der blinden in Indië afhankelijk gelaten van de moederlandsche weldadigheid en van Regeeringssteun."

* * *

Curaçao. In het *Dagblad van Z. H. en 's Gr.* van 21/22 Febr. j.l. komt een hoofdartikel voor van een vriend van Curaçao, die het betreurt dat er nog zoo weinig voor het eiland gedaan wordt en alles voorloopig blijft bij commissies

waarvan hij er niet minder dan dertien meent te kunnen opsommen. Een gepensionneerd officier der genie van het N. I. leger zal naar de kolonie uitgezonden worden aan wie de leiding van bevloeiingswerken, het ontwerpen van plannen voor keerdammen kan worden toevertrouwd. Maar die officier moet eerst naar Duitschland, Oostenrijk en België om practische ervaring in grondboringen op te doen. De schrijver van het artikel vindt een en ander blijkbaar nog al omslachtig. Ook (zie onze Febr.-afl. blz. 308) de exploitatie der Santa Barbara mijn komt ter sprake. De gouverneur heeft verleden jaar den heer Godden zijne bemiddeling aangeboden om te trachten de zaak te regelen. maar ontving, volgens dezen berichtgever zulk een aanstootelijk antwoord dat van verdere onderhandeling geen quaestie meer kon zijn. „Later", zegt de schrijver, „heeft het Kamerlid Van Kol, daartoe aangezocht door al de mede-eigenaren, den heer Godden de redelijkste en billijkste voorwaarden aangeboden met de optie dat, indien hij zelf onder die voorwaarden niet exploiteeren wil, hij die exploitatie onder diezelfde voorwaarden zou toestaan aan sommige der medeeigenaren, die daartoe bereid waren. Ook dit werd alweer door den heer Godden beslist van de hand gewezen." Iets verder leest men dat die heer zoo doordrongen is van zijn oppermacht, dat zijn Curaçaosch orgaan, gelukkig geen toongevend blad, niet schroomt Nederland beslist te bedreigen en schrijft: „zal Nederland zoo onvoorzichtig zijn op te treden, vooral nu er een Engelschman in het spel is, die zeker niet nalaten zal voor zijn goed recht op te komen, waar hij vermeenen mocht bescherming er voor te krijgen? Wij houden ons overtuigd dat de Nederlandsche Regeering hare aloude faam van voorzichtigheid handhaven zal." De schrijver van het artikel meent dat deze bedekte bedreiging het Nederlandsche gouvernement koud zal laten en dat de Engelsche die in hare koloniën zulk een eigendunkelijke wijze van doen niet verdraagt, maar door strenge wetten beteugelt, den heer G. en zijn absurde bedreigingen alleen zal laten. Het is zeker steeds een raadselachtig verschijnsel dat deze heer de zaak nu reeds negen jaar heeft laten rusten en daardoor al dien tijd de werklieden de gelegenheid ontrooft wat te verdienen, doch alvorens krachtig op te treden zal naar ons inzien een polsen van de Engelsche Regeering omtrent de handelingen van een Engelsch onderdaan, niet overbodig wezen.

* * *

De opleidingsscholen voor Indische ambtenaren. In de vergadering van 19 Jan. j.l. van het Indisch Genootschap hield Mr. M. S. Koster eene belangwekkende voordracht over de geschiedenis en de werking der scholen voor zonen van Inlandsche hoofden, die sedert 1880 in Nederlandsch-Indië bestaan en in 1900 gereorganiseerd werden, waarbij zij den naam verkregen van: Opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren. Op Java zijn zij gevestigd te Bandoeng, Magelang en Probolinggo. Aanvankelijk, en vooral toen er in 1885 nog eenige besnoeiïng van de leervakken had plaats gehad, konden de hoofdenscholen niet beschouwd worden als opleidingsscholen, doch waren het louter inrichtingen van meer uitgebreid lager onderwijs. In 1882 werd eene commissie benoemd om eene reorganisatie in dien geest te ontwerpen, dat er ook de beginselen van het recht en de Nederlandsch-Indische wetboeken zouden worden behandeld. De thans vigeerende regeling schijnt in hoofdzaak met het voorstel van die commissie, die bestond uit de

heeren Mr. J. H. Bergsma, O. A. Burnaby Lautier en F. S. A. de Clercq overeen te stemmen. Evenwel werd destijds dat advies blijkbaar niet gevolgd. In 1885 beval Mr. A. J. Immink het voorstel van die commissie aan in een praeadvies voor de N. I. Juristen-vereeniging omdat het noodig was voor eene behoorlijke opleiding van de aanstaande djaksa's te zorgen. De heeren Mr. J. H. Abendanon en Mr. M. C. Piepers waren voorstanders van een afzonderlijke rechtsschool. De laatste achtte daarbij eene oppervlakkige kennis van het Hollandsch voor de leerlingen noodig, maar voermiddel bij het onderwijs zou de Maleische spreektaal moeten wezen, met vermijding van Arabische rechtstermen. Tijdens het bewind van den Landvoogd Van Rees en den Minister Sprenger van Eyk vond het plan der commissie van 1882 en in het algemeen het oprichten van een instituut voor aanstaande Inlandsche ambtenaren geen bijval en het was eerst de Minister Keuchenius, die over de rechtsschool volgens het systeem-Piepers met de Indische regeering in overleg trad, en bij den G. G. Pijnacker Hordijk instemming vond. In de Kamerzitting van 12 Dec. 1890 werd echter door den lateren Minister Van Dedem het voorstel om een school uitsluitend voor djaksa's op te richten bestreden en aangedrongen op verwezenlijking der plannen van 1882. Bij amendement werd het voor die school uitgetrokken bedrag afgevoerd en naar aanleiding daarvan deed de Minister Mackay aan de Indische regeering de opdracht een plan te ontwerpen aanvankelijk voor één hoofdenschool tot opleiding van Indische ambtenaren. Deze benoemde in Maart 1892 de heeren J. Habbema, K. F. Holle, F. A. Liefrinck en Mr. Ch. A. Nieuwenhuys in commissie om daartoe voorstellen te doen. Deze voorstellen zijn niet gepubliceerd, maar uit een artikel van den heer Habbema in *De Indische Gids* (Juli 1901 bl. 837 e. v.) blijkt dat de Minister Van Dedem ze niet opvolgde. Deze ontwikkelde zelf zijn denkbeelden in de M. v. T. op de Indische begrooting voor 1893, waarbij hij *f* 50.000 voor het doel uittrok. De verschilpunten der regeling waren: 1º voermiddel bij het onderwijs is niet de Nederlandsche taal, doch het Maleisch of de landstaal; 2º de hoofdenschool sluit aan bij het Inlandsch, niet bij het Europeesch lager onderwijs.

Van deze regeling acht de inleider het laatstbedoelde een misgreep en hij juicht het toe dat sedert op dien maatregel is teruggekomen en aansluiting aan het Europeesch lager onderwijs verplichtend is gesteld. Intusschen mag met den eisch van kennis der Nederlandsche taal bij de toelating op de sedert 1900 gereorganiseerde opleidingsscholen nog tot 1905 worden getransigeerd. Alle lessen, uitgezonderd die in Inlandsche talen, worden in het Nederlandsch gegeven. Dit acht de inleider zeer gelukkig. Vooreerst om paedagogische redenen, speciaal met het oog op het onderwijs in de juridische vakken, omdat hij Inlandsche talen daarvoor een zeer ongeschikt intermediair vindt. Te Magelang heeft de ondervinding hierin uitspraak gedaan, hoewel de leeraar een bijzondere bedrevenheid in het Maleisch bezat en wat spreker zelf aangaat, nimmer zoude hij eene benoeming tot leeraar in de rechtswetenschap te Bandoeng aanvaard hebben, wanneer hij in het Maleisch of Soendaneesch had moeten doceeren. Al is men zulk een taal voldoende machtig om er, bijgestaan door een djaksa, een onderzoek ter terechtzitting in te leiden, daarmede is nog niet gezegd dat men er in doceeren kan, de zaken er telkens anders in kan formuleeren en toelichten.

Terwijl spreker de bevordering der kennis van onze moedertaal bij de Inlandsche hoofden van het allerhoogste gewicht acht, maakt hij slechts terloops melding van de bedenking, dat bevordering daarvan de ook door hem gewraakte Europeaniseering der Inlandsche ambtenaren in de hand zou werken. Hij acht deze bewering even ongerijmd als de stelling, dat een Hollander, die bedreven is in vreemde talen, daardoor zou ophouden een echte Hollander te zijn, een stelling, die zeker niemand voor zijne rekening zou willen nemen.

Het wil ons voorkomen dat, in aanmerking genomen het karakter der inlanders, de maatschappelijke verhoudingen en de eigenaardige rol, die het Nederlandsch in dit geval vervult, als taal van het overheerschende ras, de inleider zich van dit bezwaar te gemakkelijk heeft afgemaakt. In verband met de onvermijdelijke consequentie, dat de opleidingsscholen aan het Europeesch onderwijs en niet aan het Inlandsch moeten aansluiten, waarvoor bij het thans geldend reglement niet is teruggedeinsd, wordt gewezen op de bestaande bezwaren. Het reglement op de openbare lagere scholen voor Europeanen van 1894 is verre van toeschietelijk wat betreft het toelaten van kinderen van Inlanders op die scholen, doch sedert is op zeer vrijgevige wijze daarin voorzien nu blijkens de mailberichten machtiging is verleend om bij wijze van proef jaarlijks ten hoogste 55 inlandsche jongelieden van 6—8 jaar, desnoods gratis op die scholen toe te laten.

In denzelfden gedachtengang is uitbreiding der opleidingsscholen hoogst urgent. Volgens spreker moet er naar gestreefd worden dat eenmaal – en wel zoo spoedig mogelijk – alle Inlandsche besturende ambtenaren, dus de regenten, patih's, wedono's, assistent-wedono's, hoofddjaksa's, djaksa's, adjunct-hoofddjaksa's en adjunct-djaksa's daar hun opleiding hebben ontvangen. En om hiertoe de mogelijkheid te scheppen moet het aantal leerlingen der scholen aanmerkelijk worden uitgebreid, waarschijnlijk verdubbeld.

Het zou te ver voeren om over deze belangrijke rede en de discussie daarover in verdere bijzonderheden te treden, terwijl ook de artikelen van de heeren J. Habbema en Mr. Koster in het *Koloniaal Weekblad* van 18 en 25 Febr. hier slechts terloops vermeld kunnen worden. Het gold voornamelijk het geven van toelagen aan gediplomeerde schrijvers, dat aan eerstgenoemde tegenover de anderen onbillijk voorkwam en de vraag of aan de gediplomeerden eene behoorlijke promotie te verzekeren is. De heer Koster is het met den heer Habbema eens dat de betrekkingen van Assistent-wedono's en Adjunct-djaksa voor de gediplomeerden niet de „bâton de maréchal" mogen zijn doch er behoeft volgens hem geen vrees te bestaan dat de meerderheid het niet verder zal brengen. Met uitsluiting van de regenten, bij wier benoeming de gewone promotie in den regel niet gevolgd wordt en de ondercollecteurs, voor wie het diploma niet behoeft geeischt te worden, heeft men op Java en Madoera 73 Patih's, 331 Districtshoofden, 17 Hoofddjaksa's, 64 Djaksa's en 24 Adjunct-Hoofddjaksa's te zamen 512 tegenover 973 Onderdistrictshoofden en 46 Adjunct-Djaksa's totaal 1019. Eene verhouding derhalve van 1 : 2, waarbij het gestelde moeilijk is vol te houden.

De vraag of later het diploma voor meergemelde betrekkingen als absolute eisch van benoembaarheid zal gelden, blijft Mr. Koster bevestigend beantwoorden. Alleen voor zeer enkele gevallen wil hij door den G. G. dispensatie daarvan doen verleenen.

* * *

Nogmaals het Nederlandsch voor Inlanders. Terwijl een belangrijk deel der zooeven bedoelde rede en discussie handelde over het Nederlandsch als voertuig voor onderwijs aan Inlanders en het opmerking verdient, dat mannen als wijlen den G. G. Van Rees, Min. v. Dedem, Mr. Piepers en anderen daar niet voor waren, en een hoofdargument voor het verplichtend stellen een utiliteitsgrond is, ten bate van de onderwijzers, is het hier de plaats de aandacht te vestigen op het artikel in het *Alg. Handelsblad* van 22 Febr. jl. getiteld Hollandsche taal en „verhollandsching". Aanleiding daartoe was het voorkomende in onze revue der Jan-afl. (bl. 95 en 96), waar het blad eene redeneering meent te zien die een halve eeuw te laat komt.

Dit nu is een verwijt, dat iemand altijd nog al gevoelig raakt, want wie gaat nu gaarne voor ouderwetsch door. Intusschen is het wel eigenaardig dat dezelfde revueschrijver in een ander opstel van hetzelfde blad (men zie het artikeltje over uitvoerrechten) juist weder gevaar liep onder de ultraradicalen te verzeilen. Doch dit daargelaten is het slechts de vraag zijn de redeneeringen juist of niet en over wie wordt gesproken. Het werd (zie onze revue Dec. afl. bl. 1869) door het *Hbl.* toegejuicht dat sommige Inlandsche hoofden in Nederland opgeleid worden en thans zijn het in dit opzicht de prinsen van Assahan, waarvan het blad dientengevolge verwacht, dat zij later betere bestuurders zullen zijn, dan hun veel minder ontwikkelde voorvaderen . . . . . .

Nu heeft men hier te doen met personen, welke wij bij het schrijven van het gewraakte oordeel volstrekt niet op het oog hadden. Het betrof verlof naar Europa van Inlandsche ambtenaren en speciaal die van Java. De Maleische vorsten op de buitenbezittingen, die toch al tegen de oorspronkelijke bewoners als vreemde overheerschers over staan, die zooals op de Oostkust van Sumatra over veel meer geld kunnen beschikken om de Europeanen na te doen, verkeeren in een geheel ander geval.

Waar ons de bedoeling wordt toegedicht: „houdt de hoofden maar dom, anders hebt gij er later maar last van". kunnen wij eene dergelijke beschuldiging geheel van ons werpen, doch men kan het noodig vinden dat de ontwikkeling, welke de inlanders deelachtig zullen worden, uitsluitend in overeenstemming zij met hun aard, hunne omgeving en hunne vooruitzichten. Wanneer er zijn, die, uit drang om meer te weten van onze Europeesche denkbeelden, het Nederlandsch gaarne aan willen leeren, men kan hun de gelegenheid daartoe openen. Ook thans zijn de Europeesche lagere scholen voor de meer gegoeden bereikbaar en geven Hollandsche cursussen daartoe gelegenheid. Waar men echter bij de Inlanders zoo voorzichtig mede moet zijn, dat is hunne neiging om zich naar meerderen te voegen en te plooien, waardoor de schijnbare wensch om Hollandsch te leeren en Hollandsche denkbeelden over te nemen niet uit een zuivere bron voortvloeit. Het algemeen gebruik van het Nederlandsch onder de hoofden zal er vooral door het verplichtend stellen wel inkomen, maar feitelijk toch gedwongen en het zal onder hen een aantal denkbeelden verspreiden, die voor hen niet te verwerken zijn. Waar „Boeka" in zijn artikel over die hoofden, deze quaestie zoo duidelijk in al hare nuances heeft in het licht gesteld, mogen wij het een overbodig werk noemen, daarover verder uit te weiden. Wanneer men zoo doordrongen is van de volmaaktheid van westersche denkbeelden en niet voelt dat er ook oostersch gedacht

kan worden, meer in overeenstemming met den volksaard en meent dat die gedachten per sé dom zijn, zal echter op dit punt geen overeenstemming mogelijk wezen.

In het slot van het artikel wordt de Minahassa als gelukkig voorbeeld aangehaald van hetgeen tot stand komt als zeer veel inlanders Hollandsch spreken. Wij kennen dat land niet, maar als wij den indruk nagaan, die de beschrijving van Van Kol bijv. bij ons achterliet, dan kunnen wij nog niet gelooven dat zulk een maatschappij het ideaal is, waarnaar gestreefd moet worden.

* * *

Geen cultuurdwang. In hetzelfde avondblad van het *Alg. Handelsblad* van 23 Febr. j.l. waarin het zooeven besproken artikel voorkwam, wordt onder dit opsdhrift de redactie van *De Indische Gids* meer welwillend besproken en blijkt wederzijds geheele overeenstemming in zake het afkeuren van dwang. Het blad is met zorg vervuld over den aandrang van sommige bekwame en invloedrijke ambtenaren om, ten aanzien van den inlandschen landbouw een stelsel van bestuursbemoeienis in het leven te roepen. Het haalt daarbij eene passage aan uit een opstel van Dr. K. W. van Gorkom in dit tijdschrift (Juli 1879, bl. 21), waarin er op gewezen wordt dat waar men dwang uitoefent, men ook verantwoordelijk is voor de gevolgen. Als deze verkeerd uitloopen zal den inlander afkeer worden ingeboezemd van ons „vàderlijk" bestuur.

„Wij komen er niet, wanneer wij hem als m a c h i n e behandelen, hem gaan voorschrijven wat, hoe en wanneer hij planten moet . . . Zoo worden immers alle zelfstandigheid en energie gedood!"

Het blad geeft toe dat er zaken zijn, die men in het belang der bevolking mag voorschrijven, zooals bijv. de reeds tot a d a t geworden bepaling dat bij de geboorte van een kind een paar klapperboomen moeten geplant worden of dat elk huisgezin in het bezit moet zijn van eenig pluimvee. Men zij echter voorzichtig en ga met die dingen niet verder dan de inlandsche opvattingen gedoogen. Welwillende raad van ambtenaren is goed, maar de ambtenaren hebben zich te wachten voor bevelen, waarvan zij de gevolgen niet kunnen voorzien en waarvoor zij toch verantwoordelijk blijven. Verkeerde bevelen ten aanzien van de koffiecultuur bijv. hebben die in het oog der bevolking gehaat gemaakt. Men sla de ervaring in dit opzicht niet lichtzinnig in den wind. „Dat men zelfstandigheid en initiatief bij den inlander opwekke," besluit het *Hbl.*, „maar niet integendeel voortga met die te onderdrukken."

Ligt het aan ons of is er inderdaad eenige tegenspraak tusschen deze door ons geheel toegejuichte meening en de volledige instemming, welke in het *Hbl.* van 16 Febr. te voren betuigd werd met de oprichting van het Indische landbouwdepartement? De „kracht" welke daarvan moet uitgaan en die, zooals de *N. R. Ct.* zoo helder uiteenzette, tot conflicten aanleiding dreigt te geven, heeft een sterke familietrek met den gewraakten dwang. Na hetgeen daarover reeds vroeger is te berde gebracht, zal dit wel niet nader aangetoond behoeven te worden. Als men zich bepaalde tot onderzoeken, nemen van proeven en opleiden van Inlandsche deskundige raadslieden, dan zouden wij die richting onverdeeld toejuichen, thans in het apparaat van een zelfstandig departement staande naast, straks tegenover dat van B. B., is er inderdaad grond voor bezorgdheid.

Intusschen is het ons een genoegen te kunnen constateeren dat de aanstaande Directeur, de heer Treub, bij zijne bespreking van het derde levensjaar der demonstratievelden zich aldus uitliet: „Toch blijft ondergeteekende sterk gekant tegen elke poging om, zij het ook slechts gedeeltelijk, tot het vroegere „prentah" systeem tegenover den landbouw der bevolking terug te keeren, omdat het naar zijne overtuiging: primo ongeoorloofd is en, secundo, slechts in schijn tot het doel voert, doch in werkelijkheid er van verwijdert."

De redactie van het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur* (Jan.-Febr.-afl. bl. 124) deze woorden aanhalende, teekent er bij aan dat het wel jammer is dat Prof. Treub dit argument van „ongeoorloofd" niet nader toegelicht heeft en zegt: „Indien het geoorloofd is krachtens geen ander recht dan dat van den sterkste een geheelen archipel met millioenen en millioenen inwoners te vuur en te zwaard te onderwerpen, de eigen vorsten en hoofden dier inwoners af te zetten en te verbannen, de geheele bestuursinrichting te wijzigen, het eigendomsrecht der inboorlingen op hun grond te beperken door het verbod van verkoop aan niet-inlanders, belastingen op te leggen in arbeid en geld gedeeltelijk ook voor militaire doeleinden en in het belang van het Moederland — indien dit alles geoorloofd is zou het dan ongeoorloofd moeten heeten wanneer die bevolking, in landbouw aangelegenheden, door een weinig pressie geleid werd in eene richting, die alleen strekt tot bevordering van haar eigen belang?" (C. I. H.).

Wanneer men zich op het standpunt stelt dat de beginselen, waarvan ons koloniaal beheer uitgaat in later jaren geheel zijn gewijzigd, dat de batigslotpolitiek is losgelaten en dat de voorstanders der ethische koers thans den boventoon voeren, dan is veel wat vroeger geoorloofd werd geacht, dit thans niet meer en kan men den bedoelden dwang in het licht der nieuwere zienswijzen beslist ongeoorloofd vinden. Dit is echter niet het voornaamste, maar wel of de dwangrichting mogelijk en doeltreffend is, waar het niet is aan te nemen dat overal modelambtenaren in het bezit zijn van de hoogste wijsheid, die met alle plaatselijke individueele omstandigheden rekening houdt, daar kan eene maatschappij van millioenen redelijke wezens niet omgevormd worden tot eene veelarmige maar eenhoofdige machine, die automatisch werkt op last van boven en alle persoonlijk oordeel, zij het soms in ons oog vooroordeel, veronachtzaamt.

* * *

De beteekenis der gebeurtenissen in Oost-Azië. In een hoofdartikel van de *Nieuwe Courant* van 20 Febr. j.l. getiteld „Oost-Azië" wordt een poging gedaan om de gebeurtenissen die thans aldaar plaats hebben uit een algemeen gezichtspunt te beschouwen. Waar de schrijver nagaat hoe, lang voordat de Europeesche groote mogendheden ontstonden, in Oost-Azië langs de westerboorden van den Grooten Oceaan eene beschaving bestond, die niet zonder beteekenis was en hoe van uit Europa later de daar opbruisende kracht naar het oosten een uitweg zocht, met geweld China en Japan in het wereldverkeer opnam en hoe thans de strijd aldaar eene aanwijzing is van de gewijzigde machtstelling der groote rijken, dan meent hij daarin een nieuw bewijs te zien voor den cirkelgang der menschheid.

Japan treedt in het laatste kwart der 19de eeuw op als de vertegenwoordiger van het Gele ras en voelt en denkt zich sterk, een jong volk met al de opbruisende kracht van alles wat jong en sterk is. Het heeft behoefte aan expansie, die zoowel naar Korea als naar de zuidelijke eilanden, naar Formosa geleid kan worden. Het succes van 1894 en 1895 tegenover China, opende de oogen voor het gevaar van een rijk met een toekomst; omdat het geel wilde blijven, doch tevens de resultaten van eeuwenlange intensieve Westersche beschaving in zich opnemen, al bleek het vermogen daartoe ook niet altijd evenredig aan de snelheid van toediening, al bleef veel voorloopig slechts uiterlijk. Al is die toekomst vermoedelijk nog ver, de schrijver ziet den strijd, die eens tusschen Blank en Geel om den Grooten Oceaan zal worden gestreden. De cirkelgang der menschheid is zijn loop gegaan. Niet meer aan de Atlantische wereldzee behoort de naaste toekomst, waarlangs de rijken vergeleken worden bij eene oude verlepte matrone, maar het zijn thans de rijken om den Grooten Oceaan, Rusland, Japan en Amerika, die op den voorgrond treden. Het is toch opmerkelijk dat de Europeesche mogendheden bij het conflict geen leidende rollen spelen. Wat nog te leiden viel, hebben zij zich laten afkapen door de Vereenigde Staten van Amerika. Door dadelijk de integriteit van China te proclameeren als Amerikaansche politiek, heeft de machtige republiek zich haar plaats vooraan op het tooneel verzekerd. De schrijver acht dit natuurlijk. Amerika's expansie dagteekent van kort, maar — is modern, want zij heeft zich dadelijk geworpen op de zee, die zijn Westen bespoelt, op den Stillen Oceaan, op Oost-Azië, daartoe trouwens door zijn ligging aangewezen. Door in 1898 de Philippijnen aan Spanje te ontnemen, nam het daar positie en werd het tevens een blok op den weg der expansie van andere koloniale mogendheden.

Het op den voorgrond treden van Amerika in Oost-Azië is een feit van beteekenis in den strijd wie meester zal zijn in den Stillen Oceaan, waar hoe langer hoe meer koloniale- en rassenvragen zich opstapelen en ook onze belangen in het spel zijn. Waar alles hier herinnert aan onze oude gloriedagen, vraagt men zich af, of de strijd in Oost-Azië gestreden, ook invloed zal uitoefenen op ons koloniaal bezit. Zoo dicht bij het tooneel van den kamp gelegen kunnen er verwikkelingen rijzen, bij de onzekere kansen van den uitslag valt niets te voorspellen. Hoogstens zijn eenige onderstellingen te maken, een neutraliteitsverschil zou moeilijkheden k u n n e n teweeg brengen, maar de schrijver acht het onwaarschijnlijk dat een dergelijk verschil zulk een omvang zou kunnen krijgen, dat zij ernstig worden. Zij zouden slechts in het nadeel zijn van den staat, die ze berokkent en het steunpunt dat de Archipel aan de tegenpartij zou verschaffen, zal van een vijandelijk optreden tegenhouden. Al wordt dus thans het gevaar nog niet groot geacht, waakzaamheid blijft geboden.

Overigens zullen de tegenwoordige omstandigheden ons waarschijnlijk alleen lessen te leeren geven. Vooreerst zal de zeeoorlog dit misschien doen ten opzichte van hetgeen wij noodig hebben voor ons maritiem samenstel in den Archipel, in verband waarmede het bijv. niet te betreuren is dat de gelden voor een twaalfde pantserschip nog niet zijn toegestaan, maar vooral voor de toekomst. Dan zullen de belangen van Nederlandsch-Indië en van Nederland bij dit vraagstuk een rol spelen en wij mogen dan niet onverwacht worden

overvallen. De grootste steun zal dan gelegen zijn in eene goede koloniale politiek, waarbij Indië voelt dat Nederland eene betere behartiger van Indië's belangen beteekent, dan welke andere natie ook.

* * *

De Koeliewerving op Java. In *de Locomotief* van 23 Jan. jl. bespreekt de nieuwe hoofdredacteur in zijn „Links en Rechts" de bezwaren verbonden aan de toepassing van Staatsblad 1863 No. 83, waarbij bepaald is dat de Javaan, die Java verlaten wil, voorzien moet zijn van een zeepas en van eene schriftelijke vergunning van den regent der afdeeling binnen welke de aspirant-emigrant woont. Hoewel deze stukken niets behoeven te kosten, gaat door verschillende oorzaken, die worden vermeld, een groot deel van zijn voorschot heen. Het geknoei met identiteitsbewijzen heeft sommige residenten zooals die van Djokjokarta er toe gebracht de beantwoording van verschillende vragen te eischen, die degenen, welke er belang bij hebben dat hunne identiteit niet te nauw wordt vastgesteld bemoeilijken, maar daardoor ook de koeliewervers doen opzien tegen het risico van werving in zulk een gewest, waardoor in het algemeen weder belemmering van de emigratie ontstaat.

Een en ander heeft, volgens de *Loc.* thans bij belanghebbenden nieuwe denkbeelden doen rijzen, die bij de regeering zullen worden voorgedragen. Deze willen de beide bedoelde stukken afschaffen maar het werven en de keuring overbrengen naar de hoofdplaatsen der afdeelingen in de binnenlanden. Daar worden doorgangshuizen op kosten van het emigratiekantoor opgericht, waar alle inlanders, die een werkcontract willen sluiten, worden opgenomen en uiterlijk een dag later geneeskundig gekeurd. De goedgekeurden worden gephotographeerd en in een register worden naam, woonplaats, plaats van herkomst, leeftijd en bijzondere herkenningsteekenen genoteerd. Binnen 24 uur worden die opgaven medegedeeld aan het hoofd van plaatselijk bestuur door middel van een in duplo opgemaakt formulier met bijvoeging van het portret. Een der formulieren wordt geteekend teruggezonden. De candidaat blijft minstens 8 dagen in het doorgangshuis om het bestuurshoofd gelegenheid te geven na te gaan of de persoon ook door de justitie wordt opgeeischt. Eerst na verloop van die 8 dagen wordt het arbeidscontract gesloten. De voor den koelie gedane uitschotten mogen dan op zijn voorschot verhaald worden doch nooit meer dan tot de helft van dat voorschot, dat hem ten overstaan van het hoofd van plaatselijk bestuur zal worden uitbetaald. Van deze regeling wordt het voordeel verwacht dat er geen reden meer zal zijn tot omkooperij, dat de koelie niet meer voorschot zal inboeten dan hij verteerd heeft en dat hij niet in de havenplaats, ver van huis gekeurd wordt, waar hij na afkeuring zelf maar zien moet weer in het binnenland te geraken. Aan het portret hecht de schrijver blijkbaar minder waarde, doch hij acht het waarschijnlijk dat deze oplossing bijval zal vinden, waar ervaren residenten in de afschaffing van zeepas en regentsvergunning den eenigen goeden uitweg zien. Waar het portret misschien weinig beteekent als het op herkennen door inlanders aankomt, verwondert het ons wel dat men bij de ontworpen regeling geen gebruik denkt te maken van de vingertop-afdrukken, waarmede destijds te Batavia bij den P. en T.-dienst reeds zulke interessante proeven zijn genomen.

* * *

De verkoop van een deel onzer koloniën. Onder het opschrift „Vrijwillige boedelafstand?" heeft de heer E. B. Kielstra in de Maart-afl. van *Onze Eeuw* een krachtig artikel geplaatst tegen het in de 2de Kamer van socialistische zijde geopperde denkbeeld om ter voorziening in al de nooden van Indië ons koloniaal gebied te beperken; de voornaamste eilanden — Java, Sumatra, Banka, Billiton, Bali, Lombok — te behouden, de rest te verkoopen aan eene groote mogendheid, en de opbrengst te doen dienen om Java er weder bovenop te helpen. Hier tegenover wordt gesteld dat Nederland trotsch is op het bezit van een groot koloniaal rijk, waar het steeds, niet in het minst ten bate der inboorlingen zijn invloed uitbreidt. Het besef van moreele verantwoordelijkheid voor een goed bestuur prikkelt tot daden en heeft eene nuttige werking op ons volkskarakter.

Aangetoond wordt hoe in den loop der 19de eeuw het schijnbezit over belangrijke gedeelten van den Archipel in een wezenlijk bezit is overgegaan. Dat alles was niet boven onze krachten en heeft gestrekt tot heil der inlandsche bevolking en tot glorie van den Nederlandschen naam. Wat verder de benoodigde millioenen betreft, waarvoor men door den verkoop het geld zou willen vinden, de rekening is schrikkelijk overdreven, zooals alleen al blijkt uit de 15 millioen 's jaars voor emigratie, die niet te besteden zouden zijn. Erkend wordt dat op velerlei gebied meer noodig is, maar gewezen wordt ook op vele uitgaven, waardoor de schatkist op den duur meer inkomsten zal trekken en op de wenschelijkheid van het kwijtschelden van den rentepost. Door een en ander wordt aangetoond dat de redeneering dat de benoodigde millioenen niet op andere wijze te krijgen zijn, niet opgaat. Tegenover overschatting der Indische nooden, staat onderschatting van het belang dat Nederland heeft bij het bezit van Indië. In bijzonderheden wordt nagegaan in hoever dit afzetmarkt is van onze producten. Ongerekend indirecten invoer via Singapore, zijn van de 214 millioen waarde aan invoer er 66 uit Nederland en slechts 0.4 millioen uit het even groote België afkomstig. Van een uitvoer van 244 millioen gaan 86 naar Nederland, bijna niets naar België. Voorts wordt gewezen op Indië als débouché voor jongelui in den ambtenaarsstand en in het particuliere en ook uit andere standen, waar jaarlijks een paar duizend mannen als soldaat derwaarts kunnen gaan. Dat Indië als exploitatieterrein voor Nederlandsch kapitaal zijn beteekenis zou verliezen, omdat de goede jaren voorbij zijn, wordt ontkend onder verwijzing naar de vele takken van land- en mijnbouw, industrie en stoomvaart, die de aandacht vragen. Gewezen wordt wel op het risico dat velen geloopen hebben doch dit dient om de verwondering te motiveeren dat, meest van socialistische zijde, wordt aangedrongen op gouvernementssuikerfabrieken, koffieondernemingen en katoencultuur. Waar de schrijver geenszins instemt met hen, die meenen dat ons land niet groote voordeelen trekt uit zijne bezittingen, stelt hij den moreelen invloed van ons koloniaal bezit evenwel nog hooger.

Tegen de bewering dat een groot koloniaal bezit ons meer en meer blootstelt aan het gevaar voor verwikkelingen met een buitenlandschen vijand, wordt de stelling overgeplaatst dat deze ons eerder met rust zal laten, wanneer wij toonen in ons gebied rust en orde te kunnen handhaven en ook den vreemdeling beschermen, dan wanneer dit niet het geval is. Wat den binnenlandschen vijand betreft, door een voorbeeld wordt aangetoond hoe alleen zij.

die de historie niet kennen, elken oorlog als onrechtvaardig tegenover den inlander zullen betreuren.

Wat nu het denkbeeld van verkoop van een deel der koloniën betreft, wordt in herinnering gebracht hoe in een der dagbladen (waarschijnlijk de heer Hansen in het *Alg. Hbl.* van 1 Dec. 1903) werd medegedeeld dat de voor ons nog vrij waardelooze eilanden misschien wel negenhonderd millioen zouden kunnen opbrengen. Met dergelijke utopiën kan de schrijver zich niet ophouden: eilanden die voor ons lastposten zijn, kunnen voor eene andere natie onmogelijk een zoo kostbaar bezit wezen. Daarbij wordt een beroep gedaan op de ervaring der Duitschers op Nieuw-Guinea, der Engelschen op Noord-Borneo en der Amerikanen op de Philippijnen.

Waar ter nadere verdediging van het denkbeeld in de Kamer is gezegd dat Nederland reeds zooveel koloniën „verkwanseld" heeft, wordt de onjuistheid van de bijgebrachte historische voorbeelden aangetoond. In het slot van het opstel wordt van een dergelijke daad van vrijwilligen boedelafstand gezegd, dat zij ons geen voordeel aan zoude brengen in materieelen zin, maar in moreelen zin ons vrijwel den doodsteek zou geven. „Het zou een daad zijn van, in het oog der geheele wereld, verachtelijke kleinmoedigheid."

Nu dit ongelukkige denkbeeld, naar wij hopen, hiermede voor goed van de baan is, volstaan wij met te vermelden dat indertijd door ons over het hoofd is gezien dat de heer Hansen, blijkens een ingezonden stuk in bovenbedoeld No. van het *Hbl.* het vaderschap alleen in zoover aanvaardt dat hij het oog had op de eilanden ten oosten van Celebes en Soemba, terwijl het plan van den heer Van Kol en een dat hetwelk te voren in de *Java-Bode* ontwikkeld werd, veel verder gingen.

Omtrent den schrijver van het artikel zij hier vermeld dat hem onlangs (6 Maart) op zijn zestigsten geboortedag, van wege den Senaat der Leidsche Universiteit de onderscheiding te beurt viel benoemd te worden tot d o c t o r h o n o r i s c a u s a, als waardeering voor zijn belangrijke historische en andere studiën. Gaarne zullen zeker allen, die het werk van den heer Kielstra waardeeren met deze welverdiende, maar zeldzaam verleende hulde instemmen.

* * *

Java's welvaart. In het ochtendblad van 29 Febr. j.l. van het *Algemeen Handelsblad* wordt onder dit opschrift gezegd dat, hoewel de economische toestand van den Javaan verre van voldoende wordt geacht en er v e e l gedaan moet worden om daarin verbetering te brengen, dit blad zich toch niet vereenigen kan met de pessimisten, die het steeds — op grond van onbetrouwbare statistieken en onbewezen beweringen — voorstellen alsof de toestand thans zooveel slechter is dan voorheen. Onlangs was op de vergadering van „Moederland en Koloniën" de meening uitgesproken dat vergeleken met thans in vele streken van Java en 40-tal jaren geleden eene betrekkelijke welvaart heerschte en dat de vermindering van die welvaart ook op de buitenbezittingen, hoewel in mindere mate, als bewezen moest worden aangenomen, omdat niemand het tegenspreekt.

Deze bewering verklaart het *Hbl.* volstrekt niet te begrijpen. Behalve voor Atjeh, wordt voor de meeste Buitenbezittingen integendeel aangetoond dat eerst na de onderwerping aan ons gezag de toestanden er ten goede veranderd

zijn. Wat Java betreft, toegegeven wordt dat er oorzaken zijn geweest zooals veepest, hooge belasting, crises in den handel en slechte oogsten welke aan de welvaart hebben geknaagd, maar met dat al wordt aangetoond dat de gemaakte gevolgtrekkingen uit statistieke opgaven betreffende de hoeveelheid voedingsmiddelen, enz. feitelijk niets bewijzen. Men spreekt alsof in vroeger jaren de toestanden zooveel beter waren, maar ook destijds klaagde men evenzeer. Verwezen wordt naar hetgeen Dr. W. Bosch schreef in 1851 en van Hoëvell in het T. v. N. I. 1851 II bl. 135. Stelt men de woordvoerders van toen en nu tegenover elkander, dan weet men niet wiens partij te kiezen. Niet-toenemen en wel toenemen der bevolking worden beide een ramp geacht, waar gesproken wordt van beschikbare voedingsmiddelen. De heer Van Kol berekende dat in 1901 elk gezin beschikte over 9 pikol rijst, „wat op gebrek wijst". Dr. Bosch kwam in 1851 op slechts 7.8. pikol ter consumptie. Wil men cijfers van 1860, een gunstig jaar tegenover 1900, dan wordt de meening van het *Hbl.* slechts bevestigd. In het eerste jaar waren er voor $12^1/_2$ millioen menschen 33 millioen pikols padi, d. i. 2,64 pikol per hoofd; nu voor $28^1/_2$ millioen menschen 78 millioen pikols, dat is 2.74 pikol per hoofd. Deze vooruitgang is wel gering, maar toch geen achteruitgang. De vraag waar het op aankomt is, volgens het blad niet of de menschen het 40 of 50 jaar geleden iets beter hadden, maar van Java te maken een werkelijk welvarend land, wat het nooit geweest is.

* * *

De invloed van wetgeving en de aard van individuën. Hoewel slechts zeer indirect met Indische zaken in verband staande, kunnen wij niet nalaten de aandacht te vestigen op een merkwaardig artikel in *De Gids* van Maart, van de hand van Mr. S. R. Steinmetz, dat wegens den specialen titel: „Professor Treub's Marx" allicht door velen die niet aan staathuishoudkunde doen, over het hoofd zal worden gezien. Men treft daarin, tegenover de eenzijdige theoriën van Marx en de meerdere of mindere waardeering der bestrijding daarvan door den heer Treub, eene poging aan om de menschen meer in hun geheel te beschouwen en een waardeering van het determinisme, van de causaliteit op geestelijk gebied, die ons leert niet alles te verwachten van nieuwe regelingen en wetten. Wij kunnen ter kenschetsing van het artikel slechts enkele regels afschrijven: „Zooals hij (prof. Treub) het wilsvermogen der enkelen verre overschat, zoo hecht hij, dunkt mij een te hooge waarde aan de wetgeving. De geschiedenis schijnt dit vertrouwen in de reguleerende, sturende wetgeving (niet te verwarren met de behoudende) niet te rechtvaardigen. Dit inzicht is niet in strijd zelfs met Stammler's hooge schatting der rechtsorde. Hoe hooger, wijder en grooter het doel is, dat de individuën of de gemeenschappen nastreven, des te kleiner wordt de kans, dat het bereikt wordt. Dit geldt vooral van de wetgeving, die, daar hare werkingswijze bestaat in het min of meer motiveeren van tallooze individuën, toch al een zeer onvast stuur moet heeten. Wie weet nu, afgezien van alwijze eedgenooten, waarlijk goede, doeltreffende wetten te beramen tot algemeene, gelijkmatige en vooral spoedige verhooging van de welvaart, dan zij zonder die wetten gekomen zoude zijn. En toch is dit doel wel het hoofd-desideratum. Hoe dieper de wet ingrijpt, hoe meer zij zou kunnen doen in ééne richting, des te dieper nevengevolgen heeft zij ook in andere, ongewilde richting...." (bl. 479).

Deze opmerkingen zijn niet te onpas voor degenen, die in Indië alles willen in orde brengen door nieuwe voorschriften, waarvan „kracht" moet uitgaan en die daarbij geen rekening houden met den aard der individuën. Iets verder leest men:

„De erkentenis moet doorbreken, dat alle verschijnselen van het menschelijk samenleven, evengoed als de oekonomische, theoretisch bestudeerd kunnen en moeten worden, dat hun kunstmatige isoleering als in de oekonomie, niet alleen in de abstracte, slechts een zeer tijdelijk hulpmiddel mag zijn, waarvan het gevaar en het voorloopig karakter nooit vergeten worden. Want de straf op deze vergeetachtigheid is geweest de totale onvoldoendheid der klassieke oekonomie, en het historische materialisme of de wetenschappelijke pretensie van het socialisme...."

Iets verder sprekend over de verwaarloozing van een factor van ontzaggelijke beteekenis, zegt de schrijver: „Ik bedoel de zeer ver gaande *on*gelijkheid van de menschen in geestelijken aanleg en die verschillende geaardheden zelve."

Waar de schrijver dit verschil hier in de eerste plaats toepast op de eigenschappen, welke sommigen tot leiders stempelt, die voor het welslagen van ondernemingen, hun wil behooren door te drijven, denken wij onwillekeurig aan de geheel anders aangelegde inlanders, die men zoo dikwijls tracht te dwingen naar eenzijdige inzichten van geheel afwijkenden oorsprong.

Het komt ons in verband hiermede vreemd voor dat van uit Indië op belletristrisch gebied in dezelfde aflevering van *De Gids* eene poging gedaan wordt om ons een inlander voor te stellen met de denkbeelden van een modernen westerschen peinzer. Wij bedoelen het artikel getiteld, „Laatste Tocht," door den heer J. E. Jasper. In een Indisch landschap, aanschouwd en beschreven op de wijze, die thans in de nieuwe Hollandsche literatuur in de mode is, maakt men den laatsten doelloozen tocht mede van een Javaan, geboren in een koeliekampong op een koffieland, waar hij om een futiliteit vandaan is gejaagd. Als een terneder geslagen balling zoekt hij vergeefs een nieuw bestaan. Dit schijnt ten minste het motief van zijn tocht naar hem onbekende dessa's die ten slotte met zijn ziek en hongerig sterven eindigt; doch deze Javaan is een denker en misschien ligt zijn grootste leed daarin, blijkens de volgende teekening: „Hij had al lang niet gezond, niet met frisch en logisch verband zoeken tusschen feiten en omstandigheden onderling kunnen nadenken, en al wat in zijn brein verward zich stapelde tot broze, luchtig weer uiteen rafelende visie-idealen, vermoeide zijn denkenskracht." (bl 416),

Is dit, mag men vragen, werkelijk de vrucht eener studie van den geestelijken aanleg van een Javaan?

* * *

Europeesche en inlandsche nijverheid. In het *Algemeen Handelsblad* van 2 Maart jl. wordt bij den strijd of de suikercultuur al of niet voordeel afwerpt voor den Javaan de aandacht gevestigd op een factor, die te veel uit het oog wordt verloren en daarin bestaat dat de suikerfabrieken de rol vervullen van ambachtsscholen voor de inlanders. Dit is volgens het blad uiteengezet in het Koloniaal Verslag van 1888 bl. 207, waaruit het volgende wordt geciteerd.

„Op de ontwikkeling van ambachten in den omtrek der fabrieken bleef de suiker-industrie bijna overal een gunstigen invloed uitoefenen. De ambachtslieden vestigen zich op de hoofdplaatsen der afdeelingen en in de dessa's, en

oefenen zelfstandig hun bedrijf uit nadat zij in de fabrieken voldoende vaardigheid hebben verkregen. Daardoor worden in den omtrek der fabrieken allerlei ambachten en bedrijven uitgeoefend die elders weinig of niet voorkomen. De voornaamste daarvan zijn: ijzersmederijen, kopergieterijen, pannen-, steen- en pottenbakkerijen, kalkbranderijen, lederwerkerijen, mandenmakerijen, enz. In den regel heerscht dan ook onder de bevolking in de suikerdistricten en meer speciaal in de tot den kring eener suikeronderneming behoorende dessa's, opmerkelijk meer welvaart dan in andere streken. Men ontwaart dit niet alleen in de nettere kleeding, de betrekkelijke onbekrompener levenswijze en de betere woningen, maar ook in het grooter vertier op de passars en in het geregelder binnenkomen der belastingen."

Het zijn natuurlijk ook andere industrieele ondernemingen, die de hier aangegeven rol vervullen, maar het *Handelsblad* vindt dat de suikerfabrieken hierbij in de eerste plaats genoemd mogen worden, omdat zij verreweg het meeste beteekenen. Door 139 fabrieken, waarvan opgaven bekend zijn, werd volgens het blad in 1901 een bedrag van 38½ millioen onder de bevolking gebracht „voor loonen en gedane leveringen".

Het is zeker belangrijk op deze zaak de aandacht te vestigen en eens te zien of 16 jaar later over den toestand even optimistisch te schrijven valt als in 1888. Intusschen gelooven wij dat de inlanders gauw genoeg ambachten leeren, als er maar gelegenheid is om wat mede te verdienen. Het niet voortdurend hebben van vast werk is hetgeen de industrie van inlanders het meest in den weg staat.

*
* *

Dagbladpolemiek over de fusie. In de *Nieuwe Courant* van 2 Februari jl. bespreekt de bekende „Schrijver der Brochure" de wenschelijkheid om het vraagstuk der samensmelting van de Ned.- en O.-I. officierskorpsen te behandelen op de vergaderingen der vereeniging „Moederland en Koloniën", waar over een koloniaal programma wordt beraadslaagd. In dit artikel wordt eene zinsnede aangehaald uit het opstel van den gep. kolonel J. Staal, voorkomende in *De Indische Gids* van Nov jl. (bl. 1690), waarin laatstgenoemde het in twijfel trekt of de tegenwoordige bevelhebber in Atjeh zoo maar dadelijk geschikt zou wezen om in het moederland in zijn rang krachtig tegen een buitenlandschen vijand te kunnen optreden, op grond van de geheel afwijkende toestanden en omstandigheden bij de beide legers. De „Schrijver der Brochure" besluit hieruit ten onrechte tot de meening dat die bevelhebber ook in Indië niet tegen een buitenlandschen vijand zou kunnen optreden en vindt er dan een nieuw argument in voor zijn lievelings denkbeeld. In de *Nieuwe Courant* van 4 Februari d.a.v. wijst kolonel Staal in een ingezonden stuk op deze verkeerde gevolgtrekking en betreurt het dat door eene dergelijke correspondentie in de dagbladen het vertrouwen op den opperbevelhebber in Atjeh in de tegenwoordige omstandigheden geschokt zoude worden. Wanneer uitvoeriger geciteerd ware uit het genoemde artikel in ons tijdschrift, zonder de onjuistheid der getrokken conclusie nog duidelijker in het licht zijn getreden. Overigens wenscht de heer Staal met den S. d. B. niet verder in debat te treden. Waar hij over diens stokpaardje reeds gezegd heeft, wat hij noodig achtte, zal hij hem verder niet volgen op de zijwegen, die de onvermoeide

ruiter telkens inrent. De S. d. B. erkend in een volgend nummer dat een dagblad niet de geschikte plaats is voor de voortzetting der polemiek, doch heeft blijkbaar zijn laatste woord nog niet gesproken.

* * *

Tekortkomingen van Indische ambtenaren en de bestraffing er van. Al zijn de misbruiken uit de dagen der Compagnie in het algemeen gesproken voor goed verdwenen en al staat het gemiddeld moreel gehalte de ambtenaren in Indië zeker op een voldoend hoog peil, voor enkelen schijnt het toch bezwaarlijk hunne begrippen van recht en onrecht tot dat peil op te werken. Dit blijkt uit het dezer dagen verschenen verslag der Algemeene Rekenkamers in Nederland en Nederlandsch-Indië over 1902. Onder verschillende feiten, waaruit bleek dat de zuinigheid bij het beheer van 's lands gelden en eigendommen niet steeds in acht werd genomen, is het treurig dat de Indische kamer ook moet wijzen op reisdeclaratiën, in strijd met de waarheid opgemaakt. Heeft men hier te doen met kortzichtige ondergeschikten, die meenen dat het bestelen van het gouvernement eigenlijk geen stelen is, dan kan men nog zeggen, zij staan niet hooger en ze op hardhandige wijze door straf tot een juister moreel inzicht brengen; doch een voorbeeld wordt genoemd van een hoofdambtenaar (gedr. stukken 105-3 bl. 93) die voor een reis heen en terug per spoor met een nacht oponthoud overtuigd werd van te veel te hebben gedeclareerd wegens onjuiste opgaven en van wien de Kamer bovendien moet aanteekenen, dat het niet de eerste maal is geweest dat in zijne reisdeclaratiën „vergissingen" werden aangetroffen.

Wanneer zulke voorbeelden gegeven worden, dan daalt het algemeene peil zeker en naar onze bescheiden meenig zal bij h o o f dambtenaren op dit punt niet het geringste vergoelijkt mogen worden. Intusschen zag het er tot dusver met het straffen van tekortkomingen en het verhaal op bedrijvers van den lande toegebrachte schade, eigenlijk zeer treurig uit.

Iemand, die, hoewel sedert jaren onbesproken dienende, zich aan eene klein vergrijp schuldig maakte, stond bloot aan een onevenredige zware straf of liep geheel vrij. Zoo zijn ons gevallen bekend van personen, die in ondergeschikte positie het land gedurende bijna dertig jaren gediend hadden, zonder dat er op hun plichtsvervulling aanmerkingen waren gevallen en die zich op het einde van dien diensttijd in geldzaken tegenover particulieren tot eene oneerlijke handeling lieten verleiden. Hadden zij een oogenblik te voren pensioen verkregen, dan waren zij geheel vrij, nu verloren zij alles. Men kan ook het geval stellen dat de bedoelde hoofdambtenaar overtuigd werd van herhaalde malen bewezen kwade trouw. In zulk een geval behoorde ontslag uit 's lands dienst te volgen. Dit is zeker straf genoeg maar voor ons gevoel en het spraakgebruik klinkt het toch te dwaas om zulk een ontslag „eervol" te noemen. Tot dusver was men omtrent die qualificatie echter steeds in tweestrijd omdat het niet-eervol ontslag per sé algeheel verlies van pensioen ten gevolge had, en dus niet alleen den delinquent, die misschien eenmaal in zijn leven in een oogenblik van zwakte gestruikeld was, maar ook zijn geheele gezin broodeloos maakte. Dit bracht de chefs in verleiding om, tevreden met de verwijdering uit den dienst, eene voordracht te doen tot e e r v o l ontslag naar aanleiding van handelingen, die volstrekt niet eervol waren. Hieraan is thans een einde gemaakt daar, volgens de dagbladen, bij Kon. Besluit regelen

zijn gesteld betreffende het in die en in andere gevallen verleenen van onderstand in plaats van pensioen, wanneer dit laatste volgens de daaromtrent geldende bepalingen niet verleend kan worden. Men kan thans aan niet-eervol ontslagenen, die daardoor hun aanspraak op pensioen verloren, doch die met hun gezin medelijden verdienen, althans iets als onderstand toeleggen en dientengevolge het begrip „eervol" ontslag hoog houden.

Voegen wij er aan toe, dat blijkens een ander dezer dagen verschenen Kon. Besluit (opgenomen in de *Ned. Staatscourant* no. 60) de vervolging is geregeld van en het verhaal op landsdienaren, die den lande schade berokkenden een bepaling waarvan het gemis de toepassing van art. 82 de Indische comptabiliteitswet tot dusver feitelijk ondoenlijk maakte, dan mag men zeggen dat in den laatsten tijd een belangrijke verbetering is gebracht in de middelen om aan moreel minder ontwikkelde ambtenaren practisch de vereischte begrippen in te scherpen.

* * *

Indische rechterlijke ambtenaren. Volgens de *Nieuwe Courant* van 10 Maart jl. heeft de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de rijksuniversiteit te Leiden onder dagteekening van 2 Maart van den Minister van Koloniën een schrijven ontvangen, zooals er ook een aan de andere rijksuniversiteiten is gericht, waarin o. a. het volgende wordt gezegd.

„Het is niet onmogelijk, dat de thans plaats gehad hebbende uitzending van juristen voor den Indischen bureaudienst de gedachte wekt — zoo zij niet al reeds gewekt is — dat dergelijke uitzendingen regelmatig zullen plaats hebben, en zij aldus nadeelig werken zou op de studie van het bij artikel 92, 2e lid der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen voor benoembaarheid tot rechterlijk ambtenaar in Nederlandsch-Indië. Daarom acht ik het niet van belang ontbloot, er op te wijzen niet alleen, dat uitzending van juristen voor den bureaudienst uitzondering zal blijven, maar ook, dat zij de eischen van benoembaarheid tot ambtenaar bij de rechtelijker macht in Indië (artikel 9 van het Kon. Besluit van 29 Augustus 1883, *Nederlandsch Staatsblad* No. 133, *Indisch Staatsblad* No 249) geheel intact laat, terwijl zij die voor den bureaudienst worden uitgezonden, al kunnen zij tijdelijk ook werkzaam gesteld worden op de griffiën van rechtscolleges, geenszins de vooruitzichten op plaatsing benadeelen van hen, die zich voor rechterlijk ambtenaar in Nederlandsch-Indië wenschen te bekwamen.

„In verband hiermede stip ik nog aan, dat in het vervolg, zoo lang het wenschelijk blijkt, telken jare bij de bekendmaking ingevolge art. 10 van het hierboven genoemde Kon. Besluit van 29 Augustus 1883, zooals het luidt krachtens dat van 23 December 1892 (*Nederlandsch Staatsblad* no. 286. *Indisch Staatsblad* 1893 no. 72) te gelijkertijd zal worden bekendgemaakt het minimum van het aantal plaatsen bij de rechterlijke macht, waarvoor in de beide volgende jaren uitzending zal kunnen plaats hebben. Zoo doende zal de onzekerheid worden weggenomen, die tot dusver bij den aanvang der studiën omtrent de kansen op eventueele uitzending bestond. In Juni zal dienvolgens behalve het getal van hen, die in dit jaar kunnen worden uitgezonden, bekendgemaakt worden voor hoeveel plaatsen, in minimum, in 1905 en 1906 ambtenaren voor de rechterlijke macht zullen zijn uit te zenden."

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Volksdichtung aus Indonesien. Sagen, Tierfabeln und Märchen, übers. von T. J. Bezemer. Haag. Mart. Nijhoff. 1904.

Deze fabelen, legenden, sprookjes en vertellingen kunnen welkom zijn aan de vrienden van volksgedichten en aan de ethnologen; het zijn produkten van de kinderlijke verbeelding en natuurbeschouwing der volken van Insulinde. Vele van de 109 vertellingen, fabelen, enz. zijn naar bestaande Hollandsche, enkele naar Engelsche vertalingen, maar er zijn er ook, die door den heer Bezemer zelf uit het Javaansch of het Maleisch zijn overgezet in het Hoogduitsch.

Men kan er uit zien hoezeer de Indische talenbeoefening bij de Hollanders in eere is; van een vijftiental verschillende talen, die in onzen archipel gesproken worden, vindt men toch overzettingen in dezen bundel. Uit de namen der vertalers uit de oorsponkelijke teksten blijkt, welke groote plaats de zendelingen daaronder innemen, naast de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur.

Op echt kinderlijke wijze wordt soms diepe levenswijsheid aan den man gebracht; ethnologen zullen meermalen kunnen opmerken, dat de moraal bij de Indische volken op overeenkomstige wijze als bij de Europeesche wordt verkondigd.

Uit het sprookje, verhalende de stichting van Makassar door de Hollanders, blijkt dat daaraan een gelijksoortige legende verbonden is, als aan de stichting van Karthago. De dierfabelen leverden wel het grootste materiaal; sprookjes van vorsten en personen van hooge geboorte slechts zelden, althans in deze verzameling. Dat er ook Uilespiegel-verhalen in Indië in omloop zijn leerden ons reeds Dr. N. Adriani en Dr. G. A. J. Hazeu.

*

Atjèhsche Tolk. Lijst der meest voorkomende woorden en enkele samenspraken door L. C. Westenenk, Contr. b. h. B. B. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. 1903.

Waar de heer Westenenk in zijn voorwoord zegt, dat een Holl.-Atjèhsch woordenboek niet bestaat, schijnt hij zich niet te vergissen; in zooverre verrichtte hij dus een nuttigen arbeid door het samenstellen van deze woordenlijst, die echter werkelijk slechts aanspraak mag maken „de meest voorkomende woorden” te bevatten [1]).

---

[1]) F. K. H. van Langen gaf uit een Handb. voor de beoefening der Atj. taal, met een Atj.-Holl. woordenlijst.

De Mal.-Holl.-Atjehsche woordenlijst door P. Arriëns, in 1880 bij De Bussy uitgegeven, heeft toch het Maleisch vooropgesteld en is daardoor minder bruikbaar voor een Hollander; deze laatste lijst is echter veel uitgebreider en uit een oppervlakkige vergelijking kan worden bevestigd dat Arriëns' woordenlijst veelal in overeenstemming is met die van Westenenk, wat de Atjèhsche woorden betreft; alleen heeft de laatste de schrijfwijze van Dr. Snouck Hurgronje gevolgd, wat zeker heel verstandig is.

Dat Catenius' „Samenspraken, gezegden en spreekwijzen in de Holl., Mal. en Atj. taal" als minder practisch en Dr. A. J. W. Bikkers' „Maley, Achinese, French and English Vocabulary" als minder bruikbaar voor Hollanders vervangen mochten worden door een Holl.-Atj. woordenboek ligt voor de hand; maar de vraag mag gedaan, of de lijst na 30jarige nauwere aanraking met de Atjèhers niet wat uitgebreider had mogen zijn. Intusschen, de heer Westenenk heeft nu, na Arriëns' eerste proeve, een voor Hollanders geschikt woordenlijstje geleverd, in een handig klein formaat, dat, naar wij hopen, binnen niet al te langen tijd, door een uitgebreider woordenboek gevolgd zal worden.

De taalvormen van het Javaansch, beschouwd in verband met Evangelieprediking en Bijbelvertaling, door P. Ant. Jansz. Referaat ter 11de Zendingconferentie. — Batavia, Albrecht & Co., 1903.

In welken taalvorm van 't Javaansch dienen Evangelieprediking en Bijbelvertaling te geschieden? Het schijnt wel vreemd dat nog onlangs ter Zendingconferentie die vraag aan de orde werd gesteld; wij zouden meenen dat het antwoord erop reeds voorlang gegeven en dat daaromtrent, althans in den kring der heeren zendelingen volkomen overeenstemming verkregen was. Niets toch is eenvoudiger dan het vraagstuk, uit hun leerstellig standpunt bezien, op te lossen. In genoemd referaat lezen we dan ook als volgt:

„De voorzitter legde er nog den nadruk op, dat zijns inziens ngoko in de „prediking zoo passend is, omdat de prediker tot de gemeente spreekt in den „Naam des Heeren. Die u hoort, hoort Mij." (pag. 83).

En aangaande de Bijbelvertaling:

„Maar de Bijbel is geen gewoon menschelijk boek. Het is een goddelijk „boek. „*Al* de schrift is van God ingegeven", dus ook de historische boeken „des Bijbels, en de javaansche vertaling er van moet den Javaan, ook den „meest aanzienlijke, bij lezing of voorlezing op iedere bladzijde den indruk „geven, dat het God is en geen mensch die tot hem spreekt, niet alleen „waar God zelf rechtstreeks met *ingsoen* en *sira* hem toespreekt, maar ook „waar in den derden persoon *van* God gesproken wordt, b. v. „In den beginne „schiep God den hemel en de aarde." Reeds die aanhef moet hem zijn als „een woord uit Gods eigen mond, en zoo verder al wat er volgt, den geheelen Bijbel door." (pag. 74).

En toch! Het is waar, de quaestie besprekende moet de referent (dit zij in

alle eer en deugd gezegd) wel iets van 't „il y a des accommodements partout, même avec le Ciel" gevoeld hebben om zich uitsluitend bij zijn eigen uitspraak als de geciteerde te kunnen neerleggen. Wij allen leven nu eenmaal in deze kleine wereld vol nietigheden en nietelingen en moeten, soms zelfs tegen wil en dank, de maatschappelijke vormen wel in acht nemen. Inderdaad, uit een sociaal standpunt bekeken, is de vraag er een waarover discussie nog niet geëindigd is. Beproeven we iets bij te dragen dat het vraagstuk nader tot de oplossing kan brengen.

De quaestie betreft eigenlijk alleen het gebruik van ngoko of krama. Want dat de andere taalvormen voor het doel niet in aanmerking mogen komen, zal ieder gereedelijk toegeven: 't madya, met zijne schakeeringen niet, omdat het op de keper beschouwd krama-desa is en als zoodanig door beschaafden wordt gewraakt, zoodat wij van krama sprekende van zelf *goed* krama op t oog hebben en meer bepaald *krama-andap*. Voor 't overige komen de schakeeringen van 't krama slechts bij uitzondering voor en alleen daar waar tusschen den spreker en den toegesproken persoon een ingewikkelde verhouding bestaat, resultante van veel composanten, immers niet enkel door het verschil in rang en in leeftijd nader te bepalen. Geldt dat reeds van de Vorstenlanden, hoeveel te meer moet het niet op de Gouvernementslanden van toepassing zijn. Ja, het staat zelfs te bezien of die schakeeringen buiten de grenzen der Vorstenlanden geconstateerd kunnen worden. En 't *basa-kědaton*? Ook dit blijft uit den aard der zaak buiten aanmerking, zijnde het slechts een ceremonieele taal aan het hof. — Aan den anderen kant hebben we onder *ngoko* de taal van den dagelijkschen vertrouwelijken omgang te verstaan, met uitsluiting dus van al wat *plat*, *kasar* is.

Wat nu vooreerst de Bijbelvertaling betreft:

„Zeer zeker zou het karakter of de inhoud van historische boeken in het „algemeen eene vertaling in krama toelaten. Ook de Javaansche rijkskro- „nieken, oorspronkelijk in dichtmaat opgesteld, zijn bij het overbrengen in „proza in het krama geschreven, afgezien natuurlijk van zulke gesprekken „die al naar de verhouding tusschen spreker en aangesprokene in ngoko of „in madya behooren te zijn. Indien nu de Bijbel een gewoon menschelijk „boek was, dan zou ik zeggen: wel zeker, al wat zuiver historisch en niet „leerstellig is, moet voor een gemengd publiek beleefdheidshalve krama zijn." (pag. 73 en 74).

Toch is er hier strikt genomen geen sprake van een publiek, laat staan een gemengd publiek, zoodat een vertaling in 't ngoko minstens evengoed is te noemen. Want een boek is zoo te zeggen een neutraal terrein en zelfs een vorst kan het van zich verkrijgen er een in 't ngoko zonder blikken of blozen ten einde toe te lezen om de eenvoudige reden dat hij zich als toehoorder beschouwt en geenszins, zelfs daar niet waar de schrijver een toespraak tot den lezer houdt, als den toegesproken persoon. En deze opmerking moet wel den doorslag geven tegenover die van een inlandsch christen:

„Een zeker Inlandsch christen, die volgens het oordeel van degenen die „hem kennen, nog al erg verwaand moet zijn, moet eens gezegd hebben, „dat als hij ngoko las, het net was of men hem in die taal toesprak en dus „minder beleefd, en op dien grond wilde hij den geheelen Bijbel in het krama „hebben". (pag. 76).

Het epitheton ornans daargelaten als weinig bij de christelijke nederigheid passende, gelooven wij intusschen dat onze bruine broeder zich te zeer liet beheerschen door het idee dat 't krama een taalvorm is waarvoor ieder rechtgeaard Javaan respect behoort te hebben als onderdanig-beleefd, beschaafd, zoodat naar zijn christelijk-javaansche voorstelling bijbel, immers een heilig boek, en krama begrippen waren die bij elkander zouden behooren.

Doch thans komen we tot de eigenlijke moeielijkheid, de vraag n.l. of in de kerk mede van 't ngoko en niet van 't krama gebruik moet worden gemaakt? Ook hier verklaarde de referent zich ten gunste van 't ngoko, o. m. opmerkende:

„Tegen de overgroote meerderheid" (van de leden der gemeente) „zullen „wij ons wel altijd van het ngoko moeten bedienen", (als staande meerendeels tegenover mindere Javanen, gewone desalieden: zie pag. 64) „en het zal wel „lang duren, eer wij gemeenten hebben die grootendeels uit prijaji's en „aanzienlijken bestaan. Dus ook van dien kant beschouwd, ligt het voor de „hand dat wij ons ook in de kerk van het ngoko en niet van het krama „bedienen". (pag. 65).

Ons dunkt echter dat de vraag in 't algemeen dient te worden gesteld en dan ook in meer algemeenen zin dient te worden beantwoord. Voor dit doel gaan we thans zij het maar eventjes een *wajang*-spel bijwonen. De vertooner, de *ḍalang*, speelt in de *kraton* van Soerakarta ten aanhoore van de vorstelijke familie (*Prĕgiwa*, uitgaaf Wilkens). Een meer gedistingeerd publiek van toehoorders en toehoorderessen is niet denkbaar. — De *ḍalang* spreekt:

Anĕnggih ing nagari ing poendi, ingkang kaeka adi dasa poerwa: eka marang sawidji; adi: luwih; dasa: sapoeloeh; poerwa: wiwitan. Sanadjan kaṭaha titahing hjang Giri-nata, ingkang kasangga ing pratiwi, kaoengkoelan ing ngakasa, kaäpit ing samodra, kaṭah ingkang bana-laras, mbotĕn wontĕn kados nagari ing Ngastina. Mila kinarja boeboeka, dene nagari satoes tan angsal kakalih, sewoe tan angsal sadasa. (Tot dusver is alles krama, behalve natuurlijk de woordverklaringen. Onmiddellijk daarop spreekt de *ḍalang* echter in ngoko:) *Kotjapa nagara panjdjang-ngapoenjdjoengan, pasir, awoekir, loh, djinawi, kĕrta toer rahardja: panjdjang mara ing ngadawa; poenjdjoeng mara ing ngaḍuwur; ḍasar nagara angoengkoerakĕn* (nota bene: met krama-uitgang) *pagoenoengan*; *angeringakĕn* (als boven) *pasawahan; anĕngĕnakĕn bĕnawi;* (en zoo gaandeweg gaat hij weer tot 't krama over:) *angadjĕngakĕn bandaran agĕng; kĕrta apratanḍa ingkang sami agĕgrija, ḍatĕng saking nagari ing ngamanjtja; pangraos abĕn tjoekit, abĕn tarĕtĕpan, saking rĕdjaning nagari; ripah ingkang adagang, lajar rintĕn daloe, tan wontĕn sangsajaning margi.* (Vervolgens weer in ngoko:) *ḍasar nagara gĕḍe obore, ḍuwur koekoese, paḍang djagade, adoh koenjtjarane* . . . . . enz.

Doch genoeg om te doen zien dat 't ngoko in een voordracht een passepartout is. Ons besluit is dus: ook in tegenwoordigheid van aanzienlijken mogen de heeren zendelingen in de prediking zich van 't ngoko bedienen. Of de heeren ze alsdan in 't ngoko mogen *toespreken*, is evenwel een andere vraag.

KRĔSNA-POEDJANGGA.

The policy and administration of the Dutch in Java; by Clive Day, Ph. D. Assistant professor of economic history in Yale University — New York; The Macmillan Cy. London: Macmillan & Co. Ltd. 1904.

Een boek in een vreemde taal over een Nederlandsch onderwerp trekt altijd in de eerste plaats onze aandacht wegens het ongewone er van en wij zijn dan zeer tevreden als het eenige kennis van het onderwerp uit de tweede hand verraadt en geen al te dwaze voorstellingen geeft. Is aan dien eisch voldaan, dan is men dankbaar vrij behoorlijk tegenover het buitenland te zijn voorgesteld en is de lof, die aan het werk ten deel valt, in den regel veel grooter dan wanneer precies het zelfde boek in onze taal door een Nederlander geschreven was.

Bij het geschrift, waarvan de titel hierboven vermeld is, heeft men met wat anders te doen. Het geeft al dadelijk den indruk van bronnenstudie, van een ernstig streven om zich een juiste voorstelling te maken van ons koloniaal beheer en van een onpartijdig op goede gronden rustend oordeel. Als men het gaat lezen en de veelvuldige aanhalingen en noten doorziet, blijkt voor den schrijver de Hollandsche taal in het minst geen struikelblok te wezen en vergeet men in dit opzicht dat hier een vreemdeling aan het woord is, terwijl tevens juist daardoor zijn zelfstandig oordeel nieuwe gezichtspunten opent.

Het eerste hoofdstuk handelt over de inrichting der inlandsche maatschappij vóór en tijdens onze vestiging in Indië en opent met het bericht dat de schrijver o. a. gebruik maakte van dezelfde bouwstoffen als Mr. Scheuer in zijn proefschrift: „Het Grondbezit in de Germaansche Mark en de Javaansche Dessa" (Rotterdam 1885) doch dat, waar deze te veel hecht aan eene algemeene doorvoering van de theorie der Arische dorpgemeenschap, hier een zelfstandige weg is bewandeld.

In de algemeene beschrijving van Java — zoo groot als Engeland, zoo lang als van New York naar Louisville of Charleston — valt er de aandacht op hoeveel beter de natuurlijke gesteldheid van dit eiland is dan die van Britsch-Indië, in zooverre het op een zwaren en vrij regelmatigen regenval kan rekenen. Daarna gaat de schrijver over tot de inlandsche organisatie, waarin de sleutel gezocht moet worden van onze geschiedenis op Java. Onze koloniale politiek is slechts doelmatig gebleken, voor zoover wij de inlandsche instellingen hebben doorgrond en gebruikt, miskenning daarvan heeft voornamelijk bijgedragen tot ondervonden teleurstellingen. Waar de O. I. C. zich als eene parasiet hechtte op de Javaansche maatschappij en eerst na haar val onder het staatsbeheer begonnen werd met het bestudeeren der inlandsche instellingen, werden deze tijdens het cultuurstelsel misbruikt ten nadeele van de volkswelvaart en tot schade van een onpartijdig gezag; eerst sedert de laatste vijftig jaren werd de baatzuchtige druk verminderd, welke op die maatschappij was uitgeoefend.

De schrijver betreurt het dat de studie der inlandsche instellingen nog zoo onvolledig is, dat wat het landbezit betreft eerst de resultaten van het onderzoek van 1867 een bron vormen omtrent de kennis daarvan. Uit dit onderzoek bleek tevens dat de dorpsorganisatie in later tijd onder onzen invloed in menig opzicht gewijzigd is en dat uit den tegenwoordigen toestand niet

de legersterkte met de veroveringen toe, doch in de 18e eeuw, toen het leger der Compagnie zijn grootste uitbreiding had, telde het niet meer dan 10.000 man over het geheele Oosten verspreid.

Langzamerhand ziet men Engelschen, Portugeezen en andere natiën uit Indië verdrijven en het absolute monopoliestelsel handhaven, een stelsel dat weldra in het moederland eenstemmig gehuldigd werd als noodzakelijk voor de nationale grootheid. Alleen in den boezem der Compagnie zelf verhieven zich stemmen, die aandrongen op vrijen binnenlandschen handel en kolonisatie. Deze laatste werd o. a. door Coen voorgestaan, omdat hij in blijvende nederzettingen het middel zag om kostbare legers en oorlogsvloten uit te sparen, om door locale inkomsten de baten der Compagnie te vermeerderen en haar te sterken tegen buitenlandsche vijanden. Reeds in zijn tijd was de financiëele toestand van dat handelslichaam zoo slecht dat hij zijn plan aanbeval als het eenige middel om een bankroet te voorkomen. Wat Coen deed en wilde behoeft hier niet verder vermeld te worden, evenmin als de mislukte kolonisatieproeven met boeren onder van Imhoff, doch wel dient er op gewezen hoe helder men hier den indruk krijgt dat het gevolgde handels- en monopoliestelsel, dat tot het einde werd volgehouden van den beginne af ongeschikt is gebleken. Over het geheel geldt de uitspraak dat toen dit lichaam meer handelaar dan bestuurder was, het geld verdiende en toen het meer bestuurder dan handelaar werd het aan den verliezenden kant kwam. Het was niet eene verandering van staatkunde en niet voornamelijk het bederf in de administratie welke de Compagnie ten val bracht, maar haar, reeds van het begin af, krachteloos zijn, zoowel met betrekking tot den handel als tot het bestuur. Alleen het tijdvak van 1639 tot 1693 was uit een handelsoogpunt voorspoedig te noemen. Overigens was de Compagnie niet alleen op handelsgebied zelf, maar ook met de scheepvaart ongelukkig. In het eerste gedeelte van de 18de eeuw vergingen 4 pCt. van de schepen, overladen als zij waren met goederen voor den particulieren handel harer dienaren en in het laatst van die eeuw deed daarom de commissie, die omtrent den staat der Compagnie een onderzoek instelde, het voorstel bij eene reconstructie van het houden van eigen schepen af te zien en voor het vervoer der producten steeds bodems in te huren. Even weinig voorspoedig was de Compagnie op het gebied der industrie, in de suikercultuur weder groote verliezen geleden. Zoo sluit het tweede hoofdstuk met haren ondergang en het in 1798 overnemen door den Staat van de 134 millioen gulden schuld, die zich in den loop der tijden hadden opgestapeld. In het volgende hoofdstuk wordt de organisatie en administratie van de Compagnie beschouwd met betrekking tot den invloed daarvan op de geschiedenis en op de inlanders zelf. Het hier geteekende beeld is wel bekend, de minder waardige elementen, waaruit het personeel werd gerecruteerd, de belachelijk kleine bezoldigingen, die aanspoorden tot knoeierijen, de brooddronken weelde, de weinige kracht waarmede het gezag werd uitgeoefend, vooral ook de contingenten en de zware druk, die zij op de bevolking legden. „Voor den burger van een modernen staat," zegt de schrijver, „moet het stelsel der Compagnie, die de inlandsche hoofden gebruikte als de drilmeesters met betrekking tot de voldoening van steeds toenemende eischen en die de bevolking bijna hulpeloos overleverde aan hun knevelarijen, in alle opzichten als verderfelijk worden beschouwd. Was de Compagnie

niet eenvoudig de bloedzuiger, de onwaardige parasiet der inlandsche maatschappij?"

Deze zienswijze, welke gehuldigd wordt door vele onderzoekers, die geen enkele verontschuldiging voor haar handelingen weten te vinden, is volgens den schrijver echter onvolledig. Hun blik reikt niet verder dan de zwerm van misbruiken, welke de heerschappij der Compagnie aankleefden en zij letten niet op het ééne groote voorrecht, dat zij bracht en op zich zelf al voldoende was om al het andere goed te maken: de vrede. Binnen de grenzen van haar politieken invloed, wist zij een toestand van vrede te handhaven, waarvan men tot dusverre niet had gedroomd. Raffles aan wien men geen overgroote sympathie voor de Hollanders kan verwijten, erkent dat de bevolking na 1755 onder hun beheer belangrijk toenam. Wat de vroegere oorlogen betreft, de Hollanders waren er maar gedeeltelijk voor aansprakelijk, zonder hen zouden de inlanders ze met evenveel bitterheid hebben gevoerd. In het tijdperk van vrede dat volgde, nam de bevolking in bijna alle deelen van het eiland toe en op sommige plaatsen verdubbelde zij. „Zulk eene verandering", zegt de schrijver, „beteekent niet de hoogste soort van vooruitgang of de afwezigheid van alle misbruiken. Zij spreekt de Compagnie niet vrij, in alles wat zij deed of naliet. Indien wij haar echter beoordeelen niet naar een Europeeschen maatstaf, maar naar den lagen trap van vroegere staatkundige organisatie, dan schijnt dit enkele feit van de toeneming der bevolking haar bestaan als gouvernement te rechtvaardigen."

In het vierde hoofdstuk wordt het beeld geschetst van Java na den val der Compagnie, het baanbreken van vrijzinnige denkbeelden, de voorstellen van Dirk van Hogendorp en het belangrijke charter van Nederburgh van 1803, waarbij het artikel van den heer Grashuis in *De Indische Gids* van 1897 wordt geraadpleegd. Daarop komt Daendels en wordt het zwaartepunt der koloniale politiek naar Indië overgebracht, nu deze in de eerste twee jaren van zijn verblijf door den oorlogstoestand geen enkele depèche uit het moederland krijgt. Waar het volgende Britsche tusschenbestuur natuurlijk even los van Nederland was, is het opmerkelijk dat ook de commissarissen-generaal in 1818 eene Indische constitutie samenstelden, waarop geen koninklijke goedkeuring verleend werd, evenmin als op die van 1827. Eerst in 1830 ging het moederland de banden weer nauwer aanhalen, toen het door geldnood tot de grondvesting van het cultuurstelsel overging.

Hoe Daendels den toestand vond, hoe de hoofdambtenaren den baas speelden, overal corruptie en misbruiken heerschten en hoe met krachtige hand door hem werd ingegrepen, wordt kort en duidelijk uiteen gezet. Doch zelfs iemand van die kracht moest rekening houden met de inlandsche toestanden. In den geest van het charter en van de latere koloniale constitutie was hem de verbetering van het lot van den kleinen man aanbevolen. Hij kende de misbruiken, die bestonden, op een haastige reis over het eiland zag hij persoonlijk de voorwaarden waaronder de bevolking leefde en hij kreeg alle gewenschte inlichtingen van Europeesche ambtenaren en inlandsche hoofden. Hij ging van het juiste denkbeeld uit, dat in beginsel niet van het samenstel der inlandsche instellingen moest worden afgeweken, maar dat de hervormingen zich daaraan moesten aanpassen. „En toch kon zijne energie weinig tot stand

brengen tegenover eene groote maatschappelijke organisatie, die eeuwen lang een onafhankelijk leven had geleid, die door de aanraking met de Hollanders slechts oppervlakkig gewijzigd was en die bestemd scheen om aan hunne pogingen om ze te vervormen nog eeuwen weerstand te bieden."

Even onpartijdig als Daendels wordt geteekend, geeft het vijfde hoofdstuk een beeld van de Britsche overheersching met Raffles op den voorgrond. „Het karakter van Raffles," lezen wij, is door Hollandsche geschiedschrijvers streng gegispt, waar zij met meer dan een voorbeeld aantoonen dat zijn daden niet overeenstemmen met zijn betuigingen en deze onderling in tegenspraak waren. Er is nooit twijfel geweest aan 's mans bekwaamheid of aan de belangrijkheid van het werk door hem verricht. Er waren verschillende gebreken in het beramen en uitvoeren van zijn plannen en weinige van die plannen kwamen tot vruchtbaarheid en zoo al, dan eerst nadat hij het eiland verlaten had. Zijn pogingen behooren echter beoordeeld te worden zoowel naar richting als naar afstand. „Raffles was groot, niet in de resultaten die hij bereikte, maar in de idealen, die hij schiep en die bij alle latere hervormingen een macht zijn geweest. Hij trachtte, geheel alleen in enkele jaren en steeds met de onzekerheid van zijne positie voor oogen, datgene te doen wat eerst door geheele geslachten van latere arbeiders is tot stand gekomen". Waar zijn chefs zijn verrijkende plannen slechts met argwaan beschouwden, waar hij meer critiek dan aanmoediging ontmoette en bij anderen slechts een schijn vond van de energie die hem zelf bezielde, worden volgens den schrijver in verband met al die moeilijkheden de fouten van Raffles' loopbaan als Luitenant-Gouverneur, kleiner en beziet men zijn niet-slagen in het licht van een uitgesteld succes.

In den loop der beschouwingen over zijn bestuur, treden de pogingen van Raffles op den voorgrond om bij de landrente directe aanraking te krijgen met de individuën en de tusschenkomst van meer of minder onafhankelijke hoofden te vermijden. Dit heeft het merk der oorspronkelijkheid op zijne staatkunde gedrukt en hem gestempeld tot den aanvoerder eener nieuwe school van koloniale bestuurders. De schrijver is het niet eens met Mr. Pierson (Kol. Pol. bl. 27) dat Raffles' systeem uitsluitend bestond in het niet-zoeken van de inkomsten van den staat in handelswinsten maar in gewone belastingen. Wel waren sommige contingenten der oude Compagnie te beschouwen als pogingen om het voortbrengend vermogen der inlanders in bepaalde richting te leiden, ten einde bepaalde waren voor de Europeesche markt te verkrijgen, maar daarnaast bestonden reeds echte belastingen, zoowel directe als indirecte.

Het rijstcontingent der Compagnie verdiende evengoed den naam van belasting als Raffles' landrente, die ook voldaan kon worden hetzij in natura of in geld. Het groote en eenige verschil lag in de wijze van administratie waardoor het geheele stelsel van aanslag en invordering gebracht werd onder de contrôle van Europeesche denkbeelden van eerlijkheid, spaarzaamheid en rechtvaardigheid.

Doch ook het oordeel van Merkus (S. v. Deventer, Landelijk stelsel 2:286) dat het besturen door Europeanen niet alleen van Java, maar ook van de Javanen, ingaat met Raffles' bestuur is niet nauwkeurig, evenals elke algemeene uitspraak van dien aard. Er is geen enkel man, die een geheel politiek

stelsel vervormen kan, als dit stelsel de juiste uitdrukking is van de maatschappij, waar het op rust. Zeker kon Raffles dat niet bij de vele moeilijkheden, waarmede hij gedurende zijn kortstondig bestuur had te kampen. Het is echter voldoende lof voor hem dat hij er naar streefde. De plannen zijn door de mislukking niet veroordeeld en waar de schrijver ze gezond en uitvoerbaar acht, kan hij het slechts betreuren dat niet meer mannen van zijn soort hem hebben opgevolgd. Hadden dezulke, niet lastig gevallen door baatzuchtige eischen uit Europa, het werk kunnen voortzetten, Java zoude er verscheidene jaren van vooruitgang bij gewonnen hebben.

In het zesde hoofdstuk is men getuige van de restauratie, gegrond op de vrijzinnige denkbeelden door Dirk van Hogendorp uitgesproken, door Raffles toegepast. De verbazende arbeid door Commissarissen-generaal verricht, wordt op het voetspoor van Mr. Pierson, oprecht bewonderd. In bijzonderheden wordt o. a. van de landrente regeling nagegaan in hoeverre deze, welke nog tot in 1872 en later van kracht bleef, van de denkbeelden van Raffles afweek. De poging van laatstgenoemde om die belasting te gronden op het algemeen beginsel dat land van een bepaalde soort een bepaald gedeelte van de opbrengst aan het gouvernement moest betalen, bleek onuitvoerbaar en deze bepaling heeft evenals alle wetten, die een schijn van rechtvaardigheid bezitten, zonder het wezen er van te bereiken, de misbruiken eerder aangemoedigd dan tegen gegaan. De wijziging bestond daarin dat bij den aanslag allerlei nevenzaken in aanmerking werden gebracht en feitelijk het stelsel van loven en bieden werd ingevoerd. Al ging daarbij ook elke poging tot nauwkeurigheid verloren, het stelsel was zoo plooibaar, dat de inlanders er door behoed werden voor uitputting, zij het niet voor onrechtvaardigheid, en de practische waarde valt af te meten uit het feit dat de opbrengst gestadig toenam. Wat een andere bate betreft werd blijkbaar geaarzeld om, zoolang de landrente nog niet geregeld was, een belangrijke bron van inkomsten te stoppen door afschaffing van de dwangcultuur. Waar deze evenwel niet in het stelsel paste, bestond er aanleiding om de Commissarissen-Generaal over deze inconsequentie hard te vallen. Dit komt den schrijver echter onbillijk voor in verband met de moeilijkheden waarin zij verkeerden. Het gold hier het standpunt, dat het moederland recht had op de baten die het krijgen kon, dat ook grootmoedigheid zijn grenzen heeft en dat de koffiecultuur, zooals zij toen nog over overvloed van goede gronden beschikte, niet overmatig bezwarend was. Ellendig was het echter dat de praktijk van het stelsel ook geheel in tegenspraak kwam met de goede bedoelingen, dat waar men den planters na betaling van een zekere som, de vrije beschikking over de rest van hun product wilde laten, de onontwikkelde handelstoestanden oorzaak waren dat zij er hun geheelen oogst bij inschoten en nog bij moesten betalen (zooals blijkt uit Merkus „Concept-voorstel" van 1832). Bij deze beschouwingen komt het denkbeeld van toelating van particuliere Europeanen in de binnenlanden en het ontwikkelen van de handels- en industrietoestanden van zelf ter sprake. Aanvankelijk was de politiek der C. G. daarop gericht, doch na het vertrek zijner medecommissarissen stuurde de nieuwe Gouverneur-Generaal Van der Capellen in reactionaire richting en de vestiging van Europeanen werd meer en meer tegengewerkt. Wij kunnen niet stilstaan bij de quaesties der planters in de Preanger, het verbod tot landverhuur aan Europeanen in de Vorstenlanden, dat als een der oor-

zaken van den Java-oorlog wordt beschouwd, de quaestie van in- en uitvoerrechten en de oprichting van de Handelmaatschappij, doch zien in groote trekken door dien oorlog en den nood van het moederland de vrijzinnige beginselen op den achtergrond raken en in het zevende hoofdstuk met het cultuurstelsel de reactie op haar toppunt komen.

Voor iemand, die onbekend is met de practische uitkomsten en niet wist dat hot feitelijk een voortzetting was van een misbruik uit de tijden der Compagnie, had het plan, door Van den Bosch voorgesteld, veel aantrekkelijks. Waar het cultuurstelsel beoordeeld werd naar de betuigingen van den grondlegger er van, in plaats van naar de uitkomsten, is het vrij algemeen en soms zelfs uitbundig geprezen. Dat men vooral in Engelsche werken er zooveel lof over hoort is voornamelijk toe te schrijven aan een Engelsch rechtsgeleerde J. W. B. Money die in 1861 te Londen zijn: „Java, or how to manage a Colony" uitgaf. Na een vierjarig verblijf te Calcutta was Money van oordeel dat de gezondheidstoestand van zijn echtgenoote eene verandering van lucht noodig had en Java werd in 1858 voor een uitstapje uitgekozen en dat wel „meer omdat vernomen werd dat het mooi eiland was, met een goed klimaat, gemakkelijke reisgelegenheid en een opera, dan met de bedoeling om nuttige kennis op te doen uit het onderzoek van het Hollandsche koloniale stelsel." De heer Money verstond geen Hollandsch, noch eenige inlandsche taal en het meeste wetenswaardige dat hij in zijn boek opnam, ontleende hij aan ambtenaren, planters en inlandsche hoofden, die hem op jachtpartijen en dergelijke tochtjes vergezelden. Waar deze er belang bij hadden de schaduwzijden te verbergen, was hunne voorstelling steeds gunstig en Money, die Britsch-Indië verliet tijdens den Cipayers opstand, vond door de tegenstelling alles op Java volmaakt en Britsch-Indië daarbij in alle opzichten ongunstig afsteken. Het succes van het boek in Nederland laat zich verklaren door den steun, die de behoudende partij er aan ontleende, toen juist het cultuurstelsel sterk werd aangevallen. Bij onderzoek bleken zijne gegevens evenwel geheel onbetrouwbaar. In Amerika werd het stelsel geplaatst tegenover dat van de slavernij, die juist in 1861 aanleiding gaf tot den oorlog en in Engeland is de invloed merkbaar in de geschriften van Ireland, Miss Kingsley en Wallace.

De schrijver staat niet lang stil bij de fraaie beginselen, om vooral de treurige resultaten te vermelden, terwijl er reden is tot twijfel aan de oprechtheid der verzekeringen omtrent de liefderijke bedoelingen van het stelsel, te meer daar Van den Bosch vóór hij naar Indië ging in de West had gediend, waar slavenarbeid aan de orde was. Zeker is het dat de klimmende eischen van het moederland aan alle gevoelsredeneeringen een einde moesten maken. „Om het cultuurstelsel goed te begrijpen." zegt de schrijver, „moet er het masker van worden afgenomen, dat het van den aanvang af droeg, en moet het in al zijn naaktheid beschouwd worden."

Wij gaan niet in alle bijzonderheden na, wat verder over het cultuurstelsel en zijn werking gezegd wordt, maar beschouwen aan zijn hand de voornaamste economische fout in de theorie, die het voorstond, omdat het hier een zaak geldt, waarvan de onpartijdige beschouwing door een vreemdeling van belang is te achten.

Money zeide dan als woordvoerder der voorstanders: Wanneer, zooals in Indië, het kapitaal en het land in het bezit zijn van den overwonnen inboorling en het verstand alleen behoort aan den overwinnenden Europeaan, dan zullen de gewone menschelijke drijfveeren een hinderpaal zijn voor de vereeniging van het verstand met het kapitaal om den grond productief te maken. Daarentegen, als de inlandsche arbeid geleid wordt door het Europeesche verstand en bijgestaan door het kapitaal, hetwelk in Oostersche landen alleen Europeesche gouvernementen door voldoend crediet kunnen krijgen en met voldoende kennis kunnen toepassen, dan zal het resultaat even weldadig zijn voor alle partijen, die bij de productie betrokken zijn. Hierop merkt de heer Day aan dat, wanneer het gouvernement voldoende kennis en verstand had om iemands zaken beter te behartigen dan hij het zelf zou kunnen doen, de gevolgtrekking uit Money's stelling juist zoude zijn. Men moet echter daarin het woord onwetendheid in de plaats stellen van kennis en verstand en dan wordt de gevolgtrekking geheel anders. Bij het in werking brengen van het cultuurstelsel moest het gouvernement noodzakelijk handelen volgens een algemeen, min of meer afgetrokken plan. Door de verantwoordelijkheid voor de productie op zich te nemen, centraliseerde het de leiding en werd het land behandeld als een reusachtig schaakbord met ruiten van thee, koffie, suiker, indigo en peper. Bij vele oogsten was nog geen ervaring opgedaan; de individueele planter werd vervangen door den ambtenaar en waar op daarvoor ongeschikte terreinen de cultuur mislukte, droeg de inlander de schade.

Dat eene meer juiste beoordeeling van het stelsel voor vreemdelingen hoog noodig is, blijkt uit een aangehaald recent geschrift: G. K. Anton, „Neuere Agrarpolitik der Holländer auf Java" in Schmoller's Jahrbuch für Gesetzgebung 1899 23:1341, waarin volgens den schrijver nog ten onrechte wordt beweerd dat de arbeider onder het cultuurstelsel verzekerd was van een behoorlijk loon.

In het achtste hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre de eigenaardige karaktertrekken, die het bestuur in deze periode vertoonde, met het cultuurstelsel samenhingen. Behalve de misbruiken met de landrente, die dikwijls ook van de cultuur-dienstplichtigen geëischt werd, kenmerkte deze tijd zich vooral door misbruik van heerendiensten, omdat men nergens geld voor gaf en vele ambtenaren door hetgeen zij tot stand brachten den dank van hooger geplaatsten trachten in te oogsten. Daarbij kwam dat door gemis aan technische kennis en onoordeelkundige maatregelen verbazend veel arbeid werd verspild.

Wat den invloed op de bestuursambtenaren betreft, Van Deventer's „Landelijk Stelsel" verschaft voldoende gegevens, doch het vellen van een juist oordeel is moeilijk omdat volgens den heer Day de tegenstelling tusschen de toestanden vóór en na 1830 door vele schrijvers sterk overdreven is en men van de vroegere misbruiken veel heeft verbloemd. Intusschen mag worden aangenomen dat de bestuursinrichting slecht was en achteruitging, doch dat zij in latere jaren weder belangrijk verbeterde. Dit belangrijke hoofdstuk bevat nog de bespreking van ambtenaarsopleiding en aanstelling, cultuurprocenten, inlandsche hoofden, dorpsbestuur, dessaverkiezing communaal bezit en het geknoei in de dessa's dat eerst te laat of slechts gedeeltelijk bekend werd. Voor degenen, die het verhaal volgen als een soort van drama, waarin veel ellende geschilderd wordt, maar de hoop op eene gunstige ontknooping niet

uitblijft geeft het negende hoofdstuk, handelende over hervormingen in het cultuurstelsel daarop uitzicht en eenige verademing. Waar het hoofddoel was geldmaken, worden de sommen vermeld, die volgens verschillende taxatie door Nederland met het cultuurstelsel werden gewonnen, en dan valt niet te vergeten dat deze voor 4/5 te danken waren aan de koffie en dat van de rest de suiker het leeuwendeel opleverde. Zelfs uit een geldelijk oogpunt heeft het systeem alzoo in groote mate schipbreuk geleden. Dat de meening in Nederland zoolang bleef bestaan alsof de vermeerderde baten uit Oost-Indië samengingen met een toestand van hoogere welvaart door het cultuurstelsel in het leven geroepen, was verklaarbaar uit de staatkundige verhoudingen. Vóór 1848 werd door de liberalen geen koloniale oppositie gevoerd, maar slechts oppositie tegen het feit dat het gouvernement buiten hen om een dusdanig beheer kon voeren.

Bij de beweging die tot de grondwetsherziening leidde, stond de koloniale quaestie nog op den achtergrond, eerst ten gevolge daarvan ontstond zij eigenlijk pas. Terwijl het Regeeringsreglement van 1854 reeds meer vrijzinnige grondslagen legde, werd de practijk van het stelsel langzamerhand ondermijnd, door de vele stemmen die er tegen opgingen. Onder Rochussen werden eenige van de ernstigste misbruiken weggenomen en waar de publieke opinie kenterde, mogen de namen van Van Hoëvell en Douwes Dekker niet worden vergeten. Eerst in 1870 werd de strijd geheel gewonnen, bij de aanneming van de agrarische wet en al bleven de gouvernementscultures bestaan, daarnaast traden het beschermen van de rechten der inlanders en het aanmoedigen van den particulieren Europeeschen ondernemingsgeest op den voorgrond.

Merkwaardig is eene aanhaling uit het geschrift van den bovengenoemden Duitscher Anton, die de meening voorstaat dat bij het tegenwoordige Nederlandsche bestuur, waarvan hij een hoogen dunk heeft, de inlandsche bevolking beter af zoude zijn onder: het vaderlijk despotisme van een cultuurstelsel, bevrijd van de er aan verbonden misbruiken," dan onder het exploitatiestelsel van kapitalisten.

De heer Day meent evenwel dat die misbruiken noodzakelijk uit het stelsel voortvloeien en er niet van losgemaakt kunnen worden. „Zij zouden plaats vinden, niet ten gevolge van gebreken, die een bepaald menschengeslacht of eene bepaalde periode aankleven, zelfs niet aan een bepaalde inrichting der maatschappij, maar tengevolge van de algemeene tekortkomingen van de menschelijke natuur en de menschelijke samenleving. Noch het menschdom. noch het gouvernement zijn in de laatste jaren zooveel beter geworden dat zij het kunnen ondernemen vraagstukken op te lossen, die tot dusver altijd onoplosbaar zijn gebleven."

Ten slotte is het cultuurstelsel geweest een uitdrukking van eigenbaat tegenover altruïsme en als er een les uit te trekken valt is het deze: „that selfishness, even of an international kind, does not pay." De Hollanders maakten tijdelijk geld, maar daarbij werden hunne blijvende belangen opgeofferd.

De laatste drie hoofdstukken van het boek zijn gewijd aan de in later tijd gevolgde oeconomische en fiscale politiek en aan de inrichting van het

bestuur. Het verschil wordt geteekend tusschen de groote behoeften die een Europeaan heeft, en slechts door voortdurenden arbeid en de ingewikkelde samenstelling der Westersche maatschappij bevredigd kunnen worden en die van den inlander, welke die behoeften niet bezit, en soms voor dubbele betaling slechts de helft van het gevorderde leveren zal, als hij niet meer noodig heeft.

Het is een algemeen verschijnsel, dat het de grootste moeite kost om den grondslag te vinden voor onderlinge ruiling, als men met onontwikkelde rassen te doen heeft. Dit zoude nog moeilijker worden als zij niet even weinig gaven om het nakomen van verplichtingen in de toekomst, als om het later bezit van goederen. Voor een tijdelijk voordeel nemen zij gaarne zware verplichtingen op zich, met betrekking tot later te leveren arbeid. Van daar het voorschot systeem en eene oplossing van het arbeidsvraagstuk, welke met het oog op den Staat althans dit voordeel heeft, dat hij niet meer zelf behoeft te laten werken, maar meer eigenaardig aan zijn roeping getrouw, slechts regelend en somtijds verbiedend behoeft op te treden. Slavernij of pandelingschap voor schuld is een overoud gebruik, doch als zoodanig niet in de moderne maatschappij te behouden. Nochtans hebben de ondernemers geen beter middel gevonden dan het geven van voorschotten om zich voor een bepaalden tijd van de diensten van inlandsche arbeiders te verzekeren. De overgang van het cultuurstelsel tot deze toestanden is niet onmiddellijk geweest. Aanvankelijk werd de hulp van hoofden gezocht en gaven de contracten met geheele dessa's aanleiding tot misbruiken. Na 1863 werd dit gewijzigd en hoewel nog lang de invloed van die hoofden niet geheel buiten spel bleef, zijn er schrijvers, die het vraagstuk om zonder hen over voldoende arbeidskrachten te beschikken, als opgelost beschouwen. Wat nu het niet nakomen van het arbeidscontract betreft, de in 1872 ingevoerde dwang door strafbedreiging welke op aansporing van de Staten-Generaal in 1877 werd afgeschaft, de heer Day meent dat deze handeling een uitstekend voorbeeld is van het kwaad dat doctrinairen kunnen stichten in zaken, waar zij geen verstand van hebben. De beweegredenen waren zeker goed, maar men zag volgens hem over het hoofd dat de menschen niet met één stap van eene lagere tot eene hoogere organisatie kunnen overgaan. Het afschaffen van het cultuurstelsel juicht hij toe, maar het daarvoor dadelijk in de plaats stellen van een in allen deele modern stelsel vindt hij een dwaasheid.

Wij gaan de beschrijving der Chineeezen als tusschenpersonen voorbij, die evenals de Joden in het Europa der middeleeuwen het volk zijn eerste lessen in oeconomische ontwikkeling geven, om nog even stil te staan bij de fraaie schets over het landbezit. De verkoop in het groot, die aanleiding gaf tot het ontstaan der particuliere landerijen, is een aanwijzing wat het gevolg zou zijn als vervreemding van grond ongestoord zou kunnen plaats hebben. Terwijl de schrijver het bestaan van die landerijen beschouwt als een hinderpaal voor een goed bestuur, behandelt hij verder den eisch van landbezit, die gesteld wordt door de industrie. Voor zoover het reeds ontgonnen land betreft, is hij een beslist voorstander van het verbod van vervreemding van grond van inlanders en niet-inlanders. Geen betere bevestiging onzer in deze gevolgde politiek tegenover die van Britsch-Indië, vindt hij dan de uitspraak van een Engelsch schrijver (Henry Scott Boys: Some notes on Java

and its Administration bij the Dutch, (Allahabad 1892, bl. 56), die zegt dat alle voordeelen die Java zou ontleenen aan eene overheersching door Engeland in plaats van door Nederland niet zouden opwegen tegen de vele euvelen, die uit de onbeperkte beschikking over den grond zouden voortvloeien, terwijl volgens Colquhoun in Pendjab thans 10 à 25 pCt. der gronden in handen van woekeraars zijn. Huurcontracten, erfpacht en klachten van ondernemers worden besproken, doch deze laatste zullen altijd voorkomen terwijl de gevolgde politiek gerechtvaardigd schijnt door de feiten, dat eenerzijds de inlanders worden beschermd, en anderzijds blijkens de statistiek in- en uitvoer steeds toenemen. Wat de welvaart betreft onder de inlanders, de maatstaf van beoordeeling tegenover Europeanen is zoo verschillend, doch met een beroep op Leclercq (Rev. des Deux Mondes Nov. 1897, 144 : 186) is het volk op Java er beter aan toe dan op Ceylon en kan het als betrekkelijk welvarend worden aangemerkt.

Het elfde hoofdstuk van het boek behandelt de comptabiliteitswet, de quaestie van eene vaste bijdrage en de cijfers der begrooting, waarbij eene vergelijking wordt gemaakt tusschen die van 1870 en 1900 en eene poging wordt gedaan om de verschillen te verklaren. Uit de vijfde en zesde begrootingsafdeeling blijkt dat sedert 1870 gebroken is met de politiek om alleen oog te hebben voor inkomsten en voor gezag en dat de ontwikkeling der onderdanen op den voorgrond treedt. Wat openbare werken betreft, heeft men het gouvernement er een verwijt van gemaakt, dat het niet spoedig inging op plannen, die geen rechtstreeksche baten beloven, doch men moet niet uit het oog verliezen dat inlanders met een verleden als de Javanen het nog wel een tijd zonder vrijgevigheid of liefdadigheid van het gouvernement kunnen doen, als zij er maar verzekerd van zijn, dat de algemeene zaak met spaarzame voorzichtigheid wordt behandeld. De cijfers omtrent het onderwijs en den geneeskundigen dienst, tusschen 1870 en 1890 bijna of meer dan verviervoudigd, geven aanleiding tot de opmerking dat in het Europeesch onderwijs op bepaald vrijgevige wijze wordt voorzien. Dit kan nog niet van het Inlandsche onderwijs gezegd worden, doch de beweging, die hier in de goede richting bestaat, wordt hoopvol geacht.

Bij het bespreken der belastingen komen de koffie- en suikercultuur ter sprake en de geleidelijke opheffing der heerendiensten, die slechts een quaestie van tijd is. Wat omtrent de dessadiensten en het historisch ontstaan van heerendiensten gezegd wordt, geschiedt vooral aan de hand van het opstel van den heer de Rooy (*Ind. Gids 1893 1 bl. 357*).

Merkwaardig is bij de nieuwe heerendienstregelingen de nieuwe sedert 1890 ingetreden periode van gewestelijke in plaats van algemeene regelingen en het stelsel van contrôle op dessadiensten. Eindelijk wordt in dit hoofdstuk de landrente besproken en het doorvoeren van de Preanger regeling door geheel Java in uitzicht gesteld.

In het laatste hoofdstuk geeft de schrijver een overzicht van het bestuursraderwerk, waardoor de gevolgde politiek ten uitvoer moet worden gelegd. Na zeer in het kort de beginselen van onze administratie te hebben vermeld, wijst de schrijver er op hoe het algemeen bestuur zich zoowel in Den Haag als te Batavia grondt op Europeesche begrippen, doch hoe het vraagstuk van besturen in de Oost op den voorgrond treedt bij het gewestelijk bestuur.

Daar heeft men de contrôle over een groote sociale en politieke organisatie, die eene eigen levenskracht bezit en handelt volgens beginselen, welke in Europa reeds sedert eeuwen in vergetelheid zijn geraakt. De gewestelijke ambtenaren moeten verschillende eeuwen uit de wereldgeschiedenis onderling verbinden. Om in die taak te slagen moeten zij Europeaan blijven en toch inlander worden. Zij moeten de kleine inlandsche quaesties begrijpelijk maken voor de Europeesche wetgevers, en omgekeerd de Europeesche wetten pasklaar maken voor de toepassing op inlandsche toestanden. De ambtelijke hierarchie wordt nu beschreven, afdalende tot de dorpshoofden. Het dorpsbestuur is daarbij het eenige dat de inlanders vertegenwoordigt en het eenige kanaal, waardoor deze zich eenigszins kunnen laten gelden. Overigens is alles gecentraliseerd. Dit autocratisch stelsel, natuurlijk voortbrengsel van onze geschiedenis op Java, heeft tastbare nadeelen en dit brengt den schrijver tot de bespreking van voorgestelde maatregelen met betrekking tot eene andere indeeling der departementen en van den Raad van Indië en eindelijk tot de gewestelijke decentralisatie, doch het onlangs aangenomen wetsontwerp schijnt hem nog onbekend.

Niet alleen in theorie is de autocratische centralisatie aangevallen, ook de ambtenaren zijn daarbij van plichtsverzuim en machtsmisbruik beschuldigd en de gebreken in het Europeesch personeel zijn des te gevaarlijker, omdat zij in grooter mate nog overgaan op het inlandsche, dat zulk een belangrijk deel van de bestuurstaak te vervullen heeft. Goede ambtenaren zijn noodig, terwijl een doelmatige samenwerking tusschen Europeesche en inlandsche ambtenaren de hoeksteen is van ons bestuur. Recruteering, alsmede positie en vooruitzichten van de eerste komen ter sprake: welke klachten en grieven er zijn worden op grond van een aantal berichten vermeld, doch de schrijver waagt het ten slotte niet een algemeen oordeel over de doelmatigheid van ons bestuur uit te spreken. Men kan uit zijn boek en de literatuur waarop het gegrond is lezen wat de Hollanders in Indië tot stand wilden brengen, in welke mate zij daarin geslaagd zijn en tot op een zekere hoogte ook wat de oorzaken zijn geweest van hunne tekortkomingen, maar het is bezwaarlijk om te zeggen wat er gebeurd zou zijn als eene andere gedragslijn ware gevolgd en het is onmogelijk om aan te geven hoeveel beter of slechter alles gegaan zou zijn als een ander volk, bijv. het Engelsche in hun plaats was geweest. Bij alles wat noodigt om de toestanden in Nederlandsch- en Britsch-Indië te vergelijken zijn er zulke groote verschillen, dat vergelijkingen alleen gewaagd kunnen worden door personen, die op elk der beide gebieden even goed tehuis zijn en genegen tot het doen van uitvoerige onderzoekingen om er hunne conclusies op te gronden.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

BRITSCH-INDIË EN PROTECTIONISME.

In een onlangs verschenen blauwboek heeft de Britsch-Indische regeering hare bezwaren kenbaar gemaakt tegen het door den heer Chamberlain voorgestane denkbeeld om tusschen Engeland en zijne koloniën voorkeurtarieven en tegenover het buitenland beschermende rechten in te voeren. In dit stuk dat gericht is aan Minister Broderick en geteekend door Lord Curzon en de gewone leden van den Raad van Indië, worden over het dienstjaar 1902—03 de volgende cijfers omtrent de waarde van den uit- en invoer van Britsch-Indië gegeven.

Invoeren uit:

Het Vereenigd Koninkrijk	£ 34.849.000
Andere Britsche bezittingen	„ 4.995.000
Vreemde landen	„ 12.681.000
Te zamen . . .	£ 52.525.000

Uitvoeren naar:

Het Vereenigd Koninkrijk	£ 21.165.000
Andere Britsche bezittingen	„ 18.061.000
Vreemde landen	„ 44.694 000
Te zamen	£ 83.920.000

De laatste cijfers behooren in zoover eene kleine wijziging te ondergaan, dat ongeveer 7 millioen uitvoerwaarde naar Hongkong en de Straits feitelijk bestemd is voor China en Japan. Op die wijze klimt de waarde van den uitvoer naar vreemde landen tot 51 millioen pond sterling en daalt die naar andere Britsche bezittingen tot 11 millioen.

Van de invoeren kwam $^3/_4$ uit Engeland en zijne koloniën, terwijl wat uit het buitenland werd betrokken hoofdzakelijk bestaat uit artikelen die Engeland en zijne koloniën niet kunnen leveren. Wat deze wel leveren bedraagt maar £ $7^1/_2$ millioen meer dan wat zij uit Britsch-Indië betrekken, maar dit land levert £ 40 millioen meer aan andere landen dan het van deze ontvangt. Die uitvoer bestaat voor een groot deel uit ruwe grondstoffen, die in vreemde landen vrij toegelaten worden, zoodat van de goederen ter waarde van £ 51.6 millioen, die naar het buitenland gaan, thans voor £ 38 millioen daar vrij ingevoerd worden en de rest slechts een klein invoerrecht betaalt. Op grond van een en ander zal Britsch-Indie geen voordeel hebben van de plannen van den heer Chamberlain, maar daarentegen groot gevaar loopen dat, als het buitenland tot maatregelen van tegenweer overgaat, zijn uitvoer derwaarts ernstig zal worden benadeeld. Bovendien zouden inkomsten verloren gaan

en de handen van het Britsch-Indische Gouvernement gebonden worden als dit genoodzaakt zou wezen eene gedragslijn te volgen niet in overeenstemming met de behoeften van Indië zelf maar met de belangen en wenschen van andere deelen van het rijk. De mogelijke bevoordeeling van Indië's eigen handel met het moederland zal gering wezen, omdat deze hoofdzakelijk uit ruwe grondstoffen bestaat, die toch al vrij zijn, terwijl er weinig aanleiding is om zich veel van meer uitvoer van thee derwaarts voor te stellen, daar nu reeds $^9/_{10}$ van de thee van Indië en Ceylon derwaarts gaat. Wat ten slotte de uitvoer van tarwe betreft, deze is niet uitgebreid en regelmatig genoeg om veel gewicht in de schaal te leggen.

De conclusies van de Indische regeering zijn:

1. Dat Indië zonder het voorgestelde systeem reeds in groote, waarschijnlijk buitengewoon groote mate deelt in de voordeelen van vrije ruiling van in- en uitvoerartikelen.

2. Dat als de zaak alleen beschouwd wordt uit een oeconomisch standpnnt, Indië wel iets, maar niet zeer veel aan het rijk heeft aan te bieden. Dat het daartegenover maar weinig kan winnen en een groot deel zal verliezen of gevaar loopen te verliezen.

3. Dat uit een financieel oogpunt het gevaar voor Indië met betrekking tot represaille-maatregelen van het buitenland. ook al slagen deze niet, zoo ernstig is en het gevolg er van zoo noodlottig zoude wezen, dat men zich niet verantwoord kan achten om zich in eenigerlei nieuwe politiek van deze soort te begeven, tenzij men overtuigd ware van veel grooter en zekerder voordeelen, dan die welke thans ook maar eenigermate te gissen zijn.

„Het heeft 10 jaar van doorgezette inspanning gekost", zoo schrijft de Regeering van Britsch-Indië verder, „om allengs evenwicht te brengen in onze geldmiddelen. De wisselkoersen zijn vaster geworden, ons crediet gaat vooruit, onze roepiewaarden stijgen aan de Londensche beurs en wij zijn begonnen met de kern van een goudvoorraad te vormen. Zoodra echter, ten gevolge van een nieuwe handelspolitiek, de gunstige handelsbalans slinkt of verdwijnt, zal al die arbeid van 10 jaren verloren zijn en de achteruitgang van onzen handel, van onze inkomsten en ons crediet zou verreweg grooter zijn dan het voordeel dat ooit ware te wachten van de volledige overwinning in een tariefoorlog."

NIEUWE IRRIGATIEPLANNEN IN EGYPTE.

Blijkens eene lezing door Sir W. Willcocks op 16 Januari jl. gehouden voor het Egyptische Aardrijkskundig Genootschap, wordt er ernstig over gedacht om het oude meer Moeris opnieuw in gebruik te stellen, ten einde aan de bevloeiingen in Egypte verdere uitbreiding te kunnen geven. Zooals in dit tijdschrift reeds door den heer Cremer vermeld is (1902. 2e deel, bl. 1359), zal het groote Assoean-reservoir, waardoor 1000 millioen M^3. Nijlwater voor later gebruik worden opgezameld, op den duur niet voldoende voor de behoefte zijn. In tegenstelling van de plannen, die toen terloops werden vermeld om meer water te krijgen, schijnt thans op den voorgrond te treden het aanleggen

van een groot reservoir, ter plaatse waar, volgens de nasporingen van Linant de Bellefonds het oude meer Moeris lag, namelijk Wadi Razan ten zuiden van Fayoem.

Toen het er op aankwam den jaarlijkschen was van den Nijl te regelen, heeft kolonel Western reeds voorgesteld, zich van het reservoir van Wadi Razan te bedienen en het meer Moeris in de maanden van hoogen waterstand (Juli, Augustus) weer te laten volvloeien. Het ontwerp van Sir W. Willcocks zelf om het reservoir te Assoean te maken, kreeg toen den voorrang; maar nu de daar gelegde dam, met zijn vermogen van 1 milliard M^3. water en zijne lengte van 2 kilometer, waarin 140 sluisdeuren, onvoldoende is gebleken, stelde spreker voor, het plan van kolonel Western weer op te vatten en uit te voeren, waardoor voortdurend een watervoorraad, voldoende voor geheel Egypte, zou kunnen worden verkregen. Daarvoor zou noodig zijn 2 milliard M^3. water meer dan nu van Assoean komt. Het meer van Moeris heeft eene oppervlakte van 79 K.M^2. en zou 2.3 milliard M^3. water kunnen bevatten, welk vermogen nog door pompen verhoogd kan worden.

Het reservoir van Assoean zou dan dienen voor het einde van den zomer en het voorgestelde meer, rechtstreeks in verbinding staande met den Nijl, den overigen tijd.

Er zou drie jaar noodig zijn om het kunstmatige meer te vullen. De kosten zouden bedragen £ 2,600,000. De katoenoogst zou met 450,000 ton kunnen vermeerderen, eene waarde vertegenwoordigende van £ 3,000,000. Willcocks toonde vervolgens aan, dat dit plan geheel overeenkomt met dat van den Faraoh, die 4000 jaren geleden het meer Moeris moet hebben aangelegd. De redenaar besloot zijn voordracht met de mededeeling, dat het uitvoeren van dit werk de tempels van Philae geheel zou vernietigen, maar hij vond dat een kleinigheid, vergeleken bij de uitkomst die men zou verkrijgen.

Blijkens dit aan de *Nieuwe Rott. Ct.* van 12 Febr. jl. ontleende overzicht, heeft de verslaggever echter ten onrechte de quaestie van het eiland Philae met het nieuwe plan in verband gebracht. Dit eiland loopt onder wanneer het Assoean-reservoir hooger gevuld wordt. Men heeft daarvan afgezien om de tempels te redden. Als men thans elders een tweede reservoir kon aanleggen is dit voor het behoud van die tempels eene gunstige in plaats van eene ongunstige omstandigheid. Waarschijnlijk heeft de heer Willcocks gesproken over de mogelijkheid om later door verhooging van den Assoeandam nog eene laatste uitbreiding aan den watervoorraad te geven, waarbij de tempels van Phylae onherroepelijk te gronde zouden gaan.

VERKLARING VAN EENIGE MONGOOLSCHE GEOGRAPHISCHE NAMEN.

Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Maart j.l. heeft het *Neue Wiener Tageblatt* een verdienstelijk werk gedaan met een aantal geographische namen, die bij den tegenwoordigen oorlog voorkomen, te verklaren. Wij laten deze opgaaf volgen:

In de Chineesche namen beteekenen: p e, noord; t o n g (toeng) oost; n a n,

zuid; s e, west; verder p e i, zwart, h o a n g, geel, s j a n g, boven, h i a, beneden, k w a n g, breed, t s j o e n g, midden, f o e, stad, k in g, hoofdstad, h a i, zee, k i a n g, stroom, h o, rivier, t s e n, doorwaadbare plaats s j a n, gebergte, t i ë n, hemel, k i n, goud, t s j o e, parel. Zoodoende begrijpt men de beteekenis van de samenstellingen: Peking, noorderhoofdstad, Nanking, zuiderhoofdstad; Sjanghai, bovenzee; Tonghai, oostzee; Nanhai, zuidzee; Hainan, zee of eiland in het zuiden: Sekiang, weststroom; Jantsekiang, Jantse-stroom; Peiho, zwarte rivier; Hoangho, gele rivier; Sjantoeng, gebergte in het oosten; Liao tong, (land) oostelijk van Liao-ho; Kwangtoeng (land) oostelijk, dat zich plotseling verbreedt. De klemtoon rust bij alle woorden steeds op de laatste lettergreep.

In het Japaansch beteekent s a k i. voorgebergte; k o k o e, land; k j o (k i o) hoofdstad; k o, plaats, s j o e, district; h a m a, strand; j o k o, dwars; k o e r o, zwart; n a g a, lang; t o, oost; s a i, west; m i, hoog; k j o e. negen: s j i, vier; n i, zon; p o n, oorsprong; s j i m a, eiland; w a n, golf, zeestraat. Dus: Tokio, oosterhoofdstad; Saikio, westerhoofdstad; Nagasaki, lang voorgebergte; Nipon, zonne-oorsprong; Kioesjoe, (land der) negen districten; Sjikokoe, vier landen (oorspronkelijk onder vier vorsten); k a d o, poort, Mikado, verheven poort (vergelijk: Verheven Porte), oorspronkelijke naam voor het keizerlijke Paleis, daarna in overdrachtelijken zin, titel van den vorst. In het Koreaansch beteekent p o of p h o (uit te spreken p-ho en niet als fo) golf bv. Tsjemoelpo, Masampo, Mokpo; d z j o e, stad b.v. Widzjoe, Andzjoe, d o en t a n eiland (Nanhai-do).

Alle bovengenoemde woorden herhalen zich in de drie Mongoolsche rijken in de meest verschillende samenstellingen.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

III.

De Westkust, 1645—1659.

Op de westkust werd de handel geregeld voortgezet. In 1645 kwamen te Indrapoera de van Atjeh komende schepen *Eendracht* en *Ackerslooth*, en de *Maestricht* met den koopman Jan de Stercke, en te Silebar, dat nog steeds onder Bantam behoorde, de *Saijer*, met den koopman Paulus Baert. Naar Tikoe en Priaman, waar de koopman Hendrick Craijer resident was, voeren in 1646 de *Noordstar* en de *Engel*. Naar Indrapoera gingen de *Vreede* en *Castricum*, en naar Silebar de *Capelle*.

Het was echter niet alleen peperhandel, die gedreven werd. Om zich van werkvolk te voorzien, ontzag de Compagnie zich niet van menschenroof Een eiland nabij de westkust zag eene beestachtige handeling, die toont hoe dom en onmenschelijk de Compagnie soms nog optrad. In de generale missive van December 1645 leest men:

„Bij onsen jonghsten is UEd. bekent gemaect dat in Arracan weijnich slaven waren te genaken, ende daerom het oge op 't eijlant Engano hadden om vandaer goede nomber wilde menschen te halen, die gesecht wirden daer bij duijsenden te zijn, dienvolgende hebben den 27 Augustij derwaerts uijtgeset onder 't gebiet van den Commandeur Jacob Jacobsz. van der Meulen, de schepen Fredrick Henrick ende Middelburch, 't Jacht de Wakendeboeij ende Lootsbooth met 250 Nederlantse ende 50 inlantse soldaten, nevens een cargasoentie van *f*1540—18, welke macht den 21n September daer aen hier weder ter stede is gekeert medebrengende niet meer als 82 zielen, soo mans, vrouwen als kinderen, daer van 6 p onderwech

gestorven sijn, welcke uijt een troupe van 300 sterck met practijcque hadden gegrepen, stelden hun dapper ter weer, met messen van ijsere hoepen gemaeckt, ende houte hasegaijen daermede twee soldaten totter doot toe quetsten, sonder dat naderhant eenige meer hebben connen becomen, vermits soo gesecht wort d'ordre niet wel gevolcht is, d° Eijlant is oock soo volckrijck niet, als wel gerucht zij, het zijn seer vuijle ende luije menschen, daer niet goets van te verwachten is, cunnen tegen geen ongemack ende sijn oock meestendeel gestorven, soodat ons desseijn op Engano niet naer wensch is uijtgevallen."

Een eigenaardige aanslag op het prestige en de rechten der Compagnie had plaats in het jaar 1649.

Hendrick Meulemans, Nederlandsch consul in Genua, zijn broeder Willem Meulemans te Amsterdam, en Jacob van den Heuvel, zoon van een gewezen fiscaal, Antonio van den Heuvel, lieten met eenige Genueesche edellieden twee schepen te Zaandam bouwen. Deze zeilden van Texel uit naar Genua en vertrokken van daar onder de namen van *San Giovanni Baptista* en *San Bernardo* naar Indië. Het eene was met 28, het andere met 25 stukken bewapend en te samen waren zij met 128 koppen bemand, waaronder 84 Nederlandsche onderdanen. Het bevel werd gevoerd door den commandeur Jan Joosten Maes, die bij de Generale O. I. Compagnie gediend had, terwijl Jan Bennings als directeur over de negotie medeging. Deze overleed gedurende de reis, bij Madagaskar. Het eigenlijke doel der reis was de westkust van Sumatra, waar men peper zou koopen, om die van Salida naar Macao te brengen.

Het eerst deed Maes Atjeh, Tikoe en Priaman aan, waar hij alles in rep en roer bracht. Hij had zich van Hollandsche princevlaggen voorzien en men kende hem op de kust, zoodat niemand er iets van begreep, toen hij zich als een zeeroover gedroeg en Atjehsche vaartuigen verbrandde. De koningin van Atjeh liet 's Compagnies goederen en residenten in arrest nemen en hield deze, met „perikel" van hun leven, gedurende 6 maanden gevangen. Op verschillende plaatsen van de westkust werden pepertuinen verwoest. Te Salida, dat door den Panglima inderhaast met een wal versterkt was, trachtten de Genueezen, in het laatst van Maart, van dit opperhoofd peper te verkrijgen. Maar Salida was dicht genoeg bij Batavia om, tegen het eind van den westmoesson, spoedig bericht hierheen te zenden. Reeds den 1en April vertrokken de jachten *de Jonge Prins*,

Popjensburch, *Lillo* en *Kivit* naar de westkust, onder bevel van den majoor („sergeant-majoor") Willem van der Beeck en den opperkoopman Hendrick Craijer. Deze hadden in last de Genueesche schepen, hetzij in der minne, hetzij met geweld, naar Batavia te brengen. Ten einde hun zoo weinig mogelijk kans van ontsnappen te laten, werden de *Swarte Beer*, *de Os*, *Hulst* en *Alcmaer*, onder den opperkoopman Rijcklof van Goens in straat Soenda geposteerd. De Indische regeering wist in dezen tijd nog flinke maatregelen te nemen.

Den 15en April werden de Genueezen in straat Soenda aangehouden en naar Batavia opgebracht. Men nam de 84 Nederlanders gevangen, omdat zij, in strijd met de plakkaten, bij vreemden dienst genomen hadden; maar aannemende dat zij daarmede onbekend, en door Maes verleid waren, werden zij vrijgesproken en bij de Compagnie in dienst gesteld. Tegen Maes werd eene vervolging ingesteld, maar terwijl men wachtte op getuigen, die uit Atjeh moesten komen, overleed hij. De Genueesche compagnie werd door den raad van Justitie veroordeeld tot eene schadevergoeding van 5611 realen, die uitbetaald werd aan de met de *Maccreel* overgekomen Atjehsche gezanten. Verder liet men de Genueezen *vrij* om te gaan handelen waar zij wilden, mits buiten 't „district" van de Compagnie. Maar daar men hun het volk afgenomen had en geen hulp wilde verleenen, waren de overblijvende edellieden verplicht hunne lading en daarna ook hunne schepen te Batavia te verkoopen. Zoo wist de Regeering haar handelsgezag op eigenaardige wijze te handhaven.

In 1650 waren 4 schepen te Indrapoera geweest, met den koopman Abraham Carstensz in de loge, terwijl de opperkoopman Craijer Padang, Tikoe en Priaman bezocht. In 1651 ging de koopman Anthonij van Voorst naar Silebar, Indrapoera en Salida. Vijf schepen voeren in dit jaar op de westkust; te Indrapoera werd steeds veel volk door koortsen verloren, zelfs 20 man van één schip en 50 man in een jaar. Een rijksbestuurder, die den titel van Maharadja bezat of had aangenomen, en zich van de regeering had willen meester maken, werd daarvoor met den dood gestraft.

De panglima van Indrapoera vergunde in 1652 dat de peper vandaar naar Salida gebracht werd, ten einde de ongezondheid van Indrapoera te ontgaan. De panglima van Salida was hiermede gelukkig, en op de *Banda* overleden nu maar 2 mannen, die bij het vertrek van Batavia reeds ziek waren.

Zooals boven reeds vermeld is, werd in het volgende jaar geen peper op de westkust gekocht, maar zoodra in 't laatst van 1654 de vrede met Engeland bekend was geworden, zond de regeering naar Djambi en naar de westkust schepen, om peper op te koopen, opdat die niet in handen van de Engelschen zou komen. Het naar de westkust bestemde vaartuig, de *Hase*, kwam echter, door den harden westmoesson, van eene verloren reis terug. In de twee volgende jaren gebeurde verder niets bijzonders. Maar den 28en Januari 1657 kwam de *Torteldui͡jf* van de westkust te Batavia aan met van Voorst, die de tijding medebracht, dat de panglima van Priaman 20 man van ons volk had gevangen genomen en de peper, die daar nog lag, in beslag genomen. Nu was ook naar de westkust eene expeditie noodzakelijk geworden.

Den 20en Maart 1657 vertrok Anthonij van Voorst van Batavia, met de jachten *Torteldui͡jf*, *Cabellau*, *Hoop*, *Wachter* en *Urck* en 2 sloepen. Vier kompagniën soldaten (200 man) waren ingescheept. Den 10en April voor Salida geankerd, werd des nachts terstond geland, zonder dat tegenstand ondervonden werd. Van de gevangen Nederlanders kwamen er hier 9 aan boord, en de peper, die nog te Salida lag, werd meegenomen. Minder gemakkelijk was het te Priaman. Men vond daar batterijen en versterkingen en achtte het geraden niet te landen. De jachten kwamen achtereen den 12en, 21en en 23en Mei terug.

Reeds den 15en Junij werd van Voorst weer uitgezonden met de *Torteldui͡jf* en 3 sloepen, om op de westkust te kruisen en den handel te beletten. Even buiten straat Soenda ontmoette hij 5 of 6 vaartuigen, waarvan hij er een, dat met zout geladen was, nam. Na op een der Nassau-eilanden de sloepen opgehaald en schoongemaakt te hebben, ging hij in Julij naar Salida en Priaman. Hij kreeg veel ziek volk en debarkeerde op een eiland bij Priaman. Ofschoon de panglima de gevangenen nog niet wilde loslaten, was de bevolking toch nogal vredelievend, want van Voorst kreeg vleesch en groenten en zijn volk werd beter. Toen stelde hij de blokkade van Priaman in en liet zelfs de vischvangst beletten. In het begin van Augustus liet de panglima door een der gevangenen een brief schrijven, om over opheffing der blokkade te onderhandelen, maar van Voorst wilde eerst de gevangenen losgelaten hebben. Radja Lejla kwam (als zijn voorganger in 1619) namens de hoofden van Salida, Bajang, Batang kapas en andere plaatsen zeggen dat zij zich van Atjeh losmaken en onder de bescherming van de Com-

pagnie komen wilden. Onmiddellijk begaf van Voorst zich nu naar Salida, maar daar vroeg men hem om aan den wal te komen onderhandelen, hetgeen hij niet vertrouwde, zoodat er van deze zaak niets kwam.

Vernemende dat er te Indrapoera een Engelsch schip lag, ging van Voorst daarheen, „om het recht van de Compᵉ te maintieneren". Het was het particuliere schip *Bantam*, dat over Madagaskar 10 maanden reis uit Engeland had gehad. Van Voorst sommeerde den koopman Thomas Newman om zijn peperhandel te staken, en toen deze dit weigerde, liet van Voorst de rivier sluiten, waarop de koopman met den schipper Isaac Taylor aan boord van de *Torteldnijf* kwamen, maar niettemin peper bleven koopen, die echter door van Voorst in beslag genomen werd. Eindelijk onderwierpen zij zich aan de overmacht en zouden naar Batavia vertrekken. Maar ook zij hadden de ongezondheid van Indrapoera ondervonden en 23 man verloren. Van Voorst moest hen helpen met volk om het anker te lichten. Hij gaf hun de in beslag genomen peper terug en beide schepen kwamen te samen te Batavia aan.

In 1658 en 1659 werden geen schepen naar de westkust gezonden.

Atjeh en Perakh van 1647 tot 1659.

Atjeh werd in 1647 weer door de *Zeerob*, *Welsingen* en *Engel* met den commissaris van Deutecum bezocht, de koningin zond gezanten naar Batavia, zond en kreeg geschenken en bevestigde de aan de Compagnie gegeven privilegiën. Het verzoek om den tinhandel in Perakh te verkrijgen, werd echter door haar nog in overweging gehouden. Arabische schepen kochten daar veel tin, en daar dit ten nadeele van den handel der Compagnie was, nam de gouverneur-generaal het eenvoudige middel ter hand, het maar te *verbieden*. Aan den gouverneur van Malaka werd last gegeven de Arabieren bij weder-verschijning te waarschuwen of anders, indien zij niet heengingen, hunne schepen in arrest te nemen en ze, na het kenteren der moeson, *onbeschadigd* terug te laten keeren met aanzegging, dat zij prijs verklaard zouden worden, als zij nog eens terug kwamen. Van dezen willekeurigen maatregel werd kennis gegeven aan de overheden te Soerate en Koromandel, opdat niemand er zich later over zoude beklagen. Ondanks alle zonderlinge opvattingen van recht, wilde men toch netjes handelen! Perakh werd geregeld geblokkeerd.

Het „lichten van het kantoor" was nogal eens een middel om iets gedaan te krijgen wat aanvankelijk geweigerd was. Zoo zond de regeering den 8en Mei 1648 den opperkoopman Huijbrecht van den Broeck per *Zeerobbe* naar Atjeh om het kantoor te lichten. Hij overleed daar echter den 15en Julij. De resident Johannes Sas vervolgde het door hem begonnen werk. De koningin wilde van opheffen van 't kantoor niet hooren, betaalde hare schuld, beloofde den tinhandel in Perakh, en zond met Sas twee gezanten en een brief mede. Deze kwamen den 26en October met het jacht de *Maccreel* te Batavia aan, terwijl een assistent en 3 man te Atjeh achtergebleven waren.

Op den 13en Augustus 1649 vertrok per *Luypaerdt* de opperkoopman Johan Truijtman (of Treuijtman) met een zending naar Atjeh. De twee gezanten der koningin gingen met hem terug. Den 13en September te Atjeh aangekomen, vond hij daar alles in groote „alteratie", zoowel tengevolge van de onder Nederlandsche vlag gepleegde geweldadigheden der Genueesche roovers, als door het kruisen onzer jachten op de schepen van Soerate, terwijl daarenboven Perakh door ons geblokkeerd werd, beide om den tinhandel. De Engelschen in Atjeh hadden ook flink gestookt, maar zij werden met stokslagen gestraft en weggejaagd, zoodat zij met hun geheelen omslag naar Soerate vertrokken. Zij zwoeren dat zij nimmer terugkomen, maar van de geleden affronten revengie nemen zouden.

Truijtman lichtte de koningin omtrent het geval met de Genueezen in, de zaak der op de westkust vernielde pepertuinen werd in 't reine gebracht en alles liep zóó goed af, dat de alleenhandel van tin in Perakh ons werd toegezegd, zoowel als die van peper op de westkust (reeds in 1638 door van Deutekom bedongen), en de handel in Atjeh met uitsluiting van alle „Mooren ende andere Indiaensche natiën".

Langs de westkust terugkomende, kwam Truijtman den 29en November 1649 te Batavia aan.

Een dadelijk gevolg van het verkregen peper-monopolie was, dat de opperkoopman Hendrick Craijer de door het Engelsche schip *Endymion* te Indrapoera en Padang ingekochte 84 bahar [1]) peper daaruit liet lichten en in de *Leeuwarden* overladen, tegen eene assignatie op Batavia. De Engelsche president weigerde deze aan te nemen, en troostte zich met de bewering, dat zijne compagnie in Europa het geld wel met grooten interest terug zou krijgen.

[1]) 30240 pond.

De vrouwelijke Sulthan van Atjeh moest nu voor hare goedheid bedankt, en tevens de radja van Perakh met haar besluit bekend gemaakt worden, terwijl de regeering een voordeelig contract met hen wenschte te sluiten. Tot dat einde werd nogmaals eene zending opgedragen aan Truijtman, die den 10en Julij 1650 met het jacht de *Reijnoster* van Batavia vertrok. Den 23en kwam hij te Malaka, bleef daar 9 dagen om lading te lossen en den 11en Augustus kwam hij met de Atjehsche gezanten in Perakh, waar hij den radja of soelthan-moedah een contract voorlegde, waarover men het slechts gedeeltelijk ééns werd, terwijl de radja het overigens aan de goedkeuring van zijne suzereine en bloedverwante zou onderwerpen.

Na 9 dagen oponthoud te Perakh kwam Truijtman den 3en September ter reede van Atjeh. De jachten *Delfshaven* en *Macreel* bewaakten daar een in beslag genomen schip van Soerate, dat intusschen onbruikbaar geworden was. De wacht werd daarom opgeheven en de nachoda losgelaten om te kunnen vertrekken. De arbitraire maatregel der Compagnie had intusschen ten gevolge gehad dat sedert een jaar geen enkel schip van Soerate, Masoelipatnam of Bengalen te Atjeh was aangekomen.

De hofpartij, aangevoerd door den lakhsamana, die gezegd werd een kabiri te zijn, was zeer op de Hollanders gebeten en de vrienden, die de Compagnie onder de Atjehers had, moesten het ontgelden. Een hunner, een zekere Maradja Sri Maradja, viel geheel in ongenade. Hoewel de brief en het geschenk voor de vorstin den 11en September met groote staatsie aan haar bezorgd waren, werd Truijtman op de eerste audientie, die hij den 17en kreeg, slecht ontvangen. De koningin hield zijne verzoeken in beraad, behalve één, dat zij bepaald afsloeg, namelijk om vergunning tot het koopen van olifanten. Deze handel was tot nu toe alleen in handen van de kooplieden van Masoelipatnam en Bengalen geweest, en zij wilde dezen niet benadeelen. De eischen der Compagnie, die men trachtte met dwang en geweld ingewilligd te krijgen, gingen dan ook waarlijk te ver.

Truijtman wendde zich intusschen tot invloedrijke Atjehers, bleef opzettelijk eenigen tijd van de audientie weg, bepleitte daarna zijne zaak nog eens, en ten slotte werd de „oude vrientschap gecontinueert." Hij had echter de overtuiging gekregen dat het niet mogelijk zou zijn de Mohammedaansche kooplieden van Koromandel en Bengalen te weren, zonder de vriendschap van Atjeh te verliezen. Maar hij verkreeg van de koningin eene schriftelijke vergunning

om met Perakh een tincontract te sluiten. Ook stond zij toe, dat de loge der Compagnie verplaatst werd naar het door de weggewerkte Engelschen verlaten terrein en dat daar een nieuw huis gebouwd werd. De koningin was zoo lief van te zeggen, dat Truijtman daar het volgende jaar maar met zijne familie moest komen wonen.

Nadat de *Reynoster* den 2en October in opvolging van hare orders naar Bengalen was vertrokken, verliet Truijtman Atjeh op den 9en November per *Delfshaven*, den onderkoopman Philips Carel de Sallengre in het kantoor achterlatende. Tengevolge van harde zuidelijke winden duurde de reis naar Perakh tot 7 December. Truijtman onderhandelt met den radja en sluit met hem een contract, waarna hij 't kantoor „herstelt" en „alle de inhabitante Mooren insinueert van daer te vertrecken ende heuren in voorraet hebbenden tin naer Malacca te leveren." Nu werd de blokkade der rivier, die drie jaren geduurd had, opgeheven, en den 21en December ging Truijtman, in gezelschap van 't jacht *Ackersloot* en de sloep *de Bracq* naar Malaka. Den 25en daar aankomende, vindt hij ter reede de *Overschie, 't Witte Paerdt, de Os* en *de Koe*, van Thai-Wan, *de Gapinge*, van Siam, en *de Zeerob*, van Oedjong-Salang gekomen. Den volgenden dag kwam de *Uijtgeest* van Batavia, en achtereenvolgens zetten deze schepen hunne voorgeschreven reizen voort.

De koopman Michiel Curre was belast geworden met het beheer over het kantoor in Perakh en moest daar eene nieuwe loge bouwen. Hetzij dat inderdaad de grootte en hechtheid van dit gebouw de Perakhers deed vreezen dat dit eene vastigheid zou worden, waaruit de Nederlanders feitelijke suprematie konden uitoefenen, hetzij dat alleen het verdrijven der vreemde handelaars en de aanmatiging van de Compagnie hen verbitterd hadden, er volgde weldra eene samenzwering, met het doel de Nederlanders kwijt te raken. In eene vergadering van ontevreden grooten was, na lang overleg, besloten Curre te vermoorden en de overigen geboeid naar Malaka te zenden. Intusschen had de radja den koopman herhaaldelijk verzocht, met het opbouwen der loge niet voort te gaan, maar deze gaf daaraan geen gehoor en liet, tot zijne beveiliging of als bedreiging, eene sloep postvatten voor de bandaran (het havenkatoor).

Den 8en April 1651 had de gouverneur van Malaka, Joan Thijssen, met het jacht *Grijpskercke*, onder schipper Barent Barentsz. Ham, een brief aan den radja gezonden. Deze brief zou den 28en

of 29en met het gewone ceremonieel door Curre bezorgd worden. Terwijl hij met zijn gevolg en eenige Perakhers naar den radja op weg was, begonnen eenigen der grooten over bovengenoemde sloep hun ongenoegen te kennen te geven, en vervolgens, bij een plein komende, riep de toemenggoeng amok, waarop een aantal gewapenden, die daar ergens bedekt opgesteld waren, op Curre en de zijnen aanvielen. Curre werd gewond, maar door enkelen, die hem toegedaan waren, gered. De overigen werden bijna allen gedood. Curre's vrouw werd in hare woning van hare juweelen beroofd en met alle overlevenden gevangen genomen. Het volk van de sloep werd insgelijks vermoord, de loge vernield.

Op den 28en was een matroos van de *Grijpskercke,* die aan den wal op gelost hout paste, aangevallen, en met een piek verwond geworden. Schipper Ham zond daarop een paar inlanders de rivier op, om te onderzoeken wat er gaande was; deze kwamen den 1en Mei terug en hadden 20 of 30 prauwen ontmoet, waaruit hun toegeroepen werd, dat niemand naar de loge mocht gaan. In deze prauwen was de toemenggoeng, die, de rivier afzakkende, de *Grijpskercke* scheen te willen overrompelen. De schipper ontkwam dit, door zijn anker te lichten en zich naar zee te laten drijven.

Al spoedig vernam men te Malaka onrustbarende geruchten uit Perakh. De gouverneur zond den 10en Mei de gorap *Perakh* en de sloep *Siam* met 16 soldaten naar de *Grijpskercke,* en toen hij nadere bevestiging van de geruchten verkregen had, zond hij den 18en Junij per *Malaka* een sergeant naar Batavia om het treurige bericht aan de regeering over te brengen.

De regeering rustte nu, onder bevel van Johan Truijtman als commandeur en commissaris, eene expeditie uit, bestaande uit de jachten *Saphier, Bruijnvisch, Dergapingh* (of *Gapinghe)* en *Troostenburch*, de sloep *Macassar* en 3 oorlogsprauwen, waarop 240 soldaten werden ingescheept, terwijl later nog 60 aan boord van de *Post* volgden. Met genoemd eskader vertrok Truijtman den 5en September van Batavia en den 18en d.a.v. kwam hij te Malaka aan. Hier werd hij versterkt met 120 man van het garnizoen en gewapende inwoners van Malaka, verder met de *Zeerob*, de goraps *Perakh* en *Waterhondt* en de sloep *Malacca.* Voorloopig een gedeelte van zijne landingstroepen achterlatende, vertrok hij 26 September naar Perakh, en ankerde daar den 1en October, bij de jachten *Grijpskercke* en *Kleen Batavia* en de sloep *Siam.* Met de geheele macht ging hij de rivier in. Den 2en voer hij met de kleine vaar-

tuigen, wier diepgang het toeliet, de rivier op en den 3en 's avonds was hij gekomen tot aan het eiland Singko. Van hier schreef hij tot driemaal aan den radja een brief, om hem *beleefd* de vrijlating van Michiel Curre met zijne vrouw en verdere gevangenen te verzoeken, bij welke brieven zelfs geschenken gevoegd waren. De radja liet alleen, na den tweeden brief ontvangen te hebben, de weduwe (eene inlandsche vrouw) van een vermoorden timmerman met hare drie kinderen los, en nog een timmerman, maar Curre wilde hij niet loslaten, zonder nader bevel uit Atjeh.

Truijtman besloot nu maar zelf naar Atjeh te gaan, liet de rivier blokkeeren, vertrok 15 October en kwam den 28en met de *Saphier* en *Gapingen* te Atjeh, waar hij feestelijk ontvangen werd. De brief en de schenckagie, die hij van Batavia voor de koningin had medegebracht, werden met veel praal in ontvangst genomen. De koningin, die zeide niets van den moord in Perakh vernomen te hebben, beloofde hem volle satisfactie. Maar het was opmerkelijk, dat het aanzienlijk hoofd Sri Maradja nog steeds in ongenade, diens schoonzoon en andere vrienden der Compagnie vermoord of overleden, en de gezanten, die onlangs in Batavia waren geweest, van alles beroofd waren. Niettemin zond de koningin met Truijtman een bevel aan den radja of soelthan-moedah van Perakh, om de gevangenen vrij te laten, de moordenaars te straffen (zooals Truijtman meende, met den dood) en de loge weer op te bouwen. Zij verzocht echter den Commandeur, den radja te sparen, omdat deze de eenig overgebleven bloedverwant uit het Pahangsche huis van haar overleden man was, maar zij beloofde, dat, indien bleek dat hij van den moord de aanlegger was geweest, zij hem van zijn gezag zou ontzetten. Evenwel bleek bij deze gelegenheid, dat de koningin zich tegenover Perakh niet sterk voelde. Zij had aan Truijtman gezegd: „Commandeur het lant van Perakh is wel mijn eijgen, maer den tin, die daar in valt, is ten merendeele voor de hollanders, en het volcq dat daer op woont, is een grove ende trotsige natie, vol van wrevelmoet, die wel straffe verdient hebben".

Den 6en December van Atjeh vertrokken, en den 9en te Perakh aangekomen, zond Truijtman de medegekomen Atjehsche boodschappers met den brief de rivier op en volgde hij den tweeden dag zelf met al de kleine vaartuigen. De gevangenen werden nu aanstonds losgelaten, maar van het bestraffen der moordenaars werd niets vernomen en zijne onderhandelingen daarover, door tusschenkomst van Atjehers, schenen tot niets te leiden. Truijtman

maakte zich nu gereed om gewapenderhand op te treden, hoewel daardoor misschien het leven in gevaar werd gebracht van nog twee gevangen scheepsjongens, die in de tinvelden aan den arbeid waren gezet. Om aan zijn eisch kracht bij te zetten, ging hij, in den nacht van 19 op 20 December, met de goraps *Perakh*, *Bracq* en *Waterhondt*, de sloepen *Sillebaer* en *Malacca* en de tinggangs *Bul* en *Samarangh* de rivier hooger op, en ankerde onder de witte vlag voor de eerste der vijf goed aangelegde versterkingen. Daarop zond hij den radja den eisch, dat hij binnen 3 dagen zijn besluit zou bekend maken betreffende de veroordeeling van de moordenaars.

In plaats van een antwoord, werd hem den 21en van het fort de eisch toegeroepen om terug te gaan, en toen hieraan niet voldaan werd, nam het fort de witte vlag in en deed het een salvo op de gorap *Perakh*, waarvan 3 man gedood en 6 gekwetst werden.

Hiermede waren de vijandelijkheden uitgebroken.

De jachten de *Bruijnvisch* en *Gapinge* werden met Curre en zijne vrouw naar Malaka gezonden, met last om met de daar achtergebleven troepen terug te keeren, met 1½ maand victualie, kruit, lont, kogels (hierbij werden ook „draetkogels" genoemd), en 40 à 50 halve pieken, om matrozen mede te wapenen. Van de buiten liggende schepen liet hij intusschen volk opkomen.

Den 2en Januarij 1652 vertrokken 7 bodems van Malaka naar Perakh, met 237 soldaten, verdeeld in drie kompagniën, van 70, 86 en 81 koppen, ieder onder een luitenant. Truijtman kon daardoor over 600 man beschikken. De vaartuigen maakten lange reizen en kwamen ongelijk aan, zoodat de laatsten der troepen, die 22 mijl de gezwollen rivier opwerken moesten, tegen een hevigen stroom in, eerst den 18en bij Truijtman waren. Deze had intusschen aan den wal, op de beide oevers der rivier, verschansingen laten maken, waartusschen zijne vaartuigen op stroom lagen. Een dezer schansen, met 22 man bezet, was op den 13en 's morgens, met mistig weder, aangevallen geworden; de bezetting had de schans verlaten, maar na een half uur deze hernomen en bezet. Evenwel wies de rivier steeds en overstroomde hare oevers, zoodat men in 29 dagen bijna geen voet aan den wal kon zetten. Het volk was in de kleine vaartuigen op elkander gepakt, het regende steeds en velen werden ziek. Truijtman liet door 5 officieren met 80 musketiers eene verkenning maken, die tengevolge had dat besloten werd het eerste fort te bestormen. Maar zoodra de troepen aan den wal waren, brak de moeraskoorts hevig onder hen uit, ook beri-beri vertoonde zich.

In eenige dagen waren van sommige kompagniën maar 25 of 30 man over. Truijtman zag in, dat hij niet bij machte was de 5 goed aangelegde vijandelijke schansen, bewapend met 12-ponders, die ijzeren en tinnen kogels schoten, te overmeesteren, en begon opnieuw met den vijand te onderhandelen, natuurlijk zonder succes. Den 29en Januarij besloot hij, ten einde het ergste te voorkomen, op te breken, en den volgenden dag bracht hij dit verstandig besluit ten uitvoer. Op den 4en Februarij gingen 2 kompagniën naar Malaka terug, den 10en volgde de *Gapinge* met 76 zieke en 31 gezonde soldaten. Den 18en werd weer de blokkade van de rivieren Perakh, Koerowoe en andere ingesteld, met de jachten *Grijpskercke, Cleen Batavia* en *Troostenburch*, de goraps *de Brack* en *de Waterhont*, de sloepen *Sillebar* en *Malacca*, en de tinggangs *de Bul* en *Samarang*, te zamen bemand met 206 koppen, waaronder 92 soldaten, onder bevel van den luitenant Jacques Bollan, terwijl de schipper van de *Grijpskercke* met het bevel over het geheel belast was.

Tot 22 Februarij telde men 62 man overleden. Truijtman nam op de *Saphier* 36 soldaten met een officier mede, en vertrok op gemelden datum van het voor de Perakh-rivier liggende Poeloe Dinding naar Kedah, waar met den radja een verschil te vereffenen was, om van daar naar Atjeh te gaan.

De koningin en haar hof sloegen nu een heel anderen toon aan dan in October. Zij beweerde volstrekt niet bedoeld te hebben dat de toemenggoeng en de sjahbandar van Perakh met den dood gestraft zouden worden, en verlangde dat Truijtman nu maar van zijne eischen zou afzien. Hare redenen waren niet geheel te weerspreken, want de vrijpostigheid der Hollanders was eigenlijk de oorzaak van alles. „Het besluijt was eijndelijck, dat de dooden doot souden blijven, soo van de eene als d'andere sijde en dat men voortaen weder met malcander in vrede soude leven, en onsen handel drijven als te voren. Wij hadden die van Pera langh genoech geplaecht, ende menichvuldige oorsaeck gegeven, het meer verhaelde faict bij der hant te nemen, hebbende niet alleen sonder reden ofte oorsaeck hare rivieren beset gehouden, maer selfs des Majts. afgesant, die om de differenten ter neder te leggen gesonden quam, daer onderstaen buijten te houden, tot grote cleijnachtinge en disrespect van de Coninginne en d'Atchinse croone — bovendien hadden wij aldaer een steenen huijs doen bouwen, hoger ende aensienlijker, als het hof van den Radja selve, het welck denselven, ende de onderdanen dan seer in de oogen gesteecken had, eer een casteel

ofte sterckte als een woningh gelijckende, tot het welcke wij dan noch een stuck geschut bedecktelijck hadden aen lant gebracht, door alle welcke odieuse saecken de grooten soo wel als de gemene man in Pera jegens ons waren verbitterd geworden en eijndelijck tot de voors. hantdadicheijt gecomen, die vergeten most worden."

Truijtman kon zich evenwel, natuurlijk, met dit laatste niet vereenigen en stelde voor dat de koningin met hem een gezant naar Batavia zou zenden om daar de zaak te regelen; maar zij wilde dit niet en gaf hem eenvoudig een brief en een geschenk van 36 bahar peper mede.

De regeering was zelf hare schuld ten volle bewust, want zij schreef in hare generale missive van Januarij 1653 aan de XVII bewindhebbers, de zaak had „geen ander oorsaeck, als dat wij den Thinhandel, met uijtsluijtinge van alle vreemdelingen, tot ons hebben willen trecken, ja selfs haer constringeren, de Clingse ende andere uijtheemse cooplieden, die daer veele van ouders tot ouders wonachtich en ingesetenen waren geweest, om onsen 't wille te doen verhuijsen en uijtseggen, dat een harde saecke was, ende die ons nootwendich voor al de werelt odieus ende stinckende gemaect heeft, en waerom ons dese plagen nu over den hals comen, tot overgroote cleijnachtinge, ende disrespect van de Compie". Deze brief is niet door den gouverneur-generaal Reijniersz zelven onderteekend, die waarschijnlijk toen reeds ernstig ziek was, maar in plaats van zijne handteekening is zijn zegel in lak gesteld. Dit verklaart wellicht hoe de regeering zóó over hare eigene handelingen kon spreken, tenzij het hare bedoeling was, de orders van de Heeren XVII te brandmerken.

Inmiddels deed de radja van Perakh zelf stappen tot toenadering. Hij liet, nadat een der nog gevangen jongens aan de pokken gestorven was, den overgeblevene naar Malaka brengen en schreef twee brieven aan den gouverneur aldaar, met aanbod om vrede te maken en de loge weer op te bouwen. Dit voorstel, aan de Regeering te Batavia overgebracht, werd echter door haar niet aangenomen, daar zij eerst satisfactie wilde hebben van Atjeh, dat zij steeds voor bewerker van den Perakhschen moord hield. Deze genoegdoening gewerd haar echter in het jaar 1653 nog niet. Zij zond daarom geen schip naar Atjeh, en nam nog een ander middel te baat om de koningin te knijpen, namelijk ook op de westkust geen peper te laten koopen, wat gerust nagelaten kon worden, omdat er te Bata-

via voorraad genoeg was en goedkoop aangebracht werd, terwijl er geen vrees bestond, dat de Engelschen op de westkust zouden komen, daar die met de Vereenigde Provinciën in oorlog waren. De regeering overwoog zelfs of het niet beter zou zijn aan Atjeh maar oorlog te verklaren, omdat het anders niet mogelijk zou zijn de kooplieden van Goeserate, Koromandel en Bengalen van daar te weren. Deze bezochten Atjeh voortdurend, en de Regeering vreesde, met het oog op de onderlinge geografische ligging niet ten onrechte, dat de handel van Atjeh ten koste van Malaka zou vooruitgaan. Zij verzekerde zich intusschen zooveel mogelijk van de vriendschap van den radja van Djohor, opdat deze niet aan de zijde van Atjeh zou staan. De oorlogshandelingen zouden zich echter moeten bepalen tot eene blokkade, die de handelsschepen naar Malaka zou moeten verwijzen, want om Atjeh te land aan te tasten, achtte de regeering zich niet sterk genoeg.

Omgekeerd vreesde ook Atjeh de macht van de Compagnie. In Augustus 1653 berichtte de resident de Salengre, dat er eene zeemacht werd klaargemaakt om Perakh van de blokkade te gaan ontzetten, maar deze uitrusting werd gestaakt, omdat men onze macht aldaar te sterk achtte. Daarbij bleven in Atjeh zelf de partijen elkander beoorlogen. Zelfs werd de eerste priester, een intiem vriend der koningin, vermoord, en dwongen de leden der tegenpartij haar, hen weer in hunne vroegere waardigheden te herstellen.

De koningin begon nu te trachten, weer goede vrienden met de Compagnie te worden. Toen van Malaka het jacht de *Kirit* gekomen was, om voor den gouverneur eens te zien hoe het te Atjeh ging, had de boekhouder van dat jacht met de Salengre eene audientie bij de koningin, die hen zeer vriendelijk ontving en den wensch te kennen gaf om gezanten naar Batavia te zenden; en in Maart 1654, toen het haar nog meer begon te vervelen, zond zij een kleine missie naar Malaka, om te vragen, of er geen commissaris van de regeering bij haar zou komen. Daar deze missie echter slechts mondeling onderhandelde, ging zij zonder bescheid terug. Daarop zond de koningin in Augustus een brief aan den gouverneur Thijssen, hem verzoekende bemiddelaar te willen zijn tot herstel van de vorige betrekking met de Compagnie. De gouverneur zond toen de *Alckmaer* naar Atjeh, met bericht dat de koningin maar gezanten naar Batavia moest zenden.

Intusschen was reeds een Engelschman aan de koningin komen vragen om vrije vaart op de westkust, en hij had gezegd met 2 of

3 schepen terug te zullen komen. Ook kwamen er weer verscheidene schepen met Arabische kooplieden. En nadat in 1654 de oorlog met Engeland geëindigd was met den vrede van Westminster, begon de regeering te Batavia hare oorlogsplannen weer los te laten. Zij zond zelfs, den 23en April 1655, den boekhouder-generaal Dirick Schouten, met de jachten *Jonge Prins* en *Alckmaer*, over Malaka naar Atjeh, met brieven en geschenken aan de koningin, om de zaak van Perakh te vereffenen, „opdat de Eng. natie, die wij vresen dat hare handel in India eerlangh met ernst sullen hervatten, haer daervan niet en mochten dienen".

De *Jonge Prins* stootte onderweg op een klip en bleef zitten, zoodat Schouten eerst den 23en Mei met de *Alckmaer* te Malaka aankwam. De jachten *Macreel* en *Lillo* werden naar de *Jonge Prins* gezonden en borgen bijna de geheele lading.

2 Julij vertrok Schouten van Malaka naar Atjeh, met de *Alckmaer, Lillo* en *Goede hoop.* Den 17en werd hij door de Salengre afgehaald en naar de loge gebracht, die in vrij bouwvalligen toestand was. Ter reede lagen 4 Indische handelsschepen, Engelschen waren er niet meer geweest.

Schouten kwam den 29en bij de koningin, maar kon vóór 7 Augustus geen zaken behandelen, omdat het poeasa was. Na het einde van de vasten werden de in 1652 afgebroken onderhandelingen voortgezet. De koningin vertelde, dat de sultan en de sjahbandar van Perakh dood waren, zoodat men deze niet meer straffen kon, en het was eigenlijk ook Truijtman's schuld geweest dat 4 jaar geleden de bestraffing niet had plaats gehad. Maar men kwam toch tot eene overeenkomst. De schuldigen aan den moord te Perakh zouden, voor zoover zij nog te vinden waren, met den dood worden gestraft, uitgezonderd de toemenggoeng (die een neef was van den Atjehschen rijksraad Sri-padoeka-toewan), hij zou echter van alle ambten en bedieningen in Perakh ontzet en gedeporteerd worden. Verder zou Perakh 50 duizend realen schadevergoeding betalen, het tincontract zou nagekomen en onze loge weer opgebouwd worden. Behalve deze voorwaarden betreffende Perakh bedong Schouten ook nog eenige voordeelen voor den peperhandel op de westkust. Hij vroeg ook, de peper van Indrapoera, wegens de daar heerschende ongezondheid, te Salida te mogen ontvangen, maar dit werd geweigerd; daarentegen werd Ajer-hadji, tusschen beide plaatsen gelegen, daarvoor aangewezen.

Het bericht van den uitslag zijner zending werd den 16en Sep-

tember door Schouten per de *Goede Hoop* naar Anthony van Voorst, te Salida, en verder naar Batavia gezonden. Terwijl de onderkoopman Jacob Jorisz. Pits als hoofd te Atjeh bleef, ging de Salengre naar Batavia mede, en Schouten begaf zich naar Perakh, om de overeenkomst tot uitvoering te brengen.

Weldra bleek echter dat de Atjehsche regeering Schouten bij den neus had genomen. Het heette dat heel Perakh te arm was om de 50 duizend realen schadevergoeding te betalen. De toemenggoeng was onmisbaar voor den jongen radja, en kon dus niet afgezet worden, en de sjahbandar was niet dood, maar springlevend en in functie! Zelfs de permissie om te Ajer-hadji op de westkust peper te laden bleek bedrog, want de *Goede hoop* vond daar de reede zeer slecht en de plaats ongezond.

Schouten trachtte het fatsoen der Compagnie te redden door een accoord met den jongen radja van Perakh en zijne moeder. Hij nam 100 bahar tin in ontvangst op afkorting van de 50 duizend realen en stelde zich tevreden met de belofte dat, volgens het contract van 1650, geen vreemde handelaars in tin zouden toegelaten worden, dat de loge opgebouwd, en de moordenaars, ook de sjahbandar, ter dood gebracht zouden worden. Bij zijn vertrek liet hij den koopman Gilles Sijben achter, met de *Gapingh* in station voor de rivier. Overigens werd de blokkade opgeheven.

Met de *Lillo* en de *Macreel* kwam Schouten den 17en Januarij 1656 te Batavia terug, en den 20en kwamen daar ook Atjehsche gezanten, met een eigen vaartuig, aan.

De regeering, te recht boos over het bedrog, besloot nu ook op Atjeh het middel van het lichten van het kantoor en de blokkade toe te passen.

Den 15en Julij 1656 vertrekt Truijtman daarheen met de jachten *Domburgh* en *Concordia*. Hij neemt de Atjehsche gezanten mee. Den 20en Augustus komt hij voor Atjeh en 7 dagen later ook de *Alckmaer*, die hem van Malaka nagezonden is. Hij houdt de gezanten als gijzelaars aan boord, totdat het Nederlandsche personeel den wal verlaten heeft. Den 13en September heeft de uitwisseling plaats. Daarop maakt hij aan de Atjehsche regeering bekend dat, aangezien de bepalingen der in het vorige jaar gemaakte overeenkomst niet worden nagekomen, onze regeering daartoe ook niet verplicht is, en dat hij de blokkade instelt. In overeenstemming hiermede eischt hij dat de ter reede liggende handelsschepen naar zee zullen gaan. Aankomende vaartuigen zullen aangehouden, en

hunne lading gelost worden, tegen eene assignatie op de Atjehsche regeering.

Reeds den 30en September komen 31 vaartuigen van Deli, met rijst geladen. Zij verzetten zich gewapenderhand tegen het in beslag nemen : dientengevolge worden er 9 verbrand, 16 genomen, terwijl 6 ontsnapten [1])

De loge te Perakh was gereed gekomen, maar ook daar werd het kantoor gelicht en de rivier opnieuw geblokkeerd. Men deed daar zelfs eene landing en deed de bevolking eenige schade aan[1]). De regeering keurde dit echter af en schreef aan den gouverneur Thijssen te Malaka, dat men zulke dingen niet moest doen, als er geen voordeel mee te behalen was.

Den 15en November moest de blokkade van Atjeh tijdelijk opgeheven worden, wegens den slechten moeson en het ziek worden van het volk. Truijtman kwam 17 Januarij 1657 met de *Domburgh* te Batavia terug. Hij bracht brieven mede van den sri-padoeka-toewan, die hij vóór de kust ontvangen had. Deze hielden in dat de koningin gaarne het geschil zou bijleggen. De blokkade werd echter in 1657 en 1658 voortgezet, ook ten nadeele van de Compagnie zelve, omdat zij nu ook op de westkust moeilijkheden ondervond, waar sedert 1649 de peperhandel geene bezwaren had ondervonden. Daarbij werd uit Perakh nu geen tin ontvangen, en de bemanning der schepen werd ziek, door gebrek aan ververschíng.

De pogingen, om het tin-monopolie te behouden, kostten in 1658 nog aan eenige Compagnie-dienaren het leven. De loge te Oedjong-Salang werd afgeloopen en verbrand, omdat het personeel zich verzette tegen het uitvoeren van tin, waarop de Compagnie aanspraak had. Het hoofd werd gekwetst, doch ontkwam nog, maar 13 anderen werden vermoord. De moordenaars gingen naar Kedah, waar zij gelukkig, omdat de loge opgeheven was, geen Nederlanders vonden. Voor de rivier kwam den 15en Julij de *Hoorn* aan, van Atjeh, met den onderkoopman Jacob Jorisz Pits. Deze zond een vaartuig de rivier op, om inlichtingen in te winnen, maar niemand van de 13 koppen, die het bemanden, kwam terug.

Intusschen had de koningin van Atjeh toch genoeg van de blokkade. Zij zond in 1659 weer gezanten naar Malaka, die met de *Cabellau* den 27en Mei te Batavia aankwamen, en de regeering de ver-

---

[1]) Doet het niet denken aan de blokkade van de Atjehsche kust in de 19e eeuw? Maar deed men toen wel wijzer?

zekering gaven van hare genegenheid. Alweer in de hoop, de Engelschen te kunnen weren, nam de regeering deze gelegenheid te baat en zond zij den koopman Jacob Keijser met de *Wesep* en *Cabellau* naar Atjeh, over Malaka, vanwaar de koopman Baltasar Bort medeging. Den 13en September kwamen zij voor Atjeh aan en den 13en October hadden zij weer eene overeenkomst met de koningin gesloten, waarbij op de vroegere eischen nog wat afgedongen was. Van de aanleggers van den moord in Perakh zou de sjahbandar nu maar alleen, en wel te Atjeh, „ter Justitie gesteld" worden; de 50,000 realen schadevergoeding zouden met tin verrekend worden. Het door Perakh opgeleverde tin zou half aan de Compagnie, en half aan Atjeh toekomen. De vroegere bepalingen betreffende de westkust en den tinhandel bleven ongeveer behouden. De alleenhandel der Compagnie werd erkend en zij zou te Atjeh en Perakh weer loges hebben.

Gedurende het verblijf van Keijser kwamen drie Engelsche gewapende jachten te Atjeh, die zeer goedkoop lijnwaden verkochten. Bij zijn vertrek bleef de koopman Groenewegen daar achter.

(*Wordt vervolgd*).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Dr. A. W. Nieuwenhuis: Quer durch Borneo. Ergebnisse seiner Reisen in den Jahren 1894, 1896—97 und 1898—1900. Unter Mitarbeit von **Dr. M. Nieuwenhuis - von Uxküll-Güldenbandt**. *Erster Teil.* Mit 97 Tafeln in Lichtdruck und zwei Karten. Leiden, Buchhandlung und Druckerei vormals E. J. Brill. 1904. gr. 8°.

S. Coolsma: Soendaneesche Spraakkunst. Leiden, A. W. Sijthoff. [1904]. 8°.

W. Volz: Zur Geologie von Sumatra. Beobachtungen und Studien. Mit 12 Tafeln, 3 Karten und 45 Abbildungen. Jena, G. Fischer. 1904. 4°. [Geologische und palaeontologische Abhandlungen herausgegeben von E. Koken. Neue Folge Band VI. Heft 2.]

H. N. Kiliaan: Madoereesch-Nederlandsch Woordenboek. *Eerste deel.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1904. gr. 8°.

M. Fleischer: Die Musci der Flora von Buitenzorg (zugleich Laubmoosflora von Java). Enthaltend alle aus Java bekannt gewordenen Sphagnales und Bryales (etc.) *Erster Band.* Mit 71 Sammelabbildungen. Leiden, vormals E. J. Brill. 1904. [1900—'02]. gr. 8°.

Statistisch overzicht der behandelde zieken van het Ned.-Indische Leger over het jaar 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. 8°.

Dr. J. Groneman: Oudheidkundige aanteekeningen. I. Semarang-Soerabaia, G. C. T. van Dorp & Co. 1904. 8°. Met plaat.

De uitoefening der **Geneeskundige praktijk** in Nederlandsch-Indië. Soerabaja, E. Fuhri & Co. 1903. 8°. [Overdruk uit Bulletins van den Bond van geneesheeren in N. I.]

R. Schmidt: Liebe und Ehe im alten und modernen Indien (Vorder-, Hinter- und Niederländisch-Indien). Berlin, H. Barsdorf. 1904. 8°.

Verslag van het vervoer op de **Spoorwegen** en **Tramwegen** met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. 8°. Met graphische voorstellingen en spoorwegkaart van Java en Madoera.

Verslag van het **Mijnwezen** over het 3e kwartaal 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 16/2—1904. No. 13.]

Jaaroverzichten betreffende den handel in Koloniale producten. 1903. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1904. 4°. Met graphische voorstellingen. [Bijvoegsel van „De Indische Mercuur," No. 10, dd. 8 Maart 1904.]

[**J. S. van Braam**:] Kritiek en repliek op de brochure „Een Landbouw-Departement in Indië". *Niet in den handel.* Soekaboemi, Soekaboemische Snelpersdrukkerij. 1904. 8°. [Vermeerderde en herziene Overdrukken uit „De Locomotief".]

Koloniaal Verslag van 1903. Ned.-Indië. Landbouw, boschwezen, veeteelt, mijnwezen, handel en nijverheid. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. [1904]. 8°.

(**J. A. Loebèr Jr.**): Catalogus van de [Indische] Vlechtwerk-tentoonstelling Februari-Maart 1904. [In het] Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem museum „Prins Hendrik" te Rotterdam. Zonder plaats of jaar. [1904.] 8°.

Mevr. P. A. de Cock Buning—van Hengel. Fortuinjacht. Oorspronkelijke [Indische] Roman. Utrecht, P. J. DIEHL. 1904. 8°.

C. F. Zeeman: Eene uitgestelde dupliek [naar aanleiding van: „Opvattingen van een Amerikaan en Indische toestanden".]. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1904. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 26. Afl. 1 en 2 Jan. en Febr. 1904.* G. F. K. VAN HULS: De „loemboeng-desa" in de residentie Cheribon — CH. E. BODEMEIJER: Een irrigatie-praatje. — C. LULOFS: Wegenonderhoud op Java en op de Buitenbezittingen. — J. C. BEDDING: Proefnemingen ter bestrijding van de walang-sangit-plaag. — H. CARPENTIER ALTING: Bestuursonthouding of Bestuursbemoeienis. — A. L. WAWO RUNTU: Landbouwcredietbanken in de Minahassa. — Eerste Jaarverslag van de Blitarsche Hulp-, Spaar- en Landbouwcredietbank. *Boekbeoordeeling*: Studiën en beschouwingen van Boeka, door C. J. H[ASSELMAN]. — J. B. LEON: Dupliek. — Mondelinge behandeling van de Indische Begrooting voor 1904 [Departement van Binnenl. Bestuur]. — *Varia*: Delegatie van de bevoegdheden van den vendumeester bij verkoop van inboedels van vertrekkende ambtenaren. — Verstrekking van Gouvernements-wapenen en patronen aan ambtenaren B.B. — Flottieljevaartuigen der Indische Marine. — Tekst van het rapport der Commissie ter voorbereiding van de aanwijzing in 1903 van candidaat-ambtenaren voor den Indischen administratieven dienst. — Het derde levensjaar der demonstratievelden. — Buitenlandsch verlof aan Inlandsche ambtenaren.

Tijdschr. van het Kon. Ned.Aardrijksk. Gen. *2e Serie, Dl. 21 (1904). Afl. 2.* J. HOMAN VAN DER HEIDE: Aanteekeningen betreffende het Kratermeer op den Kloet in verband met de uitbarsting op 23 Mei 1901 (met zes platen). — A. J. VAN STOCKUM: Verslag van de Saramacca-expeditie III en IV (met kaart en illustraties). — J. W. IJZERMAN: Mededeelingen omtrent eene ontworpen expeditie naar de binnenlanden van Nieuw-Guinea (met kaart). J. F. NIERMEYER: Over de expeditie-WICHMANN in Nieuw-Guinea. — Onderwijs in de aardrijkskunde der Koloniën. — Goninie-expeditie (Suriname). — Litteratuuroverzicht Oost-Indische Archipel.

Orgaan der Vereeniging „Moederland en Koloniën". *4e jaar 1903—1904. No. VII.* Eenige middelen tot verbetering van den economischen toestand van den Inlander. Voordracht (met discussie), den 15 Jan. 1904, door den heer G. A. SCHERER.

Onze Eeuw. *4e jaarg, Maart 1904.* E. B. KIELSTRA: Vrijwillige Boedelafstand? [Kritische bespreking van het voorstel tot gedeeltelijken verkoop onzer koloniën.]

Vragen van den Dag. *19e jaarg. Maart 1904.* Nieuwe wegen voor Indische volkenkunde (*G. P. Rouffaer*).

De Gids. *68e jaarg. Maart 1904.* J. E. JASPER: Laatste tocht. [Indische schets].

Tijdschrift voor Strafrecht. *Dl. XVI (1903/04), afl. 2.* Mr. W. SONNEVELD: Een amokmaker voor den Landraad.

Marineblad. *18e jaarg. 1903—1904. Afl. 7. 18 Febr. 1904.* Dr. J. A. PORTENGEN: Het Marine-hospitaalschip „Filips van Marnix", gedurende de tweede Atjeh-expeditie (*Vervolg.*) — Lijst der verschillende Etats Major op den 1en Januari 1904 aanwezig op de oorlogsbodems, uitmakende het eskader in Oost-Indië.

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. 1 Maart 1904.* De reis van Hr. Ms. „Java" naar Zuid Nieuw Guinea, door een Zeeofficier (*Vervolg met slot in 15 Maart*). (met afbn.). — **Id. 15 Maart.** J. J. D.: Een en ander over de Gouvernements-Marine in Oost-Indië (met afb.). — R. A. Eekhout: Schetsen van Java's Zuidkust in woord en beeld. I „Het Bajah Kolenveld" (met kaartjes en afbn.) — Sabang als kolenstation.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen. *Verslag van de Vergaderingen der Wis- en Natuurk. Afdeeling. Deel XII (1ste Gedeelte). Dec. 1903.* C. A. J. A. Oudemans en C. J. Koning: Over eene nog onbekende, voor de tabakscultuur verderfelijke Sclerotinia (*blz. 48; met Naschrift op blz. 110*) (met platen). — Verslag van J. C. Schoute over zijne onderzoekingen aan 's Lands Plantentuin te Buitenzorg (*blz. 429*).

Verhandelingen (Tweede Sectie) Dl. X. No. 3. Januari 1904. F. A. F. C. Went: Krulloten en versteende vruchten van de Cacao in Suriname. (met 6 platen.) — **Id. No. 4.** Dr. A. W. Nieuwenhuis: Lokalisation und Symmetrie der parasitären Hautkrankheiten im indischen Archipel (mit 8 Tafeln).

De Indische Mercuur. *27ste jaarg. (1904). No. 8.* De invloed van Vulkanen op de gesteldheid van den bodem. Voordracht van Dr. A. van Bylert in het Kol. Mus. te Haarlem. — Wijziging-Balata-verordening in Suriname — R. W. Tuinzing: Kalkstikstof, een nieuwe meststof. — Agricola: De rentabiliteit van een koffieonderneming op Sumatra's Westkust. — Acacia-cultuur en tannine-productie (*met vervolg en slot in No. 11*). — S. Kalff. Uit de oude doos: Goud-Exploitatie (*Slot*). — **Id. No. 9.** R. W. Tuinzing: Het kweeken van groenten in de tropen. Naar het Fransch van M. D. Bois. — F. Raaymaakers: Een en ander over de ontginning van Goudplacers (met afbn.). — **Id. No. 10.** J. Lely: Iets over de Amerikaansche rietsuikerindustrie; ook in verband met de oprichting eener suikerraffinaderij op Java. — L. L. A. Maurenbrecher: Kina en Kinine. — **Id. No. 11.** Reinier D. Verbeek: Over de nieuwe Mijnwetgeving voor Ned.-Indië. Voordracht op 9 Maart 1904 in de Ned. Afd. der N. I. Mij. van Nijverh: en Landb. — Het heden en de toekomst in Suriname (Ingezonden door J. A. de Gelder.) — P. van der Wielen: Katoenteelt in West-Indië [Bespreking van: Information relating to Cotton cultivation, etc.].

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 68 Februari 1904.* G. J. van Kooten: Zijdeteelt in Nederlandsch-Indië. — Dr. P. Anema: Thomas Slakkenmeel. — W. G. Leembruggen: Weide en hooiland. — R. Schlechter: Nieuwe, caoutchouc leverende boomen. — Kinine als geneesmiddel tegen runderpest. — Goed gewicht. — Geld- en wisselmarkt, vracht en assurantie. — Productieprijzen in Januari 1904 — Europeesche houtmarkt. — *Persoverzicht*: Rameh. — Indigo. — De Soerabajasche drinkwaterleiding. Enz.

Teysmannia. *15e jaarg. (1904), afl. 1.* H. J. Wigman: De Bergtuin van 's Lands Plantentuin te Tjibodas (*Coniferen*). — J. van Breda de Haan: Het uitstoelen der rijstplant. — L.: Drijfrijst. — E. C. Julius Mohr: Over sterilisatie van vruchten. — Dr. W. G. Boorsma: Widjen. — W. R. Tromp de Haas: Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur. — H. J. Wigman: De Koffieontvliesmachine, tevens huller van den heer Th. J. Roqué. — Zuivering van klapperolie. — De vochtigheid in den bodem. — *Korte berichten uit 's Lands Plantentuin*: Dr. F. W. T. Hunger: Invloed van het verspenen van tabaksbibit. — Dr. E. C. Julius Mohr: Moet de Deli-tabaks-oogst geplukt of gesneden worden? **Id. afl. 2.** H. J. Wigman: De Bergtuin, enz. II. *Eucalyptus*. — J. van Breda de Haan: Een bezoek aan den Jardin d'Agriculture Coloniale te Nogent sur Marne. — L.: Zaad of ent. — W. R. Tromp de Haas: Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur III. Over de cultuur van *Ficus Elastica*. — *Korte Berichten*, enz.: Dr. E. C. Julius Mohr: Over tabaksasch als meststof. — Dez.: Over beslag op Deli-tabak.

Geneeskundige Bladen uit kliniek en laboratorium voor de praktijk. *Tiende Reeks. No. X. 1904.* Dr. C L van der Burg: Wat zijn tropische ziekten?

Tijdschrift voor Entomologie. *46e jaarg. 2e afl. Januari 1904.* W. van Deventer: Over de ontwikkelingstoestanden van eenige Microlepidoptera van Java. (Met platen).

Eigen Haard. *30e jaarg. (1904), maandafl. 2.* Mr. P. BROOSHOOFT door ALEX. — Mijnbouw en nog wat, door PIM. XI.

Het Koloniaal Weekblad. *3e jaarg. No. 50.* N. v. Z[UYLEN-TROMP]: Het een en ander over bevordering van Inlandsche koperindustrie. — M. S. KOSTER: Opleiding van Inlandsche ambtenaren. (*Zie ook No. 52*). — *4e jaarg. No. 1.* G. J. A. GOKKEL: Kunstonderwijs in Ned.-Indië.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond *1904. No. 1.* (*Niet in den handel*). Pr. H. VERBRAAK: Beschouwingen over Groot-Atjeh en onderhoorigheden. (met plaat). — A. M. D. G.: De Scholen der Ursulinen van Weltevreden (met platen). — A. MATHIJSEN: Een reisje naar de Zuidkust van Timor. — A. VAN VELSEN: Taratara (*Minahassa*). Een praatje bij een plaatje. — B. SCHWEITZ: Het Ursulinen-klooster te Malang. — L. JENNISSEN: Uit het leven der heidenen (Tandjong Sakti, Sumatra). — Wijlen A. ASSELBERGS: Martelaren uit onzen Oost-Indischen Archipel (*vervolg*).

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. *Maart 1904.* Verslag eener reis van BR. VAN HASSELT JR. naar Meos-War (Nieuw-Guinea).

Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging. *Maart 1904.* L. TIEMERSMA: Onze nieuwe post te Batavia. — DEZ.: Hoe de Chineezen hunne afgestorven voorouders vereeren (vervolg).

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *Maart 1904.* ALB. C. KRUIJT: De litteratuur der Toradja's als leesstof voor de school.

Berichten uit de Zendingswereld. *5e jaarg. 1904. No. 3.* Een verblijf van drie maanden te Engano.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *61. Jahrg. (1904). Nr. 3.* Der Beginn der Arbeit in den Timorlanden. Zum zweiten Mal durch Tano Si Balungun. Juli. 1903.

Annalen der Hydrographie und Maritimen Meteorologie. *32er Jahrg. (1904) Heft 3.* Dr. GERHARD SCHOTT: Die niederländische Tiefsee-Expedition auf der „Siboga". Nach Prof. M. WEBER und G. F. TYDEMAN bearbeitet (Mit 1 Tiefenkarte).

The British North Borneo Herald. *Vol. 22. 1904. No. 2.* Dutch Borneo for Sale!

The Journal of Geography published by the Tōkyō Geogr. Soc. *Vol. XV. No. 179. Nov. 1903.* YASOROKU SOESHIMA: On the Island [of] Java. (Japansche tekst).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 Februari — 21 Maart 1904.

Bijna alle jaren worden bij de eerste Sumatra-Tabakinschrijvingen prijzen ver boven Taxatie besteed, ze zijn nu echter 70 à 90 % daarboven geweest, waardoor eene zeer willige stemming voor de aandeelen ontstond. Onderstaande koersverschillen zijn daarvan een beeld. Daarbij dient in aanmerking genomen, dat door de algemeene malaise daarvóór, de prijzen der aandeelen sterk gedaald waren. Ook de Petroleum- en Mijnbouw-aandeelen konden over 't algemeen flink opkomen, Tram-aandeelen waren daarentegen flauwer gestemd.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. d. Vorstenlanden	3¾	%
Pref. Aand.	„ „ „ „	4½	„
Aand.	Liquid. Barge & Moormann	1	„
Cert. v. Aand.	Ned. Hand. Mij	1⅝	„
Aand.	Ned. Ind. Escompte Mij	2¼	„
„	Ned. Ind. Handelsbank	2¾	„
„	Suikerfabr. Kalibagor	4	„
„	Amsterdam Deli Comp.	2	„
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	20	„
Aand.	Asahan Plantage Mij.	6¾	„
„	Asahan Tabaksbouw Mij.	3½	„
„	Besoeki Tabak Mij	13½	„
„	Deli Batavia Mij.	13	„
„	Deli-Cultuur-Mij	7½	„
„	Deli Maatschappij	30	„
„	A. Langkat Cult. Mij.	7	„
„	A. Langkat Tabak Mij	3¾	„
„	Medan Tabak Mij..	46½	„
„	N. Asahan Tabak Mij	20¼	„
„	Padang Tabak Mij.	10¾	„
„	Rotterdam-Deli Mij	29¼	„
„	Senembah Maatschappij	35	„
„	A. Serdang Tabak Mij	15	„
„	B. „ „ „	9½	„
„	Tabak Mij. Soengei Bedjankar	5¼	„
„	Sumatra Cultuur Mij.	20½	„

Aand.		Un. Langk. Plant. Co	8 %
„		Rott. Lloyds	$4^{1}/_{4}$ „
Pref. Aand.		Dordt. Petr. Industrie Mij.	2 „
Aand.		Java Petroleum Mij.	$5^{1}/_{4}$ „
„		Kon. Mij. tot Expl. v. Petroleum bronnen	$32^{1}/_{2}$ „
„		Petr. Mij. Moeara Enim	$11^{1}/_{4}$ „
„	B.	Perlak Petroleum Mij.	$1^{1}/_{4}$ „
„		Sumatra Palembang Petr. Mij	$4^{1}/_{8}$ „
„		Ned. Ind. Expl. Mij	$22^{1}/_{4}$ „
„		Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	20 „
„		Droogdok Mij. Tandj. Priok	8 „

Lager werden genoteerd:

Aand.		Javasche Cultuur Mij	$9^{1}/_{2}$ %
„		Landbouw Mij. Ngoepit	$19^{7}/_{8}$ „
„		Suikerfabriek Sindanglaoet	2 „
„		Wonokoyo	3 „
„		Deli-Plantage Mij.	$1^{1}/_{2}$ „
„		Deli Tabak Mij	$2^{1}/_{2}$ „
„		Tabak Mij. Kwala Pessilam	3 „
„	B.	Lankat Cultuur Mij.	$3^{7}/_{8}$ „
Pref. Aand.		Tabak Mij. Langk. Soekaranda	$2^{1}/_{2}$ „
„ „		Tabak Mij. Namoe Djawi	$2^{1}/_{2}$ „
„ „		Padang Cult. Mij.	$2^{3}/_{4}$ „
Aand.		Stoomvaart Mij. Nederland	$4^{1}/_{2}$ „
„		Kwand. Soemalata Mijnb. Mij	1 „
„		N. Celebes Mijnbouw Mij	1 „
Pref. Aand.		Oost Borneo Mij.	$6^{1}/_{2}$ „
Aand.		Mijnb. Mij. Soemalata	6 „
„		Deli Spoorweg Mij.	3 „
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	$2^{1}/_{2}$ „
„		Oost Java „ „	$11^{1}/_{4}$ „

DIVIDENDEN.

Deli Langkat Tabak Maatschappij		$12^{1}/_{2}$ %
Maatschappij Panolan, Certif.		*f* 40.80
Kina Maatschappij Kertamanah	(interim)	10 %
Nieuw Prauwenveer te Soerabaia		15 „
Soerabayasche Prauw Maatschappij		*f* 67.50
Ned. Ind. Hypotheekbank		$7^{1}/_{2}$ %
Kol. Zee- en Brand-Assur. Mij.		10.4 „
Tweede Kol. Zee- en Brand-Assur. Mij.		$9^{1}/_{2}$ „
Brand Assur. Mij. de Oosterling		10.8 „
Brand Assur. Mij. Insulinde		13.2 „
Brand-Assur. Mij. Ardjoeno		8.3 „

Brand Assur. Mij. Veritas		10 %
Serdang Tabak Maatschappij A.		8 „
„ „ „ B.		1 „
Nieuw Probolinggo en Oosthoek Prauwenveer		10 „
Koffie Pel- en Sorteerinrichting Kalimaas	(slot dividend)	4½ „
Cultuur Mij. „Sewoe Galoor"		ƒ 70.—

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Pasoeroeansche Koffie Cult. Mij.	50 %
„	Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh	103 „
„	West-Java Kina Cultuur Mij	40 „
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	16½ „
„	Landbouw Mij. Tjiseureuh	47½ „
„	Madura Petroleum Explor. Mij.	22⅞—23 „
„	Bandoengsche Kininefabriek	76 „
„	Cultuur Mij. Maron	45 „
„	Moluksche Handelsvennootschap	115¾ „
„	Preanger Koffie Cultuur Mij. Tjiharoes-Rahajoe	40—45 „
„	Billiton-Maatschappij 2e rubr.	ƒ 1775.—
„	Landbouw Mij. Melattie	27 %
„	„ „ Ngoepit	128—130 „
„	A Expl. en Mijnbouw Maatschij. Sumatra	15—16 „
„	B „ „ „ „ „	15 „
„	Cult. Maatschij. Kayoe Enak	10 „
„	Landb. Maatschij. Pasir Kananga	17½ „
„	Suikerfabriek Poerwokerto	60 „
Opr. Aand.	Suikerfabriek Kalibagor „	ƒ 50.—
„ „	Petroleum Mij. Moeara-Enim	290 %
„ „	Ned. Ind. Landb. Maatschij.	ƒ 1.—
„ „	Petr. Mij. Moesi-Ilir	„ 20.—
Oblig.	Cult. Mij. Gending	107¼ %
„	Crediet- & Handelsver. Banda	86½ „
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	65 „
„	Solosche Tramweg Mij.	85 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	42¼—42½ „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	115 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Maart. 8	21
Borneo-Sumatra Maatschappij	Aand.	103½	—
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.	„	55¾	57¼
id.	Pref. Aand.	134	139½
Handelsv. Amsterdam	Aand.	110	109
Int. Cred. & H. V. Rotterd.	„	90½	90½
Javasche Bank	„	168½	168½
Koloniale Bank	„	28	29
id.	Pref. Aand.	44	44
Liquid. Barge & Moormann	Aand.	34½	35
Ned. Handel-Mij	Cert. v. Aand.	138¾	139⅞
Ned. Ind. Escompto Mij	Aand.	123	123
Ned. Ind. Handelsbank	„	67¼	67¾
Ned. Ind. Landb. Mij	5 % Obl.	102	102⅛
Badas, Suikerfabriek	Aand.	10½	—
Banda, Credt. & Handelsver.	„	65	—
Java. Bosch Expl.-Mij	„	75	75
Javasche Cultuur-Mij	„	70	70
Kalibagor, Suikerfabriek	„	68	73
Kaliwoengoe Plantaran	„	33	—
Maron Cult. Mij	„	55	—
Melattie, Landbouw-Mij	„	30	—
Michiels-Arnold, Rijstlanden	„	102	102
Ned. Ind. Houtaankap Mij	„	17	17
Ngoepit, Landbouw-Mij	„	130⅛	130⅛
Ngredjo Cultuur Mij	„	115	—
Penampean Cult.-Mij	„	20	—
Pondok Gedeh Cult. Mij	„	100	—
Rongga Landbouw Mij	„	91	—
Suikerond. Sentanen-Lor.	„	107½	108
Sindanglaoet, Suikerfabr.	„	184	184
Soemberredjo Cult.-Mij	„	115	—
Temoeloes, Landb.-Mij	„	96	—
West-Java Kina Cult.-Mij	„	52	—
Wonokoyo	„	18	18
Amsterdam-Deli Comp	„	455	487
Amsterdam Sum. Cult.-Mij	„	18	—
Tabak-Mij. Arendsburg	Cert. v. A.	455	470
Asahan Plantage Mij	Aand.	20	26¾
Asahan Tabaksbouw Mij	„	29½	33
Besoeki Tabak-Mij.	„	58½	63½
Deli-Batavia-Mij	„	390	405
Deli-Cultuur-Mij	„	48	52½
Deli-Langkat-Tabak-Mij	C. v. A.	175	—
Deli-Maatschappij	Aand.	435¾	465
Deli Padang Mij	„	64	—
Deli Plantage Mij	„	10½	12
Deli-Tabak-Mij	„	12½	12
Tab.-Mij. Franco Deli	„	4¾	4¾
Tab. Mij. Kwala Pessilam	„	20	21
Langkat-Cult.-Mij	„ A.	45⅜	50
„ „	„ B.	15½	15½
Tabak Mij. Langk. Soekaranda	Pref. Aand.	12 1/16	10
Langkat-Tabaksbouw Mij	Aand.	2¾	2¾

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 8	21
Langkat-Tabak-Mij ....Aand. A.	33	44
idem .... „ B.	17	–
Medan-Tab.-Mij ....Aand.	158	193
Tab.-Mij. Namoe Djawi ....Pref. Aand.	10¼	10
Nieuwe Asahan Tab. Mij ....Aand.	85	102¼
Padang Cultuur Mij ....Pref.Aand. A.	18	18¼
„ „ „ ....Aand. B.	11	–
Padang Tabak-Mij .... „	89½	99
Rotterdam-Deli-Mij .... „	167½	194½
Tabak Mij. Sakoeda ....Pref. Aand.	25	–
Senembah-Mij ....Aand.	364	385
Serdang Tab. Mij .... „ A.	114¾	120
„ „ „ .... „ B.	34¾	41½
Tabak Mij Soengei Bedjankar .... „	54¾	60
Sumatra Cult. Mij .... „	175	196
Sumatra Plantage Mij .... „	50½	50
United Langk. Plant ....Cert. v. A.	200	200 ex div.
Ned.-Ind. Electr.-Mij ....Aand.	40	–
Ned. Ind. Gas Maatschij .... „	165¼	–
Kon. Paketvaart-Mij .... „	140	139
Rott. Lloyd .... „	87⅝	91⅞
Stoomv. Mij. Nederland .... „	135	136
Dordt. Petr. Industrie Mij ....Pref. Aand.	121	120
Java Petroleum Mij ....Aand.	45	45¼
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië .. „	469	490
Petroleum Mij. Moeara Enim .... „	90½	97¾
Perlak Petroleum Mij ....Pref. Aand.	141½	143
id. ....Aand. B.	58	59¼
Sumatra Palembang Petr. Mij .... „	61 7/16	63
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij .... „	33¼	31
Ned. Ind. Exploratie Mij .... „	81½	102¼
id. Mijnbouw-Mij .... „	7¾	8
N. Celebes Mijnb. Mij .... „	6¾	7
Oost Borneo Mij .... „	13	13
id. ....Pref. Aand.	42½	42½
Redjang Lebong Mijnb.-Mij ....Aand.	256	260
Singkep Tin-Mij .... „	105	105
Mijnbouw Mij. Soemalata .... „	79⅜	78
Droogd.-Mij. Tandj. Priok .... „	170	170
Deli-Spoorweg-Mij .... „	166	166
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij .... „	184	185⅞
Babat Djomb. St. tr. Mij .... „	21	21
Bat. Electr. Tram-Mij .... „	13½	–
Kediri Stoomtram-Mij .... „	86	85
Madoera „ „ .... „	6	6
Malang „ „ .... „	39	39¾
Modjokerto „ „ .... „	7½	6½
Ned.-Ind. Tramweg-Mij .... „	142¼	142⅛
Oost-Java-Stoomtram .... „	45¾	36
Pasoeroean „ .... „	15	15
Probolinggo Stoomtr.-Mij .... „	17	17
Semar.-Joana Tramw.-Mij .... „	138	138
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij .... „	142	142
Serajoedal St.-Tr.-Mij .... „	117	117

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	11–23 Jan.	25 Jan.–15 Febr.
Javasche Bank	173–176	172½–176
Certif. Ned. Handel-Mij	145–146	145¾–146¼
N. I. Escompto Mij	123½–124	123–124
Ned. Ind. Handelsbank	71½–72½	67–75½
N. I. Hypotheekbank	100	97½–100
Koninklijke Paketvaart Mij	150–153½	139½–150
Int. Cr. & Hand. Verg, „Rotterdam"	92	93
Handels-Verg. „Amsterdam"	116–116½	116½
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	55	55
Mij. Onderlinge Hulp	60	—
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	100	100
Mij. tot expl. van Grondeigendom Eurazië I.	—	103
Ned. Ind Spoorweg Mij	180	184
Ned. Ind. Tramweg Mij	145	144
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	131–138	139–141½
Samarang-Cheribon „	142½–144	146
Serajoedal „	—	118–119
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	—	355
Nederlandsche Lloyd	—	65
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	125	—
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	102½	—
2de Kol. Zee- & Brand-Ass. Mij	92½	92½
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	—	125
Brand-Waarborg Mij. N.-I	125	115
Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	65	—
2de Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	35	—
Bataviaasch Prauwenveer	—	132½
Part. Prauwenveer te Soerabaia	115	115
Kina Mij. „Kertamanah"	—	176
Kultuur Mij. „Perbawatie"	—	160
Kultuur Mij. Artana"	—	95–105
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	—	80
„ „ „ Malabar	—	225–240
„ „ „ Wanasoeka	100	—
„ „ „ Singaparna	117½–125	125
Cult. Mij. Eng Hien Kongsie Serpong Lengkong	54½	—
Ned. Ind. Telefoon Mij	—	163–167½
Intercommunale Telefoon Mij	102½–105	102½–105
Ned. Ind. Gas Maatschappij	167½	169
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	—	230
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	86
Ned. Ind. Mijnbouw Mij. (aandeelen)	12½	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	19–20	17–20
Idem (obligatiën)	—	42½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	240	242½–255
Mijnbouw Mij. Atjeh (aanneelen)	—	35–42½
Idem (oprichtersbewijzen).	—	ƒ 60.—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (aandeelen)	37½–40	40
idem (pref. aandeelen).	72½	72½

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

West-Borneo Maatschappij van Mijnbouw en Boschproducten.

(*Javasche Crt. No. 6, van 22 Januari 1904*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het uitoefenen van mijnbouw, landbouw en boschexploitatie in Ned.-Indië.

Kapitaal. ƒ 150.000.—, in 1500 aandeelen à ƒ 100.—.

Inbreng. Door den heer P. Buwalda, als liquidateur eener maatschap, voor 1000 aandeelen: al de baten en lasten daarvan, waaronder eene overeenkomst tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in 20 terreinen in het landschap Matan.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. Buwalda; hoogstens 2 commissarissen: de heer A. van der Schuyt.

Winstverdeeling. Na afbetaling eener schuld aan de genoemde maatschap ad ƒ 44.000.—: 10 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 10 % aan het reservefonds, de rest aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum. ƒ 10.000.—.

Handelsvereeniging Hoo Goan.

(*Javasche Crt. No. 8, van 29 Januari 1904*).

Zetel. Kediri.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het aangaan van diverse contracten, het in cultuur brengen en exploiteeren van gronden enz.

Kapitaal. ƒ 200.000.—, in 200 aandeelen à ƒ 1000.—.

Inbreng. Door den Chinees Djie Thaij Hien, voor 150 aandeelen: de inboedel, zich bevindende in het door hem bewoond huis te Kediri, alsmede de aanwezige paarden en wagens.

Bestuur. 1 directeur: Djie Thaij Hien; 2 commissarissen: de Chineesche vrouw Tan Tian Nio en de Chinees Djie Djoan Hien.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds. Van het overige komt 7 % aan den directeur, 8 % aan de commissarissen, 75 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum ƒ 25.000.—.

Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen te Poerworedjo, Residentie Kedoe.

Javasche Crt. No. 9, van 2 Februari 1904).

Zetel. Poerworedjo.

Doel. Het exploiteeren van onroerende goederen, gelegen in de afdeeling Poerworedjo, residentie Kedoe, en het drijven van handel in de daarvan geoogste dan wel op andere wijze verkregen producten.

Kapitaal. ƒ 6000.—, verdeeld in 12 aandeelen à ƒ 500.—.

Inbreng. Door den heer H. L. W. Tellings voor 2 aandeelen: een perceel, gelegen in de residentie Kedoe, kadaster afd. Poerworedjo, Sectie A, No. 1451.

Bestuur. 1 directeur-administrateur: de heer H. L. W. Tellings, 1 of meer commissarissen: de heer E. van de Roemer.

Winstverdeeling. Van de winst (verminderd met een bedrag voor werkkapitaal voor het nieuw ingetreden boekjaar) wordt uitgekeerd 10 % aan het Europeesch personeel, 20 % aan het Reservefonds en de rest aan aandeelhouders.

Reservefonds. Voorloopig maximum *f* 2000.—.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE DER SUIKERFABRIEK TJEBONGAN.
(*Staats Crt. No. 27, van 2 Februari 1904*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie der suikerfabriek Tjebongan met bijbehoorende landbouwondernemingen, gelegen in de res. Djokjokarta; en van event. nader te verkrijgen landbouwondernemingen in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 1.000.000.—, in 1000 aandeelen à *f* 1000.—. Het bestuur is gemachtigd tot uitgifte van eene obligatieleening ad *f* 300.000.—, rentende hoogstens 5 %.

Inbreng. Door den heer G. F. Enger, voor 999 aandeelen: de landbouwondernemingen Melatie-Tjebongan en Tegal Weroe, cum annexis.

Bestuur: 1 directeur: de heer Mr. A. J. E. A. Bik; 3 à 5 commissarissen: de heeren G. F. Enger, G. J. Engelberts en E. F. Enger; 1 vertegenwoordiger op Java: de heer E. C. W. Engelberts; 1 administrateur: de heer W. J. Enger.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 20 % aan het reservefonds. Van het dan resteerende: 3 % aan den directeur, 3 % aan de commissarissen, 94 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 200.000. Wanneer dit bereikt is, komen de 20 % overwinst aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN INDISCHE BOSCHPRODUCTEN.
(*Staats Crt. No. 33, van 9 Februari 1904*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. De handel in Indische boschproducten en de exploitatie van concessies in Nederl. Indië tot het inzamelen en cultiveeren van boschproducten.

Kapitaal. *f* 100.000.—, in 1000 aandeelen à *f* 100.—. Er worden 250 oprichtersbewijzen uitgereikt.

Inbreng. Door den heer J. Kogel, voor 750 aandeelen: zijne rechten op boschproducten en concessies.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Peski & Co.; 1 vertegenwoordiger in Indië.

Winstverdeeling. Zoodra *f* 25.000.— netto winst zal zijn behaald, zal binnen een jaar nadat dit door den directeur kenbaar zal zijn gemaakt, elk oprichtersbewijs tegen *f* 100.— worden ingewisseld. Verder komt de winst, behoudens event. reserves voor het volgende jaar, aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ DJATIBOTO.
(*Javasche Ct. No. 12, van 12 Februari 1904.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De verdere exploitatie van de erfpachtsperceelen Wonokerto I, II. III en IV, gelegen distr. Ranoelemongan, afd. Loemadjang, res. Pasoeroean, dessa Kaliboto.

Kapitaal. *f* 100.000.—, in 100 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door den heer O. M. van den Dungen, voor 99 aandeelen: bovengenoemde erfpachtsperceelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. Lugt, daarna, bij diens vacature: de heer O. M. v. d. Dungen; 1 commissaris: de heer O. M. van den Dungen.

Winstverdeeling. 25 % aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Voorloopig maximum *f* 150.000.—.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BANTARDAWA.
(*Javasche Crt No. 13, van 16 Februari 1904*).

Zetel. Soerabaya.

Doel. De exploitatie van het erfpachtsperceel Bantardawa, in de afd. Soekapoera, res. Preanger-Regentschappen, het in cultuur brengen daarvan door aanplant van klappers en andere gewassen; de exploitatie van andere event. te verkrijgen gronden, en de handel in producten.

Kapitaal. *f* 25.000.—, in 100 aandeelen à *f* 250.—.

Bestuur. 1 direeteur: de heer F. J. J. F. Biberle; 2 commissarissen: de heeren W. A. de Vos en A. de Vos.

Winstverdeeling. Na aftrek van event. tantièmes aan de geëmployeerden en van reserves: 10 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, het overige aan aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIBRAGAHAN.
(*Javasche Crt. No. 14, van 19 Februari 1904*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van gronden in Nederl. Indië, en de verkoop van eigen producten of van die van derden.

Kapitaal. *f* 50,000, in aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. A. Onnen; 1 plaatsvervangend directeur; event. 1 of meer commissarissen.

Winstverdeeling. 10 % aan het resevefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, indien die worden benoemd, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum 25 % van het kapitaal.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN GANG POOL.
(*Javasche Crt. No. 14, van 19 Febr. 1904*).

Zetel Batavia.

Doel. Het koopen en verkoopen, het verhuren en huren en het exploiteeren van onroerende goederen in de residentie Batavia.

Kapitaal. *f* 24.000, in 80 aandeelen à *f* 300.

Inbreng. Door den heer J. F. Gruyter, voor 64 aandeelen: een perceel, gelegen te Batavia, kad. afd. Stad en Voorsteden met al wat daarop is gebouwd.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. F. Gruyter; 1 plaatsvervangend directeur de heer C. N. Gruyter.

Winstverdeeling. De geheele winst komt aan aandeelhouders.

HANDELSASSOCIATIE TIO KIM BENG.

(*Javasche Crt. No. 15, van 23 Febr. 1904*).

Zetel. Batavia. Event. bijkantoren op andere plaatsen.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen.

Kapitaal. *f* 10.000, in 50 aandeelen à *f* 200-

Inbreng. Door den Chinees Tio Kim Beng. voor 33 aandeelen: zijne handelszaken, met uitzondering van die te Soerabaia en omstreken; alsmede het erfpachtsperceel Goenoeng Besar, in de afd. Toelang Bawang, res. Lampongsche districten. Aan de Chineezen Thio Sian Louw en Thio Gouw Hoei worden resp. 12 en 5 aandeelen uitgereikt voor te presteeren diensten als hoofd- en onder-administrateur.

Bestuur. 1 directeur: Thio Kim Beng, 1 hoofdàdministrateur: Thio Sian Louw; 1 onder-administrateur: Thio Gouw Hoei.

Winstverdeeling. Door de algemeene vergadering tè bepalen.

CULTUURMAATSCHAPPIJ „DJOERENG BANTENG".

(*Staats Crt. No. 57, van 8 Maart 1904*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van cultuurondernemingen op Java.

Kapitaal. *f* 9000 in 900 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door de firma Insinger & Co.: de onderneming Djoerang Banteng, distr. Wlingi, afd. Blitar, res. Kediri.

Bestuur. 1 directeur: de firma Insinger & Co.; 1 gemachtigde in Indië.

Winstverdeeling: door de algemeene vergadering van aandeelhouders te bepalen.

KOEBOE HOUTKAP MAATSCHAPPIJ,

(*Staats Crt. No. 63, van 15 Maart 1904*).

Zetel. 's Gravenhage. Event. elders bijkantoren.

Doel. De exploitatie van bosschen en wat daartoe behoort.

Kapitaal. *f* 300,000, in 300 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de Sumatra Petroleum Company te Tandjong Poera, voor 299 aandeelen: eene overeenkomst, gesloten tusschen den landsheer en landsgrooten van Koeboe en den heer F. C. G. W. Benque, sedert overgegaan op de Handel- en Industrie-Maatschappij „Wilhelmina" te Pontianak.

Bestuur. 3 directeuren: Z. Exc. Norman Mac. Leod en de heeren H. J. Monod de Froideville en J. A. Bryce.

Winstverdeeling. Event. een gedeelte aan het reservefonds, het overige ter beschikking van de algemeene vergadering van aandeelhouders.

Cultuur-Maatschappij „Balong Bendo".
(Staats Crt. No. 69, van 22 Maart 1904).

Zetel. Rotterdam.

Doel. De exploitatie der suikerfabriek „Balong Bendo" en het exploiteeren van andere landbouwondernemingen.

Kapitaal. *f* 1.037.000, in 2 seriën aandeelen, als serie A 864 gewone en serie B 173 preferente aandeelen, à *f* 1000.

Inbreng. Voor de 864 aandeelen serie A: de bovengenoemde suikeronderneming, cum annexis; benevens 192 certificaten 3 % Nat. Werk. Schuld.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. A. C. M. baron van Lawick, 3 commissarissen: de heeren Mr. V. baron van Lawick, H. J. Meertens en G. P. A. G. H. Römer; 1 of meer gedelegeerden in Nederl. Indië: de heeren Mr. J. W. Ramaer, Mr. J. W. D. Francken en Mr. P. Feenstra.

Winstverdeeling. Na aftrek van tantièmes voor den administrateur en het personeel; 3 % aan den directeur, 3 % aan de commissarissen te samen. Van het overige minstens 10 % voor het reservefonds, het resteerende aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 600.000. Voor het geval dit tot werkkapitaal wordt gebruikt, wordt daarvoor eene rente ad 6 % vergoed.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Jan. 1903.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (117.000)	*f*	51.000.—
Goederen, tonnen (26.000)	„	117.000.—
Diverse ontvangsten	„	8.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	176.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	162.842.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	176.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	162.842.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	27.69
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	25.62
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	27.69
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	25.62

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (83.000)	*f*	29.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	45.000.—
Diverse ontvangsten	„	4.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	78.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	77.988.—

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	78.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.).	„	77.988.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	44.93
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	44.92
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.93
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	44.92

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (23.000)	*f*	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	2.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig).	*f*	4.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . .	„	3.353.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.353.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig).	„	5.89
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.70
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.89
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.70

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) 57 kilom.

Reizigers, aantal (69.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (9.000)	„	10.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig).	*f*	21.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . .	„	18.629.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	21.400.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	18.629.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig).	„	12.11
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.79*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig).	„	12.11†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.79§

Stoomtram Goendih—Soerabaja (In aanleg) 244 kilom.

Reizigers, aantal (69.000)	*f*	20.000.—
Goederen, tonnen (18.000).	„	30.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig).	*f*	51.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.). . . .	„	45.148.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.100.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.).	„	45.148.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	6.67
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.).	„	6.97*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)		6.76†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.).		6.97§

Gemiddeld in exploitatie.

Djokja—Magelang—Willem I.		Goendih—Soerabaja.
* in 1903	47 K.M.	209 K.M.
† „ 1904	57 „	244 „
§ „ 1903	47 „	209 „

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Febr. 1904	*f* 16.100	*f* 6.10	91
„ 1903	„ 12.900	„ 5.05	
Verschil meer	„ 3.200	„ 1.05	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 29 Febr. 1904	„ 31.500	„ 5.75	91
1903 „ 28 „ 1903	„ 26.800	„ 5.—	
Verschil meer	„ 4.700	„ 0.75	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Febr. 1904	*f* 75.400	*f* 9.50	274
„ 1903	„ 63.000	„ 8.20	
Verschil meer	„ 12.400	„ 1.30	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 29 Febr. 1904	„ 153.100	„ 9.30	274
1903 „ 28 „ 1903	„ 128.300	„ 7.95	
Verschil meer	„ 24.800	„ 1.35	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Febr. 1904	*f* 9.700	*f* 6.70	50
„ 1903	„ 7.100	„ 5.05	
Verschil meer	„ 2.600	„ 1.65	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 29 Febr. 1904	„ 18.500	„ 6.15	50
1903 „ 28 „ 1903	„ 16.500	„ 5.60	
Verschil meer	„ 2.000	„ 0.55	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1904	*f* 88.200	*f* 7.85	388
„ 1903	„ 74.100	„ 6.80	
Verschil meer	„ 14.100	„ 1.05	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 29 Febr. 1904	„ 180.700	*f* 7.75	388
1903 „ 28 „ 1903	„ 156.100	„ 6.80	
Verschil meer	„ 24.600	„ 0.95	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Febr. 1904	*f*	15.300	*f* 14.25	37
„ 1903	„	13.600	„ 12.45	39
Verschil meer	„	1.700	„ 1.80	
Van 1° Januari:				
1904 tot 29 Febr. 1904	„	32.000	„ 14.40	37
1903 „ 28 „ 1903	„	30.900	„ 13.45	39
Verschil meer	„	1.100	„ 0.95	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Febr. 1904	*f*	3.700	*f* 3.10	41
„ 1903	„	4.600	„ 4.—	
Verschil minder	„	900	„ 0.90	
Van 1°. Januari:				
1904 tot 29 Febr. 1904	„	8.300	„ 3.35	41
1903 „ 28 „ 1903	„	10.000	„ 4.15	
Verschil minder	„	1.700	„ 0.80	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Februari 1904 *f* 29.400 tegen *f* 26.818 in 1903. Sedert 1 Juli 1903 *f* 217.000 tegen *f* 222.053 in 1902.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari. 1904 *f* 3700 tegen *f* 3240; sedert 1 Jan. *f* 8300 tegen *f* 8333: per dag-kilometer *f* 3.41 tegen *f* 3.43.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 4000, tegen *f* 3655; sedert 1 Jan. *f* 8300 tegen *f* 9340; per dag-kilometer *f* 3.84 tegen *f* 4.40.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 4300 tegen *f* 3512; sedert 1 Jan. *f* 8500 tegen *f* 7398; per dag-kilometer *f* 5.25 tegen *f* 4.65.

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 4729 tegen *f* 3855; van 1 Jan. tot 29 Febr. 1904 *f* 9971 tegen *f* 9593.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 7790 tegen *f* 5273; van 1 Jan. tot 29 Febr. 1904 *f* 15.289 tegen *f* 12.800.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 9500 tegen *f* 9000; sedert 1 Jan. *f* 20.000 tegen *f* 19.500.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1904 *f* 10.300 tegen *f* 7250; sedert 1 Jan. *f* 21.300 tegen *f* 15.550.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Reizigers: 232.067, ontvangsten Febr. 1904 *f* 13.450 tegen *f* 12.257; sedert 1 Jan. *f* 24.480 tegen *f* 27.800.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Febr. 1904 *f* 23.000 tegen *f* 16.000.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 [1]) K.M. tegen 102 K.M. in 1903.

Opbrengst Febr. 1904	*f* 135.000	tegen	*f* 126.827	in	1903
„ per dagkilometer	„ 50.59	„	„ 44.40	„	1903
„ sedert 1 Jan. 1904.	„ 267.000	„	„ 272.923	„	1903

[1]) 10 K.M, Spoor worden sedert 1 Jan. als Tram geëxploiteerd.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie 84 K.M. tegen 40 K.M. in 1903. Opbrengst Febr. 1904 *f* 20.000, tegen *f* 9.053 in 1903. Opbrengst per dagkilometer *f* 8.21, tegen *f* 8.08 in 1903. Opbrengst sedert 1 Jan. 1904 *f* 40.000, tegen *f* 20.780 in 1903.

Landbouwkrediet op Java.

DOOR

R. A. KERN.

Ill fares the land, to hast'ning ills a prey,
Where wealth accumulates, and men decay.
Princes and lords may flourish, or may fade;
A breath can make them, as a breath has made,
But a bold peasantry, their country's pride,
When once destroy'd, can never be supplied.
The deserted village.

I.

De laatste jaren zijn voor Java zeer ongunstig geweest. Een krisis in 't klimaat bracht ongestadig weer; langdurige droogte, zware ontijdige regens bedierven 't gewas, de veestapel is door ziekten geteisterd, de groote kultures hebben moeilijke tijden doorgemaakt, honger en gebrek hebben zwaar gedrukt op vele streken.

Wat reeds lang door den nauwlettenden beschouwer werd voorzien, trad in 't schelle licht: Java in armoede. De Regeering is in de zwaarst bezochte streken de bevolking te hulp gekomen met mondkost tegen den honger; met vee en zaad, opdat 't land zou kunnen worden bebouwd. De genomen maatregelen waren onmisbaar om de lieden door den oogenblikkelijken nood heen te helpen; de bevolking kon niet aan haar lot worden overgelaten, 't was niet meer dan natuurlijk, dat de Regeering bijsprong. Blijvende verbetering in den toestand konden die maatregelen niet brengen; men beschouwe ze dan ook niet als zoodanig. De „inzinking" der volkswelvaart is niet voor goed gestuit.

De tijdelijke verscherping van den nood had, hoeveel ellende zij plaatselijk na zich sleepte, voor 't geheele land de goede uitwerking, dat zij heviger, indrukwekkender dan beschreven papieren betoogde, dat verandering komen moet.

De Inlandsche bevolking van Java komt in steeds ongunstiger omstandigheden en kan op dien weg niet lang meer voortgaan. Zij is in de laatste eeuw voortdurend en zeer snel toegenomen. Terwijl andere takken van bestaan, zoo al, zich niet noemenswaard ontwikkelden, heeft de landbouw, 't middel van bestaan der overgroote meerderheid, zich slechts extensief uitgebreid. Om in de toenemende behoeften te voorzien, werden steeds nieuwe, woeste gronden in gebruik genomen. Edoch, die zijn niet onbegrensd, de toename der bevolking gaat onafgebroken door. Binnen afzienbaren tijd is de voorraad woeste gronden uitgeput, en wat dan?

Er zijn ook welvarende streken op Java, in 't Oosten en Westen liggen nog uitgestrekte, woeste gronden, maar dezelfde oorzaken, die elders reeds tot een noodtoestand hebben geleid, zijn ook hier aan 't werk; verandering hier is evenzeer noodig, wil men 't niet tot 't uiterste laten komen.

De vreemdelingen, die op Java een bestaan zoeken, worden steeds talrijker. De Europeesche bevolking neemt zeer snel toe, sneller zelfs dan de Inlandsche, en breidt haar arbeidsveld uit over terreinen, die vroeger onbetwist aan den Inlander behoorden. Zij veroorzaakt wel een verhoogde productie, doch verzekert zich van een steeds grooter aandeel, dat grootendeels voor 't land verloren is.

De Chineezen zijn veel talrijker dan de Europeanen, maar zij vermeerderen niet zoo sterk en vermengen zich eerder met de bevolking, wat nog zou toenemen, als de weg daartoe werd vergemakkelijkt. Bovendien zijn ze niet zulke ernstige konkurrenten als de Europeanen. Er zijn voorbeelden van, dat de bevolking zich van haar afhankelijkheid van Chineezen wist los te maken. Doch dat zijn voorshands uitzonderingen en om de Chineezen met succes van zich af te houden, is meer noodig.

De verderfelijke invloed der Arabieren ware gemakkelijk te keeren door hun eenvoudig den toegang te ontzeggen. Welke bezwaren daartegen bestaan, is duister, economische zeer zeker niet en andere zijn te overwinnen, zonder kleinmoedigheid.

Men kan twisten over de vraag, of in een bepaalde streek de bevolking is vooruitgegaan of verarmd, of ze elders onmiddellijken steun behoeft dan wel zich zoowat weet te redden; dat is alles maar bijzaak of een verschil in graad, doch een niet te weerspreken feit is 't, dat de bronnen van welvaart voor de Inlandsche bevolking op Java niet ruimer vloeien in verhouding tot haar toename,

En 't is duidelijk, dat zulks niet altijd duren kan op straffe van een bankroet.

De belangen van Java zijn in de eerste plaats de belangen der Inlandsche bevolking (28 millioen 400,000 zielen) waarnaast de belangen van nog geen 400,000 vreemdelingen inderdaad gering zijn. Van de Inlandsche bevolking hangt 't welzijn des eilands af. Is zij welvarend, dan gaat 't den vreemdelingen goed; in een land met een uitgeputte bevolking, is de Regeering met lamheid geslagen. De tegenwoordigheid van eenige, rijke vreemdelingen verhelpt dat niet.

Deze waarheid schijnt eenvoudig genoeg; er is tot dusverre niet naar gehandeld.

De Inlandsche maatschappij is geen zieke, wier teere leven door allerlei drankjes moet worden gerekt. Zij heeft levenskracht, zoo goed als vroeger. Zoo al de Islam als zoodanig geen drang kent naar vooruitgang, de bevolking van Java wel. De ontwikkelden gevoelen, dat alles niet kan blijven bij 't oude; zij zien ook, dat onze kennis ons in staat stelt, dingen tot stand te brengen, die boven hun bereik liggen; zij willen die Westersche beschaving leeren kennen, om er uit over te nemen, wat nuttig is en noodig om niet onder den voet te geraken. 't Nederlandsch zou daarheen de brug zijn, zij hebben zich op onze taal toegelegd, aanvankelijk zelfs onder tegenwerking van de Europeesche overheerschers.

't Zou mij niet voegen, hier een pleidooi te leveren voor de verbreiding van 't Nederlandsch; bevoegder personen hebben dat gedaan; maar nu dus blijkt, dat de voormannen onder de Inlanders ernstig naar vooruitgang streven, steune de Regeering die beweging en leide haar in goede bedding.

In dié richting moet de Regeering haar machtigen steun verleenen, niet door op te treden als de, wel is waar, zeer welwillende Direkteur van een Weeshuis of Huis van bedeeling; de Inlandsche wereld is geen marionetten theater. [1])

Die maatschappij is niet een boom, die is vermolmd en aldoor meer moet worden gestut, maar een, die niet kan tieren, omdat er levenssappen worden weggenomen of belemmerd in hun loop. Als die zich vrijelijk uit 't hart van den stam kunnen verbreiden

---

[1]) Een kenteekenend staaltje van den laatsten tijd is *Staatsblad* 1903 No. 269 (zie de Febr.-afl. van dit tijdschr. bl. 288).

door alle takken en twijgen, de Regeering slechts snoeie en leide den groei, kan de kwijnende boom weer worden als een weelderige waringin: veel schaduw biedt zijn loover; landzaten en vreemden rusten welbeschermd onder zijn bladerdak.

De Regeering zorge voor goed en algemeen onderwijs; dat is even noodig als brood. Veel in te grijpen behoeft zij overigens niet. In hoofdzaak bestaat haar taak in 't wegnemen van belemmeringen, die den groei der Inlandsche maatschappij hinderen. Is de belasting te hoog, verlicht ze; schep licht en lucht, waar anderen die in beslag hebben genomen, wil niet te veel zelf doen, die arbeid put ons uit en is onvruchtbaar. Slechts de vooruitgang, waaraan 't volk zelf arbeidt zal vrucht dragen. Wij overstroomen 't land met goede maatregelen, die als *prentah's* den Inlander bereiken: hij heeft er al zoo veel ontvangen, er zullen er nog zoo vele volgen, ze glijden langs hem heen als 't water van een regenbui langs zijn zonnehoed.

't Beginsel heeft altijd gegolden de Inlanders te laten besturen door hun eigen hoofden. In theorie bestaat dit ongerept, in de praktijk scheelt er heel veel aan. Ons bestuur richt zich dikwijls, met voorbijgang van de hoofden, rechtstreeks tot de bevolking; al doet 't dat niet, dan wordt toch minder waarde gehecht aan een zelfstandig oordeel der Inlandsche ambtenaren dan aan een blinde volgzaamheid, die wel zeer gemakkelijk is en sneller werkt, maar die maakt, dat 't volk de voeling met zijn over hem gestelde landgenooten gaat verliezen. Ik geloof, dat de Regeering niet weet, niet volledig weet tenminste, hoe ver dat proces in sommige streken, waar de bevolking zelf begint te denken, reeds gevorderd is. De verhouding kan bepaald vijandig zijn. En toch heeft de Inlander van nature, naast vreeze voor 't gezag, ook eerbied voor adel.

't Is er verre van daan, dat 't volk 't gezag zijner hoofden zou kunnen missen; zoolang daarvoor niets anders in de plaats kan worden gesteld, uit 't volk zelf, moet 't Regeeringsbeleid erop gericht zijn, de Inlandsche ambtenaren te doen wezen de pleitbezorgers van hun volk. Daarnevens moet profijt getrokken kunnen worden van de energie der bekwaamsten onder 't volk, waar dit zich aan 't voorvaderlijk gezag begint te onttrekken.

't Spreekt toch wel van zelf, dat ook een Inlander liefst baas is in eigen huis, dat 't woord van een ontwikkeld landgenoot bij den Inlander eerder ingang vindt dan dat van een Westerling

van gansch andere wereldbeschouwing. Ontwikkelde, aanzienlijke Inlanders zullen, met gezag bekleed, 't meeste vermogen.

Alle elementen in de Inlandsche maatschappij moeten samenwerken tot verbetering van haar staat. De Inlandsche bevolking sluite zich aaneen. Zij moet door de feiten leeren inzien, dat twee meer vermogen dan één en drie meer dan twee. Zeker, ook nu staan de Inlanders elkaar bij, ook nu kan een desaman op hulp van zijn desagenooten rekenen, ze gevoelen wel elkaar noodig te hebben, maar dit is nog geen coöperatie, die 't geheele samenstel hooger opvoert. 't Desaverband wordt vaak aangevoerd als 't bewijs van een hoog ontwikkeld gemeenschapsgevoel bij den Inlander; maar daarbij moet toch niet uit 't oog worden verloren, dat geen dienst wordt gepresteerd zonder betaling in geld of met een wederdienst. Ongetwijfeld is de band in streken met kommunaal bezit 't hechtst; in West-Java, waar 't bezit is erfelijk-individueel, is hij veel losser.

Intusschen, 't gemeenschapsgevoel bestaat, hier meer, daar minder, en vindt zijn volledigste uiting in 't desaverband. Dit trachte men derhalve zooveel mogelijk te versterken en daarop als grondslag worde 't gebouw der coöperatie opgetrokken, waarmee niet gezegd is, dat elke instelling zich angstvallig aan de grenzen van één desa behoeft te houden. Een partikuliere instelling is hierin veel vrijer dan een openbare.

Indien de Regeering resultaten wil zien van haar bemoeiingen, moet zij de uitvoering harer maatregelen zooveel mogelijk aan de bevolking overlaten, waarbij na korter of langer voorbereidingstijdperk de desa de kleinste eenheid is.

Een juistere omlijning van 't Regeeringsaandeel is niet algemeen te geven. Voor elk onderwerp zal 't verschillend zijn en zich verschillend ontwikkelen.

De Inlandsche bestuursambtenaren en wie verder voor een stem in 't kapittel in aanmerking komen, moeten samenwerkende met hun Europeesche kollega's en al wie in 't lot van den Inlander belang stelt — die zijn er en zullen er, naarmate men voortschrijdt op dezen weg, steeds meer komen — overtuigd worden van 't nut der coöperatie. Zoodra dat besef bij hen doordringt, is de hoeksteen van 't gebouw gelegd.

De Regeering kan er veel aan doen, dat de Europeesche ambtenaren liefde en toewijding voor hun ambt verkrijgen *en*

behouden. Er zouden hier bittere en gegronde opmerkingen te maken zijn.

Moeilijk is die taak, den Europeeschen ambtenaren op de schouders gelegd, maar we kúnnen toch 't vertrouwen van de Inlanders winnen — de deugden, die daarvoor noodig zijn, kan ieder betrachten, die wil. En hebt gij eenmaal dat vertrouwen, dan hooren ze, overdenken en gelooven.

II.

Onder de vele middelen, die zijn aangeprezen tot opheffing van den Inlandschen landbouw op Java is er wellicht geen in den laatsten tijd zoo op den voorgrond geplaatst als landbouwkrediet. Landbouwkredietbanken worden algemeen nuttig en noodig geacht, maar, zeggen de voorstanders van Staatsbanken, de Staat moet die taak ter hand nemen, omdat aan de oprichting van partikuliere banken te veel bezwaren in den weg liggen.

't Komt me voor, dat die bezwaren wel zijn te overwinnen, dat daarentegen aan de oprichting van Staatsbanken bij niet-evenredig nut, groote nadeelen verbonden zijn.

't Voornaamste, wat men voor een Staatsbank aanvoeren kan, is dat de Staat krediet kan verstrekken met 't minste risico en over voldoende fondsen beschikt om door 't geheele land banken in 't leven te roepen. Dit moge waar zijn, de Staat heeft ook te zorgen, dat haar risico zoo gering mogelijk is en zal dus tegenover de kredietnemers zoo sterk mogelijk moeten staan, m. a. w. de grond zal aan de uitgifte van kredieten worden verbonden in den vorm van hypotheek of iets dergelijks. Wil dat recht ook iets beteekenen, dan is de kans groot, dat ook niet-Inlanders als koopers zullen worden toegelaten, als tot exekutorialen verkoop wordt overgegaan, bij gebrek aan koopkrachtige gegadigden uit de bevolking zelve. Dat zou met recht zijn de menschen van den wal in de sloot helpen.

Bovendien, waar 't geschoolde personeel vandaan te halen, dat zoo'n groot aantal banken richtig besturen kan? Landbouwkrediet is op Java een geheel nieuwe aangelegenheid. 't Goevernement kan wel bepalingen maken om te voorkomen, dat er al te luchthartig met 't geld wordt omgesprongen (geheel weg te nemen is dit bezwaar niet), doordat men in de noodzakelijkheid verkeert,

groote sommen dadelijk rentegevend te maken zal 't geld toch ondoelmatig worden besteed.

Als een groot voordeel wordt 't beschouwd, dat die Staatsbanken den woeker den kop in zullen drukken. Dat kan alleen, als ze talrijk zijn en over groote fondsen te beschikken hebben. Maar dan nog? De hooge rentevoet op Java werkt zeer zeker belemmerend, een verlaging is hoogst gewenscht en zou zegenrijke gevolgen hebben. Maar zóo verschrikkelijk, als hij pleegt te worden voorgesteld, is hij niet. In Priangan (de Preanger) althans — andere streken zijn me niet uit aanschouwing bekend, daar is de toestand waarschijnlijk veel ongunstiger — richt hij den landbouwer niet te gronde. Een inlander maakt op Java veel meer rente van zijn bedrijfskapitaal dan hier en de grondrente is er relatief hooger. 't Is me herhaaldelijk gebleken, hoe landbouwers, die 5 % rente per maand betaalden gedurende eenige maanden van 't jaar, dat jaren lang konden volhouden, zonder achterop te geraken, in gunstige gevallen zelfs tot 10 % en bij handelaren is dat percentage nog hooger. Men ga eens nauwkeurig na, hoeveel percent een kleine waroenghoudster van haar bedrijfskapitaal maakt! Zoodra deze personen tegen 1½ % 's maands konden leenen, gingen ze vooruit, legden ze over.

Nu gaat 't toch niet aan, alle die Inlandsche geldschieters uit te maken voor alles wat leelijk is, omdat ze een hoog percentage van hun kapitaal maken. Ze voorzien toch eenigszins in de behoefte aan krediet der Inlandsche bevolking en hebben dus ook hun nut. Trouwens, onder de leeners zijn ook wanbetalers, van wie de geldschieters niets terugzien.

Verstrekt 't Gouvernement plotseling op zeer ruime schaal krediet, dan zijn de kapitalen van geldschieters zonder emplooi; 't streven moet veeleer zijn een verlaging van den rentevoet te bewerken. Tegen dien tijd noemt men de woekeraars van thans zeer nuttige kredietverschaffers.

Maar 't groote, overwegende bezwaar tegen een Staatsbank is, dat zij geen wortel zal schieten in Java's bodem. 't Goevernement is voor den Inlander de boeman, de machtige, onpeilbare, die belastingen vraagt, die wel eens wat goed doet, doch 't in den vorm van meer belastingen weer terugneemt. Zoo is de voorstelling, te recht of ten onrechte. Een Staatsbank zal van den beginne af worden gewantrouwd, misschien wel als de aanloop tot een vermomde, nieuwe

belastingheffing. Juist de personen, van wie men 't meeste verwachten kan, zullen zich onthouden van deelneming.

Inlandsche ambtenaren zullen, min of meer onder pressie, meedoen, maar de Bank blijft een vreemde instelling, 't Bestuur der Bank blijft der bevolking verre en 't nut gering.

In streken, waar gebrek geleden wordt, pleegt de Regeering allerlei maatregelen te nemen om de behoeftigsten te helpen. Staatslandbouwkredietbanken zullen aan dat doel worden dienstbaar gemaakt. Met miskenning van 't karakter eener Bank, onthoudt men dan zijn steun aan die personen, welke 't beste gebruik zullen maken van 't krediet om de allerarmsten in 't leven te houden. Een kredietbank mag niet verward worden met armenzorg.

Een Staatsbank verbreekt 't desaverband. Immers, zij kan niet in 't wilde weg krediet verstrekken aan ieder, die er om vraagt. Een nauwkeurig onderzoek naar de kredietwaardigheid der aanvragers moet vooraf gaan. Aan de Inlandsche ambtenaren kan dat werk niet worden opgedragen, al ware 't alleen, omdat zij geen tijd hebben. Speciale personen zullen met 't onderzoek moeten worden belast, die — hoe men ze ook noeme — een ambtelijk karakter hebben. Deze Goevernementsdienaren zullen zich, onafhankelijk van de Inlandsche ambtenaren en 't desabestuur, met de intiemste aangelegenheden van den Inlander gaan bemoeien. Zoo'n optreden werkt zeer desorganiseerend, 't tast 't gezag van 't Inlandsch bestuur aan en maakt den band, die de desalieden verbindt, losser; juist 't tegendeel van 'tgeen, waarnaar gestreefd moet worden.

't Goevernement stelt zich nooit straffeloos bloot aan een échec. Bij Staatslandbouwkrediet werpt 't Goevernement 't gansche gewicht van zijn gezag in de weegschaal. Komen de schuldenaren hun verplichtingen na, zoo heeft dat minder waarde dan wanneer zij dat leeren doen bij een partikuliere, onderlinge Bank en blijven ze achterstallig, dan kan 't Goevernement wel laten exekuteeren, doch slechts tot schade van zijn aanzien en bij vorderingen, waarvan niets terecht komt verspeelt 't iets van zijn gezag.

Die bezwaren worden niet ondervangen door in plaats van Staatsbanken op te richten, aan partikuliere, Europeesche banken privilegieën te verleenen.

Vergaande rechten mag 't Goevernement niet uit handen geven,

want de Inlander biedt niet voldoende tegenwicht en zijn de privilege's van weinig beteekenis, dan is de Bank zeer beperkt in haar bewegingen en verstrekt zij slechts krediet aan diegenen, welke in hun eigen wereld weinig duurder terecht komen. Er zijn Inlandsche geldschieters, die leenen tegen 2 % 's maands.

't Goevernement geeft zich niet bloot en filantropie zal de partikuliere Bank niet betrachten, maar een volksinstelling wordt ze evenmin als een Staatsbank en schadelijk aan de desabelangen is ze ook.

Maar terwijl bij een Staatsbank de bestuurders 't belang der bevolking kunnen laten wegen, kan een partikuliere Bank dat niet doen. Haar doel is winst te behalen en deze komt niet de bevolking ten goede, maar vloeit weg.

Niet aldus bij partikuliere, Inlandsche, coöperatieve Banken. Al wat hierboven tegen Staats- en geprivilegieerde Banken werd aangevoerd, geldt daarvoor niet.

De Banken worden ingericht op co-operatieven grondslag. Personen van eenige gegoedheid met doorloopende inkomsten brengen in kleine, bv. maandelijksche bijdragen, in verhouding hunner gegoedheid kapitaal bijeen, zoo dat dit aangroeit, naarmate de Bank langer bestaat en meer deelhebbers of leden krijgt. Deze leden blijven persoonlijk en onbeperkt verantwoordelijk voor de schulden der Bank. Zij hebben daarvoor 't recht te leenen tegen matige rente. Aan lieden zonder doorloopende inkomsten (landbouwers), die dus voor 't lidmaatschap niet in aanmerking komen, *kan* krediet worden verstrekt, maar tegen hoogere rente. Na elke kredietaanvrage en aanvrage om lidmaatschap volgt een nauwkeurig, plaatselijk onderzoek naar de kredietwaardigheid van den aanvrager. Van deze onderzoekingen wordt een Register aangelegd en bijgehouden.

Over 't aandeelenkapitaal (de geregelde, kleine bijdragen der leden) wordt rente uitgekeerd, nooit boven zeker matig percent. 't Bestuur bestaat uit leden der Bank en geniet geen bezoldiging. Een Raad van Toezicht, ook leden en evenmin bezoldigd, kontroleert 't Bestuur.

Deze zijn de hoofdbeginselen, waaraan de coöperatieve Bank voldoen moet. Nieuw zijn ze niet, men kan ze vinden in de Statuten der Spaar-, Hulp- en Landbouwkredietbank „Limbangan" in 1898 door eenige welmeenende mannen te Garoet opgericht. Een paar jaar later daar komende, werd ik in de gelegenheid

gesteld de werking der Bank meer van nabij te beschouwen en toen vestigde zich ook de overtuiging, dat slechts op dezen grondslag zich een gezond landbouwkrediet kon ontwikkelen.

Men houde in 't oog, dat hier en in 't vervolg sprake is van een Bank en toestanden in een landstreek met erfelijk, individueel bezit: Priangan (de Preanger-Regentschappen).

Zooals uit den naam blijkt, is de Bank te Garoet drieledig; behalve; Landbouwkredietbank is zij Spaar- en Hulpbank.

Als Spaarbank beteekent de Bank zeer weinig. Hoe dat komt, behoeft hier niet te worden nagegaan, op andere plaatsen zou men de zelfde ervaring opdoen. Hieruit moet echter niet besloten worden, dat de Inlander allen spaargeest mist. Iedereen kan als inlegger of spaarder optreden. De minste inlage is 25 cent. Over de spaargelden wordt een matige rente uitgekeerd (4 pCt.).

De Hulpbank verschaft kredieten aan de leden, d. z. de personen die vaste, maandelijksche bijdragen (de kontributie's) storten.

De Landbouwkredietbank aan niet-leden.

Onder de leden zijn ook landbouwers; een deel der door de Hulpbank verstrekte gelden is dus als landbouwkrediet aan te merken.

't Bedrijfskapitaal wordt gevormd door Spaargelden, Kontributie's en Reservefonds (ten deele).

Zooveel mogelijk wordt geleend aan groepen van personen, die elkaar kennen b.v. uit eenzelfde kampoeng, en die elk aansprakelijk zijn voor 't geheele, door de groep geleende bedrag en geen nieuwe leening kunnen aangaan, zoolang nog niet alle personen der groep hun schuld hebben aangezuiverd; hierbij is 't geen noodzakelijk vereischte, dat allen voor een gelijk tijdvak leenen.

Leden betalen maandelijks hun kontributie (bijdrage aan 't aandeelenkapitaal), die ongeveer 1 % van 't inkomen bedraagt met een minimum van *f* 0.50 en een maximum van *f* 10.— (wat te hoog is; in de praktijk is 't maximum *f* 5.—). Zij kunnen hoogstens 100 maal 't bedrag dier kontributie leenen, dus één maand's inkomen.

't Bestuur bepaalt 't bedrag der kontributie evenals dat der te verleenen kredieten. De gewone termijnen van terugbetaling zijn 8, 9 en 10 maanden, bij landbouwkrediet voor de teelt van tweede gewassen ook wel minder. De bepaling van een maximum te verleenen krediet is zeer noodig, omdat de Inlanders bij 't

aangaan van leeningen zich niet voldoende rekenschap geven of zij te zijner tijd hun verplichtingen na zullen kunnen komen. Bij landbouwkrediet is een maximum van *f* 200.— gesteld; hooger dan *f* 50.— zijn deze kredieten zelden.

Regel is, dat de leden hun schulden bij maandelijksche payementen moeten afbetalen, zij betalen elke maand rente over het resteerend bedrag der schuld.

De rente bedraagt voor leeningen aan leden 1 %, voor landbouwkrediet $1^1/_2$ % 's maands.

Als debiteurén hun verplichtingen niet nakomen, worden boeten geheven. Zij blijven vrij, vlugger af te betalen dan overeengekomen was.

Onder landbouwkrediet worden begrepen zoowel kredieten tot uitoefening van den landbouw als voor levensonderhoud in de moeielijke maanden vóór den oogst.

De leden aanvankelijk bijna uitsluitend inlandsche ambtenaren en beambten, bestonden na eenige jaren voor 't meerendeel uit niet-ambtelijke personen.

Hoewel leeners pro forma hun grond verbinden, is 't krediet feitelijk persoonlijk.

De Bank leed zeer geringe verliezen. De afbetalingen geschieden echter zeer onregelmatig, ook de betaling der kontributie. De landbouwers zijn de beste betalers.

Een helder inzicht in de inrichting der Bank hebben de meeste leden natuurlijk niet; die kan hun pas duidelijk worden na jarenlangen voortdurenden uitleg. 't Is toch voorgekomen, dat leden bezwaar maakten tegen de toelating als lid van eenige personen, die zich voor 't lidmaatschap hadden aangemeld en onbetrouwbaar waren.

't Bestuur wordt aangesteld door den Raad van Toezicht. De Patih van Limbangan en de Aspirant-Kontroleur hebben in 't Bestuur zitting, zoo zij daartoe genegen zijn. Langen tijd was 't 3e lid een Europeesch landbouw-industrieel, op wiens schouders 't belangrijkste deel der werkzaamheden rustte. Na zijn vertrek werd zijn werk op waardige wijze voortgezet door een gepensionneerd Inlandsch ambtenaar van hoogen bloede, uit Garoet afkomstig, grondbezitter en hadji. Bij deze 3 personen dan berusten de dagelijksche werkzaamheden der Hoofdbank, waarvan 't grootste deel komt voor rekening van den gepensionneerden Inlandschen ambtenaar, daar Patih en Adspirant-Kontroleur door drukke ambtsbezigheden niet zooveel tijd aan de Bank kunnen geven. Toen de Bank

zich over grooter terrein uitbreidde heeft zich een Kontroleur belast met de leiding van een filiaal, z. g. kleine kas op zijn standplaats; eenigen tijd tevoren hadden hij en nog een collega zitting genomen in 't Bestuur en woonden zij de maandelijksche vergaderingen van Bestuur met Raad van Toezicht bij.

't Bestuur heeft tot zijn beschikking een Europeesch boekhouder en 2 Inlandsche schrijvers, welke door den Raad van Toezicht zijn aangesteld, bij de kleine kas nog een hulpschrijver.

De Bestuursleden, allen leden der Bank vervullen hun taak belangeloos. Zij beslissen over de toelating tot lid der Bank.

In den Raad van Toezicht nemen zitting, aangenomen dat zij daartoe bereid zijn, de Assistent-Resident en de Regent van Limbangan, die een particulier, liefst een Europeesch landbouw-industrieel uitnoodigen met hen den Raad van Toezicht uit te maken. Allen moeten lid der Bank zijn en ontvangen geen belooning. Deze Raad heeft de bevoegdheid te allen tijde inzage te nemen van de boeken en zich volledig te laten inlichten. Hij houdt geregeld vergaderingen met 't Bestuur, waarin de belangen der Bank worden besproken. De Raad van Toezicht gaat na, of 't Bestuur niet te lichtvaardig kredieten verstrekt dan wel daarmee te moeilijk is, of de toelating tot 't lidmaatschap van nieuwe leden op juiste gronden is geschied, evenzoo weigering van lidmaatschap. Van de beslissing des Bestuurs in deze is hooger beroep op den Raad van Toezicht. 't Bestuur moet bij verschillende aangelegenheden overleg plegen met den Raad van Toezicht, zooals bij de vaststelling der rente van kontributie's en inlagen, de verdeeling der werkzaamheden, onder zijn leden enz.

De Raad van Toezicht kan algemeene vergaderingen bijeenroepen, Bestuursleden van hun funktiën ontheffen bij verzuim of kwade trouw. Hij oefent, in korte woorden, doorloopend kontrole op de handelingen van 't Bestuur en heeft de macht in bepaalde gevallen in te grijpen.

Leden van den Raad van Toezicht kunnen nooit leenen, Bestuursleden slechts met toestemming van den Raad van Toezicht.

De bepaling, dat de leden onbeperkt verantwoordelijk zijn voor de schulden der Bank lijkt heel barsch. Bij de vaststelling der Statuten is die bepaling echter opgenomen, omdat slechts een onbeperkte verantwoordelijkheid de leden kan doordringen van 't besef, dat 't lidmaatschap eener coöperatieve vereeniging, naast voordeelen, ook zware verplichtingen met zich brengt.

't Streven is, 't partikulier element steeds meer overwegend te maken. De meerderheid der leden zijn reeds partikulieren: handelaren, handwerkslieden, gezeten landbouwers; ook in 't Bestuur moeten gaandeweg meer partikulieren zitting nemen. De aanwezigheid van eenige bestuursambtenaren is echter gewenscht, ten eerste om vertrouwen te wekken in de nieuwe onderneming en ten tweede werkt ze gunstig op de afbetalingen, hoewel de bestuursambtenaren uit kracht van hun ambt die niet kunnen dwingen. Maar, zooals gezegd, als de zaak eenmaal loopt, moeten zij langzamerhand zich terugtrekken.

De Regent en de Assistent-Resident behooren om soortgelijke redenen in den Raad van Toezicht.

In 't Reglement der Bank zijn voorts de noodige bepalingen opgenomen, om Raad van Toezicht en Bestuur voltallig te houden; waarborgen, dat 't Bestuur zijn plicht doet. 't Bestuur zorgt ook, dat 't Reglement door de leden wordt nageleefd. Rechten en verplichtingen der leden zijn uitvoerig geregeld evenals verlies van lidmaatschap, uittreding als lid, ontbinding der Bank enz. Er bestaat een afzonderlijk Reglement voor de boekhouding enz.

Handel in roerende en onroerende goederen, deelneming aan ondernemingen e. d. is uitdrukkelijk verboden. Een reservefonds moet worden aangelegd en hiermee op bepaalde wijze gehandeld. 't Bestuur kan met toestemming van den Raad van Toezicht tijdelijk een leening aangaan niet boven zeker bedrag ter voorziening in kasmiddelen.

Op algemeene vergaderingen hebben alle leden toegang en stem. Jaarlijks wordt een algemeene vergadering gehouden, waarin 't Bestuur een balans en verslag overlegt aan de leden. De algemeene vergaderingen bieden tevens een geschikte gelegenheid om bij de leden belangstellng op te wekken voor alles, wat de Bank betreft.

Een der belangrijkste werkzaamheden van 't Bestuur is 't aanleggen van een Register van Onderzoek. In dit Register krijgt elk persoon een afzonderlijk folio, waarin worden vermeld zijn naam, woonplaats en beroep, zijn familieomstandigheden, de roep, welke hij onder zijn buren geniet, zijn bezittingen. Is hij landbouwer, dan worden zijn gronden nauwkeurig omschreven met de getaxeerde waarde en de erop rustende lasten (landrente, beleening, op welke voorwaarden enz.), de aard van bebouwing, de opbrengst en aanwending daarvan, betrekkingen met landgenooten (als geldschieter

of -nemer), Chineezen en Europeanen, voorschotten en aanwending daarvan, wijze van bewerking der gronden enz., 't doel, waarvoor krediet wordt gevraagd.

Dit onderzoek wordt plaatselijk ingesteld. De geschiktste persoon zou daarvoor zijn een welgesteld landbouwer, in de streek groot gebracht en eenig aanzien genietende m. a. w. een heerenboer. Tot nu toe is de schrijver der Bank ermee belast geweest, wat 't minste kost. Na ampele besprekingen met den aanvrager wordt beslist of hij niet kredietwaardig is dan wél en in 't laatste geval, of hij in aanmerking komt voor 't lidmaatschap of voor het landbouwkrediet (vrg. blz. 666) en tot welk: bedrag.

Van handelaren en handwerkslieden worden de voor hen belangrijke gegevens opgenomen, bv. sedert hoelang zij hun zaken drijven, op krediet of à kontant, omvang van 't bedrijf, van waar zij waren en grondstoffen betrekken, omzet, belastingen enz. Zij komen alleen voor 't lidmaatschap in aanmerking.

Bij elke nieuwe kredietaanvrage wordt een nieuw onderzoek ingesteld en de uitslag in 't Register van Onderzoek opgenomen.

Zoodoende kan men nagaan, of de kredietnemers voor- of achteruitgaan en geeft 't Register na jaren een beeld van den ekonomischen toestand en de ontwikkeling des gebieds, waar de Bank werkt.

De werkzaamheid der Bank is beperkt tot de afdeeling Limbangan. Haar invloed op den rente-standaard is reeds merkbaar. Vroeger werd aan individuën geleend, tegenwoordig meest aan groepen. Van de zijde der leeners wordt hiertegen geen bezwaar gemaakt, veelal komen eenige bewoners van een zelfde of naburige kampoengs tegelijkertijd krediet vragen. Is de lagere rente, door de Bank gevraagd, in 't algemeen bevorderlijk aan handel, nijverheid en landbouw, zij tracht met omzichtigheid mede te werken aan verbetering van den landbouw, wat ook haar belang is. Op sommige plaatsen heeft zich met kredieten van de Bank een palawidja-teelt ontwikkeld, waar die vroeger niet bestond; te merkwaardiger, omdat zulks geschiedde op initiatief van de bevolking zelve. Ook kan ze gunstig werken door kredieten te verleenen voor de aanschaffing van nieuwe landbouwwerktuigen, mest, de invoering van nieuwe gewassen, de opening van pasar's enz.

De tijd is nog niet aangebroken om over te gaan tot de oprichting van desabanken. Behalve in de weinig ontwikkelde,

schraal bevolkte en afgelegen Zuiderdistrikten heeft de Bank overal in de afdeeling leden. Met 't aangroeien van 't ledental en dus de kontributie's (eenigszins de spaargelden) zullen de werkzaamheden te omvangrijk worden voor één Bank en tot de oprichting van bijbanken kunnen worden overgegaan met een kleiner arbeidsveld. De bijbanken zullen echter in nauwe betrekking moeten blijven tot de Hoofdbank. Een eerste stap op dien weg is gezet door de instelling van een kleine kas onder de leiding van een bestuurslid. Door personen, geschikt en genegen, de bijbanken te beheeren van tevoren in 't Bestuur op te nemen en geen moeite te sparen hen op de hoogte der zaken te brengen verkrijgt men, met den noodigen goeden wil, een staf van bestuurders met de bestuursleden, die de dagelijksche werkzaamheden der Hoofdbank voor hun rekening hebben, als kern. Terwijl aldus allen in dezelfde richting sturen, werkt ieder in 't bizonder in 't belang van 't ressort, dat hij 't beste kent, waarvoor hij 't meeste gevoelt. Ieder kent daar de personen, die hun te leenen sommen goed zullen besteden. De energie van flinke, ondernemende mannen (en vrouwen!) zal door 't goedkoop krediet worden opgewekt. Zoo werkt de Bank aan de vorming van allen, zij heeft een groote, opvoedende kracht, waar geen Staatsbank, die uit haar vollen buidel Inlandsche ambtenaren helpt en arme tobbers tegenop kan.

Hoe groot bij voortgaande splitsing ten slotte de kleinste Banken zullen zijn, kan alleen de tijd leeren. De ressorten dier Banken behoeven daarbij niet gelijk te zijn aan de desagebieden noch onderling. De grenzen der desa's zijn gewoonlijk zeer willekeurig en voor 't ressort eener Bank lijkt veel logischer een complex van desa's, die in dezelfde omstandigheden verkeeren. De positie van 't Bankbestuur tot zijn leden kan ook nog wijziging ondergaan. Welke dan de verhouding wordt der coöperatieve banken met haar (onder)besturen tot de desagemeenschappen en dier bestuurders, regelt zich vanzelf. Samenvallen zullen ze wel zeker niet; niettemin zullen de banken, uit hoofde van haren coöperatieven grondslag, ook gunstig werken op versterking van den desaband.

Inderdaad heeft die laatste daaraan behoefte. (Wij spreken van West-Java). Er zijn 2 factoren, die ontbindend werken op 't desaverband, nl. geestelijkheid en rijkdom; zij gaan dikwijls samen. Hoewel de Islam geen geestelijkheid kent, wordt 't woord kortheidshalve hier gebruikt om aan te duiden alle personen, die zich meer dan de groote massa met godsdienstzaken bezig houden, zooals

de panghoeloe's en allen, die onder hen staan en vooral de kyaï's en goeroe's der pasantren's en de vromen.

De rijkaards, de plutokratie zoo men wil, moeten door 't desabestuur worden ontzien, omdat zij in staat zijn, veel bij te dragen aan de inkomsten der desahoofden en verdere bestuurders; zij betalen een groot deel der landrente, moeten veel heerendiensten presteeren, helpen de dorpshoofden uit financieele moeilijkheden, tegen belooning natuurlijk, verscheidene inwoners der desa zijn van hen afhankelijk, kortom, zij hebben veel invloed, dien zij ten eigen bate en tot schade van 't algemeen exploiteeren.

De geestelijken zijn ook liever vrij dan zich te gedragen naar de bevelen van 't dorpshoofd, te meer waar deze hun oorsprong hebben in den niet-Mohammadaanschen overheerscher. De officieele geestelijkheid slaagt daarin, omdat zij macht heeft: haar bemoeienis wordt in 't dagelijksch leven van den Inlander vaak vereischt en daarvoor laat ze zich goed betalen. Den niet-officieelen geestelijken gelukt dit door 't ontzag, dat hun meerdere kennis en beter naleven van de Mohammadaansche wet inboezemt, omstandigheden waarvoor slechts weinig gemoederen ongevoelig zijn, ook onder de desahoofden en verdere dorpsbestuurders. De dorpshoofden raken dikwijls in een lastig parket. Wordt hun niet de minste vrijheid gelaten bij 't voldoen aan de bevelen van 't Europeesch bestuur, dan komen zij vaak in konflikt met hun dorpsgenooten en spelen de verbrekers der desa-eenheid in de kaart, terwijl zij toch 't meeste macht zullen hebben, als zij in waarheid de vertegenwoordigers der desagemeenschap zijn, in welk geval de maatregelen van 't Goevernement wel beschouwd 't meeste, blijvend effekt zullen sorteeren. Men vergelijke, wat hierboven op blz. 660 en 661 bovenaan van Inlandsche ambtenaren gezegd werd.

Een Staatsbank, die met een filantropisch bijsmaakje, voornamelijk, zoo niet uitsluitend, komt tot de armsten, houdt de rijken en geestelijken van zich verwijderd. Dat is onstaatkundig en verlies.

De partikuliere, coöperatieve Bank verbindt allen. Laat 't zijn, dat eenige rijkaards 't geld van de Bank gebruiken om 't tegen hoogere rente in de desa bij beetjes uit te leenen; langzamerhand zullen zelfs de beschroomdsten zich rechtstreeks tot de Bank wenden, als die snel, eenvoudig en zonder veel formaliteiten werkt en 't aantal bijbanken zich uitbreidt. Er zijn onder die rijkeren en vromen zeer goede elementen, schrandere koppen, wier meerder

intellekt moet worden dienstbaar gemaakt aan den vooruitgang des volks.

Nogmaals, een gezond landbouwkredietwezen kan zich slechts op boven-aangegeven grondslagen ontwikkelen. Uit 't volk tot 't volk. In een arm land zal 't kapitaal langzaam, in welvarender streken sneller aangroeien, overal kán toch kapitaal worden bijeengebracht. De geheele bevolking moet deelnemen aan de zaak, 't moeten háar Banken zijn, met landslieden in 't Bestuur, bevorderend háar belangen.

Ten slotte enkele woorden over 't standpunt, dat 't Goevernement ten opzichte dezer co-operatieve banken moet innemen. Vooreerst kan 't Goevernement, als de zaken eener Bank nog van geringen omvang zijn en de administratiekosten vergelijkenderwijs hoog, een subsidie of voorschot verleenen. 't Subsidie moet uitsluitend voor administratiekosten worden aangewend en niet langer worden verstrekt dan noodig is. Dikwijls zal een voorschot voldoende zijn. Al te goedkoop krediet verstrekken moet de Bank niet. Een rente van 1 of $1^1/_2$ pCt. 's maands is volstrekt niet te hoog. Wanneer nu 't Goevernement een voorschot geeft tegen 4 pCt. 's jaars behaalt de Bank winst en lijdt 't Goevernement geen nadeel. 't Voorschot wordo niet dadelijk en bij kleine bedragen verstrekt, zoodat de zaken der Bank zich geleidelijk uitbreiden, alleen sneller dan zonder Staatshulp. 't Grootere bedrijfskapitaal stelt in staat meer winst te behalen en dus de administratiekosten te bestrijden. De Bank te Garoet heeft zich tot nu toe zonder subsidie of voorschot geholpen, maar erkend moet worden, dat gewoonlijk heel wat meer voor personeel zal moeten worden uitgegeven dan te Garoet door toevallige omstandigheden 't geval is.

't Goevernement kan aan den opbloei van 't Bankwezen zeer bevorderlijk zijn door Inlandsche en Europeesche bestuursambtenaren aan te moedigen, hun medewerking te verleenen.

Noodzakelijk is een algemeen Goevernementstoezicht. Een Bank, die fout gaat, zal in plaats van de goede zaak te bevorderen, haar jaren achteruitzetten. 't Goevernement moet elke Bank die voorwaarden stellen, welke noodig zijn om soliditeit en richtig beheer eener financieele onderneming te waarborgen. Verder ga de Staatsbemoeienis niet.

Januari 1904.

Ethnologisch-juridische Beschouwingen over Chineesch Erfrecht,

DOOR

Mr. F. D. E. VAN OSSENBRUGGEN.

(*Slot*).

§ 14. Wij zagen, dat de ontwikkeling van het eigendomsrecht nauw verband houdt met de ontwikkeling der familievormen. Hoe is het hiermede nu in China gesteld? Het eigendomsrecht heeft in China tot op den huidigen dag meer of minder een communaal karakter gedragen, geheel overeenkomende met den nauwen familieband, die zoo karakteristiek is voor de Chineesche familie. „Der Zusammenhang der Familie übt einen mächtigen Einfluss auf das wirtschaftliche Leben des Volkes. Wo immer möglich, bilden Eltern und Kinder einen einzigen wirtschaftlichen Organismus, dem aller Besitz gemein ist."[1]) Karakteristiek is dan ook het samenwonen van de nauwste familieverwanten in één huis; wat m.i. in nauw verband staat met de Chineesche verwantschapsgraden. „Vom Urgrossvater bis zum Urenkel", schrijft Ratzel, l.l. blz. 565, „leben oft fünf Generationen unter einem und demselben Dache beisammen; und dass dies Zusammenleben, das oft in der Erinnerung an gemeinsame Abstammung ganze Gemeinden oder selbst Gruppen von Gemeinden zu einer Art von Clangefühl begeistert, für das Wohlbefinden und Gedeihen der Bevölkerung nicht unwesentlich ist, versteht sich von selbst."

Gaan wij na, welke eigendomsvorm van den grond (en deze komt vooreerst alléén in aanmerking) in China oorspronkelijk heeft bestaan, zoo vinden wij bijna eenparig vermeld, dat de staat, of liever de keizer, van ouds de eenige grondbezitter is geweest [2]). Dat deze

---

[1]) Ratzel, l.l. p. 599.

[2]) Vgl. *Ratzel*, l. l. blz. 557, 600; *Kohler*, in Ztschr. f. vergl. Rswsch. VI 352 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

toestand niet de oorspronkelijke kan zijn geweest, behoeft nauwelijks eenig betoog, evenmin als het *keizerrijk* China als iets oorspronkelijks kan worden aangezien. Maar ook, waar een centraal keizerlijk gezag gevestigd is, kan van eigendomsrecht van den keizer over allen grond in den staat geen spraak zijn. Eigendomsrecht toch sluit in zich de macht, om nagenoeg willekeurig over het eigendomsvoorwerp te beschikken. Zulk eene macht nu zal wel nooit eenig despoot, zelfs niet de keizer van China, uitgeoefend hebben. Zooals alles, is ook willekeur een betrekkelijk begrip, al was het reeds hierom, dat een niet-gedetermineerde wil een onding is. De zoogenaamde willekeur van een despoot is dan ook even afhankelijk van omstandigheden en even gedetermineerd als ieder andere wil, en niemand zal wel willen ontkennen, dat veel, wat op de „willekeur" van een despoot geschoven wordt, geschiedt *tegen* diens „wil".

Maar zelfs van willekeur in den daaglijkschen zin van het woord, is bij het Chineesch eigendomsrecht weinig spraak. Integendeel vinden wij minutieuse regelen aangegeven, waarnaar de landverdeelingen moesten geschieden; regelen, waaraan de keizers wel in de eerste plaats zich gebonden zullen hebben gevoeld. Het rechtsdogma, dat alle grond den staat of den monarch behoort, beschouw ik dan ook als een kinderlijke poging tot rechtsconstructie [1]); het zegt niet veel meer dan b.v. de Makassaarsche rechtsregel, dat elke onderdaan de slaaf is van den vorst [2]). Het dogma past evenwel geheel in de naïeve denkwijze der Chineezen en is een noodzakelijk uitvloeisel hunner beschouwingen omtrent het wezen van den staat. De staat immers is voor den Chinees niet anders dan eene groote familie, waarbij de keizer als aller vader fungeert.

---

[1]) Vandaar ook, dat, afgezien van oeconomische bedenkingen, alle theorieën betreffende landnationalisatie zoo onbevredigend zijn. Omtrent de leer van het „staatsdomein" merkt Dareste in zijne „Nouvelles études d'histoire du droit," p. 287, op: „C'est une théorie qui s'est formée chez tous les peuples, à un certain moment de leur histoire, et qui a servi à justifier l'établissement de l'impôt, en même temps qu'elle assurait la stabilité des possessions en les faisant toutes dériver d'une concession impériale."

[2]) Eigenaardig is het, dat de Makassaarsche *rapang* en de Boegineesche *latowa* (verzamelingen van regelen op het gebied van recht en moraal) den vorst hetzelfde op het hart drukken, wat door Ratzel (II, 607) als de eerste plicht des Keizers van China wordt gekenschetst, waar hij zegt: „Die Erhaltung der altgewohnten Sitten, in denen gleichsam ein Symbol der Erhaltung des Staates gesehen wird, gehört zu seinen ersten Aufgaben." Iets heel anders dus dan willekeur!

Met dergelijke naieve rechtsconstructies hebben wij evenwel niet te maken; waar de volstrektheid van het eigendomsrecht steeds afhangt van de grenzen, die de wetgever (en deze ook weer niet willekeurig!) aan dat recht toekent zouden wij, dezelfde naieve redeneering volgende als die der Chineesche historici, den wetgever als eenig grondeigenaar kunnen beschouwen!

Intusschen, de oudste kronieken schijnen niet van een keizerlijk, of staatsdomein gesproken te hebben. Althans, *Emile de Laveleye* schrijft in zijn „De la propriété et de ses formes primitives", zich steunende op *Sacharof,* het navolgende [1]): „Les plus anciennes chroniques de la Chine nous représentent ce pays comme déjà arrivé au régime agricole; mais la propriété privée ne s'appliquait pas à la terre. Celle-ci était partagée entre tous ceux qui étaient capables de la cultiver, c'est-à-dire entre les habitants de l'âge de vingt à soixante ans. Chaque vallée s'administrait d'une façon indépendante et choisissait ses chefs; le souverain était également élu. On leur assignait certaines terres, dont le produit leur permettait de vivre selon leurs dignités. C'est, on le voit, exactement le régime de la marche germanique. A partir de l'an 2205 avant Jésus-Christ, l'empire devint héréditaire. Les chefs de province usurpèrent aussi l'héridité. Les souverains concédèrent des fiefs moyennant certaines redevances, et les seigneurs à leur tour firent de même. Ainsi s'établit la féodalité; seulement la propriété exploitée par les paysans continuait à être partagée entre les familles proportionnellement au nombre de bras dont chacune disposait."

Dat wij aan deze kronieken geen al te groote geschiedkundige waarde mogen toekennen, spreekt van zelf. Maar geheel waardeloos zijn zij allerminst. Die hierboven geschetste toestand kan ook niet als de primitieve worden beschouwd.

Voor zooveel uit bovenstaande korte schets kan worden nagegaan, vormde oudtijds elk dal eene soort federatie van afzonderlijke clans onder gekozen hoofden, terwijl de landerijen door de clangenooten gemeenschappelijk werden bezeten. De landverdeeling onder de voor den landbouw geschiktste personen, zal men wel als *arbeidsverdeeling* hebben op te vatten: het aan iemand toegewezen land immers zal wel niet ten eigen bate, maar voor de gemeenschap bebouwd zijn geworden. Van families of gezinnen is nog geen spraak: de groep vormt nog de eenheid. Zooals we boven zagen, is

[1]) L. l. pag. 143 (troisième édition, 1882).

erfrecht in dit ontwikkelingsstadium nog een onbestaanbaar iets, een casus non dabilis.

§ 15. Tot goed begrip der zaak dienen wij ons eene heldere voorstelling te maken van het ontstaan van eigendom. Hiervan kan men eerst spreken, wanneer men zich tot een of ander voorwerp in zoodanige betrekking brengt, dat het voorwerp nuttig kan worden genoemd. Dit begrip stelt een *gebruiken* voorop; zoolang men van de natuurgaven geen gebruik maakt, kan men niet gezegd worden, daarvan eigenaar te zijn; want men staat alsdan onverschillig daartegenover en elke betrekking tusschen persoon en voorwerp ontbreekt. Maar zoodra heeft men zich niet tot eenig voorwerp in betrekking gesteld, of dat voorwerp differentieert zich daardoor van andere voorwerpen, en men kan in zekeren zin van eigendom spreken. Daar geen mensch bestaanbaar is zonder eenige betrekking tusschen hem en de natuur, is het begrip van eigendom, in dezen ruimen zin genomen, zoo oud als de mensch; ja, oneindig veel ouder, indien wij dit begrip ook wilden uitbreiden tot de betrekkingen tusschen de *dieren* en de natuur.

Die betrekking tusschen mensch en natuurvoorwerp is echter niet van zelf gegeven; zij gaat ook niet uit van de natuur, want deze kan zich (als men de dieren uitzondert) niet verplaatsen; maar zij ontstaat door eene of andere daad van den mensch. Zulk eene daad nu is, hoe gering die ook zij, (veelal bestaat zij primitief slechts in een *verplaatsen),* als *arbeid* te qualificeeren. Wanneer wij dus denken aan den primitieven *eigendom,* zoo moeten wij daarbij niet in de eerste plaats aan het voorwerp van eigendom denken, maar aan den *arbeid,* die noodig is, om eene betrekking te scheppen tusschen zichzelf en het voorwerp. Op dien *arbeid* valt alle nadruk: die arbeid is het, wat men gebruiken noemt, zonder arbeid is een gebruik onmogelijk.

Zoo lost zich het begrip van *eigendom* vanzelf op in het begrip van *arbeid* [1]).

Arbeid echter vereischt inspanning; doch hoe komt de mensch er toe, zich in te spannen? Ziehier een puzzle, waarop B. Gurewitsch in zijne „die Entwicklung der menschlichen Bedürfnisse enz." (1901), ons het eerst gewezen heeft [2]). Het spreekt van zelf, dat

---

1) Dat dit alleen voor de allerprimitiefste toestanden geldt en slechts tot zeer beperkte hoogte voor onze kapitalistische maatschappij, behoeft wel geen betoog.

2) Zie eene uitvoerige critische bespreking van dit werk, door Dr. A. Vierkandt, in Ztschr. f. Socialwissenschaft, Band VI (1903) p. 161 sequ.

de primitieve mensch door den nood wel tot een minimum arbeid gedwongen zal zijn; maar wat brengt hem er toe, boven dat minimum zijne krachten in te spannen? Gurewitsch schrijft dit toe aan den drang van ieder mensch, om zich boven zijne medemenschen te onderscheiden. Hoe groot een factor deze drang ook moge zijn voor de ontwikkeling der menschelijke behoeften, de éénige factor is hij zeer zeker niet, zooals Vierkandt in zijn in de laatste noot aangehaald opstel juist aantoont. Voornamelijk heeft Gurewitsch m.i. over het hoofd gezien, dat de productieve werkzaamheid bij primitieve (en ook hooger staande) volkeren niet uitsluitend gepaard gaat met inspannenden arbeid, maar in de meeste gevallen zich spelenderwijs uit [1]). Dit is vooral door Karl Bücher in zijn „Arbeit und Rythmus" mooi aangetoond geworden. In dit werkje bewijst de schrijver door tal van voorbeelden, hoe in vele gevallen arbeid gepaard gaat met zang, muziek of althans met rythmische geluiden. Men denke slechts aan de rythmische hamerslagen van den smid, den koperslager, den timmerman; aan het rythmische padistampen onzer inlandsche schoonen; aan de opwekkende kracht van de muziek en de trom bij het marcheeren, van het zingen bij vele soorten van arbeid, zooals het trekken van zware vrachten, het hijschen van zeilen en ankers door de matrozen, enz. De productieve werkzaamheid van den primitieven mensch is dan ook meer als *spel* dan als *arbeid* op te vatten. En aangezien men niet *alléén* speelt,maar met anderen, zoo is bijna elke primitieve arbeid als *collectieve* arbeid te begrijpen.

Reeds dáárom is ook eigendom oorspronkelijk bijna uitsluitend *gemeen* eigendom: door gemeenschappelijken arbeid spelenderwijs verworven. Daar komt nog bij, dat de primitieve mensch, verstoken als hij is van deugdelijke werktuigen, alléén niet veel praesteeren kan; dit feit maakt dus ook gemeenschappelijken arbeid noodzakelijk, en als gevolg hiervan gemeenschappelijk eigendom. Waar wij dit laatste langzamerhand in individueel eigendom zien overgaan, zien wij overal een verplichting tot onderling hulpbetoon ontstaan als uitvloeisel van den vroegeren toestand, nl. den gemeenschappelijken arbeid aan den gemeenschappelijken eigendom besteed. De individualisatie van het grondbezit ware zonder een servituut van onderling hulpbetoon, rustende op elk individueel bezeten grond, eene onmogelijkheid. Dit servituut van onderling hulpbetoon ver-

---

[1]) Vgl. Vierkandt, l. l. 172.

andert dikwerf, bij machtsverheffing van eenigen, in hoorigheid van de rest, om ten slotte over te gaan in eene contractueele verhouding.

Vooral waar het *grondbezit* betreft, zou een individueel bezitsrecht in primitieve tijden een onding zijn. Zeer terecht merkte O. Schrader in zijne „Urgeschichte und Sprachwissenschaft" (2de druk, p. 419) dan ook op: „Es muss eine unsächlich schwierige Arbeit gewesen sein, den wurzeldurchzogenen Waldboden Alteuropas mit den primitiven Hilfsmitteln der Urzeit fähig für die Aufnahme der Frucht der Ceres zu machen, eine Arbeit, welche überhaupt nicht von dem einzelnen, sondern nur von der Gemeinschaft der Sippe mit Erfolg ausgeführt werden konnte. Auch hiermit hängt es zusammen, dass der durch die gemeinsame Arbeit der Sippe gewonnene Ackerboden in dem gemeinsamen Besitze derselben, selbst nachdem die Niederlassungen feste geworden sind, noch verbleibt."

§ 16. In China vinden wij in de geschiedenis van het grondbezit den samenhang tusschen arbeid en bezit zeer duidelijk terug, vooral toen *landbouw* nog het eenige bestaansmiddel vormde. Door den grond moest een ieder worden onderhouden, maar slechts hij, die in staat was, den grond te bewerken, kreeg daarvan een gedeelte ter cultiveering. Ongetwijfeld zal ook bij hen het stelsel van onderling hulpbetoon bij den veldarbeid hebben gegolden, al werden ook bepaalde stukken gronds aan ieder ter bearbeiding toegewezen [1]).

Voor 't overige hebben de Chineezen in de behoefte aan werkkracht steeds trachten te voorzien door rijken kinderzegen en door het houden van *slaven* (die tot de *familie* worden gerekend en zeer goed behandeld worden. Zie v. Möllendorff, l.l. p. 4 v.).

Waar wij later gesproken vinden van staatsdomein met de ver-

---

[1]) Dit onderling hulpbetoon bij veldarbeid en bij huizenbouw vinden wij overal; veelvuldig ook in onzen indischen archipel: *Borneo* (Nieuwenhuis, In Centraal Borneo, I, 173, 179), *Sumatra* (Verkerk Pistorius, Studiën over de inl. huishouding in de Pad. Bovenl., 147), de *Minahassa* (Graafland, I, 67), *Ambon* (v. d. Hoëvell, 26), *Boeroe* en de andere Moluksche eilanden (Riedel, de kroes- en sluikh. rassen, 12, 119, 200, 219 enz.), *Bataks* (De Haan, 40), *Toradja* (Kruyt, in Mededeel. v/h. Zendelinggen. 39, p. 133), enz. En — om te doen zien, dat gelijke toestanden *overal* gelijke rechts- en zedewetten scheppen — vergelijke men nog H. Tiesing's opstel in „Vragen van den Dag" (1903, Februari-aflev.), „Familieleven en nabuurschap in het oude Drente", alwaar men op blz. 165 en v., 171 v., merkwaardige voorbeelden van onderling hulpbetoon onder de Drentsche boeren kan vinden.

schillende daaraan verbonden wijzen van landverdeelingen, is de toestand niet veel anders. Onder de *Hia*-dynastie kreeg elke familie een zeker stuk land, waarvan zij 9/10 bebouwde voor eigen onderhoud, 1/10 voor den staat. Onder de *Shang*-dynastie kwam het *tsing*-systeem in zwang: het land werd verdeeld in stukken van elk 9 aandeelen, waarvan 8 aan 8 families werden toegewezen, terwijl één aandeel voor het gouvernement moest worden bebouwd. De grootte dezer aandeelen was afhankelijk van de verschillende graden van vruchtbaarheid, van de verschillende afstanden, waarop de landerijen van de woonplaats der families waren gelegen, enz.

Wat vooral merkwaardig hierbij is, en het verband tusschen arbeid en landbezit ten duidelijkste doet uitkomen, is het feit, dat de bevolking periodiek in registers werd ingeschreven, waarbij de individuen werden onderscheiden in *jongen* en *ouden*, *sterken* en *zwakken*. En dit was niet voldoende; want volgens de *tscheu-li* zou zelfs op den arbeid staatscontrôle zijn uitgeoefend, en niet alleen op den arbeid van den landbouwer, maar ook van den handwerker en den koopman. Wie niet behoorlijk werkte, werd gestraft; staatsopzichters moesten het werk nagaan, en de keizer zelf maakte periodieke inspectiereizen! [1])

Het behoeft wel geen betoog, dat deze voorstelling van zaken *cum grano salis* moet worden opgevat. De voornaamste bron, de *tscheu-li* (tcheouli, chau-li), de staatskalender der *Tscheu (Chau)*-dynastie, dateert uit de 12e eeuw vóór Christus, dus uit den sagentijd van China[2]). Wij zullen dan ook geen moeite doen, de ontwikkeling van het Chineesche eigendomsrecht op den grond verder aan de hand der Chineesche historici na te gaan [3]), maar ons hierbij bepalen. Uit de bovenstaande aanwijzingen kan een ieder den waarschijnlijk juisten toestand herkennen: de grond nl. was en bleef nog lang communaal eigendom, en wel clan-eigendom, later familie-eigendom; de toewijzing van landaandeelen had oorspronkelijk slechts arbeidsverdeeling ten doel; later, als de verdeeling familiesgewijze geschiedt, komt de productie niet meer aan de geheele gemeenschap ten goede, maar behoudt elke familie het door haar

[1]) Zie Kohler, in Zeitschr. vergl. Rswsch. VI, 353—356.
[2]) Vgl. *Max von Brandt* in *Helmolt's Weltgeschichte*, II, 61, 63.
[3]) Belangstellenden verwijzen wij naar Kohler's opstellen, speciaal in Ztschr. f. vergl. Rswsch. VI, 352–360; X, 413—420; zijne *Rsvergl. Studiën*, 199—204. Vgl. verder Rodolphe Dareste, Nouvelles études d'histoire du droit (1902), p. 287 v. en 298.

voortgebrachte voor zich, totdat ten slotte het clan-eigendom geheel in familie-eigendom overgaat [1]).

§ 17. Hoewel nog steeds in China de familie meer op den voorgrond treedt dan het individu, is er thans, zooals bekend, individueel eigendom van den grond mogelijk. Maar dit is nog zóó weinig geprononceerd, dat een schrijver als G. E. Simon in zijn „*La cité chinoise*" het eigendomsrecht met de volgende bewoordingen karakteriseert[2]): „En réalité, la propriété du sol n'est en Chine qu'un droit d'usufruit, et c'est uniquement ce droit qu'on est libre de transmettre et d'aliéner. C'est ce que les Chinois appellent *tienn-mienn.* Quant à la propriété du fonds, *tienn-ti,* elle reste entre les mains de la collectivité représentée par l'Etat. Celui-ci affirme son droit en la frappant d'une rente qui n'est jamais payée qu'à lui." Deze voorstelling van zaken is evenwel — wij behoeven het nauwelijks nog te zeggen — niet de juiste. Maar het bewijst wel, hoezeer in China het gemeenschapsbegrip nog op den voorgrond treedt. Het privaat eigendomsrecht is er dan ook niet zoo absoluut als in het Westersche recht, en zulks zou ook slecht passen in het familiesysteem der Chineezen. Zuiver privaat eigendomsrecht is het dan ook nog niet, het is nog meer een eigendomsrecht der familie, maar beheerd — en zulks vrijwel zonder noemenswaarde contrôle der familieleden — door het familiehoofd.

Laatstgenoemde mag dan ook het land *verkoopen* [3]).

Evenwel wijzen eenige survivals er nog ten duidelijkste op, dat verkoop oorspronkelijk niet was toegelaten, tenzij in hoogst zeldzame gevallen, en dan met medewerking van de stemhebbende familieleden.

Nog heden ten dage vinden wij in koopbrieven de bijvoeging, dat de verkoop *uit nood* geschiedde, dat hij geschiedde met toestemming der familie, dat het verkochte eerst den familieleden aangeboden is geworden. Ook was het vroeger blijkbaar regel, dat elke verkoop plaats had met het stilzwijgend beding van het recht van wederinkoop; later moest dit uitdrukkelijk bedongen worden; wat niet weg-

---

1) Men vergelijke het eigendomsrecht der Javaansche dessa's met de daaraan verbonden periodieke verdeelingen en de individueele rechten der inlanders op den grond. Met het oog op de leer van het staatsdomein wordt hierbij steeds gesproken van communaal, en erfelijk individueel *bezitrecht.*

2) L. l. pag. 32.

3) Dit geschiedt echter *hoogst zelden* aan *vreemdelingen,* althans indien het *erf-land* betreft; zie volgende noot.

neemt, dat in het Chineesche brein nog zóózeer het stilzwijgend beding van het recht van wederinkoop zit vastgeworteld, dat het nog heden gebruikelijk is, in de koopakte te bedingen, dat de verkooper geen gebruik zal maken van het wederinkoopsrecht.[1])

De verkoop is echter nog absoluut verboden voor het *stamland, le champ patrimonial,* zooals Simon het noemt. Dat is een stuk land, dat elke familie bezit, waar de familiewoning wordt geplaatst. „C'est en effet là, si l'on est assez riche pour le consacrer à cette destination, que l'on établit la sépulture de la famille, que l'on édifie la salle où, deux fois par mois, elle se réunit pour célébrer le culte des ancêtres, et juger, s'il y a lieu, les procès, les fautes, les délits, les crimes commis par les siens. C'est là que sont gardés les archives et les registres de l'état civil. C'est là enfin qu'à côté de cette salle ou de ce temple, on établit, pour tous les enfants de la famille, et du voisinage, une école et une bibliothèque" [2]).

Behoort verkoop van land, afgezien van het stamlandje, dus niet tot de onmogelijkheden, wèl is zulks het geval met testamentaire beschikkingen. En hieruit blijkt ten duidelijkste, dat het Chineesche vermogen eigenlijk nog is familievermogen [3]). Met dit begrip is het *niet* in strijd, dat een deel van het familievermogen voor verkoop vatbaar is; immers door verkoop blijft het vermogen als zoodanig onaangetast: in de plaats van een voorwerp komt slechts iets anders. Door eene laatste wilsbeschikking evenwel zou het vermogen of een gedeelte daarvan worden onttrokken aan de familie. Zoo iets nu is in China eene onmogelijkheid.

---

[1]) Zie voor een en ander: Kohler, Rsvergl. Studiën, 202 v. Simon, l. l. p. 265 zegt: „Pendant un certain temps, les ventes d'immeubles provenant de l'héritage paternel sont toujours résiliables". En hij voegt er in een noot aan toe: „La famille a droit de préemption, cequi est d'ailleurs tout à l'avantage du vendeur. Il est sans exemple, je crois, qu'un champ provenant de l'héritage paternel ait passé en des mains étrangères, sauf les terrains expropriés pour former les concessions européennes des ports ouverts au commerce étranger".

[2]) Simon, l. l. 39. Vgl. Kohler in Ztschr. vergl. Rswsch. VI, 359.

[3]) Karakteristiek voor den aard van het eigendomsrecht is ook deze wetsbepaling: „Hij die geen zoons heeft en arm is, mag zijne bezittingen tot eigen onderhoud verkoopen". Zie „Het Recht in Ned. Indië", dl. 75 (1900), p. 298, (vertaling van H. N. Stuart). Young maakt er van: „Wanneer iemand, die geen zoon heeft, arm is, dan mag (degeen, die bij zijn overlijden tot adoptie geroepen is), de nalatenschap verkoopen en de opbrengst tot levensonderhoud aanwenden". (Tijdschr. Ind. T. L. Vk. XXXI, 234). De interpolatie is niet alleen willekeurig, maar mist bovendien allen zin!

§ 18. Dit geldt niet alleen ten opzichte van het grondbezit, maar hetzelfde geldt eveneens ten opzichte van het roerend vermogen, dat vooral in de kuststeden, de groote handelscentra van China, meer op den voorgrond treedt. Gaan wij maar eens na, hoe zelfs de Chineezen in onzen Indischen archipel er op uit zijn, het vermogen zooveel en zoo lang mogelijk bij elkaar in de familie te houden! Om dit doel te bereiken, sluiten de familieleden dikwerf groote naamlooze vennootschappen of kongsies, waarin het geheele vermogen wordt ingebracht, en waaruit angstvallig elke vreemdeling als deelhebber wordt geweerd. Dergelijke maatschappijen doen zich tegenover den oningewijde voor als gewone handelsvennootschappen; maar wie in de gelegenheid is geweest, eens in Chineesche boedels rond te kijken (zooals elke Wees- en boedelkamerambtenaar) bemerkt al spoedig, dat het doel eener dergelijke vennootschap niet uitsluitend is geweest, voor gemeenschappelijke rekening handel te drijven, maar om het familievermogen als één geheel te blijven behouden, hoe groot overigens ook het aantal deelhebbers moge worden. Het doel van dergelijke vennootschappen is dan ook allerminst, om slechts een grooter of kleiner deel van zijn kapitaal aan eene bepaalde onderneming te wagen, want, zooals gezegd, *het geheele vermogen* der deelhebbers wordt ingebracht, zoowel roerende als onroerende have. Ik herinner mij nog mijne verbazing, toen ik voor het eerst eene dergelijke akte van naamlooze vennootschap onder de oogen kreeg, die ten doel had „handel te drijven", doch wier ingebracht kapitaal voor ongeveer $^4/_5$ uit *woonhuizen* bestond, terwijl van de 100 aandeelen er ongeveer 85 in handen van één persoon berustten, en de rest aan drie minderjarigen toekwam! Van iets wat op eene directie geleek was natuurlijk niets te bespeuren, evenmin van commissarissen, algemeene vergaderingen, dividenduitkeering of wat ook.

Het eenige doel van dergelijke vennootschappen is dan ook, om het familievermogen als geheel te bewaren en zoo mogelijk te vermeerderen; daarbij is handeldrijven natuurlijk niet uitgesloten, veelal zelfs regel. Maar hoe ook, in deze vennootschap vinden bijna alle familieleden hun werkkring; wie elders zijn fortuin wenscht te zoeken, wordt uitgekocht.

Het spreekt van zelf, dat men in China niet zijn toevlucht behoeft te nemen tot het formeel sluiten eener vennootschap, om tot hetzelfde doel te geraken: in China is het instandblijven van het familievermogen iets natuurlijks; het *vermogen* staat op den voor-

grond, de individuën worden meer als accessoir van het vermogen beschouwd. Vandaar dat de meeste ondernemingen van niet te grooten omvang door familieleden gedreven worden. „Wo immer möglich, bilden Eltern und Kinder einen einzigen wirtschaftlichen Organismus, dem aller Besitz gemein ist", haalden wij in § 14 reeds van Ratzel aan. En in Simon's „La cité chinoise", p. 117, lezen wij: „L'industrie ordinaire n'emploie guère que les bras de la famille, „et un, deux, trois, six, ou au plus huit ouvriers avec un ou deux „apprentis"; en verder: „La propriété industrielle s'est, en quelque „sorte, modelée sur la propriété rurale, et il y a bien plus d'indi„vidus travaillant pour leur propre compte, ou associés dans la „famille, que d'ouvriers salariés".

Blijft het familievermogen dan steeds onverdeeld? Zeer zeker niet. Verdeeling is allerminst uitgesloten, hoewel men daarmede zich niet haast; maar de verdeeling heeft zooveel mogelijk dusdanig plaats, dat degenen, die hun aandeel in het vermogen eischen, meestal worden uitgekocht, en de overigen, die in het bezit zijn gebleven van het erfland, hoewel ieder zijn deel bekomen hebbende, toch op de oude wijze voortgaan met de gemeenschappelijke productie, zoodat de familie steeds min of meer stilzwijgende eene corporatie blijven vormen.

§ 19. Ik kan niet nalaten, uit het meer geciteerd werkje van Simon eenige bladzijden aan te halen, die ons zoo duidelijk de wijze van boedelverdeeling leeren kennen. Het is dat gedeelte van het verhaal van *Ouang-ming-Tse*, waarin hij den schrijver uiteenzet, hoe het gegaan is na den dood van Ming Tse's grootvader. Hij verhaalt dan aldus (p.p. 260 v.v.):

„— Je vous ai dit, Si-Lao-Yé, [1]), qu'il" (*sc.* Ming tse's *vader),* „était le quatrième de quatorze enfants; il en avait déjà lui-même quand le grand-père mourut; mais ses jeunes frères et soeurs n'étaient pas encore tous en âge de s'établir. Il était donc impossible de rompre la communauté: l'on n'y songea même pas. Les choses restèrent en l'état sous la présidence du frère aîné, la grand'mère étant morte peu de temps après son mari. On continua à habiter sous le même toit, à manger pour ainsi dire à la même table. C'était plus économique; puis l'éductation des petits était plus facile. Je commençais à grandir alors et je me souviens de tout

---

[1]) De schrijver was in China bekend onder den naam *Si; Si-Lao-Yé* beteekent *„vénérable Si"*. (zie p. 246 van zijn werkje).

cela comme d'hier. Deux de mes tantes étaient mariées; on ne les voyait guère qu'â l'époque du nouvel an où elles venaient, avec leurs enfants, passer trois ou quatre jours au milieu de nous. Mon oncle, le lettré, occupait dans une autre province un emploi assez lucratif pour qu'il pût ne réclamer qu'une partie du produit de son héritage, et il laissait le reste à la communauté. Il restait donc encore à la maison cinq filles et six garçons, dont quatre étaient mariés et avaient neuf enfants. Cela faisait vingt-quatre personnes, auxquelles il faut ajouter quatre serviteurs à l'année : trois hommes pour les travaux des champs et une femme pour aider à ceux de l'intérieur. Tant que dura la communauté, nous vécumes dans une grande aisance avec les quatre-vingt meous de terre que nous possédions. Mais lorsque mes tantes furent mariées et que le plus jeune des mes oncles se fixa à Fou-Tcheou, cela changea. Ce dernier, qui avait besoin de tous ses revenus pour son commerce, voulut reprendre sa part d'héritage. Le mandarin, dont la famille augmentait plus vite que les appointements, profita de la circonstance pour en faire autant. D'un autre côté il était évident, qu'il faudrait un jour ou l'autre songer à se desserrer. On résolut de le faire tout de suite. En ce moment-là précisément, des voisins, ayant plus de terrain qu'il ne leur en fallait, cherchaient à en vendre une partie, et cela devait faciliter l'opération, comme vous l'allez voir. Les sept frères commencèrent par diviser l'héritage en huit parts égales. Deux des ces parts avec la maison paternelle revinrent de droit à l'aîné [1]), et celles du marchand et du mandarin furent achetées par la communauté, réduite à cinq frères, pour un prix qu'elle s'engagea à payer en trois ans et dont elle servit les intérêts en attendant. Elle prit en même temps à loyer les champs des voisins, en annonçant l'intention de les acheter et de les payer également dans un délai convenu. Puis les cinq frères firent un nouveau partage. L'ensemble des acquisitions, d'une contenance d'environ quarante méous [2]), fut divisé en cinq lots et chacun des frères en prit un, qui agrandit celui qu'il avait déjà. On se mit ensuite à construire des maisons pour ceux qui n'en avaient pas, sur les terrains qui leur étaient échus, et dès que l'on en avait terminé une, celui auquel elle était destiné allait l'habiter. Cela de-

[1]) Dit geldt in China e[illegible]nwel niet algemeen; in den regel deelt de oudste zoon gelijkelijk op met de [illegible]deren.

[2]) „Un méou vaut sept [illegible]s environ".

manda quelque temps, vous pensez bien. Enfin, chacun eut la sienne, et au bout de trois ans, grâce à la communauté qui durait toujours et aux économies qu'elle avait permis de réaliser, tous les champs acquis étaient payés. Le partage fut alors consommé. On continua cependant à faire en commun les principaux travaux des cultures et des récoltes; on continua à ce prêter aide et assistance en toute occasion; mais ou vécut chacun chez soi, et les produits des champs appartinrent à ceux, auxquels ces champs avaient été attribués et qui les cultivaient à leur guise."

§ 20. Na dit uit het leven gegrepen verhaal van Ouang-ming-tse behoeven wij het familierechtelijk karakter van het Chineesche eigendomsrecht wel niet nader te betoogen. Uit het geheele verhaal blijkt het duidelijk, hoe de Chinees erop uit is, om de vermogenséénheid te bewaren, en daarmee tevens de familie-éénheid [1]), zonder dat het daardoor nog onmogelijk behoeft te zijn, om den boedel te verdeelen of om zich uit de familie-eenheid los te maken, indien men zulks wenschelijk acht (zooals de beide ooms van Ouang-ming-tse hebben gedaan, die zich resp. als koopman en mandarijn elders vestigden).

De familie-inrichting en het vermogensrecht hangen in China ten nauwste met elkaar samen. Of nu het eerste als *gevolg* van het tweede, dan wel als *oorzaak* moet worden begrepen, is natuurlijk niet te zeggen. De waarheid zal wel in het midden schuilen: familie- en vermogensrecht zullen, in den langen loop hunner ontwikkeling, wel wederzijds invloed op elkaar hebben uitgeoefend, beurtelings als oorzaak en gevolg beschouwd moeten worden; m.a.w. wij mogen niet het eene uitsluitend als oorzaak, het andere uitsluitend als gevolg beschouwen, maar moeten eene doorgaande *wisselwerking* als het waarschijnlijkste aannemen. Derhalve is het o.i. verkeerd, om, zooals veelal wordt gedaan, het geheele Chineesche recht voor te stellen als voortvloeiende uit de familieinrichting, gebaseerd op de *hiao*, de verplichte vereering door de jongeren van de ouderen, gebaseerd op den voorouderendienst; maar men moet het geheele Chineesche recht (en voorwaar niet alleen het Chineesche!) beschouwen als het resultaat van een algemeenen ontwikkelingsgang. Vandaar, dat nooit o.i. met positieve zekerheid gezegd kan worden, dat een rechtsinstituut een oorzaak, dan wel een gevolg is van een

---

[1]) Verg. nog: „Nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen", p. 150 en v., en de daar aangehaalde schrijvers.

ander; beiden vormen daarentegen twee zijden van eene en dezelfde zaak, beiden hebben zich gemeenschappelijk ontwikkeld, zoowel door het doorloopen van gemeenschappelijke ontwikkelingsprocessen, door het ondergaan van dezelfde invloeden, als door de gestadig plaats gehad hebbende wisselwerking.

Zoo zijn dan ook de eenheid der familie en de eenheid van het vermogen te beschouwen als twee symptomen van denzelfdèn rechtstoestand. Worden in de Tai-Tshing Loet-Lé — welke, hetzij uitdrukkelijk herinnerd, niet anders is dan eene strafwet, waaruit wij wel de normen mogen distilleeren, maar die wij toch nooit als de éénige rechtsbron mogen beschouwen — de familieverhoudingen op den voorgrond geplaatst, niets belet ons, om zulks met het vermogensrecht te doen.

Door aldus te handelen, hebben wij beter den samenhang kunnen begrijpen; wij zagen, dat het vermogen constanter was dan het bestaan van eene familie, in de beteekenis van *gezin* opgevat. En hierdoor wordt het ons duidelijk, waarom wij in het Chineesche erfrecht iets geheel anders moeten zien als in het moderne Westersche erfrecht, gebaseerd op het zuiver individueelrechtelijk karakter van het vermogensrecht. Immers, zooals wij boven (§ 9) hebben trachten aan te toonen, kan men feitelijk dàn eerst van *erven* spreken, zoodra *verdeelen* mogelijk wordt; in China nu, zagen wij reeds, is lang niet bij elk sterfgeval van verdeeling nog spraak. „Généralement, quand le partage a lieu, c'est que tous les enfants sont en état de vivre par eux-mêmes. Ils sont mariés; le plus souvent, ils ont déjà de grands enfants." [1]) Gewoonlijk derhalve wordt er eerst „geërfd" in den waren zin van het woord, als *alle* leden der oorspronkelijke familie zelf eene familie hebben gevormd, en — dit moet er uitdrukkelijk bij worden gezegd — als *daarenboven* geen der ascendenten meer in leven is. Want: „Wanneer grootvader of grootmoeder, vader of moeder nog in leven zijn en de kinderen of kleinkinderen zich afzonderlijk in de familieregisters doen inschrijven [2]) en het familiegoed verdeelen, worden zij gestraft met 100 slagen met de tiang", aldus zegt de desbetreffende hoofdwet [3]).

1) Simon, l. l. p. 265.

2) En daardoor derhalve de familie-eenheid verbreken, vóór dat zulks door de natuur is geschied.

3) Zie: „Over verdeeling van het familiegoed en stamvoortzetting bij de Chineezen", door H. N. Stuart, in „Het Recht in Ned. Indië", 1900, p. 277. Waar verder door mij de *Tai tshing loet le* wordt aangehaald, geschiedt dit volgens de mij alleszins betrouwbaar voorkomende vertaling in even aangehaald opstel.

De straf wordt met 20 slagen verminderd, „wanneer gedurende den rouw over vader of moeder de broeders (oudere en jongere) een afzonderlijk familieregister doen aanleggen en het familiegoed verdeelen", d.i. dus binnen drie jaar na den dood van den langstlevenden der ouders! De officieele commentaar voegt hier aan toe: „Wanneer grootvader, grootmoeder, vader of moeder nog in leven „zijn, kunnen de kinderen en kleinkinderen geen persoonlijk goed „bezitten; dit is eene eisch der zedewet! Zoo zij in den rouw zijn, „behooren de broeders zich te wijden aan hunne ouderen. Indien zij, „in weerwil daarvan, zich afzonderlijk in de registers doen inschrij„ven en de goederen verdeelen, begaan zij gelijkelijk een daad van „gebrek aan ouderliefde, vandaar dat zij gestraft worden met 100 „of 80 slagen met de tiang; bovendien is hun bevolen om het fami„lieregister te vereenigen (dat is de fam. in éene inschrijving bij „elkaar te nemen) en het familiegoed samen te voegen (d.i. de ge„meenschap te herstellen)."

Bij wijze van uitzondering is bij *bijwet* de *verdeeling* toegestaan, indien vader of moeder zulks hebben goedgevonden of geboden (echter *nooit* de afzonderlijke inschrijving in de registers [1]).

§ 21. In den regel is er dus eerst van *deelen* sprake, wanneer door den dood van alle ascendenten en het huwelijk van alle kinderen (althans *zoons*) de oorspronkelijke familie zich heeft opgelost in een aantal nieuwe families, die elk weder hare eigen geschiedenis heeft [2]). Geërfd wordt derhalve niet door *individuën*, maar door *families;* of liever, de splitsing der oorspronkelijke familie in verschillende nieuwe, maakt ten slotte ook de splitsing van het familievermogen noodzakelijk. En daar de Chineesche familie patriarchaal is, komen slechts de *zoons* in aanmerking bij de vorming van nieuwe families; de dochters zijn bestemd om in eene vreemde familie over te gaan. Verder is het duidelijk, dat in het Chineesche systeem van een erven *van* of *door ongehuwden* nauwlijks spraak kan zijn. Immers, een ongehuwde heeft nog geen eigen familie gevormd, en daarom alleen reeds is eene afzonderlijke inschrijving in de registers voor hem niet mogelijk. Hij blijft derhalve steeds een integreerend deel vormen der *oorspronkelijke* fami-

---

[1]) Stuart, l. l. 279.

[2]) De oorspronkelijke familie wordt evenwel volgens Chineesche begrippen nooit geheel opgelost, in zooverre de familie van den oudsten zoon (of die hem vervangt) geacht wordt, steeds den *hoofdstam* voort te zetten. Vgl. verder § 22.

lie, ook al zijn alle ascendenten weggevallen; en al heeft er eene verdeeling van het familievermogen plaats gehad, het hem toekomende aandeel is en blijft toch een deel van het oorspronkelijk familievermogen, of liever, het vormt er de rest van. Hieruit volgt, dat, indien zoo'n ongehuwde komt te overlijden, hij geen *erfgenamen* heeft in den eigenlijken zin van het woord. Zoo'n ongehuwde kan toch geen „erfgenamen" hebben, omdat hij geen „familie" (in de engere beteekenis van het woord) heeft; het hem toegevallen deel van het oorspronkelijk familievermogen gaat alsdan over op degenen, die eertijds met hem deel der familie hebben uitgemaakt, d.i. op zijne broeders of hunne familie. Geërfd wordt dan *niet* het vermogen des overledenen, maar de rest van het oorspronkelijk familievermogen, welke zoolang bij den ongehuwde is verbleven, zoodat die broeders niet zoo zeer te beschouwen zijn als de „erfgenamen" van den overledene, dan wel als die van het oorspronkelijk familievermogen, of indien men wil, van de gemeenschappelijke ouders [1]).

Wij mogen evenwel aannemen, dat het ondersteIde geval in China bijna niet voorkomt, tenzij de ongehuwd overblijvende nog niet tot den huwbaren leeftijd mocht zijn gekomen. Alsdan, zagen wij boven, wordt meestal het familievermogen nog niet verdeeld; maar in elk geval komt de minderjarige onder voogdij hetzij van zijne broeders, hetzij van zijne ooms (natuurlijk van vaders kant), die het beheer uitoefenen over het voor de door den ongehuwde te vormen familie bestemd gedeelte van het familievermogen, indien dit gedeelte door verdeeling reeds in natura is aangewezen. Als regel kunnen wij derhalve stellen, dat, zoolang een zoon nog niet een eigen familie heeft gevormd, de oorspronkelijke familie nog niet als ontbonden kan worden beschouwd, evenmin derhalve het familievermogen. Overlijdt nu zoo'n ongehuwde, zoo blijft het bij den ouden toestand, wat het vermogen betreft; het getal der latere deelgerechtigden wordt slechts met één verminderd; is de ongehuwde de eenige als zoodanig, zoo staat, indien er geen ascendenten in leven zijn, niets meer de definitieve verdeeling in den weg. Is

---

[1]) Anders wordt dit, wanneer het begrip van familievermogen geheel of ongeveer geheel heeft plaats gemaakt voor dat van individueel vermogen, of wanneer het vermogen van een ongehuwde geheel door hem verworven wordt; de boedel wordt alsdan *vacant*, eene *hereditas jacens*, waar oorspronkelijk *niemand*, of wel *een ieder* recht op heeft. Aldus beschouwd wordt m. i. deze *crux* in het Rom. recht meer begrijpelijk (vgl. § 10). Tot dit ontwikkelingsstadium is het Chin. recht evenwel, naar mijn beste weten, nog niet gekomen.

echter de ongehuwde *tevens* de *éénig overgeblevene* van de familie, zoo zou deze bij den dood van dien laatsten telg uitsterven. In zoo'n geval zal oudtijds de oudere generatie wel hare rechten op de nalatenschap hebben doen gelden (vgl. § 8); maar waar, zooals in China, de *familie* zich al als éénheid in de clan had gevormd, waar men den clan-eigendom reeds ontwend was en langzamerhand zich geen ander begrip van eigendomsrecht kon vormen dan dat, hetwelk aan de *familie* toekwam, was men er op uit, om door alle mogelijke middelen de uitsterving der familie te voorkomen. Schiet de natuur hierbij te kort, zoo wordt op kunstmatige wijze daarin voorzien, door iemand uit de zijlinie tot *zoon* te *adopteeren*, die dan tot plicht had, als zoodanig de familie voort te zetten. Hierdoor is een erfrecht van de zijlinie zonder adoptie vanzelf uitgesloten.

Uit het bovenstaande vloeit verder vanzelf voort, dat van een „erfrecht" van *ascendenten* geen spraak kan zijn; immers niet *individuën* erven van elkaar, doch *families;* waar nog ascendenten zijn, *bestaat* de familie nog, kan er derhalve van „erven" ook geen kwestie zijn. Dit sluit in zich, en wel als iets vanzelf sprekends, dat de *weduwe* geen erfrecht kan hebben; en wel niet alleen, omdat *personen* niet kunnen erven, maar ook, omdat, zoolang de weduwe leeft, de familie niet ontbonden is en er daarom dan ook niet van „erven" kan worden gesproken. Gaat zij een nieuw huwelijk aan, zoo verlaat zij daardoor de familie; voor deze heeft een tweede huwelijk der weduwe dus hetzelfde gevolg als haar dood: de familie wordt daardoor ontbonden, of liever: wordt daardoor voortgezet in de familie van den stamvoortzetter, den continuator.

§ 22. Wij hebben in §§ 10 en 11 gezien, op welke wijze men tegen uitsterving der familie kan zorgen. Deze vinden wij ongeveer alle hetzij in volle werking, hetzij als *survival* in het Chineesche recht terug.

Vooreerst is het geoorloofd, om naast de *hoofdvrouw* één of meer *bijvrouwen* te huwen, en zelfs met ongehuwde huisslavinnen gemeenschap te hebben [1]). Hoewel het houden van bijvrouwen niet *uitsluitend* ten doel heeft, de familievoortzetting te verzekeren, zoo zal zulks toch *oorspronkelijk* wel het geval zijn geweest; althans verkreeg men door bijvrouwen meer arbeidskrachten.

De zoons, uit eene bijvrouw of huisslavin geboren, hebben dezelfde rechten op het familievermogen als de uit de hoofdvrouw geborenen. Echter mag een zoon uit eene bijvrouw geen voort-

[1]) Men kan als vrij man eene slavin *niet* huwen. (v. Möllendorff, l. l. 19).

zetter van den hoofdstam zijn, zoolang er een zoon uit de hoofdvrouw is; eerst als laatstgenoemde vijftig jaar oud is geworden zonder een zoon te hebben, kan een zoon van eene bijvrouw tot stamvoortzetter worden benoemd [1]).

De kwestie betreffende het stamvoortzetterschap houdt slechts zijdelings verband met de erfeniskwestie; zonder noemenswaarde voordeelen te hebben, valt den continuator de eer te beurt, de *sacra* der familie voort te zetten, terwijl zijne broeders daartoe slechts zijdelings bijdragen. Oudtijds was dit anders; immers toen kwam *verdeeling* niet voor en bleef de familie steeds bij elkaar; in de familie, of liever clan, trad dan de oudste zoon van den oudsten tak als hoofd op, en als zoodanig tevens als beheerder van het familievermogen. Dareste schrijft daarom betreffende het Chineesche recht in zijne „Nouvelles études d'histoire du droit" p. 286 : „En droit, elle (sc. la terre) est attribuée tout entière à l'aîné, mais ce n'est qu'une attribution nominale, car tous les membres de la famille ont le droit de rester sur la terre et d'en tirer leur subsistance. L'aîné n'est que le chef et le directeur des autres". Dareste vergist zich evenwel door dezen toestand als den huidigen voor te stellen. Toen nl. de eenhoofdige familie goed en wel zich van de clan had gedifferentieerd en daardoor boedelscheiding noodzakelijk was geworden, kon het beheer over het (oorspronkelijk onverdeelbare) familievermogen niet meer den oudsten der familie blijven opgedragen, maar moest hij zich vergenoegen met het beheer der (uit den aard der zaak ondeelbare) familiesacra. Behoorden vroeger familiesacra en familievermogen onafscheidelijk bij elkaar, thans hebben zij zich ontwikkeld tot afzonderlijke begrippen, en daarmede had tevens de *stamvoortzetting* zich als een nieuw begrip uit het begrip van „*beheer over het familievermogen*" gevormd. Thans was dus de stamvoortzetting als afzonderlijk instituut ontstaan, duidelijk onderscheiden van het „erfgenaamschap", hoewel nog steeds daarmede in innig, doch niet meer onafscheidelijk, verband staande.

Uit den aard der zaak komt het voortzetten der familiesacra slechts dan te pas, wanneer er sprake is van eene *familie*; een stamvoortzetter wordt daarom in het algemeen slechts aangesteld voor dengene, die al het mogelijke heeft gedaan voor het gronden eener familie, m.a.w. in het huwelijk is getreden.

Echter was het gehuwd zijn *op zich zelf* oorspronkelijk niet voldoende, om de familie te doen voortzetten; indien men nl. zonder

[1]) Stuart, l. l. 290.

nakomelingschap sterft, *terwijl vader of moeder nog leven*, dan *bestaat* de *hoofdfamilie* nog, en een voortzetting van eene daaruit voortgesproten onderfamilie (die zich feitelijk nog niet heeft gevormd) heeft geen reden van bestaan. Want, zooals we zagen, is het verboden, zich tijdens leven van een ascendent afzonderlijk in de familieregisters te doen inschrijven. Toen evenwel langzamerhand de éénhoofdige familie meer op den voorgrond trad en zij, zelfs gedurende het bestaan der hoofdfamilie, reeds min of meer als afzonderlijke eenheid werd beschouwd, kreeg geleidelijk ieder gehuwde *ook tijdens het voortbestaan der hoofdfamilie* reeds in bepaalde gevallen het recht, zich als stamvader van een afzonderlijken tak der familie te doen gelden, zoodat ook dàn voor hem een continuator moest worden benoemd, indien hij vóór zijn ouders zonder kroost kwam te overlijden. Ja zelfs, werd dit recht in een bepaald geval toegekend aan den *ongehuwden zoon*, die tijdens zijne *verloving* stierf, of, zonder verloving zelfs, in den *oorlog* sneuvelde. Bij *bijwet* toch werd bepaald: „Zoo iemand een zoon heeft gehad die getrouwd doch gestorven is en de echtgenoote weet haren weduwenstaat te bewaren; of zoo hij reeds verloofd doch nog niet getrouwd was en de schoondochter bewaart haren maagdelijken staat (d.i. in den stam van den echtgenoot); of wanneer hij na het huwelijk sterft en niettegenstaande de weduwe haren weduwenstaat niet weet te bewaren, de overledene reeds eene positie in het leven innam; of wel dat ofschoon de zoon nog niet getrouwd was hij in den oorlog gedood is, dan moet in al deze gevallen voor dien zoon een stamvoortzetter aangesteld worden". (Stuart, l.l. 300).

Deze bijwet heeft de beteekenis van eene concessie, gedaan aan de steeds sterker geworden zucht, om als stamvader beschouwd te worden, om „zich afzonderlijk in de familieregisters te doen inschrijven". Zij was echter niet in het belang van de andere zoons, want de overledene, die vroeger eenvoudig maar wegviel, bleef thans deelhebber in het familievermogen. Vandaar dan ook, dat deze concessie slechts beperkt bleef tot bovengenoemde vier duidelijk omschreven gevallen. In de beide eerste gevallen is het een vereischte, dat resp. de weduwe en de aanstaande zich als stammoeder wenschen te gedragen, als zoodanig derhalve hare plaats in de familie haars mans (resp. haars galants) blijft innemen door ongehuwd te blijven. In het derde geval is het innemen van eene gevestigde positie noodig, waarbij waarschijnlijk als ratio moet worden gedacht, dat in zulk een geval de overledene meestal reeds

een gedeelte van het familievermogen zelfstandig zal hebben beheerd en wellicht door eigen arbeid vermeerderd, zoodat daardoor min of meer een afzonderlijk vermogen was ontstaan, als zoodanig eenigszins afgescheiden van het familievermogen; een klein stapje op den overgangsweg van het familie-, tot het privaatrechtelijk karakter van het vermogensrecht.

De ratio voor het vierde geval ten slotte ligt voor de hand; zij is meer van staatsrechtelijken aard: men wilde zooveel mogelijk alle onaangename gevolgen, welke uit den krijgsdienst konden voortvloeien, wegnemen.

Maar buiten de hier genoemde gevallen kan voor den ongehuwde geen continuator aangewezen worden: „Voor hen, die onder gewone omstandigheden, op jeugdigen leeftijd ongehuwd overlijden, mag in het geheel geen stamvoortzetter worden aangesteld", zegt o.a. de bijwet op de stamvoortzettingswet [1]).

§ 23. De stamvoortzetting heeft voor ons het meeste belang, waar zij samenvalt met de vraag, wie bij ontstentenis van zoons als zoodanig moet worden aangesteld; want zij valt alsdan samen met de vraag: wie treedt als erfgenaam op bij ontstentenis van zoons (uit hoofdvrouw, bijvrouw of huisslavin).

Wij zagen reeds, dat de laatste vraag voor Chineesche toestanden feitelijk onbegrijpelijk is. Het familievermogen toch is en blijft familievermogen; wordt de familie slechts door één zoon voortgezet, zoo verandert er eigenlijk niets aan den toestand: in de plaats der ouders treden de zoon en zijne vrouw in het vermogen; zijn er meer zoons, zoo wordt het ten slotte gesplitst. Maar hoe ook, in elk geval kan men zich volgens Chineesche begrippen nauwlijks een vermogen voorstellen zonder familie of een familie zonder (hoe'n gering ook) vermogen: beide vormen ieder eene zijde van hetzelfde begrip. Een vermogen zonder familie is in Chineesche oogen derhalve een onding; zoolang er een vermogen is, *moet* er dus een familie zijn [2]). Wanneer nu eene familie kans heeft uit te sterven, moet men zorgen, dat op andere wijze dan de gewone de familie in stand wordt gehouden. Zooals wij reeds boven opmerkten, is het begrip van "een vermogen erven" iets vrij moderns; een vermogen wordt niet geërfd, maar men treedt als lid

[1] Stuart, l. l. 301. De verder daarin voorkomende bepaling houdt slechts *schijnbaar* eene uitzondering in; zie § 25.

[2]) Boven zagen wij in een noot van § 17, dat het slechts aan een *arm* en *zoonloos* man geoorloofd is, zijn vermogen tot eigen onderhoud te verkoopen, d. w. z. zijn vermogen op te teeren. Maar dit is eerst bij een *bijwet* bepaald

van de familie (hetzij natuurlijk, hetzij kunstmatig) vanzelf in het vermogen. Vandaar, dat het Chineesche recht (en alle primitievere rechtssystemen) den nadruk leggen op het behoud der familie, terwijl van erfrecht niet, of nauwelijks gesproken wordt, hoogstens van vermogensverdeeling.

Waar nu de gewone wijze te kort schiet in het stand doen houden eener familie, gaan de Indiërs over tot de *niyoga*, zooals wij in § 10 zagen. Dit middel kennen de Chineezen *over 't algemeen* niet. Slechts één getuigenis, van *Parker*, aangehaald in „Nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen", p. 144, kon ik betreffende *niyoga* vinden : Cantonese inform us", zoo schrijft P., „that men of the lower classes frequently connive at the sexual intercourse of others with their own wives when several years have elapsed without a son having been born." Von Möllendorff (l.l. p. 31) maakt hiervan geen gewag, ofschoon hij de niyoga der Indiërs vermeldt; maar volgens hem komt het wel voor: „dass ein Mann, dessen Frau kinderlos ist, und sich seiner Heirath mit einer Konkubine erfolgreich widersetzt, die Frau eines anderen auf Zeit nimmt, um einen Sohn von ihr zu haben." Maar ook hierin staat hij, voor zoover ik weet, alleen. Ook vermeldt hij de voorkomende gewoonte, en zulks als „gesetzlich", dat iemand met eene *weduwe* voor bepaalden tijd samenleeft met het doel, voor zich kinderen te verkrijgen, zonder dat de weduwe daardoor uit de familie van haar overleden man behoeft te treden.

Leviraat (§ 11) schijnt in China evenmin voor te komen. Von Möllendorff schrijft hieromtrent : „Es wird zwar behauptet, dass die Muhammedaner in Peking es ausüben und dass es im Distrikt Huai-an der Provinz Kiang-su vorkomme. Ein Aufsatz der Ch. Rev. (vol. X p. 71) behauptet sogar die Sitte bestehe in den Provinzen Kiangsi, Hupeh und Szetschuan. Es ist mir nicht gelungen auch nur eine Spur davon zu entdecken und ich glaube auch nicht, dass es bei der schweren Strafe, welche darauf steht, ausgeübt werden kann". (p. 15). Dat echter het huwelijk tusschen zwager en schoonzuster verboden is, wijst m.i. op het feit, dat het leviraat in elk geval eertijds wel in China in zwang is geweest [1]).

---

[1]) Hetzelfde kan voor ons worden opgemerkt ten opzichte van het huwelijksverbod van a. 31, 1°. B. W. (a. 88 Ned. B. W.). Zonder vroeger bestaan hebbend leviraat heeft deze verbodsbepaling, waarvoor men dispensatie kan krijgen, geen zin.

Wat het Chineesche recht betreft, maak ik nog opmerkzaam op een noot

Verder hebben wij gezien (§ 10), dat, waar het agnatenstelsel te kort schoot, men bij vele volken tot het moederrechtelijk beginsel zijn toevlucht nam, nl. tot het beginsel, dat de in den stam geboren vrouw voor haar eigen stam kinderen verwekte. Bij wijze van uitzondering wordt alsdan een der dochters hiertoe aangewezen; zij gaat door haar huwelijk niet over in *manum mariti*, maar haar man treedt daarentegen in *haar* familie. Dit nu is in China ook bekend, en wel onder de uitdrukking: *tschau-hsü* = een schoonzoon binnenhalen.[1])

§ 24. Evenwel, de meest gewone wijze om het uitsterven eener familie te voorkomen, is de *adoptie*. Bij de adoptie treedt de stameenheid weer plotseling te voorschijn, met de klassificatoire verwantschapsberekening, zóó als wij deze in § 2 in den oorspronkelijken toestand hebben geschetst, welken toestand, zooals we in § 12 zagen, de Chineezen nog niet geheel hebben vergeten. De adoptie nu is geheel gegrond op het klassificatoir verwantschapssysteem[2]).

Zooals wij nl. bij de erfdochter-instelling zagen, dat men, waar het vaderrecht tekort schoot, tot het moederrechtelijk principe terugging, zoo zien wij bij de adoptie, dat men de oude verwantschapsordening te baat neemt, waar de familie kans loopt, uit te sterven. En dit is dan ook zeer logisch. Immers de oude groep, zóó als zij oorspronkelijk was georganiseerd, kon niet uitsterven: dáár had men dus het remedie tegen uitsterven te zoeken [3]). Volgens die oude ordening nu oefende eene geheele generatiegroep macht uit over de jongere generatie; ieder had dus gelijke macht over den eigen zoon, als over dien zijns broeders of dien zijns

---

op de *Tscheu-li*, waarin (volgens Kohler, Ztschr. f. vergl. Rswsch. VI, 382) gemeld wordt, dat de man eener weduwe hare kinderen adopteert. Dit nu kan *onmogelijk* iets anders zijn dan een leviraatshuwelijk, daar bij elk ander tweede huwelijk de vrouw uit de familie haars mans treedt en daardoor den band met hare kinderen verbreekt. Zie, wat ik hieromtrent opmerkte in mijn „Oorsprong en eerste ontw. v. h. testeer- en voogdijrecht", §§ 51, 71; noot 1, p. 181.

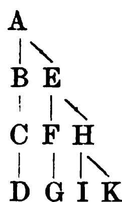
Ook maakt het bestaan van polyandrie (zie laatste noot, § 13) een voorkomen van leviraat waarschijnlijk. De oerbewoners van China, de *Miao-Tze*. kennen dan ook nog dit instituut.

[1]) Zie o. a. Von Möllendorff, p. 58 v.; Kohler, in Ztschr. f. vergl. Rswsch. VI, 374; mijn „Oorsprong", p. 30; Young, in Tijdschr. voor Ind. T. L. en Vk. XXXI, 219 v.

[2]) Vgl. Kohler, Rechtsvergl. Studiën, 192 v.

[3]) Dat men hierbij niet aan een *bewust* zoeken heeft te denken, behoeven wij wel nauwlijks uitdrukkelijk te zeggen!

vaders-broeders-kleinzoon enz. (althans bij *vaderrecht*). Waar thans dus de eigen zoon ontbrak, werd de oude verhouding tot de leden der generatie, waartoe de eigen zoon zou hebben behoord, wederom in eere hersteld, maar met dien verstande, dat thans één van dezen uit zijn engeren familiekring genomen werd, om de plaats van zoon te vervullen in het gezin van dengeen, die niet het geluk had, een eigen zoon te bezitten : ziedaar de adoptie!

Waar derhalve in nevensgaand schema b.v. C, F, H oudtijds gelijke macht uitoefenden over D, G, I, K, terwijl thans die macht slechts toekomt aan C ten opzichte van D, aan F ten opzichte van G, aan H ten opzichte van I en K, wordt, ingeval F eens zijn zoon G op jeugdigen leeftijd mocht verliezen, ten zijnen behoeve de oude toestand te hulp geroepen, door hem thans dezelfde macht over I of K te verleenen, die hem oudtijds van rechtswege toekwam. Dat die oude toestand niet geheel *ongewijzigd* in het leven kon worden herroepen, spreekt, met het oog op de veranderde omstandigheden, wel van zelf. Want het betrof *nu* de vraag, hoe eene uitstervende familie voor den definitieven dood te behoeden, of, van eene andere zijde bekeken : hoe het familievermogen *als zoodanig* (met de familiesacra) in stand te houden. Vandaar dat in het veronderstelde geval F niet met H de vaderlijke macht over H's *beide* kinderen heeft te *deelen*, maar door H afstand wordt gedaan van één zijner zoons ten behoeve van F, aan wien thans alleen de patria potestas daarover wordt toegekend. (vgl § 11).

Hebben wij hiermede het principe der adoptie aangewezen, zoo zal het nu niet moeilijk zijn, na te gaan, hoe dit principe zich heeft aangepast aan Chineesche rechtstoestanden. Wij moeten nl. beginnen met voor oogen te houden, dat de hoofdstam door den oudsten zoon moet worden voortgezet; als regel geldt dus, dat degene, die zijn eigen stam moet voortzetten, niet voor adoptie in aanmerking kan komen. Waar verder de familie zich als zoodanig reeds in de groep had gevormd, moest daarvan het gevolg zijn, dat men nadere verwanten van meer verwijderde begon te onderscheiden. Hiervan wederom was het gevolg, dat het niet voldoende is, om zich in de keus van den adoptandus te beperken tot de leden der op den adoptans volgende generatie, maar behooren de nadere voor adoptie in aanmerking komende verwanten vóór de verderafstaande te gaan, zoodat een broeders-zoon den voorrang behoort te

genieten boven den vaders-broeders-kleinzoon [1]). Eene uitzondering hierop wordt door het gedeelte der betreffende „bijwet" mogelijk gemaakt, dat aldus luidt : „Wanneer iemand zonder zoons een stamvoortzetter aanstelt en er bestaat reeds van vroeger afkeer tegen en oneenigheid met hem die behoort geadopteerd te worden, dan mag hij onder die van zijn eigen familie welke daartoe in de termen vallen, de knapste en beminnelijkste verkiezen, geheel volgens eigen goedvinden."

§ 25. De geadopteerde is uit den aard der zaak gewoonlijk tevens continuator; maar het kan zijn, dat na de adoptie nog een zoon wordt geboren. In dit geval is de wettige zoon continuator, maar de geadopteerde deelt mede in het familievermogen.

Reeds in § 22 is gezegd, dat, behoudens vier bepaald uitgezonderde gevallen, voor een zoon, die tijdens het leven van den vader kinderloos komt te overlijden, geen continuator wordt geadopteerd. Moet er voor zoo'n vóóroverleden zoon echter in een dier vier gevallen worden geadopteerd, zoo zullen natuurlijk daarbij de gewone regels moeten worden opgevolgd, d.w.z. men zal eene keus hebben te doen uit de naaste familieverwanten, die eene generatie jonger zijn dan de vóór-overleden zoon. Het spreekt van zelf, dat hierbij de keus veel beperkter zal zijn. En wanneer de vader zelf geen andere zoons heeft, zou alsdan niet alleen de zoon, maar hij zelf daardoor kans loopen, zonder continuator te blijven. Vandaar dat in dit geval door eene wetsbepaling wordt voorzien, aldus luidende: „Is er, volgens de gestelde regels, in de familie inderdaad geen persoon te vinden als stamvoortzetter voor zijnen zoon, en de vader heeft geen andere zoons, dan behoort de vader voor zijn eigen stamvoortzetting te zorgen en wachten tot hem kleinzoons geboren worden, waarvan een moet dienen om aangesteld te worden tot nakomelingschap voor zijn zoon." [2])

Het omgekeerde geval is ook in de wet voorzien, nl. dat er geen continuator voor den vader kan gevonden worden, maar er wel iemand is die voor den zoon als continuator zou kunnen optreden,

---

[1]) Vgl. over dit onderwerp o. a. „Nieuwe Regeling" p. 144 v. Voor de daarover handelende wet met officieele commentaar en bijwet, zie men de vertaling van Stuart, l. l. 290—302. Op p. 296 vinden wij het in den tekst aangegeven principe in de desbetreffende bijwet aldus uitgedrukt: „Eerst moet gezocht worden onder de familieleden die van denzelfden vader afstammen, vervolgens onder hem (lees: *hen*) voor wie men de „tai-kong", „siao-kong" en „soe-ma"-rouw draagt (d. i. de 3e, 4e en 5e graad van verwantschap, of personen voor wie men 9, 5 en 3 maanden rouwt)".

[2]) Stuart, l. l. 300 v.

m.a.w. dat er niemand van de generatie des zoons voor adoptie in aanmerking kan komen, maar wel een van eene jongere generatie. Alsdan toch is het geoorloofd, om zelfs buiten de vier in § 22 genoemde gevallen, voor een ongehuwden vóóroverleden zoon een continuator aan te stellen [1]). Dit vormt slechts schijnbaar eene uitzondering op den regel, want het is duidelijk, dat deze adoptie geheel alleen geschiedt ten behoeve van den vader, d.i. van den hoofdstam.

Nu kan het ten slotte nog gebeuren, dat degeen, die overigens voor adoptie in aanmerking zou komen, niet mag worden geadopteerd, omdat hij een eenige zoon is en derhalve voor de stamvoortzetting zijner eigen familie heeft te zorgen. In zoo'n geval echter kan, *wanneer hij van denzelfden vader afstamt*, (dus m.a.w. wanneer hij *broeders-zoon* is), èn *wanneer zulks de wensch van beide partijen is*, èn als de geheele familie vrijwillig daarin toestemt, worden toegestaan, dat hij den stam van *beide families* voortzet. (Zie Stuart l.l. p. 301) [2]). Zoo iemand wordt genoemd: „een zoon met dubbelen voorouderentempel", *i tsy schuang t'iau*. En hoe kwijt hij zich van zijne taak? Door naast zijn eerste vrouw eene *tweede vrouw* in optima forma te huwen, en wel als tweede hoofdvrouw, *t'schi*, niet als concubine, *tschie* [3]), uit welke tweede vrouw de familie des adoptiefvaders wordt voortgezet. Dit is het éénige geval, dat iemand tegelijkertijd twee *echtgenooten* (géén concubines!) kan hebben. In gewone omstandigheden zou dit als bigamie worden gequalificeerd, waardoor het eerste huwelijk ontbonden zou worden [4]). Bij armere families wordt geen tweede vrouw genomen, maar geldt de betreffende persoon als zoon van twee vaders [5]).

§ 26. Thans rest ons nog, om aan een nader onderzoek te onderwerpen de vragen : 1e. hoever strekt zich de mogelijkheid uit, om geadopteerd te kunnen worden, en 2e. wat gebeurt er met het vermogen, indien er niemand is, die voor adoptie in aanmerking kan komen?

---

[1]) Stuart, l. l. 301.

[2]) Uit den samenhang zou men mogen opmaken, dat de voortzetting van twee stammen door één persoon slechts geoorloofd was in het direct tevoren in den tekst behandeld geval. Evenwel schijnt het ook in andere gevallen mogelijk te zijn. Zie b. v. § 27.

[3]) Stuart noemt een bijvrouw *tshiap* of *soe* (l. l. 287); de in den tekst genoemde benamingen heb ik uit v. Möllendorff.

[4]) Zie Von Möllendorff, p. 58 en 35; vgl. ook Kohler, Rechtsvergl. Stud. p. 195, die dit gebruik tot de provincies *Kanton*, *Fu-tscheu* en *Hunan* beperkt.

[5]) Kohler, eod. p. 196.

Bij de beantwoording van deze vragen voel ik meer dan ooit het volslagen gemis aan kennis der Chineesche taal. Want die kennis is m.i. tot een definitieve beantwoording dezer vragen onontbeerlijk. Niettegenstaande dit, zal ik trachten, er een antwoord op te zoeken.

De schrijvers over het Chineesche erfrecht zijn het omtrent deze vragen nl. niet geheel eens, en de wet schijnt hieromtrent niet erg duidelijk te zijn.

Wat wij omtrent deze vragen in de „wet"vinden, komt *niet* in de *hoofdwet*, maar in de *bijwet* voor. Dit wijst op het feit, dat de regeling dezer vragen eerst later werd gevoeld. Inderdaad zal deze regeling in China noodig zijn gebleken, toen men den nauwen band der groote familiegroep door het op den voorgrond treden der eenhoofdige familie allengs minder begon te gevoelen. Wij lezen dan in een bijwet (Stuart, l.l. 284):

„Indien — uitgezonderd het geval van erfelijke ambtelijke waardigheden, waarvoor in de eerste plaats de oudste zoon en kleinzoon der hoofdvrouw in aanmerking komen — de mannelijke kinderen van hoofd- of bijvrouw de goederen, akkers en eigendommen der familie verdeelen, dan is het onverschillig of die kinderen verwekt zijn bij hoofdvrouw, bijvrouwen of slavinnen, doch de verdeeling heeft slechts plaats in gelijke deelen naar het aantal kinderen. Kinderen in overspel [1]) verwekt krijgen het halve aandeel van een zoon. Zoo er geen andere kinderen zijn, zal men iemand, die in de termen valt om de afstamming voort te zetten als stamvoortzetter aanstellen en deze zal met de in overspel verwekte zonen gelijkelijk opdeelen. Is er niemand die in de termen valt om de afstamming voort te zetten, dan mogen gene (d.i. de in overspel verwekte) de afstamming voortzetten en de nalatenschap geheel en al verdeelen."

De zucht, om de familie in stand te houden, strekt zich derhalve

---

[1]) Wat onder „overspel" bedoeld wordt, maakt de heer Stuart duidelijk op p. 287 v.: „kinderen gesproten uit ongeoorloofde, onwettige gemeenschap"; Williams spreekt van: „illicit intercourse, as adultery, incest, rape, fornication, for the word does not distinguish". Dus: overspel is elke gemeenschap met eene andere vrouw dan de hoofdvrouw, de wettige bijvrouwen en de huisslavinnen. Evenwel zal men onderscheid dienen te maken; een kind uit eene prostituée b.v. zal hierbij wel niet in aanmerking komen. Men vergelijke over deze niet zeer duidelijke quaestie: Von Möllendorff, l. l. p. 41; „Nieuwe Regeling enz." p. 230 en v.; Young, in Tijdschr. Ind. T. L. en Vk. XXXI, 217. Laatstgenoemde spreekt van „bij maîtresses verwekte zonen'' d. i. „gesproten uit buitenshuis gehouden vrouwen".

zoover uit, dat zelfs „onechte" kinderen (in Chineeschen zin), d.z. in elk geval niet tot de *familie* behoorende kinderen, in staat worden geacht, als continuator op te treden, indien niemand voor adoptie in aanmerking kan komen.

Tot hoever nu de mogelijkheid reikt, om geadopteerd te kunnen worden, zegt ons eene andere bijwet : „Aan iemand, die geen zoons heeft, is het geoorloofd om een neef, die ten opzichte van de zielstabletten daartoe in de termen valt, aan te stellen tot zijn stamvoortzetter. Eerst moet gezocht worden onder de familieleden die van denzelfden vader afstammen, vervolgens onder hem (lees : hen) voor wie men de „tai-kong", „siao-kong", en „soe-ma" rouw draagt (d.i. de 3e, 4e en 5e graad van verwantschap, of personen voor wie men 9, 5 en 3 maanden rouwt) [1]. Bestaan deze in het geheel niet, dan kan men een familielid uitkiezen en aanstellen van een verwijderden tak, of wel iemand van denzelfden familienaam, om zijn stam voort te zetten". (Stuart, l.l. 296 v.)

Volgens deze bijwet moet derhalve in de eerste plaats gezocht worden naar een agnaat, wiens familierelatie met den adoptans kan worden nagerekend [2]) ; indien zoo iemand niet kan worden gevonden, zoo mag men iemand adopteeren van *dezelfde hsing*, d.w.z. iemand, dat in het klassificatoire verwantschapssysteem in elk geval toch als „zoon" zou worden beschouwd, ook al kan men thans niet den verwantschapsgraad met betrekking tot ieders engere familierelaties precies berekenen. In ieder geval is dus iemand, niet tot de agnatische gens behoorende, m.a.w. van eene andere *hsing*, niet voor adoptie geschikt [3]).

§ 27. Evenwel vinden wij bij een paar schrijvers eene andere voorstelling. Von Möllendorff nl. stelt het als de meest voorkomende wijze van adopteeren voor, dat de broeders-zoon wordt geadopteerd; is deze éénige zoon, zoo dient hij, op de wijze in § 25

---

[1]) Doch steeds staande op dezelfde generatielijn, d. i. één generatie jonger dan de adoptans.

Von Möllendorff (l. l. p. 4) brengt de hierbedoelde personen tot den 2en, 3en en 4en graad van verwantschap; de verschillende *rouw-graden*, hier bedoeld, worden door hem aangeduid met: „ta-kung", „hsian-kung" en „sy-ma".

[2]) Natuurlijk, dat hij bovendien „ten opzichte der zielstabletten" daartoe in aanmerking dient te komen, d. w. z. één generatie jonger moet zijn.

[3]) Hier wordt steeds de *adoptie* in den waren zin des woords bedoeld, d.i. het als lid treden in eene familie in de plaats van een zoon of kleinzoon. Daarnaast kent men nog het aannemen als *pleegkind*, wat met *adoptie* niets te maken heeft (hoewel de wet dit in verband daarmee behandelt), en behoort tot het begrip der *fosterage*.

aangewezen, voor de voortzetting van de beide families te zorgen. Is er noch zoon, noch neef, zoo moet de *dochter* als „erfdochter" fungeeren (vgl. § 23 i. f.). „In ähnlicher Weise", voegt de schrijver erbij, „kann auch ein Mädchen als Braut des Sohnes in's Haus kommen, die dann ohne die Feierlichkeit des rothen Stuhles heirathet, da sie ja das Haus nicht zu verlassen braucht" [1]). De bedoeling dezer laatste zinsnede kan niet anders zijn dan deze : voor de dochter wordt geen schoonzoon binnengehaald, maar haar wordt opgedragen, om *buiten huwelijk* hare familie een stamvoortzetter te bezorgen; dus een soort *niyoga*, maar niet door de vrouw, maar door de dochter [2]).

Parker [3]) komt met een ander systeem voor den dag. Volgens dezen schrijver nl. zouden, bij gebreke van naaste agnaten, resp. zusters-zoons en vaders-zusters-kleinzoons voor adoptie in aanmerking komen; eerst daarna de vreemde hsing-genooten.

Wat hebben wij van deze twee mededeelingen te denken? Haar eenvoudig op zij stellen met het argument, dat zij in strijd zijn met het agnatisch verwantschapsstelsel? Daartoe hebben wij niet het minste recht, daar wij overal in vaderrechtelijke systemen survivals van moederrecht kunnen verwachten. Ook gaat het niet aan, om aan te nemen, dat Parker in deze de adoptie met het aannemen als pleegkind heeft verward, zooals mr. Fromberg hem in „Nieuwe Regeling" p. 149, schijnt te verwijten. Want Parker spreekt uitdrukkelijk over de opeenvolging van voor adoptie in aanmerking komende personen, eene quaestie, die bij pleegkinderen niets ter zake doet. En we mogen toch waarlijk niet aannemen, dat beide schrijvers hunne mededeelingen louter uit hun brein hebben gehaald, vooral, daar zij zeer zeker niet a priori als iets onzinnigs te beschouwen zijn, ofschoon wij wel zouden wenschen, dat de schrijvers eenigszins uitvoeriger waren geweest [4]).

---

1) L 1. 58 v.

2) Deze instelling bestond een 20 jaar geleden nog bij de *Osseten*, maar op grooter schaal. Wanneer nl. eene familie kans had uit te sterven, mochten de dochters niet huwen, maar moesten zij zich aan ieder, die zulks wenschte, prijsgeven, totdat een behoorlijk aantal mannelijke geboorten het voortbestaan der familie had gewaarborgd. Zie mijn „Oorsprong", p. 31, n. 1.

3) Aangehaald in „Nieuwe Regeling, p. 147 v., en bij Kohler, Rsvergl. Stud. 105.

4) Zoo is v. Möllendorff meestal wel wat al te kort in zijne mededeelingen. Het innig verband tusschen adoptie en „erfrecht" schijnt hij niet eens te hebben begrepen. De adoptie wordt door hem dan ook uitsluitend als, „Erwerbart der Väterlichen Gewalt" behandeld, terwijl hij geen verschil maakt tusschen adopteeren en aannemen als pleegkind.

Ik voor mij geef er de voorkeur aan, de mededeelingen dezer schrijvers te vertrouwen; evenwel mogen wij die mededeelingen niet generaliseeren, maar moeten wij haar beschouwen als slechts in beperkte mate, of voor bepaalde streken geldende. Immers wij zagen, dat men vaak, waar het heerschende stelsel te kort schiet, zijn toevlucht neemt tot een vroeger bestaan hebbend stelsel, vooral, waar dit nog niet geheel in vergetelheid is geraakt. Op deze wijze treffen wij overal survivals van oude gebruiken aan. Welnu, dit is ook hier geschied: waar het agnatenstelsel niet meer baatte, daar ging men weer terug tot het moederrechtssysteem. En zulks behoeft ons bij adoptie allerminst te verwonderen, indien wij bedenken, dat dit instituut zelf op eene verwantschapsordening van eene vroegere periode is gebaseerd.

Dit teruggaan naar een beginsel van het moederrechtssysteem echter zal niet *overal* gebeurd zijn, en waar dit geschiedde, is het niet steeds op dezelfde wijze en in dezelfde mate geschied; vandaar, dat zoo ooit, juist hierbij plaatselijke verschillen zullen voorkomen. Verder houde men wel in het oog, dat het verschil in deze eerst begint, waar geen der broederszoons voor adoptie in aanmerking kan komen, d.w.z. in voor China uiterst zeldzame gevallen. Als resultaat van bovenstaande overwegingen ben ik geneigd om aan te nemen, dat, waar één broerszoon niet voor adoptie in aanmerking kan komen, zelfs niet met dien verstande, dat hij voor twee families als continuator fungeert, men *als regel* den door boven geciteerde bijwet aangewezen weg volgt, maar dat ook de door Möllendorff en Parker genoemde praktijken voorkomen, hetzij naast de gewone wijze van handelen, hetzij in bepaalde streken; *nooit* echter is — met uitzondering van de door Parker genoemde cognaten — iemand met een andere *hsing* voor adoptandus geschikt. De beteekenis hiervan is duidelijk: *nooit* kan een „vreemde" geroepen worden, om de familiesacra voort te zetten en daardoor in het familievermogen te treden. Houden wij dit goed voor oogen, zoo kunnen wij de waarschijnlijke beteekenis vaststellen van hetgeen een bijwet omtrent het „erfrecht" der *dochters* zegt.

§ 28. De hierbedoelde bijwet wordt door Stuart (l.l. p. 297) aldus weergegeven: „Zoo de erfopvolging afgesneden is en er niemand is, die in de termen valt voor de voortzetting der afstamming, dan ontvangen de eigen dochters de nalatenschap". Young geeft eene vrijwel gelijkluidende vertaling (Tijdschr. v. Ind. T. L. Vk. XXXI, 238); Jamieson daarentegen vertaalt aldus: In

the event of a family becoming extinct for want of legal successors, the nearest female (relations) shall be entitled to the property" [1]).

Wat de quaestie betreft, of men hier „dochters" te lezen heeft, of „naaste vrouwelijke verwanten", meen ik, mij voor eerstgenoemde lezing te moeten verklaren; en wel omdat 1e. twee kundige sinologen in die vertaling het met elkaar eens zijn; 2e. Stuart op p. 289 nadrukkelijk van deze vertaling rekenschap geeft; 3e. Jamieson blijkens het tusschen haakjes zetten van „relations" niet geheel zeker schijnt te zijn; 4e. de opvatting van Stuart en Young meer strookt met de Chineesche begrippen.

Maar de vraag doet zich op, of de rest der vertaling precies de bedoeling der Chineesche karakters weergeeft? Daar het Chineesch voor mij een totaal gesloten boek is, kan het vanzelf niet in mijne bedoeling liggen, in de verte ook maar eenige critiek op de vertalingen te willen uitoefenen. Maar toch waag ik het, mijzelf af te vragen (vooral omdat de Nederlandsche vertalingen ook in dit gedeelte niet met die van Jamieson overeenkomen), of het niet mogelijk zou zijn, de betreffende Chineesche karakters aldus te verstaan: „Indien de familie door het ontbreken van eene persoon, die voor adoptie in aanmerking zou kunnen komen, kans zou hebben uit te sterven, treden de dochters in het familievermogen". Want dan alleen komt mij deze wetsbepaling begrijpelijk voor. Wat toch is het geval? Boven zagen wij het reeds, dat niet *individuen* erven, maar *families;* bovendien is eene overgang van het vermogen in de vrouwelijke lijn bij de Chineezen niet mogelijk, daar het alsdan in vreemde families zou overgaan. Daarom kan ik mij alleen dan een zoogenaamd erfrecht op *dochters* voorstellen, indien zij zich verplichten, in de familie te blijven en voor de voortzetting van den stam zorg te dragen op eene der door Von Möllendorff aangegeven manieren, waarvan wij in § 27 gewag maakten. Natuurlijk, dat hiermede de reeds *gehuwde* dochters van zelf buiten deze wetsbepaling vallen. Wanneer wij nu nagaan, hoe angstvallig de Chinees voor de voortzetting van zijn stam pleegt te waken, hoe niets hem méér ter harte gaat; wanneer wij dan weten, dat het in China zooal geen regel, dan toch een meermalen voorkomend gebruik is, dat men in bepaalde gevallen zijne dochters de zorg voor het verkrijgen van stamhouders opdraagt, terwijl niets in Chi-

[1]) Geciteerd in de „Nieuwe Regeling", p. 179.

neesche oogen meer absurd is dan dat het vermogen in vreemde handen komt; zoo meen ik mijne opvatting als niet gewaagd te mogen beschouwen. Diensvolgens zou onze bijwet dan aldus zijn te begrijpen : Indien de familie kans liep uit te sterven, doordat niemand, die voor de stamvoortzetting in aanmerking zou kunnen komen, gevonden kan worden, zoo treden de nog ongehuwde dochters in het familievermogen, waardoor zij als vanzelf de verplichting op zich nemen, er voor te zorgen, dat de familie niet uitsterft.

Zijn er zelfs geen dochters aanwezig, zoo is het vermogen „vacant", zonder beheerder; het is eene „hereditas jacens" geworden, en vervalt...... natuurlijk aan *niemand;* maar alsdan „behoort de plaatselijke ambtenaar daarvan aangifte te doen aan de hoogere autoriteit, welke beslist, dat de nalatenschap ten behoeve van den lande in beslag zal genomen worden'. (Stuart, l.l. p. 285) [1]).

Het laatste geval zal evenwel hoogst zelden voorkomen; want waar de middelen, om de familie in stand te houden, zoo veelvuldig zijn, is het uitsterven eener familie nauwlijks denkbaar. Bovendien bestaat nog, zooals bekend, de mogelijkheid, om voor eene familie zelfs na den dood van haar hoofd een continuator te benoemen door posthume adoptie. Hierdoor moeten de oudste agnatische verwanten zorg dragen.

Men zij er evenwel op bedacht, dat posthume adoptie niet *in alle gevallen,* waarin een gehuwde kinderloos en zonder geadopteerd te hebben sterft, verplichtend is. Want wij zagen reeds in § 22, dat het gehuwd zijn op zich zelf niets beteekent, *indien de hoofdfamilie nog bestaat,* maar dat in zoo'n geval alleen dan de familie kan worden voortgezet door posthume adoptie, als de overledene zich reeds eene positie had verworven, of indien de weduwe in de familie wenscht te blijven, om als stammoeder te fungeeren. Uit dit laatste gezichtspunt heeft de wetgever het vraagstuk der posthume adoptie in het algemeen dan ook beschouwd. Wij lezen nl. in eene bijwet (Stuart, l.l. p. 297):

[1]) De opmerking van Jamieson, dat, zoolang er nog betrekkingen zijn hetzij cognaten of aangehuwden, die voor het graf van den overledene kunnen zorg dragen, de nalatenschap aan hen vervalt en niet aan den staat, met welke opmerking mr. Fromberg in „Nieuwe Regeling", p. 179 v. gereedelijk instemt, is lijnrecht in strijd met de wet. Deze voorstelling kan dus nooit als *recht* worden gequalificeerd. Evenwel is het mogelijk, dat *in de praktijk* de eerst-beste occupant zich als grafverzorger en daardoor als quasi-rechthebbende opwerpt, en dat dit aan de aandacht van den „plaatselijken ambtenaar" onstnapt of door dezen oogluikend wordt toegelaten.

„De vrouw, wier echtgenoot overleden is zonder zoons te hebben en die zich voorneemt weduwe te blijven, behoort te treden in de verplichtingen van haren man [1]) en in overeenstemming met de familieoudsten, iemand, die ten opzichte van de plaatsing der zielstabletten daartoe in de termen valt, uit te kiezen tot de voortzetting van den stam. Zoo zij hertrouwt blijven de goederen en bezittingen van haren echtgenoot, benevens de oorspronkelijk door haar ontvangen huwelijksgeschenken ter beschikking van de familie van den echtgenoot."

Slechts indien de vrouw ongehuwd blijft derhalve, treedt zij in de plaats van haren man; en dit spreekt dan ook wel van zelf en past geheel in het Chineesche systeem. In dit geval is posthume adoptie ook *steeds* verplichtend, zelfs al leven de ouders nog, zooals wij in § 22 zagen [2]). Gaat zij evenwel door hertrouwing in eene andere familie over, zoo zal posthume adoptie alleen noodig zijn, als de hoofdfamilie niet meer bestaat; want bestaat die nog, zoo is er feitelijk van geen afzonderlijk vermogen des overledenen sprake; hetgeen onder zijn beheer stond, was feitelijk nog deel van

[1]) Young, l. l. p. 232, vertaalt: „Een vrouw, enz. ongehuwd blijvende, behoort te treden in de bezittingen van haar man". Dit is m. i. on-Chineesch Vgl. betreffende de juiste beteekenis dezer bijwet: Stuart, l. l. p. 303. v.

[2]) Het ongehuwd blijven is eene conditie sine qua non om de plaats des overleden mans te mogen vervullen; maar óók, en dit vloeit wel geheel uit den aard der zaak voort, het adopteeren van een zoon. Dit wordt door den Indischen rechter niet altijd goed ingezien. Wel is waar erkent men de verplichting der weduwe, om met de familieoudsten een zoon te adopteeren maar, aangezien daarvoor geen termijn is aangewezen, is men van meening, dat te dien aanzien op de weduwe geen dwang kan worden uitgeoefend, en zij derhalve in het bezit der nalatenschap moet blijven gesteld, zoolang zij niet hertrouwt. Tot welke gevaarlijke consequenties deze leer leidt, werd in „Nieuwe Regeling" p. 178 v. reeds duidelijk aangetoond. Maar bovendien berust zij op een geheel verkeerd inzicht der zaak. Vooreerst toch zijn het de familieoudsten, op wie de verplichting om te adopteeren *in de eerste plaats* rust; maar bovendien vloeit het recht der weduwen om in het vermogen der overledenen te treden *niet direct* voort uit het *ongehuwd blijven*; want uit het ongehuwd blijven vloeit voort hare verplichting, om tot adoptie mede te werken; eerst als *sequeel* daarvan ontleent zij het recht, om in het vermogen als beheerderesse de plaats van haar man in te nemen. Deze regeling toch werd zeer zeker niet *ten haren behoeve* gemaakt, maar ten behoeve van het *vermogen* en van de *familie*. Daarom zou ik het toejuichen, indien de Boedelkamers een dergelijken boedel als *onbeheerd* beschouwden en daarvan het beheer op zich namen, totdat een zoon zou zijn geadopteerd. Dit zou m. i. geheel in overeenstemming zijn met art. 1126 B. H. jo- Stbl. 1855 no. 79; immers de *weduwe* is nooit *erfgenaam*, maar de met hare medewerking te adopteeren zoon.

het vermogen der hoofdfamilie en vloeit vanzelf weer daarheen terug.

Ik beschouw hiermede mijn taak als afgedaan, want het ligt niet in mijne bedoeling, na te gaan, hoe de in dit opzicht neergelegde principes in Ned.-Indië dienen toegepast te worden. Na de uitstekende geschriften hieromtrent van mr. P. H. Fromberg [1]) is zulks vooreerst vrijwel overbodig te noemen; maar bovendien zijn de Chineesche rechtsbegrippen met geen mogelijkheid overeen te brengen met het recht, dat alhier voor de Chineezen geldt. De wetgever van 1855 heeft zich nl. veel te veel op een individualistisch standpunt geplaatst, al ware het slechts, door der gehuwde vrouw een eigen vermogen toe te kennen. Wil men het voor de Chineezen geldend recht op het begrip van privaatvermogen doen baseeren, zoo zou dit alleen kunnen geschieden, door het geheele Chineesche recht uit zijne voegen te halen. Maar dan ware een afzonderlijk Chineesch recht nauwelijks meer noodig. Want wij zagen, dat ongeveer alle instellingen, op de familie betrekking hebbende, in onafscheidelijk verband staan met het Chineesche eigendomsbegrip, dat zich geen andere rechthebbende van een vermogen kan voorstellen dan de familie. En dit begrip heerscht niet alleen in China, maar m.i. ook nog bij de Chineezen in Ned.-Indië. Hoe meer Chineesche testamenten en boedels ik onder oogen heb gehad, hoe meer ik hiervan overtuigd ben geworden. Echter hebben de Chineesche rechtsbegrippen in enkele opzichten wel eenige wijziging ondergaan, maar niet in die mate, dat ik b.v. aan de *dochters* erfrecht, en zelfs eene legitieme toegekend zou wenschen te zien [2]). Voor de meisjes kan op andere wijze zeer goed gezorgd worden. Door haar eene legitieme toe te kennen zouden zij geheel met de mannelijke familieleden gelijkgesteld worden en daardoor zou men het wezen der Chineesche familie ten eenenmale miskennen.

Het ligt evenwel niet in de bedoeling, op deze en dergelijke vragen thans verder in te gaan.

PROBOLINGGO, Juli 1903.

---

[1]) Nl: „Mag een Chinees bij uitersten wil over zijn vermogen onbeperkt beschikken?" in dl. 66 van „Het Recht in Ned.-Indië"; verder de monographieën achter „Nieuwe Regeling van den privaatrechterlijke toestand der Chineezen," meermalen in dit opstel geciteerd.

[2]) En zulks in tegenstelling met hetgeen ik op p. 77, n. 3. van mijn „Oorsprong enz." als mijne meening weergaf.

De Gouvernements caoutchouc aanplantingen in Britsch-Indië.

Tijdens ons verblijf in Londen benutten wij de gelegenheid ons nader op de hoogte te stellen van de resultaten, in de laatste jaren behaald met de caoutchouc-cultuur in Britsch-Indië.

Waar de lust, om in onze overzeesche gewesten aanplantingen van gom-elastiek leverende gewassen aan te leggen, steeds stijgende is, achten wij het nuttig hier uiteen te zetten in hoeverre de plantsoenen van den Assam rubberboom, den zelfden, die op Java bekend is onder den naam van karet, als geslaagd mogen worden beschouwd.

Ongetwijfeld heeft de cultuur van dien boom op Java een grootsche toekomst voor zich, maar wil men slagen, dan moet men beginnen de omstandigheden, waaronder zulks mogelijk is, grondig na te gaan.

Dat men tot heden niet altijd even gelukkig was bij het oprichten van maatschappijen, die zich aan de caoutchouc-cultuur wilden wijden is wellicht toe te schrijven aan de wijze waarop men de zaak aanpakte.

Zoo lazen we eenigen tijd geleden in een prospectus, waarin het publiek uitgenoodigd werd aandeelen te nemen, het navolgende:

„Zonder ons zelven te willen vleien, vermeenen wij dat wij door vele reizen „in de binnenlanden van geheel Nederlandsch-Indië, besprekingen met botanici „en planters, algemeene ontwikkeling op het gebied van den handel en „industrie in alle plaatsen van Europa en in Amerika, in één woord door „grondige bestudeering van alles wat slechts betrekking heeft op dit gebied, „gedurende eene reeks van jaren een woord mogen medespreken en hopen „wij, dat aan onze meening eenige waarde zal worden gehecht.

Kunnen nu deze aanprijzingen de ontbrekende gedetailleerde gegevens omtrent opbrengsten en cultuurkosten vervangen?

En zal een verstandig lezer er zich door laten verleiden, de meening van den samensteller van het prospectus te deelen, dat na 3 jaar met de cultuur van Ficus elastica 100 pCt. winst is te maken? Immers neen! Het kapitaal wordt op die wijze slechts teruggeschrikt en helaas afkeerig gemaakt deel te nemen aan werkelijk goede ondernemingen.

Het caoutchouc, dat in de industrie gebruikt wordt, is afkomstig van tal van gewassen, behoorende tot de meest uiteenloopende planten-families.

Uit een cultuur-oogpunt wijken ze menigmaal eveneens sterk uiteen.

De in Britsch-Indië op groote schaal geplante caoutchouc boomsoort werd reeds in 1864 op de Pamanoekan en Tjiassemlanden in de vroegere residentie Krawang gecultiveerd en is een in Nederland en Duitschland zeer gewilde sierplant.

Door zijn fraai donker-groen glanzend loof en de karmijn roode schutbladeren is het gomelastiek-boompje in Midden-Europa een modeplant geworden.

In de tropen is de Ficus elastica als allee-boom aan te bevelen. Binnen weinig jaren kan men er een statige laan mede tot stand brengen. Ontkend mag het echter niet worden, dat de wortels hinderlijk zijn, doordien ze gedeeltelijk in plaats van in den grond min of meer half boven den grond zich uitstrekken en dat de breede kronen, doordat het gevallen regenwater daaronder moeilijk verdampt, het onderhoud van den weg verzwaren.

In 1872 bracht James Collins, in opdracht van de Britsch-Indische Regeering een rapport uit over het caoutchouc en de planten waaruit het gewonnen wordt.

In dat rapport ging de schrijver de mogelijkheid na van de cultuur van uitheemsche caoutchouc-boomen in Indië.

De Inspecteur-Generaal van het Britsch-Indische Boschwezen, Dr. Brandis voegde aan het rapport een nota toe, terwijl de houtvester Gustav Mann het verrijkte met een kaart, aantoonende de verspreiding van Ficus elastica in Assam.

Bewust rapport heeft ongetwijfeld de eerste groote stoot gegeven aan de pogingen, om in de tropen caoutchouc-aanplantingen aan te leggen, want de eerste tuin, beplant door den heer Albert Mohr, (ten onrechte werd zulks tot nog toe steeds toegeschreven aan zijn schoonvader den overleden heer Hofland) in het Krawangsche trok weinig de aandacht. Eerst een 20 tal jaren later publiceerden wij er het een en ander over.

Het was niet rechtstreeks ter wille van het te behalen geldelijk voordeel, dat men in Assam begon te planten maar wel, omdat het op grond van een ingesteld onderzoek gebleken was, dat er weinig heil te verwachten was van beschermende maatregelen, om het uitroeien der caoutchouc-boomen in de oorspronkelijke wouden aldaar te voorkomen.

Reeds in Mei 1873 gaf de Luitenant Gouverneur van Bengalen last om een proefaanplanting van Ficus elastica te maken.

Eerst in het volgend koude jaargetijde kon aan deze opdracht gehoor gegeven worden. Er werden twee aanplantingen gemaakt, een kleine aan de Kulsi-rivier en eene grootere te Charduar.

De eerste planten werden uit stek geteeld, maar liet men deze wijze van voortplanting spoedig varen, daar uit zaad sneller groeiende planten werden verkregen.

Men zette de jonge individuen uit in de gaffels der boschboomen op afstanden van 100 bij 25 voet, maar slechts een paar blaadjes werden zoodoende per jaar gevormd en het dreigde wel een eeuw te duren, voordat de zich aldus ontwikkelende stammen sterk genoeg zouden zijn om te kunnen worden afgetapt.

In den vollen grond uitgeplant, schatte men dat in 25 jaar een gelijk ontwikkelings stadium kon worden verkregen.

Nog beter bleken de planten te groeien, wanneer men ze plaatste in korven met aarde gevuld van 3 à 4 voet hoogte.

Niet het geheele bosch werd vooraf geveld, maar slechts strooken, aanvankelijk van 20 voet breedte, toen evenwel zulks bleek te smal te zijn, van 40 voet breedte, afwisselende met 60 voet bosch. Hoewel nu de Ficus elastica

dankbaar was voor het meerdere licht, schoten daardoor het onkruid en de struiken ook krachtiger op en moest meer geld aan onderhoud worden besteed. Veel last had men van herten, die de jonge eindloten opvraten en eerst, nadat men de overtuiging verkregen had, dat jonge planten van 10 voet lengte zich nog zeer goed laten overplanten, kon men de schade voorkomen door de boompjes op die grootte naar den vollen grond te brengen en ze daar aan staken vast te binden.

De pogingen om in de Charduar-aanplanting caoutchouc met timmerhout leverende boomsoorten te mengen, leverden weinig succes op.

Blijkens het Progress Report of forest administration in Assam for 1877/78, uitgebracht door Gustav Mann bedroeg de totale grootte der Kulsi caoutchouc-aanplanting 49 bouw, waarvan 6 bouw in het laatste jaar geplant waren.

De Charduar-aanplanting breidde men dat jaar uit met 81$^1/_2$ bouw. De groei der planten liet niets te wenschen over, maar honderde exemplaren reeds 10 à 15 voet hoog werden door de herten met hunne geweien naar beneden gebogen, ten einde de jonge bladeren aan den top machtig te kunnen worden. Op Java deden wij ook de ervaring op, dat paarden, koeien en geiten gaarne de jonge bladeren als voedsel genieten.

De bladeren van de na verwante manis mata = Ficus hirta Vhl. en van hamberang bodas = Ficus elegans worden door paarden boven gras verkozen.

Omheiningen van gevlochten bamboe moesten worden gemaakt, maar veroorzaakten eene uitgave van 2 à 4 annas per stuk d. i. 10 à 20 cent.

In de kweekerij ondervond men veel tegenspoed. In 1876/77 ging het grootste gedeelte der jonge planten dood. Het volgende jaar constateerde men, dat schaduw aan de zijkanten onontbeerlijk was. Men stelde de schermen verticaal dewijl bij horizontalen stand de jonge planten te veel van den drup te lijden hadden.

Door de uitbreiding der theecultuur in de nabijheid van de Charduar aanplanting viel het moeilijk over voldoende werkvolk te beschikken. Men kon het geheele jaar door planten, maar was natuurlijk een bewolkte hemel gunstiger dan een zonnige dag.

Licht en lucht schijnen de Ficus elastica-planten niet te kunnen ontberen, terwijl voor een goed draineeren in de nabijheid der wortels moet worden gezorgd en het gewenscht is, dat de atmospheer zoo vochtig mogelijk zij.

Het planten in de manden moet dienen om het draineeren te vervangen.

Wij deden op Java de ervaring op, dat men de Ficus elastica veilig in den vollen grond kan uitzetten, maar waar het drassig is, moet men ze op singels plaatsen. Deze behoeven echter slechts 1 voet hoog te zijn, zoo men maar zorgt, dat het water tusschen de singels kan afvloeien.

Eene opmeting van de aanplanting te Charduar bracht aan het licht dat:

beplant was	326	bouw
ontgonnen	64	„
de wegen, kweekerij en het onbeplantbare terrein besloegen.	26	„
totaal	416	bouw

In het boschverslag over 1879/80 wordt geklaagd over wilde olifanten en varkens, die schade aan het plantsoen veroorzaakten. In plaats van de enkele planten langer door eene omheining te beschermen, had men de geheele cultuur omrasterd.

Door het uitzaaien van Tun (Soeren. Jav.) langs de pagger hoopte de Houtvester de kosten van het onderhoud daarvan te verminderen.

Geklaagd werd er over het onvoldoende toezicht door den boschwachter uitgeoefend en ten einde hem beter te controleeren, werden er langs de omheining 31 zinken nummers opgehangen, die hij alle elken dag een nummer verder had te verplaatsen, zoodat bij zijn huis steeds te hangen kwam een nummer, correspondeerende met den dag van de maand.

In het algemeen ging men er meer toe over ouder plantmateriaal te gebruiken. Zoo bezigde men driejarige stekken. Had men de op Java gebruikelijke manier van voortplanten door tjangkok gebezigd, dan had men binnen een jaar forsche planten kunnen krijgen.

Met speciaal gedresseerde honden trachtte men de herten te verdrijven, maar deze bleven voortdurend lastig.

De kweekerij werd met $1^1/_5$ bouw uitgebreid. Waar men de beddingen met houtskool bedekte, had men weinig last van onkruid en mos, maar hoewel de zaailingen er op sterker uitzagen, was hun getal veel geringer. Bij de levering van zaad had men bedrog gepleegd door het te mengen met dat van Ficus religiosa en van Ficus cordifolia, twee boomen die in de nabijheid der dorpen veelvuldig groeien en overvloedig zaad leveren.

Zou het evenwel niet mogelijk zijn, dat in de natuur kruisbestuiving voorkomt? Op het moment bezitten we hier jonge planten van Ficus elastica uit zaad gekweekt, die zeer van habitus verschillen, terwijl we in verband met de origine van het zaad mogen aannemen, dat geen menging vooraf plaats vond.

Een gezonde, goed ontwikkelde vrucht van Ficus elastica bevat ongeveer 75 zaadkorrels, die nog iets kleiner zijn, dan die van de eetbare vijg (Ficus carica).

In Assam komen de eerste vruchten in Maart aan de boomen en vindt men rijpe vruchten van Mei tot December.

Aan sommige boomen rijpen in Juni alle vruchten te gelijk en vallen dan af.

Meer regel is het, dat aan de boomen rijpe vruchten worden aangetroffen van April tot December.

Ook op Java duurt het eenige maanden voordat alle vruchten oogstbaar zijn.

Wij hadden gelegenheid zulks te Bandoeng te constateeren, waar zich voor onze slaapkamer een paar groote exemplaren van Karetboomen (Ficus elastica) bevonden. De kalongs, (vliegende honden) die erg verzot op de rijpe vruchten zijn, trokken van heinde en ver naar deze twee boomen en verstoorden meerdere weken achtereen onze nachtrust, daar bij het vreten veelal een levendige twist ontstond.

De verzamelde vruchten moeten vooraf gedroogd worden en daarna met fijn gestampte houtskool worden gemengd.

Zoo behouden ze langen tijd hun kiemvermogen.

Te Charduar gebruikt men voor een zaadbed van 13×1 Meter 2 à 3 K.G. gepulveriseerd zaad, 10 K. G. asch en 20 K. G. tuinaarde, dus per □ Meter 200 G. zaad.

Goed gemengd wordt die massa over de bedding uitgestrooid, zachtjes aangeklopt en daarna begoten. Bij gunstige kieming rekent men, dat zulk eene bedding 2000 zaailingen oplevert.

Noodig is het, dat de grond goed opgewerkt en gedraineerd wordt, evenals zulks in de tropen gebruikelijk is bij groenten- en bloemzaadbeddingen.

Gedurende regenachtige en bewolkte dagen en 's nachts moet de schaduw verwijderd worden. Lichte zandleem-grond is de beste bodem voor de beddingen.

Is de grond te streng, dan is de menging met houtskool aan te raden, daar dit de grond poreus maakt en belet, dat deze samen pakt. Nooit mogen de beddingen te droog worden.

Zaad, uitgestrooid tusschen October en Januari kiemt niet voor einde April of tegen Mei en moet dagelijks begoten worden.

In den regentijd uitgezaaid komt het na 4 à 14 dagen op en is daarom die tijd voor het uitzaaien te prefereeren.

In het begin is het jonge plantje moeilijk te herkennen daar de teere zaadlobjes weinig overeenkomst vertoonen met het latere blad. Wanneer de plantjes 2 à 3 cM. groot zijn, kunnen ze verspeend worden op een afstand van 30 cM. onderling. De kweekbeddingen moeten eveneens goed opgelegd en gedraineerd worden. Overigens luistert zulks niet zoo nauwkeurig als bij de zaadbeddingen.

Den volgenden regen-moesson kunnen de planten weder verspeend worden op afstanden van 1,5 Meter in het vierkant. Op deze speenbedden blijven ze 2 jaar staan, daarna kunnen ze naar den vollen grond worden gebracht.

Onze persoonlijke ervaring is niet geheel in overeenstemming met het vooraf gaande. Met het verspenen voor de eerste maal wachtten wij liever tot de plant een knobbel had gekregen ter grootte van een kleine erwt. Deze knobbel vermoedelijk dienende als waterreservoir schijnt mede te werken om minder plantjes na het verspenen te doen doodgaan. Ook komt ons het verband veel te groot voor. In plaats van 30 cM. kan men veilig met 10 cM. volstaan.

Ondanks de stevige omheining verrichtten de herten nog steeds veel schade, waardoor de kosten van de aanplanting belangrijk opliepen en veel planten moesten worden ingeboet.

Het boschverslag over 1880/81 vermeldt dat de Kulsi-aanplanting werd uitgebreid met $3^1/_2$ bouw. Eene tusschenplanting met Tun en bamboe vond plaats. De in 1874 geplante boomen hadden in 1880 eene gemiddelde hoogte van 19 voet. Bij de beoordeeling van dit cijfer moet men niet uit het oog verliezen, dat er bijna geen boom bij was, waarvan niet eenmaal de top uitgevreten was. Olifanten en beren braken meermalen door de omheining, maar de laatste veroorzaakten geen schade aan de caoutchoucboomen.

Aan de aanplanting te Charduar kon geen uitbreiding worden gegeven.

In het geheel waren 10,600 boomen in de aanplanting en 500 langs de wegen aanwezig.

Drie maal per jaar moesten de strooken, waarin de Ficus elastica stonden worden schoongemaakt en een patrouille van 6 man verrichtte dagelijks de noodige herstellingen aan de omheiningen.

Groote hoeveelheden zaad kan men blijkbaar steeds machtig worden. Zoo zaaide men 27 December 1880 tot 1 Mei 1881 niet minder dan 4 maunds en 17 seers zaad uit; dat in ongeveer 165 KG. of 150.000.000 zaadjes. Uit de latere opgaven betreffende de totale grootte van de aanplanting valt de conclusie te maken, dat tal van zaailingen dood gingen.

Waar gedurende een groot deel van het jaar water op het terrein staat, wil de Ficus elastica niet groeien. Ook die ervaring deed men op Java op.

De volgende opgave geeft een idee van den groei der boomen.

PLANTJAAR.	Gemiddelde.		Maximum.	
	Hoogte.	Omtrek.	Hoogte.	Omtrek.
1874/75	31'28	1'76	41'	1'91
1875/76	26'87	1'28	34'	1'75
1876/77	24'69	1'26	32'	1'75
1877/78	21'07	0'99	25'	1'5
1878/79	16'36	0'67	20'	1'16
1879/80	10'17	0'35	15'	0'66
1880/81	7'36	0'26	9'	0'33

Overziet men deze cijfers, dan is het geraden daarbij te bedenken, dat in den beginne veel tegenspoed werd ondervonden en dat met de opgedane ervaring de zelfde afmetingen wellicht in den halven tijd kunnen worden verkregen en met minder kosten.

Ook in 1881/82 kon aan de aanplanting te Charduar geen uitbreiding gegeven worden.

De Houtvester had genoeg met inboeten te doen.

Nachtwakers in de boomen moesten in genoemd jaar de wilde olifanten verdrijven.

Op het einde van het jaar 1881/82 waren in het geheel aanwezig 12.313 boomen, waarvan evenwel 6180 beneden de 10 voet hoogte.

Niet minder dan 13 bouw waren in Oct. 1881 door de kweekerij in beslag genomen.

De regenval in de Charduaraanplanting vindt men in het onderstaand staatje opgegeven in Engelsche duimen à 2.5 c.M.

	1875/76.	1876/77.	1877/78.	1878/79.	1879/80.	1880/81.	1881/82.
April	7,37	2,64	4,20	4,35	3,79	7,47	6,68
Mei	11,16	8,89	7,44	8,10	7,16	4,36	11,94
Juni	15,19	24,21	11,52	14,90	36,43	27,83	14,57
Juli	19,51	9,96	24,80	16,56	20,58	21,06	10,40
Augustus	22,69	9,63	8,90	17,03	19,82	20,58	23,81
September	17,07	10,17	20,71	16,09	17,05	4,93	21,80
October	3,84	6,77	2,10	2,64	6,53	12,07	2,18
November	0,87	0,13	4,73	0,66	—	0,90	0,09
December	0,47	0,60	0,08	—	—	1,33	0,28
Januari	0,78	0,66	0,41	—	1,87	0,38	1,95
Februari	0,44	—	1,32	—	1,04	0,76	2,42
Maart	0,78	2,06	3,40	—	7,52	3,24	2,92
Totaal	102,17	75,72	89,61	80,33	121,79	104,91	99.04

Gemiddeld was de regenval dus over deze periode van 7 jaar = 2445 m.M.; dat is ergo ongeveer evenveel als die in West- en Midden-Java.

Om een idee te geven van de jaarlijksche uitgaven moge de volgende specificatie dienen.

Schoonmaken der strooken waarin de Ficus elastica geplant werd	Rs. 4,854
Inboeten	212
Uitzaaien en uitplanten van timmerhout tusschen de caoutchouc-boomen	174
Herstel v/d. omheining en aanbinden der boomen	1,773
Kweekerij	4.136
Tijdelijk personeel	800
Totaal. . . . Rs.	11,949 = *f* 9559

Dit was *f* 1042 meer dan het vorige jaar.

In Mei 1884 besloeg de aanplanting eene oppervlakte van 509 bouws en waren de gemiddeldo uitgaven per bouw geweest *f* 100, maar schatte men toen voor het vervolg *f* 49 per bouw noodig te hebben.

In de kweekerij van 13 bouws stonden 104.000 planten van verschillende grootte, voldoende voor eene jaarlijksche uitbreiding van 114 bouws gedurende 15 jaar.

De houtvester van Assam, Gustav Mann nam in 1884 aan, dat een volwassen Ficus elastica van 50 jaar oud op zijn minst jaarlijks 5 seers caoutchouc kan opleveren d. i. ± 5 KG. en dat zulks 16 keer verwacht mag worden. Hij rekent op dien leeftijd. dat er nog 17 boomen per bouw staan en dat bij eene netto-opbrengst van Rs. 43 per maund (= 37$^1/_3$ KG.) dus in 16 jaar deze netto *f* 864 opleveren.

Bij eene uitgave van *f* 100 per bouw en 4 pCt. samengestelde interest zou dit bedrag aan het einde van de 50 jaar stijgen tot *f* 710 en ergo voor het Gouvernement een voldoende winst geven.

Zuiver is deze berekening niet, want het heet dat een 50-jarige boom 5 KG. geeft en dit 16 jaar lang doen kan. De uitgaven hadden dus over eene langere periode dan 50 jaar moeten worden geprolongeerd, bv. over 58 jaar.

Vreemd is ongetwijfeld de conclusie van het Bestuur, dat meende, dat nu het Boschwezen had aangetoond hoe Ficus elastica moest worden aangeplant, de cultuur kon worden overgelaten aan de particuliere landbouwnijverheid. Alsof deze werkelijk genoegen zou nemen met de tot nogtoe behaalde finantieele resultaten!

Het Opperbestuur deelde die meening dan ook niet en gelastte in 1884 de Gouvernementsaanplanting jaarlijks met 114 bouws uit te breiden.

Deze opdracht kon moeilijk uitgevoerd worden. Een proef om op 28$^1/_2$ bouw de plant als epiphyte te kweeken mislukte. Hoe men er toe kwam, die proef te nemen na het weinige succes vroeger behaald met het planten in gaffels, is moeilijk te verklaren.

Toen in 1889 de Inspecteur-Generaal van het Britsch-Indische boschwezen Assam bezocht, was de Charduar-aanplanting 594$^1/_2$ bouw groot en hadden de uitgaven gemiddeld per bouw *f* 115 bedragen. Hij drong er met kracht op aan de voorgeschreven uitbreiding tot stand te brengen met dat resultaat, dat op het einde van 1892/93 de aanplanting 1083½ bouw besloeg en de gemiddelde uitgaven *f* 91 bedroegen.

J. Mac Kee, de houtvester van Assam in 1893, schat dat aanplantingen van Ficus elastica kunnen worden aangelegd en onderhouden à *f* 70 per bouw. Zijne opinie verschilt in meerdere opzichten van die van Mann.

De oudste aanplantingen, dateerende van 1873/74 waren in 1896 gemiddeld hoog 50 voet en bezaten een stamomtrek van 6 voet.

De daarin voorkomende boomen kunnen in ontwikkeling gelijk gesteld worden met goed geslaagde plantsoenen van 15 à 16 jaar en mag verondersteld worden, dat zij op 30 jarigen leeftijd tapbaar zijn.

De Ficus elastica-boomen, die oorspronkelijk geplant waren op 100 bij 25 voet, begonnen zoo gesloten te staan, dat verwijdering van de helft gewenscht werd. Deed men zulks, dan zou het aantal der overblijvende 15 per bouw zijn en elk beschikking krijgen over 473 M²., terwijl de gemiddelde kroondiameter van een volwassen Assamrubberboom beloopt $28^1/_2$ M. en dus een kroonomvang van 650 M². heeft.

In 1896 was men er toe overgegaan te planten op 70 × 35 voet. Wanneer daarvan later de helft wordt weggenomen, blijven er nog 15 stammen op een bouw staan.

Op grond van deze beschouwingen neemt Mac Kee aan, dat er op een bouw niet meer dan 14 volwassen boomen kunnen staan.

De 50 boomen, waarop Mann zijne berekening van de opbrengst baseerde, brachten in doorsnede $5^1/_2$ K. G. per boom op en nam hij aan, dat gedurende 16 jaar gemiddeld 5 K. G. per boom en per jaar zouden kunnen worden verkregen.

De zelfde boomen werden evenwel ook in de volgende jaren afgetapt met het onderstaande resultaat.

In het eerste jaar opbrengst	5,210 K.G.
„ „ tweede „ „	0,980 „
„ „ derde „ „	2,380 „
„ „ vierde „ „	3,190 „
„ „ vijfde „ „	0,980 „
„ „ zesde „ „	0,846 „
gemiddeld	2,260 K.G.

Hierbij werd aangeteekend, dat het tweede jaar het saison waarin afgetapt werd, slecht was en in het 4de jaar mede 2 nieuwe boomen werden geëxploiteerd.

Van de 50 oorspronkelijke boomen gingen er 6 dood en wel in:

1884/85	1
1885/86	1
1886/87	2
1887/88	2

Had men het tappen voortgezet, dan waren volgens Mc Kee in een paar jaar alle boomen dood gegaan. Hij wil wel aannemen, dat een exemplaar 5 K.G. gemiddeld kon opleveren, maar dat dan 5 jaar rust gewenscht is alvorens wederom 5 K.G. af te tappen.

Mc. Kee maakt alsnu de volgende berekening.

Te beginnen op 50 jarigen leeftijd kan elke boom per 5 jaar 5 K.G. opleveren. Bij een aanlegkosten van *f* 70 per bouw kost de aanplanting op 50 jarigen leeftijd met inbegrip van 4 % samengestelde interest *f* 497.

14 Boomen op een bouw geven in vijf jaar 14 × 5 K.G. = 70 K.G. à *f* 1 per K.G. = *f* 70, dus per jaar en per bouw *f* 14.

Ergo zou de opbrengst slechts bijna 3 % van de gekapitaliseerde uitgaven vertegenwoordigen.

Uit een financieel oogpunt werd daarom uitbreiding van de aanplanting ontraden.

Ons inziens schatte men echter zoowel de opbrengst in caoutchouc, als de netto waarde van het product te gering.

Wilde het Gouvernement in compensatie van het caoutchouc uit de natuurbosschen in Assam, dat door uitroeiing der boomen na 20 à 30 jaar van de markt dreigt te verdwijnen, voor gecultiveerd product zorgen, dan zou het eene vlakte van 10000 bouws moeten beplanten, daar het export 150.000 K.G. per jaar bedraagt.

Hierbij is niet in aanmerking genomen de duurzaamheid van het oogst-cijfer. Neemt men aan, dat een karet-aanplanting van 50 tot 80 jaar produceert dan moet de normale grootte van de aanplanting zijn, bijna 30000 bouw.

1116 jonge boomen van 15 à 16 jaar werden afgetapt en gaven 120 K.G., dus per boom 0,108 K.G.

In 1898 werd voor de eerste maal in Londen caoutchouc verkocht, afkomstig van de Chaduar-aanplantingen tegen *f* 4,42 per K.G. De totale onkosten van de Charduar-aanplanting tot 30 Juni 1898 bedroegen *f* 134111. Een gedeelte van de aanplanting moest afgeschreven worden ten behoeve van de theecultuur en wel 346 1/2 bouw, zoodat overbleef 969 bouw, waarvoor gemiddeld waren uitgegeven *f* 93,80.

De houtvester van Assam, Home maakte op het einde van 1898 de volgende begrooting.

Hij neemt aan dat met de opgedane ervaring in het vervolg de maximum kosten per bouw zullen bedragen *f* 56. Op een stuk van de Charduar-aanplanting oud 17 jaar en groot 181 bouw stonden 5221 boomen. Daarvan waren ongeveer de helft (2600) en wel om de andere afgetapt geworden in de jaren 1889—1890 en 1891 met het idee ze dood te tappen, daar de stand te dicht was. Hij raamt voor het vervolg de opbrengst van 2600 onafgetapte

	maunds.	seers.
boomen jaarlijks op 1 seer per boom maakt.	65	
van de 2621 afgetapte boomen	32	30
	97	30

stel rond 8000 lbs.

De kosten van het verzamelen zullen bedragen:	4000
Vracht naar Calcutta (= R 1 per maund). . . .	98
Vracht van Calcutta naar Londen	1500
Totaal	5598 Rs.

Opbrengst te Londen 8000 lbs ad 2 s. 8 d. = 16000 Rs. netto revenu 10402 Rs., dus per acre 32 Rs. 11 annas, of van de werkelijke uitgaven ongeveer 50 %.

Eene belangrijke uitbreiding van de aanplanting vond plaats in 1899/1900; want in het begin van dat jaar was de grootte 996 1/2 bouw en aan het einde 1213 bouw.

In genoemd cultuur-jaar werden 1326 K.G. caoutchouc verkocht en daarvoor

benevens voor den verkoop van zaad ontvangen ƒ 6632, terwijl de uitgaven voor het onderhoud van het plantsoen, het tappen en de uitbreiding bedroegen ƒ 9398.

Een terrein, groot 270 bouw en bevattende 6810 boomen werden geëxploiteerd en gaf 2025 K.G. schoone caoutchouc dus ± 7½ K.G. per bouw, waarvan 2001 K.G. naar Londen worden gezonden. Deze hoeveelheid leverde netto op d. w. z. na aftrek van de kosten van tappen, verpakken, vracht en de verdere onkosten ƒ 5473 d. i. ƒ 2,73 per K.G., terwijl de opbrengst in het vorige jaar ƒ 2 per K.G. was.

Het oordeel in Londen luidde „It was the finest stuff ever seen in London from Assam and that if it could be delivered in larger quanties and with regularity it would realise a price still nearer to the rate paid for Para.

Dit oordeel stemt dus overeen met dat wat men in Nederland velde over het product der Pamanoekan en Tjiassemlanden.

Den 24sten Januari 1900 begon men opnieuw te tappen en zette dat werk voort tot 31 Maart. Betaald werd per dag en per man ƒ 0.40. Daarna sloot men overeenkomsten voor ƒ 0.65 per K.G., terwijl het schoonmaken afzonderlijk betaald werd met een stuiver per 5 K.G.

Het bleek dat de plaats der insnijdingen van meer beteekenis is dan hun aantal. Wanneer het gedurende het tappen regent, verkleurt het product en verliest het zijn elasticiteit. De wonden bestreek men met koolteer. Gewenscht is het het caoutchouc in de schaduw te drogen.

Afgetapt werden 183 bouw begroeid met:

	3248	afgetapte
	1593	onafgetapte en
	945	onderdrukte boomen
Totaal	5786	

De afgetapte boomen geven gemiddeld 0,392 K.G. en de overigen 0,086 K.G. of totaal 1,525 K.G., dus per bouw 8 K.G.

De kosten van het tappen en verzamelen waren	1,139 Rs.	4 annas,
Voor het schoonmaken	224 „	4 „
Totaal	1,363 Rs.	8 annas = ± ƒ 1,090.

Verder werd uitgegeven:

	Rs.	a.
Voor het drogen	12	12
Verpakken, wegen en goenizakken	82	10
Vervoer van de aanplanting tot Tezpur	8	—
Stoombootvracht van Tezpur tot Calcutta	104	4
Voor den bouw van hutten	415	11
Voor het met koolteer bestrijken van 5786 boomen, inclusieve teer	1197	10
Onderhoud der voetpaden	501	15
Opmeting der boomen	155	4
Diversen	125	—
Totaal	2603	4
Kosten van het tappen, verzamelen en schoonmaken van het product	1363	8
Te zamen	3966	12

De verkoop-onkosten bedroegen:

	£	s.	d.
Drukken der verkoopsvoorwaarden	0	10	—
Vracht	3	10	9
Havenrechten	2	13	10
Makelaarskosten	2	16	5
Brandassurantie	0	10	6
Agent en superintendent te Calcutta	16	18	5
	27	4	11

Dit bedrag is gelijk aan 308 Rs. 11 annas.

Verder werd uitgegeven aan verscheepskosten	8	10
Verzekeren	24	10
Porti	4	8
Te zamen	37	12

Het generaal totaal beloopt dus 4413 Rs. 8 annas.

Uitgedrukt in Ned. geld heeft men betaald:

Voor het drogen c. a.	ƒ 2082.60
„ „ tappen	„ 1090,80
„ verkoopkosten	„ 326,95
„ verzekeren c. a.	„ 30,20
Te zamen	ƒ 3530,55 d. i. per K.G. ± ƒ 2,30.

De opbrengst van de verkochte 1525 K.G. waren:

	£	Rs.	a.
	564	0	1
Af disconto $2^1/_1$ %	14	2	0
	549	18	1 = ƒ 6598.40,

d. i. dus ƒ 4.30 per K.G.

Trekt men van de inkomsten de uitgaven ad ƒ 3530.55 af, dan blijft er over ƒ 3067.95 of per K.G. ± ƒ 2.

Bij het beoordeelen van deze cijfers valt het volgende op. Het bestrijken met teer kostte per K.G. verkocht product ƒ 0.62. De havenrechten te Londen zijn $^5/_7$ van de bootvrachten van Calcutta naar genoemde haven. De uitgaven voor hutten en voor den agent en superintendent te Calcutta drukken zwaar op het kleine quantum.

In het jaar 1900/01 werden $45^1/_2$ bouw aan de aanplanting toegevoegd en 300 bouw plantklaar gemaakt. De totale beplante oppervlakte besloeg aan het einde van het cultuurjaar 1692 bouw. De totale uitgaven waren ƒ 12,731 tegen ƒ 9477 in het vorige jaar.

In het onderstaand staatje hebben wij het een en ander samengetrokken.

JAAR.	Grootte in bouw der Charduar aanplanting.	Totale kosten per bouw.	Opbrengst per bouw.	Bruto. opbrengst per K. G.	Netto. opbrengst per K. G.	AANMERKINGEN.
1874 . . .	—	—	—	—	—	Begin van den aanleg.
1876/7 . .	326	—	—	—	—	Plantverband 100 × 25.
1884 . . .	509	*f* 100	—	—	—	Totale kosten geschat door Mann op *f* 49 voor het vervolg.
1889 . . .	594½	*f* 115	—	—	—	
1892/93. .	1083	*f* 91	—	—	—	
1893 . . .	—	—	—	—	—	Mac Kee schat in het vervolg *f* 70 per bouw.
1896 . . .	—	*f* 63 schatting van Copeland.	—	—	—	De oudste boomen gemidd. 50′ hoog en 6′ omtrek. Men plant voor het vervolg 70′ × 35′.
1898 . . .	969 na afschrijving van 346½ bouw.	*f* 93,80	—	*f* 4,42	*f* 2	Home schat de uitgaven voor het vervolg op *f* 56 per bouw.
1899 . . .	1213	—	7½ KG.	—	*f* 2,73	Geoogst 2025 K.G.
1900 . . .	—	—	8 K.G	*f* 4,30	*f* 2	Geoogst 1525 K.G.
1901 . . .	1692	—	—	—	—	

Het blijkt uit de voorafgaande mededeelingen, dat de werkelijke kosten steeds veel hooger waren dan de geraamde.

Het komt ons voor, dat inderdaad eėn bouw aanplanting geen *f* 90 à *f* 100 behoeft te kosten, maar zeer goed voor *f* 50 is aan te leggen en te onderhouden, totdat het plantsoen aan zich zelf kan worden overgelaten.

Zulks is evenwel alleen mogelijk, wanneer als plantmateriaal gebezigd wordt marcotten (tjankokkan) en geen zaailingen en verder een veel enger plantverband wordt gekozen.

Zaailingen groeien zeer langzaam en duurt het 3 jaar voor zij gemiddeld 8′ hoog zijn. In een halfjaar kweekten wij in Krawang even groote marcotten en zulks voor weinig geld. Bedriegt ons geheugen ons niet, dan betaalden wij per 100 geslaagde marcotten indertijd 50 cent, dus ½ cent per stuk.

De heer Dinet schrijft in de(n) *Nieuwe(n) Gids* 4de jaargang 7de aflevering pag. 597, dat de heer van Vuurden te Bodja een contract sloot met het

Boschwezen voor de levering van 250,000 plantjes uit zaad à 6 cent per stuk. Hoewel we moeten veronderstellen, dat deze mededeeling wat quantum betreft op een abuis berust, is een prijs van 6 cent per stuk niet te veel; want de jonge plantjes vereischen eene zorgvuldige behandeling en gaan er steeds veel dood.

De ervaring, die wij hier te Wageningen opdeden met het kweeken uit zaad en door tjangkok bevestigde onze vroegere opinie.

Nu schijnt men in Britsch-Indië het idee te zijn toegedaan, dat stekken nooit luchtwortels vormen. Stekken zijn min of meer met marcotten op één lijn te plaatsen en vormen zich daaraan wel degelijk luchtwortels. Maar ook al was zulks niet het geval, wat doet het dan nog ter zake? Het is immers niet om de luchtwortels, maar om het caoutchouc te doen.

De aanplanting te Wira (Krawang) ontstond uit stekken en leverde heel wat meer product dan die te Charduar.

Aan het artikel van den heer Dinet ontleenen wij het volgende staatje betreffende de opbrengst van de eerstgenoemde aanplanting.

De grootte wordt ten onrechte opgegeven 100 bouw te zijn. De 5400 boomen waren geplant op 8 × 8 Meter afstand en beslaan 48 bouw.

Opbrengst in			Opbrengst in		
1886	40	pic.	1895	52,87	pic.
1887	36,37	„	1896	23,19	„
1888	10,50	„	1897	50,19	„
1889	rust		1898	49,93	„
1890	24	„	1899	49,74	„
1891	45	„	1900	82	„
1892	45	„	1901	65,61	„
1893	rust		1902	55	„
1894	45,80	„			

De aanplanting was tot stand gebracht in 1864 en gaf dus per bouw en per jaar gedurende de periode van 22 tot 39 jaar gemiddeld ± 60 K. G. per bouw.

De opbrengsten in Assam respectievelijk 7½ à 8 K. G. per bouw op een leeftijd van 25 à 26 jaar maken hier tegenover een zeer schraal figuur.

De heer Dr. P. van Romburgh berekent in zijn boek „Caoutchouc en Getah-pertja op pagina 57 dat de 12 jarige aanplanting in der tijd door ons te Poerwakarta (Krawang) aangelegd een opbrengst van 220 K. G. per bouw zou opleveren.

Hoewel ons die berekening te hoog voorkomt, durven wij er evenwel een bewijs in zien, dat marcotteeren geen gevaar oplevert voor geringe oogsten en bovendien dat eng planten zeer aan te bevelen is.

Terwijl men in den beginne te Charduar plantte op een afstand van 100 bij 25 dus ± 33 × 8 Meter zetten wij de jonge planten in der tijd uit op een afstand van 2 × 2 Meter. Zoodoende kregen wij een gesloten plantsoen binnen 2 à 3 jaar en werd het overbodig, verder geld uit te geven voor onderhoud.

Uit de tot heden verkregen resultaten mag geconcludeerd worden dat aanplantingen van Ficus elastica op daarvoor geschikte terreinen voor het Boschwezen zeer aan te bevelen zijn.

Wat jonge aanplantingen kunnen opleveren is nog onvoldoende nagegaan. Wel werden enkele schitterende opbrengsten geplubliceerd.

Als bijcultuur is de teelt van Ficus elastica zeker te recommandeeren vooral op stukken grond die anders braak zoude blijven liggen.

Waar men getah pertja en andere caoutchoucsoorten, waaronder de veel belovende pararubber, cultiveert, doet men zeker goed daarnaast ook Ficus elastica te planten; want in den regel zal het aan het noodige plantmateriaal dier andere gewassen ontbreken en dus het personeel gebrek aan bezigheid hebben, terwijl veelal grond in overvloed aanwezig is.

WAGENINGEN. Febr. 1904. A. H. BERKHOUT.

Overzicht van het rapport der Britsch-Indische Irrigatie-Commissie.

II.

Overzicht van de bestaande en nog uit te voeren irrigatiewerken.

In Britsch-Indië maakt men een scherp onderscheid tusschen verschillende soorten van irrigatiewerken. Vooreerst heeft men er kleinere werken door vroegere heerschers of door de grondeigenaren zelf gemaakt, die nu onder toezicht staan en onderhouden worden door het gouvernement; dan heeft men er groote werken, die door de Britsche regeering zijn aangelegd of herbouwd als productieve of beveiligende openbare werken, die te beschouwen zijn als geldbeleggingen, waarvan men verwacht dat zij, hetzij direct of indirect, loonend zullen blijken. De belangrijkste van deze hoewel niet alle, worden in den dienst als „Major works", voorname werken, aangeduid en al de eerstbedoelde en enkele van de laatste vormen de „Minor works." Van de voorname werken bestaat eene volledige boekhouding, waarbij men rekening houdt met het aanlegkapitaal, de opbrengst, de kosten van onderhoud, enz. blijkbaar op de wijze zooals dit voor spoorwegen gebruikelijk is. Van de kleine werken, waarvan de aanlegkosten niet groot en de inkomsten evenzeer gering zijn, wordt een dergelijke rekening niet altijd aangehouden. Dit laatste geschiedt wel van nieuwe werken van kleinen omvang, die evenwel niet tot de eerste categorie gebracht worden.

Van de groote werken zijn de financieele uitkomsten, samengevat in het volgende overzicht, dat betrekking heeft op het dienstjaar 1900/'01, hetwelk als een vrij normaal jaar kan worden beschouwd, hoewel zulks niet overal in elk gewest het geval was (voor de vergelijking zijn de lakhs roepiën en de acres herleid tot millioenen guldens en Indische bouws):

GEWEST.	Aantal werken.	Kapitaal der aanlegkosten in 1900/01 *millioenen guldens.*	Bedrag der zuivere inkomsten in percenten.		In 1900–'01 bevloeide uitgestrektheid in bouws.	Gemiddeld per bouw in guldens		
			Van het geheele aanleg-kapitaal.	Van de bruto-ontvangsten.		Waarde van den oogst.	Aanslag in de waterbelasting.	Exploitatiekosten.
Pendjab.	7	85.84	10.5	70.–	2.650.000	*f* 38.50	*f* 4.75	*f* 1.54
Sind	5	14.34	7.7	76.5	548.000	„ 22.—	„ 2.66	„ 0.56
Bombay.	9	15.–	1.2	52.2	48.000	„ 106.50	„ 6.75	„ 3 50
Madras	9	58.37	8.5	79.6	1.660.000	„ 51.50	„ 5.75	„ 1.25
Bengalen	3	49.34	0.8	28.8	403.000	„ 48.50	„ 2.66	„ 2.38
Ver. Provinciën .	6	70.19	7.3	66.4	1.076.000	„ 47. –	„ 6. –	„ 2.38
Totaal. . .	39	293.08	7.1	67.8	6.385.000	*f* 44.50	*f* 4.90	*f* 1.54

Het blijkt hieruit dat de werken in Bombay (Deccan en Gujerat) en in Bengalen niet genoeg opbrengen om de rente van het aanlegkapitaal te dekken. Geen der 12 groote werken in deze gewesten zijn tot dusver loonend gebleken en, misschien met uitzondering van de Sone-kanalen in Bengalen, bestaat het vooruitzicht niet dat zij dit zullen worden. In de andere gewesten is dit voor de groote werken te zamen wel het geval; slechts drie werken in Madras en één in de Vereenigde Provinciën geven geen uitzicht dat zij ooit in den toestand van productieve openbare werken zullen komen. Niettemin is de gezamenlijke opbrengst van 7.1 pCt. alzoo negen millioen gulden meer dan de vereischte jaarlijksche rente van het aanlegkapitaal, als deze op 4 pCt. wordt gesteld.

Men kan dan ook, zooals het verslag met eenigen trots zegt, voor het land de waarde van deze fraaie stelsels van bevloeiingswerken bezwaarlijk overschatten, terwijl zij behoudens een deel van de Cauverywerken geheel gedurende de laatste 80 jaren door het Britsche gouvernement zijn gemaakt. Er worden jaarlijks 11 millioen acres of $6^1/_4$ millioen bouws mede besproeid en zij geven eene volledige beveiliging tegen hongersnood aan eene oppervlakte, die met uitzondering van de delta's van Madras en Orissa, geschat kan worden in grootte tusschen 2- en 4-maal die der bevloeide oppervlakte af te wisselen.

In sommige streken, zooals in Sind is landbouw zonder bevlooiing niet mogelijk en zoude er zonder de kanalen geene bevolking aanwezig zijn. In andere hebben de werken die dienstig zijn om het grondwater op peil te houden of te verhoogen de meeste waarde, omdat daarop de bevloeiing uit putten steunt. De waarde van alle oogsten, die uit kanalen bevloeid worden, is in een enkel jaar ongeveer gelijk aan het kapitaal dat de aanleg van al deze werken heeft gekost; in jaren van hongersnood wordt het product van de bevloeide oppervlakte dat voor een groot deel beschikbaar komt voor vervoer naar de noodlijdende streken, een belangrijke factor in den algemeenen voedselvoorraad van het land.

Wat de grootte der werken betreft wordt, met uitsluiting van de Cauverywerken die meer den afvoer der rivieren zelf regelen, de gezamenlijke capaciteit van alle hoofdkanalen geschat op 100.000 „cusecs" (kub. voeten per seconde) of $2831^1/_2$ kub. Meter per seconde. Bovendien heeft men in Bombay en Madras nog tal van vergaarkommen, die te zamen ongeveer 850 millioen kubieke meters water kunnen opbergen, terwijl de totale lengte der kanalen van de gouvernementswerken, namelijk hoofdkanalen, vertakkingen en verdeelkanalen eene gezamenlijke lengte van 36.000 mijlen of 58.000 K. M. hebben. Voorts wordt aangeteekend dat in het overzicht nog niet voorkomen twee in 1901—'02 geopende belangrijke werken, nl. het Jhelum-kanaal in Pendjab en het Mandalay-kanaal in Birma, die vermoedelijk binnen kort te zamen 400.000 H. A. zullen bevloeien.

Omtrent de kleinere werken, waarvan exploitatierekeningen worden aangehouden, verneemt men dat deze, in het geheel 73 in getal, in Pendjab en Sind meestal groepen van inundatiekanalen en in andere gewesten vergaarkommen of kanalen zijn die uit kleinere rivieren tappen.

De financieele uitkomsten blijken uit den volgenden staat:

GEWEST.	Aantal werken.	Aanleg-kapitaal tot ulto 1900—'01. Millioenen gulden.	Percentage der netto opbrengst in 1900—'01 van het aanlegkapitaal.	Bevloeide oppervlakte herleid tot bouws.	Bedrag der bruto-inkomst per bouw berekend in guldens.
Pendjab	5	2.04	12.8	342.000	*f* 2.52
Sind.	7	3.19	26.2	505.000	„ 3.22
Bombay	27	5.95	−1.6	23.000	„ 2.38
Madras.	24	7.83	5.2	283.000	„ 4.80
Bengalen	1	0.56	−0.2	—	—
Vereenigde Provinciën.	4	2.38	5.1	65.000	„ 3.22
Rajpoetana.	3	2.36	—0.1	20.000	„ 5 30
Beloedsjistan.	2	1.29	0.8	3.000	„ 9.80
Totaal. . .	73	25.60	6.—	1.241.000	*f* 3.36

In Bengalen en Bombay zijn deze kleinere werken, blijkens deze opgave, nog minder loonend dan de groote en zij leveren zelfs niet genoeg op om de exploitatiekosten goed te maken. Ook de werken in Rajpoetana en Beloedsjistan zijn niet loonend, doch bij eerstgenoemd gewest betrof het een ongunstig jaar. In andere dienstjaren worden nog 2 à 3 pCt. gemaakt. Over het geheel genomen is de 6 pCt. netto opbrengst bijna even groot als die van de groote werken. Dit resultaat is echter te danken aan de groote inkomsten, welke de inundatiekanalen in Pendjab en Sind geven.

De beschouwde werken bevloeien jaarlijks ruim 2 millioen acres of $1^1/_4$ millioen bouws, doch die oppervlakte is meer aan afwisseling onderhevig dan bij de groote werken, omdat zoowel de inundatiekanalen als de vergaarkommen in ongunstige seizoenen soms te kort schieten. Niettemin is de waarde als beveiliging tegen hongersnood zeer groot, vergeleken met de grootte van het aanlegkapitaal.

De totale lengte der gouvernementskanalen, die bij deze werken behooren gaat 7000 mijlen of 11.000 K. M. te boven en de vergaarkommen hebben meer dan 700 millioen kub. M. inhoud.

Onder de kleinere werken, waarvan geen rekeningen aangehouden, worden, verstaat men de zoogenaamde inlandsche irrigatiewerken, die door den staat onderhouden worden. Men heeft er ook wel verbeteringen aangebracht en kapitaal-uitgaven voor gedaan, doch deze worden niet afzonderlijk berekend. Tot deze rubriek behooren een groot deel van de inundatiekanalen in Pendjab en Sind en alle oude inlandsche irrigatiewerken in Opper-Birma, die veel op die van Zuid-Indië gelijken, namelijk deels vergaarkommen, deels kanalen uit kleine riviertjes afgeleid door blijvende of tijdelijke stuwen. Het belangrijkste gedeelte zijn echter de 40,000 vijvers, kanalen en andere kleine werken in het presidentschap Madras, die meer dan 3 millioen acres bevloeien.

Over het dienstjaar 1900—'01 wordt het volgende overzicht gegeven:

Gewest.	Bevloeide oppervlakte in bouws.	Ontvangsten. Millioenen guldens.	Uitgaven. Millioenen guldens.	Netto-opbrengst. Millioenen guldens.
Madras	556 000	6.39	1.83	4.56
Pendjab	170.000	0.56	0.34	0.22
Bombay en Sind . .	227.000	2.58	0.81	1.77
Bengalen	5.000	0.02	0.03	—0.01
Birma.	105.000	1.56	1.07	0.49
Totaal. . .	1.063.000	11.11	4.08	7.03

Ook in deze groep zijn de kleine werken in Bengalen niet bij machte de uitgaven te dekken, maar als men deze werken alle te zamen beschouwt besproeien zij ruim een millioen bouws en heeft de staat aan uitgaven slechts 37 pCt. van de inkomsten te betalen.

Voor alle werken te zamen worden nu nog eens de aanlegrekeningen voor zoover bekend uitgerekend op ruim 318 millioen gulden, waarvan de jaarlijksche rente ten bedragen van $12^3/_4$ millioen gulden wordt geïnd en bovendien wordt nog gemiddeld van alle werken, de laatste rubriek er onder begrepen, ƒ 16.600.000 als zuivere winst gemaakt.

Totale bevloeide oppervlakte van alle werken sedert 1880 (herleid tot bouws).

Soort van werken.	Gemiddeld jaarlijks bevloeide oppervlakte in het driejarig tijdvak eindigende met			Bevloeid oppervlak in 1900/'01.
	1878/79.	1896/97.	1899/1900.	
	Duizendtallen bouws.	Duizendtallen bouws.	Duizendtallen bouws.	Duizendtallen bouws.
Productieve werken . . .	2.650	4.430	5.950	6.200
Beveiligende „ . . .	—	126	177	194
Totaal voorname werken.	2.650	4.556	6.127	6.394
Kleinere werken . . .	3.400	4.160	3.900	4.220
Generaal totaal	6.050	8.716	10.027	10.614

In dit overzicht is de bevloeide oppervlakte in Opper-Birma niet opgenomen, omdat dit gebied in 1878/79 nog niet geannexeerd was. De bevloeide oppervlakte, die aldaar geheel te danken is aan kleinere werken, gebracht tot de derde soort, waarvan geen exploitatierekening wordt aangehouden, klom er van 145.000 bouws in 1894—'95 tot 330.000 bouws in 1900—'01.

Opmerking verdient nog dat terwijl de oppervlakte, bevloeid door groote werken sedert 1880 snel toegenomen is en binnenkort het drievoudige zal bereiken, de toeneming van het gebied der kleine werken in dien tijd niet veel meer dan 25 pCt. is. Dit wordt door de commissie daaruit verklaard dat de uitgaven voor deze laatste uit de gewone ontvangsten worden be-

streden en dat daardoor eenige neiging bestaat om hetgeen toegestaan wordt te beperken. In het tweede gedeelte van haar verslag geeft de commissie aan, waar juist die kleine werken voor belangrijke en vermoedelijk loonende uitbreiding vatbaar zijn en dat tot dusverre voor die kleine werken te weinig is gedaan.

Totale uitgaven en totale bevloeide oppervlakte in Britsch-Indië. Waar de voorgaande cijfers betrekking hebben op gouvernementswerken, moet opgemerkt worden dat door ambtenaren ook technische hulp verleend wordt ten behoeve van werken behoorende tot inlandsche staten en dat er nog groote uitgaven vallen te vermelden aan waterkeeringswerken, die een beveiligenden invloed uitoefenen in streken, waar de landbouw met overstroomingen bedreigd wordt. Hoever zich het nut der bedijkingen uitstrekt is moeilijk met juistheid aan te geven, maar alleen in Birma worden jaarlijks $1/4$ millioen bouw op meer dan *f* 2.80 per bouw aangeslagen voor de beveiliging welke aan die gronden verschaft wordt door zulke werken, waaraan meer dan 3 millioen gulden is besteed.

Ten slotte wordt er de aandacht op gevestigd dat hoe groot ook de oppervlakte is, die door staats-irrigatiewerken besproeid wordt, die welke van particuliere werken afhankelijk is, eene nog grootere uitgestrektheid aanwijst. Van de 130 millioen bouws gecultiveerde gronden ontvangen er $10^1/_4$ millioen water van staatswerken en $14^1/_2$ millioen van particuliere werken, waarvan meer dan de helft uit putten. Beide soorten gaan tot dusver in de beveiliging tegen droogte ongeveer gelijk op en de commissie tracht nu in een volgend hoofdstuk na te gaan in hoeverre beide voor uitbreiding en ontwikkeling vatbaar zijn.

De waarde van irrigatie als beveilgigingsmiddel is het belangrijke onderwerp, waarmede het vierde hoofdstuk opent. Men leest daar o. a.: „Het is dikwijls beweerd dat de indirecte voordeelen van irrigatie in Indië zoo groot en ontwijfelbaar zijn dat de vraag betreffende de directe financieele opbrengst, die verwacht kan worden van het uit te geven kapitaal van ondergeschikt belang is en daaraan zeer weinig aandacht behoeft te worden geschonken. Deze stelling heeft weinig kans om ingang te vinden bij hen, die verantwoordelijk zijn voor het vinden der groote bedragen, die noodig zijn voor den aanleg en het onderhoud van irrigatiewerken; het schijnt derhalve noodig zich een helder denkbeeld te maken van den aard der indirecte voordeelen, die men aan irrigatiewerken toeschrijft en van hunne betrekkelijke, zoo niet absolute waarde voor den Staat onder verschillende omstandigheden. Deze voordeelen zijn van drieerlei aard, en elk moet afzonderlijk beschouwd worden:

„*a*. De toeneming van het algemeen bezit en de welvaart der gemeenschap, tengevolge van de vermeerderde productie, die zelfs in jaren van normalen en sterken regenval, aan irrigatie te danken is.

„*b*. De invloed van irrigatie en van groote verzamelwerken op de vermeerdering van den vochtigheidstoestand der lucht en op het hoogere peil van het grondwater.

„*c*. De voorkoming of verzachting van de afgrijselijkheid en de kosten van hongersnood.

a. Wat het eerste punt betreft wordt de waarde der bevloeiing niet betwijfeld en hoewel de percentage der vermeerderde opbrengst in verschillende streken zeer uiteenloopt, kan er toch op plaatsen, waar de werken reeds eenigen tijd in gebruik zijn, een bepaald cijfer voor worden gevonden. Er zijn echter blijkbaar grenzen aan de blijvende uitgaven, welke de Staat redelijkerwijze mag besteden met het doel om de opbrengst of het voordeel van den landbouw in bijzondere streken te verhoogen. Men vergelijkt wel de waarde van de in een jaar verkregen oogsten met het aanlegkapitaal der werken, maar dit is zeer bedriegelijk met betrekking tot het nut dier werken. Vooreerst is die waarde niet altijd een maat voor de vermeerdering van productie door de werken veroorzaakt. Alleen in Sind en Pendjab gaat dit op, daar waar anders geen bebouwing van den grond mogelijk is.

Bij de Orissa- en Kurnool-Cuddapah [1])-kanalen geldt zulks in het geheel niet. Bij het eerste is wegens den overvloedigen regenval het verschil in opbrengst tusschen bevloeide en niet-bevloeide gronden in normale jaren gering; bij de laatstgenoemde vindt de bevolking het voordeeliger om op groote uitgestrektheden droge gewassen te bebouwen, waarvoor de gewone regenval voldoende is, in plaats van op kleinere oppervlakken de natte rijstcultuur te drijven. Wanneer echter de vermeerdering van productie ten gevolge van irrigatie bepaald is, moet deze niet worden vergeleken met de aanlegkosten van het werk, maar met de jaarlijksche uitgaven aan rente en onderhoudskosten, waarmede de staat wordt belast. De commissie vond dat er verschillende werken zijn, waarbij die kosten afwisselen tusschen 5 en 8 Roepie per acre (*f* 7 à *f* 11.20 per bouw). Op het eerste gezicht schijnt er geen meerdere aanleiding tot een beroep op den staat, d. i. op de algemeene belastingbetalers, ten einde eene blijvende uitgave van dien aard te doen om door bevloeiing de opbrengst van den grond van een particulier eigenaar te verhoogen, als er zou bestaan in het geven van een gelijk bedrag om eens ander mans grond van mest te voorzien. Afgescheiden van het vraagstuk van beveiliging tegen hongersnood, hetgeen afzonderlijk wordt behandeld, zal de grootste blijvende jaarlijksche uitgaaf, welke de Staat zich mag getroosten bij het zorgen voor bevloeiing, in theorie begrensd worden door het aandeel in vermeerderde waarde van het product, dat hij indirect terugkrijgt. Hierbij wordt niet nader ingegaan op de vele wijzen waarop dit geschieden kan, door hoogere inkomsten van spoorwegen, door inkomstenbelasting, accijnzen, zegelbelasting enz., kortom door alle middelen waarmede de staat deelt in den meerderen bloei van het land: het wordt voldoende geacht voor die indirecte baten een maat aan te geven, die bij het betoog der commissie bruikbaar is.

De beste maat voor het voordeel, dat verkregen wordt ten gevolge van irrigatie, is de som die de landbouwer betalen wil. Volgens de ervaring door de commissie opgedaan wisselt deze waterbetaling af tusschen $^1/_{12}$ en $^1/_5$ van de waarde der besproeide oogsten en deze verhouding hangt voor een groot deel af van de waarde die de bevloeiing heeft met betrekking tot de vermeerdering van de opbrengst. De waterbetaling vormt wat men de bruto-inkomst van het werk kan noemen maar een zeker percentage daarvan komt

[1]) Deze kanalen zijn een deel van het groote gestaakte plan, bekend als Madras Company's Canal (zie Soloverslag bl. 289).

ook nog als indirect voordeel binnen. Om de gedachten te bepalen neemt de commissie aan dat dit 25 pCt. is, zoodat bij eene waterbetaling van 4 R. per acre, bovendien één R. per acre wordt ontvangen op de een of andere indirecte wijze, hetzij van de landbouwers zelf of van anderen, die in hunne meerdere welvaart deelen. Uit een overzicht van de percenten, die op het aanlegkapitaal van eenige kanalen gemaakt worden, als men alleen het verschil van bruto-ontvangsten en exploitatiekosten als winst boekt, of wanneer men nog 25 pCt. van de bruto-ontvangsten bovendien als meerdere winst in rekening brengt, blijkt dat men die indirecte in geld om te zetten baten meestal overschat. De invloed zou bij zeer rendeerende werken als in Pendjab en Madras zijn dat waar deze anders 11 en 17 pCt. van het aanlegkapitaal opleveren, dan op 15 en 22 pCt. mag worden gerekend, doch bij slecht rendeerende werken is dit verschil nog geringer.

De rentevoet waarop voor irrigatiewerken geleend kan worden is op het oogenblik $3^3/_4$ pCt., maar als men rekening houdt met de betaling daarvan tijdens den aanleg en voordat de werken in volle exploitatie zijn, mag men geen werk van dien aard als productief beschouwen, dat niet minstens 5 pCt. op de aanlegkosten opbrengt. Als het deze geven kan is het onnoodig de indirecte voordeelen na te gaan, maar indien het slechts eene opbrengst van 3 pCt. geeft, dan is het onwaarschijnlijk dat het ontbrekende door de indirecte baten zal worden goedgemaakt en dat de aanleg uit dien hoofde gerechtvaardigd is. Wanneer de directe inkomsten tusschen 3 en 5 pCt. inliggen, kan eenig meerder gewicht aan die indirecte baten gehecht worden en zal de Staat misschien zonder verlies tot den aanleg kunnen overgaan. In het algemeen is de commissie van oordeel dat waar bij zeer productieve werken ook de indirecte baten groot en onloochenbaar zullen zijn, deze bij werken die niet direct loonend zijn, ook van weinig belang zullen wezen, zoodat zij slechts hoogst zelden den doorslag kunnen geven. Als de voordeelen, die een irrigatiewerk oplevert, zoo gering en beperkt zijn dat de lieden die er van genieten niet in staat zijn om de kosten te betalen om zich van bevloeiing te voorzien, dan mag men, afgescheiden van de waarde in tijden van hongersnood, den invloed van die werken op verhooging van de welvaart der streek eveneens als gering aanmerken. Dit schijnt iets dat van zelf spreekt, maar de commissie acht het noodig het nog eens goed te doen uitkomen omdat er dikwijls zoo hoog wordt opgegeven van de indirecte voordeelen van irrigatiewerken, die overigens niet rendeeren.

Wanneer de betaling voor bevloeiing den vorm aanneemt van eene verhooging der landrente, is er tevens eene voortdurende verhooging van plaatselijke belastingen, waarop de commissie de aandacht vestigt.

Deze vermeerdering wordt niet in het credit der werken gebracht, omdat zij plaatselijk [1]) besteed wordt voor het verbeteren van wegen, voor scholen, ziekenhuizen enz., en alzoo aangewend wordt ten bate van hen die ze opbrengen. Het is daardoor geen algemeene staatsinkomst, doch niettemin ligt er een indirect voordeel in irrigatiewerken in dit opzicht dat zij leiden tot eene verhooging van plaatselijke belastingen, die weder beschikbaar komen voor de verbetering der landelijke gemeenten.

---

1) Bij het vigeerende stelsel van bestuursdecentralisatie. (Red.)

Wat de invloed van irrigatie en groote vergaarkommen betreft, op het vermeerderen van den vochtigheidstoestand van de lucht en het verhoogen van het grondwaterpeil, deze kan niet worden betwist, hoewel ook hij met de omstandigheden verschilt. In de dorre streken van Pendjab en Sind, waar de grondwaterstand op onbruikbare diepte ligt en voortdurend een droge heete wind waait is zulks van weinig nut, evenmin als in Orissa met 1.52 M. regenval of in streken, die overlast van water en toch reeds hooge grondwaterstanden hebben. Maar vijvers en bevloeiing kunnen een groot indirect voordeel aanbrengen in streken als Bundelkhund, Centraal-Indië, Rajpoetana en de Deccan van Bombay en Madras. Het water dat daar van groote watervlakten op de eene plaats verdampt kan op de andere weder als regen worden neergeslagen. De invloed op den grondwaterstand en op het water, dat nog in de rivierbeddingen afsijpelt en door tijdelijke stuwen gebruikt kon worden, is van nog meer beteekenis, doch het is niet wel doenlijk een en ander onder cijfers te brengen. Intusschen vormt zulks een argument te meer voor aanleg van werken, al is het er ook geen van overwegenden aard.

Eindelijk wordt de belangrijke vraag besproken betreffende de waarde van beveiligende irrigatiewerken, met betrekking tot het voorkomen of temperen van de ellende van hongersnood. Daarbij is niet uit het oog te verliezen dat de verplichting van den Staat om elke uitgaaf te doen die noodig is om menschenlevens in een tijd van hongersnood te redden,. voor het vervolg onafwijsbare geldelijke verplichtingen na zich sleept, waarmede ten volle rekening dient te worden gehouden. Men dient daarom na te gaan welke onmiddellijke uitgaaf voor niet-rendeerende beveiligende werken gerechtvaardigd is, in verband met de vermindering van het bedrag dier toekomstige verplichtingen, welke er van verwacht kunnen worden; of met andere woorden welke vermindering in de toekomstige directe kosten van een hongersnood het gevolg zal zijn voor den Staat van een bepaalde uitgaaf ten behoeve van zulke werken. Op het oogenblik wordt daarbij geen rekening gehouden met de indirecte schade door hongersnood aan den Staat toegebracht en met de verliezen en de ellende welke deze aan het volk berokkent; de commissie bepaalt zich tot de zuiver economische vraag van het geldelijk beroep dat op den belastingbetaler gedaan moet worden, hetzij voor de dadelijke uitvoering van zulke werken, of voor de latere ter tegemoetkoming in de ellende, als de werken niet worden uitgevoerd.

Deze quaestie, vooral voor Britsch-Indië van belang, levert groote moeilijkheden op, doch als concreet voorbeeld wordt een bepaald district genomen, namelijk Sholapur in Deccan. Daar heerschte in 1876/77 een groote hongersnood, waarvan de kosten niet bekend zijn, in 1891/92 eene schaarschte, waarvoor wel geen tegemoetkoming werd gegeven, maar die thans daarvoor wel in de termen zou vallen; in 1896—98 een zware hongersnood, die 45 lakh kostte en in 1899—1902 een bijzonder hevige en langdurige hongersnood, waaraan 70 lakh werd besteed. De uitgaven zijn berekend met inbegrip van afschrijving van landrente en oninbare voorschotten. De commissie neemt nu aan dat in elk derde deel van een eeuw twee hongersnooden als die van 1896—'98 en één als die van 1899—1902 zullen voorkomen en dat de kosten zullen zijn 160 lakh of 5 lakh per jaar. Tegen 4 pCt. gekapitaliseerd wordt het maximum verkregen, namelijk 125 lakh, dat ten koste gelegd zou mogen

worden aan improductieve werken, met het doel latere hongersnoodhulp te vermijden. Wordt er meer aan uitgegeven dan is de jaarlijksche rentelast voor den belastingbetaler zwaarder dan hetgeen deze laatste kost. Vervolgens gaat de commissie na hoeveel grond bevloeid moet worden om het district tegen hongersnood te beveiligen. Sholapur telt thans 721000 zielen en gewoonlijk worden er 2 millioen acres bebouwd, of per hoofd $2^3/_4$ acre (1.58 bouw). Door vergelijking met de toestanden elders wordt het noodig geacht dat minstens 0.4 acre (0.23 bouw) per hoofd door irrigatie tegen misgewas beveiligd moet worden om regeeringshulp bij gebrek onnoodig te maken. Rekent men voor eventueele bevolkingstoeneming op 800.000 zielen, dan zijn 320.000 acres te beschermen; daarvan zijn 100.000 reeds voorzien uit putten en bestaande irrigatiewerken en blijven dus 220.000 acres te bevloeien over. Dit gedeeld op de berekende grens van het te besteden aanlegkapitaal van 125 lakh roepiën, geeft 57 Roepiën te besteden per bevloeide acre (*f* 80 per bouw); het bedrag dat de commissie noemt de d i r e c t e b e v e i l i g e n d e w a a r d e v a n e e n b e v l o e i d e a c r e in het beschouwde district Sholapur.

Verder is boven vermeld dat wat de vermeerdering in opbrengst betreft, een irrigatiewerk loonend is als het 5% oplevert. Indien nu de netto-opbrengst van bevloeide gronden in dit gewest geschat mag worden op 2½ Roepie per acre dan mag uit dien hoofde per acre bovendien besteed worden 50 Roepie en zou men dus kunnen gaan tot een aanlegkapitaal van 50 × 57 = 107 R. per acre (*f* 150 pet bouw).

Intusschen ontkent de commissie niet, dat de beveiligende waarde van een geirrigeerde acre verder gaat dan alleen het besparen van latere onkosten voor ondersteuning. Behalve dit verlies zijn er tal van indirecte verliezen voor den staat en men kan betoogen dat zelfs nog een veel grooter kapitaal besteed mag worden als het geldt de inwoners van streken, die zoo onzeker zijn met betrekking tot het slagen van den oogst, te vrijwaren voor de verliezen, de demoralisatie en de ellende welke hongersnood na zich sleept.

Uit dit oogpunt beschouwd wordt het echter moeielijk om een grens voor die uitgave te stellen. Vage algemeenheden over de indirecte voordeelen van bevloeiïng en over de door hoogen nood geleden verliezen zijn van weinig waarde bij het vraagstuk of de directe geldelijke last die voor dergelijke bijzondere werken op den Staat wordt gelegd een te hooge prijs is voor de beveiliging, die zij zullen aanbieden. Men moet een zekeren maatstaf hebben om die lasten te beoordeelen en die voordeelen te schatten. De Regeering kan dan later altijd nog beslissen hoeveel meer zij voor dat doel wil besteden.

De commissie tracht verder de door haar ontwikkelde denkbeelden in eene formule te brengen, waaruit dan blijken kan wat men in bepaalde omstandigheden voor beveiligende werken per eenheid van bevloeid oppervlak mag besteden, doch deze bespiegelingen worden hier kortheidshalve achterwege gelaten, omdat zij toch in Nederlandsch-Indië van niet de minste toepassing kunnen zijn. Zij onderstellen namelijk de mogelijkheid om overal bevloeiïngswerken aan te brengen, die ook in een droog jaargetijde niet te kort schieten, en dit is juist het gevaarlijkste bij droogten bijv. op Java, dat dan de rivieren ook ongekend laag worden. Gelukkig heeft men hier ook niet zulke afwisse-

lingen in den regenval en zulk een regengebrek als op vele plaatsen in Britsch-Indië voorkomen.

Wat nu het programma betreft van de nieuwe werken, die de commissie noodig vindt om in de eerste 20 jaren uit te voeren, zij beschouwt in de eerste plaats de productieve werken, die nog voor uitvoering vatbaar zijn. Voor zulke werken is op eenigszins ruime schaal evenwel juist geen gelegenheid in de gewesten waar beveiligende werken het meest dringend zijn, namelijk de Deccan-districten van Bombay en Madras, de Centraal-Provinciën en Bundelkhand. Alleen in Pendjab, Sind en vermoedelijk in Madras zijn nog loonende werken aan te leggen. In Pendjab zal dit voornamelijk het geval zijn met het groote ontwerp tot bevloeiïng van de Beneden Bari Doab, waarvan evenwel de hoofdbeginselen nog niet vast staan. Het is namelijk de vraag of men water zal nemen uit de Sutlej-rivier door meerdere stuwen op lagere punten of dat men het uit de Chenab en de Jhelum zal ontleenen. In elk geval zal het plan minstens 600 lakh roepiën (48 millioen gulden) kosten. Het volgende groote ontwerp in Pendjab is het Sind-Sagar kanaal, dat vermoedelijk eveneens een loonend werk zal blijken, hoewel de verwachting niet zeer hoog is en dat de bevloeiïng beoogt van eene uitgebreide streek tusschen den linkeroever van de Indus en den rechteroever van de Chenab. Hiervoor wordt globaal 300 lakh of 24 millioen gulden gerekend. Verder wenscht de commissie in Pendjab nog 150 lakh of 12 millioen gulden te besteden aan een aantal bestaande kanalen die verbeterd zullen worden en waarvan in het vervolg ook exploitatie-rekeningen als voor „major works" zullen worden aangehouden. Eindelijk bestemt zij nog 50 lakh voor kleinere werken. die niet onder groote complexen behooren en die niet bepaald als productief zijn te beschouwen.

Met het oog op zulke twijfelachtige werken neemt de commissie deze in een tusschenrubriek op, waar de opbrengst na voltooiing 5 % van het aanlegkapitaal belooft te zijn, noemt zij de werken productief, waar die opbrengst niet in het vooruitzicht is, zijn de werken improductief; waar het nog onzeker is of zij dit bedrag zullen leveren, worden zij middelsoort werken genoemd.

In het gedeeite van Sind, dat tot Bombay behoort, worden 100 lakh bestemd voor uitbreidingen van kanalen en verbeteringen, die zeer loonend worden geacht.

In het onder Bombay behoorende Gujerat zijn de plannen nog niet zeer bepaald. Een ontwerp voor een kanaal uit de rivier Sabarmati kon de goedkeuring niet wegdragen. Voor een werk van dien aard en eene aftapping uit de rivier Mahi is intusschen 100 lakh gesteld. In het tot Bombay behoorende deel van Deccan wordt 600 lakh of 48 millioen gulden bestemd voor het maken van vergaderkommen in de meest geschikte deelen van de Westelijke Ghats, met kanalen, welke het water naar die districten van Deccan heen zullen leiden. Voorts worden hier nog 50 lakh bestemd voor kleinere werken of voor het voltooien van begonnen reliefworks.

In Madras zijn de drie voornaamste werken het Tungabadhra-ontwerp, het Kisthna-ontwerp en een voorgestelde vergaarkom in het stroomgebied van de Cauvery of een van haar takken. Het eerst wordt tot de improductieve gerekend, het tweede veiligheidshalve tot de middelsoort werken, hoewel

men beweert dat het loonend zal zijn. In de Centraalprovincies zijn de voorgestelde werken over het geheel ook niet veelbelovend, behalve misschien een groote vergaarkom in de Penchrivier nabij de stad Ramtek. Ook hier stelt de commissie ze maar voor de veiligheid onder de niet-rendeerende. In Bengalen wordt 90 lakh bestemd voor het Karamnassa-ontwerp, namelijk het vormen van een vergaarkom door het opdammen van de rivier van dien naam, waardoor eenige districten op de grenzen der Vereenigde Provincies beveiligd zullen worden. In deze laatste wordt nog gesproken over het Sardah-ontwerp en het Ken-kanaal bezuiden de Jumna. Alle werken te zamen vattende geeft de commissie een schema van uit te voeren werken als volgt (waarbij de uitgaven tot millioenen gulden zijn herleid).

Oppervlak in besproken in duizendtallen bouws.	GEWEST.	Ramingen en aanlegkosten in millioenen guldens voor:			
		Productieve werken.	Twijfelachtige werken.	Improductieve werken.	Totaal.
1500	Pendjab	84	4	—	88
230	Sind	8	—	—	8
100	Gujerat	—	4	9.6	13.6
180	Deccan	—	—	52. -	52
1100	Madras	21	54	48	123
260	Centraal Provincies	—	—	24	24
115	Bengalen	3.6	3.6	10.4	17.6
230	Vereenigde Provincies	4	8	7.2	19.2
15	Andere streken	—	—	6.4	6.4
3730	Totaal. . .	120.6	73.6	157.6	351.8

Om in de volgende 20 jaren gelegenheid te hebben ongeveer $3^3/_4$ millioen bouws gronden van water te voorzien stelt de commissie dus eene gezamenlijke uitgaaf voor van 352 millioen gulden en schat de inkomst daarvan voor den Staat als volgt, wanneer de drie rubrieken $6^1/_4$, $3^1/_2$ en 1 pCt, geven.

Kapitaal.	Zal opbrengen in pCt.	Jaarlijksche winst.	Jaarlijksch verlies.
ƒ 120.600.000	$6^1/_4$—5	ƒ 1.507,500	—
„ 73,600.000	5—3.5	—	ƒ 1.140.000
„ 157.600.000	5—1	—	„ 6.304.000
		ƒ 1.507.500	ƒ 7.408.000

Ten slotte zal dus op deze werken jaarlijks ƒ 5.900.000 worden toegelegd. Daar evenwel zooals boven vermeld is op de reeds bestaande werken boven de rente van het aanlegkapitaal ongeveer 9 millioen gulden per jaar wordt overgehouden is uit dien hoofde tegen deze uitgaaf geen bezwaar.

Met hetgeen de commissie voorstelt zijn de grenzen nog niet bereikt van hetgeen op dit gebied uitvoerbaar is, doch zij achtte het beter een bepaald werkplan voor een begrensd tijdvak te geven dan om alle mogelijke werken op dit gebied na te gaan. Gedurende de uitvoering van het voorgestelde programma zullen gaandeweg nieuwe ontwerpen voor den dag komen en

kan eene voortzetting van het werkplan worden voorbereid. Hoewel er op die wijze nog veel te doen zal blijven, is zij toch van oordeel dat alsdan de grenzen zichtbaar zullen worden van hetgeen op het gebied van staatsirrigatie kan worden verricht tegen uitgaven, die niet ten eenenmale onbereikbaar zijn. Reeds nu zijn er vele streken, waar zulke werken mogelijk zijn en die op andere wijze beter en goedkooper geholpen kunnen worden, namelijk door kleine werkjes gemaakt door en behoorende aan particulieren, de zoogenaamde „private irrigation works", waaraan het vijfde hoofdstuk gewijd is, en die, zooals boven reeds vermeld werd, nog een grooter gedeelte der bouwvelden van water voorzien, dan de staatswaterwerken.

Particuliere waterwerken vindt men hoofdzakelijk in Pendjab, Bengalen en Opper-Birma. In eerstgenoemd gewest bevloeien zij in gunstige jaren een millioen acres, in laatstgenoemd 300,000 acres. Ook in Sind zijn vele particuliere kanalen, maar dit zijn gewoonlijk slechts aftappingen uit gouvernementsleidingen. In Bengalen worden de particuliere kanalen officieel gerangschikt onder de andere bronnen van bevloeiing. In het algemeen wordt door de commissie gezegd dat de aanleg van particuliere kanalen in streken, waarmen van gouvernementswege niet voornemens is werken aan te leggen, niet mag worden tegengewerkt, doch dat het minder aan te bevelen is aan zulke ondernemingen, als zij van eenig belang zijn, directen steun te verleenen. Werken van zoodanigen omvang, dat men ze werkelijk kanalen kan noemen, worden beter door het gouvernement aangelegd, omdat particuliere eigenaren in den regel wel inlanders zullen zijn, die maar zeer zelden het benoodigde kapitaal en de deskundige leiding zullen kunnen verschaffen, terwijl er verschillende redenen bestaan om de uitvoering van grootere irrigatieplannen niet aan maatschappijen op te dragen. In de enkele gevallen waarin dit plaats heeft gehad, hebben zij altijd tot groote mislukkingen aanleiding gegeven en was het gouvernement verplicht de zaken over te nemen. In Indië zijn kanaalopbrengsten en landrente zoo nauw met elkander in verband dat het noodzakelijk is de administratie van beiden te leggen in handen van eenzelfde autoriteit. Eene maatschappij zou alleen eenige kans op succes hebben, als zij tevens eigenaar was van het bevloeide land, doch er is geen geval waarin het gouvernement gerechtvaardigd zou zijn zulk een stap te doen, tenzij dat de streek, die onder bevloeiing gebracht werd, te voren eene tot het domein behoorende woestenij ware. Maar de meest loonende van zulke projecten zijn tot dusver steeds door het gouvernement zelf tot uitvoering gebracht en wat er op dat gebied nog over is, is weinig en zou gepaard moeten gaan met uitgebreide kolonisatie van inlanders uit overbevolkte streken.

De vergaarkommen (tanks) zijn vijvers of meeren, die men doet ontstaan door dammen te bouwen dwars door valleien of stroomen. Hieronder worden ook begrepen de jhils of natuurlijke laagten, die verspreid voorkomen in de alluviale vlakten der Vereenigde Provinciën. Terwijl in het geheel ruim 8 millioen acres door zulke kommen worden voorzien, liggen daarvan in laatstgenoemde gewesten alleen 2 millioen en in Madras 5 millioen acres. Op vele plaatsen zijn deze vijvers particulier bezit, zoodat van het genoemde aantal gronden slechts 3 millioen uit gouvernements vergaarkommen worden bevloeid. Dit bevloeien geschiedt in den regel door afstrooming uit den vijver, doch in de Centraal Provincies worden groote uitgestrektheden

ook bevochtigd door doorkwelling en in de Vereenigde Provinciën moet het water uit de jhils bijna altijd opgevoerd worden. In droge jaren gaat de op die wijze bevloeide uitgestrektheid zeer achteruit.

Om niet te uitvoerig te worden gaan wij de kleinere particuliere irrigatiewerken, waardoor alleen in Bengalen ongeveer 5 millioen acres voorzien worden, voorbij evenals de veel gebruikelijke dammen of bandhs ook tâls genaamd, die in geaccidenteerd terrein dwars door ravijnen of kleine riviertjes gelegd worden om water op te houden en het terrasseeren van gronden om uitschuring te voorkomen en de vochtigheid te bewaren; ten einde nog even stil te staan bij de in Britsch-Indië zoo veelvuldig toegepaste besproeiing uit putten. Door putten wordt een vierde van al het bevloeide terrein voorzien, zij vormen de helft van de watervoorziening door particuliere werken. De volgende statistiek (waarbij de acres tot Indische bouws herleid zijn) geeft een denkbeeld van het belang der putten.

GEWEST.	Aantal putten voor irrigatie.			Oppervlak in een normaal jaar er door bevloeid.		Percentsgewijze oppervlakte van de geheele bebouwde oppervlakte die bevloeid wordt uit putten.
	blijvende aantal.	tijdelijke aantal.	totaal aantal.	totaal bouws.	gemiddeld per put in bouws.	
Pendjab . . .	275.000	74.000	349.000	2.150.000	6.1	13
Vereenigde Provincies.	500.000[1])	830.000	1.330.000	3.280.000	2.5	14
Madras. . . .	626.800	—	626.800	1.140.000 [2])	1,8	5
Bombay, . .	254.000	—	254.000	370.000	1.5	2 3/8
Centraal Provincies . . .	14.000	42.000	56.000	44.000	0.8	1/2

Wat de aanleg van putten betreft verschilt de wijze voor verschillende streken. In den alluvialen grond van Noordelijk Indië en langs de kusten bestaat een blijvende put uit een cylinder van metselwerk in gebakken steen geplaatst op een houten ring, die door ondergraving op de vereischte diepte wordt gebracht, waarbij het uitgegraven materiaal wordt gebruikt om de put te belasten en het zinken te bevorderen. In de streken van het schiereiland waar de rotslagen dicht bij de oppervlakte komen, is de put een rond of vierkant gat van 20 tot 100 voet zijde en dikwijls nog grooter, waarbij de losgewerkte steen gebezigd wordt om de zijkanten te bekleeden. Soms geschiedt zulks aan alle vier de zijden, soms alleen waar zulks noodig is om steun te vinden voor de opvoerwerktuigen. De kosten hangen natuurlijk van de omstandigheden af. Tijdelijke putten in klevenden alluvialen grond, niet veel meer dan gewone gaten kunnen voor enkele roepiën gemaakt worden en vormen bij jaarlijksche vernieuwing een deel van de onkosten van het landbouwbedrijf. In lossen grond of rots zijn slechts blijvende putten aan te leggen, waarvan de kosten zeer uiteen loopen. Als ruw middencijfer wordt in

1) Van deze 170.000 slechts gedeeltelijk bemetseld.

2) Met inbegrip van velden geïrrigeerd door vergaarkommen geholpen door putten.

Gujerat 500—700 Roepie, elders 300 à 400 Roepie opgegeven, of wel 40 R. in Noord-Indië tot 100 R. in Zuid-Indië per bevloeide acre.

Ook de kosten om de putten te gebruiken loopen zeer uiteen. Een groote put vereischt vier en zelfs zes span buffels, elk van 2 zelfs van 4 dieren. Als werktuig voor opvoer dient dan het Perzische rad of de welbekende lederen waterzak. Eenige cijfers omtrent de kosten van bevloeiing per acre uit putten worden aangehaald uit „Mollison's Indian Agriculture," vol III. De gouvernements ondersteuning in den vorm van voorschotten, t a k a v i, giften of vrijdom van belasting worden nog uitvoerig besproken, alsook de wijze waarop de aanleg van putten behoort te worden aangemoedigd, doch deze punten kunnen als van meer speciaal belang hier verder achterwege blijven al wordt ook een geheel hoofdstuk aan die wijze van voorschot geven gewijd, met de wijze van terugbetaling, boekhouding, gerechtelijke gevolgen enz. aan t a k a v i verbonden.

Ook het achtste hoofdstuk omtrent het classificeeren en het aanhouden van rekeningen voor de verschillende irrigatiewerken kan den vreemdeling minder belang inboezemen, daar een en ander geheel verband houdt met het in Britsch-Indië gebruikelijk financieel beheer en met de bestaande meerdere bestuursdecentralisatie vergeleken met Nederlandsch-Indië.

(*Slot volgt*).

VARIA.

ONTWERP VOOR EENE BEZOLDIGDE PLATTELANDS POLITIE OP JAVA.

In „Pàh Troeno," een zijner bekende romans uit Java's binnenland, beschrijft Boeka de moeilijkheden die de met werk overladen inlandsche bestuurshoofden ondervinden, welke politietoezicht moeten uitoefenen en dieven opsporen, terwijl hun geen geschikt personeel ten dienste staat en voor spionnen en reiskosten hunner zendelingen slechts een zeer onvoldoend bedrag ter beschikking wordt gesteld. De denkbeelden van den sympathieken wedono, die in het verhaal optreedt, worden op dit punt als volgt weergegeven:

Op iedere onderdistricts- en districts hoofdplaats moet een politiepost zijn. Daar dienden geplaatst te zijn minstens twee mantries politie, omdat de dienst dag en nacht voor één persoon te zwaar zou zijn. Verder ongeveer twintig oppassers.

De post moest bestaan uit eene woning voor iederen mantrie en tien woningen, ieder voor twee gezinnen voor de oppassers, alles op een afgesloten terrein vereenigd met afzonderlijke erven en door het Gouvernement gebouwd en onderhouden. Verder een grooten stal met twintig of dertig paarden, ook allen door het Gouvernement aan te schaffen en te voeden.

Laat men de oppassers in de kampong of dessa wonen en geeft men hun eene toelage voor de aanschaffing van een paard en het onderhoud daarvan, dan zal nimmer het doel: „eene flinke politie" bereikt worden. Want de onbeschaamde roovers, die thans de huizen platbranden en de paarden vergiftigen of verminken van de loerahs en assistent-wedono's, die hun het leven te lastig maken, zouden deze wraakmiddelen even zeker op de politieoppassers toepassen. Als op deze wijze dan eenigen groot nadeel was toegebracht, dan zouden van zelf de andere oppassers zich aan dit voorbeeld spiegelen en zou het onvermijdelijk gevolg zijn, dat juist de gevaarlijkste en brutaalste roovers door hen ontzien werden, waardoor weinig bemerkt zou worden van het nut der politie.

Geen halfwerk mag de inrichting eener politie zijn, maar integendeel moet alles betracht worden om de oprichting op deugdelijke grondslagen te doen rusten en de klippen te vermijden, waarop de geheele zaak reeds dadelijk zou stranden.

Huizen en stallen vereenigd tot een post, zal het den roovers niet gemakkelijk vallen, daaraan hun wraak te koelen en mocht het hun al eens gelukken een enkel paard waardeloos te maken, dan draagt daarvan het Gouvernement de schade zooals behoort, en niet de oppasser die zijn plicht doet.

Ook mag op dit corps in geen geval het systeem van overplaatsingen worden toegepast, dat bij andere diensttakken zooveel geld verslindt. Maakt het reeds bij andere corpsen, dat de beambten voortdurend voor hun onbekende toestanden en personen geplaatst worden en nimmer tijd hebben zich daar volkomen mede vertrouwd te maken, wat toch zoo noodig is voor eene goede uitoefening van hun ambt, bij een politiecorps, waarvoor kennis van het terrein sluipaden en misdadigerscomplexen een hoofdvereischte is, zouden overplaatsingen al hoogst onverstandig zijn. Slechts de mantrie die bevorderd wordt en de oppasser of mantrie, die men verdenkt te heulen met dieven of helers (Chineezen) moeten overgeplaatst worden, doch in dit laatste geval als straf na ernstige waarschuwing, waarop bij herhaling onverbiddelijk ontslag moet volgen.

De oppassers verzekerd, dat bij goed gedrag hun geen overplaatsing te wachten staat, zullen de erven hunner woningen beplanten, de vruchten oogsten en zich te midden van hun gezin tevreden en gelukkig gevoelen, een groote factor voor ijver en nauwgezette plichtsbetrachting.

Moet de politie in de havensteden en hoofdplaatsen wachtposten betrekken en rondes doen, geheel anders zal de werkkring van de plattelands-politie dienen te zijn. Ondoenlijk zou het zijn alle wegen behoorlijk te bewaken; daarvoor zouden bij de groote uitgestrektheid van vele onderdistricten, deze ieder honderden oppassers noodig hebben, waarmede de zaak ontzettend kostbaar zou worden en waarbij misschien niet eens de veiligheid verzekerd werd.

De politieposten moeten zijn de centra, vanwaar oppassers te paard worden uitgezonden naar de dessa, waar een misdaad gepleegd is. Wanneer een vijftal dezer oppassers, bij belangrijke gevallen onder leiding van een mantrie en anders onder een der oudsten hunner onmiddellijk na ontvangen bericht vertrekken, dan kunnen zij ter plaatse een onderzoek instellen en daarna onverwijld overgaan tot opsporing en achtervolging der dieven. Daartoe kunnen zij gezamenlijk een spoor volgen of wel zich verdeelen en volgens een bepaald plan te werk gaan, huiszoekingen doen, enz., waarbij het geen bezwaar behoeft te zijn zoo terugkeer vóór den nacht minder gewenscht is, daar iedere loerah verplicht moet zijn hun en hunne paarden nachtverblijf te verschaffen. Vooral bij veediefstallen zal het eene ware klopjacht zijn om, geholpen door te verkrijgen inlichtingen en spionnenberichten het vee te achterhalen. Waar over geheel Java de misdadigers en rooverbenden verspreid zijn en als het ware een genootschap vormen, waarvan de leden, ten minste wat naam en woonplaats betreft, aan elkander bekend zijn, daar zal het opsporen daarvan in het uitgestrekte binnenland geen gemakkelijke zaak zijn.

Onvermoeid, bij ieder misdrijf opnieuw, dient jacht gemaakt te worden op dit gespuis tot de schrik er in komt en degenen, die niet gevat zijn, uit vrees voor deze onvermoeide vervolging, nimmer verwacht van een Gouvernement, dat hen tot dusverre ongestoord liet, van verdere opereeren afzien en zich gewennen op andere wijze aan den kost te komen.

Opzoeken van gestolen vee en paarden, inlichtingen inwinnen omtrent de slachtplaatsen en de verkoopers van het vleesch, het bespieden en in het oog houden van opkoopers van gestolen goed en van bekende slechte sujetten, alsmede het leggen van hinderlagen op kruispunten van wegen of overal, waar vermoed wordt, dat bij dag of nacht gestolen vee of goed zal worden vervoerd, zullen meer bijdragen tot bevordering van de veiligheid en tot het

in discrediet brengen van het thans zoo aanlokkelijk rooversleven, dan het toevoegen van oppassers aan de overigens weinig betrouwbare dessahoofden.

Twintig oppassers, verdeeld in vier ploegen, ieder van vijf man, op de hoofdplaats van het onderdistrict, goed bereden en te allen tijde beschikbaar om uit te rijden, zullen meer presteeren dan het driedubbele aantal onder de vele, dikwijls ver uit elkander gelegen dessa's verspreid.

En moge al den eersten tijd de dienst zwaar en ondankbaar zijn bij de onbekendheid met sluippaden, helers en beruchte dieven, allengs zal dit anders worden en zullen de oppassers, zoo goed als de dieven, de verborgen paadjes en achterwegen kennen; zullen lijsten opgemaakt zijn, waarop de namen en verblijfplaatsen voorkomen van alle geroutineerde en gelegenheidsdieven, die ook thans door iederen dessaman kunnen worden aangewezen, maar juist daar, waar men dit moet weten, bij de onderdistrictshoofden, gewoonlijk onbekend zijn.

Niet ondergeschikt aan assistent-wedono's of andere bestuursambtenaren, maar geheel daaraan onttrokken moet de politie rechtstreeks staan onder het oppertoezicht van den Officier van Justitie, daarin bijgestaan door de landraad-voorzitters.

Voor elke drie onderdistricten, dus over een politiemacht van zes mantries en zestig oppassers, stelle men een hoofdmantrie aan en voege aan iederen landraad-voorzitter twee of drie inspecteurs toe met den titel van adjunct-djaksa, die namens hem toezicht uitoefenen op oppassers, mantries en hoofdmantries.

Natuurlijk dienen de hoofdmantries uit de mantries gekozen en de adjunct-djaksa's weder uit de hoofdmantries. Zeer aan te bevelen zou het zijn slechts die hoofdmantries tot adjunct-djaksa te benoemen, die door een goed geslaagd examen bewezen hebben voor eene bevordering tot djaksa in aanmerking te komen, waarbij van het beginsel moet uitgegaan worden dat de djaksa, belast met de instructie van alle strafzaken, daartoe de noodige bekwaamheden en rechtskennis dient te bezitten.

Als op deze wijze voor het ambt van djaksa en hooger de toegang slechts open staat langs de ladder van mantrie en hoofdmantrie bij de politie en dus zoodoende voor de mantries de weg gebaand is om door ijver en kunde tot een hoogen rang op te klimmen, dan kan men niet alleen strenge eischen stellen aan de aspiranten voor mantrie, wat aangaat hun karakter en opvoeding, doch ook daarvoor voornamelijk zonen nemen van Hoofden, wat het aanzien der politie zeer zal verhoogen en daardoor haar werk vergemakkelijken.

De kosten van deze politiemacht zijn natuurlijk hoog, doch niet te hoog voor het doel, dat daarmede bereikt wordt. Niet te hoog voor het schenken van orde en rust aan de onder boevenhierarchie gebukt gaande bevolking; niet te hoog voor het verzekeren van veiligheid van have en goed aan den vlijtigen en arbeidzamen dessaman.

Niet te hoog ook waar het een einde maakt aan het gekonkel van dessa-hoofden met roovers en bandieten en daardoor minder kans bestaat, dat arme inlanders, die niets misdreven hebben, valschelijk beschuldigd, in naam der Hollandsche Gerechtigheid door beulshanden worden vermoord.

De oppassers zouden verdeeld kunnen worden in drie klassen van *f* 10.—, *f* 12.50 en *f* 15.—; de mantries geve men *f* 25.—, de hoofdmantries *f* 45.— en de adjunct-djaksa's *f* 75.— per maand en allen vrij reizen, woning en

46

paard. Op Java zijn omstreeks veertienhonderd onderdistricten en districten, waarvan de steden afgaan, die reeds eene geregelde politie bezitten; verder zijn er ongeveer tachtig landraden, zoodat de geheele, op deze wijze te vormen politiemacht over gansch Java, met inbegrip van onderhoud aan gebouwen en rijdieren, niet meer dan een zeven à acht millioen 's jaars zou kosten of 25 à 30 cts. per inwoner. Mag dat bedrag een onoverkomelijk bezwaar zijn om de eerste plicht na te komen aan iedere Regeering opgelegd: het verzekeren van orde en veiligheid? . . . .

. . . .

De schrijver van bovenstaande schets toont verder aan dat er streken zullen zijn waar met minder volstaan kan worden en dat de genoemde som dus als een maximum is te beschouwen.[1]) Toch zullen nieuwe belastingen daarvoor noodig blijken, maar al is de inlander reeds zwaar, te zwaar belast, het onschadelijk maken van het veelvuldig geboefte is vooral oeconomisch zulk een voordeel voor hem, dat aangenomen mag worden dat in ieder geval veiligheid met eene geringe verhooging van lasten meer aan de welvaart bevorderlijk zal zijn dan een voortduren van de tegenwoordige schandelijke toestanden. Boeka wil echter geen belasting zonder aanzien des persoons als bij het hoofdgeld, doch een soort van vermogensbelasting, door een kleine heffing te stellen op het bezit van elk stuk vee, bijv. 50 cts. per buffel en 25 cts. per sapie en per jaar. Waar hij voorts ook de vreemde Oosterlingen, die zich zoo dikwijls aan uitzuigen der bevolking schuldig maken, het ontbrekende wil laten bijpassen, zullen wij den schrijver niet in extenso volgen, omdat het thans het hoofddoel is er op te wijzen dat eene goede politie in het binnenland niet tot de onmogelijkheden behoeft te behooren en dat zij blijkens de geschriften van dezen kenner der toestanden van onberekenbaar nut is. Omtrent de details, bijv. of het niet beter zoude zijn den Assistent-Resident in plaats van den Off. v. Justitie aan het hoofd te stellen, kan verschil van gevoelen bestaan, doch principieel is er in het gegeven schema iets zeer aantrekkelijks.

DE DUITSCHERS IN ZUID-WEST-AFRIKA.

Waar men de moeilijkheden opmerkt, die andere volken met hunne koloniën hebben, is daaruit dikwijls veel te leeren, en niet het minst dat wij in onzen omgang met inboorlingen toch over het geheel van meer geschiktheid blijken geven dan menige andere natie. Zelf-overschatting moge schadelijk zijn, kleinmoedigheid en gemis aan zelfvertrouwen op dit punt is nog veel erger. Hoe weinig succes de Duitschers met hunne koloniale politiek hebben, blijkt, tegenwoordig o. a. uit den toestand in Duitsch-Zuid-West-Afrika. Volgens de

[1]) Bij de invoering zullen ook verscheidene thans gebruikelijke uitgaven kunnen vervallen, zooals die voor bewaking van koffieaanplantingen, bosschen, bestrijding van opiumsluikhandel en wachthuizen. Een en ander is besproken in de voorrede van den derden roman uit de aangehaalde serie genaamd „Beschaving", waarin op bl. 246—247 en 286 nog het een en ander over de politie en wachtdienst voorkomt.

jongste gegevens (1903) beslaat deze kolonie, het zoogenaamde Damara- en Namaland, eene oppervlakte van 831.000 vierk. K.M. met 200.000 inwoners, waaronder 3643 blanken. Van deze zijn 2222 Duitschers en 826 Boeren. De voornaamste plaatsen zijn Windhoek, Gibeon, Karibib, Otyimbingue, Zesfontein, Swakopmond en Angra pequena. Men telde er het vorige jaar 835 Europeesche en 150 Inlandsche soldaten. Eene spoorlijn van 312 K.M. vereenigt Swakopmond aan de kust langs Otyimbingue met Windhoek.

Reeds geruimen tijd is er onder een deel der inlandsche bevolking, de Herero's, een opstand tegen de blanken uitgebroken. Door middel van een expeditie was intusschen de afgebroken spoorwegverbinding weder hersteld en men vleide zich in Duitschland dat het moeilijkste achter den rug was. Thans komt echter de tijding dat het verzet nog lang niet gebroken is en dat de Herero's in staat waren een tamelijk sterke Duitsche voorhoede te decimeeren en op de vlucht te slaan. De opperbevelhebber der Duitsche krijgsmacht in de kolonie, Majoor von Glasenapp was op 5 Maart j.l. in twee kolonnes opgerukt naar den Onjatiberg, naar het schijnt de verzamelplaats der Herero's. Bij een plaats genaamd Owikokarero, dat 70 K.M. in vogelvlucht noord-oostelijk van Okahandja moet liggen, welke laatste station een middelpunt van katoencultuur vormt en blijkens de kaart weder even zoover in noord-noord-westelijke richting van Windhoek verwijderd is, heeft eene bloedige botsing plaats gehad. Terwijl v. G. op 13 Maart met zijn vrij talrijken staf en slechts 30 man met één machine-geweer in de voorhoede de naar het noordwesten uitgeweken Herero's vervolgde, stiet hij op de vijandelijke achterhoede, die eene sterke stelling bezet hield. Zelf werd hij door een schampschot gewond, doch niet buiten gevecht gesteld, maar er sneuvelden niet minder dan zes officieren, een dokter en 22 minderen, terwijl twee officieren en twee minderen licht gewond werden. De vernietiging der kleine schaar is dus bijna volkomen geweest en de wapens en patronen schijnen vrijwel geheel in 's vijands handen te zijn gevallen. Een buitengewoon verlies is het sneuvelen geweest van kapitein Von François en 1e luit. Eggers, die beiden goede kenners van de toestanden waren, terwijl daarentegen de hoofdaanvoerder van roekeloosheid beschuldigd wordt.

Intusschen vraagt de gouverneur Leutwein 800 man versterking met de noodige artillerie, paarden enz., en de Regeering vraagt op haar beurt de noodige millioenen aan den Rijksdag. Al berekent Bebel ook dat de opstand Duitschland op minstens 50 millioen te staan zal komen, dit zoude nog niet het ergste zijn, doch wel is het treurig dat de opstand een gevolg blijkt te wezen van de wijze, waarop men in de kolonie heeft huisgehouden en waarvan thans de een de schuld op den ander werpt. De kolonisten en handelaren in de kolonie beschuldigen den gouverneur en de zendelingen, maar van andere zijde wordt, volgens den Berlijnschen corrospondent van het *Alg. Handelsblad*, beweerd, dat de eersten door de brutale manier. waarop ze de Herero's uitzogen, tot bedelaars maakten en door de schandelijke wijze, waarop ze de inlandsche vrouwen en meisjes behandelden of liever mishandelden, de zwarten tot wanhoop hebben gedreven. Dit wordt waarschijnlijk door de wijze, waarop zelfs zeer conservatieve organen als de *Reichsbote* zich uitlaten. Een artikel in dat blad verwijt de zendelingen van vrijwel gezwegen te hebben over hetgeen men van het leven der blanken

wist en hoe deze de verbittering, de haat en wraakzucht der Hereo's opgewekt hebben, terwijl zij zelve beschuldigd worden aan laatstgenoemde huizen en kerken ter beschikking te hebben gesteld om van daaruit op de blanken te schieten. Dit blad vindt het noodig dat de zendelingen gaan spreken opdat men zich een denkbeeld kunne vormen van de oorzaken van den opstand, die het Rijk zooveel geld en soldaten kost, terwijl nog millioenen mark schadevergoeding voor de verwoestingen, door de Herero's op de boerderijen aangebracht, worden verlangd. „Het Duitsche volk wil niet", zegt dit blad, „dat in de koloniën een handvol avonturiers zich schuldig maakt aan woeste uitspattingen, de inboorlingen verbittert zoodat ze zich gaan wreken, en dat het Rijk dit alles dan maar voor zijn rekening zal nemen! Wij willen werkelijk beschaving in deze landen brengen — het beste wat we hebben — en dat is Christendom, Duitsche arbeid en zedelijkheid. Anders blijve men maar liever met zijn handen van de koloniën af."

Dat men in Duitschland zelf nog zeer zonderlinge opvattingen over koloniën en koloniseeren heeft, blijkt uit hetgeen de genoemde correspondent mededeelt over al wat, zonder eenig protest in verschillende bladen wordt opgenomen en waarin de inboorlingen dikwijls als „honden, beesten, Scheusale," enz. worden aangeduid. Dit is eenigszins verklaarbaar door de veelvuldig gepleegde gruwelen, waarbij vooral de Duitsche mannen. die de Herero's in handen kregen, op de afschuwelijkste wijze werden gemarteld, in de eerste plaats door de vrouwen en meisjes. Daarentegen schijnen de Duitsche meisjes en vrouwen niet overal vermoord te zijn, verschillende werden levend teruggevonden, terwijl de heer Stöcker in den Rijksdag verklaarde dat ook geen enkel zendeling was lastig gevallen.

Doch ook vóór dat die wreedheden bekend waren, werd op zoodanige wijze over die „zwarte kerels" gesproken, dat men den indruk krijgt dat vele Duitschers in de oorspronkelijke bewoners hunner koloniën slechts hunne natuurlijke vijanden zien. Waar de gouverneur, kolonel Leutwein, en de zendelingen er meer humane denkbeelden op na houden, schijnt dit juist de aanleiding tot den haat, waarmede zij door velen worden vervolgd. In den Rijksdag beweerde o. a. graaf Reventlow: „Voorloopig zal wel het voornaamste zijn een beetje schrik in de kolonie te verspreiden. Wij willen gaarne humaan zijn tegenover andere menschen, maar ik zou de regeering toch wel in overweging willen geven niet al te humaan te zijn tegenover bloeddorstige beesten in menschengedaante."

Gaat het naar den zin der ultra's zegt de meergenoemde correspondent, dan wordt de geheele kolonie gemaakt tot een onbewoonbare woestenij. Den Herero's moet alles ontnomen worden, land en vee, en er moet tegelijkertijd maar groote opruiming worden gehouden. Waarschijnlijk zal de regeering zich wel niet aan die raadgevingen storen en beseffen dat men geen dozijnen millioenen in overzeesche bezittingen steekt, om er ten slotte Sahara's van te maken, maar ook al doet zij haar best de zaak zonder onnoodig bloedvergieten en tegelijk zonder zwakheid tot een goed einde te brengen, dan blijft haar positie toch onaangenaam en moeilijk genoeg.

LATERE BERICHTEN OMTRENT DEN HEDJAZ-SPOORWEG.

Van onzen correspondent Moekbir ontvingen wij onlangs uit Constantinopel onderstaande nadere berichten omtrent den stand van zaken bij den Hedjaz-spoorweg:

De hooge commissie voor den Hedjaz-spoorweg heeft den Khalief-Sultan dezer dagen met lofwaardigen spoed de afrekening der ontvangsten en uitgaven overgelegd tot het einde van het den $\frac{\text{29 Februari}}{\text{13 Maart}}$ l.l. afgeloopen begrootingsjaar, vergezeld van een rapport over den stand der werkzaamheden en van de uitkomsten van het bedrijf van het voor het verkeer reeds opengestelde gedeelte.

Ter aanvulling van het daaromtrent medegedeelde in het laatste Decembernummer van *De Indische Gids*, blz. 1816 en volgenden, laten we hier het een en ander daaruit volgen.

Daar de Commissie bij de opsomming der ontvangsten en uitgaven ditmaal voor sommige posten eene andere specificatie heeft aangenomen dan in hare balans op den 1sten September l.l., is eene vergelijking tusschen die twee opgaven op alle punten niet mogelijk.

Echter blijkt uit de nu openbaar gemaakte cijfers, dat tot 1/14 Maart l.l. voor den spoorweg is ontvangen 132.637.027,15 piasters, ruim $14^1/_2$ millioen gulden (103.346.542,24 piasters = ruim $11^1/_4$ millioen gulden tot 1 September 1903); waaronder 74.215.380,12 piasters (65.118.487,17 op 1 Sept.) aan giften, de opbrengst van den verkoop van de huiden der ter gelegenheid van het Koerban-Bairam-feest geofferde schapen inbegrepen, en 476.956,21 piasters ontvangsten uit reizigers en goederenvervoer over de 182 (135 op de hoofdlijn en 48 op de lijn van Haïffa) daarvoor opengestelde kilometers,

Uitgegeven zijn aan salarissen, werkloonen, materieel, exploitatiekosten, enz. een totaal bedrag van 78.063.928,85 piasters; zoodat er den 1/14 Maart nog in kas was 54.573.099,65 piasters, zegge 6 millioen gulden.

Tot dien datum waren er op de hoofdlijn van Damaskus over Mejirib naar Maän (Mekka) 412, en op de zijlijn naar de kust (van Haïffa naar Mezirib) 68 K. M. aangelegd — dat wil zeggen berijdbaar, voor zoover de bruggen, viaducten en tunnels reeds passeerbaar zijn —; zijnde totaal 480 K M; waarvan de bouwkosten rond 764.710 turksche ponden hebben bedragen: alzoo ongeveer 1593 T. P. of 17.500 gulden per K. M.

Op de hoofdlijn zijn reeds gereed 607 bruggen, groote en kleine, de meesten uit metselwerk, een tunnel van 1440 Meter, een fabriek (werkplaats) te Dera en een groot station, een gebouw ter huisvesting van werklieden, een opslagplaats voor goederen, tien kleinere stations, waterreservoirs, enz.

Het rollend materieel bestond aan het einde van het verslagjaar uit 18 locomotieven, 23 wagons voor reizigers en 255 goederen-, zand- en andere werkwagens.

De Heilige Karavaan, bestaande uit ruim 1500 personen werd van Damaskus tot K. M. 306 per spoor vervoerd; eveneens twee detachementen troepen voor de Hedjaz (?; dit moet waarschijnlijk zijn het achterland van Maän, waar in December eenige Bedoeïenen stammen een zeer dreigende houding jegens den spoorwegbouw hadden aangenomen). In nauwelijks 18 uren werd dit traject, dat vroeger per kameel ruim zeven dagen vorderde, afgelegd.

DE ENGELSCHE EXPEDITIE NAAR TIBET.

Terwijl in den vorigen jaargang op bl. 1105 het een en ander is medegedeeld over den tocht, dien de Engelschen nog steeds de naam van „politieke missie" in plaats van „expeditie" wenschen te geven, is na dien tijd weder zooveel over die zaak te doen geweest, dat wij met een kort woord van een en ander melding moeten maken. Volgens een in Nov. jl. aan de dagbladen verstrekt officiëel communiqué, zoude de Britsche missie naar Tibet weldra een belangrijke stap voorwaarts doen naar de Tjsoembi vallei — eene landstreek ongeveer 20 Eng. mijlen breed en 40 lang gelegen, noordwaarts van Sikkim en Bhoetan, die bezet zoude worden en vanwaar men dacht voort te rukken tot Gyangtse, een belangrijk centrum op ongeveer 150 mijlen van Lhassa, dat is dus op ongeveer 90 mijlen dichter bij de hoofdplaats van Tibet. dan Khamba Jong, waar in November het hoofdkwartier was, een plaats die in Tibet zoowat 30 Eng. mijlen over de grens ligt[1]) en die reeds sedert Juli 1903 door de expeditie bezet wordt. Volgens de officiëele lezing gaven de oorlogzuchtige berichten, die uit Lhassa kwamen, een sterk vermoeden dat eene vreedzame oplossing der hangende quaesties niet mogelijk zoude zijn, zoodat hierin aanleiding gevonden werd om Kolonel Younghusband van Khamba Jong naar Simla op te roepen om met den Onderkoning te confereeren. Hij begaf zich in October' onverwijld via Darjeeling derwaarts en maakte op deze plaats de noodige afspraken met Kolonel (thans Generaal) Macdonald, voor het geval tot den doormarsch zoude worden besloten. Volgens hetgeen op bl. 1879 van den vorigen jaargang is vermeld, werd daartoe het opperbestuur vooraf geraadpleegd. Op 12 Nov. vernam men uit een Reuter-telegram dat de troepen zich binnen veertien dagen in Sikkim zouden verzamelen. De oorspronkelijke expeditie, met een escorte van 300 Sikhs en een maxim zoude in een versterkt kamp te Khamba Jong achterblijven, waar levensvoorraad tot Mei aanwezig is. Om met de voorhoede de Tjsoembivallei, het aanvankelijk doel, te kunnen bereiken, was het zaak met het oog op den winter spoed te maken, daar tusschen de beide punten een bergpas van den Himalaja moest worden overgetrokken, de Dzjilap-pas, welke op 14.400 voet hoogte ligt en die spoedig door sneeuw dreigde te worden afgesloten.

De Tsjoembi-vallei, welke geprezen werd als eene uitmuntende plaats om te overwinteren, een Himalajasch Engadin, valt bij kennismaking niet mede. De *Java Bode* haalt althans, uit een brief in de *Times of India*, loopende over de gebeurtenissen van 15—27 Jan. jl., een weinig opgewekte beschrijving aan van den heer Henry Newman, die de expeditie op kosten van laatstgenoemd blad vergezelt. Het is volgens hem precies een ravijn als elk ander in dat gebergte, waaruit men opkijkt tegen sombere, kale rotswanden, die zich hemelhoog verheffen, terwijl de heele „vallei" nergens breeder is dan 1000 voet. Midden er door bruist een wilde bergstroom, vruchten en groenten zijn er niet, hoogstens groeit er wat djagoeng en padi. „De bevolking is dun gezaaid en bestaat meest uit die leelijke, smerige, platneuzige kerels, zooals men ze iederen dag langs den weg van Darjeeling kan zien luieren. Tegenwoordig zijn er een paar honderd in dienst genomen om de

[1]) Op Stielers Atlas: Chamba-tha-tsjang.

steenen barakken te bouwen tot huisvesting van den troep; en de meesten dier nijveren zijn nog vrouwen." De beschrijving van deze laatste is niet zeer aanlokkelijk. (Volgens andere berichten schijnt in deze streken nog het groepenhuwelijk te heerschen, dat juist in het onlangs in de *Indische Gids* gepubliceerde artikel van Mr. Van Ossenbruggen besproken wordt). Het eenige merkwaardige in deze streek vond de correspondent de zonderlinge woningen in gemengd Chineeschen-Hindoestijl, zooals men die uit Birma kent. Terwijl de bewoners in kleine ruimten bijeen hokken, zag men tal van bedehuizen met lange masten er naast, waarvan banieren wapperen, waarop volgens den heer Walsh, die de expeditie voor de staatkundige aanrakingen vergezelt, in oud-sanskrietsche karakters staat: O, gij, juweel in de lotus O!

Interessanter dan Tsjoembi, waren vooral in den winter Gnatong en de Dzjilap-pas, die op den weg er heen gepasseerd worden. Omtrent het reeds zeer hoog gelegen Gnatong leest men elders dat in December de lucht er droog en aangenaam was. De stroomen bestaan uit massa's ijsschotsen een paar voet dik. Zonneschijn wisselt af met een dikke mist of enkele duimen sneeuw. De officieren en manschappen sliepen er in holen, in den grond gegraven met droog gras gevuld of onder tenten. Zij ondervonden er geen anderen last dan van de ijlheid der lucht. Men had weinig zieken, doch dat het transport tot enorme moeilijkheden aanleiding gaf laat zich gissen. Volgens een bericht van 25 Dec. was het miltvuur onder de yaks (de uit Bhoetan afkomstige lastdieren [1]) en runderpest, mond- en klauwzeer onder de pak- en trekbuffels uitgebroken, zoodat men voor de hoogere streken muildieren zou aanwijzen, terwijl ekka's (karren) [2]) plaatselijk werden ingekocht om voor het transport te gebruiken langs den karreweg van Siliguri naar Roengpo. In een ander bericht leest men iets dat een denkbeeld geeft van de hardhandige wijze, waarop de bezwaren overwonnen worden. Honderd inlandsche voerlieden deserteerden en 500 dragers weigerden verder te gaan. Met de punt van de bajonet werden zij door de soldaten gedwongen hun vrachten weder op te nemen. De raddraaiers werden duchtig afgeranseld.

Zoodra men Gnatong voorbij is, zegt de heer Newman, worden de heuvels kaal en steil, hooge, zware rotsen hangen over het pad heen. Het is doodstil, nergens een teeken van leven. De bergstroomen, die in den zomer lustig voortkabbelen, liggen nu stijf bevroren; de geringste inspanning vermoeit den mensch: de meesten krijgen er bij het klimmen pijn in ooren en oogen. De sappeurs en pioniers doen het mogelijke om den weg door den bergpas wat geriefelijker te maken, maar deze is nu eenmaal zoo steil, dat de lastdieren het er bij honderden tegen afleggen; hun bevroren cadavers liggen overal in het rond. Halfweg in den pas vindt men de overblijfsels van den muur, die de Tibetanen tijdens den veldtocht in 1888 in één nacht zouden hebben gebouwd om de Britten te keeren: Dit is natuurlijk een sprookje en het bouwen is destijds zeer goed gemerkt, maar volgens dezen correspondent had generaal Graham destijds geen orders om verder op te rukken dan Gnatong. Vlak bij het hoogste gedeelte van den pas komt iemand des winters een ijzige wind tegemoet, die door de dikste kleeding heen dringt en neus

---

1) **Bos of Poëphagus grunniens.**

2) **Ekha of Yakha is een licht voertuig getrokken door één paard.**

en oogen pijn doet. Het gezicht op den top is echter verrukkelijk, men ontwaart er evenwel dat men nog niet de hoogste spleet van den Himalaja bestegen heeft. Verder weg doet zich opnieuw een met sneeuw bedekten bergketen aan het oog voor en het blijkt duidelijk dat Tsjoembi geographisch nog tot Britsch-Indië behoort, omdat de afwateringen alle naar de grootere rivieren stroomen, die zich naar het zuiden spoeden.

Om zich een denkbeeld te vormen van den ontzaggelijken transportdienst voor deze legerafdeeling, die ongeveer 3000 soldaten telt, zij vermeld dat in den aanvang van den optrek in Tibet 7000 dragers en andere bijloopers met 1000 stuks vee in de Tistavallei in Sikkim waren bijeengebracht. De beschrijving, die de heer Newman van die lieden geeft, is wel karakteristiek. Tusschen Roengpo en Gantang zijn het meest Limboes en uit Nepal afkomstige Ghoerka's die aangeworven zijn met toestemming van den souvereinen vorst van dat land. Het zijn stoere kerels, die met het grootste gemak een vracht van 80 ℔ (36 K.G.) heuvel-op sjouwen. Aanvankelijk hadden deze mannen niet het geringste begrip van tucht: bij dozijnen gingen zij er van door, na hun winter-uitzet in ontvangst te hebben genomen, en het heeft eene ongelooflijke zelfbeheersching gekost om hun te beduiden dat het gouvernement voor zijn geld en goed aanspraak kon doen gelden op hunne diensten. Volgens dezen berichtgever regeeren de officieren van den trein met ijzeren vuisten in fluweelen handschoenen. De Limboes en Ghoerka's zijn bovendien hartstochtelijke dobbelaars, hoewel dit niet tot vechtpartijen aanleiding geeft, zooals bij Maleiers en Chineezen. Een ander slag van volk zijn de Boeltis, die ten getale van omstreeks duizend uit Lahoel Spiti zijn aangevoerd en die bijzonder geschikt zijn in moeilijk bergterrein. Chineezen treft men in de Tjsoembi-vallei maar weinig aan. Den weinigen die er zijn, kan men uit hun zelfbewust optreden aanzien, dat zij zich de meerderen voelen. Op de inlandsche soldaten en treinkoelies zien zij neer als op ongure beesten. De heer Newman is zeer met hen ingenomen en acht ze geheel andere menschen dan de gewone Chineezen, waarmede men in den regel in de koloniën in aanraking komt.

De Tibetanen onderscheidt deze schrijver in twee typen, waarvan het eene met platte neuzen, smerig, lomp en iets zwaarder dan de Limboes en Goerkha's ook in Darjeeling gezien wordt en hier de overhand heeft, terwijl de andere soort veel meer terugstootend leelijk is. De beschrijving hunner enorme hoofden met neuzen, die veel weg hebben van een snavel, verweerde gekorven gezichten met een scheeven mond, een bokken sik en enkele grove haren boven de lippen, is zeker niet geflatteerd. Het moeten de echte wilden zijn van de hoogvlakten van Tibet.

Bij gemis aan kaarten en duidelijke berichten is het niet wel mogelijk om de expeditie als het ware op den voet te volgen. Wel blijkt dat men steeds vooruit trekt. Zoo leest men dat Generaal Macdonald op 26 Maart jl. met zijn staf Tsjoembi verlaten had en te Phari was aangekomen. Omtrent dit Phari vermeldt Newman dat de bezetting van dit zoogenaamde fort het allerellendigst heeft gehad. Midden op den dag daalde de thermometer er vaak beneden het vriespunt; ijzige stofwinden streken over de vlakte; als de officieren niet voor dienst naar buiten moesten, zaten zij in de donkere en smerige kazematten dag en nacht gebogen over een houtvuurtje. Alleen de sterksten gingen wel eens op jacht; bij zulk eene gelegenheid

schoot een der heeren een grijzen wolf, sterk genoeg om een paard mede te sleepen.

Nog verder op den weg naar Gyangtse is de plaats Toena door de Engelschen bezet. Op 6 mijlen daarvan daan heeft men Goeroe waar een kamp was van de Tibetanen. Telkens leest men van pogingen hunnerzijds om de Engelschen tot den terugkeer te bewegen. Zoo kwamen op 17 Jan. jl. acht Tibetaansche ambtenaren met 600 ruiters, gewapend met bogen en vuurroeren, onderhandelen. Terwijl men zich te Toena verschanste, alwaar kolonel Younghusband voorloopig blijft, schijnt generaal Macdonald met eene vliegende kolonne thans definitief voorwaarts te rukken. Volgens de berichten van Maart bestond die kolonne uit 850 Ghoerka's en 150 man bereden infanterie met vier stukken veldgeschut en twee maxims. De weg tusschen Phari en Toena is ook zeer bezwaarlijk. De Tungla-pas ligt er op 15,000 voet hoogte. Men had er zeer van winterkoude te lijden, soms tot 42° vorst of − 10° Fahr. en de *Daily Mail* vermeldde dat twee compagnieën pioniers en een muildieren detachement tusschen beide plaatsen door een sneeuwstorm werden overvallen, die geheel belette om vuur aan te maken, terwijl een aantal muildieren verloren gingen. Van een afdeeling van 120 Ghoerka's, die met den aanleg van een weg tusschen Kamparab en Toena bezig waren, werden er op één dag 70 door sneeuwblindheid getroffen. Het schijnt dat zoowel de bedoelde bezwaren op den verbindingsweg tusschen de beide kampementen te Tjoembi en te Toena, als de houding der Tibetanen aanleiding tot vertragingen hebben gegeven, welke voor de troepen, die aldus de eene maand voor en de andere na koude lijdend werkeloos bleven, een ware plaag zijn. De eenige afleiding is het verbeteren der communicatiewegen. Terwijl de Chineesche afgezant of Amban nu toch te Lhassa aangekomen scheen te zijn, las men in hetzelfde bericht het verlangen om te Toena eindelijk met hem in onderhandeling te komen. Intusschen werd deze tijding weldra gevolgd door het bericht dat het met de Tibetanen tot een botsing gekomen is en dat de Engelschen, na een gevecht waarbij ook zij verliezen leden en 500 Tibetanen sneuvelden, het kamp te Goeroe hebben overmeesterd.

Iets later had er weder eene botsing plaats, waarbij nogmaals 200 Tibetanen het leven verloren en volgens de laatste berichten heeft de expeditie het ontruimde Gyangtse bereikt.

Nu is de fictie der vreedzame politieke zending bezwaarlijk vol te houden, al heeft nog onlangs bij de opening van het Parlement op 2 Febr. j.l. de Koning in de troonrede het volgende gezegd: „Met medewerking der Chineesche Regeering is eene politieke zending het Tibetaansche gebied binnengetrokken, ten einde de behoorlijke nakoming te verzekeren van de overeenkomst van 1890, die betrekking heeft op Sikkim en Tibet. Een Chineesch ambtenaar is uit Peking afgevaardigd om deze te ontmoeten en ik vertrouw dat eene schikking zal worden verkregen met de Chineesche en Tibetaansche autoriteiten, die op eene vreedzame wijze eene voortdurende bron van moeilijkheid en wrijving op de noordelijke grens van ons Indisch Rijk zal wegnemen."

Deze voorstelling en het omtrent de Tibetaansche zaken uitgegeven Blauwe Boek, hebben in Engeland talrijke protesten uitgelokt en in het Hoogerhuis is op 26 Febr. tegen de gevolgde politiek geprotesteerd. Het waren de oud-

gouverneur van Bombay, Lord Reay, de oud-onderkoning Lord Ripon en de bekende Lord Roseberry, die de gevolgde politiek afkeurden. Daarbij kwamen de grieven ter sprake, de weigering om brieven aan te nemen, het omver werpen van grenspalen, het in beslag nemen van weidegronden en het gevangen houden van een paar obscure Engelsche onderdanen. Al deze redenen waren geen voldoende rechtvaardiging voor het optrekken naar het hart van het land. Ook de vrees voor Rusland kwam er bij, doch terwijl de oppositie wees op de stellige ontkenning van Rusland, dat het een agent in Tibet had of eene zending aldaar voorbereidde, meende de onder-Staatssecretaris voor Indië, Lord Hardwicke, dat het op zich zelf reeds niet geduld kon worden dat de Tibetanen een aanraking met de Engelschen weigerden, terwijl zij wel een missie naar Petersburg hadden afgevaardigd. Wat de bedoeling van die zending was deed er niet toe, het was genoeg dat eene aanraking tusschen de Tibetanen en Russen, aan eerstgenoemden het vertrouwen had gegeven dat zij tegenover Engeland Rusland achter zich hadden, en dat was een toestand, die de regeering niet kon gedoogen. Daarom had men het noodig gevonden tot eene definitieve oplossing te komen. De eerste Minister van den staat Nepal, die jaren met Tibet in betrekking had gestaan, had te kennen gegeven dat, als de tegenwoordige gespannen verhouding voortduurde, zijn positie ondragelijk zou worden.

Voor zoover men op een afstand kan oordeelen is de groote drang om Tibet binnen te rukken van Indië en niet van het moederland uitgegaan en heeft men bij het vragen om vergunning voor het doorzetten der expeditie geprofiteerd van het oogenblik dat Lord Hamilton als Staatssecretaris voor Indië ging aftreden. Dat men Ruslands betuigingen niet vertrouwt is te verklaren, daar men zelf 14 dagen vóór het vertrek der expeditie aan dat rijk eene overeenkomstige ontkenning ten beste gaf. Waar de Engelsche regeering geen toezegging wil doen dat de tocht zich niet verder dan Gyangtse zal uitstrekken en dus eene bezetting van Lhassa onder dit Ministerie niet is uitgesloten, verdient het opmerking dat Lord Roseberry er op wees, hoe men zich hier in eene onderneming gestoken heeft, waarvan de gevolgen ook daarom niet te overzien zijn, omdat de Dalai Lama niet alleen wereldlijk maar vooral geestelijk opperhoofd is. Zijn gezag was daardoor zoowel voor Rusland als voor China en Britsch-Indië een zaak van groote beteekenis en gewicht.

Hoewel de discussie tot geen bepaald resultaat leidde, blijkt het genoegzaam dat de zaak door de oppositie wordt afgekeurd en het zal daarom eene merkwaardige bijdrage tot de geschiedenis van koloniaal beheer in het algemeen zijn, als deze, weldra aan het roer gekomen, werkelijk het terugtrekken uit Tibet zal gelasten, dan wel volharden bij dezelfde politiek, omdat de zaken nu eenmaal zoover zijn gekomen.

Terwijl Sir Henry Cotton, de gewezen Opper-commissaris van Assam in lezingen tegen de Tibet-expeditie reageert, is het eigenaardig voor de kennis van het Engelsche politieke leven dat Sir William Wedderburn op 23 Maart jl. aan een aantal leden van het Parlement in het Westminster Palace Hotel een „Breakfast-party" gaf, waarop Sir Henry Cotton het onderwerp der Tibetaansche invasie inleidde. Sir W. Wedderburn, Baronet, thans voor zoover wij weten geen lid meer van het Lagerhuis, is steeds op de bres om de belangen van Indië en de Indiërs voor te staan en wordt als zoodanig

zeer gewaardeerd, getuige de uitvoerige berichten in het weekblad „*India*" omtrent het onlangs plaats gevonden huwelijk van zijn dochter, waarin men alle gasten en cadeaux nauwkeurig vermeld vindt. Een prachtig zilveren pièce de milieu, van zeldzaam inlandsch fabrikaat uit Cutch was zelfs door de Indische vrienden en bewonderaars overgezonden uit Bombay, waar de bruid geboren is.

Bij de invitaties, die rondgezonden werden voor het bewuste „ontbijt," was een door den gastheer onderteekende nota gevoegd, waarin hij de Tibet-quaestie aldus stelde:

„Er bestaan drie kwaadstichtende verklaringen met betrekking tot Tibet, die stellige tegenspraak schijnen te behoeven. Men heeft gezegd:

1°. Dat er een soort van overeenkomst tusschen Rusland en China is om Rusland vasten voet in Tibet te geven;

2°. Dat de Britsche expeditie in Tibet geschiedt in overeenstemming met het Chineesche gouvernement; en

3°. Dat deze expeditie geen „militaire operatie" is in den geest van het 55ste artikel van het Indische regeeringsreglement.

„Met betrekking tot deze drie punten moet worden opgemerkt:

1°. Dat de Russische en Chineesche regeeringen beide duidelijk hebben ontkend dat er zulk eene overeenkomst met betrekking tot Tibet bestaat en dat deze ontkenning door Lord Lansdowne is geaccepteerd;

2°. Dat wat betreft de medewerking van het Chineesche gouvernement tot de Britsche expeditie, uit het Blauwe Boek blijkt dat het standvastig er tegen heeft geprotesteerd; en

3°. Dat het een spelen met woorden is, als men zegt dat een optrekken op Tibetaansch grondgebied tegen den wil der Tibetanen, met 3000 man en kanonnen, geen militaire operatie is, daar eene dergelijke macht voldoende is om elke macht, welke de Tibetanen er tegenover kunnen stellen, te breken. Toen eenige jaren geleden eene botsing plaats had, werden wel duizend Tibetanen gedood, zonder dat wij één man verloren.

„Daar een verder voorttrekken in Tibetaansch grondgebied aanstaande is, en elk oogenblik het bericht kan komen van een groot verlies van menschenlevens, schijnt het noodig dat Parlementsleden onderricht worden omtrent de waarheid der bedoelde verklaringen, waarmede men dit voorttrekken tracht te rechtvaardigen.

De feiten zijn vermeld in een langdradig Blauwboek, dat de leden van het Parlement wellicht geen tijd zullen hebben om door te studeeren, en daarom is het wenschelijk geacht hun de gelegenheid te openen Sir Henry Cotton te hooren, die het geheele vraagstuk persoonlijk kent.

„De ontkenning dat de expeditie een militaire operatie is sticht kwaad in tweederlei zin: zij werpt op Indië eene onrechtvaardige belasting voor eene onderneming met imperialistische oogmerken en zij verhindert dat de feiten in deze zaak voor het Parlement gebracht worden, zooals grondwettig wordt vereischt".

Als een bewijs hoe niet alle Engelschen met de imperialistische neigingen instemmen, moge het versje dienen dat de oude Baronet, Sir Wilfrid Lawson schreef in antwoord op Sir W. Wedderburn's invitatie:

Dear Wedderburn, I hope to be
On Wednesday next with you at tea,
Where I shall also hope to get
Some information on Tibet.
The expedition seems most rotten,
So thinks, I guess, Sir Henry Cotton,
But still, what else is there to do?
We 're wanting some sensation new,
The Boers and Dervishes we've shot,
And of the Mullah's men a lot;
Japan and Russia now begin,
It seems though that we can't get in,
Yet all of us feel strongly still
That somebody we're bound to kill,
And could we find a better set
Than these strange people of Tibet?
Their views are strange, their habits queer —
I doubt if even they drink beer.
Our heaven-sent mission it is plain
Is to make sure such men are slain.
Then, Wedderburn, take care I pray
About Tibet what things you say.

Met betrekking tot de beweerde toestemming van China is merkwaardig dat volgens de laatste berichten een Chineesch generaal, gezonden door den nieuwen onlangs te Lhassa aangekomen Amban of vertegenwoordiger der Pekingsche regeering, zich bij kolonel Younghusband aanmeldde met het verzoek van den Amban om de expeditie naar het Britsche grondgebied te doen terugkeeren.

Eindelijk zij het bericht vermeld dat Engeland en Rusland over Tibet tot een vergelijk zouden zijn gekomen, waarbij besloten is dat de Engelschen slechts dan tot Lhassa zouden doordringen, wanneer te voren geen vredelievend contract met Tibet gesloten kan worden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

Den Haag, 15 April 1904.

INHOUD.

Regeeringsbeleid. Het artikel van den heer Kielstra in *Onze Eeuw* van Maart (zie vorige revue bl. 592) gaf aanleiding tot eene uitvoerige critiek in het Kol. Weekblad van 16 Maart jl., waarin de ongenoemde schrijver verklaarde op zijn minst genomen een even groot tegenstander te zijn van den raad der Sociaal-democraten als de heer K., maar met een hemelsbreed verschil tusschen beider gronden van bestrijding. De heer K. is van meening dat Nederland, vooral in de 19de eeuw in algemeenen zin niet in zijn bestuur over Oost-Indië is tekort geschoten, dat men op den ouden weg kan voortgaan en slechts verbeteringen behoeft aan te brengen langs den geleidelijken weg.

Deze schrijver heeft daarentegen het volste vertrouwen in hetgeen bij de begrootingsdebatten, zoowel door den Minister van Koloniën, als door de leiders der verschillende staatspartijen is te kennen gegeven en verwacht dat b i n n e n k o r t e n t ij d voorstellen de volksvertegenwoordiging zullen bereiken om ingrijpende maatregelen te nemen tot verandering der wijze van bestuur en der opvatting van koloniale plichten, die tot heden werden gevolgd. Had de schrijver dat vertrouwen niet, dan zoude bij het denkbeeld door Van Kol, Troelstra en anderen geopperd en verdedigd in ernstige overweging willen nemen. Het verdere van het artikel behelst een bestrijding van verschillende argumenten van den heer Kielstra, die ons niet geheel bevredigde, doch waarop het niet de moeite waard schijnt door te gaan. Alleen de in het debat gebrachte 400 ingenieurs, die als men goed had willen doen reeds 40 jaar geleden voor den arbeid in de Oost noodig zouden geweest zijn, vereischen

eenige toelichting. Zij hebben hun denkbeeldig bestaan te danken aan een destijds door den oud-Directeur H. de Bruijn aangevoerd argument.

In eene door hem in 1870 te Utrecht gehouden rede, leest men daaromtrent (zie „Iets over Bevloeiingen op Java" 1870 bl. 43): „In de provincie Milaan, die niet veel grooter uitgestrektheid zal hebben dan tweemaal de residentie Bagelen, worden er over de vier honderd landbouwkundige ingenieurs gevonden, die zich uitsluitend met besproeiingen bezig houden." Dit gesteld tegenover de twee ingenieurs en een paar opzichters destijds in genoemd gewest geplaatst, kon toen in een rede wellicht indruk maken, bij een bedaarde overweging moet men toch inzien dat die vergelijking niet opgaat. Als de irrigatie-toestanden zoo ontwikkeld worden als in Italië, is het denkbaar dat evenzoo vele inlandsche deskundigen, mantries of dergelijke er werk vinden op dat gebied; maar het zou al te dwaas zijn om hetzelfde werk door dure van buiten af geïmporteerde ingenieurs of opzichters te laten doen. Het verschil in maatschappelijke omstandigheden wordt bij het weder oproepen van die 400 ingenieurs zoo zeer uit het oog verloren, dat zij dunkt ons, voor goed van elk programma zijn af te voeren.

Het aangehaalde artikel is voornamelijk merkwaardig om de pertinente toezegging, waarvan sprake is, en die blijkbaar verband houdt met het loopende gerucht dat de Minister eenige deskundigen in Nederland heeft uitgenoodigd om, voor de aanstaande behandeling der Indische begrooting, een plan te beramen tot doelmatige besteding der in uitzicht gestelde hulp van 30 millioen aan Indië uit de Nederlandsche Schatkist. In de tweede plaats heeft het artikel een ingezonden stuk uitgelokt van den Oud-Resident van Ternate, Dr. D. W. Horst [1]) die in het Kol. Weekblad van 17 Maart van zijne belangstelling en sympathie getuigt en met den schrijver van het artikel van gevoelen is dat er op dit oogenblik geen dringender vraagstuk is dan het nemen van ingrijpende maatregelen tot wijziging van ons koloniaal beheer. Met zijn ervaring als bestuursambtenaar op de Buitenbezittingen, beseft hij hoe slecht de zaken daar marcheeren en de mededeelingen van den heer Scherer betreffende diens optreden in Gorontalo (zie onze Maart-afl. bl. 445) bewijzen volgens Dr. H. dat de fout in het regeerstelsel zelve schuilt. Om den invloed, die de Staten-Generaal of leden daarvan in verkeerde richting kunnen uitoefenen te ontgaan, wil hij aan de Indische regeering meer zelfstandigheid toekennen. Dit kan geschieden door den Raad van Indië te hervormen en tot een Regeeringscollege te verheffen. dat met der daad regeerbevoegdheid bezit en verantwoordelijkheid draagt. Met den Gouverneur-Generaal blijve dit college het rechtstreeksch beheer voeren over Java, Madoera, Bali en Lombok, terwijl de schrijver de Buitenbezittingen in vier zelfstandige gouvernementen verdeeld wenscht te zien, namelijk Sumatra, Borneo, Celebes en de Molukken. De gouvernementeele besturen staan onder het algemeen toezicht van de Regeering te Buitenzorg. Ook in verband met de voorgenomen decentralisatie der gewestelijke en plaatselijke besturen wordt het thans het juiste oogenblik geacht die her-

---

1) Het bovenstaande was reeds geschreven toen wij vernamen dat deze ijverige en bekwame man, van wiens hand ook een viertal artikelen in *De Indische Gids* verschenen, op 10 April jl. in den ouderdom van 58 jaren overleden is.

vormingen tot stand te brengen en dan tevens afdoende regelingen te treffen voor de organisatie onzer contrôle op het beheer der zelfbesturende landschappen. Er bestaat hier geen eenheid van richting en het Opperbestuur heeft o. a. nog nooit eene beslissing genomen over de vraag of wij de inlandsche zelfbestuurders in de toekomst zullen opleiden tot werkelijke bestuurders onder onze contrôle, dan of wij hen geleidelijk zullen verdringen en hunne landschappen onder rechtstreeksch bestuur brengen. Is die vraag eenmaal zooals het behoort in eerstgenoemden zin beslist, dan valt er ten deze voor ons veel te leeren van de wijze, waarop de Engelschen in de Straits Settlements toezicht en contrôle uitoefenen op het bestuur der Maleische vorsten.

* * *

Het Indische Landbouw-departement wordt door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in zijn nummer van 16 Maart j.l. nog eens besproken, in de eerste plaats om er op te wijzen dat de in het no. van 11 Febr. j.l. (zie onze revue in de Maart-afl. bl. 434) geopperde bedenkingen in het onlangs verschenen voorloopig verslag over het wetsontwerp, allerminst zijn weerlegd, doch voornamelijk om de aandacht te vestigen op de artikelen van den houtvester Van Braam. Het in onze revue op bl. 433 vermelde citaat, omtrent de agrarische en oeconomische verhoudingen op Java, welke overeenstemmen met den primitieven ontwikkelingstoestand van het volk en die daarom een landbouwbedrijf, als bij volken van hooger algemeene cultuur bestaat, moeilijk, zoo niet onmogelijk maken, wordt o. a. hier aangehaald. Verschillende gedeelten der artikelen worden overigens met ingenomenheid geciteerd. Ten einde het verwijt te ontgaan dat de critiek alleen afbrekend is, neemt het blad zijn toevlucht tot een laatste citaat, waarbij de heer Van Braam het plan aan de hand doet van een kleine oeconomische afdeeling toe te voegen aan het Dept. van B.B., zooals dit in onze revue in de Nov.-afl. bl. 1727-28 is vermeld. De bedoelde volzinnen worden door de *N. R. Crt.* overgeschreven, maar niet voor hare verantwoording genomen, omdat zij het denkbeeld nog niet doordacht heeft. Als tegenhanger van het onrijpe plan om een nieuw departement op te richten, heeft het in haar oog verdienste. Het blad zoude echter aan 's lands Plantentuin de middelen niet willen onthouden om, in ruimer mate dan tot dusver, tot voorlichting van den inlandschen zoowel als van den Europeeschen landbouw op Java werkzaam te zijn, en evenmin aan den directeur dier wetenschappelijke inrichting den rang en het inkomen misgunnen van een departementschef.

* * *

West-Indische Maildienst. In de *Nieuwe Courant* van 21 Maart j.l. komt een artikel voor over het eerstdaags in de Tweede Kamer in behandeling te nemen wetsontwerp, houdende goedkeuring van het nieuwe contract van 28/30 Januari 1904 door den Minister van Wat. H. en N. gesloten met de Kon. West-Indische Maildienst. Daarin zijn, vergeleken met het op 1 April afloopende contract, vele verbeteringen aangebracht, doch het geeft de *N. Ct.* toch aanleiding tot een paar vragen. In de eerste plaats of er zich overwegende bezwaren tegen verzetten om grooter snelheid te eischen. Thans is vastgesteld dat met inbegrip van de los- en ligdagen te Paramaribo de reizen van Am-

sterdam derwaarts in 19 en vandaar naar Curaçao in 15 etmalen moeten geschieden en terug naar Hâvre in 19, van Hâvre naar Amsterdam in 4 etmalen, met inbegrip van de los- en ligdagen te Hâvre. In verband met de heerschende gunstige stemming voor onze koloniën, zoude eene snellere verbinding wellicht kunnen dienen, om den band nauwer toe te halen, door dat steeds minder aan buitenlandsche verbindingen de voorkeur zou moeten worden gegeven. Een opmerkelijke verbetering bevat het contract door de vaart om de drie weken uit te breiden niet alleen, zooals reeds feitelijk geschiedde, tot een vaart tweemaal 's maands op ongelijke vertrekdagen, doch tot een veertiendaagsche op vaste vertrekdagen. Hierdoor is het verband met de vertrekdagen van andere maildiensten beter te bewaren en heeft men ook gelegenheid tot eene geregelde postverzending. Deze kan thans wekelijks plaats vinden om de beurt met de Engelsche Royal Mail Steam Packet Cy. Hoezeer het blad zich hierover verheugt, het wenscht voor de toekomst en in het belang van de koloniën en het Moederland beide, dat nu reeds voorbereidingen worden getroffen om den postdienst geheel onafhankelijk te maken van vreemden maildienst en met de vereischte offers der Regeering de vennootschap de K. W. I. M. tot grootere krachtsinspanning en tot een wekelijkschen maildienst te brengen, nu Engelsche en Duitsche concurrenten sneller verkeer trachten te bewerkstelligen.

* * *

Doodsberichten uit Indië. In de *Nieuwe Courant* van 19 Maart j.l. wordt het geval besproken, vermeld in de *Lochemsche Courant* van 9 Maart dat een vader het eerst in kennis gesteld werd met den dood van zijn zoon, een officier, door het, als onbestelbaar wegens overlijden, terug ontvangen van eenige couranten. Het is niet het eerste geval, waarbij de familie een doodstijding eerst van het departement ontving, nadat de mare reeds op andere wijze te harer kennis was gebracht. De *N. Ct.* heeft omtrent deze zaak informaties ingewonnen en deelt uitvoerig mede hoe gehandeld wordt, waaruit blijkt dat bij militairen ingeval van sneuvelen of verwond geraken steeds door tusschenkomst van koloniën telegraphisch kennis wordt gegeven. Dit heeft ook plaats met de namen van slachtoffers van bijzondere rampen àl of niet ambtenaar of militair doch niet bij het overlijden van ambtenaren of officieren wegens ziekte. Deze laatste berichten worden zoo spoedig mogelijk per post overgebracht, doch dat de familie in die gevallen soms eerder langs anderen weg er kennis van krijgt kan gebeuren door het spoediger rechtstreeksch overkomen van couranten, mailvertraging, enz. Het blad vraagt of het niet wenschelijk ware, althans in geval van overlijden, niet tegen de kosten op te zien en de namen van ambtenaren of militairen telegraphisch over te zenden. Het blad acht het op zich zelf reeds een zonderling iets, dat aan het departement niet op ieder oogenblik zekerheid is te bekomen of een in staatsdienst zijnde persoon nog tot de levenden behoort.

* * *

Heerendiensten en gedwongen arbeid in het algemeen. De quaestie der afschaffing van heerendiensten kwam in den laatsten tijd eenige malen ter sprake. In het *Alg. Handelsblad* van 9 Maart jl. werd de aandacht gevestigd

op eenige opmerkingen in het *Tijdschrift v. B. B.* van Nov.-Dec. 1903 bl. 527 gemaakt naar aanleiding van de meening, dat de belasting in arbeid al lang had moeten zijn afgeschaft, o.a. dat te weinig rekening is gehouden met de practijk en de geschiedenis der heerendiensten, waarvan vergeleken bij vroeger zeker reeds drie-vierde afgeschaft zijn. Dit wordt betoogd op grond van de veel lagere maxima der diensten, die thans nog gevorderd mogen worden. Hiertegen wordt aangevoerd dat dit maximum, dat toch lang niet bereikt wordt, geen maatstaf is voor den wezenlijken druk en in de tweede plaats dat er geen juiste grens getrokken is tusschen heerendiensten en dessadiensten en daar van deze laatste geen statistiek wordt aangehouden, is niets gemakkelijker dan, zonder den Javaan één dag minder arbeid te doen verrichten, de cijfers van den heerendienst te doen dalen. Eindelijk brengt het hoofdgeld hoe langer hoe meer op en daar dit tot vermindering van heerendiensten aangewend moet worden, is de geconstateerde vermindering slechts gelijk aan het aequivalent van het hoofdgeld. Op grond van de kol. verslagen, waarop de schrijver in het *T. v. B. B.* zich beroept, is sedert 1872 toen 29.6 millioen diensten gevorderd werden tegen 17.3 millioen thans, de vermindering ook niet $^3/_4$ maar $^2/_5$. Ten slotte wordt aangedrongen op afschaffing zonder aequivalent en is het dus niet de bedoeling slechts „afkoop" te beoogen, dat bezwaar kan opleveren in streken, waar weinig te verdienen is.

Waar dit artikel in het *Kol. Weekblad* van 17 Maart jl. besproken wordt, is de opmerking gemaakt dat wanneer volgens de officieele cijfers de druk der heerendiensten op Java in de laatste dertig jaren volgens het *Hbl.* niet noemenswaard is verminderd, daarbij de toeneming der bevolking uit het oog is verloren. Dit geeft het *Hbl.* niet toe, omdat het niet de vraag is dat elk heerendienstplichtige een bepaalde hoeveelheid werk aan den staat moet leveren, doch dat bepaald werk, voornamelijk aan de wegen, in die jaren telkens te verrichten was en dit werk niet evenredig met den aanwas der bevolking toenam. Ook met het onderhoud van dammen en dijken, het bezetten van wachthuizen, enz. is dit niet het geval. Officieel is, voor dit laatste, door betere regeling het gevorderd aantal heerendienstplichtigen belangrijk verminderd. Naar de meening van het *Hbl.* had men echter van 1853 af, het voorschrift van art. 57 R. R. beter behooren toe te passen door trapsgewijze vermindering. Misschien waren de diensten dan nu al geheel verdwenen.

Een geheel eigenaardig gezichtspunt in de quaestie van gedwongen arbeid tracht de Ingenieur E. Gerst aan te bevelen, in zijne, dezer dagen bij de firma J. H. de Bussy verschenen brochure: „Een kwaal bij de werken van openbaar nut in Indië en een eerlijk middel tot betering". Het standpunt, waarop die ingenieur zich plaatste, op grond van eene door hem bij een werk in de afdeeling Indramajoe opgedane ervaring, is vroeger in dit tijdschrift ter sprake gekomen (op blz. 702 van het eerste deel van den jaargang 1901) naar aanleiding van een voorafgaand correspondentie-artikel. Thans hebben de denkbeelden van den ingenieur Gerst zich in zoover gewijzigd, dat hij het stelsel van „printah aloes" niet meer verdedigt maar wenscht, dat de Regeering openlijk bevoegdheid geve om waar geen vrije koelies zich aanmelden, de bevolking te dwingen tot arbeid tegen betaling. Hij tracht hier naast het beginsel van onteigening van zaken ten algemeenen nutte, als het ware eene onteigening

van arbeid ten algemeenen nutte ingang te doen vinden. Daar hij dien arbeid tegen het volledige dagloon, dat aan de overheid billijk voorkomt, wil laten presteeren, meent hij een onderscheid te kunnen maken tusschen heerendienst, die men desnoods kan afschaffen en gedwongen betaalden arbeid. Een oud bijblad (No. 875) zoude de juiste omschrijving van die beide categorieën van werk geven. Het blijkt ons dat dit bijblad eene nadere verklaring is van bijblad 735, bevattende een besluit, waarbij destijds de betaling werd geregeld van heerendienstplichtigen, die te werk gesteld waren ten dienste van de houtstapelplaatsen te Korgan en Karangtenga, omdat voor de toen gestelde en „alleszins billijk te achten" loonen geen vrijwillige arbeiders bij die stapelplaatsen te krijgen waren. Het was de vraag of de in dat geval te dwingen of door het inlandsch bestuur aan te wijzen arbeiders niet een minder loon behoorden te ontvangen. Men had namelijk tot dusver gemeend dat het toekennen van geen hooger loon dan 15 duiten daags voor gedwongen arbeid den lust om in vrijen arbeid te werken zoude aanwakkeren. Toen dit in de practijk niet het geval bleek te zijn, verviel dit argument en werd het daarentegen billijk gevonden gedwongen arbeiders evenveel te betalen als vrije. Deze beslissing werd daarop door sommigen zoodanig opgevat, dat nu alle gedwongen arbeid dus ook die in heerendienst voor gewone doeleinden, waarvoor die steeds bestemd was, als vrije arbeid betaald moest worden. Vandaar die uitlegging in het volgende bijblad, welke zeker thans niet tot een algemeen beginsel van regeeringsbeleid verheven kan worden. Men werkt aan eene maatschappelijke verbetering, geleidelijke afschaffing van heerendiensten; de sociale verhoudingen brengen meer en meer behoefte aan vrije koelies met zich; de sterke toeneming der bevolking geeft meer en meer gelegenheid tot de vorming van een klasse van vrije arbeiders; intusschen bestaat op sommige plaatsen nog eene onevenredigheid tusschen een tijdelijk te verrichten taak en het aanbod en nu wil de schrijver dezer brochure niet in dezelfde lijn vooruit, doch de uitzondering tot regel verheffen. Als aanbeveling van die politiek, heeft hij met grooten ijver en veel geduld alle koloniale verslagen nagegaan om de schaduwzijden van het beginsel van vrijen arbeid op te zoeken, doch wij betwijfelen het of hij velen overtuigen zal. De groote afstand dien hij meent te zien, tusschen heerendienstplichtigen en gedwongen arbeiders is niet vol te houden, want wie moet het inlandsch bestuur als deze laatste aanwijzen; toch wel in de eerste plaats hen, op wie van ouds de adat de dienstplichtigheid gelegd heeft, wegens grondbezit of andere redenen. De ingenieur kan aandringen op het te werkstellen van een massa, doch degenen die het bevel moeten uitvoeren, dienen rekening te houden met de individuen.

Gelukkig dat uit de brochure zelf (bl. 102 en elders) te lezen is dat aan vrijen arbeid niet valt te wanhopen. Het is waar bij sommige werken heeft men geen liefhebbers en als ze toch tot stand moeten komen, dienen er menschen voor gedwongen te worden. Het schijnt dan niet onbillijk dat zulks in de eerste plaats geschiede met hen, die zich aan de maatschappelijke rechtsorde vergrepen, de dwangarbeiders en gestraften. Van dien aard was het werken op het scherpe koraal bij het fundeeren van den kaaimuur te Priok, het werk bij de S. S. te Tjilatjap, dat in de kolenmijnen toen er nog geen arbeiders aan gewend waren, de transporten op expedities, enz. Die uitzonderingen bewijzen niets tegen de stelling, dat op Java reeds vele groote werken geheel in vrijen arbeid

zijn tot stand gekomen. Een andere oorzaak van onvoldoende arbeidskrachten is de ongelijke verdeeling van het werk. Men kan zich voorstellen dat zich voor telkens terugkeerende vaste diensten steeds vast volk aanbiedt; de koelies, die te Batavia, Soerabaja en elders bij den handel helpen, bewijzen dit. Wordt er echter in een streek, die anders geheel zonder nijverheid is, plotseling een werk begonnen, waaraan duizenden moeten arbeiden, dan ontbreken de beroepskoelies en poogt men landbouwers te krijgen, die misschien bij een gelijk loon, toch nadeel lijden door uit te komen, die er niet aan gewoon zijn, hun gezin noode achterlaten, enz. In plaats van met ruwe hand die menschen te gaan dwingen, zou eene meer nauwgezette studie van de plaatselijke verhoudingen geen kwaad kunnen en leeren dat wezenlijk onwil niet de oorzaak is. Waar thans de vrije arbeid reeds zoo krachtig ontwikkeld is, vergeleken bij 1859 en vroeger, is het zelfs daar nog niet bewezen, dat met een loon, zoo hoog, dat verplaatsing van elders en goede huisvesting ter plaatse daardoor betaald kunnen worden en dan nog winst te behalen valt, niet meer gedaan kan worden dan men denkt. Het is ook hier de zaak dat men te doen heeft met menschen met eigen denkbeelden, ingewikkelde verhoudingen en drijfveeren, waarvan wij te weinig weten. Eenvoudig en eerlijk schijnen zulke middelen als het voorgestelde tegenover die pionnen der samenleving, als men ze slechts als zoodanig beschouwt; van hun standpunt is het toepassen er van als het werpen van een knuppel in een schaakspel om de overwinning te behalen.

*
* *

De koloniale uitverkoop. Volgens het *Alg. Handelsblad* van 21 Maart j.l. bevat *The British North Borneo Herald*, naar aanleiding van de plannen van den heer Van Kol een artikel met het opschrift „Hollandsch-Borneo te koop." Dit blad vindt het koopen van Borneo door de Engelschen zoo dwaas niet en wanneer geheel Borneo met zijn petroleum, mineralen en strategische waarde ten goede kwam aan de koloniale uitbreiding van Duitschland, zou John Bull dat waarlijk niet met onverschilligheid kunnen aanzien. Het *Hbl.* merkt op dat het omgekeerde misschien ook het geval zou zijn. Gelukkig is het bordje met dat opschrift nog niet aangeslagen en zijn er nog slechts weinigen die zeggen: wij hebben te veel, laat ons overgaan tot de „geconcentreerde stelling." Daartegenover is het merkwaardig dat Engeland juist tegen uitbreiding van zijn gebied niet zou opzien. Waarom mag men vragen is Nederland *niet*, Engeland *wel*, bij machte zijne koloniën tot ontwikkeling te brengen. Met het oog op Britsch-Noord-Borneo, Duitsch-Nieuw-Guinea, enz. gelooft het blad er niet aan dat andere natiën meer kunnen doen dan wij. Het artikel eindigt met eene aansporing ons niet voor te doen als eene uitgeputte uitgedoofde natie, ons zelf geen certificaat van onmacht uit te reiken, met het wijzen op onzen plicht en te waarschuwen tegen kleinmoedigheid en dan behoeven de Britten in Noord-Borneo er niet op te rekenen dat het Nederlandsch gedeelte spoedig in hunne handen zal vallen.

*
* *

Rietbranden in Besoeki. Als men zich herinnert wat de controleur H. Carpentier Alting destijds over de tabakscultuur en de schuurbranden in Besoeki mede-

deelde (zie bl. 817 e.v. van het 1e deel van jaarg. 1902 van dit tijdschrift) en men legt er het request naast van het departement Besoeki van het Alg. Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java, in zake rietbranden, dan valt er niet aan te twijfelen, dat men te maken heeft met een voor de besturende ambtenaren zeer lastig gewest.

Uit het laatstgenoemde stuk, behelzende een nota over de rietbranden en de middelen tot tegengang, dat met eenige bijlagen werd afgedrukt in het Archief van de Java-Suikerindustrie, blijkt, dat die rietbranden met eenige schommelingen steeds grooter afmetingen aannemen en dat het inderdaad dringend noodzakelijk is om er maatregelen tegen te nemen.

In de nota wordt aangehaald wat de heer Van Kol schreef over de oorzaken der rietbranden (Uit onze Koloniën, deel 2 bl. 722--723) en voorts melding gemaakt van een officiëel verslag van den Resident, waarvan de bovengenoemde controleur de steller schijnt te zijn. Waar eerstgenoemde de grondverhuur met toekenning van premies aan de dessahoofden en pressie op de landbouwers als hoofdoorzaak aanneemt, komen de suikerfabrikanten er tegen op dat hij het voorstelt alsof hun bedrijf bestaat in eene samenspanning met het Europeesche en Inlandsche bestuur tot eene stelselmatige verongelijking en afpersing van den inlander. Intusschen brengt het rapport Couperus de rietbranden ook in verband met het temperament van den Madoerees en met gebreken die aan de suikerindustrie aankleven, zoodat alles daarin eigenlijk tot dit eene gezichtspunt wordt teruggebracht dat er bij den inlander gegronde of vermeende grieven bestaan.

Waar het rapport tot de conclusie komt, dat vele rietbranden door de ondernemers kunnen worden voorkomen door met alle inspanning te doen zorgen, dat de daarop rechthebbenden stipt de hun toekomende gelden ontvangen, worden eenige feiten genoemd, waaruit moet blijken dat aan benadeeling van het werkvolk als oorzaak geen overwegend gewicht is te hechten. Als de mandoers, bij het zoeken van contractanten en werklieden in daggeld, van de gegadigden vooraf premies bedingen, iets waartegen de fabrikant machteloos is, dan is er evenwel nog geen reden om deze als oorzaak van wrok te beschouwen. Daar ook vroeger tijdens de gouvernementscultuur rietbranden voorkwamen, achten de requestranten de aangevoerde drijfveer van wrok over kortingen op de betaling onwaarschijnlijk. Daarentegen wordt uit eenige tot klaarheid gebrachte brandstichtingen afgeleid dat de bedrijvers andere redenen hadden dan grieven tegen de onderneming. Vooral die bestanddeelen der bevolking, welke zich ook op andere wijze aan de rust en orde en het bezit plegen te vergrijpen leveren de brandstichters en voor de Madoereezen schijnt dit bedrijf een geliefdkoosd middel om hun geest van verzet tegen een bestaande orde van zaken te uiten en op in het oog vallende wijze teekenen van leven te geven. Wellicht is het ook een middel om hun overwicht op de overige dessa-bevolking te verzekeren en bij deze den schrik er in te houden. Het behoort tot de zeldzaamheden dat de daders aan het licht komen, omdat de rustiggezinden uit vrees voor wraak niet durven spreken. Toch hebben de fabrikanten van veeljarige ondervinding een duidelijk waarneembare reactie op de rietbranden bemerkt van eene krachtige bestuursactie. Het is, volgens de nota, „zelfs een hoofd van plaatselijk bestuur van Panaroekan gelukt om de afdeeling een geruimen tijd

lang nagenoeg geheel van rietbranden bevrijd te houden door in het bijzonder de bekende verdachte elementen in de dessa's dag en nacht onder contrôle te doen houden." Het stuk gaat vergezeld van een merkwaardige statistiek van 1887—1903, waarin voor 13 fabrieken het aantal branden en het aantal bouws dat verbrand werd, van jaar tot jaar wordt opgegeven. Uit deze statistiek meenen requestranten te mogen besluiten tot het feit dat telkens met het optreden van een nieuwen resident eene toename van rietbranden samenvalt en dat het de schijn heeft alsof de brandstichters elken nieuw optredenden resident uitdagen. Er zou dan als het ware een „anarchistisch" streven uit blijken.

„De onvermijdelijke gevolgtrekking dezer premisse", zoo leest men verder, „is, dat eene toename van rietbranden getuigt van een bedenkelijk onvermogen van het bestuur om het gezag en de macht der Regeering tegen de elementen, welke zich tegen de gevestigde rechtsorde verzetten, te handhaven. Wij meenen den vinger op de wond te leggen, indien wij wijzen op het gebrekkig dessabestuur hier te lande als hoofdoorzaak van zulk een toestand. Het door de dessa-ingezetenen, meestal uit overwegingen, die aan een onberispelijke dienstuitoefening vreemd zijn, uit hun midden gekozen onbezoldigd hoofd, dat geroepen is om zonder hulpmiddelen de politie in de dessa uit te oefenen, mist met de noodige macht het gezag om de tegen orde en rust gekeerde bestanddeelen zijner geadministreerden in toom te houden. Hij heeft van een krachtig optreden daartegen slechts hinder en schade, zoo niet erger te duchten . . . . ."

De toeneming der branden van 1902 op 1903 maakt requestranten bezorgd en zij wenschen dat krachtig ingegrepen wordt, waar hunnerzijds het geld voor de bewaking der riettuinen niet wordt gespaard. Daarvoor is in dit jaar in de afdeelingen Panaroekan en Bondowoso door negen suikerondernemingen te zamen ƒ41,221.28 opgebracht. Om deze bewaking doeltreffender te maken werd dit bewakingspersoneel onder toezicht en het geheel onder de bevelen van den resident gesteld. Na het vertrek van den vorigen titularis zou de toeneming der branden aan een minder krachtig optreden van het gewestelijk en plaatselijk bestuur te wijten zijn. Het request dringt aan op de tusschenkomst van den G. G. waar het in nauwlettende waakzaamheid over en krachtigen steun van de dienstuitoefening en de plichtsbetrachting van het rechtstreeksch bestuur over de dessa's, vermeerderd met den ten laste der suikerondernemingen bezoldigden met politiegezag bekleeden bewakingsdienst, de voorname middelen van actie tegen het euvel ziet.

Naar aanleiding daarvan schrijft de *N. R. Ct.* van 22 Maart jl.: wij lezen in het *Soer. Hbl.*: „Het request van de Besoekische suikerplanters is niet zonder uitwerking gebleven, de resident van het brandstichters-gewest is door den gouverneur-generaal de bevoegdheid verleend om, zoo noodig, in ernstige gevallen tot beveiliging van personen en goederen den bijstand der bevolking te vorderen, in den vorm van buitengewone gemeentelijke politiediensten. Het verheugt ons — zegt het blad nog — dat der regeering eindelijk de oogen zijn opengegaan en dat zij een maatregel heeft gesanctioneerd, die herhaaldelijk door ons is bepleit."

Wanneer men deze berichten leest, dan blijkt er weer duidelijk uit hoe onhoudbaar de positie der dessa-hoofden wordt in streken met veel industrie

en veel slecht volk en, waar men het misschien nog in kalme bergstreken met onbezoldigde politie af kan, dit middel om de orde te bewaren hier ten eenenmale faalt.

Indien ergens dan schijnt het in dit gewest aangewezen om de proef te nemen met een georganiseerd zelfstandig en geheel betaald politiewezen, want waar in dit opzicht de bevolking tot nog zwaardere onbeloonde diensten gepresl wordt, zooals bij den thans gesanctioneerden maatregel het geval schijnt te zijn, is deze regeling geene verbetering, terwijl de voorwaarde „in ernstige gevallen" eene geregelde organisatie in den weg staat. Dat vergen van zulke buitengewone politiediensten hetwelk onvermijdelijk plaats moet hebben als het gewestelijk bestuur zich aan de rietbranden „veel laat gelegen liggen", kan met het oog op de dessabewoners wel zoo nadeelig zijn dat een resident, die meer oog voor den kleinen man heeft, niet zoo krachtig in die richting durft handelen, al loopt hij dan ook het gevaar van klachten als de onderhavige. Van onverschilligheid of onwil kan bij menschen, die het tot den rang van resident brengen toch wel geen sprake zijn. Het klinkt dan ook zonderling als men in de dagbladen leest van een audientie van belanghebbenden bij den G. G. waarin vermeld staat dat de landvoogd zou verklaard hebben te weten dat niet de suikerfabrikanten schuld dragen aan de rietbranden, maar in hoofdzaak het bestuur. Het Europeesche of het hoogere inlandsch bestuur kan daarbij niet bedoeld zijn, want welk landvoogd zoude zijn eigen onderhoorigen desavoueeren, zonder ze tevens te ontslaan en is het dessabestuur bedoeld, dan vraagt men zich af of in verband met de aangehaalde schildering van de moeilijkheden, waarin zich dit bevindt, het onmogelijke gevergd mag worden.

De zaak is inderdaad ernstig, men heeft hier een acuut geval, waarbij de oude organisatie niet meer opgewassen is tegen de nieuwe toestanden en heilzame maatregelen noodig zijn die geld kosten, hetgeen vermoedelijk nog wel voor dit doel te vinden is en in elk geval beschikbaar komt door de offervaardigheid, waarvan thans overal blijk wordt gegeven, geholpen door hetgeen de Europeesche industrie zelf kan en wil bijdragen.

Het heeft ons altijd verwonderd dat de politie-quaestie zoo weinig wordt besproken, terwijl zij feitelijk de voornaamste is. Acht men eene goede oplossing onmogelijk, het schijnt dat men dan geheel over het hoofd ziet wat de onvermoeide Boeka daarover schreef. Wij raden aan nog eens zijn roman „Pah Troeno" op te slaan en op bl. 329 e. v. te lezen hoe eene flinke plattelands politie zou zijn in te richten. Wij nemen de vrijheid die bladzijden onder de varia over te drukken en vragen, waarom wordt zoo iets niet beproefd, zij het voorloopig alleen in het onderhavige gewest. Er wordt in Indië wel geld uitgegeven dat minder nuttig besteed is en van iemand, die bewees zoo op de hoogte van het dessaleven te zijn als deze schrijver, behoeft men zich niet te schamen een raad aan te nemen.

* * *

Het register op de Indische Gids ondervindt tot ons genoegen eenige waardeering in de pers. Het jongste nummer van het Tijdschrift van het Kon. Aardr. Genootschap wijdt er bijna twee bladzijden aan. Daaruit zal men ontwaren dat het niet in allen deele volmaakt is, sommige artikelen komen niet

onder zooveel letters voor als de beoordeelaar het wel gewenscht had en algemeene rubrieken zooals specerijen, spelen en vermaken enz. ontbreken, als deze woorden niet in de hoofdtitels voorkwamen. Het mag naar onze bescheiden meening betwijfeld worden of aan een register op een toevallig bijeengebrachte buitengewoon groote hoeveelheid onderwerpen dezelfde eischen van wetenschappelijke ordening gesteld behoeven te worden als bijv. aan eene Encyclopaedie. Intusschen is het ons een genoegen dat de geachte criticus de door hem gezochte artikelen dan toch op de een of andere plaats gevonden heeft, al staat bijv. spelen en vermaken in voce Van Eck en niet Van Eck onder spelen en vermaken, enz. Van meer waarde is het wijzen op drukfouten en dan blijkt dat juist bij de drie eerste artikelen de bladzijde wel goed, maar de jaargang fout is opgegeven, namelijk 1879 in plaats van 1882 hetgeen men controleeren kan door het artikel elders op letter I en B te zoeken. Voor eene mededeeling van andere drukfouten, die zich bij het gebruik mochten voordoen, houden wij ons, zij het per briefkaart of op andere wijze, gaarne aanbevolen, om bij gelegenheid een lijstje daarvan te kunnen publiceeren.

* * *

Het kratermeer van de Kloet. In dezelfde aflevering van 1 Maart jl. zijn door den Ingenieur Homan van der Heide eenige aanteekeningen gepubliceerd vergezeld van zes platen, die betrekking hebben op het genoemde meer, in verband met de uitbarsting op 23 Mei 1901. Daar het hier bezoeken geldt op 6 Nov. 1900 vóór en op 6 Juni 1901 veertien dagen nà de uitbarsting, kon het groote verschil in toestand duidelijk worden waargenomen, terwijl een derde bezoek op 26 Dec. 1903 deed zien hoe de plantengroei zich weer krachtig herstelde. Het verschil vóór en nà de uitbarsting moet inderdaad treffend geweest zijn. Eerst een cirkelvormig meer van 1 KM. middellijn, met groenachtig effen watervlak omgeven door geheel met bosch begroeide wanden, zooals Telaga Warna en andere kratermeren, toen een ver in de diepte door dampwolken gedeeltelijk aan het oog onttrokken grauw gekleurde kokende massa, met geen spoor van vegetatie er om heen. Bij het laatste bezoek was het niveau nog niet gerezen, doch het gelaga-riet was reeds een paar voet hoog en verschillende boomen begonnen weder uit te botten. Het artikel bevat eenige merkwaardige cijfers over het gehalte aan vaste stoffen in de rivieren ten gevolge van de uitbarsting.

* * *

Het artsdiploma voor inlandsche geneeskundigen. In de zitting van 15 Maart j. l. van de Tweede Kamer is zonder hoofdelijke stemming het wetsontwerp goedgekeurd tot nadere wijziging van de wet van 25 Dec. 1878 (Ned. Staatsbl. 222) houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende. Deze wijziging luidt: „Zij, die in een ander Rijk of in eene der Nederlandsche koloniën of overzeesche bezittingen na afgelegd examen het recht tot uitoefening der geneeskunst in haren geheelen omvang, alsmede zij die in Nederlandsch-Indië, na afgelegd examen het recht tot uitoefening der genees- en heelkunst verkregen hebben, kunnen geheel of gedeeltelijk vrijstelling

genieten van het theoretisch geneeskundig en de daaraan voorafgaande examens en van de overlegging van de verklaring, en — voor zoover het niet de laatstbedoelden betreft — van het bewijs, bedoeld in het derde lid van artikel 2."

De bedoeling van het voorstel was om aan de dokters-djawa van de oude opleiding — voor zoover zij nog niet door het afleggen van een aanvullingsexamen in de verloskunde de bevoegdheid hebben verkregen om in Nederlandsch-Indië de geneeskunst in haar vollen omvang uit te oefenen — de bij de Artsenwet bedoelde vrijstellingen gedeeltelijk te verleenen, met handhaving evenwel voor hen van het bewijs dat zij, in tegenwoordigheid van een bevoegd verloskundige, hier te lande minstens tien gewone en twee buitengewone verlossingen verricht hebben. Hoewel aan de oude opleiding tegenover de thans op de Dokter-djawa school ingevoerde nog al het een en ander ontbrak en er niet in de verloskunde werd geëxamineerd, behoeft er volgens de regeering geen vrees te bestaan voor de geschiktheid dier oudere doktersdjawa om zich hier te lande verder te bekwamen en zal de nadere studie hen van zelf de ontbrekende kennis bijbrengen. Zij die de energie hebben om in Nederland te gaan studeeren, zullen daartoe wel geen moeite ontzien en zij hebben aanspraken op faciliteiten, terwijl zulks ten goede komt aan den inlander die altijd de voorkeur geeft aan geneeskundige behandeling door eigen rasgenooten.

In het ons toegezonden nummer van de *Geneeskundige Courant* van 26 Maart jl. bespreekt de heer P. Adriani, Arts, oud offic. van Gez. in N.-I. deze quaestie en haalt een Indisch mailbericht over het wetsvoorstel aan, waaruit blijkt dat men daar toen de portée niet goed begreep. Hij zegt verder omtrent de bezwaren geldende tegen het bezigen van naar Europeesche methode gevormde inlandsche verloskundigen dat het een feit is, hoe een inlandsche vrouw afkeerig blijft van andere hulp als die van inlandsche doekoens. Eerst wanneer in het volk de overtuiging dringt dat de Europeesche verloskunst kan doen wat deze niet kunnen, wordt het vertrouwen geboren dat cachet verleent aan de aangeleerde kennis der dokters djawa en der inlandsche vroedvrouwen en hiertoe moeten Europeesche geneeskundigen medewerken. De schrijver acht daarom de bedoelde faciliteiten, gegeven aan leergierige inlandsche dokters, niet van waarde met het oog op de voorkeur die de inlander bij geneeskundige behandeling aan een rasgenoot zal geven. Het komt ons voor dat als men inlandsche geneeskundigen heeft, die in Europa hunne opleiding voltooiden, deze de daar verder aangeleerde Europeesche verloskunst dan ook even goed zoo niet beter ingang kunnen doen vinden. Overigens schijnt de wet niet van buitengewoon veel beteekenis, omdat het aantal in Nederland studeerende inlandsche geneeskundigen wel steeds, wegens de daaraan verbonden kosten, gering zal blijven.

*
* *

Indische politie. Het *Alg. Handelsblad* zegt in zijn nummer van 29 Maart jl., dat men de handen in elkaar slaat van verbazing over het verhaal voorkomende in het *Nieuws van den Dag voor Ned.-Indië* van de terechtzitting waarin eene in het vorige jaar plaats gevonden ernstige vechtpartij tusschen Chineezen te Bandoeng werd behandeld. Uit de beëedigde verklaringen blijkt

dat de chef der werkplaatsen van de SS. aldaar, den Assistent-resident vooruit gewaarschuwd had, dat er 3 uur later gevochten zoude worden, dat deze hem verwees naar den politie-opziener en dat toen eindelijk het gevecht plaats had, nadat de politie werkeloos was gebleven, de boodschap kwam dat er te Bandoeng geen politie was voor zulke vechtpartijen. Het allereerste verhoor over de zaak werd eerst drie weken na dato afgenomen, het onderzoek geschiedde zoo onvolledig en laat dat ten slotte slechts één Chinees, die wegens pokdaligheid herkenbaar was, kon gestraft worden . . . . „wat moet het oordeel zijn," vraagt het blad, „ over een ambtenaar, hoofd der politie, hulpofficier van justitie, die n i e t s doet om zulke vechtpartijen, waarbij gewonden vielen, te voorkomen?" Tot zoover zijn wij het met de ergernis van het *Hbl.* geheel eens en het zoude een goed voorbeeld zijn als die ambtenaar administratief op de eene of andere wijze daarvoor werd gestraft, doch de toepassing die volgt begrijpen wij niet: „Het is wel een aardige illustratie zegt het *Hbl.*, „op het advies van de *Indische Gids*, om de ongeschikte dessahoofden niet lastig te vallen, maar eerst de politie te verbeteren. Alsof de goede gang der politie niet in de eerste plaats van hare hoofden afhangt." Nu blijkt naar onze bescheiden meening integendeel uit het gebeurde dat een Europeesch bestuurder zich in zulke omstandigheden blijkbaar machteloos voelt, of althans gemis aan energie heeft getoond, hoe kan men dan een beter optreden verwachten van een tegenover zoo iemand zooveel minder beteekenend man als een dessa-hoofd. Beide zijn niet sterk, omdat zij de vereischte wapens missen, die hun zelfvertrouwen en voldoend overwicht moeten geven. Voor den Europeaan zou het in dit geval het requireeren van een militaire patrouille zijn geweest. Het *Hbl.* wijst zelf op het in de buurt aanwezige garnizoen. Bestaan er administratieve bezwaren tegen zulk een hulp, men heffe die op. Wat de dessahoofden betreft men verge van hen niet meer dan van Europeesche ambtenaren, waar zij in hun onbezoldigde vreesachtige politie geen voldoende hulp hebben. Het gebeurde is een vernieuwd bewijs hoe flinke bezoldigde politie geleidelijk overal zal moeten worden ingevoerd.

* * *

De kosten van den Atjeh-Oorlog. Waar bij vele publicisten eene legende bestaat omtrent de zeer hooge kosten van den Atjeh oorlog — het cijfer van 800 milioen is zelfs genoemd — acht het *Alg. Handelsblad* in zijn nummer van 30 Maart jl. het wenschelijk dit cijfer wat beter te benaderen. Volgens officiëele mededeelingen hebben de eerste drie zeer dure jaren te zamen 47 millioen gekost. In 1877 en 1878 is men krachtig aan het bezuinigen gegaan zoozelfs dat de toenmalige chef van den staf zich eens liet ontvallen: wij vechten voor half geld. Na 1884, toen het aanzien, door generaal Van der Heyden behaald, weder verloren ging en dit geconsolideerd werd door de beruchte concentratie, werd de Atjeh-oorlog slepende gehouden met een minimum van geldelijke opoffering. Eerst sedert 1896 is aan dien toestand een einde gemaakt; ten koste van meer uitgaven, maar toch in betrekkelijken zin op een goedkoopje. Generaal Van Heutsz heeft steeds weerstand geboden aan den aandrang om meer troepen te gebruiken en ook al het mogelijke gedaan Atjeh in de ontvangsten te doen bijdragen. Onze bemoeiïngen met Atjeh duren thans ruim 30 jaar en waar men de helft van dien tijd bijna geen

oorlog voerde en de uitgaven misschien 6 millioen bedroegen, zal voor al die jaren 9 à 10 millioen een zeer aannemelijk cijfer zijn. Dit klopt met de stellige mededeeling van den Min. v. K. in de Eerste Kamer (29 Dec. 1903) dat de kosten van den Atjeh-oorlog „ongeveer 280 millioen beloopen" Het blad vestigt de aandacht op dit cijfer dat merkwaardig goed sluit met eene mededeeling van den redacteur van de *Indische Gids* van Nov. 1893 dat hij meende dat toen sedert 1873 ter wille van den Atjeh-oorlog voor militaire uitgaven bij de 200 millioen meer is uitgegeven dan anders het geval zou geweest zijn. Ook dit geeft gemiddeld 10 millioen per jaar en sedert is men ongetwijfeld daar beneden gebleven.

Het bedoelde bedrag is geheel uit de jaarlijksche inkomsten betaald en boven dien zijn daaruit nog zooveel uitgaven van algemeen nut bestreden dat men o. a. geen recht had na 1872, gelijk geschied is, nog 50 millioen uit de Indische in de Nederlandsche schatkist over te brengen, hetgeen de schrijver van zelf weer brengt op de bekende quaestie van den rentepost.

Wat ten slotte de vraag betreft of het niet billijk ware het moederland voor een deel te doen bijdragen in de kosten van den Atjeh-oorlog, deze wordt ontkennend beantwoord, omdat de Indische schatkist alle vruchten behoort te dragen van de Indische oorlogen. Soms zijn de oorlogen in haar voordeel geweest zooals die van Palembang, waarin Bangka nauw betrokken was en daardoor heeft die schatkist ook recht op de winsten van dat eiland.

* * *

Trouw en grootmoedigheid. In het *Koloniaal Weekblad* van 31 Maart jl. komt een artikel onder dit opschrift voor naar aanleiding van de „Indische Kroniek" van J. F. Q. in *de Tijd* van 9 Maart jl., waarin beschreven is op welke wijze drie inlandsche prinsen van het vorstengeslacht van Bandjermasin in onze handen gekomen zijn. Het laatst werd de aangeboden onderwerping van den pretendent-sultan en van zijn schoonzoon besproken in onze revue in de Jan.-afl. bl. 94. Op 4 Jan. jl. verscheen eerstgenoemde met een gevolg van 40 gewapende inlanders in de nabijheid van Poeroek Tjahoe, waar de assistent-resident Hesselaar zich bevond, doch weigerde binnen onze vestiging te komen of zijn volgelingen de wapenen te doen afleggen. Zijne onderwerping bleef uit, maar een drietal prinsen van het sultangeslacht met hunne volgelingen meldden zich dienzelfden dag aan met de mededeeling dat zij zich van den pretendent afscheidden en onafhankelijk van hem hunne onderwerping aanboden. Hun werd toen duidelijk medegedeeld, dat de gunstige voorwaarden onzerzijds alleen werden ingewilligd bij onderwerping van den pretendent zelf, mits vóór 's nachts twaalf uur, en dat in elk ander geval slechts onvoorwaardelijke overgave werd aanvaard; doch dat zij zich nog tot genoemd middernachtelijk uur in volle vrijheid bevonden om zich te verwijderen. Van deze vrijheid is door hen geen gebruik gemaakt, men nam aan dat zij zich onvoorwaardelijk hadden overgegeven, doch bij het inschepen werden door hen zwarigheden gemaakt omdat zij hun vrouwen niet bij zich of daarvan geen afscheid genomen hadden. Van deze bezwaren is geen notitie genomen en zij zijn eerst naar Bandjermasin gebracht en toen onmiddellijk op H. M. flotieljevaartuig Flores ingescheept en naar Batavia gebracht.

„De schrijver van het artikel in het *Kol. Wbkl.* neemt aan dat de lezing

van den kroniekschrijver in hoofdzaak de officieele is, doch er volgt uit dat de sultansvrienden niet hebben te kennen gegeven, dat zij zich „onvoorwaardelijk" wilden onderwerpen, maar door hun blijven tot na middernacht aanleiding gaven, die onderwerping te veronderstellen. Toen zij den volgenden morgen protesteerden om gevankelijk naar Bandjermasin te worden vervoerd en, misschien wel als voorwendsel te kennen gaven, dat zij hun vrouwen wilden meenemen, zou volgens dezen schrijver, het hooge standpunt van het Nederlandsch gezag eerst ten volle zijn in het oog gehouden, wanneer men hen de vrije keus had gegeven: terug te gaan naar de partij van verzet of wel de gevolgen hunner onvoorwaardelijke onderwerping te aanvaarden. Nu men dit niet gedaan heeft, moet men er niet verwonderd over zijn, als in een deel der inlandsche of Europeesche pers wordt geoordeeld dat hier niet „royaal" gehandeld is.

Een eerlijke en edelhartige politiek, getuigende van het bewustzijn van kracht, maakt op den Oosterling een vrij wat beteren indruk dan geslepenheid en sluwe verrassing, die tot zijn eigene kleine middelen behooren. Deze stelling zou volgens het *K. W.* een zóó vast regeeringsstelsel moeten worden, dat ieder civiel- of militair ambtenaar, die als gezagvoerend optreedt, er innig van ware doordrongen, want er zal nog heel wat toe noodig zijn om bij den inlander het wantrouwen weg te nemen, dat de tradities van vroeger dagen van den tijd der O. I. Comp. bij hem hebben doen wortelen.

***

De Chineezen uit de binnenlanden geweerd. In eene particuliere correspondentie van het *Alg. Handelsblad* van 30 Maart jl., op den eersten dier maand uit Batavia gedagteekend, en in de *Preanger-Bode* van 29 Februari jl. vindt men de quaestie behandeld, die zich in de Preanger voordeed. Op de vergadering van de Soekaboemische Landbouw-Vereeniging, deelde de heer Hesterman mede, dat hij sedert kort op zijne onderneming een Chineesch ambachtsman in dienst had gekregen, die hem als machinedrijver zoodanig voldeed, dat hij hem aanried aan den Resident een request aan te bieden houdende verzoek om vergunning tot verblijf als zoodanig op die onderneming. Met het oog op Staatsblad 1866 No. 57 werd dit verzoek afgewezen. De heer H. wendde zich nu zelf per request tot den Resident, omdat hem de weigering bevreemdde daar eenige andere Chineezen, voorzien van passen voor een jaar wel in de buurt mochten verwijlen en gaf drie motieven op, ten eerste dat de Soendaneezen zelf wegens onverschilligheid niet geschikt zijn voor machinedrijver, dat waar bekwame machinedrijvers schaars zijn, de wet op het stoomwezen niettemin tot het aanstellen van zoo iemand verplicht en dat het gevaar voor kwade practijken bij een dergelijk persoon, die bijna den geheelen dag op de fabriek was, gering zoude zijn. Niettemin werd het verzoek nogmaals door den Resident geweigerd en vond de Regeering geen termen om tusschenbeide te komen.

Deze quaestie had zich reeds vroeger voorgedaan. In 1887 beschuldigde de toenmalige resident in eene circulaire de planters der Preanger R. dat hun belang gebaat werd door toelating van Chineezen in het binnenland, omdat deze er opium brachten en daardoor meer volk zou getrokken worden. Hierop is een krachtig protest door de S. L. V. uitgebracht en werd destijds in de

vergadering van 11 Sept. 1887 de vraag gesteld, waarom de Chineezen dan gebezigd werden als aannemers bij den aankap van gouvs.-hout en als aannemers en ambachtslieden bij den aanleg der Staatsspoorwegen en andere werken. Op de onlangs gehouden vergadering werd het vóór en tegen der Chineezen uitvoerig besproken en bleek bij verreweg het grootste deel der aanwezigen het vóór veel zwaarder te wegen. zoodat men besloot tot het opstellen van eene memorie om het belang der toelating aan te toonen en daarmede een beroep op de regeering te doen.

In de *Preanger-Bode* wordt er op gewezen hoe in den laatsten tijd, hetzij dan uit eigen beweging of op hooger last de Resident van het bedoelde gewest met kracht optreedt tegen de Chineezen in de binnenlanden en ze terugwijst naar de aangewezen wijken in de kotta's. Uit een oogpunt van bescherming van den naieven dessaman tegen de sluwheid van den Chineeschen handelaar wordt dit door den redacteur van dat blad toegejuicht, doch ook hij is van gevoelen dat men den Chineeschen ambachtsman niet van de ondernemingen moet weren. Laat men de landheeren desnoods dwingen om een woning voor hen te bouwen op de onderneming zelf, zoodat hij weinig met het dessavolk in aanraking komt, als men daar bevreesd voor is. Door hem met geweld naar de aangewezen wijk terug te drijven, waar hij geen voldoende werk kan vinden, dwingt men hem zijn toevlucht te nemen tot verkeerde practijken.

De correspondent van het *Hbl.* meent bovendien dat men niet bevreesd behoeft te zijn voor Chineezen-overheersching; want op eene bevolking van ongeveer 30 millioen op Java zijn slechts 150.000 Chineezen en dan nog meerendeels „peranakan". Hij acht het moeilijk na te gaan welke beginselen thans bij de Regeering voorzitten, maar geeft toe dat meer licht in deze gewenscht is.

* * *

Inkrimping onzer Koloniën. In *De Nieuwe Tijd* van April 1904 is de heer Van Kol teruggekomen op zijn in de Tweede Kamer gedaan voorstel om ons koloniaal bezit in te krimpen en hoewel wij het niet met den schrijver eens zijn, het vuur waarmede hij altijd optreedt en de onmiskenbare goede bedoelingen, die hij blijkbaar heeft, maken het noodig om zijn opstel niet onopgemerkt voorbij te gaan. Bij dit sympathieke in de algemeene strekking van zijne betoogen is het in den regel een wanklank dat zoo vluchtig de staf wordt gebroken over ons koloniaal beheer, dat er zoo weinig in wordt gevoeld voor de moeilijkheid om aan algemeene humanitaire denkbeelden in den vorm van wetgeving een bruikbaren practischen vorm te geven. Het op bl. 594 der vorige revue besproken artikel van Mr. Steinmetz. zou uit dit oogpunt voor dezen enthousiast een interessante lectuur zijn. Waar de heer Van Kol het „Ken u zelf!" wil doen beitelen op het Binnenhof, evenals destijds op de tempelpoort van Delphi, ten einde zijn medeleden de zware verantwoordelijkheid te doen beseffen die op hen rust, daar is het een eigenaardig gevolg van zijn eigen onstuimigheid dat hij vermoedelijk zelf die poort onzer wetgevende vergadering menigmaal zou passeeren, zonder een oogenblik om dat opschrift te denken. Als inleider van nieuwe denkbeelden, als man, die de menschen uit hun sleur wakker roept, is hij zoo sympathiek, dat men het

betreuren moet dat hij het gevaar niet ziet van het aanstonds op de markt brengen van denkbeelden, die wanneer zij geheel in hunne gevolgen worden doorgedacht meer kwaad dan goed zullen stichten en bovendien van het altruistische standpunt, waarvan hij van nature uit moet gaan, inconsequent blijken. Om dit na te gaan, volgen hier enkele grepen uit het artikel.

Als sociaal democraat is het welzijn der inboorlingen van onze koloniën en der arbeiders van het moederland het hoofddoel van zijn streven.

Ondanks de buitengewoon gunstige omstandigheden waaronder Holland verkeerde is het in zijn taak als koloniale mogendheid te kort geschoten en blijkens het zondenregister verkeert een groot deel der buitenbezittingen nog in een toestand van barbaarschheid en anarchie. Toch wordt gezegd dat wij steeds nieuwe landen in beslag nemen en waar offers geeischt worden deze door de onderworpenen laten betalen. Zijn die redeneeringen niet om ongeduldig te worden. Van ouds heerschte bij onontwikkelde volken en in primitieve inlandsche staten moord en doodslag, slavernij, ziekte en allerlei ellende. Vroeger was het terrein zoo groot en de macht zoo klein dat de Europeesche handeldrijvende natiën er niet aan dachten zich daarmede te bemoeien. Door den handel kwam de staatkundige invloed. Op de kusten, waar men dien verkreeg werd niet alles in eens volmaakt, maar men bracht er „de vrede" (zie het logisch betoog in Day's geschrift dat wij in de April-aflevering bl. 603 e. v. resumeerden).

Geleidelijk en niet zonder vallen en opstaan, winnen de humanistische denkbeelden veld, maar ook onverbiddelijk komen de minder energieke rassen in contact met het Europeesche element. Niet altijd tot hun voordeel, het is zoo, er wordt dikwijls slechts uit winstbejag gehandeld, doch maken wij inderdaad tegenover Engelschen, Duitschers, Australiers, Amerikanen, enz. zulk een slecht figuur dat een landgenoot juist tegen zijn eigen volk mag fulmineeren zooals hij het doet? Naast die zelfzuchtige drijfveeren, bezitten de Europeanen en niet het minst de volken, die idealisten als den heer Van Kol voortbrengen, ook altruistische. Die moorden, folteringen. slavernij, enz. moeten ophouden.

Doch hoe! Als wij ons gezag daartoe willen laten gelden, zegt onze menschenvriend, houdt op, dat is imperialisme, expansiezucht, landhonger enz. Intusschen zijn wij dikwijls er toe genoodzaakt wegens het gevaar dat anders anderen zich er mede bemoeien, doch nu kosten die maatregelen geld. De onderworpenen mogen het volgens hem niet betalen, wie dan wel? De Javaan? De fout zit vermoedelijk hierin dat wanneer het oog van den heer Van Kol zich op een der zijden van ons koloniaal beheer richt, hij deze zoo onevenredig groot ziet, dat de andere op dat oogenblik aan zijn aandacht ontsnappen. Er zijn overgangsvormen tusschen toestanden als nu nog bestaan op Soemba, in de binnenlanden van Celebes en elders en eene toekomst waarin elk inboorling geneeskundige behandeling, elk kind onderwijs zal genieten, dat er uitgebreide wegennetten zullen aangelegd zijn of spoorbanen het land doorkruisen.

Ontwikkeling kan niet anders dan geleidelijk gaan en men kan betere toestanden invoeren, al zijn zij nog niet volmaakt, zonder buitengewoon hooge uitgaven en de meeste streken kunnen juist tengevolge van rustige stabiele toestanden zelf die kosten dragen, als men geen buitensporige eischen stelt.

Op Soemba bijv. zoude met kleine middelen de rust te verzekeren zijn en de kosten door douanerechten zijn te bestrijden. Waar echter eene dergelijke geleidelijke beschavingspolitiek wordt gevolgd is er geen aanleiding tot zulke heftige uitingen en wordt de gelegenheid tot eclatante redevoeringen gemist.

Het nut van koloniën wordt door den heer Van Kol toegegeven; dit nut kan in het oog van een sociaal-democraat in hoofdzaak slechts van stoffelijken aard zijn. Dan sluit het ook impliciet een drainage in, hetzij direct door den staat, hetzij door de particulieren. Die drainage is onvermijdelijk. Zij kan echter slechts volgehouden worden als de koloniën met het oog daarop krachtig worden gemaakt, door verhooging van de koopkracht, aanmoediging van de inlandsche industrie, vervorming van de menschen, die vroeger arbeid als bijzaak beschouwden, tot individuen werkzaam in Westerschen zin. Die versterking kan niet blijvend zijn als de koloniën geholpen moeten worden, inplaats van zelt uit hunnen rijken bodem voordeelen af te werpen. Gaat men uit van het gevoelen dat Nederland van nu af Indië geldelijk moet steunen, dan is zeker de verhouding al zeer onnatuurlijk, een kind dat een reus zou moeten torschen. Dit voelt de schrijver en daarom die poging tot inkrimping van het gebied, maar hij voelt niet dat om voor zulk een ongezonden bijstand Nederland in den gewenschten vorm te doen bijspringen, de arbeiders, zijn pleegkinderen feitelijk hier al evenzoo verongelijkt worden als dit schijnbaar met zijn oostersche pleegkinderen ginds het geval is.

Wij gelooven nog aan de mogelijkheid dat barbaarschheid en anarchie onder inlandsche volken door een goed doch sober ingericht bestuur kunnen worden gestuit en dat elk land, als het goed wordt aangepakt, de daarvoor noodige kosten zelf kan dragen, zooals de heer Scherer het voor Gorontalo aantoonde, en het ook elders is voorgesteld of uitgevoerd. Wanneer de verschillende streken in den Archipel, waar onze invloed toenam, doch vroeger nagenoeg nul was — en er dus geen verwijt te pas komt over vroeger wanbeheer, maar wel lof voor tegenwoordig goed beheer — op die wijze onder onze vlag in vrede en rust verkeeren, dan zijn wij toch zeker sterker tegenover het buitenland dan wanneer wij zoo dwaas zouden zijn vrijwillig den naijver der vreemden onderling hier gaande te maken en ons gingen wijden aan de oplossing van het vraagstuk dat de schrijver stelt als hij zegt: „Door aan geen enkele Mogendheid het overwicht te geven in den Indischen Archipel zal de een er belang bij hebben ons te beschermen tegen den ander; het gevaar voor botsing wordt door inkrimping van ons eilandenrijk tot enger grenzen teruggebracht, terwijl het nu — vide Sabang — dagelijks is te vreezen." Het omgekeerde schijnt eerder waar en het komt ons voor, dat het gemakkelijker is den Radja van Lewa of andere van die lieden tot rede te brengen dan het equilibristische kunststuk uit te voeren, dat ons hier wordt voorgespiegeld.

Over de geldquaestie wijden wij ditmaal niet uit, aan de „groote rekening" hebben wij destijds recht laten wedervaren. Terwijl men behoort aan te nemen, dat die in ernst werd voorgesteld, leest men thans dat op de uitgaven voor emigratie (nl. *f* 15 millioen per jaar, zie ons revue in de Jan.-afl. bl. 91) niet vast te rekenen is en dat het groote nut evenals de mogelijkheid daarvan door den heer Van Kol trouwens sterk in twijfel wordt getrokken. Op die wijze is toch geen ernstig gecijfer mogelijk, doch het is te hopen dat

men in het buitenland van deze weinige waarde der „groote rekening" nota zal nemen. In het algemeen is de heer Van Kol niet gelukkig met cijfers waar hij in een noot *f* 20 millioen te berde brengt voor een wegennet in de Zuid-Preanger, waarvan voorloopig nog wel niemand gebruik zou maken of omtrent den uit- en invoer van Nederland de totalen en het bedrag per hoofd vermeldt, waarvan de onjuistheid door Jhr. Mr. H. Smissaert in de Nov.-afl. van *Onze Eeuw* zoo overtuigend is aangetoond (zie onze Jan.-afl. bl. 123).

Het is, dunkt ons, te betreuren dat de heer Van Kol op het besproken denkbeeld gekomen is, hetwelk hij nu misschien wel hoe langer hoe schooner zal vinden, naarmate het tegengesproken wordt, want het daarop doorredeneeren, werkt verlammend op ons beheer, omdat het tracht te doen gelooven dat wij niet kunnen en het zelfvertrouwen der bestuurders er door wordt ondermijnd. Het geld is niet de hoofdzaak en het kan er wel op gezonde wijze komen, als men maar goede bestuurders heeft. Die te vormen en die te bezielen is hier „het eene noodige".

Waar de heer Van Kol hen wijst op hun plichten, op het doel van hun streven, op de voldoening die er ligt in de bevordering van het stoffelijk en geestelijk heil van hun medemensch, daar is hij in zijn kracht en danken wij hem voor de bezieling, die van zijn woorden uitgaat. De eenige reden voor een koloniaal bankroet zou zijn, gebrek aan mannen, die een ideale opvatting van hun taak hebben. Met die opvatting kan echter nog wat groots geschieden en in die richting wijze Van Kol den weg, in plaats van te schelden op toestanden en omstandigheden, welke buiten hun individueele macht liggen. Opbouwen, niet afbreken, zoomin in materieelen als in geestelijken zin, moet de leus blijven.

* * *

De Indische ambtenaar getoetst aan Amerikaansche opvattingen. Verleden jaar verscheen eene brochure, die wij niet ter beoordeeling ontvingen en die daardoor hoewel er in het *Alg. Handelsblad* van 7 Juli 1903 een artikel aan gewijd werd, in onze revue onopgemerkt voorbijging. Het opschrift van laatstbedoeld artikel: Verwerpelijke „opvattingen", gaf den indruk dat de inhoud niet in allen deele sympathiek zou zijn en dit was almee een reden om maar geen moeite te doen met de bewuste pennevrucht kennis te maken. Sedert verscheen echter opnieuw een brochure van dezelfde hand, getiteld: „Een uitgestelde dupliek" door C. F. Zeeman, gepensionneerd Oost-Indisch ambtenaar, in hoofdzaak gericht tegen het artikeltje in het *Hbl.* en dit gaf ons aanleiding de oorspronkelijke „opmerkingen en beschouwingen", die de schrijver onder het opschrift: „Opvattingen van een Amerikaan en Indische toestanden" uitgaf, te lezen en beide geschriften hier alsnog te vermelden.

In dit geschrift is de vertaling gegeven van een hoofdstuk: De weg tot welslagen in zaken, ontleend aan een boek door den Amerikaanschen grootindustrieel Andrew Carnegie uitgegeven en waarin deze eenige lessen geeft aan jongelieden, die zich in de wereld een positie wenschen te veroveren. Die lessen, welke geschreven zijn door een eenvoudigen weverszoon, die het tot milliardair wist te brengen, dragen wel in menig opzicht een subjectief karakter en het is aan te nemen dat niet iedereen, die ze trouw volgt, daardoor het ook zoover brengen zal, maar zij bezitten iets aantrekkelijks en

opwekkends, en kunnen ook in andere landen dan Amerika nut stichtten.

In het kort komt het voorschrift om in de wereld te slagen hierop neer. dat men zich niet moet schamen van onder af te beginnen, dat men zijn doelwit altijd hoog moet stellen, dat men zich moet onthouden van drankmisbruik, dat men niet moet speculeeren in den vorm van dobbelen, dat men zoo min mogelijk borg moet blijven voor anderen en nooit voor een hooger bedrag dan men contant heeft liggen en als men zich van dat alles onthouden heeft, dat men de aandacht moet trekken van zijn chefs door niet te vragen wat *moet* ik doen voor mijn werkgevers, maar wat *kan* ik doen.

Carnegie waarschuwt er ten sterkste tegen om zich te houden aan den gangbaren regel dat gegeven orders des patroons blindelings opgevolgd moet worden ook al blijken zij tot hun nadeel te strekken en als het den ondergeschikte voorkomt dat hun belang eene afwijking van die orders noodzakelijk maakt, beveelt hij aan ze te overtreden. Op dit punt gekomen meent de heer Z. op grond van de ervaring, opgedaan in eene ambtelijke loopbaan in onze Oost van een kwart eeuw op een scherp contrast te kunnen wijzen. De zenuwachtige bedrijvigheid van de jeugdige Amerikanen, aangevuurd door de lessen van Carnegie stelt hij tegenover het voortschrijden van onze Indische ambtenaarswereld, die hij met een slakkengang meent te mogen vergelijken en hij begint een somber tafereel op te hangen van den geest die daar zou heerschen.

Waar zulks dienen kan om onze ambtenaren tot reactie tegen bekrompen opvattingen aan te moedigen en een hooger doel voor oogen te stellen is de bedoeling van het geschrift te prijzen, want zooals wij het boven reeds zeiden, van de ambtenaren hangt ten slotte alles af. Daarom zij men zuinig met het aantal en stelle men alles in het werk tot verhooging van het gehalte. De omvang onzer koloniën zou eerst dan te groot voor ons worden als het ons aan menschen ontbrak, die niet uit winstbejag alleen, maar uit ambitie om een hooger levensdoel na te streven willen dienen. De eerste kunnen nuttig zijn als ondernemers, de laatste hebben als ambtenaar een hoogere roeping en dit is almede eene gewichtige reden om zoo min mogelijk staatsindustrieën in het leven te roepen omdat men bij deze dan weder een tal van ambtenaren moet aanstellen, die elders meer nut kunnen stichten.

Het opgehangen tafereel schijnt door subjectieve invloeden te somber gekleurd, zooals dat wel meer bij oud-ambtenaren voorkomt. Wij zouden daarom geneigd zijn aan Carnegie's voorschriften nog dit toe te voegen: Als U in de ambtenaarswereld de een of andere bejegening onaangenaam aandoet, denk niet in de eerste plaats aan opzet doch eerder aan verzuim, door andere beslommeringen ontstaan. Men zal elkander en ook vele handelingen minder scherp leeren beoordeelen.

Een ander punt waar het geschrift van den heer Zeeman tegen reageert is de overdreven sentimentaliteit ten opzichte van inlanders. Men moet ze beschermen tegen knevelarij en dwang, doch als men de ontwikkeling van het land voor oogen heeft, dan is het vooral noodig hen te harden en berekend te maken vooor den strijd. Waar de schrijver zich omtrent het eventueel verdringen van den inlander door anderen in den strijd om het bestaan meer cynisch uitdrukt, dan misschien in zijne bedoeling lag en in

verband daarmede zijne opvattingen in het *Handelsblad* verderfelijk werden genoemd, geeft toch zijn woord weer stof om de waarheid nader te komen en er op te wijzen dat onze plicht en ons belang wel mede brengen de geheele inlandsche maatschappij te sterken en te steunen in den oeconomischen strijd tegen de voor hen nog zoo veel machtiger Westerlingen, doch dat geen regelingen mogelijk zijn, welke in die inlandsche maatschappij zelf, de oeconomisch en geestelijk zwakken geheel op de been kunnen houden tegenover ijveriger, bekwamer en energieker rasgenooten en als zoodanig is ook dit gedeelte van Z's brochure niet zonder nut.

De lange dupliek die thans op de brochure gevolgd is, kan bezwaarlijk binnen de perken van deze revue worden besproken. Dat er wat gereageerd wordt tegen al te groote sentimentaliteit is wel eens goed, al behoeft men ook niet in allen deele met zulk een schrijver mede te gaan. Een woord van Mr. J. A. Levy dat wij er in aangehaald vonden is misschien ook voor Indië van nut: „Daar waait een moesson van gezagsvertoon op den vaderlandschen bodem, een wind die zoetsappigheid kweekt, huichelarij aanwakkert en aan zelfstandigheid afbreuk doet. Welnu men were en keere haar, die stormvlaag. Zij brengt de waardigheid der Regeering en het karakter van ons volk in gevaar."

Ten slotte wordt een ruim citaat gegeven uit het artikel van Mr. Fock in onze Februari-afl., waar deze het over de Indische ambtenaren heeft (bl. 174) en verklaart de schrijver kortweg de bondige wijze te bewonderen, waarop Mr. Fock formuleerde, wat hij zelf met veel omhaal van woorden heeft trachten duidelijk te maken. Deze bescheiden opmerking verdient inderdaad waardeering.

* * *

Het Gajo-land. In het *Alg. Handelsblad* van 5 April jl. bespreekt Alex in het kort onze betrekkingen met het Gajoland dat door bergruggen in vier grootere en kleinere hoogvlakten verdeeld wordt. De aanraking met drie daarvan, de meest noordelijk gelegene, was van vriendschappelijken aard. Het zijn die, welke door Dr. Snouck Hurgronje aangeduid worden als de streek van Laut Tawar, de Dörötstreek en Serbödjadi. De vierde hoogvlakte, genaamd Gajo-Loeös, het meest zuidelijk en dus het verst van Kota Radja gelegen, was nog nimmer betreden. Nu zijn twee colonnes, één uit Atjeh en één uit Sumatra's Oostkust, over Pendeng, dit gebied binnengetrokken, om het ook daar aan de nog vijandig gezinde hoofden onmogelijk te maken den tegenstand tegen ons bestuur te organiseeren en ons van uit die streek afbreuk te doen. Het blijkt uit de jongste telegrammen dat de bevolking hier, in tegenstelling met die van het noordelijk gedeelte van het Gajo-gebied, hare kampongs versterkt en hardnekkig weerstand geboden heeft. Alex meent het evenwel met recht te kunnen betwijfelen dat die tegenstand van langen duur zal zijn.

* * *

De afgeloopen bedevaart naar Mekka vormt het onderwerp van een merkwaardigen brief van den correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te Constantinopel, opgenomen in het nummer van 5 April jl. Blijkens een uit-

treksel uit een omvangrijk rapport omtrent de bedevaart dat aan den Khalief-Sultan is overhandigd, hadden ditmaal 74.000 pelgrims daaraan deelgenomen en was de gezondheidstoestand uitstekend gebleven. Intusschen heeft die bedevaart ditmaal aan den Beheerscher der Geloovigen en aan de Ottomansche regeering veel zorgen gebaard. Vergeleken met andere jaren, toen het aantal meestal 100,000 overtrof en met 140,000 verleden jaar, was het aantal pelgrims zeer klein, hetgeen aan verschillende oorzaken wordt toegeschreven. Omtrent de bedevaart uit onze Indische bezittingen moet het rapport tamelijk kort zijn. „Als vorige malen", zoo leest men, „worden weer dezelfde klachten geuit, dat de ambtenaren der koloniale regeering het leeraren van de daartoe bevoegde schriftgeleerden en andere hodsja's (of hadji's), dikwijls zeer bemoeilijken, zelfs geheel verbieden: en het den armen man zoo bezwaarlijk maken de voorschriften van den profeet op te volgen, door van hem te eischen, dat hij een „betrekkelijk hooge" som gelds moet toonen alvorens hem de vergunning tot het ondernemen van den pelgrimstocht wordt verleend. Er wordt echter bijgevoegd dat het cijfer der pelgrims uit Nederlandsch-Indië de laatste jaren vrijwel hetzelfde is gebleven; misschien wel iets hooger is geworden, daar het aantal der arme lieden eer toe- dan afneemt, die, om aan de „opgegeven hinderlijke maatregelen" der koloniale regeering te ontkomen, hun bedevaart van een der Straitshavens aanvangen. Ofschoon het rapport zulks weliswaar niet ronduit zegt, zoo doet het vermoeden dat er bij Singapore een soort van bureau zou zijn geopend door „brave, weldenkende menschen" om dergelijke heimelijke Javaansche pelgrims (alle pelgrims uit onze Oost worden door de Ottomansche overheid onder de algemeene benaming van „Javanen" begrepen) van de vereischte papieren te voorzien en voort te helpen".

Behalve dat een klein getal bedevaartgangers natuurlijk niet aangenaam is voor den Sultan, geraakt hij er ook door in moeilijkheid met den Groot-Sjerief van Mekka en met de Sjeichs der Bedoeïnenstammen om de heilige plaatsen. Deze lijden dan schade en verlangden schadeloosstelling. Zoo betaalt de regeering in den regel 45.000 Turksche ponden voor het ongemoeid laten van de karavaan, die van Damaskus door de woestijn de jaarlijksche geschenken van den Khalief voor de Kaäba en voor de bewakers van de heilige plaatsen overbrengt. Deze som werd ditmaal, tengevolge dier vorderingen, op 60.000 T. P. gebracht. Niettemin bleef er voor de mindere stamhoofden en hun lieden te weinig over toen de Groot-Sjerief en de voornaamste Sjeichs gezorgd hadden, dat zij er ten minste niet bij te kort kwamen. Toen klagen bij deze niet hielp, vielen eerstbedoelden een karavaan Russische pelgrims aan, die uitgeplunderd werd. De Sjerief bevreesd dat zulks de pelgrims zou afschrikken wist de Bedoeïnen door het geven van wat geld en de belofte hen, na afloop der bedevaart, verder schadeloos te stellen, van verdere agressie af te brengen. Na het Koerban-Bairamfeest, toen de hadjis de Hedjaz begonnen te verlaten, verlangden zij de vervulling der belofte en toen de Sjerief daar naar weinig ooren scheen te hebben, bezetten ze den weg van Mekka naar Medina, hielden twee karavanen terugkeerende pelgrims aan en ontnamen hun alles wat ze nog van waarde bezaten. Er zijn zelfs blijkens een telegram in het *Hbl.* ontleend aan de *Frankf. Zeitung* bij die gelegenheid een aantal pelgrims gedood. Daarop wendde zich, volgens den

Rott. correspondent, de Sjerief, die volstrekt geen plan had nog iets uit zijn eigen zak te betalen, tot de regeering te Stamboel om hulp, welke vier bataljons uit Syrië zond om de rust te herstellen; terwijl eene commissie, uit drie hooge ambtenaren en oelema's bestaande, werd benoemd om ter plaatse een nauwkeurig onderzoek naar de grieven der ontevreden Sjeich's in te stellen.

Wel zijn die soldaten er in geslaagd alle nog aanwezige pelgrims den terugkeer naar de kust te verzekeren; doch de aldus bedrogen Bedoeïenen hebben den geheelen omtrek van Medina in onrust gebracht.

Zij leggen het er blijkbaar op toe om de voorbereidende werkzaamheden voor den Hedjaz-spooweg bezuiden Maän te verhinderen, een baan die bij het vervoer vån de troepen reeds nu zijn groot strategisch nut bewezen heeft.

Tegelijk roeren de Wahabieten zich weer in Nedsjed en is het aan de Britten in Aden te wijten dat er geen soldaten van het legercorps te Yemen beschikbaar gesteld kunnen worden om de onvoldoende troepenmacht in de Hedjaz te versterken. Deze zaken worden voor het publiek zooveel mogelijk verzwegen, doch geraken door de naar hun woonplaatsen terugkeerende pelgrims meer en meer bekend, waardoor het aanzien van den Khalief-Sultan onder de geloovigen in het algemeen en onder zijne rechtstreeksche onderdanen in 't bijzonder ongetwijfeld lijden moet. Omtrent den Hedjaz-spoorweg zal men in deze aflevering nog eenige bijzonderheden onder de varia aantreffen.

* * *

De geldmiddelen van Suriname. Bij het aanbieden aan de Koloniale Staten van eene verordening ter voorloopige vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1905 heeft de Gouverneur in de M. v. T. een terugblik gegeven op het verleden, nu door de aangenomen spoorwegwet de kolonie op een keerpunt is gekomen. Uit vergelijkende overzichten van de inkomsten en uitgaven van 1878—1902 en van die sedert de afschaffing der slavernij in 1863, alsmede van den in- en uitvoer trekt de gouverneur de conclusie dat de kolonie in het algemeen gedurende de laatste 25 jaren gestadig, zij het ook langzaam, is vooruitgegaan. Uit het medegedeelde blijkt dat sedert het tijdvak 1868—'72 naast eene toeneming van de uitgaven, eene voortdurende stijging van de inkomsten valt te constateeren en dat het subsidie, behalve in 1873—'77 van het tijdvak 1863—'67 af in elk volgend vijfjarig tijdvak gemiddeld telkens een lager aantal percenten van het totaal der uitgaven bedroeg en sedert 1873—'77, ook wat de hoegrootheid van het bedrag betreft, gestadig is afgenomen, waarop alleen voor 1893—'97 eene uitzondering valt te constateeren.

De jaarlijksche waarde van den invoer is van het tijdvak 1878—1882 met 4061 mille gestegen tot 6250 mille in 1898—1902, bij den uitvoer was die stijging van 3256 mille tot 5150 mille. De invoer van Nederland nam in die tijdruimte toe van 1468 mille tot 3187 mille, de uitvoer derwaarts van 713 mille tot 1674. Onder deze cijfers zijn niet begrepen de voor den kolonialen dienst ingevoerde goederen.

Bij de begrooting voor 1905, die thans ingevolge de wijziging van art. 109 van het regeeringsreglement eerder aan de Koloniale Staten wordt aangeboden

beloopen de uitgaven *f* 4.307.851 tegen *f* 3.744.536 inkomsten en wordt dus op *f* 563.215 regeeringssubsidie gerekend. Gemiddeld zijn zoowel de uitgaven als de inkomsten 7 ton lager geraamd dan in 1904.

Uit de M. v. T. wordt hier nog aangeteekend dat *f* 3150 is uitgetrokken voor 2 Assistent-Wedono's. In 't belang van de blijvende vestiging van Javanen in de kolonie en degelijke leiding bij de uitoefening van rijstcultuur, stelt de gouverneur, bij wijze van proefneming voor, het laten uitkomen van twee Javaansche hoofden, liefst gehuwd, van genoemden rang of daarvoor door hunne opleiding bestemd, die voldoende Hollandsch spreken, zoo mogelijk afkomstig van de hoofdenschool. Voorloopig zou slechts van eene detacheering sprake wezen, voor bijv. 3 jaar met 2 jaar optie van de zijde van het bestuur in Suriname. Hunne bezoldiging zou niet hooger moetèn komen dan *f* 75 's maand plus vrije woning.

* * *

Het voorgenomen protectiestelsel in Nederland in verband met Indië beschouwd. In het „Van Dag tot Dag" van het *Alg. Handelsblad* van 6 Maart jl. wordt besproken wat landbouwers en handelaars denken van het voornemen om in ons land beschermende tarieven in te voeren. Daarin wordt het oordeel van een handelaar vermeld, die, sprekende over de protectie, waarmede enkele Nederlandsche fabrikanten ten nadeele van het geheele volk bevoordeeld zullen worden, verklaarde dat „Nederlandsche importeurs in Indië ook hun rechten hebben. Dan zal de Regeering wel moeten toegeven dat het niet aangaat Nederlandsche importeurs op Java en Sumatra hetzelfde te laten betalen als buitenlandsche . . .

„Neen, wij hebben het recht dan de wederinvoering te eischen van differentiëele rechten in Indië. Als men ons Nederlanders hier in 't land iets meer laat betalen voor hetgeen wij noodig hebben, dan kunnen inlanders dat ook wel doen. Onze koloniën kosten ons tegenwoordig zooveel geld dat het billijk is op deze wijze de inkomsten te vermeerderen."

In het bedoelde artikel wordt hier tegen aangevoerd dat de koloniën vroeger vele millioenen opbrachten en ons thans niets kosten en dat de differentiëele rechten niet in het allerminst verband staan tot de vroegere batige sloten, terwijl de rechtvaardigheidsbegrippen tegenover Indië in ons land voldoende vorderingen maken. Er wordt voorts gewezen op de gespannen verhouding, die vroeger met Engeland bestond, juist door die differentiëele rechten en op het destijds bouwen van zoovele dure vestingen op Java omdat men daardoor steeds voor een oorlog te vreezen had. Voorts wordt als een der krachtigste argumenten tegen differentiëele rechten beschouwd het bevoordeelen der fabrikanten in het moederland ten koste van den inlander. Waar een voogd de belangen van een pupil te behartigen heeft, mag hij zich niet door baatzucht laten leiden. Allen, die met het *Hbl.* van meening zijn dat Indië moet beheerd worden, zooals het belang van *zijn* inwoners medebrengt zullen zich nog wel tienmaal bedenken, vooraat zij zich vóór differentiëele rechten, in welken vorm ook, verklaren. Maar dan ook gewaakt tegen invoer van protectie, want die eenmaal *a* heeft gezegd zegt spoedig *b*.

Terwijl deze redeneeringen alleszins te billijken zijn, is er toch iets in de opmerking van den handelaar over het hoofd gezien. Als hij zegt dat de

koloniën ons tegenwoordig zooveel geld kosten, was dan niet bedoeld het onlangs genoteerde subsidie en wat nog als voorschot of vermoedelijk wel als cadeau uit de Nederlandsche Schatkist aan Indië in het vooruitzicht wordt gesteld? Voor Nederlandsche ingezetenen, die weinig of niets met Indië te maken hebben, is er eenige aanleiding om een bedrag van *f* 2 millioen per jaar of meer aan te duiden als „zooveel" en bij het definitief behandelen van die hulp, mag men de indirecte gevolgen daarvan op de stemming in Nederland, en de particuliere eischen, daardoor aan Indie te stellen, niet uit het oog verliezen. Ook hier kunnen de *a*'s ongewenschte *b*'s na zich slepen.

* * *

Een gevolg van „zachten dwang" bespreekt het *Algemeen Handelsblad* in zijn nummer van 6 April jl. door te wijzen op hetgeen de heer Scherer (zie onze revue Maart-afl. bl. 445) mededeelde over het door een ambtsvoorganger in Gorontalo met de beste bedoelingen ingevoerde zoeken van damar in de bosschen, hetwelk, toen die stof hoe langer hoe verder af gezocht moest worden, leidde tot vagebondeeren en verwaarloozing in plaats van tot heil der bevolking. Het blad vindt het niet kwaad hierop te wijzen, want, zooals het reeds vroeger opmerkte, er is tegenwoordig onder vele ambtenaren, met de beste bedoelingen: een aandrang om meer te *massregeln* dan zij, naar zijne meening, met het oog op mogelijk ongunstige gevolgen kunnen verantwoorden.

* * *

Hooger onderwijs in Indië. In hetzelfde nummer van het *Alg. Handelsblad* wordt met genoegen geconstateerd dat men blijkens het *Bat. Nbl.* van 5 Maart in Indie met de klassieke opleiding niet verder wil gaan dan voor leerlingen der H. B. S., die de klassieke talen wenschen te beoefenen, daartoe de gelegenheid te openen, waartoe vooreerst niet meer dan één leeraar vereischt wordt. Dit is geheel in overeenstemming met het gevoelen van het *Hbl.* en van den heer Kielstra in *Onze eeuw* (zie de revue der Aug.-Afl. 1903 blz. 1116), doch niet naar den zin van het *Bat. Nbl.*, dat meent dat de steun te verleenen aan jongelieden, die in Europa gaan studeeren allicht even duur zou uitkomen als de vestiging van een hoogeschool in Indië. Waar in Nederland 29 gymnasia met circa 2500 leerlingen bestaan is het echter, de geringe Europeesche en in intellectueelen zin daarmede gelijk te stellen bevolking in Indië in aanmerking genomen, niet waarschijnlijk dat er zelfs voldoende leerlingen voor één gymnasium zouden zijn en als men dan de kosten nagaat die een volledige hoogeschool met 5 faculteiten zou eischen, dan is het gemakkelijk in te zien dat al gaf men jaarlijks *f* 50,000 aan subsidie, dit nog niet te vergelijken zou zijn met de kosten der goedkoopste universiteit in ons land.

* * *

De feitelijke uitgaven en ontvangsten in Indië. Het derde artikel dat op dienzelfden dag over Indië in het *Alg. Handelsblad* verscheen is getiteld: „Begrootingen en rekeningen". Daarin wordt de aandacht gevestigd op de groote verschillen, die er altijd bestaan tusschen de afgesloten jaarrekeningen en de Indische begrooting. Zoo wees de begrooting voor het dienstjaar 1900

met de daarin gebrachte wijzigingen een tekort aan van 8 millioen, terwijl blijkens het een paar maanden geleden ingediende wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening over dat jaar de dienst 1900 in werkelijkheid sloot met een voordeelig saldo van 5.7 millioen... een verschil van ruim $13^1/_2$ millioen, op een budget van 150 millioen.

Bij de beoordeeling van zulke cijfers moet men echter opletten dat bijv. het minder inkoopen van koffie een schijnbare winst geeft, die zich het volgende jaar wreekt door een minder te verkoopen hoeveelheid, terwijl in 1900 wegens de hooge tinprijzen, meer tin dan vroeger verkocht is, omdat deze wegens de lage prijzen te voren was achtergehouden. Het is daarom beter, ter beoordeeling van den financieelen toestand van Indië, over tijdvakken, bijv. van 5 jaren, te rekenen. Doet men dit over 1898—1902 (over 1902 volgens voorloopige opgaven) dan hebben in dien tijd de uitgaven de ontvangsten met $29^1/_2$ millioen overtroffen, maar in die jaren is bijna $30^1/_2$ millioen besteed aan aanleg en aankoop van spoorwegen, ruim 11 millioen aan bevloeiingswerken en zijn vele andere buitengewone uitgaven, o. a. voor Atjeh gedaan. Volgens de begrootingen van die jaren sloten deze met een totaal tekort van 43.7 millioen, dat is ruim 14 millioen meer dan de uitkomst heeft aangewezen.

Dat de slotsom niet slechter is over de laatste 25 jaar is voldoende bekend. Er is dus geld genoeg om de zaken op den tegenwoordigen voet gaande te houden. Wil men echter meer doen voor de ontwikkeling van de Indische volkeren en voor hunne welvaart, dan wil het blad in de eerste plaats leenen, verder voor uitgaven, die geen dadelijke rente afwerpen, steun van het moederland als kleine vergoeding voor de vroeger uit Indië onttrokken millioenen en eindelijk de kwijtschelding van de rentepost.

* * *

Loon naar werken. In hetzelfde reeds driemaal aangehaalde *Hbl.* vindt men een ingezonden stuk onder dit opschrift van Dr. A. A. Fokker, waarin deze de vervanging bespreekt van den heer H. C. Klinkert tot dusver lector voor de Maleische taal aan de Universitet te Leiden door een hoogleeraar. Voor hen, die op de hoogte van den toestand zijn, zegt hij, wekt zulks pijnlijke gewaarwordingen op. De heer Klinkert, thans op 74-jarigen leeftijd gepensionneerd, is volgens den schrijver de man, die meer dan 15 jaar als het ware het middelpunt vormde der Maleische studiën, schrijver van een verdienstelijk woordenboek, samensteller van de beste bijbelvertaling enz. Terwijl men ondanks de vele hier opgesomde verdiensten, den heer K. nooit waardig gekeurd heeft den hoogleeraarstitel te dragen, een voorrecht aan anderen met minder verdienste wel toegekend, en de schrijver de benoeming van een opvolger zonder doctorstitel ook niet het ware vindt, is blijkbaar zijn voorname grief het geringe pensioen dat den afgetreden lector is toegekend. Hij vergelijkt dit en het pensioen van een resident en tracht vooral indruk te maken door de vraag of „onze christelijke regeering" de verhouding in deze tusschen het lot van den nestor der Maleische taalwetenschap en een resident, die niets gedaan heeft dan de zaken wat aan den gang te houden, niet erbarmelijk zal vinden.

Dr. Fokker houde het ons ten goede, wanneer wij meenen dat een dergelijke smalende toon eerder tot tegenspraak dan tot instemming prikkelt en

dat uitweiding over het al of niet-bezit van den doctorstitel door lieden, die hem niet kennen, allicht een klein weinig jaloezie zoude doen vermoeden, hetgeen toch in dit objectief bedoelde stuk de bedoeling niet kan zijn. Het is jammer dat die trekjes het artikel ontsieren. Het was toch een goed werk op de verdiensten van den heer Klinkert te wijzen en eene buitengewone onderscheiding of toelage wordt zeker den grijsaard ten volle toegewenscht. Daarbij moet echter vooral dat „buitengewone" in het licht treden, omdat volgens de letter der bepalingen er aan de regeering zeker geen het minste verwijt van is te maken, dat zij iemand op de bedoelde wijze ontsloeg, die den leeftijd, waarop hoogleeraren tot den aftocht gedwongen worden, reeds belangrijk overschreed en na lector bij een stedelijke inrichting te zijn geweest, slechts een betrekkelijk gering aantal voor pensioen geldende dienstjaren kon doen gelden. Afgescheiden van persoonlijke overwegingen kan bij den staat slechts naar vaste regels gehandeld worden. Wil men in bijzondere gevallen voor buitengewone verdiensten een staatsdotatie geven, dan is dit een gunst, waarvoor men zeker geen stemming zal maken, als men het toepassen van bestaande bepalingen als eene groote onbillijkheid gaat voorstellen.

* * *

Wat men te wachten heeft van commissies. Het wil ons wel eens voorkomen dat het benoemen van vele commissies en vooral met vrij onbepaalde en uitgebreide opdrachten, een teeken is van een zwak bestuur. Men gaat daarbij uit van eene niet bewezen stelling, dat als men iets niet weet en ook geen personen bij de hand heeft, die zich alleen in een zaak ingewerkt hebben, er meer licht verkregen zal worden, door eenige van die personen tot een commissie te vereenigen. Als leek voelt men wel dat aan die redeneering iets hapert, doch het is toch eene verrassing wanneer men op wetenschappelijke gronden ziet aantoonen, dat inderdaad aan die verwachting niet beantwoord kan worden. In een opstel van Mr. H. L. A. Visser in *De Gids* van April jl., getiteld: „Over collectieve psychologie" leest men daaromtrent o. a. (bl. 34):

„Niet steeds worden individuën afzonderlijk en worden groepen, uit die individuën samengesteld door dezelfde psychologische wetten beheerscht. Let b.v. eens op de dwalingen door de jury's begaan . . . . Let verder op zoovele — artistieke, wetenschappelijke, industrieele commissies en ge zult hetzelfde verschijnsel bespeuren. Het behoort niet tot de zeldzaamheden dat hare uitspraken het publiek verbazen en doen verstommen door hare absurdheid. Hoe kunnen tien of twintig artisten, tien of twintig mannen der wetenschap gezamenlijk een gevoelen uiten zoo strijdig met de beginselen der kunst, zoo in tegenspraak met de elementen der wetenschap? Men zou zoo zeggen dat verschillende samenwerkende geesten een resultaat moeten geven ver uitstekende boven dat van een afzonderlijk. Het mocht, wat! Vaak is het tegendeel het geval. „De menschelijke geest is geen cijfer, dat „kan worden onderworpen aan de eenvoudige en elementaire wetten der „rekenkunde; veeleer is zij een vreemd wezen, dat gehoorzaamt aan de zeer „gecompliceerde wetten der chemie en dat, in verbinding met andere wezens, „het leven schenkt aan altijd verrassende, dikwijls onverklaarbare verschijnselen,

„die men vermengingen en gistingen noemt. Daarom is het resultaat van „eene vereeniging van menschen niet een som, maar een product, een „onbekend iets, dat zich onverwachts als eene psychologische vonk losmaakt „uit de verschillende individueele psychische elementen, die elkaar ontmoeten „en tegen elkaar stooten."

Deze laatste aanhaling, door den schrijver blijkbaar ontleend aan Max Nordau wordt nog geïllustreerd door diens aldus weergegeven redeneering: „Men kan zeggen dat alle normale menschen zekere eigenschappen hebben, die eene gelijke waarde vertegenwoordigen, laat ons zeggen $= x$: die waarde wordt bij superieure menschen vermeerderd met eene ongelijke waarde, b.v. b, c, d, enz. In eene bijeenkomst van twintig superieure menschen zou men dus hebben $20x$, maar slechts $1b$, $1c$, $1d$, enz.; $20x$ en niet de geïsoleerde hoeveelheden zouden natuurlijk bij stemming de meerderheid krijgen. Hetgeen zeggen wil dat de algemeene menschelijke essence de individueele zelfs superieure persoonlijkheid overtreft."

* * *

Weg van Belawan naar Medan. Men zendt ons een *Nieuws van den Dag voor N. I.* van 27 Febr. jl. waarin uit de Deli-Courant onder het opschrift „ongelooflijk en toch waar" het bericht wordt overgenomen dat men van de begrooting 1904 opzettelijk den aanleg van een weg voor gewoon verkeer naar de havenplaats Belawan zou geschrapt hebben, omdat zulk een weg concurrentie zou aandoen aan de Delispoorwegmaatschappij: Het wil ons voorkomen, dat die zaak wel wat verkeerd voorgesteld zal zijn. Het is intusschen misschien nuttig de aandacht te vestigen op de uitlegging, die het publiek geeft aan eene handeling, die waarschijnlijk wel aan geheel andere overwegingen zal zijn toe te schrijven. Bedriegen wij ons of was die weg, met veel bruggen, door laag overstroomend terrein, uit een technisch oogpunt veel moeilijker en daardoor kostbaarder dan met het nut was overeen te brengen?

* * *

Practische opmerkingen over Java's oeconomischen toestand. In de Maart-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* bespreekt de heer C. J. Hasselman nog eens de wenschelijkheid om door het bijhouden van registers de gegevens over Java's oeconomischen toestand vast te leggen, omdat thans het leerstuk van den achteruitgang van Java's welvaart gewoonlijk langs de deductieve doch niet langs de empirische methode wordt verdedigd. „Toen een der warmste — zij het dan ook niet een der bezadigdste — Javanenvrienden, de heer Van Kol, op zijn reis over Java ooggetuige was van de Groboigansche ellende en in een of twee afdeelingen van Java ettelijke vermagerde en uitgehongerde Inlanders had aanschouwd, was de proef op de som geleverd en de achteruitgangstheorie ten volle bevestigd door de practijk." Toen men sinds lang dien permanenten achteruitgang voldingend bewezen achtte, verwonderde het in Holland slechts weinigen dat in de Troonrede van 1901 van Regeeringswege een onderzoek werd aangekondigd. „Indien er destijds", zoo zegt de schrijver, „in de Volksvertegenwoordiging iemand op het denkbeeld gekomen was den toenmaligen Minister van Koloniën

te vragen, *waar*, *wanneer*, *hoe* en *door wie* bedoelde achteruitgang geconstateerd was, uit welke feiten gebleken was dat de bevolking van Java zich op een hellend vlak bevond en thans, *ook in normale jaren*, in veel minder gunstige omstandigheden verkeerde dan b.v. 40 of 50 jaren geleden. de Minister zou het antwoord schuldig gebleven zijn. Een onderzoek naar het *voorheen* was evenmin ingesteld als een onderzoek naar het *thans*; de theorie van den achteruitgang berustte nog altijd op niets dan op bespiegelingen en op pathetische ontboezemingen van iemand wiens warm gevoel niet altijd onder contrôle staat van een koel verstand.

In een noot wordt nog aangeteekend hoe snel de toestanden verkeeren en hoe juist Grobogan, de afdeeling, welke de heer Van Kol voor oogen stond, toen hij geheel Java uitgeput, verhongerd, doodgebloed verklaarde, na 1½ jaar weder, blijkens de dagbladberichten kan „wedijveren in welvaart en overvloed met de beste afdeelingen der residentie;" de levensmiddelen zijn er spot goedkoop, de menschen hebben volop eten; de belastingen waren verleden jaar vóór 1 October reeds nagenoeg geheel binnen en van de verstrekte voorschotten voor aankoop van karbouwen was *f* 20.000 meer afbetaald dan door het Gouvernement was bedongen.

Wij gevoelen veel sympathie voor dergelijke uitingen, waarmede men, in naam der waarheid, tegen den stroom van het vooroordeel tracht op te roeien.

Een ander flink artikel is van den heer Damsté over „Bestuurscontinuiteit," die o. a. wijst op de verschillende inzichten van opvolgende ambtenaren, waardoor de een afbreekt wat de ander opbouwt. Bij het volgen van het advies van den heer Hasselman omtrent het door de controleurs aanhouden van monographieën kan bij deze ambtenaren veel meer continuiteit in hunne werkzaamheden gebracht worden, als de opvolger goed bekend is met het werk en de inzichten van zijn voorganger. De andere middelen door den heer D. aangegeven, zooals het meer partij trekken van de geestesgaven van de inlandsche hoofden, waarop de Regent van Demak aandrong, weinig overplaatsingen, enz. moeten wij wegens plaatsgebrek verder onbesproken laten, evenals de repliek van den heer Hasselmann aan het *Hbl.* naar aanleiding van de critiek op zijn artikel in de Nov.-afl. van *De Indische Gids* (zie revue Febr.-afl. bl. 283).

* * *

De beschadiging van den spoorweg ter Sumatra's Westkust op 5 Jan. jl., waarvan wij ter loops melding maakten in de revue der Maart-afl. bl. 426 wordt door Th. D. in *Eigen Haard* van 9 April jl. beschreven en met verschillende fraaie afbeeldingen verduidelijkt. Het blijkt daaruit dat zich voornamelijk een dam had vastgezet in de Aneirivier ongeveer 500 M. bovenstrooms van de brug bij Tambang Toelang, welke sedert de bandjir van 1892 vergroot was tot twee spanningen van 50 M. en eene van 30 M. Van deze brug, gelegen tusschen de halte Kampong Tenga en Padang Pandjang, sloeg een paraboolligger van 50 Meter geheel weg toen de bewuste versperring door de bandjir verbroken werd en het water als een muur op de brug aanrolde. Daar de beide overgebleven openingen een voldoend doorstroomingsprofiel aanbieden, werd besloten de snelste wijze van herstel te volgen, namelijk het leggen van een dam in plaats van de weggeslagen overspanning en het dwingen

van de rivier door de vroegere rivierbedding. Den 19den Jan. werd het werk aan den dam begonnen en op 13 Februari was de gemeenschap per trein tusschen de Boven- en Benedenlanden hersteld. De schrijver, die blijkens zijne initialen plaatselijk welbekend is, brengt eene welverdiende hulde aan den door het personeel en vooral de oude garde van den aanlegdienst betoonden ijver.

* * *

Tochten door Midden-Celebes. Op de vergadering, die het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap hield op 9 April jl., heeft de heer Th. F. A. Delprat o. a mededeeling gedaan van twee tochten in Midden-Celebes, ondernomen door den ingenieur R. Verbeek [1], in opdracht van de Petroleum Maatschappij Moeara Enim, ter voorbereiding van een eventueel geologisch onderzoek. Volgens dit bericht vertrok de heer Verbeek op 26 Nov. 1903 van Makasser per 's Jacob naar Palopo in de golf van Boni en toen blijkbaar om het oostelijk schiereiland heen naar Tomboekoe op de oostkust. Daarvandaan werd op 4 Dec. koers gezet naar Wosso, waar een aanbeveling van den sultan werd vertoond, die echter weinig uitwerking had op de behulpzaamheid der hoofden. Na hier eenige wandelingen in het binnenland gemaakt te hebben vertrok de heer V. naar Bobossi aan de Baai van Koloh, waar hij eenige dagen vertoefde voor het doen van tochten in het binnenland. Van daar noordwaarts naar Ondolean koersende, werd ook daar het binnenland ingetrokken ten einde steenkolenlagen op te sporen, die echter wegens onbetrouwbaarheid der gidsen niet werden gevonden. Van Ondolean teruggevaren tot Toekali werden langs de beddingen der Selato- en Oela-rivieren tochten gemaakt, die zich tot op afstanden 15 K. M. dwars uit de kust uitstrekten. De geheele streek was in het binnenland nagenoeg onbewoond, daar de bevolking gevlucht was uit vrees voor sneltochten van de Toewana Alfoeren. Van Toekala ging het naar de golf van Tomori, waar het binnenland 20 K. M. ver werd ingetrokken met het doel een groot meer te bezoeken, dat op 14 K. M. van de kust moest liggen en dan ook in de verte aanschouwd werd, doch door de het omringende moerassen niet toegankelijk bleek [2]. Na den terugtocht naar Tomboekoe op 5 Jan., werd van daar uit op 10 Jan. een nieuwe reis ondernomen naar het Toe-Eppeh-meer, waartoe eerst 40 K. M. langs de kust werd afgelegd tot Bahoe Ea en toen de rivierbedding van dien naam klimmende werd gevolgd, waarna men op 12 Januari de waterscheiding met de Bahoe Solo overtrok. Den 13den bereikte men de vlakte van Toe-Eppeh en de 14den en 15den de beide eenige kampongs in die streken, nl. Lare-Ea en Toro-Oeta. Het gezochte meer schijnt ten rechte het meer Towoeti te wezen, met de kampong Bian aan den zuidelijken oever, waar voor het bevaren van het meer een prauw gehuurd werd. Naar schatting is het 40 K. M. lang. Den 18den werd de tocht over het gebergte aangevangen naar de golf van Boni en den 21sten Januari kwam de reiziger te Palopo na in het geheel op dezen

[1] Niet te verwarren met Dr. R. D. M. Verbeek. De hier bedoelde ingenieur is een zoon van den heer Reinier D. Verbeek te Zandvoort, eveneens in de mijnindustrie welbekend.

[2] Het moeras Lowo? Zie Tijdschr. Aardr. Gen 1900 bl. 443.

laatsten tocht 150 K. M. te voet te hebben afgelegd. Den 27sten te Makasser aangekomen maakte hij zich gereed om den 2den Februari een bezoek te gaan brengen aan het noordelijk van Ondolean gelegen rijk van Banggaai.

* * *

Summum jus, summa injuria. De *Sumatra-Post* van 10 Maart. e. v. bevatten berichten omtrent een overval van het kantoor van den controleur te Seroeway, waarvan de aanleiding een leerzaam voorbeeld is hoe wij bij onze rechtspleging en ons bestuur de gevoelens van andersdenkenden behooren te ontzien. Er was bij een vechtpartij, een soort van duel tusschen inlanders, een moord gebeurd en de assistent-resident, die juist bij den controleur vertoefde, gelastte het lijk van den verslagene naar het kantoor te brengen om geschouwd te worden. De uitlevering van het lijk werd aanvankelijk geweigerd, doch door pressie op een kamponghoofd uit te oefenen, eindelijk verkregen. Bij het schouwen door den dokter had natuurlijk ook sectie plaats, waarover de bevolking zoo ontstemde, dat zij het lijk van het erf roofde en toen het in de kampong gebracht werd, verbitterde het gezicht de bewoners zoodanig, dat zij aanstonds aan wraak dachten en 14 gewapenden nog dienzelfden avond om 9 uur naar Seroeway kwamen om den assistent resident en den controleur te vermoorden. Gelukkig waren beide afwezig, doch drie oppassers, die het binnendringen van het erf trachten te beletten, schoten er het leven bij in. Met de geweren van deze werd het huis door de Atjehers, die meenden dat de Europeanen er in verborgen waren, doorschoten. Thans zijn militairen hun achterna gezonden.

* * *

Een schadepost. In de *Nieuwe Courant* van 9 April j.l. is onder dit opschrift een ingezonden stuk geplaatst van den heer C. v. d. Pol, waarin hij de bewering bespreekt dat het bestuur van Sumatra's Westkust aan de Indische schatkist een millioen per jaar kost en hoewel de specificatie der uitgaven voor elk der Buitenbezittingen niet te maken is, meent hij recht te hebben tot de onderstelling dat de gezamenlijke diensten aldaar nog tot een veel hooger bedrag ongedekt blijven. Na op het feit gewezen te hebben dat hier door een samenloop van omstandigheden geen directe belastingen worden geheven, acht hij de zaak toch niet hopeloos en wenscht het evenwicht te herstellen door de baten van de gouvernementskoffiecultuur zoo hoog mogelijk op te voeren. Uit de cijfers betreffende de bestaande plantsoenen en de afgeleverde koffie blijkt dat een groot deel van den oogst verloren moet gaan en dat er $2^1/_2$ maal zooveel ingeleverd had kunnen worden als werkelijk geschiedde, wegens slordigen pluk, achterlating in de tuinen enz. De schrijver meent dat er ten opzichte van de koffiecultuur onwil is gekweekt en die te kunnen overwinnen door betere belooning en andere maatregelen. Ook op den prijs zoude men invloed kunnen uitoefenen door op meer gewilde kleur te werken. Proeven in dien geest met „ligkoffie" hebben echter, zooals hij zelf erkent, niet veel winst opgeleverd. Hij verwacht het meeste van verhooging, desnoods verdubbeling van den inkoopsprijs om de verzorging en den pluk beter te doen behartigen.

* * *

Het Fransch-Siameesch verdrag. Zooals in den vorigen jaargang (I bl. 628) is vermeld, werd het in 1902 tusschen Siam en Frankrijk gesloten verdrag niet door de Fransche Kamer goedgekeurd, doch door den Minister teruggenomen. De oppositie meende dat Frankrijk niet alles verkregen had, waarop het aanspraak kon maken en schreef de houding van Siam aan Engelsche invloeden toe. Thans is op 13 Febr. jl. een voor de Republiek voordeeliger tractaat gesloten, hetgeen door de meesten beschouwd wordt als een gevolg van de ontstane toenadering tot Engeland. In het *Vaderland* van 8 April jl. wijdt Mr. J. B. B. een uitvoerig artikel aan dit onderwerp. Bij de nieuwe overeenkomst legt Siam zich neer bij de declaratie tusschen Engeland en Frankrijk van 11 Jan. 1896, waarbij, evenals Engelands machtssfeer op Malakka, Frankrijks machtsfeer op den rechter Mekongoever erkend is. Siam verbindt zich daar slechts Siameesche troepen te gebruiken en, mocht het daarmede de orde niet kunnen handhaven, zich tot de republiek te wenden. Voor het aanleggen van publieke werken treedt Siam in overleg met de Fransche regeering. De afstand der Siameesche provincies Meloe Prey en Bassac blijft gehandhaafd, en van de souvereiniteit over het gebied van Loewang-Prabang wordt afgezien. In de vroegere tot Cambodja behoord hebbende provinciën Battambang en Siem-reap zal Siam slechts een politiemacht uit inboorlingen bestaande mogen onderhouden, de officieren zullen Franschen zijn. Er zal een spoorweg worden aangelegd van Battambang naar Pnom-Penh. Wat de scheepvaart betreft komen beide staten overeen den benedenloop van de Nammoen (een rechterzijrivier van de Mekong) bevaarbaar te maken ten einde de communicatie met de Fransche protectoraten te bevorderen. Daarentegen wordt het door Frankrijk bezetten van eene neutrale zone van 25 K.M. aan den rechter Mekong-oever opgegeven.

De ontruiming van de, in 1893 tijdelijk door de Franschen bezette, provincie Chantaboen blijft een feit, hetgeen in zooverre eene opoffering van de zijde van Frankrijk is, omdat het daar reeds groote werken heeft uitgevoerd en aan havenverbetering en wegenaanleg 12 millioen francs moet hebben uitgegeven. Intusschen houdt die ontruiming verband met de grensafbakening tusschen het groote meer Tonle-Sap en de zee, welke voor Frankrijk gunstiger uitvalt omdat het de havenplaats Kratt verkrijgt, welke beter versterkt kan worden dan Chantaboen. In het algemeen genomen is Mr. J. B. B. van oordeel dat het tractaat van 1904 voordeeliger voor de republiek is dan dat van 1902 en dat er wel kans bestaat dat het ditmaal door de vertegenwoordiging beter zal worden ontvangen.

***

Overdreven regeeringsbemoeienis. Wanneer de zaken in de een of andere richting niet goed gaan, dan denkt men zich altijd dat zulks zou te verhelpen zijn als van regeeringswege maar het meest volmaakte toezicht werd geleverd of de leiding in handen werd genomen. Zoo leest men in de correspondentie getiteld: „Van Week tot Week" uit Batavia in het *Alg. Handelsblad* van 11 April jl. een klacht over de verkeerde richting, die de inlandsche kunstnijverheid uitgaat onder den invloed van Westersche modellen en het slordig afwerken onder de pressie van bestellingen. Het resultaat der beschouwing is: „Zal inderdaad iets bereikt kunnen worden,

dan blijve de zaak niet in handen van eenige liefhebbers doch worde Regeeringsbemoeienis". Wij meenen dat men zich door zoo te redeneeren begeeft op een verkeerden weg en het gouvernement eene alwetendheid en almacht toeschrijft, die het niet bezitten kan en niet behoort te hebben om gezond particulier initiatief niet te dooden.

* * *

Eene verrassing noemt de heer P. C. C. Hansen Jr. in het weekblad *de Amsterdammer* van 10 April jl. het voorstel tot het oprichten van een landbouwdepartement in Indië en schaart zich bij degenen, die zulks in den voorgestelden vorm een stap in de verkeerde richting noemen. Hij acht het voor vele jaren eene belemmering voor een doeltreffenden steun aan den inlandschen landbouw. Merkwaardig is vooral het wijzen op de weinige sympathie welke tot dusver bij 's lands Plantentuin voor practische studie van den kolonialen landbouw gevonden werd. In de biographie van Prof. Treub door Dr. J. P. Lotsy in *Eigen Haard* (zie *Ind. Gids* 1903, I, bl. 924) werd o. a. gezegd, hoe de vroegere directeur van den Plantentuin, Scheffer, een bijzondere voorliefde toonde voor den kolonialen landbouw, doch Treub trad: „niet direct in Scheffers voetstappen, bevorderde niet in de eerste plaats den landbouw, maar wijdde al zijn krachten aan de ontwikkeling van 's lands Plantentuin als wetenschappelijke instelling." Een ander voorbeeld is dat op het 6e koffiecongres in het afgeloopen jaar te Malang gehouden, niemand van de vele geleerden, die aan 's L. Pl. verbonden zijn, de uitnoodiging had aangenomen om dat congres bij te wonen.

„Al zijn er thans", zoo zegt de schrijver, „een paar demonstratieveldjes aangelegd als lilliputterige navolging van de vele proefvelden in Nederland, en al werd den laatsten tijd door den Plantentuin ten minste eenige aandacht aan den inlandschen landbouw geschonken, niettemin blijft van kracht het betoog van Walewein in de *Java-Bode* (23 Sept. 1903) dat de wetenschappelijke glorie van den Plantentuin nog niet veroorlooft duizenden en duizenden te besteden aan zoogenaamd wetenschappelijke doeleinden in een verarmd land en ten koste van een verjammerde bevolking."

Al is deze voorstelling overdreven en al zijn de Indische financiën nog wel toereikend om eene instelling met eene wereldreputatie als 's Lands Plantentuin te bekostigen, de zwakke zijde daarvan, namelijk het weinig rechtstreeksch verband met de volkswelvaart, wordt er door in het licht gesteld. Vormt de Tuin eenmaal een onderdeel van een landbouwdepartement ten bate van den inlander, dan bewijst die wetenschappelijke instelling hiermede tevens hare onmisbaarheid en is zij voor goed gewaarborgd tegen aanvallen als de bedoelde, alsof zij geen rechtstreeksch koloniaal belang zou vertegenwoordigen.

* * *

Koloniale zorgen. Terwijl het *Alg. Handelsblad* zich in zijn nummer van 5 April ook had bezig gehouden met het boven besproken opstel van den heer Van Kol, komt er in het nummer van 13 April gelegenheid om te wijzen op de weinige lust die o. a. Duitschland zou hebben om van ons een deel der koloniën over te nemen. Men begint daar meer en meer in te zien dat de koloniale politiek van Duitschland fiasco maakt. Het verslag eener vergade-

ring, op 4 Febr. jl te Berlijn gehouden onder leiding van de daar gevestigde afdeeling van het „Alt-Deutsche Verbund", werd namelijk in het licht gegeven met den veelzeggenden titel: „Was errettet uns aus der Kolonial müdigkeit?" Zonder tegenspraak werd in die vergadering door den voorzitter, en later ook door andere sprekers, gezegd dat de invloedrijkste kringen een afkeer hadden gekregen van de Duitsche koloniale politiek, dat het koloniaal bezit het nationale leven schade deed, dat een twintigtal jaren geleden de verwachtingen veel te hoog gespannen waren; de teleurstelling was niet uitgebleven, de reactie was gevolgd.....

Uit hetgeen de andere sprekers in het midden brachten blijkt dezelfde stemming en het *Hbl.* acht het wel zeker: Duitschland heeft tot dusver van zijne koloniaal-politiek heel weinig vreugde beleefd. Het zal misschien wel eens met eenige afgunst denken aan eenige Nederlandsche koloniën, zooals Java en Sumatra, die in den loop der jaren reeds tot grootere ontwikkeling gekomen zijn, maar zeker *niet* aan streken, waar ook voor ons nog haast alles te doen is.

Het opstel van den heer Van Kol heeft ook de *Nieuwe Courant* aanleiding gegeven om in haar nummer van 12 en 13 April onder het opschrift „Onnoodige moedeloosheid" tegen zijne beschouwingen op te komen en te waarschuwen tegen het gevaar dat in die moedeloosheid schuilt. In verband met de vele stof, die er ditmaal is moeten wij ons onthouden dit belangrijk artikel nader te analyseeren.

* * *

Rijstbouw en Spaarbank. In de *Locomotief* van 12 Maart jl. maakt de hoofdredacteur in zijn Links en Rechts eene vergelijking tusschen het aantal der in verschillende gewesten van Java door de Postspaarbank aan inlanders uitgereikte en geheel afbetaalde boekjes en het wel- of niet-slagen van den rijstoogst in de overeenkomstige gewesten en ziet dan over het geheel eenig verband tusschen groote percentsgewijze afbetalingen en groote percentsgewijze oogstmislukkingen. In dit verband wordt terecht een zeer gunstig verschijnsel gezien. Ware het niet aanwijsbaar, dan zoude men moeten aannemen dat de inlandsche bevolking nog in het geheel niet de noodzakelijkheid van het opsparen van eenig geld in goede tijden om dit te bewaren voor kwade dagen, inzag. Thans ziet de *Loc.* reeds een kiem van oeconomisch besef aanwezig, die slechts ontwikkeling behoeft.

* * *

Onze krachten in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 14 April jl. wordt besproken hetgeen de heer Van Kol aanhaalde uit Prof. de Louter's „Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief-recht van Nederl. Indië" tot steun van de stelling dat wij teveel koloniën zouden hebben en gezegd dat als het citaat ruimer ware genomen, het gebleken zoude zijn dat de hoogleeraar iets anders bedoelde. Vooral geeft de uitspraak dat de grenzen eener deugdelijke koloniale heerschappij bereikt zijn nog geen recht om te zeggen dat die grenzen zijn overschreden. Het blad acht het wel vreemd hoe sommigen van tijd tot tijd plotseling aangegrepen worden door een gevoel van machteloosheid en overal bezwaren zien en het wijst o. a. op

den jaargang 1879 van dit tijdschrift, II bl. 170 vlg., waar iemand destijds zijn stem verhief tegen de annexatie van Soemenep, waarvan hij het nut wel erkende, doch waartoe hij onze krachten niet toereikend oordeelde. Het financiëel en administratief bezwaar er tegen is ongegrond gebleken en wat het politiek oogpunt betreft: de schoone gelegenheid om zonder iemands (wezenlijke of vermeende) rechten te krenken, tot eene wezenlijk nuttige hervorming op een deel van het eiland Madoera te geraken, deed zich in 1879 voor — en men zou volgens het *Hbl.* alle recht gehad hebben de Indische regeering van schromelijke kortzichtigheid te beschuldigen wanneer zij die eenige gelegenheid niet had aangegrepen. . .

Met redeneeringen, als de in dit artikel gewraakte en die blijkens de ervaring geen steek houden, wordt ten slotte bepleit, alles bij het oude te laten. Het is niet waar dat onze krachten in Indië nauwelijks toereikend zijn om alles in statu quo te houden. Men zou dit veeleer hebben kunnen zeggen in de eerste helft der 19de eeuw, doch toen is er kracht genoeg geweest om den Java-oorlog te beeindigen, Sumatra's Westkust te onderwerpen en op verschillende buitenbezittingen onzen invloed te doen toenemen. Naarmate onze bemoeiïngen zich uitbreiden, nemen ook onze krachten toe.

Door steeds hier op te wijzen doet het *Hbl.* een goed werk, want vooral bij de personen moet zelfvertrouwen gewekt worden, omdat in hen ten slotte de vereischte krachten schuilen. Als men op een andere plaats in dat blad van denzelfden datum het artikeltje leest, getiteld: „In de Boven-Doesson," dan krijgt men den indruk hoeveel er steeds van die persoonlijke invloeden afhangt. Uit het gebeurde met den pretendent-sultan en het verzet dat zich in de Z. en O. Afd. van Borneo als een olievlek over een groot deel van het gewest uitbreidt, wordt de gevolgtrekking gemaakt dat de zaken daar in de war loopen. De indruk, die de particuliere berichten geven, is dat de tegenwoordige resident, die als volslagen vreemdeling te Bandjermasin kwam... het blijkbaar niet eens was met zijn voorganger... in aarzelen en overleg plegen met Batavia zijn kracht zocht... in één woord niet de man was dien men op dit oogenblik daar noodig had. Het blad haast zich er bij te voegen dat die beoordeeling mogelijk onbillijk is, doch het geeft den indruk weder op de beschikbare onvolledige gegevens; officiëele zijn er nog niet. Is die indruk juist dan blijkt naar ons inzien uit dit voorbeeld duidelijk waar bij het koloniaal beheer onze kracht en onze zwakheid schuilt.

J. E. d. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Reis van de Stella Polare, Noordpooltocht van Z. K. H. Lodewijk van Savoye, Hertog der Abruzzen, uit het Italiaansch vertaald, onder toezicht van Dr. Maurits Snellen. Leiden — A. W. Sijthoff.

Het onderwerp van dit boek staat niet in rechtstreeksch verband tot tropische koloniën. Als zoodanig was het misschien bij het vele, dat ter recensie aangeboden wordt, doch buiten het kader van dit tijdschrift valt, ongelezen gebleven, indien niet de keurige uitvoering en de fraaie afbeeldingen tot lezing hadden aangelokt en eenmaal aan die lezing begonnen, bleek het verhaal zoo boeiend, dat wij het tot het einde toe met onverdeelde belangstelling volgden. Zooals in hoofdzaak reeds op vele kaarten is aangeteekend, slaagde de vorstelijke bevelhebber der expeditie er in met zijn schip door te dringen tot het noordelijkste eiland van, den halfweg tusschen Spitsbergen en Nova Zembla doch boven den 80sten breedtegraad gelegen, Frans Jozefs Archipel, die Payer in 1873 als moeilijk te bereiken geoordeeld had. Men kwam in de Teplitz-baai aan de noordzijde van het Rudolf-eiland op een breedte van 81°50′, op 10 Aug. 1899 voor anker. Benoorden dit eiland, waar men overwinterde, strekt zich blijkbaar een onafgebroken zee tot aan de pool uit en het was de bedoeling om in die richting over het ijs door middel van sledetochten het onderzoek voort te zetten. Bij het doen van proeven om de medegenomen honden aan het trekken der sleden te gewennen, had men in de duisternis in December het ongeluk daarmede van een hoogte te storten, bij welke gelegenheid wel geen ernstige ongelukken gebeurden, doch een paar vingers van den prins hopeloos bevroren geraakten. Toen de slede-expeditie voor goed werd georganiseerd, was het niet geraden, daarbij iemand mede te nemen, die zijn hand niet gebruiken kon en moest de prins tot zijn grooten spijt bij het schip achterblijven en het bevel over de expeditie overgeven aan den Kapitein der Marine Cagni. Om de sleden in verband met het aantal en de trekkracht der honden niet te overladen, werd de expeditie in drie groepen verdeeld, waarvan er twee respectievelijk op $^1/_3$ en op $^2/_3$ van den weg zouden terugkeeren.

Op 11 Maart vertrokken, ging op 23 Maart de eerste groep van drie man terug, op 31 Maart de tweede groep van drie man en van dat oogenblik was het Commandant Cagni die, slechts vergezeld van twee alpengidsen en een jong italiaansch matroos, verder doordrong en op 25 April kwam tot 86°34′, de hoogste tot dusver bereikte breedte.

De terugtocht had plaats onder onnoemelijke bezwaren, vooral ook omdat wegens onverwacht oponthoud de leeftocht steeds minderde, het ijs steeds

westwaarts dreef en dit bij den aankomenden zomer hoe langer hoe meer aan losraken en scheuren onderhevig was. Eerst op 23 Juni werd na ongeloofelijke inspanning het winterkwartier aan de Teplitzbaai weder bereikt. De tweede groep was eveneens behouden teruggekomen; doch van de drie man, die het eerste terug waren gegaan is niets meer vernomen, zoodat zij blijkbaar zijn verongelukt. In den zomer van 1900 kon het schip, dat slechts weinig van de ijspersing geleden had, weder vlot gemaakt worden en op 16 Augustus verwijderde het zich van de kust, waarna nog wel eenige moeilijkheden werden ondervonden; doch op 5 September zag men bij Hammerfest de steile bergen van Noorwegen weder en was het einde van den heldentocht bereikt.

Wanneer men het reisverhaal van den prins leest, met die gedwongen werkeloosheid en dat eindeloos uitzien naar de expeditie van Cagni, alsook de verhalen van de sledetocht door Cagni en door den dokter opgesteld, dan leeft men de inspanning mede en voelt men wat een ijzeren wilskracht vermag bij het najagen van een vastgesteld doel, dan is het een genot om in gedachte dien strijd mede te leven en te juichen in de eindelijke zegepraal. Want dit boek doet zoo levendig zien wat een mensch vermag en hoe zijn wilskracht de schijnbaar grootste moeilijkheden weet te overkomen, de grootste ontberingen weet te doorstaan. Met de tegenwoordige richting van medegevoel en medelijden met ieder die het niet zoo heeft als men het in de beschaafde maatschappij hebben kan, dreigt er een geest van weekelijkheid en verslapping te komen, waartegen een krachtige medicijn noodig is. Ook in de tropen, het land der warmte van + 30 ⁰ C. en meer, zijn velerlei moeilijkheden te overwinnen, al zijn zij van geheel anderen aard dan in de streken van ÷ 30 ⁰ C. en lager temperatuur. Ook daar is voor alles wilskracht en geestkracht noodig om onze kennis te vermeerderen, misbruiken uit te roeien, het gezag hoog te houden, om iets meer te zijn dan het „dumb driven cattle". Waar men gevaar loopt voor door te groote voorzichtigheid, angstvalligheid en vrees voor verantwoordelijkheid zich te laten drijven in plaats van zelf te sturen, daar zijn zulke boeken een geneesmiddel, zij leeren ons in een tijd van verslapping om niet op te zien tegen strijd. Want wij zeggen het Mr. Steinmetz na (Gids, Maart bl. 488): „Strijd is niet per sé een kwaad, zooals moderne zielszwakte ons dat wil opdringen. Zonder strijd geen inspanning, geen winnen van beteren, geen terugdringen van slechteren. Strijd is voor gezonden geen smart, zeker niet geheel smart, en zonder die smart in allen gevalle niet de grootere vreugde van de overwinning, de meest intensieve van alle."

„Gewetenswroeging," oorspronkelijke Indische Roman, door Mevrouw E. Overduyn—Heyligers. — Rotterdam, W. L. Brusse.

Het is een aangename taak als men een boeiend en smaakvol geschreven verhaal kan aankondigen en vooral wanneer men daardoor tevens een verzuim kan goed maken. Door de weinige kennis, die wij op literarisch terrein bezitten, was ons de schrijfster tot dusver een onbekende en dit gaf aanleiding tot de onvergefelijke fout om haar op bl. 461 van de Maart-afl.

voor een heer te houden. Uit den inhoud van het daar bedoelde stukje, als geschreven door een ooggetuige van het Lomboksche verraad, was de vergissing begrijpelijk, doch dit neemt niet weg dat wij iets voelden van hetgeen het titelwoord uitdrukt, toen deze roman ons ter hand kwam. Het is hier de plaats niet over den inhoud uit te weiden; de kleur is echt Indisch en toch menschelijk, al is een en ander met het dichteroog van de schrijfster wel wat mooier voorgesteld dan de werkelijkheid. Twee drama's woont men nevens elkander bij. Vooral het eene van Louise, komend onder de betoovering van een gevaarlijk man, is wel geschikt om de belangstelling gaande te maken. De schrijfster wil haar heldin echter van schuld vrij houden en het misbruik van inlandsche goena-goena wordt voorgesteld als de drijvende oorzaak van den misstap. Of hiermede aan de kracht van die middelen niet te veel eer wordt bewezen, laten wij in het midden, doch wel is het iets onverwachts voor den lezer, dat, na den dood van den echtgenoot, de genegenheid van minnaar en heldin blijft bestaan, dat het karakter van den eersten zoo anders blijkt dan men aanvankelijk dacht en dat de ontknooping, die toch na al het gebeurde niet in een huwelijk kon bestaan, wordt vermeden door een, zij het ook zeer talentvol beschreven, sterfbed. De Indische dame, die de goena-goena verschafte, is typisch geteekend, doch hoewel haar gebroken Hollandsch geheel in die rol past, als men lang in Indië is geweest, hecht men aan dit gebrek niet zooveel gewicht, dat het de moeite waard schijnt er door het geheele boek heen de aandacht op te vestigen. Alles bijeen is de lectuur intusschen boeiend en belangwekkend.

Jong Java's Lief en Leed, drie verhalen van Java, door Mevr. M. C. Kooy-Van Zeggelen, voor kinderen van 10—15 jaar. — 6e groep. No. 32, van de Volks-Kinderbibliotheek van Nellie. Uitgave Masereeuw & Bouten, Rotterdam.

Te oordeelen naar dit deeltje en een ander, geschreven voor kinderen van 7—11 jaar, welke ons van de bovengenoemde Kinder-bibliotheek, onder redactie van Mevrouw van Kol ter hand kwamen, is men er uitnemend in geslaagd in eenvoudigen verhaaltrant voor kinderen boeiende vertellingen te schrijven, die zonder dat de opzettelijke toeleg daartoe aan de jeugdige lezers en lezeressen blijkt, in hun hart edele gevoelens en gedachten moeten opwekken. In het bijzonder in een inlandsch milieu, zooals dit door Mevr. Kooy in No. 32 der serie geschetst wordt, schijnt het oppervlakkig moeilijk zulk eene strekking te leggen en daarom is het dubbel verdienstelijk in de zoo typische inlandsche omgeving, die geheel overeenstemt met de blijkbaar naar photo's gereproduceerde aardige plaatjes, een paar lieve hartjes als de meisjes Marto en Rama of een kleine ridder als het knaapje Ming te doen optreden, zonder dat aan de locale kleur te veel geweld wordt aangedaan. Wij hebben de allerliefste vertellingen met de meeste belangstelling gelezen. Van den schildertrant een enkel proefje als Ming voor zijne moeder dicht bij de inlandsche school koekjes zit te verkoopen: „Met zijn kleinen bamboewaaier wuifde Ming maar altijd boven de koekjes om er vliegen van af te

houden, die bij zwermen om hem heen vlogen; dat hoefde hij gelukkig niet lang te doen, want de schoolkinderen hielden veel van Ma Jem's koekjes en gauw was 's morgens zijn stalletje leeg gekocht.

„Stil, daar kwamen ze aan! Je hoorde hun stemmetjes al van uit de verte, het leek wel gegons van bijtjes! Nu kwamen ze nader, eene heele bende kleine jongens, die naar school gingen. Het waren allen kleine, grappig-deftige Javaantjes. De sarong viel, met een breede plooi van voren, netjes tot op hun bloote voetjes, om het middel droegen ze een breeden gordel, en daarboven een kort luchtig jasje dat juist tot aan dien gordel reikte en met vergulde of zilveren knoopjes bezet was. De donkere gekleurde doeken om hun hoofd zaten zoo netjes als een mutsje; bijna allen droegen ze dien met een puntje vlak op het midden van hun voorhoofd".......

En daarbij de tegenstelling: „Ach, wat zag Ming er armoedig uit bij al die mooi aangekleede Javaantjes! Hij had ook wel een hoofddoek om, maar hoe vaal-blauw was de kleur al, en hoe versleten was hij! Zijn jasje, dat eens wit was geweest, viel sluik over z'n smalle schoudertjes en z'n bloot borstje; zijn magere beentjes staken uit een kort broekje, dat óók vuil-wit was. Toch had Ming iets mooi's — iets héél mooi's, iets dat hij niet als zijn kleeren aan of uit kon trekken of dat oud en versleten werd als zijn jasje; dat waren zijne oogen, zijn groote donker-flonkerende oogen, die iemand zoo heel open en vragend konden aanzien"........

Met verhalen als deze hoopt Nellie dat haar vriendjes en vriendinnetjes in Holland zullen leeren „hoe het Javaansche kind is, hoe dat kind van ander ras, andere huidskleur, ander geloof, andere opvoeding, toch ook zijn eigen zieleleven heeft, zijn lief en leed, zijn hopen en vreezen, zijn willen en streven, — en zijn vriendschap en liefde; en hoe dicht het, wat dat alles betreft, eigenlijk staat bij het Hollandsche kind".......

En zij hoopt dat als onze blanke Marto's, Ming's en Rama's ooit in Indië komen om er een groot deel van hun leven te slijten, ze onder de bruine menschen zullen gaan zoeken, tot ze er de Marto's, Ming's en Rama's vinden, die Mevrouw Kooy hen leerde liefhebben".......

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

ZIJDETEELT IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Met bijzondere belangstelling nemen wij het onderstaande artikeltje van Generaal van Kooten over uit de Februari-afl. van het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië:

Bij het doorbladeren van een der laatste nummers van „de Indische Gids" viel mijne aandacht op een kort bericht over de zijdeteelt in Nederlandsch-Indië (blz. 1578) waarin, in aansluiting aan eenige vorige mededeelingen en op grond van in vroeger jaren verkregen zeer slechte resultaten, gezegd werd dat men alle illusiën omtrent de levensvatbaarheid van die cultuur in deze koloniën, waaraan, ook van regeeringswege, tonnen gouds waren verspild, wel kon laten varen.

Het was dus niet zonder eenige verwondering dat ik een paar weken later, toen ik mij met eenige stafofficieren op een verkenningstocht bevond in de heete strandvlakte benoorden Tangerang, in een kampong plotseling voor een groot houten bord stond met het opschrift:

Java silkworm nursery.

„Grau ist alle Theorie", dacht ik, een indruk die bevestigd werd, toen wij kort daarop midden in de groene practijk kwamen en door een veertig bouws grooten moerbei-aanplant reden, waardoor wij weldra de in een loods gevestigde, door eene kleine stoommachine gedreven zijdespinnerij bereikten, die ons door den eigenaar, den chineeschen landheer Lie Kim Liong, in alle bijzonderheden werd getoond.

Nu blijkbaar deze herleving van de zijde-industrie op Java weinig bekend is, laat ik daaromtrent hier eenige gegevens volgen, mij nader welwillend door genoemden heer verstrekt.

In 1896 begon hij, na uit verschillende chineesche werken de noodige gegevens te hebben geput, en niet afgeschrikt door de slechte uitkomsten van de in Krawang op last en onder beheer der indische Regeering gedreven zijderupskweekerij, een deel van zijn land met moerbeistruiken te beplanten en bestelde uit China eene bezending zijderupsen. Spoedig verving hij echter de half wilde chineesche rupsen door de door meer geregelde teelt verkregen japansche. De laatste soort bleek evenwel meer aan ziekte onderhevig te zijn en Lie Kim Liong

beproefde toen een kruising. Onder dit kruisingsproduct brak echter eveneens eene ziekte uit, die het, op één enkel paar na, vernietigde. Van dit eene paar nu stammen alle zijderupsen af, die op het oogenblik op het land Pangkalan aanwezig zijn. Thans is hij bezig met proeven met uit Lyon ontvangen fransche rupsen.

In 1892 bestelde Lie Kim Liong eene kleine stoom-installatie uit Engeland. Het monteeren van de daarop ontvangen machinerieën kostte hem heel wat hoofdbreken. De energieke landheer, die blijkbaar *self-help* in zijn vaandel geschreven heeft, deed dit nl. geheel alleen, zonder hulp van een monteur of technisch werkman.

De machines werden, met eenige moeite, behoorlijk opgesteld, maar met de zijdefabricatie wilde het nog niet vlotten. Eerst nadat een deskundig werkman uit China was overgekomen en de leiding op zich had genomen ging de zaak naar wensch. Daarop volgden echter weder teleurstellingen in andere richting: de machine had telkens reparatie noodig, verwisselstukken werden uit Engeland besteld, maar bleven zeer lang uit en slechts met moeite kon een gedeelte der spindels aan den gang gehouden worden.

Van ernstiger aard was nog eene nieuwe ziekte die onder de zijdewormen uitbrak en het geheele bedrijf bijna vernietigd had. Gelukkig werd tijdig de hulp ingeroepen van Dr. Treub te Buitenzorg, die er in slaagde de oorzaak op te sporen; toen deze was weggenomen, kwam de ziekte tot staan.

Gaandeweg begon er nu eenige productie te komen, al was die door de telkens intredende stoornissen nog niet groot. Het vorige jaar, toen het bedrijf door gebreken aan de machines een goed deel van het jaar stilstond, werd $3^1/_2$ pikol zijde verkregen. De prijzen waren bevredigend; in China bracht de zijde 850 dollars per pikol op, in Japan 800 dollars. Thans is Lie Kim Liong in onderhandeling met eene fransche firma te Lyon die, bij uitbreiding zijner installatie, zijne oogsten wenscht te koopen.

Uitbreiding staat nl. op het programma. De landheer beschouwt het tot nog toe verrichte als een proef op groote schaal; zijn fabriek werkt nog slechts met 36 spindels; dat aantal zal tot meerdere honderden worden opgevoerd en de aanplant evenredig worden uitgebreid. Ook bestaat het voornemen aan de spinnerij eene weverij te verbinden; bij de proeven met weven is men nog wel in het tijdperk der mislukkingen en teleurstellingen, maar deze zullen wel te boven worden gekomen.

De moerbeiboomen gedijen zeer goed op de sawahvelden van Noord-Tangerang; bemesting is tot nu niet noodig gebleken, de bevloeiing behoeft slechts matig te zijn; de Pangkalansche velden, die geheel afhankelijk zijn van den, niet al te overvloedigen regenval, ontvangen voor de cultuur water genoeg. Lie Kim Liong acht een groot gedeelte der gronden van West-Java zeer geschikt voor de moerbei-cultuur. Schaduwboomen zijn volgens hem niet aan te bevelen.

De pepinières stonden vol frissche planten. Negen maanden na uitplanting bereiken zij eene hoogte van $1^1/_2$ à $1^3/_4$ meter en dragen zij vruchten. De vruchten zijn smakelijk en kunnen wellicht als bij-product nuttig worden.

DE BUILENPEST.

Deze gevreesde ziekte deed haar intrede in Bombay in 1895 en volgens de officieele opgaven stierven alleen in dat presidentschap aan de pest de volgende aantallen personen in de jaren 1896—1902:

1896 . . .	2,086	1900 . . .	33,196
1897 . . .	46,944	1901 . . .	128,259
1898 . . .	86,191	1902 . . .	184,752
1899 . . .	96,596		

Intusschen had zij zich over een groot deel van Britsch-Indië verspreid, zoodat men voor 1898 een totaalcijfer vindt opgegeven van 118,000, voor 1899 van 135,000, voor 1900 van 93,000, voor 1901 van 274,000 en voor 1902 het schrikbarende aantal van 577,000 sterfgevallen alleen aan pest. Vooral sedert 1901 werd Pendjab geteisterd en later waren het weder de Vereenigde Provinciën in de Ganges-vallei, die een sterk contingent leverden. In den regel mindert de ziekte aanmerkelijk in den zomer, zoodat bijv. in de laatste week van Juni 1903 in Bombay 672, in Pendjab 390, in den staat Mysore 113 en in geheel Indië slechts 1362 sterfgevallen voorkwamen, tegen 2084 in de voorafgaande week. Dan gaan de cijfers weer klimmen en in December 1903 had men wekelijks 17,500 dooden tegen 13,500 in de overeenkomstige week van 1902, hetgeen wijst op eene grootere hevigheid der ziekte. Om een denkbeeld te geven van den tegenwoordigen toestand, worden hier voor eenige weken de sterften voor de voornaamste gewesten gegeven.[1])

1904.	7—14 Febr.	14—20 Febr.	20—27 Febr.	12—19 Mrt. (telegr. opgave.)
Bombay (binnenland) . . .	5,948	6,878	6,741	8,500
„ (hoofdplaats) . . .	444	652	772	—
Pendjab.	3,903	4,520	5,256	10,000
Vereenigde Provinciën. . .	5,517	5,487	6,121	10,000
Bengalen (binnenland). . .	2,742	2,435	2,869	5,000
Stad Calcutta.	45	75	120	—
Centraal Provincies	2,120	1,954	1,955	—
Centraal-Indië.	1,352	1,267	942	—
Madras (binnenland). . . .	949	961	763	—
De staat Hyderabad. . . .	1,259	812	940	—
„ „ Mysore	546	479	—	—
Kashmir	239	352	351	—
Rajpoetana	—	607	487	—
Geheel Britsch-Indië. . . .	25,630	26,537	27,858	40,537

Hierbij valt aan te teekenen dat in 1903 het grootste weekcijfer was 28 Maart—4 April met 32,159 sterfgevallen en dat in de eerste 3 maanden van 1903 de sterfte 331,000 bedroeg. Voor April 1903 vindt men nog opgegeven dat de ziekte toen in Britsch-Indië heerschte in 9 direct bestuurde provincies, 156 districten, 109 steden (met meer dan 50.000 inwoners), 7 cantonnementen en 51 Inlandsche Staten.

Zonderling is het dat in sommige gewesten de ziekte zoo verspringt, zoodat men hier afneming, elders toeneming constateert. Zoo was, bij een totale

1) De oningevulde cijfers zijn niet opgegeven.

sterfte van ruim 18,000, in de week 7—14 Nov. 1903 het gewest Pendjab geheel vrij en thans ziet men aldaar eene zware toeneming.

Omtrent de oorzaken en de middelen tot bestrijding van de pest zijn in Britsch-Indië reeds tal van onderzoekingen gedaan en in het laatst van 1901 verscheen een boekdeel van 500 bladzijden, het rapport van eene staatscommissie, waaruit men, te oordeelen naar hetgeen *India* er over mededeelt, niet veel wijzer is geworden. De geneeskundigen, die deel uitmaakten van die commissie hebben een tal van wetenschappelijke vragen onbeantwoord moeten laten. Het nuttig effect van inenting met een serum tegen de pest was toen nog slechts uit een zeer beperkte statistiek aan te wijzen en even groote onzekerheid heerschte omtrent den invloed van klimaat en warmte op de verbreiding der ziekte. Een merkwaardig doch negatief resultaat werd verkregen door het vergelijken van de statistiek der sterfte aan pest in de meest bevolkte wijken van de hoofdplaats Bombay, met de schraal bevolkte, waaruit bleek dat er geen verband tusschen bevolkingsdichtheid en sterkte van de epidemie scheen te bestaan. Ook was er geen verband tusschen het vrij zijn van de ziekte en goede ventilatie. De gewone meening dat de pest ontstond door de onzindelijke woningen, waarin de armen in Bombay en andere inlandsche steden verblijven, schijnt in het rapport niet in allen deele te worden bevestigd. De commissie had bovendien op veel plaatsen de woonverblijven vrij wat zindelijker gevonden dan zij verwacht had.

Wat de middelen betreft om de kwaal te bestrijden schijnt er aanvankelijk een ander streven te hebben voorgezeten dan thans op grond van medische en politieke overwegingen wordt aanbevolen en was de overheid geneigd om, met terzijdestelling van de staatkundige, zedelijke en godsdienstige zijde van het vraagstuk, met geweld alles door te drijven wat door de geneesheeren noodzakelijk werd geacht. Men kwam echter spoedig tot het inzicht dat er verschillende zaken waren, die de inlanders hooger schatten dan leven en gezondheid en dat zij in het hevigste tijdperk der ziekte niet geneigd waren hunne denkbeelden omtrent godsdienst en familie-eer prijs te geven. Men kwam tot de overtuiging dat dwang om de voorschriften te doen opvolgen op den duur niet uitvoerbaar was. De commissie was dan ook tegen het doen van huiszoekingen om zieken te ontdekken, een maatregel waaraan de inlander in Indië niet gewend is en waarvan hij al even grooten afkeer heeft als een bewoner van Europa. In Bombay was die huiszoeking een onduldbare overlast; in Suratte vervulde zij de bevolking met angst en deed meer kwaad dan goed. In Poona werd eerst gerapporteerd dat de bevolking over het geheel zich welwillend gedroeg tegenover de huiszoeking, die geschiedde door drie Britsche militairen vergezeld van een inlandsch ambtenaar, doch weldra werd de steller van dit rapport zelf door de bevolking vermoord. Maatregelen van dwang daar tegenover zetten nog meer kwaad bloed en een massa ellende ware voorkomen, als men toen van een gedragslijn had afgezien, die daarna door de commissie zelf veroordeeld werd. Een andere veelbesproken maatregel was het gedwongen overbrengen van de lijders naar hospitalen, die overal als hoogst impopulair wordt aangeduid en in Bombay tot een geweldigen opstand leidde. De schrik voor de hospitalen werd nog verhoogd door de ontzettende sterfte er in, die voornamelijk zijn oorzaak vond in het aanvoeren van grootendeels reeds stervende zieken. Die schrik bracht de lieden er toe

hunne lijders zooveel mogelijk te verbergen. Men bracht ze om dezelfde reden ook van de eene plaats naar de andere, waardoor de besmetting zich meer verspreidde. Waar men het overbrengen naar de hospitalen facultatief stelde zooals in de stad Mysore en bij de tweede uitbarsting der ziekte, in Calcutta zag men juist de besmetting zich weinig uitbreiden. Een ander nadeel van gedwongen opneming in een hospitaal, waarvan de commissie niet sprak, doch dat door den verslaggever wordt vermeld, is het afdreigen van geld voor het verbergen van lijders. Een oproer in Cawnpore waaraan lieden van allerlei geloof mede deden, wordt toegeschreven aan de bedreiging der politie van lijders ook aan andere kwalen, dat zij hunne opneming in het hospitaal zouden bewerken, in de hoop aldus aan de bloedverwanten geld te kunnen afpersen.

Eindelijk heeft men de bestrijdingsmiddelen van afzondering en verwijdering. Beide leiden tot verberging van ziektegevallen. In het algemeen zal waar de besmette oppervlakte gering en bekend is, afzondering van waarde zijn, doch in steden en op het land, waar reeds vele dorpen aangetast, zijn, blijkt zij nutteloos. Wat verwijdering betreft in het bijzonder het ontruimen van geheele aangetaste dorpen, de commissie meent dat zulks heilzaam is als men de bevolking beletten kan van er heimelijk terug te keeren of zich in naburige districten te verspreiden en aldus de infectie over te brengen.

Doch ook hierbij moet men met de volksovertuiging rekening houden en een van de grootste drama's uit de pestgeschiedenis was het neerschieten van inwoners van Garhshankar, die bevel hadden gekregen hun dorp te ontruimen, zonder dat men elders voor een behoorlijk onderkomen had gezorgd en die zulks daarom weigerden. Dat men overal zich van de medewerking der bevolking moet verzekeren bij het beramen van maatregelen is een gezichtspunt hetwelk in het bedoelde rapport eerst gehuldigd werd, nadat men het te voren bij uitingen in de pers als eene oproerige ketterij had gebrandmerkt. Toen de Regeering meer rekening met de gewoonten en de gevoelens van het volk bleek te houden, werd de toon van de inlandsche pers ook beter en nam deze een meer welwillende houding tegenover het gouvernement aan. Zoo zag men medio 1902 in Allahabad, na eene bespreking met voorname inlandsche ingezetenen, uitvoering geven aan verschillende maatregelen, die de ambtenaren aanvankelijk zelf niet aangedurfd hadden. De huizen van het besmette gedeelte der stad werden bloksgewijze voor een tijdvak van minstens vier dagen geheel ontruimd om ze geheel te kunnen ontsmetten en zooveel mogelijk aan lucht en licht bloot te stellen. Waar hier de ingezetenen tot medewerking gebracht waren, stak de toestand gunstig af bij hetgeen in 1898/99 in Pendjab geschiedde. Er waren toen 425 ziektegevallen in 17 dorpen van twee districten en er werden zeer strenge maatregelen genomen met betrekking tot afzondering en buiten aanraking houden der zieken, geheele dorpen werden ontruimd en strenge cordons werden gehandhaafd tusschen de dorpen onderling en de buitenwereld. Om dit stelsel op dit beperkte gebied vol te kunnen houden, waren noodig acht Europeesche ambtenaren, een buitengewoon hulp-commissaris, tien kanungos (inlandsche controleurs van de landrente), twee militaire hulpartsen, een Europeesch inspecteur voor de ontsmetting, 51 ondergeschikte geneeskundige beambten, twee politie-inspecteurs, 28 adjunct-inspecteurs, 104 sergeanten en 1200 konstabels.

Waar men wel eens meent dat wegens de verschillende godsdiensten en rassen samenwerking tusschen de inboorlingen om als één man op te staan ontbreekt, verneemt men elders dat onder de veroordeelden wegens oproer tengevolge van maatregelen tegen de pest in Puttiala 16 Hindoes, 14 Mohamedanen uit den Dagarstam, 3 dito, van de Jats en 3 anderen van dat geloof, een Komhar, of Inlandsch Hoofd, 3 Sheiks, een Khobk (?) en 5 draadtrekkers van Delhi werden gevangen genomen, zoodat men hier zoowel menschen van verschillenden godsdienst als van verschillend ras en ambacht bijeen had.

In het najaar van 1902 besloot men de inenting op krachtige wijze door te voeren en werden voor dat doel 37 geneeskundigen uit Engeland aangevraagd, teneinde behulpzaam te zijn bij de algemeene inenting in Pendjab, doch ook deze maatregel, die bovendien vrij kostbaar zou zijn, heeft tot teleurstelling geleid. In December 1902 berichtte een Reutertelegram dat een deel van het verstrekte serum besmet geweest moest zijn, want dat er eenige ernstige ziekten deels met doodelijken afloop door ontstonden. Het inenten werd gestaakt, doch in een dorp waren reeds 19 menschen overleden. In hoeverre men elders met dat inenten succes had, blijkt uit een antwoord van Lord G. Hamilton op een vraag van het parlementslid Weir in Juni 1903, die de volgende cijfers gaf:

	Aantal ingeënte personen.	Aantal daarvan sedert aan pest gestorven.
Madras	21.404	niet bekend
Bengalen	34.332	31
Vereenigde Provincies	8.538	26
Pendjab	480.737	1158
Centraal-Provincies	10.649	34
Coog	3	0
Berar	2.407	9
Bombay	599.857	1482

Waar in groote zwaar bevolkte steden, zooals Bombay, bijna alle maatregelen zijn toegepast en met weinig succes, is het natuurlijk dat velen aandringen op het algemeen invoeren van inenting, doch de tegenstanders daarvan wijzen, afgescheiden van ongelukken door verkeerd serum, op den korten duur der beveiliging tegen besmetting, die de inenting geeft, en die ten slotte niet langer dan op een half jaar wordt gesteld. Herhaalde inentingen werken ongunstig op het hart en den bloedsomloop. Daardoor neemt het weerstandsvermogen af en de personen, die tegen pest zijn ingeënt, zijn daardoor eerder het slachtoffer van andere ziekten of ongesteldheden. Deze partij ziet ten slotte toch alleen heil in verbetering van huisvesting en hygienische maatregelen en het schijnt wel aannemelijk dat een streven in die richting, gesteund door de bevolking zelf, als zij het nut van die maatregelen inziet, op den duur nog de beste bestrijding is.

Dat het in inlandsche wijken op vele plaatsen onnoemelijk vuil kan zijn, wordt nog eens bevestigd door hetgeen dezer dagen in het „Van Dag tot Dag" van het *Alg. Handelsblad* van 28 Maart jl. was vermeld omtrent de toestanden te Hongkong „het groote pestnest van de geheele wereld". Surgeon-general G. I. H. Evatt, die „Principal Medical officer" geweest is van de Britsche troepen in Hongkong en China, moet gezegd hebben:

„Ik verklaar dat er nergens in de wereld en onder geen administratie, welke ook, een toestand bestaat zoo verlagend voor de menschheid, als die welke in de Chineesche wijk van Hongkong onder de Britsche vlag bestaat.

„Als men mij vraagt welk woord in de Engelsche taal naar waarheid beschrijft de menschenophooping, de walgelijke vuilheid, het volkomen gebrek aan riolen en beerkuilen, de naamlooze stank en ellende, dan zeg ik: *dat woord* is HEL.

„Hongkong is een pestvulkaan, die zonder ophouden uitspuwt den verstikkenden damp van die verschrikkelijke ziekte, welke de hoogste uitdrukking is van de verwaarloozing van zindelijkheid en alle gezondheidsregelen.

„Het is een vergiftigde haven!"

KATOEN-CULTUUR IN NED.-INDIË.

Blijkens een adres van de Kamer van Koophandel te Oldenzaal aan den Minister van Waterstaat, was een comité van fabrikanten op audientie geweest bij den Minister van Koloniën om eenige middelen aan de hand te doen tot bevordering van de Katoen-Cultuur in Ned-Indië.

De Minister van Koloniën bleek van meening te zijn, dat de gronden op Java minder geschikt waren voor verbouwing van goede katoen, vooral op grond van een artikel in Teysmannia

De K. v. K. te Oldenzaal schrijft nu naar aanleiding daarvan aan den Minister van Waterstaat:

„Naar wij van het comité vernemen, betreft dit artikel vooral de katoencultuur op Java ongeveer 40 jaar geleden en dat sedert op dat gebied veel ondervinding is opgedaan en het succes vooral afhangt van de keuze van zaad, planting enz.

„Het comité heeft van verschiilende katoenaanplantingen der laatste jaren op Java monsters ontvangen, die veelal gelijkstaan met de Amerikaansche katoen en er worden in veschillende residenties belangrijke proeven genomen; in het regentschap Demak b. v. zou de cultuur thans reeds $2^1/_2$ millioen kilogr. ongezuiverde katoen beloopen. Er ontbreken daar echter egrineermachines en persen. Op Sumatra en Borneo moeten eveneens geschikte gronden aanwezig zijn; de daarvan verkregen katoen overtreft volgens ontvangen monsters dikwerf de Amerikaansche katoen in kwaliteit.

Op de eilanden ven West-Indië zooals St. Eustatius en St. Martin zoomede in Suriname is het bekend, dat de katoenplant prachtig gedijt; daar is het succes geheel zeker, doch er ontbreekt kapitaal en door het geven van voorschot onder behoorlijk toezicht der regeering zou daar een heerlijk resultaat kunnen verkregen worden tot grooten zegen van de bevolking.

„Er is dus een groot veld open om in bedoelden geest werkzaam te kunnen zijn en wij hopen, dat deze beschouwingen Uwe Excelentie aanleiding zullen geven daartoe krachtig mede te werken.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw,

DOOR

N. MAC LEOD.

III.

Djambi van 1646 tot 1659.

In 1646 werden de *Enckhuijsen*, *Broeckoort*, *Luijpaert* en *Dolphijn* naar Djambi gezonden, welk kantoor ook nog door de *Engel* en *Venlo* op hunne terugreis werd aangedaan. De opperkoopman Jan Dircks Puijt overleed in 1647 en werd door den opperkoopman Rijckloff van Goens opgevolgd, die den 25en Augustus met de *Vogelstruijs*, de *Lis* en de *Jambie* aankwam. Van Goens verkreeg van Ratoe-maas vergunning om een vaartuig tot het koopen van peper naar Tambesi te zenden, eene gùnst, die zij vroeger reeds aan de Engelschen verleend had.

Djambi kwam eindeijk tot vrede met Menang-kabau. Het was tot groot genoegen van van Goens, dat de pangéran-adipati, na 6 maanden afwezigheid ten oorlog, van Tandjong en Kwantan terug kwam, want, zeide hij, de pangéran, kiai Aria en Rangga sloegen nooit een verzoek van hem af, maar Ratoe-maas en de toemenggoeng bijna altijd.

In Indragiri was in 1646 de onderkoopman Michiel Curre belast met den aankoop van peper en goud. Daar echter de peper duur en het goud schaarsch was, werd de omslag gelicht, toen de opperkoopman Huijbrecht van den Broeck daarheen gezonden was met de fluit *de Wolf* en de sloep *Siam*. In 1648 vroeg echter de radja-moedah, die onder den jang-dipertoewan het land bestuurde, waarom onze schepen daar niet meer kwamen.

In Djambi gebeurde van 1648 tot 1659 niet veel belangrijks. Na er goede zaken gemaakt te hebben, werd Rijckloff van Goens in 1649 door den koopman Jan van Wesenhagen vervangen. Deze was geen vriend van de Djambische regeering. Hij schreef o.m., dat de „opgeblasen Jambineesen Coninck sijn rijck vol groote mannen gebracht heeft", d.w.z. dat hij nun allerlei hooge Javaan-

sche titels verleend had. Hoe de Pangéran adipati wederkeerig over hem dacht, bleek in het jaar 1651, toen Abraham Steen, sjahbandar te Malaka, als commissaris der regeering te Djambi kwam, om een nieuw contract te sluiten, ter vervanging van dat van Sourij, in 1643 gemaakt.

Steen kwam met de *Gapinge* den 1en Februari 1651 voor de rivier van Djambi aan en bereikte ongeveer eene week daarna de loge. Bij zijne eerste audientie bij den pangéran-adipati zeide deze reeds ronduit, dat hij met het „humeur" van Wesenhagen niet overeenkwam en dezen reeds „al lang van kant geholpen" zou hebben, als hij het om de genegenheid van de Compagnie niet nagelaten had. Hij wenschte een ander hoofd van het kantoor te hebben, die ook beter met het Maleisch bekend was. Bij een maaltijd, waarop Steen genoodigd was, zei de pangéran nog, dat hij Wesenhagen om hals zou doen brengen, als er geen ander kwam. Steen genoot zelf vele beleefdheden, ook van Ratoe-maas, nu Ratoe-maasgedeh genoemd, en andere vorstelijke personen. Met de Engelsche „vrienden", die hun kantoor nog niet opgegeven hadden, was men ook op goeden voet en vierde feest met hen. Een pater, Alfonso Ferrera Cabral, was hoofd van het Portugeesche kantoor. Van dezen verhaalde Steen, dat, na een maaltijd bij de Engelschen, hem „int opstaen 2 dobbelsteenen uijt den rock vielen, waer van den eenen in sijn presentie opgeraept wiert, dit den Padro siende, gaff genoechsaem, door d'alteratie sijns wesens te kennen, wat voor Godtloosheden niet al onder de Cap en schuijle."

Over de artikelen van het nieuwe contract kon Steen het met den pangéran-adipati niet eens worden, zoodat deze zaak, met wederzijdsch goedvinden, naar Batavia verwezen werd. Het is niet onaardig, wat de pangéran alzoo wenschte, dat hem bij het sluiten van het contract gegeven zou worden, nl.:

1 paert, wegens schult van haere Edts,
2 dos door Sr Cunst over tols vrijheijt van de peper geladen in de fluijt de *Duijff* belooft,
1 plaet met sijn tappen, om schroeven te maecken,
1 Jser tot staertschroeven,
hoedanich rours verblaut werden,
Insgelijcx, hoe de schroeven van eenige doosiens als anders, gemaect werden,
2 stucken grof geschut.

Steen speelt intusschen „ticktack" met de hoofden en gaat schie-

ten met den pangéran, als het weer niet te slecht is. Maar weldra vertrekt hij. De *Lis*, die in November 1650 van Batavia naar Djambi was gezonden ter bewaking van de loge, heeft het niet hooger op de rivier kunnen brengen dan tot 6 mijl van hare bestemming, wordt met peper geladen en zal weer naar Batavia terugkeeren. Gedachtig aan de ernstige waarschuwingen van den pangéran, neemt Steen met den raad het besluit, dat, ten einde onheilen te voorkomen, Wesenhagen met de *Lis* mede zal gaan, en de onderkoopman Gijsbrecht van der Maen provisioneel hoofd van het kantoor zal zijn.

Steen vertrekt den 13en Maart, na met een gouden kris vereerd te zijn, en geschenken te hebben gegeven aan den pangéran adipati, ratoe-maas-gedeh, ratoe-maas-adipati, den pangéran-toemenggoeng, pangéran-Aria, kiai-toemenggoeng Soeria Mongrana, kiai-toemenggoeng Soeria-nagara, kiai demang Dira di Wangsa en de schrijvers. Den 18en gaat de *Lis* naar Batavia.

De koopman Jacob Nolpe werd tot opvolger van van Wesenhagen benoemd en vertrok als zoodanig den 23en September 1650 met de *Breda* naar Djambi. Den 30en was hij voor de rivier en den 4en October boven, waar hij het beheer van van der Maen overnam. Ook hij rapporteerde dat de aanmatiging van den pangéran toenam. Maar toch vroeg deze dat steeds een jacht op de rivier zou blijven, om hem tegen zijne vijanden te beschermen. Op Nolpe's vraag, of hij nu het nieuwe contract, hem door Steen voorgelegd, wilde aannemen, of dat van Sourij behouden, antwoordde hij, dat hij bij het oude wilde blijven. Intusschen bleven er steeds moeilijkheden bestaan betreffende den tol van de peper, en verbood de pangéran een tijdlang aan de bevolking om peper te verkoopen, maar ziende dat al zijne bemoeilijking niets hielp, liet hij in 1652 het leveren van peper weer vrij. Verder vroeg hij aan de regeering om een jacht, waarmede hij naar Mataram wilde gaan, wat hem echter beleefdelijk geweigerd werd.

Toen in November 1654 het bericht was ontvangen van den vrede met Engeland, liet de regeering dadelijk alle peper in Djambi opkoopen. Nolpe genoot steeds het „faveur" van den pangéran en bouwde eene nieuwe loge. De vorige was in 1643 vernieuwd en had het dus niet lang uitgehouden.

In het begin van 1657 werd Nolpe door den onderkoopman Cornelis Ockerse afgelost; sedert eenigen tijd was hij memorieloos ge-

worden, zoodat de administratie zeer ten achteren was, te meer, doordat op het gedrag der ambtenaren veel aan te merken viel. Nolpe overleed op de reis naar Batavia aan boord van de *Achilles*. Al spoedig bleek, dat Ockerse ook niet deugde; hij dreef particulieren handel en werd daarom door den koopman Pieter de Goijer vervangen, terwijl Truijtman, na zijne terugkomst van Atjeh, als commissaris naar Djambi werd gezonden, ten einde dit kantoor te „visiteeren".

De twee metalen stukken, die de pangéran in 1651 gevraagd had, werden hem in 1658 geschonken. Zoo trachtte de regeering steeds het een of ander te bedenken om hem tot vriend te houden, hoewel hij dikwijls onaangenaam en brutaal was tegen de ambtenaren, die hij wel eens voor „hont" of „aep" uitschold. Later maakte hij het dan maar weer goed en zeide dat men het vergeten moest. Tot de zaken, waarmede men den Djambischen „groten" vriendschap bewees, behoorde ook dat de Hollanders en Engelschen des saturdags op de pasejban kwamen rondrijden te paard, zooals de pangéran dan óók deed, „nevens alle hare hoogheids adel". De Goijer klaagde aan de Regeering, dat hij maar „twee oude honden van paarden" had, „die bijten en achteruitslaan", waardoor de menschen „perijckel van verminkt te worden loopen", en hij vroeg daarom twee goede of *redelijke*. Maar zij moesten vooral *klein* zijn, want men reed altijd in een klein galopje, en de pangéran had zelfs een perzisch paard, dat hij ten geschenke had gekregen, weggegeven, omdat het daarvoor te lange beenen had.

De oorlog met Bantam had ten gevolge dat de boot van de *Oliphant*, die in 1658 voor Djambi lag, door 5 Bantamsche tinggangs overvallen en 15 man daarvan vermoord werden. Nu toonde de pangéran zich werkelijk vriend van de regeering, door in 1659 gezanten naar Batavia te zenden om als bemiddelaars op te treden tusschen haar en den sulthan van Bantam; het was inderdaad door hunne tusschenkomst, dat met dezen vorst vrede gesloten werd.

Tegen de Goijer bleef echter de pangéran onvriendelijk. Maar deze ambtenaar gaf daartoe misschien wel aanleiding. De pangéran beschuldigde hem van meer tolgeld te boeken dan hij betaald had, en liet dit te Batavia aantoonen. De koopman Dirck van Lier werd per *Zeepaert* naar Djambi gezonden om alweer de administratie te inspecteeren.

Vriendschap voor de Compagnie toonde de pangéran ook, toen in 1659 Palembang getuchtigd moest worden. Hij gaf daarbij aller-

lei raad, en had een ernstig verlangen om tegen zijn buurstaat en oom mede op te trekken. Zelfs zond hij, overland, troepen er heen. Maar de Regeering vertrouwde hem toch niet, „eer geloovende dat sij het met malcander houden en ons soecken te bedriegen al luijden van een en hetzelfde naturel sijnde.”

Palembang van 1646 tot 1659.

Nadat in 1646 de pangéran van Palembang gezegd had, dat de Compagnie de peper alleen van haar mocht koopen „tegen een vasten prijs”, die ongeveer een reaal per pikoel hooger was dan hetgeen gewoonlijk betaald werd, bleef de regeering gedurende eenige jaren bij haar besluit, om geen schepen meer naar Palembang te zenden, maar intusschen op te letten, of het product ook wellicht, in plaats van door Chineezen naar Batavia te worden gebracht, een anderen weg vond. Dit duurde zoo tot 1655. Toen werd bericht dat jonken uit China en Kinam te Palembang waren gekomen. De regeering zond er toen dadelijk *de Os* en *de Kat* heen, met twee sloepen, om te beletten dat deze jonken peper zouden uitvoeren. De koopman Anthonij Boeij, die met de vaartuigen medegegaan was, nam niet alleen de opgekochte peper, maar ook de 3 Kinamsche jonken in beslag, omdat de Compagnie op het oogenblik met Kinam in oorlog was. De beste dezer 3 jonken zond Boeij naar Batavia, maar de beide anderen, die oud waren, liet hij voor Palembang verbranden. De Chineesche jonk gaf haar peper af en vertrok. Had Boeij de Kinammers de rivier af laten drijven en ze dan genomen, dan zou hij geen inbreuk gemaakt hebben op de rechten van den pangéran, maar deze was nu ontevreden. Evenwel deed het hem genoegen dat de Nederlanders weer zelf te Palembang kwamen en hij vernieuwde het contract, in 1642 met van Vliet gesloten, waaraan hij zich echter niet hield, daar hij dadelijk weer peper aan anderen verkocht. Dit gaf aanleiding, dat den 24en December 1655 de koopman Joan Truijtman, met de *Goede hoop* en 2 sloepen naar Palembang gezonden werd, om een brief en geschenk aan den pangéran te brengen en over naleving van het contract te spreken. De pangéran stelde nu als voorwaarde, ongeveer evenals in 1642, dat wij een vast kantoor te Palembang zouden houden en steeds een of twee schepen op de rivier laten liggen.

Toen in Maart 1657 Anthonij Boeij er weer kwam met de *Witte Winthont* en de *Groene Molen*, werd hij goed ontvangen, maar hij kreeg den indruk dat de neutraliteitsschennis van 1655 nog niet

vergeten was en was bevreesd dat men daarvoor wraak zou nemen. De Palembangers waren evenwel op dit oogenblik met iets anders bezig. Zij hadden eene expeditie naar Bangka gezonden om dit aan hen te onderwerpen [1]), maar hadden daar eene nederlaag geleden. Boeij rapporteerde ook nog dat er groote eenstemmigheid bestond tusschen Palembang, Djambi, Djohor en Bantam.

In het volgende jaar (22 Januarij 1658) deed Cornelis Ockerse eene reis naar Palembang met de *Wachter*, en daarna nog eene met hetzelfde schip en *het Vliegend hart*, terwijl de *Jaccatra* hem nog nagezonden werd. Het schijnt nog al vreemd, dat Ockerse, die in het vorige jaar in Djambi getoond had geen goed ambtenaar te zijn, nu met deze zending belast werd. Het bleek aanstonds dat het hem daarvoor aan beleid ontbrak. In de rivier van Palembang lag eene jonk van Kambodja, met peper geladen. Op grond van het beweerde monopolierecht der Compagnie wilde Ockerse deze lading overnemen, doch de pangéran verzette zich hiertegen. Daarop liet Ockerse 8 Augustus de jonk langs zij van *de Wachter* halen; de Palembangers kwamen haar terug halen en er ontstond een gevecht, waarbij Ockerse zich niet ontzag op de jonk en (misschien niet opzettelijk) op de stad te laten vuren. Deze verergerde herhaling van de onvoorzichtigheid van 1655 verbitterde den pangéran, die nu besloot tot eene verraderlijke wraak. Hij begon met in schijn het geschil bij te leggen en overlaadde Ockerse met zoovele vriendschapsbewijzen, dat men haast zou zeggen, dat deze ziende blind moest zijn om niet te begrijpen dat hem een strik gespannen werd. De pangéran schonk hem den titel van toemenggoeng, een gouden kris en een piek als teeken van die waardigheid, en liet hem in de stad als zijn zoon uitroepen. Toen *de Wachter* den 22en vertrok, dreef Ockerse mede de rivier af, om het schip tot aan zee te vergezellen, en een der Palembangsche „vrienden" volgde met eenige prauwen. Ockerse was onvoorzichtig genoeg om den vriend met een paar dozijn Palembangers aan boord te laten overkomen en werd in de kajuit doodgestoken. De *Jaccatra* en *Wachter* werden door de Palembangers prijs gemaakt. Van de Nederlandsche opvarenden gelukte het aan 24 man te ontvluchten naar het voor de rivier van Djambi liggende schip *Oliphant;* de overigen werden óf vermoord, óf bleven levend in handen van de Palembangers.

Dit voorval had weer vrij langdurige operatiën tegen Palembang

---

[1]) De te Palembang wonende Bangkasche radja was daar in 1642 vermoord op last van den pangéran.

ten gevolge. Den 19en November vertrok Joan Truijtman met de jachten *Zeehondt* en *Maria* en eene sloep naar de rivier van Palembang om deze te blokkeeren. Hij zeilde met de *Zeehondt* eenen tak der rivier op, terwijl hij door de *Maria* en de sloep den anderen liet bewaken. De Palembangers vielen hem met de *Jaccatra, Wachter,* jonken en andere vaartuigen aan, doch werden teruggeslagen en herhaalden den aanval niet. Op den eisch om uitlevering van de gevangen of overgeloopen Nederlanders ontving Truijtman geen behoorlijk bescheid. Met de van Djambi terugkeerende *Drommedaris* kwam hij den 27en Februari 1659 te Batavia terug. De *Zeehondt* en *Maria* bleven intusschen tot April voor de rivier liggen en werden toen afgelost door de jachten *Bloemendael, Koukercke* en *de Kat* met de sloepen *Coelangh* en *Tonijn*, welke schepen de blokkade voortzetten.

Om met Palembang af te rekenen was eene sterkere expeditie noodig. De Regeering zond den 18en October 1659 een eskader daarheen, bestaande uit het schip *Orange,* de fluit *Postillon,* de galjooten *Nachtglas, Appelboom* en *Hammenhiel,* de navetten *Charlois* en *Mollucco,* het fregat [1]) *'t Wapen van Batavia* en de sloepen *de Kreeft, Tronck,* de *Groote Vinck,* de *Kleijne Vinck* en *'t Vliegend Hart.* De expeditie stond onder bevel van den Commandeur Jan van der Laan, terwijl de opperkoopman Johan Truijtman de tweede bevelhebber was. De schepen waren bemand met 423 zeevarenden en 749 soldaten, waarbij zich later de bemanning van de blokkade-schepen voegde, sterk 167 zeevarenden en 25 soldaten.

Als naar gewoonte werd er, na het vertrek, in zee een „seinbrieff" rondgezonden. Bij het naderen van Arnemuijden's droogte moesten 's nachts de 12 kleine vaartuigen vóór de *Orange* uit zeilen. Den 2en November kwam het eskader vóór de rivier van Palembang, bij de jachten *Bloemendael, Koukercke* en *Cat* ten anker.

Van der Laan ging 's avonds van den 3n over op de *Bloemendael* als admiraal, Truijtman op de *Koukercke* als vice-admiraal. Een uitgebreide order werd gegeven voor 't opvaren van de rivier, de te maken rondes, voorzichtigheidsmaatregelen tegen overrompeling enz. De orde waarin de schepen de rivier opvoeren, was de volgende: *Batavia* en *Postillon* voorop; daarachter *Bloemendael* en *Koukercken,* de *Kat* en *Kreeft,* vervolgens *Nachtglas,*

[1]) Wij herinneren dat „fregatten" in dien tijd zeer kleine vaartuigen waren *'T Wapen van Batavia* mat 20 ton!

Appelboom en *Hammenhiel*, en achteraan de *Charlois* en *Molueco;* terwijl de 4 overige sloepen aan beide zijden van den admiraal moesten blijven voor het overbrengen van orders enz. De *Orange*, te groot om de rivier op te gaan, bleef buiten ten anker.

Steeds met den vloed opdrijvende, zeilende als het mogelijk was, eindelijk verhalende, was men den 10en November genaderd tot bij de eerste versterkingen. Dit waren groote batterijen, van aarde met dikke palen aan den buitenkant; twee daarvan, Pemagangan en Martapoera geheeten, lagen aan den oostoever, de derde op het eiland Kembara daartegenover. In de rivier zag men vlotten met daarop gebouwde huizen liggen, die men voor branders hield. Men besloot tot eene verkenning met alle roeibooten en de galjoot *Nachtglas;* deze flotille werd onder het bevel gesteld van den schipper van de *Bloemendael*, Juriaan Paulsen. De sloepen werden, zoodra zij de batterijen naderden, hevig beschoten, maar daarbij had de vijand het ongeluk, dat in Pemagangan een kruitvoorraad ontplofte, die groote schade veroorzaakte. De Commandeur liet nu de drie jachten tot vóór deze sterkte verhalen, die daarop gedurende 2½ uur fel beschoten werd. De palen waren met rijsbossen bekleed, zoodat een kanonskogel er niet door ging, maar de schietgaten werden dikwijls getroffen en de musketiers in de „beschansde" marsen deden den vijand veel afbreuk, zoodat eindelijk, misschien ook wel uit gebrek aan munitie, zijn vuur verflauwde, dat dikwijls goed gericht was, want de *Koukercke* bijvoorbeeld had 21 schoten in den romp.

Een sein om te landen schijnt ontbroken te hebben, want de commandeur ging zelf langs de schepen om de order daarvoor te geven. Aan den wal werd geen weerstand geboden; de vijand vluchtte naar Martapoera. Op Pemagangan telde men 22 stukken. Twaalf compagniën, ongeveer 600 man, bleven 's nachts in de veroverde sterkte, terwijl de vijand voortdurend brandende vlotten naar de schepen liet afdrijven.

Toen den volgenden dag (11 Nov.) vier compagnieën op verkenning naar Martapoera gezonden waren, vonden deze het verlaten. Intusschen werd het veroverde geschut in de schepen geladen. Naar Kembara werden 4 compagniën gezonden, die ook deze sterkte verlaten bevonden. De vijand verbrandde de *Wachter;* de *Jacatra* lag gezonken. Nadat het geschut van de batterijen aan den oostoever ingescheept was, werd 's avonds Pemagangan zooveel mogelijk verbrand en vervolgens deze oever ontruimd, waarna Kembara met 8

compagniën bezet werd. Deze werden 's nachts driemaal aangevallen, doch de vijand telkens afgeslagen.

Het volk had nu tweemaal 24 uren achtereen hard gewerkt in een bijna onafgebroken regen en niet geslapen, zoodat rust hoog noodig was. Daarom werd den 12en geëmbarkeerd en gerust. Den volgenden dag bepaalde men zich tot het verbranden van Kembara, terwijl eenige vlotten, die waren komen afdrijven, weer in brand gestoken en met den vloed terug gezonden werden.

Den 14en lichtte de vloot, met het doorkomen van den vloed, de ankers en dreef de stad Palembang voorbij, waartoe zij een half uur noodig had, steeds hevig beschoten wordende uit het geschut, waarmede de 24 voet hooge pagar van zware balken, die om de geheele stad liep, bezet was. Aan de bovenzijde der stad, buiten het bereik van het kanonvuur, werd geland. De vijand verdedigde zich goed, toen hij op drie verschillende punten aangevallen werd; men vocht gedurende een klein uur man tegen man. Zoodra de aanvallers bemerkten dat de wind van hunne zijde naar die van den vijand woei, staken zij de huizen in brand en verjoegen daardoor de verdedigers, zoodat de stad nog denzelfden dag veroverd was. Men vond nabij den dalem de lijken van 15 Nederlanders, die in 1658 gevangen genomen waren. Zij waren in het blok gesloten en geboeid, en, waarschijnlijk even vóór de vlucht van den pangéran, met krissteken vermoord. Een jongen, die ook tot de gevangenen behoorde, was ontkomen en naar de sloepen gezwommen. 's Avonds keerden de gelande troepen naar de schepen terug.

Den volgenden morgen vroeg werd weer geland en de veroverde en gedeeltelijk verbrande stad in oogenschouw genomen. De buit was niet belangrijk; veel was verbrand. Men vond in den dalem 40 gongs, een aantal bassen, pieken en al de „roode laeckense rocken van des pangérans lijff guarde".

Het grootste metalen kanon was, volgens mededeeling van inlandsche Christenen (Portugeesche onderdanen) door de priesters tweemaal gewasschen geworden, met muskus bestreken en met fijn rood laken bekleed, met de voorspelling, dat al de Hollandsche schepen een voor een in den grond geschoten zouden worden.

's Avonds kwamen 60 vlotten met huizen er op, de rivier afdrijven, met 3 man er op, om ze in brand te steken. Maar men ging ze tegemoet, joeg het volk er af en boegseerde ze langs de schepen, waar ze vervolgens in brand gestoken en aan den ebstroom overgelaten werden.

Den 16en werden de *Molucco* en *'t Wapen van Batavia* naar de *Orange* gezonden met het bericht der overwinning, het veroverde geschut en den last om eene dankzegging te houden

Den 17en werd met 12 compagniën een marsch gemaakt rondom de bepagarde stad. Men bevond deze 290 Rijnlandsche roeden (1093 meters) lang en bijna ook zoo breed te zijn. De „Conincklijcke begraffenissen achter het hoff, bestaan hebbende in 5 huijsen, seer costelijck verguldt ende met alderleij figuren in steen uijtgehouwen," werden met het overige, dat nog staan gebleven was, den 18en verbrand ; den volgenden dag ondergingen de vaartuigen hetzelfde lot. Den 20en was de beurt aan de Portugeesche en Chineesche kampen aan de overzijde der rivier. Enkele prauwen, die bruikbaar schenen, behield men voor den dienst der Compagnie. Op dezen dag zond de commandeur aan den pangéran een brief, om hem uit te noodigen vrede te maken en daartoe gezanten naar Batavia te zenden, doch hij ontving geen antwoord. Den volgenden dag werd het verbranden voortgezet en daarna aan het volk rust gegeven.

Den 23en, Zondag, werd dankzegging gehouden, waarbij de gebruikelijke vreugdeschoten met het kanon niet vergeten werden.

Den 24en vertrokken de *Nachtglas* en *Appelboom*, met twee compagniën naar de *Orange*. Aan eerstgenoemde was opgedragen bericht te brengen naar Batavia.

Nadat men den 25en nog eens met den vloed opgedreven was, daarboven nog het een en ander verbrand had en met de eb weer tot bij Martapoera afgezakt was, scheen de tuchtiging nagenoeg afgeloopen en werd tot vertrek besloten. Hiertoe bestond ook aanleiding in het groote aantal zieken onder de bemanning.

Den 27en werd tot besluit Martapoera verbrand en vervolgens de ankers gelicht.

In de verschillende gevechten waren 30 Nederlanders gesneuveld, en eenige anderen zwaar gewond. De buit bestond uit 75 stukken grof geschut, 4 steenstukken, 143 metalen bassen, 11 ijzeren bassen en 295 roers.

Voor het afdrijven naar zee waren ruim 5 dagen noodig. Den 1en December ankerde het eskader bij de *Orange*. Den 3en werd de *Postillon* naar Djambi gezonden, vanwaar het bericht was ontvangen, dat de pangéran dier landstreek te land troepen had afgezonden tegen de Palembangers.

Den 4en ging de vloot onder zeil naar Batavia, waar zij den 9en aankwam.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Mr. J. A. van der Chijs: Geschiedenis van de Gouvernements thee-cultuur op Java, zamengesteld voornamelijk uit officiëele bronnen. Uitgegeven met medewerking van de N.-I. Maatschappij van Nijverheid en Landbouw. Batavia, Landsdrukkerij — 's Hage, MART. NIJHOFF. gr. 8°.

C. J. de Jaager en **H. J. W. van Lawick van Pabst:** Rapport nopens de vischvijvers op Java en Madoera, naar aanleiding van het onderzoek ingesteld door de Controleurs der 1e klasse bij het B. B. op genoemde eilanden — —. Batavia, Landsdrukkerij. 1903. gr. 8°. Met tabel en platen.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruyven:** Het ouwen in Overzeesche gewesten. 2e vermeerderde en verbeterde uitgave. (*1e Aflevering*). Leiden, Boekh. en Drukk. voorheen E. J. BRILL. 1904. gr. 8°. Met afbeeldingen.

P. J. F. Louw: De Java-Oorlog van 1825—30. Uitgegeven door het Bat. Gen. van Kunsten en Wetensch. met medewerking van de Ned.-Indische Regeering. Batavia, Landsdrukkerij — 's Hage, M. NIJHOFF. 1904. gr. 8°. Met kaarten.

Dr. F. W. T. Hunger: Physiologische onderzoekingen over Deli-tabak. *Deel I. Eerste Stuk*: Colorimetrische zetmeel-bepalingen. Batavia, G. KOLFF & Co. 1903. gr. 8°.

Post- en Telegraafgids voor Nederlandsch-Indië. Staatsblad 1896 no. 110. Achtste jaargang 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. 8°. Met tabel.

H. H. van Kol: Inkrimping onzer Koloniën (Overgedrukt uit „De Nieuwe Tijd" van April 1904). Amsterdam, J. A. FORTUYN. 1904. 8°.

Rijks Ethnographisch Museum te Leiden [Ministerie van Binnenl. Zaken]. Verslag van den Directeur [Dr. **J. D. E. Schmeltz**) over het tijdvak van 1 Oct. 1902 tot 30 Sept. 1903. Met 8 platen en 4 figuren in den tekst. 's Gravenhage, [Landsdrukkerij]. 8°.

Mr. W. Ph. Scheuer: Het Personenrecht voor de Inlanders op Java en Madoera. Proeve van codificatie. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1904. 8°.

Dr. C. L. van der Burg: De voeding in Nederlandsch-Indië. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1904. 8°.

S. Kalff: Multatuli-opstellen. Rotterdam, B. VAN DE WATERING. 1904. 8°.

Prof. Dr. M. Fesca: Der Pflanzenbau in den Tropen und Subtropen. *Erster Band*. Berlin, WILH. SÜSSEROTT. 1904. 8°. [Süsserotts Kolonial-bibliothek Band 7].

Wilh. Kaufmann: Welt-Zuckerindustrie (Fiskalische Vorzugsbehandlung, Kartelle) und Internationales und Koloniales Recht. Berlin, FR. SIEMONROTH. 1904. 8°.

K. B.: Dr. Ellinger's nasopharyngeale theorie van de malaria-infectie. Populaire mededeeling door —. Tegal, J. D. BOER — Purmerend, J. MUUSSES. 1904. 8°.

Mr. E. Ed. Lenting: Schets van het Nederlandsch Staatsbestuur en dat der Overzeesche Bezittingen. Zesde uitgave bewerkt door **Mr. H. J. Romeijn.** 's Gravenhage, Gebr. VAN CLEEF. 1904. 8°.

R. Freiherr von Eisenstein: Reise nach Siam, Java, Deutsch-Neu-Guinea und Australasien. Tagebuch etc. Mit 214 Abbildungen und 5 Karten im Text, 8 Tabellen und 1 Reisekarte Wien, K. GEROLDS SON. 1904. 8°.

Bericht betreffende de organisatie enz. eener volledige **compagnie wielrijders**, zoomede betreffende het meest wenschelijk geachte rijwieltype voor het [Indisch] leger. (Officieele Bijdrage van het Dep. van Oorlog in Ned.-Indië). Batavia, G. KOLFF & Co. 1904. 8°. Met platen. [Extra-Bijlage van het Ind. Militair Tijdschr. No. 10.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 26, afl. 3. Maart 1904.* C. J. HASSELMAN: Hongersnooden in Britsch-Indië en de lessen die wij daaruit kunnen trekken [Overgenomen uit „de Indische Gids", Nov. 1903]. — H. F. Damsté: Bestuurscontinuïteit. — Mas Ngabehi DWIDJOSEWOJO: Over het geven van feesten [bij huwelijk en besnijdenis] en bijdragen hiertoe en de daartegen te treffen maatregelen. — C. J. HASSELMAN: Vastlegging en bijhouding van Java's economischen toestand. — Mondelinge behandeling van de Indische Begrooting voor 1904 (Dep. van Binnenl. Best.) — *Varia*: De Landrenteoverpeinzingen van het Algemeen Handelsblad. — Het uitstoelen der rijstplant. — Onze rechtspraak, hoofdoorzaak van de verwaarloozing van ooftteelt op Java.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. *14e jaarg. April 1904.* E. C. ABENDANON: Sawa Loento I. (met illustraties).

Eigen Haard. *30e jaarg. (1904), maandafl. 3.* Korintji (met illustraties). — PIM: Mijnbouw en nog wat. XII.

Vragen van den Dag. *19e jaarg. Mei 1904.* Dr. H. BLINK: Het Indisch Genootschap 1854—1904. Het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 1851—1904. Een blik op de ontwikkeling der kennis van en der belangstelling in de Nederlandsche Koloniën (met plaat).

Onze Tijd. *1904. No. 17.* Jonkvr. H. B. DE LA BASSECOUR CAAN: Ternate's geschiedenis (met ill.). (*zie ook No 18 en 19*). — **Id. No. 20.** Dez.: Ternate's bewoners (met ill.)

Indisch Genootschap. *Vergadering van 23 Febr. 1904.* De Surinaamsche Bosschen (Voordracht van den heer A. H. BERKHOUT, met discussie).

Verslagen der Marine-Vereeniging. *Jaargang 1903—04. No. 2.* Indische Marinezaken, door W. J. COHEN STUART (Voordracht met discussie).

Marineblad. *18e jaarg. (1903—04). 8e afl. 2 April 1904.* W. KUYL: Eene studie over de Nederlandsche weerkracht ter zee. — TP.: De nieuwe kabelverbindingen in Ned. Oost-Indië. — Dr. J. A. PORTENGEN: Het Marinehospitaalschip „Filips van Marnix" gedurende de tweede Atjeh-expeditie (*vervolg en slot*).

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. (1904) 1 April.* R. A. EEKHOUT: Schetsen van Java's Zuidkust in woord en beeld. „Het Bajah Kolenveld" II (met illustraties en kaartje). (*zie ook 15 April*). **Id. 15 April.** H. TEN HOVEN Iets over de opneming van Straat Makassar (met ill.).

Consulaire Verslagen en berichten. *14 April 1904, No. 15.* Verslag van den wd. consul der Ned. **te Penang**, J. J. HULSTKAMP. [Hierin: De dollarquaestie in Sumatra. — Handel met Nederlandsch-Indië. — Immigratie en emigratie. Inboorlingen van Ned.-Indië. — Arbeid op plantages door idem. — Enz.]

Tijdschr. van het Kon. Instituut van Ingenieurs. *Afd. Ned.-Indië. 1903—1904. Afl. 1.* Verhandelingen: L. H. SLINKERS en E. H. KARSTEN: De werken tot bevloeiïng der Tjiheavlakte in de Res. Preanger Regentschappen (met platen).

Indisch Militair Tijdschrift. *34e jaarg. (1904) No 1.* De viering van het 75 jarig bestaan der Kon. Militaire Academie, door REUNIST. — Ducimus [= D J. RUITENBACH]: Opvoedkundige beschouwingen over recruten opleiding (*met slot in No. 2*). — Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog? X. — J. H. DIBBETZ: De expeditie naar Tamiang, 1893 (Met platen). — J. HILDERING: De Timoreezen in ons leger. — *Voor de praktijk*: Het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven, door A. VAN DER HEGGE SPIES. — Voorstel tot wijziging van art. 31 v/h huish. regl. der off. ver. tot onderl. ondersteuning van nagelaten betrekkingen, door W. F. H. SCHOENMAKER. — Begrooting van Ned. Indië. Memorie van Antwoord. — Herdenking van het 75 jarig jubileum der K. M. A. — **Id. No. 2.** J. B. SNEPVANGERS: Kort overzicht betreffende de samenstelling en de verveelvuldiging van topografische kaarten in Ned.-Indië (met plaat). — B. H. FRANSSEN HERDERSCHEE: Onze strijd in de Boven-Doesoen (Centraal-Borneo). (met platen en bijlagen). — X: Over uniformen en de kleur der veldtenue. — J. C. C. NIJLAND: Het verlichte geweer M. 95 P. M. — v. R.: Cavalerie in den regentijd. — *Voor de practijk*: R: § 24 Schietvoorschrift der infanterie. — *Varia*: Red.: Kleur der uniform.

De Militaire Spectator. *April 1904.* Een wederwoord [over de samensmelting der Ned. en Ind. officierskorpsen], door „De schrijver der Brochure". [= J. L. LE BRON DE VEXELA.]

Notulen der Algem. Verg. van de Soekaboemische Landbouw-Vereeniging, *van 26 Febr. 1904.* Onderwerp: „Belemmeringen in het bedrijf van Landbouw-ondernemingen". [Over het toelaten van Chineezen op erfpachtsperceelen, enz.].

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *12e jaarg. (1904). afl. 1.* Voorwoord van den redacteur. — TH. MARR: Onderzoekingen omtrent het phosphorzuur in den bouwgrond op Java. — G. J. B. BLEKKINK: Zaadriet. — De tegenwoordige lage prijs der suiker. — Verpakking van ruwe Java-suiker voor de Japansche markt (met afbdn.). — **Id. Afl. 2.** J. D. KOBUS e. a. Selectie van suikerriet. — Enz.

Cultura. *16e jaarg. (1904), Maart-afl.* F. A. VON STÜRLER: Het voortkweeken der cultuurgewassen in Ned.-Oost-Indië (met afbdn.), (*en met vervolg en slot in de April-afl.*).

De Indische Mercuur. *27e jaarg. (1904), No. 12.* M. G[RESHOFF]: Teelt van Sandelhout in Ned.-Indië. — F. W. MORREN: De Cacaocultuur in Suriname. — Soekaboemische Landbouw-Vereeniging (Extract uit de Notulen van 22 Dec. 1903) — Mijnwezen in Ned.-Oost-Indië [bespreking van het onlangs verschenen Jaarboek]. — Ned. Afdeeling der N. I. Maatsch. van Nijverh. en Landbouw (vervolg der voordracht van den heer R. D. VERBEEK over de nieuwe mijnwetgeving in N. I. (*zie ook No. 14 en 15*). — **Id. No. 13.** Dr. H. BLINK: De beteekenis van het Panama-kanaal voor den handel en het verkeer, ook voor Nederland en de Nederl. koloniën (met kaartje). — Rietbranden op Java. — Taxatie oogst 1904 der particuliere koffielanden in West-Java. — Zijdeteelt op Java. — Verslag van het Mijnwezen over het 3e kwartaal 1903 (*zie ook No. 14*). — **Id. No. 14.** Nieuwe zoutdebiteering in onze Oost-Indische koloniën (voordracht van dr. TH. J. VAN BUUREN in 't Ind. Genootschap). — Soekaboemische Landbouw-Vereeniging (extract uit de Notulen der Verg. van 26 Febr. 1904). — Idem van de Bataviasche Landbouw-Vereeniging van 21 Febr. — Bestrijding van de voorgestelde verhooging van invoerrechten op tabak. — De suikerindustrie op Java en de Inlandsche bevolking (voordracht van Mr. C. TH. VAN DEVENTER in „Hou en Trou".) — **Id. No. 15.** VAN GORKOM: [Bespreking van:] Dertig jaren Kinamarkt in Woord en Beeld, door C. H. O. M. VON WINNING. — Koloniaal Museum. — L. B. J.: Coca. — Cacao-crisis in Suriname.

Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 63 (1903—04), afl. 4.* Dr. W. VAN BEMMELEN: The daily Field of Magnetic Disturbance. — G. A. D. VAN DER SANDE: Aanteekening omtrent de weersgesteldheid op Meto Debie (Humboldtsbaai, Nieuw-Guinea). — Windrichting te Merauke volgens uurwaarnemingen verricht gedurende de maanden Febr.—Juli 1902 — Notulen der vergaderingen van de K. N. V. in Ned.-Indië, gedurende 1903. — Dr. CH. M. VAN DEVENTER: Over de Hydrostatika van Archimedes. — Dr. H. D. TJEENK WILLINK: Verslag van de voordracht door Prof. WICHMANN gehouden in de bestuursvergadering van 30 Sept. 1903.

Bulletin de l'Institut de Buitenzorg. 1904. No. XVIII. Dr. E. C. Julius Mohr: Ueber die Bestimming des Total-Stickstoffs im Tabak.

Het Koloniaal Weekblad. *4e jaarg. No.* 4. N. van Zuylen-Tromp: Nederlandsch-Indisch Vlechtwerk. — **Id. No. 5.** De oorzaken van den achteruitgang van den Javaan en de middelen om dien te stuiten.

Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap. 48ste Deel (1904), 1e Stuk. *Land- en Volkenk. van Ned.-Indië*: J. Fortgens: Van Sidangoli naar Ibu (met schetskaartje en afb.) — S. Luinenburg: Javaansche verhalen.— (M. Joustra): Bespreking van onderscheidene woorden van gewicht bij Evangeliepredikiug en onderwijs in 't Karo?-Bataksch. — *Dagboeken, Verslagen enz.*: Vierde vergadering der Javaansche Voorgangers in de Oost-Java missie, gehouden te Swaroe (Malang), 5 en 6 Jan 1904.

Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging. *April 1904.* Verslag over het jaar 1903. (Hierin Staat der Zendingsposten: Indramajoe, Cheribon, Tjidërës, Tasik-Malaja, Pangharëpan, Buitenzorg, Meester-Cornelis, Batavia en Bandoeng.)

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *April 1904.* De Deli-zending in het jaar 1903. *a.* Boekoem, door H. Guillaume. *b.* Sibolangit, door J. H. Neumann. *c.* Boeloeh Awar, door M. Joustra.

Berichten der Utrechtsche Zendingsvereeniging. *April 1904.* Nieuw-Guinea. 1. Mansinam. Verslag van de 3 laatste maanden 1903. 2. Roon. Verslag van het werk van den goeroe aldaar, uit het Noefoorsch vertaald door Br. van Balen. — 3. Doreh. Eerste indrukken.

Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. *No. 41 January 1904.* Edw. H. Gomes: Two Sea Dyak legends. — H. N. Ridley: New Malayan plants. — R. Shelford: A list of the Butterflies of Borneo.

Scientific American. *2 April 1904. Supplement.* Clarence B. Moore: The Boro Budur Temple of Java (met 5 afbdn.).

Abhandlungen und Berichte des Kön. Zool. und Anthr. Ethn. Museums zu Dresden. *Bd. X 1902/3. Nr. 6. Ethn. Miszellen II.* A. B. Meyer & O. Richter: Geisterfallen im Ostindischen Archipele (Mit Tafel). — Die Messingschilde von der Molukken See (Mit 2 Textabb.). — Ueber Messingpanzer in der Molukken See. Mit 1 Textabb). — Webgerät aus dem Ostindischen Archipele mit besonderer Rucksicht auf Gorontalo in Nord Celebes (Mit Tafel und Textabb.) — Die Kains Bëntënan (van de Minahassa). (Mit Tafel). — „Bronze"-Zeit in Celebes. (Mit 5 Textabb.). — Steinzeit in Celebes. (Mit Tafel und Textabb.)

Publikationen des Kön. Ethnogr. Museums zu Dresden. *Band XIV 1903.* A. B. Meyer & O. Richter: Celebes I: Sammlung der Herren Dr. Paul und Dr. Fritz Sarasin aus den Jahren 1893—1896. Anhang: Die Bogen-, Strich-, Punkt- und Spiralornamentik von Celebes. (Mit 29 Tafeln, 17 Textabb, und 1 Karte) [van Celebes].

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 Maart — 22 April 1904.

De stijgende suikerprijzen hadden een gunstig effect op de koersen van Koloniale Bank- en Cultuur-ondernemingen, al dient te worden opgemerkt, dat de stemming, ook alweder in verband met den toestand der suikermarkt, de laatste dagen flauwer is. Verschillende tabaksaandeelen ondervonden de reactie, gevolgd op de sterke stijging van de vorige maand. Eene groote speculatie in aandeelen Koninklijke Petroleumbronnen, opgezet met het oog op de aanstaande uitgifte te Londen van certificaten van aandeelen in £ 20.—, sleepte de andere petroleum-aandeelen in zwakke mate mede. Voor spoorwegwaarden was de markt ditmaal tamelijk willig.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. d. Vorstenlanden	7	%
Pref. Aand.	„ „ „ „	2½	„
Aand.	Int. Cred. & H. V. Rotterdam	4½	„
„	Javasche Bank	3	„
Cert. v. Aand.	Ned. Hand. Mij	2⅝	„
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	4¾	„
5% Oblig.	Ned. Ind. Landb. Mij.	⅞	„
Aand.	Kalibagor, Suikerfabriek.	12½	„
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	7	„
„	Suikerond. Sentanen-Lor.	2	„
„	Besoeki Tabak Mij	11½	„
„	Deli Batavia Mij.	10	„
„	Deli-Cultuur-Mij	1½	„
„ A.	Langkat Tabak Mij	5	„
„	Kon. Paketvaart Mij.	6	„
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Industrie Mij.	2¾	„
Aand.	Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petroleum-bronnen in N. I.	50½	„
„	Petr. Mij. Moeara Enim	15¾	„
„ B.	Perlak Petroloum Mij.	2½	„
„	Sumatra Palembang Petr. Mij	5¼	„
„	Kwand. Soemalata Mijnb. Mij	2	„
„	Ned. Ind. Expl. Mij	17¾	„
„	Mijnb. Mij. Soemalata	1	„
„	Deli Spoorweg Mij.	2	„

Aand.	Babat-Djombang St. tr. Mij.	9 %
„	Madoera Stoomtram Mij	5 „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	5 3/4 „
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	1 3/4 „
„	Semarang Joana Stoomtr. Mij.	1 „
„	„ Cheribon „ „	3 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Badas Suikerfabriek	1 1/2 „
„	Michiels-Arnold Rijstlanden	2 „
„	Amsterdam Deli Comp.	22 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	15 „
Aand.	Asahan Plantage Mij.	11 3/4 „
„	Asahan Tabaksbouw Mij.	1 „
„	Deli Padang Mij.	32 „
„	Deli Tabak Mij	1 „
„ A.	Langkat Cult. Mij.	5 „
„	Medan Tabak Mij.	4 „
„	N. Asahan Tabak Mij	5 1/4 „
Pref. Aand. A.	Padang Cult. Mij.	4 1/8 „
Aand.	Padang Tabak Mij.	9 „
„	Rotterdam-Deli Comp.	9 1/2 „
Pref. Aand.	Tab. Mij. Sakoeda	5 „
Aand.	Senembah Maatschappij	1 1/2 „
„ A.	Serdang Tabak Mij	2 „
„ B.	„ „ „	3 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	6 „
„	Rott. Lloyds	2 1/8 „
„	Stoomvaart Mij. Nederland	3 1/2 „
„	Java Petroleum Mij.	5 1/2 „
Pref. Aand.	Perlak Petroleum Mij.	23 1/2 „
Aand.	Ned. Ind. Mijnb. Mij	1 „
„	Oost-Borneo Mij.	3 „
Pref. Aand.	Oost Borneo Mij.	7 „
Aand.	Redjang-Lebong Mijnbouw Mij.	14 „
„	Singkep Tin Mij.	1 3/4 „
„	Batav. Electr. Tramw. Mij.	1 1/2 „

DIVIDENDEN.

Handel en Industrie Mij Curaçao		6 1/2 %
Soerab. Machinehandel v/h Becker & Co.		*f* 30 –
Perlak Petroleum-Mij. A.		„ 25.80
„ „ A	(superdividend)	„ 100.–
„ „ B		„ 15.—
Soerabaiasche Hulpbank		5 %
Mij. tot Expl. van de landen Pantjoer en Angkrek	(interim)	5 „

Particulier Prauwenveer Soerabaia	6.7 %
Bouw-Mij. Kepoetran Soerabaia	10 „
Nieuw Prauwenveer Batavia	11 „
Cheribonsche Apotheek	6 „
Deli-Maatschappij (restant-dividend)	/ 200.—
Mij. Suikerfabriek Kaliwoengoe	„ 130.—

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Surinaamsche Bank	190 %
„	Cult. Maatschij. Kayoe-Enak	10 „
„	Landb. Maatschij. Pasir Kananga	$17^1/_2$ „
„	Suikerfabriek Poerwokerto	60 „
„	Preanger Koffie Cultuur Mij. Tjiharoes-Rahajoe	45 „
„	Vereenigd bezit van Ind. fondsen	36 „
„	Cultuur Mij. Maron	45 „
„	Madura Petroleum Explor. Mij.	24—25 „
„	Probolinggo Stoomtram Mij.	10 „
„	Cultuur Mij. Kentong	1 „
„	Droogdok Mij. Tandj. Priok	$166^1/_2$ „
„	Koffie Cultuur Mij. Kali Klepoe	$40^1/_8$ „
„	Landbouw Mij. Ngoepit	142—150 „
„	Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	58 „
„	Koffie Cultuur Mij. Wilhelmina	$^1/_2$ „
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	$16^3/_4$ „
„	A Rembang Petroleum Maatschij.	8 „
„	Suikerfabriek Badas	8 „
„	Koetei Exploratie Mij.	10 „
„	Oost Ind. Zee- en Brand-Assur. Mij.	25 „
„	Landbouw Mij. Getas	80 „
„	„ „ Temoeloes	105 „
„	Mij. tot voorzetting der zaken v. d. Linde & Teves	$109^1/_2$ „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	115 „
Opr. Aand.	Suikerfabriek Kalibagor	*f* 50—60
„ „	Petroleum Mij. Moeara-Enim	*f* 300—345
„ „	Petr. Mij. Moesi-Ilir	*f* 25.—
„ „	Singkep Tin Mij.	„ 70.—
Oblig.	Cult. Mij. Gending	104—107 %
„	„ „ Tjepper	81 „
„	„ „ Watoetoelis-Poppoh	$99^7/_8$ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. April. 8	21
Borneo-Sumatra Maatschappij	Aand.	—	—
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.	„	$61^1/_4$	$64^1/_4$
id.	Pref. Aand.	$140^1/_2$	142
Handelsv. Amsterdam	Aand.	—	$109^1/_2$
Int. Cred. & H. V. Rotterd.	„	95	—
Javasche Bank	„	$171^1/_2$	—
Koloniale Bank	„	29	—
id.	Pref. Aand.	$41^1/_2$	$44^7/_8$
Liquid. Barge & Moormann	Aand.	—	—
Ned. Handel-Mij	Cert. v. Aand.	$142^3/_4$	$142^1/_2$
Ned. Ind. Escompto Mij.	Aand.	—	—
Ned. Ind. Handelsbank	„	70	$72^1/_2$
Ned. Ind. Landb. Mij.	5 % Obl.	103	—
Badas, Suikerfabriek	Aand.	9	—
Banda, Credt. & Handelsver.	„	—	—
Jav. Bosch Expl.-Mij.	„	—	—
Javasche Cultuur-Mij.	„	73	—
Kalibagor, Suikerfabriek	„	73	$85^1/_2$
Kaliwoengoe Plantaran	„	—	—
Maron Cult. Mij.	„	—	—
Melattie, Landbouw-Mij.	„	—	—
Michiels-Arnold, Rijstlanden	„	100	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.	„	17	24
Ngoepit, Landbouw-Mij.	„	—	—
Ngredjo Cultuur Mij.	„	—	—
Penampean Cult.-Mij.	„	—	—
Pondok Gedeh Cult. Mij.	„	—	—
Rongga Landbouw Mij.	„	—	—
Suikerond. Sentanen-Lor.	„	—	110
Sindanglaoet, Suikerfabr.	„	—	—
Soemberredjo Cult.-Mij.	„	—	—
Temoeloes, Landb.-Mij.	„	—	—
West-Java Kina Cult.-Mij.	„	—	—
Wonokoyo	„	—	—
Amsterdam-Deli Comp.	„	464	465
Amsterdam Sum. Cult.-Mij.	„	—	—
Tabak-Mij. Arendsburg	Cert. v. A.	459	455
Asahan Plantage Mij.	Aand.	22	15
Asahan Tabaksbouw Mij.	„	35	32
Besoeki Tabak-Mij.	„	72	75
Deli-Batavia-Mij.	„	408	415
Deli-Cultuur-Mij.	„	52	54
Deli-Langkat-Tabak-Mij.	C. v. A.	—	—
Deli-Maatschappij	Aand.	449	—
Deli Padang Mij.	„	40	32
Deli Plantage Mij.	„	10	$11^1/_2$
Deli-Tabak-Mij.	„	11	—
Tab.-Mij. Franco Deli	„	—	—
Tab. Mij. Kwala Pessilam	„	20	—
Langkat-Cult.-Mij.	„ A.	50	45
„ „	„ B.	—	—
Tabak Mij. Langk. Soekaranda	Pref. Aand.	10	—
Langkat-Tabaksbouw Mij.	Aand.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. April.	
		8	21
Langkat-Tabak-Mij	Aand. A.	54	49
idem	„ B.	—	—
Medan-Tab.-Mij	Aand.	$199^{3}/_{4}$	189
Tab.-Mij. Namoe Djawi	Pref. Aand.	10	—
Nieuwe Asahan Tab. Mij	Aand.	$105^{7}/_{8}$	97
Padang Cultuur Mij	Pref.Aand.A.	$13^{3}/_{4}$	$14^{1}/_{8}$
„ „ „	Aand. B.	—	—
Padang Tabak-Mij	„	$99^{1}/_{2}$	90
Rotterdam-Deli-Mij	„	188	185
Tabak Mij. Sakoeda	Pref. Aand.	20	20
Senembah-Mij	Aand.	384	$383^{1}/_{2}$
Serdang Tab. Mij	„ A.	120	118
„ „ „	„ B.	$38^{1}/_{2}$	$38^{1}/_{2}$
Tabak Mij Soengei Bedjankar	„	60	—
Sumatra Cult. Mij	„	196	190
Sumatra Plantage Mij	„	50	—
United Langk. Plant	Cert. v. A.	—	—
Ned.-Ind. Electr.-Mij	Aand.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschij	„	—	—
Kon. Paketvaart-Mij	„	141	145
Rott. Lloyd	„	$91^{3}/_{4}$	$89^{3}/_{4}$
Stoomv. Mij. Nederland	„	138	$132^{1}/_{2}$
Dordt. Petr. Industrie Mij	Pref. Aand.	123	$122^{3}/_{4}$
Java Petroleum Mij	Aand.	42	$39^{3}/_{4}$
Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië	„	512	$540^{1}/_{2}$
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	109	$113^{1}/_{2}$
Perlak Petroleum Mij	Pref. Aand.	126	$119^{1}/_{2}$
id.	Aand. B.	62	$61^{3}/_{4}$
Sumatra Palembang Petr. Mij	„	$67^{3}/_{4}$	$68^{1}/_{4}$
Kwand. Soemalata Mijnbw. Mij	„	31	33
Ned. Ind. Exploratie Mij	„	118	120
id. Mijnbouw-Mij	„	$7^{1}/_{4}$	7
N. Celebes Mijnb. Mij	„	7	—
Oost Borneo Mij	„	$11^{1}/_{2}$	10
id.	Pref. Aand.	—	$35^{1}/_{2}$
Redjang Lebong Mijnb.-Mij	Aand.	267	246
Singkep Tin-Mij	„	—	$103^{1}/_{4}$
Mijnbouw Mij. Soemalata	„	$80^{1}/_{2}$	79
Droogd.-Mij. Tandj. Priok	„	—	—
Deli-Spoorweg-Mij	„	165	168
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij	„	$185^{1}/_{2}$	186
Babat Djomb. St. tr. Mij	„	22	30.
Bat. Electr. Tram-Mij	„	—	12
Kediri Stoomtram-Mij	„	85	—
Madoera „ „	„	$5^{3}/_{4}$	11
Malang „ „	„	$39^{3}/_{4}$	39
Modjokerto „ „	„	$6^{1}/_{2}$	$12^{1}/_{4}$
Ned.-Ind. Tramweg-Mij	„	144	—
Oost-Java-Stoomtram	„	35	36
Pasoeroean „	„	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij	„	—	—
Semar.-Joana Tramw.-Mij	„	139	—
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij	„	145	—
Serajoedal St.-Tr.-Mij	„	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 15—27 Feb.	TE BATAVIA. 29 Feb.— 15 Maart.	
Javasche Bank	173—173½	174	
Certif. Ned. Handel-Mij	141—144½	141	
N. I. Escompto Mij	123½—124	124	
Ned. Ind. Handelsbank	67—68	68½	
Koninklijke Paketvaart Mij	142½—143½	—	
Int. Cr. & Hand. Verg, „Rotterdam"	93	93	
Handels-Verg. „Amsterdam"	112—113	112½	
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	57½	60	
Mij. Onderlinge Hulp	—	65	
N. I. Sport Mij	—	90	ex divid.
Handelsvereeniging v/h. Reiss & Co	—	105	
Deli Spoorweg Mij	172½	—	
Ned. Ind. Tramweg Mij	—	145	
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	142	142	
Samarang-Cheribon „	145½—146	145½	
Serajoedal „	118	118	
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	50	
Bat. „ „ „ „ „	—	50	
Nederlandsche Lloyd	65	—	
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	92½	—	
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	125	—	
Brand-Ass.-Mij. „Ardjoeno"	—	100	
Tagalsch Prauwenveer	—	145	
Nieuw Sam. Prauwenveer	—	205—210	
Oost-Java Prauw-Mij	135	—	
Bagelen Thee en Kina Mij	80—87½	95	
Mij. Suikerfabriek Tjoekir	—	168—169	
Kultuur Mij. Pagottan	—	60	
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	55	—	
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	60	—	
Kultuur Mij. Artana	100	105	
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	—	80—82½	
Mij. tot Expl. v. Rijstlanden	—	285	
Assam Thee Ondern. Malabar	260—270	—	
„ „ „ Wanasoeka	105	—	
Ned. Ind. Telefoon Mij	167½	—	
Intercommunale Telefoon Mij	102½—104	104	
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	230	—	
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	88	
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	18	18—18½	
Idem (obligatiën)	42½—43	45	
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	240—250	240—245	
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	—	72½	
idem (gew. aandeelen)	37½	37	
„ Mij. Siak	—	10	
„ „ Lebong Soelit in liq	—	8	

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ HAP SING TJAN.

(*Javasche Crt. No. 16, van 26 Februari 1904*).

Zetel. Soerabaia; branche te Djombang.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Soerabaia, als elders

Kapitaal. *f* 100,000.—, verdeeld in 100 aandeelen aan *f* 1000.—.

Inbreng. Door de Chineezen Lie Tiang Hok, Lie Tiang Lok, Han Soei Lam en Liem Ing Tjwan wordt ingebracht voor *f* 100,000.—, in aandeelen, alle door hen te Soerabaia en Djombang onder den firmanaam Hap Sing Tjan & Co. gedreven wordende handelszaken.

Bestuur. 2 directeuren: de chineezen Lie Tiang Hok en Lie Tiang Lok; en 2 commissarissen: de chineezen Han Soei Lam en Liem Ing Tjwan.

Winstverdeeling. 100 % aan aandeelhouders.

„SANATORIUM TOSARI".

(*Javasche Crt. No. 17, van 1 Maart 1904*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en voortzetting der exploitatie van het Sanatorium Tosari en van het daaraan verbonden acclimatiesatie-station te Poespo.

Kapitaal. *f* 300.000.—, verdeeld in 300 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door den heer Dr. J. H. J. van Barmen 't Loo voor *f* 298,000.—, in aandeelen, de perceelen bij de verponding geregistreerd onder de nummeros 2291, 2292, 2293, 2294 en 2377 enz. enz.

Bestuur. Eén directeur: de heer Dr. J. H. J. van Barmen 't Loo; en 2 commissarissen: de heeren Th. B. A. Faubel en Dr. J. A. Koch.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur; 1 % aan elk der commissarissen met een minimum van *f* 250.— voor elken commissaris; en het overblijvende aan de aandeelhouders.

„DJOKJASCHE APOTHEEK J. VAN GORKOM & Co."

(*Javasche Crt. No. 19, van 8 Maart 1904*).

Zetel. Djokjakarta. Event. agentschappen of branches op andere plaatsen.

Doel. Overname en verdere exploitatie van de apothekers-affaire gedreven onder de firma „J. van Gorkom & Co."

Kapitaal. *f* 50.000.—, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000.—.

Inbreng. Door vrouwe Boelman, geboren Verhagen wordt ingebracht voor *f* 48000.—, in aandeelen, alle baten der apothekers-affaire en een deel der schulden.

Bestuur. Een directeur: de heer M. H. Popta; en 2 commissarissen: de heeren J. C. Verhagen en Jhr. J. F. H. Siccama.

Winstverdeeling. 5 % aan Reservefonds; van het overblijvende 15 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, en 80 % aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN WELTEVREDEN.
(Javasche Crt. No. 22, van 18 Maart 1904).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van onroerende goederen, in het bijzonder de exploitatie van het in de residentie Batavia gelegen onroerend goed, verpondingsnummer 8623. Voorts het verkoopen, inbrengen, overdragen en verhuren van onroerend goed.

Kapitaal. *f* 24.000.—, verdeeld in 24 aandeelen van *f* 1000.—.

Inbreng. Door den heer G. Z. M. J. F. Baron van Tengnagell wordt ingebracht voor *f* 20.000.—, in aandeelen, het perceel nr. 8623, met al de daaraan verbonden lusten, lasten enz.

Bestuur. Eén directeur: de heer M. G. Nahapiet; en event. een administrateur.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Febr. 1904.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (114.000)	*f*	47.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	126.000.—
Diverse ontvangsten	„	8.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	181.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	161.575.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	357.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	324.418.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	34.46
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	28.15
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	29.02
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	26.82

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (84.000)	*f*	29.000.—
Goederen, tonnen (11.000)	„	43.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	75.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	76.669.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	153.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	154.657.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	46.18
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	48.90
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	45.54
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	46.81

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (24.000)	*f*	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	3.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	2.697.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.400.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	6.051.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.80
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.19
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.36
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.46

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) (Lengte 57 kilom.)

Reizigers, aantal (64.000)	*f*	10.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	6.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	16.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.535.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	37.800.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	32.165.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	9.92
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.29*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.05†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	11.60§

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg) (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (67.000)	*f*	19.000.—
Goederen, tonnen (19.000)	„	31.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	51.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	35.518.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	102.500.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	80.666.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.26
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.20*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)		7.—†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)		6.06§

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
* in 1903	47 K.M.	244 K.M.
† „ 1904	57 „	244 „
§ „ 1903	47 „	226 „

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 4000 tegen *f* 3500; sedert 1 Jan *f* 12.300 tegen *f* 11.734: per dag-kilometer *f* 3.33 tegen *f* 3.22.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 4800, tegen *f* 4706; sedert 1 Jan. *f* 13.100 tegen *f* 11.046; per dag-kilometer *f* 4.— tegen *f* 4.33.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 5000 tegen *f* 3889; sedert 1 Jan. *f* 13.500 tegen *f* 11.286; per dag-kilometer *f* 5.50 tegen *f* 4.64.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 11.680 tegen *f* 11.940; sedert 1 Jan. *f* 36.160 tegen *f* 39.740.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Maart 1904 *f* 28.400 tegen *f* 27.098 in 1903. Sedert 1 Juli 1903 *f* 245.400 tegen *f* 249.152 in 1902.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie.
Maart 1904	*f* 18.300	*f* 6.50	91
„ 1903	„ 16.200	„ 5.75	
Verschil meer	„ 2.100	„ 0.75	
Van 1⁰. Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 49.900	„ 6.—	91
1903 „ 31 „ 1903	„ 42.900	„ 5.25	
Verschil meer	„ 7.000	„ 0.75	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Maart 1904	*f* 75.500	*f* 8.90	274
„ 1903	„ 70.400	„ 8.30	
Verschil meer	„ 5.100	„ 0.60	
Van 1⁰. Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 228.600	„ 9.15	274
1903 „ 31 „ 1903	„ 198.800	„ 8.05	
Verschil meer	„ 29.800	„ 1.10	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Maart 1904	*f* 11.600	*f* 7.50	50
„ 1903	„ 8.500	„ 5.50	
Verschil meer	„ 3.100	„ 2.—	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 30.100	„ 6.60	50
1903 „ 31 „ 1903	„ 25.000	„ 5.55	
Verschil meer	„ 5.100	„ 1.05	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1904	*f* 96.300	*f* 8.—	389
„ 1903	„ 80.600	„ 6.70	
Verschil meer	„ 15.700	„ 1.30	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 277.000	*f* 7.80	389
1903 „ 31 „ 1903	„ 236.600	„ 6.80	
Verschil meer	„ 40.400	„ 1.—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Maart 1904	*f* 16.500	*f* 14.40	37
„ 1903	„ 15.800	„ 13.05	39
Verschil meer	„ 700	„ 1.35	
Van 1° Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 48.600	„ 14.45	37
1903 „ 31 „ 1903	„ 46.800	„ 13.35	39
Verschil meer	„ 1.800	„ 1.10	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Maart 1904	*f* 4.600	*f* 3.60	41
„ 1903	„ 4.900	„ 3.85	
Verschil minder	„ 300	„ 0.25	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 31 Maart 1904	„ 12.800	„ 3.45	41
1903 „ 31 „ 1903	„ 14.800	„ 4.—	
Verschil minder	„ 2.000	„ 0.55	

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 5457 tegen *f* 3678; van 1 Jan. tot 31 Maart 1904 *f* 15.428 tegen *f* 13.271.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1904 *f* 6895 tegen *f* 5362; van 1 Jan. tot 31 Maart 1904 *f* 22.184 tegen *f* 18.152.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Jan. 1904 *f* 31.500 tegen *f* 20.500.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 [1]) K.M. tegen 102 K.M. in 1903.

Opbrengst Maart 1904	*f* 130.000	tegen	*f* 128.105	in	1903
„ per dagkilometer	„ 45.61	„	„ 44.91	„	1903
„ sedert 1 Jan. 1904.	„ 397.000	„	„ 401.029	„	1903

[1]) 10 K.M, Spoor worden sedert 1 Jan. als Tram geëxploiteerd.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie 84 K.M. tegen 51 K.M. in 1903. Opbrengst Maart 1904 *f* 20.000, tegen *f* 10.903 in 1903. Opbrengst per dagkilometer *f* 7.68, tegen *f* 6.89 in 1903. Opbrengst sedert 1 Jan. 1904 *f* 60.000, tegen *f* 31.683 in 1903.

Landrenteregeling in Nederlandsch Indië,

DOOR

F. A. LIEFRINCK.

Op de vergadering van het Indisch Genootschap van den 20sten October 1903 heeft de Voorzitter, de heer Mr. N. G. Pierson, eene voordracht gehouden over het verslag in 1901 uitgebracht door de Commissie, aan welke de Britsch-Indische Regeering had opgedragen de oorzaken na te speuren van den hongersnood die het jaar te voren in sommige deelen van Indië had gewoed en de maatregelen aan te geven tot betere bestrijding van dergelijke rampen in de toekomst, voor zoover het niet mogelijk was ze te voorkomen.

In een voorwoord deed de spreker eene opsomming van de hongersnooden die in den loop der tijden in Britsch Indië hebben geheerscht en beschreef hij den verschrikkelijken omvang dien zij vaak hebben aangenomen, om daarna, tot het eerste deel zijner rede overgaande, een overzicht te geven van hetgeen, speciaal in lateren tijd, voor de bestrijding gedaan is. De verschillende wijzen van werkverschaffing tot leniging van den nood werden besproken en beoordeeld, terwijl voorts nagegaan werd wat de Britsch-Indische autoriteiten voor de toekomst wenschelijk achten. Terloops kwam in deze eerste afdeeling ook reeds de landrente ter sprake, naar aanleiding der kritiek door de bovenvermelde Commissie uitgeoefend op de houding der Regeering te dier zake, hierop neerkomende dat, hoewel zij vrijgevig genoeg heeft willen zijn met de ontheffing van landrente of opschorting der invordering, door de wijze waarop zij daarbij is te werk gegaan die goede bedoeling niet tot haar recht is gekomen.

De tweede en derde gedeelten der voordracht van den heer Pierson, die elk op zich zelf omvangrijker zijn dan het eerste, werden nagenoeg geheel ingenomen door de landrente en dat wel aanleiding bestond om aan deze aangelegenheid in verband met

het onderwerp, de hongersnooden, bijzondere aandacht te wijden valt o. a. op te maken uit de vorafgegane mededeeling, dat, zoowel het loon bij de werkverschaffing aan de reliefworks als de gewone onderstand, bij voorkeur steeds in geld en niet in natura verstrekt zijn, dewijl ieder dan kon koopen wat hij noodig had en de handel het benoodigde wel leverde, zoo de betaalmiddelen niet ontbraken. De oorzaak die er vroeger veel toe medewerkte om de hongersnooden in Britsch-Indië een grooten omvang te doen aannemen, namelijk het ontbreken van voldoende transportmiddelen, waardoor het voorkwam dat groote voorraden levensmiddelen gereed lagen doch niet van dienst konden zijn, dewijl de gelegenheid niet bestond ze tijdig ter juister plaatse aan te voeren, was in dit geval dus niet aanwezig. Maar het ontbrak der bevolking aan contanten, waarmede uit den aard der zaak nauw verband moest houden de druk van de voornaamste der door haar verschuldigde geldelijke belastingen.

Het was dan ook de landrente die de spreker in de tweede plaats op het oog had toen hij den wensch te kennen gaf zijne rede mede in verband beschouwd te zien met Nederlandsch-Indië doch het scheen mij toe dat de toen gemaakte korte opmerkingen welke op laatstgenoemd gebied betrekking hadden niet voldoende recht lieten wedervaren aan hetgeen in de laatst verloopen vijf en twintig jaren op Java en op Bali en Lombok, de landen in Nederlandsch-Indië waar landrente geheven wordt, voor deze aangelegenheid gedaan is. Dit gaf mij aanleiding eenige nadere mededeelingen ter zake neer te schrijven, meer in het bijzonder betrekking hebbende op den tijd waarin door mij aan de dien ten behoeve verrichte werkzaamheden is deelgenomen.

Inmiddels is echter een tweede vergadering, die van den 29sten December 1903, door het Indisch Genootschap aan eene discussie over het in de October-vergadering verhandelde besteed geworden en bij die gelegenheid, toen meer tijd aan Nederlandsch-Indië gewijd kon worden, is over de landrenteregeling, op Java, voornamelijk door de nadere mededeelingen van den Voorzitter, zoo veel licht opgegaan dat ik mij de vraag gesteld heb, of het daarna nog wel reden van bestaan had tot de publicatie van het vroeger neergeschrevene over te gaan en daarmede gedeeltelijk in eene herhaling te vervallen van hetgeen reeds door anderen gezegd, en beter gezegd, was. Ten slotte heb ik gemeend die vraag toch in bevestigenden zin te moeten beantwoorden omdat niet in alle

opzichten eenige aanvulling overbodig was geworden en vooral dewijl in den loop der discussie van enkele zijden het verlangen was te kennen gegeven ten aanzien van sommige punten nadere opheldering te ontvangen. Daar deze nog al uiteenloopende zaken betroffen, als de productiebepaling, den termijn van aanslag, de vrijstellingen wegens misgewas en onbeplant blijven, het niet verhoogen der belasting uit hoofde van meerdere productie die het gevolg is van door den landbouwer zelf aangebrachte verbeteringen, de wijze van invoering der nieuwe regeling enz. zoo kan het best getracht worden aan dien wensch tegemoet te komen door een aaneengeschakeld overzicht te geven waarin bij de genoemde punten wat langer verwijld wordt.

Het is onnoodig in dat overzicht terug te gaan tot de lang vervlogen tijden der overname van het bestuur over de Oost-Indische bezittingen door den Staat, het bestuur van Raffles en der Commissarissen-Generaal; immers, de door hen en hunne opvolgers reeds in het werk gestelde pogingen om de gegevens te verzamelen, voor een goede landrenteregeling benoodigd, werden te niet gedaan, of geheel op den achtergrond gedrongen, door de invoering van het cultuurstelsel, waarvoor alles moest wijken en dat zulk een druk uitoefende dat eene mogelijke verzwaring van andere lasten geheel buitengesloten moest worden. Uitvoerig is dit door den heer Pierson uiteengezet in den jaargang 1873 van het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië.

In dat zelfde opstel wordt het aanbreken eener nieuwe periode besproken, die haar intrede gedaan had met de landrenteregeling van 1872, waardoor voor het stelsel van admodiatie er een dat op vast omschreven grondslagen was gevestigd in de plaats werd gesteld. Bij de tenuitvoerlegging der nieuwe ordonnantie deden zich echter zulke onoverkomelijke bezwaren op, dat ze al spoedig gestaakt moest worden, waarop men opnieuw aan het overleggen ging hoe, door wijzigingen, hare bepalingen alsnog uitvoerbaar gemaakt konden worden, dan wel welke andere verwacht konden worden beter aan het doel te zullen beantwoorden. Deze pogingen werden in verschillende nieuwe ontwerpen belichaamd.

Ook werd raad gezocht bij den kolonialen buurman door een, voor die taak bijzonder geschikt geacht, controleur van het binnenlandsch bestuur naar Britsch Indië af te vaardigen ter bestudeering der aldaar in zwang zijnde stelsels, speciaal dat van Bombay.

Het een noch het ander bracht de zaak veel verder en in 1879 kwam de Regeering tot het inzicht, dat zonder volledige gegevens het aannemen van andere grondslagen dan de bestaande tot niets zoude leiden. Tegelijkertijd werden door haar voorschriften gegeven met betrekking tot de in te stellen onderzoekingen voor het verkrijgen dier gegevens. Tengevolge van misverstand had het onderzoek in den allereersten tijd weinig voortgang, doch dit veranderde geheel nadat in 1881 de leiding er van in handen was gesteld van den heer Dr. Sollewijn Gelpke; een ieder die in de daarop volgende jaren bij het binnenlandsch bestuur op Java gediend heeft weet hoe met de beschikbare krachten reeds toen aan de zaak veel moeite en zorg is besteed.

Ondanks alle toewijding en inspanning werd de oplossing der kwestie echter niet verkregen, Het ontwerp eener regeling door den heer Sollewijn Gelpke gemaakt voor de benutting der verzamelde gegevens kon, aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java ter beoordeeling gezonden, nagenoeg nergens instemming vinden, voornamelijk dewijl de betrouwbaarheid dier te haastig bijeengebrachte gegevens in twijfel werd getrokken, en voorts de meening werd voorgestaan, dat de hoofdbeginselen van het ontwerp niet voor toepassing geschikt zouden blijken. Dit bracht de Regeering er toe het ter zijde te stellen en nogmaals een anderen weg in te slaan ter bereiking van het beoogde doel. Tot goed begrip van wat toen volgde is het noodzakelijk vooraf eenige woorden te wijden aan hetgeen in een ander deel van den archipel ter zake van landrenteregeling had plaats gehad, met name op het eiland Bali.

Daar werd reeds van ouds door de Inlandsche vorsten landrente geheven en toen in 1873, door vrijwilligen afstand, in twee der Balische landschappen dat middel van inkomsten aan het Gouvernement was overgegaan, had men het aanvankelijk onder het oude Inlandsche beheer gelaten, met het gevolg dat de uitgaven, die er volgens het, door de Regeering gehandhaafde, landsgebruik uit moesten gedaan worden steeds juist hadden opgewogen tegen de ontvangsten en uit dien hoofde de eerste jaren geen penning in 's lands kas was gevloeid. Na de invoering aldaar van ons rechtstreeksch bestuur in 1882, welke gepaard ging met het scheppen der residentie Bali en Lombok, was een der eerste maatregelen door het hoofd van gewestelijk bestuur genomen op

deze zaak orde te stellen, waarvoor tijdelijk een afzonderlijk ambtenaar te zijner beschikking werd gesteld. Na een gehouden onderzoek kon eene voorloopige regeling getroffen worden, waardoor de aan het licht getreden misbruiken werden te keer gegaan, doch welke overigens de oude Inlandsche wijze van belastingheffing geheel intact liet. Het gevolg er van was dat reeds het eerste jaar een niet onbeduidend batig saldo dezer belasting in 's lands kas kwam en dat de verwachting te kennen gegeven kon worden, dat dit in de eerstvolgende jaren nog belangrijk zou toenemen, zooals ook inderdaad het geval geweest is.

De ingestelde onderzoekingen hadden mede doen inzien, dat het wenschelijk was om spoedig tot eene definitieve regeling te komen, en wel in hoofdzaak om de volgende redenen. Zooals bijna overal in Inlandsche staten, heerscht ook op Bali de opvatting, dat de Souverein recht heeft op een deel van de opbrengst der bouwvelden, althans van het voornaamste gedeelte dier velden, de sawahs. Op eene ingenieuse wijze was het vorstenbestuur daar weten tegemoet te komen aan het groote bezwaar tegen eene dergelijke belastingheffing in natura bestaande, namelijk de overlast aan den landbouwer veroorzaakt door de afpassing op het veld van het landsaandeel. Daartoe had men er aangenomen eene productie-eenheid en daarin de hoegrootheid van ieders bezit uitgedrukt. De hoeveelheid rijst van elke productie-eenheid, of tĕnahwinih, als belasting verschuldigd was constant, zoodat zoowel de landsheer als de landbouwers van te voren wisten, wat ieder bij normalen oogst te betalen had, en wie bereid was dat op te brengen, was daarmede van alles af. Alleen dus in de gevallen dat het gewas aanmerkelijk minder opleverde dan de normale opbrengst, welke laatste in den regel matig berekend werd, was eene expertise op het veld noodig, en voor het instellen daarvan hadden de Inlandsche bestuurders afzonderlijke personen in dienst, zoodat het niet voorkwam, dat de oogst schade leed door te lang op het veld te moeten blijven.

De aan het hierboven in het kort omschreven stelsel verbonden fouten vloeiden voornamelijk hieruit voort, dat de schatting van de productie der velden, ten behoeve der belastingheffing, op zeer uiteenloopende tijden, in den regel spoedig nadat de ontginning der sawahs was tot stand gekomen, en door verschillende personen had plaats gevonden, waardoor er eenheid van opvatting aan ontbrak, en de daaruit voortgevloeide ongelijkmatigheden waren

zonder twijfel nog zeer aangedikt door de persoonlijke invloeden die zich in eene Inlandsche maatschappij bij zulke gevallen steeds sterk doen gelden. In de tweede plaats traden ook bezwaren aan het licht, die verbonden zijn aan het heffen eener belasting onder alle omstandigheden in dezelfde verhouding evenredig aan het geoogste product, waardoor de velden in verhouding zwaarder belast worden, naar gelang zij minder vruchtbaar zijn.

De in verband met het bovenstaande door den Resident Hoos gedane voorstellen voerden me andermaal naar Bali. Bij het voorbereiden en ontwerpen der definitieve regeling is het streven toen geweest het goede van het vroegere stelsel te behouden en de nadeelen er van zoo veel mogelijk te beperken. De oude wijze van het aanduiden der belastbaarheid van de sawahs, door vast te stellen het aantal tĕnahs winih van elk veld, bleef in stand; alleen werd die indeeling aan eene algemeene herziening onderworpen, gegrond op de uitkomsten van een nieuw onderzoek. Voor het instellen daarvan was Inlandsch personeel, met het doen van opmetingen vertrouwd, beschikbaar gesteld, welks bevindingen, gecombineerd met de resultaten van mede naar eene vaste methode verzamelde gegevens omtrent de productiviteit der velden, in staat stelden tot eene uniforme beoordeeling dezer aangelegenheid. De beschrijving der wijze, waarop aan de tweede der boven gereleveerde bezwaren is tegemoet gekomen, zoude mij voor het oogenblik te ver voeren. Volstaan moge daarom hier worden met de mededeeling, dat het heeft plaats gehad en met verder nog aan te teekenen, dat een imperatief voorschrift tot het voldoen der belasting in geld in de plaats van in natura, om verschillende redenen nog niet wenschelijk zijnde, toch ook in die richting verbetering is aangebracht, door te bepalen, dat jaarlijks bij het vaststellen der kohieren voor den aanslag in natura tevens de maatstaf zou worden aangegeven naar welken voor dat jaar het verschuldigde in geld voldaan kon worden, van welke gelegenheid sedert dien door de belastingbetalers druk gebruik gemaakt is. Voor nadere bijzonderheden ter zake kan de eventueel belangstellende verwezen worden naar mijn opstel over „De rijstcultuur op Bali", dat de Indische Gids publiceerde in eenige afleveringen der jaargangen 1886 en 1887. Een afzonderlijk hoofdstuk daarvan is gewijd aan de landrente.

Het in verband met de ingestelde onderzoekingen gemaakt ontwerp vond in hoofdzaak bij de Regeering instemming; de toen

wettig vastgestelde regeling is vervolgens zeer geleidelijk, overeenkomstig de gegeven voorschriften, ingevoerd kunnen worden, zonder tot bijzondere moeielijkheden of klachten over te zwaren belastingdruk aanleiding te geven, niettegenstaande de opbrengst gaandeweg belangrijk is gestegen, totdat men het billijk te achten bedrag nabij was gekomen; daarna werd het voor elk grondstuk verschuldigde (in natura) voor langen termijn gefixeerd.

Droge gronden en tuinen waren onder het oude belastingstelsel niet aan eene vast omschreven heffing onderworpen. De overweging dat het wenschelijk was ook ten deze tot eene vaste regeling te komen, en bijv. de eigenaars van koffie- en van klappertuinen even zoo goed als de sawahbezitters hun aandeel in de algemeene lasten te doen dragen, leidde er toe ook voor deze gronden een onderzoek naar uitgestrektheid en belastbaarheid in te stellen, na welks beëindiging eene nieuwe ordonnantie werd uitgevaardigd, speciaal dit onderdeel regelende. Ook deze belasting is daarna zonder bezwaar ingevoerd kunnen worden.

Het beëindigen dezer aangelegenheid in de Gouvernementslanden van Bali viel ongeveer te zamen met den tijd waarin de Regeering tot de conclusie kwam, dat de voorstellen door den hoofdinspecteur Sollewijn Gelpke voor Java gedaan ter zijde gesteld moesten worden. Door zijn opvolger, den heer Mr. H. Kuneman, die in 1889 optrad als directeur van binnenlandsch bestuur, werd toen het denkbeeld geopperd, of van de op Bali in beperkter kring opgedane ervaring geen partij te trekken zoude zijn voor Java en de daaruit voortgevloeide gedachtenwisseling leidde de Regeering er toe bij hare beschikking van den 22sten Maart 1889 machtiging te verleenen tot het nemen eener proef in eenige districten van de Preanger Regentschappen, waarvan mij de uitvoering werd opgedragen.

De ondervinding bij het onder leiding van den heer Sollewijn Gelpke gehouden onderzoek opgedaan had andermaal aangetoond, dat wanneer metingen worden overgelaten aan Inlandsch bestuurspersoneel, hetzij van het district of van de dessa, en wanneer de andere onderzoekingen in het belang van de landrente te globaal worden ingesteld, het niet mogelijk is tot goede en bruikbare resultaten te geraken. Aan den anderen kant was ook van de opmetingen reeds van vroeger hier en daar op Java ten behoeve van de landrente door het voor dat werk zoo bij uitstek bevoegd

personeel van het kadaster gedaan nooit veel partij getrokken kunnen worden, uit gebrek aan samenwerking tusschen dit personeel en de ambtenaren die den aanslag moesten tot stand brengen, waarmede niet te kennen wordt gegeven dat de *wil* daartoe had ontbroken, maar alleen dat de regeling gebrekkig was en daardoor aansluiting gemist werd van het werk der eene categorie ambtenaren bij dat van de andere. Van den beginne af aan was men er derhalve op bedacht die twee klippen te ontzeilen. Dit doel is bereikt door de leiding van alle werkzaamheden voor de landrente in éene hand te leggen, hetgeen natuurlijk zeer goed gepaard kon gaan aan onafhankelijkheid der kadasterambtenaren in zuiver technische aangelegenheden. De gezonde opvatting te dier zake van den ingenieur van het kadaster S. A. Spaarwater, die aan het hoofd heeft gestaan van het opmetingspersoneel dat voor de proef beschikbaar was gesteld en dit ook bleef nadat het zeer uitgebreid was geworden en voor hetzelfde doel in de geheele residentie werkzaam gesteld, heeft tot het welslagen der proef in hooge mate bijgedragen.

Na anderhalf jaar hard werken waren de gegevens bijeen om een voorloopig rapport op te stellen nopens de finantieele consequenties van de gevolgde werkwijze als ze toegepast werd op geheel Java, en werden de regelen omschreven waarop er bij de landrenteregeling van gebruik gemaakt zou kunnen worden.

De overweging der gedane voorstellen leidde de Regeering tot het verstrekken der opdracht de werkzaamheden tot het geheele gewest der Preanger Regentschappen uit te strekken, waarmede gepaard ging, dat aan het aldaar werkzame kadasterpersoneel, zooals boven reeds is gezegd, eene groote uitbreiding gegeven werd, terwijl ook het aantal ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, belast met het verzamelen der buiten de kennis van de uitgestrektheid der bouwvelden benoodigde gegevens, daarmede in goede verhouding werd gebracht.

Terwijl deze werkzaamheden voortduurden werd in het jaar 1892 het ontwerp voor eene nieuwe landrenteregeling in de Preanger Regentschappen ingediend voorzien van eene uitvoerige toelichting, welke toen zijn kringloop begon bij de verschillende autoriteiten die er advies over moesten uitbrengen. De daaruit voortgesproten nadere gedachtenwisseling met den ontwerper was juist ten einde gebracht toen geheel onverwacht door den toenmaligen Minister van Koloniën de vraag gesteld werd, of niet behoorde te worden

afgezien van de voortzetting der kadastrale metingen ten behoeve van de landrente, uit de overweging dat het te verwachten nut niet in goede verhouding stond tot de kosten. Het hierdoor noodzakelijk geworden nader overleg, waarbij werd aangetoond dat voortdurend gestreefd was naar beperking der kosten en de daarmede verkregen resultaten zelfs verre de aanvankelijke verwachtingen hadden overtroffen, leidde ten slotte tot eene ontkennende beantwoording der gestelde vraag.

Maar inmiddels had persoonswisseling in een adviseerend college in Indië plaats gehad, hetgeen tot het openen van nieuwe gezichtspunten in de beoordeeling van het ontwerp aanleiding gaf, welker overweging een groot deel van het jaar 1895 in beslag nam. Nadat het ook uit deze nieuwe vuurproef gelouterd te voorschijn getreden was, werd het naar Holland opgezonden en in Maart van het volgend jaar werd de Koninklijke machtiging verstrekt om eene landrente-ordonnantie in dien geest voor de residentie Preanger Regentschappen vast te stellen nadat eenige aangegeven wijzigingen in het ontwerp nader zouden zijn overwogen. Dit laatste plaats gehad hebbende, is door de Indische Regeering de nieuwe regeling bij besluit van den 6den Juli 1896 No. 6 vastgesteld en afgekondigd onder No. 126 van het Staatsblad.

Omstreeks denzelfden tijd tot resident van Bali en Lombok benoemd zijnde, heb ik verder met de landrente alleen in zoo verre bemoeienis gehad, dat ook op Lombok, zoodra de politieke toestand van het land het gedoogde, de zaak krachtig is ter hand genomen. De noodige agrarische onderzoekingen zijn toen ingesteld, wederom gepaard aan opmeting der bouwvelden door personeel van het kadaster, om er tot eene op vaste grondslagen rustende regeling te komen die in de plaats zou kunnen treden van de al spoedig na de verovering vastgestelde voorloopige voorschriften, in hoofdzaak in stand houdende de heffingen onder het vorstenbestuur gedaan. In West Lombok waren die werkzaamheden bij mijn vertrek naar Europa ten einde gebracht en het daarmee samenhangend ontwerp landrenteregeling was aan de Regeering ingediend. In Oost Lombok is hetzelfde werk later ook ter hand genomen en thans nog in uitvoering, terwijl, zoo ik wel ben ingelicht, de beoordeeling van het bovenvermeld ontwerp is afgeloopen en dien tengevolge de nieuwe regeling spoedig zal kunnen worden ingevoerd.

Wat Java, na 1896 betreft, is nog alleen uit de Koloniale Ver-

slagen bekend — van het gedeelte van het verslag over 1903 dat hier pas ontvangen is ontbreekt nog het betrekkelijk hoofdstuk — dat de werkzaamheden in de Preanger Regentschappen bëeindigd zijn en zij thans op overeenkomstige wijze in verscheidene andere residenties plaats hebben met benutting, voor zoo veel mogelijk, daar waar vroeger het kadaster of de kadastraal statistieke opname reeds gewerkt hebben, van de toen verzamelde gegevens.

Alvorens na deze uiteenzetting over te gaan tot eene korte bespreking van het Preanger landrentestelsel en eene vergelijking er van op sommige punten met dat van Bombay, stel ik er prijs op mijne instemming te kennen te geven met de ingenomenheid, die zich bij ons openbaart voor de studie van verschillende koloniale stelsels. De kennisneming van hetgeen in verschillende landen en koloniën voorvalt en verricht wordt, is zonder twijfel zeer belangwekkend en ontwikkelend voor den geest, kan dus ook nuttig zijn als voorbereiding tot het goed vervullen van een zelfstandigen werkkring. Van groot belang komt het mij daarom voor, dat aan deze gelegenheid eene behoorlijke plaats zij ingeruimd bij de studies der aanstaande Indische ambtenaren, die dan al licht daaruit den lust zullen putten, om ook later zich op de hoogte te houden van hetgeen op koloniaal gebied elders voorvalt, van de moeielijkheden waarmede men daar heeft te strijden, de wijze, waarop men ze overwonnen heeft of daarnaar tracht.

Aan deze opmerking wensch ik voor hen echter de waarschuwing te verbinden, dat van de lectuur over dat onderwerp niet te veel verwacht moet worden. Wie bijv. hoopt onder de vele landrenteregelingen, die in Britsch-Indië en elders gelijktijdig of achtereenvolgens in werking zijn geweest of nog zijn, iets te zullen vinden, wat ook pasklaar is, dan wel met eenige wijzigingen gemaakt kan worden, voor Java, zal bedrogen uitkomen. Van den grond af moet in elk land het landrentegebouw worden opgetrokken, omdat, zal het duurzaam wezen, de fundamenten er van geene andere mogen zijn, dan eene nauwkeurige studie van vroeger aldaar van kracht geweest zijnde regelingen, de agrarische toestanden met betrekking tot de wijze, waarop de landbouw er gedreven wordt en tot de rechten die worden uitgeoefend op den grond, de economische toestand van het land, de zeden en gebruiken der bevolking enz. Loopen deze aangelegenheden al uiteen voor verschillende deelen van onzen eigen archipel, a priori kan wel worden

gezegd, dat in nog veel hoogere mate dit het geval moet zijn voor landen, zoo verschillend als Britsch- en Nederlandsch-Indië en dat zulks speciaal ten aanzien der onderwerpelijke zaak werkelijk het geval is, zal straks met bepaalde feiten worden gestaafd. Dat er ook punten van overeenkomst zijn, zal mede in het vervolg blijken. In beide landen onafhankelijk van elkaar ingestelde onderzoekingen en gehouden overwegingen, hebben in meer dan een geval tot hetzelfde resultaat geleid, waarin echter volstrekt niet ligt opgesloten, dat hetzij hier of ginds overbodig werk is verricht en door den een volstaan had kunnen worden met den ander eenvoudig na te volgen.

De mislukking der zending van den controleur Van Hogendorp naar Britsch-Indië voor het bestudeeren der landrentestelsels aldaar in het belang van Java moge aan bijzondere oorzaken zijn toe te schrijven geweest, toch vermeen ik, dat in het algemeen dergelijke zendingen niet veel kunnen opleveren; om ze goed te vervullen en dieper dan de oppervlakte door te dringen, zouden jaren noodig zijn en die tijd kan mijns inziens nuttiger besteed worden aan eene nauwlettende bestudeering van het land zelf, waarop de eigenlijke werkzaamheden betrekking zullen hebben, gepaard aan eene algemeene orienteering van den geest door het lezen van boeken en geschriften, die rechtstreeks of zijdelings met het onderwerp in kwestie in verband staan. Eene overweging die hierbij ook niet gemist mag worden is deze, dat het in Indië zoo zeldzaam voorkomt, dat een zelfde persoon zich gedurende zeer geruimen tijd aan ééne zaak wijden kan, een euvel waarop reeds door velen is gewezen en waaraan dikwijls getracht is tegemoet komen, in welke richting misschien ook wel nog iets meer gedaan zou kunnen worden, maar dat, een uitvloeisel zijnde van de samenstelling der Indische maatschappij, nooit geheel zal kunnen worden weggenomen.

Het zal goed zijn aan de bespreking van eenige punten, waarop de regeling der Preanger Regentschappen overeenkomt met die van Bombay, en van de redenen waarom in andere belangrijke onderdeelen de beide regelingen van elkaar verschillen, eenige mededeelingen te laten vooraf gaan nopens de beginselen waarvan bij de eerstgenoemde is uitgegaan en hetgeen waarnaar gestreefd is. Om een juist standpunt in te nemen bij de beoordeeling moet rekening gehouden worden met de te voren gestelde eischen waaraan

het werk zou moeten voldoen. Zij werden reeds in het kort geformuleerd in eene kabinetscirculaire van 1878 waarbij de Regeering, na het ongenoegzame van de tot dus ver bij haar voorgebrachte voorstellen in het licht te hebben gesteld, te kennen gaf, dat alsnog gezocht zoude behooren te worden naar het stelsel dat het meest passen zou in de bestaande toestanden, het meest nabij zou komen aan het desideratum eener goede landrenteregeling en tevens den besten waarborg zou geven dat 's lands inkomsten op den duur verzekerd bleven. In het midden van dit drietal wenschen dus het streven naar eene goede oplossing in algemeenen zin, beperkt echter aan de eene zijde door aanpassen aan bestaande toestanden, aan de andere door de financiëele consequenties.

De bestaande toestanden kwamen, wat de Preanger Regentschappen betreft, hierop neer, dat bij de nog niet zoo lang geleden plaats gehad hebbende invoering der landrente de voor dien tijd geheven tjoeké, of belasting in natura, omgezet was, in eene belasting in geld. Wat betreft de plaats die de landrente onder de staatsinkomsten inneemt, deze kan, hare opbrengst over vorige jaren in aanmerking nemende, niet anders dan eene zeer belangrijke genoemd worden en in de toekomst zal dit er zeker niet minder op worden daar niet anders te verwachten is dan dat andere bronnen van inkomsten die voorheen rijkelijk gevloeid hebben en ook nu nog beduidend zijn, als de gedwongen koffiecultuur, opium-debiet en pandhuishouden, hetzij in pacht of in beheer van staatswege, steeds minder zullen gaan opbrengen, daarnaar in zekeren zin zelfs gestreefd moet worden, dewijl zij eensdeels berusten op een slecht economisch beginsel, anderdeels voortkomen uit het toegeven aan eene slechte gewoonte of uit armoede.

Wat nu de Preangerregeling betreft zij medegedeeld, dat voor alle gronden als basis van aanslag is aangenomen hunne opmeting en productiebepaling door deskundig personeel, dat alle dessa's afzonderlijk in beschouwing zijn genomen en dat de invoering van den nieuwen aanslag districtsgewijze plaats heeft.

Voor de sawahs werd het boven omschreven beginsel waarnaar er ook oudtijds belasting van geheven was behouden, alleen werden de scherpe kanten er afgenomen, door den aanslag voortaan niet meer te doen plaats hebben naar de bruto-opbrengst doch naar een ander bedrag, nader komende aan de netto-productie. Op Bali was hetzelfde nagestreefd, doch de daar gevolgde methode was,

uit hoofde van verschil van toestanden, voor de Preanger Regentschappen minder wenschelijk gebleken. Hier werd de voorkeur gegeven aan het aftrekken van een belastingvrij gedeelte en door dit aan te nemen op een vast bedrag per bouw werden de onvruchtbaarste gronden, die waarop de productiekosten het zwaarst drukken, het meest ontlast, zooals blijken kan uit het volgende voorbeeld. Stel het af te trekken gedeelte wordt aangenomen op tien pikols padi, de waarde van de pikol is *f* 2 en de belasting die aanvankelijk tien percent van de bruto-opbrengst bedroeg wordt teruggebracht tot tien percent van de belastbare opbrengst, dus na aftrek van die tien pikol, dan zal bij eene bruto-productie als is aangegeven in de eerste kolom van het bijgevoegd staatje de belasting zich percentsgewijze tot de bruto-productie verhouden als in de laatste kolom wordt vermeld, waaruit blijkt dat het percentage stijgt of daalt met de opbrengst; voor de mooiste gronden is de reductie slechts twee percent, voor de slechtste stijgt zij tot vier.

Opbrengst per bouw.		Belastingvrij gedeelte in pikols.	Belastbare opbrengst.		Te heffen percentage van de belastbare opbrengst.	Bedrag der belasting	Geheven percentage van de bruto-opbrengst.
in pikols.	in geld.		in pikols.	in geld.			
25	*f* 50	10	15	*f* 30	10 pCt.	*f* 3	6 pCt.
30	„ 60	10	20	„ 40	10 „	„ 4	$6^2/_3$ „
35	„ 70	10	25	„ 50	10 „	„ 5	$7^1/_7$ „
40	„ 80	10	30	„ 60	10 „	„ 6	$7^1/_2$ „
45	„ 90	10	35	„ 70	10 „	„ 7	$7^7/_9$ „
50	„ 100	10	40	„ 80	10 „	„ 8	8 „

Op deze manier wordt dus aansluiting verkregen bij de oude wijze van heffing met tegemoetkoming aan de daaraan verbonden bezwaren door er rekening mede te houden dat waar het landbouwbedrijf onder de ongunstigste omstandigheden wordt uitgeoefend naar billijkheid ook het kleinst aantal percenten van den oogst als belasting geeischt moet worden.

Het juiste percentage te betalen van de *belastbare opbrengst* der sawahs wordt dessasgewijze bepaald, rekening houdende met den economischen toestand en — voor zooveel noodig is voor een

geleidelijken overgang tot den nieuwen aanslag — met het bedrag dat tot dusver betaald is geworden. Als *maximum* is aangenomen het percentage dat bij de regeling van 1872 als *vast* voor alle gronden gold en toen werd genomen van *bruto-productie.* Naar gelang der omstandigheden, welke beoordeeld worden met behulp der door het landrentepersoneel vervaardigde districts-monographiën, wordt een lager percentage toegepast: het kan van twintig tot op acht teruggebracht worden.

De gemiddelde bruto-productie per bouw wordt bepaald naar proefoogsten, met inachtneming tevens van plaatselijke in te winnen inlichtingen; de gemiddelde marktwaarde der padi naar de prijzen die gedurende eenige jaren betaald werden in den tijd dat de verkoop onder normale omstandigheden plaats had.

Is met behulp van al deze gegevens en eene repartitie binnen de perceelen, waarover hieronder nader, gekomen tot de voor de afzonderlijke grondstukken te betalen belasting in geld, dan wordt deze gefixeerd voor tien jaren, welke termijn in de regeling van 1872 slechts vijf jaren was, terwijl onder den ouden toestand de afpassing van het landsaandeel elk jaar plaats had.

De droge gronden nemen onder de bouwgronden der bevolking in de Preanger Regentschappen, speciaal ten aanzien van productie, eene ondergeschikte plaats in, waarmede het zeker samenhangt dat er vroeger geen vaste belasting van geheven werd. Voor hun aanslag kon onmogelijk op dezelfde wijze gehandeld worden als bij de sawahs uit hoofde van de enorme verscheidenheid hunner beplanting en andere redenen. De voor de droge gronden gegeven voorschriften beoogen in de eerste plaats eene juiste verhouding in het leven te roepen tusschen hunne belasting in die der sawahs en voorts middels eene classificatie rekening te houden met de waardeverhouding dier gronden onderling. Alle factoren te dien aanzien van belang doen daarbij hun invloed gelden overeenkomstig vaste voorschriften te uitvoerig om in de ordonnantie, welke alleen hoofdpunten moest bevatten, te worden opgenomen en daarom afzonderlijk gegeven, evenals voor andere onderdeelen der regeling geschiedde.

Ten slotte zij nog aangeteekend dat het recht op ontheffing van landrente is toegekend voor de sawahs die onbeplant blijven en op vermindering in verhouding tot de geleden schade bij beduidenden misoogst, terwijl ten laatste nog bij het bestaan van andere buitengewone en gewichtige redenen dan misgewas, zoowel voor

de sawahs als voor de droge gronden ontheffing of vermindering van landrente kan worden toegestaan, wanneer wordt aangetoond dat daartoe termen aanwezig zijn.

Stellen we thans het Bombaystelsel, waarvan door den heer Pierson een overzicht werd gegeven in zijne rede van 20 October, en dat der Preanger Regentschappen ter vergelijking naast elkaar, dan valt in de eerste plaats op, dat beiden uitgaan van opmeting der bouwvelden op wetenschappelijken grondslag, de triangulatie, in haar geheel uitgevoerd door deskundig personeel, welke op den voet gevolgd wordt door eene naar vaste voorschriften bewerkstelligde beoordeeling van de productiviteit dier gronden.

Verdere punten van overeenkomst zijn de *districts*-gewijze invoering van den nieuwen aanslag na de beeindiging der opmetingen en onderzoekingen in elke dergelijke administratieve eenheid; het verrichten dier werkzaamheden na afbakening der dessagrenzen en met beschouwing van elke dessa op zich zelve; het verdeelen der bouwgronden in perceelen als grondslag van de opmeting; het ten slotte geraken tot den aanslag van elk grondstuk afzonderlijk, waarvan nauwkeurig aanteekening wordt gehouden op een uit te reiken aanslagbiljet; het fixeeren van dien aanslag voor een langen termijn.

Het essentieele in deze gedeeltelijke overeenstemming der beide regelingen is op zoo meesterlijke wijze door den heer Pierson op den voorgrond gebracht en uiteengezet ter vergadering van 29 December (zie p.p. 161—164 van het gedrukt verslag) dat hier volstaan moet worden met de juistheid te erkennen der opmerking dat de individueele aanslag in de Preanger ordonnantie wel eenigszins verscholen staat. Hij heeft echter bij het ontwerpen ten volle in de bedoeling gelegen, gepaard ook aan strikt individueele aansprakelijkheid, daarbij het voetspoor volgend van hetgeen bij de oude Inlandsche regeling gegolden heeft. De nadere voorschriften, voor de uitvoering der ordonnantie en de administratie der belasting gegeven, laten geen zweem van twijfel op dat punt bestaan.

Thans komen enkele verschilpunten tusschen de regelingen van Bombay en de Preanger Regentschappen aan de beurt om in beschouwing te worden genomen en daarbij moet eerst even teruggekeerd worden tot de reeds bovenvermelde *perceelen* welk woord

geleidelijken overgang tot den nieuwen aanslag — met het bedrag dat tot dusver betaald is geworden. Als *maximum* is aangenomen het percentage dat bij de regeling van 1872 als *vast* voor alle gronden gold en toen werd genomen van *bruto-productie.* Naar gelang der omstandigheden, welke beoordeeld worden met behulp der door het landrentepersoneel vervaardigde districts-monographiën, wordt een lager percentage toegepast: het kan van twintig tot op acht teruggebracht worden.

De gemiddelde bruto-productie per bouw wordt bepaald naar proefoogsten, met inachtneming tevens van plaatselijke in te winnen inlichtingen; de gemiddelde marktwaarde der padi naar de prijzen die gedurende eenige jaren betaald werden in den tijd dat de verkoop onder normale omstandigheden plaats had.

Is met behulp van al deze gegevens en eene repartitie binnen de perceelen, waarover hieronder nader, gekomen tot de voor de afzonderlijke grondstukken te betalen belasting in geld, dan wordt deze gefixeerd voor tien jaren, welke termijn in de regeling van 1872 slechts vijf jaren was, terwijl onder den ouden toestand de afpassing van het landsaandeel elk jaar plaats had.

De droge gronden nemen onder de bouwgronden der bevolking in de Preanger Regentschappen, speciaal ten aanzien van productie, eene ondergeschikte plaats in, waarmede het zeker samenhangt dat er vroeger geen vaste belasting van geheven werd. Voor hun aanslag kon onmogelijk op dezelfde wijze gehandeld worden als bij de sawahs uit hoofde van de enorme verscheidenheid hunner beplanting en andere redenen. De voor de droge gronden gegeven voorschriften beoogen in de eerste plaats eene juiste verhouding in het leven te roepen tusschen hunne belasting in die der sawahs en voorts middels eene classificatie rekening te houden met de waardeverhouding dier gronden onderling. Alle factoren te dien aanzien van belang doen daarbij hun invloed gelden overeenkomstig vaste voorschriften te uitvoerig om in de ordonnantie, welke alleen hoofdpunten moest bevatten, te worden opgenomen en daarom afzonderlijk gegeven, evenals voor andere onderdeelen der regeling geschiedde.

Ten slotte zij nog aangeteekend dat het recht op ontheffing van landrente is toegekend voor de sawahs die onbeplant blijven en op vermindering in verhouding tot de geleden schade bij beduidenden misoogst, terwijl ten laatste nog bij het bestaan van andere buitengewone en gewichtige redenen dan misgewas, zoowel voor

de sawahs als voor de droge gronden ontheffing of vermindering van landrente kan worden toegestaan, wanneer wordt aangetoond dat daartoo termen aanwezig zijn.

Stellen we thans het Bombaystelsel, waarvan door den heer Pierson een overzicht werd gegeven in zijne rede van 20 October, en dat der Preanger Regentschappen ter vergelijking naast elkaar, dan valt in de eerste plaats op, dat beiden uitgaan van opmeting der bouwvelden op wetenschappelijken grondslag, de triangulatie, in haar geheel uitgevoerd door deskundig personeel, welke op den voet gevolgd wordt door eene naar vaste voorschriften bewerkstelligde beoordeeling van de productiviteit dier gronden.

Verdere punten van overeenkomst zijn de *districts*-gewijze invoering van den nieuwen aanslag na de beeindiging der opmetingen en onderzoekingen in elke dergelijke administratieve eenheid; het verrichten dier werkzaamheden na afbakening der dessagrenzen en met beschouwing van elke dessa op zich zelve; het verdeelen der bouwgronden in perceelen als grondslag van de opmeting; het ten slotte geraken tot den aanslag van elk grondstuk afzonderlijk, waarvan nauwkeurig aanteekening wordt gehouden op een uit te reiken aanslagbiljet; het fixeeren van dien aanslag voor een langen termijn.

Het essentieele in deze gedeeltelijke overeenstemming der beide regelingen is op zoo meesterlijke wijze door den heer Pierson op den voorgrond gebracht en uiteengezet ter vergadering van 29 December (zie p.p. 161—164 van het gedrukt verslag) dat hier volstaan moet worden met de juistheid te erkennen der opmerking dat de individueele aanslag in de Preanger ordonnantie wel eenigszins verscholen staat. Hij heeft echter bij het ontwerpen ten volle in de bedoeling gelegen, gepaard ook aan strikt individueele aansprakelijkheid, daarbij het voetspoor volgend van hetgeen bij de oude Inlandsche regeling gegolden heeft. De nadere voorschriften, voor de uitvoering der ordonnantie en de administratie der belasting gegeven, laten geen zweem van twijfel op dat punt bestaan.

Thans komen enkele verschilpunten tusschen de regelingen van Bombay en de Preanger Regentschappen aan de beurt om in beschouwing te worden genomen en daarbij moet eerst even teruggekeerd worden tot de reeds bovenvermelde *perceelen* welk woord

Een tweede verschilpunt tusschen de beide regelingen is te vinden in de wijze waarop gekomen wordt tot de per eenheid van uitgestrektheid te betalen belasting, welke aangelegenheid in de mededeelingen van den heer Pierson nopens het Bombaystelsel nog al op den voorgrond treedt. Zooals we reeds zagen is voor de Preanger Regentschappen in hoofdzaak vastgehouden aan het oude Inlandsche begrip van het recht van den landsheer op een aandeel van den oogst, doch wordt bij de afmeting daarvan op billijker wijze te werk gegaan dan vroeger door in de plaats der bruto-productie eene zoogenaamde belastbare opbrengst, naderende de netto-productie, als basis van berekening aan te nemen en zijn verder ook meer moderne denkbeelden gehuldigd door de belasting in geld en voor een langen termijn in eens vast te stellen.

Baden-Powell, hoewel erkennende dat "the modern land-revenue "assessments trace back their origin to the old principle of the "Raja's share in the produce, and derive their authority from that "ancient custom", verheugt er zich over dat bij de in Britsch-Indië in zwang zijnde stelsels van eene heffing van een aandeel in het gewas nog slechts eenige sporen (vestiges) over zijn, hier wat meer daar wat minder, doch ziet daarbij over het hoofd wat hij elders zelf mededeelt omtrent de basis van den landrente-omslag in Madras, — voorwaar geen quantité négligable onder de Britsch Indische gouvernementen! — woordelijk luidende: "The actual taram "rates (schaal voor den aanslag) per acre are ultimately based on "a calculation of *an average produce of one or two standard grains*, "valued at a low average price." Daar vindt men dus deugdelijk meer dan sporen van de oude methode van belastingheffing terug; doch dit verder doorlatende, de Bombaymethode, waaraan Baden-Powell de voorkeur geeft, heeft er in ieder geval mede gebroken, zij het ook niet gansch en al, zooals nader zal blijken.

Om tot eene beoordeeling der waarde dier methode en van hare bruikbaarheid met betrekking tot de Preanger Regentschappen te komen, zij er vooraf aan herinnerd dat zij met zich brengt, ten eerste de vaststelling van een maximum in eene bepaalde streek per acre te betalen voor de beste gronden en ten tweede de klasseering der andere gronden daaronder in verhouding tot hunne mindere productieve waarde. Voor de bepaling van het maximum wordt nagegaan hoeveel gemiddeld in de laatste dertig jaren betaald is, of dat bedrag gemakkelijk is binnengekomen, of veel achterstallig is gebleven, hoe de oogstprijzen geweest zijn, tegen

welken prijs land verkocht wordt, tegen welken verhuurd, enz. enz. Na eene overweging van al deze feiten wordt dan de maximum-aanslag bepaald. Elders lezen we nog dat bij de vaststelling van het per acre te betalen maximum, veel *op het gevoel* moet worden afgegeven en vertrouwd worden op de *routine* van de belasting-ambtenaren en op de controle die op de aanvankelijk aangenomen cijfers kon uitgeoefend worden door het bedrag dat tot nu toe betaald werd en door overwegingen van algemeenen aard. Dit alles is zeer vaag en het eenige houvast dat nog in de methode te vinden is schuilt in de mededeeling dat voor controle ook proef-oogsten gehouden worden (hier komt hèt oude stelsel nog even op den voorgrond) om na te gaan of na de betaling der landrente nog eene behoorlijke winst overblijft.

Bij elke regeling is eene zekere mate van willekeur in de vaststelling der te betalen maximum- en minimum-bedragen onvermijdelijk, doch het komt mij voor dat ze in de Preangerregeling minder groot is dan in het boven omschrevene.

Niet alle gronden in Bombay betalen het besproken maximum, alleen de allerbeste; de andere worden daaronder gerangschikt in klassen die gebaseerd zijn op een zestientallig stelsel. De Britsch-Indische landbouwer toch is bekend met de onderverdeeling van de ropy in zestien anna's. Om nu niet te veel van zijne hersenen te vergen passen de Engelschen ook op andere zaken dezelfde onderverdeeling toe, bijv. op de eenheid van uitgestrektheid, de acre, en bij de landrente maken zij er gebruik van voor de aanduiding der klassen. Doch dit is alleen een détail van zuiver plaatselijk belang; waar het op aankomt zijn dat de factoren die bij de indeeling der gronden in de verschillende klassen in aanmerking worden genomen. Daaronder bekleeden de eerste plaats de soort van den grond en de dikte van de bouwkruin, de andere zijn van ondergeschikt belang.

Had deze werkwijze ook niet in de Preanger Regentschappen gevolgd kunnen worden? Voorzeker neen, wat de sawahs betreft, welke, zooals reeds vermeld, in genoemd gewest hoofdzaak zijn, *Drie voet* is in Bombay aangenomen als de maximum gronddiepte voor de bouwvelden van belang, terwijl binnen die limite de waarde van elke grondsoort — gesteld dat de overige factoren die bij de beoordeeling in aanmerking worden genomen gelijk zijn — beschouwd wordt gelijken tred te houden met hare diepte; van klasse tot klasse is het verschil iets minder dan een halve voet,

geleidelijken overgang tot den nieuwen aanslag — met het bedrag dat tot dusver betaald is geworden. Als *maximum* is aangenomen het percentage dat bij de regeling van 1872 als *vast* voor alle gronden gold en toen werd genomen van *bruto-productie.* Naar gelang der omstandigheden, welke beoordeeld worden met behulp der door het landrentepersoneel vervaardigde districts-monographiën, wordt een lager percentage toegepast: het kan van twintig tot op acht teruggebracht worden.

De gemiddelde bruto-productie per bouw wordt bepaald naar proefoogsten, met inachtneming tevens van plaatselijke in te winnen inlichtingen; de gemiddelde marktwaarde der padi naar de prijzen die gedurende eenige jaren betaald werden in den tijd dat de verkoop onder normale omstandigheden plaats had.

Is met behulp van al deze gegevens en eene repartitie binnen de perceelen, waarover hieronder nader, gekomen tot de voor de afzonderlijke grondstukken te betalen belasting in geld, dan wordt deze gefixeerd voor tien jaren, welke termijn in de regeling van 1872 slechts vijf jaren was, terwijl onder den ouden toestand de afpassing van het landsaandeel elk jaar plaats had.

De droge gronden nemen onder de bouwgronden der bevolking in de Preanger Regentschappen, speciaal ten aanzien van productie, eene ondergeschikte plaats in, waarmede het zeker samenhangt dat er vroeger geen vaste belasting van geheven werd. Voor hun aanslag kon onmogelijk op dezelfde wijze gehandeld worden als bij de sawahs uit hoofde van de enorme verscheidenheid hunner beplanting en andere redenen. De voor de droge gronden gegeven voorschriften beoogen in de eerste plaats eene juiste verhouding in het leven te roepen tusschen hunne belasting in die der sawahs en voorts middels eene classificatie rekening te houden met de waardeverhouding dier gronden onderling. Alle factoren te dien aanzien van belang doen daarbij hun invloed gelden overeenkomstig vaste voorschriften te uitvoerig om in de ordonnantie, welke alleen hoofdpunten moest bevatten, te worden opgenomen en daarom afzonderlijk gegeven, evenals voor andere onderdeelen der regeling geschiedde.

Ten slotte zij nog aangeteekend dat het recht op ontheffing van landrente is toegekend voor de sawahs die onbeplant blijven en op vermindering in verhouding tot de geleden schade bij beduidenden misoogst, terwijl ten laatste nog bij het bestaan van andere buitengewone en gewichtige redenen dan misgewas, zoowel voor

de sawahs als voor de droge gronden ontheffing of vermindering van landrente kan worden toegestaan, wanneer wordt aangetoond dat daartoe termen aanwezig zijn.

Stellen we thans het Bombaystelsel, waarvan door den heer Pierson een overzicht werd gegeven in zijne rede van 20 October, en dat der Preanger Regentschappen ter vergelijking naast elkaar, dan valt in de eerste plaats op, dat beiden uitgaan van opmeting der bouwvelden op wetenschappelijken grondslag, de triangulatie, in haar geheel uitgevoerd door deskundig personeel, welke op den voet gevolgd wordt door eene naar vaste voorschriften bewerkstelligde beoordeeling van de productiviteit dier gronden.

Verdere punten van overeenkomst zijn de *districts*-gewijze invoering van den nieuwen aanslag na de beeindiging der opmetingen en onderzoekingen in elke dergelijke administratieve eenheid; het verrichten dier werkzaamheden na afbakening der dessagrenzen en met beschouwing van elke dessa op zich zelve; het verdeelen der bouwgronden in perceelen als grondslag van de opmeting; het ten slotte geraken tot den aanslag van elk grondstuk afzonderlijk, waarvan nauwkeurig aanteekening wordt gehouden op een uit te reiken aanslagbiljet; het fixeeren van dien aanslag voor een langen termijn.

Het essentieele in deze gedeeltelijke overeenstemming der beide regelingen is op zoo meesterlijke wijze door den heer Pierson op den voorgrond gebracht en uiteengezet ter vergadering van 29 December (zie p.p. 161—164 van het gedrukt verslag) dat hier volstaan moet worden met de juistheid te erkennen der opmerking dat de individueele aanslag in de Preanger ordonnantie wel eenigszins verscholen staat. Hij heeft echter bij het ontwerpen ten volle in de bedoeling gelegen, gepaard ook aan strikt individueele aansprakelijkheid, daarbij het voetspoor volgend van hetgeen bij de oude Inlandsche regeling gegolden heeft. De nadere voorschriften, voor de uitvoering der ordonnantie en de administratie der belasting gegeven, laten geen zweem van twijfel op dat punt bestaan.

Thans komen enkele verschilpunten tusschen de regelingen van Bombay en de Preanger Regentschappen aan de beurt om in beschouwing te worden genomen en daarbij moet eerst even teruggekeerd worden tot de reeds bovenvermelde *perceelen* welk woord

van een nieuw tijdvak den aanslag te verhoogen wegens vermeerdering van opbrengst die aan werkzaamheden van den Inlander zelf te danken is; met andere woorden, wanneer hij zijn grond verbetert — bijvoorbeeld door het maken van een "permanent well" voor de besproeiing — dan mag de daaruit ontstane verhooging van opbrengst niet bij den aanslag worden in aanmerking genomen.

Eene dergelijke gedeeltelijke vrijstelling van belasting komt in de Preangerregeling niet voor en is mijns inziens in strijd met het oorspronkelijk karakter der landrente, dat zij in hoofdzaak ook behouden heeft, zijnde een evenredig aandeel van de opbrengst der velden ten behoeve van den Staat. De inkomsten van den Staat moeten, in het groot genomen, zooveel mogelijk gelijken tred houden met die der belastingschuldigen. Een deel van het door de landbouwers benutte voortbrengend vermogen van den grond buiten den algemeenen regel te stellen is wenschelijk noch billijk. De kwestie wordt natuurlijk pas van belang wanneer het aanbrengen van verbeteringen als de bedoelde op groote schaal plaats heeft en dan is het een reëel bezwaar dat de Staat daarmede ten eeuwigen dage afstand doet van zijn evenredig aandeel in een beduidend bedrag der winst die de bodem afwerpt en kan het, bij het stijgen der landsuitgaven aanleiding geven tot zeer ongelijkmatigen belastingdruk. Onbillijk is het ook te achten bij de *invoering* eener nieuwe belastingregeling er *geene* rekening mede te houden waaraan de grond zijne actueele vruchtbaarheid te danken heeft, hetgeen trouwens een onbegonnen werk zoude zijn, maar elke later gevolgde vermeerdering dier vruchtbaarheid door het initiatief van den landbouwer, voor immer bij de belastingberekening buiten te sluiten. Met andere woorden, de landbouwer die zijn "permanent well" gegraven heeft een jaar vóor de invoering der nieuwe regeling wordt aangeslagen naar de door dat besproeiingsmiddel verhoogde waarde van zijn grond; een ander die tot het graven van een "permanent well" eerst overging een jaar nà die invoering behoeft nimmer meer belasting te betalen dan verschuldigd is voor grond die niet besproeid kan worden.

De heer Pierson prijst de bepaling dan ook hoofdzakelijk aan op utiliteitsgronden; hij acht ze uitstekend om den ijver en de opgewektheid der bevolking tot verhooging der vruchtbaarheid van den grond, bepaaldelijk door verbetering der bevloeiingsmiddelen, te prikkelen.

Nu is het graven van putten ten behoeve der besproeiing van

gronden op Java niet gebruikelijk; dáar is de zaak voornamelijk van belang ten opzichte van het herscheppen van tegalvelden in sawahs door open bevloeiing, uit leidingen, en de bevolking doet dat zóo gaarne, dat, wanneer zij er eenigszins kans toe ziet, zij er zich niet van zal laten terughouden door de gedachte dat een deel van de vermeerdering der opbrengst als belasting zal moeten worden opgebracht, onder het voorbehoud dat zij overtuigd is van de matiging die de belastingheffer zich stelt in zijne eischen. Als het leeuwenaandeel voor haar zelve blijft zal zij tevreden zijn.

Het verdient ten deze nog opmerking dat van ouds onder het bestuur van hare eigen vorsten of onafhankelijke regenten bij den aanleg van nieuwe sawahs slechts voor den tijd van drie jaren ontheffing van belasting werd verleend en dat uit dat tijdperk dateert de aanleg van het overwegend grootste deel der sawahs. Deze vrijstelling is gehandhaafd en komt mij als regel voldoende voor, terwijl in de gevallen dat meerdere tegemoetkoming wenschelijk geacht mocht worden, het de voorkeur zoude verdienen deze te geven bij den aanleg van het besproeiingswerk boven het toekennen van gedeeltelijken vrijdom van belasting. Het recht op dezen laatste zoude bovendien aan het einde van een belastingtermijn vaak zeer moeilijk te constateeren zijn; vele gevallen zouden zich voordoen van twijfelachtigen aard — men denke aan grondverbetering door bemesting — en de dessa-administratie zoude er weer omslachtiger door worden, altegader zaken die zoo veel mogelijk vermeden moeten worden.

Ondergeschikte punten latende rusten, blijft over ten aanzien van nog eene voorname aangelegenheid de regelingen met elkaar te vergelijken, namelijk deze, hoe met de landrente gehandeld wordt als bouwgronden onbeplant blijven, dan wel het gewas daarop geheel of gedeeltelijk mislukt en hoe wanneer door andere oorzaken de betaling van het volle bedrag voor de landbouwers te bezwarend is geworden.

Wat betreft de tijden toen het Inlandsch bestuur nog oppermachtig was kon voor deze aangelegenheid van Bombay en de Preanger Regentschappen vrij wel hetzelfde getuigd worden, namelijk dat de landsheer deelde in de kansen van de landbouwers. Slaagde de oogst goed dan vorderde hij een flink aandeel voor zich op, maar hij verminderde direct zijne eischen als de oogst tegenviel, waarbij voor elken landbouwer afzonderlijk de zaak

bekeken werd. In de Preanger Regentschappen is ook bij de nieuwe regeling in hoofdzaak dezelfde opvatting gehuldigd, op grond van de overweging dat de maatschappelijke toestand van de betrokken bevolking en de eischen die haar in zake landrentebetaling gesteld moeten worden nog niet gedoogen daarin veel verandering te brengen.

Zijn de landbouwers op het standpunt gekomen dat zij in de goede jaren wat op zij leggen voor de slechte en laten de omstandigheden toe de landrente zeer laag aan te slaan, zoodat het niet bezwaarlijk voor hen is steeds hetzelfde bedrag te moeten voldoen, dan is de tijd aangebroken voor de invoering van eene zuivere grondbelasting als onderdeel van een goed afgerond belastingstelsel, waardoor alle categoriën van personen naar billijkheid in de landsuitgaven bijdragen. In Bombay is bij de landrenteregeling aangenomen dat men zoo ver reeds was en zijn dus geene voorzieningen getroffen voor ontheffingen en verminderingen bij onbeplant blijven en misgewas. Het eenmaal vastgestelde bedrag moet steeds betaald worden en wie daartoe niet bij machte is moet afstand doen van zijn grond.

Tegen deze gedragslijn is echter in Britsch-Indië zelf van verschillende zijden hevige oppositie ontstaan. Inlandsche beoordeelaars hadden reeds lang luide beweerd dat veel ellende over de bevolking gebracht werd door het gemis van buigzaamheid der landrente, daarmede o. m. bedoelende, dat geene rekening gehouden werd met de omstandigheden der individueele landbouwers en de door hen ondervonden tegenspoeden. Maar zij bleven niet alleen staan, ook van Engelsche zijde werd door meerderen hetzelfde betoogd, waarbij ten slotte ook de twee laatst ingestelde hongersnoodcommissies zich zijn komen aansluiten. Door dien algemeenen aandrang zijn de theoretische bezwaren op zijde gedrongen. Sedert kort zijn de districts-ambtenaren in Bombay gemachtigd geworden om in minder goede jaren een stelsel van kortingen toe te passen dat verband houdt met hunne verwachtingen omtrent den oogst. Het is nu alleen nog maar een *machtiging* doch die beschouwd wordt als een eerste belangrijke stap om te kcmen tot het door velen verlangd imperatief voorschrift dat, zooals boven bleek, de Preangerregeling ook bevat.

Zij doet dat echter alleen ten opzichte van de sawahs: voor de droge gronden wordt slechts afschrijving van belasting verleend in bijzondere gevallen en op dit laatste is door den heer Fokkens

ter vergadering van 29 December ongunstige kritiek uitgeoefend. Eenige toelichting ook te dezer zake volgt daarom hieronder.

In het vorengaande werd reeds het een en ander opgemerkt, dat voor de beoordeeling van deze aangelegenheid van belang is, eerstens dat de droge gronden onder de bouwvelden der Preanger-bevolking een ondergeschikte plaats innemen, dat het totaal der daarvoor betaalde belasting miniem is met betrekking tot de hoofdsom, verder dat tijdens het Inlandsch bestuur daarvan geene geregelde belasting is betaald geworden. Het laatst vermelde riep reeds dadelijk dit groote verschil bij de behandeling der beide categoriën van gronden in het leven, dat voor de sawahs rekening moest worden gehouden met oude toestanden, voor de droge gronden niet. Ook om andere redenen, ongelijke beplanting enz. enz. was het onmogelijk beide categoriën van gronden op overeenkomstige wijze aan te slaan. Een en ander heeft er toe geleid voor de droge gronden meer het streven op den voorgrond te stellen, te naderen tot eene grondbelasting, waaraan gemeenlijk de voorkeur gegeven wordt, wanneer geene bijzondere bezwaren zich daartegen verzetten, wat zooals reeds te voren werd aangetoond, wel het geval was voor de sawahs.

Is het nu werkelijk een ernstig bezwaar, dat daarom voor deze gronden geene vrijstelling wordt verleend wegens onbeplant blijven? Ik vermeen deze vraag ontkennend te mogen beantwoorden. Voor de tuinen kan daar al dadelijk geen sprake van zijn, want deze hebben eene meerjarige beplanting, waarvan het eene jaar wat meer, het andere wat minder vruchten worden geplukt. Verder dient in aanmerking te worden gebracht, dat, hoewel ook in de Preanger Regentschappen en bij de opmeting der droge gronden aanvankelijk de gebruikelijke onderscheiding was aangenomen in tegalvelden en tuinen al spoedig was gebleken, dat deze daar onmogelijk te handhaven viel, aangezien beide soorten er telkens in elkander loopen door het planten van tuingewassen en tegalgewassen tusschen elkaar in, waarbij het vaak niet uit te maken is, welke cultuur de overhand heeft. De eene cultuur gaat er ook zoo gemakkelijk in de andere over, dat het zelfs meer dan eens gebeurde, dat bij het klasseeren der gronden een paar maanden na de opmeting, een andere cultuurtoestand werd aangetroffen dan door de kadasterambtenaren was geconstateerd. Daar de vast in cultuur zijnde tegalgronden en de tuinen te zamen moesten worden getrokken, behoeft ook over deze laatste, met betrekking tot de onderwer-

pelijke zaak, niet verder te worden gehandeld en kan volstaan worden met er aan te herinneren, dat de ordonnantie toch voorziet in het geval, dat bijzondere omstandigheden voor deze gronden belastingafschrijving wenschelijk mochten maken.

De opmerking van den heer Fokkens werd echter meer in het bijzonder gemaakt met betrekking tot de hoema's, de zoogenaamde wisselvallige velden, en hoe staat het nu met deze? Het zijn gronden, waarop de landbouw bij het jaar gedreven wordt, gronden, welker natuurlijke vruchtbaarheid door den landbouwer benut wordt om er door het aanwenden van zijn arbeid eenige vruchten van te plukken; kapitaal wordt in dien grond niet vastgelegd en ook van den verrichten arbeid komt absoluut niets aan eene blijvende verbetering van den grond te goede, integendeel, hij gaat jaar bij jaar wat achteruit, totdat de bebouwing er van niet meer loonend is en braakligging, soms voor geruimen tijd, moet plaats hebben om het verlorene weder te herwinnen. De periode van bebouwing omvat dikwijls slechts eenige jaren; in het ongunstigste geval moet reeds na één oogst de grond weer eenigen tijd met rust gelaten worden.

Hieruit blijkt dat individueele rechten op zulke gronden voor langeren tijd dan dat ze werkelijk benut worden eigenlijk weinig reden van bestaan hebben, en ze steeds zoo veel mogelijk beschikbaar moeten zijn voor degenen die er gebruik van willen maken, te meer daar eene goede zorg voor boschbehoud en de irrigatiebelangen op verscheidene plaatsen de wenschelijkheid in het leven roepen deze soort van cultuur binnen voor vast aangegeven grenzen te beperken. Het is dus geen bezwaar te achten dat eene lichte belastingvordering de menschen er van terug houdt op groote uitgestrektheden langer beslag te leggen dan noodig is. Er komt bij dat de belasting zóo matig wordt aangeslagen dat degeen die wèl reden heeft eenige dier gronden tijdens de braakligging aan te houden er niet van zal afzien om de geringe verplichting die hij daardoor op zich neemt. Het maximum van de belasting der droge gronden, ad *f* 20.— per bouw, is zoo hoog gesteld moeten worden met het oog op de aanzienlijke winsten die sommige tuinen en andere gronden gelegen in, of in de onmiddellijke nabijheid van groote nederzettingen afwerpen, doch in het binnenland is de aanslag over het algemeen zeer laag. Ik heb er hier in de buurt eens naar geinformeerd en vernomen dat de hoema's meerendeels zijn aangeslagen voor 25 centen per bouw van 7096 vierkante meters!

Schuilt er nu geene overdrijving in de voorstelling, wanneer naar aanleiding dezer regeling door den heer Fokkens het schrikbeeld der woekeraars wordt opgeroepen „in wier handen de Inlan-„der die geen oogst heeft en toch belasting moet betalen valt en „waaruit hij niet zoo gemakkelijk weer los komt zonder verlies „van het grootste gedeelte zijner bezittingen"?

Op denzelfden grond en wegens het niet vrijstellen van belasting van erven met minder uitgestrektheid dan $^1/_4$ bouw [1]) en van gronden die minder productiewaarde hebben dan *f* 10 per bouw (zoo deze al in de Preanger Regentschappen voorkomen is dit bij hooge uitzondering het geval) wordt verder beweerd dat de nieuwe regeling drukkender werkt, fiscaler is dan die van 1872. Het komt mij voor tot geen billijke beoordeeling te leiden wanneer deze onderdeelen der regeling, nauw verband houdende met plaatselijke omstandigheden, op zich zelven beschouwd en beoordeeld worden. Er naast had gesteld moeten worden dat ten aanzien van hoofdzaken de nieuwe voorschriften juist zoo veel milder zijn dan de vroegere.

Ware een en ander beter overdacht dan zoude waarschijnlijk de heer Fokkens dat gedeelte zijner conclusie achterwege gelaten hebben waarin wordt gezegd dat de nieuwe regeling der landrente in de Preanger Regentschappen kan hebben bijgedragen tot den achteruitgang van de welvaart der Inlandsche bevolking.

Naar aanleiding dezer laatste bewering nog eenige vragen en opmerkingen, in de eerste plaats deze, is werkelijk de welvaart der inlandsche bevolking in de Preanger achteruit gegaan? Eene beschouwing van de factoren die voor de beoordeeling daarvan moeten in aanmerking worden genomen zoude al dadelijk er toe doen overhellen het antwoord ontkennend te doen luiden. Immers in dat reusachtige gewest, welks oppervlakte ongeveer een zesde gedeelte van geheel Java beslaat, is een overvloed van bouwgrond beschikbaar: het water om dien grond vruchtbaarder te maken

---

[1]) Het waren voornamelijk praktische overwegingen die er toe leidden de vrijstelling van belasting voor een kwart bouw erf bij de regeling van 1872 toegekend, welke overigens meer op eene traditie uit andere deelen van Java berustte dan op deugdelijke overwegingen, niet te bestendigen. Het begrip van erf is in de Preanger zoo vaag, de afscheidingen tusschen tuin, erf en niet geirrigeerden bouwgrond worden zoo gemakkelijk en zoo herhaaldelijk om allerlei redenen verzet, in de groepeering der huizen en in de wijze van bewoning bestaat zoo veel verscheidenheid, dat de maatregel niet billijk was toe te passen.

vloeit er rijkelijk door rivieren en beekjes; het land wordt bewoond door eene sobere goedaardige bevolking die vrij is gebleven van de opiumramp; door den spoorweg is het land opgenomen in het groote verkeer en ook aan de andere verkeersmiddelen wordt eene verstandige zorg besteed; er is eene uitgebreide particuliere industrie die op gezonde grondslagen berust; men zoude zoo zeggen wat is er meer noodig om aan de bevolking een blijvenden welstand te verzekeren. Is nu de bevinding van iemand die het land doortrekt, ook van dengene die zich niet tot de hoofdwegen bepaalt maar mede dieper in het binnenland doordringt, in strijd met de verwachtingen die zijn opgewekt? Dit is zeer zeker *niet* het geval, wanneer men zijne eischen niet hooger stelt dan de bevolking zelve dit doet en redelijkerwijze mag gedaan worden rekening houdende met het stadium van ontwikkeling waarin land en volk verkeeren.

Waar dus op goede gronden voorloopig wel mag aangenomen worden dat Barbertje nog leeft kan ieder zich ontslagen rekenen van de verplichting zich vrij te pleiten van medeplichtigheid aan hare vermoording. Alleen dit nog. Gesteld eens dat werkelijk de welvaart der Preangerbevolking achteruit was gegaan, dan vraagt men gaat de ontwikkeling van economische toestanden zoo snel in zijn werk dat de schuld er van mede aan de nieuwe landrenteregeling, met welker invoering eerst begonnen kon worden in het jaar 1897, zoude geweten mogen worden?

Al verder betreurt de heer Fokkens het dat de invoering der nieuwe regeling door het personeel van het landrente-onderzoek en niet door de plaatselijke ambtenaren is tot stand gebracht. Mijns inziens bestaat eigenlijk meer reden zich daarover te verblijden. Het was eene gunstige omstandigheid dat de invoering, een der gewichtigste en moeielijkste onderdeelen van het werk, niet op de schouders behoefde te komen van de plaatselijke ambtenaren, wier taak buitendien reeds zwaar is, en dat dezelfde ambtenaren die ook aan de voorbereiding der regeling gewerkt hadden, die er uit den aard der zaak dus het best mede vertrouwd waren en er het meest hart voor hadden, zich ook met de invoering bezig konden houden. De gebreken die aan de regeling mochten kleven behoefden den plaatselijken ambtenaren toch niet te ontgaan en als zij bezwaren hebben kunnen deze thans even goed kenbaar gemaakt worden. Er bestaat geen enkele reden waarom zij geen gewillig oor zouden vinden en waarom, voor-

zoo ver zij gegrond bevonden worden, daaraan niet tegemoet gekomen zoude worden als daartoe de gelegenheid bestaat.

Door goed bedoelde samenwerking van allen zal de landrentezaak ook verder het best gediend zijn en eindelijk ophouden eene kwestie te wezen, hetgeen te meer wenschelijk is daar nog zoo oneindig veel ander nuttig werk in deze gewesten te doen valt. Degenen wier werkkring in Indië ligt en die werkelijk ernstig arbeiden willen zullen er nog voor onbepaalden tijd volop de gelegenheid toe vinden.

Alvorens van het chapiter der vrijstellingen van landrente geheel af te stappen valt nog in het kort te gewagen van éene soort van vrijstelling die door mij noode in de Preangerregeling wordt gemist. Zij betreft de gronden der dessahoofden.

Bij de reorganisatie van het bestuur over de Preanger Regentschappen in het begin der zeventiger jaren, een hoogst verdienstelijk werk, is aan de belangen van alle categoriën van Inlandsche grooten en hoofden die er bij betrokken waren volle recht wedervaren. Alleen de dessahoofden zijn in slechtere condities gekomen dan vroeger doordat aan hetgeen hun ontviel geene evenredige voordeelen tegenover gestaan hebben.

Ofschoon nu voorzeker mede andere oorzaken in het spel zijn geweest, zal toch ook deze omstandigheid hebben bijgedragen tot de vermindering van het gehalte der dessahoofden in vergelijking met vroeger, een achteruitgang over welks bestaan vrij wel eenstemmigheid heerscht.

Het is hoogst wenschelijk daarin weder verbetering te brengen, want de instandhouding van hetgeen de Inlandsche maatschappij goeds in zich heeft is voor een groot deel afhankelijk van de samenstelling van het dessabestuur, in het bijzonder van de persoonlijkheid van het dessahoofd. Echter is het eene moeielijke opgave deze verbetering op de juiste wijze aan te brengen, een doel dat met veel omzichtigheid moet nagestreefd worden zal kans op slagen bestaan. Van hen kleine ambtenaren te maken met eene vaste bezoldiging en wat daaraan verder annex is verdient allerminst aanbeveling; zij moeten in de eerste plaats nabij staan aan de dessalieden, uit deze zijn voortgekomen en een integreerend deel blijven uitmaken van de kleine gemeenschap. Van overplaatsing mag dus nimmer sprake zijn, en aanstelling van iemand die niet van ouds in de dessa thuis behoort dient zoo veel mogelijk

vermeden te worden. Tegen het toekennen eener vaste bezoldiging die wat beteekent, op zich zelve reeds niet wenschelijk geacht, bestaat buitendien het groote bezwaar van de enorme uitgave die deze maatregel, op geheel Java toegepast, zoude na zich sleepen.

Het verdient daarom aanbeveling het voor oogen gestelde doel veeleer met andere middelen na te streven, daarbij vooral te rade te gaan met hetgeen plaats heeft onder een zuiver Inlandsch bestuur. Dit zoude leiden tot pogingen om het ambt van dessahoofd te releveeren in de Inlandsche maatschappij, het meer in aanzien te brengen en het daardoor, zoo niet begeerlijk, althans meer aannemelijk te maken voor de bezittende klasse in de dessa, die er vroeger naar mededong maar zich later teruggetrokken heeft. Dat men bij deze niet het verst komt met het voorhouden van eene zuiver geldelijke belooning, maar daartegenover de gezeten dessaman er prijs op stelt met zekere onderscheiding behandeld te worden, iets te beteekenen in het oog zijner mededessabewoners, weet ieder wien het gegeven was een meer dan oppervlakkigen blik te slaan in het dessaleven.

Van die wetenschap moet partij getrokken worden en met groote omzichtigheid, om het doel niet voorbij te streven, gewerkt worden in de richting die daardoor wordt aangegeven. In de eerste, en ik zou wel zeggen de voornaamste, plaats kan dat geschieden door de wijze hunner behandeling bij de aanrakingen met Europeesche en Inlandsche ambtenaren; voorts door de beperking, zoo veel mogelijk, van hetgeen buiten hunne verplichtingen in en tegenover de dessa van hen gevorderd wordt en ten slotte door hun kleine voordeelen of voorrechten toe te kennen in zoodanigen vorm dat zij door hen op prijs gesteld worden. Dit nu zoude het geval zijn, onder meer, met vrijstelling der dessahoofden van de verplichting om voor hunne gronden belasting te betalen — onder zoodanige restricties natuurlijk dat gewaakt wordt tegen misbruiken — een voorrecht hun oudtijds ook toegekend en door hen beschouwd als eene erkenning tegenover de andere dessalieden dat de diensten die zij presteeren worden op prijs gesteld en hun aanspraak geven op eene bevoorrechte positie. Menig bemiddeld man die het beneden zich zoude achten maandelijks naar de afdeelingshoofdplaats te gaan om eene kleine geldelijke belooning in ontvangst te nemen zal niet ongevoelig zijn voor een nog kleiner bedrag hem gegeven op eene wijze waardoor zijne vergeeflijke ijdelheid wordt gestreeld.

Ik sprak tot hiertoe alleen van welgesteldheid dewijl het een

eerste vereischte is niet door zorgen voor het dagelijksch voedsel gekweld te worden om een deel van zijn tijd aan de zaken der gemeenschap te kunnen wijden, en omdat het aanzien dat men in de dessa geniet zoo nauw samenhangt met de wijze waarop men woont en leeft. Echter wordt niet voorbij gezien dat de behoefte van eene zekere mate van kennis met het oog op de aanrakingen met ons bestuur ook bij het dessabestuur, of althans een gedeelte er van, zich doet gevoelen en dat o. a. in verband daarmede het zoo hoogst wenschelijk is dat de gelegenheid om onderricht te ontvangen, op zoodanige wijze dat zij in haar ouden stand blijft, voor de dessabevolking ruimer wordt gemaakt. Geene scholen voor de opleiding van dessahoofden of dessaschrijvers worden gewenscht, maar alleen het menigvuldiger verschaffen der gelegenheid aan de dessabevolking om zich de meest noodige kennis — lezen, schrijven, rekenen en wat Maleisch — eigen te maken, waardoor de keuze ruimer zal worden van personen die ook ten aanzien van de laatst omschreven aangelegenheid de geschiktheid hebben om als dessabestuurder op te treden.

Alvorens een slotwoord te wijden aan de landrenteregeling op Java wensch ik nog eene opmerking te maken, niet speciaal naar aanleiding der onderwerpelijke zaak, maar meer in het algemeen. Zij betreft een verschil in het karakter van Engelschen en Hollanders met betrekking tot de beoordeeling van hunne eigen zaken. Bij de laatsten valt een in hoofdzaak contemplatieve aard te constateeren, die er toe brengt alvorens eene onderneming op touw te zetten ze van alle kanten te bekijken en ook als er reeds toe besloten is in de uitvoering ter hand genomen voort te gaan met ze aan eene onafgebroken strenge kritiek te onderwerpen. De middelen daartoe worden gaarne ontleend aan eene vergelijking met hetgeen in overeenkomstige gevallen in andere landen door andere naties verricht is, dat dan ten voorbeeld wordt gesteld. Het is gemakkelijk verklaarbaar, dat waar het onze Indische zaken betreft, men dan gaarne het oog richt naar Britsch Indië, de andere groote kolonie in onze buurt, eveneens reeds langen tijd onder Europeesch bestuur gebracht. Bijna geen koloniaal vraagstuk kan bij ons worden besproken, geen verlangen te kennen gegeven, of er wordt verwezen naar Britsch Indië en betoogd, dat men er daar zoo veel verder mee is, zoo veel beter begrippen huldigt, we dus goed zullen doen ons daaraan te spiegelen, enz.

De Engelschen volgen eene juist tegenovergestelde gedragslijn. Zij bekommeren zich ten eenen male niet, wat bestuursregelingen betreft, om hetgeen in andere landen of koloniën geschiedt, dat wekt niet in het minst hunne belangstelling. Eensdeels spruit deze houding voort uit gebrek aan voldoende kennis van andere talen dan hunne eigene, maar gevoelden zij deze leemte, dan zouden zij er wel in voorzien. De hoofdreden is elders gelegen, namelijk in de zelfgenoegzaamheid van hun karakter; het idée komt niet bij hen op dat zij van hetgeen in andere landen bestaat of tot stand gebracht wordt voor hunne eigen zaken partij zouden kunnen trekken. Is dit in zeker opzicht als hunne zwakke zijde te beschouwen, aan den anderen kant is het eene bron van kracht. Waar de behoefte aan regeling eener zaak zich doet gevoelen, vatten zij die aan en trachten zij, zonder naar rechts of links te zien, met al hunne energie ze tot stand te brengen op de wijze als hun op dat oogenblik het best voorkomt; op die wijze hunne aandacht concentreerende hebben zij eene goede kans tot eene gunstige uitkomst te geraken. Eenmaal zoover gekomen, ontbreken hun de middelen om vergelijkingen te maken, althans benutten zij die niet of weinig; daaruit spruit voort eene te groote ingenomenheid met het tot stand gebracht werk, waaraan zij ook uiting geven wanneer zij zich tot schrijven zetten. Dit vloeit niet voort uit roemzucht, want, in het algemeen gesproken, is deze hun, in de slechte beteekenis van het woord, vreemd; zij zijn in gemoede overtuigd dat hetgeen zij schrijven werkelijk zoo is. Zij blijven daaraan op die manier vasthouden totdat nieuwe daadzaken hen doen inzien geheel of ten deele gedwaald te hebben, dan wel veranderde omstandigheden hen de zaak van een anderen kant doen zien en dan brengen zij met denzelfden ijver iets nieuws tot stand, waar dan weer niets boven gaat of op valt af te dingen.

Om een paar voorbeelden te ontleenen van Baden-Powell's boek, dat ik overigens zeer hoog stel, men kan bij hem de landrente in Britsch-Indië omschreven vinden, geheel te goeder trouw voorzeker, als "a very moderate revenue", en nu denke men daarbij maar eens aan hetgeen de heer Pierson er over mededeelde en ook hierboven ter sprake kwam. Elders zegt hij in enthousiasme over het Bombaylandrentestelsel, dat het berust op "almost scientific principles" en inderdaad is het empirisch in hart en nieren.

Wie bij het lezen van Britsch-Indische geschriften hiermede niet voldoende rekening houdt, loopt licht gevaar onder den indruk te

komen van daarin vervatte overdreven voorstellingen, waaraan ook voor een deel de voorkeur bij ons aan Britsch-Indische toestanden en regelingen gegeven boven die in onze eigen bezittingen zal toe te schrijven zijn.

De vraag of daarvoor dan in werkelijkheid geen reden bestaat is moeielijk te beantwoorden; beide koloniale rijken zijn zoo uitgestrekt en daarbinnen de toestanden in diverse streken, de behoeften waarin er voorzien moet worden, zóó verschillend, dat eene vergelijking zeer moeielijk valt. Het eenige wat er dezerzijds over gezegd kan worden is dat uit hetgeen mij gebleken is bij het lezen van geschriften en het spreken met personen in Britsch-Indië bekend die ik het voorrecht had te ontmoeten — daaronder ook eenige ontwikkelde Inlanders — ik den indruk heb gekregen dat de toestanden daar, in het algemeen genomen, niet gunstiger zijn dan in Nederlandsch-Indië, dat er het tegendeel het geval is.

Wat de landrente betreft zou er aan kunnen worden herinnerd, dat in een groot deel van Bengalen — en ook in meerdere streken vooral van Noordelijk Indië en dan in gewijzigden vorm — het Zamindarstelsel nog steeds in zwang is, volgens hetwelk de landrente eens en voor goed wordt vastgesteld krachtens eene overeenkomst tusschen den Staat en de Zamindars, of andere grootgrondbezitters. Waar dit lang geleden heeft plaats gehad vormt die belasting thans slechts een derde of een vierde gedeelte van hetgeen in overeenkomstige omstandigheden elders geheven wordt, wat als eene groote onbillijkheid beschouwd moet worden tegenover die andere streken. Nu zoude men in zeker opzicht daarmede nog vrede kunnen hebben wanneer de verwachting die van de Permanent Settlements gekoesterd werd, dat namelijk als de Staat royaal handelde tegenover de Zamindars dit middellijk ook zeer ten goede zou komen aan den kleinen man, verwezenlijkt ware geworden. Doch dit is niet het geval. De landeigenaren halen er van wat te halen is en exploiteeren het volk naar hartelust, of, wat nog veel erger is, besteden zulks uit aan ondergeschikten. Ofschoon nu in lateren tijd de Regeering getracht heeft die misstanden weg te nemen door aan de boeren zekere rechten wettelijk toe te kennen die hen waarborgen tegen pachtverhooging en uitzetting is de toestand toch nog zoo, dat er hard over gedacht wordt terug te komen van de gedane belofte ten aanzien der eeuwigdurendheid van den eertijds tot stand gebrachten aanslag en van meet af aan eene nieuwe regeling te beginnen.

Om nog een ander voorbeeld, meer van algemeenen aard, te noemen valt er op te wijzen dat wat betreft de bestuursrichting ten opzichte van de Inlandsche bevolking te volgen, in Britsch-Indië in den laatsten tijd de meening ingang heeft gevonden en meer en meer veld vindt, dat om den toestand goed te beheerschen de bemoeienis van het bestuur zich verder moet uitstrekken dan tot nu toe het geval was, dat het dorp de eigenlijke eenheid is van de Inlandsche maatschappij, dat het dus de bevolking en de kleine hoofden zijn die bestudeerd moeten worden en waarmee in de eerste plaats rekening is te houden. Dat uitbreiding van het bestuurspersoneel, reeds van vroeger met werk overkropt, daarvan het gevolg heeft moeten zijn of nog zal zijn, ligt voor de hand. Het is dus te voorzien dat in het vervolg de ook vaak gemaakte opmerking, dat in Nederlandsch-Indië, waar reeds lang het boven omschreven beginsel gehuldigd wordt, het aantal der Europeesche bestuurders relatief zoo veel uitgebreider is dan ginds, steeds meer aan kracht zal gaan verliezen.

Waar zoo dikwijls het oog gevestigd wordt op de ééne zijde van de medaille kon het geen kwaad om eens meer in het bijzonder iets te zeggen over de keerzijde, hetgeen volstrekt de erkenning niet buitensluit dat de Engelschen ons in andere opzichten weder vooruit kunnen zijn. Het komt mij trouwens voor dat au fond het er weinig toe doet hoe het precies daarmede staat, omdat voor het eene land weinig *direct* nut te trekken valt van hetgeen in het andere gebeurt en wel uit hoofde van, eerstens die groote verschillen in de toestanden welke meermalen gereleveerd werden, tweedens de overweging dat bestuursmaatregelen alleen dan levensvatbaarheid hebben wanneer de behoefte er van gevoeld is door de waarneming van feiten in eigen omgeving en zij daarin ook verder hunne steun blijven vinden,

De gulden middenweg zal ook ten deze wel de beste zijn, nauwgezet kennis te blijven nemen van hetgeen elders op koloniaal gebied voorvalt, doch groote omzichtigheid te betrachten bij het maken van gevolgtrekkingen ten opzichte van eigen koloniën.

Ten aanzien van de landrente op Java, worde er ten slotte aan herinnerd dat de toestand voor het oogenblik deze is, dat voor de Preanger Regentschappen de nieuwe regeling is tot stand gebracht en ingevoerd, en in verscheidene andere residenties de als voorbereiding noodige opmetingen en andere onderzoekingen door

deskundig personeel deels hebben plaats gehad, deels op gang zijn.

De vraag of nu verder zal kunnen worden volstaan met eenvoudig de Preanger-regeling ook daar van toepassing te verklaren mag niet zonder meer in bevestigenden zin worden beantwoord. Immers ook in de verschillende onderdeelen van het eiland Java loopen de toestanden uiteen. Bijna elk gewest heeft een afzonderlijken ontwikkelingsweg afgelegd, van daar dat bij veel overeenkomst toch ook verschillen vallen op te merken zooals, om een enkel punt te noemen, ten aanzien van de rechten die op den grond worden uitgeoefend. Wat betreft den economische toestand waarin Java's bevolking verkeert zijn vele omstandigheden van algemeenen aard die daarop invloed uitoefenen gelijk voor het geheele eiland, maar in de bijzonderheden afdalende is weer een groote verscheidenheid waar te nemen.

Een en ander, dat hier slechts aangestipt kon worden, moet er toe leiden de zaak voor elk groot gewest afzonderlijk in gezette overweging te nemen en aan de hand eener nauwkeurige studie van alles wat van vroeger af aldaar over het onderwep verhandeld is en van de aangelegenheden die er mede in betrekking staan tot eene beslissing te komen van de vraag of de Preanger-regeling er in haar geheel gevolgd kan worden dan wel in de onderdeelen wijziging noodig heeft. Aan de beoordeeling daarvan kan eene welwillende, opbouwende kritiek, zooals door sommige leden van het Indisch Genootschap, den heer Pierson in de voornaamste plaats, ter vergadering van 28 December werd uitgeoefend, niet anders dan ten goede komen.

Zonder voor de Preanger-regeling te willen opkomen op grond eener vermeende voortreffelijkheid boven andere regelingen of blind te zijn voor hare tekortkomingen mag toch gezegd worden dat bij hare ontwerping geene moeite is gespaard om haar zoo goed mogelijk te doen beantwoorden aan de haar gestelde eischen en er eene grondige bestudeering van locale toestanden aan ten grondslag te leggen, waarbij ook over voldoende hulpmiddelen beschikt is kunnen worden, wat bij vroegere pogingen om de zaak tot eene oplossing te brengen veelal niet het geval is geweest.

Voortgaande op den ingeslagen weg zal van de ambtenaren nog veel inspanning bij de verdere voorbereiding en invoering over geheel Java gevorderd worden en eene niet onbelangrijke, hoewel geheel binnen de perken van het gewone budget vallende, uitgave

noodig zijn maar dan ook de gegronde verwachting gekoesterd mogen worden op eene goede uitkomst.

Ten onrechte mijns inziens is die uitgave vroeger wel eens voorgesteld als een die bedenkelijk is en die steeds moet achterstaan bij de maatregelen welke vermeerdering van de productie beoogen. Waar wij te doen hebben met eene bevolking als de Javaansche die slechts weinig economisch weerstandsvermogen bezit, kan haast niet overschat worden het groote belang dat zij heeft bij eene goede regeling van hare voornaamste geldelijke verplichtingen jegens den Staat.

SOEKABOEMI, Maart 1904.

Overzicht van het rapport der Britsch-Indische Irrigatie-Commissie.

(*slot.*)

III.

Waterbelasting en beheer van irrigatiewerken.

De wijze waarop de betaling van het water geregeld is, welke het onderwerp van het 9de Hoofdstuk vormt, verdient de aandacht, omdat zij aanleiding geeft tot vergelijkingen met elders.

In geheel Indië is de basis waarop de betaling voor het water, geleverd door gouvernementsbevloeiïngswerken, geregeld is, de bevloeide oppervlakte, maar in verschillende deelen van het land is de wijze van betaling verschillend. In Bengalen, de Vereenigde Provinciën, het grootste deel van Pendjab en bij al de nieuwere irrigatiewerken van Bombay wordt eene waterbetaling geheven, die afgescheiden is van de landrente en afwisselt met de soort van oogst, die te veld staat. Deze belasting is bekend als de belasting der gebruikers (occupier's rate). Zij wordt door den gebruiker betaald in ruil voor het geleverde water en vormt een deel van de onkosten van zijn landbouwbedrijf. Het is om verschillende redenen niet mogelijk deze belasting zoo op te voeren dat de gebruiker geen grooter voordeel overblijft dan voldoende is om hem er toe te bewegen van het water gebruik te maken, zoodat het uitvoeren van irrigatiewerken in den regel ook door eene verhooging van de pachtrente wordt gevolgd. In gewesten, waar de aanslag in de landrente niet voor goed is vastgesteld, komt een deel van die verhooging in pachtwaarde aan het gouvernement ten goede bij eene volgende herziening van den aanslag, hetzij op de gewone wijze door verhooging, of door eene extra belasting van den eigenaar (owner's rate), die wel door dezen betaald wordt, maar evenals de gebruikers belasting geheven wordt naar rato van de telkenjare werkelijk bevloeide velden. Deze eigenaarsbelasting mag ook gedurende het tijdvak waarover de landrente-aanslag loopt, worden geheven van gronden, die na het vaststellen daarvan, in het genot van bevloeiïng zijn gekomen.

Waar de landrente permanent is vastgesteld, zooals in Bengalen, is het niet geoorloofd om haar te verhoogen op grond van de betere conditie, waarin de gronden door nieuwe irrigatiewerken zijn gekomen; en daar de gebruiker de waterbelasting betaalt, plukt de grondeigenaar de vruchten van een hoogere pachtsom, zonder den last, welke op den belastingbetaler door den aanleg der werken geworpen wordt, mede te helpen dragen. Somtijds

komt het echter vóor, zooals in het district Saran, waar men zeer gaarne zoude willen genieten van de voordeelen van nieuwe irrigatiewerken, dat de landeigenaars het voorstel doen om in de aanlegkosten tegemoet te komen door het betalen van een soort van hoofdelijken omslag (cess) in dat gedeelte van het district dat er voordeel van zal hebben.

In Sind is er bijna geen bebouwd land dat niet bevloeid wordt en de betaling voor het water geschiedt er niet afzonderlijk als gebruikersbelasting maar zij is in den aanslag voor de landrente begrepen. In dit gewest is de landrente afwisselend en wordt slechts betaald van de gronden, die jaarlijks werkelijk beplant zijn. Het is dus feitelijk een waterrente in den vorm van landrente. Dit stelsel in Sind heeft overeenkomst met dat hetwelk in Egypte van kracht is, waar het land zonder bevloeiïng niet bebouwd kan worden en de landrente alleen geheven wordt van de gronden, die met Nijlwater bevloeid zijn.

In Madras wordt eene afzonderlijke waterrente geheven van de droge gronden, die door nieuw aangelegde werken bevloeid worden en in enkele andere gevallen, maar in het algemeen is de irrigatiebelasting met de landrente samengesmolten. Zulks is ook het geval bij oudere irrigatiewerken in eigenlijk Bombay. Dit stelsel is zeker het eenvoudigste en waar de bevloeide oppervlakte aan weinig verandering onderhevig is, zooals in de rijstvelden van Madras en de a y a k a t s (het irrigatiegebied) van de ontelbare vergaarkommen in Zuid-Indië, is het vermoedelijk ook wel het beste systeem. Het bezit bovendien bij de toepassing meer rekbaarheid dan dat van Noordelijk Indië. De ambtenaar, die in Madras of Bombay met den aanslag belast is, neemt bij elk veld alle omstandigheden in aanmerking, de vruchtbaarheid van den bodem, den afstand tot de naastbij zijnde markt, enz. en hij mag de belasting vaststellen van 14 Roepie tot $2^1/_2$ Roepie voor velden, welke in dezelfde mate van bevloeiing genieten.

W a t e r v e r k o o p b ij d e m a a t. Bij al de genoemde stelsels is er echter één gebrek, dat namelijk de landbouwer er geen aansporing in vindt om zuinig met het water om te gaan en te zorgen dat het niet verspild wordt op den weg tusschen de gouvernementsleiding en het veld. Het is lang de illusie geweest van irrigatie-ingenieurs om water bij de maat te verkoopen. In 1854 schreef Sir Proby Cautley in dien geest en toen kolonel Baird Smith na zijn Italiaansche reis in 1854 Superintendent van het irrigatiewezen in Indië werd, heeft hij een gewijzigd Italiaansch stelsel op het Gangeskanaal ingevoerd, om het water met de p a i m a n a of moduul te verkoopen, dat verscheidene jaren heeft gewerkt. Wel was nog geen eenvoudig sluisje voor de dorpsleidingen gevonden, dat onder een verschillende drukking een geheel constant debiet gaf, maar men meende toch iets te bezitten dat practisch wel bruikbaar was. Intusschen, al had de moduul goed gewerkt, was het toch van het begin af een misgreep. De landbouwers, die niet aan bevloeiïng gewoon waren, zagen de moduul met wantrouwen aan en zij hadden er geen denkbeeld van hoeveel water er noodig was om een acre te bevloeien. Het ergste was echter dat er geen poging gedaan werd of kon gedaan worden om aan elken landbouwer de kleine waterhoeveelheid te verkoopen, die voor zijn stukje grond noodig was; terwijl er geen geest van samenwerking genoeg bestond onder het volk om onder elkander een bepaalde watermaat

die aan het dorp in zijn geheel was verkocht, te verdeelen. Na eenige jaren van proefneming is dit stelsel geheel verlaten en men is er nooit meer op terug gekomen.

Contracten bij de Jumna-kanalen. Met het lofwaardige doel om alle onnoodige bemoeiing van het irrigatie-personeel met de huishoudelijke belangen van het dorp te vermijden en een zuinig waterverbruik aan te moedigen, heeft men in een vroeger tijdvak bij het westelijk Jumna-kanaal het verkoopen van water bij contract ingesteld op eene overeenkomst die 20 jaar duurde; de grondeigenaar is daarbij genegen een bepaalde som te betalen voor eene aftapping van bepaalde opening en drukking. Maar tegenwoordig hebben zoovele veranderingen en verbeteringen plaats dat men het verkeerd moest achten de bestaande voorwaarden voor elke irrigatieaftapping voor lange jaren onveranderlijk te bestendigen en ook van dit systeem is afgezien.

Op het Oostelijk Jumna-kanaal meende men in 1865—'67 tot eene goede oplossing te zijn gekomen, toen een aantal watercontracten voor drie jaar werden gesloten; bij elk was het doel de velden van eenzelfde dorp te bevloeien, waarbij het aantal en de plaats der dorpsaftappingen onveranderd bleef. Zeer gunstige voorwaarden werden aan de landbouwers geboden, namelijk vermindering van 14 à 18 pCt. vergeleken met de gemiddelde waterbelasting, die in de laatste vijf jaar betaald was. Deze contracten werden gretig aangegaan, doch na verloop van drie jaar wilde niemand ze vernieuwen, wegens de onmogelijkheid om het water te verdeelen en voor elk landbouwer het juiste aandeel in de te betalen som te bepalen. Daarop is het stelsel ingevoerd om met behulp van de dorpskaarten en registers de oppervlakte van de bebouwde velden en de soort van oogst vast te stellen en dit is nog steeds in de Vereenigde Provincies en in Pendjab van kracht.

Contracten op langen termijn in Bengalen. Hoewel in de laatste 35 jaren in Noordelijk Indië geen pogingen zijn gedaan om het stelsel van waterverkoop op contract te handhaven of in het leven te roepen, hebben de omstandigheden toch tot eene geleidelijke ontwikkeling van dit systeem geleid bij de Sone- en Orissa-kanalen. In dit gewest, waar de weersinvloeden het zeer onzeker maken of de landbouwer in een bepaald seizoen het water voor zijn veld wil nemen of niet, heeft men met succes pogingen aangewend om met hem een contract voor vijf of zeven jaar te sluiten, en de geheele wijze van verdeeling van het water en van administratie is aan dit stelsel aangepast. Het bij de Sone-kanalen gevolgde stelsel gelijkt in zoover op het vroegere bij het Oostelijk Jumna-kanaal beproefde, dat namelijk de betaling niet wordt gerekend naar eenheden geleverd water, maar naar eenheden van oppervlak. Men heeft echter bij de Sone-kanalen bepaalde blokken op het oog, die binnen de dorpsgrenzen liggen, terwijl bij het Jumna-kanaal slechts deze laatste in aanmerking kwamen. Wordt hier bevloeid buiten de opgegeven blokken, met water dat de landbouwer op deze tracht te besparen, dan beloopt hij boete.

Hoewel de voordeelen eener betaling per geleverde water-hoeveelheid door de voorstanders wel wat overdroven worden, zijn zij volgens de commissie toch groot en onmiskenbaar, zoodat ieder, die in irrigatie belang stelt, wenschen moet dat die wijze van betaling, vroeger of later worde ingevoerd.

Men kan bij de toepassing te werk gaan volgens het „meter"-systeem of tot de betaling volgens de aanwijzingen van een moduul.

Bij het „meter"-systeem stelt men zich voor dat de gebruikers betalen naar gelang van een zeker aantal gebruikte eenheden (bijv. de „foot-acre", of 43560 kub. voet), welke worden afgelezen op een zelfregistreerenden meter, die niet ver van het te bevloeien veld is opgesteld, op dezelfde wijze als men bijv in steden betaalt voor gas of electrische kracht. Dit systeem is echter in Indië slechts dan toe te passen, wanneer het water noodig is op een betrekkelijk klein geconcentreerd terrein dicht bij de gelegendheid tot verstrekking. Dit zou kunnen voorkomen bij een kleine vergaarkom met een sluisje, waarvan het debiet constant gehouden werd of bij het opstellen van een stoompomp aan een rivier-oever, waarvan het debiet ook geregeld en volgens een bepaalde taxatie betaald zou kunnen worden. In beide gevallen heeft men echter het bezwaar, hetwelk geldt voor alle betaling per volume, dat namelijk de waarde van de eenheid daarvan hooger is voor velden, die vlak bij de bron liggen, dan voor die, welke zich op een paar mijlen afstand bevinden. De bebouwer van deze laatste kan er niet evenveel voor betalen, omdat hij er veel minder mede kan doen. Als de afstand niet te zeer uiteen loopt, zoude men de waarde van het water naar een gemiddelden afstand kunnen nemen, doch bij groote uitgestrektheden zouden de te betalen sommen omgekeerd evenredig met de afstanden volgens een schaal moeten afwisselen.

Waar het metersysteem den landbouwer laat betalen voor een bepaalde eenheid watervolume, neemt de commissie in aanmerking dat die eenheid in een nat jaar geschikt zal zijn om zijn oogst tot rijpheid te brengen, doch dat hij in een droog jaar voor dat doel wel vijf maal zooveel kan noodig hebben. In dat geval zal hij vijfmaal zooveel betalen en toch geen grooter, misschien zelfs wel een kleineren oogst krijgen. Bij het moduul-systeem betaalt de landbouwer het watervolume dat met voorgeschreven tusschenpoozen door een sluisje loopt in voldoende hoeveelheid om zijn oogst tot rijpheid te brengen, waarbij het debiet van het sluisje in eene bepaalde verhouding staat tot de te bevloeien oppervlakte. In een regenachtig seizoen als hij maar ééne besproeiïng noodig heeft, betaalt hij evenveel als in een droog seizoen als hij vijf maal besproeiïng behoeft. Hij betaalt feitelijk tegen een gematigd en eenparig tarief per eenheid voor de waterhoeveelheid, die te zijner beschikking is gesteld en niet zooals bij het metersysteem, tot een veel hooger bedrag voor de hoeveelheid, die hij werkelijk verbruikt. Bij het laatstbedoelde stelsel kan hij in een droog jaar meer betalen dan zijn geheele oogst waard is, terwijl hij in een nat jaar een kleinigheid voor een enkele besproeiing betaalt om een kostbaren oogst te redden, die hij niet zou hebben gezaaid, als hij de zekerheid niet had gehad over water te kunnen beschikken, als hij dit noodig mocht hebben. Alleen op dien grond is het moduulsysteem met een lager eenheidstarief voor den landbouwer meer aannemelijk dan het metersysteem. Bovendien is dit laatste bij groote kanalenstelsels onbruikbaar. De ambtenaar, met het toezicht op de irrigatie belast, heeft er in de eerste plaats voor te zorgen dat aan de einden der verdeelkanalen (hetzij gelijktijdig of volgens eene aangenomen beurtregeling) de waterhoeveelheden aankomen, die noodig zijn om de aanplantingen te bevloeien of het land voor het uitzaaien gereed te maken. Wanneer aldus

maatregelen zijn getroffen om het water over een afstand van dikwijls meer dan honderd mijlen heen te zenden ten behoeve van een particuliere leiding, dan moet er ook voor betaald worden, ongeacht of de eigenaren van deze laatste voornemens zijn den geheelen toevoer te benuttigen of niet. Een groot deel van den aanvoer, die bij de inlaatopening van die particuliere leiding beschikbaar gesteld is, ging onvermijdelijk op den weg derwaarts verloren en als het water eenmaal in die richting gestuurd is kan het niet teruggezonden of elders benut worden, als zij, aan wie het toebedeeld is, het niet wenschen te nemen. Het geval is dan geheel anders dan wanneer bron en veld dicht bijeen liggen en de aftapping tijdig kan worden afgesloten.

Bij het moduul-systeem wordt de doorgelaten hoeveelheid gecontroleerd zoodat als de moduul geheel geopend is, het debiet geheel constant is en zoowel onafhankelijk van den waterstand in het toevoerkanaal als van het aftappingsvermogen van de bevloeiingsleiding dat door de eigenaars daarvan belangrijk kan worden gewijzigd. De verbruiker kan als hij dat wil het debiet verminderen en de moduul zelfs geheel sluiten, maar hij zal in den regel geen vermindering in betaling krijgen als hij het geheele debiet, waarop de moduul is ingesteld, niet verbruikt. Dit systeem is het eenige, dat in landen, waar men naar watermaat tracht te laten betalen, zooals in Italië, Spanje en Amerika, wordt gebezigd.

Het oordeel wordt aangehaald van den heer Kennedy, Superintending Engineer bij de irrigatie in Pendjab, die het Amerikaansche systeem plaatselijk heeft bestudeerd. Hij bevond dat het stelsel om volgens modulen te laten betalen aldaar algemeen is ingevoerd, en dat de modulen zelf, hoewel niet zeer nauwkeurig werkende, toch wel voldeden. Zij worden daar echter gebruikt voor kanalen, van vrij wat grooter vermogen dan de gewone Indische dorpswaterleiding, waarvan het debiet gewoonlijk van 1 tot 4 kub. voet per sec. (28 à 113 liter p. s.) afwisselt, ook zijn de Amerikaansche boeren beter in staat om over de gelijke verdeeling van het water en de goede werking der modulen te oordeelen dan de Indische rayat. In Noordelijk Indië zou men voor elk dorp wel een vijftal modulen noodig hebben, die overal verspreid en weinig onder toezicht zouden zijn. Zij zouden onder een gering en dikwijls onmerkbaar verval moeten werken, niet door slib onklaar moeten worden en zoo zijn ontworpen, dat er niet gemakkelijk mede geknoeid kan worden. Uurwerken en andere ingewikkelde mechanismen moeten geheel uitgesloten zijn. Die zwarigheden worden niet licht geteld, doch ook niet onoverkomelijk geacht. De commissie meent dat als men ernstig de volumetrische waterverstrekking wil invoeren, wel een geschikt model gevonden zal worden. Die verstrekkingswijze is evenwel tot dusver niet ernstig genoeg beproefd. De landbouwer, die niets begrijpt van de meting van stroomend water zou elk ander stelsel dan het bestaande met argwaan beschouwen. Hij begrijpt de betaling per oppervlak en per soort van gewas, doch hij weet niet of bij het contracteeren voor een bepaald debiet, daarmede ook geknoeid kan worden door ondergeschikte beambten en hoe hij klachten daarover zal voorbrengen bij de irrigatieambtenaren en ze zal motiveeren. Voorts bestaat de reeds genoemde moeilijkheid van de onderverdeeling van het volume, waarbij de een allicht meer zal betalen dan de ander, omdat hij niet tegen zijn buren op kan. Zooals het nu gebruikelijk is, kan hem wel een deel van het water onthouden worden door

anderen, maar hij betaalt dan ook niet meer dan naar de oppervlakte, welke feitelijk bevloeid is en hij kan ontheffing vragen als zijn oogst beneden een zeker peil is gebleven. Hij begrijpt het beginsel van „geen oogst, geen belasting" dat nu zooveel mogelijk door de administratie der kanalen wordt gevolgd, doch een stelsel waarbij de waterrente geheel afhankelijk is van de oppervlakte en de hoedanigheid van het gewas boezemt hem geen vertrouwen in.

Een andere moeilijkheid is de oplossing van het vraagstuk: gegeven alle bijzonderheden omtrent aanvoer, regenval, bevloeide oppervlakte en opbrengst van de waterrente gedurende een reeks van jaren, gevraagd een tarief voor de betaling per eenheid voor volume, dat voor den landbouwer aannemelijk is en het gouvernement niet aan groote verliezen blootstelt. In de practijk namelijk zal men, om den landbouwer met de nieuwe regeling te verzoenen, aanvankelijk vrij groote reducties moeten toestaan, die bij geleidelijke herziening der tarieven weder moeten worden teruggewonnen.

Intusschen stelt de commissie voor om geleidelijk bij een bepaald irrigatiewerk modulen te bouwen op de grootere en kleinere kanalen en eindelijk op de particuliere verdeelleidingen en dan de vroegere wijze van betaling per oppervlak voorloopig aan te houden. Als de landbouwers de werking der modulen gaan begrijpen en idee hebben van een bepaald debiet, zoude hun de keus kunnen gelaten worden om een contract op volumelevering te sluiten. Alleen op die wijze is de geleidelijke invoering van volumetrische waterverstrekking langzamerhand in geheel Indië in te voeren en dit is van zeer veel gewicht, omdat zij leiden moet tot een veel zuiniger gebruik van het water. Dit zou zelfs reeds het geval zijn als de verdeeling door modulen plaats had en de tegenwoordige wijze van waterbetaling in gebruik bleef. Hoe meer systematisch die verdeeling, hoe grooter de zekerheid van den landbouwer, wat betreft den toevoer, dien hij krijgt en hoe grooter ook de nuttige werking van het kanaal. De aandacht, welke in den lateren tijd gewijd is aan het beheer der verdeelkanalen en vooral aan het in overeenstemming brengen van de aftappingen met de plaatselijke behoefte, heeft belangrijke verbetering gebracht in het nut dat van de kanalen getrokken wordt en bijgedragen tot vermeerdering der inkomsten. Maar nog betere resultaten worden verwacht als de waterverdeeling gegrond is op nauwkeuriger metingen, zooals deze tegenwoordig in alle takken van nijverheid meer en meer worden vereischt. Al kan dus het betalen van het water naar het volume nu nog niet worden ingevoerd, de commissie beveelt ten sterkste aan om in die richting voort te werken door het stelsel van waterverdeeling hoe langer hoe meer te volmaken. Intusschen acht zij het bezwaar dat bij de tegenwoordige wijze van waterbetaling naar de oppervlakte door elk individu het water teveel vermorst wordt, niet zoo groot als velen het willen doen voorkomen. De overgang tot een ander stelsel van betaling moet wel het einddoel blijven; doch betere waterverdeeling moet eerst worden ingevoerd.

In het tiende hoofdstuk van het algemeene rapport wordt gehandeld over het personeel. Overal waar de commissie kwam, werd geklaagd over onvoldoend personeel. Niet alleen was het aantal ingenieurs dat in de formatie voor elk gewest is vastgesteld, onvoldoende bij toenemende werkzaam-

heden, maar ook de aanvulling laat te wenschen over, waarbij het aantal ledige plaatsen geen gelijken tred houdt met de aanvulling. In afdeelingen die uitgebreider waren dan vroeger, werden de Uitvoerende Ingenieurs bijgestaan door minder bekwame ondergeschikten en onderafdeelingen, vroeger onder de directie van ingenieurs met een Engelsche opleiding, stonden nu onder opzichters of tijdelijk aangestelde ingenieurs. Daar de sterkte van het personeel der openbare werken en de wijze van aanvulling daarvan administratieve aangelegenheden vormen, waarmede de commissie geen directe bemoeienis had, zijn zij op die klachten niet diep ingegaan, doch zij stelt wel op den voorgrond dat de richtige uitvoering van het door haar voorgestelde programma van nieuwe irrigatiewerken grootendeels zal afhangen van het op voldoende sterkte houden van het corps ingenieurs. Zelfs wanneer een deel van het programma wordt uitgevoerd, kan dit niet binnen redelijken tijd voltooid worden tenzij het aantal ingenieurs belangrijk wordt uitgebreid en zulks zal van permanenten aard moeten zijn, zoowel voor opname en aanleg, als later voor onderhoud en beheer. De commissie wil niet stilstaan bij eene noodlottige politiek, welke groote sommen zou toestaan voor nieuwe werken, doch zou willen beknibbelen op de kleinere uitgaaf voor het behoorlijk ontwerpen, uitvoeren en exploiteeren.

In elk der drie noordelijke gouvernementen en in Madras is een speciaal hoofdingenieur voor irrigatie, die tevens ex-officio Secretaris[1]) van het Gouvernement is en verantwoordelijk voor het beheer van de tot zijn departement behoorende irrigatiewerken. In Bombay zijn twee hoofdingenieurs, doch slechts een vervult eene analoge betrekking; de andere is feitelijk alleen „Superintending Engineer" op een hoogere bezoldiging, wiens arbeid zich over een speciaal gebied uitstrekt. Er is hier geen speciale Hoofdingenieur afzonderlijk voor irrigatie en, nadat de commissie dit gewest bezocht had, deed zij het voorstel een dergelijk chef aan te stellen met een vermeerderde staf van personeel. Ook de vele werken, die in Pendjab en Madras tot uitvoering moeten komen, maken daar uitbreiding van personeel noodig, evenals in andere gewesten, terwijl ook de Inlandsche staten technische hulp op dit gebied zullen vereischen.

Het kan van geen belang geacht worden hieromtrent in meer bijzonderheden te treden, doch wel verdient de opmerking de aandacht dat irrigatiewerken, vooral die welke het opzamelen van water beoogen, een groote mate van voorafgaand onderzoek en, zoowel bij het projecteeren als bij de uitvoering meer zorg vereischen dan bijv. gewone ontwerpen van wegen of spoorwegen. Daarvoor is een groot ondergeschikt personeel noodig en hunne arbeid moet geleid worden bij het doen van opnemingen en later doelmatig gebruikt worden bij het ontwerpen en uitvoeren van groote werken, onder leiding van de meest bekwame ingenieurs, door ervaring ontwikkeld, toegerust met zelfvertrouwen en met de vaardigheid om zichzelf te redden, steeds gereed om verantwoordelijkheid te aanvaarden en op eigen initiatief te handelen. De ondervinding heeft geleerd dat ingenieurs van die soort zeer moeilijk te krijgen zijn, tenzij men ze opneemt in de blijvende sterkte van het departement en ze voor goed een Indische loopbaan opent. Het kan noodig zijn

[1]) Secretary, blijkbaar in de Engelsche opvatting van „departementschef".

om eerst de besten in tijdelijken dienst te nemen, doch op den duur zal deze wijze van handelen toch niet de minst kostbare zijn. Waar er nog zooveel werk in het vooruitzicht is, ziet de commissie in de permanente uitbreiding van personeel geen bezwaar.

Verschillende wijzen van beheer en onderhoud van irrigatiewerken worden in Britsch-Indië aangetroffen. In Madras waar de irrigatie reeds sedert onheugelijke tijden wordt toegepast, worden de tallooze vergaarkommen onderhouden en hersteld door de dorpelingen zelf. De tusschenkomst van het gouvernement bepaalt zich tot den aanslag van de landrente en tot het af en toe geven van bijstand vanwege het departement der openbare werken voor het verrichten van bepaalde herstellingen of verbeteringen aan de werken. Wat de kleinere werken betreft, ziet de commissie hier ook geen betere manier. Bij de grootere kanaalstelsels in de deltas werd het evenwel noodzakelijk geacht de ambtenaren van de openbare werken met een grooter aandeel van het beheer te belasten. Zij hebben evenwel geen aandeel in den arbeid betreffende den aanslag, zoo min als met de onderverdeeling van het water der dorpsleidingen, want de wijze van belasting in Madras naar droge of natte gronden maakt dit niet zoo noodig. Wel zorgt de ambtenaar der O. W. voor de verdeeling van het water tusschen de hoofd- en verdeelkanalen en stelt hij de grootte der openingen vast, waaruit de dorpsleidingen water ontvangen, terwijl hij de hoeveelheid die er doorloopt en den tijd gedurende welke dit geschiedt, regelt. Voorts onderzoekt hij alle aanvragen voor water op te voren niet bevloeide velden om te bepalen of het daarvoor beschikbaar zal zijn. In alle andere opzichten is de administratie der kanalen in handen van de ambtenaren van het bestuur, die de aanslagen vast stellen, de afschrijvingen behandelen en de veranderingen in de aanslagen aanbrengen als nieuwe gronden onder bevloeiing gebracht worden. De feitelijk bevloeide gronden worden gewoonlijk gemeten en aangeteekend in de dorpsregisters, hoewel deze niet den grondslag voor den aanslag vormen. Intusschen hebben de irrigatie-ambtenaren in de delta zelf ook nog ander werk, daar openbare gebouwen en wegen ook onder hun toezicht staan en zij als zoodanig aan twee hoofd-ingenieurs ondergeschikt zijn.

In Noordelijk Indië vormen de irrigatie-werken een nieuwe instelling. De steeds waterhoudende kanalen brachten dit in streken waar de bevloeiing tot dusver onbekend was; het natuurlijk gevolg was dat er afzonderlijk voor werd betaald, geheel afgescheiden van de landrente. Daaruit volgde weder even natuurlijk dat de geheele arbeid van den aanslag van die waterrente werd opgedragen aan de ingenieurs, die voor het onderhoud van de kanalen hadden te zorgen.

De irrigatie-ambtenaren vormen daar eene afzonderlijke afdeeling van het gewestelijk departement van openbare werken, die onder contrôle staat van den Hoofdingenieur, tevens Gouvernementssecretaris (directeur) voor de irrigatie. Dit stelsel, dat reeds in 1867 door Sir R. Strachey werd aanbevolen, is algemeen aangenomen bij de groote irrigatiewerken in Pendjab, de Vereenigde Provinciën en Bengalen en heeft ook daarom de instemming der commissie, omdat de ambtenaren der irrigatie als hun de taak van toezicht op de aanslagen in de betaling en op de onderlinge verdeeling van het water is opgedragen, in nauwer en vriendschappelijker aanraking met de landbou-

wers komen en beter in bijzonderheden met hunne behoeften bekend raken. In Bombay is de bemoeienis van de irrigatie-ingenieurs met deze zaken slechts gedeeltelijk aldus ingericht en elders behoort dit werk weder bij het bestuur. In dat geval moet de burgerlijke ambtenaar weder eenig begrip van waterstaatszaken hebben. Voor dezen tak van dienst zullen dus in meerdere of mindere mate naar het plaatselijk gebruikelijk is, beide soorten van ambtenaren hun plichten moeten aanleeren. Bij groote irrigatiewerken is de ideale ambtenaar volgens de commissie die, welke iets meer is dan hetzij een ingenieur of een belastingambtenaar.

Het doen van waterloopkundige en landbouwkundige proeven wordt in het elfde hoofdstuk besproken en de commissie was in den loop van haar onderzoek getroffen door de weinige aandacht, die door de departementen van landbouw en van openbare werken tot dusver geschonken werd aan de zaken betreffende het gebruik van water voor verschillende gewassen. Het meeste wat men er van af wist, was ontleend aan stukken in het licht gegeven door het Bureau van Landbouw in Amerika. Wel is waar worden in Noordelijk Indië zorgvuldige en betrouwbare aanteekeningen gemaakt betreffende de waterhoeveelheden die door de groote verdeelkanalen worden afgevoerd en deze vergeleken met de bevloeide oppervlakken, maar deze cijfers hebben slechts betrekking op groote oppervlakken, waar binnen allerlei gewassen geteeld worden en over een tijdsverloop, dat op zijn kortst eene geheele periode van waterverstrekking omvat. Wel zullen er hier en daar gedetailleerde afzonderlijke waarnemingen zijn gedaan door enkele ijverige ambtenaren, maar deze zijn niet systematisch en voortdurend verricht, noch wetenschappelijk geordend en verzameld. De irrigatieambtenaren hebben ook geen tijd of gelegenheid, ook al bezaten zij den aanleg en de lust daartoe, om zulke bijzondere onderzoekingen te doen.

Terwijl thans de Indische Regeering kan beschikken over een ervaren Directeur-generaal van Landbouw en verschillende gewesten deskundigen hebben als onderdirecteuren aan het hoofd der gewestelijke landbouwdepartementen, acht de commissie het zeer noodig dat een deskundig onderzoek naar deze belangrijke zaken worde ingesteld.

In de eerste plaats behoort volledige aanteekening te worden gehouden omtrent de hoeveelheid water, het aantal en de tusschenpoozen der besproeiingen en de methoden, alsmede de kosten der verschillende handelwijzen die gebezigd of vereischt worden voor de bevloeiing van al de soorten van gewassen, waarvoor water uit de gouvernementsleidingen gebruikt wordt. Hierdoor zal eene waardevolle kennis worden opgedaan omtrent de meest doelmatige en zuinige wijze van verdeeling en gebruik van het water. Doch er is nog meer noodig. Er moesten systematische proeven worden genomen en een reeks van jaren volgehouden, om de menigvuldige vraagstukken op te lossen, die zich voordoen in verband met de verdeeling en het gebruik van het water op de velden.

Om dit nader aan te toonen wordt met betrekking tot de waterverdeeling opgemerkt, dat bij verschillende cultures, in het bijzonder van rijst en suikerriet, er verscheidene aanwijzingen zijn dat de gewone manieren van verdeeling tot groote verspilling leiden. Zoo worden in Bombay proeven

genomen omtrent de betrekkelijke hoeveelheden water die noodig zijn als men suikerriet met korte geregelde tusschenpoozen besproeit, dan wel, zooals nu gebruikelijk is, met zware bevloeiingen na lange onregelmatige tusschenpoozen. Alles wijst er op dat op eerstbedoelde wijze bij besparing van water even goede zoo niet betere oogsten worden verkregen.

Elders, bij de Sone-kanalen in Bengalen hangt de vraag naar water geheel af van de behoefte in een kritiek tijdperk van den herfst, bekend als de hathia, [1]) waarvan de lengte op een veertiental dagen wordt geschat. De benoodigde hoeveelheid kanaalwater hangt geheel af van den regenval gedurende of kort vóór dien tijd. Indien die regenval ernstig te kort schiet zooals in het jaar 1899—1900 dan is het water, dat de kanalen passeert, nauwelijks genoeg voor 290.000 acres rijstvelden. Het kanaal kan echter de hoeveelheid water benoodigd voor de herfstbevloeiing over een veel langer tijdvak leveren en het is niet onwaarschijnlijk dat de besproeiingen, die nu gedurende het bedoelde beperkte tijdvak worden gegeven, sterker dan noodig zijn. Onderzocht kan worden of niet in dat tijdvak met minder water volstaan kan worden, of de perioden gedurende welke water gegeven wordt, niet bekort kunnen worden, enz. ten einde de mogelijkheid te openen een grooter aantal velden onder bevloeiing te brengen.

Op gelijke wijze worden bij het Cauvery-stelsel in Madras, door de landbouwers, die het eerst over kanaalwater kunnen beschikken, zeer zware besproeiingen gebezigd, ten nadeele van de meer stroomaf gelegen buren en het is zaak om na te gaan of zij veel zouden lijden, door den aanvoer voor hen te beperken. Bij het Periyar-kanaal is het de vraag of er met goeden uitslag twee oogsten gekweekt zouden kunnen worden in de negen maanden, gedurende welke het water thans beschikbaar is.

De kwel van het water in lange leidingen is een ander vraagstuk, dat door het Landbouwdepartement met voordeel bestudeerd kan worden. Elke druppel water gebezigd op gouvernementshoeven of proefvelden, behoort nauwkeurig gemeten en verantwoord te worden; en de hoeveelheid water benoodigd voor het doelmatig bevloeien van een bepaald gewas, afgeleid van een bepaald punt langs kanalen, waarvan de oevers bekleed zijn met kleilagen of niet, dienen nauwkeurig gemeten en vergeleken te worden.

Wat het invoeren van nieuwe cultures betreft wordt als voorbeeld van een proef, om de geschiktheid van bevloeiing na te gaan onder omstandigheden, die aanvankelijk weinig gunstig voorkomen, de raad der commissie vermeld om van wege het landbouwdepartement te beproeven rijst op verschillende soorten van gronden te doen planten, onder anderen op de mar of zwarten katoengrond bij het Betwa-kanaal. Hierdoor kan vooreerst worden aangetoond of het water voor rijstcultuur gebruikt kan worden ter irrigatie van gronden, die daarvoor tot dusver als ongeschikt werden beschouwd en verder of er een nuttig gebruik kan gemaakt worden van het water dat nu in het kharif-seizoen door de kanalen stroomt, dan wel of het nut van deze laatste uitsluitend moet worden afgemeten, naar hetgeen zij in het

---

[1]) *Hathia* of beter *Hasta*, is een regen die in Bengalen valt tusschen 24 September en 7 October.

droge of rabi-seizoen leveren, en waarbij men bijna geheel van opgezameld water afhankelijk is.

Wat de wijze van bevloeiing betreft zullen de proeven zich moeten uitstrekken tot de manier waarop het water op het veld gebracht wordt en hoe dit wordt toebereid om het te ontvangen. Hieromtrent had de commissie een advies van den heer Kashirao Jadhava, ambtenaar in den staat Baroda, die proeven had genomen met een stelsel van besproeiing in voren ten einde gewassen op zwarte gronden water te geven. Dit is ongetwijfeld een belangrijk onderwerp waarover meer proeven gedaan kunnen worden.

Om de minstbenoodigde waterhoeveelheden na te gaan en de betrekkelijke kosten van put- en kanaalbesproeiing te bepalen, zullen gewassen onder verschillende omstandigheden op de proefstations gekweekt moeten worden en alle bijzonderheden omtrent het voorzien van water, bemesten, opbrengst enz., aangeteekend moeten worden.

Ten slotte behoort ook de invloed te worden nagegaan van water op gewassen, waarvoor het tot nog toe niet gebruikt wordt, zooals katoen en wel in hoeverre hoedanigheid en grootte van den oogst daardoor verbeteren of andere varieteiten, zooals Egyptische of hybridische soorten alsdan beter voldoen.

Om alle onderzoekingen voortdurend gedurende een reeks van jaren op doelmatige wijze te doen plaats hebben, moeten de plannen er voor opgemaakt worden in overleg met de deskundigen der departementen van landbouw en van openbare werken. Het zal daarbij waarschijnlijk nuttig zijn om het onlangs in de Centraal Provincies gegeven voorbeeld te volgen en een aanzienlijk aantal hoeven of proefstations op verschillende plaatsen van elk gewest op te richten, vooral in de streken die uit groote gouvernements-kanalen bevloeid worden. Deze hoeven moeten vanwege het departement van landbouw beheerd worden. Bovendien kan getracht worden intelligente grondeigenaren en landbouwers over te halen om hun velden te bewerken overeenkomstig aanwijzigingen hun door deskundigen gedaan. De daar bereikte resultaten zullen in bepaalde gevallen van waarde zijn, zoowel op zichzelf dan wel als contrôle op de uitkomsten der gouvernementsproeven, al moet ook voorloopig aan deze laatste meer waarde gehecht worden.

Wil een en ander gelukken dan acht de commissie het echter noodig dat in elk gewest alles geschiedt onder hoofdleiding van het departement van landbouw en onder toezicht van een ervaren deskundig gewestelijk ambtenaar aan wien eenige goed onderlegde, vaardige en betrouwbare helpers zijn toegevoegd. Een en ander zal vrij groote uitgaven vereischen, maar de commissie twijfelt niet of die zullen terug gewonnen worden door uitbreiding der bevloeiing, bezuiniging op het watergebruik en algemeene toeneming van de opbrengst der bevloeiingen.

Wat de bijzonderheden betreft omtrent werken, die speciaal zullen dienen om als tegemoetkoming in tijd van hongersnood te worden uitgevoerd en de programma's, die daarvoor reeds dadelijk opgemaakt dienen te worden, deze kunnen hier, als voor toestanden elders van minder belang en om niet te uitvoerig te worden, onbesproken blijven.

De slotsom, waartoe de commissie komt aan het einde van het algemeene gedeelte van haar rapport, luidt als volgt:

„Onze algemeene conclusie is dat er een uitgestrekt, maar geen onbegrensd veld bestaat, waarop de Ingenieurs en de Burgerlijke Ambtenaren samen kunnen werken om het land tegen hongersnood te beveiligen; gedeeltelijk door den aanleg van nieuwe Staatsirrigatiewerken, gedeeltelijk door het aanmoedigen en opwekken tot uitbreiding van irrigatie door middel van particuliere werken. Beide handelwijzen zullen groote uitgaven ten laste van den Staat na zich slepen, welke geen directe baten zullen afwerpen, hoewel zij gerechtvaardigd worden door de waarde der verkregen beveiliging. Wij hebben niet alleen de mogelijke gevallen, maar ook de grenzen die bestaan voor de uitbreiding van irrigatiewerken trachten aan te wijzen. Wij waren verplicht op de laatstgenoemde te wijzen, maar wij geven er de voorkeur aan bij de eerstgenoemde stil te staan en wij bevelen die in de meest ernstige overweging aan. Het is van meer belang na te gaan wat door bevloeiing te bereiken is, dan wat zij niet kan tot stand brengen. Geheel Indië zal nooit uitsluitend door irrigatie tegen hongersnood beveiligd kunnen worden, maar irrigatie kan er veel toe bijbrengen om het gebied van deze te beperken en de hevigheid er van te verminderen. Met betrekking tot de maatregelen, die wij voorstellen, kunnen wij den wijzen raad van de laatste Hongersnood-commissie slechts herhalen, dat hun blijvend succes niet minder zal afhangen van het opwekken van een geest van op eigen kracht steunen en van overlegzaamheid bij de bevolking, als van hunne werkdadigheid in het verzekeren van het welslagen der oogsten in tijden van droogte. Niettemin hopen wij dat als zij op krachtdadige en stelselmatige wijze tot voltooiing zijn gebracht, zij ten minste alle beveiliging tegen droogte zullen geven, waartoe de irrigatie in staat is, en dat de meerdere zekerheid, welke daardoor aan de landbouwende klassen in Indië wordt verschaft er toe zal mogen leiden om onder hen die voorzichtigheid en dat handelen met overleg aan te kweeken, zonder welke irrigatie op zich zelf van weinig duurzame of blijvende waarde kan wezen.”

VARIA.

HONGKONG.

In de vorige aflevering werd een oordeel aangehaald over den toestand van Hongkong in verband met de daar heerschende pest. Dat de inlandsche nederzetting in onreinheid niet onder zal doen voor andere Oostersche plaatsen, ja ze misschien overtreft, is zeer aannemelijk. Toch doet men Hongkong onrecht als men die plaats alleen uit dat oogpunt beschouwt. Om ook een minder somberen waarnemer het woord te geven laten wij hier een passage volgen uit een interessant artikel van den graaf de Marsay (Un an de croisière en Extrême-Orient) dat verleden jaar in de Revue des Deux Mondes verscheen. Vooraf zij aangeteekend dat het eilandje, waar zich thans de Britsche kolonie van Hongkong bevindt aan de monding van de rivier van Canton ligt en in 1841 door China aan Engeland werd afgestaan. Van November tot Februari is het er verfrisschend koud en daalt de temperatuur soms tot het vriespunt. terwijl de hoogste stand van 93° Fahr. in Augustus is waargenomen. Overigens is het seizoen het heetst van April tot Juli en valt de regentijd tusschen Mei en September met een jaarlijksche regenhoogte van 2160 mM. tengevolge van den Zuid-West moesson.

De Fransche schrijver kwam er juist toen de Noord-Oost moesson heerschte met nevels en bewolkte lucht en vond het er koud, vooral daar hij pas Manilla verlaten had met 100° Fahr. in de schaduw.

De stad is amphitheatersgewijze gebouwd op de steile hellingen van een berg. Het is de triomf van den Engelschen volksaard dat daar op die eertijds woeste rots een groote rijke stad is verrezen, die zich even weelderig als opgewekt voordoet. De uitgestrekte volkomen veilige haven is de beste van geheel het verre Oosten. Hier is de groote stapelplaats van dat gedeelte der wereld, het kruis- en vereenigingspunt van alle stoomvaartlijnen, het verplichte station van oponthoud voor ieder, die behoefte heeft aan herstellingen, proviand, lading of geld. De stad, waar Chineezen en Europeanen onder elkander vermengd zijn, leeft in den eeredienst der groote rijkdommen en belangrijke ondernemingen, in het zaken doen. Er is niemand, die er niet het een of ander verkoopt, die geen agent is van de een of andere maatschappij, die er geen „geld maakt" zooals de Amerikaan het uitdrukt. De Chineezen hebben met deze lessen en voorbeelden hun voordeel gedaan.

Zij hebben met een zeldzame schranderheid en ontegenzeggelijk natuurlijken aanleg, zich alles eigen gemaakt wat zij anderen hebben zien doen. Spoedig hebben zij zich tot het meesterschap weten op te werken; en op het oogenblik zal het bezwaarlijk zijn om te Hongkong eene onderneming, een maatschappij of een bank te vinden, waarin Chineesche kapitalen niet tot een belangrijk bedrag betrokken zijn. Zij, die nog niet binnen zijn, die nog niet geschat worden op honderdduizenden of millioenen dollars, kennen toch reeds het te bereiken doel, weten de middelen die zij moeten aanwenden. Zij verkoopen pisang, oranje-appelen of gedroogde visch, wisselen geld, geven kleine voorschotten en voeden zich acht dagen met een handvol rijst. Zoodra zij wat geld verzameld hebben, breiden zij hun handel en den kring van hunne werkzaamheid uit, zij wagen zich met hun geheele bezit in gevaarlijke maar voordeel belovende speculaties. Soms loopt het mis; dan is het eenige dat zij opnieuw beginnen met een geduld dat onuitputtelijk is, eene stoutmoedigheid, die nergens voor terugdeinst en een veerkracht, die zich nooit verloochent. En daar zij „flair" bezitten, slagen zij veelal.

Het doel van een Chinees, die rijk wil worden, is om het te brengen tot „compradore". [1]) Dat is de agent te worden van eene maatschappij, van een bank of een handelshuis. Alle zaken, die met de inboorlingen gedaan worden, gaan door zijn handen; hij is er voor aansprakelijk en krijgt een deel van de winst. Eenige van die „compradores" storten borgtochten van meer dan een millioen dollars. Zij zijn dikwijls groote aandeelhouders of administrateurs. En wat tot hunne macht bijdraagt is, dat men ze onmogelijk missen kan. Eene maatschappij, die zaken met de inboorlingen zou willen doen, zonder tusschenkomst van een compradore, kan er zeker van zijn te worden beetgenomen. Met hem en zijn borgtocht loopt zij niet het minste gevaar. Maar dit zijn diensten, die betaald moeten worden. Zoo neemt dan ook de klasse der rijke Chineezen aanhoudend toe en men kan den dag zien aankomen, waarop zij de Europeanen uit hun eigen zaken zullen drijven of ze op hun beurt slechts zullen gebruiken als „compradores" voor de in Europa af te sluiten overeenkomsten. Dat is het wezenlijke „gele gevaar", vrijwat ernstiger, vrijwat gevaarlijker dan het droombeeld van gewapende overweldiging van sommige ideologen, die nooit in China geweest zijn.

Die volhardende arbeid onder alle standen, die worsteling om het geld, die markt altijd gereed voor „business", maken van Hongkong een der levendigste steden der wereld. Maar de Engelschen hebben ook daar, als overal elders, hun kunst weten in te voeren om alles op zijn tijd te doen. Geen groote bestelling, geen dringende zaak, geen schommelingen op de markt beletten de kantoren om te vier uur te sluiten. Dan laat ieder met zijn werkpakje zijne beslommeringen in de kleedkamer en begeeft zich naar tennisveld, renbaan of club. Des avonds trekt men zijn smoking aan, men gaat dineeren in een van de groote hotels van Victoriastreet, naar het theater of in de wereld. En voor de celibatairs heeft men in de bovenstad weelderig ingerichte huizen, met een deftig voorkomen waar de champagne ruimschoots geplengd wordt in gezelschap van beminnelijke Amerikaanschen, wier flirt getarifeerd staat op dertig dollars per nacht.

---

1) Zie *De Ind. Gids* 1903. I. bl. 322.

Door middel van aangevoerde aarde, van in den berg uitgegraven terrassen en allerlei andere werkzaamheden is men er in geslaagd de stad te omgeven met boomen en bloemen, haar met frisschen tuinen te bezaaien. Boven op de hoogte, die Hongkong beheerscht, bevinden zich een groot hotel, een gezondheids-etablissement en een hospitaal. Men komt daar langs kronkelende paden, omzoomd met villa's of kan het traject ook in enkele minuten met een kabelbaan afleggen. In het warme jaargetijde geniet men boven van een lagere temperatuur en van den frisschen wind, die uit de volle zee komt. Te allen tijde heeft men er een prachtig gezicht op het eiland en op de zeearmen, die het omringen en zich als reusachtige rivieren slingeren om de bergachtige en dorre chineesche kust. Aan uwe voeten ligt het ineengestrengelde groen, dat de stad omvat en verbergt, de onmetelijke reede bedekt met schepen, van alle kanten doorploegd met stoom- en zeilvaartuigen, en iets verder liggen de werven en de dokken, met tal van hoog schoorsteenen, de nieuwe stad, zoo vol industrie en zoo zwart, die door den rook van zijn fabrieken met een dikke nevel bedekt wordt.

DE FINANCIËN VAN BRITSCH-INDIË.

Aan hetgeen de *Times* vermeldde uit de begrootingsrede, die 30 Maart jl. te Calcutta gehouden werd, ontleende de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 April jl. het volgende:

„In de vijf jaren dat Lord Curzon onder-koning is geweest, zijn de inkomsten van Britsch-Indië gestegen van £ 68½ tot 83 millioen; gedurende vijf jaren is er een reeks van batige overschotten geweest, van gemiddeld £ 3,000,000 per jaar; het crediet van het land is derhalve gestegen, hetgeen blijkt uit den koers, waartegen de roepie-leeningen nu kunnen worden uitgegeven; de spoorwegen, wier lengte is vermeerderd met 4650 mijlen, en nu 27,150 mijlen bedraagt, hebben gemiddeld een batig saldo opgeleverd van £ 466,000, en in het laatste jaar een netto-inkomen van £ 855,000; de gemiddelde netto-inkomsten, uit de irrigatie verkregen, bedroegen £ 823,000.

„De invoer van goud en zilver, welke in het tijdvak 1894—99 een waarde van £ 25 millioen vertegenwoordigde, is tot £ 46 millioen in de laatste vijf jaren gestegen. Het saldo tegoed der inleggers bij de spaarbanken, dat in 1870 £ 1,000,000 bedroeg, bedraagt nu meer dan £ 7½ millioen, waarvan $^{9}/_{10}$ gedeelte toebehoort aan Indiërs, terwijl de particuliere deposito's bij de verschillende banken in Indië in dezelfde periode zijn toegenomen met £ 6,600,000 tot £ 28,500,000."

Naar aanleiding van deze opgaven vroeg een inzender in het *Koloniaal Weekblad* van Oost en West, hoe dit te rijmen is met met de bewering dat bij de klachten over den minder voordeeligen toestand van Nederlandsch-Indië, er altijd als een soort van troost wordt bijgevoegd dat het in Britsch-Indië niet beter gaat. In het nummer van 5 Mei d. a. v. bekwam deze inzender een antwoord, waarvan het gedeelte, dat meer direct op de vraag betrekking

had, in de eerste plaats er op wijst dat de gegevens der jongste volkstelling in Britsch-Indië hebben aangetoond, dat in het tienjarig tijdvak 1881—1900 de bevolking aldaar, emigratie niet medegerekend, met 10 millioen zielen minder is toegenomen dan gemiddeld in de laatst voorafgaande tienjarige periode het geval is geweest. (Dat hongersnood en ziekte hiervan de oorzaak zijn is zeer waarschijnlijk, doch het komt onbillijk voor om te zeggen dat de Engelsche regeering nòch het Engelsch-Indische gouvernement ernstige stappen deden om het kwaad te stuiten). Waar er verder, evenals in vorige jaren een overschot is, kan daarin op zichzelf geen bewijs van vooruitgang worden gezien en dit wordt door de volgende vergelijking toegelicht:

„Niemand zal ontkennen dat er in Nederlandsch-Indië nog in de laatste tientallen van jaren behalve door Europeanen ook door Chineezen en Arabieren schatten zijn verdiend. Wanneer men nu voor Chineezen en Arabieren, wat Engelsch-Indië aangaat, Parsees en andere Engelsch-Indiërs in de plaats stelt, dan is vorenstaande uitspraak ook voor Engelsch-Indië van toepassing. Maar de groote massa van het volk is in beide koloniën in datzelfde tijdvak in welvaart achteruitgegaan.

„De Britsch-Indische emigranten, die het eerst uit Madras, verder ook uit Bengalen en Bombay, bij duizenden en duizenden in een jaar naar den vreemde of naar de Assamsche theetuinen trekken, om hun levensonderhoud te verdienen, zijn, als afstammelingen van kleine grondbezitters, door tegenspoed en woekeraars van hunnen eigendom ontzet, toch waarlijk niet door den materieelen vooruitgang van hun land genoodzaakt om 't brood van den vreemdeling te eten.

„En terwijl men b.v. van Java kan zeggen, dat het onder Nederlandsch bestuur nog aan 150 zielen op den vierkanten kilometer volop te eten gaf, — een volk, dat *underfed* is, zou zich niet zoo hebben kunnen voortplanten als dat met de Javanen het geval geweest is en nog is — ziet men den Britsch-Indiër aan de vruchtbare vlakten van Indus en Ganges den rug toekeeren, wanneer daar nauwelijks 60 zielen op den vierkanten kilometer worden aangetroffen."

Terwijl hetgeen verder in dit artikel gezegd wordt omtrent beide koloniën hier buiten beschouwing kan blijven, mag de aandacht vallen op het voor ons gelukkig verschijnsel, dat zoo er al eenige achteruitgang moet worden aangenomen (hetgeen evenwel voor Nederlandsch-Indië nog niet zoo vast staat, als men wel eens beweert) de toestand daar toch nog glansrijk afsteekt bij dien van den „rayat" ginds. Raadpleegt men autoriteiten uit Britsch-Indië zelf, dan zijn in dat land de tot voor eenige jaren gevolgde muntpolitiek, of liever de daling van den zilverkoers en in verband daarmede de steeds wassende betalingen, die in het moederland gedaan moeten worden, de hoofdoorzaken, die den weerstand van den kleinen man ondermijnen en die de ellende door hongersnood veroorzaakt, zoo in omvang doen toenemen. Daar deze punten wel waard zijn om overdacht te worden, geeft dit aanleiding om er, aan de hand van den heer Gokhale, het inlandsche lid van den Wetgevenden Raad in Calcutta, nog eens op terug te komen. Zijn zienswijze is wel bekend. Toen het Britsch-Indische budget twee jaar geleden ter zelfder plaatse behandeld werd, was dezelfde man over hetzelfde onderwerp aan het woord (zie onzen jaar-

gang 1902, II. bl. 951) en van zijn overeenkomstige rede op 25 Maart 1903 werd in dit tijdschrift geen melding gemaakt. Toch moet men den ijver bewonderen, waarmede hij steeds op hetzelfde aambeeld hamert en nog eenige variatie in zijne voordrachten weet te brengen.

Van 1885 ging de koers van de roepie steeds achteruit en ook de opbrengst van het opiummiddel nam voortdurend af. Terwijl de eerste een minimum van 13 pence (ƒ0.65) bereikte en het opium daalde tot een opbrengst van 50 millioen roepiën, is later door de muntpolitiek der regeering de roepie weer op 16 pence (ƒ0.80) gebracht, terwijl ook de opiumopbrengst verbeterde tot 85 millioen. Het een met het ander maakt dat er nu een overschot van ongeveer 60 millioen roepiën op het budget is.

In de moeilijkste dagen heeft men de belastingen voortdurend moeten verhoogen om aan de verliezen tengevolge van den dalenden wisselkoers tegemoet te komen en nu de waarde van het aantal opgebrachte roepiën zooveel grooter is, komt er van zelf een overschot.

Dit is het groote verschil met de in Nederlandsch-Indië gevoerde muntpolitiek, waar, van het begin af, aan de zilveren standpenningen goudwaarde is toegekend. Men derfde daardoor wel de voordeelen dat inlandsche producten en inlandsche arbeid slechts betaald behoefden te worden in een munt, waarvan men tegen een zelfden goudvoorraad hoe langer hoe grooter aantal kon inwisselen, maar den inlander zelf werd niet in ruil voor zijn voortbrengselen een minderwaardig betaalmiddel in de handen gestopt.

In een land als Britsch-Indië, dat in sommige opzichten blijkbaar meer punten van overeenkomst heeft met China, waar het invoeren van een gouden standaardmunt bijna tot de onmogelijkheden schijnt te behooren, had men in dit opzicht met groote moeilijkheden te kampen. De spaarpenningen schijnen daar dikwijls te worden omgezet in zilveren versierselen en als men weder geld noodig had konden deze gemakkelijk tegen hun gewicht aan roepiën worden ingeruild. Waar deze gewoonte bestond, is het verklaarbaar dat men er niet spoedig toe overging de vrije aanmunting van het ruilmiddel te staken. Bij eene geringe daling in de koers ondervond het binnenlandsch verkeer geen noemenswaardige schade. Doch in den tijd toen de invoering van den gouden standaard in Duitschland en elders nog niet had plaats gehad, was de roepie 2 shilling waard, tien roepiën vormden de waarde van een pond sterling. Had men de muntpolitiek van ons Indië, zonder te groote oeconomische storing te weeg te brengen, willen volgen, dan had toen die waarde met sluiting van de vrije aanmunting gehandhaafd moeten worden. Het ongemunte zilver zoude geleidelijk in prijs zijn gedaald, maar ook geleidelijk zou de bevolking op andere wijze haar kapitaaltje belegd hebben. Men deed dit echter niet en liet de daling haar loop, zoodat ten slotte de koers viel tot iets boven de helft van de aanvankelijke waarde. Dit zoude in het binnenlandsch verkeer nog zoo erg niet geweest zijn, ware het niet dat de „Home charges" bestonden. Het Britsch-Indisch gouvernement moet elk jaar in goud kolossale sommen betalen voor renten van opgenomen leeningen, leverancies aan het leger en het bestuur, pensioenen, en andere uitgaven. Deze uitgaaf te bekostigen met roepieën, waarvan er telkens meer in een pond sterling gingen, werd hoe langer hoe moeilijker. De belastingen werden steeds verhoogd om aan de stijgende behoefte

ten gevolge van het koersverlies te voldoen en nadat onder anderen bij de landrente afdoende gebleken was, dat de schroef niet verder kon worden aangezet, decreteerde het gouvernement dat de roepie niet meer vrij zou worden aangemunt en dat zij voor 1 sh. 4 d. of *f* 0.80 zoude worden aangenomen, dat is dus tegen 15 stuks per pond in plaats van 10, zooals vroeger. Die maatregel was verstandig en noodig, maar dat zij een plotselingen schok gaf aan het maatschappelijk bestaan van de overgroote meerderheid der kleine landbouwers is duidelijk. Als men nagaat dat het gemiddeld jaarlijksch inkomen per hoofd der bevolking (volgens den heer Dutt) in Canada en andere koloniën £ 48 per jaar, in Groot-Britannië zelf £ 42 en in Britsch-Indië slechts £ 2 bedraagt, dan is het duidelijk dat het voor een gezin van 5 personen hetwelk moet leven van nog geen *f* 120 's jaars, van groote beteekenis is, als de normale waarde van zijn bezit aan spaarpenningen met $^1/_3$ vermindert, of als de belasting in een 30-tal jaren in reden van 10 : 15 wordt verhoogd.

Hiervan wordt het gouvernement een grief gemaakt, dat het nu de verliezen door koersdaling zijn tot staan gekomen, het daardoor gekweekte overschot nog niet in ruime mate aanwendt om vermindering van belastingen in te voeren.

In zijne rede haalde de heer Gokhale eene uitspraak aan van den vorigen Minister bij de indiening van het vorige budget: „Terwijl de koers van de roepie tegenover het buitenland is gerezen en zonder moeite feitelijk op de waarde van 1 sh. 4 d. gehouden wordt, zijn de prijzen niet in tegengestelden zin gewijzigd. Inderdaad zijn die voor benoodigdheden van algemeen verbruik eer gerezen dan gedaald. Door het aantal roepiën te verminderen dat overgemaakt moet worden naar het moederland om de verplichtingen in goud na te komen, is gedurende de laatste vier jaren overschot na overschot verkregen. En de tegenwoordige verlaging van belasting is hoofdzakelijk te danken aan het succes van onze tegenwoordige muntpolitiek." Hiertegenover zeide de heer Gokhale. „Ik wensch den Raad niet met eene langdradige discussie lastig te vallen over dit punt, doch ik bepaal mij tot de vraag of de Staatssecretaris voor Indië inderdaad meent dat zoo iets onmogelijks kan plaats hebben als het verhoogen der ruilwaarde van de roepie, zonder eene indirecte verhooging van de belasting van het land; wat zou dan de Indische regeering beletten om de waarde van de roepie nog hooger te stellen — laat ons zeggen op 1 sh. 6 d. of 1 sh. 9 d. zelfs op 2 sh. ? Dan zouden de overschotten nog grooter zijn dan thans en daar, ingevolge Lord George Hamilton's redeneering, niemand in Indië van die kunstmatige appreciatie eenig nadeel zou ondervinden, bestaat er geen enkele reden, waarom zulk een wonderbaarlijk gemakkelijke en eenvoudige methode om 's lands inkomsten te verhoogen niet zou worden gevolgd. Dan dunkt het mij evenwel dat de Lords Commissarissen van de schatkist een beter inzicht in de wezenlijke gevolgen van de kunstmatige appreciatie van de roepie hadden, dan de vorige Staatssecretaris voor Indië, toen zij in een brief, gedagteekend 24 November 1879 schreven: „Het komt ons voor, dat de Indische Regeering, bij het doen van het onderhavige voorstel, zich blootstelt aan dezelfde critiek, die wordt toegepast op gouvernementen, die hun munt verzwakken. In het algemeen was het streven van zulke gouvernementen om het bedrag te verminderen, dat zij aan hunne crediteuren verschuldigd zijn.

In het onderwerpelijk geval schijnt het oogmerk van de Indische Regeering te zijn het bedrag te verhoogen, dat zij van de belastingbetålers moet ontvangen. Indien het tegenwoordige peil van den koers te wijten is aan de waardevermindering van het zilver, dan zal het regeeringsplan, als het slaagt, wel strekken tot verlichting van het Indisch gouvernement en van anderen, die geld naar Engeland wenschen over te maken, maar deze verlichting zal worden verleend ten koste van den Indischen belastingbetaler en met dit gevolg, dat elke schuld of vastgestelde betaling in Indië, met inbegrip der schulden die de rayats bij de geldschieters hebben, verhoogd zal worden."

„Ik vestig Uwe aandacht er op, Mylord," zoo vervolgde de spreker, „dat er werkelijk geen verschil van meening op dit punt kan zijn en degenen, die de muntpolitiek ontwierpen, gereedelijk toegeven dat wat ook de er tegenover staande voordeelen mogen zijn, die politiek een zeer zware indirecte vermeerdering van lasten heeft bezorgd, die speciaal op de landbouwende bevolking gaan drukken, zoodra haar invloed zich geheel doet gelden. Wij erkennen natuurlijk allen, dat eene omkeering in die nu meer dan tien jaar geleden aangenomen muntpolitiek, thans niet meer ligt binnen het gebied der practische staatkunde. Maar dit legt op het gouvernement de verantwoordelijkheid om elke gelegenheid, die zich voordoet, aan te grijpen om eene zoodanige tegemoetkoming te geven, als maar redelijkerwijze mogelijk is, aan degenen, aan wie de Staat zonder twijfel eenige schadeloosstelling verschuldigd is."

Onder de belastingen, die hij verminderd wenschte te zien, behooren de afschaffing van den accijns op katoen, het nogmaals met 8 anna's verminderen van de zoutbelasting (zie Jaarg. 1903, I bl. 764) en het verlagen van de landrente. Het eerste punt, dat een bedekte begunstiging betreft van de Manchester-manufacturen, die in plaats van accijns, inkomend recht betalen, gaan wij kortheidshalve voorbij, doch de zoutbelasting gaf aanleiding tot een paar opmerkingen, die de aandacht verdienen.

De spreker erkende met dankbaarheid de reeds ingevoerde reductie, doch meende dat deze zonder bezwaar kon worden voortgezet. In tegenstelling met hetgeen onlangs in het *Alg. Handelsblad* werd beweerd, zegt hij, dat de zoutquaestie daarom speciaal een quaestie voor de armen is, omdat deze meer zout verbruiken, als het goedkoop dan als het duur is. De beste politiek zou volgens hem wezen, om eene toenemende inkomst te verkrijgen uit een toenemend verbruik onder een afnemend tarief van rechten. Voorts geeft elke vermindering in deze belasting aan het gouvernement een kostbare financieele reserve, welke zonder moeielijkheden kan worden aangesproken in tijden van plotselinge noodzakelijkheid. Het aanmaken van zout in Britsch-Indië staat onder strenge gouvernementscontrôle en is practisch een gouvernementsmonopolie. En dat monopolie wordt op zoodanige wijze uitgeoefend, dat ongeveer een derde van de industrie op vreemde voortbrengers wordt overgebracht. Tal van kleine zoutwerken, die vroeger aan de kust bestonden, zijn opgeheven en de aanmaak is op eenige weinige plaatsen geconcentreerd, om beter contrôle te kunnen oefenen. Het gevolg daarvan is eene beperkte voortbrenging en, terwijl al het benoodigde zout in Indië zelf zou kunnen worden gemaakt of uit zoutmijnen verkregen, wordt een derde van het benoodigde ingevoerd en die invoer neemt toe, krachtens onderstaande cijfers, ontleend aan het offic. verslag (Mat. and Mor. Progr. Rep.) 1901—'02.

Invoer van zout in Britsch-Indië uit:

	1891—'92. Tonnen.	1901—'02. Tonnen.
Het Vereenigd Koninkrijk.	222.300	259.200
Duitschland.	103.400	76.700
De havens van de Roode Zee en de Perzische Golf.	45.700	147.700
Andere plaatsen.	2.600	32.600
Totaal. . . .	374.000	516.200

In tien jaar is de import dus met 38 pCt. toegenomen, en de spreker dringt er daarom ernstig op aan dat men niet in toenemende mate van den vreemde afhankelijk worde voor deze eerste levensbehoefte.

De derde verbetering betreft de landrente, waarvan bij den aanslag speciaal in de Noordwest Provinciën, Bombay en Madras verminderd zou willen zien. Het kenmerkende van deze inkomst is de bijna voortdurende stijging. In 1890—'91 bracht zij 24.04 crores (240.400.000 roepiën of 192 millioen gulden) op en in de volgende jaren is die opbrengst steeds grooter, terwijl de beplante oppervlakte niet in dezelfde mate vermeerderde. De eerste nam in 14 jaar tijd toe met meer dan 22 pCt. de laatste in 11 jaar met slechts 2 pCt. Voor de drie genoemde gewesten geeft hij de volgende cijfers.

Noordwest Provinciën.

Jaar.	Gewone landrente.	Beplante oppervlakte.
1886—'87	580.7 lakhs.	33.92 millioen acres.
1902—'03	636 „	34.61 „ „

of bijna 10 pCt. landrente meer bij nagenoeg stationnaire oppervlakte.

Madras.

1886—'87	460.5 lakhs.	23.01 millioen acres.
1902—'03	582.5 „	24.50 „ „

of bij 25 pCt. meer landrente slechts 6½ pCt. meer bouwveld.

Bombay.

1886—'87	270 lakhs.	24.2 millioen acres.
1894—'95	289 „	24.5 „ „
1900—'01	298.2 „	21 „ „

of eene vermeerdering van 10 pCt. met nagenoeg geen vermeerdering van oppervlakte der bouwvelden, die ten gevolge van den hongersnood aan eenige schommeling onderhevig is.

Een ander punt dat uit de belangrijke rede valt aan te stippen is hetgeen gezegd wordt over Indië's *handelsbalans.*

Het financieele lid van den Raad had in zijn budget-rede gezegd dat men ten onrechte beweerde dat Indië meer betaalde dan het ontving aan ingevoerde goederen, ingevoerde kapitalen voor ondernemingen en betalingen buitenlands van op de staatsbegrooting voorkomende door het gouvernement aangegane verplichtingen, die in goud voldaan moeten worden. In de drie jaren 1900—'01 tot 1902—'03 was de overwaarde van den uitvoer boven den invoer £ 47.50 millioen. Daarvan moest £ 1.45 millioen worden afgetrokken, zijnde de waarde van in dat tijdvak naar Indië overgebrachte roepie-biljetten, terwijl er £ 2.14 millioen bijgevoegd moeten worden, zijnde de waarde van voorraden, wapens, munities en trekdieren, welke aan de regeering in het

moederland werden verstrekt in verband met haar behoeften in Zuid-Afrika en China. Dit geeft in drie jaren een netto surplus van £ 48.27 millioen. Dit bedrag beweerde het bedoelde lid kwam vrij wel overeen met hetgeen de Staatssecretaris in Engeland in dien tijd periodiek aan wissels op Indië trok [1]). Op die wijze zoude de overmaat van uitvoer boven invoer van Britsch-Indië niet meer zijn dan het bedrag der moederlandsche uitgaven.

De heer Gokhale zeide dat hij over deze redeneering verbaasd was en dat hij wel eens wilde weten waar dan alle winsten bleven, die Engelsche kooplieden jaarlijks in Indië maakten, wat er geschiedde met de vrachten. verdiend door Engelsche maatschappijen, met de spaarpenningen van Engelsche advokaten, Engelsche dokters, Engelsche burgerlijke en militaire dienaren van de Kroon? Of voor dit alles dan werkelijk niets uit Indië ging. Door de cijfers wat nader te bezien, was de heer Gokhale tot de overtuiging gekomen dat er twee belangrijke punten in over het hoofd waren gezien: „De overmaat van uitvoeren over invoeren, die werd vermeld, is", volgens den spreker, „die van al onze uitvoeren over onze invoeren, met inbegrip van koopwaren, waarde en voorraden, beide van het gouvernement en van particulieren. Op die wijze zijn onder de invoeren begrepen: 1° de kapitalen jaarlijks in Engeland opgenomen ten behoeve van Indische spoorwegen en irrigatiewerken, waartegen geen overeenkomstige uitvoeren overstaan en 2° de gouvernements voorraden waarvan de betaling geschiedt door den Minister uit zijn loopend crediet. Deze voorraden zijn per jaar 15 à 20 millioen roepiën waard en zij vertegenwoorden een waarde, die door Indië wordt ontvangen voor een overeenkomstig gedeelte van de „Home charges", zoodat zij dus in aard met het overige gedeelte van deze verschillen. De werkelijke invoeren, dat zijn dezulke die in ruil gegeven worden voor de uitvoeren -- blijven beneden de nominale of totale invoeren met een bedrag, dat bestaat uit de kapitalen die elk jaar, hetzij van staatswege of door maatschappijen, in Engeland worden opgenomen voor spoorwegen en irrigatiewerken. En in de tweede plaats wordt het juiste verlies van het land tengevolge van de moederlandsche betalingen niet voorgesteld door de geheele som der wissels, door den Minister van Indië getrokken, maar door die som, verminderd met de waarde van de voorraden, op wier aanschaffing bij het loopend crediet is gerekend." In de drie beschouwde jaren wordt het bedoelde kapitaal geschat op £ 16 millioen en dan wordt het verschil van export en import daardoor in dien tijd 64 in plaats van 48 millioen. Wanneer nu, van het totaal van 49 millioen aan getrokken wissels, voor de gouvernementsgoederen 3 millioen wordt afgetrokken dan vermindert dit cijfer tot 46 en meent de heer Gokhale gerechtigd te zijn tot de conclusie dat Indië in die drie jaren 18 millioen pond sterling meer betaalde dan ontving onder het hoofd: ingevoerde goederen, ingevoerde beleggingswaarden en buitenlandsche betalingen van op de Staatsbegrooting voorziene gouvernements verplichtingen in goudwaarde te voldoen. Hierbij is geen rekening gehouden met het kapitaal, dat door enkele personen of kleine maatschappijen in Indië werd ingebracht.

---

1) In het weekblad „India" vindt men die wekelijksche wisseltrekking tegenwoordig vermeld, met het bijschrift: **Remittances on India (drain from India for Home charges in England).**

Is dus in het algemeen het overschot op het budget geen weelde voor den kleinen man, over het toenemend deposito bij de Indische spaar- en andere banken wordt in deze rede niet gesproken en over het geheel schijnt dit toch wel te wijzen op eene verbetering in den algemeenen toestand, doch men moet zich bij de beoordeeling daarvan altijd goed te binnen brengen hoe groot Britsch-Indië wel is en hoe veelsoortig de bevolking. Als men alleen de direct beheerde provincies neemt, genoemd op bl. 557 van de April-afl. met 2.225.000 K.M². oppervlak en bijna 216 millioen inwoners, dan is die oppervlakte nog 10% meer dan in Europa die van Portugal, Spanje, Frankrijk, België, Nederland, Groot-Britannië en Ierland, Duitschland en Denemarken te zamen, waarvan de gezamenlijke bevolking 148³/₄ millioen bedraagt. Gaat men na hoezeer de toestanden in het genoemde deel van West-Europa uiteen loopen, dan is het duidelijk dat men ook met betrekking tot Britsch-Indië zeer voorzichtig moet wezen met algemeene uitspraken. Onder de kooplieden zijn er, die onmetelijke fortuinen bezitten, en sommige standen, al waren het alleen de winkeliers en geldschieters, alsook de zemindars, en andere groote grondeigenaars kunnen er zeer warm inzitten, terwijl 80% van de rest bijna honger lijdt. Die kleinen zijn het, die het eerst het slachtoffer wordon van muntpolitiek en „drain".

Omtrent de spaarbankquaestie geeft het weekblad *India* een uittreksel uit een ander blad, de *Indian People*, dat zegt: „De deposito's in de spaarbanken worden geschat op 7½ millioen en $^9/_{10}$ van dat bedrag behoort, naar men beweert, aan Indiërs. Dit is dus 101.250.000 Roepiën, welke som, gedeeld door de geheele bevolking op een bedrag van 5 anna's, 6 pies per hoofd komt (de geheele bevolking is namelijk 295 millioen). Maar elk Indiër, die kennis heeft van het inwendige van Indië en daarop komt het aan, zal aan Zijn Excellentie kunnen vertellen, dat het niet zoozeer de groote massa is, die meer dan 80% van de bevolking uitmaakt en op wier voorspoed die van het land in het algemeen berust, doch wel de middenstand, laat het zijn ook de armere middenstand, die het geld van de spaarbanken in bezit heeft. De deposito's, die in de staats- en andere banken liggen, worden op 28½ millioen pond sterling geschat en de hoeveelheid gouvernements papier, dat in handen van Indiërs is op 33½ millioen. Maar wij behoeven de moeite niet te nemen om deze cijfers te ontleden, daar het wel bekend is dat zij in werkelijkheid de bespaarde gelden voorstellen van eene onbeduidende fractie der bevolking en dat zij geen aanwijzing geven van den materieelen toestand der groote massa. Zoolang er dus geen meer afdoende bewijzen zijn, is het wel wat verbarig van zijn Excellentie om te beweren dat Indië „elk teeken van krachtig leven en voorspoed" geeft. En wat de rhetorische wending betreft dat „er zelfs onder de meest vooruitstrevende landen ter wereld weinig zijn, die niet gaarne in een oeconomischen toestand zouden verkeeren, als die welke Indië thans geniet", deze is zoover bezijden de waarheid als eenige verklaring maar zijn kan en alleen te verklaren in de onderstelling dat Zijn Excellentie bevangen is door te veel „tropische verbeeldingskracht", zooals zijn eigen uitdrukking luidde".

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 16 Mei 1904.

INHOUD.

Indië Weerbaar is de titel van een opstel in het *Indisch militair Tijdschrift*, 3e afl. van 1904 van den kapitein der Infanterie H. A. Kooy, met het bijschrift „Eene inleiding", waaruit valt op te maken dat meerdere opstellen zullen volgen. Daarin wordt de aandacht er op gevestigd hoe verkeerd het is om te wanhopen aan de mogelijkheid om ons land of Indië tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen. Die raadt om maar op zien aankomen door te leven, verliest uit het oog hoe zelfs zijn eigenbelang met het oog op vreemde overheersching mede brengt om zich krachtdadig tegen overweldiging te verzetten. Hooger staat echter onze heilige plicht als staatsburger om ons te verweren tegen krenkingen van ons recht, tegen inbreuken op onze zelfstandigheid. Die plicht rust niet alleen op den beroepsmilitair, maar op het geheele weerbare deel der natie. In art. 113 van het Regeeringsreglement ligt het beginsel opgesloten dat alle ingezetenen *moeten* medewerken tot handhaving van orde en rust en dat de schutterijen *kunnen* geroepen worden tot de landsverdediging. De schrijver legt Staatsbl. 1902 n°. 331 art. 5 hiernaast en dan blijkt met de erkende vrijwilligercorpsen hetzelfde het geval te zijn. Oogenschijnlijk voldoende, is de werkelijkheid anders en houden de oefeningen, de kleeding en de uitrusting der schutterij geen rekening met de tegenwoordige eischen van den krijg en bestaat er onder de tegenwoordige bepalingen weinig lust tot het vormen van vrijwilligerscorpsen. Voor de landsverdediging mag en kan het staande leger niet alleen worden aangewezen en het is daarom tijd om van te voren te zorgen op het juiste oogenblik gereed te zijn.

In beginsel knnnen alle mannelijke ingezetenen binnen bepaalde leeftijdsgrenzen opgenomen worden in een *landstorm* en een nader aan te wijzen

deel daarvan in een *landweer*. Deze laatste behoort de tegenwoordige schutterij en de weerbaarheidscorpsen te omvatten. Beide moeten geplaatst zijn onder het departement van oorlog. Deze gewijzigde vorm van schutterij wil de schrijver indeelen in groepen van verschillenden leeftijd met meer of minder oefeningen, terwijl kadervorming en officiersopleiding gepaard moeten gaan met belooning in eenigen vorm om het eigenbelang te prikkelen. De vele weerbare personen in het landelijke wil hij aanmoedigen tot het vormen van weerbaarheidscorpsen, als bereden infanterie in oorlogstijd te gebruiken. Indien leden daarvan vrijgesteld worden van dienstplicht bij de landweer, voor de schietoefeningen vrij munitie krijgen en vrijgesteld worden van een op te leggen weerbelasting, hoopt hij, dat dit een zekere prikkel tot deelneming zal zijn. Bij oefeningen in vereeniging met het leger moeten schadeloosstellingen gegeven worden en is te voorzien in voeding en onderkomen, daarvoor zal de bijdrage dienen, die ieder mannelijk ingezetene zal moeten betalen, die niet aan eenige oefening in den wapenhandel deel neemt.

Als het belang van den algemeenen weerplicht erkend wordt, dan zouden de jongens op school daar reeds toe voorbereid kunnen worden door in hun speeltijd oordeelkundige oefeningen te houden. Wat de oefeningen der weerbaarheidscorpsen betreft wenscht hij eenheid te bereiken door ze te doen voorlichten door een inspecteur van het leger en door een beknopt populair handboekje samen te doen stellen.

Landweer en landstorm kunnen volgens het plan een hulp voor het leger zijn, maar als aanvulling van geleden verliezen zijn ze, althans in het begin van den oorlog. minder geschikt. Waar o. a. door den kapitein W. R. de Greve krachtig gepleit is voor de vorming van een legerreserve, vreest de heer K. dat vrije toetreding niet veel zal opleveren als de geldelijke steun niet hooger wordt gesteld. Hij wil daarom de verbandakten wijzigen en als beginsel aannemen dat elk verband omvat een diensttijd bij het leger en een kleineren bij de reserve en tracht de bezwaren daartegen te ondervangen.

Aan het slot geeft de schrijver eenige cijfers, waarbij op grond van de sterkte der Europeesche bevolking berekend wordt dat men mag rekenen op 1200 ingelijfden bij een eerste groep en 2400 bij een tweede groep waaruit de landweer zou kunnen bestaan. Verder verlieten van 1897 t/m 1901 het leger met paspoort of gagement 5385 Europeanen en Afrikanen en 6762 Amboneezen en inlanders, totaal 12.147 militairen of gemiddeld 2400 per jaar. Trekt men er van af die naar Nederland vertrokken of overleden zijn, dan krijgt, bij een reservedienst van 3 jaar, het leger de beschikking over ± 6000 man. Hieronder zijn er weer die in onmisbare betrekkingen zijn geplaatst, waarvoor 1000 wordt gesteld, dan blijven toch met de landweer te zamen 8000 man over ter verhooging van onze weerkracht, ongerekend Europeesche of inlandsche weerbaarheids-corpsen en een 3e van oefening vrijgestelde groep van de landweer berekend op 4000 man. Het voorgaan der Europeanen zal het niet ondenkbaar maken dat ook inlandsche vrijwilligerscorpsen worden gevormd. Aan den wil om weerbaar te worden moet algemeen uiting worden gegeven door de oprichting van eene algemeene Indische vereeniging voor Volksweerbaarheid met afdeelingen in de verschillende gewesten.

* * *

De polemiek over de fusie, waarvan wij het laatst melding maakten in onze revue in de April-aflevering bl. 596 worden door „den Schrijver der Brochure" voortgezet in de *Militaire Spectator* van April 1904 onder het opschrift „Een wederwoord." Wij meenen te kunnen volstaan met belangstellenden naar dat artikel te verwijzen.

* * *

Duitsch-Nederlandsche overeenkomst over telegraafkabelverbindingen in Azië. In de *Nieuwe Courant* van 18 April jl. wordt de overeenkomst van 24 Juli 1901 met Duitschland gesloten, (zie onze revue jaarg. 1902: I bl. 720), ter sprake gebracht. De wet van 7 Juli 1902 (Ned. Stbl. no. 122), waarbij deze werd goedgekeurd, werd eerst 5 Augustus 1902 afgekondigd, zoodat zij niet eerder dan op 25 Aug. 1902 in werking trad. De uitwisseling van de wederzijdsche akten van bekrachtiging dezer overeenkomst had echter reeds 22 Juli te voren in Berlijn plaats, dus zelfs nog vóór dat de wet was afgekondigd. Deze fout heeft men gepoogd te verbergen door in het Kon. besluit van 16 Augustus 1902 (Stbl. no. 168) den datum van de uitwisseling der akten weg te laten. Thans is in het Indische Staatsblad van 1903 onder no. 368 bij besluit van den G. G. de overeenkomst ook in N.-I. afgekondigd en wordt royaal gezegd dat die uitwisseling op 22 Juli 1902 te Berlijn plaats had. Het blad vindt het vreemd dat die afgekondiging eerst een jaar na dato plaats vond en terwijl de overeenkomst zelf weldra drie jaar oud is, hoort men nog niets van de Duitsch-Nederlandsche maatschappij die met het leggen van de kabels denkt te beginnen. Het wenschte wel eenig licht in deze zaak, vooral nu bij den tegenwoordigen toestand in het oosten de nieuwe kabelverbinding van veel nut zou kunnen zijn.

In zijn nummer van 2 Mei geeft hetzelfde blad eenige nadere berichten omtrent deze zaak. De onder-secretaris van Staat van den Duitschen post- en telegraafdienst, de heer Sydow was te 's Hage in het hotel „Den Ouden Doelen" gelogeerd, tegelijk met geheïmraad Köhler, afdeelingschef van het Duitsche rijksministerie der posterijen en telegraphie en den Kommerzienrath Emile Guilleaume, hoofd der firma Felten en Guilleaume te Mühlheim am Rhein. „Zooals bekend is, heeft de firma Felten en Guilleaume te zamen met den kapitein van het Oost-Indische leger Le Roy de voorloopige concessie van Duitschland en Nederland verkregen voor de uitwerking van het Duitsch-Nederlandsch kabelplan in Azië en heeft kapitein Le Roy ten vorigen jare, aan boord van het Nederlandsche oorlogsschip Edi, de loodingen medegemaakt die door ingenieurs en werklieden van de firma Felten en Guilleaume gedaan werden ter opmaking van het tracé van dat plan" . . . . Uit de omstandigheid dat de heeren Sydow, Köhler, Guilleaume en Le Roy te zamen met den hoofdingenieur van de Nederlandsche Rijkstelegraaf Collette verscheidene dagen achtereen zich naar het Ministerie van Koloniën hebben begeven en daar lange conferenties hebben gehouden wordt de gevolgtrekking gemaakt dat zij ernstig bezig zijn geweest om nadere regelingen tot uitvoering van het Duitsch-Nederlandsch kabelplan te treffen. Daar de Duitsche heeren in de vorige week zijn vertrokken, bestaat er hoop dat men eindelijk tot een definitief resultaat is gekomen.

* * *

Late officieele publicatie. Het *Algemeen Handelsblad* van 16 April jl. zegt dat de Indische autoriteiten denken: Haastige spoed is zelden goed, nu een verslag over de vischvijvers opgemaakt door de toenmalige controleurs de Jaager en Van Lawick van Pabst van 1884 bij de Landsdrukkerij te Batavia van de pers is gekomen. Waarom dit niet 15 jaar vroeger geschiedde is evenmin opgehelderd als waarom men het een paar jaar geleden noodig achtte een werk van de heer Sollewijn Gelpke van 1879 bij de Landsdrukkerij te doen herdrukken. Misschien heeft het personeel bij die inrichting thans weinig te doen. Het *Hbl.* zag echter liever openbaarmaking van verslagen er nota's uit den laatsten tijd.

* * *

Zijn dessaverkiezingen een oude instelling of niet? In het *Alg. Handelsblad* van 20 April jl. wordt nog eens op dit meermalen besproken onderwerp teruggekomen, naar aanleiding van een uitspraak van een rechterlijk ambtenaar in Indië, die berichtte dat er naar verhouding zooveel gewezen dorpshoofden onder de veroordeelde inlanders voorkomen en dit geen wonder achtte, „want de bevolking kiest uit vrees vaak de grootste schurken." Het blad had toen een oogenblik van zelfverwijt dat het nog altijd niet duidelijk genoeg was geweest met het jaren lang afkeuren van de „verkiezingscomedie". enz. Het schijnt dus van oordeel dat, als alles hetzelfde bleef maar de dessahoofden werden niet verkozen doch benoemd op aanwijzing van het bestuur, de geconstateerde misstanden niet zouden voorkomen. Wij daarentegen meenen dat de veranderde omstandigheden de positie der dorpshoofden in sommige streken even goed onmogelijk zullen maken of zij gekozen zijn of niet, en dat het een groote onbillijkheid is die verkiezing, welke, mits onder behoorlijke waarborgen, een der weinige democratische instellingen van de bevolking is, als zondebok te nemen en geheel weg te ruimen. Het blad beroept zich o. a. op het artikel van den heer v. d. Broek in onze Sept.-afl. van het vorige jaar (bl. 1334) en vindt het niet goed dat wij dien heer eenzijdig achten en van zijn repliek, die niet aan *De Indische Gids* werd aangeboden, verder geen notitie namen. Omdat wij juist uit den geheelen toon van het bedoelde artikel meenden te mogen afleiden dat het op bezadigde lezers een geheel tegenovergestelden indruk zoude maken als de schrijver bedoelde en zijn stelsel om nu gewezen magangs of andere creaturen van de hoofden tot dorpsbestuurders aan te stellen ook door degenen, die wijziging van art. 71 R R. voorstaan, wordt afgekeurd, hebben wij verder niet over zijn argumenten gesproken. Thans stellen wij deze zinsneden tegenover elkander: „In dit tijdschrift en in de *Locomotief* heb ik (de heer Van den Broek) eens aangetoond dat de verkiezing van het dessahoofd van een geschiedkundig standpunt beschouwd, niet behoort tot de inlandsche instellingen, ja zelfs in flagranten strijd is met Javaansche begrippen van macht en bestuursbevoegdheid. Aan de gemeenten op Java werd autocratisch zulk eene instelling opgedrongen door eene tijdelijke Regeering, die na oppervlakkig en globaal onderzoek zoo'n instelling als eene Javaansche proclameerde."

In het in 1812 uitgebrachte rapport, van F. J. Rothenbühler, „van den staat en gesteldheid van het landschap Sourabaya"; enz. opgenomen in deel XLI van de verhandelingen v/h Bat. Gen. 3 : 16 leest men van dezen gewezen gezaghebber, lid van de commissie in 1811 benoemd om Raffles voor te lichten:

„Behalven alle deeze hoofden heeft iedere kampong, Negorij of Dorp, hoe „kleen ook, hare eigenen Patingie of Burgerlijke bestuurder, aan wien de „Ingezeetenen, in de eerste plaats, onderworpen zijn en die alleen de verdee-„ling maakt, zo wel van de gronden en andere voordeelen, welke aan de „Negorij komen toetevallen, als de lasten en diensten, welke van dezelven „gevergd worden. Deeze Patingie wordt altijd en zonder tusschenkomst van „iemand anders, door de Ingezeetenen zelve gekozen en wel uit hun eigen „midden, doch duurd zijn bestuur niet langer als 2 of 3 jaren, wanneer men „tot eene nieuwe verkiezing overgaat, en de oude Patingie weeder in de „klasse der Gemeenen terug keerd, zonder als dan hoegenaamd iets meer „boven de anderen voor te hebben. Dit gebruik heeft van oudsher zo in „het Sourabaijasche plaats gehad, en geen Regent of Hoofd zal het ligt „wagen, daarop inbreuk te maken, uit vreeze, dat dit misschien verloop van „volk zoude veroorzaken, daar de Ingezeetenen ten uitersten aan deeze ge-„woonte gehecht zijn, en niet zonder reeden wijl op die wijs, een ieder der „hunnen op zijne beurt ook Patingie wordt en niemand hoevt te vreezen, „dat ooit eene partijdige verdeeling in de lasten en voordeelen zal komen „plaats te vinden".

En nu weder de heer V. d. B. (*De Indische Gids* 1900 II bl. 1004). Deze toestand (namelijk die der bekels) vond Raffles en zonder nauwkeurig onderzoek, wellicht alleen uit mededeelingen, die verkeerd werden begrepen of overgebracht, werd door hem gedecreteerd, dat het desabestuur, in casu ook het desahoofd, gekozen werd door het desavolk en wel door de rechthebbenden op den grond, de grondbezitters. Deze instelling door Raffles dus uit verkeerde berichten na een vluchtig onderzoek opgebouwd, werd notabene in 1884, zonder een nader minutieus onderzoek, door den Nederlandschen wetgever in het R. R., de grondwet van Ned.-Indië, gesanctionneerd", enz.....

Over het onderscheid tusschen de bekels in de vorstenlanden en de gekozen petinggis leze men het werk van Day bl. 31 e. v. (zie onze aankondiging in de April afl. bl. 605) en vergelijke de wijze van historie-beoefening

* * *

De Indo in het leger. Onder dit opschrift bevat het *Koloniaal Weekblad* van Oost en West van 21 April jl. een artikel dat met het onderschrift W. H. B. het eerst verschenen is in de *Java-Post* en daarna met een naschrift werd overgedrukt in het *Bondsblad* van 12 Maart jl. Volgens W. H. B. draait het geheele pauperisme-vraagstuk om één groote zaak: gebrek aan goeden wil bij den Indo. Eigenaardige staaltjes van leegslooperij onder de jongelieden te Semarang worden aan de *Locomotief* ontleend en waar deze weinig geleerd hebben, zou het leger ze toch best kunnen gebruiken. Zij zouden het daar wat voeding, verpleging en huisvesting betreft ongetwijfeld beter hebben dan in de arme wijken. Ware de verwezenlijking van dit ééne denkbeeld van de pauperisme commissie (zie onzen vorigen jaarg. II bl. 1039) slechts mogelijk van indo-pauperisme zou geen sprake meer zijn. Doch juist deze categorie, die geholpen moet worden is wars van elke hulp, die naast rechten ook verplichtingen schept. Als zulke indo's door de tucht leeren gehoorzamen, zich inbinden, iets uitvoeren voor den kost, dan is er reeds veel bereikt.

Nochtans zijn er in het leger vele indo's. In 1884 bedroeg hun aantal 2.8 pCt., in 1897 4.2 pCt. der geheele indobevolking, terwijl de numerieke sterkte in Europeesche legers wijst op 1 à 3.8 pCt. der geheele bevolking. Het niet onbelangrijke verhoudingscijfer getuigt in algemeenen zin dat de indo niet afkeerig is van dienstnemen, doch de aandacht wordt er op gevestigd hoe onder hen verschillende klassen zijn. Van versterking van het leger door het dienstnemen van zoogenaamde paupers, verwacht de schrijver weinig of niets, daarentegen acht hij het maximum van indo's in het leger verre van bereikt. Uitvoerig wordt stilgestaan bij de militaire eigenschappen van de goede soort en de bezwaren die er bestaan bij hun omgang met volbloed Europeesche kameraden Geheele afzondering in afzonderlijke compagniën, waarmede in 1861 te Kedong-Kebo een proef is genomen, mislukte. Er blijft dan slechts over de vermenging van Europeanen en kleurlingen in de gelederen. Door het groote verschil in levensopvatting van beiden is ook dit stelsel in de practijk niet gebleken het geheel juiste te zijn, maar men zal er zich mede moeten behelpen.

Hoe het met de beide soorten van Indo's in het leger gaat wordt vervolgens geschetst. Het zijn in vele gevallen de soldatenkinderen die het grootste contingent leveren en waarvan velen opgroeien tot een aanwinst voor het leger, al voelen anderen ook, ondanks hun militaire opleiding, niets voor den dienst. In die opleiding is in de laatste jaren veel verbetering gekomen en die aan de militaire inrichting te Gombong laat weinig te wenschen over, doch die school kan niet aansprakelijk zijn voor slechte handelingen, die desondanks voorkomen en te wijten zijn aan de Indische omgeving, inwerkende op vroegrijpe Indische kinderen van 14—16 jaar, die zich op den lastigsten leeftijd bevinden. Daarom is bij W. H. B. het denkbeeld opgekomen om de geheele verdere militaire opleiding in Nederland te doen plaats hebben en Gombong op te heffen. De redactie van het Kol. Weekblad vindt daarentegen het nut van zulk een voorstel te problematisch en zoude in elk geval daarbij eene kostenraming wenschen.

Uit het naschrift van het *Bondsblad* worden eenige merkwaardige passages aangehaald en wel in de eerste plaats de meening dat men de beteekenis van het pauperisme onder Europeanen en in Indië geborenen uit een sociaal oogpunt wel wat overschat en dat de armoede van de inlandsche bevolking vrij wat ernstiger wordt geacht. Vooreerst zijn er veel minder paupers dan men denkt en..." die het zijn, blijven het helaas heel dikwijls uit vrijen wil, of uit gebrek aan wil, zooals W. H. B. helder in het licht stelt. Het pauperisme is veelal niet anders dan een chronische straatslijpen, gevolg van verwaarloozing in de jeugd, onvoldoend onderwijs en als zijdelings gevolg daarvan luiheid en degeneratie."

* * *

Sabang en de havens van straat Malakka worden besproken in een belangrijk artikel van den heer G. B. Oort, dat voorkomt in de boven reeds aangehaalde afl. van het *Indisch Militair Tijdschrift*. De schrijver stelt daarin in het licht hoe Sabang een belangrijk punt kan worden ten opzichte van de straat van Malakka, waar thans reeds de schepen van 50 stoomvaartmaatschappijen door heen varen. De gevestigde handelstoestanden in de

andere havens zullen eene dadelijke verplaatsing van het handelsverkeer derwaarts wel in den weg staan, maar aan de toeneming in beteekenis van Sabang wordt in het artikel niet gewanhoopt, terwijl een drietal punten worden nagegaan, waardoor het doel eerder bereikt zal worden. Deze punten zijn: *a* Meerdere en goedkoopere verbindingen met de kustplaatson; *b* meerdere faciliteiten en voordeelen voor den handel via Sabang boven dien via Penang of andere Straits-havens en *c* Sabang moet aantrekkingskracht op de zeevarenden uitoefenen.

* * *

De decentralisatie en marche. In de bladen zagen wij een artikel hierover uit de *Java Bode* overgenomen en in de *Locomotief* van 26 Maart j.l. bespreekt de hoofdredacteur in zijn „Links en Rechts" de decentralisatie als eene teleurstelling. De eerste Indische gemeenteraad zal te Batavia ingesteld worden met ingang van 1 Januari van het volgende jaar.

In het kort komt het denkbeeld, neergelegd in het ontwerp van den heer Van der Wijck, hierop neer:

De bijzondere Bataviasche belangen zullen voortaan afgescheiden blijven van die der andere Indische gemeenten en gewesten. Een uit ambtenaren en particuliere ingezetenen te kiezen gemeenteraad zal voor de behartiging dier belangen waken.

Hoofd van het college is het hoofd van plaatselijk bestuur; uitvoerder van de besluiten van den raad is dezelfde ambtenaar. De technische werken worden, totdat anders besloten zal zijn, door het departement van waterstaat uitgevoerd. Een raadscommissie, die toezicht houdt op het beheer der gemeentegelden, wordt aan den assistent-resident toegevoegd. Het aandeel, dat Batavia tot dusver geëischt heeft in de algemeene kosten voor openbare werken, wordt tot een vaste som uitgetrokken en in de gemeentekas gestort, als gouvernementsbijdrage; het overige wordt omgeslagen over de gezamenlijke belastingplichtige ingezetenen en ingevorderd op de wijze, door den gemeenteraad vast te stellen.

Om redenen van practischen aard is echter, naar de Java-Bode verneemt, bij het samenstellen van dit eerste raadscollege het denkbeeld gevolgd, neergelegd in de Memorie van toelichting Van Asch van Wijck, en zullen zoowel de ambtelijke als de particuliere leden voor de eerste maal aangewezen worden door de regeering. Bij aftreden, bedanken of overlijden echter worden de aan te vullen plaatsen, voor zoover betreft de uit de particulieren te kiezen leden, door algemeene verkiezingen, waaromtrent nog geen regelen zijn vastgesteld, aangevuld.

Tegen deze regeling voert de heer Vierhout aan dat zulk een proef niet geoorloofd is. „Het gaat niet aan", zegt hij, „bij het nemen van een proef een der *hoofd*beginselen waarop de nieuwe organisatie zou berusten geheel ter zijde te stellen. De decentralisatie van bestuur was gericht op het toekennen aan de ingezetenen van zekeren rechtstreekschen invloed op de behartiging der plaatselijke belangen. De verkiezing van een deel van den Raad door de ingezetenen was alzoo een der principes van de toegezegde regeling. Een proef, waarbij dit principe wordt miskend, *is* geene proef. In het oor-

spronkelijk plan was een *democratisch* principe neergelegd, de benoeming van den gemeenteraad door de overheid is echter het huldigen van een *autocratisch* principe" . . . .

Het blad heeft volkomen gelijk, doch waar voor de toepassing van het eerste in de practijk een geschikt „demos" schijnt te ontbreken, is het een verstandige zet om er deze oplossing aan te geven, die minder indruischt tegen de grondslagen van ons koloniaal beheer.

* * *

Nogmaals Soemba. Het artikel van den heer Dijk in onze Maart-afl. geeft het *Alg. Handelsblad* aanleiding nog eens op dit eiland terug te komen. Het is van oordeel dat wij met betrekking tot de gruwelen, die daar gebeurd zijn, onze kracht niet moeten zoeken in geheimhouding. Dit zijn wij geheel eens doch alvorens feiten eene officieele bevestiging hebben verkregen, bestaat er altijd kans dat zij overdreven zijn voorgesteld en dan sticht het publiceeren daarvan zeker kwaad. Daarom aarzelden wij aanvankelijk met de bekendmaking. Nu is evenwel officieel geconstateerd dat de wandaden van den besproken radja, aanleiding zijn geweest tot eene expeditie en dat er dus handelend is opgetreden, al moet de hoop worden uitgesproken dat men een stap verder zal gaan. Het *Hbl.* acht het de hoofdzaak dat de Regeering daarginds een man plaatst, die de ontwikkeling en beschaving van het eiland beschouwt en kan beschouwen als zijn levensdoel en acht het ongelukkig dat zulke ambtenaren bij bevordering overgeplaatst moeten worden, waardoor hun werk evenals dat van den toenmaligen controleur Roos door opvolgers weer vernietigd wordt. Het waarschuwt daarom tegen het plaatsen van onbruikbare personen op buitenposten. Langs geleidelijken weg invloed ten goede oefenen, daarop komt het aan.

* * *

De Chineesche lepradokter te Soerabaja. waarvan in onzen vorigen jaargang deel I bl. 274 met een enkel woord is melding gemaakt komt nog eens ter sprake naar aanleiding van een bericht in het *Geneesk. Tijdschrift*. De Regeering heeft namelijk afgezien van het nemen van een proef met het middel omdat de indruk algemeen was dat de behandelingsmethode van Tjo Kim Bing moet worden beschouwd als goedaardige kwakzalverij, hetgeen vooral duidelijk bleek uit een nauwkeurige ziektegeschiedenis en omschrijving der gevolgde behandelingsmethode door Dr. S. F. W. van Hasselt te Seerabaja overgelegd.

* * *

Landbouwonderzoek ter Sumatra's Westkust. Een particuliere correspondent van het *Alg. Handelsblad* (in het no. van 22 April jl.) deelt onder dagteekening van 22 Maart uit Batavia mede dat hem een verslag in handen kwam van eene voordracht d.d. 9 Jan. te voren te Padang gehouden door Dr. Z. Kamerling over „De mogelijkheid om op Sumatra's Westkust een Inrichting voor Landbouwadvies, — onderzoek en — onderricht tot stand te brengen.

Het plan komt in het kort hierop neer dat door bijdragen van particulieren, daarin gerugsteund door subsidie van het gouvernement, zulk eene instelling

wordt opgericht, waaraan echter met voordacht niet den naam van proefstation wordt gegeven. Oorspronkelijk toch, een kwart eeuw geleden, was onderzoek hoofdzaak en het geven van advies bijzaak, doch hier zal geen sprake kunnen zijn van speciale koffie-, cassia-, klapper-, rijst-, gambir- en katoen-proefstations, maar van ééne instelling, waar men gelijktijdig omtrent al deze verschillende culturen advies moet kunnen inwinnen. Het werkplan omvat:

1. Onderzoekingen omtrent de oorzaken van den achteruitgang der koffiecultuur en omtrent de middelen om deze cultuur weder tot bloei te brengen.

2. Adviezen en voor zoover noodig nieuwe onderzoekingen omtrent de ziekten en plagen en de gunstigste groeivoorwaarden van verschillende andere voor de kust belangrijke cultuurgewassen, zooals: rijst, klappers, notemuskaat enz.

3. Proeven omtrent den invoer van nieuwe en weinig bekende cultuurgewassen, zooals katoen, andere vezelstoffen, inlandsche suikercultuur voor de Chineesche markt, oliezaden, cacao, vanille, Spaansche peper enz. enz.

4. Aanmoediging tot oprichting en eventueel leiding van schooltuinen en demonstratievelden voor de inlandsche bevolking, ongeveer in den geest, zooals dit tegenwoordig op groote schaal op Ceylon geschiedt.

5. Publicatie van kleine bulletins waarin in het kort en populair cultuur, bereiding, ziekten en plagen van verschillende voor de kust belangrijke cultuurgewassen behandeld worden.

6 Publicatie van de resultaten der verrichte onderzoekingen.

7. Het geven van adviezen.

8. Pogingen om landbouwtentoonstellingen van Gouvernementswege tot stand te brengen.

Een begrooting van uitgaven om de inrichting voorloopig op bescheiden schaal op te zetten, sluit met een eindcijfer van *f* 15,000 per jaar, welke som de heer Kamerling zich voorstelt als volgt te kunnen vinden:

I.	Bijdragen handelsfirmas te Padang	*f*	4000
II.	Bijdragen van belangstellende firma's en personen buiten Sumatra's Westkust	„	3000
III.	Particuliere landbouwondernemingen op de kust	„	8000
	Totaal	*f*	15.000

„Hier zijn dus niet bij gerekend subsidie van het Gouvernement — n.b. een Eere-schuld! — en honoraria voor adviezen van niet contribueerenden."

Met verwijzing naar het nut van de proefstations op Java acht de schrijver het tot stand komen van eèn dergelijk instituut voor de verdere ontwikkeling van S. W. K. van het hoogste belang.

*
* *

Dessatoestanden. In het *Kol. Weekblad* van 14 en 21 April vonden wij artikelen overgenomen onder het opschrift: „De oorzaken van den achteruitgang van den Javaan en de middelen om dien te stuiten" welke door „Planter" in het *Bondsblad* geschreven zijn. Deze opstellen zijn te lang om ze hier te resumeeren doch wij zeggen het de redactie van eerstgenoemd blad gaarne na: „hoewel wij 't nu niet in alles met Planter eens zijn, vinden wij hetgeen hij schreef, de moeite van lezen overwaard." Het nut

van de kennis van het Javaansch voor den ambtenaar, de slordige wijze van ontginning in de dessa, de dessairrigatie overgelaten aan de zorgen van een mantrie-oeloe voor een heel district en van eenige belanghebbenden, die zich van het leeuwenaandeel meester maken, de petinggi's onder den druk van hoogere priaji's of omgekeerd deze in de schuld bij ondergeschikten en zooveel andere onderwerpen, die aangeroerd worden, geven blijk dat de schrijver van nabij met inlandsche toestanden bekend is.

* * *

Bandjermasinsche ellende is het opschrift waaronder het *Alg. Handelsblad* van 20 April de laatste gebeurtenissen in de Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo bespreekt, waaromtrent de *Javasche Courant* het stilzwijgen bewaart terwijl het *Soerab. Handelsblad* van 17 Maart aandringt op vervanging van den resident, die het werk van zijn voorganger vrijwel ongedaan maakt. „Bestuurszaken, zoo staat daar, worden langzaam of in 't geheel niet afgedaan, de harmonie met de andere ambtenaren en de millitaire autoriteiten laat te wenschen; een ware exodus uit zijn gewest is begonnen. Tal van ambtenaren, onder hem dienend, verlaten het gewest met verlof „wegens ziekte", wegens „gewichtige redenen", wegens „langdurigen dienst". Het is in het kort gezegd, in de Z. en O. afd. v. Borneo een wanhopige janboel". Het *Hbl.* vreest maar al te zeer, dat deze beschrijving van den toestand niet erg overdreven is en hoopt dat de Indische regeering niet voor doortastende maatregelen zal terugdeinzen. Het blad meent dat de toestand in het vroegere rijk van Bandjermasin tot ernstig nadenken moet stemmen en dat men het kwaad niet behoort te laten voortwoekeren.

Inderdaad is er omtrent het geheele verloop der gebeurtenissen, nadat men aanvankelijk op den goeden weg schijnt geweest te zijn, iets dat niet behoorlijk is opgehelderd. Men begint hier te lande die plotselinge omkeer reeds op rekening te stellen van minder gelukkige bevelen van uit Batavia.

* * *

Het Indisch landbouwdepartement vormde in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 April j.l. het onderwerp van een derde opstel, naar aanleiding van het antwoord van den Minister op een vraag in het voorloopig verslag, dat het ontwerp daartoe „zijn ontstaan uitsluitend dankt aan het initiatief der Indische regeering en de voorgedragen organisatie tot in de details overeenstemt met de uit Indië ontvongen voorstellen". Voor het blad baart dit geen verwondering, daar het den gedachtengang, die tot het ontwerp heeft geleid als op den voet kon volgen bij lezing van de Verslagen omtrent 's lands Plantentuin. Steeds grooter plaats wordt in de werkzaamheden van die inrichting ingenomen door landhuishoudkundige, oeconomische en algemeen maatschappelijke bemoeiingen. Als type wordt het verslag over 1900 aangehaald, waarin voor het eerst van de demonstratievelden sprake is, doch ook gesproken wordt over korrelsgewijze uitzaaiing en ruimer uitplanting, over den Hindostanploeg, tweede rijstoogsten, de te Modjowarno door de zendelingen verkregen uitkomsten (waar 60 pikol per bouw wordt geoogst), over invoerrechten en transportkosten, kunstmest en Europeesch gereedschap. Waar het blad tevens bespreekt hetgeen in de verslagen staat over

het ongewenschte van uitoefening van dwang (zie onze revue in de April-afl. bl. 589) teekent het in een noot aan, dat de inrichting van het verslag het niet duidelijk maakt of op de eene of andere plaats de onderteekenaar, directeur van den plantentuin, dan wel een zijner medewerkers, chefs der afdeelingen, zijn persoonlijk gevoelen uitspreekt.

„Vergissen wij ons", zoo vervolgt het artikel, „wanneer wij in de, in tijdschriftartikelen en bijeenkomsten van Indische bestuursambtenaren vaak vernomen aanprijzing van rechtstreeksch of zijdelingsch bevel tot het goede, een terugslag meenden te hooren op het, ook buiten het Verslag, wel ruchtbaar geworden optimisme van den man der proefondervindelijke wetenschap?"

Waar wij het blad niet kunnen volgen in de verdere bloemlezing uit de verslagen, die den indruk zal vestigen dat de botanische inrichting te Buitenzorg gaandeweg een instrument is geworden tot bevordering der volkswelvaart in den meest algemeenen zin, behoort toch te worden aangeteekend dat ondanks die waardeering de bedenkingen van de *N. R. Ct.* tegen het plan in de twee vorige artikelen uiteengezet, onverzwakt blijven. De meening dat de wetenschappelijke leiding van den tuin op den achtergrond zal komen, wanneer de directeur getrokken zal worden in administratieve bemoeiingen, wordt in de M. v. A. beantwoord met de mededeeling dat het de bedoeling is voor dit departement „te zorgen voor een bij uitstek bekwaam Secretaris". De gevolgtrekking, welke hieruit voor andere departements secretarissen af te leiden zou zijn, maakt het blad niet, maar niet meer openlijk — bijna schreef het: meer naief — kon erkend worden dat er aan het ontworpen landbouwdepartement iets tweeslachtigs is, dat tot nadeel der daaraan toevertrouwde belangen strekken moet.

Het blad eindigt met het oordeel dat de door den Minister gedane mededeeling niet te kort doet aan den plicht van de Staten-Generaal om te beoordeelen of er onder de bestaande agrarische en administratieve inrichting van Java plaats is voor het bewuste departement en of het doel niet langs anderen weg moet worden nagestreeft.

Het wil ons voorkomen dat dit, nu het voorstel onvoorwaardelijk door den Minister is overgenomen, bezwaarlijk gaan zal, zonder tot politieke moeilijkheden te leiden. Eene poging in de afdeelingen om door het opvragen van de adviezen van Indische hoofdambtenaren, een aanknoopingspunt voor een afkeurend oordeel te vinden, is van Ministerieele zijde gepareerd met de nota van 29 April j.l., waarbij hij zulks weigert, op grond van het door hem in de vergadering van 20 Nov. 1902 (Handelingen blz. 152) ingenomen standpunt, dat de Volksvertegenwoordiging niet heeft te doen met de ambtenaren in Indië, maar met den Minister, welk standpunt hij het eenig juiste acht.

Het meest is het in deze zaak wel te verwonderen, dat de Directeur van Binnenlandsch Bestuur zich niet tegen de instelling van zulk een eigenaardig departement heeft verzet. Men wil echter weten, dat het door hem beheerde departement reeds sedert jaren sukkelt aan gebrek aan personeel, dat men met het oog op den benarden financieelen toestand met geen uitbreidingsvoorstellen voor den dag heeft durven komen en dat dit nieuwe departement de gelegenheid opent om zich, met slechts zeer geringe opoffering van werkkrachten, van zeer veel administratief werk te ontdoen. In hoever hier

werkelijk een eerstgeboorterecht voor een schotel linzenmoes verkocht is, zal wel altijd een vaag gerucht blijven.

Onder het opschrift „Een bedenkelijke bevordering", heeft ook de *Nieuwe Courant* van 18 April j.l. een lang artikel over de zaak en wijst er op, hoe de taak ten slotte toch nog op ongewenschte wijze tusschen het oude en het nieuwe departement verdeeld blijft. „Al wat nu met de agrarische wetgeving en met het landbouwcrediet verband houdt, blijft bij Binnenlandsch Bestuur, en zoo worden de behartiging der landbouwbelangen uit elkaar gerukt, meer dan ooit het geval is geweest. De Indische landbouw, de spil waarom alles draait. . . uitstekend gezegd. Daarom is een landbouwdepartement noodig. . . wij willen er in berusten. Maar dan ook werkelijk aan de landbouwbelangen gegeven wat hun toekomt: een regeling in één krachtige hand van al wat raakt hun leven. Niet de meest vitale belangen bij Binnenlandsch Bestuur en voor minder gewichtige een nieuw Departement".

Op de vraag, of het blad het dan niet gewenscht vindt, dat de landbouwwetenschappelijke quaesties beter onder de oogen worden gezien, luidt het antwoord, dat het dit zeer zeker wel vindt, maar dat het ontkent, dat *dáárvoor* noodig is de oprichting van een nieuw Departement. Het kan alles bij B.B. worden ondergebracht en als men nagaat, wat in Nederland wordt behartigd door de afdoeling Landbouw van het Waterstaats-ministerie, dan treft men daar allerlei aan, dat thans voor Indië wordt voorgesteld, als te behooren bij een nieuw afzonderlijk departement, terwijl daarentegen allerlei zaken daar onder worden gebracht, die er niet of slechts zijdelings toe behooren, zooals wetenschappelijke reizen met financieelen steun van het gouvernement.

* * *

De tabakshandel in Nederland. Naar aanleiding van de in uitzicht gestelde verhooging van het invoerrecht op tabak in Nederland bevat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 April een artikel hierover, waarin eenige merkwaardige cijfers voorkomen over den Nederlandschen tabakshandel. Het karakter openbaart zich door de volgende cijfers.

	Algemeene invoer. K.G.	Algemeene uitvoer. K.G.
1872	33.195.536	24.649.645
1882	45.670.948	26.190.251
1892	57.052.512	38.424.950
1902	81.729.906	59.084.195

Het grootste deel vertoeft dus slechts tijdelijk in ons land en daar de uitvoer van sigaren en bewerkte tabak in 1902 slechts ruim $1^1/_2$ millioen aan elk van die artikelen, dus te zamen ruim 3 millioen aanwees, verlaat de meeste tabak ons land weder zonder eenige bewerking te hebben ondergaan. Wat de consumptie in Nederland zelf betreft, deze wordt uit verschillende bronnen nagegaan en voor 1902 niet hooger gesteld dan 16 millioen K.G. of 3 K.G. per hoofd der bevolking. Onze tabaksnijverheid verwerkt dus jaarlijks ± 19 millioen K.G., waarvan $^5/_6$ voor de binnenlandsche markt. De tabakshandel leeft dus bovenal van den uitvoer en Nederland vervult daarbij een rol, die iets zeer bijzonders is voor den tijd waarin wij leven. Overal is het

streven merkbaar om voortbrengers en verbruikers met elkander in onmiddellijke aanraking te brengen en de stapelplaatsen der Middeneeuwen voor sommige artikelen zijn als overtollig vervallen. Dit geldt echter niet van de tabaksmarkt van Nederland. Wel verre van te verdwijnen, werd zij al grooter en grooter en dit dankt Nederland aan de vrijheid. De Regeeringen hebben overal op de tabak beslag gelegd ter versterking van de inkomsten der schatkist. Wel poogden zij het zoo te doen, dat de handel er niet onder lijden zou. Zij bouwden prachtige entrepôts, gaven geld voor den aanleg van vrijhavens. Doch het baatte niet. De handel kon in hunne landen niet aarden, hij bleef een gewone consumptiehandel. Na dit uitvoeriger te hebben toegelicht, wordt er op gewezen hoe de Minister het zelf beaamde dat elke belemmering van beteekenis aan de vrijheid van beweging in den weg gelegd voor den tabakshandel gevaarlijk is. Daarom wil hij de rechten niet hooger brengen dan tot *f* 2.50 per 100 K.G. en „zal het den handel kunnen blijven toegestaan om tabak, bestemd om hier te blijven uit de fictieve entrepôts uit te slaan, zonder daarvoor vooraf een document te lichten en het invoerrecht te betalen, terwijl op een niet onbelangrijk punt zelfs een nieuwe faciliteit kan worden toegestaan", enz. doch dit alles geeft het blad geen vertrouwen in de toekomst. Het belang om fraude te plegen bestaat reeds bij het lage recht van thans van *f* 0.70 in zekere mate, maar als dit tot *f* 2.50 klimt zal de fiscus spoedig bemerken dat hij de vroegere vrijgevigheid niet meer betrachten kan zonder de schatkist aan ernstige schade bloot te stellen. Omtrent de tabaksnijverheid zou men zeggen dat waar zij in hoofdzaak werkt voor de binnenlandsche vraag, die niet zal verminderen door eene verhooging van het invoerrecht met *f* 1.80 per 100 K.G. Een kistje van 100 sigaren wordt daardoor slechts 1.2 cent duurder. Daarmede is de quaestie echter niet afgedaan, de buitenlandsche vraag neemt gestadig toe. Den uitvoer van sigaren zag men sedert 1892 stijgen van 683.000 tot 1.593.000 K.G., dien van andere gefabriceerde tabak van 630.000 tot 1.558.000. Deze bestaat voor een goed deel uit zeer goedkoope soorten, er zijn sigaren bij van een halven cent per stuk, dus vervaardigd uit tabak van zeer geringe hoedanigheid. Voor deze is de prijs der grondstof verre van onverschillig. De Java-oogst van 1899 leverde ongeveer 70.000 pakken, die slechts 10 cents, die van 1901 ongeveer 60.000 pakken, die niet meer dan 11 à 12 cts. per half kilo opbrachten. Onze tabaksindustrie stuit bij den uitvoer op moeilijkheden, want overal zijn de tabaksfabrikaten naar evenredigheid zwaarder belast dan de grondstof. Des te meer opmerkelijk is het, dat het haar allengs gelukt is die te boven te komen en nu wordt gewaarschuwd tegen de fout om haar in ons eigen land bezwaren in den weg te leggen. En dat alles voor eene bate die op *f* 360.000 wordt begroot, ter wille van welk betrekkelijk gering voordeel de bloei onzer tabaksmarkt en de ontwikkeling onzer tabaksnijverheid voor den uitvoer in de waagschaal worden gesteld.

*
* *

De heer J. van der Steur gerechtvaardigd. Naar aanleiding van de quaestie, besproken in onze revues in de Febr.- en Maart-afl. bl. 278 en 440, wordt omtrent de stichtingen van den heer Van der Steur te Magelang in de *Nieuwe Courant* van 30 jl. op het artikel onderteekend J. d. J. in *De Tijd*

gebezigd wordt voor het bereiden van rum; terwijl op Java wel nog arak gemaakt wordt, maar het grootste gedeelte als onnutte afval beschouwd wordt.

De verdunde melasse wordt in groote kuipen gestort, met toevoeging van eene zekere hoeveelheid zwavelzure ammonia en eenig zwavelig zuur. Spoedig treedt gisting in en wanneer het soortelijk gewicht der vloeistof tot een bepaald punt gedaald is, wordt de verkregen alcohol in enkele dagen afgedistilleerd. De hooger opgegeven 330.721 L. alcohol van 100 pCt. was te Mariënburg verkregen van 1.380.000 L. melasse. Eene studie van de gisting om eene verbetering van het bedrijf te krijgen, wordt in het rapport aanbevolen. waarvan wij met deze vluchtige aanteekeningen afscheid moeten nemen.

* * *

Sultan Taha. In de *Nieuwe Courant* van 1 Mei j.l. wordt opgemerkt dat het jongste regeeringstelegram betreffende de krijgsverrichtingen in het Djambische van meer dan gewoon belang is. Met Sultan of Soetan Taha, die aan de Boven Batang Hari door de onzen overvallen werd en sneuvelde is een, zooal misschien niet meer bij uitstek gevaarlijk, dan toch bij uitstek lastig tegenstander van het Gouvernement van het Djambische schouwtooneel verdwenen. In 1855 overleed de toenmalige sultan van dit zoo ongeordende en woelzieke rijk en werd door sultan Taha Safi Oedien, den thans gesneuvelden Soetan Taha, opgevolgd. Deze weigerde het contract met de Indische regeering te onderteekenen, zooals dat door haar opnieuw was geconcipieerd. Na eene expeditie in 1858 onder Van Langen en Courier dit Dubekart. werd hij van den troon vervallen verklaard en ontvluchtte naar de bovenlanden. De nieuwe door het gouvernement aangewezen grootwaardigheidsbekleeder, Ahmed Nazor Oedien onderteekende het contract maar speelde onzuiver spel, door bij onderlinge overeenkomst Taha als beheerscher der Djambische bovenlanden te erkennen. Deze bleef daar gezag uitoefenen en heeft het ons lastig genoeg gemaakt, al kwamen er oogenblikken waarin hij, die in de oogen der bevolking was *de* sultan, hoopte dat het pleit in verzoenenden zin zou worden beslecht, zooals in 1888 toen hij de in zijn bezit zijnde rijkssieradiën, aan den toenmaligen sultan terug gaf.

Maar hij bleef — zooals het koloniaal verslag het uitdrukte — nog „oppermachtig gebieder in de Djambische bovenlanden" en de gebeurtenissen van de pas verloopen jaren der tegenwoordige eeuw hebben doen zien dat hij niet van de Compagnie gediend was.

„Zijn dood," zoo besluit het blad, „zal een machtige factor blijken voor het tot stand komen van rust en orde maar de lof mag Soetan Taha niet worden onthouden, dat hij met beleid en succes gedurende tientallen van jaren het Gouvernement het hoofd heeft geboden ter wille van het belang van 't land, zooals hij dit inzag en dus ook in 't belang van zichzelf en zijn Grooten."

* * *

Oude Bataviaasche Buitenverblijven. In deel 47 afl. 1 en 2 van het *Tijdschrift van het Bataviaasche Genootschap van K. en W.* geeft de heer H. D. H. Bosboom een zeer interessanten platten grond van den tuin en het woonhuis van den toenmaligen Extrord. Raad van Indië Jan Schreuder, gelegen tusschen de Groote Rivier en den Jacatraschen weg ten oosten van Batavia,

zooals die in 1755 werd opgenomen en een gezicht op den tuin van den Raad ordinair Hendrik van Ossenberg, zooals deze in ongeveer denzelfden tijd zich aan denzelfden weg moet hebben voorgedaan. Beide, ontleend aan de Leidsche bibliotheek, geven met de er aan toegevoegde aanteekeningen een aardigen blik op het leven te Batavia in de 18de eeuw. De medegedeelde fragmenten uit brieven omtrent de inrichting der woonhuizen, de menigte slaven, welke zelfs een jong huishouden meende noodig te hebben en de velerlei bezigheden waarmede deze onledig gehouden werden, leggen getuigenis af van de weelde, die in de genoemde eeuw aldaar heerschte.

* * *

Het Tijdschrift van de vereeniging Het Nederlandsch Zeewezen dat sedert het begin van het loopende jaar tweemaal 's maands verschijnt, bevat over Oost-Indië dikwijls bijdragen, die wel de aandacht verdienen. Zoo ontvingen wij dezer dagen de aflevering van 1 Mei 1904 en vinden daarin in de eerste plaats een opstel over Nederlandsch-Indische zeekaarten, waarin door den heer P. C. Coops op duidelijke wijze wordt aangetoond hoe onbillijk dikwijls door leeken over deze kaarten wordt geoordeeld, welke bezwaren aan de samenstelling verbonden zijn en welke eischen men er billijkerwijze aan mag stellen. Een ander artikel over de Aroe-eilanden geeft fraaie afbeeldingen van de bewoners en zeer interessante berichten en afbeeldingen over het parelvisschen. Iets verder verneemt men het een en ander over de werkzaamheden van het gouvernementsvaartuig „Cheribon", een veteraan van den aanleg der Bataviaasche havenwerken, die jaren lang bij de Bebakening en Kustverlichting goede diensten heeft bewezen en nu wegens ouderdom binnenkort door een nieuw bebakeningsschip zal worden vervangen. De heer J. P. Koster beschrijft een kranig stukje arbeid uit onze koloniën en voegt er de afbeelding bij van „de groote bok" van de Marinewerf te Soerabaya. In de kabels hangt een der twee stoomketels bestemd voor het s.s. „Van Riemsdijk" der Koninklijke Paketvaart Mij. met het respectabele gewicht van 45,720 K.G.. Deze ketels waren aangebracht per s.s. „Ambon", vrachtboot van de Stoomvaart Mij. Nederland, en hoewel deze reparatie in handen was van de Tandjong Priok Droogdok Mij., moesten beide s.s. naar Soerabaja, daar de „bok" te Tandjong slechts een ontoereikend hefvermogen van 25 ton had. Het werk werd in 5 arbeidsuren met inlanders verricht, terwijl het inladen te Amsterdam 7 uur had geduurd. Volgens den schrijver is in heel Oost-Azië (Australië er buiten) van Hongkong tot Calcutta geen lichtbok van dergelijke capaciteit, noch in het veel geroemde Singapore, noch in Prye-river docks te Penang. De bok werd in Amsterdam bij de fabriek de Atlas gebouwd, prijkte in 1883 op de wereldtentoonstelling en is na 20-jarigen trouwen dienst nog altijd even gaaf en bruikbaar.

Wij veroorloven ons hierbij aan te teekenen dat de bok is geplaatst op buitengewoon slechten fundeergrond. Toen men in 1883 voor dezen 80-tons mast- en ketelbok aan de oostzijde van het bassin de fundeering moest maken, was men, na de ervaring op andere plaatsen van het marine-etablissement opgedaan, genoodzaakt daarvoor palen van pitch-pine van 20 M. lengte in te heien, waarvan 238 stuks uit Amerika werden ontboden, waardoor de fundeering alleen van dit werktuig op *ƒ* 206.000 kwam te staan.

* * *

Malaya. Terwijl het *Alg. Handelsblad* reeds vroeger (zie o. a. onze revue in de Febr.-afl. blz. 263) de aandacht vestigde op den verbazenden vooruitgang van de inlandsche Staten op het Maleische schiereiland, wordt in het nummer van 2 Mei dit onderwerp opnieuw behandeld naar aanleiding van een artikel van den heer Alleyne Ireland in de *Times* van 5 April. Omdat er verscheidene personen zijn, die zich de verhouding van Engeland tot de bedoelde staten blijkbaar niet goed voorstellen, deelt het blad het volgende mede:

„Na het tractaat van 1824 bezat Engeland de eilanden Penang en Singapore; op den vasten wal, tegenover Penang, een beperkt grondgebied (Wellesley), en, verder zuidwaarts, het hun door ons afgestaan Malakka met omgeving. Het zuidelijk gedeelte van het schiereiland, Johore, vroeger een deel van het rijk van den Sultan van Lingga, kwam in 1825 onder de Britsche suprematie. Tusschen Wellesley en Siam ten noorden, Malaka en Johore ten zuiden liggen vier inlandsche Staten: Perak, Selangor en Negri Sembilan aan de Straat van Malakka, Pahang aan de Chineesche zee.

„De vier staten nu, ofschoon tot den invloedskring der Britten behoorende, bleven tot 1874 feitelijk geheel onafhankelijk... en de toestand was er, jaren lang, allerellendigst. Daar heerschten anarchie en wanbeheer; de vorsten en vorstentelgen onderdrukten het volk, en alleen de zeeroof bloeide. Toen, in 1873, sir Andrew Clarke optrad als gouverneur van de „Straits Settlements", stond hij voor het feit dat, door dien zeeroof, alle handel bedreigd werd; dagelijks ontving hij berichten van moorden, op vreedzame handelaren langs de kust gepleegd. De openbare meening was eenstemmig in haren aandrang om aan de toestanden, die de rust op het Engelsch gebied voortdurend bedreigden, een einde te maken."

In het voorbijgaan wordt hier opgemerkt dat waar bij ons te lande af en toe stemmen opgaan die het afstaan van een gedeelte van ons gebied aan eene machtiger mogendheid aanbevelen omdat deze zulke streken eerder tot ontwikkeling en welvaart zou kunnen brengen, hetzelfde verwijt van verwaarloozing tot 1874 aan Engeland was te richten geweest en men ook thans niet zeggen kan dat de Duitschers op Nieuw-Guinea of de Engelschen op Britsch Noord-Borneo in dit opzicht trotsch op hun werk kunnen zijn. Vele jaren lang heeft op het Maleische schiereiland de meeste ellende geheerscht, doch er wordt gevraagd of er toen „Little-Englanders" geweest zouden zijn, die op den afstand van Engeland's rechten aandrongen. In 1873 gaf een strijd tusschen Chineesche mijnwerkers, die een politiepost op Britsch gebied hadden aangevallen aanleiding tot tusschenkomst, terwijl ook de zeeroof beteugeld moest worden. Sir Andrew Clarke zag in dat een tijdelijk optreden geenerlei waarborg voor de toekomst zou geven en hij vormde een plan, waardoor de hem gegeven instructies geheel ter zijde werden geschoven. Terwijl men nog te Londen op zijne rapporten wachtte, sloot hij in Januari 1874 eene overeenkomst met Perak, waarbij de Sultan door een ander vervangen werd en tevens bepaald dat aan het hof van Perak een Britsch resident en te Laroet, in het mijndistrict, een assistent-resident zou worden geplaatst en dat de inning en regeling van alle landsinkomsten zou geschieden door het algemeen bestuur met medewerking van deze. Aldus verkreeg hij in Perak het heft in handen en zijne handelingen werden door het opperbestuur te Londen goedgekeurd.

Aan het einde van 1874 werd, met instemming van het inlandsch bestuur, eene soortgelijke regeling getroffen in Selangor, en ook in Soengei Oedjong (een deel der Negri Sembilan) werd een assistent-resident geplaatst. Toen echter in het volgende jaar de resident van Perak, de heer Birch vermoord werd, maakte het Ministerie eene wending en lord Carnarvon gelastte in Juni 1876 dat de Britsche ambtenaren geen gezag mochten uitoefenen, slechts raad geven. Was men te Londen aldus afkeerig van „imperialisme", de omstandigheden waren ook hier sterker dan de wensch van een Minister. De onmacht om zelfstandig te handelen bleek in de Maleische maatschappij bestaande uit de klasse van alle personen van vorstelijke afkomst en die van het plebs. De eerste beschikte over alles en zou zich tegen alles verzetten wat ten bate van de laatste werd beoogd. Het was dus wel onvermijdelijk, wilde men iets bereiken, dat de inmenging van Britsche zijde grooter omvang kreeg. Er werd begonnen met de oprichting van een uit Sikhs bestaande politiemacht, door Europeanen aangevoerd en stap voor stap werd er op het schiereiland een compleet georganiseerd bestuur, administratief en technisch, in het leven geroepen. Ongetwijfeld heeft Sir Hugh Low, van 1877 tot 1889 resident van Perak, in dezen ommekeer een groot aandeel gehad, maar hij had voortreffelijke helpers. Sir Frank Swettenham, die geruimen tijd assistent resident en resident van Selangor was, Sir Hugh Low in 1889 opvolgde en in 1901 als gouverneur van de Straits-Settlements optrad, is onder hen wel de voornaamste geweest. (Men ziet hier dus weder bevestigd hoe alles van de personen afhangt).

* * *

De Droogdok-Maatschappij Tandjong Priok. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 Mei il. troffen wij een overzicht aan van het verslag over het afgeloopen boekjaar dezer maatschappij en het is een genoegen daaruit te zien dat deze onderneming in een bloeienden toestand verkeert, iets wat wel niet het geval zou zijn als de toestanden op handelsgebied niet vooruitgingen. Het dok was bovenmatig druk bezet, zóó druk zelfs, dat er voor langdurige reparatiën geen dokdagen beschikbaar bleven. Het aantal dokkingen steeg in 1903 tot 137, tegen 126 in 1902 en 104 in 1901. Niettegenstaande dit, werden in het afgeloopen jaar toch zes pontons uitgenomen en door andere verwisseld, die inmiddels waren schoongemaakt en geschilderd. Het gemiddeld aantal werklieden bedroeg 355. Te Tandjong Priok is thans voor het departement der B. O. W. eene sleepboot in aanbouw. Aan de aandeelhouders werd, nà voldoende afschrijvingen 13 pCt. dividend uitgekeerd. Dat deze resultaten zoo gunstig zijn, zal ook hier voor een groot deel wel aan de personen liggen en wij meenen den ijverigen administrateur, den heer A. Kellar, die nu reeds sedert meer dan een dozijn jaren aan het hoofd staat, met de gunstige resultaten geluk te mogen wenschen.

* * *

Europeesche beschaving. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 2 April j.l. komt het niet algemeen bekende bericht voor, dat in de Benedenstad te Batavia, sedert drie jaren twee vrouwelijke leden van de Australische afdeeling van het Leger des Heils wonen in een huisje van *f* 25.— huur, tegenover de

Arabische kamp, waar zij driemaal 's weeks des avonds openbare godsdienstoefeningen houden, die door Chineezen, inlanders en een enkele maal ook door Arabieren wordt bijgewoond. Hoewel aanvankelijk met achterdocht bejegend, hebben zij zich langzamerhand door geduld en tact het vertrouwen der omwonenden, waardig gemaakt. Zij wijden zich geheel aan huisbezoek, verpleging van zieken en verkoop van het te Semarang gedrukt en uitgegeven orgaan van het hoofdkwartier. Enkele Europeanen steunen hen met eene kleine bijdrage, doch vaste inkomsten hebben zij niet. Van het geld dat zij ophalen en dat hun gegeven wordt, nemen zij elk vier gulden per week voor levensonderhoud; al het huiswerk doen zij zelf.

Door Chineezen en inlanders zijn deze vrouwen nimmer onheusch bejegend. Ook de Arabieren laten haar met rust, doch de op avonturen in het Chineesche kamp uit zijnde Europeanen schamen zich niet, deze eenvoudige vrouwen te bespotten, uit te jouwen en leelijke woorden toe te schreeuwen. En tegenover die lafaards staan ze geheel weerloos, want Hollandsch spreken ze niet, wel Maleisch en enkele woorden Chineesch.

Hoewel zij niet veel proselieten maken, doen deze beide vrouwelijke Heilsoldaten ontegenzeggelijk een nuttig werk. „Zij verdienen lof en steun", zegt het blad, „geen beschimping en bespotting en dat het de Europeaan is, die zich daaraan tegenover haar schuldig maakt, maakt het feit zooveel schandelijker. Tegen die beschimping en bespotting wegen niet op de enkele guldens, die betergezinden haar maandelijks geven. Waarlijk, in goede manieren, verdraagzaamheid en waardeering van den medemensch kunnen wij, Europeanen, bij inlanders en Chineezen ter schole gaan."

* * *

Uitvoer uit de Buitenzittingen. In het door ons op bl. 764 der vorige revue besproken artikel van den heer Van Kol, wordt o.a. van de Buitenbezittingen gezegd: „Waar het Europeesch kapitaal doordrong, wist het zelf groote voordeelen te behalen. kwam er verbetering in de bestuursmiddelen en de toestanden, doch de inheemsche landbouw bleef er op den allerlaagsten trap. Behalve wat peper, voornamelijk uit Atjeh, beperkt de uitvoer zich tot eenige boschproducten, tot eene waarde van ter nauwernood 5 millioen gulden of 7 pCt. van den gemiddelden uitvoer van het 21 maal kleiner Ceylon." In het *Algemeen Handelsblad* van 5 Mei j.l. wordt aan de hand der statistiek van handel en scheepvaart in N. I. over 1902 nagegaan, wat daarin over de Buitenbezittingen voorkomt. Deze cijfers zijn verre van volledig, want zij hebben alleen betrekking op uitvoer buiten N. I., de uitvoer naar Java, die uit zelfbesturende rijken enz., komt er niet in voor. De uitvoer is dus stellig veel hooger, dan de officieele cijfers aangeven en dan worden deze, volgens bl. IV van dat verslag, overgenomen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 81.437.490, waaronder Sumatra's Oostkust voorkomt met bijna 27, Celebes met ruim 11, Palembang, Sumatra's Westkust en Westerafdeeling van Borneo elk met ongeveer 7 millioen, Menado met 4, Atjeh, Z. en O. Borneo en Bali elk met ongeveer 3 millioen enz.

Van het standpunt van den heer Van Kol zullen de door Europeesch kapitaal verkregen uitvoerproducten hiervan afgetrokken moeten worden. „Inderdaad, de uitvoer van tabak in Deli," zegt het blad „had eene waarde

van 16 millioen; die van petroleum op Sumatra (Oostkust en Palembang) van 9 millioen; onder den uitvoer van Billiton is die van tinerts, ter waarde van bijna 8 ton, naar Singapore begrepen . . . Maar met dat al — de uitkomsten zijn ook wat de inlandsche nijverheid en landbouw betreft, nog belangrijk genoeg!"

Het blad gaat nu ook den uitvoer na van eilanden als Celebes, die de heer Van Kol aan een machtiger mogendheid wil afstaan en komt tot een uitvoercijfer van 12 millioen, aan artikelen door inlanders verzameld en bereid. Onder de uitvoerartikelen van de Wester-afdeeling van Borneo alleen 2 millioen aan copra, 3.6 aan gomsoorten, 1 aan klapperolie en rotting. Van alle Buitenbezittingen te zamen wordt voor 11.3 millioen copra, voor 1.2 visch en tripang, voor 3 notemuskaat en foelie, voor 1 gambier, voor 12 gomsoorten, voor 14 koffie, voor 2 pinang, voor $2^1/_2$ peper, voor 4 rotting, voor 1 sago, voor $2^1/_2$ schelpen, enz. uitgevoerd. Het *Hbl.* kan niet vinden dat deze cijfers zoo'n slecht figuur maken.

* * *

De boerenkolonies op Java. In den vorigen jaargang (deel II) is op bl. 1069, 1404 en 1873 het een en ander medegedeeld over de lotgevallen van de Transvalers, die zich met behulp van een voorloopig comité ter behartiging van kolonisatie en kleinen landbouw, in de Preanger hadden gevestigd. Thans bevat het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 5 April jl. een uittreksel uit het verslag van dat comité, waarin dit zijn aanvankelijke plannen in het belang van de Indo's uiteenzet en hoe de hoop gekoesterd werd dat de 19 Transvalers, die op komst waren, den weg zouden wijzen op welke wijze men den kleinen landbouw, hoofdzakelijk gebaseerd op eigen arbeid, zoude moeten drijven. Het comité had echter niet verwacht dat het zooveel moeilijkheden zoude ondervinden; toch acht het de uitkomst niet ontmoedigend en zonder nieuwen tegenspoed zal de kolonie Generaal de Wet (zie bl. 1404) binnen betrekkelijk korten tijd, in eigen onderhoud kunnen voorzien. Het comité heeft met weinig middelen moeten werken. Alles bijeen bedroegen de giften slechts ƒ 8500, wat voor een kolonisatieproef te gering is en volstrekt onvoldoende om 19 kolonisten geheel op dreef te brengen. Het geld is nu nagenoeg op, en het publiek schijnt niet meer te willen geven. Iemand in de Preanger, die onbekend wil blijven, heeft echter een vorstelijke gift voor aanschaffing van een veestapel voor beide kolonies beschikbaar gesteld.

De hoofdreden, dat er onder de 19 kolonisten zooveel oneenigheid is geweest, ziet het comité in het groot verschil van ontwikkeling, stand en bekwaamheden van het gezelschap. Het was volstrekt niet een vriendenkring; de tucht bleek van slappen aard, en slechts een deel waren eigenlijk boeren.

* * *

Chineesche ambachtslieden in de binnenlanden. Ten vervolge op het bericht besproken in onze vorige revue (bl. 763) omtrent de weigering van den Resident der Preanger om een Chineesch machinedrijver op eene onderneming eene acte van verblijf te geven, over welken maatregel ook het *Alg. Handelsblad* zich in zijn nummer van 21 April jl. ongunstig uitliet, kan worden medegedeeld dat sedert het besluit tot wering van Chineesche ambachtslieden van

landbouwondernemingen is ingetrokken. Volgens de *Preanger Bode* van 28 Maart is zulks het gevolg geweest van een onderhoud van den voorzitter der Soekaboemische Landbouwvereeniging, den heer De Dieu Stierling met den resident. Alleen het passenstelsel zal scherper worden toegepast. Het blad verwacht dat deze beslissing door de landbouwondernemers met vreugde zal worden begroet.

* * *

De zoutregie op Java en Madoera wordt besproken in het *Algemeen Handelsblad* van 6 Mei jl. naar aanleiding van eene onlangs door Dr. Th. J. van Buuren in het Indisch Genootschap gehouden lezing en wel in het bijzonder hoe het staat met het verbruik van zout. In 1894 is door den Minister Bergsma eene grafische voorstelling gegeven over de jaren 1864—1891 en daarbij is aangetoond dat het verbruik vrij wel constant bleef. Om te zien hoe het er thans mede staat vergelijkt het blad de jaren 1890—1892 en 1900—1902.

De bevolking (zonder Djokjakarta, waar het zout-monopolie niet werkt) nam van 1890 tot 1900 toe met 19$^1/_2$ pCt. In de jaren 1890—'92 werd gemiddeld verkocht 1.038.375 pikol en in den laatsten tijd 1.224.728 pikol gouv. zout, dat is eene toeneming van 18 pCt.

Deze schijnbare afneming wordt echter gecompenseerd door een toenemenden invoer van gezouten visch welke in de laatste tien jaren 180.000 pikols bedroeg. Wanneer het debiet van het gouv. zout ook 19$^1/_2$ pCt. was toegenomen, zou het verbruik thans 16000 pikols hooger moeten zijn en die hoeveelheid zal wel ruimschoots opgewogen worden door het zoutgehalte van dien meerderen vischinvoer.

Men kan alzoo uit de cijfers van het zoutdebiet *niet* afleiden dat door verminderde welvaart de inlander verplicht zoude zijn zich in het zoutgebruik te beperken en uit de toeneming van den vischinvoer eerder het tegendeel kunnen beweren (tegen ƒ 0.20 p. K.G. is de waarde van dien meerderen invoer 2.2 millioen gulden). Het blad gelooft echter niet erg aan het verband tusschen welvaart en zoutverbruik. Daar zout een levensbehoefte is, die voor enkele centen tegelijk wordt aangeschaft, zal een inlander, die in slechte omstandigheden verkeert, zich veeleer andere zaken, als manufacturen, opium, enz. ontzeggen. De rijke heeft daarentegen voor zijn levensonderhoud niet meer noodig dan de arme.

Een ander punt is het bezwaar dat veelvuldig gemaakt wordt dat het Indisch gouvernement eene eerste levensbehoefte belast, waarvan de nettowinst allen op Java en Madoera ± 7 millioen per jaar bedraagt. Het blad kan dit bezwaar niet deelen en acht onder de gegeven oeconomische omstandigheden, dit eene belasting die juist niet kwaad werkt omdat zij op allen drukt en centsgewijze wordt opgebracht. In het algemeen durft het zeggen dat elke andere belasting der inlandsche bevolking eer voor verlaging in aanmerking komt dan deze. Nu met de zoutbriquetteering verschillende bestaande euvelen worden opgeheven, kan men de zoutregie in de eerste reeks van jaren gerust onveranderd laten.

* * *

De heer G. Nijpels over het kiesrechtvraagstuk is een onderwerp dat wij in den vorigen jaargang reeds een paar malen hebben aangeroerd (IIde deel bl. 1564, 1718). Thans ontvangen wij een overdruk van een artikel van zijn hand, getiteld: „De liberale partij en de uitbreiding van het kiezercorps," opgenomen in de jongste afl. van de *Vragen van den Dag.* Hij wil wat Indië betreft alle geschikten en oeconomisch onafhankelijken geleidelijk ter stembus doen roepen in de landen onder ons rechtstreeksch bestuur: „Indië moet eigen afgevaardigden naar het Binnenhof zenden". Hij ziet hierin een taak voor de liberale partij in de toekomst, want het vraagstuk is nog niet rijp voor oplossing. Met dit laatste zal, gelooven wij, iedereen het wel eens wezen.

* * *

Koeliewerving en misbruiken. In een officieel getuigenverhoor voor den Raad van Justitie te Semarang, heeft, volgens *de Locomotief* van 25 Maart j.l. een der getuigen verklaard: „dat gemeenlijk aan een loerah, door wiens bemiddeling de handteekening van den assistent-wedono of die van den wedono wordt verkregen, *f* 2.50 wordt betaald als vergoeding voor tijdverlies, voorts aan den schrijver van den wedono *f* 0.30 à *f* 0.50 en aan den mantri-kaboepaten eveneens *f* 0.30 à *f* 0.50." De koeliewerver heeft zich buitendien, zoo vernam men verder, vaak geschenken te getroosten aan districts- en onderdistrictshoofden, aan patihs en zelfs aan regenten, die dan nog met eerbetoon moeten worden overladen zoo men niet de kans wil loopen, dat zij allerlei moeilijkheden in den weg leggen. De getuige voegde er aan toe dat de loerah inderdaad wel aanspraak kon maken op eenige vergoeding voor tijdverlies, wijl het dessahoofd vaak uren gaans moest afleggen en lang wachten voordat de *Soerat katerangan* onderteekend waren. Het blad neemt aan dat men die aanspraak op vergoeding wil erkennen, maar acht het dan toch in strijd met St. 1863 no. 83 dat de kosten op den koelie worden verhaald.

In hetzelfde geding bleek dat door gemis aan controle de regentsverklaring, afgegeven voor een koelie, die ter afschepingsplaats wordt afgekeurd, gemakkelijk voor een anderen gebruikt kan worden en alzoo een handelswaar wordt.

* * *

Ministerieel stilzwijgen. De *Nieuwe Courant* van 6 Mei j.l. bespreekt het boven reeds vermelde antwoord van den Minister van Koloniën in zake het overleggen van Indische adviezen omtrent het op te richten Landbouw departement. Het gaat evenwel niet volgens het blad om het standpunt, hetwelk het, met den Minister „het eenige juiste" achtte, maar om de wenschelijkheid dat de Volksvertegenwoordiging zoo goed en zoo volledig mogelijk worde ingelicht omtrent de aangelegenheid, waarover zij mede te beslissen zal hebben. Waar het hier een nieuwigheid geldt, een zaak waaromtrent veel verschil van opinie heerscht, waarvan men beweert dat zij door de Indische Regeering tamelijk *en bagatelle* is behandeld, zou men gaarne willen weten wie als adviseurs zijn opgetreden en hoe die adviezen hebben geluid. Het blad vraagt of in dezen natuurlijken wensch iets oninwilligbaars is gelegen. „'t Is mogelijk," vervolgt het, „wij weten het niet. Maar dit kan toch niet zijn gelegen in deze overweging, dat de Kamer heeft te doen met den minister,

niet met de ambtenaren in Indië. Men vraagt geen onderonsje maar adviezen en waar het doel van de regeering niet is *Rechthaberei* en zij immers gemeen overleg vraagt tusschen haar en de vertegenwoordiging, daar heet het: „waartoe dan dit stilzwijgen, maar vooral, waartoe het omkleed met mooie frases? Frases, die minstens evenveel van slecht bemantelde zwakte, als van zelfbewuste sterkte kunnen getuigen."

Nu het blad het toch over stilzwijgen heeft, vraagt het tevens wat de reden is dat de Regeering nooit iets bekend maakt van de natuurlijk door haar ontvangen berichten uit b.v. de Gajo-landen en de Z. & O. Afd. van Borneo? Als het zich niet vergist, werd het succes in Korintji indertijd wel gepubliceerd.

* * *

Prestige. In het *Alg. Handelsblad* van 6 Mei j.l. wordt dit onderwerp ter sprake gebracht omdat een der argumenten tegen het spreken van onze taal door de inlandsche hoofden o. a. (zie het verslag van het Ind. Genootschap 10 Nov. 1890 bl. 229–30) destijds was dat, wanneer wij den inlander gelegenheid geven zich van onze taal te bedienen, ons prestige — „dat reeds ongeveer tot nul gereduceerd is" — geheel zal verdwijnen. Prof. Kern zeide in dezelfde vergadering echter dat het prestige in het karakter ligt, niet in de taal. Het blad zegt dat het wel in de eerste plaats zal vorderen dat onze ambtenaren aller achting afdwingen en zich niet bespottelijk maken en het haalt uit de Indische bladen een voorbeeld aan van een assistent-resident, die zich nooit buiten zijn standplaats zou begeven, of alle dessahoofden met gevolg moeten hem te paard vergezellen, en zulke eerbewijzen zelfs voor zijn familie eischte, die toen zijn moeder begraven werd alle inlandsche hoofden opriep om de plechtigheid in groot uniform op te sieren...

Juist door dergelijk misbruik van gezag gaat het prestige verloren en wanneer de inlandsche ambtenaren op hun beurt meer dan billijk is van hun onderhoorigen vorderen, kan zulk een ambtenaar niet met alle kracht daartegen waken. Het blad vertrouwt dat er thans niet veel ambtenaren zijn, die zich in hunne ijdelheid te buiten gaan, als zooeven werd geschetst, doch dat zij er zijn kan nauwelijks betwijfeld worden wegens de circulaire van den G. G. om aan dergelijke misbruiken een einde te maken. De ambtenaren daarentegen voor wie het belang des volks de hoogste wet is, zijn de handhavers van het Hollandsche prestige, dat het blad gaarne in eere gehouden ziet.

* * *

De eigenaardigheden der Engelschen. Terwijl de heer Liefrinck in het in dit nummer voorkomend artikel op bezadigden toon aantoont, hoezeer Engelschen en Hollanders in hunne werkwijze op koloniaal gebied verschillen, heeft ook de heer Ch. Pety de Thozée, (wiens arbeid over onze koloniën in den vorigen jaargang, deel II, bl. 1184 besproken werd) eene poging gedaan om het karakter van dit volk te schetsen. De studie, getiteld: „l'Angleterre au point de vue ethnographique, politique et colonial", werd door de Belgische „Société d'études coloniales" uitgegeven en geeft in een negental bladzijden eene poging om te verklaren, hoe het komt, dat de zoo veel gesmade Engelschen er in geslaagd zijn zich van de helft van het handelsverkeer der geheele

wereld meester te maken. Hun phlegmatieke aard, ontstaan uit het nevelachtig klimaat, hunne mindere gevoeligheid, gepaard aan eerzucht, trots, geduld en volharding, welke schijnen voort te spruiten uit rasvermenging, die dezelfde rol speelt als de alliage bij metalen, hebben bijgedragen tot de karaktervorming, welke zich uitspreekt in *self-reliance*, *self-government* en *go ahead*. Daarbij heeft hun rijke geboortegrond, die niet voor uitbreiding vatbaar is, er een zeevolk van gemaakt, dat er op uit was, om overal zijn voortbrengselen aan den man te brengen. Deze ontwikkeling als zeemogendheid dateert echter eerst van den tijd van Cromwell, met zijne acte van navigatie. Thans is de uitbreiding van dien buitenlandschen invloed ook voor een groot deel te danken aan de Engelsche kapitalisten, die hun geld niet in staatsfondsen, maar in nijverheidsondernemingen beleggen.

Ook het erfrecht heeft zijn invloed doen gelden, de jongere zoons zoeken een carrière buitenlands. Waar de merkwaardige persoonlijke eigenschappen van den Engelschman bewondering wekken, daar is de schrijver van oordeel, dat de opvoeding er op aangelegd is om die aan te kweeken. De jongeren, die niet in het majoraatbezit deelen, moeten zorgen zich zelf te redden. *Selfhelp*, onafhankelijkheid en zelfvertrouwen zijn het ideaal van het Engelsche volk. Ook het godsdienstig karakter van het onderwijs wordt hierbij niet uit het oog verloren en geeft een eigenaardig cachet aan het geheele openbare leven.

Aan een geest van initiatief paren de Engelschen den zin voor vereeniging. De maatschappijen op aandeelen zijn bij hen het meest verbreid. Alleen tusschen 1883 en 1894 kwamen er een aantal tot stand, die te zamen 20 milliard gulden aan kapitaal tellen. Ook op wetenschappelijk, literarisch en godsdienstig gebied heeft men honderden genootschappen.

Als koloniseerende mogendheid hebben zij zich op geniale wijze onderscheiden, al acht de schrijver het niet onmogelijk ze na te volgen, nu andere landen met name Nederland volgens hem op dit gebied even hoog staan. Wel is hun koloniale politiek niet zonder aarzeling en wisseling opgebouwd, maar door volharding en zin van methode hebben zij, daartoe door gelukkige omstandigheden in staat gesteld, deze in hunne administratie, duurzaam weten te bevestigen. Als handelaar en daarbij zeer egoïst, heeft de Engelschman steeds partij weten te trekken van de omstandigheden. Alvorens te handelen, wordt het voor en tegen gewikt en gewogen en de goede en kwade kansen worden op phlegmatieke wijze nagegaan, maar als er eens een besluit genomen is, wordt dit stoutmoedig uitgevoerd en geestkracht overwint alle bezwaren. Bij het veroveren van hun overwegend koloniaal standpunt, was dubbelhartigheid meermalen een hulpmiddel van ondergeschikten aard, maar de hoofdrol speelde de vastheid van karakter, de methode waarnaar het gouvernement te werk gaat. Waar men bijv. in Frankrijk voorschriften en bepalingen te Parijs kant en klaar maakt en de uitvoering met geweld tracht te bereiken, gaan de Engelschen omgekeerd te werk en worden slechts quaesties van zeer algemeen belang door het Parlement vastgesteld, terwijl al het andere in de kolonies geregeld en later goedgekeurd wordt. Daar de Engelschman een aangeboren eerbied voor wet en gezag heeft, kan het gouvernement op den steun der kolonisten rekenen en heerscht er in de koloniale politiek eene vaste richting, vrij van den strijd der politieke partijen. Het koloniale vraag-

stuk is er tevens een van nationaal belang waarvoor alle richtingen zich warm maken, een uitvloeisel der aanhankelijkheid van de bewoners aan *Old England*. In Frankrijk constateert de schrijver daarentegen tot zijn spijt dat er in het koloniaal beheer geen solidariteit bestaat tusschen opvolgende ministeries. Het koloniaal terrein wordt door de oppositie gebruikt om het ministerie moeilijkheden in den weg te leggen of zelfs voor speculaties, die het licht niet mogen zien en voor egoiste doeleinden. Ten slotte wordt een woord van Bismarck aangehaald, die zeide dat in particuliere zaken de Engelschen toonbeelden van eerlijkheid zijn, maar dat hunne staatkunde een weefsel van leugen is. De zaak, waarvan het welslagen van nut is voor Engeland, is altijd de zaak der rechtvaardigheid, heeft Tocqueville gezegd en de Engelschman heeft altijd achting voor dengene, die slaagt. In eenigszins verzachten vorm klinkt dit als de leer dat macht boven recht gaat, doch het geldt hier het bestaan van een volk. *British policy is british trade* en de *National Review* moet gezegd hebben: de toestand van Engeland maakt het voor dit land noodzakelijk om de eerste onder de natiën te wezen en de leiding der menschheid op zich te nemen, dan wel om niet alleen zijne bezittingen maar zelfs zijn onafhankelijkheid prijs te geven.

* * *

Java's inzinking vormt het onderwerp van een door den heer C. J. Hasselman in de April-Afl. van het *Tijdschrift voor het B. R.* geschreven varia, die de aandacht trekt, omdat daar tegenover vooropgezette meeningen blijkbaar het gezond verstand aan het woord is. Hij waarschuwt tegen het „*besef*", hetwelk zich, volgens de *Locomotief* langzamerhand gevestigd heeft, dat Java's bevolking van verval gered moet worden, een communis opinio, gevormd „uit jarenlange waarneming en ervaring". Hij wenscht eene eventueel te verleenen hulp niet op een besef of hypothese maar op positief waarneembare feiten te gronden. De gevallen, waarin bleek dat een heerschende meening een dwaling was, worden ter sprake gebracht, o. a. met verwijzing naar de beschouwing van Dr. Bruinsma over de leer van Malthus (zie onze Jan.-afl. bl. 112). Waar op het oogenblik de urgentie tot het verleenen van dadelijke hulp in het groot aan Java's bevolking vooralsnog niet gebleken is, is het den heer H. niet duidelijk hoe het genoemde blad in 's schrijvers streven, om te ageeren tegen al te pessimistische opvattingen omtrent den achteruitgang van Java's welvaart, iets „noodeloos ontmoedigends" heeft kunnen zien.

* * *

Beurtregeling is het opschrift van een artikeltje in *Alg. Handelsblad* van 10 Mei jl., waarin met instemming wordt aangehaald wat wij schreven op bl. 288 der Februari-afl. omtrent Demak en het *Staatsblad* 1903 No. 269 à faire wordt genomen. Volgens art. 2 dezer ordonnantie is beurtregeling: „eene regeling van den watertoevoer uit de leiding naar elk der vakken, waarin het bevloeiingsgebied verdeeld is en *de vaststelling voor elk dier vakken van de tijdstippen waarop respectievelijk met bewerking van den grond, uitzaaiing en uitplanting een aanvang kan worden gemaakt.*

Terecht vraagt het blad: „Met welk doel, ja wij zouden haast vragen

met welk recht worden de door ons gecursiveerde woorden hier opgenomen? De Gouverneur-Generaal wilde de verstrekking van bevloeiingswater regelen, zeide hij, maar hij gaat veel verder! Hij laat nu niet alleen aan Kromo weten dat deze op een bepaalden tijd kan rekenen op water voor zijn akker, maar ook dat hij niet vóór een anderen datum mag uitzaaien, niet vóór weer een anderen dag mag uitplanten.

„En als Kromo dit toch doet, dan wordt hij, volgens art. 3, gestraft met geldboete van *een* tot *zestig* gulden. Alleen wat de voorafgaande bewerking van den grond betreft, kan hij die boete vrijloopen door te voren kennis te geven aan het onderdistrictshoofd; maar wee hem als hij „een aanvang maakt of doet maken met het uitzaaien van zaadpadi" of „met het uitplanten van zaailingen."

„Die vaderlijke zorg gaat, dunkt ons, alle grenzen te buiten. Hoe kan men den Javaan ooit opleiden tot een zelfstandig wezen, als men hem zoo, van dag tot dag voorschrijft wat hij doen moet?"

Het is ons een genoegen dat deze „vreemde ordonnantie" aldus openlijk wordt afgekeurd.

*
* *

Drankmisbruik in de Koloniën. In het Mei-nummer der *Berichten van de Utrechtsche Zendingvereeniging* moet volgens de *Nieuwe Courant* een klacht voorkomen van den zendeling Fortgens op reis langs de westkust van het noordelijk schiereiland van Halmaheira, dat jenever helaas ook in die streken geen onbekende drank meer is. Met kisten wordt de drank ingevoerd door enkele danoe's, die in hun toko's deze waar weer van de hand zetten per flesch en per glas. In de Mohammedaansche kampongs wordt het gebruik algemeen, in de strandkampong Sidangoli is er geen feest zonder jenever. De heidenen leeren volgens dezen berichtgever, het jeneverdrinken van de Mohammedanen, niet zelden van gepensionneerde of gepasporteerde soldaten, die overal aan de westkust te vinden zijn.

*
* *

De „kop van Pieter Erberfeld." In het *Alg. Handelsblad* van 8 Mei j.l. wordt onder het opschrift: Een „monument" herinnerd aan de in het laatst van het jaar 1721 te Batavia ontdekte samenzwering onder leiding van een vermogend burger, den Indo-Europeaan Pieter Erberfeld en hoe in April 1722 niet minder dan 49 medeplichtigen op de gruwzaamste wijze zijn gevonnisd. Terwijl de beschuldigingen tegen inlandsche vorsten en regenten ingebracht om staatkundige redenen bleven rusten, wilde de regeering ten opzichte van de Europeanen blijkbaar een afschrikwekkend voorbeeld stellen en werd er krachtens hare beschikking de bekende muur gemetseld met een doodshoofd er boven en een pen daardoor, verbeeldende het hoofd van evengenoemden Erberfeld, terwijl op een blauwe zerk het bekende opschrift (Valentijn IV. 1 bl. 210) werd gesteld.

Tachtig jaar later hechtte de Indische Regeering nog waarde aan het behoud van dit „monument." De eigenaar van een aangrenzend perceel had sinds lang het vruchtgebruik van het erf van „wijlen den landverrader Elberveld". Dat vruchtgebruik werd bij resolutie van 23 Februari 1802,

gewettigd onder voorwaarde dat „het voor dat erf gevonden wordende monument aldaar ter gedachtenisse van de door voornoemden Elberveld geperpetreerde verfoeilijke misdaad van landverraderij ter neder gesteld, in zijn geheel blijft en het binnen den ringmuur van het voorschreven erf gelegen stukje grond met geen zware gebouwen betimmerd werd."

Het *Hbl.* is van oordeel dat de proclamatie van 14 April 1722 niet meer past bij onze rechtspleging en bij de stelling, die wij thans in geheel Indië, in 't bijzonder te Batavia innemen. Dat akelig „monument" heeft nu toch wel zijn tijd overleefd en het blad verzoekt de Indische regeering dat besluit in te trekken en dien muur op te ruimen. Als getuigen van het ongunstig oordeel van landgenoot en vreemdeling worden Gevers Deynoot in zijne Herinneringen eener reis naar Ned.-Indië (1864) bl. 29 en de Fransche kapitein Bernard: A travers Sumatra, bl. 14 aangehaald.

* * *

Langzaamheid bij de Indische regeering. In den Brief uit Batavia opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 11 Mei, wordt als voorbeelden van weinig krachtige werking van „het Indische Regeerwerktuig", gewezen op een *ontwerp*-ordonnantie tot invoering eener Honden Belasting, gevoegd bij de Javasche Courant van 18 Maart j.l. waaruit blijkt dat die maatregel al sedert 1897 in overweging is. Ook bij de quaestie der besteding van het renteloos voorschot in verband met de bevordering der inlandsche nijverheid ziet de schrijver een voorbeeld van hetgeen „sommige leden" in het V. V. „meenden te moeten opmerken naar aanleiding van gebrek aan voortvarendheid en durf der Nederl. Ind. regeering." „De waarheid is", vervolgt hij, „dat de ambtelijke wereld hier is ingedommeld. Zij heeft noode de laatste jaren gemist een man, die door de kracht van zijn persoon en door den invloed van zijn kennis en zijn wil tot handelen dwingt"....

* * *

Geen dwang. In het *Alg. Handelsblad* van 13 Mei jl. wordt het geval besproken van den invoer van nieuwe cultuurgewassen door nu wijlen Mr. Kist in de afdeeling Poewokerto der residentie Banjoemas, waarvan de aanplantingen negen jaar later onder een opvolger geheel verwaarloosd werden. Een en ander is door den heer De Wolff van Westerrode in het *Tijdschrift voor het B. B.* (deel XXV bl. 481) besproken, die zeide: daar hebt gij nu het effect van leiding en leering zonder pressie. Het *Hbl.* laat thans in het midden of men bij den inlander anders niets gedaan kan krijgen, doch wijst er op dat in het onderhavige geval de opvolgers van den assistent-resident geen waarde aan de proefnemingen schenen te hechten en dat men dan moeilijk kon verlangen dat de inlanders wijzer waren; in de tweede plaats werd van het product der plantsoenen, die nog in stand waren gebleven geen behoorlijke partij getrokken en eindelijk was het de vraag wie daarbij persoonlijk belang had, aangelegd als zij waren op afgeschreven koffietuinen, langs de wegen, enz.

De conclusie van het *Hbl.* is dat men de invoering van nieuwe cultuurgewassen niet kan doen geschieden op de gevolgde wijze, namelijk met alle welwillendheid opgedrongen door één ambtenaar, terwijl zijn opvolgers zich er niet aan gelegen lieten liggen. Dat zelfs de hoofden dit voorbeeld volgden

is niet zoozeer aan onverschilligheid en domheid toe te schrijven, doch aan het niet inzien van het nut van al die nieuwigheden.

Het blad betoogt meer uitvoerig, dat men het meer van voorbeelden hebben moet, zooals de nog zoo kort bestaande demonstratievelden. Pressie maakt een cultuur gehaat, zooals de koffiecultuur geleerd heeft. Daar tegenover staat het voorbeeld van de Europeesche theeplanters in de Preanger, dat eene inlandsche theecultuur zonder pressie in het leven heeft geroepen. „Laat men toch niet ongeduldig worden en schelden op den „dommen" of „onverschilligen" inlander, maar kalm den weg blijven volgen, die ten slotte tot de eenige goede uitkomst voert, zoodat de inlander, uit *eigen* overtuiging, wijzigingen brengt in zijn landbouw. Geen opdringen van nieuwigheden," besluit het blad, „maar overreding *door voorbeeld!*"

* * *

Tibet. Terwijl wij in onze vorige aflevering (bl. 742) nog weder eens het een en ander mededeelden over de expeditie naar Tibet, is thans, blijkens hetgeen o. a. voorkomt in de *Nieuwe Courant* van 13 Mei j.l. door Minister Brodrick in het Lagerhuis medegedeeld, dat, als de Dalaï Lama, vóór een bepaalde termijn verstreken is, niet toegeeft en met den Chineeschen Amban, dien hij nog steeds weigert naar Gyangtse te laten vertrekken, geen bevoegd onderhandelaar zendt, naar Lhassa zal worden opgerukt. Dit is een belangrijk besluit, dat vérstrekkende gevolgen kan hebben. „Niet", zegt het blad, „dat er veel kans op bestaat, dat Rusland zich in de zaak zal mengen, want de regeering van dat land moet reeds hebben begrepen, dat, hoe meer Engeland den Dalaï Lama plaagt, hoe meer diens geestelijk gezag (het eenige dat voor Rusland waarde heeft) zich tegen Engeland zal keeren — daargelaten nog de onmogelijkheid, waarin Rusland zich thans bevindt om krachtdadig tegen andere mogendheden op te treden.

„Maar het gevaar voor Engeland zou in de expeditie zelve moeten liggen. Deze steunt voornamelijk, behalve op de voortreffelijkheid der medegevoerde wapens, op het denkbeeld, dat de Tibetanen een verachtelijk, laf volk zijn, wier verzet onmogelijk voor de expeditie een gevaar kan opleveren en zich onmiddellijk door eenig vertoon van welwillendheid en het uitzicht op geldelijk voordeel zullen laten paaien.

„Slechts wanneer al deze onderstellingen waar mochten zijn, zou een expeditie naar Lhassa geen roekeloos waagstuk behoeven te heeten. De afstand van de grens tot Lhassa bedraagt honderden mijlen en het is volslagen onmogelijk, tenzij een buitengewoon talrijk leger op de been werd gebracht, de communicatielijn der expeditie over haar geheele lengte te beveiligen. Zij moet dus volkomen steunen op eigen kracht. Het kan haar goed gaan, maar ook slecht gaan in het onbekende land. Gaat het haar slecht, valt het karakter van den Tibetaan haar tegen, ondervindt zij tegenslagen, gelukt een overrompeling. . . wat dan? Duplicaten van een expeditie-Younghusband met haar uitnemend van land en volk op de hoogte zijnde leiders zullen niet zoo gauw gevonden worden om de eerste expeditie, mocht haar een ongeluk overkomen, te wreken. En een ongewroken echec in Tibet kan Engeland zich ook niet laten welgevallen. Groote krachtsinspanning zou worden vereischt, terwijl het tevens de vraag is, of, met het oog op de plaatselijke

gesteldheid des lands, het bezwaar van proviandeeren, het klimaat, groot machtsvertoon wel tot de mogelijkheden behoort."

* * *

Uitkomsten der opiumregie. In het avondblad van 13 Mei jl. herinnert het *Alg. Handelsblad* van 13 Mei jl. aan eene uitspraak van den heer Van Kol, die de opiumregie boven allen lof verheven achtte, omdat daardoor het gebruik niet meer wordt aangemoedigd en het blad is het hierin geheel met hem eens. Het is echter niet alleen de wijze, waarop het opium wordt verkocht, maar ook de veranderde houding der Regeering en hare ambtenaren, die eene heilzame verandering in de opvattingen des volks ten gevolge heeft en waardoor het opiumgebruik daalt. Op het eiland Madoera bestaat de regie het langst. In de jaren 1900, 1901 en 1902 werd geen enkel geval van smokkelen ontdekt. In de zeven jaren 1895—1902 daalde het verbruik van 16223 verkochte thails tot 7249 dus gemiddeld 8 pCt. per jaar. Die uitkomst acht het blad verrassend mooi en men behoeft de hoop niet op te geven dat Madoera eenmaal „verboden kring" zal worden niet door dwang der wet, doch door het feit dat de bevolking geen opium meer gebruikt. In Soerabaja (1899—1902) is de vermindering jaarlijks 7 pCt., in Pasoeroean 30 pCt. in 5 jaren. In Bezoeki was de daling het geringst, eensdeels door den spoorwegaanleg en de vermeerdering der bevolking, anderdeels doordien het daar gemakkelijker is dan elders om smokkelopium uit Bali te betrekken. Toch is de daling in 1896—1902 nog 15 pCt.

Ook voor Semarang, Madioen en Kediri worden dalingen geconstateerd en hoewel het ongunstige jaar 1902 zijn invloed deed gevoelen, de uitkomsten zijn er op zich zelf niet minder verblijdend om. Niet voor hen die slechts dadelijk voordeel voor de schatkist beoogen, maar voor hen die het oog vestigen op de volksbelangen, heeft volgens het *Hbl.* de opiumregie nu reeds het pleit gewonnen en het hoopt dat dit ook verder moge blijken.

* * *

Een woord ten gunste van Chineezen. In de *Preanger-Bode* van 7 April j.l. komt onder het opschrift. „Een Chineesche landheer," een ingezonden stuk voor van F. W., waaruit blijkt dat de politie te Meester Cornelis de onveiligheid der afdeeling toeschreef aan de speelwoede der inlanders en de hulp inriep der landheren om hunne medewerking te verleenen tot tegengang van het zoogenaamde „tambangan bedrijf." De Chineesche landheer Phoa Keng Hek stelde toen voor om de speelpacht in Bekassi geheel op te heffen. Volgens den inzender, zou de Resident zeer goed ingezien hebben dat Phoa Keng Hek gelijk had, maar als oud-directeur van Financiën maar al te goed weten dat de regeering over opheffing van pachten slecht te spreken is, zoodat alleen verkregen werd dat de speelpachten te Mr. Cornelis en te Bekassi, die tot dusver samen in één perceel verpacht werden, in twee perceelen werden gesplitst. Dit gebeurde en bij de inschrijving werd Phoa Keng Hek pachter voor Bekassi. Met opoffering van de pachtpenningen, ten bedrage van eenige honderden guldens 's jaars laat de landheer thans niet meer spelen en deze daad wordt door het *Alg. Handelsblad* geprezen onder het opschrift: „Een verstandig Chinees." Het hoopt nu

maar dat de Regeering den haar zoo practisch gegeven wenk opvolgt, en voor goed de speelpacht te Bekassi — en zoo mogelijk ook elders — opheft. Want, het gaat toch eigenlijk niet aan, den Chinees belasting te laten betalen, opdat de Regeering door de feitelijke opheffing van de speelpacht geen schade lijde!

Aan het slot van het eerstgenoemde ingezonden stuk wordt nog medegedeeld dat de meer genoemde landheer ook president is van de Chineesche vereeniging Tiong Hwa Hwee Kwan te Batavia, die sedert drie jaren met hare liefdadige instellingen en scholen, w. o. een polikliniek voor behoeftigen met gratis medicijnenverstrekking, doende is den Chinees uit zijn zedelijk verval op te beuren.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het personenrecht voor de inlanders op Java en Madoera. Proeve van Codificatie door Mr. W. Ph. Scheuer. Amsterdam, J. H. de Bussy 1904.

Is codificatie van het burgerlijk recht voor inlanders een eisch des tijds? Natuurlijk hangt de beantwoording dezer vraag nauw samen met de wijze waarop men zich de uitvoering daarvan voorstelt; maar, aangenomen dat eene „proeve" als door den schrijver is geleverd, ons kan voldoen, zoo geloof ik, dat het antwoord niet dan bevestigend kan luiden.

Ook de inlanders komen langzamerhand meer en meer in het wereldverkeer te staan. Europeanen, Chineezen, Arabieren zoeken hen tot diep in het gebergte om hun grond te huren, hun rijst te koopen, geld aan hen te schieten. Door middel van trein, tram en boot ziet men de inlanders zich veelvuldig verplaatsen zelfs naar verafgelegen gewesten. Zoo krijgen zij aanraking en zij zijn dikwijls verplicht voeling te houden met menschen van heel andere zeden en gewoonten, en kunnen zij de hunne meestal niet ongerept handhaven.

Allerminst kunnen zij dat, nu zij, door de Regeering geleid, een vasten stap hebben gezet op den weg van ontwikkeling, nu immers het aantal scholen voor inlanders zich steeds meer uitbreidt. Waar die weg eenmaal is ingeslagen, is van terugkeer of stilstaan geen sprake meer. En bij den inlander zeker allerminst, wiens dorst naar kennis in het oogloopend is, zoo men in nauwere aanraking met hem komt. Doch ook valt hier reeds te wijzen op bepaalde feiten. Dat een Maleisch tijdschrift in den aanvang van zijn tweeden jaargang eene oplaag van 25,000 exemplaren heeft, dit feit spreekt m. i. boekdeelen.

Wanneer men zich herinnert, hoe de Commissarissen-Generaal bij Publicatie van 5 Januari 1819 het noodzakelijk hebben gevonden de inlandsche bevolking „te beveiligen tegen de misleiding en het verkeerd gebruik, dat van hare onkunde zou kunnen worden gemaakt" en daarom registratie hebben voorgeschreven van contracten van welken aard ook; hoe met intrekking van deze Publicatie in 1838 registratie alleen werd vereischt van overeenkomsten met de inlandsche bevolking voor nuttige ondernemingen en bedrijven van nijverheid; en hoe sedert 1903 ook van deze contracten registratie niet meer wordt verlangd: dan is hiermede officieel geconstateerd, dat de inlander, als aan zoodanige Staatszorg ontgroeid, tot zelfstandig handelen zonder bescherming van overheidswege ook door de Overheid zelve meer en meer in staat wordt geacht.

Zoodanige verschijnselen van vooruitgang maken codificatie van de rechtsregelen, welke de maatschappelijke verhoudingen beheerschen, niet alleen gewenscht maar langzamerhand ook noodzakelijk.

De adat als hoofdrechtsbron voor den inlander blijft voldoen, waar deze woont als binnen een Chineeschen muur. Maar waar deze is omvergehaald, verliest de adat hare vastheid, ze verwatert. De rechter, die ze heeft toe te passen, weet ten slotte niet meer, welke de rechtsregel is voor het gegeven geval, en de justiciabele zelf is daarvan de dupe.

Het moet op dezen wel eens den indruk maken van willekeur, wanneer hij zijn rechter nu eens hoort vragen naar het onbeschreven gewoonterecht, dan weer hoort gewagen van Islamitische rechtsbronnen of wel hem ziet grijpen naar het Burgerlijk Wetboek voor Europeanen om daaruit „algemeene beginselen" te trekken om die „tot richtsnoer" te nemen voor zijne beslissing.

Aan deze voor den inlander bestaande en met den dag verergerende rechtsonzekerheid in civilibus behoort dus hoe eerder hoe beter een einde te worden gemaakt.

Waarom in dit opzicht dan nog zoo weinig door den wetgever is gedaan? Ik geloof niet ver van de waarheid te zijn, wanneer ik als mijne meening uitspreek, dat de reden ligt in de moeilijkheid van het bewerken der stof in verband met wellicht wat overdreven vrees om bestaande adat aan te tasten, waaraan geen codificatie kan ontsnappen, omdat in verschillende streken de adat ook verschillend is en men tot uniformiteit van recht niet kan komen zonder nu en dan, al zij het op punten van ondergeschikt belang, een deel der bevoiking een van hunne adat afwijkend recht op te dringen.

Voor het stoute streven om zoodanige codificatie te bewerken, verdient Mr. Scheuer reeds dadelijk een woord van hulde en dank.

Hij codificeerde tot dusverre alleen het personen- en familierecht voor Java en Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden en dan nog alleen voor de Mohamedaansche eigenlijk gezegde inlanders (dus evenals Stb. 1895 No. 198 dat heeft gedaan voor een klein gedeelte van het familierecht) en bovendien voor de zoodanigen, die elders in onzen Archipel geboren zijn maar op Java of Madoera wonen. Toepasselijkverklaring van deze wettelijke regeling op Arabieren, acht schrijver zonder vele veranderingen doenlijk.

De vorm door hem gekozen is die van een Ontwerp van Wet bestaande uit niet meer dan 261 artikels, voorzien van eene Memorie van Toelichting, voor het gemak van den lezer telkens gevoegd bij de artikels, waarop ze betrekking heeft.

Het Ontwerp is voorafgegaan door eene Inleiding, waarin de leidende gedachte des schrijvers is uiteengezet in den helderen betoogtrant, dien we van hem gewend zijn.

We lezen daarin, dat het Ontwerp zeer wel zou kunnen worden beschouwd als een gewijzigd Burgerlijk Wetboek voor Europeanen, aan de behoeften der inlanders aangepast.

Men leide hieruit niet af, dat in hoofdzaak dat B. W. is nageschreven en dus met de bestaande adat niet voldoende rekening is gehouden. Het tegendeel is waar; want bij elk onderwerp heeft de S. zich allereerst afgevraagd, hoe de heerschende adat te dien aanzien is en of het mogelijk is die adat in zijn Ontwerp te handhaven. Het bestaan van zoodanige adat is

behoorlijk gedocumenteerd en zoo de herkomst te bewijzen is uit de Fiqh-bepalingen, worden ook deze aan de hand van de bekende auteurs uitvoerig behandeld.

Het B. W. dient den S. tot leiddraad bij de wijze van inrichting van zijn Ontwerp, daar hij de onderwerpen codificeert in dezelfde volgorde als waarin ze in het B. W. zijn geregeld.

Niet alle onderwerpen neemt hij evenwel over. Zoo behelst het Ontwerp geen bepalingen over toeziende voogdij en handlichting, omdat deze instellingen den inlander vreemd zijn en invoering daarvan niet wenschelijk wordt geacht. Evenmin over afwezigheid, daar het weinige wat het Inlandsch Reglement daarover bevat, voldoende wordt geoordeeld.

Ook de redactie van het B. W. wordt voor zooveel mogelijk in het Ontwerp behouden waar de voor Europeanen geldende wet in overeenstemming is met de adat of de adat-bepalingen worden aangevuld met voorschriften uit het B. W. of eene regeling wordt gegeven voor onderwerpen, waarover de adat zwijgt of ten aanzien van welke de adat-bepalingen op zedelijkheidsgronden worden vervangen doer die van ons B. W.

Wijselijk heeft de S., waar de adat te veel verscheidenheid vertoont, ze niet gecodificeerd, doch bloot er naar verwezen, waarvan hem toch geen grief kan worden gemaakt aangezien het B. W. ook meermalen naar plaatselijke gewoonten verwijst. De schrijver geeft enkel uitvoering aan art. 15 A. B. Als voorbeelden uit het Ontwerp noem ik het huwelijksverbod tusschen bloed-, aan- of zoogverwanten, de vraag of zwagerschap blijft bestaan na ontbinding van het huwelijk, enz.

Om het bewijs te leveren, dat door den S. ten slotte bepalingen zijn ontworpen, welke — voor zooveel noodig geamendeerd — voor invoering vatbaar zijn, zou men titel voor titel, afdeeling voor afdeeling, artikel voor artikel aan eene bespreking moeten onderwerpen, doch, aangezien dit de grenzen eener boekaankondiging zou te buitengaan, meen ik mij te moeten bepalen tot enkele van de meest meest belangrijke onderwerpen, waarvan de hoofdgedachte kan worden uiteengezet.

De S. wil ook voor de inlanders een bij de wet geregelden Burgerlijken Stand. Deze regeling schoeit hij op de leest van het B. W. en het Reglement op het houden der registers van den B St., daarbij ten aanzien van het sluiten van huwelijken en het kennisnemen van verstootingen en herroepingen van verstootingen rekening houdende met de daarop betrekking hebbende Staatsbladen 1895 No. 198 en 1898 No. 149.

Hij wenscht invoering van registers van geboorte, van overlijden en van huwelijk en huwelijksontbinding. Deze worden zeer eenvoudig ingericht; de ambtenaar heeft slechts kolommen in te vullen en de acte is gereed. De kosten van die registers schat hij dan ook op niet meer dan *f* 30.000 's jaars. Kantoren of archieven behoeven niet te worden gebouwd.

De S. zal mij evenwel moeten toegeven, dat zulke registers zorgvuldig bewaard moeten worden en daarvoor op zijn zuinigst archiefkasten noodig zijn, waarin ook plaats moet zijn voor de door of namens den voogd op te maken inventarissen (art. 237), welke volgens het Ontwerp worden bewaard door denzelfden ambtenaar, die in de dessa of kampong als ambtenaar B. St. fungeert. En neemt men aan, dat Java 33.000 dorpen telt met even zoovele

ambtenaren B. St., dan mag eene post voor archiefkasten niet over het hoofd worden gezien.

Als ambtenaren B. St. toch zullen optreden de dorpshoofden voor aangiften van geboorte en overlijden, de distriktspriester, de Panghoeloe en de Hoofd-Panghoeloe resp. ter distrikts-, afdeelings- en residentiehoofdplaats voor het sluiten en ontbinden van huwelijken.

De vervangers der ambtenaren B. St. worden door den Resident benoemd, die daarvoor ook eene bepaalde categorie beambten mag aanwijzen. De bevoegdheid der ambtenaren om in bijzondere gevallen zelf een vervanger aan te wijzen, wordt dus uit Stb. 1895 niet overgenomen.

De handteekeningen der gewone en buitengewone ambtenaren B. St. worden gedeponeerd ter Griffie van den Landraad.

De registers worden in duplo gehouden, gekantteekend en genummerd door den Resident of een gedelegeerd lid van den Landraad. Een der dubbelen wordt aan het einde van het kalenderjaar, na door den ambtenaar te zijn afgesloten, naar genoemde Griffie overgebracht.

Voorts behelst het Ontwerp bepalingen over den inhoud der acten, over het verbod van witte vakken tusschen de acten, over het verplaatsen der registers op last van den rechter, over vervolgregisters, over het aanhechten van stukken aan de registers, over extracten uit de registers, door den President van den Landraad te legaliseeren, over aanvulling en verbetering der registers op last van den Landraad, over boetes den ambtenaren op te leggen, over inspectie der registers door den Djaksa, over de wijze van berechting van den nalatigen ambtenaar door den Landraad, over de kosten van een extract uit de registers. Dan vólgen afzonderlijke voorschriften voor elk der registers.

Men ziet, de stof is tot in de finesses bewerkt en de voor Europeanen geldende voorschriften zijn in het ontwerp trouw nagevolgd. Die uitvoerigheid moet men evenwel aanvaarden, daar anders de invoering van een Burgerlijken Stand toch niet de gewenschte zekerheid over geboorte, huwelijk en overlijden van den inlander geven.

De eenige vraag, welke men heeft te beantwoorden ten aanzien van de instelling van een B. St. voor inlanders, is deze, of ze praktisch uitvoerbaar is. Ik meen van wèl. Immers reeds sinds jaren vindt men in de Molukken registers van geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen, door de wet gesanctionneerd.

Ook op Java en Madoera zijn registers van den B. St. sinds enkele jaren niet geheel onbekend. In Bijblad No. 5279 hetwelk aan de aandacht van den S. schijnt te zijn ontsnapt [1] — wie zou zoodanige regeling ook in een Bijblad zoeken? — vindt men voorschriften ter uitvoering van Stb. 1895 No 198 jo. 1898 No. 149, waarbij zijn ingesteld registers van huwelijken, talaq, roedjoe en taliq.

[1] Had de S. daarvan kennis genomen; ik geloof dat hij op blz. 151 niet zou geschreven hebben: „Dat de rechtskracht der voorwaardelijke verstooting eerst ontstaat door de verklaring van den Panghoeloe of" (let wel: in hooger beroep!) „de beslissing van den Priesterraad, is met de bestaande adat in overeenstemming." Immers van adat is ten deze geen sprake meer, nu bij de Wet de materie is geregeld en die Wet in het Bijblad terecht zóó is uitgelegd, dat de competentie van den Priesterraad blijft gehandhaafd niet aleen ten aanzien van echtscheidingen tengevolge van pasah maar ook van die tengevolge van taliq.

De ondervinding zal moeten leeren, of de dorpshoofden voor de bijbetrekking van ambtenaar B. St. berekend zijn. Wel is waar zijn zij reeds sinds lang met het houden van registers belast, welke eenige gelijkenis vertoonen met de registers van een ambtenaar B. St., zoodat de hun toegedachte nieuwe betrekking hun niet geheel vreemd zal zijn. Ik heb het oog op de bevolkingsregisters, ingesteld bij artt. 27 en 28 I. R. waarin de dorpshoofden en zoo dezen daartoe niet in staat zijn de dorpspriesters of -schrijvers hebben bij te houden de veranderingen in den staat der bevolking tengevolge van geboorte, huwelijk, overlijden, vertrek en andere oorzaken. Ook zijn volgens evengenoemd Bijblad de met de dorpshoofden op eenzelfde peil van ontwikkeling staande dessa-geestelijken verplicht in het dorpsregister aanteekening te houden van de huwelijken, verstootingen en herroepingen van verstootingen, waarvan hun kennis gegeven wordt door de beambten, die de huwelijken hebben gesloten of van de verstootingen of herroepingen hebben kennis genomen.

Doch wie zoodanige registers ooit onder oogen heeft gehad, weet, hoe slordig ze worden gehouden. Zeker zal de inspectie op de registers van de ambtenaren B. St. veel ten goede kunnen uitwerken, zoo de inspecteurs hunne kracht meer zoeken in het voorlichten der ambtenaren dan in het voordragen voor geldboetes. En beijveren zich die inpecteurs om de ambtenaren B. St. te doordringen van het gewicht van hun ambt, begrijpen dezen zoodoende wat het zeggen wil, dat aan hunne registers authenticiteit wordt verleend, dan twijfel ik niet, of de registers, gehouden op de eeuvoudige wijze als door den S. bedoeld, zullen niet enkel formeele maar ook materieele waarheid geven.

Nog wil ik den lezer van dit tijdschrift in kennis brengen met de wijze, waarop het huwelijksrecht in het Ontwerp is geregeld, mij daarbij bepalende tot eenige saillante punten. Was toch de invoering van een B. St. eene voor de inlanders bijna geheel nieuwe instelling, welke aan Europeesche wetten moest worden ontleend, het huwelijkrecht is geworteld in de adat en het zal den lezer welkom zijn mijne bewering, dat zooveel doenlijk de bestaande adat is gehandhaafd, met voorbeelden uit dit gedeelte van het Ontwerp te zien toegelicht.

Tot het aangaan van een huwelijk, zoo vangt de S. aan, is de vrije toestemming vereischt van de aanstaande echtgenooten, wanneer dezen meerderjarig zijn, d. i. den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt.

Deze bepaling ontleent de S. aan de adat, overgenomen uit de Fiqh, en het bestaan van zoodanige adat bewijst hij o. a. met een voorbeeld, in dit tijdschrift eens gepubliceerd door Arminius: een meerderjarig meisje had zich verzet tegen een huwelijk, dat men haar wilde doen sluiten, op grond dat de bruidegom niet was de man harer keuze, waarop de Priesterraad geweigerd had het huwelijk te sluiten, overwegende dat een meisje ouder dan 15 jaren niet tot het aangaan van een huwelijk gedwongen kan worden.

Volgens de Fiqh — men leze blz. 189 van Dr. Juynboll's Handleiding — wordt de toestemming der meerderjarige vrouw bij het aangaan van een huwelijk vereischt. Alleen de vader en bij diens ontstentenis de grootvader van vaderszijde, zegt Dr. J. verder, wordt door de Sjafi'ieten bevoegd geacht zijne dochter resp. kleindochter *zelfs tegen haren wil* uit te huwelijken, althans zoolang zij nog maagd is. Evenwel heet het aanbevelenswaardig, dat de wali moedjbir tevoren de toestemming der vrouw vraagt.

Deze regeling bestaat m. i. ongewijzigd ook in het inheemsch gewoonterecht. Heb ik ter plaatse juist opgemerkt, dan wordt de maagd, ook wanneer zij meerderjarig mag heeten, bij het huwelijkscontract te veel als object beschouwd dan dat er van verzet harerzijds tegen den wil van den wali ooit sprake zou kunnen zijn.

Mij komt het alzoo voor, dat het wijzer ware geweest, dat het Ontwerp de vrije toestemming der bruid alleen had voorgeschreven, voor het geval dat zij eerder getrouwd is geweest.

Aangifte van het voorgenomen huwelijk, neemt de S. weer over uit de Europeesche wettelijke bepalingen, doch ze is weer eenvoudiger geregeld. Huwelijksafkondigingen keurt hij onnoodig.

In het huwelijk handhaaft de S. de maritale macht zonder evenwel het tuchtigingsrecht uit de adat over te nemen.

Eene goede gedachte was het daarop te doen volgen: Niettemin kan de vrouw persoonlijk en zonder bijstand van den man rechtshandelingen verrichten en in rechten optreden en beheert zij hare eigen goederen. Het eerste vloeit uit het laatste voort. Geeft men de vrouw het recht zonder bijstand van den man hare goederen te beheeren, zoo komt haar ook een zelfstandig „persona standi in judicio" toe. Het begrip van maritale macht zou het tegendeel doen onderstellen: de Javaansche vrouw evenwel werkt met haar man samen voor het onderhoud van hun gezin, en zij heeft gemeenlijk eenig vermogen en dit beheert zij zelve. Het is dus zeer gemotiveerd bepalingen in het leven te roepen, welke in dit opzicht de maritale macht breidelen.

Het huwelijksgoederenrecht, waaraan ten grondslag ligt: scheiding van goederen en gemeenschap van de door de echtgenooten door gezamenlijke handel, nijverheid of arbeid verkregen goederen, zich zoo geheel aansluitende bij de heerschende adat, acht ik gelukkig geregeld. De adat gaat hier zoo goed als ongewijzigd over in het ontwerp.

Bij de nieuwe regeling zal de inlander zelfs winnen, omdat aan den twijfel of roerende goederen staande huwelijk verkregen de vruchten zijn van het afgescheiden vermogen van een der echtelieden of als barang gono-gini zijn te beschouwen, een einde is gemaakt door de fictie in het Ontwerp neergelegd, dat ze behooren tot de goederen van de gemeenschap, behoudens tegenbewijs.

Ook is ze rechtvaardiger dan de bestaande adat, omdat de vrouw, die veelal meer verdient dan de man, niet wordt afgescheept met een kleiner aandeel in de genoemde gemeenschap, maar aan haar gelijke rechten op hetgeen in gemeenschap wordt bezeten zijn toegekend als aan haar man.

Ik zou zoo kunnen voortgaan, doch meen beter te doen den lezer aan te bevelen het boek zelf ter hand te nemen. De frischheid van het nieuwe, waardoor het boek zoo groote aantrekkelijkheid heeft, doet hij beter uit de eerste hand te genieten. Mijne bedoeling was het slechts met deze regelen hem daartoe op te wekken.

Den S. wil ik met het welslagen zijner onderneming gelukwenschen. Dat het Ontwerp zoo voetstoots zou worden ingevoerd, zal de S. zelf zich niet hebben voorgesteld. Zijne mindere persoonlijke bekendheid met wat onder de Soendaneezen gewoonterecht is — in de toelichting van zijn Ontwerp spreekt hij toch uit eigen ervaring bijna uitsluitend over Javanen en

Madoereezen — zou reeds aanleiding moeten geven het Ontwerp nader te overwegen.

Maar in het streven om het bewijs te leveren, dat het samenstellen van een B. W. voor inlanders praktisch uitvoerbaar is, is hij stellig geslaagd. De wetgever heeft in Mr. Scheuer's Ontwerp een houvast, een grondslag waarop een solied gebouw kan worden opgetrokken, en in den persoon van den schrijver een man, die, als bouwmeester over zoodanig werk gesteld, aan land en volk, waarvoor hij blijk gegeven heeft zooveel hart te hebben, de beste diensten zou kunnen bewijzen.

MR. W. BOEKHOUDT.

ZUTPHEN, 2 April 1904.

NASCHRIFT.

Met het gunstig oordeel, hierboven over de door Mr. W. Ph. Scheuer geleverde proeve van wetgeving kon de Redactie zich gaarne vereenigen, doch zij meent het oordeel van een ander deskundige niet te moeten achterhouden en dit luidt dat men niet gaarne zou adviseeren tot de invoering als wet voor de inlanders op Java en Madoera hetzij van dit of van een ander soortgelijk ontwerp eener burgerlijke wetgeving:

De Indische wetgeving is in den loop der vorige eeuw eene staalkaart van regelingen geworden, verschillend voor verschillende categoriën van ingezetenen, op welke regelingen weer uitzonderingen, en op welke uitzonderingen weer nieuwe uitzonderingen zijn gedecreteerd, waarvan het gevolg is, dat het voor den leek tegenwoordig eene onmogelijkheid is, en voor den geoefenden jurist hoogst bezwaarlijk om in den chaos van staatsbladen het juiste pad te vinden. Op dien weg voort te gaan door het scheppen van nieuwe territoriale wetgevingen van de verschillende onderdeelen van ons gebied in Nederlandsch-Indië kan volgens die zienswijze allerminst aanbeveling verdienen. Men vergete hierbij ook niet dat in den tegenwoordigen tijd, door de verbetering van de middelen van gemeenschap zoo te land als ter zee, door de steeds voortschrijdende ontwikkeling, ook der inlandsche bevolking, in de richting der westersche beschaving, de verschillende onderdeelen van Indië niet meer als zoo vele afgesloten geheelen tegenover elkander staan en de inwoners van het eene gewest veel meer dan vroeger met die van het andere, en ook met Europeanen, Chineezen en andere ingezetenen in aanraking, en daardoor ook in rechtsbetrekking komen. Wil men dus niet het aantal conflicten van wetgeving, waartoe de bestaande wet reeds nu maar al te veel aanleiding geeft, tot in het oneindige vermeerderen, dan zal het streven eer moeten zijn om de Indische wetgeving hoe langer hoe meer te unificeeren — en deze unificatie zal dan wel moeten geschieden in de richting der Nederlandsche wetgeving — dan om door het codificeeren van schier tallooze adats, de staalkaart van rechten, waaronder de justiciabelen nu reeds zuchten, nog verder uit te breiden. Ook schijnt het niet op den weg eener Nederlandsche regeering, en stellig niet op dien van die welke thans aan het roer is, te liggen, om, zooals in het ontwerp van Mr. Scheuer althans gedeeltelijk geschied is, het Mohammedaansche recht door codificatie nog meer te consolideeren dan thans reeds door de

adat is geschied. Overigens valt ten aanzien van dat ontwerp op te merken, dat het, juist in die onderdeelen waar de ontwerper het moederlandsche recht voor den bewoner van Java en Madoera pasklaar heeft trachten te maken, minder goed geslaagd is dan in de codificatie van het Mohammedaansche recht. Ter staving dezer meening wordt gewezen op de in het ontwerp opgenomen regeling van den burgerlijken stand. Ten einde niet in te groote kosten te vervallen wil de schrijver het houden der registers opdragen aan de dorps- en kamponghoofden en aan de inlandsche geestelijken. Men moet al zeer optimistisch zijn om te kunnen gelooven, dat men op die wijze een burgerlijken stand zal verkrijgen, die eenige aanspraak kan maken op authenticiteit. En zelfs, al kon men verwachten dat de ambtenaren, door het ontwerp aangewezen, zich behoorlijk van de hun op te dragen taak zouden kunnen kwijten, wat nut zal al die arbeid hebben, waar ten gevolge van het ontbreken van geslachtsnamen, en de veelvuldig voorkomende naamsveranderingen der Javanen, de grondslag voor een behoorlijken burgerlijken stand niet aanwezig is.

Evenmin geslaagd schijnt de regeling van het voogdij-recht. Voor den gewonen Javaan schijnt deze regeling veel te gecompliceerd om te kunnen veronderstellen, dat zij ooit in werkelijkheid zou worden toegepast. Gaarne wordt echter ten aanzien van dit punt erkend dat ook het Nederlandsche voogdij-recht meer voor de behoeften van de „upper ten" schijnt bestemd te zijn, dan voor het gros der natie, en dat in zooverre het verwijt aan het ontwerp van Mr. Scheuer gedaan, ook op de Nederlandsche wet van toepassing is.

J. E. D. M.

De Voeding in Nederlandsch-Indië, door Dr. C. L. van der Burg, uitgave van J. H. de Bussy, Amsterdam.

Een lijvig boekdeel met ruim 400 pagina's text en een register van bijna 100 pagina's verscheen onder bovenstaanden titel. Zooals hij zijn lezers in de voorrede mededeelt, was het doel van den Schrijver: *de voedingsmiddelen in Indië in eenige bijzonderheden te leeren kennen.* Hij heeft daartoe zooveel mogelijk alles, wat over de voedingsmiddelen in Indië geschreven is, zorgvuldig te zamen gebracht en hier en daar eene opmerking, gebaseerd op eigen ondervinding, daaraan toegevoegd. Ook de meening der Inlanders, 't zij deze het gevolg is van langdurige ondervinding of een uitvloeisel van het bij Inlanders zoo diep ingewortelde bijgeloof, wordt den lezer niet onthouden.

In eene inleiding wordt een overzicht gegeven van hetgeen moet worden verstaan onder voeding, voedingsmiddelen, voedsel en voedingsstoffen en komt de schrijver, na eene opsomming van de daaromtrent door Eykman en anderen ingestelde onderzoekingen, tot de conclusie, dat de voeding van den Europeaan in Indië zeker niet minder is dan die, welke in Europa voor een werkman wordt noodig geacht. (Volgens Voit's onderzoekingen).

Bij de bespreking van de meerdere of mindere gemakkelijkheid, waarmede de inwoners van Indië in hunne voeding kunnen voorzien, geeft de schrijver o. a. als zijne meening te kennen, dat in de lagere klassen der Indo-Europeesche

Maatschappij de voeding gemakkelijker kan geregeld worden dan in Europa en dat slechte, ondoelmatige voeding bij de Europeanen veel meer voorkomt in de hoogere dan in de lagere standen.

Ik geloof, dat niet velen deze opvatting zullen deelen. Wat de eerste bewering betreft, deze zoude allicht de meening kunnen vestigen als had de schrijver bedoeld, dat er onder de Indo-Europeanen in Indië zeer weinigen onvoldoende gevoed worden. Op pag. 147 van dit boek vinden we echter de mededeeling dat „ondanks de groote overvloed van spijzen het grootste deel der Europeesche en half-Europeesche bevolking onvoldoende voeding heeft". Het blijft den lezer hieruit niet recht duidelijk, wat schrijvers juiste meening is. Blijkens het onderzoek, in den laatsten tijd ingesteld, worden vele, zeer vele Indo-Europeanen in Indië geheel onvoldoende gevoed en dit zal ook wel de bedoeling zijn van den schrijver. Van *slechte onvoldoende* voeding bij de hoogere standen der Europeanen is mij nooit iets gebleken; wel dat die ondoelmatig was ingericht.

In de volgende Hoofdstukken wordt een overzicht gegeven van de grondstoffen, waaruit de voeding wordt bereid en van de voedingsmiddelen. Deze worden verdeeld in die van dierlijken en van plantaardigen oorsprong, toespijzen, eetbare aardsoorten en dranken; aan ieder hiervan wordt een afzonderlijk Hoofdstuk gewijd. Zooveel mogelijk is van iedere voedingsstof de Inlandsche en de wetenschappelijke naam vermeld, de plaats waar ze voorkomt, waar ze in het bijzonder wordt gebruikt, de chemische samenstelling, de eischen, waaraan ze behoort te voldoen, de bereidingen, die ze in de verschillende streken van den Archipel ondergaat en de wijze, waarop ze wordt geconserveerd in extenso medegedeeld.

De eischen, waaraan de voedingsstoffen moeten voldoen, zijn voor een groot deel ontleend aan de bij Gouvernementsbesluit vastgestelde „Voorwaarden voor de aanbesteding van Voedingsmiddelen" en het „Reglement op de voeding en de daarbij behoorende Toelichtingen".

De wijze waarop de materie in deze hoofdstukken is behandeld geeft daaraan eenigszins het karakter van eene Encyclopaedie en het zeer uitgebreide register, dat aan het boek is toegevoegd, maakt het raadplegen daarvan zeer gemakkelijk.

Behalve het reeds opgesomde wordt ook veelal vermeld in hoeverre het gebruik der genoemde voedingsmiddelen al of niet doelmatig en nuttig mag genoemd worden en het is hierbij dat schrijvers persoonlijk oordeel meer op den voorgrond treedt.

Daar dit wel is waar een klein maar zeer zeker niet het onbelangrijkste deel van het boek is meen ik de opmerking niet te mogen terughouden dat ik, en zeer zeker velen met mij, omtrent den invloed van het gebruik van sommige voedingsmiddelen een andere ondervinding hebben opgedaan en het dus wenschelijk is in het oog te houden dat de in dit boek daaromtrent gegeven opvatting eene persoonlijke is van den schrijver. Zoo noemt b.v. de schrijver het geregeld gebruik van ijswater slechts dan nadeelig, wanneer in eens eene groote hoeveelheid daarvan wordt gedronken en betwijfelt het dat darmziekten daarvan het gevolg kunnen zijn. Op grond van mijne eigene ondervinding kan ik dit gevoelen niet deelen en acht ik dan ook het geregeld gebruik van ijswater zeer zeker niet zonder gevaar. Hetzelfde geldt

het gebruik van „pait" waarvan op pag. 392 wordt gezegd dat „het bittertje zijn nut kan hebben" terwijl op pag. 413 het gebruik van „een bittertje voor de rijsttafel wordt afgekeurd". Ik zag van een bittertje voor het eten nog nooit eenig nut, wel door bittertjes veel kwaad.

En om bij de dranken te blijven mis ik in het boek een waarschuwend woord tegen het drinken van afgekoeld Apollinariswater en kunstmatig bereide mineraalwateren, om hun groot gehalte aan koolzuur.

Het in Indië geïmporteerde en veelvuldig gebruikte Appollinariswater (mit doppelkohlensäure Füllung) is onder hoogen druk oververzadigd met vrij koolzuur. Door het drinken van dit ijskoude water wordt er in de maag in zeer korten tijd eene groote hoeveelheid vrij koolzuur ontwikkeld, waardoor dit orgaan overmatig wordt uitgezet en menig maaglijden heeft zijn ontstaan te danken aan het telkens herhalen van deze uitzettingsproef. Ook bij de behandeling der vaste voedingsmiddelen zijn hier en daar opvattingen verkondigd, die niet geheel overeenkomen met de bekende feiten. Zoo wordt om slechts een enkel voorbeeld te noemen het een *bijgeloof van den Inlander* genoemd, dat het eten van eieren bij buikziekten geheel verkeerd is. Tot een dergelijke kwalificatie van een door zeer vele Europeesche geneesheeren, op grond zoowel van theoretische overwegingen als van practische ervaring, gehuldigde opvatting heeft schrijver m. i. niet het recht.

De meeste opmerkingen door den schrijver ten beste gegeven omtrent de waarde en het nut van de behandelde stoffen hebben echter als het resultaat van eene veeljarige ondervinding een groote waarde en kunnen als leiddraad dienen voor hen, die uit den aard hunner betrekking direct of indirect hebben zorg te dragen voor de voeding van personen, die in Indië hun verblijf moeten houden.

Een hoofdstuk over de etensuren en de verdeeling der maaltijden biedt aan hen, voor wie Indië een terra incognita is, een aardig kijkje in een belangrijk onderdeel van het dagelijksch leven in Indië; terwijl het hoofdstuk over kindervoeding meer als aanvulling van het boek kan worden beschouwd, maar den lezer niet veel nieuws aanbiedt. Een paar tabellen bevattende de chemische samenstelling van een aantal Indische voedingsmiddelen besluit het boek.

29/4 '04. Dr. H. J. KESSLER.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

PENANG.

Tot de Britsche nederzetting Penang behooren administratief de er tegenover liggende provincie Wellesley op het vasteland van Malakka en het zuidelijker gelegen district Dindings. In het onlangs verschenen jaarverslag van onzen consul aldaar (Cons. Versl. en Ber. 14 April 1904) vindt men een tal van bijzonderheden over dit gewest.

Om de samenstelling der bevolking te doen zien, volgt hier het aantal inwoners.

	Penang.		Provincie Wellesley.	
	1902	1903	1902	1903
Europeanen	1.004	1.015	176	185
Indo-Europeanen	1.675	1.699	298	303
Maleiers	34.102	33.945	68.882	68.913
Chineezen	72.330	73.122	26.470	26.717
Tamils	18.600	18.481	19.437	19.793
Andere nationaliteiten	1.751	1.797	1.004	1.087
Totaal	129.462	130.059	116.267	116.998

De financiën der drie verschillende onderdeelen verkeeren in gunstigen toestand. De uitgaven worden gedekt door de inkomsten, welke laatste sedert 1900 verdubbelden, namelijk van 1.661.035 dollars tot 2.365.783 dollars in 1903 en eene raming van 3.438.773 in 1904, tegen 2.493.759 dollars uitgaven van dat jaar.

Georgetown, de hoofdstad van het eiland (volgens J. Perthes-atlas van 1903 telt deze plaats alleen 51.627 inwoners) heeft een eigen gemeentebestuur, hetwelk onder leiding van een bezoldigd President en eenige door de inwoners gekozen leden, belast is met het heheer van alles wat speciaal de stad aangaat. Het bestuur zorgt voor het onderhoud van straten, wegen en bruggen, landingsplaatsen, de waterleiding, stadsverlichting, stadsreiniging, brandweer, slachthuizen, gezondheidsmaatregelen, enz. De uitgaven voor een en ander werden voor 1903 geraamd op 516.891 dollars en voor 1904 op 735.750, waartegenover inkomsten staan van respectievelijk 518.891 en 735.750 welke verkregen worden uit plaatselijke belastingen op vaste goederen, rijtuigen, paarden, markten, slachthuizen, waterleiding, enz. Raadpleegt men de herkomst der algemeene inkomsten, dan blijken de pachten daarvan het leeuwendeel te verschaffen. Op de geraamde inkomsten voor 1904 groot

3.438.773 dollars, geven deze 2.684.700 en daarvan is 2.064.000 afkomstig uit de opiumpacht en 540.000 uit spiritualiën. Het recht tot opiumverkoop wordt telkens voor 3 jaar verpacht en bracht in 1901—1903 anderhalf millioen dollar op. Bij de nieuwe verpachting heeft de Regeering te Singapore van de gelegenheid gebruik gemaakt om de verkoopprijzen der tjandoe te verhoogen. Sedert 1 Jan. 1904 is krachtens eene ordonnantie van 11 Mei 1903 de debietprijs, per tail 3 dollar tegen vroeger 2.20. De pacht is thans toegewezen voor 1.100.000 dollars meer per jaar dan in het vorig driejarig tijdvak.

Gaat men de algemeene uitgaven voor 1904 na, dan blijkt het bedrag van 2.493.709 dollars te verdeelen in 332.069 voor het civiel bestuur, 296.690 voor scholen, kerken, hospitalen, veeartsenijkundig toezicht en den botanischen tuin, 1.371.506 voor posterijen en openbare werken en 493.494 voor justitie en politie, enz.

Omtrent de havenwerken vindt men medegedeeld dat reeds meer dan dertig jaar geleden in Penang stemmen opgingen voor den bouw van havenwerken en eene maatschappij werd opgericht met het doel te voorzien in de reeds in dien tijd gebleken noodzakelijkheid om de scheepvaart meerdere faciliteiten voor laden en lossen te geven. De reede van Penang is in sommige maanden niet zoo veilig als men wel zou wenschen en vooral in het seizoen der rukwinden komt verlies van lichters en goederen voor.

Daar de Regeering aan de plannen der oprichters van die maatschappij niet zooveel steun meende te mogen verleenen, als door hen werd verlangd, had deze eerste poging geen succes. De gemeenteraad had intusschen een strook kustland drooggelegd en daarop loodsen gebouwd, welke aan de behoeften van het toenmalig verkeer (1872) vrijwel schijnen te hebben voldaan. Af en toe werden echter nieuwe maatregelen ontworpen, doch zonder resultaat, totdat de Regeering der Straits Settlements zich bereid verklaarde 250.000 dollars bij te dragen tot den bouw van een ± 150 Meter langen pier, een houten steiger voor lichters en het noodzakelijke baggerwerk. In Dec. 1899 werd een aanvang gemaakt met het bouwen van de ijzeren pier, welke gedeeltelijk gereed kwam. In 1901 werd aangedrongen op het vergrooten van dezen pier, omdat men de plaatsruimte voor twee zeeschepen, welke in het oorspronkelijk plan lag, onvoldoende vond. De Regeering droeg aan een Britsch expertvertegenwoordiger der firma Coode Sons & Matthews te Londen, op over eene eventueele verlenging rapport uit te brengen. Zijn verslag kwam einde 1901 gereed en werd door den Wetgevenden Raad goedgekeurd, die tevens machtiging gaf eene leening van 600.000 dollar te sluiten. Volgens dit rapport zal de nieuwe pier, die thans alleen naar het zuiden loopt, ook noordwaarts verlengd worden en aldus een T-vorm krijgen, waarvan de dwarspier 180 Meter lang wordt. Het verbindingsstuk daarvan met den vasten wal wordt van 7,50 op 15 M. breedte gebracht. De goederenloodsen staan gedeeltelijk 1.06 M. boven den beganen grond en aan het water gebouwd, waardoor de goederen er uit de lichters gemakkelijk ingebracht kunnen worden om aan de andere zijde op ossenkarren te worden geladen. De pakhuizen zullen een totaal oppervlak van ± 5500 M². beslaan; op den ijzeren steiger komen twee poortkranen, waardoor de goederen op trucks geladen en naar de pakhuizen gereden worden. De geheele uitgaaf wordt geschat op 1.600.000 dollars en de opbrengst op 100.000 dollars per jaar.

Voorts is men in 1903 begonnen met een kabelspoorweg naar den top van den heuvel, welke als herstellingsoord ook op Sumatra welbekend is.

Omtrent den handel geeft het verslag de volgende cijfers:

	Invoeren in dollars.			Uitvoeren in dollars.		
	1901.	1902.	1903.	1901.	1902.	1903.
Levende dieren. levensmiddelen enz.	22.159.797	26.143.874	26.709.590	25.678.202	30.422.100	25.423.882
Grondstoffen	23.922.940	32.306.710	46.795.706	28.022.343	39.638.399	41.221.120
Bewerkte artikelen	12.401.256	14.827.164	17.877.126	5.440.296	3.423.214	2.177.487
Totaal in dollars	58.483.993	73.276.754	91.382.422	59.140.841	73.483.713	68.824.839
of tegen den gemiddelden koers	f 68.600.000	f 87.900.000	f 109.660.000	f 71.000.000	f 88.180.000	f 82.600.000

Onder deze cijfers zijn niet begrepen munt- en muntmateriaal, waarvan de invoer in 1903 beliep 9 millioen dollar tegen 6.8 aan uitvoer. In de laatste jaren schijnt er 2 à 3 millioen meer in- dan uitgevoerd te worden.

Onder de invoercijfers komen de volgende voor met betrekking tot ons land en onze koloniën.

Invoer in dollars:	1901.	1902.	1903.
uit:			
Nederland.	401.775	404.118	428.242
Atjehhavens	1.755.018	2.150.976	1.150.696
Borneo.	42.859	103.026	56.450
Java.	21.630	600	400
Overig Sumatra . . .	2.573.426	2.780.698	2.985.410
Uitvoer als boven:			
naar:			
Atjehhavens.	4.326.601	2.979.019	2.636.378
Java.	292.793	99.958	126.269
Sumatra (overig). . .	6.251.209	4.556.239	3.758.531

Tin is het voorname uitvoerproduct. Het verslag geeft ook de cijfers voor Singapore:

	Pikols tin·	
Uitvoer in:	uit Penang:	uit Singapore:
1898	254.473	329.948
1899	342.212	430.943
1900	350.905	460.586
1901	346.559	539.905
1902	435 991	485.851
1903	413.065	—

De belangrijke vermeerdering van den tin-uitvoer uit Penang wordt toegeschreven aan de uitbreiding van de middelen van verkeer, welke deze nederzetting met haar achterland verbinden, waardoor de aanvoer werd aangemoedigd en de smeltindustrie zich snel ontwikkelde, voornamelijk zullen het ook wel de hooge tinprijzen geweest zijn, die dit gevolg hadden.

Een ander product dat in groote hoeveelheid verscheept wordt is het tapiocameel. De tapioca wordt hoofdzakelijk verbouwd in het sultanaat Kedah, de provincie Wellesley, de Negri Sembilan en Malakka. De opbrengst werd voor 1903 geraamd op ± 230.000 pikols. De cultuur geschiedt in

deze streken op laaggelegen gronden. Het land kan na kapping van het oerwoud en afbranding drie oogsten leveren, alvorens het opbrengen van mest noodig is. Voor deze laatste gebruikt men phosphaten en salpeterzure kali. Ofschoon de productiekosten sedert 1895 ongeveer 25 pCt. stegen, bleef de aanplant, voornamelijk die der betere soorten, zeer loonend. Eerst wanneer de prijzen dalen tot 4¼ à 4½ dollar per pikol kunnen de plantages niet meer met winst arbeiden. In de provincie Wellesley levert 1 acre pl. m. 8 ton wortelen, welke pl. m. 18 pCt. meel bevatten. De opbrengst per acre wordt gerekend op pl. m. 19 picols No. 1 „flake". De aldaar gebezigde machinerieën zijn uiterst eenvoudig en bepalen zich tot een „pulper" en een „crusher". De qualiteit schijnt geheel af te hangen van de zorgvuldige behandeling van het product. Voor de fabricage is overvloedig en zuiver water onmisbaar.

Omtrent den handel van Penang met Nederlandsch-Indië loopen de Britsche en Nederlandsch-Indische statistieken sterk uit elkaar. Omdat Penang een vrijhaven is, wordt er geen streng toezicht op den in- en uitvoer gehouden. Zoo geven beide voor den invoer van 1902 uit Penang in Nederlandsch-Indië een waarde van resp. *f* 7.6 millioen en *f* 19 millioen en voor den uitvoer *f* 5 en *f* 8.6 millioen.

Omtrent de verhouding tot Sabang, nu deze plaats door de Mij. Nederland wordt aangedaan, schijnt men te Penang van oordeel dat Sabang wel is waar een mededinger zal kunnen worden en dat de haven als kolenstation eene goede toekomst tegemoet gaat, maar tevens, dat zoolang aldaar niet de beschikking zal zijn verkregen over groote kapitalen, Penang voor concurrentie niet bevreesd behoeft te zijn.

Omtrent het scheepvaartverkeer teekenen wij nog aan dat in 1903 het aantal koopvaardijschepen in de groote vaart in een rond cijfer bedroeg 960 met 2,400,000 ton die ingeklaard en even zooveel die uitgeklaard werden, terwijl de kustvaart 1725 aangekomen schepen met 448,000 ton aanwijst, met nagenoeg evenveel vertrokken schepen.

Het verslag bevat nog een tal van wetenswaardigheden over verschillende zaken, als bevolking, wetgeving, immigratie, arbeiders enz., welke de lezing er van zeer belangwekkend doen zijn.

Om zich een voorstelling van de toestanden in het beschreven gewest te maken, is het niet onaardig kennis te nemen van een brief van den heer F. van Peski, voorkomende in het avondblad van het *Vaderland* van 9 April jl. die een bezoek beschrijft door hem uit Medan aan een der estates in de provincie Wellesley gebracht. Te Penang verblijvende, kwam de schrijver daar in aanraking met den heer J. J. Hulstkamp, den consul van wiens hand het genoemde verslag is, en liep het gesprek weldra over de immigratie van Javaansche koelies. Laatstgenoemde die door conferenties met de Engelsche planters en onderhandelingen met het N.-I. gouvernement den stoot daartoe gegeven heeft, vond den invoer van Javaansche werkkrachten reeds daarom aan te bevelen, daar menschen, die honger lijden of in elk geval zeer arm zijn, de gelegenheid geopend werd, goed te verdienen, terwijl het leven hun zoo aangenaam mogelijk gemaakt wordt. Om zich hiervan te overtuigen verschafte hij zijn bezoeker eene introductie voor een der grootste

planters, een hoofdadministrateur, den heer Joh. Turner en daar deze laatste afwezig was, was de heer Crawford, administrateur van Caledonia-estate bereid de bezoeker daar rond te leiden.

Des morgens om half zeven begaf de schrijver zich naar de railwaypier, nam een ticket 1e kl., station Nibong Tebal, retour à $ 2.42 (ƒ 3 ongeveer) en stapte op de boot, die hem naar de overzijde zou brengen. Dit tochtje duurt een half uur; de boot is net en geriefelijk en de in- en uitgaande schepen zetten eene aangename levendigheid aan het tooneel bij. Aan wal gestapt werd plaats genomen in een weelderig ingerichten trein, met uitschuifbare banken. Landwaarts instoomende gelijkt het landschap veel op Sumatra, alleen ontmoet men nu en dan suikerrietvelden, die daar onbekend zijn. Verder ziet men overal Klingaleezen aan het werk, waar aan den overwal Javanen, Maleiers en Batakkers worden gebruikt. Tabak ziet men er echter nergens.

Het station Nibong Tebal bleek een heel eind weg te liggen en dit gaf aanleiding om eene voor de Hollandsche kolonie minder vleiende vergelijking te maken omtrent de spoorwegtarieven. Afgehaald door den heer C., die zich deed kennen als een aangenaam causeur, voorkomend gastheer, knap planter en met hart en ziel aan zijn familie en land hangenden Schot, werd een buggy bestegen, een tweewielig Amerikaansch rijtuig voor twee personen, met een koetsier er achterop staande, om het eerst de afdeeling guttah te bezoeken. De aanplant was over het algemeen nog zeer jong, de boomen hoogstens 2½ jaar oud. Er stonden ongeveer 100000 in den grond en zij worden steeds bijgeplant. Op het voorbeeld van Ceylon heeft men de para [1]) genomen, die gunstiger uitkomsten levert dan de ficus elastica. De zaden worden in, door de Klingen à één cent vervaardigde met aarde opgevulde, mandjes geplant en dagelijks begoten. Na korten tijd verschijnt het jonge boompje aan de oppervlakte en wordt dit, na een voet lengte bereikt te hebben, met mandje en al op afstanden van 20 bij 20 voet in den grond geplant. Men voorkomt hierdoor beschadiging van wortels, terwijl het plantje niet in zijn groei gestoord wordt en het mandje van zelf vergaat.

De gronden worden, na van het oerbosch ontdaan te zijn, in tegenstelling van andere gronden, aan Chineezen uitgegeven. Deze moeten den grond omspitten en de paraboompjes op de bepaalde afstanden planten. Hier tegenover staat, dat zij op deze velden obi tjina, beter gezegd tapioca, mogen mogen planten. De opbrengst daarvan is voor hen, zoodat men geheel en al arbeidsloon uitspaart. Na twee tapioca-oogsten is de paraboom sterk genoeg, om verder geen verzorging meer te behoeven. Bij een derden oogst bemerkt men dat zulks nadeelig wordt, wegens het vele voedsel dat aan den grond wordt onttrokken.

Bij het bezoek van de suikerfabriek wordt de opmerking gemaakt, dat het onnoodig is hierover uit te weiden, omdat onze suikerfabrieken op Java nog grooter en nieuwer ingericht zijn. De slechte prijzen, in de laatste jaren gemaakt, bezorgden de maatschappij, wier groot aandeelhouder de bekende rijke lord Beresford is, telkens verliezen, zoodat men van plan was de onderneming te sluiten.

Aangaande de wegen, die er even mooi zijn als op Deli, leest men, dat zij

---

[1]) Hevea brasiliensis, zie Jan.-afl. bl. 114 en *Ind. Merkuur* 10 en 17 Mei jl. bl. 330 en 347.

door het Engelsche gouvernement worden aangelegd, zoo eene onderneming zal opgericht worden, omdat de Engelschen beweren, dat wegen en spoorwegen eene kolonie tot bloei brengen. Deze beschouwing geeft weder aanleiding tot eene minder gunstige vergelijking met de overzijde; doch alvorens hierover een afdoend oordeel te vellen, zou het wel van belang zijn de zaken meer onder cijfers te brengen, want in de laatste jaren is er toch waarlijk voor de wegen te Sumatra's Oostkust vrij wat uitgegeven.

Omtrent den kokospalm vindt men vermeld, dat deze, van Ceylon ingevoerd, wel kleiner vruchten geeft als de Oost-Indische, doch dat zij grooter handelswaarde hebben, door meer vetgehalte. Over 4 à 5 jaar zijn eerst vruchten te verwachten; men wil ze voorloopig te Penang ter markt brengen, waar zij met 4 dollarcent betaald worden, later echter de copra ook naar Europa uitvoeren.

Daarna werd de katoen bezichtigd, waarvan de zaden, afkomstig uit Amerika, in dezelfde soort van mandjes waren gekweekt als de para en de jonge plantjes er goed uitzagen. Het was een eerste proef, van welks resultaten veel kan afhangen.

Aan het einde van zijn berichten over de producten gekomen, stipt de bezoeker nog aan, dat overal een Delische netheid, orde en regelmaat heerschten, welke ook merkbaar was bij de Javanen-kolonie.

Na een halfuur rijden van het manager huis, kwam men op de zusteronderneming Byram-estate en werd bij het hospitaal afgestapt. Het eerste waarop gewezen werd was een enorme distilleerinrichting, waarin het water voor de koelies der beide ondernemingen gekookt wordt. De menschen krijgen het kosteloos, waardoor heel wat minder buikziekte voorkomt dan vroeger, evenals door het verplicht drinken, iederen morgen, van een groot glas rijstnat, voor welks koken een aparte keuken gebouwd werd. De uitgaven aan rijst zijn niet gering, daar ettelijke duizenden menschen ochtend aan ochtend dit vocht drinken, doch de heer Crawford, evenals de dokter, mr. Douglas, een oud-Deliaan, beweerden dat dit opwoog tegen de mindere kosten aan medicijnen en verpleging. Omtrent twee hospitalen, een oud en een nieuw, verneemt men dat zij luchtig en practisch waren ingericht en hoewel niet met de Delische te vergelijken, alleszins voldoende waren.

Omtrent het Javanenkwartier wordt vermeld dat atapper huizen met 10 vertrekken, elk bestemd voor een gezin, in een lange rij naast elkaar stonden. In ieder vertrek lag een houten vloer een voet boven den grond, terwijl klamboes vestrekt zouden worden. Rechts was een groote gemetselde keuken, waarin wel 3 pikol rijst gekookt kon worden. De rijst wordt vanwege de onderneming gekookt en ieder kan zooveel halen als hij verlangt, een maatregel, die getroffen is om te voorkomen dat het geld verbruikt wordt aan opium of andere dingen. Uit een gesprek met de inwoners bleek dat de menschen tevreden waren en de Engelschen waren over het algemeen ook tevreden over de Javanen. Van West-Java meenden zij sterker menschen te krijgen, doch die van Oost-Java waren op de hoogte van suikercultuur, de anderen niet. De heer Peski eindigt zijn causerie met den wensch dat het wijzen op het practisch werken in de Britsche kolonie nieuwe gezichtspunten moge doen ontstaan voor onze planters.

HET MUNTSTELSEL IN DE STRAITS-SETTLEMENTS EN DE DOLLARQUAESTIE OP SUMATRA.

In den vorigen jaargang (deel II bl. 1243) is het een en ander medegedeeld over de plannen der regeering van de Straits-Settlements ten opzichte van het muntstelsel en van de voorstellen der commissie te Londen, die werd voorgezeten door Sir David Barbour, een bekende muntspecialiteit. [1]) Thans geeft het verslag van onzen consul te Penang nog verschillende mededeelingen over dit onderwerp.

Hij begint met er op te wijze dat in de bedoelde kolonie vroeger als wettig betaalmiddel erkend waren: de Mexicaansche dollar, wegende minstens 411 grains, met een gehalte van 0,9027 en de Britsche dollar, wegende minstens 411 grains met een gehalte van 0,900. Daar van beide stukken de vrije aanmunting bleef toegelaten, werd hun handelswaarde hoofdzakelijk beheerscht door de prijzen van het baar zilver. Uit een opgaaf van den zilverprijs te Londen en van den gemiddelden dollarkoers in de periode 1873—1901, die aanvangt met $59^1/_2$ d. per ons en 4 sh. 3 d. per dollar in 1873 en in 1898 zijn minimum bereikt met $26^{15}/_{16}$ d. per ons en 1 sh. 11 d. voor dollarkoers, blijkt voldoende hoe storend de waardevermindering van 's lands munt op de toestanden in die streken moest werken.

In verband met de van overheidswege gedane stappen, werd tegen het einde van 1902 algemeen verwacht dat de koers van de Britsche trade-dollar op eene nominale waarde vastgesteld zoude worden, aanzienlijk hooger dan de intrinsieke. Dit leidde tot een grooten invoer van specie, welke absoluut geen gelijken tred hield met de behoeften van het verkeer en dus een geheel speculatief karakter droeg. Het gevolg was dat na het verschijnen van het rapport der Muntcommissie de voorraden gemunt zilver, berustende bij het Gouvernement en de bankinstellingen, abnormaal hoog waren, vermoedelijk meer dan het dubbele van hetgeen als normale basis voor circulatie doeleinden kan worden aangenomen. De onzekerheid omtrent de plannen der Regeering waarin men gedurende een jaar verkeerde, gaf aanleiding tot eene levendige speculatie in dollars, welke werd aangewakkerd door de buitengewone schommelingen in den dollarkoers, welke gedurende verscheidene maanden belangrijk hooger dan de zilverwaarde was.

Eene eigenaardige moeilijkheid deed zich gedurende het verslagjaar voor, wat betreft den omloop van papieren geld. Vóór 1899 waren er slechts bankbiljetten uitgegeven door de locale instellingen, doch bij eene wet van 28 Febr. 1899 werd de Regeering gemachtigd papier als wettig betaalmiddel uit te geven. De circulatie der particuliere biljetten, die maandelijks in 1897 gemiddeld ruim 7 millioen dollar bedroeg, verminderde in 1903 tot ruim 4 millioen, maar daartegenover stond in 1902 en 1903 eene steeds stijgende Regeeringspapiercirculatie, die van ruim $9^1/_2$ millioen dollar in Febr. 1902 opliep tot $15^1/_4$ millioen in April 1903. Sedert ging de totale papiercirculatie geregeld achteruit, niettegenstaande de behoeften van het verkeer voortdurend toenamen. De toestand werd verergerd doordat niet alleen tal van personen

[1]) Het „Report of the Straits Settlements Currency Committee (Price 2d.) en de „Minutes of Evidence and appendices" van id (Price 1 sh. 4 d.) zijn te Londen bij Eyre and Spottiswoode verkrijgbaar.

in de Straits ongeneigd waren zich van papier te ontdoen, maar ook in Atjeh en andere streken in Nederlandsch-Indië zooveel mogelijk papier werd aangehouden, ter voorkoming van verliezen bij eventueele invoering van een nieuw muntstelsel in de Straits. De toenemende uitbetaling van zelfs aanzienlijke bedragen in zilver is voor het verkeer zeer lastig, te meer daar elk muntstuk moet worden geklonken en elke hoeveelheid zilver steeds een vrij hoog percentage onzuiver klinkende stukken bevat, welker ontvangst wordt geweigerd. Dat de regeering spaarzaam met papieruitgifte was is verklaarbaar, omdat dit later op vertoon tegen de nieuwe munt moet worden ingewisseld en eene uitbreiding der papiercirculatie onder de tegenwoordige omstandigheden de Regeering te veel zou binden.

De voorstellen van de Muntcommissie werden door de Straits-Regeering als eene goede oplossing beschouwd. Het voornaamste kenmerk er van is dat zij een geleidelijken overgang beoogden. Slechts zij werden teleurgesteld, die, hopende op eene plotselinge verhooging der waarde van Britsche dollars, groote hoeveelheden daarvan hadden geïmporteerd. De mogelijkheid van invoering eener nieuwe muntsoort werd daarbij voorbijgezien en juist op 3 Juli 1903 werd een wet aangenomen, waarbij de Regeering gemachtigd werd een gedeelte der biljetten-reserve te gebruiken voor aanmunting van nieuwe dollars; een crediet van $ 154.000 werd in verband met de aanstaande hervorming toegestaan en met de P. & C. Steam Nav. Cy. een contract gesloten voor het noodzakelijke specie-vervoer. De verscheping van oude dollars naar Britsch-Indië beliep voor die hermunting in de maanden Juli tot Nov. ongeveer 20 millioen dollars en ultimo October kwam de eerste bezending nieuwe dollars te Penang, die met ingang van 3 Nov. 1903 aldaar wettig betaalmiddel werden verklaard. Tegelijkertijd werd verboden: 1⁰. de invoer van Britsche en Mexicaansche dollars en 2⁰. de uitvoer van de nieuwe Straits-dollars, onder voorbehoud dat de nieuwe bepalingen niet toepasselijk zouden zijn op de Gefedereerde Maleische Staten en het Sultanaat Johore. Gelijkstondige bepalingen werden met ingang van 21 Oct. 1903 van kracht in eerstgenoemde staten.

Omtrent de dollarquaestie in Sumatra is het volgende ontleend aan het consulair verslag van den heer Hulstkamp.

„Zooals welbekend, waren sedert jaren in de gouvernementen van Atjeh en onderhoorigheden en der Westkust van Sumatra, zoomede in de residentie der Oostkust van Sumatra de ook hier gangbare Britsche en Mexicaansche dollars in omloop. In eerstgenoemde gouvernementen beantwoordde de circulatie dier munten aan eene levensbehoefte, daar zaken van groot belang met de Straits-Settlements werden gedreven, tot welk einde, bij gebrek aan bankinstellingen in de meeste kustplaatsen, aanzienlijke bedragen van het in beide landen gangbare zilver geregeld heen en weder moesten worden gezonden. In Deli was daarenboven de omloop der ook in China als betaalmiddel gebruikte dollars noodzakelijk ter betaling der loonen van koelies.

Het totaal inter-koloniaal verkeer van gemunt zilver is onmogelijk te schatten. De ambtelijke statistieken geven op dit punt geenerlei licht. Een groot deel der producten van Atjeh en de Westkust van Sumatra wordt echter, behalve in goederen, in contanten betaald, terwijl stoom- en zeilschepen steeds groote

bedragen dollars uit Sumatra hier aanbrengen tot inkoop van goederen, welke daarop als retourlading worden medegenomen. De handel in producten en ook die in Europeesche artikelen is evenwel voor een groot deel in handen van Chineezen en inlanders, zoodat het ondoenlijk is juiste gegevens omtrent het werkelijke belang van het verkeer te bekomen. Het lijdt echter geen twijfel, dat genoemde streken in Sumatra bij eene onwenteling in het muntstelsel dezer kolonie zeer nauw zijn betrokken en dat eene wijziging daarin ook op Nederlandsch-Indische belangen van grooten invloed moet zijn.

De Europeesche handelshuizen alhier, die zich wel bewust waren van de komende moeilijkheden in het inter-koloniaal verkeer, voortvloeiende uit de ophanden zijnde verbodsbepalingen, zorgden er dan ook voor zich tijdig met hunne afnemers in Nederlandsch-Indië te verstaan. In de meeste gevallen werd door hen kennis gegeven, dat hunne dollarprijzen gebaseerd waren op de te Penang gangbare munt en dat remises, na vaststelling van een koers hier te lande, zouden moeten geschieden in te Penang betaalbaar papier in plaats van, zooals tot nu toe veelal de gewoonte was, in cheques op Medan, Padang en andere plaatsen in Sumatra. Op deze wijze werden verliezen voorkomen, welke een eventueel koersverschil tusschen de beide landen zou doen ontstaan, en dit was te meer noodzakelijk, daar bij tal van transacties de winst-marge zeer klein is en o. a. bij rijst-leveranties zelden 2 à 2½ % overschrijdt.

Groote moeilijkheden waren dus, wat deze soort van zaken aangaat, niet te verwachten, te minder daar in vele gevallen de gulden of de sovereign als eenheid bij de prijsbetaling werd aangenomen. Waar dit niet mogelijk was, gaf de onzekerheid, waarin men verkeerde, aanleiding tot inkrimping van zaken en het zooveel mogelijk limiteeren van goederenvoorraden. Hoe de invoering van een nieuw muntstelsel op de inlandsche markt zal werken, is voorloopig een open vraag. De inlandsche producenten, opkoopers, tusschenpersonen, kortom verreweg de voornaamste categorie van handelaren in deze streken, is òf in de onmogelijkheid om schikkingen voor de toekomst te treffen, òf niet welingelicht genoeg om zich voor toekomstige verliezen te behoeden, zoodat de vrees niet ongegrond schijnt, dat gedurende de overgangsperiode door haar verliezen zullen geleden worden. Genoemde personen genieten veelal aanzienlijke credieten van Europeesche handelshuizen, die bij eene niet onmogelijke débacle zullen worden betrokken, wat aan hunne relaties in Europa mede verliezen zal kunnen berokkenen. Alles hangt af van de aanstaande maatregelen der Regeering, welke, naar men hoopt, meer nog dan de voorloopige bepalingen een geleidelijk karakter zullen dragen, opdat het verkeer zoo min mogelijk belemmerd worde.

Het is echter thans niet wel duidelijk, hoe inter-koloniale quaesties in zake de uitvoering van contracten, de plaats waar de betalingen moeten geschieden en andere punten van geschil kunnen vermeden worden, te minder daar eene voorziening in de oplossing van mogelijke geschillen bij eene eventueele wetgeving wèl in de Straits-Settlements, maar niet in Sumatra van kracht zal zijn. De Regeering heeft zich omtrent dit vraagstuk nimmer uitgelaten, zoodat thans een ieder in het duister tast. Dat de zoodoende geschapen toestand van onzekerheid geen gunstigen invloed op de zaken in het algemeen heeft en dat klachten dientengevolge algemeen zijn, valt niet te verwonderen.

In tegenstelling met Deli, waar de stemming over het algemeen ten gunste eener afwachtende houding bleek, voornamelijk met het oog op de vraag hoe koelies te betalen, mochten de Britsche en Mexicaansche dollars ter Oostkust van Sumatra geweerd worden, was men er in Atjeh op bedacht zich zooveel mogelijk te vrijwaren voor de gevolgen der gedurende het derde kwartaal van 1903 verwachte maatregelen der Straits-Settlements. Te dien einde werden zooveel mogelijk dollars naar Penang verscheept en trachtte het bestuur, zoowel als particulieren, in plaats daarvan papieren geld te bekomen. Toen de boven besproken verbodsbepalingen waren uitgevaardigd, werden ook met ingang van 7 October 1903 de Onderhoorigheden van Atjeh voor de Britsche en Mexicaansche dollars gesloten, in afwachting van wat door de Regeering te Buitenzorg ten opzichte der andere deelen van Sumatra zou worden beslist. Door dezen maatregel werd de geleidelijke invoering der Nederlandsch-Indische munten in Atjeh mogelijk gemaakt, wat op den duur aan het verkeer ten goede moet komen. Later zal immers nog de nieuwe Straits-dollar kunnen worden gebruikt ter vergemakkelijking van het verkeer tusschen de Atjehsche kustplaatsen en de Straits.

Het wederzijdsch verbod kon niet nalaten in den aanvang moeilijkheden op te leveren, in het begin scheen echter het bestuur alhier niet voornemens de nieuwe bepalingen gestreng toe te passen. De invoer van dollars uit Sumatra te Penang ging derhalve gedurende eenige weken ongestoord voort, niettegenstaande belanghebbenden in Sumatra van overheidswege waren gewaarschuwd, dat confiscatie van dollarzendingen en daaruit voortvloeiende boeten niet konden uitblijven. In den aanvang was het daarenboven niet bekend op welke voorwaarden de toepassing kon worden verkregen der uitzonderingsbepalingen, waarin de nieuwe wetgeving voorzag, eene omstandigheid welke den voortdurenden invoer van oude dollars te Penang in de hand werkte. De periode van onzekerheid liep echter spoedig ten einde. Den 2den November toch werd eene zending van pl. m. $ 48.000, door eenige Atjehers alhier aangebracht, door de politie aangehouden. De Regeering dezer kolonie, gewezen op bovenvermelde omstandigheden en in aanmerking nemende, dat het eene eerste bekende overtreding gold, besloot de wet in deze niet in hare gestrengheid toe te passen en gaf het geld terug aan de eigenaars, die tot eene nominale boete ($ 1,— per persoon) werden veroordeeld.

Het doel was daarmede trouwens bereikt: de zaak werd alom bekend en een ieder was dus gewaarschuwd. Het gebeurde had tevens ten gevolge, dat het hoofd dezer nederzetting werd gemachtigd, den invoer van oude dollars toe te staan, mits eene bankgarantie werd overgelegd, dat wederuitvoer binnen 10 dagen zou plaats vinden. Het belang dezer bepaling springt in het oog, wanneer men in aanmerking neemt, dat stoomschepen, varende tusschen Sumatra en Penang, steeds groote hoeveelheden dollars vervoeren tot aankoop van waren en producten en tot het verleenen van voorschotten aan verschepers. Daar in de meeste kustplaatsen van Sumatra geen banken zijn, zou een algeheel verbod van invoer van dollars eene stagnatie in handel en scheepvaart hebben veroorzaakt. Einde 1903 kwam het bestuur de handelaren verder te hulp door tijdelijk den invoer toe te staan van bedragen van hoogstens $ 500, bestemd voor de betaling van bona-fide-schulden. De handel ondervond niettemin aanmerkelijke schade, daar de banken alhier voor invoer en weder-

uitvoer van dollars eene commissie van 3% en meer in rekening brachten. Door directe verscheping van dollars uit Atjeh naar Deli was het mogelijk dit disconto op 1 % terug te brengen. Een en ander had een stroom van dollars naar Deli tengevolge. In December j.l. was de voorraad aldaar zoozeer gestegen, dat de banken de ontvangst òf weigerden, òf bij aanneming een disconto in rekening brachten. Door verscheping naar Engeland van een zeer aanzienlijk bedrag in dollars slaagden de banken te Medan er in in de laatste dagen van het verslagjaar eenige verbetering in dezen stand van zaken te brengen. De gebeurtenissen zijn van te recenten aard om thans reeds van hieruit na te gaan, in hoeverre de handel in genoemd gewest daarvan invloed ondervond. Kooplieden te Penang klagen echter algemeen over de groote moeilijkheden. welke zij ondervinden bij het innen hunner vorderingen op personen in Sumatra. Het is vooral de Chineesche en inlandsche middelman, die dientengevolge ernstige verliezen lijdt.

Een direct gevolg van den nieuwen toestand was het ontstaan van een wantrouwen tegen de oude dollars bij de inlandsche bevolking van Noord-Sumatra. Allerwege werden dollars ingewisseld tegen koper en dit met gemiddeld 15 % verlies. De Chineesche supercargos (tjintjoes) der locale stoombooten maakten van de gelegenheid gebruik groote hoeveelheden koper geld uit Penang in Atjeh aan te brengen en tegen pl.m. 85 cents per dollar om te wisselen. Oeconomische toestanden veranderen langzaam en geleidelijk en ofschoon tot nu toe daarvan niet blijkt, is het niet onwaarschijnlijk dat het verkeer tusschen Penang en Sumatra van een en ander de nadeelige gevolgen zal ondervinden, wat aan den directen handel van Sumatra met Europa slechts ten goede kan komen. Handelaren te Penang, dit gevaar voorziende, verzochten, door tusschenkomst der Kamers van Koophandel alhier, de Regeering om toestemming om van Januari tot Augustus 1904 een millioen nieuwe Straits-dollars naar Atjeh te mogen zenden ten gebruike bij den peperhandel, welke anders zeer bezwaarlijk zal kunnen worden gedreven."

Dit verzoek is in Februari 1904 ingewilligd.

Wat de verdere oplossing der muntqueaestie in de Straits betreft, is het waarschijnlijk dat de Regeering zich houden zal aan het advies der Muntcommissie, doch officieel is nog niet bekend hoeveel dollars met een sovereign gelijk gesteld zullen worden (zie bl. 1245 van deel II van den vorigen jaargang). Het destijds genoemde cijfer van 10, wordt door de sedert ingetreden stijging van den zilverprijs voor het oogenblik te hoog geacht. Het zal toch noodig zijn eene ruime marge te stellen tusschen de nominale en intrinsieke waarde van den nieuwen dollar, daar anders bij genoegzame stijging der zilverprijzen de geheele nieuwe muntvoorraad gevaar loopt in den smeltkroes te verdwijnen. Op de basis van ons muntstelsel toch zou de nieuwe dollar 43.3 d. of ruim $ 4½ per £. waard moeten zijn en op die van Britsch-Indië 3 sh. 1 d. of ruim $ 6 per £. Beide waardeverhoudingen zijn echter, zegt het verslag, wat de Straits aangaat te hoog en zouden bij uitvoering een te ernstige storing in den gang van zaken te weeg brengen. Door het uitbreken van den oorlog tusschen Rusland en Japan is er een groote vraag naar de oude dollars ontstaan; de circulatie daarvan in de Straits zal daardoor beperkt worden en de koers zal stijgen. Om te voorkomen dat deze

oploopt tot boven het punt dat de Regeering voor den nieuwen Straitsdollar wil vaststellen, bereidt zij zich voor papier uit te geven in ruil voor goud, hetwelk daarop betaald zal worden tegen een door den gouverneur vast te stellen koers. Deze onvoorziene loop der omstandigheden zal de uitvoering van het nieuwe muntstelsel zeer vergemakkelijken.

ENCYCLOPAEDIE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

Zoowel in het voorbericht tot het eerste als in dat van het tweede deel der Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, heeft de redactie aan de gebruikers van het werk toezending verzocht van aanvullingen en verbeteringen, om deze eene plaats te geven in het supplement. Dankbaar erkennende dat door sommigen aan dit verzoek welwillend voldaan is, vindt de redactie, nu het werk zijne voltooiing begint te naderen, aanleiding om nogmaals te vragen aan allen die in de Encyclopaedie belang stellen, in en buiten Nederlandsche-Indië, om toezending van al zulke opmerkingen die den inhoud kunnen verbeteren en aanvullen. „Alleen door zulk eene algemeene medewerking — schreef prof. van der Lith bij het verschijnen van deel II — kan de Encyclopaedie worden wat zij behoort te wezen, en naderen tot het ideaal waarnaar de redactie ernstig streefde, maar dat bij een eerste bewerking eener zoo omvangrijke stof onmogelijk geheel bereikt kan worden."

JOH. F. SNELLEMAN.

ROTTERDAM, Willemskade 26.

Landreis van Fakfak naar Sĕkár[1])

(West Nieuw-Guinea),

DOOR

J. VAN DISSEL.

(*Met afbeeldingen*).

Ofschoon de afstand van *Fákfak* naar *Sĕkar* overland ongeveer een veertig kilometers bedraagt, derhalve iets of wat verder dan *Rotterdam* van *Leiden* verwijderd ligt, is het reisje, dat ik van 29 Aug. tot 1 Sept. 1902 heb ondernomen om dat traject te doorloopen, van hoog gewicht geweest.

Dit gewicht bestaat wel in de allereerste plaats daarin, dat nog geen Europeaan dien weg heeft afgelegd, zoodat de gesteldheid van het land tusschen beide genoemde plaatsen totaal onbekend was. Op de inlichtingen, welke ik bij Papoea's inwon, was geen staat te maken, 't waren slechts algemeene aanwijzingen. Ik moet tenminste verklaren, dat het beeld, hetwelk ik mij van land en volk door die inlichtingen gevormd had, weinig met het werkelijk bestaande overeen kwam.

Neemt men echter in aanmerking, hoe de inboorlingen reizen — ik heb dit nu persoonlijk kunnen zien —, dan moet het ons geen verwondering baren dat, „inlichtingen en aanwijzingen"

[1]) Dit artikel, sedert de Februari-afl. op het schutblad aangekondigd, was reeds gezet, toen het ons bleek dat in de even te voren uitgekomen derde afl. van het *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap* op bl. 478 een bijna gelijkluidend stuk is opgenomen getrokken uit een rapport, door de Regeering in Nederland ter beschikking van het genootschap gesteld, terwijl wij de vergunning van den schrijver en van de autoriteiten in Indië verkregen. Daar het oorspronkelijke reisverhaal ter onzer beschikking was, dat nog eenige anecdoten bevat, die de levendigheid ervan verhoogen en er ook eenige afbeeldingen aan toegevoegd konden worden, die ginds ontbreken, zal de publicatie in dit tijdschrift toch geen overbodig werk wezen. (REDACTIE).

Fig. 1.

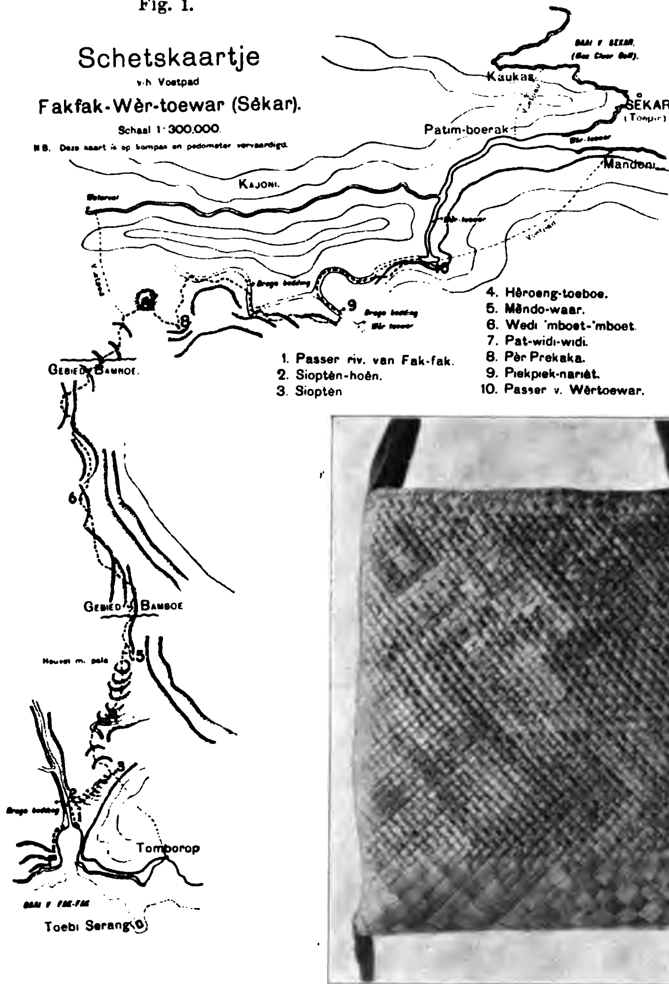

Fig. 2. Zakdoos (tomen), door mannen alleen gedragen.

Fig. 3.

Een kèra-kèra.

Fig. 4.

Geknoopt net (kabari) om pala, veldvruchten, enz. te vervoeren.

bizonder vaag zijn. Immers van jongs af gewoon met zeer zware lasten *pala*-noten [1]) — geborgen in een geknoopt net (*kabári*) [2]) aan een band over het hoofd gedragen, waarbij het dikke veerkrachtige kroeshaar een voortreffelijk draag-kussen vormt — het zeer geaccidenteerde terrein der landschappen *Kapáuĕr*, *Onin*, *Sopi*, *Hĕgáger*, enz, enz. op en af te gaan, wordt de afstand van het landschap *Kapauĕr*, waarin *Fákfak* ligt, naar het strand van *Hĕgáger*, waarop *Sĕkár* te vinden is, gemakkelijk in één dag afgelegd, als die reis *taan hanha'andop* d. w. z. „met leege handen, onbevracht" wordt ondernomen.

De Papoea heeft niets anders bij zich dan zijn onvermijdelijke zak-doos (*tómèn*), [3]) gevlochten van *pandan*-blad, en gedragen aan een koord van plantenvezel, van ineengedraaid katoen of van het vel van een of ander beest, over den rechter schouder. Zoo'n *tómèn* lijkt de zak van Hildebrand's Hollandschen jongen. Daarin vindt men tabak (*máhi*), in een klein gevlochten doosje (*máhi-kémi*) met de noodige bladeren van een pandanus-soort om er een strootje (*pandóki*) van te draaien; de langwerpige vruchten van de wilde „sirih" (*kanáan*) in een langwerpig doosje (*'ndi'dia*), daarin ook de gedroogde vruchten van de „pinang" (*káham*); verder een houten doosje (*wórit-kĕndiek*) met kalk (*kòboek*); een doosje lucifers (*gargáris*) niet te vergeten, zoo ook de haar-kam van bamboe (*hóewir*). Deze dingen ontbreken nooit. Gewoonlijk zitten in de *tómèn* nog: een paar plakken sago-koekjes (*'ndána*) en een stuk gedroogde visch (*heir*) en dan verder allerlei rommel: leege patronen, knoopen, een stukje blik, een paar kralen, enz. enz. te veel om op te noemen. Als men nu weet, dat de maten van zoo'n *tómèn* gemiddeld 30 × 20 × 15 c.M. zijn, zoo kan men nagaan hoe propvol gewoonlijk een dergelijke zak-doos is.

In de rechterhand draagt hij òf zijn kapmes (*pótpot*) of zijn „klewang" (*hóndien*), welke wapenen hem onontbeerlijk zijn om zich door het bosch een weg te banen, wat hij ongeloofelijk snel weet te doen. Is de reiziger in het bezit van een geweer — gewoonlijk een antiek schuttergeweer — zoo wordt dit niet te huis gelaten, om zich in tijden van onderlinge veeten te beschermen tegen de aanhoudende aanslagen op het leven, waaraan een ieder in deze streken kan bloot staan, die zich ongewapend van huis begeeft.

---

[1]) Nootmuskaat.
[2]) Zie Pl. 1 fig. 3. [3]) Id. fig. 2.

Als kleeding niets anders om dan de „tjawat", hier naar het roode lijnwaad, dat er vroeger voor werd ingevoerd, *Kasóemba* genoemd. Zoo uitgerust, gaat de tocht snel genoeg. In een vluggen, zwiependen gang wordt er voortgerukt; waar het terrein maar eenigszins vlak is, gaat het op een drafje. Dat er, op die wijze marcheerende, voor hem geen gelegenheid tot opmerken valt, spreekt wel vanzelf. Hij weet alleen aan de bekende rustplaatsen, — merkbaar aan den van struiken gezuiverden bodem, waarop resten verkoold hout, — die op vrij regelmatige afstanden van elkaar verwijderd zijn, hoe ver hij nog van het doel is. Een blik naar de zon, en hij weet, of hij al dan niet lang kan blijven rusten, om op tijd het einddoel van zijn dagreis te bereiken.

Ik moet hier nog opmerken, dat die rustplaatsen dienst doen als een soort mijl-palen. Op de vraag hoe ver men hier of daar van daan is, is het antwoord zooveel en zooveel „aschhoopen".

Om mijn tocht, dien ik hoofdzakelijk ondernomen had om eene vergelijking te maken tusschen „taal en adat" van het volk aan dezen kant (*Fakfak*) en aan genen kant der bergen, (*Sĕkár*) zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn, had ik besloten langzaam vooruit te rukken. In de verwachting dat ik hierdoor een paar nachten in de wildernis zou moeten kampeeren, zonder ergens mondvoorraad te kunnen opdoen, zorgde ik rijkelijk van voedsel voorzien te zijn voor de dertien man, mij zelven daarbij begrepen, die den tocht zouden ondernemen.

De Radja van *Fatĕgár* behoorde, op verlangen van het hoofd v. h. plaatselijk bestuur alhier, tot het reisgezelschap.

Deze „radja" — dit zij hier tusschen in gelascht — bezit een soort van gezag over de strandbevolking in het landschap *Kapauĕr*. Alhoewel geen volbloed Papoea, is hij in deze streken groot geworden, en spreekt het Kapauĕr-Papoesch vloeiend, bovendien is hij een aangenaam en gewillig man.

Dan vergezelden mij als dragers eenige vertrouwde Papoea's, die meermalen den tocht naar *Sêkár* hadden ondernomen en volgens hun beweren zelfs in het donker den weg er heen konden vinden.

Om niet enkel met Papoea's te reizen had ik nog een paar stevige Javanen en een Atjeher, dwangarbeiders, bij mij, om behalve mondvoorraad te dragen ook onderweg te koken, daar de Papoea's van de edele kookkunst geen het minste begrip hebben.

Niet wetende of ik 's nachts ergens onder dak zou kunnen

komen, — de berichten hieromtrent waren erg vaag, — had ik mij eerst door verscheidenen, w. o. bekende vogeljagers, laten inlichten, hoe men bij de vogeljacht, die vaak wekenlang duurt, in het bosch overnachtte.

Dit heette vrij eenvoudig te zijn. Men legt een hoop bladeren op een droog plekje, stookt een vuurtje, waarbij om beurten iemand de wacht houdt, terwijl het overige gezelschap zich behagelijk op de bladeren uitstrekt. Is men bevreesd voor regen, dan worden eenige stokken onder een hoek van een graad of 35 in den grond gestoken, aan het kopeinde door vertikaal geplaatste stutten tegen omvallen behoed; en nu worden op den schuinen kant allerlei groote bladeren, het liefst palmbladeren, daksgewijs opeen gestapeld. Blijft men langer dan een dag op een plaats, zoo wordt een hut van wild hout opgericht.

Daar ik mijne eerste sporen als woudlooper nog verdienen moest en ik geen de minste ondervinding had van het kampeeren in het bosch, nam ik een oud zeil mede, om over een te improviseeren hut als dak heen te leggen.

Gelukkig kon ik in Papoesche huizen overnachten, doch hier en daar op pleisterplaatsen de omgeving in oogenschouw nemende, geloof ik toch achteraf, dat midden in het vochtige bosch het een allerellendigst behelpen zou zijn geweest, zoo wij zelf een hut hadden moeten opslaan met geen ander materiaal tot bedekking en omwanding dan bladeren; daargelaten nog den tijd die tot het oprichten van een dergelijk temporair verblijf telkens benoodigd zou zijn geweest.

Na de ondervinding — ofschoon van korten duur — die ik over het logeeren in inlandsche huizen heb opgedaan, meen ik aan een ieder, die voor boschlooper gaat spelen, den raad te mogen geven wit goed, liefst geolied, pasklaar voor bedekking en omwanding van een niet al te kleine hut mede te nemen. Het geraamte van wild hout op te slaan gaat gauw genoeg, doch om verder alles water- en wind-dicht te maken komt er heel wat kijken.

Vrijdagmorgen 29 Augustus scheepten wij ons aan de pier van *Fakfak* in en roeiden naar de droge bedding van de zoogenaamde rivier van *Fakfak*, waar onze tocht aanvangen moest. Men kan wel langs een bestaand voetpad achter het etablissement langs de baai in die droge bedding afdalen, doch dit is een zeer vermoeiende weg, vooral het afgaan van de bizonder steile helling, die naar

bovengenoemde bedding voert. Daar wij den tocht betrekkelijk zwaar bepakt en beladen aanvaardden, was het m. i. minder gewenscht ons reeds in den aanvang al te veel te vermoeien.

Over *Fakfak*, baai en rivierbedding een enkel woord ter kenschetsing.

Fakfak — volgens de Papoesche uitspraak *Pakpak* — in November 1898 gesticht, ligt tegen een heuvel opgebouwd, waarvan de top zich ongeveer negentig Meters boven den zeespiegel verheft.

De bodem hier, zoowel als in geheel het meest westelijke gedeelte van de Ass.-Residentie *West-Nieuw-Guinea*, bestaat uit kalksteen in betrekkelijk regelmatige platen op elkaar gestapeld, nu eens door een laagje vuursteen, dan weer door een kleiachtige leilaag aan elkaar verbonden, doch betrekkelijk zóó los, dat met een koevoet een en ander zonder veel moeite van elkaar te scheiden is. De oppervlakte is bedekt met een laagje humusachtige klei, doch zoo dooreen gemengd met grootere of kleinere steenen, dat o. a. de aanleg van tuinen zeer bezwaarlijk gaat en bovendien buitengewoon kostbaar is, daar door gebrek aan voldoend geschikt werkvolk de loonen zeer hoog zijn.

Ten Oosten wordt het etablissement begrensd door een kleine, doch fraaie baai. Aan hare monding is zij ongeveer honderd vijftig Meters breed bij eene diepte landwaarts in van ± 400 M. Die baai zet zich in noordelijke richting voort in een kloof, waarin zich de bovengenoemde droge bedding van een riviertje bevindt, eene bedding, die bij zware regens zulke massa's water afvoert, dat tot ver in zee het water zoet is.

En baai èn kloof doen denken aan een machtige inzinking van den bodem, wat des te waarschijnlijker is, als men nagaat, wááruit de bodem bestaat, en men bovendien opmerkt, dat aan weerszijden van de baai de kalksteenrotsen als met een mes zijn afgesneden, terwijl het profiel van den heuvel, waarop *Fakfak* gebouwd is, volkomen overeenkomt met wat wij aan den oostelijken kant van de baai terugvinden.

De weg, dien wij nu te nemen hadden, volgde gedeeltelijk bovengenoemde kloof — zie de hierbij gevoegde schetskaart (Pl. 1 fig. 1) — waarna wij bij *2*, *Sióptèn-hôen*, een oostelijk voetpad, dat tegen een niet al te steile helling opliep, moesten begaan om in het gehucht *Sióptèn* te komen.

Het was een voortdurend stijgen, doch ofschoon het dien nacht

geregend had, was het pad zeer goed te beloopen. Geen plekje was er echter vlak, steeds liep de weg langzaam naar boven. Ongeveer een uur duurde deze klimpartij, doch toen waren wij ook een danig eind gestegen.

Van uit het eenige huis, waaruit *Sióptèn* bestaat, zag ik het hoogste punt van *Fakfak* beneden mij liggen. Ik kon echter hier noch verder op mijn tocht de hoogte waarop wij ons bevonden nagaan, daar ik geen barometer voor dit doel rijk was.

Om enkele juiste hoekmetingen te doen, had ik een boussole, medegenomen. Hierdoor kon ik de richting van *Sioptèn* ten opzichte van *Fakfak* bepalen, wat ik later na terugkeer te *Fakfak* met een contra-opname heb kunnen controleeren.

Sioptèn, zooals bijna alle Papoesche gehuchten, uit één huis bestaande en een achttal huisgezinnen herbergende, ligt op den top van een kegelvormigen heuvel, die zich in een soort dal bevindt, dat de richting N.O. – Z.W. heeft.

Op de hellingen van de bergachtige heuvels, die het dal omsluiten, hebben de *Sioptèn-má-ni* d. w. z. „luiden van *Sioptèn*" hunne tuinen aangelegd, waarin de gewone mondvoorraad der Papoea's n.l. oebi (*si'-e*), keladi (*kòmóh*), pisang (*nombò*), suikerriet (*rooh*) en wat groente (*teenteen*) n. l. een soort spinasie (*wonanggor*) en laboe (*hambita*), waarvan èn vruchten èn jonge bladeren gegeten worden, geplant is.

Allerhartelijkst werden wij door de aanwezigen ontvangen, waarna zich een druk gesprek ontspon over het doel onzer reis. Aan mijn verzoek om wat mondvoorraad voor mijne geleiders af te staan werd door de verschillende vrouwen oogenblikkelijk en bereidwillig voldaan.

Deze ontvangst verbaasde mij wel wat, daar een paar dagen voordat ik den tocht begon, men mij was komen mededeelen, dat ik verstandig zou doen een anderen weg dan over *Sioptèn* te kiezen, daar men het voetpad, dat daar naar toe loopt, voor het verkeer had afgesloten door er een *kèra-kèra* te plaatsen.

In den aanvang dacht ik, dat dit een praatje was, zooals zoo vaak, wanneer de a. s. deelhebbers in een tocht geen zin daarin hebben. Doch anderen kwamen, die mij hetzelfde vertelden, zoodat ik aan de mogelijkheid van het feit begon te gelooven, en om die reden mij en mijne reisgenooten gewapend had, om, voor het geval men tot vijandelijkheden overging, niet „mir nichts, dir nichts" afgemaakt te worden.

Daar geen Papoea een weg zou durven passeeren, waarop een *kèra-kèra* staat, laat staan die op te ruimen, liep ik op den weg naar *Sioptèn* aan de spits, om, zoo er een *kèra-kèra* — uit boosaardigheid geplaatst — stond, die eigenhandig weg te ruimen en in het geval van een handgemeen niet door vluchtelingen ten onderste boven geloopen te worden.

Een enkel woord over een *kèra-kèra* [1]).

Een *kèra-kèra* zou ik een „stoffelijken persoons-vertegenwoordiger" willen noemen en bestaat gewoonlijk uit een paar stokken in den grond gestoken, waaraan bladeren of een stuk goed — een lapje bijv. — gebonden, ook wel een schelp of stuk boombast, waarop in ruwe trekken met kalk een mannetje is geteekend, ja, ik zag zelfs meer dan eens een flesch hangen, waarop het „mannetje" niet vergeten was.

Om kort te gaan elke *kèra-kèra* vertegenwoordigt den persoon, die hem geplaatst heeft. Wil iemand een pad voor het verkeer afsluiten, of voorkomen, dat van een vruchtboom de vruchten door anderen worden weggehaald, of bij het verlaten van zijn huis beletten, dat ongenoode gasten binnenkomen, enz. enz. enz. — hij plaatst er zijn *kèra-kèra* bij en geen Papoea zal dàt doen, wat de oprichter van het teeken heeft willen beletten, wetende of liever overtuigd zijnde dat hem de meest onaangename dingen, zooals ziekten, ja de dood, kunnen overkomen, niets eens gesproken van de groote moeielijkheden, waarin hij ten opzichte van de familie-leden van den *kèra-kèra*-oprichter geraakt, daar het „schenden van een *kèra-kèra* als een „lichamelijk vergrijp" wordt beschouwd.

In *Nieuw-Guinea* zijnde kan men niet genoeg zulke kenteekens eerbiedigen ter voorkoming van „représailles" van de bevolking ofschoon ik niet ontkennen kan, dat af en toe misbruik van het plaatsen van de *kèra*[2]*'s* wordt gemaakt. Is men in een streek goed bekend, dan weet men wanneer dit laatste plaats heeft, zoodat daar tegen maatregelen zijn te nemen.

Een sterk sprekend voorbeeld hiervan is o. a. de navolgende gebeurtenis.

Eén van de Papoea's, aan wien oorspronkelijk de grond behoorde, waarop nu *Fakfak* gesticht is, was in de stellige meening, dat het eerste hoofd van Plaatselijk Bestuur beloofd had voor hem een

---

[1]) Zie Pl. 1, fig. 3 en Pl. 3, fig. 7.

huis te doen bouwen. Toen nu deze ambtenaar *Fakfak* had verlaten, zonder dat aan deze *quasi* belofte was voldaan, kwam hij bij mij zijn beklag doen, doch ofschoon ik hem aan het verstand bracht, dat er geen belofte van dien aard kon gedaan zijn, hield hij het strijk en zet tegenover mij staande. Ik raadde hem aan zich tot den waarnemenden Bestuursambtenaar te wenden, die op zijn beurt den man van de onrechtmatigheid van zijn eisch trachtte te overtuigen. De man bleef echter op zijn stuk staan, en toen hij merkte, dat de „Kompenie" niet aan het werk toog om voor hem een huis te bouwen, zette hij bij wijze van protest een *kèra-kèra* neer op een pad, dat gewoonlijk door de kettingjongens werd beloopen, om hout uit het bosch te halen; bovendien vertelde hij aan een ieder, die het hooren wilde, dat hij elkeen van de „Kompenie" zou neerschieten, die het waagde in het bosch te komen, voordat zijn huis er stond.

Het gevolg was, dat niemand het woud in durfde. Dit was natuurlijk een onmogelijke toestand. Op mijn aanraden werd de *kèra-kèra* door den sterken arm weggeruimd en den man bij monde van den *Radja* van *Fategar* aangezegd, dat de „Kompenie" strenge maatregelen zou nemen, zoo hij zich niet rustig hield.

De man heeft verder niets van zich doen hooren, doch zeer eigenaardig is het, dat hij daarna niet meer op de plaats *Fakfak* is geweest, alhoewel hij vlakbij zelf een huis heeft gebouwd. Zijne kinderen komen geregeld ten mijnent, doch hij zelf blijft weg. Ofschoon ik op mijne rondgangen bij de omwonende Papoea's vaak genoeg ten zijnent vertoef, antwoordt hij steeds op een uitnoodiging, om bij mij op *Fakfak* te komen „Kòhègèp" d.w.z. „(ik) heb er geen zin in."

Daar ik echter met de inwoners van Sioptèn steeds goede vrienden was geweest en ik geen enkele reden had vernomen, waaròm men die teekens zou gezet hebben, dacht ik aan kwaadwilligheid en aan een poging om het land voor den Europeeschen reiziger te sluiten. Ik was daarom vastbesloten, mij niet door een „would be" *kèra-kèra* te laten tegenhouden, en boven aangekomen rekenschap te vragen van hun kwaadwillige daad.

Gelukkig is alles een praatje gebleken. Toen ik er over sprak, dat ik gehoord had, dat zij mij hadden willen tegenhouden om over *Sioptèn* naar *Sĕkár* te gaan, toonde een ieder ongekunstelde verwondering, mij om strijd verzekerende, dat niemand er aan gedacht had mij een stroobreed in den weg te leggen.

Als teeken van vriendschap brachten zij mij wat fijn gekorven tabak van eigen verbouw met eenige blaadjes *pandoki* en ofschoon ik de edele kunst van het rooken niet te best versta, kon ik moeielijk nalaten een strootje te draaien en dat op te steken. Het bedanken voor de eer zou als een bewijs van kwalijkgezindheid opgevat worden en zoo iets wilde ik tot elken prijs vermijden.

Na wat geld en tabak — hiervan had ik gezorgd een goeden voorraad bij mij te hebben, evenals lucifers en sigaretpapier — rondgedeeld te hebben, wat gaarne in ontvangst werd genomen, vooral het geld, dat de bevolking hier door den jarenlangen *pala*-handel goed kent, zette ik tegen half twaalf mijn tocht voort.

Bij het bespreken van mijn tocht met de *Sioptèn-ma-nè* had ik gevraagd, of er ook huizen onderweg waren. Neen, was het antwoord, niet eerder voordat men de zee aan den anderen kant der bergen ziet. Dit klopte volkomen met wat mijne geleiders mij bericht hadden. Doch, werd mij opgemerkt, tegen dat de zon begon te dalen konden wij met gemak bij een *pala*-huisje van de lieden van *Tombórop*, eeh gehucht oostelijk van *Fakfak* gelegen, aankomen, waar wij zeer goed zouden kunnen overnachten. Wel lag het huisje niet aan *het* voetpad naar *Sèkar* — *Dòwot-po* zeggen de Papoea's, — maar het was zonder veel moeite te vinden.

Terwijl wij daarover aan het spreken waren, kwam een van mijne jonge Papoesche vrienden, *Aséri* met name, binnen. Ik had het jonge mensch in langen tijd niet gezien — het bleek later, dat hij ernstig ziek was geweest — en mij bemerkende, zette hij zich naast mij neder, streelde mijn armen en handen en vroeg wat *niá* (vader) hier kwam doen. Spoedig was hij van een en ander op de hoogte, waarop hij aanbood mede te gaan en ons bij het *pala*-huisje te brengen.

En zoo togen wij tegen half twaalf, met *Aséri* in de voorhoede, op weg.

In het eerste kwartier was de weg voor mij allermoeielijkst te begaan, daar deze door oude verlaten tuinen liep en men over den eenen halfverganen boomstam naar en over den andere, waarvan sommige met een vrij sterke helling naar beneden liepen, moest marcheeren. Nu heb ik wel door de gewoonte een zekere vaardigheid gekregen om mij over de langste boomstammen heen te balanceeren, doch deze oude, door mos en jonge varentjes glibberig geworden stammen, waren mij te machtig, zelfs om die, zooals ik wel meer in toepassing breng, met een Papoea voor mij, dien ik

Fig. 5.

Typen van jonge mannen met schaal.

Fig. 6.

Groep Papoesche jongelieden.
Het ventje, dat zit, heeft een bijna wit gezicht en borst door de cascado.

Evenals de weg tot het hart van den Papoea door zijn maag gaat, zoo houdt hij het ervoor, dat dit zelfde ook bij de geesten het geval is, vandaar, dat hij geen plaats voorbij gaat, waar hij vermoedt, dat zij zitten kunnen, of hij legt wat eetbaars neer, liever nog een klein beetje tabak, waarvan de Papoea een aartsliefhebber is — dit zelfde vermoedt hij natuurlijk ook van de hem omringende onzichtbare wereld — of een stukje suikerriet, eene versnapering, waarop hij zelf niet minder gesteld is.

Het was in den aanvang voor mij geen gemakkelijke taak achter een en ander te komen, daar de Papoea niet gaarne over zijn „geloof" spreekt. Fluisterend en met een half-onverstaanbaar woord werden dan aanwijzingen gegeven, doch hoe meer ik de taal leerde verstaan, hoe meer ik drong in hun manier van denken, hoe vollediger mijne inlichtingen werden. Om kort te gaan, één van de bovennatuurlijke wezens, waarvoor de Papoea doodsbenauwd is, is de *atitigi.*

De *atitigi"s*, zoowel mannen, als vrouwen en kinderen, hebben een witte huidskleur; zij zijn veel grooter dan de gewone menschen, hebben één oog voor op het hoofd en één aan het achterhoofd: zes vingers aan elke hand, terwijl de nagel van den rechter wijsvinger bizonder lang en scherp is. Zij wonen in diepe onderaardsche holen. Alleen door hen in het oog te raken zijn zij te dooden, overigens zijn zij onkwetsbaar.

De *atitigi* leeft van gewone aardvruchten, doch zijn grootste versnapering is „menschenvleesch". Daarvoor gaat hij op jacht. Is hij zoo gelukkig om dezen of genen te vangen, dan boort hij met den nagel van zijn rechter wijsvinger een gaatje in het vel van zijn slachtoffers en proeft zijn vleesch. Vindt hij het lekker dan is de gevangen persoon er geweest en wordt, na boven het vuur geroosterd te zijn, smakelijk verorberd. Zóó denkt zich een Papoea een *atitigi.*

Er zijn hier verscheidene verhalen in omloop van menschen, die òf opgegeten, òf vervolgd, òf in de macht dezer wezens zijn geweest doch wegens de onsmakelijkheid van hun vleesch weer losgelaten werden.

Wordt men door een *atitigi* achtervolgd, dan is het eenige redmiddel het monster op een dwaalspoor te brengen, en wel door een stuk hout ver van zich af te werpen. De vervolger, in de meening dat daar waar het stuk hout terecht komt, zich zijn prooi bevindt, slaat eene verkeerde richting in en de vervolgde heeft kans om te ontsnappen.

Een verhaal over mij in betrokking tot bovengenoemde wezens vinde ter kenschetsing van het kinderlijk naïeve in het volk alhier een plaatsje.

Op een keer, dat ik niet ver van *Fákfak* in een Papoesch huis verwijlde, kwam het gesprek op *atitigi's*. Bedeesd en zachtjes werden mij weder verhalen van wonderbaarlijke ontsnappingen medegedeeld, toen zich in de verte plotseling het geroep van „*Keit, Keit*" deed hooren.

De *keit* is de „koeskoes" der Molukken, waarvan het vleesch voor den Papoea een lekker hapje is.

Alles stormde naar buiten om aan de vervolging deel te nemen; ik ging natuurlijk ook mede om de jacht in oogenschouw te nemen. Toevallig had ik mijn Mauser-repeteer-pistool bij mij en toen het bleek, dat de *keit* nog al erg hoog in een boom zat en andere inlandsche schutters het beest met hunne geweren niet konden bereiken, beproefde ik mijn bekwaamheid in het schieten en kwam de *keit* naar beneden rollen. De verbazing, die nu volgde, gold minder het neerschieten van het beest, dan wel het automatisch uitwerpen van de ledige huls. Daarop een verzoek om nog een paar schoten te doen, waaraan ik natuurlijk bereidwillig voldeed, en waarbij ik zooveel „veine" had, dat geen schot gemist werd. „*Kodowáher, kodowáher*" (goed schutter) werd er om strijd geroepen.

Ik denk aan het geheele geval niet meer en kom na een tijdje in hetzelfde huis weer terug, en daar vertelt mij een oude man, die gewoon is als *hori* (een sjamaan) [1]) bij ziekten op te treden en derhalve met respect door de andere Papoea's wordt gezien, dat hij wat bizonders van mij gedroomd heeft. Ik betoonde natuurlijk de verwachte belangstelling en vroeg den oude mij zijn droom te vertellen, waartoe hij direkt overging, aangemoedigd door de andere huisgenooten.

De droom kwam hierop neer, dat hij met mij in het bosch liep te wandelen, toen plotseling een *atitigi* zich vertoonde. Hij, verstijfd van schrik, kroop achter mij, doch ik nam het Mauser-pistool en mikte op den *atitigi,* die hoe langer zoo meer naderde. Toen hij zag, dat ik niet bang was, had hij mij toegeroepen het monster juist in het oog te treffen, en zie, nauwelijks weerklonk het schot, of hij zag het monster wankelen en achterover vallen. Daarop kwam er weer leven in des vertellers beenen en was hij naar

---

1) Zie Pl. 4, fig. 10.

huis gehold om hulp (?) te halen, doch voordat hij zijne mannen bijeen had, zag hij mij reeds aankomen, terwijl ik het afgesneden hoofd van het monster in mijn linkerhand droeg, en zie, bij nader onderzoek bleek de kogel op de goede plaats ingedrongen te zijn.

Dit verhaal, dat telkens afgebroken werd door uitroepen van verbazing en schrik als: „*ieh*, *aróoh*, *kotkĕh*, *kotkĕbik*, *jakobitin*, enz. enz.", hoorde men met klimmende belangstelling aan, en toen de spreker geëindigd had, keek een ieder mij met een paar oogen aan, alsof ik werkelijk het stoute stuk had durven bestaan van een *atitigi* neergeveld te hebben.

Bizonder vlug doet in deze streken een nieuwtje de ronde en — zie hier het ontstaan der „legende".

Op mijn reis dicht bij *Sĕkár* komende en daar met menschen over een en ander sprekende, vroeg men, of ik „de man was, die een *atitigi* had dood geschoten".

Ik moest lachen, toen mij de vraag in allen ernst gedaan werd.

Doch om nu mijn reisverhaal te vervolgen.

Na een klein uurtje gerust te hebben, werd de reis voortgezet.

Nu was het weer klimmen, doch niet al te vermoeiend; waar het betrekkelijk steil was, had de natuur door boomwortels, die dwars over den weg lagen, voor een soort van trappen gezorgd.

Om mijn dragers niet te veel te vermoeien en onzen pas naar den hunnen te regelen, liet ik nu de drie man, die de zwaarste vrachten te „pikelen" hadden, vooruit gaan.

Hadden wij een paar hellingen beklommen, dan werd een kwartiertje halt gehouden om wat uit te blazen.

Men had ons in *Sióptèn* reeds verteld, dat er geen vergissen mogelijk was met den weg, daar er slechts één pad liep, dat men maar te volgen had. Dit bleek ook waar te zijn. Het pad was goed uitgetreden links en rechts afgezet door onkruid en varens. Daar; waar òf door de hand des menschen òf door toevallige omstandigheden geen boomen stonden, liep het door een kort „alang-alang"-gras (*gambor*).

Steeds hadden wij te klimmen; af en toe een eindje bijna vlak, als wij op den kam van een berg liepen, om dan na een tijdje met eene kleine helling daarvan afdalende een tegenovergestelde langere en grootere helling op te gaan teneinde wederom een bergkam te bereiken.

Ik moet hier echter de opmerking maken, dat geen enkele hel-

ling noch in lengte noch in aanhoudende stijging haalde bij die, welke wij vanaf de droge bedding der *Fakfak*-rivier naar *Siópten* hadden afgelegd.

Het gebergte is hier eigenaardig gevormd. Wij hebben n.l. met bergrijen te doen, welke van Z.Z.O. naar N.N.W. loopen.

Hiervan heeft de Papoea gebruik gemaakt door van uit *Fakfak* noordelijk gaande zigzag van den eenen bergkam op den andere te komen, nu eens een eind dal volgende, dan eens langs eene meer Z.—N. loopende bergrij een pad traceerende.

Al loopende bemerkt men nu eens links en rechts een dal, wanneer men op een bergrug wandelt, dan eens links de berghelling naar boven en rechts naar beneden, of wel omgekeerd, wanneer men langs een bergwand gaat. Hoe hooger men komt, hoe minder diepe dalen en steile hellingen er zijn om van den eenen kam op den andere te komen. Zelfs zóó klein wordt dat verschil, dat de weg op ons, na al het stijgen in den aanvang, den indruk maakte van een effen terrein om pas na het hoogste punt bereikt te hebben op de zelfde wijze te dalen, doch nu in omgekeerden zin n.l. lange hellingen af en korte op.

Naar inlichtingen, die ik te voren had ontvangen, verwachtte ik groote klimpartijen, doch dit is mij zoowel als aan mijne dragers zeer mede gevallen. Waar bij eene helling of top geen kalksteenen bloot kwamen, bestond de grond uit een geelachtig roode leemlaag, onder het geboomte met humus bedekt.

Eene opsomming te geven van de boomsoorten, die ik zag, anders dan met de papoesche namen, waaraan de plantkundige wetenschap op dit oogenblik weinig heeft, is voor mij als niet deskundige op het gebied der indische flora onmogelijk. Wel ontmoette ik het bekende „ijzerhout” en het niet minder beroemde „loria”-hout in pracht-exemplaren, evenzoo een forschen kaarsrechten boom met lichtroodbruinen schors, die bij verwonding rijkelijk een wit melksap liet vloeien, en die mijne javaansche dragers niet kenden; verder andere boomen, waarover mijne Papoea's in extase kwamen, zoodra zij de eigenschappen van het hout gingen opnoemen; zoo ook lianen, die een harsachtige gom uitzweetten, dan weer varens te kust en te keur, eveneens op het hoogste gedeelte bamboe en nogmaals bamboe, doch laat ik het hierbij laten, in bizonderheden kan ik niet verder afdalen.

Nu is hier gemakkelijk de opmerking te maken, waarom dan

geen materiaal voor een herbarium verzameld! Als niet deskundige is de grootste moeielijkheid gelegen in de keuze van wat men wel en wat men niet moet hebben; men staat voor een wanhopig rijken disch. Daarbij kwam, dat ik door de onvolledigheid van mijne uitrusting en bovendien voor het doel, waarvoor ik op reis was, met mijn tijd moest woekeren en mij niet te lang onderweg kon ophouden.

Tegen een uur of twee kwam het mij voor, dat wij niet meer zoo te klimmen hadden en spoedig bereikten wij een plateautje, waar oude met mos bedekte *pala*-boomen in overvloed stonden.

Zonder opwaarts te zien, weet men gewoonlijk wanneer men onder *pala*-boomen loopt, daar dit gewas de eigenaardigheid heeft om den grond te bedekken met zijn wortelgestel, waarvan het bovenste gedeelte wat bloot komt. Bovendien is dit wortelgestel ruitvormig verdeeld en wel zóó typisch, dat dit direkt opvalt; daarbij verspreidt de boom een aangenaam aromatischen geur, voor kenners reeds op een afstand waarneembaar.

Op onzen tocht was geen vogel te zien of te hooren geweest, terwijl ons gezegd was dat er geen gebrek aan wildbraad zou zijn.

Pas in dit *pala*-boschje schoten wij onze eerste en laatste woudduif.

Hier en daar zagen wij wel uitwerpselen van Casuarissen (*hĕrók*), evenzoo was de grond op sommige plaatsen sterk door de wilde varkens (*'ndoer*) omgewroet, doch van de nabijheid der beesten zelf hebben wij niets bemerkt.

Nadat het reisgezelschap, dat wat van elkaar was afgeraakt, zich hier weer verzameld had en men een tijdje gerust had, ging het verder om het *pala*-huisje op te zoeken, waarin wij zouden overnachten en dat in de buurt heette te zijn.

Gedeeltelijk volgden wij den weg naar het Noorden, waarna een oostelijk zijpad werd genomen, dat zich later naar het Zuiden boog. Eene wandeling van een groot half uur bracht ons, waar wij wezen moesten, doch het pad, dat naar ons logement voerde, was wel de allerslechtste weg, dien wij tot nu toe ontmoet hadden.

Ondoordacht vroeg ik, of er ook menschen in het *pala*-huis waren. Daaraan was natuurlijk niet te denken, luidde het antwoord, want het was immers nu geen *pala*-pluktijd.

Om dit antwoord beter te begrijpen het volgende:

De *pala* (*hènggi*) is een semi-cultuurgewas van de Papoea's van het meest westelijk gedeelte der Ass.-Residentie *West-Nieuw-Guinea*.

Waar hij meent, dat er een plek geschikt voor is, plant de Papoea, jong en oud, een stek. Het liefst niet te ver van het vaderlijk huis; vandaar, dat men ook de meeste *pala*-boomen in de nabijheid van het strand aantreft.

De Papoea n.l. geeft er de voorkeur aan, niet te ver van de zee te wonen, om steeds dicht bij zijn groote voorraadschuur van visch en schelpdieren te zijn.

Twee keer per jaar om en bij de maanden Juni en December, gaat men *pala* oogsten, want twee maal per jaar bloeit en zet de *pala* vrucht, die dan na een half jaar een rijpe noot voortbrengt. Tegen Juni worden dan geoogst de noten, die in December zich gezet hebben, derhalve in den West-mousson, en daarom door de handelaren „pala-barat" genoemd worden, en tegen December natuurlijk de „pala-timoer", de *pala* van den Oost-mousson.

Staan de *pala*-boomen dicht bij huis, zoo worden de noten, na van de dikke vruchtschil ontdaan te zijn, naar huis gebracht en te drogen gelegd op een staketsel boven het haardvuur, en wel op zulk eene hoogte, dat alleen de warme rook ze bereiken kan, om na droging aan de handelaren afgeleverd te worden.

Is de *pala*-tuin — om zoo eens te spreken — te ver weg, dan bouwt men, een zoogenaamd *pala*-huisje (*hènggi-woeri*), uit niets anders bestaande dan een dak, op betrekkelijk hooge stijlen, van palmbladeren — het liefst van „rottan" (kĕmbóedar)-bladeren om de duurzaamheid — met eene soort zoldering er in om de *pala* te bewaren. Van af dat de eerste *pala* er in gebracht wordt, laat men een rookend vuurtje onder die zoldering voortsmeulen. Is alle *pala* geoogst en opgeborgen, dan sluit de eigenaar de opening van die zoldering met een paar stukken boombast af en plaatst er zijn *kèra-kèra* voor. Af en toe gaat hij er naar kijken en maakt een nieuw vuurtje, dat dan eenige dagen blijft voortsmeulen. Is de tijd van handel daar, zoo wordt alles naar de „passer" gebracht en ingeruild tegen wat men wil.

Nu behoorden de *pala*-boomen, die wij voorbijgekomen waren, aan lieden van het strand, vandaar het *pala*-huisje.

Met de wetenschap, hoe gewoonlijk de *pala*-huisjes zijn ingericht koesterde ik niet veel verwachting van mijn aanstaand nachtverblijf, doch, ik zou in allen gevalle een dak boven het hoofd hebben en daarbij voldoende droog hout, vinden om een vuur aan te leggen ter bereiding van het avondeten. De mededeeling, dat vlak bij

de hut goed en overvloedig water was maakte, dat alle verdere bezwaren verdwenen. Van af *Hĕroéng-toéboe* was dit het eerste water, dat wij weer zouden kunnen drinken.

Bovendien verlangde ik hartelijk mij van mijn natte schoenen en door en door bezweete kleeren te ontdoen. Ik had n.l. witte zeildoeksche schoenen aan, te voren met lijnolie bestreken om ze waterdicht te maken, een methode echter, die niet geheel en al aan de verwachting heeft beantwoord. Mij van steviger schoeisel te voorzien was hier op het primitieve *Fakfak* natuurlijk niet mogelijk geweest. Ik heb anders verdriet genoeg gehad van mijn te lichte voetbekleeding. Zoo legden de hakken het den tweeden dag reeds af, waardoor ik, niet gewoon zonder hakken te loopen, op glibberige plaatsen mijn voeten zeer voorzichtig moest neerzetten. Dit een en ander voor hem, die zich aan een ander spiegelen wil.

Toen wij ons a.s. logies bereikt hadden, viel mij alles zeer mede. Bij het betrekkelijk ruime en nog al hooge *pala*-huisje, [1] dat tegen de gewoonte aan drie zijden gesloten was, stond een vrij bewoonbare hut. Alles deed er aan denken, dat hier meer gelogeerd werd en betrekkelijk voor langen tijd, want rondom was wat *oebi* geplant.

Het reisgezelschap verdeelde zich nu in de twee hutten. Al spoedig brandde er een lustig vuurtje en togen er een paar Papoea's op uit om water in een petroleum-blik te halen.

Wij waren juist onder dak, toen het wat regenen ging, doch dit was maar van korten duur.

Daar vooral op zoo'n reis het regime „qui de gène est gèné" heerscht, verkleedde ik mij fluks en voelde mij in mijn droge kleeding den koning te rijk.

Een paar ketels en potten, die medegenomen waren, stonden, nadat het water gehaald was, spoedig op het vuur. Om ons allen wat op te kwikken werd nu het eerst koffie gezet, waarna onze kok de toebereidselen voor het avondeten ging maken.

Het begon vrij spoedig donker en daarbij zeer koel te worden. Een flanellen jasje, dat ik uit voorzorg had medegenomen, kwam mij uitstekend te pas.

Om geen ongemak van regen te hebben en er meteen praktisch nut van te trekken, had ik al het goed en de diverse etenswaren

[1] Zie Pl. 3 fig. 8.

Fig 7.

Papoesch huis bij afwezigheid van de bewoners gesloten door een kèra-kèra er voor te plaatsen.

Fig. 8.

Pala-huis met groep mannen en vrouwen.

in ledige petroleum-blikken, afgesloten door een metalen deksel, geborgen. Die petroleum-blikken werden nu als water-tanks met veel succes gebruikt.

Opdat ik 's avonds niet in het donker zou behoeven te zitten, en om 's nachts bij mogelijke ongevallen een licht te hebben, dat niet uitwaaien kon, had ik een pak kaarsen, en een stopflesch zonder stop bij mij. Op den bodem ervan had ik bij wijze van een chineesche lantaarn een stuk blik gefabriceerd, waarin een kaars paste; een koperdraad om den hals der flesch met een anderen dito als hengsel voltooide de hanglamp, die mij uitstekend te pas is gekomen.

Tegen zeven uur begon een ieder slaap te krijgen. De open wand van de *pala*-hut — waarin ik zou overnachten — werd met het medegebrachte zeil toegemaakt: kleeren, schoenen en slobkousen hing men in de andere hut op, om bij het vuurtje, dat men daar dien nacht zou aanhouden, te drogen.

Ik liet mijn hangmat hijschen en legde mij gekleed en wel er op te slapen. Eenige stukken boomschors op den grond maakten de slaapgelegenheid der anderen uit. Terwijl de menschen, die bij mij in het *pala*-huisje sliepen, weldra vast in slaap waren, bleven zij, die de andere hut bezet hadden, nog een tijdje wakker en hadden het zeer druk over een „perkara", die een paar maanden geleden was afgespeeld. Alles werd weer opgerakeld, en aan de uitroepen hoorde ik, dat een ieder met volle belangstelling aan het gesprek deel nam.

Ik kon zoo snel den slaap niet vatten, waartoe ongetwijfeld wat maag- en buikpijnen het hunne bijdroegen, waarvoor ik geen medicamenten noch spiritualiën bezat daar ik met het oog op den korten duur der reis niets van dien aard had medegenomen. Dit speet mij nu niet weinig, doch wat was er aan te doen.

Alleen het snerpend gesjirp van krekels en af en toe het tjokkend geluid van een boomkikvorsch onderbrak de stilte van den avond.

Onbevreesd in het land, waar tijgers en ander verscheurend gedierte ontbreken, lag ik in mijn hangmat te soezen. Hoe lang weet ik niet, toen ik plotseling klaar wakker werd door een lichtschijn. Ik kijk rond en ontwaar een mijner Papoea's, die in een hoek een vuurtje aanmaakt, en er een paar steenen om heen stapelt. 't Was intusschen vrij koud geworden. Weer word ik 's nachts wakker. Zonder bepaald doel steek ik mijn licht aan en zie nu mijn Papoea

in kalme rust, doch merk ook nu pas, met welk doel het vuurtje van daareven is aangemaakt geworden. Mijn vriend ligt te slapen met de voeten tusschen de warme steenen gestoken.

Vroeg in den morgen zijn allen reeds bij de hand. Ik vond het vrij guur en koud; de Papoea's schenen er ook zoo over te denken, want zij hurkten allen om het vuur, dat hoog opvlamde. Nieuwsgierig om te weten hoeveel graden het wel was, trad ik in de vrije lucht keek op mijn thermometer, dien ik 's nachts buiten had gelaten. Ik vertrouwde mijn oogen niet. Het ding wees 61° Fahr. Was 't wonder, dat wij het koud hadden? Immers de laagste temperatuur, die ik ooit te *Fakfak* had waargenomen, was ± 68° Fahr., wat hoogst zeldzaam gebeurd was, en dan vond een ieder het vrij frisch, en nu teekende de thermometer 61° Fahr. Alles was buiten kletsnat; van de boomen druppelde het neer, alsof het pas geregend had, en toch waren de avond en de nacht allerprachtigst geweest. Het water, dat ik uit de bron liet halen, was heerlijk koud. Terwijl het ontbijt, dat uit rijst met „ikan goreng" zou bestaan, gereed werd gemaakt, liep ik eens in de buurt rond om een en ander op te nemen. Mij dacht een „sanatorium voor de Fakfakkers" zou hier goed op zijn plaats zijn. Dat ik de hoogte niet kon meten, waarop dit punt lag, ontstemde mij niet weinig.

Eindelijk was alles gereed, ten overvloede werd nog een pot met rijst klaar gemaakt om tegen twaalf uur te verorberen en de tocht werd op Zaterdag 30 Augustus voortgezet.

Dezelfde ellendige weg, die naar het *pala*-huisje leidde, moest gedeeltelijk weder afgelegd worden, waarna wij een ander voetpad insloegen om op den hoofdweg naar *Sĕkár* te komen.

Dit laatste was een verbazende klim, zoodat allen, ondanks den vroegen koelen morgen, sterk bezweet boven kwamen. Ik heb toen ook kunnen waarnemen, hoe ongemeen vlug een Papoea zich een weg door de wildernis baant en hoe ongemeen geoefend zijn oog is in het opmerken van kleinigheden. Om den weg eenigszins te bekorten stelde *Aséri* voor dwars door de wildernis te gaan, en meteen de daad bij het woord voegende, liep hij vooruit en daar ging zijn *potpot*, links en rechts, en rechts en links een houw. De weg was in een wip klaar. Al voortrukkende, riep hij opeens, dat wij in de goede richting waren. Ik, voor mij, zag niets anders dan struikgewas en dunne boompjes, en vroeg hem hoe hij dit wist. „Er zijn hier meer menschen langs

geweest", luidde het antwoord, terwijl hij mij op eene kleine inkeping in een boomstam wees, dien ik reeds gepasseerd was. Ik zelf had niets bemerkt en nu moest ik nog goed toezien om de „inkeping" te vinden. Dit is mij bij de Papoea's altijd opgevallen: een scherpe blik voor de minste kleinigheden, doch een gemis om het algemeene te overzien.

Eenmaal op den weg naar *Sĕkar* ging het uitstekend. Wel was in het eerste uur het terrein nog al geaccidenteerd, doch niet om er over te roepen. Rechts en links steeds bosch met hooge boomen, — vandaar geen noemenswaard struikgewas — overal een kijkje gunnende in de naaste omgeving.

Wij kwamen vervolgens op een Papoesche pleisterplaats. Bij een grooten boom was de grond eenige meters in het vierkant schoongemaakt, terwijl zich middenin de rest van een houtvuur bevond. Hier nam *Aséri* van ons afscheid om naar *Siópten* terug te keeren.

Voordat ik toebereidselen voor mijn tocht maakte, had ik vaak navraag gedaan naar water. Steeds luidde het bescheid, dat er op de bergen wel is waar geen bronwater te vinden was, doch dit niets te beduiden had, daar men er hoopen met bamboe (*wédi*) kon houwen, wier geledingen gevuld waren met prachtig water.

Ik had wel eens vernomen en gelezen, dat men af en toe in bamboe water vond, doch dat het minder raadzaam was, dit water te drinken. Mijne Papoea's echter waren steeds enthousiast, als zij het over bamboewater (*wédi-kra*) hadden.

Een ieder, wien ik naar water vroeg, gaf mij steeds dezelfde inlichtingen, klapperboomen (*noer*) waren er niet; hoe hooger de bergen in, hoe minder *pala*-boomen, doch des te meer waterhoudend bamboe. Ondanks die pertinente verzekeringen, was ik niet erg op mijn gemak en zorgde derhalve er voor mijn veldflesch niet noodeloos aan te spreken.

Bij bovengenoemde pleisterplaats stonden eenige geledingen bamboe tegen den boom aangeleund. Het bleek de beroemde bamboe te zijn, en dat wij nu op de hoogte waren gekomen, waarop zij zich begon te vertoonen.

Ik moet eerlijk getuigen, dat ik nieuwsgierig verlangend was om met bamboe-water kennis te maken en vroeg daarom mij een stuk te halen. Een der mannen daalde in een soort dal neer en kwam terug met twee geledingen bamboe aan één stuk.

Er werd een gaatje ingeslagen en het water klokte er uit. Een ieder dronk er gretig van, zoodat ik mij verleiden liet een proefje te nemen.

Men had mij er werkelijk niet te veel van verteld. Het is een prachtig vocht, helder als het helderste bronwater met een zeer licht wrangachtigen smaak, die niet onaangenaam is en zeer dorstlesschend werkt.

Op den zelfden dag, eenige mijlen verder pleisterend, hebben wij met dit water koffie gezet, wat „sajor" bereid, zelfs baadden zich een paar van mijne reisgenooten er mede.

Men vertelde mij, dat boven, waar de grond, regen of geen regen, altijd vochtig is, de bamboe tot in de toppen gevuld is met water. Daar waar deze bamboe-soort voorkomt en de grond wat droog is, vindt men ook wel water in de onderste geledingen, doch dit is dan iets of wat troebel. Toch wordt dit troebel vocht zonder schade voor lijf en leden gedronken.

Niet elke bamboe vertoont dit zelfde verschijnsel in die mate; 't is een bepaalde soort, nog al zwaar van stam. Papoea's noemen haar slechts *wédi kra toewèda* d. w. z. bamboe (met) water (er in) aanwezig.

Ik had twee Javanen bij mij, die mij, op mijn vraag daarover, mededeelden, dat op *Java* wel bamboe voorkomt met water, doch ze was zeer zeldzaam en bracht ook zulk prachtig water niet voort.

De Atjeher, die mijn „barang" hielp dragen, deed mij het verhaal, dat in *Atjeh*, zelfs hoog in de *Gajoe*-landen waar hij gewoon was heen en weer te trekken, zulke waterhoudende bamboe niet voorkwam.

Hoe het elders in onzen archipel met deze bamboe-soort gesteld is, weet ik niet [1]).

Ik heb hierbij wat lang stil gestaan, omdat dit feit in zulk een waterarme streek als de landschappen *Kapauër*, enz, enz. blijken te zijn, niet van belang ontbloot is.

Mochten later enkele gedeelten in cultuur gebracht worden door bijv. „getahpertja"-aanplantingen aan te leggen — waartoe de grond zich bizonder schijnt te leenen, afgaande op een paar

---

[1]) Rumphius noemt in zijn *Herbarium Amboinense* Lib. VI Caput 1. de waterhoudende bamboe *Leleba* en zegt o. a.: „Het riet is van buiten glad, aan de onderste leden grasgroen, aan de bovenste lichtgroen en witachtig, d'afgekapte droogen wit op, van binnen hol en sommige leden aan 't groene hebben klaar drinkbaar water." — Zie ook bij Filet No. 756. (Redactie).

ingevoerde exemplaren, die te *Fakfak* allerweelderigst groeien — dan is het zeker een eisch van zelfbehoud om deze bamboe-soort niet alleen te sparen, doch de aanplant ervan zooveel mogelijk te bevorderen.

Waterarm noem ik deze streken, en m. i. terecht. Wel valt er in het algemeen voldoende regen — in den Zuid-Westmousson van September tot Maart met opkomende windvlagen, na dagen lang droogte, in den Zuid-Oostmousson meer gestadig vergezeld van voortdurende winden uit het Z.-O. — doch het water heeft geen gelegenheid in den grond te dringen en zich daar te laten vasthouden. De uit één kalksteenbonk bestaande bodem neemt het water niet anders in zich op dan in zijn spleten en scheuren, om het verder langs onderaardsche kanalen af te voeren.

Zoo o. a. de meer besproken rivier van *Fakfak.* Gaat men die op, dan zal men niet al te ver van de monding het water onder den bodem hooren loopen. Het ruischen van het stroomende water is zoo sterk, dat men slechts heeft stil te staan om het geluid onder zich te hooren. De bedding verder opgaande komt men bij prachtige water-kommen, waarvan de bodem uit één stuk steen bestaat, niet dieper dan een man hoog is. Van boven stroomt er steeds water in, doch zichtbaar wegloopen doet het water niet; het moet derhalve den grond inzinken.

Een dergelijken toestand vindt men bijna overal. Ik ken slechts een paar stroompjes, die hun water bovenaardsch naar zee afvoeren.

Valt er nu veel regen, dan vullen zich die beddingen met geweldige hoeveelheden water; de groote rolsteenen, die naar beneden zijn vervoerd, leggen daar zwijgend getuigenis van af.

Ik sprak er boven reeds van, dat dan het water tot ver in zee zoet was. Dit is ook de reden, dat men aan den ingang van zulke baaien, die de uitmonding van een bergkloof vormen, geen koraalbanken vindt, wel prachtige diepe straten tusschen die banken, zooals o. a. bij de reeds genoemde baai van *Fakfak*, die aan den ingang wel door koraalbanken wordt omzoomd, doch welke tusschen zich een fraaie vaargeul openlaten.

Het is echter tijd, dat ik met mijn reis voortga.

Van af bovengenoemde pleisterplaats was de weg betrekkelijk vlak, zoodat mijn dragers er den pas in zetten. Daarvoor was nog een andere reden n.l. de boschbloedzuigers, de beruchte „patjet's", hier onder den welluidenden naam van *idabôér* bekend. Het krioelde van die beesten, die hier op effen terrein en in de vochtige

struiken zich „eingebürgert" hadden. Mijne dragers hadden hunne zakmessen in de hand, om nu en dan met eene vlugge beweging de ongenoode gasten van de bloote beenen af te schrappen. Ik had er natuurlijk geen last van, ofschoon ze ook op schoenen en slobkousen rond kropen en zich langzaam naar boven werkten, zóó ongemerkt zelfs, dat op een goed moment één van de kleinste soort in de mouw van mijn jas was geslopen en zich op mijn arm had vastgezogen.

Tegen half elf kwamen wij op een open plek, die wij zeer geschikt „Halfweg" zouden kunnen noemen, want hier zijn wij zoowat op het midden van den weg *Fakfak-Sĕkar*, of liever *Fakfak-Wèr-toewar*, het water, dat in open verbinding met de zee en alzoo met *Sekár* staat.

De plek, onder den naam van *Wedi 'mboet-'mboet* bekend, is een plateautje aan den rand van een zeer diep dal met oostwaarts het uitzicht op een bergketen, die Z. O. — N. W. loopt.

De toppen waren helaas met wolken omfloersd, bovendien was het zeer heiig zoodat ik noch een foto nemen, noch een hoekmeting doen kon om mij nader te verkennen.

Te lang konden wij het hier — waar een open ruimte van ongeveer dertig meters in het vierkant met wat *alang-alang* begroeid was — niet uithouden, door het groote aantal bloedzuigers.

Daar het kort na *Wedi 'mboet 'mboet* geleidelijk dalen was, ging de tocht snel vooruit.

Ik had te voren nog een aardige ontmoeting gehad. Drie van mijn niet-Papoesche dragers waren in mijn gezelschap de anderen een heel eind vooruit, toen ik bij een open plaats in het bosch stiet op twee Papoea's met hunne vrouwen en drie kinderen, waarvan twee nog gedragen werden. Nauwelijks zagen zij mij, of de vrouwen vlogen het bosch in terwijl de mannen naar hunne vuurwapens grepen. Ik sprak hen in hun eigen taal toe en stelde hen gerust; wat tabak, sigaretten-papier en een doosje lucifers bracht ons ras op goeden voet. Daarna riep ik de vrouwen en de kinderen, en toen de respectievelijke echtgenooten hunne stemmen aan de mijne paarden, verschenen zij ook, hoewel wat schoorvoetend.

Toch waren wij al heel spoedig goede vrienden; wat kralen en een doosje van gekleurd metaal brachten ons tot elkaar. Wij hadden het druk over elkander's reis, toen de anderen naderden. Het bleek dat men vrienden onder mijne reisgenooten telde, zoo-

dat na wat uitdeeling van tabak wij als de beste maatjes van elkaar afscheid namen.

Zóó trekken hier de Papoea's met hun huisgezin vaak dagen lang rond om o. a. bij bloedverwanten „bijdragen te gaan inzamelen voor de betaling van een bruidschat", dit is zoo'n nationaal gebruik, dat zij eene afzonderlijke uitdrukking er voor hebben n. l. *hèrèpĕrè.*

De marsch ging nu snel vooruit, want wij moesten zien Papoesche huizen vóór donker te bereiken, daar ik voor mij, zelfs na de ondervinding van den vorigen nacht, er weinig op gesteld was een eigen hut op te moeten slaan.

Wel verzekerden mijne Papoea's, dat er „dichtbij" huizen waren, doch daar ik wist hoe rekbaar het begrip van „dichtbij of niet ver" bij hen is, vond ik het verkieselijker desnoods reeds om drie uur dan pas om zes uur onder dak te zijn.

Van rusten kwam nu niets meer in, vooral daar het pad hoe langer zoo fraaier werd. Ten laatste kwamen wij aan een eind, dat werkelijk den naam van weg verdiende. Aan weerzijden waren de struiken weggekapt.

Terwijl boven, waar wij gemiddagmaald hadden, de regen bij stroomen was neergevallen, bleek hier de grond kurkdroog te zijn.

Hier en daar begon een verlaten tuin op te dagen, een teeken derhalve, dat wij weer in een bewoonde streek kwamen. Ook *pala*-boomen kwamen in het zicht. 't Was onderwijl ongeveer half drie geworden met prachtig weer.

Een genot voor mij om de zon weer eens terug te zien, ik had haar twee dagen lang „schmerzlich" gemist.

Niet lang daarna splitste zich het pad in tweeën — later is mij gebleken dat het noordelijke pad naar de *Kajóni* voerde, — één bleef noordelijk loopen, terwijl een ander eene oostelijke richting had.

Hier moesten wij een poosje stoppen, en konden wij op dien dag het laatste bamboe-water drinken, daar de massa waterhoudend bamboe, die wij boven hadden aangetroffen, hier niet meer te vinden was.

Terwijl een van mijne Papoea's alleen vooruit was gegaan om eens poolshoogte te nemen, zag ik wat aardigs gebeuren.

Vier personen, die mij achterop gekomen waren, en met een oude *tjawat* den tocht hadden gedaan, zonderden zich even af en zie! als „dandy's" kwamen zij te voorschijn. Een splik splin-

ter nieuwe en fraai gebloemde „tjawat" hadden de heeren omgedaan, de *tókma* was niet vergeten een der oudsten had zelfs zijn *wònô-wándir* om den linker bovenarm gekneld.

Natuurlijk een lachende opmerking van mij over al dat mooïs, en als antwoord, dat zij eigenlijk op „Brautschau" waren.

Is nu zulke „mooi makerij" ijdelheid? Het feit vond ik te aardig om het te verzwijgen.

De *tókma* is een haar-tooisel gemaakt van de staartveeren en slagpennen der jaarvogels (*wámar*) en zoo mogelijk de lange staartveeren van een haan. Ik zal elders gelegenheid hebben om in alle bizonderheden over de *tókma* te handelen, evenals over de *wònòwandir*, een soort „militaire Willemsorde," die bestaat uit één of meerdere paren van de slagtanden van den ever aan het breedste eind door een koord aan elkaar verbonden, terwijl de punten gewoonlijk openstaan. Hij, die op *honggi*-tochten bewijzen van „moed, beleid en trouw" heeft afgelegd, wordt door zijne tochtgenooten met een *wònò-wándir* versierd, een eereteeken, waarop de Papoea niet weinig trotsch is. (Zie Pl. 4 fig. 9).

Eigenlijk behooren die tanden van een wilden ever afkomstig te zijn, doch, eilacy, hierin komt ook al de klad, want de Papoea fokt de jonge wilde beesten ter wille van de slagtanden op.

Ook heb ik meer dan eens vernomen, dat de ijdelheid den mensch hier eveneens parten speelt, en een niet tot dat eereteeken gerechtigde, vooral als hij in streken komt, waar men hem minder kent, zich een *wònò-wándir* om den arm knelt om respect in te boezemen.

Mijn Papoea kwam terug met de boodschap, dat zich vlak bij wel een huis bevond, doch alle mannen afwezig waren, zoodat het verboden was (*pòhòn*) er in te overnachten. Hij stelde mij derhalve voor nog wat verder te gaan naar eene woning, die door bloedverwanten van hem gebouwd was, als ten minste *nènda* (vriendlief) — dat was ik — niet al te vermoeid was.

Ik kon gerust verklaren zoo goed als geen spoor van vermoeidheid te voelen, ofschoon ik van 's morgens half acht reeds geloopen had.

Toen wij na twaalven rustten om te eten, was ik doodmoede en lokte mij het vooruitzicht een nog even langen weg te moeten afleggen, als dien wij reeds achter den rug hadden, weinig aan. Terwijl ik bezig was de suiker door mijn koffie te roeren, schoot mij te binnen, dat suiker zoo vaak aangeprezen wordt tegen ver-

Fig. 9.

Papoesch krijgsman in oorlogsdosch.

Fig. 10.

Hori (sjamaan) zich gereed makende om zijn bescheringeest (tontonggar) op te roepen.

moeiheid; nu, ik kon er licht de proef van nemen, meende ik. Dra was een glas met bamboe-water gevuld en schepte ik het glas half vol met suiker, en toen alles opgelost was, dronk ik mijn stroop op; daarna at ik nog een paar gekookte eieren.

Of het nu lag aan de suiker, dan wel aan de eieren, dan wel aan zelfbedrog — ik wil noch voor het een noch voor het ander partij trekken — doch alras was mijne vermoeidheid verdwenen en toen ik 's avonds om een uur of vijf eindelijk daar was, waar wij zouden overnachten, voelde ik mij even frisch als des-morgens.

Dit terloops hier gemeld, een ander kan er zijn voordeel mede doen.

Wij vervolgden nu onzen weg oostwaarts. Dit was nu eene nieuwe richting, want tot nu toe waren wij steeds noordelijk gegaan, met afwisselend N.W. en NO. De grond was effen, doch in eens stonden wij voor een steilen weg, dien wij op moesten.

Zonder groot bezwaar echter klommen wij naar boven. Wij bereikten een plateautje met een huis er op, ik trad naar voren en — daar lag de *Mac-Cluer*-golf voor wij met de eilanden *Ogar* en *Argoeni* en al de andere kleine eilandjes er om heen, die de baai van *Sĕkar* afsluiten en haar tot een der schoonste van geheel *Nieuw Guinea* maken.

't Was een verrukkelijk panorama; alleen was de lucht erg heiig, waardoor ik den overkant der Mac-cluer-golf niet in het zicht kon krijgen.

Spoedig was met de bewoners van het huis kennis gemaakt, waartoe niet weinig bijdroeg, dat ik de kinderen kleine geschenken gaf. Dit laatste is altijd een probaat middel. Kom ik ergens voor het eerst, dan begin ik altijd met de kinderen en laat de volwassenen voorloopig maar links liggen. Kralen, doosjes, spiegeltjes, fluitjes, enz. enz. worden steeds gretig door de kinderhandjes aangegrepen. Is een kind een beetje angstig, dan komt papa of mama direkt aangeloopen om het deel, dat voor hun aanvallig wicht bestemd is, in ontvangst te nemen en de vertrouwelijke aanraking is daar. Geschenken aan ouderen leiden niet zoo spoedig tot het doel. De ondervinding is voor mij hier de beste leermeesteres geweest.

Om de plaats waar ik nu was — *Pat-widi-widi* geheeten — ten opzichte van bovengenoemde eilanden te bepalen, maakte ik fluks van mijn boussole gebruik.

Ik stond hier vrij hoog boven de zee, doch niet gewoon aan schatting van hoogten, durf ik geen cijfers noemen.

De inwoners van dit gehucht waren de eerste menschen van over de bergen, die ik ongestoord in hun doen en laten kon nagaan. Ik heb alles nagesnuffeld, doch kon geen verschil noch in taal noch in uiterlijk, noch in huizenbouw, noch in huishoudelijke gewoonten met hen, in wier midden ik in het landschap *Kapaučr* leef, opmerken.

Met gemak verstond ik hen en zij mij. Zelfs met de vrouwen een gesprek aan te knoopen ging mij zonder moeite af, en dat zegt wat.

Mannen, vrouwen en jonge meisjes, hoe klein ook — jongelieden, die nog nooit een evenmensch naar de andere wereld hebben geholpen, is dit verboden — kauwen hier „pinang" (*kâham*), te samen met de langwerpige vruchten (*kanaan*) van de „sirih"-achtige slingerplant, waarvan de bladeren bij hooge uitzondering gegeten worden, verder kalk (*kòboek*) en „à discrétion" een pruim tabak (*mâhi*).

Mannen en vrouwen kauwen verschillend, en wel een man kauwt droog, d. w. z. het speeksel, dat geproduceerd wordt, spuwt hij uit, terwijl een vrouw een soort slobber in den mond houdt (sit venia verbo). Met den mond vol speeksel spreken zij betrekkelijk rad. Een en ander draagt allesbehalve bij om de helderheid der klanken te bevorderen.

Kon ik in den aanvang mijner Papoesche studiën betrekkelijk vrij spoedig de mannen redelijk verstaan, het heeft mij heel wat oefening en moeite gekost voor en aleer ik met de vrouwen een praatje wist te maken.

Een paar mannen verstonden een mondvol Maleisch, maar wat voor Maleisch!

Terwijl ik naar de eilanden-reeks in de verte keek, vroeg ik, of men het schot van de mail-stoomers bij 't ankeren te *Sĕkar* kon hooren. Alsof in de verte een geweer werd afgevuurd en dan nog flauw, was het antwoord. Wij waren derhalve nog zeer ver verwijderd van de plaats onzer bestemming.

Al heel spoedig werd mij om medicijn (*âdop*) gevraagd. Nu, wonder was het niet, want ik zag enkele exemplaren van het menschelijk geslacht rondloopen, die er afzichtelijk genoeg uitzagen.

Ik wil niet eens spreken over de algemeen voorkomende huidziekte, elders „cascado", hier *bokbok* of *òbok* geheeten, [1]) die ik geen kwaal kan noemen en waarvan de lijders geen andere onaange-

[1]) Zie Pl. 2, fig. 6.

naamheid schijnen te gevoelen, dan af en toe wat jeuken, vooral als de huid nat wordt. Of deze ziekte besmettelijk is? Ik heb in mijn tweejarig verblijf in *Nieuw-Guinea* in verschillende streken *bókbok*-lijders gezien, doch steeds heeft het mijn aandacht getrokken, dat bijv. van broeders en zusters, die voortdurend om en bij elkaar zijn, vlak tegen elkaar aan slapen, een paar van hen van onderen tot boven vol met *bókbok* zaten, terwijl anderen geen vlekje op de huid vertoonden. Ik heb moeders met zuigelingen gezien, welke laatste met *bókbok* behept waren, terwijl vader en moeder die ziekte niet hadden. Mannen, wier huid door de jarenlange inwerking van *bókbok*, als perkament was, levende met vrouwen, die volkomen gaaf bleven, terwijl zij bij haar toch reeds kinderen verwekt hadden.

Een Papoea is anders niet onverschillig voor het al of niet voorkomen van dit ongemak, daar o. a. de hoe-grootheid van het bedrag van een bruidschat maar al te vaak in verband staat met het al of niet voorkomen van „cascado".

De „cascado"-kwaal is wel de minste van alle kwalen, waarmede de Papoea „gezegend" is. Het zijn de ontzettende verzweringen, waaraan de menschen hier verschrikkelijk lijden.

Dit kan ons geen verwondering baren bij de wetenschap, dat de Papoea zich zelden of nooit wascht. Bijna een ieder is aan een zekere vervuiling onderhevig, zoodat elk klein wondje aanleiding geven kan tot de allerheftigste infectiewonden.

Het is hoofdzakelijk hiervoor, dat zij medicijn vragen. Geeft men den raad alles goed met water te reinigen, dan heet het steeds dat er geen water is. Dit is geen leugen! De Papoea is in dit waterarme land reeds blijde wat water te hebben om te drinken, hoe zou hij zich geregeld kunnen reinigen!

Vaak zeer ver weg moet het water gehaald worden. Regent het, zoo worden de bamboe's die als waterkannen gebruikt worden, gevuld. Dit geschiedt op een zeer eigenaardige manier.

Goten aan de huizen te maken, daaraan schijnt men nog niet gedacht te hebben, doch wel omwikkelt men den stam van groote boomen met boombast of andere stoffen en maakt aan die omwinding een soort van tuit. Het langs den stam naar beneden vloeiende regenwater wordt nu door dien band tegengehouden en loopt langs de tuit in den bamboe-koker, dien men er tegen aan heeft gezet.

Waar zich een soort bron bevindt, zal men geen woonhuis zetten met de onafscheidelijke tuinen, waarvoor het bosch neergeveld moet worden. Men blijft er ver van af: geen boom mag in den

omtrek gekapt worden. Doet men het, dan loopt het water weg, zeggen de Papoea's.

Ziehier de natuurmensch, die het verband tusschen water en boomen voelt, al kent hij er de natuurlijke oorzaken niet van, en derhalve iets geheimzinnigs er achter zoekt.

Om terug te komen op de medicijnen. Ik had niets bij mij, en daarom kon ik met een gerust geweten verklaren, dat ik voor de wonden, voor hoofdpijn, voor buikpijn enz., die deze of gene had, geen *adop* voorradig had.

Met het verstrekken van geneesmiddelen moet men overigens zeer voorzichtig zijn. Heeft het geen succes, dan is men zijn reputatie kwijt, ja, men zou kwade vrienden worden.

Het werd echter hoog tijd om door te gaan. Noode nam ik afscheid van het heerlijke punt, waarop ik mij bevond.

Nog een uurtje werd er gemarcheerd. De weg ging over betrekkelijk oneffen terrein, want nu kwamen er steenen bloot, die in vorm, structuur en ligging overeenkwamen met die, welke ik te Fakfak gewoon ben te zien. Dit was zelfs zóó sterk, dat de dragers, die nooit hier geweest waren, lachende de opmerking maakten, dat zij nu zeker in de buurt van *Fakfak* zouden zijn.

De grond was overal erg droog; in geen maand had het geregend, vertelde men ons later.

Eindelijk bereikten wij een verlaten tuin, waar het loopen over de oude boomstammen, dank zij de langdurige droogte, zonder bezwaren ging,

Zoo'n verlaten tuin heeft een woest aanzien, doordat hij meer dan een manshoogte vol kreupelhout staat. Bij het opgroeien begint de strijd om het bestaan en het bosch ontstaat, nu doorzichtig geworden, doordat al het onderhout, dat niet sterk genoeg was zich in de hoogte te werken, om ook een sprankje levenwekkend zonlicht te ontvangen, is afgestorven.

Een „pinang" boschje gaan wij door; in de verte een lichte plek en wij zijn in den nieuwen tuin, waar de suikerrietstengels aan kleine boomstammen, die men bij het omhouwen van het bosch heeft gespaard, vast gebonden meer dan drie meters hoog zijn. In de verte het huis, waar wij den nacht zouden doorbrengen. Wij zijn te *Pèr prekdka* aangekomen. Het was ongeveer vijf uur.

Ik nam een en ander op, en met genoegen kon ik constateeren, dat wij het beter zouden hebben dan in den eersten nacht. Met

toestemming van het hoofd des huizes richtten wij ons voor den nacht in. Gelukkig had men de lange bamboe's met water gevuld, zoodat ik mij verfrisschen kon, terwijl onze kok de gelegenheid had om voor den inwendigen mensch te gaan zorgen.

Intusschen kwamen de vrouwen terug uit de tuinen, waar men „oebi, keladi en hambita" (de „laboe") was gaan halen. In den aanvang waren zij wat schuchter, doch de kinderen brachten ons weldra tot elkaar. Volgens mijn gewoonte ging ik een beetje aan het rondloopen om een en ander te bekijken, gevolgd door de lieve jeugd, die om strijd op mijn vragen naar een en ander antwoordde. Onderwijl gingen de vrouwen er toe over het avondmaal te bereiden. Terwijl de jonge ongetrouwde mannen het bosch inliepen om bamboe en droog hout te halen, schilden en wieschen de vrouwen de „oebi" en „keladi" in kleine bakken, gemaakt van de naar elkaar toegevouwen bladscheede van de „pinang".

Nadat een der knoopen van een bamboe-geleding was afgesneden, werden eenige stukken bamboe met „oebi" of „keladi" gevuld, andere met proppen en plukken *hambita*-blad en de bamboe met een handvol bladeren gesloten.

Gedurende den tijd, dat de vrouwen hiermede bezig waren, maakten de jonge mannen het vuur aan. Alles ging in de open lucht, 't was dan ook prachtig weer. Toen het vuur goed brandde, werden in de lengte aan weerszijden een paar boomstammen gelegd en daarop dwars over het vuur de gevulde bamboe's. En terwijl het vuur lustig opvlamde en de avond begon te vallen, waren de vrouwen druk in de weer de bamboe's om en om te keeren; intusschen vloog de damp uit de bamboe's, ten teeken, dat een en ander in zijn eigen vocht bezig was gaar te worden.

Daar de bergwind begon te blazen, kwamen bijna alle huisgenooten om het vuur hurken, om zich wat te warmen. Ik maakte ook van het vuur gebruik om mijne natte kleeren te drogen en bleef er bij staan, daar ik in het woonhuis het niet uithouden kon van den rook.

't Was een fantastisch gezicht, toen de duisternis inviel, al die gestalten om het vuur gedoken te zien, terwijl de vrouwen de bamboe's om en om keerden ter voorkoming van verbranden.

Eindelijk tegen een uur of zeven was alles gereed. Dezelfde schaaltjes, waarin tevoren een en ander gewasschen was geworden, vermeerderd met borden van Chineesch en Europeesch maaksel, werden in een rij gezet, waarna de vrouw des huizes, die al het

eten-gereed-maken had geleid, de bamboe's van het vuur nam, en al schuddend den inhoud er van over de verschillende bakken en schotels verdeelde. Met luid geroep werden allen uitgenoodigd aan het maal deel te nemen. Ook ik kreeg mijn deel, doch ik maakte mij er van af, daar ik den moed miste van het niet al te rein bereide maal te eten.

Voordat het donker werd, had ik, zooals elders, in het huis rondgekeken, of ik ook wat vinden kon, dat aan speciale Papoesche kunst deed denken.

Wel werd de mat, zooals elders, voor mij uitgespreid, doch zij was uit *Serang* ingevoerd. De matten, die men hier maakt, zijn geen vlechtwerk, doch bestaan uit aaneengeregen *pandan*-bladeren. Zij worden dan ook niet opgerold, zooals gewoonlijk met matten geschiedt, doch slechts opgevouwen.

Neen, 't was hier wat kunst betrof, al net zoo treurig als in het landschap *Kapauĕr*. Het verschil tusschen den kunstzin en kunstnijverheid aan den noordkant der Mac-Cluer-golf — waar het volk minder in aanraking is geweest met de buitenwereld, — en hier is werkelijk groot. Het zou mij te ver voeren om daarover in bizonderheden af te dalen, ik constateer alleen het feit. Zelfs de *tómèn's*, waarvan ik boven sprak, worden niet eens in deze streken gevlochten, doch komen van het eiland *Karas*. En toch is een Papoea ondenkbaar zonder *tómèn*.

Wat eenigszins op kunstvaardigheid wijst zijn de kleine tasschen, die de vrouwen voor zich en hunne mannelijke bloedverwanten uit *pandan*-blad, of ander materiaal, weten te vlechten. Die taschjes worden in de *tomèn* gedragen om kleinigheden, zooals tabak, „pinang", amuletten, lucifers, patronen, enz. enz. te bergen.

Ook munten sommige mannen uit in het snijden van gevesten voor hunne houwers, waarvan het lemmet ingevoerd wordt uit *Gòròng* of *Makasser*.

En toch is de Papoea verre van dom en niet ontbloot van smaak voor het schoone.

Ik voor mij heb de zekere overtuiging, dat met dit volk wel wat te beginnen valt, doch een eerste eisch is, dat men het weet te leiden, vooral niet besturen. Het volk is nog verre van rijp om de zegeningen van een bestuur te begrijpen. Bestuur geeft in een dergelijk geval steeds verwijdering. Doch — dit zijn beschouwingen; die ik liever elders en vollediger wil behandelen, dan ik hier kan doen, alleen wil ik hier nog releveeren, dat de

Indische Regeering een zeer verstandige daad gedaan heeft met een begin te maken *Nieuw-Guinea* in nadere aanraking met de andere Indische bezittingen te brengen.

't Zal hoe langer hoe meer blijken eene noodzakelijke aanvulling van het reeds eenmaal onder geregeld bestuur staande gedeelte van Ned.-Indië te zijn, en wel voor beide partijen in den meest volmaakt economischen zin.

Is *Nieuw-Guinea* in voortdurend contact met het overige gedeelte van den Archipel gekomen, dan zou aanvoer van „sago" uit *Nieuw-Guinea* in een tekort aan voedingsmiddelen elders kunnen voorzien.

Bij het hooren van het woord „sago" wordt steeds gedacht aan pap, en dat men elders op den duur geen „boeboer sago" zou lusten is te begrijpen. De ware „sago"-liefhehbers hier zouden het evenmin dag in dag uit prefereeren. Neen, het „sago"-meel in de daarvoor bestemde leemen vormen (*forna*) tot „sago"-koekjes gebakken is bijv. met *sajoer* en visch of vleesch een smakelijk maal. Eet de inlander hier den „sago"-koek alleen met visch, dan heeft hij er een kopje water bij, waarin hij het koekje doopt om het te bevochtigen. Zoo ziet men hier elken inboorling, ja, vele lieden uit *Makasser*, *Soerabaia* en andere streken, de „sago" verorberen.

Toen eens op *Fakfak* gebrek aan tarwemeel was, doordat de boot, die eenmaal per maand onze levensmiddelen brengt, bij *Larat* op de rotsen was geloopen, is in mijn huis als proef brood gebakken van „sago"-meel. Dit gelukte vrij wel, en wat het voornaamste was, zonder tegenzin aten wij, mijn vrouw zoowel als mijne beide kinderen en ik, ervan. Zoo zal *Nieuw-Guinea* uit een economisch standpunt voor het Westen van onzen Archipel, en het Westen van onze Ned. Ind. Bezittingen voor *Nieuw-Guinea* op den duur een zegen blijken te zijn, en deze wisselwerking zal de kostelijkste vruchten opleveren.

Het was intusschen geheel donker geworden. Toen mijn horloge acht uur wees en de meesten zich reeds te slapen hadden gelegd, deed ik dit ook, want het zou morgen een vermoeiende dag worden, heette het.

Voordat wij ons te slapen legden, had ik bij mijn gastheer en andere huisgenooten pogingen gedaan om een en ander over de „folklore" te weten te komen. Nu, voor een eerste ontmoeting, mocht ik over het resultaat niet ontevreden zijn.

Had ik, toen ik den vorigen nacht in het *pala*-huisje sliep, mijne wapens bij mij gehouden, nu kon ik gerust zijn, want in hetzelfde ééne groote vertrek, waaruit het huis bestond, sliepen ook vrouwen, en al mag een Papoea er geen been in zien een ander, al is hij nog zoo onschuldig aan een twistzaak, het hoofd af te houwen, hij zal dit nooit doen in tegenwoordigheid van een vrouw.

't Is ongetwijfeld zeer opmerkenswaard, dat — ofschoon de vrouwen als gewoon handelsgoed bij een huwelijk beschouwd worden — zij in het huisgezin en in het maatschappelijk leven der Papoea's eenen overwegenden invloed uitoefenen.

Vóór dag en dauw waren allen weer op de been.

't Was Zondag-morgen 31 Augustus. Onder groot bekijk voltooide ik mijn morgen-toilet. Lastig maakte men 't mij niet; het was hoofdzakelijk om mijn witte huid te doen en om de zeep. Of dat het middel was, waarmede ik mijn huid wit maakte? Ja, werd er plagend door een mijner geleiders geantwoord en direkt van alle kanten het verzoek om een stukje zeep. 't Kostte mij vrij wat moeite, hen van het tegendeel te overtuigen.

Eindelijk waren allen gepakt en gezakt en konden wij den tocht voortzetten. Om een korteren weg door de nieuwe tuinen te nemen gaf men ons een *kiam* mede, die ons den weg zou wijzen, totdat wij op het gewone pad kwamen.

Een *kiám* is een slaaf. Over slavernij hier valt zeer veel te schrijven, vooral is merkwaardig de rechtstoestand van den slaaf, die door de „adat" scherp belijnd is. Hoe men ook over „slavernij" mag denken, voor den mensch in een niet geciviliseerden staat is het houden van slaven een noodwendigheid.

De Regeering kan en mag op den duur slavernij niet dulden, zoodat er dan ook getracht wordt aan het slaven halen door *honggi*-tochten een einde te maken, doch voor het volk zal het ontbreken van slaven een ommekeer van belang geven.

De weg was verre van fraai, minder door dat hij „up and down" ging, dan wel door de scherpe steenen waarover wij te loopen hadden, zoodat er slechts langzaam voortgemarcheerd kon worden. Een paar maal volgden of schreden wij over de steenbedding van een riviertje, zonder rolsteenen. De bodem bestond daar uit de zelfde soort steenplaten als te *Fakfak*, op som mige plaatsen de gladde kalksteen vertoonende, op andere plaatsen nog resten van het samenvoegend cement, waarover ik in den aanvang sprak.

Na een goed uur voortgegaan te zijn werd de weg beter, wij liepen toen in een soort dal. Gemakkelijk was de weg te vinden, zoodat de slaaf, waarvan boven sprake is geweest, ons spoedig verliet, om het ouderlijk huis weer op te zoeken.

Tegen elf uur kwamen wij aan eene vrij breede rivierbedding, die van Zuid naar Noord liep. Het was de droge bedding der *Wèr-toewar*. Alleen als het regent voert zij water in massa's af. Wij passeerden haar om op korten afstand in een huis wat te gaan rusten.

Hier te *Piék-piek-hariët* weer het zelfde als elders; eerst was men schuw, doch daarna toeschietelijk. Voor een kleinigheid kocht ik „keladi, oebi" en een tros „pisang", en daar wij niet ver meer van ons einddoel waren, werd er vrij lang gepleisterd, terwijl ik nu van de gelegenheid gebruik maakte om mijne opmerkingen over den afgelegden weg van dien morgen wat nauwkeuriger uit te werken.

Ik had, om mijne reis-aanteekeningen op te schrijven, een zakboekje gemaakt, ingericht op de wijze, zooals door wijlen *Mr. L. Serrurier* in zijn „Pionier" blz. 60 is aangegeven. Van die wijze van aanteekeningen maken heb ik de meest mogelijke gemakken ondervonden; ik kon zonder lang te stoppen telkens de noodige gegevens neerschrijven, om een goed beeld van den afgelegden weg te krijgen. Op de rustplaatsen had ik steeds gelegenheid uitgebreidere notities te maken.

Niet warm genoeg kan ik deze methode aanbevelen; zij lijkt in den aanvang iet of wat gecompliceerd, doch is men eenmaal aan het werk, dan voldoet zij bizonder, terwijl later bij het uitwerken van het genoteerde men zich niet gelukkig genoeg kan achten een dergelijk geregeld en juist beeld van den afgelegden weg voor zich te hebben.

't Was reeds half twaalf en nog dachten mijne reisgenooten aan geen opstappen. Ik liep de tuinen eens rond, zag overal de „oebi", ondanks de droogte, goed in het blad, de suikerriet-stengels meer dan drie M. hoog in afzonderlijke stoelen om een niet neergehouwen boomstam gebonden en ook achter een boschje het onontbeerlijke vrouwenhuisje, waarin de vrouwen zich in zekere perioden eenige dagen moeten afzonderen.

Een eind verder een paar vrouwen aan het „oebi"-rooien, terwijl

dicht bij eenige mannen en jongelieden druk bezig waren het bosch om te houwen voor een nieuwen tuin.

Het terrein voor een aanplant geschikt maken is het werk der mannen, poten en planten dat der vrouwen en kinderen.

Reeds over *Sióptèn* sprekende, merkte ik ter loops op, dat eene Papoesche nederzetting gewoonlijk uit één huis bestaat, gelegenheid gevende tot herberging van eenige gezinnen.

Hier ook bestond het huis uit één groot langwerpig vierkant vertrek met daaromheen acht kleine kamertjes, ieder een oppervlakte hebbende van $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ M., alles onder een dak. Er zijn huizen, die minder vertrekken, ook wel die meerder vertrekken tellen. Daar elk vertrek door één huisgezin, n.l. man, vrouw en kinderen, wordt bewoond, zoo kan men gemiddeld per huis rekenen *acht* mannen, *tien* vrouwen (want „bigamie" is geoorloofd) en een vijftiental kinderen. Gaat men nu na, dat de nederzettingen op zijn minst drie kwartier loopens van elkaar verwijderd liggen, dat alleen dicht bij zee huizen worden gevonden en dat in het gebergte niemand woont, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat het meest westelijk gedeelte van de Ass. Residentie *West-Nieuw-Guinea* zeer dun bevolkt is.

In het landschap *Kapauèr* o. a., dat vergelijkender wijze dichter is bevolkt dan de andere landschappen, waarover boven telkens sprake is geweest, kan men bij eene kustlengte van meer dan dertig K.M. geen *drie honderd* strijdbare Papoea's bijeen brengen, terwijl in de onmiddellijke nabijheid van *Fakfak* geen tachtig man die de wapens kunnen voeren, zijn te vinden.

Een complex van huizen vindt men hier niet, wat wel het geval is aan de Noordkust van de *Mac-Cluer-golf* en in de *Jakati*-delta.

Daar treft men van vijf tot vijftien huizen en meer bij elkaar aan.

Eindelijk om half één konden wij verder.

De weg was nu de droge bedding der *Wèr-tóewar*, eerst in noordelijke, daarop in oostelijke richting.

Grootscher en eigenaardiger aanblik is moeielijk te denken.

Van rolsteenen zoo goed als geen sprake; terrasvormig gaat het naar beneden, en de terrassen worden gevormd door de meest effen steen, hier en daar een bekken vormende, waarin water loopt, dat nergens zichtbaar wegstroomt.

Wanneer het hard regent en het water vliet naar beneden, dan moet het een onvergelijkelijken indruk maken; nu was alles zoo goed als droog.

Waar een terras eindigde en overging op een lager, daar werd de grens gevormd door machtige steenen, rondgeslepen door het neervallende water.

Zoo glad en effen was de bedding op enkele plaatsen, dat het er veel van weghad, alsof ik op de geasphalteerde straten van *den Haag* of *Amsterdam* rondliep.

Toen wij oostwaarts waren gegaan, af en toe wat stroomen water tusschen de naden en voegen der steenen bemerkende, kwamen wij een troepje Papoea's tegen, die halt hielden en bezig waren bij een vuurtje „oebi en keladi" gereed te maken.

Eerst de gewone verbazing, dat een Europeaan hen in hun eigen taal toesprak, daarop een gelach en gepraat en gevraag. Na wat tabak uitgedeeld te hebben, scheidden wij van elkaar als oude vrienden.

Nadat ik op die wijze een drie kwartier genotvol had geloopen, moesten wij de bedding verlaten en in een bergpad afslaan, omdat het niet meer mogelijk was de *Wèr-toewar* te volgen.

Het laatste eind weg kwam en hier was het terecht „de laatste loodjes wegen het zwaarst."

Het pad was afschuwelijk. Het liep langs den afhang van het gebergte, dat de droge bedding der *Wèr-toewar* ten zuiden begrenst, in bijna pal oostelijke richting.

Die afhang is vrij steil en steenachtig, en nu had men daar langs een pad getrapt eerst wat op en neer, later steeds naar beneden loopende naar het open vaarwater der *Wèr-toewar*.

Al marcheerende zag ik af en toe haar bedding ver onder mij.

Mij is toen ook gebleken, dat de teekening der rivieren op de topografische kaart van 1896 volkomen onjuist is, wat ik ook reeds te voren, in verband met de gesteldheid van den bodem, vermoed had.

Wij moesten steeds uiterst behoedzaam voortschrijden om te voorkomen, dat wij vielen, daar er dan veel kans was, dat wij ons op de scherpe steenen deerlijk zouden wonden.

Naar beneden te pletter vallen was niet direkt te vreezen, daar de afhang te veel begroeid was.

Mijne schoenen, die reeds duchtig hadden geleden, beschermden mijne voeten niet meer voldoende, zoodat ik de scherpe steenen voortdurend door de zolen heen voelde.

Hoe zegende ik het feit, dat het zoolang droog was geweest! Men liep nu het gevaar van uitglijden niet.

Terwijl ik onderweg even uitrustte, hoorde ik voor het eerst het schor-scherpend gefluit van den „Paradijsvogel" (*woembi*).

Wanneer de Regeering niet spoedig tusschen beide komt is de volkomen uitroeiing van dezen waardevollen vogel — dezen schat van *Nieuw-Guinea* — binnen weinige jaren in deze streken voltooid.

Goed gewapend als de jagers zijn is elke vogel, die onder schot komt, ook prijs. En dat er vlijtig en met ijver naar dezen vogel gejaagd wordt, bewijzen wel de kisten met huiden, die van hieruit verzonden worden.

Te *Fakfak* zijn o. a. door de handelaren verkregen (gekocht en door eigen jagers geschoten) een twee duizend exemplaren in het afgeloopen seizoen.

Wat te *Sĕkár* of te *Gisser* — handelscentrum bij het eiland *Serang* — is omgezet, kan ik niet nagaan, doch zal zeker niet veel minder bedragen.

Om eenigszins paal en perk te stellen aan en het voorkomen van het slachten van „de hen die de gouden eieren legt" zijn de navolgende middelen toe te passen, n. l.:

1°. elke jager, heer of knecht, — waaronder ook de Papoea's zijn te verstaan, die van de handelaren geweren met kruit en lood in bruikleen ontvangen tegen een huur van bijv. drie paradijsvogels — moet voorzien zijn van een licentie, waarvoor, evenals een jachtakte in Europa, een goede som bijv. *f* 50.— per jaar betaald dient te worden. Het gevolg ervan zal al direkt zijn; dat niet een ieder paradijsvogels gaat jagen, vooral als op de overtreding ervan een goede straf staat, zoowel voor hem, die het feit bedreven heeft, als voor den handelaar — vooral dezen niet te vergeten, — die clandestien inkoopt.

Stroopers zullen er altijd zijn, doch het aantal jagers zal *per sé* verminderen. Vooral op de helers moeten gelet worden.

2° alleen volwassene mannetjes mogen geschoten worden. Op het dooden en het „verkoopen" van jonge nog niet volgroeide exemplaren — dat voorkomt — moet een zware boete staan.

Een geluk is het, dat de vrouwelijke exemplaren geen waarde hebben.

3° een zeker aantal huiden mag slechts uitgevoerd worden.

4° van uit bepaalde plaatsen mogen die huiden alleen verscheept worden.

Ik zal de laatste zijn, die beweren wil, dat deze middelen afdoend zullen zijn, doch — hoe lastig de contrôle ook mag

zijn — ze zullen het „bandeloos" uitmoorden van de kostbare vogels een weinig aan „banden" leggen, en dat is al veel gewonnen.

Daar ik vooruit was gegaan om te zien, of overal de weg vrij was, zat ik reeds geruimen tijd aan de boorden der *Wer-toewar* en achtte mij gelukkig, dat de reis tot hiertoe zoo goed was afgeloopen, toen eindelijk mijne dragers met het goed aankwamen. Allen waren te moe om door te gaan, zoodat een ieder zijn vracht neerzette om op zijn verhaal te komen.

Wij hadden nu te beraadslagen, hoe verder te komen, want de tocht moest per boot vervolgd worden.

Mijne gidsen vonden het raadzaam, dat een paar Papoea's, die den weg kenden, naar *Mandóni* gingen en vandaar per vlerkprauw naar *Sĕkár* zouden oversteken om een paar schuiten te halen.

Ik wilde zelf naar *Mandóni* doorgaan, doch mijne geleiders raadden dit zóó dringend af, dat ik ervan afzag.

Men gaf mij daarop in bedenking een paar honderd meters verder te gaan, waar tegen de helling van het gebergte een hutje stond, waarin wij dan de komst der booten konden afwachten.

De bagage werd opgenomen en spoedig was de kleine afstand afgelegd, ofschoon wij een glibberig eindje weg over *mangi-mangi*-wortels — een soort rizophoren — voor ons hadden.

De landreis was dus volbracht. Geen ongevallen waren ons overkomen, dan dat alleen een der dragers zich den vorigen dag den voet verstuikt had, gelukkig niet in zoo'n hevige mate, of hij kon nog doorloopen.

Nadat zij, die naar *Mandóni* zouden doorgaan, wat uitgerust waren, maakten zij zich op.

Dit *Mandoni* ligt bijna pal ten Zuiden van *Sĕkár*, en is daarvan een kwartier roeiens verwijderd. Met het oog er op, dat wij nogal bagage bij ons hadden en dertien man sterk waren, gaf ik hun een briefje aan de te *Sĕkár* gestationneerde politie-oppassers mede, om voor een groote boot te zorgen.

Zoowat kwartier over drieën gingen de boodschappers op reis.

Wel verwachtte men, dat de boot pas tegen donker hier zou kunnen zijn, zoodat zij de terugreis moest aanvaarden, als het geheel duister was, doch hieraan gaf ik de voorkeur boven een nacht door te brengen in het bovengenoemd hutje, dat van ongedierte wemelde.

Zoet water was er in de buurt — het water der *Wèr-toewar* is hier brak en onderhevig aan eb en vloed —, zoodat er wat gehaald werd om ons op te frisschen. In het vooruitzicht dat men spoedig te *Sĕkár* zich aan rijst te goed kon doen, werd fluks een vuurtje aangelegd en werden de noodige „pisangs" gepoft, waarmede de hongerigen hun honger konden stillen.

Tegen vier uur begon plotseling de lucht te betrekken en dra viel de regen bij stroomen neer, een „sauve qui peut" veroorzakende naar bovengemeld hutje, waar wij als haring in een ton gepakt zaten.

De oudste van mijne Papoesche wegwijzers en dragers haalde een opiumpijp te voorschijn en begon zich aan het „heulsap" te laven; hij had zoo'n pijn in de knieën van het loopen, heette het.

Ik moet hier het treurige feit vermelden, dat het opium — dank zij de Chineesche handelaren — reeds zijn intrede bij de Papoea's heeft gedaan. Reeds menigen Papoea trof ik aan, die van de opiumpijp geen afscheid meer kon nemen.

De invoer van opium is wel verboden, doch er wordt op zoo'n wijze gesmokkeld, dat de besturende ambtenaar te *Fakfak* daartegen machteloos is. Voordat de handelsschoenertjes te *Fakfak* of te *Sĕkár* aanleggen — de twee eenige plaatsen, waar gevisiteerd wordt — hebben zij gelegenheid te over gehad om opium hier of daar aan land te brengen, waar vandaan het later per roeiboot wordt afgehaald.

Zeker niet onbelangrijk is het feit, dat zij, die van opium gebruik maken, steeds als reden opgeven, dat zij door heftige pijnen geplaagd naar de opiumpijp gegrepen hebben. Zoo ken ik eenige Papoea's, die sterk opium-schuiven en er toe gekomen zijn, doordat zij in een oorlogje door het springen van hun eigen geweer of op andere wijze zwaar gewond raakten. Door hevige smarten geplaagd, kwamen zij er toe zich met opium te bedwelmen.

't Werd zes uur, zeven uur, half acht en niets was in aantocht.

Wij allen waren van oordeel, dat men ons niet meer zou komen afhalen, dus 't was hier „bonne mine à mauvais jeu" maken en wij legden ons zoo goed en zoo kwaad het ging te slapen, mij een duidelijk beeld gevende, wat ik te wachten had gehad van een eigen logies in het woud. Voor vermoeide menschen is alles welkom, zelfs de hardste grond, zoodat dan ook allen, ook ik, weldra in slaap vielen, ondanks het ongedierte.

Van ongedierte, behalve de „patjet's" hadden wij anders te voren geen last gehad. Hier komt gelukkig niet voor de kleine

boschluis, die men anders elders in *Nieuw-Guinea* in overvloed aantreft, en die met de huid in aanraking gekomen een alleronaangenaamsten jeuk veroorzaakt. Als probaat middel wordt gebruikt het sap, geperst uit de bladeren van de wilde „sirih".

Plotseling word ik wakker en hoor in de verte flauw den „tifa"-slag. Ik luister scherp toe en uit de eigenaardige rhytme maak ik op dat er een vaartuig in aantocht is. Spoedig had ik licht gemaakt en een paar van mijn gezelschap gewekt. 't Was elf uur.

Op mijn vraag wat dat voor een geluid in de verte was, werd mij geantwoord: „Tietier grienta", dat is in den nacht bij ziekten op de *tifa* slaan ter begeleiding van de werkzaamheden van den *hori* (sjamaan). Ik was het echter niet met hem eens, want zoo langzamerhand is mijn oor wel een beetje geoefend geworden op de verschillende rhytmen van „tifa"-slag. Ook meende ik het sonore-geluid van een „gong" te herkennen.

Allen werden nu wakker, en na een tijdje toegeluisterd te hebben bleek het dat ik gelijk had. Om de plaats aan te geven waar wij waren, want 't was pik-donker, werd er een geweer afgevuurd, en nauwelijks had het schot tusschen de bergen uitgerateld, of wij hoorden flauw in de verte het lang gerekt juichend geschreeuw der roeiers. De mijnen begonnen ook te schreeuwen.

Sneller en sneller weerklonk de „tifa" en daar tusschen gaf de „gong" de maat aan, waarop de pagaaien gezwaaid werden. Er werd hard en vlug geroeid. Eindelijk was ook het doffe geklik der pagaaien tegen de boorden der boot te hooren. Nog een paar oogenblikken en over het water schoot een donker lichaam naar ons toe. Het verdere laat zich denken.

Ondanks de door den regen bizonder glibberige helling werd bij het licht van een in der haast gefabriceerde fakkel van droge klapperbladeren, al de „barang" zonder ongevallen naar beneden gebracht en door het water — 't was eb — in de boot geladen.

Van de oppassers, die zelf mede waren gegaan, hoorde ik nu, dat de brengers van mijn brief vrij laat waren aangekomen en voordat de noodige roeiers bijeen waren gezocht, was het onderwijl negen uur geworden. In plaats van één, waren er twee booten gekomen.

Daar sloeg de „gong" weer aan en begeleid door een zwaarmoedig gezang begonnen de vrij groote booten zich te bewegen.

In een concert-zaal zou zulk een gezang geen indruk maken, maar hier ver van de bewoonde wereld in de stilte van den nacht

had het voor mij groote bekoring. Een beurtzang was het onder begeleiding van „tifa" en „gong". Mijn tocht werd verheerlijkt, toen kwam de beurt aan den Controleur, aan de oppassers, ja, zelfs de „Pionier" werd niet vergeten, telkens afgebroken door een schetterende juichkreet, terwijl met een ontzettende „spurt" de boot naar voren vloog. Zóó ging de boot naar *Sĕkàr* toe, waar wij 's nachts tegen half drie aankwamen.

Mijne mannen, evenals ik, waren hongerig, er werd dus voor den inwendigen mensch gezorgd. Niet te weinig liet ik gereed maken, daar ik wel vermoedde, dat de roeiers, die mij zoo „con amore" afgehaald hadden gaarne zouden toetasten, zoodra het eten gereed was.

Mijn horloge wees half vijf, toen ik eindelijk welbehagelijk mij op de planken vloer van het oppassershuis, waarin ik mijn intrek had genomen, met een matje, waarover een wollen deken uitgespreid was, onder mij, te slapen legde, vrij van de eigenaardige geurtjes en luchtjes, waarvan ik in de twee vorige nachten ruimschoots had kunnen genieten.

Te *Sĕkár* had ik nog een anderhalven dag den tijd, voordat de mailboot mij naar *Fakfak* zou terugbrengen. Ik heb met dien tijd gewoekerd om mij van een en ander in de buurt op de hoogte te stellen.

Zoo bezocht ik o. a. den volgenden dag de „passer" te *Wèr-toewar*, die vlak bij de plaats gehouden wordt, waar mijn overlandreis geëindigd was. Deze markt wordt eens om de vijf dagen gehouden. De lieden uit de bergen brengen er hun landbouwproducten, welke zij dan tegen visch, schelpdieren, rijst, sago, enz., door de lieden van *Sĕkár* daarheen gebracht, inruilen. Ik ontmoette er nog menigeen, die ik te *Pat-widi-widi* en *Pèr prekáka* gesproken had.

En nu het belang van deze reis, die betrekkelijk kort heeft geduurd, daargelaten dat zij voor latere grootere reizen een uitstekende leerschool voor mij is geweest.

Wat zij speciaal voor mijne onderzoekingen heeft opgeleverd, heb ik hier en daar reeds aangegeven.

Verder wees ik er in den aanvang reeds op, dat men tot nu toe van het binnenland hier niet de minste voorstelling had. Van uit zee waren er bergen te zien en daarmede „basta". Nu is ten minste een begin gemaakt met het ontsluiten van het binnenland, het eerste „itinerarium" is geboekt.

Dat ik noch als geoloog noch als plantkundige deskundig ben, doet mij leed, ik had dan meteen nauwkeurige gegevens over beide onderwerpen kunnen verzamelen. Als leek komt mij o. a. de „flora" alleszins merkwaardig voor, en zag ik veel, wat mij elders niet is opgevallen. Twee jaar geleden heb ik o. a. een drie weken in de omstreken van *Fort-de-Kock* rondgezworven en ik heb toen daar eene andere vegetatie opgemerkt dan hier.

Nog gewichtiger is de reis uit een politiek oogpunt.

Nu men weet, dat het den besturenden ambtenaar te *Fakfak* gemakkelijk zal vallen over land de omstreken van *Sĕkár* te bereiken, zal hem dit in de uitoefening van zijn ambt zeer ten goede komen. Dat men niet gaarne zag, dat deze overlandverbinding in alle kleinigheden bekend werd, blijkt wel uit het feit — hetwelk ik achteraf, te *Fakfak* teruggekeerd zijnde, vernam — dat men mij met opzet langs de steenachtige bedding der *Wèr-toewar* liet gaan, in de hoop, dat mij de lust zou vergaan ooit terug te komen, terwijl er een veel betere en kortere weg van uit *Patwidi-widi* naar de *Kajoni* bestaat, van waaruit men per vaartuig even gemakkelijk *Sĕkár* kan bereiken.

Mijne geleiders hadden zich niet durven verzetten tegen den wil der bevolking, en om mij niet in moeielijkheden te brengen, hadden zij gezwegen.

Bij het opschetsen van de route, vond ik dat *Sĕkár* veel oostelijker moest liggen, dan op de topografische- en zeekaarten staat opgegeven. Ik was „in dubio" of ik mij, bij het opteekenen van den afgelegden weg, niet deerlijk vergist had, toen ik de nieuwe conceptkaarten — waarvoor ik enkele gegevens verstrekt had — door H. M. „Java" vervaardigd, ter inzage kreeg. Hieruit bleek mij ten duidelijkste, dat ik goed had opgenomen en de bestaande kaarten geheel en al verteekend waren.

Dat door een topograaf-opnemer een veel betere schetskaart zou zijn afgeleverd, dan door mij is geschied, spreekt wel van zelf.

Ten slotte merk ik op, dat de plaats- en andere namen „phonetisch" zijn gespeld, waarbij van enkele bekende teekens voor de uitspraak is gebruik gemaakt.

FAKFAK, September 1902.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

M. C. van Rouveroy van Nieuwaal: Het Maleisch in de kazerne. Maleische woorden en uitdrukkingen, die in de kazerne tegenover niet-Europeesche militairen te pas komen, gesprekken en taalregels, gevolgd door twee woordenlijsten en twee aanhangsels. 2e verb. en verm. druk. Breda, P. B. NIEUWENHUIJS. 1904. 8°.

G. P. Rouffaer en **Dr. H. H. Juynboll:** De batik-kunst in Nederlandsch-Indië en hare geschiedenis. *Afl. III.* Haarlem, H. KLEINMANN & Co. (1904). gr. 4°. Met platen, en met Bijlage III (*die niet ontbreken mag*).

Boeka [= **P. C. C. Hansen Jr.**] : Pahkasinum. Indische roman. Amsterdam, L. J. VEEN. (1904). 8°.

Capitaine [**F.**] **Bernard:** A travers Sumatra, de Batavia à Atjeh. Ouvrage illustré de 52 gravures. Paris, Librairie Hachette et Cie. 1904. kl. 8°.

Bulletin van het **Koloniaal Museum** te Haarlem No. 30. Mei 1904. Inhoud: Verslag over het jaar 1903, met Bijlagen. Met afbeeldingen. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1904. 8°.

De Indo-Nederlandsche wetgeving. Staatsbladen van Nederlandsch-Indië, bewerkt en met aanteekeningen voorzien door **J. Boudewijnse** en **G. H. van Soest.** *52ste Aflevering.* Aanteekeningen op alle voorafgaande deelen en Register op deel XIII. Amsterdam, Uitg. Mij. „Elsevier". 1904. gr. 8°.

Prof. Dr. A. Zimmermann: Eenige pathologische en physiologische waarnemingen over koffie. Batavia, G. KOLFF & Co. 1904. gr. 8°. Met platen en illustraties. [Mededeelingen uit 'Lands Plantentuin LXVII].

H. J. M. Schoo: Bekroonde populaire handleiding omtrent malaria, de noodige leefregelen, de middelen ter voorkoming of ter genezing dier ziekte en enkele nuttige wenken voor andere ongesteldheden in de Tropen. Paramaribo, 1964. gr. 12mo. Met plaat.

Dr. A. W. Nieuwenhuis: De levensvoorwaarden onder volken op hoogen en op lagen trap van beschaving. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt, enz. door — — Leiden, Boekh. en Drukk. voorheen E. J. BRILL. 1904. 8°.

Verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, behoorende tot het eskader in Nederlandsch-Indië, gedurende het 4e kwartaal 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 29/3—1904. No. 25].

O. G. Sterkenburg: Insulinde en de Zending. Een leerboek voor huis en school. Rotterdam, J. M. BREDÉE. 1904. 8°. Met afbeeldingen.

Burgersdijk & Niermans: Catalogue de la Bibliothèque orientale, etc. de feu M. le Dr. G. SCHLEGEL [et] de M. le Dr. H. J. E. TENDELOO. Leyde, 1904. 8°.

Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem museum „Prins Hendrik" te Rotterdam. Verslag [van den directeur **Joh. F. Snelleman**] over het jaar 1903. (Rotterdam, 1904). 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 26, afl. 4, April 1904.* J. L. VAN GENNEP: De rietbranden in de afdeeling Kraksaän en hunne oorzaken. — Behandeling van wegen met teeroplossing. — Tweede Jaarverslag van de Vereeniging Soekapoera Hulp-, Spaar- en Landbouwcredietbank. — Mondelinge behandeling van de Indische begrooting voor 1904. Dep. van Binnenl. Best. [vervolg]. — *Varia*: Java's inzinking door C. J. HASSELMAN. — Bestuurs-continuïteit. — Maïscultuur in Noord Italië.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 47 (1904), afl. 1 en 2.* J. E. JASPER: Inlandsche methoden van hoorn-, been-, schildpad-, schelp- en paarlemoerbewerking (met platen en figuren in den tekst). — H. D. H. BOSBOOM: Een buitenverblijf of „thuyn" nabij Batavia in de 18e eeuw (met twee platen). — J. H. HISSINK: Het pepadonwezen en zijne attributen in verband met de oude staatkundige indeeling in marga's en het huwelijks- en erfrecht in de afdeeling Toelang Bawang der Lampongsche Districten. — P. E. MOOLENBURGH: Extract uit een verslag der Noord-Nieuw-Guinea-expeditie. — Dr. PH. S. VAN RONKEL: Over de herkomst van enkele Arabische bastaardwoorden in het Maleisch.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 29 Maart 1904.* Dr. TH. VAN BUUREN: Nieuwe zoutdebiteering in onze Oost-Indische koloniën. (Voordracht, met discussie).

Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardr. Genootschap. *2e Serie, dl. 21. No. 3. 1 Mei 1904.* J. S. A. VAN DISSEL: Landreis van Fakfak naar Sekar [Nieuw-Guinea] (met kaart). — Litteratuur Oost-Indische Archipel.

Eigen Haard. *30e jaarg. (1904), maandafl. 4.* C. L. VAN ERP TAALMAN KIP: Sedeka-boemi. Een oogstfeest in het Buitenzorgsche (met afbdn.) — **Th. D[elprat]**: Beschadiging van den Spoorweg ter Sumatra's Westkust (met afbdn.). — X: De militaire pupillenschool te Gombong (met afbdn.).

Elseviers Geïllustreerd Maandblad. *14e jaarg. Mei 1904.* Sawa Loento (slot) (met afbdn.).

De Tijdspiegel. *61e jaarg. Mei 1904.* H. H. ZAALBERG: De melaatschen in Suriname en hunne verpleging.

Album der Natuur. *April 1904.* J. HENDRIK VAN BALEN: De neushoorns van den Indischen Archipel.

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. 1 Mei 1904.* P. C. COOPS: Nederlandsch-Indische Zeekaarten. — G.: de Aroe-eilanden (met ill.) — Iets over de werkzaamheden van het Gouvernements-bebakeningsvaartuig „Cheribon" in Nederlandsch-Indië.

Mededeelingen betreffende het Zeewezen. *Dl. 31, (1904), afl. 2.* Uittreksel uit het Verslag der Commissie, benoemd om de samenstelling der verschillende tarieven van schafting, zoowel in Nederland, als in Oost- en West-Indië aan een grondig onderzoek te onderwerpen, voornamelijk met het oog op eene aangename dagelijksche afwisseling van spijzen in verband met het klimaat, waar zij genuttigd moeten worden.

Indisch Militair Tijdschrift. *34ste jaarg. 1904, No. 3.* J. B. SNEPVANGERS: Kort overzicht betreffende de samenstelling en de verveelvuldiging van topografische kaarten in Ned.-Indië (vervolg en slot) — C. H. VAN RIETSCHOTEN: Een en ander naar aanleiding van de bespreking eener brigade-oefening, enz. *zie ook No. 4*). — V. D. B.: Wat leert ons de Zuid-Afrikaansche oorlog (*vervolg*;

zie ook No. 4). — W. B. OORT: Sabang en de havens van Malakka. — J. H. DIBBETZ: De expeditie naar Tamiang 1893 (vervolg en slot) (met platen). — KOOY: Indië weerbaar. Een inleiding. — **Id. No. 4.** B. H. FRANSSEN HERDERSCHEE: Onze strijd in de Boven-Doesoen (Centraal-Borneo) (vervolg). — R.: Het verkennen van artilleriestellingen en de opmarsch daarheen. — C.: Twee vragen bij de a. s. reorganisatie der bereden artillerie. — *Boekbeoordeeling:* Bamboe-ornament der Kajan-Dajaks; en Het Indische vlechtwerk voor export, door J. A. LOEBÈR JR. *Voor de praktijk*: BRANS: Vivres indemniteit een gunst? — VAN HASSELT: Verwisseling van voorwerpen van kleeding en uitrusting. — *Bijlage:* Beknopt verslag van de Commissie van proefneming met den Peijerschen Bakoven.

De Militaire Gids. *23ste jaarg.* (*1904*), *afl. 5.* Neêrlands Zeemacht (Het heden en de toekomst): De zeemacht in Oost-Indië. — G. GRAAFLAND: Silhouetten van ons ander [= Indisch] leger.

De Indische Mercuur. *27ste jaarg* (*1904*), *No. 16.* VAN GORKOM: [Bespreking van:] Dertig jaren kinamarkt in woord en beeld, door C. H. O. M. VON WINNING (slot). — Proefstation voor suikerriet in West-Java „Kagok" (Uittreksel uit het Jaarverslag over 1903). — Katoenproeven in den Oosthoek. — P. J. VAN MAANEN: Ramehcultuur en de Rameh-Union. — Over het openmaken der cacaokolven. — **Id. No. 17.** Het koffiebereidings-établissement „Ngebel". — Over „Beslag" op Delitabak [uit Teysmannia]. — Cacao-productie van Suriname. — **Id. No. 18.** Ned. Afd. van de N. I. Mij. van N. en Landb. [adres aan den Min. v. Kol. in zake de nieuwe mijnwetgeving voor N. I.]. — H. VAN WARMELO: Een landbouwinstituut voor Sumatra's Westkust. — Het request van de suikerfabrikanten in de res. Bezoeki in zake rietbranden. — C. J. KONING: [Bespreking van:] Physiologische onderzoekingen over Deli-tabak, door Dr. HUNGER. — **Id. No. 19.** A. H. BERKHOUT: De Surinaamsche Bosschen. — Rapport over de cultuur van den Pararubberboom, uit het Engelsch vertaald (*Zie ook No. 20*). — M. GRESHOFF [Bespreking van:] De voeding in Ned.-Indië, door Dr. C. L. VAN DER BURG. — Tabak onder schaduw. — **Id. No. 20.** JAN BOISSEVAIN † (met portret). — Koloniaal Museum [uit het Jaarverslag van 1903]. — Kina en Kinine (statistiek). — De rietbranden in de afd. Kraksaän, enz. (uit het Tijdschr. Binnenl. Best.)

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1903/1904. Afl. 6.* N. MAC LEOD: Samenwerking tusschen zee- en landmacht, zoowel in vredes- als in oorlogstijd (Voordracht met discussie). — *Id. Afl. 7.* R. G. DOORMAN: De Strategie in Nederlandsch-Indië. Eerste stuk.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 68. Maart 1904.* Practische middelen ter verhooging van het productief vermogen onzer riet- en tabaksvelden, door PRACTICUS. — J. E. JASPER: Indische planten met geneeskrachtige eigenschappen. — G. J. DAMMERS: Tabak onder schaduw. — C. H. O. M. VON WINNING: Dertig jaren kina-markt in woord en beeld. Enz.

Teysmannia. *15e jaarg.* (*1904*), *afl. 3.* H. J. WIGMAN: De Bergtuin van 's Lands Plantentuin Tjibodas. III. — C. J. W. HEIJL: Enten en vormen van vruchtboomen in Europa. — J. VAN BREDA DE HAAN: Maïscultuur in Noord-Italië. — L.: Zaad of ent (slot). — W. R. TROMP DE HAAS: Jute-cultuur. [Geschiedenis, botanie, cultuur, oogst, bereiding, eigenschappen van den jutevezel, handel en gebruik].

Archief voor de Java-suikerindustrie. *12e jaarg.* (*1904*), *Afl. 3.* H. C. PRINSEN GEERLIGS: Onderlinge fabricatie-contrôle in 1903. — **Id. Afl. 4.** P. SCHAT: Verdere mededeelingen over surra. — **Id. Afl. 5.** W. VAN DEVENTER: De bibitkever. — H. A. C. VAN DER JAGT: Invloed van een zoutgehalte in sawahgrond op de minerale bestanddeelen van suikerriet. — De suikerproductie van Java, gedurende de oogstjaren 1901, 1902 en 1903.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 44* (*1904*), *afl. 1.* Verslag der Vereeniging tot bev. der geneesk. wetensch. in N. I. over 1903. — De lepra-behandeling van Tio Kim Bing. — J. F. VAN DER MEER: Nadere onderzoekingen omtrent de verspreiding der anchylostomiasis in den Archipel. — J. D. KÄYSER: De overerving der syphilis. — Dr. R. RÖMER: Adrenaline als haemastaticum. — G. W. KIEWIET DE JONGE: Ankylostomum duodenale en ankylostomiasis.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap. *Deel 25. 1904.* Dr. W. VAN DER MEULEN: Beschrijving van eenige Westindische plantage leeningen. Bijdrage tot de kennis der geldbelegging in de achttiende eeuw.

Neerlandia. *8e jaarg. (1904), No. 2.* W. MEYER RANNEFT: De bakens worden verzet; met naschrift van de redactie [over de Nederlandsche taal voor Inlanders.] — **Id. No. 4.** Jaarverslag over 1903 van de groep Suriname van het Alg. Ned. Verbond. — VAN ITERSON: Nederlandsche leergang voor Inlanders.

Het Koloniaal Weekblad. *4e jaarg. (1903/1904), No. 7*: De oorzaken van den achteruitgang van den Javaan en de middelen om dien te stuiten (*vervolg; zie ook No. 9 en 10*).

De Rijnsche Zending. *35e jaarg. (1904) No. 1.* Een woord van den nieuwen Redacteur [P. VAN WIJK JR.] — Laban, de Bataksche Bijbelcolporteur. — Het begin van den zendingsarbeid in de Timorlanden [Sumatra]. — Iets over muziek en zang op het terrein der zending. — Verslag der 17e Algem. Ned. Zendingsconferentie.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1904. No. 2.* J. ONEL: Eene bladzijde uit de geschiedenis der R. K. Missie in de Minahassa. — A. VAN VELSEN: Feesten te Tomohon. — P. WINTJES: Uit mijn dagboek. De R. K. parochie-school te Tomohon. — J. ENGBERS: Eene reis in de Zuid-Oosterafd. van Borneo. — Enz.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Mei 1904.* A. KRUYT: Verslag aangaande den werkkring Mădjă-Warnă over 1903. — ALB. C. KRUYT: De zending in Posso in 1903.

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. *Mei 1904.* J. FORTGENS: Onder de Tobaru van het landschap Ibu [Halmahéra].

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *61. Jahrg. (1904). No. 5.* Der Begin der Arbeit in den Timorlanden [Sumatra]: Zum zweitenm. durch Tano Si Balungun (Schluss).

Der Tropenpflanzer. *Februar 1904.* [A. H.] BERKHOUT: Welche Verordnungen sind in Niederländisch-Ost-und Westindien erlassen, um die Erhaltung der Balata- bzw. Guttapercha- und Kautschukbestände zu sichern?

Sammlungen des geologischen Reichsmuseums in Leiden. *I. Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens. Band VII. Heft 3. 1904.* H. BÜCKING: Beiträge zur Geologie von Celebes. — K. MARTIN: Jungtertiäre Kalksteine von Batjan en Obi. — H. BÜCKING: Zur Geologie des nordöstlichen Indischen Archipels. — J. G. DE MAN: Beschreibung einiger Brachyurer Krebse aus posttertiären Schichten der Minahassa, Celebes.

Internationales Archiv für Ethnographie. *Band 16. Heft IV & V. 1903 [1904].* Dr. G. A. J. HAZEU: Eine „Wajang Beber" Vorstellung in Jogjakarta (mit Tafeln). — Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS: Kunstperlen und ihre kulturelle Bedeutung (mit Tafel). — G. W. W. C. BARON VAN HOËVELL: Mitteilungen über die Kesseltrommel zu Bontobangun [Insel Saleyer]. — Dr. J. D. E. SCHMELTZ: Einige vergleichende Bemerkungen über die Kesseltrommel von Saleyer.

Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. *34. Band (1904). I. u II. Heft.* Dr. J. LEHMANN: Die Pfahlbauten der Gegenwart, ihre Verbreitung und genetische Entwicklung (met afbeeldingen van paalwoningen en een kaart van den Indischen Archipel).

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 April — 20 Mei 1904.

Over het algemeen was in dezen verslagtijd de tendenz voor cultuurpapier gunstig; zulks hield in de eerste plaats verband met de gerezen suikerprijzen. Vermeld mag worden dat op de aandeelen Cultuur Mij der Vorstenlanden voor het eerst sinds langen tijd dividend werd uitgekeerd. Dit feit en de mooie tabaksprijzen door deze Mij op de Java tabaksinschrijving te Rotterdam behaald, deed de koers harer aandeelen belangrijk oploopen. Tabaksaandeelen waren eerst tamelijk vast, later flauw zonder omzet van beteekenis. Het baart verwondering dat ondanks de mooie prijzen der eerste inschrijvingen steeds meer verkoopers dan koopers van dit papier klaar staan. Bij de petroleum-aandeelen onderscheidden zich ditmaal vooral de Moeara Enim's welke beurtelings aanzienlijk op- en terugliepen doch met een avans sloten.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. d. Vorstenlanden	$1^9/_{16}$ %
Pref. Aand.	„ „ „ „	$3^1/_2$ „
Winst „	„ „ „ „	$3^5/_{16}$ „
Aand.	Koloniale Bank	1 „
„	Nederlandsche Handel-Maatschappij	$^1/_4$ „
Certif.	„ „	$^1/_4$ „
Rescontre	„ „	$^1/_2$ „
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	$3^1/_2$ „
„	Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petroleum-bronnen in N. I.	10 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „	9 „
„	Petr. Mij. Moeara Enim	$5^3/_{16}$ „
6 pCt. Cum. pref. Aand.	A. Perlak Petroleum Mij.	$3^{13}/_{16}$ „
Aand.	Sumatra Palembang Petr. Mij	$2^1/_{16}$ „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij	$^1/_4$ „
4 pCt. Oblig.	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	$^1/_4$ „
$2^1/_2$ pCt. Oblig.	„ „ „ „	$^1/_4$ „

Lager werden genoteerd:

Likw. Aand.	Barge c. s.	$^1/_8$ %
Aand.	Deli Cultuur Mij	3 „
„	Deli Maatschappij	$6^1/_2$ „
„	Langkat Cultuur Mij.	3 „
„	Senembah Maatschappij	$12^1/_2$ „
„	Mijnbouw Mij. Redjang-Lebong	$4^1/_{16}$ „
„	„ „ Soemalata	3 „

DIVIDENDEN.

Samarangsche Hulpbank	3 %
Simpangsche Apotheek	6 "
Hotel du Pavillon te Semarang (gew. Aand.)	*f* 11.—
" " " " " (Oprichters Aand.)	" 5.—
Preanger Telefoon Maatschappij	5 %
Padang Tabak Maatschappij	4 "
Tabak Maatschappij Arendsburg	9 "
Sumatra Cultuur Maatschappij (Slot div.)	*f* 80.—
Senembah Maatschappij (slot div.)	7 %
Droogdok Maatschappij Tandjong Priok	13 "
Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden (gew. Aand.)	3½ "
" " " " (Pref Aand.)	5 "
Algemeene Consignatie Bank	5 "
Landbouw Maatschappij Pangerango	8 "
Java Veem	10 "
Bataviasch Prauwenveer	7 "
Algemeene Telefoon Maatschappij	5 "
Telefoon Maatschappij der Vorstenlanden	7 "
Bataviasche Spaarbank	4 "
Assam Thee Onderneming Gedeh	6 "
" " " Wanasoeka	8 "
" " " Pasir Salam	3 "
" " " Singaparna	16 "
" " " Malabar	30 "
Cultuur Maatschappij Perbawatie	20 "
" " Tjiogreg	5 "
Deli Spoorweg Maatschappij	10 "
Oostersche Hypotheek	8.15 "
Cultuur Maatschappij Soember Karang	*f* 175
Nederlandsch-Indische Exploratie Maatschappij	36 "
Naamlooze Vennootschap Suikerfabriek Tjoekir	10 "
Billiton Maatschappij	*f* 150
Winkel Maatschappij Eigen Hulp Batavia	5 "
Landbouw Maatschappij Temoeloes	*f* 25
Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij	4 "
Amsterdam Deli Compagnie	*f* 20.79
Cultuur Maatschappij Tjikapoendoeng	7 3/10 %
Naamlooze Vennootschap Soerabajasch Handelsblad	9 "
Soerabajasch Incasso, Spaar- en Hulpbank	6½ "
Naamlooze Vennootschap Velodrome Soerabaja	*f* 6
Scheepsleverantie Maatschappij A.	7 "
" " B.	2 "
Maatschappij tot Exploitatie van Rijstlanden (Slot div.)	14 "
Naamlooze Vennootschap Soekaboemische Volks-Apotheek A	7½ "
" " " " B	6 "
Bataviasche Volks- en Stads-Apotheek	8 "

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 6	20
Borneo-Sumatra Maatschappij ......Aand.	—	—
Cultuur-Mij. d. Vorstenl............ „	$68^1/_8$	$69^{11}/_{16}$
„ „ „ „ ....Pref. Aand.	$149^1/_2$	153
„ „ „ „ ....Winst „ ƒ	$9^3/_{16}$	$12^1/_2$
Handelsv. Amsterdam.............Aand.	—	116
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
„ „ .... „ $4^1/_2$ „	102	—
„ „ '85 .... „ 4 „	—	—
„ „ '94 .... „ 4 „	—	—
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Java Bank ....Aand.	—	—
„ „ ....Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank...................Aand.	31	32
„ „ ....Pref. Aand.	$46^1/_2$	—
„ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Likw. Barge c. s..................Aand.	$41^5/_8$	$41^1/_2$
Ned. Handelmaatschappij........... „	$146^1/_4$	$146^1/_2$
„ „ ....Cert. v. Aand.	$146^1/_2$	$146^3/_4$
„ „ ....Rescontre.	$141^1/_4$	$141^3/_4$
Ned. Ind. Escompto Mij...........Aand.	—	—
„ „ „ ....Cert. v. Aand.	—	—
Ned. Ind. Handelsbank............Aand.	75	$78^1/_2$
„ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Ned. Ind. Landbouwmaatschij...... „ 5 „	—	—
Surinaamsche Bank ....Aand.	—	—
Mij. tot expl. der Suikerf. Badas.... „	—	—
Crediet en Handelsver. Banda...... „	—	—
Java Bosch Expl.-Mij.............. „	—	—
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij...................Aand.	72	—
„ „ „ 1e Hyp............Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerf. Kalibagor...Aand.	—	—
„ „ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. „Kaliw. Plantaran".......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" ...... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Melattie ...... „	—	—
Mij. van Rijstl. Mich. Arnold....... „	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij .... „	—	—
„ „ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	$84^7/_8$	—
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.......Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo .... „	—	—
Cultuurmaatschappij Penampean.... „	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw- Maatschij Rongga ...... „	—	—
Mij. t. expl Suikero. Sentanen-Lor etc. „	—	$119^1/_2$
„ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet..Aand.	—	—
Cultuur-Mij Soember Redjo .... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Temoeloes .... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Temoeloes ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh ...... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschij..Aand.	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 6	20
Amsterdam-Deli Comp.............Aand.	—	—
" " " ....Cert. v. Aand.	—	—
Amsterdam Sumatra Cultuur-Mij....Aand.	—	—
Tabak-Maatschappij Arendsburg.... "	—	—
" " " ....Cert. v. Aand.	—	—
Asahan Plantage Maatschappij... .Aand.	—	—
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.. "	—	—
Besoeki Tabak-Maatschappij........ "	—	70 3/4
Deli-Batavia Maatschappij.......... "	396	—
" " " ....Cert. v. Aand.	—	—
Deli-Cultuur-Maatschappij ....Aand.	55	52
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij....Cert. v. Aand.	—	—
Deli-Maatschappij..................Aand.	450	443 1/2
" " ....Cert. v. Aand.	—	—
Deli Padang Maatschappij..........Aand.	—	—
Deli Plantage Maatschappij .... "	—	11 3/4
Deli Tabak Maatschappij........... "	—	11 1/2
Franco Deli Tabak-Maatschappij.... "	—	—
Kwala Pessilam Tabak Maatschij... "	—	—
Langkat-Cultuur Maatschappij A.... "	53	50
" " " B.... "	—	—
Tabak Mij. Langkat Soekaranda A...Pref. Aand.	9	—
Langkat Tabak Mij. Serie A ....Aand.	—	40
" " " " B........ "	—	—
Medan-Tabak Maatschappij......... "	187 3/4	—
Namoe Djawie A..................Pref. Aand.	—	—
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij. ..Aand.	95	—
Padang Cultuur Maatschappij ......Pref. Aand.	—	—
" " " B ....Aand.	—	—
Padang Tabak-Maatschappij........ "	—	—
Rotterdam-Deli-Maatschappij........ "	182	—
Tabak Maatschappij Sakoeda.......Pref. Aand.	—	—
Senembah-Maatschappij ....Aand.	375 1/2	363
" " ....Cert. v. Aand.	—	—
Serdang Tabak Maatschappij A.....Aand.	—	—
" " " B..... "	—	—
Soengei Bedjangkar................ "	—	—
Sumatra Cultuur Maatschappij...... "	—	—
Sumatra Plantage Maatschappij .... "	—	—
United Langkat Plant.............Cert. v. Aand.	—	—
Ned.-Ind. Electriciteits-Maatschappij .Aand.	—	—
" " " " .Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij.........Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Mij. t Expl. van IJsfabr. in Ned.-Indië.Aand.	—	—
Kon. Paketvaart-Mij............... "	154 1/2	—
" " " ....Oblig.	—	—
" " " uitg. 1903...... "	—	—
Rotterdamsche Lloyd..............Aand.	—	—
" " ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	—	138
" " " Oblig. 4 pCt.	—	—
Dordt. Petroleum Industrie Mij.....Pref. Aand.	—	—
" " " " ....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 6	20
Dordt. Petroleum Industrie Mij. 1903.Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Java Petroleum Maatschappij ......Aand.	40	—
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	550	560
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	$548^1/_2$	$557^1/_2$
Petroleum Maatschappij „Moeara Enim Aand.	$115^1/_4$	$120^7/_{16}$
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	$97^3/_4$	—
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. cum...Pref. Aand. A	118	$121^{13}/_{16}$
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	—	—
Sumatra Palembang Petroleum Mij. .Aand.	$71^7/_{16}$	$73^1/_2$
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" „	—	—
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	—
Ned. Ind. Mijnbouw-Maatschappij... „	6	$6^1/_4$
„ Oblig. 1e Hyp. 1901 10 pCt...	—	—
dito dito Cert. v. dito.	—	—
Noord Celebes Mijnbouw Mij....... „	—	—
Oost Borneo Maatschappij.......... „	—	—
„ „ „ ....Pref. Aand.	—	—
Redjang Lebong Mijnb.-Mij..........Aand.	$253^1/_2$	$249^7/_{16}$
Singkep Tin-Maatschappij.......... „	—	$103^7/_8$
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	79	76
Droogdok Mij. Tandjong-Priok...... „	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij........ „	173	—
„ „ „ ....Obl. 4 pCt.	—	—
„ „ .... „ 4 „ 1902	$101^1/_4$	—
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij............Aand.	—	—
„ „ No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	101	$101^1/_4$
„ „ 4e-8e serie .. $3^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ 1896 ....Oblig. $2^1/_2$ pCt.	$84^3/_4$	85
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	—	—
„ „ „ „ ...Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Bat. Electrische Tram-Mij. ....Aand.	—	—
„ „ „ ....1e hyp. Obl. 5	—	—
Kediri Stoomtram Mij..............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Madoera „ „ ....Aand.	—	9
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	$32^7/_{16}$
Malang „ „ ....Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	79	—
Modjokerto „ „ ....Aand.	—	—
„ „ „ ....Cert. v. 4 pCt. Obl.	—	—
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java-Stoomtram Mij............Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	89	—
Pasoeroean „ „ ....Aand	—	—
„ „ „ ....Obl. $4^1/_2$ pCt.	—	—
„ „ „ .... „ $4^1/_2$ „ 1901	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij...........Aand.	—	—
„ „ „ ....Oblig. $4^1/_2$ pCt.	—	—
Semar.-Joana Stoomtr.-Mij.........Aand.	140	—
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Semar. Cheribon Stoomtr.-Mij.......Aand.	—	—
„ „ „ „ ......Oblig.	—	—
Serajoedal Stoomtram-Mij...........Aand.	—	130
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.		
	15–26 Maart.	28 Mrt.– 15 April.	
Javasche Bank	173½–176	176–180	
Hollandsche Certif. Ned. Handel-Mij.	142½–143	144½–146	
N. I. Escompto Mij	124–124½	123½–125	
Ned. Ind. Handelsbank	68–70	69½–73½	
N. I. Effectenbank (4% pandbrieven)	90	—	
Koninklijke Paketvaart Mij	141½	140—141	
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	100	99½–100	
Handels-Verg. „Amsterdam"	112½	113	
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	60	
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	—	100	
Bataviasche Volks- en Stads Apotheek	—	102½	
Deli Spoorweg Mij	172½	172½	
Ned. Ind. Tramweg Mij	145	145–145½	
Samarang-Joana Stoomtram-Mij	142	141	
Samarang-Cheribon „	145	144–145	
Serajoedal „	—	118	
N. I. Levensv. & Lijfrente Mij	357½–360	—	
Jav. Zee- & Brand-Ass.- Mij	50	52½	
Bat. „ „ „ „ „	50	52½	
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	117½	
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij	95	92½	
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	95	90	
2de Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij	80	75	
Brand-Ass.-Mij. „de Oosterling"	95	90	
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	125	—	
Brand-Ass.-Mij. „Ardjoeno"	—	100–107½	
Bataviaasch Prauwenveer	—	125–127½	
Nieuw Prauwenveer te Batavia	—	152½	
Tagalsch Prauwenveer	—	145	
Oost-Java Prauw-Mij	—	135	
Bagelen Thee en Kina Mij	94–96	88–95	
Kultuur Mij. „Tjiogreg"	60	—	
Kina Mij. „Kertamanah"	—	176	
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	—	40	
Kultuur Mij. Artana	107½	—	
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	90	84	
Assam Thee Ondern. Malabar	—	300–350	
„ „ „ Wanasoeka	110–112½	110–115	
„ „ „ Singaparna	140	130–140	
„ „ „ Pasir Salam	—	100–110	
Cultuur Mij. Gabes	—	800	
Ned. Ind. Telefoon Mij	170	170	
Intercommunale Telefoon Mij	104	104–106	
Preanger Telefoon Mij	—	87½	incl. div.
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Ld	—	240	
Bandoengsche Kinine Fabriek	91	95	
Fabr. de Volharding, Soerabaia	72½	—	
Mij. tot Expl. van de Werf „De Industrie"	30	—	
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	18½–20	20–22½	
Idem (obligatiën)	45	45–50	
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	257½–260	260—270	
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	72½–73	70	
idem (gew. aandeelen)	35–36½	35–36	

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Bouw-Maatschappij Tanah Padrie.

(*Javasche Ct. van 5 April 1904, No. 27.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië, in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop, of op welke andere wijze ook; het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 52.000, verdeeld in 21 aandeelen van *f* 2500.

Inbreng. Door den heer Van Hengst voor *f* 50.000 in aandeelen, door den heer Der Kinderen voor *f* 2500 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer D. J. der Kinderen.

Winstverdeeling. De zuivere winst wordt in verhouding tot het aantal hunner aandeelen onder de aandeelhouders verdeeld.

Landbouw-Maatschappij Poerwodadi.

(*Staats-Crt. van 3 Mei 1904, No. 103.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van de suikerfabriek Poerwodadi, gelegen in de afdeeling Magetan, residentie Madioen, van het eiland Java en den verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen elk van *f* 1000.

Inbreng. Door de Cultuur-Maatschappij Poerwodadi voor *f* 498.000 in aandeelen, door den heer Abram Muller voor *f* 1000 in aandeelen en door den heer C. J. K. van Aalst voor *f* 1000 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de Nederlandsche Handel Maatschappij.

Winstverdeeling. De winst wordt na aftrek der tantièmes aan den directeur, den super-intendent, den administrateur en het ondergeschikte personeel, onder de aandeelhouders verdeeld.

Cultuur-Maatschappij Ketanggoengan West.

(*Staats-Crt. van 3 Mei 1904, No. 103.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van het particuliere land Ketanggoengan West en de daarop zich bevindende suikerfabriek van dien naam, gelegen in de afdeeling Brebes van de residentie Pekalongan van het eiland Java en den verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 700.000, verdeeld in 700 aandeelen elk van *f* 1000.

Inbreng. Door de Landbouw-Maatschappij Ketanggoengan West voor *f* 698.000; door den heer A. Muller voor *f* 1000 in aandeelen en door den heer C. J. K. van Aalst voor *f* 1000 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de Nederlandsche Handel Maatschappij.

Winstverdeeling. De winst wordt na aftrek der tantièmes aan den directeur, super-intendent, administrateur en het ondergeschikte personeel, onder de aandeelhouders verdeeld.

THE INDIAN OIL WELL SUPPLY STORES. (DE INDISCHE MAGAZIJNEN VOOR OLIEBRON-BENOODIGDHEDEN.)
(*Staats-Crt. van 10 Mei 1904, No. 109.*)

Zetel 's Gravenhage.

Doel. Het drijven van handel in benoodigdheden voor oliebronnen in den meest uitgebreiden zin en verder het doen van alle daden van koopmanschap, speciaal den import- en exporthandel, een en ander ter voortzetting der commanditaire vennootschap, thans gedreven onder den naam van The Indian Oil Well Supply Stores, gevestigd te Singapore (Engelsch-Indië).

Kapitaal. *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen elk van *f* 1000.

Inbreng. Door den heer C. Prakke voor *f* 70.000 in aandeelen, door den heer Jhr. J. A. F. C. Graafland voor *f* 30.000.

Bestuur. 2 directeuren: de heer C. Prakke en iemand door de algemeene vergadering te benoemen; 2 commissarissen: de heeren Jhr. J. A. F. J. Graafland en H. J. van Royen.

Winstverdeeling. 60 % aan de aandeelhouders, 10 % aan het reservefonds, 15 % aan den raad van commissarissen en 15 % aan de directeuren.

HOLLAND-SUMATRA TABAK-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 17 Mei 1904, No. 114.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, zoomede alles wat met die exploitatie in verband staat.

Kapitaal. *f* 1.000.000, verdeeld in 1000 aandeelen van *f* 1000.

Inbreng. Door de Amsterdam Sumatra Cultuur-Maatschappij in liquidatie voor *f* 160.000 in aandeelen, voor *f* 20.000 aandeelen voor oprichtersbewijs, te zamen voor *f* 180.000 in aandeelen; door de Deli Plantage Maatschappij in liquidatie voor *f* 375.000 aandeelen, door den heer Gleichman voor *f* 2000 in aandeelen.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren Th. Th. Gleichman en C. Maschmeyer; en 3 commissarissen: de heeren W. van Waalwijk, Mr. C. H. Guepin en Mr J. Kappeyne van de Cappello.

Winstverdeeling. 10 % aan de directie; 10 % aan de commissarissen; 10 % aan het reservefonds en 70 % aan alle aandeelhouders gelijkelijk.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ PANGKALAN.
(*Javasche Crt. van 29 Mei 1904, No. 25*).

Zetel. Semarang met kantoor te Pangkallan.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de landbouwonderneming Pangkallan, ook wel genaamd Poerwohardjo, gedreven op gehuurde gronden in het district Pongok, afdeeling Klaten, residentie Soerakarta.

Kapitaal. *f* 250.000, verdeeld in 250 aandeelen elk van *f* 1000.

Inbreng. Door den heer A. Driessen voor *f* 248.000 in aandeelen, door den heer C. W. baron van Heeckeren voor *f* 1000 in aandeelen en door den heer H. A. Dezentjé voor *f* 1000 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer Driessen, 2 commissarissen: de heeren H. A. Dezentjé en Ch. C. Zeveryn.

Winstverdeeling. 20 % voor het reservefonds, 7 % aan den directeur, 8 % aan de commissarissen, 65 % aan de aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ TJILIWOENG.
(*Javasche Crt. van 29 Mei 1904, No. 25*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht, of recht van opstal, door aanvraag, aankoop, of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 35.000, verdeeld in 35 aandeelen elk van *f* 1000.

Inbreng. Door den heer Ten Brink voor *f* 24.000 in aandeelen en door den heer Wiechert voor *f* 1000 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer Ten Brink.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders, onder hen te verdeelen in verhouding tot het aantal hunner aandeelen.

BOUW-MAATSCHAPPIJ LAAN VAN DER WYCK.

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht, of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 70.000, verdeeld in 10 aandeelen elk van *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. D. der Kinderen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Maart 1904.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (122.000)	*f*	50.000.—
Goederen, tonnen (32.000)	„	175.000.—
Diverse ontvangsten	„	10.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	235.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	198.453.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	592.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	522.871.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	36.98
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	31.23
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	31.73
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	28.34

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (88.000)	*f*	31.000.—
Goederen, tonnen (16.000)	„	54.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	88.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	77.935.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	*f*	241.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	232.592.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	50.81
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	44.89
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	47.33
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	46.15

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (24.000)	*f*	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	3.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.563.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.800.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	11.613.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.77
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.80
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	5.16
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.61

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) (Lengte 57 kilom.)

Reizigers, aantal (65.000)	*f*	11.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	7.000.—
Diverse ontvangsten	„	1.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	19.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.612.—*
Van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	56.800.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	47.777.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.75
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.72*
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	10.95†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	11.29§

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg) (Lengte 244 kilom.)

Reizigers, aantal (69.000)	*f*	20.000.—
Goederen, tonnen (23.000)	„	40.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	63.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	43.894.—*

Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„ 165.600.—†
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„ 124.560.—§
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„ 8.34
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„ 5.80*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	7.46†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	5.97§

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
* in 1903	47 K.M.	244 K.M.
† „ 1904	57 „	244 „
§ „ 1903	47 „	233 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand April 1904 *f* 26.200 tegen *f* 27.350 in 1903. Sedert 1 Juli 1903 *f* 271.600 tegen *f* 276.502 in 1902.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 *f* 11.800 tegen *f* 9500; sedert 1 Jan. *f* 42.200 tegen *f* 39.000.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 *f* 8209 tegen *f* 12.000; sedert 1 Jan. *f* 40.400 tegen *f* 36.900.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
April 1904	*f* 85.300	*f* 7.30	389
„ 1903	„ 77.900	„ 6.70	
Verschil meer	„ 7.400	„ 0.60	
Van 1⁰. Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 362.400	*f* 7.70	389
1903 „ 30 „ 1903	„ 314.500	„ 6.75	
Verschil meer	„ 47.900	„ 0.95	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

April 1904	*f* 16.700	*f* 15.50	37
„ 1903	„ 15.500	„ 13.25	39
Verschil meer	„ 1.200	„ 1.80	
Van 1⁰ Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 65.300	„ 14.60	37
1903 „ 30 „ 1903	„ 62.300	„ 13.30	39
Verschil meer	„ 3.000	„ 1.30	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

April 1904	*f* 5.400	*f* 4.40	41
„ 1903	„ 5.100	„ 4.15	
Verschil meer	„ 300	„ 0.25	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 12.800	„ 3.65	41
1903 „ 30 „ 1903	„ 19.900	„ 4.05	
Verschil minder	„ 1.700	„ 0.40	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

April 1904	*f* 21.200	*f* 7.75	91
„ 1903	„ 14.000	„ 5.15	
Verschil meer	„ 7.200	„ 2.60	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 71.100	„ 6.45	91
1903 „ 30 „ 1903	„ 56.900	„ 5.20	
Verschil meer	„ 14.200	„ 1.25	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom in exploitatie
April 1904	*f* 87.300	*f* 10.60	274
„ 1903	„ 69.100	„ 8.40	
Verschil meer	„ 18.200	„ 2.20	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 315.900	„ 9.55	274
1903 „ 30 „ 1903	„ 267.900	„ 8.15	
Verschil meer	„ 48.000	„ 1.40	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

April 1904	*f* 10.400	*f* 6.95	50
„ 1903	„ 7.400	„ 4.95	
Verschil meer	„ 3.000	„ 2.—	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 April 1904	„ 40.600	„ 6.70	50
1903 „ 30 „ 1903	„ 32.400	„ 5.40	
Verschil meer	„ 8.200	„ 1.30	

MODJOKERTO-STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 *f* 5340 tegen *f* 4454; sedert 1 Jan. *f* 20.768 tegen *f* 17.725.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 8272 tegen ƒ 5749; sedert 1 Jan. ƒ 30.456 tegen ƒ 23.901.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 4800, tegen ƒ 4466; sedert 1 Jan. ƒ 17.852 tegen ƒ 18.513; per dag-kilometer ƒ 4.10 tegen ƒ 4.29.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 3800 tegen ƒ 3576; sedert 1 Jan ƒ 16.125 tegen ƒ 15.310; per dag-kilometer ƒ 3.30 tegen ƒ 3.15.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 4500 tegen ƒ 4393; sedert 1 Jan. ƒ 17.810 tegen ƒ 15.680; per dag-kilometer ƒ 5.46 tegen ƒ 4.84.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 10.670 tegen ƒ 11.525; sedert 1 Jan. ƒ 46.830 tegen ƒ 51.265.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1904 ƒ 26.000 tegen ƒ 16.500.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 102 K.M. in 1903.

Opbrengst April 1904	ƒ	119.000	tegen	ƒ	111.844	in	1903
„ per dagkilometer	„	43.11	„	„	36.55	„	1903
„ sedert 1 Jan. 1904.	„	516.000	„	„	512.874	„	1903

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie gemiddeld 103 K.M. tegen 51 K.M. in 1903. Opbrengst April 1904 ƒ 21.000, tegen ƒ 9.881 in 1903. Opbrengst per dagkilometer ƒ 6.79, tegen 6.45 in 1903. Opbrengst sedert 1 Jan. 1904 ƒ 81.000, tegen ƒ 41.565 in 1903.

Den 10en April is de Serdangtram, lang 28 K. M. geopend.